1

BEHİCE BORAN

YAZILAR-KONUŞMALAR-SÖYLEŞİLER-SAVUNMALAR

SOSYAL TARİH YAYINLARI

BEHİCE BORAN

YAZILAR
KONUŞMALAR
SÖYLEŞİLER
SAVUNMALAR

SOSYAL TARİH YAYINLARI

BEHİCE BORAN

YAZILAR
KONUŞMALAR
SÖYLEŞİLER
SAVUNMALAR

CİLT 1

Sosyal Tarih Yayınları
Belge-Araştırma Dizisi No:12

Yayına Hazırlayan
Nihat Sargın

© Bu yapıtın telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesi'ne aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

Birinci Basım: Eylül 2010
ISBN: 978-975-8683-94-9

TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Kocatepe Mah. Feridiye Cad. No:20 Taksim-İstanbul
Tel.: 0212 237 98 92 Faks: 0212 237 98 93
www.tustav.org bilgi@tustav.org

Baskı-Cilt: Numune Matbaacılık ve Cilt San. Ltd. Şti.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Sitesi Cad. No: 192 Bağcılar/İstanbul Tel.: 0212 629 02 02

İÇİNDEKİLER

CİLT 1

Sunuş 19
Biyografi 22

1931-1950

Topkapı Hareminde 29
Hasan Hüseyin 34
Deli 39
Bir Mesleki Mobilite İncelemesi 43
Sosyoloji'de Yeni Araştırma Esasları 167
Köy Davası "Şehirleşmek" Davasıdır I 172
Köy Davası "Şehirleşmek" Davasıdır II 175
Sosyoloji Bakımından Humanisma 181
Namık Kemal'de Devlet Fikri 185
Necip Fazıl Kısakürek: Namık Kemal, Şahsı-Eseri-Tesiri 190
Şehir ve Şehirleşme Davamız 192
Büyüyen Şehirlerimiz 197
Tiyatro ve Opera 198
Halide Edib'in Yeni Romanları 200
Gökyüzü, Bugünkü Astronomi 204
Gramer Lazım mıdır? 205
İstanbul Şehir Tiyatrosu 206
Modern Şehir Örneği 207
İki Resim Sergisi 212
Madame Butterfly 213
Mücrim Mahalleler 214
Değişen Cürüm Telâkkisi 218
Kadın Romancılarımız 219
İptidailik ve Medenîlik Meselesi 223
Gökyüzü 227
Hayal ve Hakikat 231
Boş Vakit Meselesi 232
Neden Kitap Okunmuyor? 233
"Millî" Sanat, "Eski" Sanat mıdır? 234
Denize Atılan Balıklar 235
Dünyanın Gidişi 236
Propaganda ve Terbiye 240
Namık Kemal'in Sosyal Fikirleri 245

Sanayide Köylü-İşçi 267
Şehir, 9 Tablo 271
Köyde Sosyal Tabakalanma 272
André Maurois: Fransa Faciası 277
Sosyal Evrim Meselesi 279
Geçiş Halinde Orta Şehir 285
Sosyolojide Bocalamalar I 289
Değişen Bir Dünyada Gençlik 292
Sosyoloji Anlayışında İkilik 297
Sosyolojide Bocalamalar II 304
Açık Yolun Türküsü, Walt Whitman 309
İlim ve Cemiyet 311
Sosyoloji Dergisi 315
Sabahattin Ali, Yeni Dünya, Kürk Mantolu Madonna 317
Rıfat Ilgaz, Yarenlik 319
Sosyoloji Dergisi 321
"Sanat Sanat İçindir" "Sanat Cemiyet İçindir" Dolambacı 328
İrlanda Millî Tiyatrosunu Kuranlar ve Dramlarından Numuneler 334
Eyub 336
Değişme Halinde Köylerimiz 338
Ömer Faruk Toprak, İnsanlar - A. Kadir, Tebliğ 342
Hangi Manada Milli İlim 344
Sanatın Sosyal Şartları ve Roman 348
İngiliz Romanının Sosyal Cephesi 353
Hümanizmanın Sosyal Şartları 357
Ekonomik ve Sosyal Kanunlara Karşı Gelinmez 362
Zirai İstihsalin Geriliğinin Sebepleri, Gelişmesinin Şartları 366
Sanatta Konu Meselesi 372
Köyde Kooperatif 376
Kalp Fikir, Gerçek Fikir 378
İş Bölümü ve Kadının Sosyal Mevkii 381
Sosyoloji Işığı Altında: Bir Cemiyet Sistemi Olarak Faşizm 389
Sosyoloji Işığı Altında: Harpten Sonra Faşizm 391
Demokrasinin Esas Şartları Nelerdir? 393
Demokrasinin Tarihî Doğuş Şartları 398
Demokrasi Ne Gibi Tecrübeler Geçirdi? 399
İktisadî Demokrasi 402
Demokratik Gelişmelerin Bugünkü Durumu 406
Ziraî Reformda Memleketi İflâs Etmiş Bir Rejime Götürmek İstiyorlar 410
Üniversitenin Muhtariyeti 413
Yirminci Yılını Bitiren Konservatuardan Türk Tiyatrosu Doğabilir mi? 415
Seçim Hakkı ve Demokrasi 418
Basın Hürriyeti 420
O, Kendisi İçin Hiçbir Şey İstemiyordu 422

Halk İdaresi Nasıl Gerçekleştirilebilir? 423
İleri Sanat, Geri Sanat 425
Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji 429
İlahîyat Bir Bilim Değildir... 440
Örnek Sanatçı: Nâzım Hikmet 442
Nâzım Hikmet'in Büyüklüğü 449

1960-1971

Neden İşçi Partisi? 453
Niçin İşçi Sınıfı? 456
Sosyalist Kültür Derneği Tartışması 459
Türkiyede Burjuvazi Yok mu? 462
Memleket Kalkınması ve Aydınlar 467
Meseleleri Apaçık Koymak Gerek 472
Gerçekle Yüz Yüze Gelmek Cesareti 478
Bizim Gerçeklerimiz ve Nâsır Sosyalizmi 481
Evet, Böyle Diyorum 486
Bize Göre Memleketin Siyasi Panoraması 490
Millî İradenin Gerçekleşmesi Şartları 496
Bir Dergi Başyazarı ve Bazı Gerçekler 500
Atatürkçülere Çağrı 504
Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet I 508
Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet II 512
Köylü ve İşçi Münasebetleri 516
Yılımıza Bir Bakış 520
Tarımda Kalkınma Meselesi 523
Gençlik, Halk ve "Eski Nesil" 527
Türkiye Bir Hâkim Ekonomi Olabilir mi? 530
Tarih Önünde Devrim 534
Doğan Avcıoğlu'nun Yön'üne Dair 539
İlerici Demokratik Hareketin Başarı Şartları 544
Kestirme Yol Yoktur 548
Halk Yararına Olan Demokrasi Bütün Güçlükleri Çözecektir 551
Mutlu İşçi Efsanesi 555
Demokrasi Anlayışında Gelişmeler ve Devrimcilik 558
Kalkınma ve Gericilik Üstüne 561
Yakın Tarihimizde Yönetici-Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz 565
Karanlıkta Uyananlar 573
Kıbrıs Meselesinde Niçin Amerika da Sovyetler de Bizi Desteklemiyor? 575
Radyoda Seçim Konuşması 579
Türkiye İşçi Partisi Millet Vekillerine Sorular 582
A.P. Hükûmetinin Dış Politika Çıkmazı 585
Malatya Kongre'sinde Eleştirilere Cevap 588
Faaliyet Programı Üzerine Teklifler 613

1960 Anayasası Üzerine 616
Az Gelişmiş Ülkelerde Anti-Emperyalist Mücadelelerin Niteliği 627
Behice Boran'a Beş Soru 633
İlerici Güçlerin İşbirliği ve Sosyalizm 635
Meydan'ın 5 Sualine Boran'ın Cevapları 641
Türkiye Sosyalizmi 645
Anti-Emperyalist Kıbrıs Stratejisi Ne Olmalıdır? 651
Antiemperyalist Mücadelede Öncü, İşçi Sınıfının Partisidir 652
Kıbrıs Şimdi Ne Olacak? 654
Devrim Stratejisi Ne Olmalıdır? 658
Devrim Stratejisi Üzerine Açık Oturum 660
Hedef İktidarı Almaktır... 667
Parlamento Çoğunluğu Gerçek İktidar Değildir 671
Milli Bakiye Seçim Sisteminde Değişiklik Üzerine 675
NATO'dan Niçin Çıkmalıyız? 676
Çekoslovakya Olayları, Sosyalist Demokrasi ve Ulusal Bağımsızlık 681
İhtilafın Nedenleri 685
Türkiye'de Sosyalist Hareket 688
Sosyalist Hareketin Sorunları (TİP.'nin Durumu) 690
Sosyalist Hareketin Sorunları: 2 693
Olağanüstü Kongre Konuşması 701
Ve İhtilâl Üzerine 717
Sosyalist Harekette Küçük Burjuva Etkenler 720
Bürokrasi Üzerine Tartışmalar 724
Bürokratlar Bir Sınıf mıdır? 731
Bürokratların Çelişmeli Durumu 736
Azıtan Sağ Karşısında Dağınık Sol 741
Seçimler, Sosyalizm ve Parti 744
Sapmalar Açık Seçik Beliriyor 748
Niçin Örgüt? 753
Böylesine Sosyalizm 755
Sosyalist Parti Yönetimi 761
Türkiye İşçi Partisi'nin Karşılaştığı Tehlikeler 765
Türkiye İşçi Partisi'nin Niteliği Üzerine 769
Parti Örgütlerine Genelge 773
Türkiye Bu Hale mi Gelmeliydi? 775
İkili Anlaşmalar Meselesi 777
Parti Örgütlerine Genelge 782

CİLT 2

AP'de Çatlak 789
Türkiye İşçi Partisi 9 Yaşında 790
Tartışmaların Neresindeyiz I 795
Tartışmaların Neresindeyiz II 800

Hükümetin Meselelerle Başa Çıkması Beklenemez 804
Zonguldak'taki Güney Vietnam Sergisi 805
Hükümet Programı Üzerine 806
İstanbul İl Kongresi'ndeki Konuşma 808
"Devrimci Avı" Planlı Bir Şekilde Yürütülüyor 811
Eskişehir'de Partililere Saldırı 812
Eşkıya Ortalıkta Kol Geziyor 813
Elbistan'da Partililere Saldırı 815
Parti Örgütlerine Genelge 816
Siyasi Cinayetlere Son Verilmelidir 820
Emirdağ'da Partililere Saldırı 822
Trabzon'da Üniversiteye Silahlı Saldırı 823
Parti Örgütlerine Genelge 824
Ufukta Erken Seçim Görünüyor 825
İktidarın Sıkıntıları ve İktidar-Ordu İlişkileri 826
Parti Örgütlerine Genelge 828
Açık Faşizme Yönelme Belirtileri 831
4. Büyük Kongre Konuşmaları 832
Dördüncü Büyük Kongre: Bir Dönüm Noktası 850
Atatürk'e Saygı 853
Bossa Olayları 854
Çin Halk Cumhuriyeti Tanınmalıdır 855
İstanbul İl Örgütünün Yeniden Kuruluşu Üzerine Konuşma 857
Faşist Yöntemlere Hukuki Kılıf 860
Gençlik Olayları ve Kasıtlı Tertipler 861
Daha Bunalımlı, Daha Kuşku ve Tehlikelerle Dolu Bir Ortama Giriyoruz 863
Huzuru Bozan Hükümettir 865
Gençlik Olaylarını Kanlı Bir Niteliğe Büründüren, Burjuvazidir 866
Faşizme Gidiş Mutlaka Önlenmelidir 870
Faşizm Canavarı Yaşama Olanağı Bulamayacaktır 873
Anayasa Çizgisinde Birleşilmesi, Bu Çizginin Savunulması Zorunludur 876
Onuncu Yılı Tamamlarken 877
Bu Gazete Niçin Çıkıyor 880
10. Yıl 882
Pervasız Saldırılar 883
Seçimlere Gitmek İlk Alınacak Tedbir Olmalıdır 885
Cumhurbaşkanı'na... 886
Zoraki Destekle Demokrasiye Dönülmez 887
Son Gelişmelerin Anlamı ve Partimizin Tutumu... 888
Saldırılarla İlgili, İçişleri Bakanlığı'na Çekilen Telgraf 894
Ulusal Egemenliğin Şartları: Halk Yönetimi ve Ulusal Bağımsızlık 895
Başbakan Erim'e Muhtıra 897
Anayasa Değişikliği Niyetleri 901
Sıkıyönetim Kanun Tasarısı Anayasa'ya Aykırıdır 902

Başbakan Anayasa ve Tarih Önünde Sorumluluğunu Hatırlamalıdır 903
Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin İptali İçin Açılan Dava 904
Başbakana Mektup: "Anayasa İhlal Ediliyor" 908

Parlamento Konuşmaları 1965-1969

Meclis'te Büyük Kavga 911
Asgari Geçim İndirimi 915
İç Borçlanma 919
DİE Bütçesi Üzerine 920
Diyanet Bütçesi 924
Dışişleri Bakanlığı Bütçesi 928
Gider Vergisi Yasası'nda Değişiklik 936
Uygulanmayan Danıştay Kararları 938
Gecekondu Yasa Tasarısı I 942
Gecekondu Yasa Tasarısı II 948
141, 142, 163. Maddeler 955
Amerika-Türkiye İlişkileri 962
Danıştay Gensorusu 965
Doğu'da Deprem 970
Anayasa ve Yasalar Karşısında Hükümet 981
Amerikan Üsleri 990
Protesto 1008
Hükümet Hakkında Gensoru 1009
Dışişleri Bakanlığı Bütçesi 1013
Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi 1023
Ereğli Demir-Çelik Fabrikası Hisseleri 1028
İkili Anlaşmalar Üzerine 1031
Öğretmen Eğitimi 1036
Banka Kredileri 1039
Halk Bankası Kredileri 1046
Tarım Kredileri 1047
Paralı Eğitim 1048
İmalat Sektörü 1049
Kıbrıs'taki Gelişmeler 1050
Kıbrıs Gensorusu 1052
Üniversitede Gece Öğretimi 1059
Toprak Reformu Önergesi 1061
Tutanaklar ile İlgili Bir Açıklama 1063
Dışişleri Bakanlığı Bütçesi 1064
Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi 1072
1968 Gençlik Olayları 1079
Ankara Üniversitesi'ne Ek Kadro 1095
Kıbrıs Politikası 1096
Milli Savunma Bütçesi 1099

Dışişleri Bakanlığı Bütçesi 1106
Askeri Malzeme Satışı ve Yabancı Askeri Personel 1112
Öğretim Üyelerine Zam 1115

Savunmalar

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne İtiraz Yazısı 1121
Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne Dilekçe 1133
Ankara Üniversitesi Senatosu'nun Meslekten İhraç Kararına İtiraz 1134
1950 Barışseverler Cemiyeti Davası'ında Savunma 1141
Barışseverler Cemiyeti Davası Kararı Üzerine Notlar 1155
Anayasa Mahkemesi İfade Tutanağı 1165
Anayasa Mahkemesi'nde Sözlü Açıklama Tutanağı 1168
İddianameye Cevap 1200
Sıkıyönetim Mahkemesinde İfade ve Savunma 1233
3 No'lu Askeri Mahkeme Kararı Üzerine Yargıtay Layihasına İlişkin Notlar 1318
1 Mayıs Terörünün Hesabı Sorulacaktır 1326
Sıkıyönetim Mahkemesinde Savunma 1328

1975-1980

Solun Bölünmüşlüğü ve Birliği 1333
Sağın Bölünmüşlüğü ve Birliği 1335
CHP Nedir, Ne Değildir? 1338
1 Mayıs Yolumuz Açık Olsun 1341
Tüm Baskılara Karşın Politik Bilinçlenme İleridir 1342
İktidarın Tertipleri Boşa Çıkarılmalıdır 1347
Anayasa Bayramı 1348
Teknik Elemanlar ve Demokrasi Mücadelesi 1349
15-16 Haziran 1352
TÖB-DER ve Demokrasi Mücadelesi 1356
Demokratik Güçlerin Eylem Birliği 1357
Saldırılar İşçi Sınıfını Sindiremez 1362
Bağımsızlık ve Demokrasinin Güvencesi Kitlelerin Kararlı Mücadelesidir 1364
Kıbrıs Sorunu 1366
24 Temmuz İşçi Bayramı Değildir 1368
Cumhurbaşkanının Konuşması Anayasaya Aykırıdır 1370
30 Ağustos Zafer Bayramı Üzerine 1371
Önümüzdeki Seçimler MC İktidarı Konusunda Bir Referandumdur 1372
Her Ne Pahasına Birlik, Değil 1375
Şili Halkının Mücadelesi Hepimizin Mücadelesidir 1377
Demokratikleşme Süreci İlerletilecektir 1380
Gericilerin Oyunları Etkisiz Kılınacaktır 1383
Seçimlere Bakış Açımız 1384
Sol Oylar Artış Eğilimindedir 1388
Seçimler ve Sonrası 1389

ABD MC'nin İktidarda Kalmasını İstiyor 1392
Doğulu Yurttaşlarımıza Karşı Ayrım Gözeten Uygulamalar 1394
Cumhuriyetin İlanı Günlerini İçimiz Burkularak Anıyoruz 1395
İran Şahı Türkiye'nin Dostu Olamaz 1396
MC İktidardan Düşürülmelidir 1397
Devletçilik Üzerine 1399
İşçi Sınıfı Tarihsel Görevini Kendi Bağımsız Partisi Aracılığıyla Başarır 1401
Kapitalist Kalkınma Yolu Kapalıdır 1404
Bilim Doğrudan Doğruya Bir Üretim Gücü Haline Gelmiştir 1407
Selam Türkiye'nin Aydınlık Geleceğine 1413
Ölüden de Korkuyorlar 1436
Özgürlüklerin Savunulması 1437
Sıkıyönetim Konusunun Ardındaki Hesaplar 1439
Tüm Çalışanlara Sendikalaşma Hakkı 1442
Türkiye İşçi Partisi TÖB-DER Mitingini Destekliyor 1443
Demokratik Hak ve Özgürlükler Serbestçe Kullanılmalıdır 1444
Partilerin Varlığı Tehdit Altındadır 1445
20. Yüzyılda Burjuvazi Hiçbir Ülkede İlerici Değildir 1446
Yusuf Küpeli Tahliye Edilmelidir 1453
İşçi Sınıfının Mücadelesi Bizans Oyunları ile Durdurulamaz 1454
Cana Kıyma Operasyonları Durdurulmalıdır 1455
MC'ye Karşı Harekete Geçilmelidir 1456
Parti Gazetesinin İşlevleri 1457
Sıkıyönetim Uygulamaları Fiilen Yürürlüktedir 1459
İvedi ve Güncel Görev: MC İktidardan Düşürülmelidir 1463
Angola'da Gerileyen Emperyalizm Gözlerini Lübnan'a Çevirdi 1469
MC İktidardan Düşürülmelidir 1471
Etkin Kitle Hareketlerine Doğru 1473
Demokrasi Mücadelesi Parlamentoya Hapsedilemez 1475
12 Mart 1477
Kadınlar Günü Üzerine 1480
Bilim Adamının Sorumluluğu 1484
Sömüren ve Ezen Her Zaman Bir Sosyal Sınıftır 1487
Türkiye Nato ve Cento'dan Çıkmalıdır 1489
Burjuvazinin Hesapları ve TİP 1491
1 Mayıs: Yaşasın Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm Mücadelemiz 1496
Gelişen Olaylar Karşısında Tavrımız 1500
İkinci Yıla Girerken 1503
Demokratik Güçlerin Eylem Birliği Geliştirilmeli 1505
Turizm-İş Sendikası Merkez Genel Kurulu'na Mesaj 1509
15-16 Haziran İşçi Sınıfı Eylemi 1510
Bugünkü Durum ve Burjuvazinin Hedefleri 1512
DİSK: Bugünden Yarına 1514
Burjuvazinin Hesaplarında CHP'nin Yeri 1516

Teknolojik Gelişmeler ve Teknik Elemanlar 1519
CHP'de Neler Oluyor 1522
Türkeş'in Diyarbakır Gezisi Bir Tahriktir 1524
Bursa'da Baskılar ve Saldırılar 1525
1961-1971 Türkiye İşçi Partisi 1526
Devlet Güvenlik Mahkemeleri 1539
Öğretmenler İşçi Sınıfıyla Omuz Omuza 1541
Ege ve Kıbrıs 1547

CİLT 3

İşverenlerin, Ücretlerin Dondurulması İsteğine Karşı Mücadele Verilecektir 1557
1950 Barışseverler Derneği 1558
Parti ve Program 1561
1 Eylül Barış Gününde Verilen Armağan Üzerine Konuşma 1563
İnce Hesaplar, Oyun İçinde Oyun 1564
Faşizme Geçit Yok 1565
Partimiz Görev Başındadır 1566
MC İktidarı ve Partiler 1593
Sevgi Soysal'ın Anısına 1597
Şili Halkıyla Dayanışma 1598
CHP'nin Programı 1600
Depremin Felaketinin Sorumlusu Tabiat Değil Düzendir 1607
TİP İşçi Sınıfının Partisi Olduğunu İspatlamıştır 1608
Demokrasi ve Demokratikleşme Sorunu 1610
Zafer Bizimdir 1632
Şerafettin Atalay'ı Anma Toplantısına Mesaj 1642
Çark Başak'ın Birinci Yılı Tamamlanırken 1643
Durum Muhakemesi 1647
TÖB-DER, TÜM-DER ve TÜTED'in Süresiz Kapatılması Keyfi Bir Karardır 1650
Yaşasın Bilimsel Sosyalizm ve Partimiz 1651
Yarınların Umudu İşçi Sınıfımıza Selam 1664
Olumlu Bir İlk Adım 1666
Zafer Çelenkleri Öreceğimiz Günler Yakındır 1669
Güç ve İşbirliği Sorunu 1672
TİP Seçimde 1676
Türkiye İşçi Partisi Engelleri Aşmayı Bilecektir 1677
Değişen Bakanlar Tarafsız Olmalıdır 1678
Can ve Politik Faaliyet Güvenliği Sağlanmalıdır 1679
Doğu ve Güneydoğu'da Irkçı-Şoven Baskılar 1680
Partili ve Partiye Gönül Bağlamış Arkadaşlar 1681
Ulusal Bağımsızlık Üzerine 1682
Bağımsızlık ve Demokrasinin Gerçek Savunucusu Sosyalizmdir 1683
Anti-Komünizm Ticareti ve Demokrasi Mücadelesi 1684
CHP MC İktidarında Seçimlere Gitmekte Yarar Görüyor 1685

Gün Ulusal Egemenlik İçin Mücadele Günüdür 1686
Yurdumuzun Bir Karış Toprağı Bile Ne Satılıktır, Ne Kiralık 1687
Türkiye İşçi Partisi Seçimlere Girmektedir 1688
MC'yi İktidardan Düşürmemenin Kanlı Meyveleri Toplanmaktadır 1689
1 Mayıs'ın Anlamı 1690
Açık ve Gizli Sarı Sendikacılık 1692
Faşizmin ve Tüm Baskı ve Cinayetlerin Kaynağı... 1693
Toplumumuzun Gelişmesi... Sosyalizme Doğrudur 1694
Gerçek Düzen Değişikliği Kapitalizmden Sosyalizme Geçiştir 1695
İşçi Sınıfımız Tertip ve Tuzakların Üstesinden Gelmeyi Bilmiştir ve Bilecektir 1696
TİP Seçimlere Onbeş İlde Katılıyor 1697
TİP İşçi Sınıfının Partisidir 1699
Radyoda Seçim Konuşması I 1700
Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm İçin 1705
Radyoda Seçim Konuşması II 1706
Partimiz Ayaktadır ve Kendi Yolunda Yürüyecektir 1709
Örgütlü Birleşik Güç Yenilmez 1718
İvedi Görevimiz Faşizme Karşı Eylem Birliği 1728
Emperyalizme ve Faşizme Karşı İşbirliği ve Dayanışma Hareketi 1731
Anti-Faşist Birliğin Sağlanmasında Partimize Güveniyoruz 1739
Ciddiyet Gerek 1744
Faşizme Karşı Birlik Sorunu 1746
Ekim Devrimi'nin 60. Yıldönümü 1749
Ekim Devrimi Her Yönüyle Yaşıyor 1750
Ekim Devrimi ve Türkiye 1752
Türkiye Ekonomisi: Dünden Bugüne 1755
Seçimler MC ile CHP Arasında Bir Referandum Değildir 1757
Demokrasi ve Uygarlık 1760
CHP'ye Oy Vermek Değişmez Bir Kader midir? 1761
Geçmişteki Başarılar Gelecekteki Başarıların Güvencesidir 1763
DİSK'in Sınıf Sendikacılığı Anlayışının Kaynağında TİP Vardır 1765
İşçiler ve Emekçiler Ergeç Kendi Hükümetlerine Kavuşacaktır 1770
Sosyalistler ve CHP 1773
Mart Ayının Düşündürdükleri 1776
Emperyalizmi ve Faşizmi Yenecek Güçler Sınıfsaldır 1779
İşçi Sınıfı Maceracı Değildir 1794
Ulusal Bağımsızlık İçin NATO'ya Hayır! 1795
Doğu Sorunu Yalnız Ekonomik Değil, Politik Bir Sorundur 1796
NATO'dan Çıkılmalı, ABD Üsleri Kapatılmalıdır 1803
Barış Güçleri Savaş Güçlerini Yenecektir 1805
1 Mayıs 1806
Başbakan Ecevit'e Mektup 1808
NATO'ya Hayır! 1810
Ecevit'in Dış Temasları Üzerine 1816

CHP'nin Dış ve İç İlişkileri 1818
Partililere Mesaj 1822
Gücümüze Güç Katmanın Yolu Örgütlenmeden Geçer 1824
Ecevit Dışta ve İçte Sermayeye Güvence Veriyor 1826
Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1828
Hükümet Anti-Demokratik Girişim ve Yöntemlerden Kaçınmalıdır 1829
Çok Yönlü Dış Politikanın Koşulları 1830
Ambargoyu Kaldırma Kararının İçeriği.. 1833
Tasfiyeci Davranışlardan Kaçınılmalıdır 1834
30 Ağustos 1835
Hükümetin Geleceği 1837
Barışı Kazanmak ve Korumak Yaşamsal Bir Davadır 1840
Dünya Barışını Kazanmak ve Korumak İçin 1842
CHP'nin Solu 1843
Sol İçinde TİP'in Yeri ve Görevleri 1846
Ne Yapılabilir? 1849
Başbakan Ecevit'e Çekilen Telgraftan 1853
Emperyalizm Sosyalist Ülkelerle İlişkilerin Gelişmesini Engellemek İstiyor 1854
Partinin Niteliğini Geliştirmek... 1855
Türkiye İşçi Partisi 6 Yiğit Evladını Kaybetti 1859
Uğrunda Can Verdikleri Kavganın Bayrağı Emin Ellerdedir! 1860
Acımızı Kalbimize, Anısını Aklımıza Gömdük 1861
Demokrasi Sınavı 1863
Sağdaki Manevralar 1866
Bir Üye... Bin Üye... İleri Onbinlere, Yüzbinlere Doğru! 1870
İllerimize ...Hareketimizi... Biraz Daha İleri Götürmek Azmiyle Dönüyoruz 1888
Büyük Sermaye ve ABD İçin Demirel Hâlâ Birinci Seçenek 1896
Hükümet Görevini Yapmak Zorundadır 1897
Türkiye Kapitalizminin Sorunları 1898
Ambargo ve Kıbrıs 1900
Faşizme Karşı Birlik En İleri Çizgide Kurulmalıdır 1902
Hükümet Anarşiyi Önleme Adına Özgürlükleri Kısıtlamaya Yöneliyor 1905
Atatürkçülük Adına Bugün Tutucu, Gerici Politikalar Savunuluyor 1909
Siyasal Durum Üzerine 1912
Kahramanmaraş Olayları 1917
Sosyalizmin Özverili Savaşçısı Necdet Bulut'u Kaybettik 1918
Necdet Bulut'u Uğurlarken 1919
İşçi Sınıfının Politik Hareketinin Tekleşmesi 1920
İran ve Türkiye 1923
Abdi İpekçi'nin Katli 1926
Tüm Koşullarda Emperyalizme ve Faşizme Karşı Mücadele Edeceğiz 1927
Amaç Sol Düşünceyi Yasaklamak 1931
Demokratikleşme İçin Plan 1932
Zor Günlerin Sınavı 1933

2. Büyük Kongre Konuşması 1936
Sosyalizm Ufkuna Doğru İleri 1966
2. Büyük Kongre 1970
Mısır-İsrail Anlaşması 1973
Kartal İlçe Örgütünde Konuşma 1974
1 Mayıs ve Başbakan'ın Sorumluluğu 1976
Sokağa Çıkma Yasağını Protesto 1977
Partimiz Her Hal ve Şartta Görev Başındadır 1978
Bilimsel Sosyalist Teori ve Pratiğin Işığında... 1993
Bütün Yönetim Kurulları, Bütün Çalışma Ekipleri... 1998
Sosyalizm Gelişip Tarihsel İşlevini Yapacaktır... 1999
Seçimler ve Türkiye'nin Aydınlık Geleceği 2007
Sıkıyönetim Kaldırılmalıdır 2010
Partili Kadınlarla Bir Söyleşi 2011
TİP'in Kadın Üye Sayısı Toplam Üyelerden İki Kat Daha Hızlı Yükseliyor 2011
30 Ağustos Emperyalizme Karşı Zafer Günüdür 2013
Barış Mücadelesini Güçlendirelim, Yaygınlaştıralım 2014
Barış Sosyalizmin Gereğidir 2015
Anayasa Değişikliği Girişimlerinde Hedef İşçi Sınıfıdır 2016
Seçimler İşçiler ve Emekçiler İçin Bir Fırsattır 2017
Oylarımızı Partimizde Toplayalım 2018
Seçimlerde Oy Vermek Mücadelemizin Parçasıdır 2019
Seçimler ve Burjuvazi 2021
Bu Oyun Bozulmalıdır 2024
Çark Başak Yukarı, Daha Daha Yukarı 2029
Mücadelemizde Bayraklaşan İsimleri Onurla Anıyoruz 2030
Amasya MHP'ye Geçit Yok Dedi 2033
Türkiye Sosyalizme Gidiyor 2034
Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi 2037
Demokratik Merkeziyetçilik ve Genel Tartışma 2049
Nükleer Füzelere İzin Verilmemelidir 2052
Onurlu Görev ve Mücadeleler Bizi Bekliyor 2054
Prof. Ümit Doğanay'ın Katli 2059
Hükümet Programı İşçi ve Emekçileri Sindirmeyi Amaçlamaktadır 2060
Filistin Halkıyla Dayanışma 2063
İran'a ABD Müdahalesi 2064
ABD'nin Bölgemizdeki Tehlikeli Oyunları 2065
Faşist Saldırılar 2066
Prof. Cavit Orhan Tütengil'in Katli 2067
Barışı Tehdit Eden Nükleer Füzeler 2069
Maden-İş Kongresi'ne Mesaj 2070
Yeni Yıl Mesajı 2071
Gençliğin Eylem Birliği Yolunda 2072
Barış İçin Emperyalizmin Boyunduruğuna Karşı Savaş 2074

Devrim ve Cephe Sorunu Üzerine 2076
Örgütsel Birlik İdeolojik ve Politik Birlik Temeli Üzerinde Yükselecektir 2093
Metal İşçileri Mutlaka Başarıya Ulaşacaklardır 2097
SİA, Türkiye'nin ABD'ye ve Emperyalizme Bağımlılığını Pekiştiriyor 2098
Yenilmez Güç, Kitlelerin Örgütlü Gücüdür 2099
70. Yaşgünü Dolayısıyla Yürüyüş Dergisiyle Söyleşi 2101
Uzun Soluklu Mücadele ve Gençler 2105
1 Mayıs 1980'e Giderken 2107
Politik Birlik, Sendikal Birlik, DİSK'e Düşen Görevler 2113
Olasılıklar Üzerine Çeşitlemeler 2116
Şimdi Söz 3. Büyük Kongremizindir 2119

1980-1987

Parti Üyelerine 2129
Askeri Faşist Diktatörlüğe ve Faşizme Karşı Direniş 2130
Avrupa Parlamentosu Başkan Vekili Piet Dankert'le Görüşme 2132
Partililere 20. Yıldönümü Mesajı 2133
Türkiye Onlara Kalacak Değildir 2137
Faşist Cuntaya Cevap 2138
Daha Güçlü Bir Örgüt İçin İleri! 2140
TİP-TKP İrtibat Sorunları 2142
Avrupa Konseyi'ne Mektup 2144
1 Mayıs 2145
TKP'ye Mektup: Siyasal Birlik Üzerine 2147
Partililere 1 Mayıs Mesajı 2155
Devlet Terörü Tırmanıyor 2158
Ayrılıklar Eylem Birliğinin Önüne Geçirilemez 2160
ABD-İsrail Saldırısına Karşı Dünya Barış Güçlerinin Eylem Platformu 2164
Nükleer Savaşın Sınırı Olur mu? 2168
Cunta Anayasasına Hayır! 2170
Uluslararası Köln Konferansı'nı Açarken 2172
"Çok Güzel Bir Konferans" 2174
Ekim Devrimi'nin 65. Yılı Nedeniyle SBKP Merkez Komitesi'ne Mesaj 2177
Brejnev'in Ölümü Üzerine SBKP Merkez Komitesi'ne Mesaj 2178
SBKP Merkez Komitesi'ne Mesaj 2179
Yeni Teslimiyet Belgesi: Mutabakat Anlaşması 2180
22. Yıldönümümüzü Coşkuyla Kutladık 2181
Kürt Halkının Newroz Bayramı Kutlu Olsun 2185
Barış Mücadelesi ile Ulusal ve Toplumsal Kurtuluş Mücadeleleri... 2191
Yine Birlik Üzerine 2192
Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne 2195
Avrupa Konseyi'ndeki Görüşmelerin Ardından 2196
Kitlelere Önderlik Edebilmek 2198
Andropov'un Ölümü Nedeniyle SBKP Merkez Komitesi'ne Mesaj 2199

Faşizmi ve Emperyalizmi Yeneceğiz 2200
Kıbrıs Sorununa Bakış Açımız 2204
Stefka Pirvanova ile Söyleşi 2206
Türkiye İşçi Partisi'nin 24 Yıllık Onurlu Mücadelesi 2218
Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne 2224
Çernenko'nun Ölümü Üzerine SBKP Merkez Komitesi'ne Mesaj 2233
Çetin Görevi Başaracağız 2234
TKP'ye Kutlama Mesajı 2238
Ruhi Su: Yiğit Ölür Namı Kalır 2240
8 Ekim - Partimizin Onur Günü 2242
TİP-TKP Ortak Komisyon Çalışmaları 2244
TKP MK'ya Cevap 2246
TİP 25 Yaşında 2249
SBKP 27. Kongresi'ndeki Konuşma 2258
Alman Komünist Partisi'nin 8. Kongresi'ndeki Konuşma 2260
Bulgaristan Komünist Partisi'nin 13. Kongresi'ndeki Konuşma 2262
Reykjavik Görüşmeleri ile İlgili Olarak Türkiye İşçi Partisi'nin Açıklaması 2264
Genç Öncü'ye Kutlama Mesajı 2266
TKP Yurtdışı Örgütleri Konferansı'nda Konuşma 2267
Yarın Dergisi ile Söyleşi 2273
Görev, Sosyalizm Çizgisini Asla Gözden Kaçırmamaktır 2277
Referandum, Evren-Özal Yönetiminin Oylamasıdır 2283
Demokrasi Mücadelesi Barış Mücadelesiyle Sıkı Sıkıya Bağlıdır 2289
Birleşmenin Gerçekleşeceği Zamana Kadar Parti'mizi Geliştirmeye Devam! 2293
TİP-TKP Birleşme Açıklaması 2299
"TİP-TKP Birleşiyor" Basın Toplantısında Sorulara Verilen Yanıtlar 2302
Birliğin Gücü 2307

Ekler

Orhan Seyfi Orhon'a Cevap I 2311
Bay Orhan Seyfi Orhon'a Cevap II 2319
Hikmet Bayur'a Cevap 2324
Cemal Gürsel'e Mektup 2329
Gezi Raporu 2333

Sunuş

Yaşamı boyunca eşitlik ve özgürlük mücadelesini davası olarak benimseyen, yaşamını davası ekseninde düzenleyen, izlediği yolun bütün meşakkatini yüksünmeden göğüsleyen ve gereklerini yerine getiren Behice Boran'ı doğumunun 100. yılında saygıyla anıyoruz. Saygıdeğer yaşamı haklı bir ilgi görüyor. Hakkında kitaplar yazılıyor, belgeseller yapılıyor, toplantılar düzenleniyor.

Bizler, *Behice Boran'ın Yoldaşları ve Dostları* olarak, 1931'den 1987'deki ölümüne kadar onun tarafından yazılan, birçoğu yazıldığı dönemde ve sonrasında bilimsel, siyasal ve edebi tartışmalara katkıda bulunan, tartışmalar yaratan veya en başat tartışmalarda bir tarafın sözcülüğünü yapan bütün yazı, konuşma, söyleşi ve savunmaları bir araya getirmeye çalıştık.

Boran'ın bir bilim, siyaset ve kültür insanı olarak 56 yıllık yazı yaşamında çok sayıda gazete, dergi, broşür ve kitaba dağılmış çalışmaları, onun eşitlik ve özgürlük kavgasına büyük bir inançla sahip çıkışın, yorulmak bilmez bir mücadeleciliğin örneğidir. Bunlar aynı zamanda Türkiye'de sosyalist hareketin, yayın faaliyetinin ve dolayısıyla ülkemizdeki fikir ve örgütlenme özgürlüğünün ne kadar büyük engel ve kısıtlamaları aşmak, ne kadar geniş bir alandaki sorunlara boğuşmak zorunda kaldığının da belgeleri olma niteliğini taşıyor.

Boran'ın yazılarını yayınlama fikri oldukça eskidir. Boran'ın uzun yıllar yoldaşı olan Nihat Sargın bu konunun ilk takipçisi oldu ve muhtelif vesilelerle dikkatleri bu göreve çekti. 2007'de Sargın'ın öncülüğünde bu çalışmanın ilk adımları atıldı.

Bu derleme için yapılacak ilk iş, geniş zamana yayılmış olan bu kaynaklara ulaşmaktı. Gazetelerin ve dergilerin yanı sıra, TÜSTAV'da ve Tarih Vakfı TİP Arşivi'nde bulunan özel evraklar dahil, çok geniş bir alanda taramalar yapıldı. Boran üzerine daha önceki çalışmalardan da yararlanıldı.

Derlemede esas olarak kronolojik bir sıraya bağlı kalınmasının nedeni, Boran gibi bir bilim insanının, Marksist bir aydının, etkin bir siyasetçinin yönelimlerinin ve ilgi alanlarının seyrini izlemeyi mümkün kılmasıdır.

Kronolojik sıralamanın istisnaları ***Savunmalar***, ***Parlamento Konuşmaları*** ve ***Ekler*** bölümleridir. Mahkemelerin ve meclisin, bu iki alanın Boran'ın yaşamında özel yerleri vardır. Belgelerin bu başlıklar altında, ayrı bölümlerde toplanmasının konu bütünlüğünün izlenmesinde yararlı olacağı düşünüldü.

Belge araştırmaları derlemenin yayınlanma hazırlıkları sırasında da kesintisiz sürdürüldü ve yeni belgelere ulaşıldı. Bunlar kronolojik sıralarına yerleştirilerek derlemeye alındı. Ancak, çalışmaların bir aşamasından sonra bu belgeleri kronolojik sıraya yerleştirmek olanaksızdı, ama bunları derlemenin dışında bırakmak da olınazdı. 3. cildin sonuna bir ***Ekler*** bölümü konarak sorunun çözümlenmesi amaçlandı.

Derleme üzerindeki çalışmalarda kaynakların/belgelerin diline dokunmamak ilkesinden hareket edildi ve yazılar yazıldığı dönemin Türkçesiyle bırakıldı. Ancak şu noktalarda müdahale kaçınılmaz oldu:

- Yayınlarda yazılıştan veya dizgiden kaynaklanan bariz hatalar düzeltildi. Sorunlu ve çözülemeyen yerlerde kaçınılmaz olan müdahaleler köşeli parantezler içinde belirtildi.
- Konuşmaların bant çözümleri oldukça sorunluydu ve en büyük zorluk burada ortaya çıktı. Konuşmalar –anlamın kaybolduğu yerlerde anlamlı kılabilmek için– yer yer yeniden noktalandı, kimi yerlerde de köşeli parantezler içinde eklemeler yapıldı.
- Bir istisna olarak, Boran'ın gazetelerde ve dergilerde haber ağırlıklı yazılar biçiminde yer alan görüşleri (örneğin katıldığı tartışmalı açık oturumlar) olduğu gibi alındı. Bazı yazılar ise haber ağırlıklı kısımları çıkarılarak "parçalardan oluşan" bir metin haline getirildi.
- Boran'ın bir konuşması partinin farklı yayın organlarında farklı sunuşlarla tekrarlanabiliyordu. Bunlardan en kapsamlı olanları seçildi veya aynı konuşmanın farklı yanlarını içeren farklı versiyonları varsa, bunlar kaynakları korunarak, birlikte alındı, tek bir metin halinde birleştirildi.
- Dönemin güncelliğini yansıttığı için doğal olarak o dönem daha dar anlamda verilmiş bulunan kimi başlıklar yazının içeriği hakkında daha kolay fikir edinilmesini sağlayacak başlıklarla değiştirildi. (Örneğin "Hedef İktidarı Almaktır" başlığının "TSİP'in Önerisine Yanıt" yapılması gibi.)
- Başlıksız yazılara (örneğin basın açıklamalarına, genelgelere) başlık koyuldu.

Yer yer, yazı girişlerine ve bitişlerine italik yazıyla açıklayıcı notlar ve tarihler koyuldu.

Kimi belgelerdeki eksiklikleri ise gidermek mümkün olamadı.

*

Dördüncü kitap, *ek cilt*, bu hacimli derlemenin kullanımında kolaylık sağlayabilmek amacıyla hazırlandı. Burada ayrıntılı bir *dizin*, çoğu kullanımdan düşmüş veya gü-nümüz Türkçesinde yaygın kullanılmayan sözcükleri içeren bir *sözlük* ve Boran'ın yazılarının yayınlandığı yayın organlarının kısaca tanıtıldığı bir *yayınlar listesi* yer alıyor. Ayrıca "içindekiler" bölümünde sunulandan daha ayrıntılı, yayın tarihlerinin ve kaynaklarının belirtildiği, bütün yazıların bir *döküm*'ü verildi. Bunun araştırmacılara büyük bir kolaylık sağlayacağına inanıyoruz.

Derlemeye alınmayanlar, iki kitabı, *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)* ve *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları*'dır. Bunlara, bugüne kadar üzerinde çalışma yapılmayan mektupları, TÜSTAV ve Tarih Vakfı TİP Arşivi'nde Boran'a ait büyük ölçüde düzenlenmiş yayınlanmış yazılarının elyazısı metinleri, yayınlanmamış yazıları, taslaklar, kenar notları, toplantı notları, mahkeme notları eklenebilir.

Kitap matbaaya gittikten sonra bile hâlâ bazı belgelere ulaşılması ve bunların kaçınılmaz olarak derlemenin dışında kalması bize, Boran'la ilgili belgelerin tamamına ulaşılamadığını, bu derlemenin –malzemenin büyük ölçüde elde bulunmasına rağmen– kaçınılmaz olarak eksiklikler içerdiğini ve "Boran'ı tamamlamak" görevinin önümüzde durduğunu gösteriyor.

*

Bu kitap esas olarak Boran dostlarının geniş bir katılımı, maddi manevi desteği ve çabalarıyla ortaya çıktı. Her katkı çok değerli olduğu için kitabı bütün emek verenlerin bir ürünü olarak tanımlamak en doğrusudur. Bu kitap bu ortaklaşa çaba olmadan gerçekleşemezdi. Şunu da eklemek lazım: Her türden olanağın yaratılmasında, kaynaklara ulaşmada Boran'ın saygınlığı bütün kapıları açtı. Sonuç olarak, bu kitap *Boran'ın yoldaşları ve dostları*'nın, hepimizin ortak ürünüdür.

Boran hakkında kapsamlı bir çalışma yapan Gökhan Atılgan'ın 1960 öncesi kaynak taraması çok yararlı oldu. Teşekkür ediyoruz. Rasih Nuri İleri her zaman olduğu gibi bu çalışmamızda da bütün olanaklarını bizimle paylaştı, önerici ve uyarıcı oldu. Teşekkür ediyoruz. Parlamento Konuşmaları, Turhan Salman'ın hazırladığı, TÜSTAV Yayınlarından çıkan *TİP Parlamentoda* dizisinden alındı. Teşekkür ediyoruz. Boran'ın yoldaşları Faika ve Hilmi Artan, 1960 öncesi dahil, yıllardır koruduklari Boran'ın gazete ve dergi yazılarının kupürlerini verdiler. Teşekkür ediyoruz. Kitap nerdeyse baskı aşamasındayken Raşit Çavaş Boran'ın kolej dergisinde bir yazısı olduğu bilgisini verdi. Robert Lisesi Kütüphanesi'nden Ayşe Yüksel Durukan arşive kaldırılmış malzemeden İngilizce yazılmış üç yazı buldu. Bu yazıların çevirileri asıllarıyla birlikte derlemeye konuldu. Böylece Boran'ın yazı macerasının başlangıcına tanık olmamızı sağladılar. Teşekkür ediyoruz.

Boran *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları* kitabını bağımsızlık, demokrasi, sosyalizmin ışığını Anadolu'nun her yanında yayan partili arkadaşlarına adamıştı. Bizler de Boran'ın çizgisine bağlı kalarak bu çalışmayı eşitlik ve özgürlük ışığını dünyanın dört bir yanında taşıyanlara adıyoruz. Boran'ın aklı ve kalbi her zaman onlarlaydı. Bugün de yazılarıyla eski ve yeni kavga arkadaşlarının yanında, onların saflarında. Onun ve bütün emektarların anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.

Behice Boran'ın Yoldaşları ve Dostları

Behice Boran

1910 – 1987

14 Mayıs 1910 (eski takvime göre 1 Mayıs 1326) tarihinde Bursa'da doğdu. On yaşındayken ailecek İstanbul'a yerleştiler. Bursa'da başladığı ilkokula İstanbul'da Fransız okulunda devam etti. Ortaokulu Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde okudu. 1927'de orta, 1931'de lise bölümlerini birincilikle bitirdi. İlk yazılarını okul dergisinde yazdı.

Aynı yıl (1931) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne girdi. Öğreniminin ikinci yılında, isteği üzerine, Manisa Orta Mektebine İngilizce öğretmeni olarak atandı.

1934'te, başvurusu olmamasına rağmen, kendisini kolej yıllarından tanıyan hocalarının önerisiyle, ABD'deki Michigan Üniversitesi'ne burslu doktora öğrencisi olarak davet edildi. 1935-1939 arasında Amerika'da eğitim gördü.

Üniversitede Marksizm ile tanıştı. Bu, kendi sözleriyle, "hayatının dönüm noktası oldu"

Doktora tezini, Amerikan toplum yapısının işleyişi üzerine yaptığı *Mesleki Hareketlilik Üzerine Bir Çalışma: Birleşik Devletlerde Mesleki Gruplaşmaların Yaş Gruplarına Göre Dağılımının Analizi (1910-1930)* çalışmasıyla tamamladı. 1939'da sosyoloji doktoru oldu. Aynı yıl Türkiye'ye döndü.

1939 Mayısında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim kadrosuna katıldı ve 1948'e kadar istatistik, şehir sosyolojisi, sosyolojiye giriş dersleri verdi. Sosyolojinin temel sorunlarını ele aldığı dersleri öylesine ilgi topluyordu ki, diğer üniversite çevrelerinden dinleyiciler de bu derslere katılıyordu. Sadun Aren, Aydın Yalçın gibi dönemin üniversite asistanları da derslerini izleyenler arasındaydı. Öğrencileriyle birlikte, yeni oluşmakta olan Ankara gecekondularında, Ankara ve Manisa köylerinde saha çalışmaları yaptı. Üniversite dergisine makaleler yazdı.

1941'de bir grup arkadaşıyla birlikte *Yurt ve Dünya* dergisini, 1943'te "daha belirgin bir ideolojik çizgi"de yayın yapmak amacıyla Muzaffer Şerif Başoğlu ile birlikte *Adımlar* dergisini çıkardı. 1944'te, *Yurt ve Dünya* 42. sayısında, *Adımlar* 12. sayısında (12. sayı basılmasına rağmen dağıttırılmadı) ağır baskılar nedeniyle yayına son verdi. Boran 21. sayısına kadar *Yurt ve Dünya*'nın ve *Adımlar*'ın sahibi ve neşriyat müdürüdür.

1942'de, dönemin önde gelen yirmi dört gazetecisinin ve yazarının bulunduğu CHP Edebiyat Ödülü jürisinde yer aldı.

1941-1942'de doçentlik tezi olan *Bir Köy Üzerine Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Tetkiki*'ni tamamdı ve *Sosyolojide Tekâmül* sunuşuyla doçent oldu.

Aynı yıl tek köy üzerine olan incelemesini saha araştırmasıyla genişleterek *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)* kitabını yazmaya başladı. Kitap 1945'te basıldı, ancak üniversite kitabı dağıtmadı.

Boran 1942'de faaliyetini gizli olarak sürdüren Türkiye Komünist Partisi'ne

girdi. *Adımlar*'da Zeki Baştımar gibi partililerin yazılarına yer vermeye başladı. Önce gizli İlerici Demokrat Gençler Derneği'nin, 1945'te de yasal Türkiye Gençler Derneği'nin çalışmalarını destekledi. Derneğin yayını *Ant Gençlik*'te faşizm üzerine yazılar yazdı.

1945'te, *Tan* gazetesinde demokrasi üzerine bir dizi makalesi yayınlandı. Yine aynı yıl tek parti yönetimine karşı muhalefet eden farklı çevrelerin yayın organı olması amacıyla çıkarılan *Görüşler*'de yazmaya başladı. İktidarın bu çevrelerin yakınlaşmasını önlemek için şiddet eylemlerini kışkırtmasıyla *Tan* gazetesi ve matbaası tahrip edildi ve *Tan*'ın yayın yaşamı son buldu.

Bu ortamda Boran'ın 1945'te başlayan (ve 15 Aralık 1951'de sona erecek olan) üniversiteden koparılma süreci başlar. *Tan* baskınından sonra Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav'la birlikte Bakanlık emrine alındı. Danıştay kararıyla görevlerine geri döndüler. 1946'da İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer Meclis kürsüsünden solcu öğretim üyelerini hedef gösteren bir konuşma yaptı. Hükümetten gelen baskılar üzerine, Fakülte Yönetim Kurulu kararıyla ders vermeleri yasaklandı. Üniversiteler Arası Kurula itirazda bulundular. Kurul uzaklaştırma kararını bozdu. Ancak üniversite işleyişi içinde atılmalarını başaramayacağını gören iktidar 1948'te, TBMM'de Ankara Üniversitesi'nin kadro kanunu çıkarırken Boran, Berkes, Boratav'ın isimlerini tek tek zikrederek üniversitedeki kadrolarının ödeneklerini kesti. Böylece haklarında özel kanun çıkarılmış oldu. Memuriyetleri devam etti, ama ders vermeleri engellendi. İdarenin başvurduğu Danıştay bir suç oluşmadığına karar vermesine rağmen baskılar sonucunda "sağcı talebeleri sınıfta bırakmak, komünizmi ve Rus rejimini methetmek" suçlamalarının mahkemelerde görülmesine karar verdi. Yargılanma sonucunda üçer ay ceza aldılar, ama karar Yargıtay tarafından 1950 Haziranında bozuldu. Ancak bütün bu bozmalar idari ve hukuki bir sonuç doğurmadı. Böylece beş yıllık bir usulsuzlük ve hukuksuzluk sonucunda üniversiteden kopartılırlar. Boran açısından sonuç şu oldu: "Bilim büyük bir kıymet kaybetmişti, ama sosyalizm militan bir lider kazanacaktı."

Boran, Berkes, Boratav resmi makamlarca yurtdışına çıkmaya teşvik edildiler, hatta zorlandılar. Bu arada yurtdışındaki üniversitelerden teklifler almaktaydılar. Ama ülkede kalmak için uzun süre direndiler. Sonunda Boratav 1952'de Fransa'ya, Berkes 1950'de Kanada'ya gitti.

Boran, 1946'da çevirmen Nevzat Hatko ile evlendi.

1947'de yazdığı, sosyolojinin ana akımlarını ve temel konularını ele aldığı *Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji* başlıklı makalesi *American Journal of Sociology*'de yayınlandı. Makalenin önemli yankıları oldu ve uzun süren tartışmalara yol açtı. Boran içinde bulunduğu koşullar nedeniyle tartışmayı sürdüremedi. (Boran o tarihlerde Amerikan Sosyoloji Derneği'nin Türkiye'den tek üyesiydi.)

1946'da TKP lideri Şefik Hüsnü Deymer'in kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'ne destek verdi. Partinin gazetesi *Söz*'de demokrasi, demokrasinin sınıf karakteri ve halkın siyasete katılımı üzerine makaleler yazdı.

Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nde çalışan, Anadolu Ajansı ve Radyo dış yayınlar bölümünde tercümanlık da yapan eşi Nevzat Hatko'nun da işten çıkarılmasından sonra, 1949'da İstanbul'a taşındılar.

1950'de "Nâzım Hikmet'e af" çalışmalarına katıldı. "Nâzım Hikmet'in Büyüklüğü" başlıklı yazısı *Hür Gençlik*'te yayınlandı.

1950'de bir grup arkadaşıyla birlikte, İstanbul'da Türk Barışseverler Cemiyeti'ni kurdular. Cemiyet, Türkiye'nin dış politikasını eleştirdi, Kore'ye asker yollanmasına karşı çıkan bir bildiri yayınladı. Bildiri dağıtımına Galata Köprüsü'nde katıldı. Boran ve arkadaşları bir gün sonra tutuklandı. Boran önce 3 yıl 9 aya mahkûm edildi, daha sonra 15 ay hapis, 5 ay sürgün cezası aldı.

Dava sürerken hamileliği nedeniyle geçici olarak tahliye edildi, 1951'de oğlu Dursun'u doğurdu.

Barışseverler'den aldığı cezayı tamamladıktan sonra 1953'te TKP tevkifatına dahil edildi. İki ay tutuklu kaldı, delil yetersizliğinden beraat etti. Ama dava bahanesiyle açığa alınmış olmasına rağmen devam eden devlet memuriyetiyle ile ilişkisi kesildi.

1954-1960 arasında, eşi Nevzat Hatko'yla birlikte kurdukları tercüme bürosunda çalıştı. Ayrıca kitap çevirileri yaptı.

27 Mayıs 1960'tan sonra yeniden yazmaya başladı ve aktif siyasal yaşama döndü.

1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi'ne –Mehmet Ali Aybar'ın Parti'ye genel başkan olmasının ardından– 1962 sonunda üye oldu.

1960 sonrasında, 27 Mayıs'ın tamamlanmadığını düşünen ve aynı yolu izlemeyi düşünen çevreler oluştu. Bunlar *YÖN* dergisi çevresinde toplandı. Aralık 1961'de geniş bir aydın çevrenin imzaladığı YÖN Bildirisi yayınlandı. Bildiri "çözüm sosyalizmdir" demesine rağmen "asker-sivil bürokrasiye, yukarıdan değişimlere" vurgusu nedeniyle Aybar ve Boran tarafından imzalanmadı. Boran *Öncü, Vatan* gazetelerinde ve *YÖN, Sosyal Adalet* dergilerinde 27 Mayıs darbesiyle önemli bir toplumsal ve siyasal açılış yaşandığını, ancak darbeciliğin çıkar yol olmadığını savunan, "kestirme yol"lara karşı çıkan, işçi sınıfının ve geniş emekçi kitlelerin örgütlenmesinin, mücadeleye katılmasının başat önemini belirten yazılar yazdı.

Parti'nin Etüt ve Araştırma Bürosu'nda çalıştı. Yeni parti programının hazırlaması çalışmalarına katıldı. "İşçi sınıfının demokratik öncülüğü"nün programda yer almasını önerdi. Hazırlık grubu içinde çıkan farklılıkta Boran'ın görüşü etkili oldu ve Kongre'ye bu taslak sunuldu.

1964'teki 1. Kongre'den sonra Merkez Yürütme Kurulu'na (MYK) seçildi.

1964'te Bertrand Russell'in düzenlediği "Ortadoğu ülkelerinin atomik silahlardan temizlenmesi" toplantısının çağrılılarındandı.

1965 genel milletvekili seçimlerinde Urfa milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 1969'a kadar Parti'nin TBMM çalışmalarına aktif olarak katıldı. Dış politika, milli savunma, eğitim sorunları üzerine konuşmalar yaptı, komisyonlarda görev aldı. Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Karma Parlamento Komisyonu'nda yer aldı, Avrupa Parlamentosu'nda konuştu.

1966'da toplanan Parti'nin 2. Kongresi'nden sonra yeniden MYK'ya seçildi. Kongrede "Milli Demokratik Devrim (MDD)" tezine karşı parti çizgisinin sözcülüğünü yaptı.

1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya müdahalesine karşı çıkan bir makale yazdı.

1968'de yayınladığı *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları*'nda 27 Mayıs sonrasındaki

sosyalist hareketin durumunu ve sorunlarını ele aldı, sosyalist ülkelerin kimi yönelimlerini eleştirdi.

Kasım 1968'te 3. Kongre öncesinde Mehmet Ali Aybar ile anlaşmazlık baş gösterdi. Nihat Sargın, Sadun Aren, Şaban Erik, Minnetullah Haydaroğlu ile birlikte "5'li Takrir (Önerge)" ile Aybar'a karşı bir muhalefet başlattı. Önerge, partide kişisel yönetim eğiliminin arttığı, parti politikalarının organlarca belirlenmesi ve açıklanması gerektiği belirtiliyor, TİP Tüzük ve Programında yer alan sosyalizmin demokratik yolunun sulandırılmaması isteniyordu. 3. Kongre'de Aybar etkili oldu ve Boran GYK'ya seçilemedi.

Boran, Aralık 1968'te 2. Olağanüstü Kongre'de GYK üyeliğine seçildi. Parti muhalefetinin görüşlerini savunmak, Aybarcılık ve MDD'cilik ile mücadele etmek amacıyla *Emek* dergisini çıkaranlar arasında yer aldı. Parti'nin 1969 seçimlerindeki başarısızlığı üzerine Aybar istifa etti. Genel başkanlığa önce Mehmet Ali Aslan, sonra Şaban Yıldız seçildi. Şaban Yıldız'ın önerisiyle Boran Ocak 1970'te genel sekreter seçildi. Boran bu dönemde Parti'nin yeniden toparlanması için yoğun bir teorik, politik faaliyet içinde oldu.

Kasım 1970'te toplanan 4. Kongre sonrasında genel başkanlığa seçildi. Türkiye'de bir parti kongresinde ilk kez, Kürt halkının varlığına ve haklarına ilişkin kararlar alındı. 4. Kongre ile iki yıllık sarsıntıya son verip Parti'yi yeniden toparlama çalışmaları başladı. Parti'nin yalnızca "yatay değil, dikey olarak da örgütlenmesi" gerektiği kararları alındı. Parti örgütleri yeniden canlanmaya başladı.

TİP askerin siyasete müdahalesine ve Meclis'in devre dışı bırakılmasına karşı çıktı. Boran "Faşizm parlamenter kılığa büründürülmüş veya üniforma giydirilmiş şekliyle kapı ağzında boy göstermiştir" açıklamasıyla "Faşizme Hayır Kampanyası"nı başlattı. 12 Mart Muhtırası'ndan sonra erken seçim önerdi.

12 Mart 1971'deki askeri müdahaleden sonra Parti ve bazı Partililer hakkında davalar açılmaya başlandı. Mayıs 1971'de Boran, parti yöneticileri ve bazı Partililer tutuklandı. Anayasa Mahkemesi Kürt Sorunu kararını Parti'yi kapatma gerekçesi yaptı. Temmuz 1971'de TİP "bölücülük"ten kapatıldı. Sıkıyönetim mahkemesi ise TİP'in gizli bir örgüte dönüştüğüne karar vererek yöneticilerini mahkûm etti. Boran Ekim 1972'de 15 yıl ağır hapis, 5 yıl gözetim cezası aldı. Temmuz 1974 affıyla çıktı. Sıkıyönetim Mahkemesindeki savunması 1975'te "İki Açıdan TİP Davası" adıyla yayınlandı.

Boran 1975'te TİP'in yeniden kuruluşuna öncülük etti. Parti 4. Kongre'nin politik ve örgütsel yönelimleri doğrultusunda çalışmalarına başladı. Boran'a göre TİP toplumsal meşruiyetini kanıtlamıştı. Parti bu meşruiyet üzerine inşa edilebilirdi.

1975 sonrasında TİP'liler, 1970 öncesi mirası canlandırmaya yöneldi. Boran demokratikleşme ve demokrasi mücadelesi sorununu üzerinde durdu. Boran'ın *Yürüyüş, Çark Başak* ve *Yurt ve Dünya* dergilerindeki yazıları ve parti toplantılarındaki konuşmaları demokratikleşme sorununa odaklandı.

1977'deki 1. Kongreden sonra yeniden genel başkan seçildi. Kongre sonrasında TİP CHP'ye demokrasiyi korumak ve güçlendirmek için işbirliği önerdi, öneri reddedildi.

Parti'nin, 1977 Haziran ve Aralık seçimlerinde yüzde birin altında oy alması

önemli bir tıkanıklığa işaret ediyordu. TİP solun diğer kesimleriyle temaslarını artırmaya, birlikte politika yapmaya daha önem verir oldu. Boran, 1978'den başlayarak, ilerici ve sol güçlerin işbirliği çalışmalarını destekledi.

1978'de Türkiye'nin durumunu analiz eden ve öneriler geliştiren *Demokratikleşme İçin Plan* kitabının çalışmasına öncülük etti.

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığının sokağa çıkma yasağı ilan ettiği 1 Mayıs 1979'da yasağı protesto amacıyla ve 1 Mayıs'ı kutlamak için Boran, Partililer ve Genç Öncü'lülerle birlikte sokağa çıktı. Tutuklandı, bir süre tutuklu kaldı. Yargılama sonucunda bir aya mahkûm edildi.

Boran 1979 Senato Seçimlerinde İstanbul'dan aday oldu. Parti bu seçimlerde de başarısız oldu. 1977 ve 1979 seçim sonuçlarından sonra Parti siyasi rota değişikliğine karar verdi. Parti'de "Tek Parti-Tek Cephe" kararlarıyla sonuçlanan bir genel tartışma açıldı. Sonucunda TİP TSİP ve TKP'ye birleşme önerdi. Boran bu çizgiyi destekledi. 1987'de Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin kurulmasıyla sonuçlanacak birlik süreci böylece başladı.

1979 seçimlerinde yaptığı radyo konuşması nedeniyle hakkında dava açıldı. (Dava gıyabında 12 Eylül sonrasında da sürdürüldü ve 8 yıl 9 ay ağır hapis, 2 yıl 11 ay sürgün cezası aldı.)

12 Eylül Darbesi sonrasında partili arkadaşlarının ısrarı sonucunda yurtdışına çıktı. Askeri cuntanın "yurda dön" çağrısına uymadı, yurttaşlıktan çıkarıldı. Yurtdışında cunta karşıtı faaliyetler içinde aktif olarak yer aldı. Yurtdışındayken katıldığı tüm toplantılarda 12 Eylül cuntasının faşist karakterini ve buna karşı birleşik mücadelenin önemini vurguladı. Sol Birlik çalışmalarına önem verdi ve bu amaca dönük çeşitli toplantılara (örneğin Uluslararası Köln Konferansı'na) başkanlık etti.

TKP ile birlik görüşmelerinin başlayıp ortak bir partiye doğru yol alındığı ve ortak program çalışmalarının yürütüldüğü süreçte yeni açılımları destekledi.

1987 Ekim'inde birleşmenin açıklanacağı toplantıya katılarak kendini yormaması konusunda doktorların yaptığı tüm uyarılara rağmen "kararın açıklanması sırasında TİP, TKP üyeleri ve sol kamuoyu açısından bir kuşkuya yol açmamak için" ölümü pahasına toplantıya katıldı.

Ve iki gün sonra, 10 Ekim'de yaşama gözlerini yumdu.

Cenazesi Türkiye'ye getirildi. Ülke çapında geniş bir toplumsal ve siyasal sahipleniş yaşandı. İstanbul'da on binlerce kişinin katıldığı görkemli bir törenle Zincirlikuyu mezarlığına defnedildi.

1931-1950

Topkapı Haremİnde

Güneşli bir öğleden sonrasıydı, günışığı ve parlak gökyüzüne rağmen insan sonbahar ve kışın etkilerini hissedebiliyordu! Parlak sarı yapraklar, ağaçların arasından esen rüzgârla birlikte parkın taş yolları üzerinden savrularak uçuşmaktaydı. Bu güzel sonbahar gününde, on beş kişilik küçük bir grupla birlikte, yüzyıllar boyunca dünyanın geri kalanına kapatılmış ve içinde fırtınalı çekişmelerin yaşandığı Topkapı Haremini görmeye gidiyorduk. Heyecanlıydım.

Bir zamanlar sarayın dış avlusu olan yerden geçtik. Orada altında yeniçerilerin ayaklandığı tarihi bir ağaç durmaktaydı. Kazanın kaldırılması isyan için işaretti. "Kazan kaldırıldı" sözünün, insanların yüreğine korku ve kaygı taşıyarak ağızdan ağza yayıldığını tahayyül edebiliyordum. En son kazan kaldırılmasının üzerinden yüz yıldan fazla bir zaman geçti ve isyancıların altında toplandığı ağaç şimdilerde ancak güçlü bir destekle yerinde tutulabilen giderek çürüyen gri bir kütle gibiydi.

Görkemli, kuleli bir kapıdan geçerek iç avluya girdik. Bir dehlizi andırıyordu. Sol tarafta Divanı Hümayun, yani saray meclisinin toplandığı oda bulunmaktaydı. Yeniçeriler o zamanlar bu iç avluda toplanır ve yüzleri meclis odasına dönük bir biçimde dizilirlerdi, bir yandan sarayın sağ kanadında bulunan saray mutfaklarında yemekleri pişerdi. Şimdilerde ise, daha önce yeniçerilerin toplandığı bu alanda, sıra sıra uzun serviler ziyaretçileri selamlamaktadır. Uzun karanlık bir geçit, dört cephesindeki odaların içine açıldığı bir avluya ulaştırdı bizi. Haremdeydik. Valide sultanın dairesini gezerek başladık. Özellikle yatak odası dikkatimizi çekti. İçinde orantısız bir biçimde geniş ve eskiden içinde valide sultanın yatağının durduğu altından bir yataklık dışında mobilyası olmayan küçük bir oda, hususi bir mekândı. Başka bir odaya açılan pencereden dolaylı bir biçimde odaya giren ışık oldukça loştu. Odanın duvarlarını kaplamış olan çiniler kendi başına güzel olsalar bile odanın soğukluğuna soğukluk katmaktaydılar.

Bu zarif çinilerin önünde durmuş renk ve desenlerindeki güzelliği hayranlıkla seyrederken, odadan sorumlu olan adam kendi bilgisini gösterebilmek için, "İşte, Kösem Sultan'ı burada boğmuşlar" dedi.

Kösem Sultan! Odaya çepeçevre bir göz attım. Oda bu türden bir faaliyet için çok uygundu: Soğuk, rutubetli, karanlık ve dar!

Bu mekâna girdiğimiz anda zamanda yüzyıl geriye gittiğimi hissetmiştim. Fakat şimdi, Kösem Sultan'ın dairesinden çıktığımda zaman daha da geriye doğru gitti. On dokuzuncu yüzyıldan on sekizinci yüzyıla, oradan da on yedinci yüzyıla doğru geçtim. Orada durdum. Eğer bir yüzyıl daha geriye gitmiş olsaydım beni etkisi altına alan geçmiş o kadar da iç daraltıcı olmamaya başlayacaktı. On yedinci yüzyıl, Osmanlı'nın ilerlemesinin durduğu ve gerilemesinin başladığı bir dönemdi. İçte ve dışta sorunların, güç kaybının ve entrikaların yaşandığı bir dönemdi. Kösem Sultan bu yüzyılın ortalarında altı padişahın saltanat döneminde yaşamış ve sarayda her

zaman etkili olmuş veya etkili olmaya çalışmıştır. İktidar hırsı bütün hayatına hükmetmiş ve onu sonunda trajik bir ölüme doğru sürüklemiştir.

Aslında Kösem Sultan asıl adı Anastasiya olan bir köleydi. I. Ahmet'in gözdesi olmuş ve takip eden beş padişahın saltanatı boyunca da Valide Sultan olarak etkisini sürdürmüştür. Torunu IV. Mehmet tahta geçtiği zaman yalnızca yedi yaşındaydı ve hükümet Kösem'in ve yeniçeri ağalarının ellerine bırakılmıştı. Fakat padişahın annesi Turhan Sultan da hırslı bir kadındı ve kayınvalidesi ile rekabet etmeye başladı. Kösem, kendi iktidarının tehlikede olduğunu görerek, öz torunu olan IV. Mehmet'i katletmeyi planladı. Sarayın arka kapıları geceleyin açık bırakılmaktaydı ve yeniçeriler buradan içeri girip küçük hükümdarın dairesine saldıracaklardı. Eğer Kösem'in hizmetkârlarından birisi ona ihanet etmemiş olsaydı entrika mükemmel bir biçimde işleyecekti. Turhan Sultan bir karşı saldırı hazırladı. Harem ağaları ve sarayın diğer hizmetkârları kendisini desteklemekteydi. Mayıs 1651'de ayışığıyla aydınlanmış sakin bir gecede Turhan Sultan'ın destekçileri sarayın bahçesinde toplaştılar ve Büyükvalide Sultan'ın dairesine doğru yürüyüşe geçtiler. Kösem dışarıdan gelen gürültüyü duydu ve yeniçerilerin geldiğini düşündü. Onları karşılamak için dışarıya çıktı. Gelmekte olan güruhu gördüğü zaman içeri kaçtı ve bir dolaba saklandı. Düşmanları onu takip ettiler ve buldular. Kösem zenginlik ve güç vaatleriyle kendisini yakalamış olanları yanına çekmeye çalıştı, fakat kalabalığın öfkesi bu türden vaatlerle yatıştırılamayacak kadar fazlaydı. Taş zemin üzerinde sürükleyip işkence ettiler. Nihayet, adamlardan biri bir perdenin ipiyle onu boğdu.

Kösem'in ölümüyle Ağaların iktidarı da sona ermiştir. İhmal edilmiş uçsuz bucaksız imparatorluk ve onun baskı altında yaşayan mutsuz insanları böylelikle bir diktatörden kurtulmuş, fakat bir başkasının ellerine düşmüştü. Kendi de aslen köle olan Turhan Sultan ve harem ağaları imparatorluğun dizginlerini ellerine geçirmişlerdi.

On yedinci yüzyıl sarayın tarihi içerisindeki dönemlerden yalnızca bir tanesiydi. Topkapı görkemli ve şenlikli günler de görmüştür. İmparatorluğun durmadan genişlediği ve hâkimiyetini artırdığı, denizden denize, kıtadan kıtaya yayıldığı I. Selim'in ve Kanuni Sultan Süleyman'ın dönemlerine şahit olmuştur. Daha sonra 18. yüzyılda, III. Ahmet'in hükümranlığı döneminde, sırtlarında yanan mumlarıyla lale yataklarında kaplumbağaların gezindiği, Haliç'in, Boğaz'ın ve Marmara denizinin girişine bakan bahçelerdeki saray ziyafetlerinde yaşanan cümbüşü dinlemiştir. O zamanlar şehirdeki herkes bir çılgınlık cereyanına kapılmıştı: İstanbul'un çeşitli yerlerinde güzel köşkler inşa edilmiş, lalelerin tanesi 500 altına varan değerlere satılmış ve Nedim gibi şairler yalnızca aşk, şarap ve keyif üzerine şiirler söylemiştir.

Yine de bu düşünceler beni saran kasaveti dağıtamamaktaydı. Odadan odaya dolaşırken on yedinci yüzyıl hep aklımda takılı kaldı. Çok güzel şeyler gördük: Paha biçilemez eski halılar, sanatsal çiniler, saf altından süslemeler, sedef işlemeli tırabzanlar ve sandıklar, hepsi gerçek bir sanat eseriydi. Fakat ben hepsinde kasvetli bir şeyler olduğunu fark ettim. Geçmiş, çevremde takılıp kaldı. Sarayın duvarları geç-

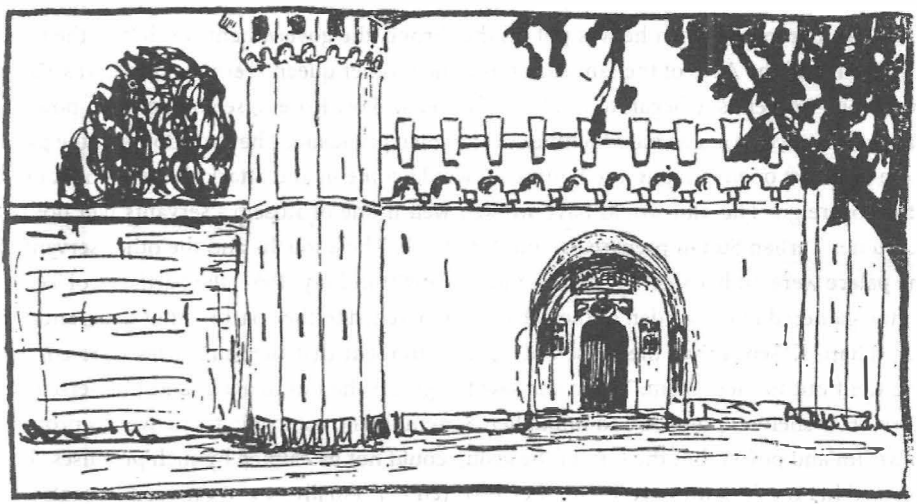
mişin dışarı çıkmasına ve modern ruhun içeriye girmesine izin vermeyecek ölçüde kalındı.

Çeviren: Sinan Yıldırmaz, Ağustos 2010

In the Harem of Topkapu

A sunny afternoon, an afternoon when one could feel the autumn and the winter in the air in spite of the sunshine and the blue sky! Bright yellow leaves fluttered and whirled around on the stony road of the park as the wind rushed down thru the trees. On that beautiful autumn afternoon we were going, a small group of about fifteen, to see the Harem of Topkapu - that place which had been closed to the rest of the world for centuries, containing in itself a world of storming rivalries. I was excited.

We passed what once had been the outer courtyard of the palace. There stood the historic tree under which the Janissaries gathered to revolt. The upsetting of the kettle was the signal. I could imagine the sentence "the kettle has been upset" spreading from mouth to mouth, carrying fear and anxiety to the hearts of the people. More than a century had passed since the kettle had last been upset, and the tree which sheltered the rebels was now a grey decaying block kept in place by a strong support.

Through a stately, towered gate we entered the inner courtyard. It resembled a cloister. On the left was the room where Divani Hümayun, the imperial council, used to meet. The Janissaries then gathered in this inner court and lined up, facing the council room, while their food was being cooked in the imperial kitchens on the right side of the court. At present, rows of tall cypresses greeted the visitor where once the Janissaries gathered.A long dark passage led us to a small courtyard, to which the rooms on four sides opened directly. We were in the harem. We began by visiting the apartment of the mother sultan. Her bedroom especially caught our attention. It was a peculiar place - a small room, free of furniture ex-

cept for a golden alcove, disproportionally large, under which the bed of the mother sultan used to stand. The light, coming to the room indirectly through a window which opened to another room, was dim. Tiles covering the walls, though beautiful in themselves, added to the coldness of the room.

I was standing before these exquisite tiles admiring their beauty of color and design when the man in charge of the place, as though to show off his knowledge said, "See, Kösem Sultan was strangled here."

Kösem Sultan! I looked around the room. It fitted the act - cold, damp, dark, and narrow!

When we had entered the place 1 had felt time receding by a century. But now, as I came out of Kösem Sultan's apartment time receded still farther. I passed from the nineteenth to the eighteenth and from the eighteenth to the seventeenth century. There I stopped. If I had gone a century still farther back, the past that hunted me would not have been so oppressing. The seventeenth century was the period during which the Ottoman tide began to retire. It was the time of external and internal trouble, weakness and intrigues. It was toward the middle of that century that Kösem Sultan lived during the reign of six sultans, always exercising or trying to exercise her influence in the palace. Ambition to rule had dominated her life and had dragged her at last to a tragic death.

Kösem Sultan had been originally a slave girl by the name of Anastasiya. She became the favorite of Ahmet I, and during the r ign of the following five Sultans she exercised her influence as the mother sultan or grandmother sultan. As her grandson, Mehmet IV, was only seven years old when he was put on the throne, the government was left in the hands of Kösem and the Agas of the Janissaries. But the mother queen, Terhan Sultan, was also an ambitious women; she began to rival her mother-in-law. Kösem, seeing her own power in danger, planned to assassinate Mehmet IV, her own grandson. The back doors of the palace were to be left open at night; the Janissaries would come in and attack the apartment of the little sovereign. The plot would have worked well if one of Kösem's servants had not betrayed her Terhan Sultan prepared a counter-attack. The eunuchs and the other servants of the palace were on her side. On a calm moonlit night in May, 1651, the partisans of Terhan Sultan gathered in the garden of the palace and marched to the apartment of the grandmother sultan. Kösem heard the noise outside and thought that the Janissaries were coming. She went out to meet them. When she saw the group she ran in again and hid herself in a closet. Her enemies pursued and found her. Kösem then tried to win them over by promises of wealth and power, but the fury of the group could not be calmed by such promises. They dragged her on the stone pavement; they tortured her. Finally one of the men strangled her with the rope of a curtain.

The death of Kösem marked the fall of the power of the Agas. The vast neglected empire and its unhappy oppressed people thus were rid of one tyranny only to fall into the hands of another. Terhan Sultan, also a slave girl originally, and the eunuchs held the bridle of the empire.

The seventeenth century was only one of the periods in the history of the palace. Topkapu had seen glorious days and merry days too. It had witnessed the reign of Selim I and of Suleyman the Magnificient, when the empire stretched from sea to sea and from continent to continent - ever extending, ever dominating. Later in the 18th century, under the reign

of Ahmet III, it had also listened to the merriment of the banquets, when the tortoises with lighted candles stuck on their backs strolled among the beds of tulips in the gardens that overlooked the entrances to the Golden Horn, the Bosphorus, and the Sea of Marmara. The whole population of the city was caught then in a current of folly - beautiful villas were built in different parts of Constantinople; tulips sold as high as 500 gold coins each, and poets like Medim sang only of love and wine and pleasure.

Yet these thoughts could not dissipate the gloom around me. The seventeenth century hung on my mind as I wandered from room to room.

We saw beautiful things - valuable old carpets, artistic tiles, fine gold embroideries, balustrades in mother-of-pearl, and chests, real works of art. But I detected in all of them something gloomy. The past lingered around me. The walls of the palace were too thick to let out the past and to take in the modern spirit.

BEHIDJE SADIK

Constantinople College Quarterly, Cilt/Vol: XVI No: 2, Ocak/January 1931

Hasan Hüseyin

Doktor Şükrü, savaştan sonra karısıyla birlikte, Kızılay'ın oluşturduğu bir Kurtarma Bölüğü'nün başında S... şehrine gelmişti. Şehre geldikten sonra askeri makamlar tarafından kendisine üç emireri verilmişti. Hasan Hüseyin bunlardan birisiydi. İlk defa cüssesi ile doktorun dikkatini çekmişti –heybetli, ağır ve hantal bir adamdı. Doktor adını sorduğunda topuklarını derhal bir araya getirmiş, vücudunu dikleştirmiş, parmak uçlarında hafifçe yükselmiş, omuzlarını geriye atmış, sağ elini keskin bir hareketle şapkasına doğru getirmiş ve "Hasan Hüseyin, efendim" diye cevap vermişti.

Doktor Şükrü, önce bu kendine özgü cevaplama karşısında gülümsemiş, fakat sonradan Hasan Hüseyin'in en çok gurur duyduğu şeyin adı olduğunu anlamıştı. Çocuksu bir utangaçlıkla, geniş dürüst yüzü hafifçe kızararak, babasının tek oğlu olduğunu ve doğduğu zaman köyün imamının babasına çocuğuna bu adı koymasını önerdiğini söyleyecekti.

Eğer onu çağırmak istiyorsanız bütün adını söylemek durumundaydınız; aksi halde cevap vermeyecektir. Saatlerce "Hasan" ya da "Hüseyin" diye bağırsanız azıcık bile yerinden hareket etmesini sağlayamazdınız. En nihayetinde iyice öfkelenip, en yüksek sesinizle, "Hasan Hüseyin, neredesin? Uyuyor musun?" diye haykırırdınız.

Ondan sonra hiç acele etmeden, sakin ve yavaş bir biçimde, sanki ilk defa çağırdığınızda geliyormuş gibi içeriye girer. Hâlâ sinirden kıpkırmızı kesilmiş olarak, niye çağrınıza hemen cevap vermediğini sorarsınız, fakat onun gerçekten kafasının karışmış olduğunu görünce öfkeniz hayrete dönüşecektir:

"Başka birini çağırdığınızı düşündüm."

"Nasıl başka birini? Burada senden başka Hasan var mı?"

Kısa bir müddet düşünür.

"Bilmiyorum. Benim adım Hasan Hüseyin" ve bunu, sağ eli şapkasında, olağanca ciddiyetiyle söyleyecektir.

Her şeye rağmen, doktor üç emirerinin içerisinde en çok Hasan Hüseyin'i seviyordu. Her zaman söylediği gibi, Hüseyin zekâ dağıtılırken en sona kalmış olanlardan birisiydi ve doğa yaptığı bu haksızlığı fark ederek idrak kabiliyeti verme hususunda yaptığı eksikliği karakterine ekleyerek dengelemeye çalışmıştı. Bununla birlikte doktor, Hasan Hüseyin'i tanıdığı birçok "münevver"e değişmeyeceğini de söylemekteydi.

Hasan Hüseyin'in bir diğer kusuru ise çok dikkatsiz bir dil kullanmasıydı. Kasabanın büyük bölümü savaş zamanında yanmış olduğundan, doktor ve karısı Kızılay merkezinin bölge için yapmış olduğu binanın en üst katında yaşamaktaydı. Kasaba ileri gelenlerinin hanımları doktorun karısını ziyarete geldikleri zaman, genellikle aşağı katta görevli olan Hasan Hüseyin, merdivenin üstüne yerleştirilmiş olan zili çalarak "Hanımefendi, bir kadın sizi görmek istiyor" diyerek seslenmekteydi. Ziya-

retçinin gelmiş olduğunu bildirmenin bu oldukça kaba olan biçimi elbette doktorun karısını çok rahatsız etmekte ve çoğu zaman kendisini mahcup eden bir konuma sokmaktaydı. Nihayet bir gün Hüseyin'i çağırdı ve zili çalmasının yeterli olduğunu ve eğer bağırmaya devam etmek istiyorsa en azından "kadın" yerine "hanım" demesi gerektiğini söyledi. "Geçen gün albayın karısına kadın dediğin zaman senden çok utandım" diyerek devam etti.

Hasan Hüseyin dikkatlice dinledi, kafasını salladı ve dikkat edeceğine söz verdi.

Birkaç gün sonra, sabah, doktorun karısı aceleyle ev işleriyle meşgulken, merdivenin üstündeki zil keskin bir biçimde çaldı ve Hasan Hüseyin'in sesi yankılandı: "Bir hanım sizi görmek istiyor!"

Doktorun karısı aceleyle önlüğünü çıkarttı, hizmetçiye bazı kısa talimatlar verdi ve aceleyle bu vakitsiz ziyaretçiyi karşılamak için kapıya doğru gitti.

Kapı eşiğinde, aşağı kattaki kâtibi doktora şikâyet etmek için gelmiş olan bir köylü kadınıyla yüz yüze geldi.

Hasan Hüseyin'in hadiselerini birbiri ardına anlatmayı sürdürmek mümkündür. Fakat bu, şüphesiz, okuyucu için rahatsız edici olacaktır. Diğer taraftan, bir hadise daha anlatmadan hikâyeyi bitirmek Hasan Hüseyin'in hatırasına haksızlık olacaktır; bu yüzden devam ediyorum.

Buz gibi bir Ocak akşamında Doktor Şükrü kasabada gerçekleştirdiği uzun bir ziyaret turundan sonra eve dönmekteydi. Burnu kırmızılaşmış ve parmaklarının ucu soğuk ısırması yüzünden ağrımaktaydı. Rüzgârın savurduğu karlar büyük, yuvarlak gözlüklerinin üzerine birikmişti. Birkaç defa temizlemeye çalıştıktan sonra gözlüklerini tamamen çıkarttı ve mümkün olduğu kadar düzgün yürümeye çalıştı. Doğu yakasında Kızılay merkezinin bulunduğu küçük meydanı geçmişti ki, kar tabakasının ardında Hasan Hüseyin'in esas vaziyette dikildiğini fark etti. O kadar hareketsiz dikilmekteydi ki, onu karın altında dururken gören biri taş kesilmiş olduğunu zannederdi. Rüzgâr esti; kar kalın bir biçimde yağdı ve şapkası ile omuzlarına doluştu, hatta bazı kar taneleri bıyıklarına bile yapışıp kalmıştı. Yine de dimdik, gözleri sabitlenmiş, yüzü ifadesiz ve kolları iki yanında gergin, sağ eliyle de silahını tutmuş bir biçimde durmaktaydı. Doktor, önünde durmakta olan bu canlı heykele, içinde bir miktar hayranlığın da olduğu bir gülümsemeyle baktı. Gözleri aşağı yukarı gidip geldi ve ayaklarına takılıp kaldı. Bunlar bir çift büyük, aşırı derecede büyük, ayaktı. Üzerlerinde eski, çok renkli, yünlü, topuk ve parmak kısımları yırtılmış, bu yüzden de morarmış ve şişmiş parmaklarının dışarıya çıktığı çoraplar vardı. Bu perişan halleri önce doktoru çok etkiledi, fakat sonra aniden yüzünden bir öfke dalgası geçti. Birkaç gün önce Hasan Hüseyin'in ayakkabılarının ne kadar eskimiş olduğunu görmüş ve yeni bir çift vermişti.

Doktor "Ayakkabılarını ne yaptın?" diye bağırdı. "Hasta mı olmaya karar verdin?"

Hasan Hüseyin ciddi bir sesle cevap verdi: "Efendim, bu gece Kızılay müfettişleri buraya geleceklermiş; kahvede öyle duydum..."

"Eee?"

Hasan Hüseyin durakladı, kendi kendine birkaç kelime mırıldandı ve sonunda kekeleyerek, "Şey... düşündüm ki... belki müfettişler kendi adamlarınızı kayırdığı-

nızı düşünürler..."

Doktor Şükrü elinde olmadan gülümsedi. "Çabuk, içeri gir ve ayakkabılarını giy!"

"Gidiyorum, efendim."

Kapıdan içeriye girip kaybolurken Doktor Şükrü mırıldanarak kafasını salladı, "Umarım herkesin kendi ayakkabıları üzerinde senin sahip olduğun kadar hakkı vardır."

Çeviren: Sinan Yıldırmaz, Ağustos 2010

Hasan Huseyin

Doktor Shukru had come to S. . . . with his wife after the war as the head of one of the Deliverance Groups organized by the Red Crescent. After his arrival he had been given three orderlies by the military authorities, Hasan Huseyin was one of them. He first caught the attention of the doctor by his size -a huge, heavy and awkward fellow. When the doctor asked his name he instantly brought his heels together, stiffened his body, rose slightly on his toes, pushed back his shoulders, brought his right hand to his cap with a sharp movement of his arın, and then answered, "Hasan Huseyin, efendim.,,

Doctor Shukru had then smiled at this pecular way of answering, but later on understood that one of the things which Hasan Huseyin was most proud of was his name. With a child-like shyness, his broad honest face flushing a little, he would say that he was the only son of his father and that the imam of the village himself had suggested the name to his father when he was born.

If you were to call him you had to pronounce his full name; otherwise he would not answer. You might call for hours, screaming "Hasan" or "Huseyin", but you could not make him move an inch from his place. At the end you would get out of temper and shriek at the top of your voice, "Hasan Huseyin, where are you? Have you gone to sleep? "

Then he would come in, not hurrying a bit, calmly and slowly, as though he were coming at your first call. Still purple with anger, you would ask him why he had not answered your call sooner, but your anger would give way to surprise at seeing him genuinely perplexed:

"I thought you were calling somebody else."

"How somebody else? Is there any other Hasan in the place but you?"

He would think for a moment.

"I don't know. My name is Hasan Hüseyin." And that he would say with all the seriousness of the world, his right hand at his cap.

In spite of all, of the three orderlies the doctor liked Hasan Huseyin best. He often said that Huseyin was one of those who had been left to the last in the distribution of intelligence and that nature, realizing her own injustice, had balanced off her liability in intellect by an asset in character. He would also add that he would not change his Hasan Huseyjn for many of the "intelligentia" whom he knew.

Another fault of Hasan Huseyin was his careless use of the language. As the greater part of the town had been burned during the war, the doctor and his wife lived on the top floor

of the building which had been made the Red Crescent Center for the district. When the feminine members of the country gentility came to visit the doctor's wife, Hasan Huseyin, who was usually on charge in the hall down stairs, pulled the bell attached at the top of the stairs and called out, "Hanimefendi, a woman wants to see you." This rather rude way of introducing the visitor of course annoyed the doctor's wife greatly and often put her in an embarrasing position. One day at last she called Huseyin and told him that ringing the bell was sufficient and that if he wanted to continue shouting he should at least say a "lady" instead of a "woman". "I was so ashamed of you the other day," she continued, "when you called the colonel's wife a woman."

Hasan Huseyin listened carefully, shook his head, and promised to improve.

A few days later in the morning, as the doctor's wife hurried about busy with housekeeping, the bell at the top of the stairs rang sharply, and Hasan Huseyin's voice echoed, "A lady wants to see you!"

The doctor's wife hastily took off her apron, gave some short order to the maid, and then hurried to the door to meet the untimely visitor.

On the threshold she came face to face with a peasant woman who had come to complain to the doctor about the secretary downstairs.

One could continue telling one incident after another about Hasan Huseyin. That would, undoubtedly, be annoying for the reader. On the other hand, to close the story without citing one more incident would be unfair to the memory of Hasan Huseyin; therefore I proceed.

An icy evening in January Doctor Shukru was coming home after a long visiting tour in the town. His nose had reddened and his finger tips ached with the biting cold. The snow, blown about by the wind, accumulated on his big round eye-glasses. After a few attempts to wipe them, he took them off altogether and walked as best he could. As he crossed the tiny square on the eastern side of which was the Red Crescent Center, he perceived through the film of snow Hasan Huseyin standing at attention. One would think, seeing him stand there under the snow, a man cut out of stone — so immobile he was. The wind blew; the snow fell thickly and gathered on his cap, his shoulders — some flakes clinging even to his moustaches. Yet he stood rigid, his eyes fixed before him, his face expressionless and his arms stiff at his side, his right hand holding the base of his gun. The doctor looked at this living statue before him with humor in which there was a pinch of admiration too. His eyes travelled up and then down — to the feet. These were a pair of large feet, unusually large. They had old multicolored woolen socks on, torn at the heels and toes so that the big toes, purple and swollen, stuck out. Their misery first touched the doctor, but then suddenly a wave of anger passed over his face. A few days before he had seen how old Hasan Huseyin's shoes were and had given him a new pair,

"What have you done with your shoes?" the doctor almost screamed. "Have you decided to get ill?"

Hasan Huseyin answered in an earnest voice, "Efendim, it seems tonight the Red Crescent inspectors are coming here; 1 heard so in the coffee house ....."

"Well?"

Hasan Huseyin hesitated, muttered to himself some words, and at last faltered, "Well .... I thought. . . may be, the inspectors would think that you favored your own men... "

Doctor Shukri smiled in spite of himself. "Quick, go in and put on your shoes!"

"I am going, efendim."
As he disappeared through the door Doctor Shukru shook his head murmuring, "I wish everybody had the same right to his shoes as you have to yours."

BEHIDJE SADIK

Constantinople College Quarterly, Cilt/Vol: XVI No: 3, Nisan/April 1931

Deli

Tepenin üstündeki küçük evin sahibi tuhaf bir yaşlı adamdı. Evde konuşacak hiç kimse olmadığı için efendisi hakkında komşularla gevezelik eden bir hizmetkârıyla birlikte tek başına yaşayan emekli bir subay. Binbaşının arkadaş canlısı bir insan olduğu söylenemeyeceği gibi, komşularıyla olan tek ilişkisi sokakta karşılaştıklarında onları sert bir biçimde selamlamasıydı. Hayatı, aşırı düşkün olduğu okumak ve bahçe işleriyle uğraşmak arasında geçmekteydi. Ancak, maalesef (ya da kötülük meselesine felsefi anlamda nasıl baktığınıza göre değişen bir biçimde, bereket versin ki) insanların hayatı pürüzsüz bir biçimde devam etmez; çoğu zaman hayat keskin iniş ve çıkışlarla zedelenir ve bazen bu inişler o kadar keskin olur ki insanı elden ayaktan düşürür. Ve binbaşı, hayattan emekli olmasına rağmen, bu kurala bir istisna oluşturmamaktaydı.

Sıcak ve nemli bir haziran gününde, öğleden sonra geç saatlerde, binbaşı şehirden evine dönmekteydi. Tren çok kalabalık, hava bunaltıcı ve akşam gazetesi de dayanılmaz bir biçimde sıkıcıydı. Yine de, her zaman olduğu gibi günlük haberleri okumaya çalışmaktaydı. Birden, her nasılsa, kendisine doğru bakmakta olan bir çift göz olduğunu fark etti. Kafasını kaldırdı ve kapının önünde durmakta olan adamın yarı müzip gözleriyle karşılaştı. Kafasını gazetesine eğdi, fakat gözlerin hâlâ onun üzerinde olduğunu hissetmekteydi; kafasını yeniden kaldırdı ve yeniden gazetesine eğdi. Üçüncü kez tekrar edişinde kapının önündeki yabancının yüzünde açıkça bir gülümseme belirmişti. Bu kadarı da fazlaydı. Bir anda binbaşı yabancının yanına geldi.

"Efendi, gözlerinizi eğlendirmek için başka bir şey bulmanızı tavsiye ederim."

Yabancı, oldukça saf bir biçimde, "Ne demek istiyorsunuz?" diye karşılık verdi.

Giderek artan bir biçimde sesleri yükseldi. Sonunda olaya polis müdahale etti.

Polise, "Sana ne oluyor?" diye bağırdı.

Polis, "Çok ileri gidiyorsun, efendi" diye uyardı.

Binbaşı kontrolünü kaybetmiş bir biçimde, "Seni ilgilendirmez" dedi.

Olay mahalline ikinci bir polis geldi. İki memur bir şeyler konuştular, bir şeyler yazdılar ve sonra binbaşıyı polis merkezine davet ettiler. Binbaşı, tabii ki, itiraz etti, münakaşa etti, kavga etti, fakat hiçbir kaçış yoktu. Bir sonraki durakta indiler ve en yakın polis merkezine gittiler.

Salonda çeşitli suçlardan oraya getirilmiş olan birkaç berduş vardı. Kendince, iki polis memurunun aptallığı yüzünden orada bu berduşlar gibi bekletiliyor olduğunu düşünmesi, tepenin üstündeki küçük evin sahibini iyice çileden çıkartmaktaydı. Ah, bir buradan çıksın, kendisi gibi dürüst bir adama böyle davranmalarının ne demek olduğunu gösterecekti onlara!

Bir saatin sonunda odalardan birisinin kapısı açıldı ve komiser göründü.

"Yeni biri mi getirildi?" diye sordu.

"Evet, kanunu ihlal etmek suçundan."

İtiraz etmek için yerinden fırladı, fakat vakit bulamadı. Komiser başka bir odaya girdi.

En sonunda polis merkezini terk etmesine izin verildiğinde neredeyse gece yarısı olmuştu. Geç olduğu için, geceyi o bölgedeki küçük bir otelde geçirdi. Bu arada, efendisinin gecikmesi yüzünden kaygılanmaktan çok meraklanan hizmetkârı, her biri farklı bir varsayım ileri süren komşularına meseleyi iletti. Mamafih, efendisinin sabah erkenden dönmesiyle mesele çözülmüş oldu.

Fakat hikâye burada bitmedi. Bir hafta sonra binbaşı bir mahkeme çağrısı aldı; kanunu ihlal etmek suçundan yargılanmaktaydı. Mahkeme uzun bir seyir izledi. Dava mahkemeden mahkemeye sevk edildi; şahitler çağırıldı; tahkikatlar yapıldı. Bütün bunların arasında, binbaşı aklını yitirdi. Kariyerinin erken dönemlerinde ordudan emekli olmuştu ve o zamandan beri tepenin üzerindeki küçük evde bir münzevi hayatı sürmekteydi. Fevri halleri ve hükümet mekanizması hususundaki cehaleti birçok hata yapmasına yol açtı. Avukatı ona yardım etmeye çalıştı, fakat yaşlı ağaç bükülmez misali, avukatıyla da kavga etti.

Dava giderek kötüye gitti ve mahkemenin nihai kararı binbaşının tıbbi bölüme sevk edilmesi yönünde oldu. Bu bölümün hazırladığı raporda "hasta"nın "anormallik belirtileri" gösterdiği ve tedavi için akıl hastanesine gönderilmesi gerektiği belirtilmekteydi.

Binbaşının hiddeti sınırlarını aşmaktaydı. Neredeyse gerçekten delirme noktasına gelmişti. Akıl hastanesindeki ikinci haftasının sonunda ancak durgunlaşmaya başlamıştı. Artık daha fazla dayanamayacaktı; çok fazla gerginleşmişti. Yaklaşık iki ay boyunca umumi sinir bozukluğu yaşadı. Yeniden iyileştiği zaman, bir pasif direniş tavrı takındı. Odasından hiç dışarı çıkmıyor, kimseyi de içeriye almıyordu; doktorun sorularına bile cevap vermiyordu. Zamanının çoğunu evden getirmiş olduğu kitapları okuyarak geçiriyordu.

Sonunda bir gün aklına mükemmel bir fikir geldi. Bahçecilik ve çiçek yetiştiriciliği hakkında ciddi bir makale yazacak ve yayınlanması için Ziraat Mecmuası'na gönderecekti. Vay, o zaman, ona deli diyenlerin haline!

Büyük bir şevkle çalışmaya koyuldu. Üç hafta sonra makale hazırdı. Makaleyi büyük bir zarfa koydu, dikkatlice üzerine adresi yazdı ve postaya vermesi için doktora verdi. Zarfın üzerindeki adresi okuduğunda doktorun gözleri parladı. Zarfı, o anda bir grup ziyaretçiye akıl hastalıkları hakkında konuşma yapan müdüre götürdü. Müdür vakayı dinledi ve zarfı açarken içindeki sayfalara şöyle bir göz attı. Bazı kelimeler dikkatini çekti, okumaya başladı. Henüz hepsini okumayı bitirmemişken masaya güçlü bir biçimde vurarak:

"İşte", diyerek asistanına doğru haykırdı, "işte heyecan verici bir vaka!" Sonra öğrencilerine dönerek, "Biraz önce size anlattığım gibi," diyerek açıklamaya başladı, "bazı akıl hastalıklarında hasta bazı anlarda tam anlamıyla normal gözükebilir. Biraz önce bu durumun mükemmel bir örneği, daha önce mümkün olabileceğine inanamayacağım bir vaka elime geçti."

Doktor bu konu üzerine orada bulunan ziyaretçilere yarım saat süren bir ders verdi. Bu vaka onu o kadar çok heyecanlandırmıştı ki, Tıbbi Araştırmalar dergisinin

bir sonraki sayısı için uzun bir akademik makale yazdı ve Tıp Derneği'nin toplantısında bu konu hakkında bir rapor sundu.

Çeviren: Sinan Yıldırmaz, Ağustos 2010

The Insane

A quaint old man was the owner of the small home on the top of the hill. An officer retired from service, he lived alone with a servant who, having no one to talk with in the house, chattered with the neighbors about his master. The major was not a man who could be called sociable, as the only intercourse he had with his neighbors was to salute them sternly in the street. His life alternated between reading and gardening, of both of which he was excessively fond. But, unfortunately (or fortunately, depending upon your philosophical views on the question of evil), man's life does not run smoothly; it is often marked with sharp ups and downs, sometimes so sharp that after a downward stroke the victim lies postrate. And the major, though retired from life, was not an exception to the rule.

On a sultry June day, late in the afternoon, the major was returning home from the city. The train was crowded, the air suffocating, and the evening paper unbearably dull. He tried, however, to read the daily news as usual. Suddenly, however, he became conscious of a pair of eyes fixed upon him. He lifted his head and met with the half-amused eyes of a man standing in the doorway. He bent his head over his paper, but he felt the eyes still resting on him; he again lifted his head, bent it again. At the third repetition the face of the stranger at the door broke into an open smile. That was too much. In a second the major was beside the stranger.

"Sir, I advise you to find another object to entertain your eyes."

"What do you mean?" inquired the stranger quite innocently.

Gradually their voices rose. Finally a policeman intervened.

"What's that to you?" he shouted to the policeman.

"You are going too far, sir," warned the latter.

The major had lost his self control, "It is none of your business."

A second policeman appeared on the scene. The two officials exchanged some sentences, wrote something, and then invited the major to the police station. The major, of course, protested, argued, quarreled, but there was no escape. At the next stop they got out and went to the nearest police station.

In the hall there were a few vagabonds held for various offences. The thought that he had to stay here like one of them because of what he called the stupidity of two policeman enraged the owner of the small house on the top of the hill. Ah, let him once get out of this place, he would show them what it is to treat an honest man like this!

At the end of an hour the door of one of the rooms opened and the chief appeared.

"A new one brought in?" he asked.

"Yes, accused of an offense against the law"

He jumped from his place in protest, but there was no time. The chief had entered another room.

It was almost midnight when he was at last permitted to leave the police station. Being late, he spent the rest of the night in one of the small hotels in the district. Meanwhile the servant, feeling more curiosity than anxiety over his master's lateness, had communicated the fact to the neighbors, each of whom had advanced a different hypothesis. Early the next morning, however, the problem was solved by the return of the master.

But this was not all to the story. A week later the major received a call from the court; he was to be tried for having offended the law. It proved to be a long process. The case was referred from court to court; witnesses were called; investigations made. And amidst all these the major lost his head. He had retired from the army early in his career and since then had led the life of a hermit in the small house on the top of the hill. His hot temper and his ignorance of the governmental machinery caused him many blunders. His lawyer tried to help him, but an old tree does not bend; he quarreled with the lawyer.

The case went from bad to worse and ended by the court's decision to send the major to the medical department. The report of this department spoke of "symptoms of abnormality" arid referred "the patient" to the insane asylum for treatment.

The major's fury overflowed its limits. He almost came to the point of actually going mad. At the end of the second week in the asylum, however, he subsided. He could no longer stand it; the strain was too much. For about two months he suffered from a general nervous breakdown. When he became well again, he assumed an attitude of passive resistence. He would not go out of his room nor admit anybody in; neither would he answer the questions of the doctor. He spent most of his time reading the books which he had brought to him from home.

One day at last a brilliant idea occured to him. He would write a serious article about gardening and the in-breeding of flowers and send it to be published to the Magazine of Agriculture. Woe, then, to those who considered him insane!

With zest he set himself to work. Three weeks later the article was ready. He put it in a big envelope, wrote the address with great care, and then handed it over to the doctor on charge to be posted. A twinkle shone in the eyes of the doctor when he read the address. He took the envelope to the principal who was just then talking to a group of visitors about mental diseases. The principal heard the case, and, opening the envelope, threw a casual glance at the papers. Some words caught his attention, he began to read. Before he was through he gave a strong blow to the table.

"Here", he called out to his assistant, "here is a thrilling case!" Then turning to the students, "As I was telling you a moment ago," he explained, "in some mental diseases the patient seems at times perfectly normal. I have just had an excellent example of it, a case which I would not have believed to be possible."

The doctor lectured to the visitors on the subject for half an hour. He was thrilled with the case, so thrilled that he wrote a long scholarly article about it for the next issue of the Medical Review, and reported it in the meeting of the Medical Society.

BEHIDJE SADIK

Constantinople College Quarterly, Cilt/Vol: XVI No: 4, Haziran/June 1931

Bir Mesleki Mobilite İncelemesi

1910-1930 Yılları Arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde Meslek Gruplarının Yaş Dağılımı Analizi

Michigan Üniversitesi'nde Doktora Derecesi Elde Etmek İçin Gerekli Koşulların Kısmen Yerine Getirilmesi Amacıyla Sunulan Tez.
[Çevirenler: Handan Arıkan, Raşit Kaya, Haziran 2010]
[Dipnotlar yazının sonuna alınmıştır]

I Önsöz

Bu çalışma, çeşitli meslek gruplarına giriş ve çıkış hareketlerinin incelenmesi amacıyla bir istatistiksel tekniği uygulama denemesinin raporudur. İnceleme için seçilen popülasyon (ana kütle) Amerika Birleşik Devletleri'nin 1910, 1920 ve 1930 yıllarındaki toplam çalışan nüfusu olup belli başlı meslekî ayrımlara göre sınıflandırılmıştır. Bu incelemeye kaynak oluşturan veriler on yıllık nüfus sayımı yayınlarından elde edilmiş ve Nüfus Sayımı Bürosu'ndan Alba Edwards'ın "sosyo-ekonomik statü grupları" temelinde yeniden sınıflandırılmıştır. Edwards'ın grupları, özünde, farazî sosyo-ekonomik farklılıklar temelinde hiyerarşik olarak düzenlenmiş meslek gruplarıdır. Bu inceleme, bu üç nüfus sayımında meslek gruplarının yaş bileşiminin karşılaştırmalı bir analizini yaparak kazanç sağlayarak çalışanların meslekî mobilitesini ölçmeye çalışmıştır. Meslekî mobilitenin sosyolojik anlamı, meslek sınıflandırma sorunu ve bu çalışmada kullanılan istatistiksel teknik, raporun sonraki bölümlerinde değerlendirilecektir.

Birçok öğrenci arkadaşıma ve hocama yardımları ve önerileri için minnettarım. Bütün bu kişilere minnettarlığımı ifade etmeyi bir borç bilirim. Özellikle birkaç kişiye minnettarlığım büyüktür. Profesör D. McKenzie'nin ısrarlı teşvikleri bu çalışma sürecindeki azımsanmayacak zorluklara katlanmama katkıda bulunmuş ve onun insan ekolojisine ilişkin görüşleri de, bir ölçüde, bu araştırmayı üstlenmeye isteğimi artırmıştır. Kullanılan verilerin yetersiz doğası yüzünden gereken istatistiksel işlemlerde Profesör Harry Carver'ın vazgeçilmez rehberliğinden yararlandım. Çözümü imkânsız görünen pek çok sorunu, Profesör Carver'ın istatistiksel teknikler konusundaki ustalığı sayesinde aşmak mümkün olmuştur. Profesör Robert C. Angell ve Arthur E. Wood'un yardımlarıyla sağlanan mali destek, elde edilen verilerin grafikle sunumunu olanaklı kılmıştır. Son olarak belirtmeliyim ki, Profesör Richard T. La Piere ve bayan La Piere raporun aşağıdaki sayfalarda sunulduğu şekliyle düzenlenmesine çok değerli katkılarda bulunmuşlardır.

Behice Sadık Boran
Aralık, 1938
Michigan Üniversitesi

II Mesleki Farklılaştırmanın ve Mobilitenin Sosyolojik Önemi

Son yıllarda insanların meslekî mobilitesine ve meslekî farklılaşmasına olan sosyolojik ilgide belirgin bir artış olmuştur.(1) İş bölümü sisteminde meslekler işlevsel birimler olarak, sosyolojiden çok ekonominin ilgi alanına girse de, bir popülasyondaki meslekî gruplaşmaların ve bu meslekler içinde gerçekleşen değişikliklerin doğrudan sosyolojik anlamı vardır; çünkü insanlar arasındaki meslekî farklılıklar, toplumsal ilişkilerde de farklılıkları gerektirir.(2) Var olan toplumsal sistemde farklılaşmış işlevsel birimler olarak meslekler, şu olası sosyolojik sonuçları içerir: a) günümüzde, meslekî ücretler büyük bir çoğunluk için ana gelir kaynağıdır.(3) Bu nedenle meslekler, bir nüfusun çeşitli gruplarının yaşam düzeylerinin temel belirleyici faktörleridir.(4) b) Meslekler, erbabının yeterliliklerine, gerektirdikleri entellektüel ve eğitim düzeylerine göre farklılıklar gösterir. c) Meslekler "kişilik tiplerinde", alışkanlıklarda, tutumlarda ve toplumsal görünümde çeşitlilik yaratır. d) Çeşitli meslekler toplumsal değerleri açısından sınıflandırmalara tabi tutulur; değişen saygınlık düzeylerine ayrılır; kendilerine üst düzey nitelikli ya da düşük düzey nitelikli olma gibi özellikler yüklenir. e) Son olarak, üretim ve servetin bölüşümü üzerindeki denetimleri farklılık gösterdiğinden, meslekî farklılaşma insanlar arasında "üstlük-astlık" ve bağımlılık ilişkilerini gerektirir.

İki tür veya tip meslekî farklılaşma vardır: yatay ve dikey. Kimi meslek grupları yalnızca meslekî teknikler ve ekonomik organizasyondaki meslekî rolleri açısından bir diğerinden ayrılır. Mesela, marangoz, dokumacı ve duvar ustası arasındaki fark böyledir. Meslekî açıdan farklı olsalar da, meslekî olmayan toplumsal nitelikleri açısından farklı olmayabilirler. Üçünün de yaşam tarzı aynı olabilir; siyasî ve diğer görüşleri benzer ve toplumun bütününde aynı statüye sahip olabilirler. Bunların farklılaşması yatay olarak nitelenebilir. Ancak, meslekî farklılaşma, meslek dışı farklılıkları -yaşam tarzı, toplumsal bakış, toplumsal statü vb- gerektirince, meslek grupları bir hiyerarşi oluşturur ve bu farklılaşma dikey olarak nitelenebilir.

Sosyologların ilgisini çeken, dikey meslekî farklılaşma türüdür.(5) Meslek grupları dikey tipte olduğu zaman, meslekî katmanlaşmanın derecesi ve karakteri nüfusun toplumsal katmanlaşmasının geçerli bir göstergesidir.(6) Meslekî hiyerarşide bireylerin yukarı ve aşağı hareket hızı, toplumsal katmanlaşma sisteminin "kapalı" ya da "açık" oluşunun bir göstergesi sayılabilir. Dolayısıyla, bugünkü sanayi toplumunda toplumsal tabakalar tamamen "kapalı" olsaydı, meslekî yapı içinde tek mobilite yatay düzlemde olurdu; örneğin, diğer şeyler eşit olduğunda, bir duvar ustası, marangoz ya da dokumacı olabilir, fakat bankacı ya da imalatçı asla olamaz.(7) Öte yandan, toplumsal katmanlaşma sistemi tamamen açık olsaydı, bu açıklık dikey çizgide yüksek bir mobiliteyle açığa çıkardı; yani marangozlar bankacı, duvarcılar imalatçı olabilirdi ya da tam tersi. Bu iki aşırı "kapalılık" ve "açıklık" örneği elbette ki varsayımsaldır. Burada toplumsal ve meslekî tabakalaşmanın gerçekten hangi teorik sınırlar arasında değişebileceği varsayımsal olarak ortaya konmaktadır.

Var olan toplumsal sistemin açıklık derecesi konusunda statükoyu eleştirenler ile savunanlar arasındaki anlaşmazlığın, meslekî sınıflandırmaya ve mobiliteye gösterilen ilgideki artışın nedenlerinden biri olduğu öne sürülebilir. Öyle görünüyor ki, üzerinde anlaşmaya varılan sosyolojik kanaat şöyledir: Bugünkü fiilî durum, iki

farazî uç arasında bir yerdedir.

Toplumsal katmanlaşmada bugünkü mobilite derecesini, en azından, yaklaşık olarak belirlemek, sosyolojik araştırmanın görevlerinden biridir. Hem dikey meslekî farklılaşma toplumsal tabakalaşmayla ilişkili olduğu ve hem de elde meslekî veriler bulunduğu için, meslekî hiyerarşideki mobilite toplumsal mobilitenin bir göstergesi olabilir ve öyle kullanılabilir.

Dikey meslekî mobilite iki farklı açıdan incelenebilir: a) bir kuşağın yaşam süresi içinde gerçekleştiği şekliyle; b) Birbirini izleyen kuşaklar boyunca gerçekleştiği şekliyle. İlk yaklaşım, nüfusun belirli bir örnekleminin meslekî kariyerlerinin incelenmesi; ikincisi, verili bir örneklemde oğulların ulaştığı meslekî düzeylerin, babalarınkilerle ve dedelerinkilerle karşılaştırması şeklinde olur. Kimi çalışmalar mobilitenin her iki yönünü incelemiş olsa da, şimdiye kadar yapılan araştırmalarda daha çok ikinci türden meslekî mobilite ele alınmıştır.

Dikey mobilite araştırmaları, seçilen popülasyon birimine göre de değişiklik gösterir: a) Toplam kazanç sağlayarak çalışanlardan rastgele bir örneklem alınabilir. b) Verili bir meslekî düzeyden, özellikle yüksek düzeylerden, bir örneklem seçilebilir; örneklemde yer alan bireylerin meslekî geçmişleri izlenebilir. c) Tek bir topluluk "tipik" olarak seçilebilir. Ya kazanç getirici işte çalışan toplam nüfus ya da her meslekî düzeyden belirli örneklemler incelenebilir. d) Ya da bir ülkenin tüm kazanç sağlayarak çalışanları inceleme birimi olarak alınabilir. Bu son durumda, (araştırmanın) popülasyonuna dahil bireylerin her birinin meslekî geçmişinin araştırılamayacağı apaçık olduğu için, meslekî mobiliteye dolaylı bir şekilde yaklaşılmalıdır.

Yazarın haberdar olduğu tüm meslekî mobilite çalışmaları yukarıda sözü edilen ilk üç türde incelemeler olup hiçbiri dördüncü tür bir araştırma değildir. M. Ginsberg'in Büyük Britanya üzerine incelemesi, kısmen anket yöntemini kullanmış, kısmen de mevcut kayıtlardan ve bir başka araştırmacının anket sonuçlarından yararlanmıştır. Bu, kuşaklar arasında bir meslekî mobilite incelemesidir. W. F. Taussig ve C. S. Joslyn hiyerarşinin üst düzeyinden -iş dünyası liderlerinden- bir örneklem almış ve her birine birer anket formu göndermişlerdir. İncelemelerinin "ilgiye değer temel sorunu," meslek gruplarının ekonomik eşitsizliğinin açıklanıyor oluşuydu. Yazarlar, belirleyici etmenleri arayışlarında, meslekî terimlerle tanımlanan her bir toplumsal sınıfın iş dünyası liderler grubuna katkısını irdelemişlerdir. Bu irdeleme, (yazarları) örneklemdeki liderlerin meslekî konumlarının babalarının meslekî düzeyleriyle karşılaştırma yapılmasına yöneltmiştir. Merseyside toplumsal araştırmasının evreni bir hane halkı örneklemi ve işçi sınıfıyla sınırlanmıştır. İnceleme tekniği de yine babaların ve oğulların mesleklerinin karşılaştırmasıdır. P. E. Davidson ve H. D. Anderson kendi incelemeleri için Kaliforniya'daki bir topluluğu seçmişler, Edwards'ın sınıflandırmasını kullanarak, her meslek düzeyinden yaklaşık orantılı örneklemler almışlar, hem kuşaklar arası hem bir kuşak boyunca meslekî mobiliteyi incelemişlerdir.(8)

Bu inceleme Amerika Birleşik Devletleri'nin toplam nüfusunun meslekî tasnifini ve her meslek grubunun 1910-1930 yılları arasındaki mobilite derecesini ele almaktadır. İzlenen yol itibariyle önceki çalışmalardan farklıdır. Bireylerin meslekî geçmişlerinin izini sürme uygulaması, elbette ki ülkenin kazanç sağlayarak tüm ça-

lışanları için kullanılamaz. Bunun için meslekî değişimleri dolaylı ölçecek bir teknik geliştirilmeliydi. İlk adım olarak 1910, 1920 ve 1930'daki kazanç sağlayarak çalışan toplam nüfus, karşılaştırmalı bir temelde Edwards'ın "sosyo-ekonomik statü gruplarına" göre sınıflandırılmıştır. Ardından, üç nüfus sayım tarihi için her meslek grubunun yaş dağılımının karşılaştırmalı analizi yoluyla 1910–1920 ve 1920-1930 on yıllarında her gruba giriş-çıkış hareketlerinin net miktarları yaklaşık olarak elde edilmiştir. Bu yol halkın tüm meslekî hareketlerini değil, yalnızca her on yılın sonundaki hareketlerin net sonuçlarını hesaba katmaktadır. Yaş dağılımının meslekî mobilite bakımından önemi ve izlenen yolun ayrıntıları daha sonra tartışılmaktadır.

III Bu İncelemede Kullanılan Sınıflandırma

Edwards'ın sınıflandırması amaca uygun görüldüğü için kullanılmıştır. Bu sınıflandırma, nüfus sayımı verileri göz önüne alınarak yapılmıştır ve bu veriler incelememizin kaynak malzemesini oluşturmuştur. Edwards sınıflandırması aşağıdaki grupları içermektedir:(9)

1. Serbest meslek sahipleri
2. Mülk sahipleri (Proprietors), yöneticiler (managers) ve yetkili-sorumlu görevliler (officials)
   a. Çiftçiler (mülk sahipleri (owners) ve kiracılar)
   b. Toptancılar ve perakendeciler
   c. Diğer mülk sahipleri ve yöneticiler
3. Büro çalışanları ve benzerleri
4. Vasıflı işçiler ve ustabaşılar
5. Yarı vasıflı işçiler
   a. İmalatta yarı vasıflı işçiler
   b. Diğer yarı vasıflı işçiler
6. Vasıfsız İşçiler
   a. Çiftlik emekçileri
   b. Fabrika ve inşaat işçileri
   c. Diğer işçiler
   d. Hizmetçilik yapanlar (servant classes)

Bu altı ana grup Edwards tarafından "sosyo-ekonomik statü grupları" olarak adlandırılır ve "gruplar içinde çalışanlar, en azından yaklaşık olarak, sosyo-ekonomik statülerine göre yukarıdan aşağıya doğru sıralanırlar."(10) Edwards, "sosyo-ekonomik statü" ile neyi kastettiğini açıklamamaktadır. Görünüşe göre meslek gruplarını dikey düzenlemesi, belirli ve kesin standartlar kullanılarak değil, daha ziyade gelir düzeylerinde, itibarda, yeterlilik ya da gerekli zekâ ve eğitim derecelerinde kolayca gözlemlenen farklılıklara göre belirlenmiştir. Edwards altı grubun, "kafa işçileri" (ilk üçü) ve "kol işçileri" (son üçü) olmak üzere ikiye ayrılabileceğini ve kol işçilerinin, gerekli beceri ya da ustalık derecesine göre düzenlendiğini belirtir. Her halde de, meslek gruplarının birbirleriyle örtüşmelerinin ölçüsü tam belirlenmemektedir. Anderson ve Davidson'ın belirttiği gibi, Edwards'ın sınıflandırması, meslek gruplarının genel kabul görmüş dikey düzenlenmesidir. Bu sınıflandırmadan daha önce de başka araştırmalarda yararlanılmıştır ve ekonomist F. W. Taussig'in

yaygın olarak kullanılmış bir başka sınıflandırmasının benzeridir.[11]

1910, 1920 ve 1930 yılları bakımından meslek ve yaş durumuna göre sınıflandırılmış kazanç sağlayarak çalışanlarla ilgili on yıllık nüfus sayımı raporları, bu çalışmanın veri kaynağını oluşturmuştur. Nüfus sayımı yayınlarının ayrıntılı sınıflandırmaları, Edwards'ın yaptığı yönlendirmeler izlenerek ve Nüfus Sayımı Bürosu'nun yayımladığı meslekî göstergelerin kullanımıyla Edwards'ın gruplarına indirgenmiştir.[12] Ne var ki, bu şekilde derlenen grupların analizinde iki ufak değişiklik yapılmıştır. Birincisi, tarımsal gruplar -çiftlik sahipleri ve kiracıları, çiftlik yöneticileri ve ustabaşıları ve çiftlik emekçileri- parçası oldukları daha büyük gruptan ayrılmış ve ayrıca değerlendirilmiştir. İkincisi, tüm bu gruplar orijinal sınıflandırmaya göre de teker teker analiz edilmiş olsa da ilk iki grup -serbest meslek sahipleri ve mülk sahipleri (proprietors) vb- bir grupta birleştirilmiş ve son üç "kol işçileri" grubu ise diğer bir grupta toplanmıştır. Sınıflandırmada bu iki yeniliğe yol açan mülahazalar şöyledir:

Tarımın kentsel-sınaî ekonomiden farklı bir ekonomik örgütlenme tipini temsil ettiği konusunda genel bir görüş birliği vardır. Tarımsal üretim hâlâ aralarında pek fark olmayan küçük çaplı, bireylerin sahipliğindeki birimlerce gerçekleştirilmektedir.[13] Çiftçilerin pek çoğunun uğraşında mülkiyet, kontrol, yönetim ve fiilî üretim rolleri birleşir. Üretim büyük ölçüde bir mali kârdan ziyade geçim "ücreti" içindir. Tarımsal üretimin en büyük parçasının piyasaya yönelik olduğu doğrudur; fakat çiftçi ailesinin günlük geçimi için bu üretime angaje olur. Bu piyasa şartlarına göre özenle ayarlanan ve olası en fazla kâr hedeflenerek yapılan bir üretim değildir. Pek çok çiftçi için, çiftçilik terimin bilinen anlamıyla bir "meslekten" ziyade bir hayat biçimidir.[14] Ayrıca da, tarım, sanayileşme öncesi dönemde toplam ekonomide sahip olduğu hâkimiyeti de kaybetmiştir. Bugün tarım "sanayi yönelimli"dir. Belli başlı tarımsal üretim kalemleri, sanayi ham maddeleridir ve hattâ tüketim ürünleri bile (et, meyve vb) tüketiciye ulaşmadan önce sınâî işlemden geçmektedir. Tarım üreticisi ile kentli tüketici arasına kentsel-sınâî ekonomi girmektedir. Hangi tarımsal kaynakların kullanılacağını dolaylı olarak sanayi tayin etmektedir. Bundan dolayı tarımsal ekonomi, ayrılmaz bir parçası olarak sınaî ekonomiye dâhil edilmeksizin, sınâî ekonomiye tabi olur; yani tarım, sanayi ile bağlantılı olarak işlev görür, fakat aynı ekonomik ilkelere ve uygulamalara göre organize olmaz. Bu iki ekonomi farklı tipte olduklarından, meslek yapıları da olguları zorlamaksızın birlikte değerlendirilemez. Mesleklerin sınıflandırılmasına temel oluşturan toplumsal nitelikler o mesleklerin tabiatında münderiç olmayıp, içinde işlev gördükleri sosyo-ekonomik sistemden türerler. Bu nedenle, bu incelemede, tarımsal meslekler, Edwards'ın sınıflandırmasında içlerine yerleştirildikleri daha geniş gruplardan ayrılmış ve bağımsız şekilde ele alınmıştır.

Tamamen farklı nedenlerle, kentsel-sınâî ekonomide ücretli çalışanlar birbirine karşıt iki grupta toplanmıştır. Daha iyi terimlerden yoksun olduğumuz için, bu iki gruba "Sınaî mülk sahibi sınıf" ve "Sınaî mülk sahibi olmayan sınıf" denilmiştir. Bu ayırımın temeli, üretim ve bölüşüm sisteminin kontrolünde belirgin bir karşıtlığa daymaktadır. İki grubu tanımlarken "kontrol" yerine "mülk sahibi" (owner) terimi kullanılmıştır; çünkü kontrol, ilk başta sahipliğin ayrılmaz bir parçası olmuştur ve

sahiplik sadece yasada öyle kabul ediliyor diye değil de işlevsel olarak etkin biçimde var olduğunda hâlâ öyledir.(15) Kontrolün "sahiplik"le ilişkisi "eski ekonomi" günlerinden bu yana epeyce değişikliğe uğramıştır.(16) O zamanlar kontrol ve yönetim, fiziksel mülk ve elde edilen gelir üzerinde bir dizi hak talebiyle birlikte, "sahipliği" meydana getirmekteydi. On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren ekonomik gelişimin seyri içinde kontrol ve yönetim, önce mülkiyet ve gelir elde etme hakkı gibi haklar manzumesinden ayrılmış ve ayrı "meslekî işlevler" hâline gelmiştir. Şirket faaliyetleri üzerindeki yasal sınırlamaların giderek gevşemesiyle birlikte, üretimi kontrol edenler ve yönetenler, hisse senetlerini ellerinde tutanların mülkiyet iddiaları ve gerçekleşen gelirden pay talepleri üzerinde de hatırı sayılır bir kontrole sahip olmaya başlamışlardır.(17) Bu değişimlerin sonucunda, terimin genel anlamına ya da hukuksal anlamına göre öyle olmasalar da fiilen sahip konumunda,yöneticiler, müdürler mütevelliler vb, yeni bir meslek grubu yaratılmıştır.(18)

Mesleklerin hiyerarşik düzenlenmesinin zemini üzerine güncel tartışmalar, meslek gruplarının elde tutulan kontroldeki farklılıklardan kaynaklanan "üst-ast" ve tabiyet ilişkilerini görmezden gelme eğilimindedir. Mesleklerin "kontrole" göre tam bir sınıflandırılması bu incelemede üstlenilemez. Esasen böyle bir görevin üstlenilmesi, yazarın yeterlilik düzeyinin de ötesindeydi. Buna rağmen, bu ikiye ayırmanın önemli farklılıklar ortaya çıkarıp çıkarmadığını bulmak için, sınıflandırmanın uçlarında yer alan iki karşıt grubu ele alan deneysel bir girişimde bulunulmuştur. Bu amaçla, üretim üzerinde hatırı sayılır bir kontrole sahip meslekler "mülk sahibi sınıf" ("owner class") olarak gruplandırılmış ve hiçbir şekilde kontrol hakkına sahip olmayanlar ise "mülk sahibi olmayan sınıf"ta ("non-owner class") toplanmıştır.

"Mülk sahibi sınıf"a serbest meslekten olanların dâhil edilmesi birkaç sözcükle açıklanmayı gerektirebilir. Bağımsız çalışan pek çok serbest meslek sahibi, ekonomik olarak küçük işletme sahipleriyle aynı konumdadırlar: kendi kendilerinin yöneticileridirler, kendi üretim araçlarının, bürolarının ve ekipmanlarının sahibidirler, sekreter ve asistan gibi yardımcılar istihdam ederler.(19) Organizasyonlara bağlı serbest meslek sahiplerinin konumu, üretim hattında çalışan işçilerden çok yöneticilere ve yetkili-sorumlu mevkide bulunan görevlilere yakındır. Nitekim, kendi departmanında üretimle ilgili kararlar alan ve kendisine bağlı çalışanlar üzerinde kontrol icra eden bir mühendis, bu yolla üretim siyasalarının belirlenmesinde pay sahibi olur. Böyle bir kontrolün önemi, hangi niyet ya da amaçla olursa olsun, diğer çalışanları işe alma ve işten çıkarma gücüne sahip olan her çalışanı aynı zamanda bir "işveren" yani "mülk sahibi" sayan sendikalar tarafından da kabul edilmiştir. Elbetteki, serbest meslek erbabı arasında, yeni mezun olmuş ve ücretli olarak işe alınmış genç mühendis örneğinde olduğu gibi kendine özgü ikili konum içeren durumlar da vardır. Ancak, esas itibariyle serbest meslek erbabı, küçük mülk sahipleri, organize birimlerin yöneticileri ve yetkili görevlileriyle aynı kategoriye girmektedirler ve bu incelemede öyle sayılmışlardır.

Kontrol bakımından, vasıflıdan vasıfsıza kadar sanayi işçilerinin konumu nettir; "mülk sahibi olmayan sınıfı" oluştururlar. Sosyolojik amaçlar bakımından, vasıflı işçi ile vasıfsız işçi arasındaki temel fark, vasıflı işçinin işi üzerinde belli belirsiz bir kontrola sahip olabileceğidir. Vasıflı meslekler, işçiden makineye "beceri akta-

rımının" henüz tam olarak gerçekleşmediği faaliyetleri kapsarlar; işçiye bırakılmış bir miktar özyönlenme ve inisiyatif mevcuttur. İşin gerektirdiği deneyim ve eğitim düzeyi ölçüsünde vasıflı işçiler yerine çalıştırılacak kişi bulmak vasıfsız çalışanlarda olduğu kadar kolay değildir. Deyiş yerindeyse, vasıflı işçi bir miktar yatırımı, bir miktar sermayeyi temsil eder. Vasıflı işçi ile vasıfsız işçi arasındaki bu fark, çoğu zaman vasıflı işçinin işinde kullandığı küçük, taşınabilir aletlerin sahibi olması olgusunda kendini gösterebilir. Kısacası, vasıf (beceri), belli belirsiz olsa da, işçinin elinde kalan son "kontrol" kırıntısı sayılabilir. Fakat, en fazlasından, önceki bir statünün kırıntısı olduğu için, vasıflı işçi ile vasıfsız işçi arasındaki küçük farklar göz ardı edilmiş ve her iki işçi grubu "mülk sahibi olmayan sınıf"a mensup sayılmıştır.

"Büro çalışanları ve benzerleri," konumları belirsiz olduğu için, sınıflardan birine ya da diğerine dâhil edilmemiştir. Vasfın belli bir miktar kontrol gücü verdiği kabul edildiği ölçüde, bu grup "kol işçileri" olarak sınıflandırılan üç grubun üzerindedir; fakat üretim üzerinde gerçek bir kontrolu yoktur. Edwards'ın derlemesinde diğer sınıflardan artanların yerleştirilmesi gibi bir karakter gösteren bu grup homojen bir birim değildir. Asıl büro çalışanlarına ek olarak, bu grup gazete dağıtıcılarını, sigorta temsilcilerini, gezici satış elemanlarını vb de içerir. Büro çalışanları grubunun üst dilimleri serbest meslek sahiplerinin düzeyine yaklaşır; çünkü üst düzey büro meslekleri meslekî eğitime ihtiyaç gösterir ve kimi yönetimsel işlevlerin ifasını gerektirir. Bu olgular göz önüne alınarak, büro çalışanları ve benzerleri sınıflardan birisine ya da diğerine dahil edilmemiştir.(20)

Bununla birlikte, sınâî mülk sahibi ve sinaî mülk sahibi olmayan sınıflar içine yerleştirilen bütün meslek grupları, Edwards'ın özgün sınıflandırmasına göre ayrı ayrı da ele alınmıştır.

Yukarıda bahsi geçen iki yenilik mesleklerin sınıflandırılmasında değişiklikler değil, daha çok grupların analiz için ele alınış sırasında bir değişikliktir. Ayrıca, tarımsal gruplar ayrı tutulurken ve sınâî gruplar birleştirilirken, çeşitli grupların göreli dikey konumları orijinal sınıflandırmaya göre aynen korunmuştur. Sonraki bölümlerde meslek gruplarının analiz sırasına göre düzenlenişi şöyledir:

1. Toplam kazanç sağlayarak çalışanlar
2. Tarımda kazanç sağlayarak çalışanlar
3. Sanayide kazanç sağlayarak çalışanlar
4. Sınaî mülk sahibi sınıf
5. Sınaî mülk sahibi olmayan sınıf
6. Serbest meslek sahipleri
7. Mülk sahipleri, yöneticiler ve yetkili ve sorumlu mevkilerde görev yapanlar (officials)
8. Büro çalışanları ve benzerleri
9. Vasıflı işçiler ve Ustabaşılar
10. Yarı vasıflı işçiler
11. Vasıfsız işçiler
12. Çiftçiler (mülk sahipleri ve kiracılar)
13. Çiftlik yöneticileri ve Ustabaşıları
14. Çiftlik emekçileri

IV Yaş Dağılımı ve Mesleki Mobilite

Mesleklerle ilgili çeşitli nüfus sayımı raporları, kuşkusuz, insanların çeşitli meslek gruplarına giriş ve çıkış hareketlerinin doğrudan bir kanıtını vermez. Fakat bu meslek mensuplarının yaş dağılımı hakkında veri sağlar. Bu inceleme 1910, 1920 ve 1930 nüfus sayım dönemlerinde her bir meslek grubunda bu mesleklere giriş ve çıkış hareketini çıkarsama girişimidir. Hipotez şudur: bir nüfusun zaman içinde iki ya da daha fazla noktada meslekî tasnifi ve her meslekteki yaş dağılımı verili ise, meslek yapısındaki anlamlı değişikliklerin genel bir dizini elde edilebilir. Yukarıda söylenenlerin "anlamlı değişiklikler" ifadesiyle nitelenmesi gereklidir; çünkü bir meslek grubuna giriş ve çıkış hareketleri birbirlerini tamamen dengeliyor olsaydı, herhangi bir mobilite ortaya konulamazdı. Böyle bir durumun vukuu her ne kadar pek olası değilse de, her iki yönde bazı hareketler muhakkak ki birbirini dengelerdi. Bu yüzden, bu teknikle yalnızca net hareketler gösterilecektir. Teknik üzerindeki bu sınırlama, tekniğin değerini düşürmez; zira meslekî tabakalaşma açısından, salt boşalan yerlerin doldurulmasından çok net değişiklikler önemlidir.

Eğer meslek grupları bireylerin birinden diğerine geçişi olmayacak şekilde tamamen kapalı olsaydı, her grubun yaş bileşimi o gruptaki doğum ve ölümlerin sonucu olurdu. O zaman meslek grupları açısından toplam nüfusun yaş piramidi, grupların toplumsal hiyerarşiye göre birbiri üzerine dizilmiş, bağlantıları olmayan ayrı yaş piramitleri dizisinden oluşurdu. Öte yandan, eğer meslek grupları tamamıyla açık olup her grup mensuplarını hemen altındaki gruptan alarak zamanla bir üst gruba terfi ettiriyor olsaydı, her meslek grubu sınırlı bir yaş aralığından oluşurdu. O zaman, meslek grupları açısından toplam nüfusun yaş dağılımı tek bir piramit oluşturur, yaş hiyerarşisi de meslekî sıralanmayı temsil ederdi.

Bu sözü edilen iki durum, herhangi bir gerçek nüfusta saf biçimde bulunamayan "ideal tipik" durumlar olarak varsayılmakta ve referans standartları olarak formüle edilmekteler. Bu öncül önermelerden somut durumlarda bir meslek grubunun yaş yapısı biyolojik yaş yapısına yaklaştığı yerlerde o meslek grubunun "kapalı" ya da kapalı olma eğiliminde olduğu sonucuna varılır. Tam aksine, ne zaman bir mesleğin içinde aşikâr bir yaş grupları yoğunlaşması varsa, o meslek grubu "açık"tır, yani mobiliteye maruzdur.

Bir meslek grubunun yaş dağılımına ilişkin bir inceleme kendi başına o grubun mobilitesi hakkında yeterli bilgiyi veremez. Bununla birlikte, belli bir zaman dilimi içinde bu türden dağılımlar dizisi, bir kuşağın yaşının ifadesi sayılabilir. Eğer belirli bir meslek grubu için on yıl arayla iki yaş dağılımı alınırsa, o zaman ilk dağılımın nüfusu ikinci dağılımın yaş gruplarında on yaş büyük olarak temsil edilir. Bu nedenle, ilk dağılımın her bir yaş grubunu ikinci dağılımdaki on yaş daha büyük yaş grubuyla karşılaştırmak suretiyle, o mesleğin çeşitli yaş gruplarının söz konusu on yıllık zaman dilimindeki mobilitesine ilişkin bir resim elde etmek mümkün olur.

Ne var ki, herhangi bir meslekte mobilitenin tam ölçümü için, ölümler bakımından da gerekli düzeltmeler yapılmalıdır. On yıl zarfında ölen insanların sayısı nüfusun ilk sayısından çıkarılmalı ve sadece hayatta kalanlar, on yıl sonundaki yaş dağılımı ile karşılaştırılmalıdır. Eğer on yılın sonunda bir yaş grubundaki insanların gerçek sayısı yaşadıkları hesaplananların sayısından fazlaysa, o yaş döneminde o

mesleğin içine doğru bir mobilite gerçekleşmiş olmalıdır. Gruptaki kişilerin gerçek sayısı yaşadıkları hesaplananların sayısından az ise, ikisi arasındaki fark o meslek grubundan çıkış hareketi olduğunu gösterir. Hareketin yönü, mesleğe giriş yönünde mi yoksa çıkış yönünde mi olduğu, hareketin miktarı ve yaş dağılımı mesleğin "açık" olup olmadığını ve açıksa ne ölçüde açık olduğunu gösterir.

Meslek grubunun toplumsal hiyerarşideki konumu, gerçekleşmiş görünen böyle bir mobilitenin yukarı ya da aşağı doğru hareketi mi temsil ettiğini gösterir. Eğer yüksek statülü bir meslek grubunun içine doğru ileri yaşlardakilerden bir hareket varsa, insanların kişisel kariyerlerinde ilerledikleri anlaşılır. Bir meslek grubunun içine doğru hareket daha genç yaştakilerden geliyorsa, o meslek grubunun mensuplarını alttaki mesleklerden değil de, mesleğe yeni girenlerden devşiriyor ve bundan dolayı bir kuşağın zaman dilimi içinde meslekler arası mobiliteden etkilenmiyor demektir.(21)

On yılın başındaki bir yaş aralığı (devresi) on yılın sonundaki aynı yaş aralığıyla karşılaştırılarak da yaş analizi yapılabilir. Böylece, yaş dağılımı verilerine iki farklı açıdan bakılabilir: a) belirli bir meslek grubunun her yaş aralığındaki kişi sayısını gösteren veriler olarak; ya da b) Belirli bir yaş aralığındaki kişilerin meslek nişlerinin (meslekteki değişik kümelerin) sayısını gösteren veriler olarak. On yıllık bir zaman aralığıyla bir diğerinden ayrılmış yaş gruplarının karşılaştırılmasında yaşlanmakta olan kişiler üzerine odaklanılır. Özdeş yaş devrelerinin karşılaştırılmasında ise, ilgi odağı meslek nişleri sayısındaki azalma ya da artmadır. Verilere her iki yönden bakış da, meslekî yapıda nelerin vuku bulduğunu ortaya koyar. Belirli bir meslek grubunda15 ila 19 yaşlarında çalışmaya başlamış bir grup insan, on yılın sonunda 25 ila 29 yaşlarına ulaştıklarında, diğer mesleklerden birçok kişinin kendi saflarına katıldığını görebilirler; fakat on yılın başında ve sonunda o yaş aralığındaki kişi sayıları karşılaştırılınca ortaya çıktığı gibi, 15-19 yaş aralığı için meslek nişlerinin sayısı aynı kalabilir, hatta azalabilir. Yine verili bir meslek grubuna giriş yönünde net bir mobilite olabilir; fakat toplam kişi sayısı azalabilir ve bu da mobilitenin, sayıları sürdürebilecek kadar güçlü olmadığına ya da ekonomide yaşanan değişikliklerden dolayı meslek nişlerinde bir daralma olduğuna işaret eder. Tablolardaki verilerin analizi yapıldığında, bir nüfusun mobilitesi ile meslek nişleri sayısındaki değişikler arasında bu tür farklılık örnekleri bulunacaktır.

Yaş dağılımının yukarıda sözü edilen üç tarzda işlenişi, daha önce tartışması yapılmış olan meslekî verilere uygulanmıştır. İzleyen bölümlerde verilerin analizinde, A Dizisi grafikleri meslek gruplarının yaş bileşimini, B Dizisi grafikleri meslek nişlerindeki değişimleri, C ve D Dizileri grafikleri ise meslekî hareketleri temsil etmektedir.

V Kaynak Materyal ve Prosedür

Bu incelemenin verilerinin kaynak materyali, ABD'de 1910, 1920 ve 1930 yıllarında yapılan on yıllık nüfus sayımlardan elde edilen yaş, meslek ve sanaîye dair rakamlardır. Edwards 1930 nüfus sayımı tasnifini daha önce değinilmiş olan sosyo-ekonomik statü grupları içinde gruplandırmıştır. 1930 nüfus sayımı, 1920'deki sınıflandırmanın yeniden gruplandırılıp, sosyo-ekonomik statü gruplarının içine yerleştirilmesini

olanaklı kılan 1920 ve 1930 nüfus sayımlarının karşılaştırmalı bir tablosunu içerir. Son iki nüfus sayımında gelir getiren mesleklerdeki nüfus yaklaşık altı yüz bölüme ayrılmıştır. 1910 tasnifi çok daha ayrıntılıydı, beş bin kalem ayrı başlığı içermekteydi ve gruplandırılması daha zordu. 1910'daki mesleklerin 1920'deki eşdeğerleri meslek endeksi kullanılarak bulunmuş ve benimsenen sınıflandırma içine sıkıştırılarak yerleştirilmiştir. 1910 ve 1920'deki her sosyo-ekonomik statü grubu için bu şekilde elde edilen toplam kişi sayısı, Edwards'ın aynı yıllara tekabül eder olarak verdiği toplam rakamlarla kontrolden geçirilmiştir. 1920 verileri, vasıflı çalışanlar ve ustabaşılar grubu dışında Edwards'inkileri eksiksiz doğrulamıştır. Bununla birlikte, beş buçuk milyonu aşan bu grubun rakamlarındaki sekiz binlik bir fark da çok düşüktür. 1910'un toplam rakamları, karşılaştırmada o kadar iyi sonuç vermemiştir. Sınıflandırma üç kez elden geçirilmiş ve sonuçlarda bir iyileşme görülmekle birlikte uyumsuzluk varlığını sürdürmüştür. Bu incelemede 1910 için kullanılanlar ile Edwards'ın kullandığı toplam rakamlar aşağıdaki Tablo 1'de verilmiştir.

Bir sonraki adım, 1930 dağılımı ile karşılaştırılabilir hale getirmek amacıyla1910 ve 1920 yaş dağılımlarının beşer yıllık gruplara bölünmesi olmuştur. 1910'daki özgün dağılım şu yaş gruplarındadır: 13, 14 ila 15, 16 ila 20, 21 ila 44, 45 ve üzeri. 1920 dağılımı ise şöyledir: 10-13, 14, 15, 16, 17, 18 ve 19, 20-24, 45-64, 65 ve üzeri. Matematiksel manipülasyonla yaş gruplarının yeniden dağılımının yapılması verilerin doğasına uygun düşmeyeceği için, toplam yüzdelik çizelgelerde grafik enterpolasyona başvurulmuştur. Önce 1930 rakamlarının grafiği yapılmış; sonra, 1930 eğrisiyle aynı genel konfigürasyona uydukları varsayımıyla, 1910 ve 1920 eğrileri de aynı grafik üzerine, verili yaş noktaları arasına çizilerek bu eğrilerden, 1910 ve 1920 yılları için beşer yıllık aralıklarla yüzdelikler okunmuştur. Birbirini izleyen yüzdelikler arasındaki farklar, ara yaş dönemlerinin yüzdelerini vermiştir. Sonra verili bir meslek grubunun toplam sayısı, kendi yaş aralığı yüzdeliğiyle çarpılmış ve bu işlem, o meslek grubunun mutlak sayılarla yaş dağılımını vermiştir.

Yaş grupları dağılımını bu şekilde bölmek yöntemini daha önce kullanmış olan Mapheus Smith prosedürle ilgili şu açıklamada bulunmuştur: "Her meslek bakımından 1910 ve 1920 eğrilerinin 1930 eğrilerinin genel konfigürasyonunu izlediği varsayımı, mantıksız gözükmemektedir; aslında bir eğrinin bilinen noktalar arasındaki eğiminin benzer verilere dayanan bir başka eğrinin eğimiyle aynı nitelikte olduğunu farz etmek, her mesleğe ilişkin verilerin pürüzsüz bir eğri ürettiğini söylemek kadar makuldür. İkinci varsayım hiçbir zaman ciddi bir şekilde sorgulanmaz; dolayısıyla ilki de sorgulanmamalıdır." [22]

Dağılımı yeniden yapılan veriler, daha sonra parabolik eğriye yerleştirme formülü uyarınca yuvarlanmışlardır.[23] Ne var ki, düzlenmiş dağılımın toplam rakamı esas rakamdan yüzde bir ya da daha fazla farklı olduğunda, yuvarlanmış dağılım göz ardı edilmiştir. Ayrıca, beşer yıllık temelde yuvarlanmış dağılım, tekrar orijinal yaş gruplarına dönüştürülmüş; özgün yaş tasnifi gereğince yuvarlanmış dağılım rakamları, bu yaş aralıklarına ilişkin fiilî rakamlarından birkaç kişiden fazla bir fark gösterdiğinde, yuvarlanmış dağılım göz ardı edilmiştir. Bu doğrulama temelinde, çiftlik yöneticileri ve ustabaşları grubu dışında bütün meslek grupları için yuvarlanmamış dağılımlar tercih edilmiştir.

TABLO I

KAZANÇ SAĞLAYARAK ÇALIŞANLARIN SOSYO-EKONOMİK GRUPLANMASI: 1910

	Edwards'ın Rakamları	Bu İncelemede Kullanılan Rakamlar
Serbest Meslek sahipleri	1,630,995	1,632,638
Mülk sahipleri, Yöneticiler, Yetkili Mevkilerdeki Görevliler (Çiftçiler hariç)	2,447,126	2,347,366
Büro çalışanları ve benzeri çalışanlar	3,826,972	3,826,959
Vasıflı çalışanlar ve ustabaşılar* (çiftlik yöneticileri ve ustabaşıları dâhil)	4,472,399	4,464,060
Yarı vasıflı çalışanlar	5,548,163	5,512,344
Vasıfsız çalışanlar (tarım emekçileri hariç)	7,963,374	8,045,956
Çiftçiler (mülk sahipleri ve kiracılar)	6,132,380	6,132,380
Çiftlik emekçileri	6,205,633	6,205,633

* *Edwards, çiftlik yöneticileri ile ustabaşılarını ayrı ayrı sınıflandırmamış.*

Belirtildiği gibi, nüfusun meslekî mobilitesi hakkında veri elde etmek için 1910 ve 1920'nin meslek gruplarına ilişkin rakamlar 1910-1920 ve 1920-1930 on yıllarındaki ölüm oranları da gözetilerek düzeltilmeliydi. 1910-1920 ve 1920-1930 on yılları için toplam nüfustaki ya da her meslek grubundaki ölümlerin tabloları bulunmadığı için, ölümler göz önüne alınarak düzeltmenin başka araçları geliştirilmeliydi. Toplam nüfus söz konusu olduğunda, on yılın başındaki yaş gruplarının on yılın sonunda on yaş büyük gruplarla sözü edilen karşılaştırılması, ülkede iç ve dış göç yoksa sağ kalanların (grup içinde kalanların) oranını verecektir. Aslında, toplam nüfus bakımından bu tür oranlar elde etmek için yaş verilerini kullanılan incelemeler göçün etkilerini göz ardı etmiştir.[24] Ama bu araştırmayı yürütenin grup içinde kalma oranlarını oluşturma denemesi, göçün önemsiz olduğu varsayımının dayanaksız olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, göç yönünden de bir düzeltme yapılmasına çalışılmıştır.

1925 öncesi içgöç ve dışgöç verileri, bu çalışmada kullanılamayacak kadar geniş yaş grupları hâlinde tasnif edilmiştir. 1925'ten 1930'a kadar olan veriler 16'dan 45'e kadar ki yaş aralığında beşer yılık olarak düzenlenmiştir. Ancak yaş kümelerinin sınıfsal sınırları, meslek grupları için seçilen sınırlarla aynı değildi; bu nedenle, ve-

riler daha önce açıklanan grafik yöntemle yeniden dağıtılmıştır. Göçmenleri 1925 ve 1930 yılları arasındaki yaş dağılımının 1910-1920 ve 1920-1930 yıllarındaki on yıllık dönemleri de temsil edeceği varsayımıyla, her on yılın toplam içgöç ve dışgöç rakamları buna uygun yaş gruplarına dağıtılmıştır. Her yaş grubundan dışarıya göçenler, her on yılın sonundaki toplam nüfusun eş yaş grubundan çıkarılmış, içeriye göçenler eklenmiştir. Bu şekilde elde edilen rakamlar, önceki on yılda herhangi bir göç hareketi olmasaydı, 1920 ve 1930'da ABD nüfusunun ne kadar olacağını yaklaşık olarak ifade etmektedir. On yıl aralıklı yaş grupları bakımından bu şekilde düzeltilen1920 nüfusunun 1910'da var olan nüfusa oranı, 1910 nüfusunun yaş aralıklarına göre grup içinde kalma oranlarını ifade etmektedir. Bu grup içinde kalma oranları daha sonra yuvarlama işlemine tabi tutulmuştur.

Hayatta kalma (grup içinde kalma) oranlarını elde etmeye yönelik bu prosedürünün geçerliliğini kontrol etmek için, aynı prosedür ölüm cetvelleri mevcut olan 1900 ve 1910 yıllarının toplam nüfus rakamlarına da uygulanmıştır. Oranlar ilk önce göç konusu bakımından düzeltme yapılmaksızın hesaplanmıştır. O dönemin ölüm cetvelleriyle karşılaştırıldığında bulunan oranların, göçün önemsiz olduğu varsayımını haklı çıkaramayacak kadar yüksek olduğu görülmüştür. 1900-1910 döneminin yalnızca yolcu hareketlerine ilişkin veriler bulunduğu (ve göçle ilgili veriler bulunmadığı) için,1910-1920 ve 1920-1930 on yıllarına göre daha da kabaca yapılan düzeltmeden sonra, oranlar çok fazla yükselmiştir. (Nitekim) 1900 ve 1910'un ölüm cetvelleriyle karşılaştırıldığında, düzeltilmiş oranlar 20 ile 40 yaşları arasında biraz yüksek çıkmıştır. Göçe değin düzeltmesi yapılmadan, 1910-1920 ve 1920-1930 on yılları için de grup içinde kalma oranları hesaplanmıştır. Bu rakamların da göçü ihmal edilebilir saymayı halkı çıkaramayacak kadar yüksek oldukları anlaşılmıştır. Son olarak, 1910-1920 on yılı için düzeltilmiş oranlar, 1910 ölüm cetvelinden elde edilen oranlarla aynı grafik üzerine işaretlenmiştir. Bu iki eğri, birincinin aşağı doğru eğime geçtiği 10-25 arasındaki yaş grubu hariç birbirine yakın bir seyir izlemiştir. 1920-1930 on yılı için düzeltilmiş oranların eğrisi ile 1930 erkek ölüm cetvelinden türetilen oranların eğrisi de, ilk oranların biraz yüksek olduğu 20 ila 35 yaşları hariç, aynı eğilimi sergilemiştir. Bu sınama, hayatta kalım (grup içinde kalım) oranlarının, göç göz önüne alınarak yapılan yaklaşık düzeltmeyle hesaplandığında hâla hatalar içerdiklerini, ancak, böyle bir düzeltme yapılmadan elde edilen oranlardan gerçek duruma çok daha yakın olduklarını göstermiştir.

Meslekî mortalitedeki differansiyallerin bulunduğu bilinirse, toplam nüfus bakımından hayatta kalım oranlarının her meslek grubu için kullanılıp kullanılamayacağı bir sonraki soru olmuştur. 1930'da yapılan bir çalışma Edwards'ın sınıflandırmasına göre, geniş yaş grupları itibarıyla erkekler için meslekî ölüm oranlarını vermiştir.(25) Meslekî ölüm oranlarının bir on yıldan diğerine fazla değişmediği varsayımıyla, 1910-1920 ve 1920-1930'un genel hayatta kalma oranları bahsedilen çalışmanın meslekî ölüm oranlarına uyarlanmıştır. Uyarlamalar şu şekilde yapılmıştır: a) Toplam nüfus için hayatta kalma oranları yüzden çıkarılarak, ölüm oranları elde edilmiştir; b) bu ölüm oranları, 1930 yılı meslekî ölüm oranlarıyla aynı yaş grupları içinde düzenlenmiş; c) meslekî ölüm oranları, toplam nüfus bakımından ölüm oranlarının yüzdeleri olarak ifade edilmiş; d) genel ölüm oranları yüzdelik

farklılıklarıyla çarpılmış; e) düzeltilmiş ölüm oranları tekrar sağ kalım (grup içinde kalma) oranlarına çevrilmiş ve bu oranlar yuvarlanmıştır.

Her meslek için bu şekilde elde edilen grup içinde kalma oranları kullanılarak, 1910-1920 ve 1920-1930 on yılları için meslek ve yaş itibarıyla grup içinde oldukları umulanların sayısı hesaplanmıştır. Bir on yılın sonunda fiilî nüfus ile beklenen nüfus -grup içinde olanlar- arasındaki fark mobilitenin miktarını, yönünü (gruba giriş yönünde mi, gruptan çıkış yönünde mi?) ve yaş dağılımını vermiştir. Bu farklarla ölçülen nüfusun hareketi, dikey ya da yatay karşılaştırma temelinde yaş dağılımıyla ifade edilebilir. Dikey olarak karşılaştırıldığında, her yaş grubunun hareket miktarı o yaş gurubunda grup içinde olanların yüzdesi olarak ifade edilir. Yatay olarak karşılaştırıldığında, toplam birleşik hareketlerin -yani, yön dikkate alınmadan toplanmış hareketler- bir yüzdesi olarak ifade edilir. Verilere hem dikey hem yatay bakmak gereklidir; çünkü grup içinde kalanlar bakımından, bir yaş grubu düşük bir mobilite gösterirken, o yaş grubunun gerçek sayı bakımından hareketi meslek grubunun toplam hareketlerinin büyük bir bölümünü oluşturabilir ya da bunun tersi doğru olabilir. Örneğin, sonraki analizde, 50'nin üstü yaştakilerin grupta kalma bakımından herzaman büyük kayıpları olmakla beraber, toplam hareketler bakımından bu kayıpların önemli ölçüde daha az olduğu görülecektir. Bu farkın nedeni, ileri yaşlarda grupta olanların sayısının hızla azalması ve dolayısıyla yüzdelik taban küçüldüğü için aynı miktardaki hareketin daha büyük yüzdeler vermesidir. C dizisi grafikler dikey olarak karşılaştırılmış, D dizisi grafikler ise yatay olarak karşılaştırılmış meslek gruplarının yaş aralıklarına göre mobilitesini ifade eder. Bu iki karşılaştırma şekli meslek nişlerindeki değişiklikler -yani, her on yılın başında ve sonunda karşılık gelen yaş grupları arasındaki farklılıklar- için de kullanılmıştır. Meslek nişlerinin yatay karşılaştırılmasıyla ilgili veriler grafiklerde değil, tablolarda gösterilmektedir (E dizisi). Bu verilerin sonuçları dikey karşılaştırmanın gösterdiği eğilimlerden çok farklı değildi; bu yüzden, bunların grafik gösterimi, metni gereksiz yere grafiklerle doldururdu.

Mobilite grafiklerinde eğrinin sıfır çizgisi üzerindeki kısımları gruba giriş hareketini, sıfır çizgisinin altındaki kısımlar ise gruptan çıkış hareketini göstermektedir. Meslek nişleri grafiklerinde, artış eğrinin sıfır çizgisinin üzerinde, azalış bu çizginin altında gösterilmektedir. Tablolarda, hareketin yönündeki farklar ve meslek nişlerindeki değişiklikler (+) ve (-) işaretleriyle belirtilmektedir.

Mobilite grafikleri (C ve D dizileri) on yıllık dönemlerin ilk yıllarındaki yaş ölçeği temel alınarak çizilmiştir. Örneğin, 1910-1920 on yılına ait eğride 20-24 yaş aralığını gösteren nokta, 1910'da 20 ila 24 yaşında olup, 1920'de 30 ila 34 yaşına ulaşan kişilerin mobilite yüzdesini göstermektedir. Mobilite verileri, yaş dağılımı ve meslek nişleri grafiklerinde olduğu gibi 10 ila 75 yaşları yerine, 20 ila 65 yaşları için gösterilmiştir. Birçok meslek grubunda 10 ila 20 yaş rakamları o kadar küçüktü ki, dikey karşılaştırma temelinde yüzdeleri hesaplamak mümkün olmamıştır – bölenler sıfıra yaklaştıkça bölümler sonsuza yaklaşır. Yatay karşılaştırma temelinde bile, kimi durumlarda en genç yaşlardakilerin yüzdeleri, geri kalanlarla aynı skalada gösterilemeyecek kadar yüksek çıkmıştır. Orijinal verilerdeki yaş dağılımı 75 yaşına kadar uzandığı için, yaş skalasının yaşlılar ucuna sınır koymak zorunluluğu duyul-

muştur; yani incelenen on yılların başlangıcında, izleyen on yılların sonundaki yaş sınıflandırmalarıyla karşılaştırılabilecek verisi olan en üst yaş grubu 60-64 yaş grubu olmuştur.

Mobiliteyi tartışmak amacıyla, özgün yaş grupları üç bölüm hâlinde ele alınmıştır: 1) 10 ila 20 yaş arası, 2) 20 ila 50 yaş arası ve 3) 50 yaş ve üzeri. En genç yaştakilerin mesleğe yeni girenler ve 50 yaşından büyük olanların da başka bir mesleğe geçmekten ziyade emekliye ayrılanlar olmaları daha olası olduğu için böyle bir ayırım yapılmıştır. Yalnızca 20 ile 50 yaş arasında gerçekleşen mobilite, meslekler arası hareketleri göstermektedir. Tarım ve sanayi emekçilerinde, bu mesleklere giriş yaşı düşük olduğu için, meslekler arası mobilitenin yaş sınırı 15 yaşa düşürülmüştür.

VI Verilerin Analizi

1. Toplam Kazanç Sağlayarak Çalışan Nüfus (A, B, C ve D dizilerinin 1 Numaralı grafikleri). Toplam kazanç sağlayarak çalışan nüfus, sırasıyla yüzde 8.5 ve 17.6 olmak üzere, 1910-1920 ve 1920-1930 on yıllarında giderek artan bir oranda büyüme göstermiştir.(26) Ama kazanç sağlayarak çalışan nüfusun toplam nüfusa göre oranı 1910'da yüzde 41.6 iken, 1920'de yüzde 39.2'ye düşmüştür. 1930'da biraz yükselip yüzde 39.7'ye çıkmıştır. İncelenen dönemde yaş bileşimi yaşlanmıştır, ama daha fazla büyümenin olduğu ikinci on yılda yaşlanma birinci on yıldakinden daha azdır. Büyüme oranı ile yaşlanma arasındaki bu ters bağıntı daha sonra belirli meslek gruplarında karşımıza tekrar çıkacaktır. Çalışanların yaş bileşimi toplam nüfusunkinden daha gençtir ve ikisinin yaş dağılımı eğrilerinin konfigürasyonu farklıdır. Bu olgu mesleklerin yaş grupları bakımından seçicilik gösterdiklerine işaret eder. Her üç nüfus sayımında 20 ile 45 arası yaş grubu toplam kazanç sağlayarak çalışan nüfusun yarısından fazlasını, toplam nüfusun ise yalnızca yüzde 38-39'unu içermektedir. 20-24 yaş aralığı toplam kazanç sağlayarak çalışanların en sık rastlanan grubudur. Kazanç sağlayarak çalışanlar grubunun yaş bileşimindeki değişiklikler 20 yaşından küçük olanların göreli sayısında azalma ve 40 yaşından büyük olanların göreli sayısında artışla etkilenmiştir. 20 ila 40 yaş arası dağılım, bir sayım tarihinden diğerine hemen hemen sabit kalmıştır.

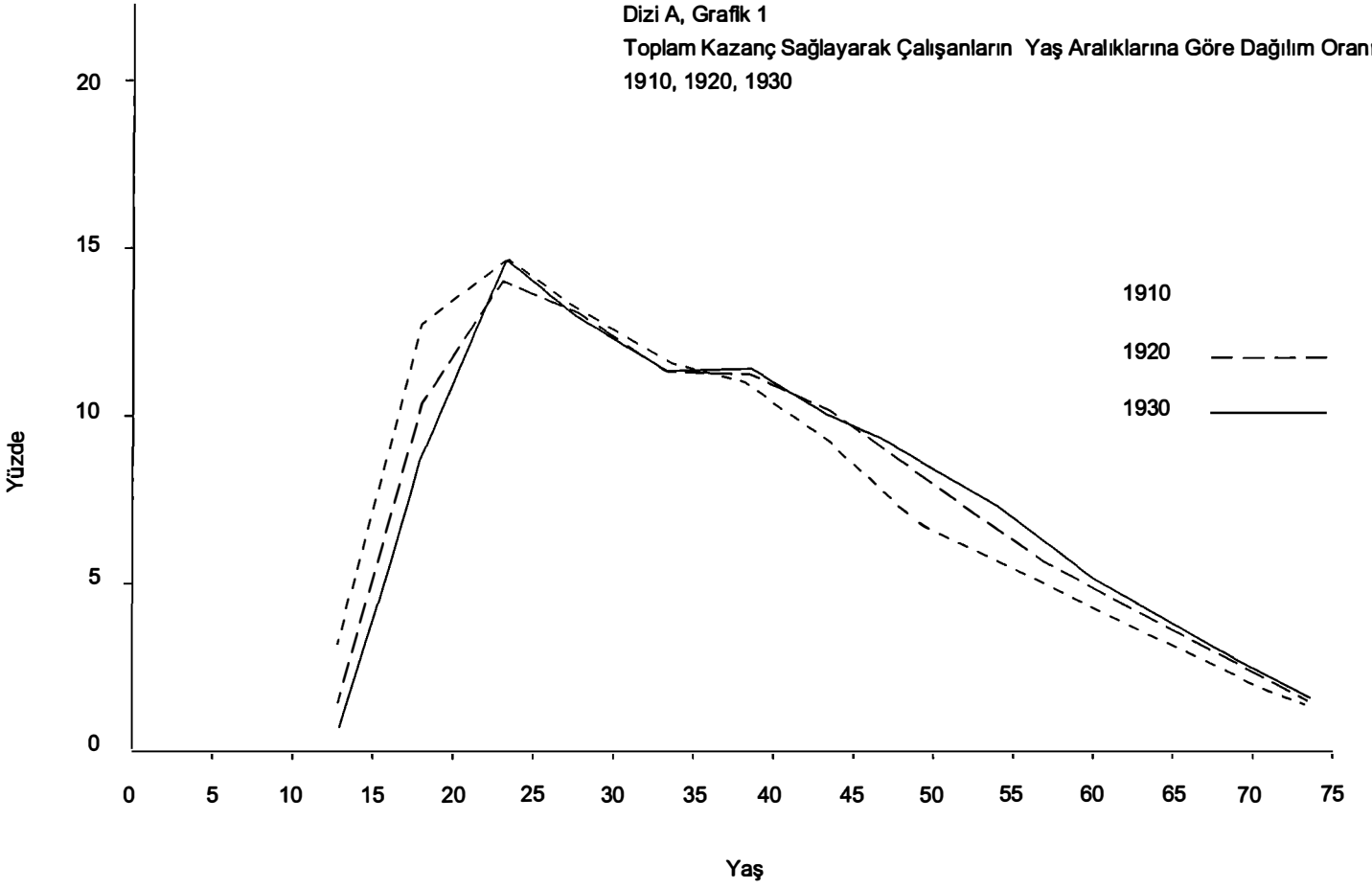
Her on yılın başında on yaş alttaki gruplardan yeni gelenler çıkarılınca, mesleklere net giriş hareketleri, 1910 ila 1920'de grup içinde bulunanların yüzde 4.1'i ve 1920 ila 1930'da yüzde 16.6'sı olmuştur. İlk on yılda 9 milyon olan hareketlerin toplam bileşik sayısı, ikinci on yılda 12 milyonun üzerine çıkmış ve bunların sırasıyla yüzde 57.7'si ve yüzde 75.7'si çalışan grubun içine hareketlerden oluşmuştur. İlk on yılda mesleklere giriş hareketlerinin tümü, ikinci on yılda ise neredeyse tümü 10 ila 14 ve 15 ila 19 yaşlarında gerçekleşmiştir; bunlar, çalışma yaşamına ilk giriş yaşlarını göstermektedir. 1920-1930 on yılında mesleklere girişlerin 25 ila 35 gibi geç sayılan yaş dilimlerinde gerçekleşmesinin nedeni üzerinde yalnızca tahmin yürütülebilir. Akla gelen ilk ihtimal, hesaplanmış grupta kalma oranlarının bu yaşlar için çok düşük olması, bunun da mesleklerin içine doğru belirgin bir mobilite durumu yaratmasıdır. Oranların geçerliliğine ilişkin daha önceki tartışmada belirtildiği gibi, hesaplanmış grup dışında kalma oranlarının, 20 ila 35 yaşları arasında yüksek eğilim göstermiş bulunması, grup içinde kalım oranlarının çok düşük hesaplan-

mış olma olasılığını düşündürmektedir. Diğer yandan, 1920-1930'un mobilite eğrisi 35 yaşa kadar 1910 ila 1920 eğrisiyle aynı konfigürasyonu göstermektedir. İki eğri arasındaki bu benzerlik, 1910-1920 grup içinde kalma oranının çok düşük olduğu varsayımıyla açıklanamaz; çünkü bu on yıl için, ikinci on yıl için kullanılanlarla aynı yönelimi göstermeyen farklı bir oran kümesi kullanılmıştır. Bu nedenle, mobilitenin bir kısmı gerçek olmaktan çok, görünüşte olsa bile -grup içinde kalma oranları düşük öngörüldüğü için - 25 ila 35 yaşları arasında mesleklere doğru gerçek bir hareketi ifade edebilir. Daha sonra görüleceği gibi, 1920-1930'da iki meslek grubuna, serbest meslek sahipleri grubu ile mülk sahipleri ve benzerleri grubuna doğru büyük bir hareket gerçekleşmiştir. Bu mesleklere giriş yaşı diğer mesleklere göre daha yüksektir ve 25 ile 35 yaşları arasındaki çalışanlarda olduğu görülen mobilitenin nedeni mesleklere doğru bu hareket olabilir.

35 yaşından sonra dışa doğru mobilitede belirgin artış, muhtemelen kadınların evlendikten sonra işten ayrılmalarından kaynaklanmaktadır. D dizisinin 1. grafiğinde görüldüğü gibi, mesleklerden çıkma hareketi 45 yaşından sonra istikrar kazanmıştır.

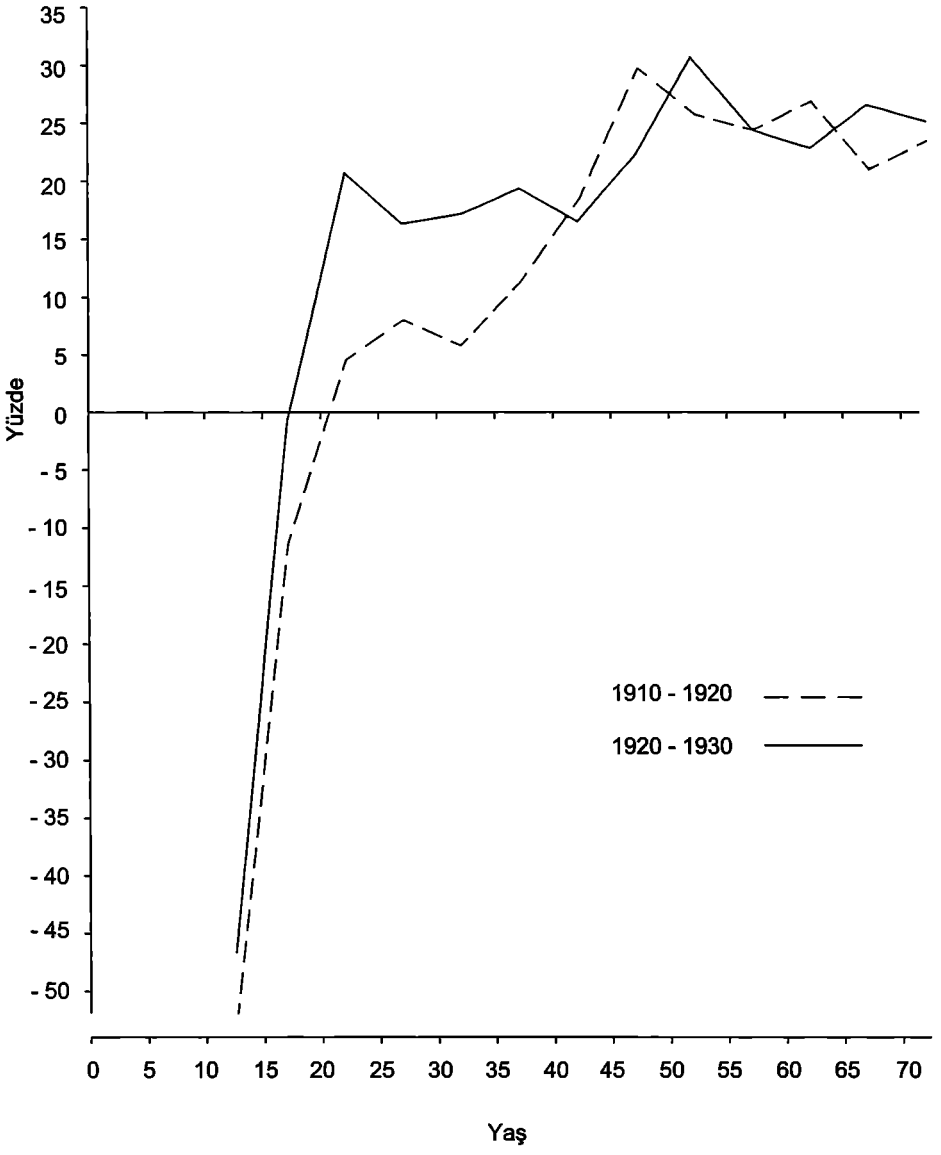
Dizi A, Grafik 1

Toplam Kazanç Sağlayarak Çalışanların Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Oranı:
1910, 1920, 1930

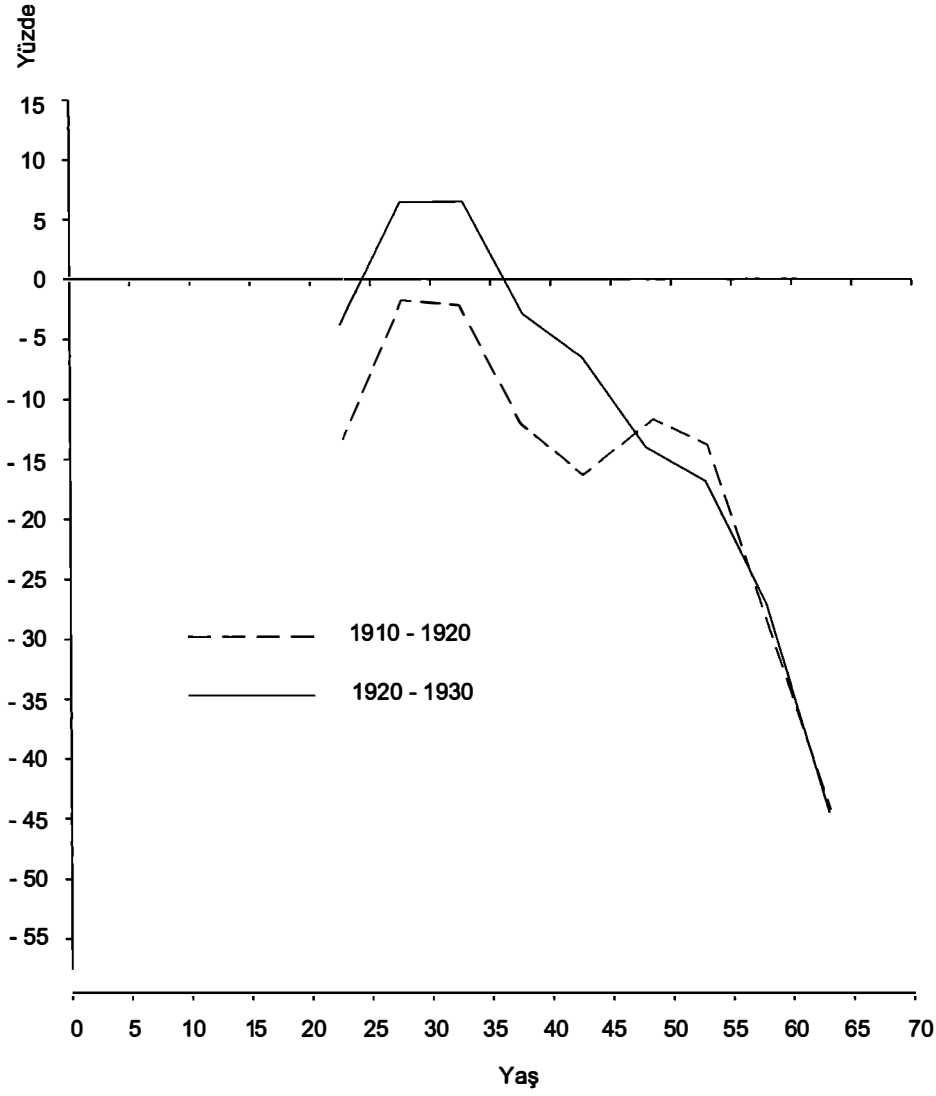
Dizi B, Grafik 1

1910 ile 1920 ve 1920 ile1930da Toplam Kazanç Sağlayarak Çalışanlar Grubu İçinde Karşılık Olan Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

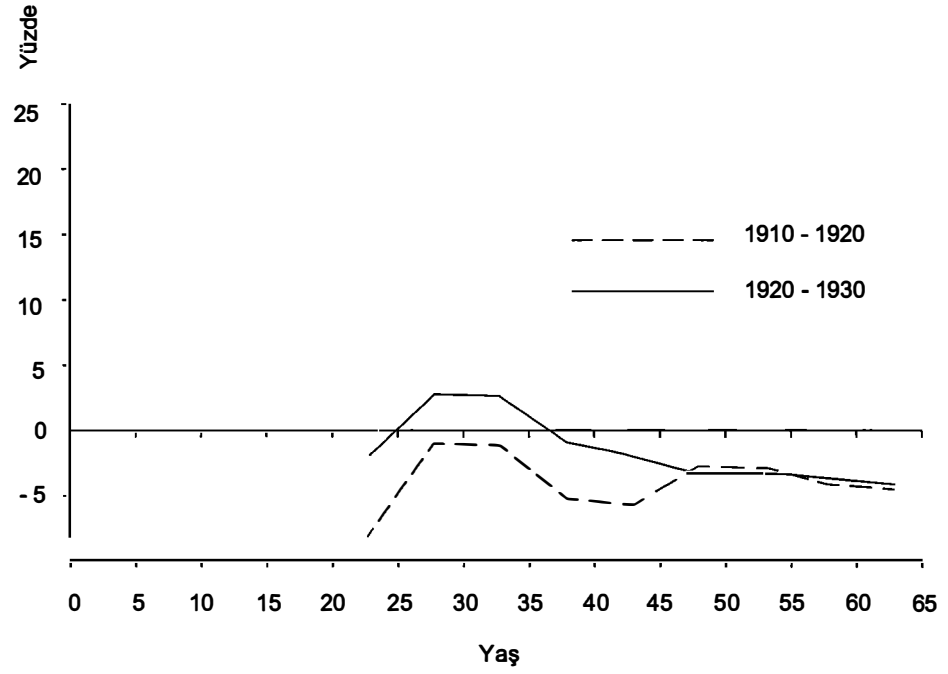
Dizi C, Grafik 1

Toplam Kazanç Sağlayarak Çalışanların Yaş Aralıklarına Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grupta Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş Şekilde.

Dizi D, Grafik 1

Toplam Kazanç Sağlayarak Çalışanlar Grubunun Meslekî Mobilitesinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Oranı, 1910-1920, 1920-1930

Meslek nişleri 10 ila 20 yaş arası için, ikinci dönemde daha az olsa da bütün dönem boyunca azalmıştır. Bu olgu, mobilite verileriyle ilişkilendirilince şu anlama gelir: her on yılın başında 10 ila 20 yaşında olan gruplar 20 ila 30 yaşlarına ulaştıklarında, saflarına çok sayıda yeni kişi katılmış; fakat geride bıraktıkları yaşlar için niş sayısı azalmış, o yaşlarda daha az kişi onların yerini almıştır. Nitekim, on yılların sonunda 10 ila 20 yaşlarına ulaşan yeni başlayanların sayısı 1910-1920'den 1920-1930'a kadar yüzde 5.6 düşmüştür. Bu yaşlar, 1920'de toplam çalışanların yüzde 12.0'ını, 1930'da yüzde 9.6'sını oluşturuyordu. 20'den büyük tüm yaşlar için meslek nişleri artmıştır. Dönem boyunca genç yaşlar için artışlar görece daha büyük olmuştur. Yaşlıların oranı birinci on yıldan ikinci on yıla hemen hemen hiç değişmeden kalırken gençlerin sayısındaki artış, gençlerin ve yaşlıların göreli konumlarındaki değişme gençlerin sayısındaki artıştan ileri gelmiştir. Bununla birlikte en fazla göreli kazanım elde edenler en küçük yaştakiler değil, 25 ila 50 yaş arasında olanlardır.

2. Tarımda Kazanç Sağlayarak Çalışanlar (Çizelge 1, A, B, C ve D dizilerinin 1. grafikleri). İncelenen iki on yıl boyunca toplam nüfus sırasıyla yüzde 14.9 ve yüzde 16.1, toplam çalışan nüfus yüzde 8.5 ve yüzde 17.6 artarken, tarımsal nüfus ilk on yılda yüzde 16.0, ikinci on yılda yüzde 1.8 olmak üzere sürekli gerilemiştir. Tarımsal üretimde yaşanan değişikliklerin ikinci on yılda daha belirgin bir düşüşe yol açacağı beklendiğinden iki on yıl arasındaki yüzdelerde önemli fark anlamlıdır. Savaş sırasında gelen dış talep 1910-1920 döneminde tarımsal üretimi canlandırmıştı ve tarımda makineleşme de daha yeni başlamıştı. Oysa 1920 ila1930'da genel ticari refaha rağmen tarım sıkıntı içindeydi. Nüfus istatistiklerinin de gösterdiği gibi, ekili alanlar ilk kez gerilemiş,[27] makine kullanımı artarak insan emeğinin yerini almıştır – bütün bunlar 1920-1930 on yılında tarımsal nüfustaki gerilemenin bir önceki on yıldakinden fazla olmasına yol açmış olmalıdır.

Amerikalı çiftçilerin Dünya Savaşından beri içinde bulundukları kötü durumu tartışırken, tarımsal nüfusun bu göreli istikrarı durumu değerlendirirken önemli bir faktör olarak hesaba katılmalıdır. Nüfusun tarım dışına hareketi, tarımsal nüfusun kaliteli unsurlarını kuruttuğu ve toplumsal uyumsuzluk sorunları yarattığı varsayımıyla, şimdiye dek endişe verici bir "toplumsal sorun" olarak görülmüştür. Oysa tarımsal ekonomiyi yeniden düzenleme ve iyileştirme açısından bakıldığında, tarımsal mesleklerden dışarıya yetersiz hareketin çekilen sıkıntılara katkıda bulunan bir faktör olduğu görünmektedir. Ekili alanlar daralır ve çalışan başına verimlilik artarken, tarımsal nüfus bir nedenle toprağa bağlı kalıp meslekî kalabalıklaşmaya neden olmakta, yeni tarım teknolojisinin gerektirdiği büyük çiftlikler hâlinde yeniden düzenlenmeyi engellemekte ve grubun yaşam standardını düşürmektedir.

Tarımsal nüfusun göreli yaş dağılımı, genel gerilemenin bu grubun yaşlanıyor olmasına katkıda bulunan bir faktör olabileceği izlenimini vermektedir. İki grubun 40 yaş sonrası göreli dağılımlarından anlaşıldığı gibi, tarımsal nüfus toplam nüfustan daha fazla yaşlanmaktadır. Tarımsal nüfusta 15-20 yaş arasında toplam nüfusta bulunmayan hafif bir yoğunlaşma vardır. Bu farklılıklar dışında, iki grubun on yaş sonrası dağılımı oldukça benzerdir. Aslında, bu incelemede ele alınanlar içerisinde yaş bileşimi toplam nüfusun yaş bileşimine çok benzeyen tek grup tarımsal nüfustur. Bu benzerlik yalnızca tesadüfi olamaz. Bunun, diğer mesleklerde rastlanmayan,

ama tarımsal mesleklere özgü olan karakteristiklerin göstergesi olduğu sonucuna varılmalıdır. Bir önceki bölümde, bir toplumsal kastın, yani kapalı, kendi kendini üreten bir toplumsal birimin özelliklerine sahip olma eğilimi taşıyan her hangi bir geniş meslek grubunun, biyolojik doğum ve ölüm olaylarının sonucu olan dağılıma benzer bir yaş dağılımına sahip olacağı hipotez olarak ileri sürülmüştü. Tarımsal nüfusun yaş bileşiminin toplum nüfusun yaş bileşimine benzerliği, tarımsal mesleklerin görece kapalı olma niteliğine işaret etmektedir. Tarımsal üretimin organizasyonunun doğasının bir sonucu olarak, tarımla meşgul olan nüfusun diğer meslek gruplarından çok daha az hareketli olduğu kabul gören bir olgudur. Çiftçilik toprağa ve donanıma sahip olmayı gerektirmekte; bu da insanları toprak parçasına ve mesleğe bağlamakta; miras yoluyla, mesleğin bir kuşaktan diğerine geçişi gerçekleşmektedir. Tarım bireysel bir meslek değil, daha çok bir aile mesleğidir. E. G. Nourse'nin özlü bir biçimde ifade ettiği gibi, "Tarım, birçok uğraşanı için bilinen ticari anlamda bir işletme değil, bir yaşam biçimidir." (28)

Diğer mesleklerle karşılaştırıldığında tarımdaki göreli hareketsizlik, kuşkusuz, iki on yıl boyunca tarıma hiç giriş veya çıkış hareketi olmadığı anlamına gelmez; ya da daha yaşlı grupların görece çoğalması da, bu yaş gruplarına gerçekten bir akışın olduğuna işaret etmez. Nitekim 1920'de 20 ve üzeri yaştaki tarımsal nüfus 1910'dan grupta kalanların sayısından yüzde 21.3 ve 1930'da 1920'den grupta kalanların sayısından yüzde 9.5 daha az olmuştur.(29) Sözü edilen durumda gruptan çıkışa ilişkin olan bu oranlar, nüfusun, incelenen on yıllık dönemlerdeki mobilitesinin ölçüleridir. Toplam sayıların gerilemesi gibi, bu oranlara göre ikinci on yılda dışarıya doğru mobilite büyük ölçüde azalmıştır. 20 yaşın üstündekilerin yerine mesleğe yeni girenleri de katarak 1920'deki toplam sayılar alınsa da ulaşılan rakam yine de grup içinde olmaları beklenenlerin sayısına eşit olmamaktadır. Toplam gerçek nüfus ile grupta kalanların sayısı arasındaki bu eşitsizlik, ölümden kaynaklanan kayıplar üzerine bir açıklık sunmamakla beraber, mesleğe yeni girenlerin, dışarı doğru hareketin doğurduğu kayıpları telafi edecek kadar çok olmadığını göstermektedir; ölümden kaynaklanan kayıplar da hesap içinde değildir. Ayrıca, 1930 yılında toplam tarımsal nüfus, grup içinde kalmaları beklenenlerin sayısından çok az fazladır; bu da mesleğe yeni başlayanların sayısının dışarıya doğru hareketten kaynaklanan kayıpları dengelediğini, ancak, ölümlerden kaynaklanan eksiklikleri telafi etmediğini göstermektedir.

Yaş aralığına göre mobilite (Grafik I, C ve D dizisi), her iki on yılda da 15 yaş üstü tüm gruplarda hareketin grup dışına yönelik olduğunu göstermektedir. Yalnızca 10 ila14 yaş grubunda grup içine doğru bir mobilite vardır ve böyle bir mobilite gruba yeni girenleri ifade etmektedir. 15 ila 25 arası yaş grupları en ağır kaybı yaşamış, ondan sonra dışa doğru mobilite istikrar kazanma eğilimine girmiştir. Toplam tarım nüfusunun gerileme oranı ikinci on yılda düşmüş ve en çok gerileme 25 ila 45 yaşları arasında görülmüştür. İlk on yıldaki gerilemesiyle karşılaştırıldığında, bu grup ikinci on yılda dışa doğru hareket oranında dikkate değer bir düşüş göstermiştir. 20'nin altındaki yaşlarda değişim oranı düşük ve 45 üstü yaşlarda ise nerdeyse sabit kalmıştır. Tarımsal mesleklerdeki dalgalanmalar, şu halde, yaşça en küçükleri değilse de genç yaştakileri diğerlerinden daha fazla etkilemiştir. Gerileme

büyük olduğunda, bu yaş gruplarından dışarıya hareket de büyük olmuş, gerilemede düşüş olunca bu yaş gruplarından dışarı doğru hareket de azalmıştır. En küçük yaş grupları dışa doğru en büyük hareket oranını sergilerken, orta yaş gruplar dalgalanma yaşadıkları ve daha yaşlı gruplar da sabit kaldıkları için, tarımın bu yaşlı gruplara uygun olduğu söylenebilir. Her yaş grubunda grup içinde kalanlara göre mobilite eğrilerinin (Grafik 1, C dizisi) 50 yaşından sonra keskin düşüşler göstermesi, bu sonucu zedelememektedir. Daha ileri yaşlarda grup içinde kalmış olanlar benzer miktarlarda hareketlere göre daha yüksek yüzdeler oluşturarak hızla azaldıklarından eğriler keskin bir şekilde düşerler. Dahası hatırlanacağı gibi, gelir getiren işlerde çalışan toplam nüfusa ilişkin olarak da, C dizisi grafiklerin eğrilerinde 50 yaşından sonra benzer hızlı düşüşler bulunmuştu. Toplam kazanç sağlayarak çalışan nüfus örneğinde, 50-54 yaş grubunda dışa doğru hareket 1910-1920'de grup içinde kalanların yüzde 13.9'u, 1920-1930'da yüzde 16.6'sı olmuştur. Aynı yaş grubunda tarımsal nüfus için aynı temelde hesaplanan oranlar, iki on yıl için sırasıyla yüzde 18.7 ve yüzde 18.0'dir. İkinci on yıla ilişkin oranlar, toplam kazanç sağlayarak çalışan nüfusa ilişkin oranlardan biraz daha yüksek olmalarına rağmen, bu iki grubun daha genç yaşta olanların -35 yaşa kadar olan- oranları arasındaki fark daha da büyüktür.

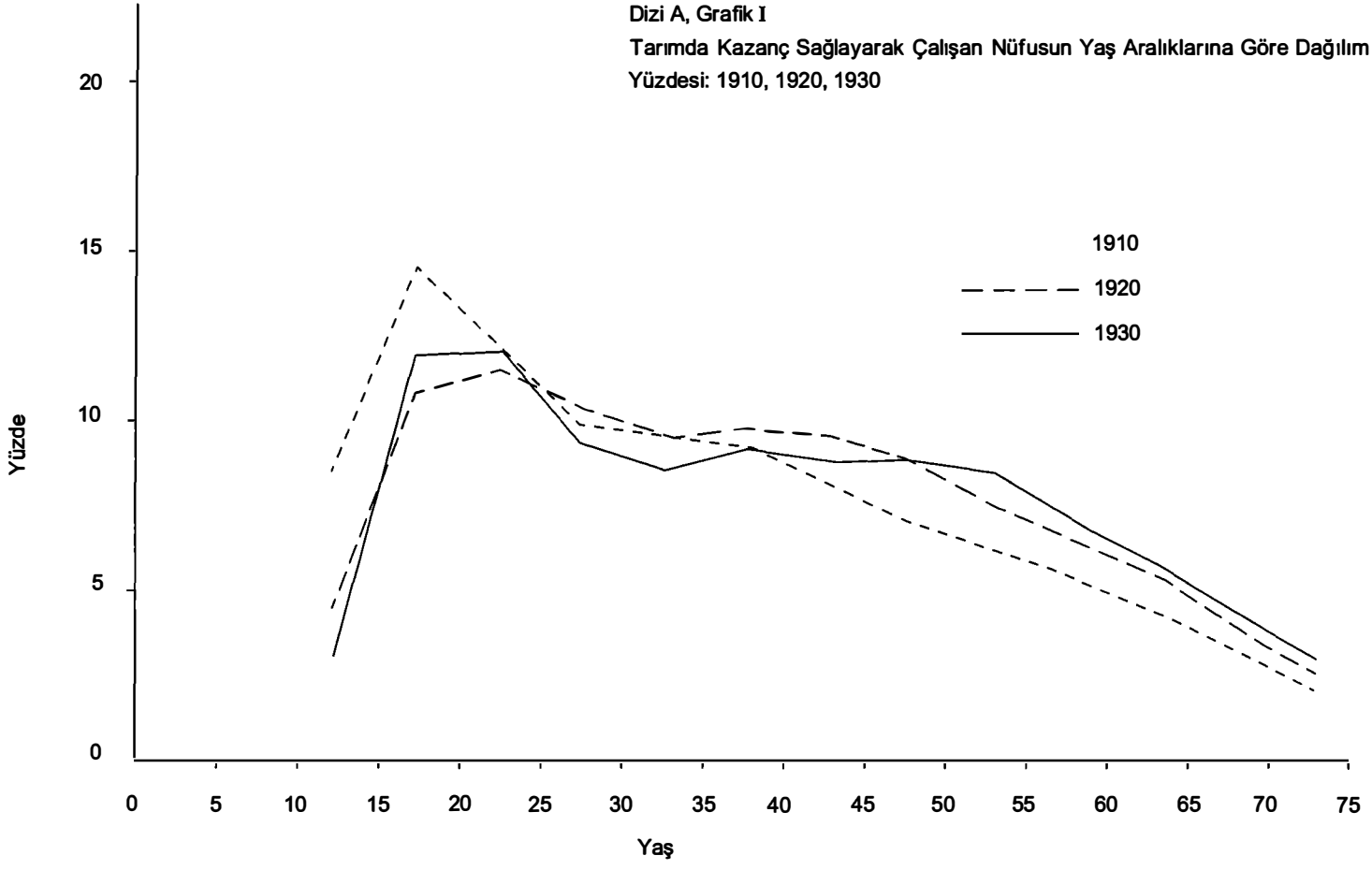
Meslek nişlerindeki değişiklikler (Grafik I, B Dizisi ve E dizisi Tablo, 2. satır), 45 üstü yaşların, genç yaş gruplarından genel çizgileri itibariyle daha iyi konumda oldukları yönündeki sonucu desteklemektedir. Dışa doğru görece istikrarlı bir mobiliteye sahip olan 50'den sonraki yaş grupları için meslek nişleri ilk on yıldan ikinci on yıla giderek büyüyen oranlarda artmıştır. Dışarı doğru hareketin azalma gösterdiği orta yaş gruplarında meslek nişleri bekleneceğin tersine ikinci on yılda ilkinden daha fazla artmamış, artış giderek gerileyen bir oranla gerçekleşmiştir.. Bu olgular, tarımsal meslek nişlerinin aynı göreli yaş dağılımını korumak için tarımsal nüfusta dışa doğru hareketin 50'den büyük yaş gruplarında daha fazla, orta yaş gruplarında çok daha az olması gerektiğine işaret etmektedir. Tarımın ileri yaştakilere daha uygun olduğu tekrar apaçık görülmektedir.

Daha genç yaştakilerde belirgin olan dışa doğru mobilite eğilimi, ileri yaşlardaki göreli istikrarla birlikte devam ederse, -ki bu, ileri yaş gruplarında artan bir yoğunlaşmaya yol açar- durumun gelecekte nasıl olacağı sorusu ortaya çıkmaktadır. Üç olasılık söz konusudur ve bunlardan ikisi, ihtimal dışı olarak bir kenara bırakılabilir. Birincisi, ileri yaşlarda yoğunlaşma o kadar artabilir ki, genç kuşaklar yaşları ilerledikçe tüm meslekî konumları dolduramayacak hâle gelir ve ileri yaşlarda tarıma giriş yönünde bir hareket ortaya çıkabilir. Eğer tarım büyüyen bir iş alanı olsaydı ve niteliği gereği ilerlemiş yaş gruplarını tercih etseydi, bu olasılık gerçekleşebilirdi. Fakat tarımsal nüfus fiilen düşmektedir, dolayısıyla bu bir olasılık olarak saf dışı bırakılabilir. İkinci olasılık, ileri yaşlarda kişiler öldükçe yerleri yeterli sayıda doldurulmadan dışarıya doğru hareketin devam etmesi ve bunun tarımsal ekonomisinin çöküşüyle sonuçlanmasıdır. Kentsel nüfus gıda, sanayi ise hammadde yönünden tarımsal ekonomiye bağımlı olduğu için, böyle bir toptan çöküş de düşünülemez. Üçüncü ve en akla yatkın olasılık ise tarıma giriş ve çıkış hareketi ile ölüm oranlarının ortalama bir yolda buluşarak yaş dağılımını kararlı bir dengede tutmalarıdır. Bu

arada tarım, tarımsal mesleklerin karakteristiklerini değiştiren teknolojik ve organizasyonel değişimler geçirmektedir. Bu değişimler sonraları yaş dağılımını ve yaşlara göre mobilite eğilimlerini doğal olarak etkileyecektir. "Sanayileştikçe", tarımın sınaî nüfusunkine benzer yaş karakteristikleri kazanması beklenebilir.

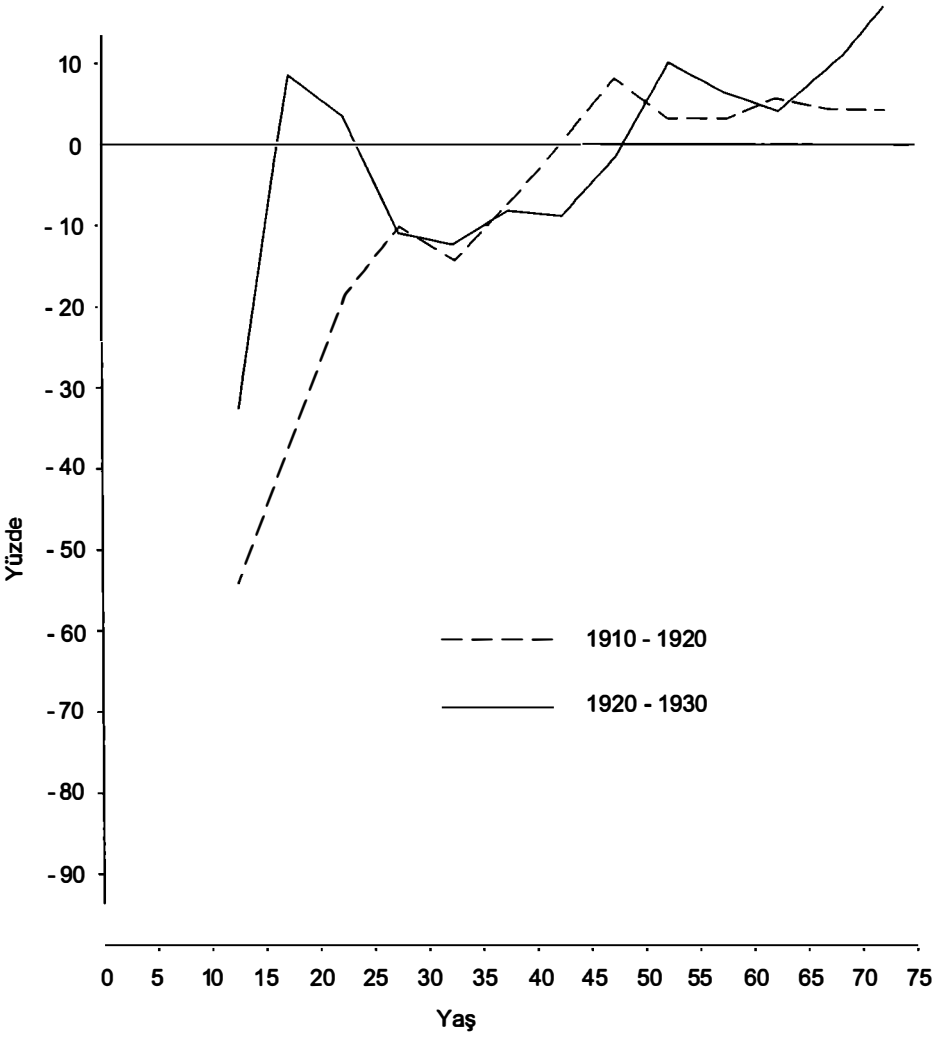
Dizi A, Grafik I

Tarımda Kazanç Sağlayarak Çalışan Nüfusun Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi: 1910, 1920, 1930

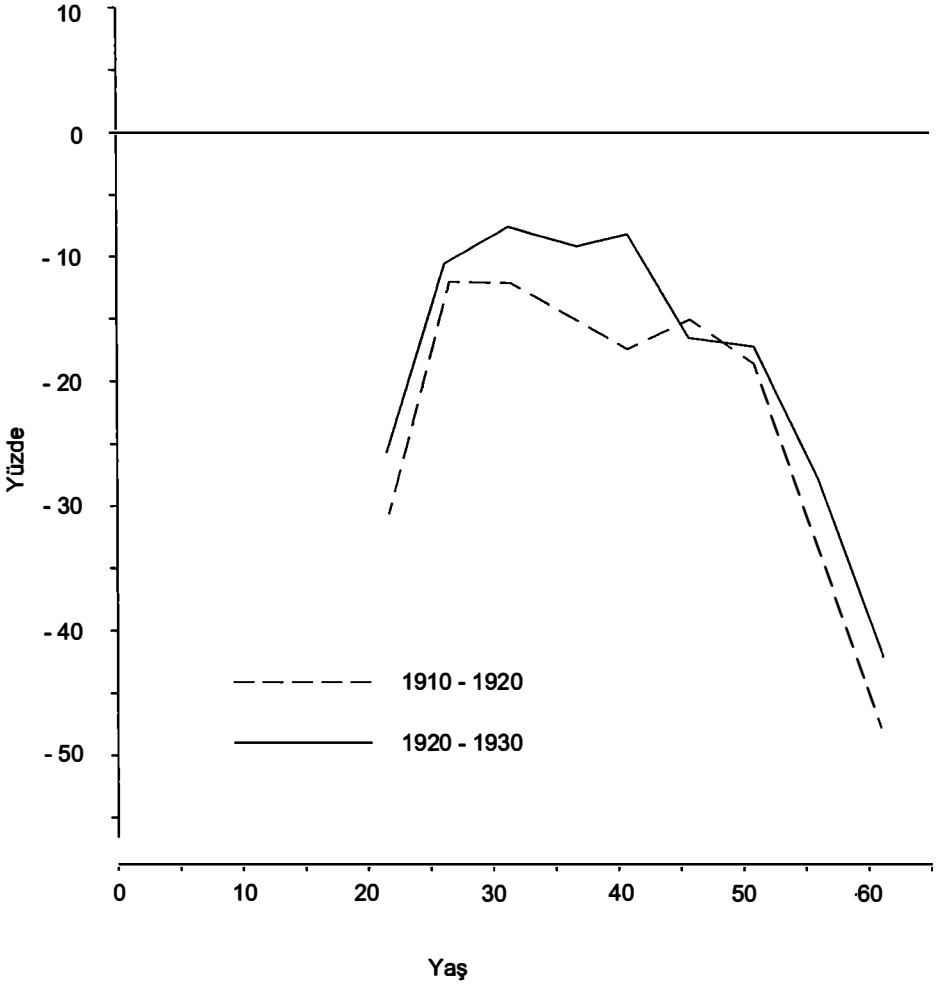
Dizi B, Grafik I

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930 Yıllarında Tarımda Kazanç Sağlayarak Çalışan Nüfusun Karşılık Gelen Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

Dizi C, Grafik I

Tarımda Kazanç Sağlayarak Çalışan Nüfusun Yaş Aralıklarına Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grupta Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri

Dizi D, Grafik I

Tarımda Kazanç Sağlayarak Çalışan Nüfusun Meslekî Mobilitesinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

3. Sanayide Kazanç Sağlayarak Çalışanlar (A, B, C ve D dizeleri, Grafik II). Sınâî nüfusun yaş dağılımına, mobilitesine ve benzerlerine ilişkin grafikler toplam çalışan nüfusunkilere şaşırtıcı derecede benzemektedir. Bu öyle büyük bir benzerliktir ki, iki grubun grafiklerini ilk bakışta birbirinden ayırt etmek zordur. Bu benzerlik, Amerika Birleşik Devletleri'nin toplam ekonomisinde sınâî ekonominin egemenliğini dolaylı bir biçimde gösterir gibidir. Diğer yandan, bu grubun yaş bileşiminin toplam nüfusunkine benzemezliği, esasen bilinen bir olgunun, yani sanayide çalışanların tarımda olduğu gibi, görece kapalı, homojen bir grubu temsil etmediğinin; tarımdan bu gruplara ya da tarıma veya çalışmayan nüfusa doğru önemli bir hareketlilik gösterdiğinin ve kendi bileşen birimleri arasında mobiliteye maruz olduğunun işaretidir.

Sınaî nüfus yaş bileşimi bakımından gençtir ve sınaî meslekler, toplam nüfusun yaşlanmasına karşın, gençlere fırsat vermeye devam etmektedir (Grafik II, A Dizisi). On yıl arayla yapılan her üç nüfus sayımında da sayıları 20 ila 40 yaş arasında yoğunlaşmıştır. Bu grup toplamın yarısından fazlasını oluşturmuş ve en fazla yoğunlaşma 20-24 yaş grubunda gerçekleşmiştir. Bu yoğunlaşma, toplam çalışan nüfusunkiyle benzerlik gösterse de, bu grupta daha belirgindir. Ne var ki, sınaî mesleklerde genç nüfusu tercih eğilimi, genel nüfusun yaşlanmasının tüm etkilerini giderecek kadar büyük olmamıştır. 40 üzeri yaşlar artmış ve orta gruplar neredeyse değişmeden kalmışken, 20'ye kadar olan yaşlar, grup toplamlarına göre sayıca azalmıştır. Yaş bileşimindeki değişikler açısından, sınaî nüfusun yaşlanması 1920-1930 on yılında yavaşlamıştır. Bu olgu, toplam grubun büyüme oranıyla ilişkili gibi görünmektedir; toplam grubun ikinci on yıldaki büyüme oranı (yüzde 24.3) birinci on yıldakinden (yüzde 19.3) büyüktür. Büyümeye genç yaş tercihi eşlik etmiş gibi gözükmektedir. Büyüme oranı çok yüksek olunca, meslek gruplarının yaş bileşiminin olağan yaşlanma eğilimi, bu ve sonraki durumlarda olduğu gibi, yavaşlamaktadır. Ancak, büyümeye genç gruplar tercihinin eşlik ettiği, ama, mobilite verilerinden anlaşıldığı üzere, yaşlanma sürecinin yavaşlamasıyla sonuçlanmadığı bir durum ileride fark edilecektir.

Yeni girenler dâhil edilmeden, sınaî grup 1910-1920'de toplam grupta kalanların yüzde 16.4'üne ve 1920-1930'da yüzde 25.8'ine eşit net hareket almıştır. Demek ki, sınaî mesleklerin yaş grupları da mobilitesi de grup dışına hareket sergileyen tarımsal nüfusunkine benzememektedir. Toplam bileşik hareket artmış ve bunun 1910-1920'de yüzde 75'i, 1920-1930'da yüzde 83.7'si sınaî mesleklere doğru olmuştur. Dışa doğru hareket hem göreli hem mutlak sayı bakımından azalmıştır. İçe doğru mobilitenin çok büyük bir bölümü en genç yaşlarda gerçekleşmiştir. 20 yaş ile başlayan bu mobiliteyi meslekî mobilitenin göstergesi kabul edersek şu sonuç çıkmaktadır: Sınaî alana büyük hücum, büyük ölçüde çalışmayan nüfustan yeni gelenleri temsil etmektedir. Şimdi tarım ve sanayi olarak iki karşıt bölüme ayrılan bir toplam çalışan nüfus söz konusu olduğuna göre, sınaî grubun içine gerçekleşebilecek tek meslekî mobilite türü, tarımdan sanayiye olacaktır. Görüldüğü gibi, sanayi, hızla tarımdan ayrılan çok sayıda genç işçiyi istihdam etmiştir. Dolayısıyla, yirmi yaş altı gruplarda sınaî gruba hareket tarımdan dışarıya göçü temsil edebilir. Yine de işe yeni girenler sınaî grupta hâkim durumdadırlar; zira 10 ila 14 yaş grubu, sınaî grubu etkileyen toplam hareketin büyük bir bölümünden tek başına sorumludur: yüzde

73.5 ve yüzde 74.6. On yılların başında 10'dan küçük yaş gruplarından yeni gelenlerin sayısı, hem toplam yeni gelenlere göre, hem on yılların sonunda grubun toplam nüfusuna göre 1920'de yüzde 10.8, 1930'da yüzde 8.1 olmak üzere gerilemiştir.

20-55 yaşları arasında meslekler arası mobiliteyi ifade eden nüfusun sınaî mesleklere akışı 1920-1930 arasında 1910-1920'dekinden daha fazla bir artış göstermiştir. İçeri doğru devingen grupları dışa doğru devingen gruplardan ayıran yaş sınırı 35 olarak aynı kalmış; fakat 20 ila 35 yaşları arasında akış artmıştır. 1910-1920'de 20-24 yaş grubu toplam hareketin yüzde 3.3'üne eşit bir çıkış gerçekleştirmiş ve 25 ila 35 yaşlarına akış toplamın yüzde 1.5'ine ulaşmıştır. 20 ila 30 arası yaş grupları 1920-1930'daki hareketler toplamının yüzde 9.1'ini kendine çekmiştir. 20 yaşından sonraki mobilitenin meslekî olduğunu varsayarsak, 20 ila 35 yaş arasında sınaî grubun içine hareket tarımdan gelmiş olmalıdır. Fakat ikinci on yılda sınaî alana akış artarken, tarımdan dışarıya hareket azalmıştır. Sanayiye akıştaki artışın nedeni, kısmen, kazanç getirici şekilde çalışmayan gruptan yeni gelenler olmalıdır. Toplam çalışan nüfusla ilgili veriler de aslında 1920-1930'da 25 ve 35 arası yaşlarda meslekî alana doğru hareket göstermektedir.

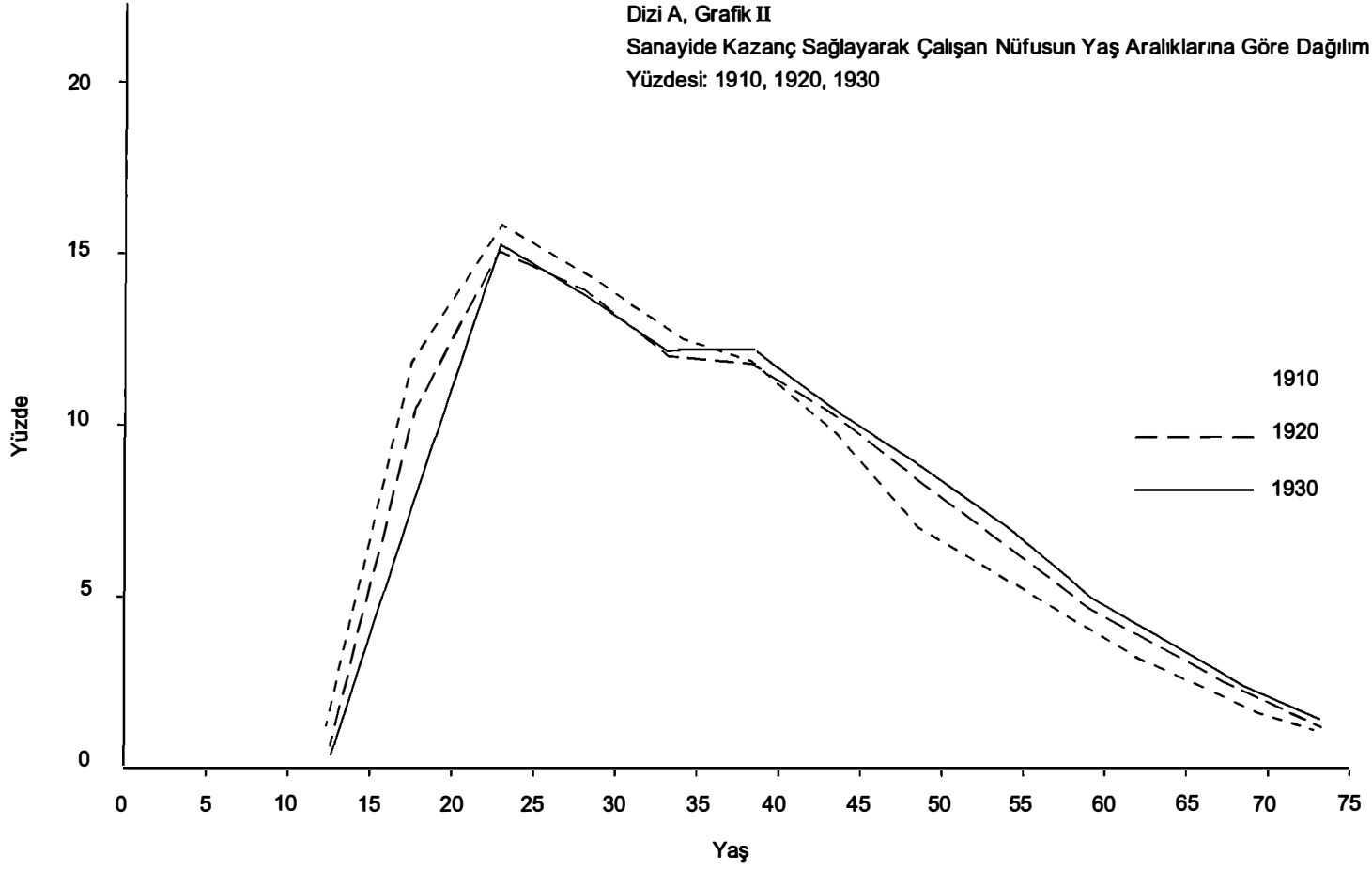
50'den büyük yaşlarda dışa doğru mobilite ikinci on yılda ufak bir artış gösterirken toplam hareket sayısı bakımından azalan dışa doğru mobilite 35 ila 45 yaş gruplarının lehine olmuştur -yani bu yaş grupları, 1910-1920 ile karşılaştırıldığında 1920-1930'da oldukça az zarar görmüşlerdir. Bu artışa rağmen, sınaî grupta 50 yaşından sonra dışa doğru göreli mobilite, toplam çalışan nüfustakinden az olmuştur.

Çizelge II, B Dizisi Grafik II ve E Dizisi Tablonun 3. satırı, ister yatay ister dikey karşılaştırılsın, meslek nişleri sayısının neredeyse 20 yaşına kadar iki on yıl boyunca gerilediğini göstermektedir. Dikey karşılaştırmada 10-14 yaş grubundaki azalma büyük görünmekte; fakat yatay karşılaştırmada her bir on yılda birleşik meslekî değişikliklerin yalnıza küçük bir kısmını oluşturdukları anlaşılmaktadır. Demek ki, 10-14 yaş grubu 20-24 yaşına geldiğinde sınaî alanın içine hareketlerin çok büyük kısmını gerçekleştirmiş olmasına rağmen, başlangıçta dahil oldukları yaş grubu için meslek nişleri azalmıştır. 10-14 yaş grubundaki gibi böyle bir mobilite ve meslekî niş durumuna sonraki tüm gruplarda rastlanacaktır. Bu aynı zamanda toplam çalışan nüfus için de geçerlidir. 20'den büyük yaşlar için meslek nişleri önemli ölçüde çoğalmıştır. 40 yaş altı ve üzeri yaş gruplarının bu meslekî nişlerindeki göreli payları 1910-1920'dan 1920-1930'a kadar genç yaşların lehine değişmiştir.

Sınaî nüfus her bakımdan tarımsal nüfusla benzemezlik içindedir. Yaş bileşimi çok daha gençtir ve toplam nüfusa benzemez. İncelenen zaman diliminde yaşlanmış olsa da, yaşlanma süreci ikinci on yılda yavaşlamıştır. Hem mobilite hem meslekî nişlerdeki değişiklikler daha genç grupların lehine olmuştur. Diğer yandan, tarımsal alana yeni girenler biraz artarken (1910-1920'de toplamın yüzde 32.8'inden 1920-1930'de yüzde 33.5'ine), sınaî alana en genç yaşta girenler biraz gerilemiştir (1910-1920'da toplam yeni girenlerin yüzde 67.2'sinden 1920-1930'da yüzde 66.5'ine). Ne var ki, bu fark yalnızca nüfus sayımlarındaki basit bir çarpıklıktan kaynaklanıyor olabilir. Aile çiftliklerinde aileye yardım eden çocuklar, nüfus sayımında çalışanlar listesine dahil edildiği halde, ev işlerine yardım eden ya da getir götür gibi küçük işler yapan kentli çocuklar ise çalışıyor olarak kayıt edilmezler.

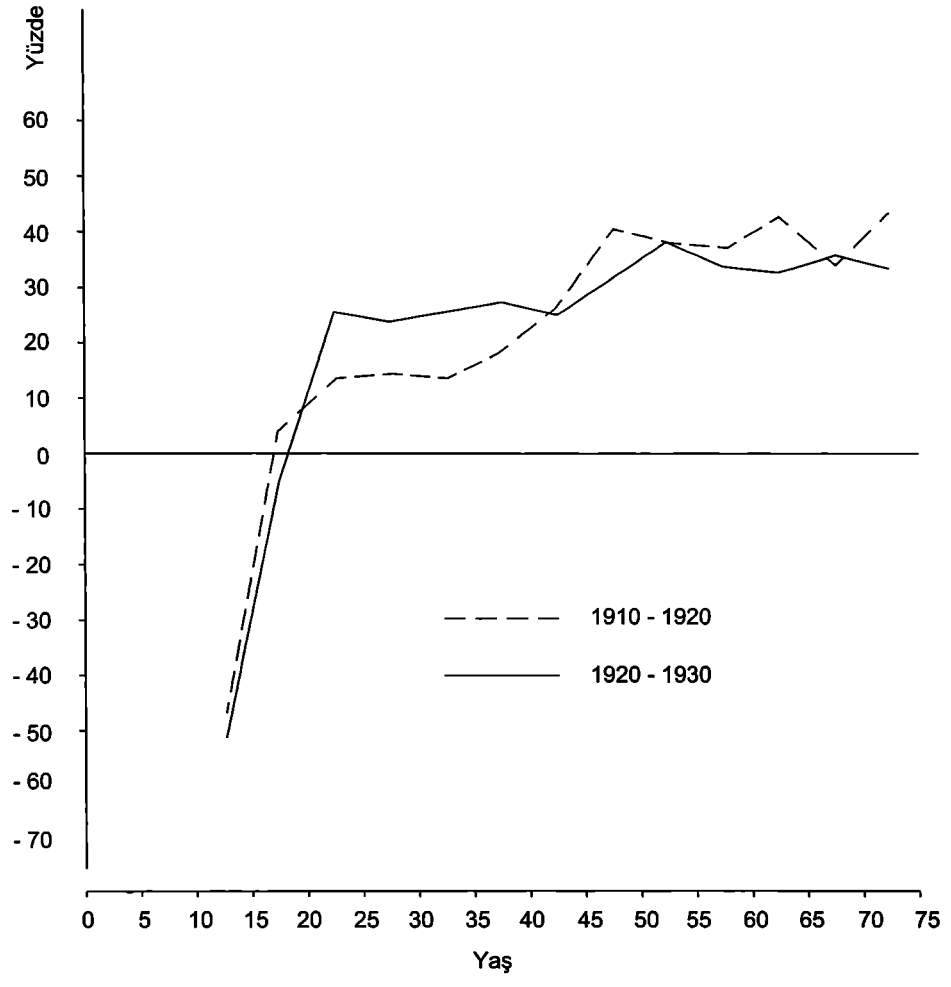
Dizi A, Grafik II

Sanayide Kazanç Sağlayarak Çalışan Nüfusun Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi: 1910, 1920, 1930

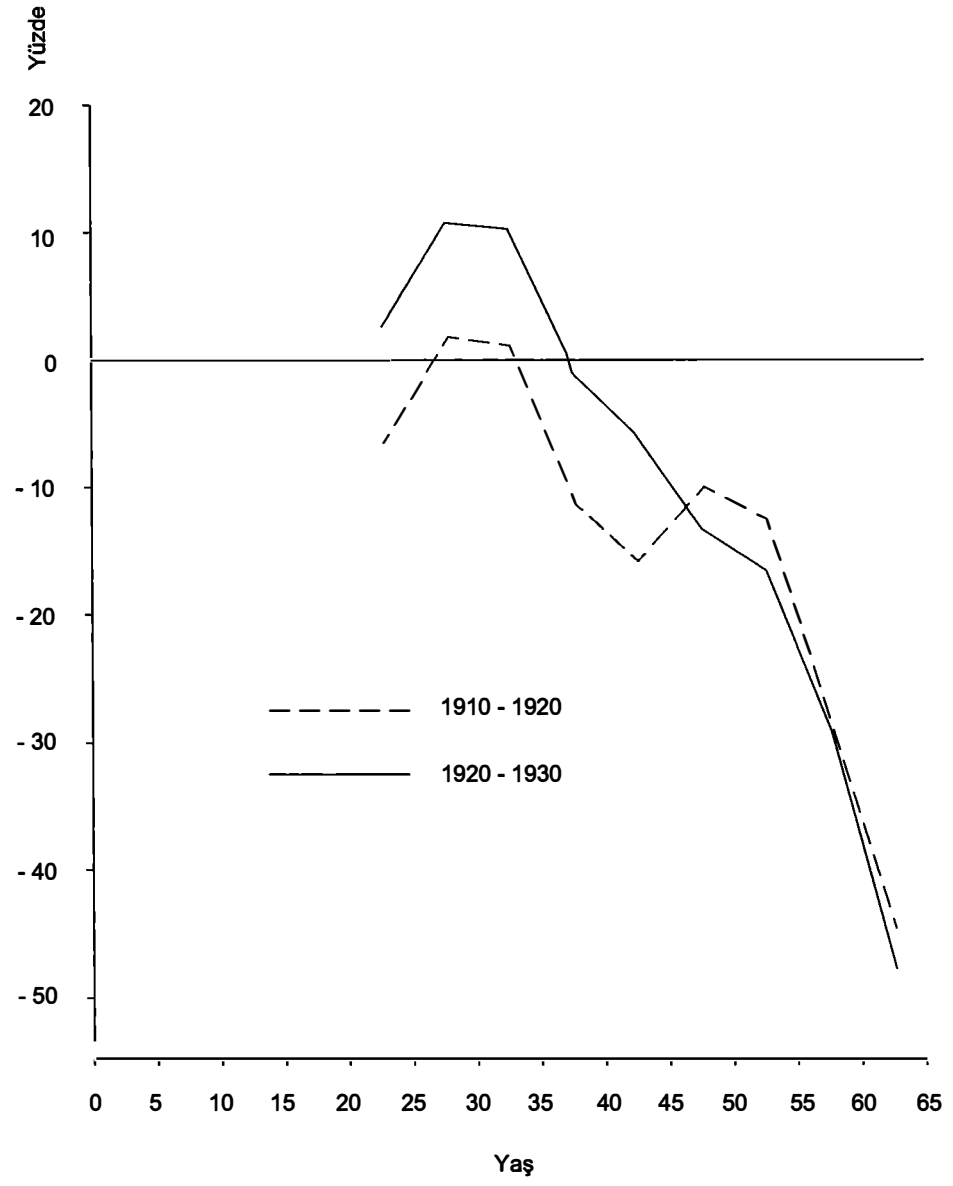
Dizi B, Grafik II

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930'da Sanayide Kazanç Sağlayarak Çalışan Nüfusun Karşılık Gelen Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

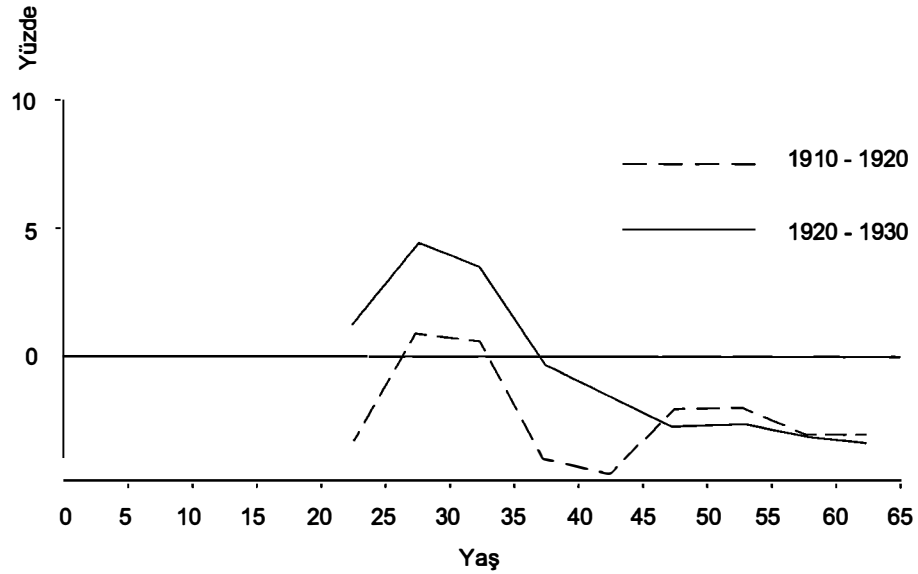
Dizi C, Grafik II

Sanayide Kazanç Sağlayarak Çalışan Nüfusun Yaş Aralıklarına Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grupta Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş Şekilde

Dizi D, Grafik II

Sanayide Kazanç Sağlayarak Çalışan Nüfusun Meslekî Mobilitesinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

4. Sınaî Mülk Sahibi Sınıf (Dizi A, B, C ve D, Grafik III). Bu sınıf, ilk on yılda yüzde 18.5, ikinci on yılda yüzde 36.4 olmak üzere yirmi yıl boyunca artan bir büyüme oranı sergileyerek sınaî mülksüz sınıftan daha fazla bir büyüme oranına ulaşmıştır. Bu büyük göreli büyümeye rağmen, yaş bileşimi çok az da olsa yaşlanmıştır. En büyük sapmanın 20 ila 35 yaşları arasında oluştuğu üç yaş dağılım eğrisi birbirine yakındır. Bu sonuçlar, orta yaş gruplarındaki dağılımın karakteristik değişmezliğine aykırıdır. Bu sınıfta nüfus yoğunluğu, toplam sınaî nüfusta olduğu gibi 20 ila 40 yaşları arasında gerçekleşir; fakat 1910'da toplamın yüzde 53.1'i olan bu sınıf 1930'da yüzde 49.8'ine düşmüştür. Buna bağlı olarak, 1910'da 25-29 yaşları olan en sık rastlanılan grup konumu, 1930'da 35-39 grubuna kaymıştır. Ayrıca, dağılım eğrileri 40 yaşından sonra, toplam sınaî nüfus eğrilerinde olduğu gibi hızla düşmemektedir. Sınaî mülk sahibi sınıf 20 ila 45 yaş arası daha genç erişkinler grubudur ve yaş bileşimi, diğer gruplara göre "orta yaş" olarak tanımlanabilir.

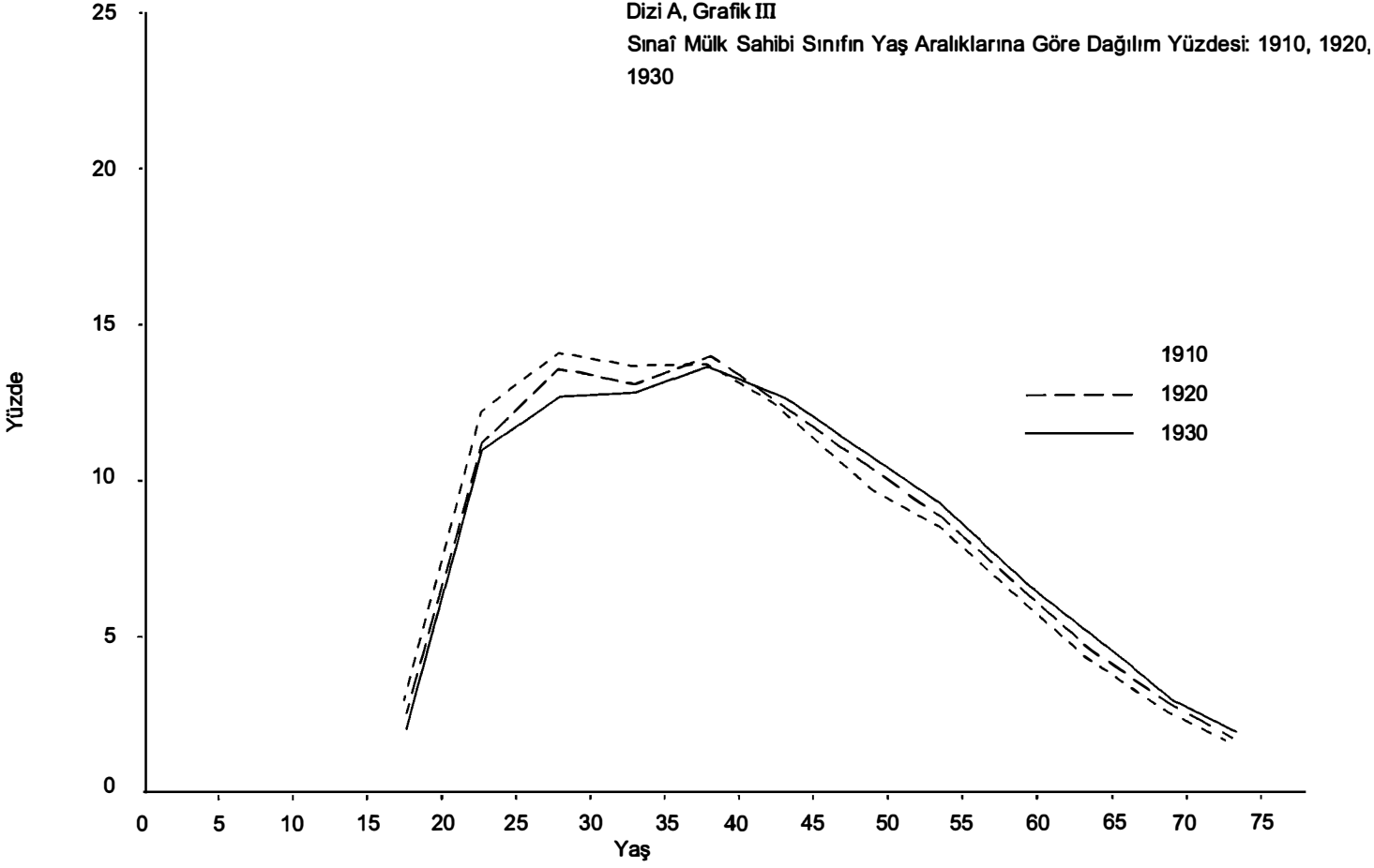
Yeni girenler dışında net mobilite, iki on yıl boyunca artan bir oranda bu sınıfın içine doğru olmuştur – Bu oran 1910-1920'de grupta kalanların yüzde 25.5.'ine ve 1920-1930'da yüzde 45.9'una eşittir. 1910-1920'de hareketin yönünden bağımsız olarak, bir milyon sekiz yüz bin olan toplam birleşik mobilite, 1920-1930'da iki buçuk milyonun üzerine çıkmıştır. Söz konusu sayıların ilkinin toplam yüzde 76.3'ü ve ikincisinin yüzde 88.9'u bu sınıfın içine yönelik bir mobilite olarak gerçekleşmiştir. Dışa doğru hareket hem göreli olarak hem mutlak sayı bakımından gerilemiştir. Bir on yıldan diğerine net kazanımlarla artan bu mobilite, hem yeni girenlerin on yaşın altında olanlar dışta tutulduktan sonra bile sayıca çok olduklarını hem de meslekler arasında mobilite olduğunu ifade eder. Yeni girenler grubu ile meslekî mobilite grubunu ayıran çizgi olarak 20 yaş kabul edildiğinde, 10 ila 20 arası yaş grupların her bir on yılda toplam hareketin yarıdan fazlasına varan kazanımları söz konusudur. Bunların kazanımları toplam hareketlerin yüzde 59.2'sinden yüzde 54.9'una görece gerilerken, 20 ila 35 yaş gruplarına hareket ilgili toplamların yüzde 17.1'inden yüzde 29.3'üne yükselmiş ve 1910-1920'de 35 olan içe doğru hareketin yaş sınırı 1920-1930'da 45'e çıkmıştır (Grafik III, D Dizisi). Diğer bir deyişle, meslekler arası mobiliteden etkilenen yaş gruplarında içe doğru mobilite artmıştır. Bununla birlikte, konulması gereken bir rezervasyon vardır; 20 yaşından sonra sınaî mülk sahibi sınıfa doğru mobilite, çalışmayanların safından yeni gelenleri de temsil ediyor olabilir, çünkü bu sınıf ileri derecede uzmanlaşmış, uzun bir eğitim dönemi gerektiren ve dolayısıyla geç girişe yol açan meslekleri de içerir.

Sınaî mülk sahibi sınıfın genç yaşlarda artan sayısına ileri yaşlarda azalan dışa doğru mobilite eşlik etmektedir; bu da sınaî mülk sahibi sınıfta eğilimlerin ileri yaştakilere göre olduğunu gösterir. İçe doğru mobilitenin yaş sınırının 35'ten 45'e çıkması da bu sınıfın yaşlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Meslek nişleri konusunda genç, orta ve ileri yaş gruplarının göreli konumları, mobilitedeki konumlarına benzemektedir. 10 ila 20 yaş gruplarının 20-24 yaş dönemine ulaştıklarında büyüme oranları gerilerken arkalarında bıraktıkları yaşlardaki meslekî niş sayısı 10-14 yaş dönemi için azalmış, 15-19 yaş dönemi için ise neredeyse değişmeden kalmıştır. Meslek nişleri 20'den sonraki bütün yaşlar için artmış; fakat genç yaşlar için daha fazla artış eğilimi göstermiştir (B Dizisi, Grafik III, Tablo E, sıra 4).

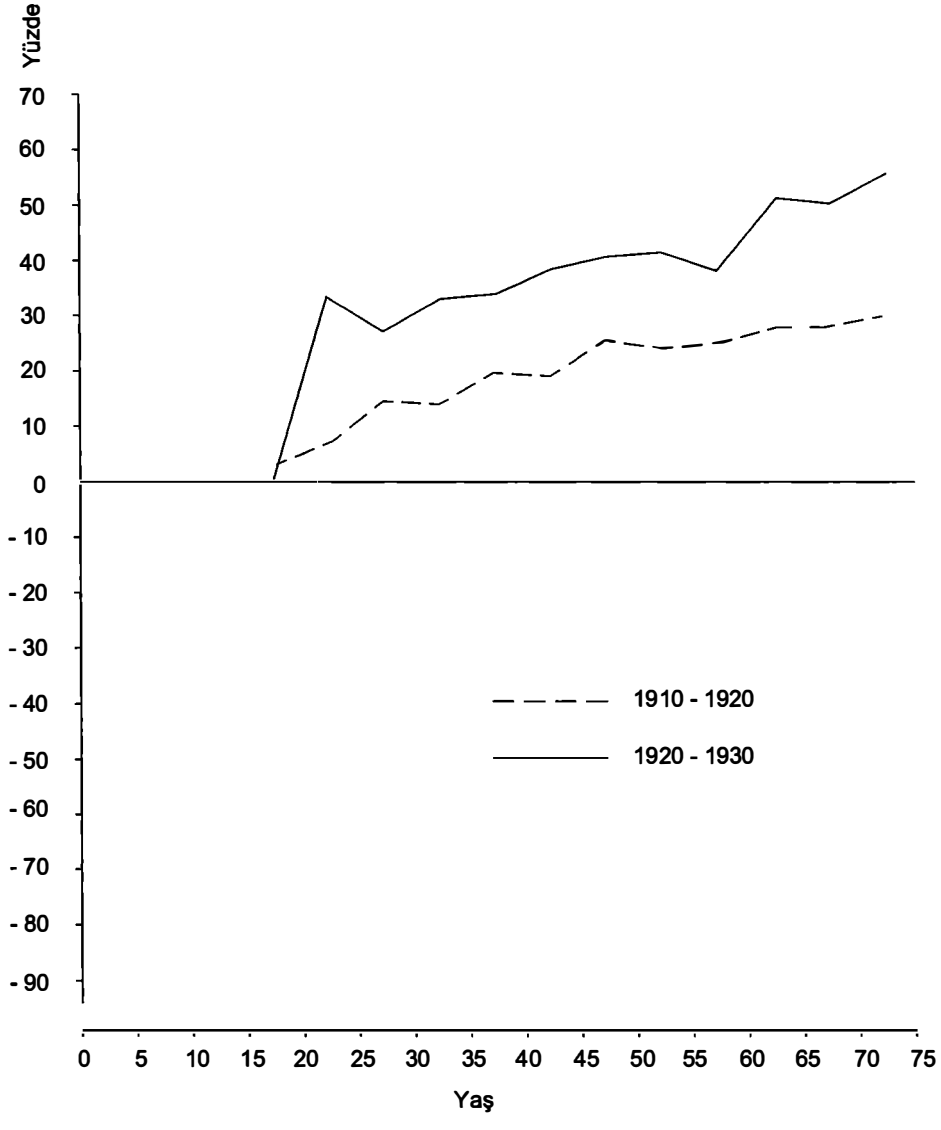
Dizi A, Grafik III

Sınaî Mülk Sahibi Sınıfın Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi: 1910, 1920, 1930

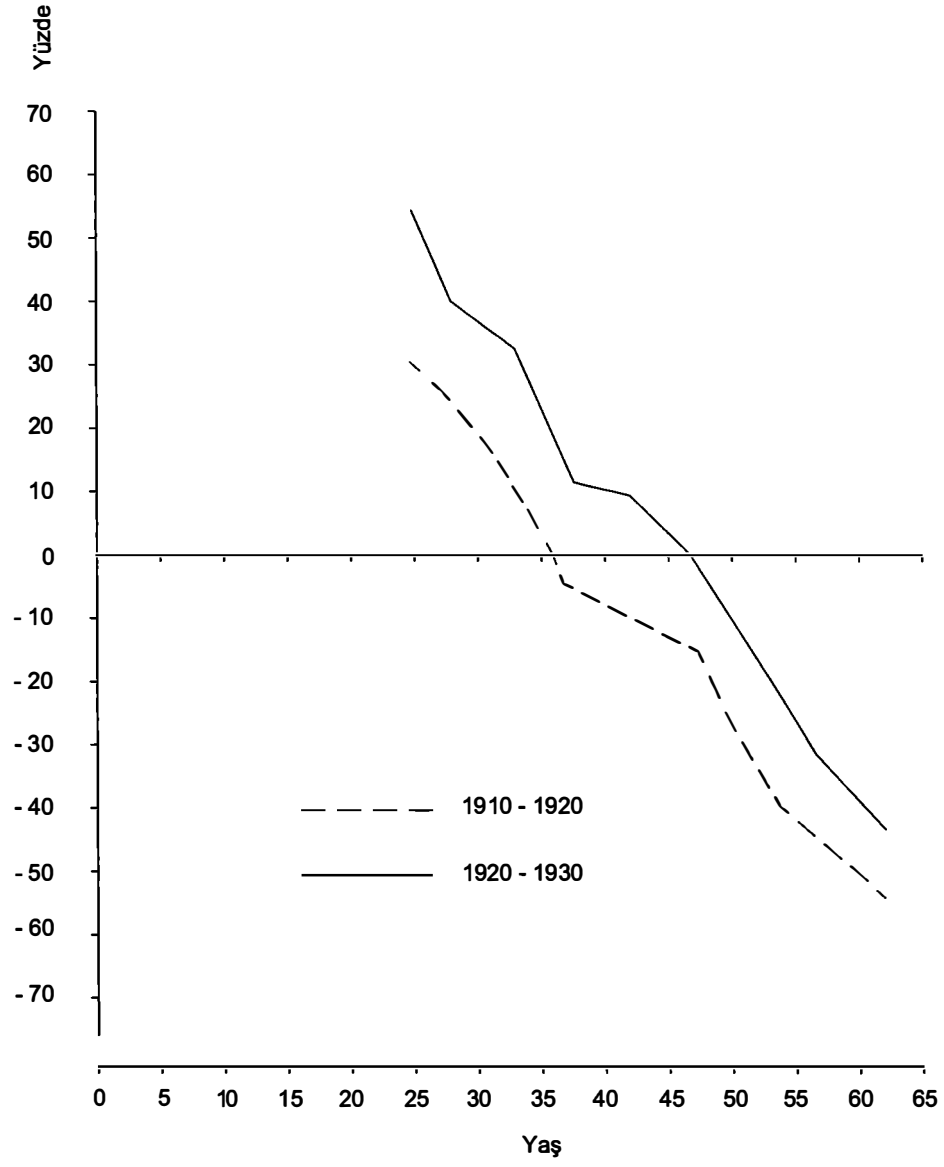
Dizi B, Grafik III

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930'da Sınaî Mülk Sahibi Sınıfın Karşılık Gelen Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

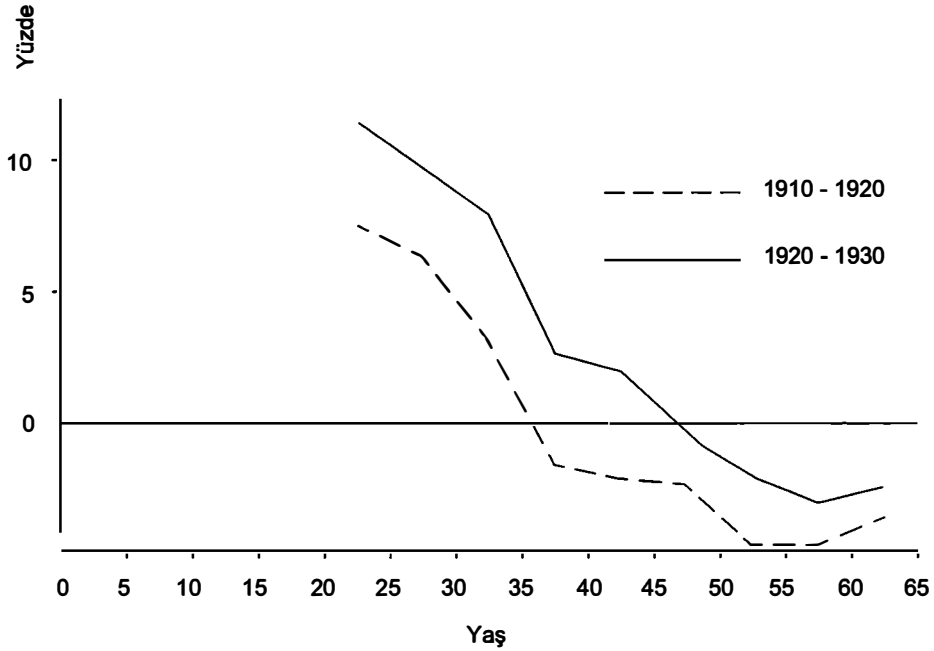
Dizi C, Grafik III

Sınâî Mülk Sahibi Sınıfın Yaş Aralıklarına Göre, 1910-1920 ve 1920-1930 on yılları sonunda Grup İçinde Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş Meslekî Mobilitesi

Dizi D, Grafik III

Sınaî Mülk Sahibi Sınıfın Meslekî Mobilitesinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

Demek ki, sınaî mülk sahibi sınıf, yaş bileşimi bakımından orta yaşlıdır; mobilite ve meslekî değişim eğilimleri bu "orta yaşlılık" durumu lehine işlemektedir. En genç yaş grupları göreli sayı bakımından kaybetmekte, orta yaş gruplar kazanmakta ve ileri yaş gruplarının aleyhine de hiçbir ayrımcılık belirtisi bulunmamaktadır. Bu sınıf incelenen dönemde açık bir sınıftır. İçe doğru mobilitede ve değişen yaş bileşiminde gözlemlenen, en genç gruba karşı, "yaşlıları" değilse de, ileri yaş gruplarını yeğleme eğilimi, daha alt sınıflardan bireylerden bu sınıfa doğru hatırı sayılır bir tırmanmanın olduğunu ve mesleğin, zaten sınıfın içinde olan bireylere yaşlanırken de meslek grubu içinde kalabilmeleri için daha çok fırsat sunduğunu göstermektedir.

5. Sınaî Mülk Sahibi Olmayan Sınıf (A, B, C ve D Dizileri, Grafik IV). Bu sınıf, üç nüfus sayımında toplam sınaî nüfusu oluşturan üç sınıfın en büyüğü olmuş, fakat en küçük artış yüzdesini sergilemiştir. 1910'dan 1920'ye kadar yüzde 13.1'lik bir artış, 1920'den 1930'a kadar yüzde 17.2'lik bir artış göstermiştir. Bu sınıf 1910'da toplam çalışan nüfusun yüzde 46.9'unu, 1920'de yüzde 48.9'unu, 1930'da ise yüzde 48.7'sini oluşturmaktaydı.

Yaş bileşimi bakımından sınaî mülk sahibi olmayan sınıf, sınaî mülk sahibi sınıftan daha genç bir gruptur. Her üç sayımda da nüfus yoğunluğu -yarıdan fazlası- 20 ve 40 yaşları arasındadır. Sınaî mülk sahibi olan sınıfın yoğunluğu da bu yaşlar arasında olmasına karşın eğrilerin tepe noktası 40 yaşından sonraki hafif bir düşüşle birlikte düzleşmiştir. Ne var ki, mülksüz sınıfın durumunda eğriler, her üç dağılımda da en sık karşılaşılan yoğunlaşma 20-24 yaş aralığında olmak üzere, daha genç yaşlar çizelgesine doğru belirgin bir biçimde bükülmektedir. Ayrıca, 40 yaşından sonraki düşüş yüzdeleri daha keskindir.

Ne var ki, bu durumda da, yaş bileşimi bir sayım tarihinden diğerine yaşlanmıştır. Üstelik bu sınıfın yaş dağılımı eğrilerindeki değişiklikler, hiç beklenmedik bir olgu olarak sınaî mülk sahibi sınıfınkinden çok daha belirgindir çünkü bu sınıf daha genç yaştakiler grubundan devşirildiklerine inanılan sınaî "kol işçilerinden" oluşmaktadır. Diğer koşullar eşit olmak üzere, bir meslek grubunun büyüme hızı ile yaşlanması arasında ters bağıntı varsayımı geçerliyse, sınaî mülk sahibi sınıfa kıyasla sınaî mülk sahibi olmayan sınıfın daha büyük yaşlanma derecesi, iki grubun büyüme oranındaki farklılıkla açıklanabilir. Mülk sahibi olmayan sınıfın büyümesi mülk sahibi sınıfınkinden küçüktür; nitekim, 1920-1930'da bu sınıfın toplam sayısı toplam çalışan nüfusa göre 1920'deki yüzde 48.9'dan 1930'da yalnızca yüzde 48.7'ye düşmesi gibi küçük bir oranda gerilemeye neden olmuştur.

Şunu da belirtmek gerekir ki, bu sınıfın tüm grafiklerdeki eğrileri genel konfigürasyonları itibariyle toplam çalışan nüfusunkilere benzemektedir. Sınaî mülk sahibi olmayan sınıf, ülkenin toplam çalışan nüfusuna damgasını vurmuş gibi görünmektedir.

Toplam birleşik mobilite, beş milyonun biraz altından ikinci on yılda neredeyse altı buçuk milyona yükselmiştir. Toplam birleşik hareketteki bu artışın nedeni, dışa doğru hareket yirmi bin gibi göz ardı edilebilecek bir artış sayısıyla neredeyse değişmeden kalırken, içe doğru hareketin üç milyonun biraz üzerinden beş milyona yükselmesidir. Bu sınıfa doğru hareket 1910-1920'de toplamın yüzde 69.9'unu, 1920-1930'da yüzde 78.2'sini oluşturmuştur. Bu hareketlerin yaş dağılımına gelin-

ce, 1910-1920'de, yüzdeyle ifade edilemeyecek kadar az sayıda kişi alan 30-34 yaş grubu hariç, 20'den sonraki bütün yaş grupları dışa doğru mobilite kaydetmiştir. Bu on yılda bu sınıfa doğru neredeyse iki milyonluk net mobilite, toplam mobilitenin yüzde 56.2'sini ve 13.7'sini oluşturan, 10-14 ve 15-19 yaş aralıklarındaki en genç yaş gruplarına büyük akışı ifade etmektedir. Bu iki büyük gruptan, 10-14 yaş grubu yeni girenleri temsil etmektedir; 15-19 grubu ise bir dereceye kadar meslekler arası mobilitenin ifadesi sayılabilir, çünkü kol işçileri sınıfına giriş yaşı mülk sahibi sınıftan daha küçüktür. 1910-1920'de dışa doğru mobilite en fazla 35 ve 45 yaşları arasında olmuştur. 1920-1930'da resim değişmiştir; 35 ile 45 arası yaşlar bir önceki on yıla göre daha az kayıp verirken, 45'ten sonraki yaşlar daha fazla kayıp vermişlerdir. İkinci on yılda, içe doğru mobilite ilk yaş grubunda (10-14) görece düşmüş -yani, bir önceki on yıl toplam mobiletinin yüzde 56.2 iken, ikinci on yılda yüzde 52.4'ü olmuş- fakat 35'e kadar olan sonraki yaş gruplarında ise yükselmiştir. 35'ten 45'e kadarki yaşlar için, dışa doğru hareket düzenli olarak yükselmiş ve ardından istikrar kazanmıştır (D Dizisi Grafik IV). 45'ten sonra istikrar kazanan dışa doğru hareket, aynı yaştakiler için, bir önceki on yıldakinden daha fazladır.

Mülk sahibi olmayan sınıfa doğru mobilite eğilimi, sınaî mülk sahibi sınıfla aynı genel karakteristikleri göstermektedir. Yalnızca etkilenen yaş aralıklarında farklılıklar vardır. Sınaî mülk sahibi sınıfta ilk iki yaş grubu, 10 ila 20, ikinci on yılda birinci on yıla kıyasla daha küçük mobilite yüzdesine sahipken, mülk sahibi olmayan sınıfta yalnızca 10 ila 14 yaş grubu böyle bir gerileme oranı kaydetmiştir. 1920-1930'da içe doğru mobilitenin gerçekleştiği yaş dilimi, sınaî mülk sahibi sınıf için 45'e, mülk sahibi olmayan sınıf için yalnızca 35'e kadardır. Dışa doğru hareketin eğilimi aynı benzerliği göstermemektedir. Mülk sahibi sınıf için, birinciye göre ikinci on yılda gerilemiş, mülk sahibi olmayan sınıf ise toplam mutlak sayı bakımından hemen hemen aynı kalmış; fakat etkilenen her yaş grubunda, hem toplam hareketlere hem grup içinde kalanlara ilişkin olarak önemli ölçüde artmıştır. Bu olgular, yaş bileşimi "yaşlanmasına" rağmen, mülk sahibi olmayan sınıfın mesleklerinin yine de gençlere göre olduğunu göstermektedir.

Sınıfın büyümesi yaş bileşimindeki genel yaşlanmanın etkilerini ortadan kaldırmaya yeterli olmamasına rağmen büyüme oranı ile yaşlanma arasındaki bir negatif bağıntı olduğu varsayımı burada da verilerle desteklenmektedir. Göreli yaş dağılımı grafiğinde, 1920 ve 1930 eğrilerinin, 1910 ve 1920 eğrilerinden daha fazla birbirlerine yakın olduklarının belirtilmesi gerekir. Buna karşılık, ikinci on yıldaki büyüme yüzdesi, birinci on yıldakinden büyüktür.

Meslek nişlerindeki değişimler, yaş özellikleriyle koşutluk içindedir. Meslek nişlerinin toplam sayısı artmış ve bu artış her iki on yılda da yirmiden sonraki bütün yaşları etkilemiştir. Ne var ki, bunların sayısı, özellikle ilkinde olmak üzere, 10-14 ve 15-19 yaş gruplarında, her iki on yıllık dönemde sırasıyla yüzde 55.5 ve yüzde 50.5 oranlarında olmak üzere gerilemiştir. Meslek nişlerindeki toplam değişikliklere göre, bu gerilemeler çok küçüktür (Tablo E, 5. sıra). Meslek nişleri artan yaş gruplarında (20'nin üzerindeki bütün yaşlar) genç ve ileri yaş gruplarının göreli konumları, 1910-1920 ve 1920-1930 dönemlerinde yer değiştirmiştir. İlk on yılda ileri yaş gruplarının artış yüzdesi genç gruplardan fazlaydı fakat ikinci on yılda bu

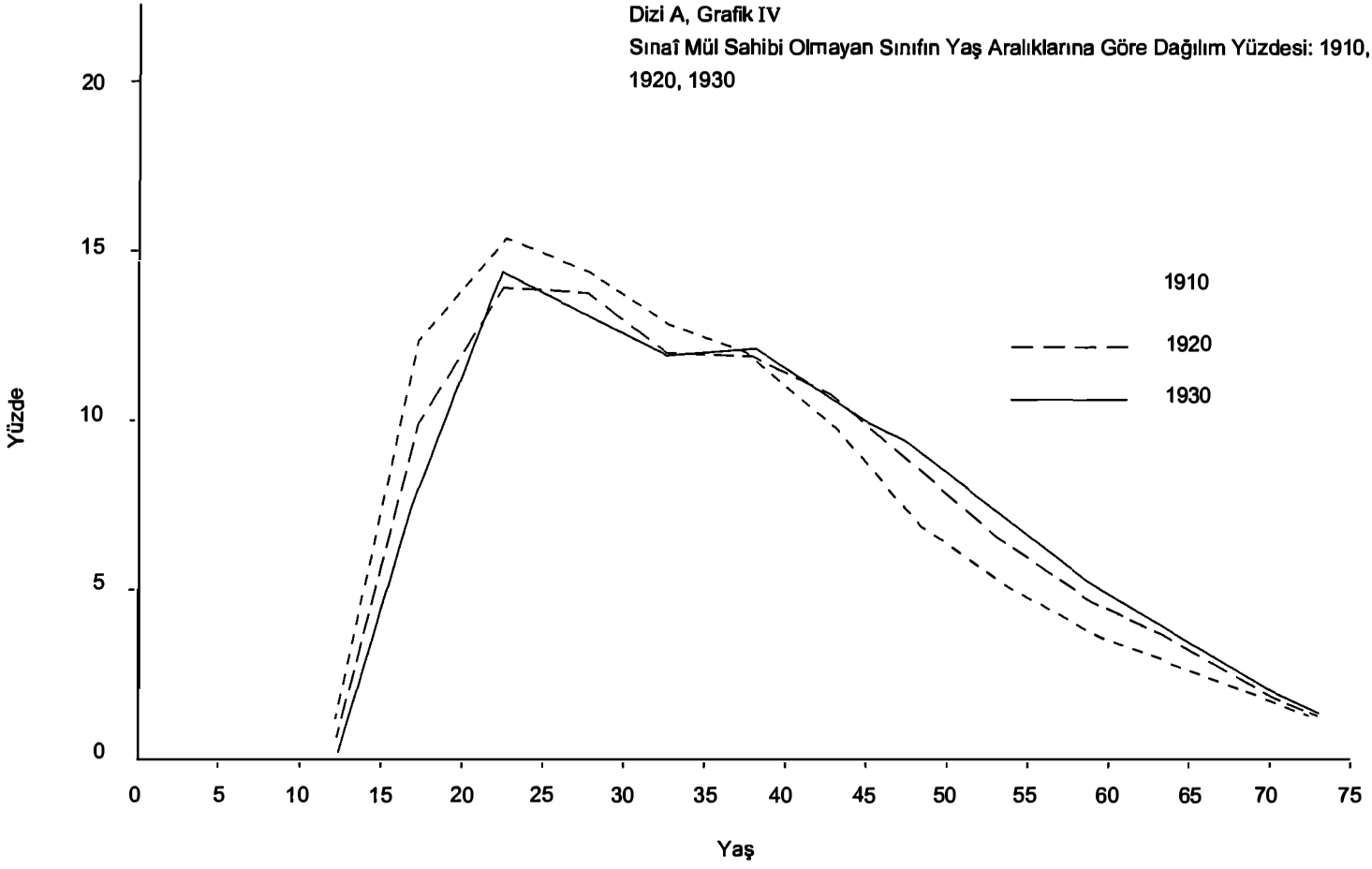
tersine dönmüştür (B Dizisi Grafik IV ve Tablo E, 5. sıra).

On yaşın altındaki yaş grubundan meslek alanına yeni girenlerin toplamının 1919-1920'de yüzde 43.6'sı, 1920-1930'da da yüzde 43.4'ü sınaî mülk sahibi olmayan sınıftan olmuştur. Bunlar bütün meslek grupları arasındaki en yüksek oranı oluştursa da mülk sahibi olmayan sınıfın toplam kazanç sağlayarak çalışan nüfusa oranından küçüktür. Söz konusu on yılların sonunda 10-14 ve 15-19 yaş gruplarını oluşturan bu yeni girenler 1920'de bu sınıfın toplam nüfusunun yüzde 24.3'ünü, 1930'da yüzde 22.8'ini oluşturmaktadır.

İkinci on yılda 15 ile 35 yaşları arasında bu sınıfın içine gerçekleşen hareketten anlaşıldığı üzere, sınaî mülk sahibi olmayan sınıf 1920-1930'da sınıflar arası mobiliteden etkilenmiş gibi görünmektedir. Sınıfın statüsü düşük olduğu için, bu hareket toplumsal tırmanma anlamına gelmemektedir. Ya diğer iki toplumsal sınıftan aşağı iniş ya da tarımsal mesleklerden buraya göç anlamına gelir. İkinci seçenek akla daha yakındır; çünkü diğer iki sınaî sınıfın kendilerinin de sayıları artmaktadır. Dışa doğru hareket olduğu ölçüde, sınıf dışına tırmanma olasılığı da söz konusu olmalıdır. 50 yaş sonrası dışa doğru hareketin emeklilikten kaynaklanmasının olası olduğu varsayılarak, yalnızca 20 ile 50 yaşları arasındaki hareket tırmanma sayılırsa, o zaman bu sınıftan üst sınıflara yükselişin oldukça az olduğu ve söz konusu yirmi yıllık dönemde gerilemekte olduğu görünmektedir. Bu yaşlar arasında dışarı doğru mobilite 1910-1920'de toplam birleşik hareketin yüzde 9.9'una, 1920-1930'da yüzde 8.3'üne eşittir. Dışarı doğru hareketin davranışı, daha genç yaşlara doğru artan akış olgusuyla birleştirildiğinde, sınaî mülk sahibi olmayan sınıftan dışarı ve yukarı doğru hareketin 1910 ile 1930 arasındaki sınaî genişleme döneminde bile küçük olduğunu ve giderek daha küçülmüş olduğunu düşündürmektedir.

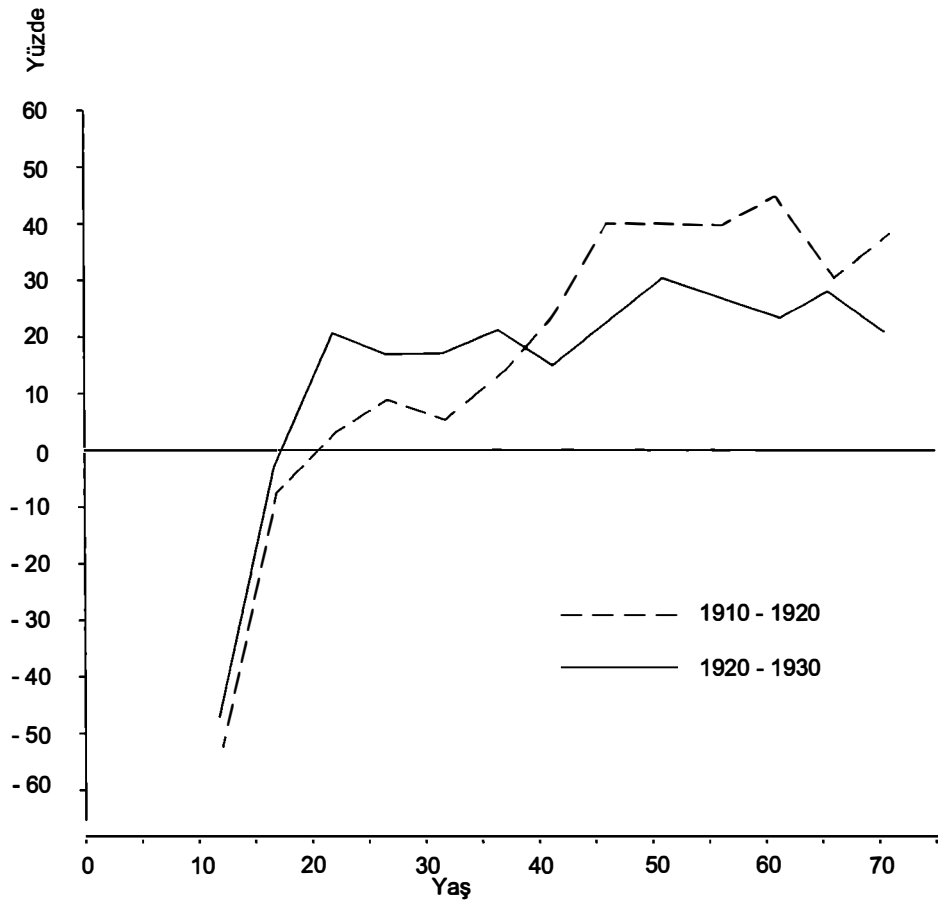
Dizi A, Grafik IV

Sınaî Mül Sahibi Olmayan Sınıfın Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi: 1910, 1920, 1930

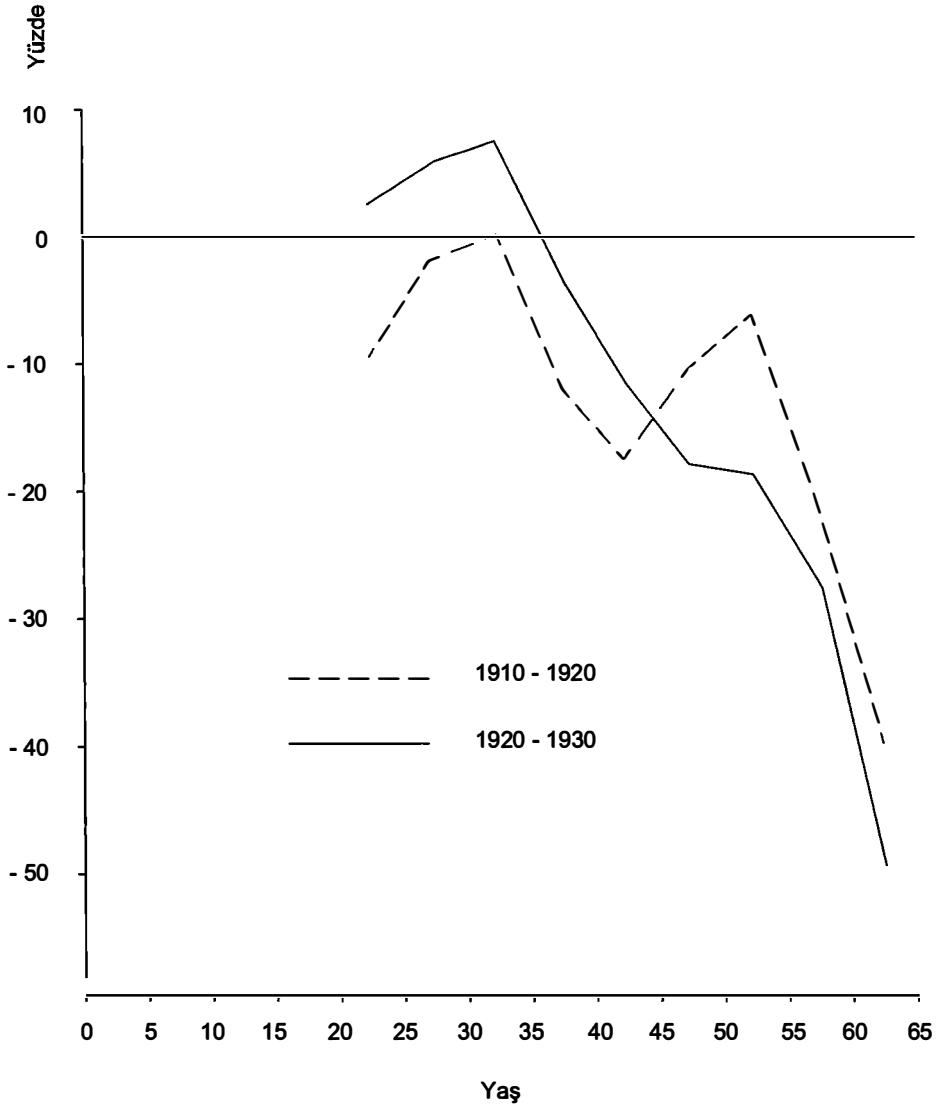
Dizi B, Grafik IV

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930'da Sınaî Mülk Sahibi Olmayan Sınıfın Karşılık Geldiği Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

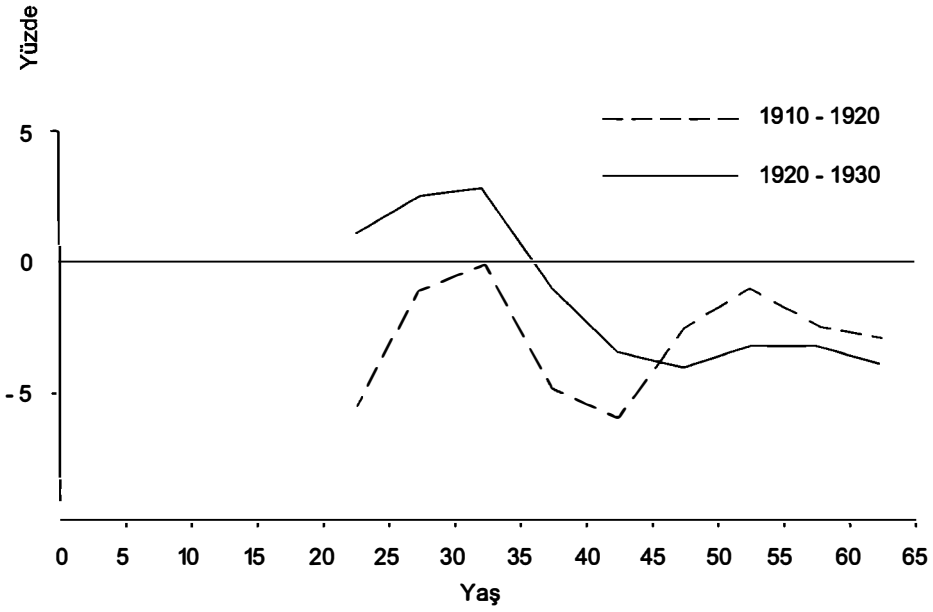
Dizi C, Grafik IV

Sınaî Mülk Sahibi Olmayan Sınıfın Yaş Dönemlerine Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grupta Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş Şekilde

Dizi D, Grafik IV

Sınaî Mülk Sahibi Olmayan Sınıfın Meslekî Mobilitesinin Yaş Dönemlerine Göre Dağılım Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

6. Serbest Meslek Sahipleri (Grafik 2, A, B, C ve D Dizileri). Sınaî mülk sahibi sınıfın bileşenlerinin bu birinci birimi, 1910-1920'de yüzde 25.4 ve 1920-1930'da yüzde 43.8 olmak üzere mal sahipleri grubundan daha büyük bir büyüme oranı yaşamıştır. Büro çalışanları grubu gibi, bu grubun yaş bileşimi de gençtir. 20 ila 35 yaş grubu, 1910'da grubun toplam nüfusunun yüzde 52.6'sını, 1920'de yüzde 49.3'ünü ve 1930'da yüzde 49.7'sini barındırmaktadır. Ne var ki, gerileyen oranlar, yaşlanma sürecinin diğer gruplarda olduğu gibi bu grupta da etkili olduğunu göstermektedir. 1920-1930 on yılında, önceki on yıldan daha küçük olan yaş bileşimindeki değişme bu durumda da büyüme oranıyla ters bağıntı içindedir. Değişen yaş bileşiminden anlaşıldığı gibi, grubun yaşlanması 20 yaşın altındakilerden çok, orta ve ileri yaş gruplarını etkilemiştir (Grafik 2, A Dizisi).

Yeni girenler hariç, 1910 ila 1920'de grup içinde kalanların yüzde + 27.1 olan toplam net mobilite, 1920 ila 1930'da yüzde + 48.6 olmuştur. Birleşik hareketlerin sayısı, dokuz yüz binden bir milyonun biraz üzerine küçük bir artış göstermiştir. Diğer yandan, dışa ve içe doğru mobilite büyük ölçüde ve ters yönlerde değişmiş; dışa doğru hareket ilk on yıldan ikincisine üçte birden fazla azalırken, içeri doğru hareket neredeyse ikiye katlanmıştır. Hareketlerin yaş dağılımı da birinci on yıldan sonrakine değişikliklere uğramıştır. 1910-1920'de 20'den sonraki tüm yaş grupları gruptan çıkış hareketlerinden etkilenmiş; 1920-1930'da 50 yaşına kadar gruba girişler olmuştur. 50 yaş üstü grupların dışarıya göçü her iki on yılda da neredeyse aynı kalmıştır. 1920-1930'da içeri doğru mobilitede yaş sınırı 50 yaşa kadar uzamasına rağmen, 10'dan 20'ye kadarki yaşlar her iki on yılda da mobiliteden en büyük paya sahip olmuşlardır. Bundan başka, bu yaşlardaki grupta mobilitenin yoğunlaşması 1910'dan 1930'a görece artmıştır. 10 ila 20 yaş arasında gruba giriş hareketleri dönemin ilk yarısında, toplam birleşik hareketlerin yüzde 72.8'ini, ikinci yarısında da yüzde 90.2'sini oluşturmaktadır. Hareketlerin en genç iki yaş grubunda böylesine güçlü yoğunlaşması, meslekler arası mobilitenin, serbest meslek sahipleri grubunun toplam sayısında ve mobilitesindeki artışlarda, yeni işe başlayanlar kadar etken olmadığını düşündürmektedir. Bu açıdan, serbest meslek sahipleri grubu büro çalışanları grubuna benzemekte ve her ikisi de mülk sahibi grup vb ile karşıtlık içindedir. Ne var ki, serbest meslek sahipleri grubu, on yaş altı gruplardan yeni gelenleri kabul etme bakımından büro çalışanları grubundan farklıdır. On yaş altı gruplardan serbest mesleklere girenlerin sayısı, 1910-1920'da on yaş altı toplam yeni girenlerin yüzde 2.3'ünü, 1920-1930'da yüzde 2.4'ünü oluşturmuştur. Bu oranlar serbest meslek sahiplerinin toplam çalışan nüfusa oranlarından küçüktür. Her on yılın başlangıcında sınıflandırıldığı şekliyle çok açıktır ki, on yaş altı gruptan profesyonel mesleklere yeni girenlerin sayılarının az oluşu, bu mesleklere girmenin önceden biçimsel bir eğitim ve uzmanlık gerektiriyor olmasıdır.

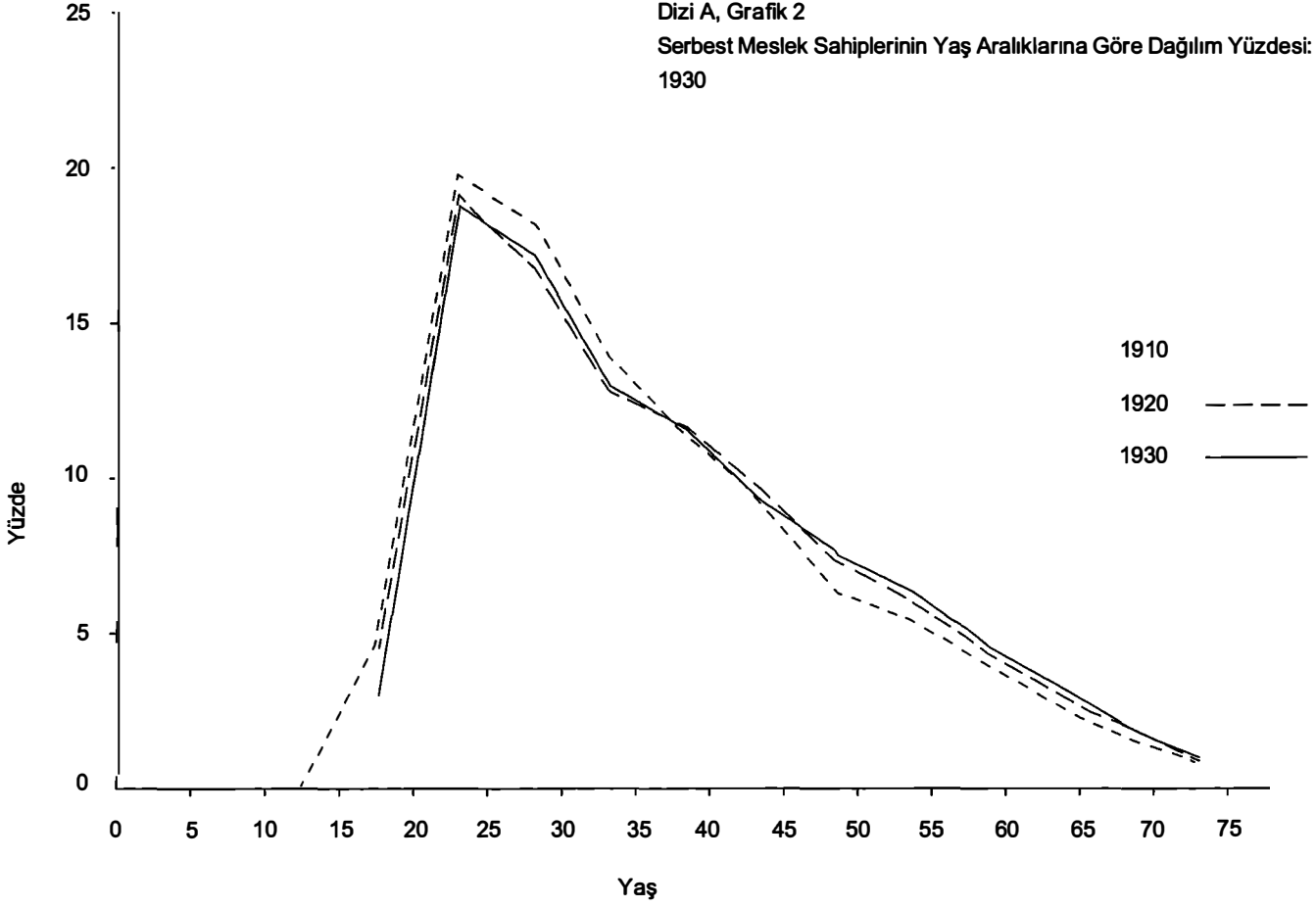
Meslek nişleri 10-14 yaş aralığı için on yılların her ikisinde, 15-19 yaş grubu için ikinci on yılda azalmıştır. Bu düşüşler sayıca ihmal edilebilir düzeydedir. Meslek nişleri diğer tüm yaşlar için artış göstermiştir; fakat tüm dönem boyunca genel eğilim genç yaşlar için daha fazla artış yönünde olmuştur (Grafik 2, B Dizisi).

Eldeki verilere göre, serbest meslek sahipleri grubu alt mesleklerden yukarı doğru mobiliteye, mülk sahipleri vb grubu kadar açık değildir. Yine de, serbest meslek

sahipleri grubu ikinci on yılda, 20 ila 50 arası yaşı grubuna ne kadar küçük olursa olsun bir mobilitenin varlığından anlaşıldığı gibi, "açılım" işaretleri vermiştir. İlk on yılda 20 ile 50 yaş arasında mesleklerden çıkanların nereye gittiklerini kestirmek mümkündür. Grup en üst sınıfa ait olduğu için, yukarı tırmanmış olmaları söz konusu değildir. Hareketler, mülk sahipleri vb, o sınıfın aynı toplumsal hiyerarşideki diğer bileşenlerine olmuş olabilir. Kuşkusuz, meslek alanının tamamen dışına da bir hareket olmuş olabilir; zira aynı on yılda, bu yaşlarda çalışma alanının tümünden dışarıya bir toptan göç kaydedilmiştir. Yine de, mobilitenin iki on yıl arasında hareketlerin toplam sayısında ve yönünde neden bu kadar belirgin farklılıklar gösterdiği sorusu hâlâ ortadadır. Bunun nedeni hesaplamalarda kullanılan ölüm oranları olabilir. Ölüm oranları çok düşük olsaydı, hesaplanan hayattaki kişi sayısı da çok yüksek olacak, on yılın sonunda yaş grubunda kalması beklenenler ile fiilî nüfus arasındaki farkı eksi değere taşıyacak ve bu da dışa doğru mobilite olarak yorumlanacaktı.

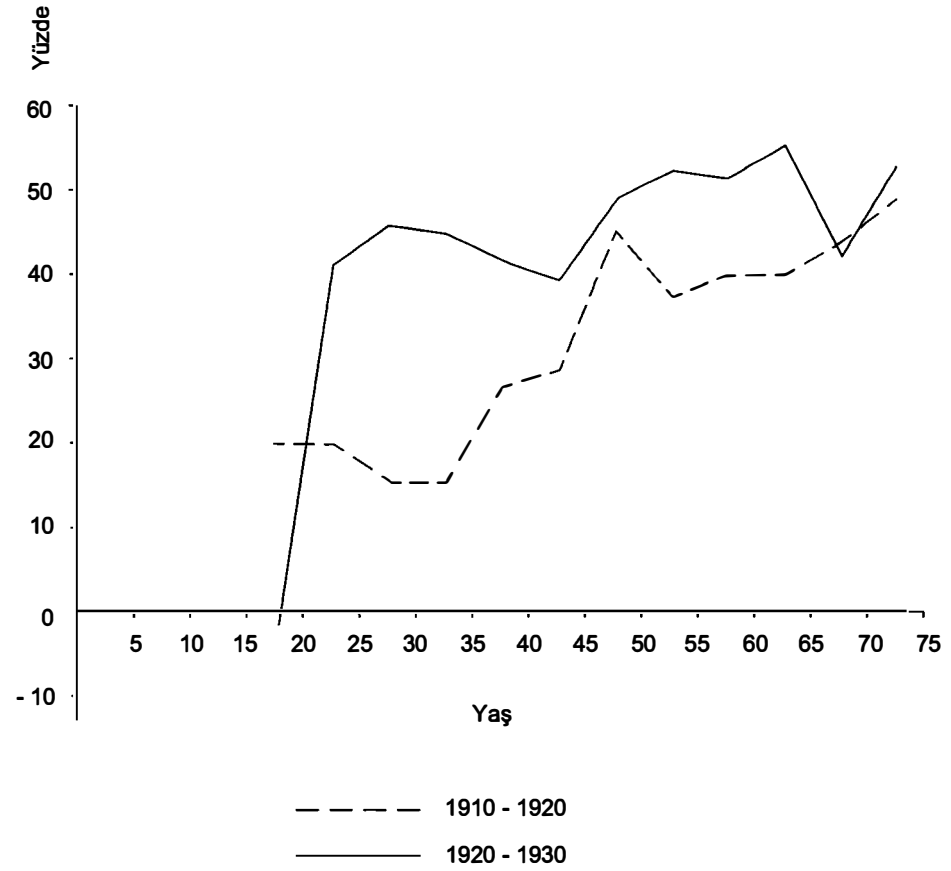
Dizi A, Grafik 2

Serbest Meslek Sahiplerinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi: 1910, 1920, 1930

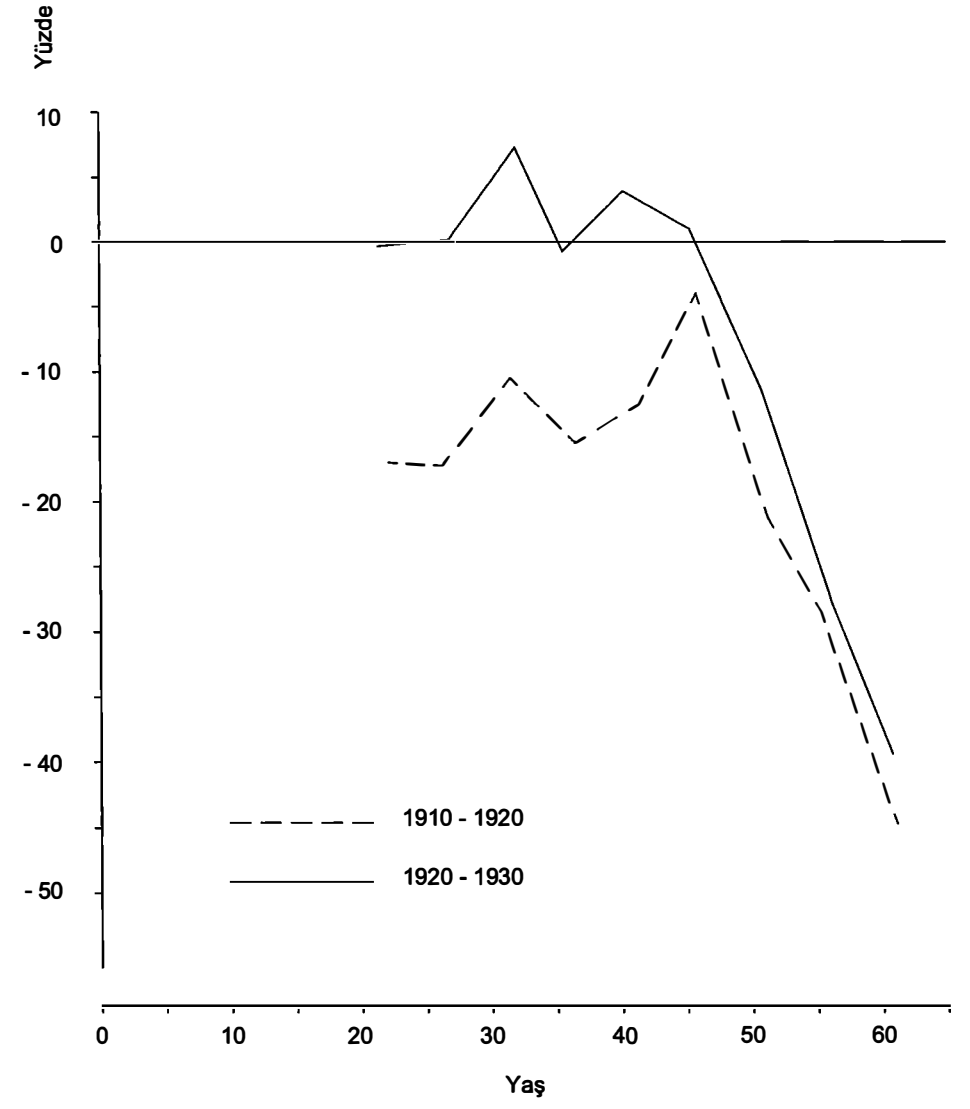
Dizi B, Grafik 2

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930'da Serbest Meslek Sahiplerinin Karşılık Düşen Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

Dizi C, Grafik 2,

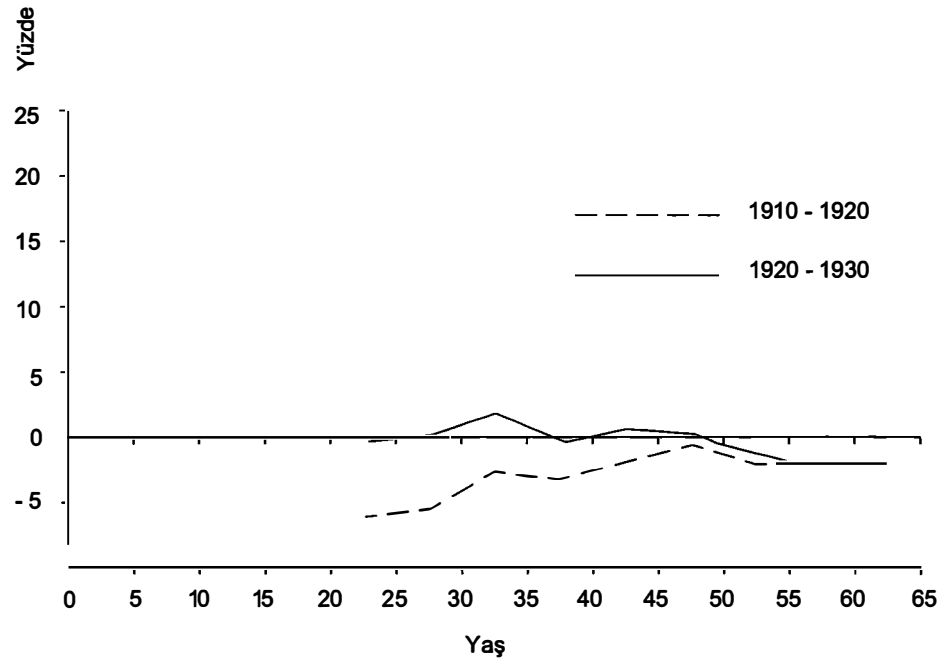
Serbest Meslek Sahiplerinin Yaş Aralıklarına Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grupta Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş Şekilde

Dizi D, Grafik 2

Serbest Meslek Sahipleri Grubunun Meslekî Mobilitesinin Yafl Aralıklarına Göre Da€ılım

Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

7. Mülk Sahipleri, Yöneticiler ve Yetkili-Sorumlu Görevliler (Officials) Grubu (Dizi A, B, C ve D, Grafik 3). Bu grup 1910'dan 1930'a giderek artan bir oranda büyümüş; büyüme ilk on yılda yüzde 14.0, ikinci on yılda ise yüzde 30.9 olmuştur. Bu sınıf toplam çalışan nüfusun 1910'da yüzde 6.4'ünü, 1920'de yüzde 6.7'sini, 1930'da ise yüzde 7.5'ini oluşturmaktadır. Artan büyüme hızına rağmen, yaş bileşimi yaşlanmıştır (Grafik 3, A Dizisi). Dikkat edilecek önemli nokta, ikinci on yılda büyüme oranı birinci on yıldakinden daha büyük olmasına rağmen, büyüme oranı ve yaşlanma derecesi arasında ters korelasyon olduğu şeklinde daha önce formüle edilen hipotezden bekleneceği gibi, yaşlanma derecesinin tersine, daha küçük olmamasıdır. Negatif bir korelasyonun burada bulunmaması hipotezi zorunlu olarak geçersiz kılmaz; çünkü bu özel meslekî sınıfta, ileri yaştakilerin gençlere özellikle tercih edilmesi gibi istisnai bir faktör ortaya çıkmış olabilir.

Bu grubun her üç sayım tarihindeki yaş bileşimi, tarımsal nüfus kadarı olmasa da, "yaşlı" olarak sınıflandırılacak kadardır. Her üç tarihte de 30 ila 50 yaşlar, grup toplamının yarıdan çoğunu oluşturmuş; 1910'da yüzde 53.8 olan yoğunlaşma sürekli artarak 1920'de yüzde 54.6'ya ve 1930'da yüzde 55.2'ye çıkmıştır.

Her iki on yılda grup içine toplam net mobilite grup içinde kalanların sırasıyla yüzde 24.4 ve yüzde 43.9'una eşit olmuştur. Toplam birleşik hareket 1910-1920'de bir milyon yüz bini, 1920-1930'da bir buçuk milyonu aşmıştır. Bu toplamların sırasıyla yüzde 73.1 ve yüzde 85.9'u grup içine hareketlerin ifadesidir. Dışa doğru hareketlerin sayısı yalnızca göreli değil mutlak sayı olarak da gerileyerek 314.000'den 219.000'e düşmüştür. Bu hareketlerin yaş dağılımı, birinci on yılda 35 yaşa kadar, ikinci on yılda 45 yaşa kadar insanların gruba girdiklerini göstermektedir. 10 ile 20 arası yaş gruplarına hareket sayısı göreli olarak azalmış; 1910-1920'de toplam mobilitenin yüzde 35.5'i iken, 1920-1930'da yüzde 29.8'ine gerilemiştir. Her yaş aralığında dışa doğru hareket birinci on yıldan ikinci on yıla, hem grupta kalanların sayısına, hem toplam mobiliteye göre gerilemiştir. İleri yaşlarda toplam çalışan nüfusu etkileyen dışa doğru mobiliteyle kıyaslandığında, mülk sahipleri ve benzerleri grubunun dışa doğru mobilitesi belirgin bir şekilde küçüktür. Sonuç olarak, ileri yaş gruplarını yeğleyen bir eğilim göstermektedir.

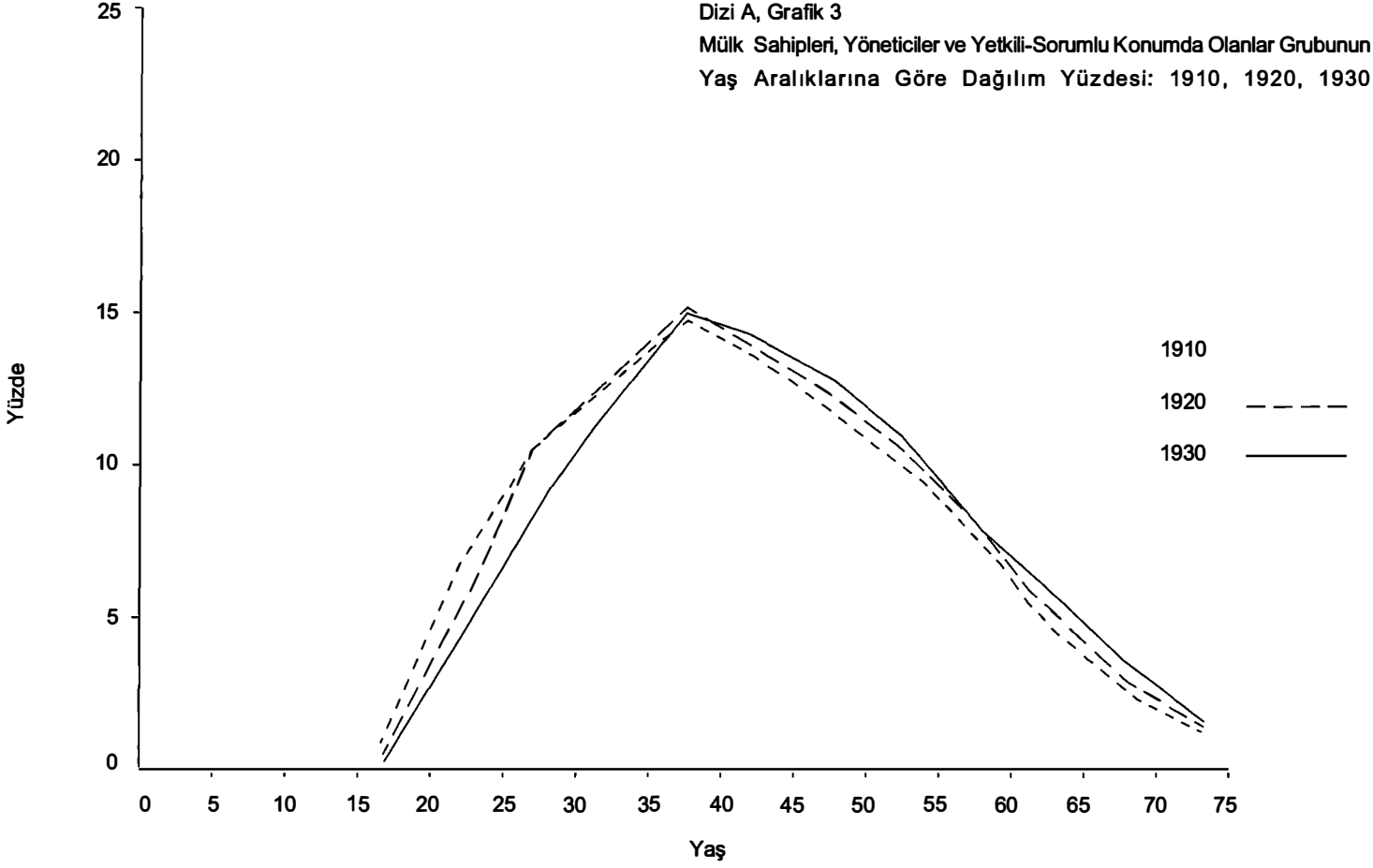
Meslek nişlerindeki değişiklikler de grubun yaşlanmasına katkıda bulunmuştur. Dikey olarak karşılaştırıldığında, ileri yaş grupları, genç yaş gruplarından daha fazla artış yüzdeleri kaydetmişlerdir. Yatay olarak karşılaştırıldığında ise, genç gruplar kazançlı çıkmıştır ama 1910-1920'den 1920-1930'a kadar ileri yaş gruplarının payları artmıştır.

20 yaş sonrası grup içine hareketler, bu gruba diğer meslek gruplarından, ya alt statüde olanlardan ya da aynı toplumsal statüye sahip olan serbest meslek sahipleri grubundan bireylerin geçişi olduğunu göstermektedir. Grubu etkileyen meslekler arası mobilite 1910-1920'de toplam hareket sayısının yüzde 37.7'siyken, 1920-1930'da yüzde 56.1'ine yükselmesi ve yaş sınırının 35'ten 45'e çıkması, incelenen yirmi yıl boyunca grubun giderek daha "açık" hâle geldiğine işaret etmektedir. On yaş altı gruplardan mülk sahipleri ve benzerleri grubuna yeni girenlerin oranı her iki on yılda da değişmeden yüzde 0.4 olarak sabit kalmıştır. Bu yeni girenler yüzdesinin, grubun toplam gelir sağlayarak çalışan nüfusa göre artan büyüklüğünün icap

ettirdiğinden çok daha küçük olduğu belirtilmelidir. Hareketlerin toplam sayısına göre 10 ila 20 yaş gruplarına azalan sayılarda bireyler katılmıştır. Dolayısıyla, bu meslek grubunun büyümesi, serbest meslek sahipleri grubundaki gibi yeni girenlerden oluşuyor olmaktan çok, meslekler arası mobiliteyi ifade etmektedir. Bu grup toplumsal hiyerarşinin en üst statüsü olduğuna göre, gözlenmiş olan mobilite, en azından bir bölümüyle, toplumsal hiyerarşide yukarı doğru bir hareketi temsil etmektedir.

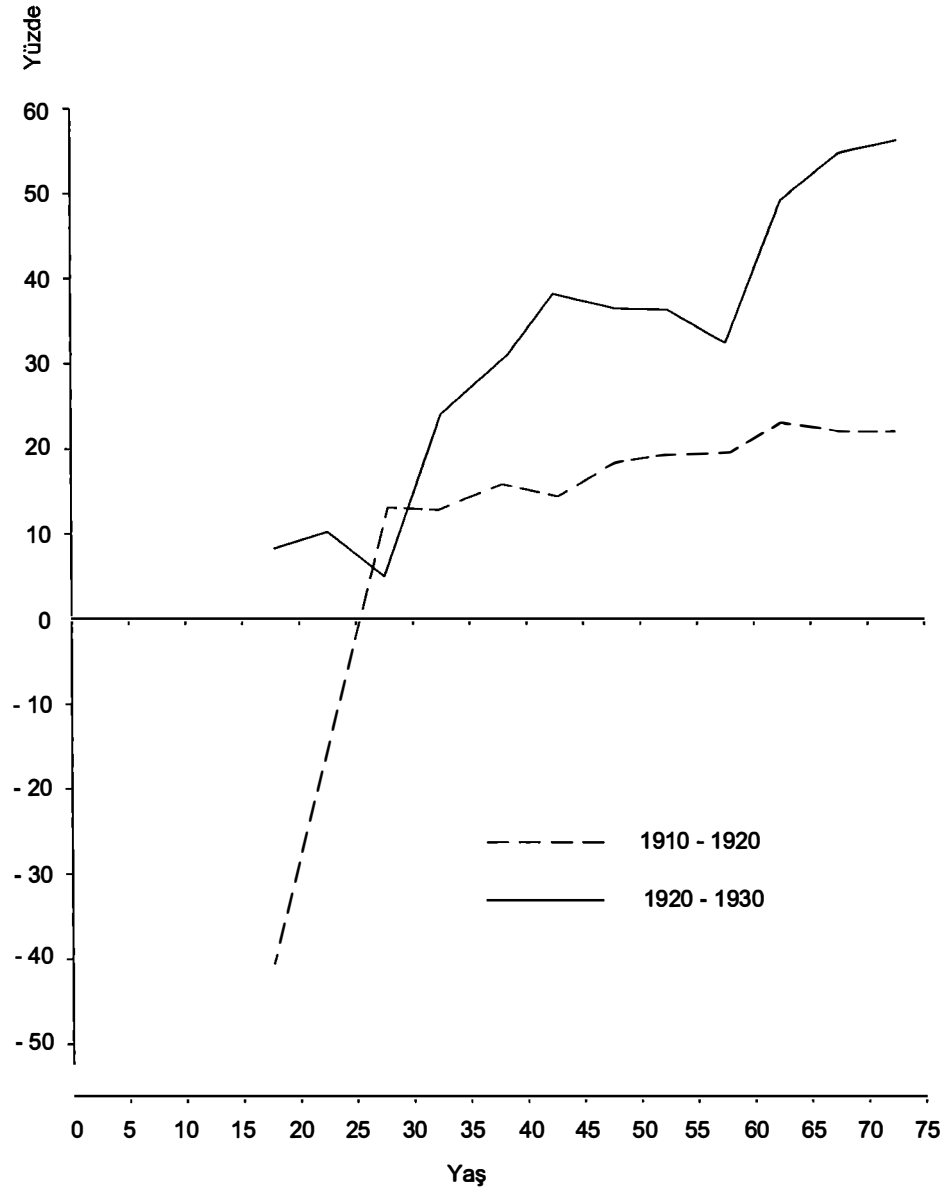
Dizi A, Grafik 3

Mülk Sahipleri, Yöneticiler ve Yetkili-Sorumlu Konumda Olanlar Grubunun Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi: 1910, 1920, 1930

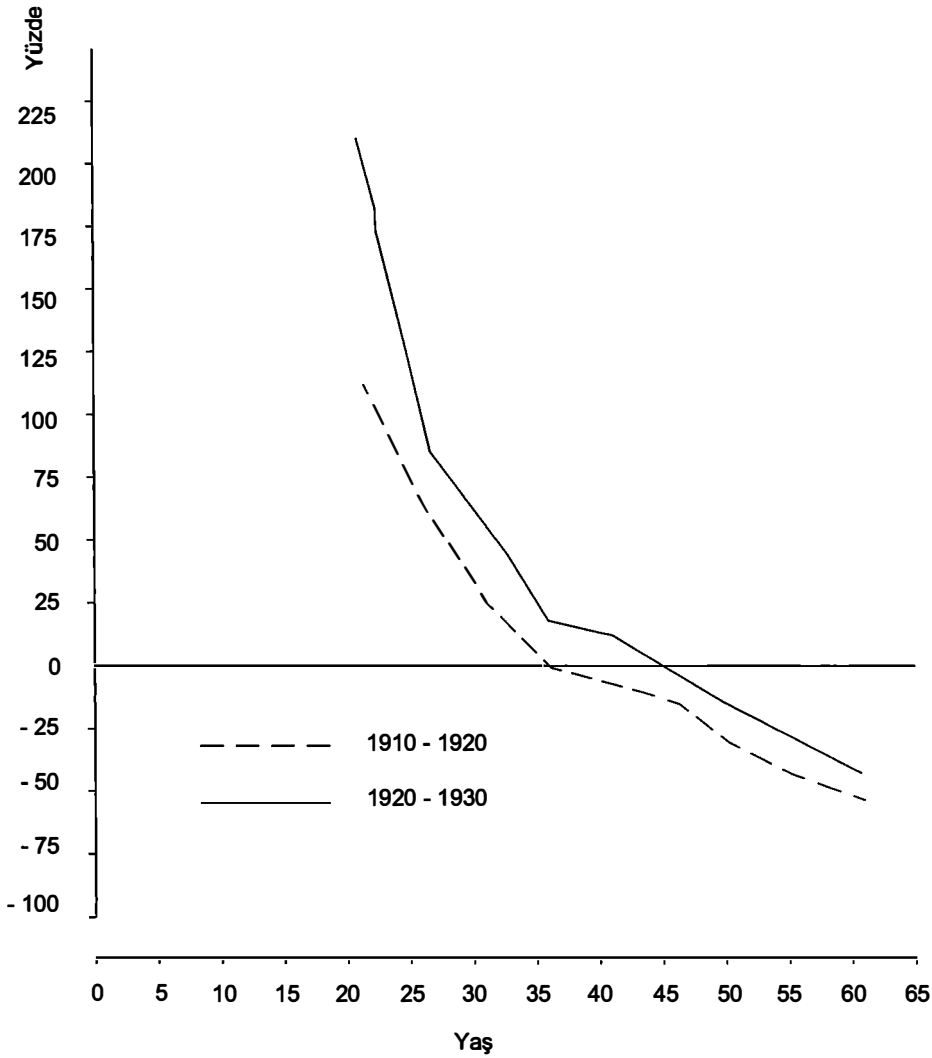
Dizi B, Grafik 3

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930'da Mal Sahipleri, Yöneticiler ve Yetkili-Sorumlu Konumda Olanlar Grubunun Karşılık Düşen Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

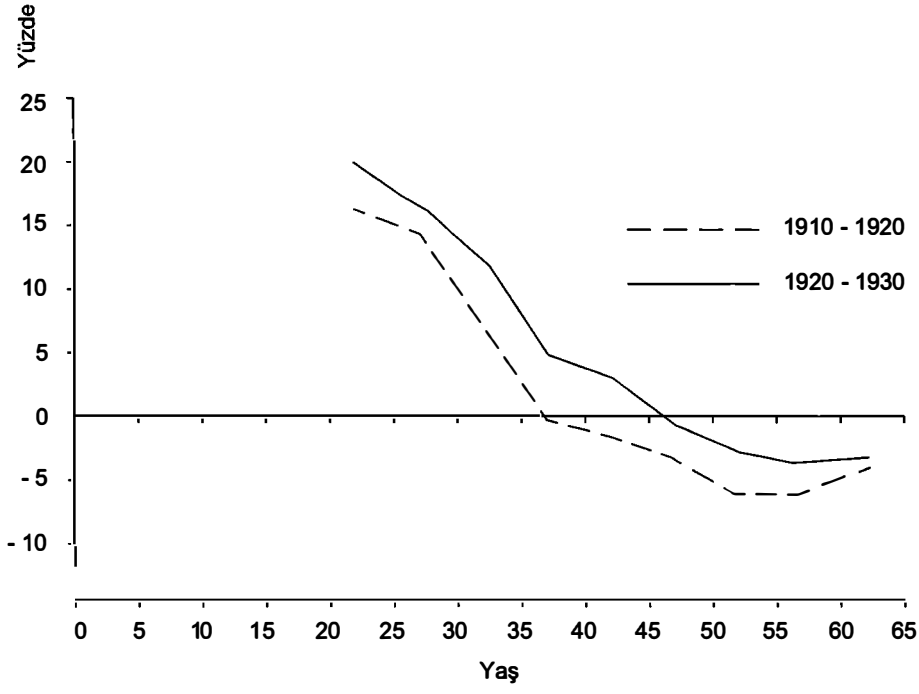
Dizi C, Grafik 3

Mülk Sahipleri, Yöneticiler ve Yetkili-Sorumlu Konumda Olanlar Grubunun Yaş Aralıklarına Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grupta Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş Şekilde

Dizi D, Grafik 3

Mülk Sahipleri, Yöneticiler ve Yetkili-Görevli Konumda Olanlar Grubunun Meslekî Mobilitesinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

Mülk sahipleri, yöneticiler ve yetkili-sorumlu olanlar grubunun grafikleri, bileşenlerinden birisi olduğu sınaî mülk sahibi sınıfın grafikleriyle benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik, sınaî mülk sahibi sınıfının karakteristiklerinin, serbest meslek sahipleri grubundan ziyade bu grubun karakteristiklerinden türetildiğini düşündürmektedir.

8. Büro Çalışanları ve Benzerleri (A, B, C ve D Dizisi, Grafik 4). Toplam sınaî nüfusun üç bileşeni arasında en fazla büyümeyi bu sınıf yaşamıştır. Büyüme yüzdesi iki on yılda yüzde 48.9 ve yüzde 39.4 olmuştur. Bu sınıf 1910'da toplam çalışan nüfusun yüzde 10.0'unu, 1920'de yüzde 13.7'sini, 1930'da yüzde 16.3'ünü oluşturmaktadır. Yaş bileşimi bakımından çok genç bir fotoğraf sunmaktadır. 10 ila 25 yaş grupları 1910'da sınıfın toplamının yüzde 55.0'ini, 1920'de yüzde 54.2'sini ve 1930'da yüzde 49.5'ini içermektedir. Bu oranlardan ve A Dizisi Grafik 4'ten de görüldüğü gibi, genç olma niteliğine rağmen yaş bileşimi dönem boyunca yaşlanmıştır. Bununla birlikte en çok gözlenen değerin (mode) konumu değişmeyerek, her üç sayım tarihinde de 20-24'te kalmış; büyüklüğü de fazla değişmeyerek, her dağılımda sınıf toplamlarının sırasıyla yüzde 21.2, yüzde 22.3 ve yüzde 21.6'sını içermiştir. 1910'dan 1920'ye göreli yaş dağılımındaki değişiklik neredeyse fark edilemeyecek derecedeyken 1920'den 1930'a belirgin hâle gelmiştir. Yine bu [differansiyal]{farklı} yaşlanma, ilk on yılda ikincisinden daha büyük olan büyüme oranıyla ilişkilendirilebilir.

Büro çalışanları ve benzerleri yirmi yıl boyunca artan bir mobilite sergilemişlerdir. Sınıf içine net bir mobilite gerçekleşmiş ve hareket sayısı 1910-1920'de sınıf içinde kalanlarının yüzde 27.7'sine, 1920-1930'da yüzde 29.1'ine eşit olmuştur. Toplam birleşik hareketler, mutlak rakamlarla bir milyon altı yüz binden yaklaşık iki buçuk milyona yükselmiş; ilk on yılda bunun yüzde 80.8'i, ikinci on yılda yüzde 82.3'ü büro çalışanları sınıfına olmuştur. Dışa doğru mobilite toplam birleşik harekete göre gerilemiş olmasına rağmen, 1910-1920'den 1920-1930'a kadar gerçek sayı olarak yüzde 30 oranında artmıştır.

Yaş aralığına göre mobilite anlamlı bir resmi temsil etmektedir. Yirmi yıllık dönemin ilk yarısında sınıf içine hareketlerin büyük çoğunluğu, ikici yarısında neredeyse tümü 10 ila 20 yaş gruplarıyla sınırlıdır. Tek başına 10-14 yaş grubu 1910-1920'de, toplam hareketin yüzde 73.4'üne, 1920-1930'da yüzde 68.0'ine eşit bir akış almıştır. Sınıf içine hareket, bu nedenlerle, diğer sınıflardan göç edenlerden ziyade sınıfa yeni girenleri ifade etmektedir.

Her iki on yılda 30 yaş sonrası dışarı doğru hareket, 1920-1930'da 25-29 yaş grubu hariç, oldukça eşit şekilde dağılmıştır. Her yaş grubunda kalanların sayısına göre, dışa doğru hareket 50 yaşından sonra hızlı bir artış göstermektedir; fakat daha önce de açıklandığı gibi, bu, grup içinde kalanların az olmasının bir sonucudur. Bu dikey karşılaştırma temelinde bile, büro çalışanları ve benzerlerinin dışa doğru mobilitesi toplam çalışan nüfusu etkileyen dışa doğru hareketten oransal olarak daha azdır. 1910-1920'de üç yüz bin olan dışa doğru hareketlerin mutlak sayısı 1920-1930'da dört yüz binin üzerine çıkmasına rağmen, hem grupta kalanların sayısına hem toplam mobilite miktarına göre belirgin bir şekilde gerilemiştir.

Meslek nişleri yirmiden sonraki bütün yaşlar için önemli ölçüde artmıştır. Di-

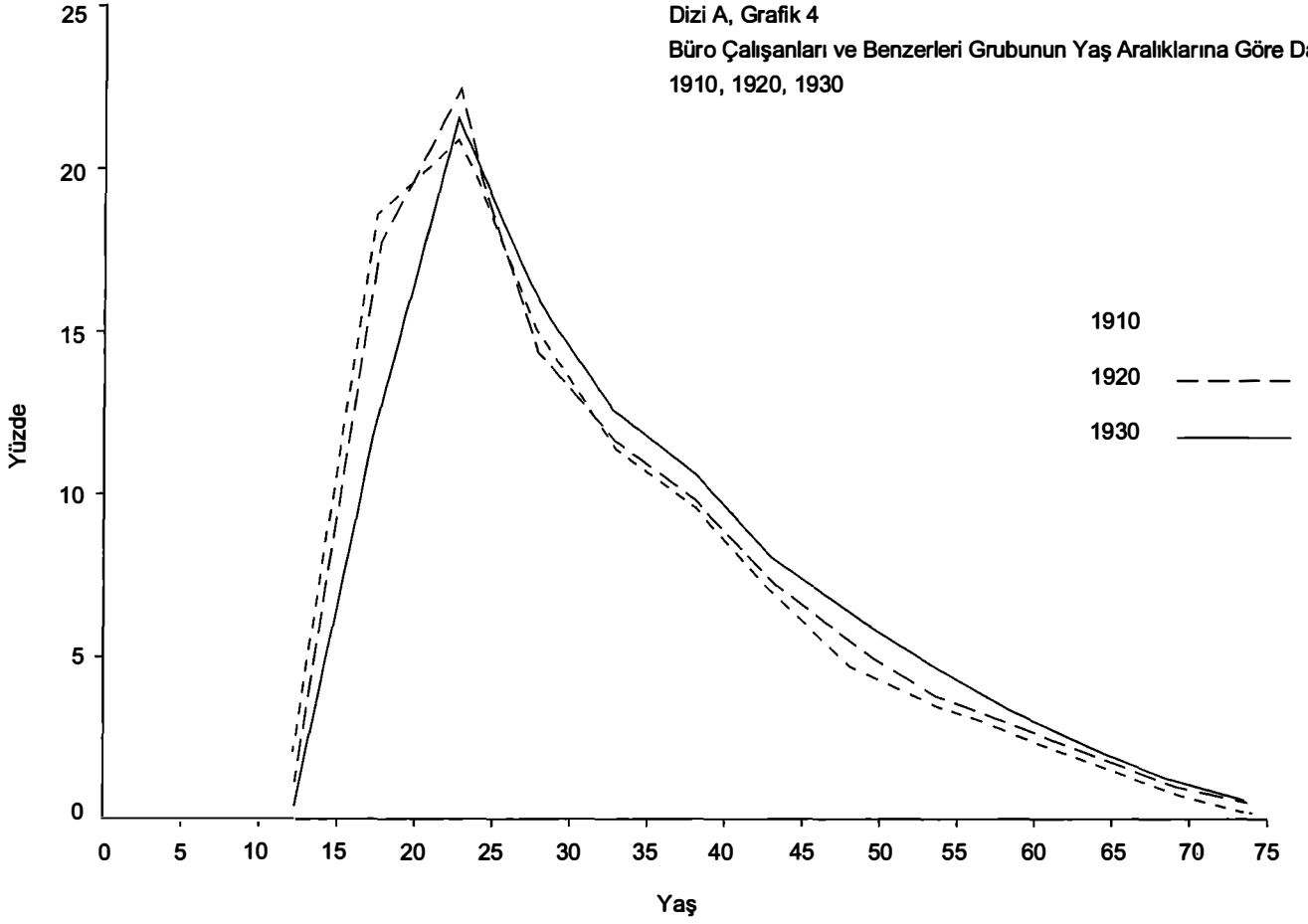
key olarak karşılaştırıldığında (Grafik 4, B Dizisi), 1910-1920 döneminde 70-74 yaş aralığı hariç, oldukça eşit dağıtılmışlardır. Meslek nişlerindeki toplam değişikliklere göre, artışların yaş dağılımı genel konfigürasyon itibariyle A Dizisi Grafik 4'teki yaş dağılım eğrilerine benzemektedir. Artışlar ilk on yılda 20-24 yaşları arasında, ikinci on yılda 20 ile 30 yaşları arasında yoğunlaşmıştır. Otuzdan sonraki yaş gruplarının 1920-1930'da toplam artıştaki payları bir önceki on yıldakinden büyüktür.

Meslek nişlerine ve mobiliteye ilişkin veriler, yaş dağılımı eğrilerinde gözlenen büro çalışanları grubundaki yaşlanmanın (Grafik 4, A Dizisi), yalnızca, toplam nüfusta ve tüm meslek gruplarında bulunan genel yaşlanma eğiliminden değil de, büro çalışanlarına özgü koşullardan da kaynaklandığını göstermektedir. Meslekî değişiklikler ve mobilitedeki eğilimler de katkıda bulunan faktörler olmuştur. En genç yaş grubuna akışın görece azalması, özellikle orta yaş gruplarında dışa doğru mobilitenin gerilemesiyle birleşince, daha yaşlı bir yaş bileşimine yol açmıştır. Ayrıca, meslek nişlerindeki artışların yaş dağılımı, yirmi yıllık dönemde ileri yaş gruplarının tercih edildiğini göstermektedir.

Bu sınıfın nüfusunun genç yaş gruplarında aşırı yoğunlaşması ve sınıfa katılımın bu yaşlarla sınırlı olması, sınıfın yeni olmasına bağlanabilir. Bu durum, büro çalışanları ve benzeri meslekler çoğaldıkça, mensuplarının diğer mesleklerden ziyade deneyimsiz ve genç nüfustan devşirilmiş olduklarını göstermektedir. Her on yılın başında on yaşın altında iken (sonraları) çalışma yaşamına yeni katılan gruplara ilişkin veriler bu çıkarımı desteklemektedir. Bu sınıf her üç sayım tarihinde toplam çalışan nüfusun sırasıyla yüzde 10.0, yüzde 13.7 ve yüzde 16.3'ünü oluşturmasına rağmen, 1910-1920'de yeni katılanların yüzde 21.3'ünü, 1920-1930'da yüzde 20.7'sini kendine çekmiştir. Sınıfın yeniliği, genç yaşlardaki bu büyük yoğunlaşmaya daha ileri yaşlarda dışa doğru büyük bir hareketin eşlik etmeyişinde de yansımasını bulmaktadır zira bu olgu, büro işlerine girenlerin çok büyük çoğunluğunun girdiği meslekte kaldığını göstermektedir. Ne var ki, dışa doğru hareketin yaş dağılımında önemli bir nokta söz konusudur. Sınıfa doğru hareketin tamamı 10 ila 20 yaşları arasında gerçekleşmiştir. Dışarı doğru toplam mobilitenin yarısından fazlası kadar dışa hareket bir sonraki yaş grubu olan 20-24 yaşları arasında kaydedilmiştir. Bu nedenle, 10 ila 25 yaş arasında büro çalışanları grubuna hızlı bir giriş-çıkış yaşanmıştır. Bu, genellikle evlenince meslekten ayrılan kadın çalışanların meslek grubunda ağırlıkta olmasından kaynaklanabilir. Bireylerin daha yüksek mesleklere tırmanması da, 20 yaşından sonra dışa doğru harekete kısmen neden olmuş olabilir. Dışa doğru hareketin tamamı böyle bir tırmanmayı ifade etmiş olsa bile, bu toplam hareket sayısına göre, 1910-1920'de yüzde 14.2, 1920-1930'da yüzde 12.6 gibi, küçük bir miktarı oluşturmuştur.

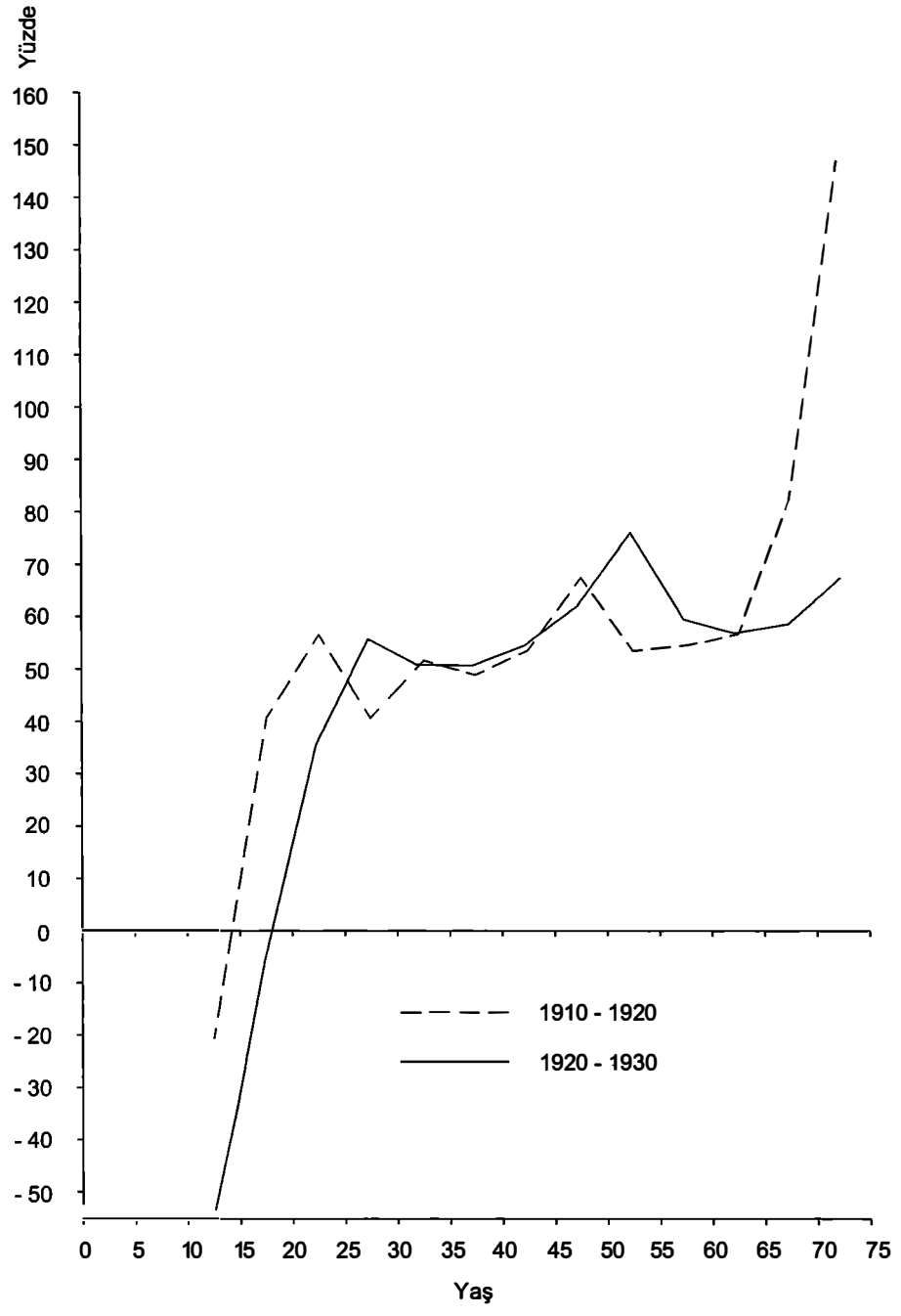
Dizi A, Grafik 4

Büro Çalışanları ve Benzerleri Grubunun Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi:
1910, 1920, 1930

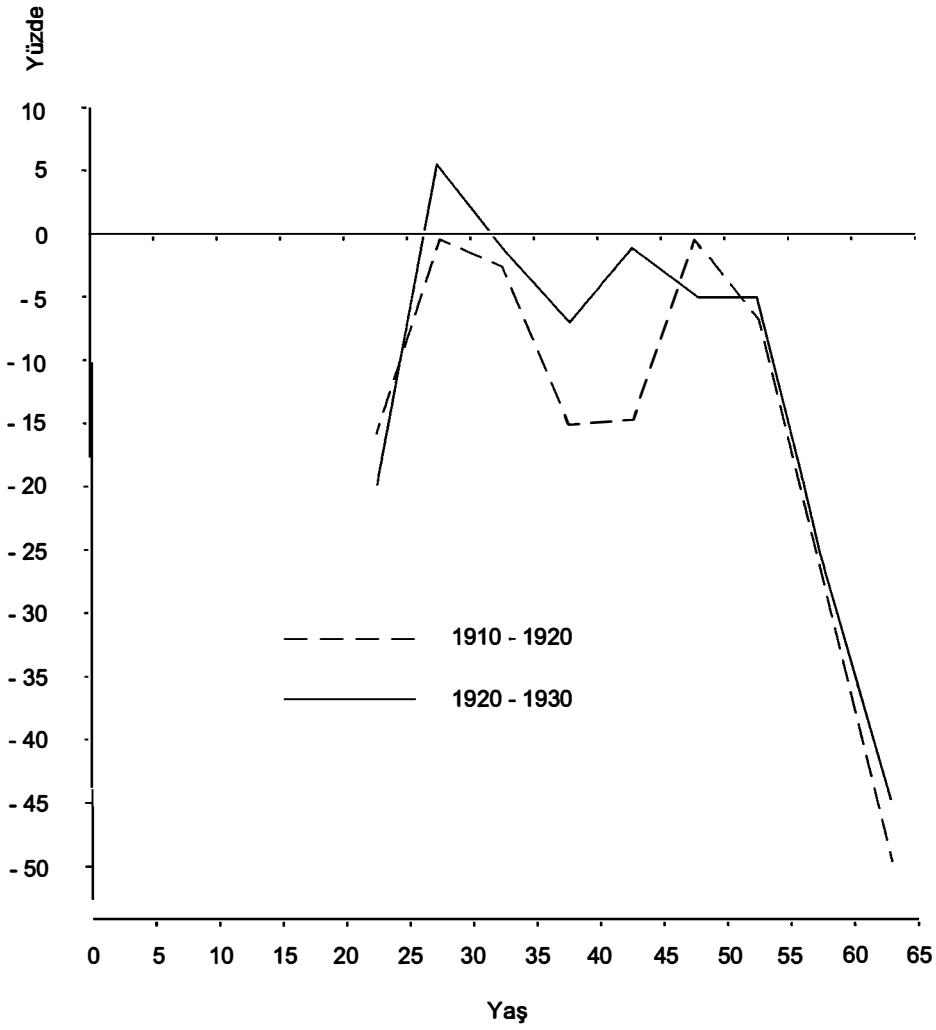
Dizi B, Grafik 4

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930'da Büro Çalışanları ve Benzerleri Grubunun Karşılık Düşen Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

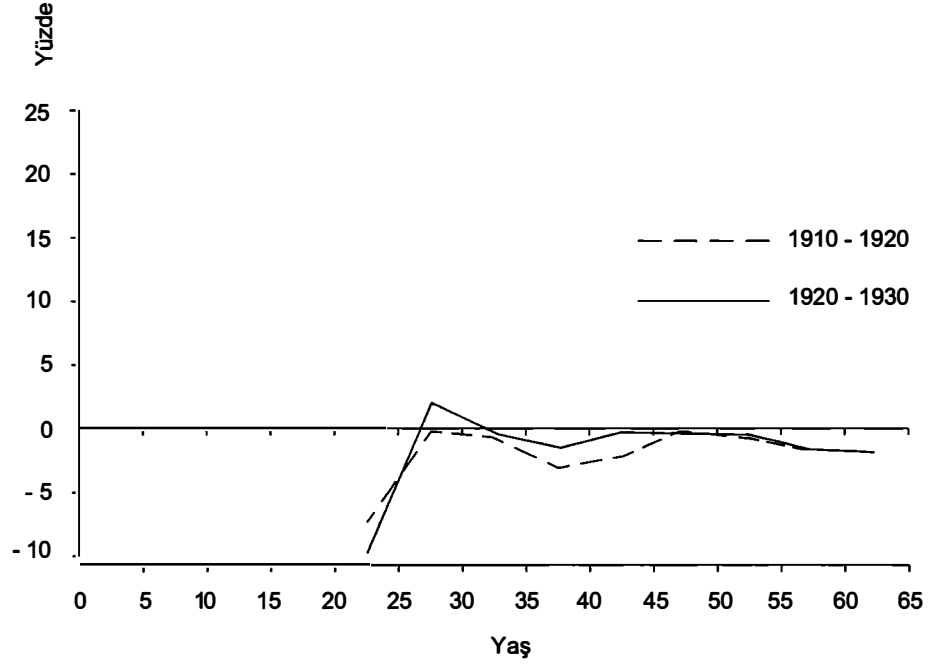
Dizi C, Grafik 4

Büro Çalışanları ve Benzerleri Grubunun Yaş Aralıklarına Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grupta Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş Şekilde

Dizi D, Grafik 4

Büro Çalışanları ve Benzerleri Grubunun Meslekî Mobilitesinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

9. Vasıflı [Çalışanlar] İşçiler ve Ustabaşılar Grubu (A, B, C ve D Dizisi, Grafik 5). Bu grup , 1910-1920'deki yüzde 26.0'dan 1920-1930'da yüzde 11.5'e olmak üzere gerileyen bir büyüme oranı sergilemiştir. Toplam çalışan nüfusun 1910'da yüzde 11.6'sını, 1920'de yüzde 13.4'ünü, 1930'da yüzde 12.7'sini oluşturmaktadır. Bu durum, sınaî mülk sahibi sınıfın iki meslek grubunun durumuyla çelişmektedir. Gerileyen büyüme oranına, belirgin bir yaşlanma eşlik etmektedir (Grafik 5, A Dizisi). En çok gözlenen değerin (mode) konumu 30-34 yaş grubundan 35-39 yaş grubuna kaymıştır. Bu meslek grubunun yarısından fazlası 1910'da ve1920'de 20 ila 40 , 1930'da 25 ila 45 yaşları arasındadır. Dolayısıyla, vasıflı işçi ve ustabaşılar grubunun yaş bileşimi "orta yaş" olarak tanımlanabilir.

Her iki on yılda da grup içine net hareketler gerçekleşmiş, ama hareket oranı gerileyerek 1910 ila 1920'de grup içinde kalanların yüzde 35.6'sına, 1920-1930'da yüzde 19.5'ine eşit düzeye gelmiştir. Ancak, toplam birleşik hareketler biraz artmıştır. 1910-1930 döneminde dışa doğru hareketler artarken, grup içine hareketlerin toplam sayısı azalmıştır. Yine de, grup içine mobilite her iki on yılda da dışarı doğru mobilitenin çok üstüne çıkmış ve 1910-1920'de toplam birleşik hareketlerin yüzde 84.5'ini, 1920-1930'da yüzde 72.4'ünü oluşturmuştur.

Mesleğe ilk giriş yaşlarını meslekî mobilitenin yaşlarından ayıran yaş sınırı 20'den 15'e düşürülürse, mobilitenin yaş dağılımı grup içine hareketlerin daha çok diğer mesleklerden gelen hareketleri temsil ettiğini gösterir. Sınaî mülksüz sınıfı oluşturan üç "kol işçisi" grubunda yaş sınırındaki bu düşüş doğrulanır; çünkü bu mesleklere giriş yaşının serbest meslek sahipleri ya da yöneticiler grubuna giriş yaşından düşük olduğu genellikle gözlemlenir.

Her iki on yılda 35 yaşa kadar grup içine hareketler gerçekleşti ve bu 1910-1920'deki toplam birleşik hareketlerin yüzde 53.5'ine, 1920-1930'dakinin yüzde 44.9'una eşitti. Aynı şekilde dışa doğru mobilite artmasına rağmen, grup içine mobilite mutlak sayı bakımından geriledi.

Mesleki nişlerle ilgili veriler, vasıflı mesleklerde eğilimin ileri yaş gruplarından yana olduğunu gösterir. Mesleki nişlerin sayısında gerileme tüm yaş gruplarını etkiledi; ama en genç yaş grupları –1910-1920'de 20 yaş altı ve 1920-1930'da 25 yaş altı– net kayıp gösterdi; diğer yaş gruplarının birinci on yıldan ikinci on yıla daha küçük artış yüzdeleri oldu. Artış yüzdelerinin gerilemesi ileri yaşlar için daha küçüktü (B Dizisi Grafik 5, Tablo E satır 9)

Grup içine ve dışına mobiletinin karakteri, vasıflı işçiler ve ustabaşılar grubunun kendi üyelerinin yukarı meslek gruplarına çıkışı için bir basamak değil, kendi altındaki meslek grupları için toplumsal merdivenin bir üst basamağı işlevi gördüğünü gösterir. Grup içine toplam mobilite grup dışına mobiliteden çok büyüktü ve karakteri, mobilitenin çok büyük ölçüde meleğe yeni girişlerin olmasından çok diğer mesleklerden gelişlerin bir sonucu olduğunu gösterir.

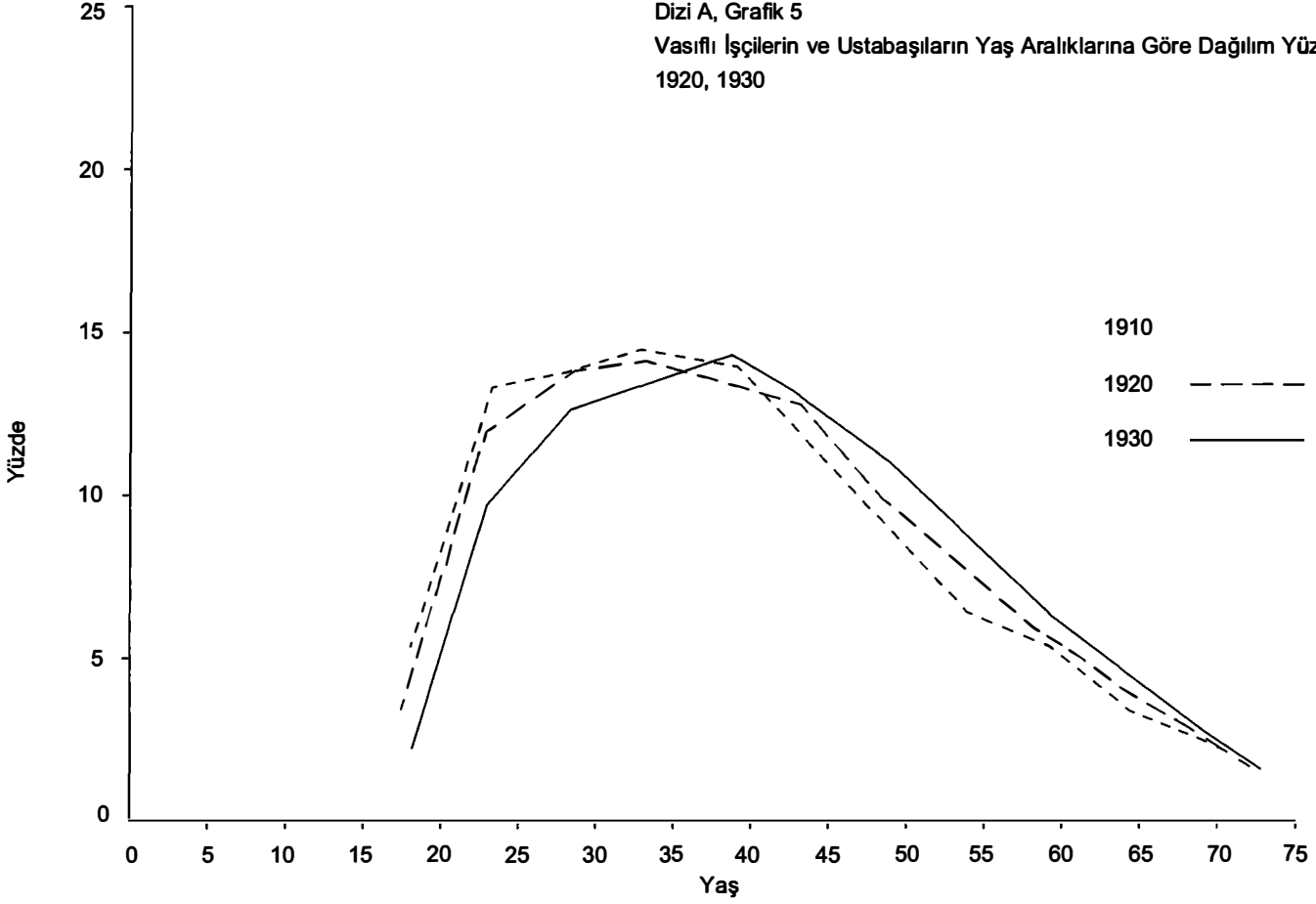
Diğer mesleklerden vasıflı işçiler grubuna gerçekleştiği şekliyle böyle bir mobilite, kendisi de 35 yaşından sonra üye kaybeden genç yetişkinler grubunu kapsamaktadır. Dahası, vasıflı işçiler grubunu etkileyen meslekler arası mobilite, incelenen dönemde gerilemiştir.

Vasıflı işçiler grubundan dışarı doğru artan hareketin bir kısmı daha yüksek mes-

leklere tırmanma olaylarını temsil ediyor olamaz mı sorusu sorulabilir. Dönemin yeni sanayilerinde bir miktar tırmanma gerçekleşmiş olmalıdır. Örneğin, Detroit'te bir otomobil şirketine ilişkin yapılan küçük bir araştırma,[30] yönetici konumundaki kişilerin meslekî geçmişlerini anlatırken bunlardan birkaçının çalışmaya fabrika işçisi olarak başladıklarını ve daha sonra mühendislik ya da ilgili konularda dışardan dersler alarak üst mevkilere geldiklerini söylediklerini aktarmaktadır. Özellikle, burada söz konusu olan dışa doğru mobilite 35 yaşından sonra gerçekleştiğinden, bir grup olarak vasıflı işçiler için bu tür vakalar kayda değer sayılmayabilir. Çok sayıda işçinin, hatta herhangi birinin, o yaştan sonra terfi amacıyla özel eğitim alması olur bir şey değildir. Diğer yandan, kimi vasıflı işçiler ve ustabaşılar gruptan çıkıp, dükkanlar açarak ve kendi çalışma araç ve donanımına sahip olarak küçük işletmecilik alanına girebilirler. Bu durumda da, mal sahipleri grubunda sınıflandırılırlar.[31] Ele alınan dönemde meydana gelen ekonomik değişmelere ilişkin araştırmaya göre, üretimin büyük birimlerde yoğunlaşma genel eğilimine rağmen küçük kuruluşlar gerileme eğilimi göstermemiş; aslında, 20'den az işçi çalıştıran girişimler bu dönemde biraz artmıştır.[32] Vasıflı işçilerin dışa doğru mobilitesiyle ilgili yukarıdaki kestirim, eğer doğruysa, mülk sahipleri, yöneticiler ve yetkili-sorumlu görevliler grubuna doğru gözlenen mobilite de açıklanmaktadır.

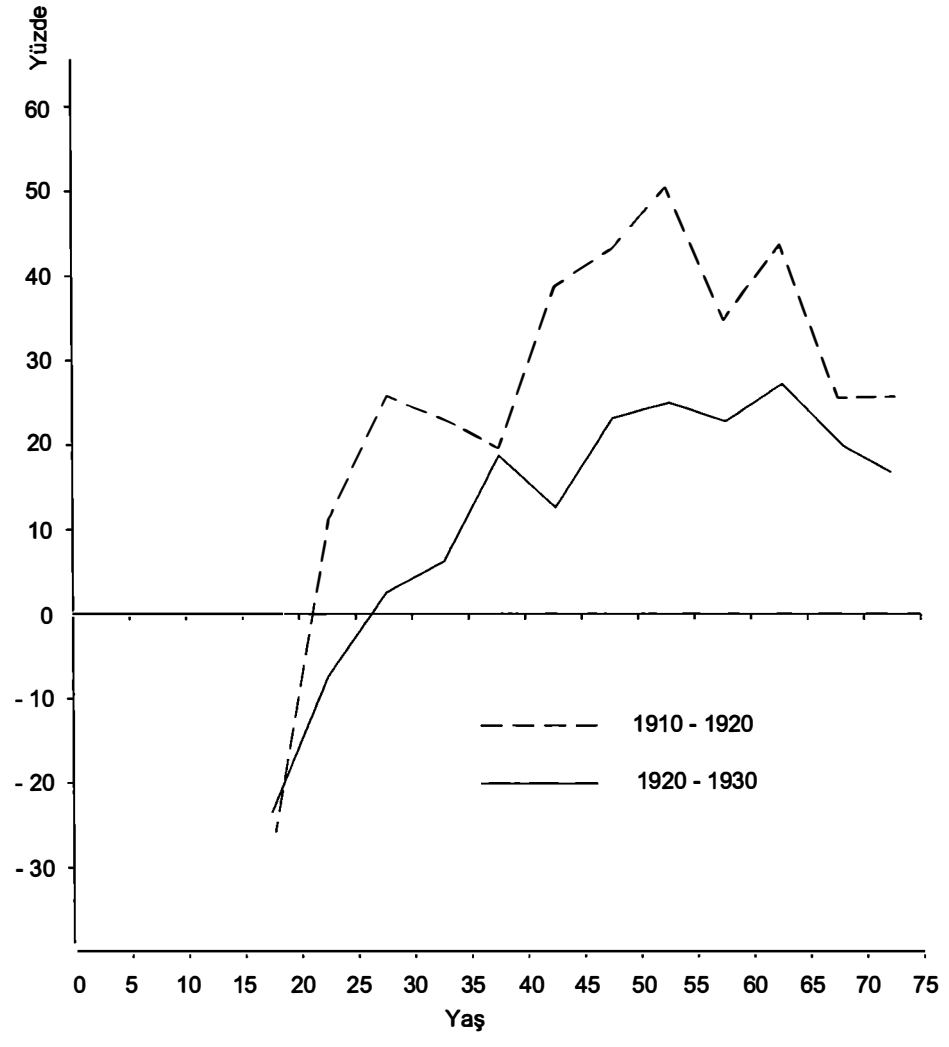
Dizi A, Grafik 5

Vasıflı İşçilerin ve Ustabaşıların Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi: 1910, 1920, 1930

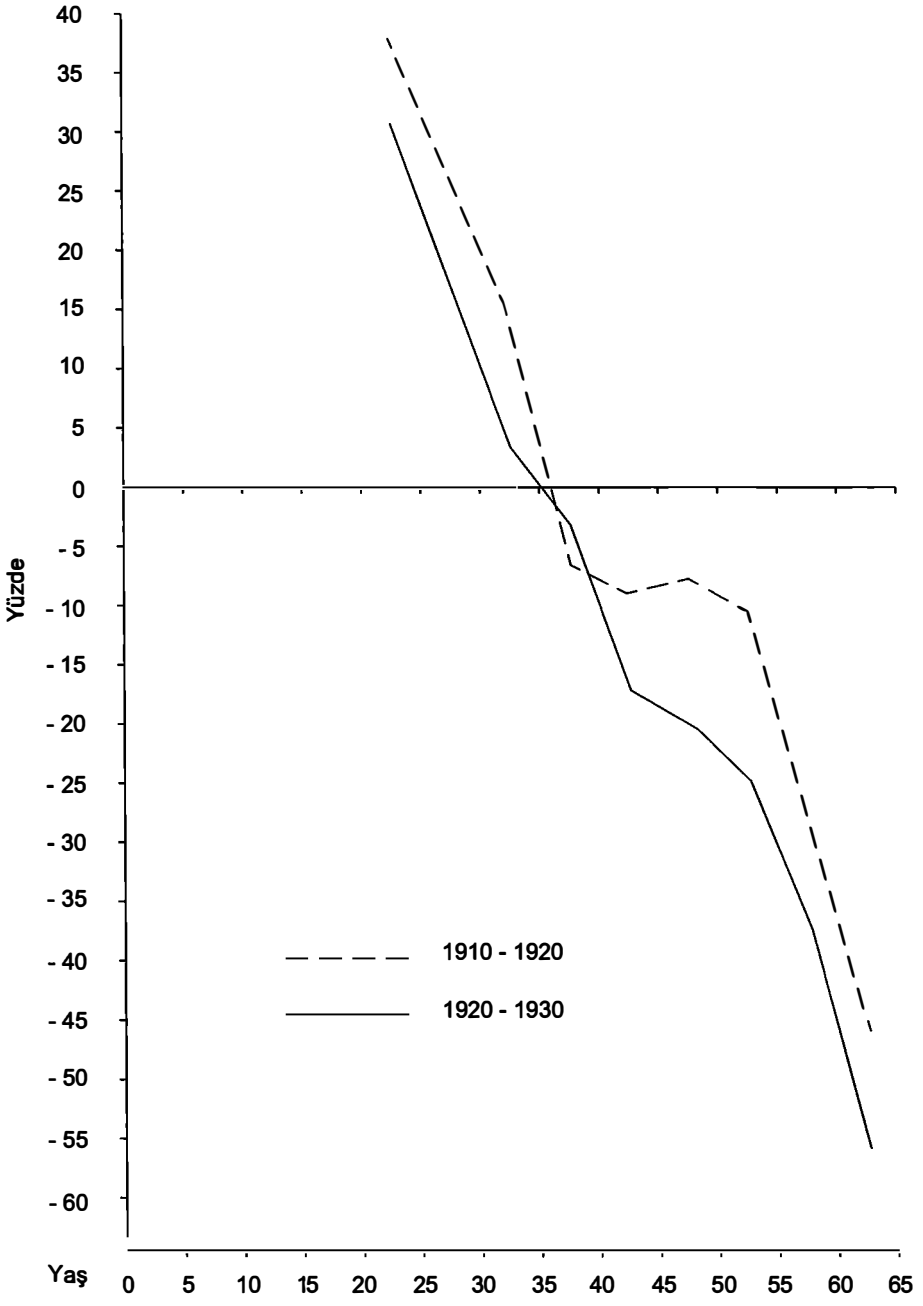
Dizi B, Grafik 5

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930'da Vasıflı İşçilerin ve Ustabaşıların Karşılık Düşen Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

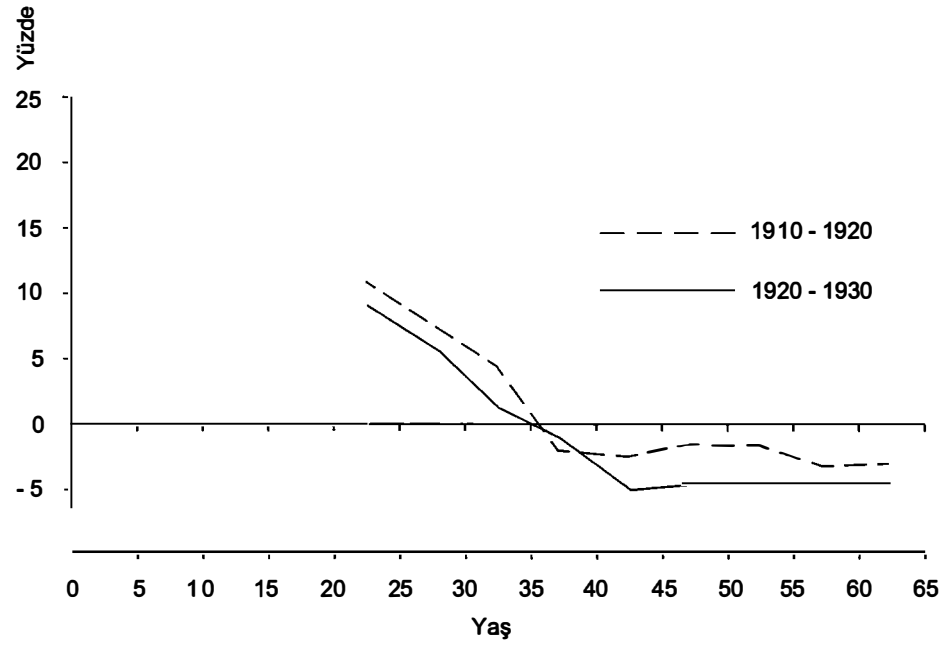
Dizi C, Grafik 5

Vasıflı İşçilerin ve Ustabaşıların Yaş Aralıklarına Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grupta Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş Şekilde

Dizi D, Grafik 5

Vasıflı İşçilerin ve Ustabaşıların Meslekî Mobilitesinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

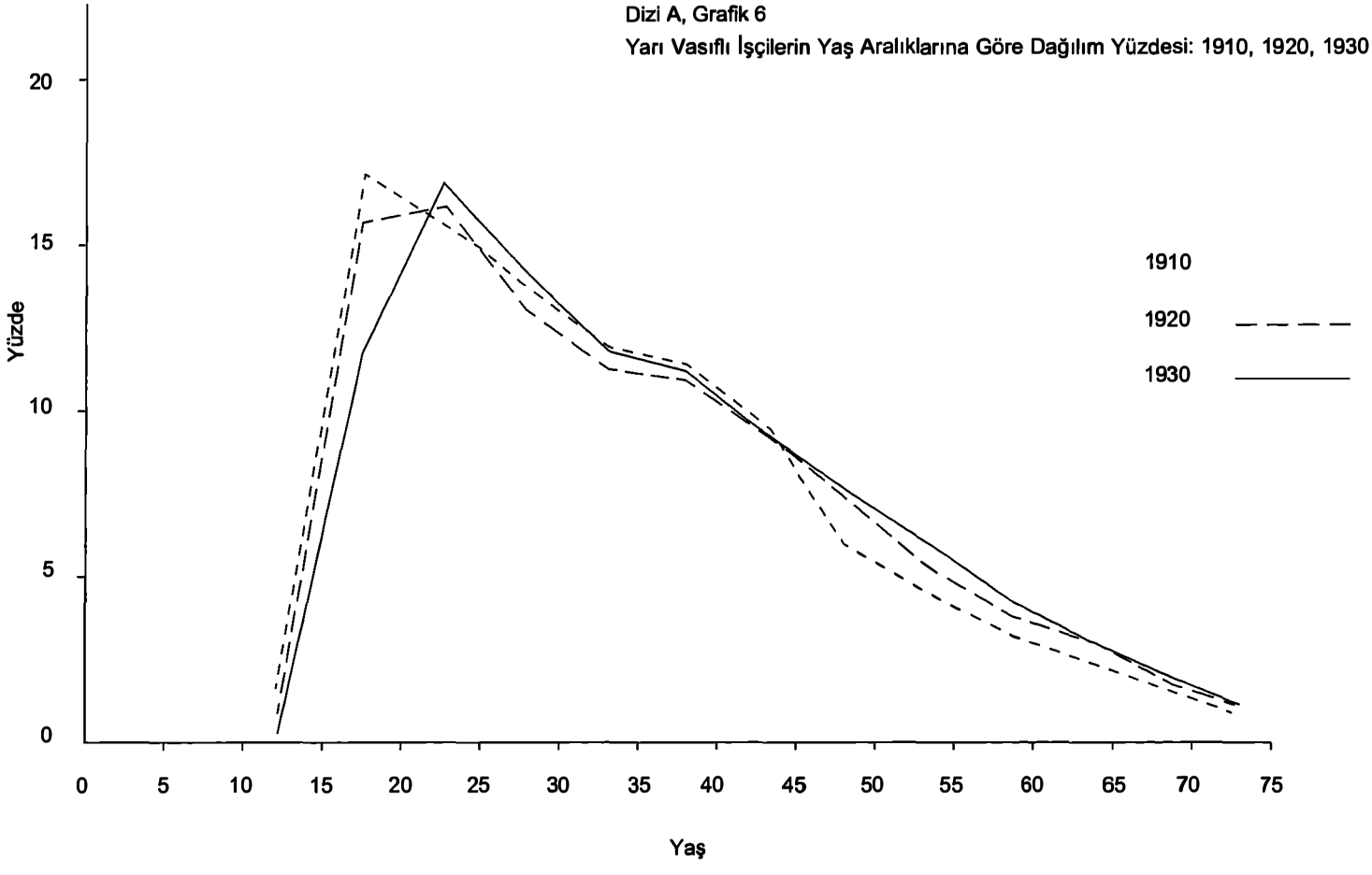
10. Yarı vasıflı İşçiler (A, B, C ve D Dizisi, Grafik 6). Bu grup, vasıflı işçiler grubu gibi, sınâî mülk sahibi gruplarla karşılaştırıldığında ılımlı bir artış göstermiştir. Büyüme oranı yirmi yıllık dönem boyunca fiilen sabit kalmış; sırasıyla yüzde 19.4 ve yüzde 20.3 olmuştur. Yaş bileşimi yaşlanmış; 20'den küçük yaşlarda göreli azalma, 45'ten büyük yaş gruplarında artış olmuştur. 20 ile 45 yaş arasındaki dağılım yüzdesi ise sabit kalmıştır. Grubun toplam nüfusunun yarıdan fazlası her üç sayım tarihinde de 15 ile 35 yaş arasında olmasına rağmen, 1910'da 15-19 yaş grubunda olan en çok gözlenen değer (mode), 1930'da 20-24 yaş grubuna kaymıştır.

On yaş altı gruplardan yeni gelenler haricinde, net mobilite çok düşüktür. Bu 1910-1920 on yılında grup içinde kalanların yüzde + 8.3'üne eşitken 1920-1930 on yılında grup içinde kalanların yüzde + 16.6'sına çıkmıştır. Toplam birleşik hareketler de buna denk bir artış göstermiştir. Mutlak rakamlarla gruptan çıkış hareketleri neredeyse sabit kalmış; göreli sayı bakımından, grup içinde mobilite artışının bir sonucu olarak yüzde 36.4'ten yüzde 25.5'e gerilemiştir.

Hareketlerin yaş dağılımına göre, gruba giriş mobilitesinin gruptan çıkış mobilitesinden fazla olması, diğer mesleklerden gelen kişilerden ziyade, mesleğe yeni girenlerin sayıca daha fazla olmasının bir sonucudur. Bu belirleme, ilk girişin yaş sınırı 20'den 15'e düşürüldükten sonra bile, doğruluğunu korumaktadır. 1910-1920'de 15-19 yaş grubu bile toplam hareketlerin yüzde 3.4'üne, ya da bu yaş grubunda kalanların yüzde 0.6'sına eşit bir dışa doğru hareket sergilemiştir. 10-14 yaş grubu, 1910-1920'de toplam birleşik hareketlerin yüzde 63.6'sını, 1920-1930'da yüzde 64.7'sini temsil eden bir akış almıştır. İkinci on yılda grup içine mobilite küçük bir kayıp yaşayan 20-24 yaş grubu hariç 35 yaşa kadar çıkmıştır. İçe doğru mobilitenin bu kısmı, kişilerin meslekler arası dolaşımının bir sonucu sayılabilir. Bu, yüzde 9.8'ini oluşturduğu toplam birleşik hareketlere göre küçüktür. Yarı vasıflı grup içine hareketlerin neredeyse tamamen mesleğe ilk giriş vakalarını temsil etmesi, yarı vasıflı mesleklerin doğasına ilişkin bilinenler ışığında şaşırtıcı değildir. 1910 ila 1930 döneminde daha eski sanayi alanlarından devşirilenleri değil de otomobil, daktilo, telefon, radyo ve suni ipek imalatı gibi esas olarak deneyimsiz, genç insanlar arasından gelen yarı vasıflı işçi çalıştıran seri üretime dayalı sanayiler büyümüştür. Dönemin ekonomik değişiklikleri üzerine yapılan ve daha önce burada bahsi geçmiş olan çalışmada, şöyle bir ifade yer almaktadır: "Modern bir seri üretim fabrikası birbirine eklenmiş aynı ünitelerden oluşan bir iş değildir; daha başlangıçta iş bölümünden ve beceri aktarımından tam yararlanmak için tasarlanmıştır. Vasıflı ve deneyimli çalışanların sayısı, yarı vasıflı üreticilerin ve çok çeşitli küçük büro işlerini yürütenlerin sayısına kıyasla az olabilir. Böyle bir işletmenin çalışanları büyük ölçüde eski sanayilerden değil, söz konusu ürünün üretiminde fazla ya da hiç deneyimi olmayan gençlerden devşirilmiş olabilir." (33) Aynı yazar başka bir vesileyle, sınaî gelişme alanında 1920-1930 döneminin baş karakteristiklerinden biri olarak, seri üretim yapılan sanayilerde yarı vasıflı iş yapan "teknisyen becerisine sahip" işçi tipinin gelişiminden söz eder. Davidson ve Anderson'un bulguları da, yarı vasıflı işçilerin meslek alanına yeni girenler arasından devşirildiği çıkarsamasını desteklemektedir: "Yarı vasıflı grup, yüzde 90'ı diğer düzeylerden gelen, yeni oluşmuş üçüncü kategoridir." (34)

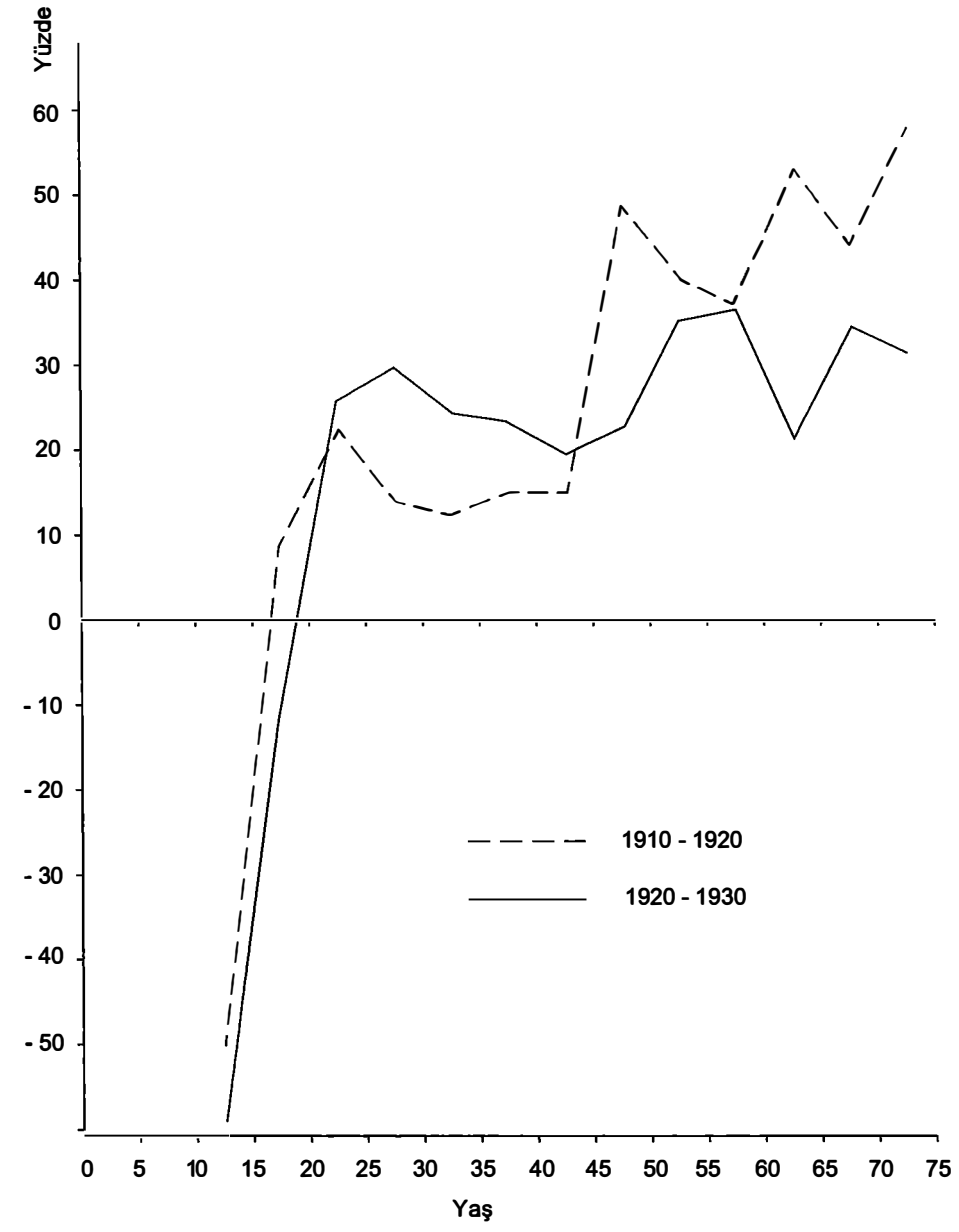
Dizi A, Grafik 6

Yarı Vasıflı İşçilerin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi: 1910, 1920, 1930

Dizi B, Grafik 6

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930'da Yarı Vasıflı İşçilerin Karşılık Düşen Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

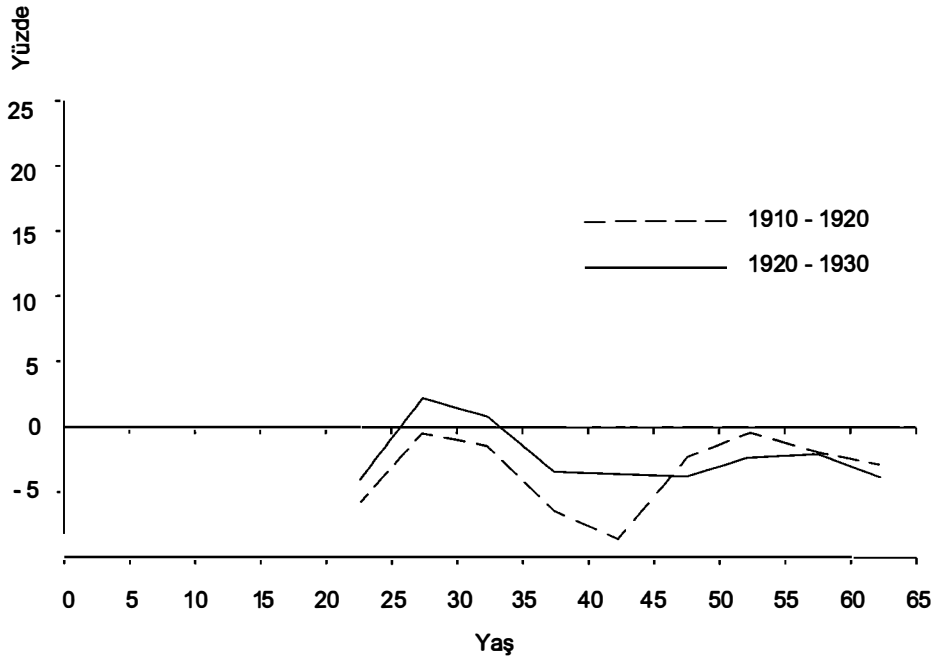
Dizi C, Grafik 6

Yarı Vasıflı İşçilerin Yaş Aralıklarına Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grupta Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş Şekilde

Dizi D, Grafik 6

Yarı Vasıflı İşçilerin Meslekî Mobilitesinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

11. Vasıfsız İşçiler (A, B, C ve D Dizisi, Grafik 7). Bu grubun toplam nüfusundaki değişimler şimdiye kadar incelenen tüm gruplardan farklı bir resim vermektedir. 1910-1920 on yılında yüzde 1.6'lık bir oranla grup çok hafif bir yükseliş göstermiş; ancak, 1920-1930 on yılında yüzde 18.7'yle önemli bir artış sergilemiştir. Toplam çalışan nüfusa göre ise 1910'daki yüzde 10.8'den 1920'de yüzde 19.5'e, 1930'da yüzde 19.7'ye gerileyerek çok az değişmiştir. Diğer birçok durumda olduğu gibi burada da büyüme oranı ile yaş bileşimindeki değişimler arasında bir ters ilişki olduğu görülmektedir. Grubun yaşlanması 1910'dan 1920'ye kadar belirgin, ama 1920'dan 1930 kadar pek az bir biçimde gerçekleşmiştir. 1910'da toplamın yüzde 58.0'ini, 1920'de yüzde 49.9'unu, 1930'da yüzde 49.0'unu kapsayan 15 ila 35 yaş arası grubun yaş bileşimi geneli itibariyle gençtir. Bu yüzdeler ikinci on yılda yaşlanma oranının yavaşladığına işaret etmektedir. Vasıfsız grup yaş bileşimi bakımından genç olmasına rağmen, yarı vasıflı gruptan biraz daha yaşlıdır. İki grubun yaş karşılaştırmasının, yaş dağılımı verilerine göre göründüğünün tersi olması beklenebilirdi; çünkü sanayilerin istihdamda genç yaşlardakileri tercih etme eğilimi, fiziksel dayanıklılığı ve hızı, dolayısıyla daha genç yaşları öne çıkaran işçiden makineye beceri aktarılması gibi bir olguya bağlanır. Böyle bir muhakemenin gereği, beceri aktarımının en fazla olduğu vasıfsız mesleklerin, yarı vasıflı mesleklerden daha fazla genç işçi kullanmalarıdır. Ne var ki, çok sayıda vasıfsız meslek herhangi bir beceri aktarımını gerektirmez; bu meslekler yapılan iş kaba olduğu ve uzmanlık gerektirmediği için vasıfsızdırlar. Fabrikada pek çok iş birtakım makineler işletilerek yapıldığından nitelik olarak yarı vasıflıdırlar. Ayrıca, yarı vasıflı meslekler incelenen dönemde yeni oluşmuştur ve bu da daha genç yaştakilerin ağırlıklı olarak yer bulmalarına katkıda bulunan bir olgudur. İki grup arasındaki yaş bileşimi farkı küçük olduğundan, bu, yalnızca verilerin güvenilmezliğinden de kaynaklanıyor olabilir.

Grup içinde kalanların sırasıyla yüzde + 11.7'sine ve yüzde + 22.8'ine eşit olan net mobilite, büyüme oranı gibi ilk on yılda küçük, ikinci on yılda iki misli büyüktür. Bununla birlikte, toplam birleşik hareketler incelenen on yıllar içinde az da olsa yükselmiştir. Net mobilitedeki büyük artışlara, gruptan çıkış hareketlerinin yarıdan fazla azalması ve gruba giriş hareketlerinin neredeyse iki kat çoğalması yol açmıştır. 1910-1920'de grup içine hareketlerin tümü 10 ila 20 yaş gruplarında gerçekleşmiştir. En fazla dışa doğru hareketler 20 ila 30 yaş gruplarından olurken, bunlar yaş ölçeğinin yaşlı ucuna doğru gerilemişlerdir. 1920-1930 arasında grup içine mobilite 20 üzerindeki yaşlara yayılmıştır. 20 ile 30 arası yaş grupları kayıplar verdiklerinden hâlâ dezavantajlı konumdadırlar, ancak, bu kayıplar, bir önceki on yıldaki kayıplardan çok daha azdır. Sonraki iki grup, 30-34 ve 35-39 yaş grubu, ilk on yıldaki yüzde 7.1'lik kayba karşı, toplam hareketlerin yüzde 6.9'una eşit kazanım elde etmiştir. 45 yaşla başlayan dışa doğru hareketler 1920-1930 döneminde bir önceki on yıldan daha fazla olmuştur.

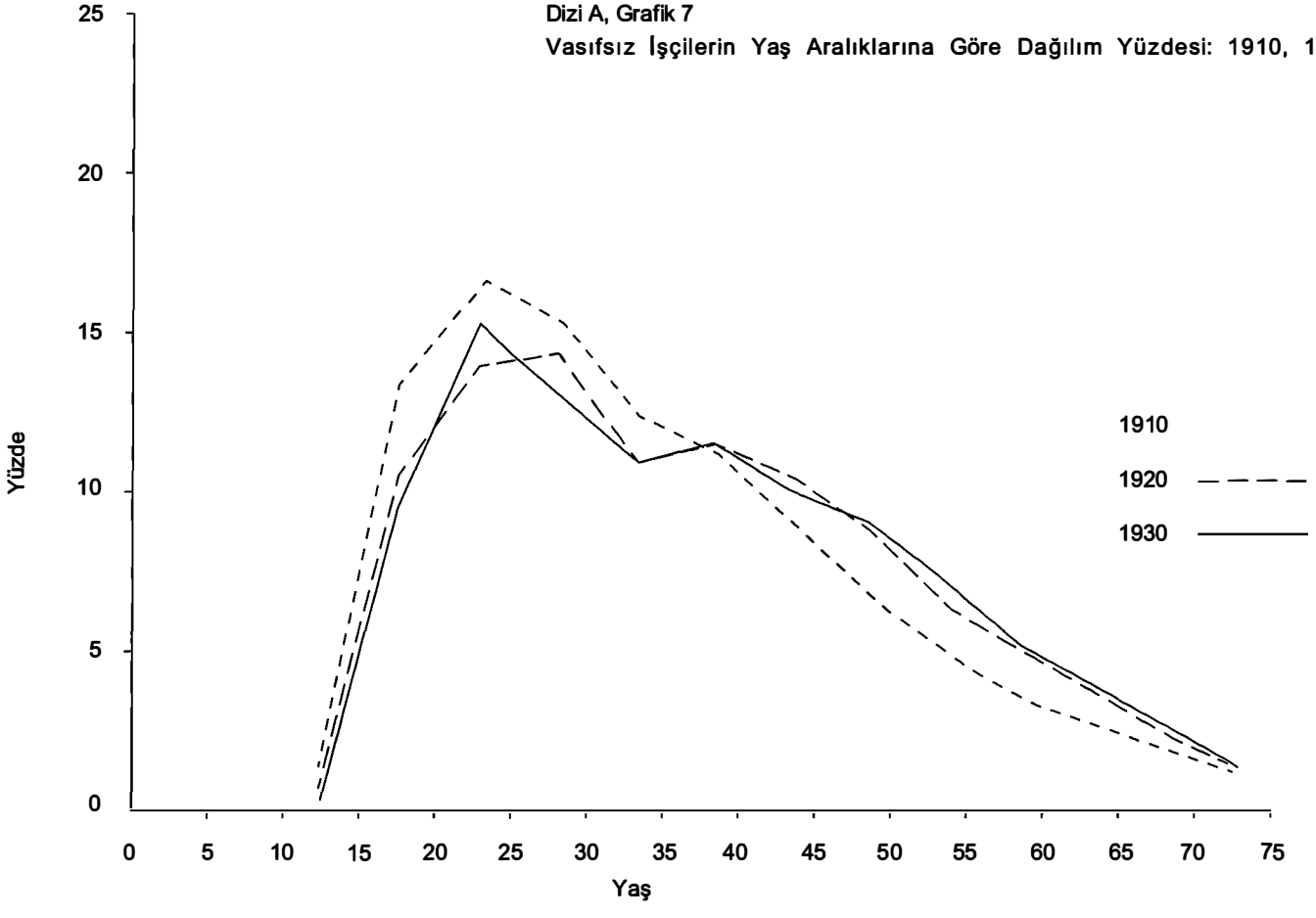
10 ila 20 arası yaş gruplarında vasıfsız işçiler grubunun içine doğru mobilite, büyük ölçüde meslek alanına yeni girişlerin, daha küçük ölçüde de ilk giriş yaşını 20'den 15'e indiren diğer mesleklerden, büyük bir olasılıkla tarımdan, kaynaklanan hareketlerin ifadesi sayılabilir. Eğer veriler gerçekten olup biteni temsil ediyorsa, 30 ile 40 yaş arasında grup içine bir mobilite sorunu ortaya koymaktadır. Eğer bu mo-

bilite üst seviyedeki mesleklerden aşağı gruplara inişi temsil etmekteyse, bunun yarı vasıflılardan ziyade vasıflılar grubundan olması olasıdır. Yarı vasıflı grup büyüme oranını korurken, vasıflı işçiler grubunun büyüme oranında belirgin bir düşüş yaşanmış ve toplam kazanç sağlayarak çalışan nüfusa göre fiilen gerilemiştir. Dahası, vasıflı işçiler grubunun dışa doğru mobilitesi 35 yaş sonrasında artmıştır.

Yaş bileşimi yaşlanmakta olmasına rağmen, mobilite verilerine bakılırsa, vasıfsız mesleklerin, en gençlere olmasa da, gençlere uygun düştüğü görülmektedir. Bununla birlikte, iki on yıl içinde yaş eğiliminde açık bir tersine dönüş söz konusudur. İlk on yılda, her iki on yılda da sayısı artan 10-14 yaş grubu hariç, eğilim kesinlikle daha ileri yaşlardakilerden yana olmuştur. 1910 ila 1920 döneminde 45 yaş üstü gruplar göreli en az kayıpları verirken, 1920 ila 1930 döneminde en büyük kayba uğramışlardır. Meslekî değişimlerle ilgili grafikler (Grafik 7, B Dizisi, Tablo E, Sütun 11) yaş dağılımında da, en genç 10-14 yaş grubunun ele alınan dönem boyunca azalan oranda kayıp vermesi dışında, benzer eğilimler ortaya koymaktadır.

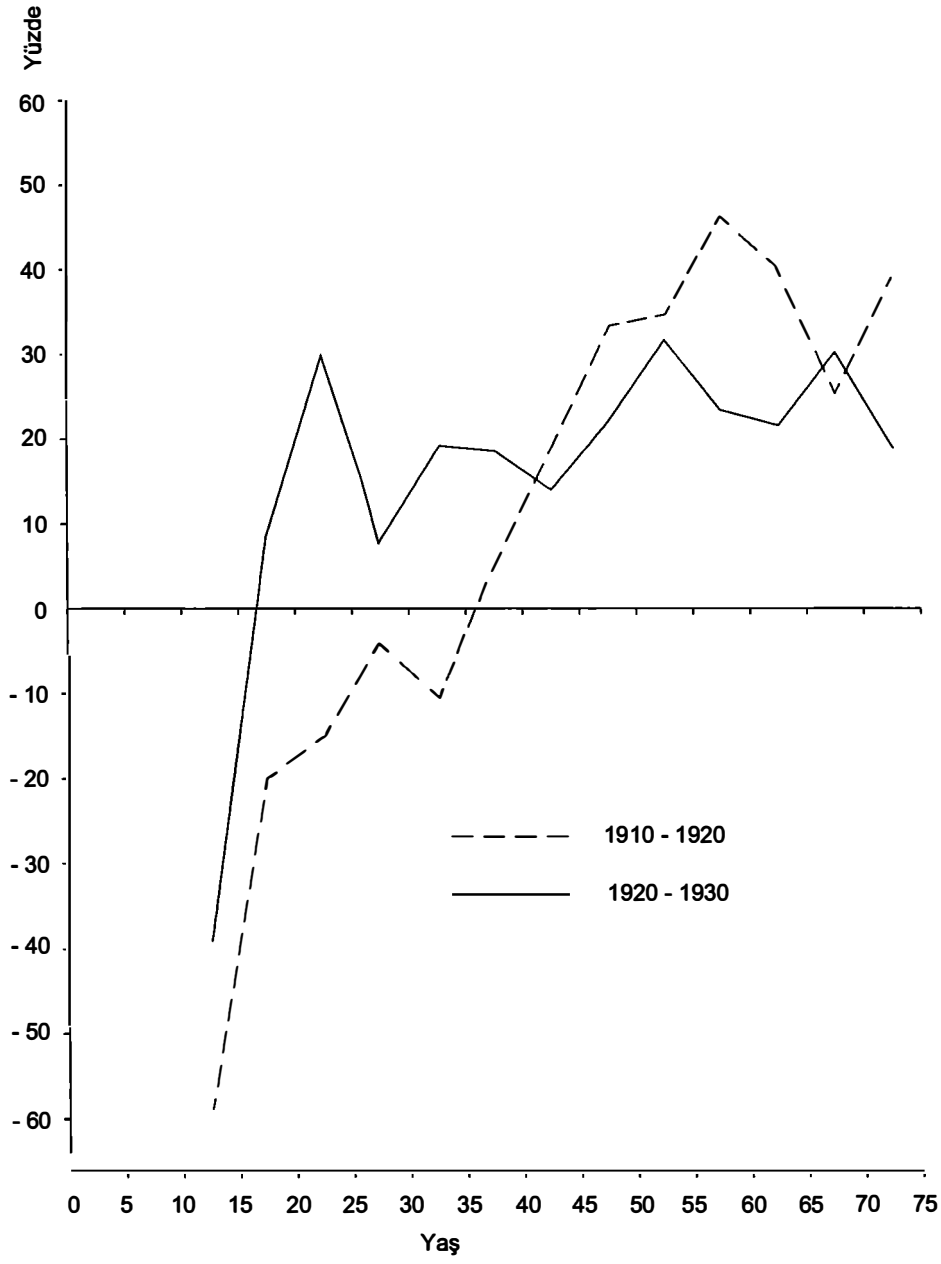
Dizi A, Grafik 7

Vasıfsız İşçilerin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi: 1910, 1920, 1930

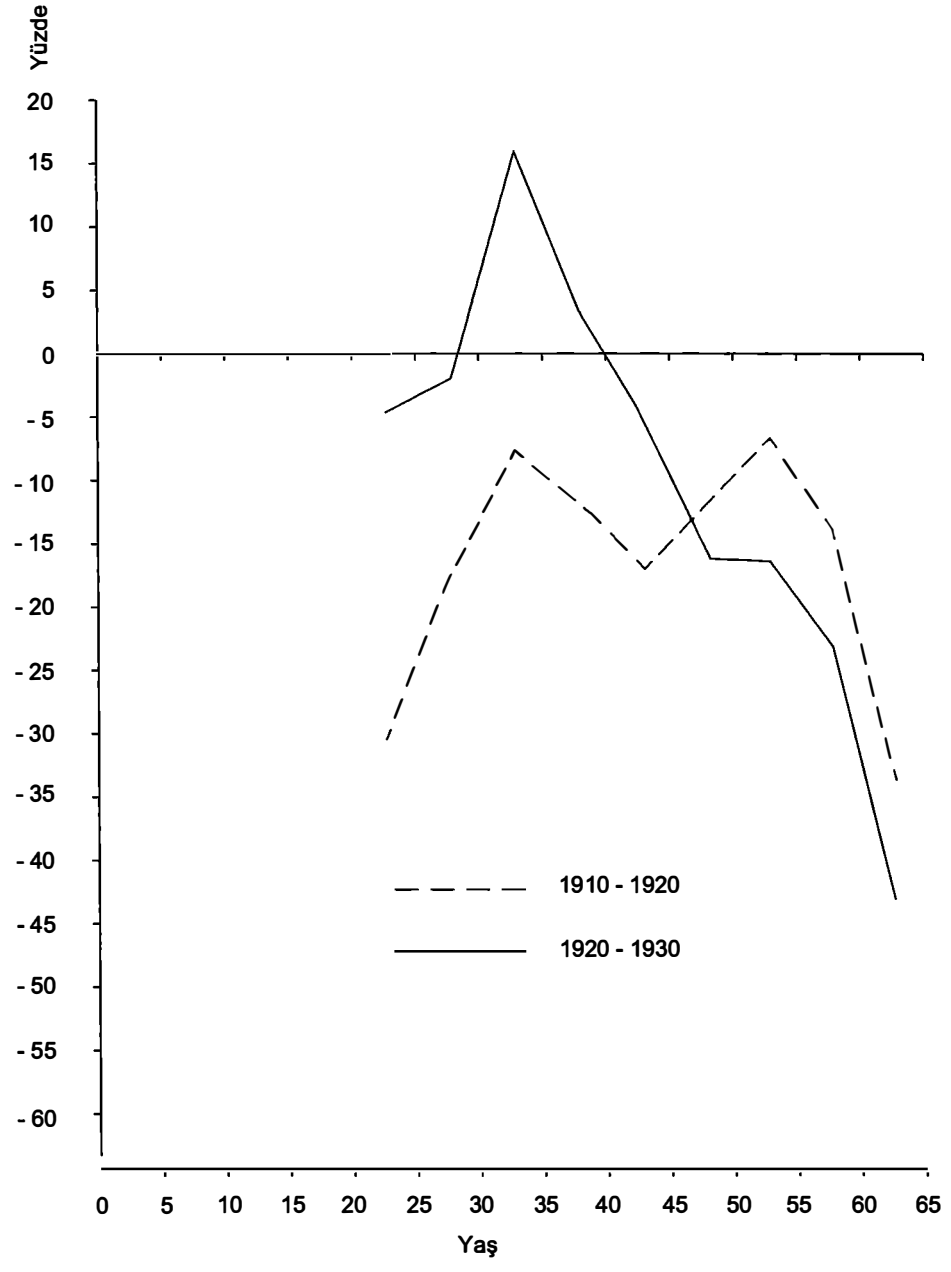
Dizi B, Grafik 7

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930'da Vasıfsız İşçilerin Karşılık Düşen Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

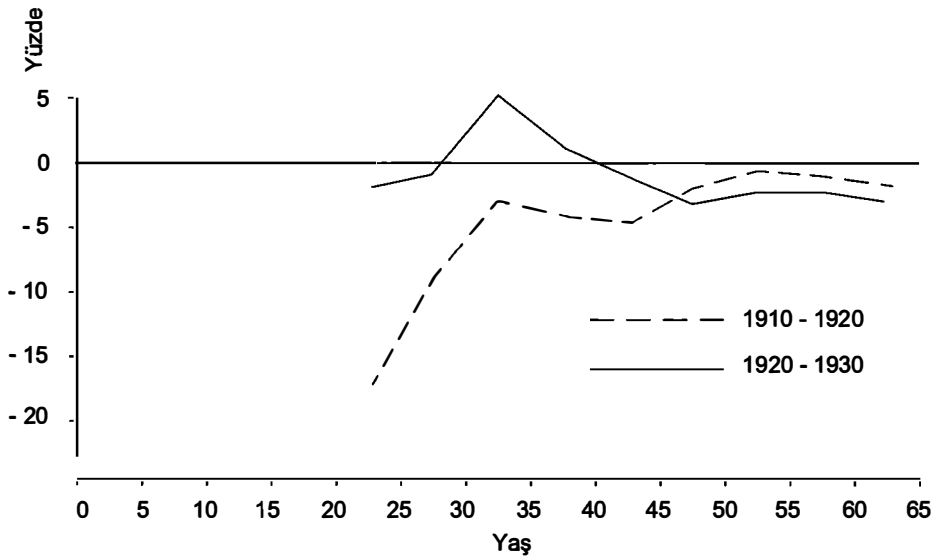
Dizi C, Grafik 7

Vasıfsız İşçilerin Yaş Aralıklarına Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grupta Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş Şekilde

Dizi D, Grafik 7

Vasıfsız İşçilerin Meslekî Mobilitesinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

12. Çiftlik Sahipleri ve Kiracıları Grubu (A, B, C ve D Dizisi, Grafik 8). Bu meslek grubunun sayısında 1910-1920'de yüzde 4.1'lik küçük bir artış, 1920-1930'da yüzde 5,8'lik küçük bir gerileme gözlenmektedir. Grup, 1910'da yüzde 16.1, 1920'de yüzde 15.4, 1930'da12.3 olmak üzere kazanç sağlayarak çalışan toplam nüfusa göre düzenli olarak gerilemiştir. Yaş bileşimi 1910 ile 1920 arasında biraz, 1920 ile 1930 arasında bariz bir biçimde yaşlanmıştır. 25 ile 50 arası yaş grupları 1910'da grup toplamının yüzde 59.0'unu, 1920'de yüzde 58.1'ini, 1930'da yüzde 53.4'ünü kapsamaktadır. Yaş dağılımı eğrileri 50 yaşından sonra hafifçe aşağı bükülmüş ve 1910 dağılımında 35-39 yaş aralığında olan en sık gözlenen değer (mode) 1930'da 45-49 aralığına kaymıştır. Çiftlik sahipleri ve kiracıları grubunun yaş bileşimi yaşlıdır ve yirmi yıllık dönemde daha yaşlanmıştır.

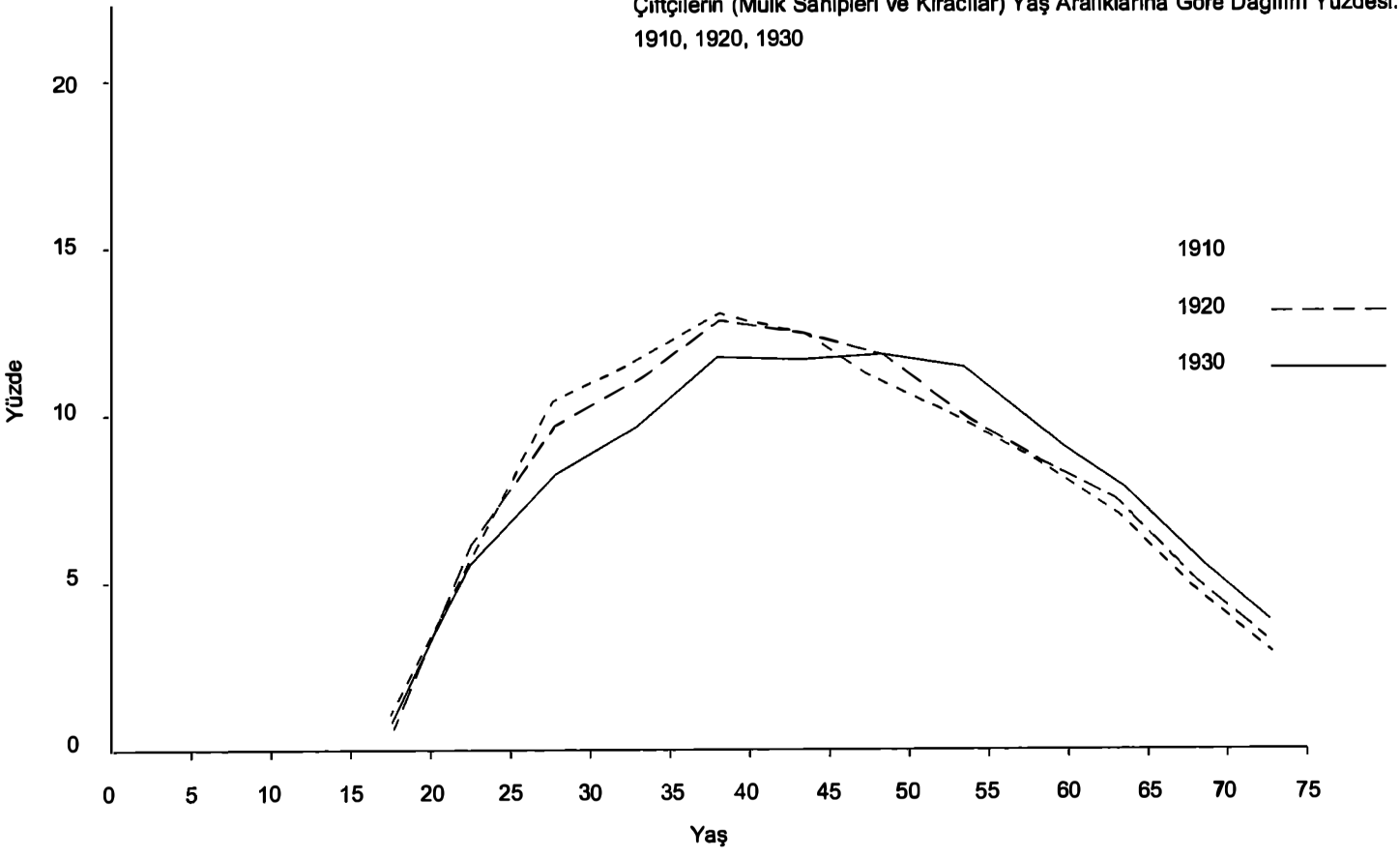
Her iki on yılda grup içine net mobilite yüzde 15.6'dan yüzde 3.2'ye düşmüş olsa da, bu gerilemeye toplam birleşik hareketlerdeki keskin bir düşüş değil, dış ve iç mobilite eğilimlerindeki değişiklikler yol açmıştır. İlk on yıldan ikinci on yıla, gruptan çıkış hareketleri sayı olarak artarken, gruba giriş hareketleri sayı olarak azalmıştır. Grup içine net mobiliteye rağmen, grubun toplam nüfusunun 1920'den 1930'a kadar gerilemiş olması, ölümlerden ve dışa doğru hareketlerden kaynaklanan kayıpları telafi edecek ve böylece toplam sayıyı koruyacak kadar büyük kazanım olmadığını göstermektedir.

Grubun gerileme halinde olmasına rağmen, grup içine mobilitenin bir kısmı diğer mesleklerden gelen hareketlerden oluşmuştur. 1910-1920'de toplam hareketlerin yüzde 27.2'si, 1920-1930'da yüzde 15.0'i 20 ila 30 yaş grupları içine yeni gelenlerdir. Bu hareketlerin iki alt tarımsal meslek grubundan geldiklerini varsayarsak, yukarıdaki yüzdeler tarımsal grupların içindeki toplumsal basamaklarlarda üst basamaklara tırmanışların miktarını ifade etmektedir. 20 ila 35 yaşları arasında içe doğru mobilitenin gerileme yüzdesine uygun olarak, 10 ila 20 arasında daha genç yaştakilerin payları yüzde 41.1'den yüzde 39.6'ya düşmüştür. Bu yaşlardaki göreli düşüş 20-30 yaşlarında olanlarınkinden daha azdır. İleri yaşlarda dışa doğru mobilite artmış olmasına rağmen, bu artış genç yaşlardaki iç mobilite düşüşünden görece küçüktür. Bu yüzden eğilim, genç yaş gruplarından ziyade ileri yaş gruplarından yanadır.

Meslekî değişimlerle ilgili veriler, çiftlik sahipleri ve kiracıları grubunda daha genç yaş gruplarına karşı nasıl bir ayırım eğilimi bulunduğunu açıkça göstermektedir. Dikey ve yatay karşılaştırmalar, 1910-1920'de 35'ten büyük yaş gruplarının, yaş ölçeğinin ileri yaş ucuna doğru daha da artan kazanımları olduğunu göstermektedir. 25 ile 45 arası yaş gruplarının kazanım yüzdeleri daha küçük olmuştur. 1920-1930 on yılında 25 ila 50 yaş grupları en ağır kayba uğramıştır. Bu on yıl, grubun toplam nüfusu için hem göreli hem mutlak rakamlarla gerileme dönemidir.

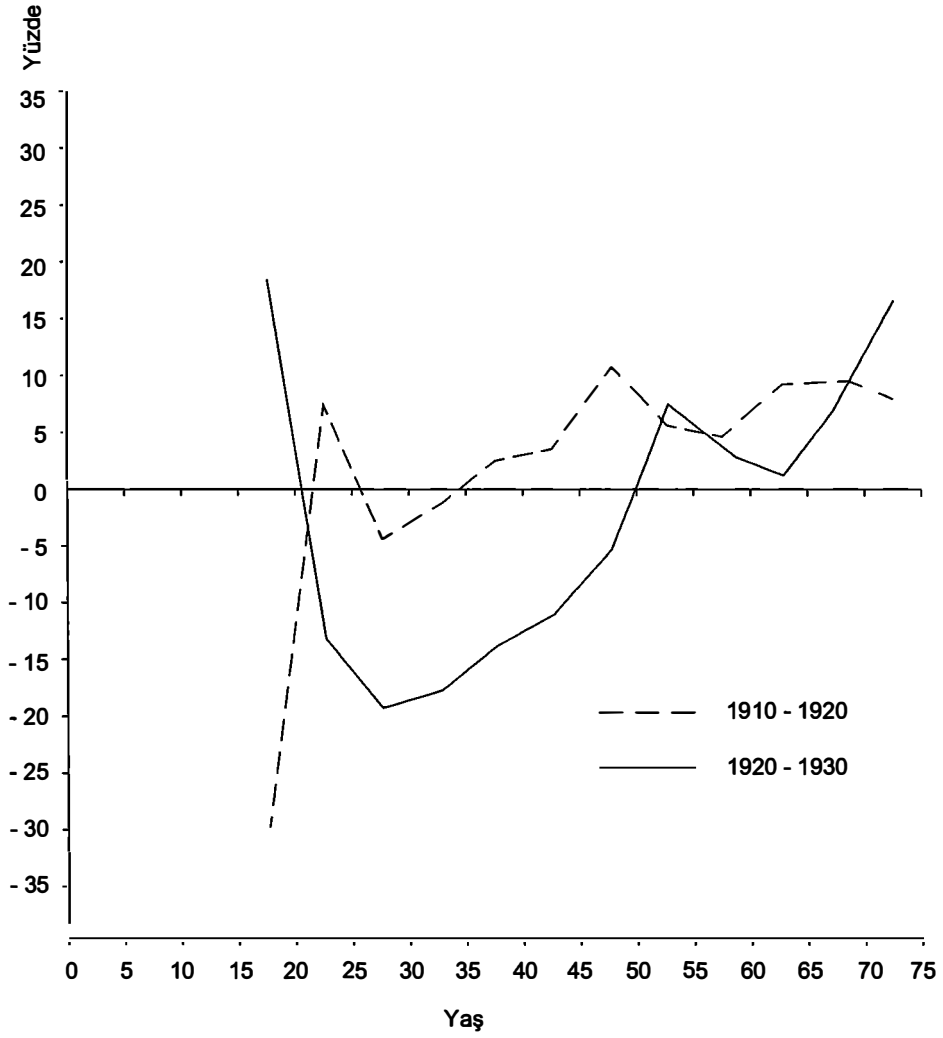
Dizi A, Grafik 8

Çiftçilerin (Mülk Sahipleri ve Kiracılar) Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi: 1910, 1920, 1930

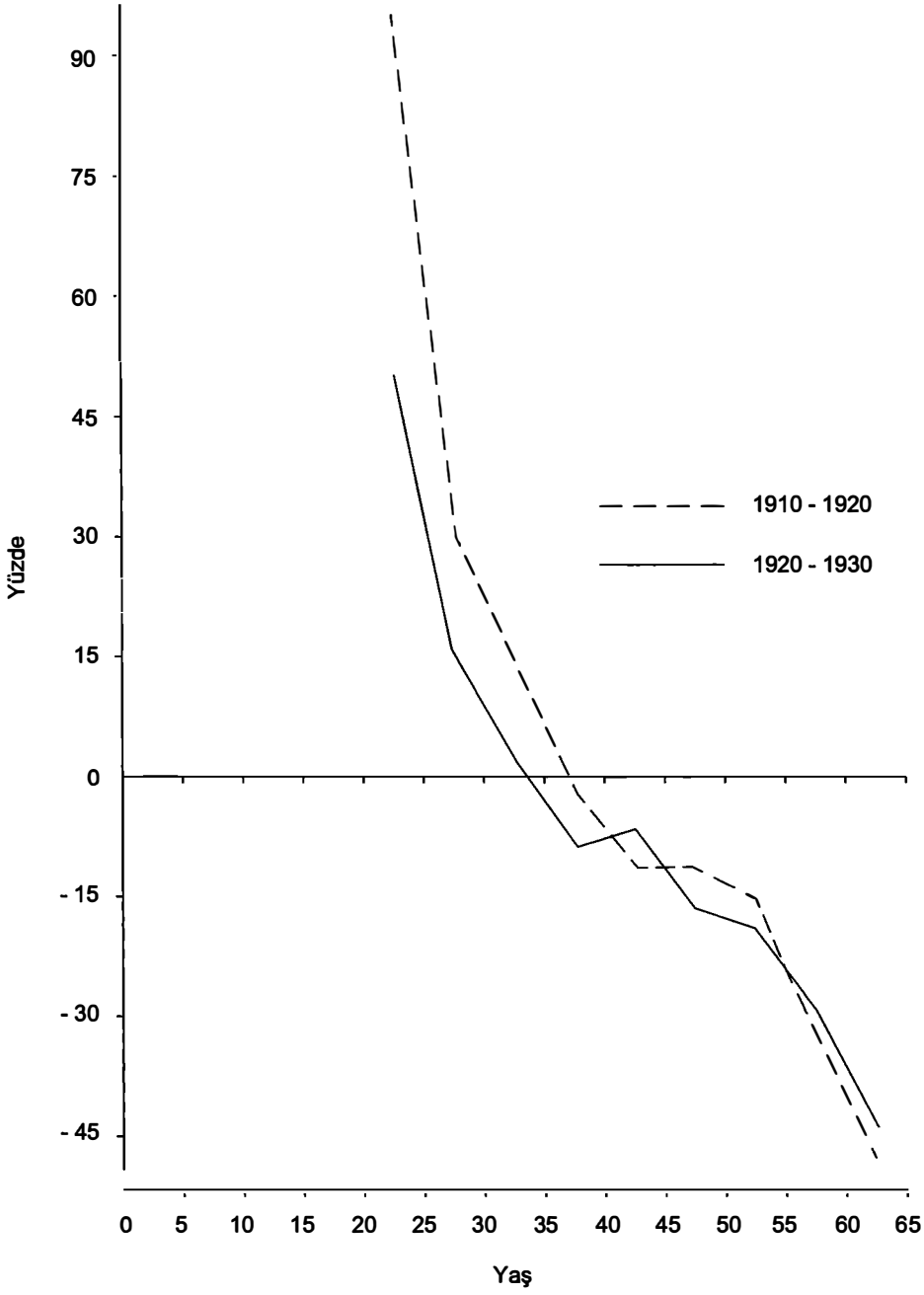
Dizi B, Grafik 8

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930'da Çiftçiler İçinde (Mülk Sahipleri ve Kiracılar) Karşılık Düşen Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

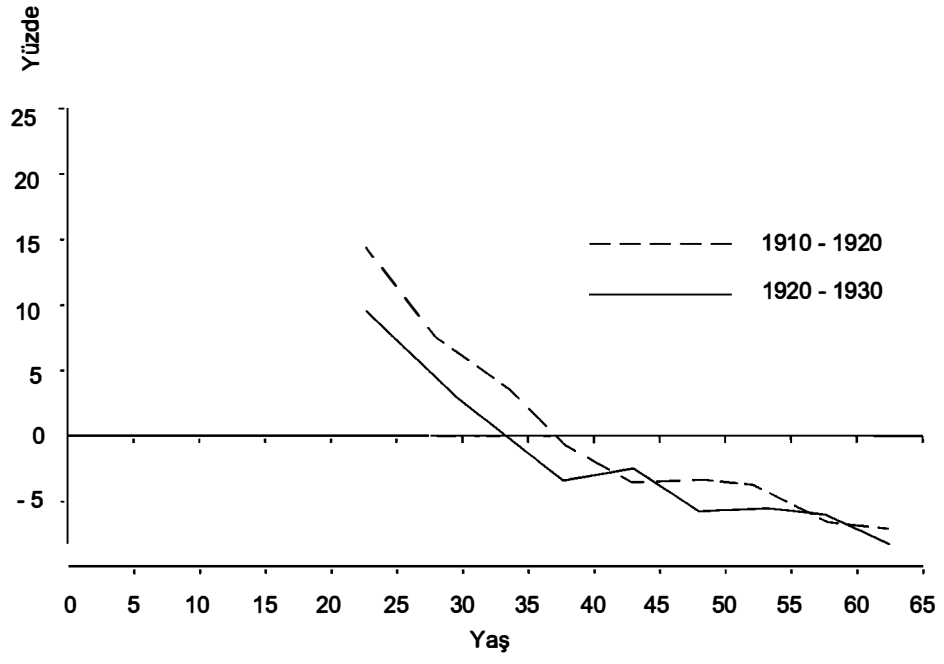
Dizi C, Grafik 8

Çiftçilerin (Mülk Sahipleri ve Kiracılar) Yaş Aralıklarına Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grupta Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş

Dizi D, Grafik 8

Çiftçilerin (Mülk Sahipleri ve Kiracılar) Meslekî Mobilitesinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

Çiftlik sahipleriyle ilgili grafiklerin, eğrilerin konfigürasyonu bakımından sınaî mülk sahibi sınıfa benzediklerini belirtmek ilgi çekici olabilir. Ancak çiftçiler gerilemekteyken, sınaî mülk sahipleri yükseliştedir ve bu durum, iki gruptaki yaş eğilimlerini bir on yıldan diğerine birbirinin tersi hâle getirmektedir. Bu benzerlik tesadüf olabilir; sahip olunan servet tipinden bağımsız olarak, mülkiyetin işlevlerinde ortak bir faktörün işareti de olabilir.

13. Çiftlik Yöneticileri ve Ustabaşıları Grubu (A, B, C ve D Dizisi, Grafik 9). Bu grup incelenen tüm meslek gruplarının en küçüğüdür. Bir sonraki en küçük grup toplam nüfus içinde bir buçuk milyondan fazlayken, bu çalışmada ele alınan nüfus sayım tarihlerinin hiçbirinde bu grup yüz bine bile ulaşamamıştır.

Çiftlik sahipleri ve kiracıları grubunda olduğu gibi, burada da iki on yıl içindeki eğilimlerde dikkat çeken bir tersine dönüş vardır. Grubun toplam nüfusu 1910'dan 1920'ye yüzde 83.7 artmış, fakat 1920'den 1930'a yüzde 27.3 gerilemiştir. Son sayım tarihi olan 1930'da grubun nüfusu, 1910'daki toplam nüfusundan yüzde 33.5 büyüktür. Bu yüzdeler, grubun küçüklüğünden ötürü, biraz abartılı bir tablo vermektedir. Grubun 1910'da 50 bin olan gerçek rakamlarla sayısı 1920'de 92 bine çıkmış ve 1930'da 67 bine gerilemiştir. Bu değişimlerin yaş bileşimi üzerindeki etkisi düzenli ya da tek tip olmamıştır. Üç yaş dağılımı eğrisinin birbiriyle sabit ya da tek tip ilişki sürdürmediği tek durum budur. Yaş bileşimi yaşlı olarak nitelendirilebilir ve ele alınan dönemde daha da yaşlanmıştır.

Net mobilite, 1910-1920'de grup içinde kalanlara göre +97.5, 1920-1930'da -20.6 olmak üzere grubun toplam nüfusuyla aynı biçimde dalgalanmıştır. Çiftlik yöneticileri ve ustabaşıları grubu, grup içine mobiliteden fazla grup dışına mobilite örnekleri sergileyen iki meslek grubundan (diğeri tarım emekçileri) biridir. Toplam birleşik mobilite 45 binden 40 bin harekete düşerek hafifçe gerilemiştir. Grup içine mobilitede keskin düşüş ve grup dışına mobilitede aynı keskinlikte artış, pozitif net mobiliteden negatif net mobiliteye geçişe neden olmuştur. 1910-1920'de, 65 yaşından sonra 400 kişilik önemsiz bir kayıp dışında, tüm yaş ölçeği boyunca grup içine mobilite gerçekleşmiştir. Bu kadar geniş bir yaş ölçeğinde grup içine mobilite 1910-1920'de, hatta grup içine mobilite 30 yaşına kadar devam ettiği için gerilemenin yaşandığı 1920 ila 1930 döneminde bile, diğer mesleklerden insanların çiftlik yöneticiliğine geçiş yaptıklarını göstermektedir. Aslında çiftlik yöneticileri ve ustabaşıları grubu, genç yaşlardan yeni gelenlerin hücumuna uğramaması bakımından bir istisnadır. 10-14, 15-19 ve 20-24 yaş gruplarının içine hareket sayısı, 1910-1920'de toplam birleşik hareketlerin sırasıyla yüzde 14.3, 17.8 ve 15.2'sini temsil etmiştir.

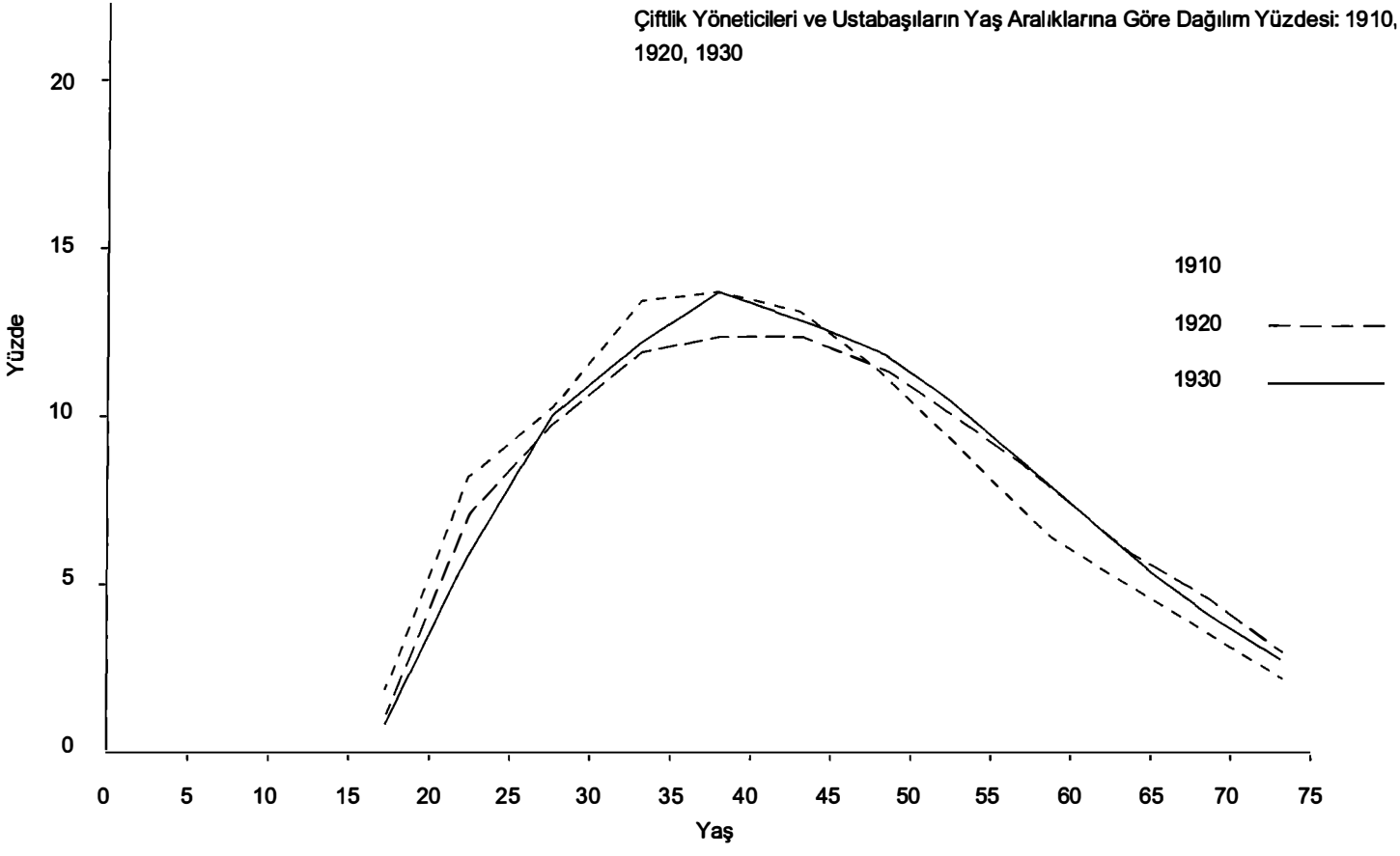
Meslek nişlerindeki değişiklikler birinci on yıldan ikincisine benzer bir tersine dönüş eğilimi sergilemiştir (B Dizisi Grafik 9, Tablo E, 13. sıra). Tüm yaşlar ilk on yılda artış, ikinci on yılda düşüş kaydetmiştir. Veriler, 1920 ile 1930 arasındaki gerilemeden, hem mobilite hem meslek nişleri bakımından ileri yaş gruplarından ziyade genç yaş gruplarının etkilendiğini göstermektedir.

Verilerin olayların doğru bir tablosunu sunduğunu varsayarsak, iki on yıl arasındaki keskin karşıtlıkları açıklamak zordur. Grubun ilk dönemde büyümesi, çok sayıda yönetici ve ustabaşının gelmesini gerektiren tarımda makineleşme ve sanayileşmenin bir sonucu olabilir. Bu temelde, grubu etkileyen mobilitenin meslekler

arası niteliği de açıklanabilir; zira tarımsal üretiminin yeniden düzenlenmesi, mesleğe yeni giren deneyimsizlerle değil, ancak diğer mesleklerden deneyimli kişilerle gerçekleştirebilirdi. Ne var ki, yukarıdaki argüman uyarınca, grubun büyümesi 1920-1930'da devam etmeliydi; çünkü tarımsal üretimde reorganizasyon bu yıllarda da hızla devam etmiştir. O dönemde tarımsal ekonomideki çöküntü, makineleşmenin çiftlik ustabaşıları ve yöneticileri grubu üzerinde etkili olmasını önlemiş olabilir; yani, özel şahısların sahip oldukları çiftliklerde makineleşme devam ederken, yöneticilerin ve ustabaşıların istihdam edildiği şirketlerin sahip oldukları çiftlikler depresyondan olumsuz etkilenmiş olabilir.

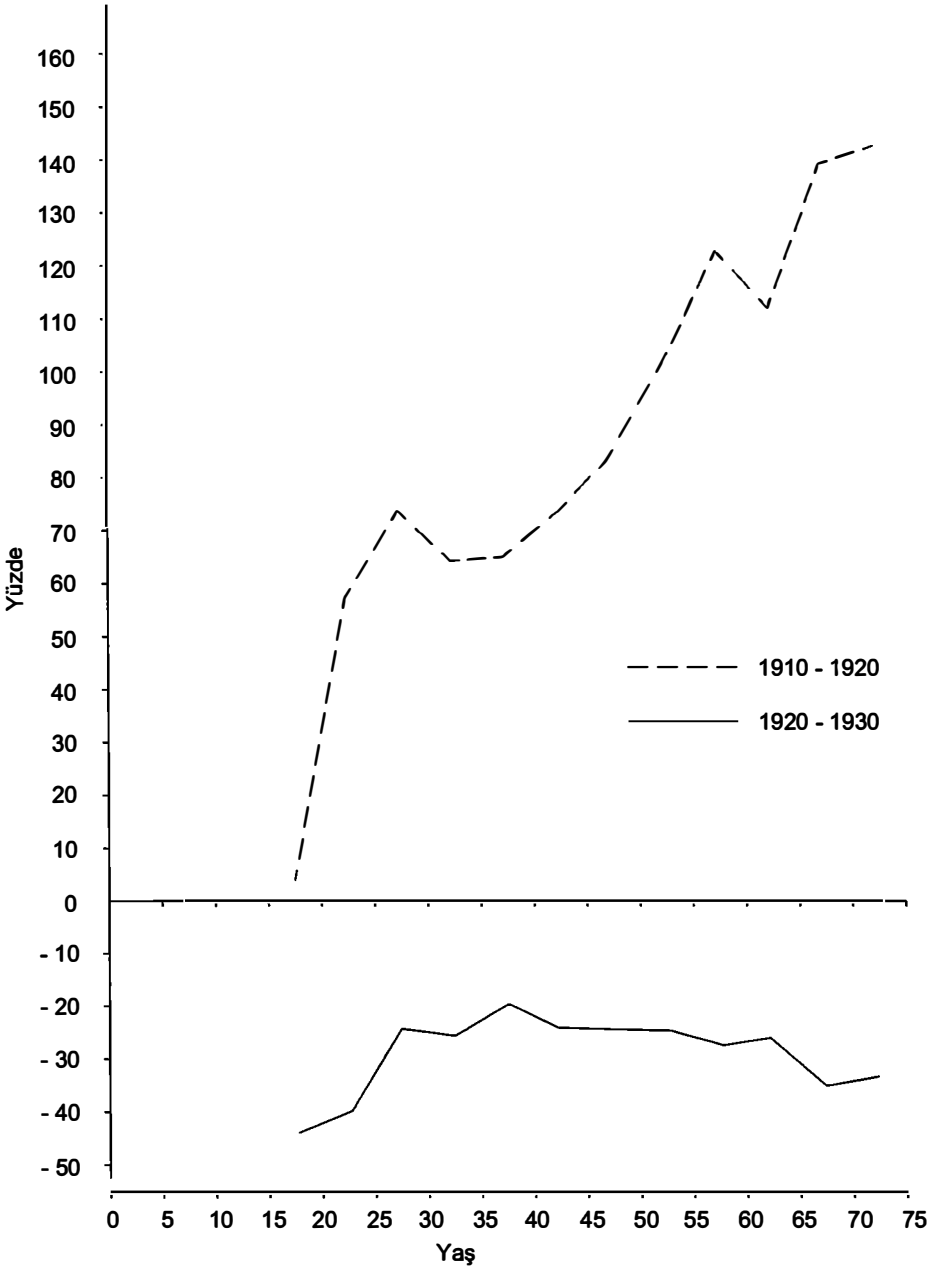
Dizi A, Grafik 9

Çiftlik Yöneticileri ve Ustabaşıların Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi: 1910, 1920, 1930

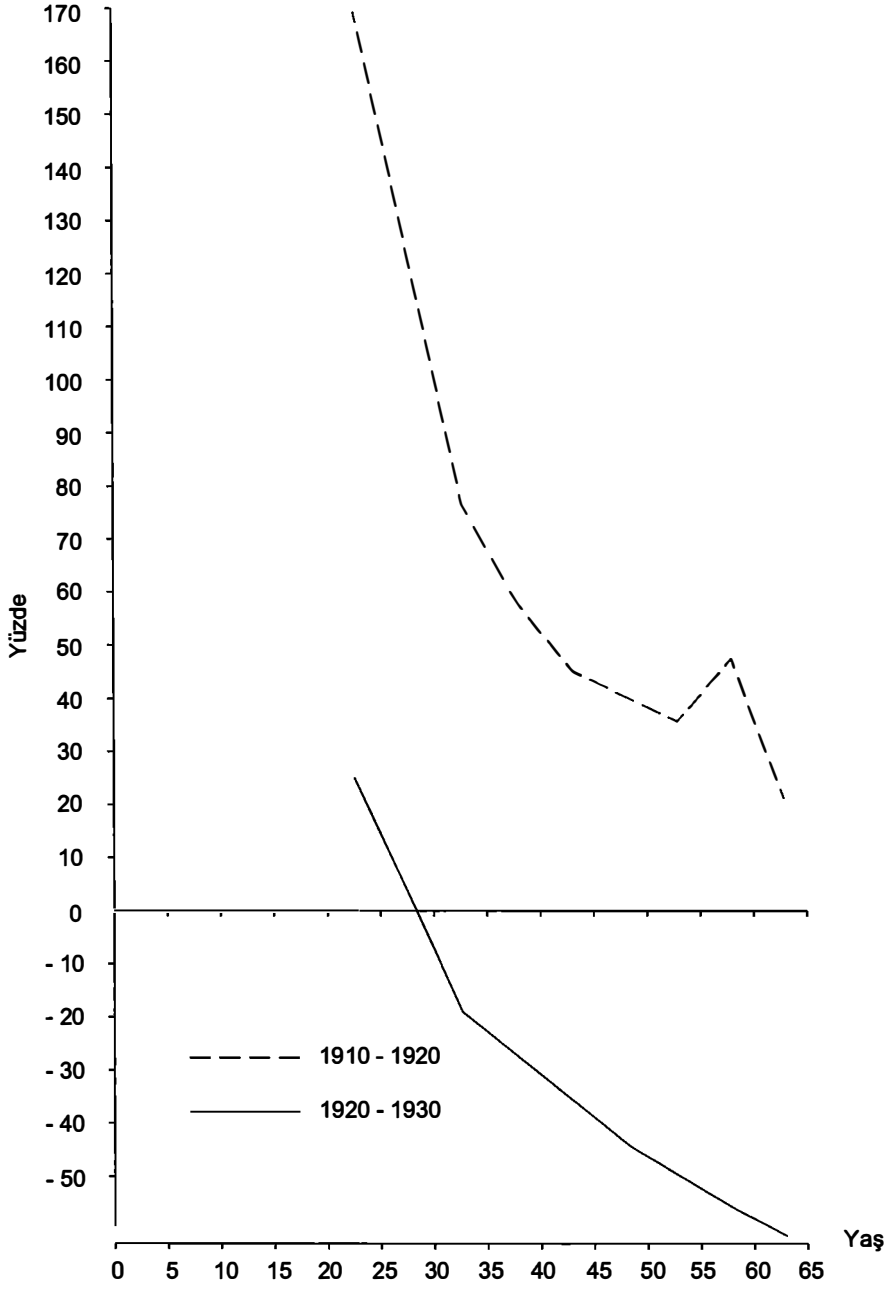
Dizi B, Grafik 9

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930'da Çiftlik Yöneticileri ve Ustabaşıların Karşılık Düşen Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

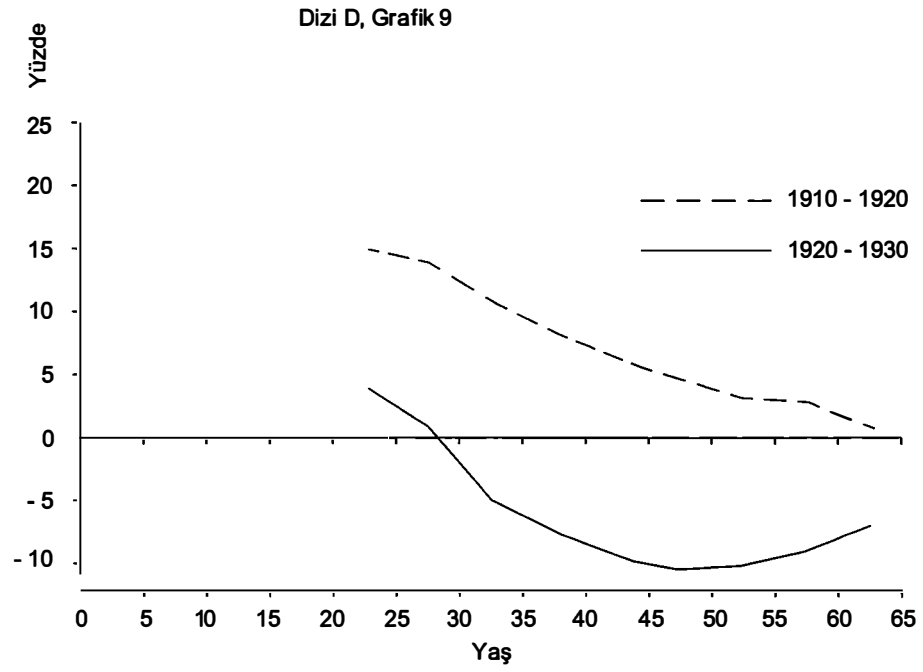
Dizi C, Grafik 9

Çiftlik Yöneticileri ve Ustabaşıların Yaş Aralıklarına Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grup İçinde Kalmaları Beklenenlerin Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş Şekilde

Dizi D, Grafik 9

Çiftlik Yöneticileri ve Ustabaşıların Meslekî Mobilitesinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

14. Çiftlik Emekçileri (A, B, C ve D Dizisi, Grafik 10). En büyük gerileme oranı bu grupta görülmüştür. Nüfusu 1910'dan 1920'ye yüzde 32.6 gerilemiş, 1920'den 1930'a yüzde 5.0 yükselmiştir. Grubun 1930'daki toplam nüfusu, 1910'daki nüfusun yüzde 70.7'sini oluşturmaktadır. Bununla beraber, 1910 yılı rakamları olduğundan yüksek olarak alındığından, ilk on yıldaki kaydedilen gerilemenin büyük bölümü gerçek olmaktan çok öyle büyükmüş gibi görünüyor. Rakamların güvenilmezliğinin sorumlusu olarak o yılın nüfus sayımında sayım memurlarına verilen talimatlardaki değişiklikler gösterilir.(35) Grup ikinci on yılda toplam kazanç sağlayarak çalışan nüfusa göre, azalmış, 1920'deki yüzde 10.1'den 1930'da yüzde 9.0'a düşmüştür. Toplam sayılardaki değişiklikler yaş bileşiminde belirgin değişiklikler meydana getirmemiştir. Diğerlerinde olduğu gibi, bu grupta da dönem boyunca yaşlanma olmuş; fakat 15 ile 40 yaş arası yaş gruplarının çoğu göreli sayı bakımından çok az değişmiştir. Tüm dönem boyunca yaş bileşimi çok genç kalmıştır. 10'dan 25'e kadarki ilk üç yaş grubu 1910'da toplamın yüzde 63.8'ini, 1920'de yüzde 57.6'sını, 1930'da yüzde 55.7'sini oluşturmaktadır. Çiftlik emekçileri grubunun nüfusunun çok genç yaşlara yoğunlaşması, büro çalışanları ve serbest meslek sahiplerine benzemektedir. Ne var ki, önemli olduğu anlaşılan bir fark vardır –çiftlik emekçilerinin eğrileri, diğer iki grubun eğrilerine kıyasla, yoğunluğun olduğu yaşlardan sonra çok daha keskin bir biçimde düşmektedir. Bu fark çiftlik emekçileri grubunun, mobiliteyi tartışırken daha da belirgin görülecek bir özelliğine işaret etmektedir. Analizden en iyi sonuçları elde etmek için çiftlik emekçileri grubu tek birim olarak ele alınmamalı, 30 yaş civarında iki bölüme ayrılmalıdır.

Her iki on yılda da net mobilite grup dışına olmuştur – net mobilite 1910-1920'de grup içinde kalanların yüzde 56.3'üne, 1920-1930'da yüzde 27.8'ine eşittir. Önceki dönemde sayısı üç milyonun üzerine çıkan hareketin tamamı grup dışına olmuştur. Gruba olan tek katılım, on yılın başında on yaşın altında olan diğer gruplardan yeni gelenlerdir. Bunlar on yılın sonunda toplam çiftlik emekçilerinin yüzde 37.9'unu oluşturmaktadırlar. İkinci on yıl boyunca grup içine mobilite 10 ila 14 yaşlarında gerçekleşmiş ve toplam birleşik mobilitenin yüzde 22.9'una eşit olmuştur. İster dikey ister yatay karşılaştırılsın, her iki on yılda da en fazla dışa doğru mobilite 14 ila 30 yaşlar arasında olmuş ve 40 yaştan sonra istikrar kazanmıştır.

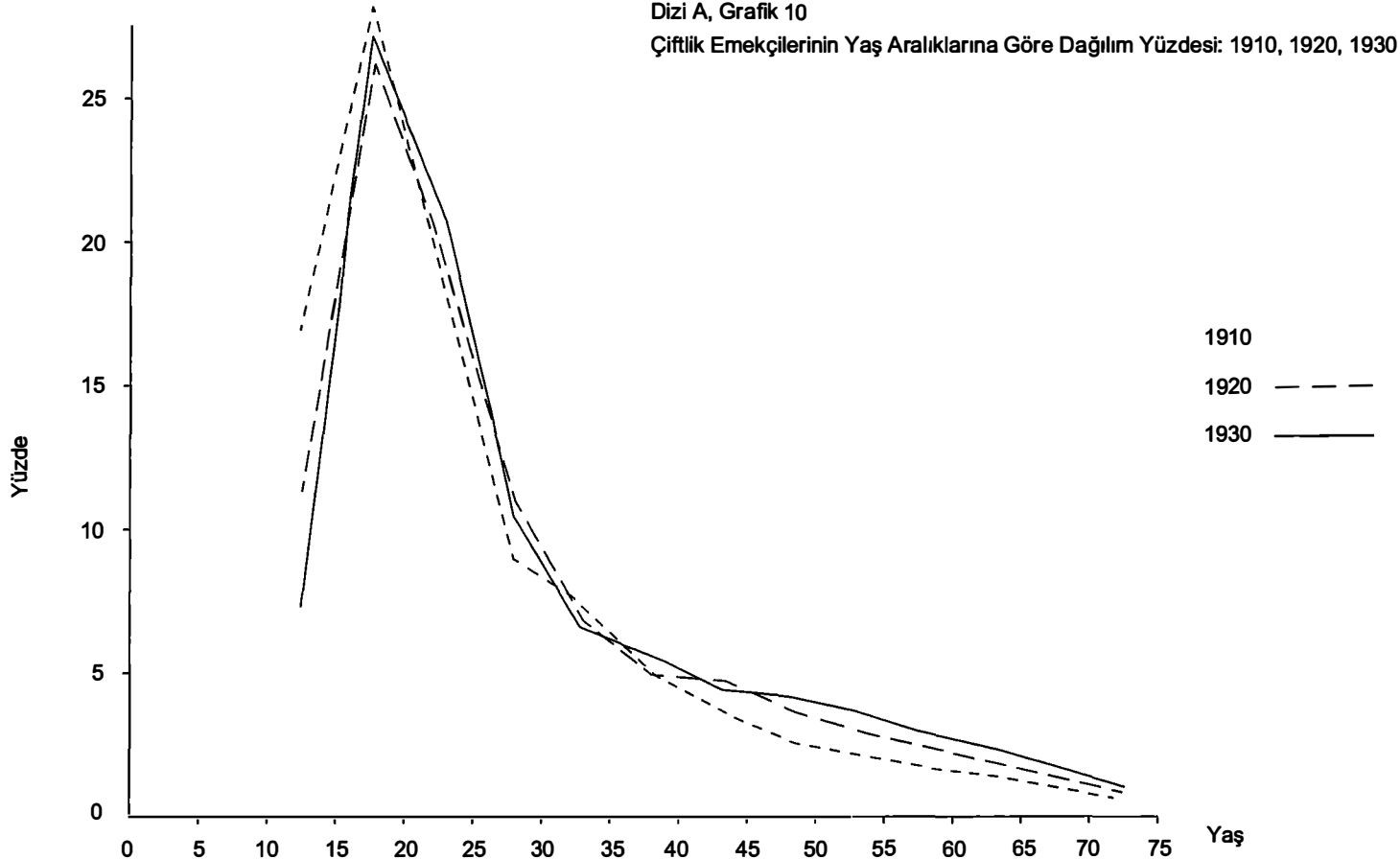
Meslek nişlerinin yaş dağılımı da 35 yaş altı ve üstü olarak ikiye bölünmede var olan karşıtlıklara işaret etmektedir. B Dizisi Grafik 10'da gösterildiği gibi, dikey karşılaştırma verileri berrak bir resim vermez; fakat Tablo E, sıra 14'teki veriler farkları açığa çıkarır. 35 yaşına kadar meslek nişleri tüm dönem boyunca gerilemiş, bu yaştan sonra ilk on yılda yerini korumuş, ikinci on yılda da artmıştır. Üstelik meslek nişleri 35 yaşından sonra oldukça eşit bir dağılım göstermiştir. Genç ve ileri yaş grupları arasındaki bu karşıtlıklar çiftlik emekçiliği statüsünün geçici bir meslek olarak görüldüğünü ve gençler tarafından yalnızca geçici olarak yapıldığını anlatmaktadır. En genç yaşlarda çiftlik emekçiliğine toplu akışın, yetişkinliğe geçiş yaşlarında buradan kaçışın nedeni budur. Bu durum, bir ihtimal, aile çiftliklerinde çocukların meslek tercihi söz konusu olmaksızın çok genç yaşlarda işe koşulmalarının ve daha ileri bir yaşa geldiklerinde başka bir mesleğe geçiyor olmalarının sonucu da olabilir. Genç yaşlarda hızlı iş değiştirimi, kısmen, gençlerin kalıcı ya da "olağan"

gördükleri bir mesleğe karar kılmadan önce mevsimlik işlerde çalışmalarından da kaynaklanabilir.

30 yaşından sonra çiftlik emekçileri grubu kararlı bir tablo sergilemektedir. Çiftlik emekçisinin ustabaşı ya da çiftlik sahibi olma şansı çok az gibi gözükmektedir. Yaş dağılımı, mobilite ve meslek nişlerindeki değişimlerde grup nüfusunun bu bölümü, 30 yaşın altındakilerle keskin bir karşıtlık oluşturmaktadır.

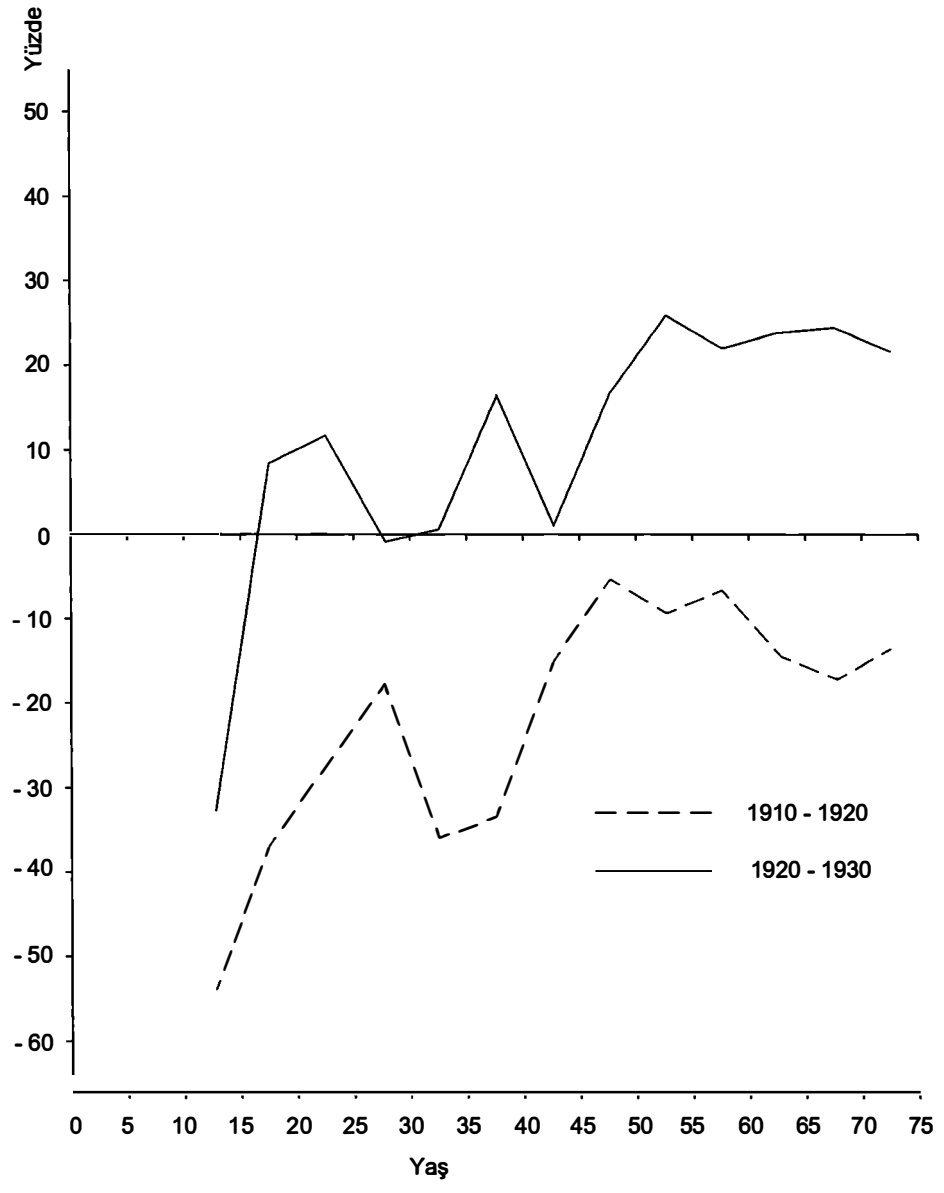
Dizi A, Grafik 10

Çiftlik Emekçilerinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi: 1910, 1920, 1930

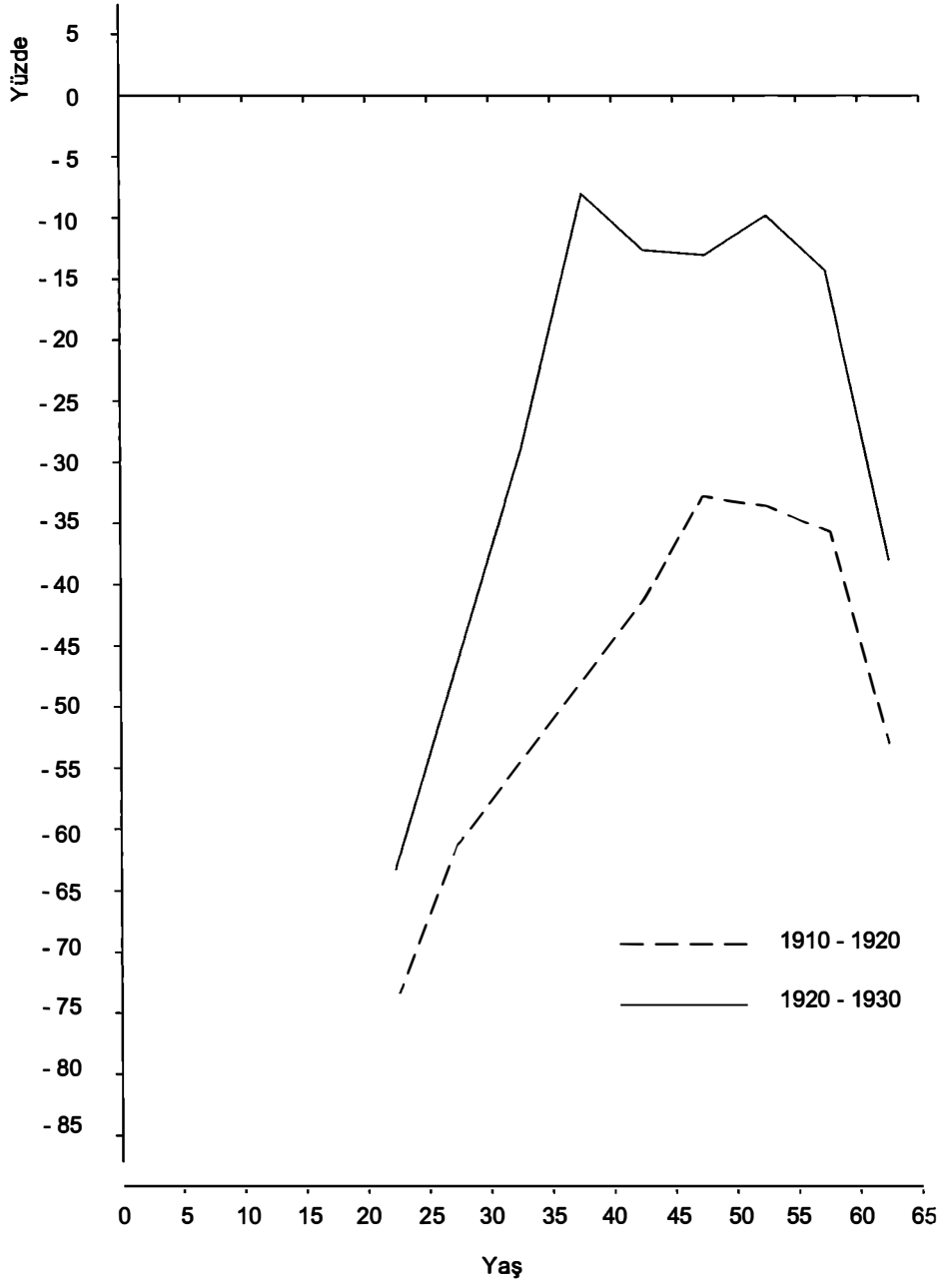
Dizi B, Grafik 10

1910 ila 1920 ve 1920 ila 1930'da Çiftlik Emekçilerinin Karşılık Düştükleri Yaş Sınıfları Arasındaki Farklılık Oranları

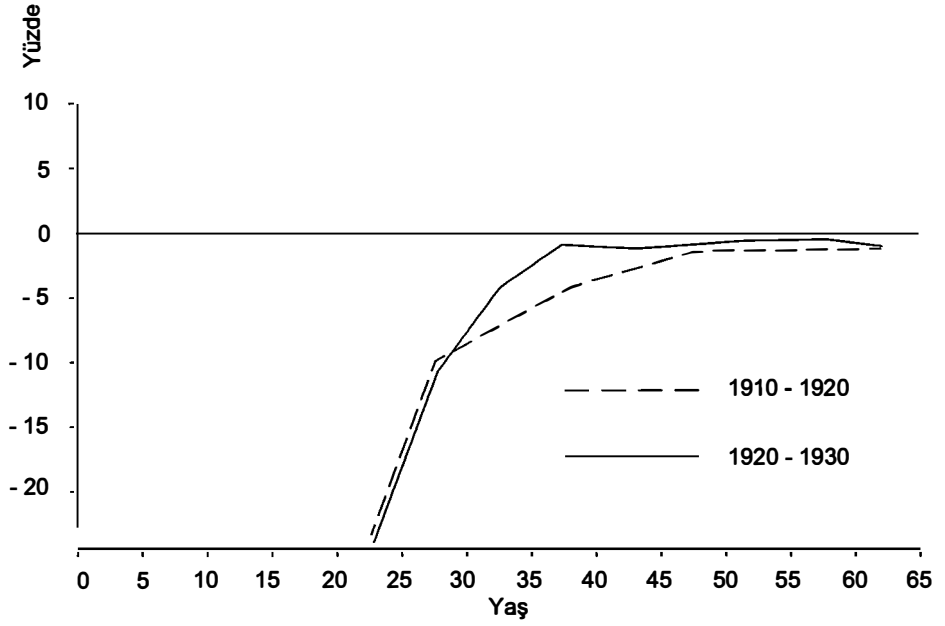
Dizi C, Grafik 10

Çiftlik Emekçilerinin Yaş Aralıklarına Göre Meslekî Mobilitesi, 1910-1920 ve 1920-1930 On Yılları Sonunda Grup İçinde Kalmaları Beklenenenleri Yüzdeleri Olarak İfade Edilmiş Şekilde

Dizi D, Grafik 10

Çiftlik Emekçilerinin Meslekî Mobilitesinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılım Yüzdesi, 1910-1920, 1920-1930

VII Özet ve Sonuç

Buraya kadar meslek grupları ayrı ayrı ve ayrıntılı bir biçimde analiz edilmiştir. Bu raporun son bölümü parça parça yapılan bu analizi çeşitli meslek gruplarını karşılaştırarak birleştirmeye yönelik bir çaba olacaktır. Sonra, sonuç bölümünde bu incelemede kullanılan teknik, gelecek çalışmalarda kullanılma potansiyeli bakımından değerlendirilecektir.

Özet

A. Bu incelemede yapılan analiz, kazanç sağlayarak çalışan toplam nüfusun raporun ilk bölümünde sunulan hipoteze uygun olarak tarımsal ve sınâî gruplar biçiminde ayrılmasını haklı çıkarmıştır. Bu iki grubun analiz sonuçları keskin bir karşıtlık içindedir. Ele alınan dönemde, tarımsal grup yaş bileşimi bakımından sanayi grubundan çok daha yaşlıdır ve yaş dağılımı bakımından ülkenin toplam nüfusuna benzemektedir. Bu olgu tarımsal grubun görece "kapalı" ve kararlı niteliğini gösterir. Toplam sayılar, grup dışına mobilitenin grup içi mobiliteden fazla olmasının yol açtığı bir düşüştedir. Ancak, hem gerilemenin hem de dışa doğru göçün oranı ikinci on yılda keskin bir şekilde düşmüştür. Diğer tüm yaş grupları kayıp verirken, yalnızca 15'e kadar olan yaş gruplarına yeni gelenler katılmıştır. İlk on yılda 15 ila 25 yaş grupları en ağır kayıpları yaşamış, fakat ikinci on yılda dışa doğru mobilite azalınca 25 ila 45 yaş grupları daha küçük kayıplar kaydederken, 25'ten küçük ve 45'ten büyük yaş gruplarından çıkış yüzdesi neredeyse ilk on yıldakiyle aynı kalmıştır.

Öte yandan, bir bütün olarak sınaî grup, 20-24 yaş aralığında oldukça keskin bir biçimde en sık görülen (model) yaş grubu ile tüm sayım tarihlerinde yaş bileşimi bakımından gençtir. Yirmi yıllık dönem süresince grup biraz yaşlanmış ve yaşlanmaya, orta gruplar neredeyse sabit kalırken, 20 yaş altı ve 40 yaş üstü göreli dağılımdaki değişiklikler neden olmuştur. Yaşlanma süreci, büyüme oranıyla ters bir ilişki sergilemiştir: İkinci on yılda yaşlanma gerilerken büyüme oranı yükselmiştir. Bu grubun yaş dağılımı, mobilite ve meslek niş eğrilerinin konfigürasyonu, kazanç sağlayarak çalışan toplam nüfusun eğrilerine birbirinden ayırt edilemeyecek kadar benzemektedir; bu benzerlik, sınaî kentsel ekonominin ülke ekonomisindeki hâkimiyetinin bir işareti sayılabilir. Sınaî nüfus iki on yılda da artan bir mobilite yaşamıştır. Bu mobilitenin ilk on yılda dörtte üçü, ikinci on yılda beşte dördü sınaî mesleklere doğru olmuştur. Bu sürede dışa doğru mobilite hem göreli hem mutlak rakamlarla gerilemiştir. Sınaî alana hareketlerin çok büyük bölümü, her on yılın başında gruba katılan 10 ila 15 yaşlarında yeni gelenlerden oluşmuştur. İçe doğru mobilitenin üst yaş sınırı otuz beştir, bu da tarımdan sınaî alana göç anlamına gelebilir. 1920-1930'da 35 yaşa kadar grup içine artan mobiliteye, 35 ila 45 yaşlarda dışa doğru mobilitede bir düşüş eşlik etmiştir. 50 yaştan sonra dışa doğru mobilite istikrar kazanmış ve her iki on yılda da neredeyse aynı kalmıştır.

İki grup için meslek nişlerindeki değişikler de karşıtlık göstermektedir. Var olan bir benzerlik, 20'den küçük yaş gruplarının meslek nişlerindeki azalmadır; ancak bu yaş grubunda görülen azalma tüm meslek gruplarına özgüdür. 20'nin üzerindeki yaş grupları için, tarımdaki meslek nişleri özellikle 50 sonrası yaş gruplarına eğilim gösterirken, sınaî mesleklerin nişlerinde 20 ila 40 yaş gruplarında daha yaşlı grup-

lardan daha fazla artış olmuştur.

B. Büro çalışanları grubu dışında, sınaî nüfusun mülk sahibi ve mülk sahibi olmayan şeklinde kutuplaşması, tarımsal ve sınaî nüfuslar arasında ikili karşıtlıkta olduğu gibi farklılaşan sonuçlar vermemiştir. Gerçekten de, eğilimler oldukça benzer olup, fark olarak sadece derece farklılıkları bulunmuştur. Ancak, derece farklılıkları bazen nitel farklar oluşturacak kadar önemli olabilir.

1910-1930 döneminde her iki sınıf da artan bir büyüme oranı sergilemiştir. Fakat mülk sahibi sınıf, 1910-1920'deki yüzde 18.5 büyüme oranından 1920-1930'da yüzde 36.4'e çıkarak sayıca keskin bir yükseliş yaşarken, mülk sahibi olmayan sınıfın ikinci on yıldaki artış oranı, ilk on yıldakinden fazla olsa bile, kazanç sağlayarak çalışan toplam nüfusa göre hafif bir gerilemeye neden olacak kadar küçüktür. Her iki sınıfta da, her birinde kendi toplamının yarısından fazla olan, nüfusun yoğunlaşması aynı yaş sınırları içinde, 20 ila 40 yaşları arasındadır. Fakat bu sınırlar arasındaki dağılım mülk sahibi sınıfta çok daha eşittir ve en sık gözlenen değerin konumu (mode) 1910'daki 25-29 yaş aralığından 1930'da 35-39 yaş aralığına kaymıştır. Mülk sahibi olmayan sınıfta ise dağılım belirgin bir şekilde genç nüfusa doğru kaymış ve en sık gözlenen değerin konumu (mode) yirmi yıllık dönem boyunca 20-24 yaş aralığında kalmıştır. Genel olarak, mülk sahibi sınıfın yaş bileşimi "orta yaş", mülk sahibi olmayan sınıfın yaş bileşimi "genç" olarak sınıflandırılabilir.

Bir sayım tarihinden diğerine göreli yaş dağılımındaki değişikliklerden anlaşıldığı gibi, mülk sahibi olmayan sınıf mülk sahibi sınıftan daha hızlı yaşlanmıştır. Mobilite eğilimleri ve meslek nişlerinde değişiklikler, mülk sahibi olmayan sınıfın yaşlanmasına mülk sahibi sınıfın yaşlanmasına olduğundan daha fazla katkıda bulunmuştur. Her iki sınıf net mobilite gerçekleşmiş; dışa doğru mobilite mülk sahibi sınıfta göreli ve mutlak sayı bakımından gerilerken, mülk sahibi olmayan sınıfta mutlak sayı bakımından neredeyse sabit kalmış, ama göreli olarak gerilemiştir. Her on yılın başındaki yaş dağılımına göre, mülk sahibi sınıfa doğru mobilitenin en büyük kısmı 10 ila15 yaş grubunda gerçekleşmiş, fakat ikinci yarıda oran ilkine kıyasla düşmüştür. Diğer yandan, sonraki yaş gruplarında içe doğru mobilite artmış ve yaş sınırı 1910-1920'deki 35'ten 1920-1940'de 45'e yükselmiş; buna bağlı olarak, ileri yaşlarda dışa doğru mobilite ilk on yıldan ikinci on yıla azalmıştır. Meslek nişleri de "orta" yaş gruplarını kayıran bir biçimde değişmiştir. 20'den küçük yaşlar için azalmış, 20'den büyükler için yükselmiş ve orta yaş gruplarındaki artış oranı, ileri yaşlardakinden daha büyük olmuştur.

Mülk sahibi olmayan sınıfın mobilite eğilimleri de, daha küçük ölçüde olsa da, aynı şekilde 20 ile 50 arası yaş gruplarını kayıran türdendir. 10-14 yaş grubunun sayıca büyük kazanımı, ilk on yıldan ikincisine görece düşmüş; 20 ila 35 yaş gruplarının kazanımı artmış; dışa doğru mobilite 35 ila 45 yaş gruplarında azalmış, 50'den sonraki yaş gruplarında artmıştır. Meslek nişleri bu sınıfa, mülk sahibi sınıfa davrandığı gibi davranmış; yani orta yaş gruplarından yana olmuştur.

İkinci on yılda içe doğru mobilitenin mülk sahibi sınıfta 45 yaşa, mülksüz sınıfta 35 yaşa kadar çıkması, her iki sınıfın da meslekler arası mobiliteden etkilendiklerini gösterir. Mülk sahibi sınıf "daha üst" seviyede olduğu için, bu sınıfa doğru mobilite, alt meslek tabakalarından bireylerin tırmanması ve hâlihazırda bu sınıfta bulunan

kişilerin yaşları ilerledikçe aynı yerde kalmaları için daha fazla fırsat anlamına gelebilir. Meslek olarak daha alt düzeyde yer aldığından, mülk sahibi olmayan sınıf için tersi bir yorum doğru olmalıdır. 20 ile 35 arası yaş gruplarında mülk sahibi olmayan sınıfa mobilite, ya daha yüksek tabakalardan iniş ya da meslekî alandan çekilme anlamına gelebilir. Söz buradayken, mülk sahibi olmayan sınıfın grafik eğrilerinin toplam kazanç sağlayarak çalışan nüfusunkine belirgin bir biçimde benzediklerini belirtmekte yarar vardır; bu mülk sahibi olmayan sınıfın toplam kazanç sağlayarak çalışan nüfusa damgasını vurduğunu gösteren bir olgudur.

C. Altısı sınaî, üçü tarımsal olmak üzere, dokuz meslek grubuna ilişkin grafikler, iki sınıfa ayrılmayı getiren birbirleriyle tutarlı ve sürekli tekrarlanan benzerlikleri ve karşıtlıkları gözler önüne sermektedir. Bu, varyasyonların temelde yatan kimi önemli faktörlerden kaynaklandığını düşündürmektedir. Öncelikle, yaş dağılımı eğrileri birbirleriyle keskin biçimde karşıt düşen iki tip olduğunu ortaya çıkarmaktadır: a) 35 yaş altındaki nüfusun yarısı ya da yarıdan fazlasının oluşturduğu ve en sık rastlanılan yaş grubunun çok belirgin bir biçimde 20 yaş civarında sergilendiği, nüfusun yaş ölçeğinin daha genç ucunda ağırlıklı olarak yoğunlaşmış birinci tiptekiler; b) yönelimde böylesine belirgin bir bükülme, dalgalanması olmaksızın, tepe noktalarında yumuşak dönüşler sergileyen, en sık rastlanan grubun diğerlerinden birazcık yüksekte oluştuğu, 20 ve 50 yaşlarındaki nüfusun yarısı ya da yarısından bile yüksek sayıdakilerin meydana getirdiği tip. İkincisi, yaş dağılımındaki bu değişikliklere meslekî gruplarının iki sınıfını etkileyen mobilitedeki karakteristik varyasyonlar eşlik etmektedir.

Yaş bileşimi bakımından "genç" denilebilecek sınıf meslek gruplarının birinci sınıfı, serbest meslek sahipleri grubu, büro çalışanları ve benzerleri grubu, yarı vasıflı ve vasıfsız işçiler ile çiftlik emekçilerinden oluşmaktadır. Bu meslek gruplarına özgü yaş dağılımı ve mobilite karakteristikleri, bunların her birinde eşit derecede bulunmamaktadır. Büro çalışanları ve tarım emekçileri grubunda nüfus yoğunlaşması 10 ve 25, yarı vasıflı ve vasıfsız gruplarda 15 ve 35 ve serbest meslek sahipleri grubunda da 20 ve 35 yaşları arasındadır. En sık görülen yaş grubunda yoğunlaşma derecesi gibi, eğilimlerde bir düzenliliği gösteren eğrilerin düzlük derecesi yarı vasıflı ve vasıfsız işçi gruplarında, geri kalanlardan oldukça daha düzdür, diğer grupların eğrileri tipik değer noktasında keskin bir biçimde doruğa yükselmektedir.

Bu meslek gruplarının tümü meslekler arası mobiliteden çok az etkilenmiştir; yani yalnızca 1920-1930 on yılında ve daha çok 20 ile 50 yaşları arasında olmak üzere gruplara az sayıda yeni gelenler olmuştur. Çiftlik emekçileri grubu hariç hepsinin, grup dışına mobiliteyi aşan grup içine bir toplam mobilitesi olmuştur. Grup içine bu fazla mobilite, serbest meslek sahipleri ve büro çalışanlarında, her on yılda her meslek grubunda, grup içinde kalanların sayısına göre büyük (yüzde 27 ile yüzde 49 arasında değişen), fakat (yüzde 1 ve yüzde 23 arasında oranlarda değişen) yarı vasıflı ve vasıfsız işçilerde küçüktür. Ayrıca, dışa doğru mobilete fazlalığı kaydeden tarım emekçileri grubu da dahil, her grupta gerçekleşen içe doğru hareketler en genç iki yaş grubunda, 10 ila 20 yaş gruplarında yoğunlaşmıştır. Bu da diğer meslekl erden gelenlerden ziyade, çalışma alanına yeni gelenleri ifade etmektedir. Serbest meslek sahipleri grubunda böylesi bir yoğunluk, 1920-1930 on yılında bu grubu

etkileyen toplam mobilitenin yüzde 90'ını temsil etmektedir. Çiftlik emekçileri grubunda ise tüm girişler 15 yaşın altında gerçekleşmiştir.

Bu meslek gruplarının mobilitesinin ikinci bir karakteristiği de, içe doğru hareketin oluştuğu yaşlardan hemen sonraki yaş gruplarından dışa doğru hareketlerin, daha ileri yaş gruplarının dışa doğru hareketlerinden sayıca daha fazla olmasıdır. Bu durum, bu meslek gruplarında, genç yaşlarda önce mesleğe hızlı bir akış, sonra da buradan dışarıya büyük, göç gibi bir çıkış biçiminde, değişim hareketi yaşandığını ve dışa doğru mobilitenin ileri yaşlarda istikrar kazandığını göstermektedir. İçe doğru mobilitenin yaş sınırının ikinci on yılda 20 yaşın üzerine çıktığında bile, çiftlik emekçileri grubu hariç, yirmi yaşından sonra gruplardan çıkış hareketleri gerçekleşmiş ve içe doğru mobilite sonraki yaşlarda yeniden başlamıştır.

Bu birinci sınıf meslek grupları sayılarını, diğer mesleklerden daha ileri yaşlardaki işçileri alarak değil, mensuplarını meslek alanına giren yeni, deneyimsizler arasından devşirerek korumuş ya da artırmışlardır. Üstelik, bunların meslekî yapıları, yeni girenler yaşlandıkça onların tümünü gözeten bir türden değildir ve bu durum yirmi yaşından sonra dışa bir göçle sonuçlanmıştır. Bu duruma neden olan husus, çözülmesi gereken bir sorunu oluşturmaktadır. Bu anda, yalnızca tek bir açıklama akla gelmektedir. Serbest meslek sahipleri hariç, tüm bu meslekler için genç yaşlardaki nüfusun "meslekte yer bulup çabalaması" belirtilmesi gereken bir hususdur.[36] Bireyler düzenli bir işe yerleşmelerinden önce, çeşitli işlerde yer edinmek için çabalarlar ve daha çok büro işleri, çiftlik emekçiliği ile kol işçiliği gibi alt düzeylerdeki işlerde istihdam edilirler. Serbest mesleklerde, muhtemelen yüksek düzeyde uzmanlaşma olduğu ve belirli bir ön eğitim gerektirdikleri için bu tür çabalamaların yeri yoktur. Ayrıca, bu uzmanlaşma özelliği, daha ileri yaşlarda, başka bir meslekten serbest meslek alanına hareketleri önler. Girişlerin genç yaşlara yoğunlaşmasını, daha sonralarda meslekler arası çok az mobilite olmasını açıklayan neden de budur

D. Yaş bileşimi bakımından "yaşlı" denilebilecek ikinci meslek grupları sınıfı, mülk sahipleri, yöneticiler ve yetkili-sorumlu görevde bulunanlar grubundan, vasıflı işçilerden, çiftlik sahipleri ve kiracıları grubu ile çiftlik yöneticileri ve ustabaşılar grubundan oluşur. Bu grupların yaş dağılımı eğrileri yaş ölçeğinin genç ucuna doğru eğilmez; en sık gözlenen değerler de diğer yaş aralıklarının çok üzerine çıkmaz. Nüfus yoğunluğu mülk sahipleri vb grubunda 30 ile 50 yaş arasında, iki tarımsal grupta 25 ile 50 yaş arasında, vasıflı işçilerde 25 ile 45 yaş arasındadır.

Bu grupları etkileyen mobilitenin karakteristikleri, "daha genç" meslekler sınıfını etkileyen mobilite karakteristiklerinin tersidir. İkinci on yılda çiftlik yöneticileri grubu hariç, tüm gruplarda giriş hareketleri gruplardan çıkış hareketlerinden fazla olmuştur. Mülk sahipleri vb grubu ile vasıflı işçilerin her iki on yılda da grup içinde kalanlar bakımından mobilite fazlası, iki tarımsal gruptakinden daha fazla olmuştur. Tüm durumlarda, net mobilitenin yönünden ve miktarından, grubun gerilemesinden ya da büyümesinden bağımsız olarak, gruplara girişler, belirgin ölçüde meslekler arası bir mobiliteyi yani diğer mesleklerden hareketleri göstermektedir. Bu meslekler sınıfında, girişlerin en genç iki yaş grubunda yoğunlaşması görülmez. İçe doğru hareketlerin yaş dağılımında, 1920-1930 arasındaki on yıldaki meslekler

sınıfında görülen benzeri bir kopma da yoktur. Bu da, işe giriş çıkış miktarının daha genç yaşlarda küçük olduğunu gösterir. Meslekler arası hareketleri gösteren 20 ile 50 yaş arası iç mobilite mülk sahipleri vb grubunda ilk on yıldan ikinci on yıla artmış, fakat diğer üç grupta gerilemiştir. Mobilite eğilimleri, grupların büyüme eğilimleriyle uyumludur; ilk grup yükselişte, diğer gruplar düşüştedir.

Diğer meslek gruplarından bu meslek gruplarına nüfus hareketleri, meslekların, meslekî tabakalaşmadaki göreli konumlarıyla ilişkili gibi görünmektedir. Bütün mesleklerin altlarındaki meslekler için en üst basamak haline geldiği anlaşılmaktadır. Vasıflı meslekler toplam meslekî tabakalaşmada düşük bir statüye sahip olsalar bile, "kol işçileri" sınıfının iç tabakalaşmasının zirve konumunu oluşturur. Anderson ve Davidson, incelemelerinde, vasıfsız ve yarı vasıflı mesleklerden vasıflı mesleklere ve büro işlerinden serbest meslek sahiplerine ve mülk sahiplerine bir nüfus kayışı saptamışlardır.(37) Bu incelemenin verilerine göre, tarımsal hiyerarşide de benzer bir nüfus kayışı vardır. Görünüşe göre, incelenen dönemde nüfusun meslekî hiyerarşide yukarı hareketi, tersi yönde hareketten daha güçlüdür. Bu sonuç da Davidson ve Anderson'un bulguları ile uyumludur.(38)

E. Son olarak, tüm meslek grupları için geçerli birkaç karakteristik göze çarpmaktadır. Birincisi, bu grupların tümü 1910 ila 1930 döneminde değişik derecelerde yaşlanmıştır. İkincisi, yaşlanma oranı ile büyüme oranı arasında ters bir ilişki var gibi görünmektedir. Üçüncüsü, tüm örneklerde en genç iki gruba çok sayıda yeni gelen olsa bile, 10 ila 20 yaş aralığı için meslek nişleri iki on yıl boyunca gerilemiştir. Bu gerileme, her on yılın başında on yaş altında olanlar gruplarından yeni gelenlerin sayısındaki düşüşten kaynaklanmıştır.

Sonuç

Okuru istatistikî teknikler labirentinde dolaştırmak zorunlu olmasına rağmen, bu incelemede kullanılan prosedürün esas olarak çok basit olduğu güvenle söylenebilir. Önceki sayfalarda anlatılan karmaşık sorunların çoğu, bu inceleme için benimsenen teknikle analizi yapılabilsin diye özgün verilerde düzeltmeler yapılması gerekli olduğu için ortaya çıkmıştır. Öncelikle, sayım raporlarının mesleklere ilişkin verilerinin "sosyo-ekonomik gruplar" şeklinde yeniden sınıflandırılması gerekmiştir. Nüfus Sayımı İdaresi'nin bizzat kendisi de (sonraki dönemler için) böyle bir yeniden sınıflandırma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Nüfus Sayımı İdaresi şimdiden, bu incelemede de kullanılan Edwards gruplandırmasını kullanarak, 1930 yılının mesleklere ilişkin verilerinin bir yeniden sınıflandırılmasını yayınlamış olup 1940 nüfus sayımında aynı sınıflandırma sisteminin kullanılmasını planlamaktadır. İkinci sorun, yaş dağılımının beşer yıllık yaş gruplarına ayrılması sorunu da, Nüfus Sayım İdaresi tarafından gelecekte çözülecektir: zira bu İdare 1930'da benimsenen beş yıllık yaş sınıflandırmasını kullanmayı planlamaktadır. Ayrıca, eğer şimdiki kotaya dayalı göç politikaları devam ederse, ülkenin aldığı ve verdiği göçü hesaplamak için gerekli olan istatistikî düzeltmeler nicelikler açısından önemli olmayacaktır. 1925'ten beri yapıldığı gibi, iç ve dış göç verileri 16'dan 45 yaşa kadar beşer yıllık aralıklarla rapor edilmeye devam edilirse, bu istatistikî düzeltmeleri yapmak da zor olmayacaktır.

Geriye kalan asıl zorluk, ölüm cetvellerinin meslek gruplarına göre yeniden inşası olacaktır. Fakat bu sorunun da yakın gelecekte çözüleceğini düşünmek için yeterli neden vardır. Toplumsal ve meslekî grupların farklı ölüm oranları, demografik literatürde zaten günün başlıca konusudur. "Sosyo-ekonomik statü gruplarına" göre ölüm oranlarını elde etmek için son dönemde bir girişimde bulunulmuştur -bu çalışmada da grup içinde kalanların oranlarının düzeltilmesinde bu oranlar kullanılmıştır. Ölüm oranlarından ayrı olarak, meslekî ölüm cetvellerini oluşturmak, araştırmacıların bu alandaki çalışmalarında bir sonraki mantıksal adımdır.

Sayım raporlarındaki yaş ve meslekî sınıflandırmada yapılan değişiklikler, bu incelemede karşılaşılan zorlukların yarıdan fazlasını ortadan kaldırmıştır. On yıl zarfında ölenlerin yerini doldurmak için gerekli sayıdan fazlasını içeren hareketler sayesinde prosedür, ölümler bakımından bir düzeltme yapılmadan da net mobiliteyi vereceğinden geriye kalan esas zorluk, yani meslekî ölüm cetvellerinin şu anda elde bulunmayışı bir felaket değildir. Bu incelemede, verili bir meslek grubunun içine doğru hareketlerle ilgili rakamlar, hem ölenlerin yerini almaya gelenleri hem de yeni meslek nişlerini doldurmak için gelenleri temsil etmektedir. Bu yüzden, bu çalışma verili bir mesleğe brüt hareketlerin ölümlerden fazla olup olmadığını, dolayısıyla yeni meslek nişlerinin yaratılmasını gerektirip gerektirmediğini ya da hareketlerin ölenlerin sayısına eşit ya da daha az olup olmadığını göstermemektedir. Dolayısıyla, verili bir meslek grubundan çıkış hareketleriyle ilgili rakamlar yalnızca grup içinde kalanların dış göçünden kaynaklanan kayıpları kapsamakta ve ölümden kaynaklanan boşlukları göz ardı etmektedir. Söz konusu boşlukların doldurulmamış olması, yerlerinin doldurulması için normal olarak gerçekleşmesi beklenecek hareketlerin kısıtlanmış olduğunu dolaylı bir biçimde ifade eder.

Şimdilik, bu incelemede kullanılan teknik, tüm nüfusun meslekî yapısı içindeki hareket eğilimlerini kestirmeden elde etmenin tek yolu gibidir. Gelecekte bireylerin meslekî mobilitelerinin kayıtları tutuluyor hale gelse bile, ülkenin bir bütün olarak incelenmesinde bu tür verilerin kullanılmasının üstlenilmesi muazzam bir iş olurdu. Diğer yandan, ülkenin toplam kazanç sağlayarak çalışan nüfusundaki eğilimleri incelemenin, belirli bir örneklemin ya da belirli toplulukların incelenmesinde bulunmayan sosyolojik bir önemi vardır. Aslında, ikinci tür incelemeler, yalnızca, vardıkları sonuçlar genel olarak toplumdaki tipik genel eğilimleri yansıttıkları ölçüde sosyolojik önem taşırlar.

Bu incelemede kullanılan prosedür, istatistikî verileri bulunan her bölge ve her sanayi için kullanılabilir. Ülkenin ağırlıklı olarak tarımsal ve ağırlıklı olarak sınaî bölgelerine ilişkin verilerin analizi, meslekî tabakalaşmada ve meslekî mobilitede olduğu gibi, iki ekonomi tipi arasında var olan farklılıkları da böylelikle açığa çıkarabilir. Kazanç sağlayarak çalışan nüfusun belli başlı sanayilere göre analizi, meslekî yapı içinde yer alan nüfusun sergilemekte olduğu eğilimden öncelikle ekonominin hangi dalının sorumlu olduğu hakkında bir ipucu verecektir.

Dipnotlar

(1) Son on yılın öncesinde meslekî mobilite, ünlü bilim insanları, edebiyatçılar, kraliyet aileleri ve milyonerler gibi toplumsal açıdan itibarlı kişilere ilişkin çalışmalarda dolaylı olarak ele alınırdı. Bu tür çalışmalar, F. Galton'ın 1869'da çıkan *Hereditary Genius* ve 1874'te çıkan *Men of Science* kitaplarıyla başladı. Daha sonra bu eserleri 1904'te H. Ellis'in *British Men of Genuis* adlı eseri, S. Nearing'in 1916'da "The Younger Generation of American Men of Genuis" adlı çalışmaları, yine 1916'da E. L. Clark'ın *American Men of Letters: Their Nature and Nurture* adlı kitabı, J. M. Cattell'in 1921'de "The Families of American Men of Science" adlı çalışması, F. A. Woods'un "The Conification of Social Groups: Evidence from New England Families" ve 1925'te P. Sorokin'in "American Millionaires and Multi-Millionaires" adlı çalışmaları takip etti. Birkaç istisna haricinde bu ilk çalışmalar toplumsal itibarı belirleyen faktörler olarak kalıtımın ve çevrenin göreli rolünü değerlendirme ile ilgilenmişlerdir. Söz konusu ilgi bu araştırma alanında tamamıyla kaybolmuş değildir; bunun en son tezahürleri W. F. Taussig ve C. S. Joslyn'in *American Business Leaders* (1932) ve J. Schneider'in "Social Class, Historical Circumstances and Fame" (1937) ve "The Definition of Eminence and the Social Origin of Famous English Men of Science" (1938) adlı çalışmalarıdır. 1920'lere gelindiğinde genel olarak meslekî mobilite üzerine çalışmalar çıkmaya başladı: W. J. Spillman'ın 1919'da "The Agricultural Ladder" ve 1925'te S. S. Visher'in "A Study of the Type of the Place of Birth and of the Occupation of Fathers of Subjects of Sketches in 'Who's Who in America" adlı eserleri meslekî katmanlaşma ve meslekî mobilite ile diğer toplumsal katmanlaşma ve mobilite türleri arasındaki farka ilişkin tartışmalar ortaya çıkmaya başladı; R. E. Park ve P. Sorokin, belki de, sorunu ilk ele alanlar olarak anılabilir. Sorokin'in toplumsal mobilite üzerine çalışmasının 1927'de yayımlanmasıyla birlikte, mesleklerle ilgili araştırmalar kesin sosyolojik kabul gördü. Son on yılda bu alandaki çalışmalar iki kategoriye ayrılmaktadır: Mesleklerin sınıflandırılması sorunuyla ilgilenen araştırmalar ve bir çalışmanın temeli olarak eldeki sınıflandırmalardan birini benimseyerek, tanımlayıcı, istatistiksel soruşturmalarla meşgul olan araştırmalar. V. M. Sims'in *The Measurement of Socio-Economic Status* (1928), R. O. Beckman'ın "A New Scale for Gauging Occupational Rank" (1934) ve W. V. Bingham'ın "Classifying and Testing for Clerical Jobs" (1935) adlı çalışmaları birinci tip araştırmalardır. Meslekleri sınıflandırma sorunu henüz bilimsel olarak ve yeterli seviyede ele alınmamıştır. İkinci tip araştırmalar arasında ise şunlar bulunmaktadır: M. Ginsberg'in "Interchange between Social Classes" (1932) adlı eseri, C. C. Jones'un editörlüğünü yaptığı *The Social Survey of Merseyside* (1934), B. F. Kimball'in *Changes in the Occupational Pattern of the New York State* (1937) ve P. E. Davidson ve H. D. Anderson'un *Occupational Mobilite in an American Community* (1937) adlı eserleri.

(2) *Encylopedia of the Social Science*'da yer alan "Meslek" maddesinde Arthur Salz şöyle demektedir: "Karakteristik bir iş bölümünün işlev uzmanlaşmasının, mübadelenin ve hâkim ideolojinin bulunduğu modern toplumda insanların büyük çoğunluğu yaşamlarını devam ettirmek ve belirli bir toplumsal statüyü sürdürmek için özgül, nispeten sürekli bir faaliyette bulunurlar. Toplum bilimleri literatüründe bu faaliyete meslek denilir... modern toplum... en azından şimdilik, meslekî temelde örgütlüdür. Çünkü meslek bir insanı diğerinden ayırt eden, her bireye bağımsızlık duygusu veren ve aynı zamanda farklı geçmiş ve kökenden gelen insanları birbirine eşit olarak birleştiren bir olgudur. Meslek, bireylerin iç varlıklarında derin izler bırakır, yaşam öykülerini önemli ölçüde etkiler, bireyleri topluma bağlama göre-

vini görür ve böylece toplumsal yapıya belli bir biçim kazandırır."

(3) Öyle görünüyor ki, yatırımlardan gelen geliri, bireylerin gerçekleşen toplam gelirlerinin küçük bir kısmını oluşturmaktadır. W. I. King bu konuda şöyle diyor: "Şirket hisse senetlerine yapılan yatırımlar ve bunların Amerikan refahı üzerindeki etkisiyle ilgili o kadar çok şey işitiyoruz ki, ülkenin gelirine gittikçe daha fazla hâkim olmaya başladıklarını düşünme eğiliminde oluyoruz... Yazarın derlediği veriler böyle bir sonuca varmak için oldukça az delil sunuyor... Faiz ve temettülerin toplamı ABD'deki tüm bireylerin gerçekleşmiş gelirinin yalnızca on birde birine karşılık geliyor." *The National Income and its Purchasing Power* (1930), s. 195. Gelir üzerine yapılan bir diğer özgün çalışma ise şöyle diyor: "Üretimde kullanılmayan emlak getirilerini de kapsayan toplam gelir temelinde, meslekî gelir milli gelirin yaklaşık yüzde 76'sını oluşturmuştur. Yalnızca 'üretim gelirini' temsil eden daha sınırlı toplam gelir bakımından, 'meslekî' gelir payı yüzde 84-86'yı bulmuştur. Bu bağlamda, 'meslekî' gelirin 'emek' gelirinden bir bakıma daha yüksek olduğuna dikkat edilmelidir. Meslekî gelir, bireysel girişimcilerin yatırımlarından elde ettikleri geliri de içermektedir" (*America's Capacity to Consume*, M. Leven, H. G. Moulton ve C. Warburton, s. 159). Bu son çalışmaya göre, mesleklerden elde edilen gelir ile yatırımlardan elde edilen gelirlerin oransal payları 1909'dan 1929'a kadar hatırı sayılır biçimde değişmemiştir. Bununla birlikte, bir çekince de konulmalıdır. Verilen tanıma göre, mesleklerden elde edilen gelir girişimcilerin kendi işlerine yaptıkları yatırımlardan elde ettikleri getiriyi de içerir. Eğer "meslekî gelir"in hak sahibi bileşenler arasında bölüşümü incelenecek olursa, maaşlı ve ücretli çalışanların payları 1909'dan 1929'a kadar artarken, aynı süre zarfında girişimcilerin kendi yatırımlarından ve emeklerinden elde ettikleri getiri payının düştüğü görülür (*a.g.e.* s. 158, tablo 10). Diğer bir değişle, gerçek meslekî gelir, ücretler ve maaşlar, milli gelirin büyük kısmını oluşturma eğiliminde olmuştur.

(4) V. M. Sims'in çalışması meslekleri, çeşitli meslek gruplarının yaşam düzeylerinin ölçümü temelinde sınıflandırmaya çalışmıştır. Yaşam düzeyi ya da standardıyla ilgili tüm araştırmalar sorunu, nüfusun meslek ve/veya gelir bakımından sınıflandırılmasına göre ele alır. Belirli ailelere özgü yaşam alışkanlıkları ve toplumsal değerler gibi çeşitli faktörler ilgili ailelerin yaşam düzeylerini etkilese de, bu faktörlerin işlevi, kazanılan gelirin büyüklüğü ve sürekliliği ile sınırlıdır. Sözü edilen *America's Capacity to Consume* adlı çalışma, gelir büyüklüğünün yaşam düzeyiyle ilişkisi sorunuyla uğraşır ve konuyu meslek gruplarına göre ele alır (VI-X. Bölümler).

(5) Spillman, Taussig, Joslyn, Sorokin, Ginsberg, Sims, Bingham, Anderson, Davidson ve C. C. Jones'un çalışmaları tamamıyla ya da kısmen dikey meslekî sınıflama ve mobiliteyi ele alır.

(6) Toplumsal katmanlaşma ile meslekî katmanlaşma özdeş değildir, fakat ilişkilidir. İlki toplumun tüm üyelerini içerirken, diğeri yalnızca gelir getirici işlerde çalışan üyelerini kapsar.

(7) "Açık toplum" ifadesi, genel olarak tüm bireylerin eşit toplumsal fırsatlara sahip oldukları ve bu nedenle bireysel liyakat temelinde ilerledikleri toplumsal bir düzeni ifade edecek şekilde anlaşılır. Ne var ki, bu türden bir açık toplum nispeten kapalı bir iş bölümü sistemine, örneğin, bireyi ömür boyu teknik bakımdan bir ya da birkaç meslekte uzmanlaştıran bir sisteme sahip olabilir. Bu uzmanlaşma, kişinin hayatı boyunca meslekî mobilitesini kısıtlayabilir. Yıllarca tek meslekle uğraşmak, bireye başka bir mesleğe geçişini imkansızlaştıran ya da en azından zorlaştıran yaşam alışkanlıkları ve uzmanlık becerileri kazandırabilir. Tam bir hareket akışkanlığı yalnızca açık bir iş bölümünün olduğu bir açık toplumda olabilir. Yine de, toplumdaki bu tam açıklıkla birlikte, meslekî organizasyon içinde dikey mobiliteden söz

etmeye bir zemin kalmayabilir, çünkü o zaman herhangi bir toplumsal ya da meslekî katmanlaşma var olmayabilir. Meslekler yalnızca yatay düzlemde farklılaşabilir ve bu takdirde nüfusun birbirinden toplumsal olarak farklılaşmış gruplaşmalarında bir muadili olmaz.

(8) J. Schneider (*a.g.e.*), yöntemi bakımından daha önceki çalışmaları izleyen ve "toplumsal itibar sahibi olmanın" nedenlerine eğilen, katı bir biçimde de mesleklerle sınırlı olmayan bir inceleme yapmıştır. Bu çalışma yine de, belirleyici faktörler sorununu yeni bir biçimde ortaya koyması bakımından önemlidir. Yazar, soruna eskiden olduğu gibi -tikel bireyleri etkileyen aile statüsü ve eğitim gibi dolaysız toplumsal koşullar olarak ele alınan- çevre etkilerine karşı soya çekimin etkileri olarak yaklaşmanın, "tarihsel koşul ve durumların" rolünü değerlendirme dışında bıraktığına işaret eder. Savını araştırmasının ortaya çıkardığı olgularla tartışıp desteklerken; emekçi sınıfların yaşam düzeyi ve eğitim fırsatları zaman içinde iyileşse bile, toplumsal fırsatlar genişlemiyorsa, alt toplumsal sınıflardan bireylerin daha yüksek toplumsal düzeylere yükselemeyeceklerini söylemektedir. Schneider'ın diğer bir savı ise şöyledir: Bireylerin itibar kazandıkları faaliyet alanları geldikleri toplusal sınıfa göre değişmektedir. Meslekî terimlere aktarıldığında bu iki ifade şu anlamlara gelebilir: a) ekonomik temel ve aynı zamanda iş bölümü sistemi genişlemedikçe, yukarı doğru meslekî mobilite gerçekleşemez; b) yukarı doğru meslekî mobilite, bireylerin toplumsal sınıf kökenlerine göre belirli mecralara yönelme eğilimi gösterir. Schneider'inki gibi bir bakış açısı, mesleki araştırmalarda, mesleklere intibak sorunlarının eğitimle bağlantılı olduğu ve uygun sayıda kişiye uygun bir eğitimin verilmesiyle düzeltileceğini savunan çevreler için önem taşımaktadır. Örneğin, ekonomist C. N. Carver'in tezine göre "doğru bir halk eğitimi sistemi, meslekî dengeyi yeniden sağlamanın bir aracıdır" (*Readings in Human Ecology*, ed., R. D. McKenzie, 1934). Meslek rehberliği üzerine yapılan sayısız inceleme ve fiilî çalışma, benzer bir kanaatin ifadesidir.

(9) "A Social-Economic Grouping of the Gainful Workers of the United States", *Jour. Amer. Stat. Assn.*, 1933, c. 28.

(10) *A.g.e.*

(11) Taussig'in sınıflandırması altı yerine beş grubu içerir; mülk sahipleri, yöneticiler ve serbest meslek sahiplerinin hepsi aynı gruba sokulmuştur (*Principles of Economics*, 1915, c. II).

(12) İzlenen yöntem daha sonra ele alınacaktır.

(13) *The Modern Economy in Action* kitabında C. F. Ware ve G. C. Means şöyle derler: "Eski ekonomide en büyük ekonomik faaliyet bloğu çiftçiliktir" (s. 57). "Eski ekonomiyi" sanayi devrimi öncesinde var olan, "tipik işletme biriminin atölye, dükkan, çiftlik ya da gemi olduğu, her ayakkabıcı, denizci, çiftçi ya da gemi kaptanının bağımsız hareket ettiği ve diğer çiftçiler, gemi kaptanları vs ile sürekli bir rekabet hâlinde oldukları" bir ekonomik tipi olarak nitelerler. "Birkaç yardımcının ya da çırağın çalıştırılması, ekonominin temelde atomistik olan niteliğini değiştirmeye yetmez " (s. 4). Bu eski tipin karşıtı, günümüzün kentsel-sınaî ekonomisinde egemen olan "yeni şirket ekonomisi"dir. Yeni ekonominin karakteristik birimleri, kapsamlı bir iç iş bölümü ve iş farklılaşması bulunan, kendilerine özgü tüzel kişiliğe sahip, rasyonelleşmiş, büyük örgütlenmelerdir. Eskinin mülkiyette, denetimde, yönetimde ve gerçek üretimdeki birliği artık birbirinden kopmuştur. Eskinin serbest piyasada rekabet yoluyla uyum mekanizmasının yerini, fiyat dalgalanmalarından çok, fiyatlar nispeten sabit tutularak üretimde çeşitlenme yoluyla uyum mekanizması, giderek daha fazla almaktadır (Bölüm II ve III).

(14) Bkz. *Recent Economic Changes in the United State, Report of the Committee on Unemployment*, 1929, c. II, tarım üzerine olan bölüm.

(15) A. A. Barle ve G. C. Means, fabrika sisteminin ve şirketlerin büyümesiyle birlikte "sahiplik"te meydana gelen değişiklikleri belirttikten sonra, çağdaş toplumun fenomenlerini çözümlemede yararlı bir araç haline getirmek için sahiplik kavramının yeniden incelenip tanımlanması gerektiği sonucuna varırlar, *The Modern Corporation and Private Property*, 1929, kitap IV, bölüm III.

(16) Berle ve Means, adı geçen kaynakta, çok aydınlatıcı bir mülkiyet analizi sunmaktalar. Bu konu C. F. Ware ve G. C. Means'in adı geçen eserlerinde de belirli bir ölçüde tartışılmaktadır.

(17) Yöneticilerin, müdürlerin, mütevellilerin ve benzerlerinin elinde yetkilerin yoğunlaşmasıyla birlikte, bir hisse senedi sahiplerinin bir şirketin mülkiyetinde sahip oldukları hisse -yani şirket varlıklarına ortaklık hakkı- "hisse sahibinin rızası olmadan değiştirilebilir ya da azaltılabilir." Cari kazanç talepleri konusunda da aynısı olabilir. Dahası şirket liderlerinin şirket malını fiilen transfer etmeye yetkileri vardır. "Bu durumda birçok hissedar, yönetim kurulunun şirket kazançlarını kendilerinden uzak tutmakta ne kadar mahir olduklarını görmüştür. Temettülerinin ve hisselerinin piyasa değerine ne olduğunu merak eden hissedarlar ve şirket uygulamalarını araştıranlar, bu konuda başvurulan çeşitli hilelere aşinadır (Ware ve Means, *a.g.e*, s. 51).

(18) Kanun nezdinde şirketlerin "sahipleri" hissedarlarıdır. Esas olarak, hisse senetleri bunları elinde tutanların yapmış oldukları ödeme oranı uyarınca şirketlerin mülkiyetinde ve gelirlerinde pay sahibi olduklarını gösterir. 17. dipnotta söz edilen koşullarda ise bir hisse senedi "yatırımcıları bakımından kazanç sağlayan bir ortaklık olarak nitelenemez. Belli bir ölçüde varlıkları elde bulunduruyor ve daha büyük ölçüde de sağladıkları kazanca ortak olmanın hisse sahibinin yasal hakkının ve gerçek değerini bulmasına etkide bulunabilme konumunu gösterdiğinin kanunen varsayılması bir gerçeğin ifadesidir. Üzerinde durulması gereken esas husus ise bu yasal ortaklıkların ya da hakların neler olduğu değil, bu hakların yaşama geçirilmesi için nemaların dağıtımı konusunda hissedarın beklentilerinin ne olduğu ve serbest pazarın bu beklentileri ne ölçüde karşılayacağıdır". Denilebilir ki: "Biri diğerinin üzerinde, birbirleriyle ilişkili ancak aynı olmayan iki mülkiyet biçimi ortaya çıkmıştır. En altta hareketsiz, yerinde duran ve insanların, yöneticilerin, operatörlerin işlem yapmasını bekleyen fiziksel mülkiyet yer almaktadır. Bunun üzerinde de elden ele geçen, belirli bir ölçüde akışkanlığı olan, insanların müdahalesini fazla ya da hiç gerektirmeyen ve fiili değerine mübadele sürecinde ya da piyasada eriştiği fiyatla ulaşan, söz konusu fiziksel mülkiyete kısmen bağımlı birtakım simgesel değerler yer alır" (Berle ve Means, *a.g.e.*, s. 285, 286 ve 287). Bu nedenle, hissedarın aslında "sahip olduğu" şey piyasada nakit bir değer taşıyan ve ait olduğu şirketin piyasa rayicine göre beklenen kazancı sağlayan bir kağıt parçasıdır. Hisse sahibini, bu hissesinin temsil ettiği varsayılan mülkiyetten çok, piyasada taşıdığı değer ilgilendirir. Hisse sahipliği sorunuyla bağlantılı olarak mülkiyetin genellikle inanıldığı gibi geniş bir tabana yayılmış olmadığı da belirtilmelidir. *America's Capacity to Consume* [Amerika'nın Tüketim Kapasitesi] başlıklı kitabın yazarları "Nüfusun büyük bir kısmı için yatırımlardan sağlanan gelirlerin ihmal edilecek bir düzeyde olmasına karşılık tümüyle yatırımlarının sağladığı kazanca bağımlı olanların da bulunduğunu" belirtirler (*a.g.e.*, s. 26). W. I. King'in sunduğu verilere göre girişimciler ve diğer mülk sahipleri 1925'te gelirlerinin beşte biri ile dörtte biri

arasındaki bir miktarı şirket kaynaklarından sağlarken aynı kaynaklardan gelir elde eden ABD'deki tüm bireyler bakımından hesaplandığında bu miktar toplam gelirlerin on bir de birine karşılık gelmektedir (a.g.e., s. 196). Yatırımların toplumun üst tabakalarının elinde yoğunlaştığının dolaylı bir başka göstergesi de tasarruflara ilişkin verilerdir. 1929'da oluşan 15 milyar dolar tutarındaki toplam tasarrufun 13 milyar dolarlık kısmı (yüzde 86'sı) 4600 dolar ve üstü gelir elde edenler grubunca geliştirilmiştir (*a.g.e.*, s. 96).

(19) Tıp ve hukuk gibi en eski mesleklerin, eski ekonomi tipinde görülen esnaf ve tüccarlar loncalarına benzer "lonca" örgütlerine sahip olduklarını belirtmek gerekir. Mülk sahibi-üretici sınıfın bireyci ruhuna sadık kalan tıp mesleği, toplumsallaştırılmış tıbba şiddetle karşı çıkmaktadır; tıpkı çiftçilerin toprağın kolektifleştirilmesine, manifaktürcülerin fabrikaların kolektifleştirilmesine direnmeleri gibi. Serbest meslek sahibi grupların, genellikle "mülk sahibi" ve yöneten sınıfların yanında yer almalarının başka ekonomik ve toplumsal nedenleri de vardır. Serbest meslek sahibi gruplar genelde "kültürün" -felsefenin, bilimin, sanatın- koruyucusu olmuşlardır. Sözü edilen bu kültür, bu faaliyetleri zengin sınıfların sübvanse ettiği uzman gruplara havale eden bir toplumsal sistemde gelişmiştir. "Öğrenilmiş faaliyetlerin" bu şekilde himayesi özellikle sanatın tarihinde çok açıktır. Her büyük sanatçının yaşamöyküsü bunun bir tanığıdır. Geleneksel bir aristokrasinin olmadığı ABD gibi bir ülkede bile bağış, hediye, burs ve ödül vb biçimde sübvansiyonlar vardır.

(20) Konumları tam belirli olmayan ve bu nedenle sınıflandırılmaları zor grupların olması sınıflandırma şemasını geçersiz kılmaz. Her türe özgü sınıflandırma, tiplerin nasıl nitelendiğini vermektedir. Sınıf tipleri arasından belirli kalemleri ayırıp tasnif etmek, nihayetinde ayrım çizgilerinin nereye çekileceği kararına bağlı olan bir dağılım meselesidir. Ayrıca, meslek gruplarının denetim işlevi temelinde sınıflandırılması, bir iki gruba "bölme" durumundan ziyade bir kutuplaşma süreci olarak görülmelidir. Nasıl ki mıknatıs çubuğunun bir kutbundan diğerine yavaş yavaş geçerken manyetik çekim etkisini sürdürmesi iki uçta birbirini itici manyetik kuvvetlerin bulunmasıyla bağdaşmaz değilse, meslekî tabakalaşmada da ortak sınır çizgisi üzerinde yer alan grupların varlığı, grupların denetim konumuna sahip olup olmaları bakımından kutuplaşmış oldukları hususuna halel getirmez.

(21) Eğer yeni devşirilenler babalarının meslekî statülerince belirlenen alt düzey mesleklerden geliyorlarsa, söz konusu meslek grubunun içine genç yaşlarda gerçekleşen hareket, meslekler arası mobilitenin bir kuşaktan diğerine olduğunu gösterir. Daha önce de bahsedildiği üzere, bu inceleme bu çeşit mobiliteyi ele almamaktadır.

(22) "Trends in the Ages of Gainful Workers by Occupation, 1910-1930," *Jour. Amer. Stat. Assn.*, 1935, c. 30, s. 678-687.

(23) Yaş aralıklarına ilişkin rakamlar, -2'den başlayıp sırasıyla 3, 6, 7, 6, 3, -2 ile çarpılmış ve elde edilen sonuç 21'e bölünmüştür. Bölüm, çarpım dizisinde ortanca yaş grubu için yuvarlanmış rakam, yani 7 ile çarpılan sayıdır. İkinci yaş grubu ile çarpmaya başlayarak ve ondan sonra da yaş ölçeğinde aşağıya doğru giderek işlem tekrarlanmıştır. Bu incelemede, sonra da belirtileceği gibi, yuvarlamanın gerekli görüldüğü her seferinde aynı işlem uygulanmıştır.

(24) Yazarın haberdar olduğu, nüfusun mobilitesini araştırmak için yaş dağılımı verilerini kullanan ilk araştırma J. S. G. Heath'in "Underemployment and Mobility of Labor" (1911) adlı çalışmasıdır. Heath seçilmiş meslek gruplarını ele almış ve ölümleri göz önüne alarak bir düzetme yapmamıştır. Güney eyaletlerindeki nüfus mobilitesiyle ilgili veri elde etmek için benzer bir teknik kullanan O. E. Baker, ABD'deki yerli beyazların yaş gruplarıyla güney

eyaletlerdeki siyahların yaş gruplarını karşılaştırması yoluyla grup içinde kalma oranlarını hesaplamıştır (*Recent Social Trends*, "Agriculture and Forest Land" Bölümü, 1929). *Rural-Urban Migration in North Carolina, 1920-1930*'da (1934) C. H. Hamilton, grup içinde kalmaları beklenenlerin oranını hesaplamak için, 1920 ve 1930 Kuzey Carolina'da ölümlere ilişkin verilere dayanan yaşam çizelgelerini kullanmıştır. Son olarak, ABD'nin aldığı ve verdiği göçü önemsiz sayan C. W. Thornwaite, 1920 ve 1930'daki toplam erkek nüfusun yaş gruplarını karşılaştırarak grup içinde kalma oranlarını hesaplamıştır (*Internal Migration in the United States*, 1934).

(25) *Death Rates by Occupation, Based on the Data of United States Census Bureau*, 1930, ed. J. S. Whitney, 1934.

(26) "Yaşları bilinmeyen" olarak sınıflandırılanlar hesaplamaların dışında tutulduğu için, her meslek grubunun toplamından ve dolayısıyla 1920 ve 1930'un kazanç sağlayarak çalışan nüfusun toplamından çıkartılmışlardır.

(27) *U.S. Dept. of Agric., Yearbook*, 1927, s. 8.

(28) *Recent Economic Changes*, c. II. Yazar 588 ila 593. sayfalarda "Tarımın nispi mobilitesizliği" üzerine güzel bir tartışma sunmaktadır.

(29) Bu karşılaştırmada toplam nüfustan ziyade her on yılın sonundaki 20 yaş ve üzeri nüfus kullanılmıştır, çünkü yirmi yaşın altındakiler 1910'un yaş gruplarına dahil edilmemiş olan, yeni işe başlayanları temsil etmektedir. Bu noktada her on yılın başında tarımda işe başlayan insanlara ne olduğuyla ilgilendiğimiz için, bunlar toplamlardan çıkarılmışlardır.

(30) 1936-1937 kışında Michigan Üniversitesi sosyoloji bölümünde bir lisans öğrencisinin yaptığı araştırma.

(31) Davidson ve Anderson'un çalışması (*a.g.e.*) vasıflı işçilerin mülk sahipleri grubuna makul mobilitesine ilişkin bazı kanıtlar vermektedir: "Vasıflı zanaatkarlara ve büro çalışanlarına ilişkin veriler, bu kişilerin uzun çalışma hayatlarının bir döneminde sermaye gerektiren bağımsız işlere teşebbüs ettiklerini, başarısız olduklarını ve eski mesleklerine geri döndüklerini gösterir" (s. 168). Bununla birlikte, bağımsız iş açmayı deneyen vasıflı zanaatkarların en azından bir kısmı başarılı olup mülk sahipleri grubunda kalmış olmalıdır. Aynı yazarlar şunu da belirtmektedirler: "Diğer seviyelerden gelen mal sahipleri grubunun neredeyse yarısı vasıflı gruptan, yalnızca küçük bir kısmı diğerlerinden gelmiştir" (s. 163).

(32) *Recent Economic Changes*, c. I, s. 168-169.

(33) *Recent Economic Changes*, c. I, s. 93.

(34) *A.g.e.*, s. 163.

(35) *Fourteenth Census of the United States, Population*, c. IV, 1920, s. 14.

(36) Davidson ve Anderson'un çalışmasına göre, kişilerin meslekî kariyerlerine başladıkları "kısa süreli ufak tefek işler" çiftlik işçiliği, büro işi ve vasıfsız iş kategorilerindedir. Kendi örneklemlerinde "işçiler bu tür işlerde üçte iki ve üçte bir ortalamayla yer almışlardır." Dörtte birden fazlası çiftlik işçiliğinde, yüzde 13'ü posta hizmetindeydi, onda biri ise bir tür satıcılığı gerektiriyordu. Diğerleri de konserve imalatı, inşaat işi ve gündelik işlerdi" (s. 169).

(37) *A.g.e.*, s. 181

(38) *A.g.y.*

A DİZİSİ TABLO

1910, 1920 VE 1930'DA ÇALIŞANLARIN YAŞ ARALIKLARINA GÖRE DAĞILIM YÜZDESİ

Çalışanlar	Yaş / Yıl	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75 ve üzeri
1. Toplam Çalışanlar	1910	3.5	12.8	14.7	13.0	11.7	11.0	9.2	7.0	5.7	4.5	3.3	2.1	1.1	0.4
	1920	1.5	10.5	14.2	13.0	11.4	11.3	10.1	8.4	6.6	5.1	3.8	2.4	1.2	0.5
	1930	0.8	8.8	14.7	12.8	11.4	11.5	10.0	8.8	7.3	5.4	4.0	2.5	1.3	0.7
2. Tarım	1910	8.5	14.7	12.3	9.9	9.6	9.2	8.1	6.9	6.1	5.2	4.2	2.9	1.7	0.7
	1920	4.5	10.8	11.5	10.3	9.5	9.8	9.4	8.7	7.3	6.3	5.2	3.5	2.1	1.1
	1930	3.1	12.0	12.1	9.3	8.4	9.2	8.7	8.7	8.3	6.8	5.5	3.9	2.5	1.5
3. Sanayi	1910	1.1	11.9	15.9	14.5	12.3	11.9	9.8	7.1	5.4	4.1	2.8	1.7	0.8	0.2
	1920	0.5	10.3	15.2	13.9	12.1	11.8	10.3	8.3	6.3	4.7	3.4	2.0	0.9	0.3
	1930	0.2	7.9	15.3	13.8	12.2	12.2	10.4	8.8	7.0	5.0	3.6	2.1	1.0	0.5
4. Sınaî Mülk Sahibi Sınıf	1910	0.1	2.7	12.2	13.9	13.4	13.6	12.1	9.8	8.3	6.2	3.9	2.3	1.1	0.4
	1920	*	2.4	11.1	13.5	12.9	13.8	12.2	10.4	8.7	6.6	4.2	2.5	1.2	0.5
	1930		1.7	10.9	12.6	12.7	13.6	12.4	10.8	9.1	6.7	4.7	2.7	1.4	0.7
5. Sınaî Mülksüz Sınıf	1910	1.2	12.6	15.6	14.5	12.9	9.8	6.9	5.2	3.8	2.7	1.8	0.8	0.2	0.2
	1920	0.5	10.2	14.1	13.9	12.0	10.7	8.6	6.4	4.8	3.5	2.1	1.0	0.3	0.3
	1930	0.2	8.3	14.5	13.4	12.0	10.5	9.1	7.2	5.2	3.7	2.2	1.0	0.5	0.5
6. Serbest Meslek Sahipleri	1910	0.1	4.9	20.1	18.4	14.1	11.6	9.5	6.4	5.6	4.0	2.7	1.6	0.8	0.2
	1920	*	4.7	19.3	17.0	13.0	11.8	9.8	7.5	6.2	4.5	3.0	1.9	0.9	0.4
	1930	*	3.2	19.1	17.4	13.2	11.7	9.5	7.8	6.6	4.8	3.3	1.9	1.0	0.5

* Yüzde birin onda birinden daha az

A DİZİSİ TABLO

1910, 1920 VE 1930'DA ÇALIŞANLARIN YAŞ ARALIKLARINA GÖRE DAĞILIM YÜZDESİ

Çalışanlar	Yaş / Yıl	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75 ve üzeri
7. Mal Sahipleri, Yöneticiler ve Yetkililer	1910		1.3	7.0	10.9	13.0	15.0	13.8	12.0	10.1	7.7	4.7	2.7	1.3	0.5
	1920		0.6	5.2	10.9	12.9	15.3	13.9	12.5	10.6	8.1	5.1	2.9	1.4	0.6
	1930		0.5	4.4	8.7	12.2	15.2	14.7	13.1	11.1	8.2	5.9	3.5	1.7	0.8
8. Büro Çalışanları ve Benzerleri	1910	1.9	18.6	21.2	15.2	11.5	9.9	7.1	4.8	3.7	2.8	1.9	0.9	0.3	0.2
	1920	1.0	17.6	22.3	14.3	11.7	9.9	7.3	5.4	3.8	2.9	2.0	1.0	0.6	0.2
	1930	0.3	11.9	21.6	16.0	12.6	10.7	8.1	6.3	4.8	3.3	2.2	1.3	0.6	0.3
9. Vasıflı İşçiler ve Ustabaşılar	1910	*	5.2	13.3	13.8	14.5	14.1	11.5	8.7	6.4	5.3	3.4	2.4	1.1	0.3
	1920		3.1	11.7	13.8	14.2	13.4	12.7	9.9	7.7	5.7	3.9	2.4	1.1	0.4
	1930	*	2.1	9.8	12.7	13.6	14.3	12.8	11.0	8.7	6.3	4.5	2.6	1.1	0.5
10. Yarı-vasıflı İşçiler	1910	1.7	17.3	15.8	13.8	12.1	11.4	9.6	5.9	4.5	3.3	2.4	1.4	0.6	0.2
	1920	0.7	15.8	16.3	13.2	11.4	11.0	9.3	7.4	5.3	3.8	3.1	1.7	0.8	0.2
	1930	0.2	11.7	17.1	14.3	11.9	11.3	9.3	7.6	6.0	4.3	3.1	1.9	0.9	0.4
11. Vasıfsız İşçiler	1910	1.5	13.4	16.8	15.3	12.5	11.2	9.0	6.7	4.9	3.4	2.6	1.7	0.8	0.2
	1920	0.6	10.5	14.0	14.4	11.0	11.6	10.5	8.8	6.5	4.9	3.6	2.1	1.1	0.4
	1930	0.3	9.6	15.3	13.1	11.0	11.6	10.1	9.1	7.2	5.1	3.7	2.3	1.1	0.5
12. Çiftlik Sahipleri ve Kiracıları	1910	*	1.0	6.0	10.6	11.7	13.1	12.5	11.1	10.0	8.7	6.9	4.6	2.7	1.1
	1920	*	0.6	6.2	9.7	11.1	12.9	12.5	11.9	10.1	8.7	7.3	4.8	2.8	1.4
	1930	---	0.8	5.7	8.3	9.7	11.8	11.7	11.9	11.5	9.6	7.8	5.5	3.5	2.2

* Yüzde birin onda birinden daha az

A DİZİSİ TABLO

1910, 1920 VE 1930'DA ÇALIŞANLARIN YAŞ ARALIKLARINA GÖRE DAĞILIM YÜZDESİ

Çalışanlar	Yaş / Yıl	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75 ve üzeri
13. Çiftlik Yöneticileri ve Ustabaşıları	1910	0.1	1.8	8.3	10.4	13.4	13.8	13.2	11.4	9.0	6.6	5.2	3.5	2.1	1.2
	1920		1.0	7.2	9.8	12.0	12.5	12.5	11.5	9.9	8.1	6.0	4.6	2.8	2.2
	1930		0.8	5.8	10.1	12.1	13.8	12.9	11.9	10.2	8.1	6.0	4.1	2.5	1.7
14. Tarım Emekçileri	1910	17.0	28.4	18.4	9.2	7.4	5.2	3.8	2.7	2.3	1.8	1.6	1.2	0.7	0.3
	1920	11.4	26.5	19.7	11.2	7.0	5.1	4.8	3.8	3.1	2.5	2.0	1.5	0.9	0.5
	1930	7.3	27.4	21.0	10.6	6.7	5.7	4.6	4.3	3.7	2.9	2.4	1.8	1.0	0.6

B DİZİSİ TABLO

1910, 1920 VE 1930'DA ÇALIŞANLARIN EŞ YAŞ GRUPLARI ARASINDA FARKLILIK ORANLARI

Çalışanlar	Yaş / On Yıl	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75 ve üzeri
1. Toplam Çalışanlar	1910-1920	-53.0	-11.5	+4.8	+8.1	+45.8	+11.3	+18.5	+30.0	+26.1	+24.7	+27.1	+21.0	+23.6	+43.4
	1920-1930	-47.7	-0.9	+21.1	+16.5	+17.4	+19.7	+16.7	+22.5	+30.3	+24.8	+23.0	+26.9	+25.1	+54.8
2. Tarım	1910-1920	-54.7	-36.9	-19.1	-10.5	-14.5	-7.5	-9.1	+8.3	+3.0	+2.9	+5.4	+4.6	+4.2	+29.5
	1920-1930	-33.3	+8.8	+3.5	-11.4	-12.7	-8.0	-9.0	-1.7	+10.2	+6.2	+4.3	+9.9	+17.8	+42.3
3. Sanayi	1910-1920	-47.1	+3.4	+13.6	+14.2	+13.1	+18.3	+26.0	+40.2	+38.6	+38.1	+42.9	+34.1	+43.8	+62.2
	1920-1930	-51.7	-4.4	+25.8	+23.6	+25.6	+27.7	+24.9	+31.2	+38.4	+33.3	+33.0	+36.4	+33.1	+68.1
4. Sınaî Mülk Sahibi Sınıf	1910-1920	-71.0	+3.1	+7.8	+14.8	+14.1	+20.1	+19.5	+26.0	+24.8	+25.3	+28.6	+28.9	+30.4	+52.7
	1920-1930	-33.9	+0.1	+33.9	+27.4	+33.4	+34.6	+39.1	+41.1	+42.1	+38.6	+52.3	+51.6	+56.4	+79.8
5. Sınaî Mülksüz Sınıf	1910-1920	-55.5	-8.3	+2.2	+8.2	+5.5	+12.4	+23.6	+40.8	+41.5	+40.3	+45.5	+30.4	+39.6	+68.5
	1920-1930	-49.5	-4.0	+20.2	+13.4	+16.8	+20.4	+15.3	+22.9	+30.9	+27.1	+23.7	+28.7	+21.8	+60.1
6. Serbest Meslek Sahipleri	1910-1920	-69.3	+20.4	+20.1	+16.0	+15.6	+27.6	+29.7	+46.3	+38.8	+41.1	+41.5	+45.2	+50.5	+100.7
	1920-1930	-33.3	-1.4	+42.4	+46.9	+45.9	+42.5	+40.1	+50.2	+53.4	+52.3	+56.4	+43.5	+54.4	+96.6
7. Mal Sahipleri, Yöneticiler ve Yetkililer	1910-1920	-74.9	-41.4	-15.7	+13.5	+13.1	+16.2	+14.8	+18.7	+19.6	+19.9	+23.6	+22.4	+22.7	+37.7
	1920-1930	-35.3	+8.4	+10.7	+5.0	+24.2	+30.1	+38.6	+37.1	+37.2	+33.0	+50.5	+55.4	+57.3	+71.7

B DİZİSİ TABLO

1910, 1920 VE 1930'DA ÇALIŞANLARIN EŞ YAŞ GRUPLARI ARASINDA FARKLILIK ORANLARI

Çalışanlar	Yaş / On Yıl	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75 ve üzeri
8. Büro Çalışanları ve Benzerleri	1910-1920	-21.6	+40.9	+56.6	+40.1	+51.5	+48.9	+53.1	+67.5	+52.9	+54.2	+56.7	+82.0	+148.1	+48.9
	1920-1930	-55.6	-5.9	+34.9	+55.9	+50.7	+50.8	+54.7	+62.4	+76.5	+59.3	+56.8	+58.4	+67.1	+90.7
9. Vasıflı İşçiler ve Ustabaşılar	1910-1920	*	-25.0	+10.8	+26.0	+23.4	+19.7	+39.1	+43.4	+51.6	+35.5	+44.5	+26.0	+26.0	+68.0
	1920-1930	*	-22.8	-7.0	+2.8	+6.4	+19.3	+12.6	+23.5	+25.8	+23.2	+27.9	+20.7	+16.9	+32.9
10. Yarı-vasıflı İşçiler	1910-1920	-50.8	+9.1	+23.2	+14.2	+12.5	+15.2	+15.7	+49.8	+40.6	+37.5	+54.2	+45.0	+59.2	+19.4
	1920-1930	-59.8	-11.2	+27.2	+30.3	+25.2	+23.9	+19.9	+23.4	+35.9	+37.3	+21.9	+35.6	+32.2	+27.6
11. Vasıfsız İşçiler	1910-1920	-59.4	-20.4	-15.4	-4.4	-10.7	+5.2	+18.5	+33.4	+34.7	+46.4	+40.7	+25.5	+39.7	+103.2
	1920-1930	-39.7	+8.7	+30.2	+7.6	+18.8	+18.4	+14.2	+22.1	+31.8	+23.8	+21.9	+30.4	+18.9	+51.1
12. Çiftlik Sahipleri ve Kiracıları	1910-1920	**	-30.5	+7.6	-4.6	-1.3	+2.5	+3.8	+10.9	+5.1	+4.1	+9.4	+9.6	+7.9	+52.5
	1920-1930		+18.8	-13.3	-19.6	-18.0	-14.2	-11.4	-5.3	+7.5	+3.6	+1.0	+7.5	+17.7	+46.3
13. Çiftlik Yöneticileri ve Ustabaşıları	1910-1920	**	+2.6	+58.1	+73.5	+64.8	+65.7	+73.7	+85.0	+102.7	+123.8	+113.4	+141.3	+143.9	+235.4
	1920-1930		-44.7	-41.1	-25.1	-26.5	-19.8	-24.5	-25.1	-25.1	-27.8	-26.7	-35.5	-34.3	-42.8
14. Tarım Emekçileri	1910-1920	-54.6	-37.1	-28.0	-18.0	-36.3	-33.9	-15.1	-5.0	-9.2	-6.4	-14.7	-17.3	-13.4	+12.3
	1920-1930	-33.3	+8.5	+12.0	-0.3	+0.7	+16.8	+1.2	+17.2	+26.3	+22.2	+24.3	+24.9	+22.1	+33.4

* 500'ün altındaki sayılar için yüzdeler hesaplanmadı.

* 1910'da bu yaş gruplarında yüzden az kişi vardı. 1920 ve 1930'da hiç yoktu.

C DİZİSİ TABLO

ÇALIŞANLARIN YAŞ ARALIĞINA GÖRE MESLEKİ MOBİLİTESİ, 1910-1920 VE 1920-1930 ON YILLARININ SONUNDA BEKLENEN SAĞLARIN YÜZDELERİ OLARAK İFADE EDİLMİŞ

Çalışanlar	Yaş	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69
	On Yıl												
1. Toplam Çalışanlar	1910-1920	352.1	-13.4	-13.3	-1.7	-2.4	-12.1	-16.2	-11.4	-13.9	-29.0	-44.7	-72.8
	1920-1930	*	-51.1	-3.9	+6.6	+6.7	-2.7	-6.5	-13.9	-16.6	-27.6	-45.4	-63.8
2. Tarım	1910-1920	+19.3	-37.9	-31.5	-12.0	-12.4	-14.8	-17.8	-15.6	-18.7	-32.8	-49.2	-68.6
	1920-1930	+179.1	-12.0	-26.3	-10.8	-7.5	-9.0	-8.3	-16.5	-18.0	-28.1	-43.1	-66.7
3. Sanayi	1910-1920	*	+44.2	-6.4	+2.0	+1.5	-11.0	-15.6	-9.8	-12.2	-27.5	-44.5	-70.3
	1920-1930		+74.0	+2.8	+11.2	+10.6	-0.8	-5.9	-13.0	-16.4	-28.1	-48.0	-64.6
4. Sınaî Mülk Sahibi Sınıf	1910-1920	*	+502.7	+28.4	+21.3	+10.5	-5.9	-8.6	-12.0	-30.4	-43.2	-53.3	-79.8
	1920-1930		+650.4	+57.3	+40.0	+33.7	+11.1	+9.8	-2.3	-15.5	-31.2	-43.1	-62.6
5. Sınaî Mülksüz Sınıf	1910-1920	*	+29.9	-9.9	-1.9	+0.1	-11.7	-17.8	-10.5	-6.1	-21.1	-40.6	-73.3
	1920-1930		+62.8	+2.6	+6.0	+7.8	-2.7	-11.3	-17.8	-18.6	-27.4	-50.0	-65.6
6. Serbest Meslek Sahipleri	1910-1920	*	+346.5	-17.2	-17.4	-10.7	-15.7	-12.8	-3.3	-21.1	-29.2	-45.6	-68.9
	1920-1930	*	+449.3	-9.2	+9.1	+7.6	-0.4	+4.0	+1.4	-11.7	-27.9	-40.5	-57.6
7. Mal Sahipleri, Yöneticiler ve Yetkililer	1910-1920	*	*	+116.2	+65.3	+25.9	-0.7	-6.6	-15.1	-33.8	-48.0	-56.3	-76.0
	1920-1930	*	*	+214.8	+86.2	+53.1	+17.7	+12.9	-4.0	-17.1	-32.5	-44.2	-65.0

* Sağ kalanların sayısı, mobilite yüzdesi hesaplanamayacak kadar küçüktü.

ÇALIŞANLARIN YAŞ ARALIĞINA GÖRE MESLEKİ MOBİLİTESİ, 1910-1920 VE 1920-1930 ON YILLARININ SONUNDA BEKLENEN SAĞLARIN YÜZDELERİ OLARAK İFADE EDİLMİŞ

Çalışanlar	Yaş	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69
	On Yıl												
8. Büro Çalışanları ve Benzerleri	1910-1920		+17.4	-16.1	-0.1	-2.5	-15.1	-14.9	-0.4	-6.8	-28.5	-48.9	-65.5
	1920-1930	*	+31.0	-19.9	5.9	-1.0	-6.9	-0.8	-4.7	-5.0	-26.4	-45.3	-63.6
9. Vasıflı İşçiler ve Ustabaşılar	1910-1920	*	+245.9	+38.4	+26.9	+14.7	-6.8	-9.2	-8.0	-10.6	-29.6	-46.2	-77.9
	1920-1930	*	+379.4	+31.4	+17.8	+3.8	-3.3	-16.9	-20.0	-25.0	-37.2	-56.3	-75.9
10. Yarı-vasıflı İşçiler	1910-1920	*	-5.6	-11.3	-0.6	-33.6	-17.1	-27.8	-12.0	-0.7	-20.2	-43.6	-79.0
	1920-1930	*	+14.1	-8.0	+5.4	+1.8	-10.6	-13.7	-18.1	-14.5	-21.1	-51.4	-64.4
11. Vasıfsız İşçiler	1910-1920	+890.8	+15.0	-30.5	-17.6	-7.2	-11.3	-16.6	-11.5	-6.1	-13.6	-33.7	-64.3
	1920-1930	*	+58.3	-4.1	-1.5	+16.7	+4.2	-4.6	-15.8	-15.9	-22.8	-43.6	-54.8
12. Çiftlik Sahipleri ve Kiracıları	1910-1920	*	+987.1	+96.2	+30.5	+14.2	-1.9	-11.0	-11.8	-15.7	-32.7	-48.5	-65.4
	1920-1930	----	*	+51.8	+15.5	+1.9	-9.0	-6.9	-16.9	-19.3	-30.3	-44.5	-66.7
13. Çiftlik Yöneticileri ve Ustabaşıları	1910-1920	*	+943.4	+171.6	+127.7	+76.6	+59.0	+46.1	+41.0	+36.7	+47.9	+21.3	-16.1
	1920-1930	----	+668.6	+25.0	+3.6	-19.6	-27.8	-36.4	-44.4	-50.8	-57.3	-62.5	-82.7
14. Tarım Emekçileri	1910-1920	-20.1	-72.6	-73.7	-61.5	-55.2	-48.2	-41.6	-32.9	-33.7	-35.9	-53.8	-78.3
	1920-1930	+102.3	-56.2	-63.6	-46.0	-29.4	-7.8	-12.3	-12.9	-9.6	-14.4	-33.8	-65.8

* Sağ kalanların sayısı, mobilite yüzdesi hesaplanamayacak kadar küçüktü.

D DİZİSİ TABLO

1910-1920, 1920-1930 ON YILLARINDA ÇALIŞANLARIN MESLEKİ MOBİLİTESİNİN YAŞ ARALIĞINA GÖRE DAĞILIM YÜZDESİ

Çalışanlar	Yaş / On Yıl	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65 ve üzeri
1. Toplam Çalışanlar	1910-1920	+50.7	+7.0	-8.0	-0.9	-1.1	-5.3	-5.8	-3.0	-2.8	-4.3	-4.7	-6.4
	1920-1930	+53.2	+17.2	-1.8	+2.8	+2.5	-1.0	-2.0	-3.5	-3.1	-3.8	-4.3	-4.8
2. Tarım	1910-1920	+7.0	-23.6	-16.4	-5.0	-5.0	-5.7	-6.0	-4.3	-4.5	-6.4	-7.5	-8.6
	1920-1930	+31.8	-5.2	-12.3	-4.6	-2.9	-3.5	-3.0	-5.4	-4.9	-6.3	-7.6	-12.5
3. Sanayi	1910-1920	+56.6	+16.9	-3.3	+0.9	+0.6	-4.1	-4.6	-2.0	-1.9	-2.9	-3.0	-3.2
	1920-1930	+53.6	+21.0	+1.2	+4.4	+3.5	-0.2	-1.6	-2.7	-2.5	-3.0	-3.3	-3.0
4. Sınaî Mülk Sahibi Sınıf	1910-1920	+29.4	29.8	+7.6	+6.4	+3.1	-1.7	-2.2	-2.4	-4.9	-5.0	-3.6	-3.9
	1920-1930	+27.5	+27.4	+11.6	+9.8	+7.9	+2.7	+2.0	-0.4	-2.2	-3.1	-2.5	-2.9
5. Sınaî Mülksüz Sınıf	1910-1920	+56.2	+13.7	-5.6	-1.0	0.0	-4.9	-6.0	-2.4	-1.0	-2.4	-2.9	-3.9
	1920-1930	+52.4	+19.2	+1.2	+2.6	+2.8	-0.9	-3.4	-4.0	-3.2	-3.2	-3.9	-3.2
6. Serbest Meslek Sahipleri	1910-1920	+43.1	+29.7	-6.1	-5.6	-2.6	-3.2	-2.0	-0.5	-1.8	-1.7	-1.7	-2.0
	1920-1930	+51.6	+38.6	-0.1	0.0	+1.8	-0.1	+0.7	+0.2	-1.2	-1.9	-1.8	-2.0
7. Mal Sahipleri, Yöneticiler ve Yetkililer	1910-1920	+12.2	+23.3	+16.5	+14.4	+6.8	-0.2	-1.8	-3.4	-6.2	-6.4	-4.3	-4.5
	1920-1930	+10.3	+19.5	+19.7	+16.6	+12.1	+4.7	+3.0	0.8	-2.9	-3.9	-3.1	-3.4

D DİZİSİ TABLO

1910-1920, 1920-1930 ON YILLARINDA ÇALIŞANLARIN MESLEKİ MOBİLİTESİNİN YAŞ ARALIĞINA GÖRE DAĞILIM YÜZDESİ

Çalışanlar	Yaş / On Yıl	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65 ve üzeri
8. Büro Çalışanları ve Benzerleri	1910-1920	+73.4	+7.4	-7.8	0.0	-0.7	-3.3	-2.3	-0.1	-0.5	-1.5	-1.7	-1.3
	1920-1930	+68.0	+12.3	-10.2	+2.0	-0.3	-1.5	-0.1	-0.5	0.4	-1.5	-1.6	-1.6
9. Vasıflı İşçiler ve Ustabaşılar	1910-1920	+31.2	+26.1	+10.5	+7.6	+9.1	-1.9	-2.1	-1.3	-1.2	-2.7	-2.5	-3.8
	1920-1930	+27.5	+28.4	+9.1	+6.1	+1.3	-1.2	-5.0	-4.5	-4.2	-4.3	-4.2	-4.2
10. Yarı-vasıflı İşçiler	1910-1920	+63.6	-3.4	-6.1	-0.3	-1.5	-7.5	-8.7	-2.2	-0.1	-1.8	-2.6	-3.2
	1920-1930	+64.7	+6.9	-4.1	+2.3	+0.6	-3.5	-3.7	-3.8	-2.1	-2.0	-3.6	-2.7
11. Vasıfsız İşçiler	1910-1920	+45.8	+6.8	-17.6	-9.0	-0.3	-4.1	-4.7	-2.0	-0.9	-1.2	-2.0	-2.6
	1920-1930	+56.6	+18.3	-1.8	-0.7	+5.5	+1.4	-1.3	-3.6	-2.7	-2.6	-3.2	-2.3
12. Çiftlik Sahipleri ve Kiracıları	1910-1920	+17.0	+24.1	+14.8	+8.2	+4.2	-0.6	-3.4	-3.2	-3.7	-6.4	-7.2	-7.2
	1920-1930	+17.0	+22.6	+9.7	+4.7	+0.6	-3.5	-2.5	-5.7	-5.5	-7.1	-8.3	-12.8
13. Çiftlik Yöneticileri ve Ustabaşıları	1910-1920	+14.3	+17.8	+15.2	+14.1	+10.9	+8.6	+6.3	+4.7	+3.2	+3.0	+1.0	-0.9
	1920-1930	+9.6	+14.5	+4.0	+0.8	-5.2	-7.5	-9.6	-10.6	-10.3	-9.0	-7.0	-11.9
14. Tarım Emekçileri	1910-1920	-6.2	-37.1	-24.5	-10.2	-7.3	-4.5	-2.8	-1.5	-1.3	-1.0	-1.3	-2.3
	1920-1930	+22.9	-29.4	-25.3	-10.5	-4.1	-0.8	-1.1	-0.9	0.6	-0.6	-1.2	-2.6

E DİZİSİ TABLO

1910 VE 1920'DE, 1920 VE 1930'DA ÇALIŞANLARIN EŞ YAŞ GRUPLARI ARASINDAKİ FARKLILIKLARIN YAŞ ARALIĞINA GÖRE DAĞILIM YÜZDESİ

Çalışanlar	Yaş	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75 ve üzeri
	On Yıl														
1. Toplam Çalışanlar	1910-1920	-12.3	-9.8	+4.7	+6.9	+4.5	+8.2	+11.3	+13.9	+9.7	+7.2	+5.8	+2.8	+1.8	+1.1
	1920-1930	-3.0	0.5	+15.8	+11.2	+10.5	+11.8	+8.9	+10.0	+10.5	+6.7	+4.7	+3.3	+1.6	+1.5
2. Tarım	1910-1920	-27.2	-31.7	-13.7	-6.1	-8.1	-4.0	-0.1	+3.4	+1.1	+0.9	+1.3	+0.8	+0.4	+1.2
	1920-1930	-15.7	+10.0	+4.2	-12.3	-12.7	-8.2	-8.9	-1.5	+7.9	+4.1	+2.3	+3.7	+3.8	+4.7
3. Sanayi	1910-1920	-2.6	+2.0	+10.7	+10.1	+8.2	+10.7	+12.5	+14.0	+10.3	+7.6	+5.9	+2.9	+1.7	+0.8
	1920-1930	-1.0	-1.8	+15.2	+12.7	+12.0	+12.7	+9.9	+10.1	+9.4	+6.1	+4.3	+2.7	+1.2	+0.9
4. Sınaî Mülk Sahibi Sınıf	1910-1920	-0.2	+0.5	+5.1	+11.1	+10.2	+14.7	+12.6	+13.6	+11.1	+8.5	+6.0	+3.5	+1.8	+1.1
	1920-1930	0.0	0.0	+10.4	+10.2	+11.9	+13.1	+13.1	+11.7	+10.1	+7.0	+6.1	+3.5	+1.8	+1.1
5. Sınaî Mülksüz Sınıf	1910-1920	-4.0	-6.4	+2.1	+7.2	+4.3	+9.0	+14.0	+17.1	+12.9	+9.4	+7.5	+3.3	+1.9	+0.9
	1920-1930	-1.2	-2.2	+15.4	+10.0	+10.9	+13.1	+8.8	+10.7	+10.7	+7.0	+4.5	+3.2	+1.2	+1.1
6. Serbest Meslek Sahipleri	1910-1920	-0.3	+3.9	+15.8	+11.5	+8.6	+12.5	+11.0	+11.7	+8.5	+6.6	+4.4	+2.8	+1.5	+1.0
	1920-1930	0.0	-0.1	+18.6	+18.2	+13.6	+11.4	+8.9	+8.6	+7.5	+5.4	+3.9	+1.8	+1.1	+0.9
7. Mal Sahipleri, Yöneticiler ve Yetkililer	1910-1920	-0.1	-3.0	-6.4	+88.6	+9.9	+14.1	+11.8	+13.0	+11.5	+8.9	+6.4	+3.5	+1.7	+1.1
	1920-1930	0.0	+0.2	+1.8	+1.7	+10.1	+14.9	+17.4	+15.0	+12.8	+8.6	+8.3	+5.2	+2.6	+1.4

E DİZİSİ TABLO

1910 VE 1920'DE, 1920 VE 1930'DA ÇALIŞANLARIN EŞ YAŞ GRUPLARI ARASINDAKİ FARKLILIKLARIN YAŞ ARALIĞINA GÖRE DAĞILIM YÜZDESİ

Çalışanlar	Yaş	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75 ve üzeri
	On Yıl														
8. Büro Çalışanları ve Benzerleri	1910-1920	-0.8	+15.3	+24.1	+12.3	+11.9	+9.7	+7.6	+6.5	+3.9	+3.1	+2.2	+1.2	+1.2	+0.2
	1920-1930	-1.3	-2.5	+18.2	+18.8	+13.9	+11.8	+9.4	+7.9	+6.8	+4.0	+2.7	+1.7	+0.6	+0.4
9. Vasıflı İşçiler ve Ustabaşılar	1910-1920	0.0	-4.7	+5.0	+12.6	+11.8	+19.7	+15.7	+13.2	+11.6	+6.6	+5.3	+2.1	+1.0	+0.7
	1920-1930	0.0	-4.9	-5.7	+2.7	+6.3	+17.7	+10.9	+16.0	+13.6	+9.1	+7.5	+3.4	+1.3	+0.9
10. Yarı-vasıflı İşçiler	1910-1920	-4.1	+7.4	+17.3	+9.3	+7.2	+8.2	+7.1	+13.9	+8.6	+5.8	+6.2	+3.0	+1.7	+0.2
	1920-1930	-1.7	-7.2	+17.3	+16.2	+11.6	+10.7	+7.5	+7.0	+7.7	+5.5	+2.8	+2.5	+1.0	+1.0
11. Vasıfsız İşçiler	1910-1920	-5.0	-15.2	-14.3	-3.7	-7.4	+3.2	+9.3	+12.4	+9.5	+8.8	+5.9	+2.4	+1.8	+1.1
	1920-1930	-1.2	+4.7	+22.0	+5.7	+10.8	+11.1	+7.8	+10.2	+10.8	+6.1	+4.1	+3.3	+1.1	+1.1
12. Çiftlik Sahipleri ve Kiracıları	1910-1920	0.0	-4.9	+7.7	-8.2	-2.5	+5.5	+8.0	+20.5	+8.6	+6.0	+11.0	+7.5	+3.6	+6.0
	1920-1930		+1.1	-7.3	-16.7	-17.6	-16.1	-12.5	-5.5	+6.6	+2.8	+0.6	+3.2	+4.3	+5.7
13. Çiftlik Yöneticileri ve Ustabaşıları	1910-1920	-0.1	0.0	+5.8	+9.1	+10.3	+10.8	+11.6	+11.6	+11.0	+9.8	+7.0	+5.9	+3.6	+3.4
	1920-1930		-1.6	-10.8	-9.0	-11.6	-9.1	-11.2	-10.6	-9.1	-8.2	-5.9	-6.0	-3.5	-3.4
14. Tarım Emekçileri	1910-1920	-28.4	-32.2	-15.8	-5.1	-8.2	-5.4	-1.7	-0.4	-0.7	-0.4	-0.7	-0.6	-0.3	+0.1
	1920-1930	-30.0	+17.8	+18.6	-0.3	+0.4	+6.7	+0.5	+5.2	+6.4	+4.4	+3.9	+2.9	+1.6	+1.3

Kaynakça

"Age Distribution of Gainful Workers in the United States 1920 and 1930," *Mon. Lab. Rev.*, Mayıs, 1933.

Baker, O. E. "Agriculture and Forest Land," *Recent Social Trends in the United States.* New York: McGraw-Hill 1933, Vol. I.

Baker, S. "The Employment of the Older Worker – The Economically Middle Aged and the Aged," *Jour. Amer. Stat. Assn.*, Mart, 1932

Bauer, A. Les Classes Sociales, *Analyse de La Vie Sociale.* Paris: Girard et Briere, 1902.

Beckman. "A New Scale for Gauging Occupational Rank," *Personnel Journal*, 1934, XIII.

Berle, A., Means G. C. *The Modern Corporation and Private Property.* New York: Commerce Clearance House, 1932.

Bingham. "Classifying and Testing for Clerical Jobs," *Personnel Journal*, 1935. XIV.

Bingham, W. V. "Some Meanings in Trends in Occupational Distribution," *Occupations*, Şubat, 1934.

Bougle, C. "Revue Generale des Theories Recentes sur la Division du Travail," *L'Annee' Sociol*, 1901-1902. Paris: Feliz Alcan, 1903.

Brown, R. M., "Occupations in the United States," *Sci. Mon.*, Şubat, 1924.

Carr-Saunders, A. M. *Professions, Their Organization and Place in Society.* Oxford: Clarendon Press, 1928.

Carr-Saunders, A. M., Wilson, P. A., "Professions," *Ency. Soc. Sci.*, 1934.

Chapman, S. J. ve Abbott, W., "The Tendency of Children to Enter Their Fathers' Trades," *Journal of the Royal Stat.* Society, Mayıs, 1913.

Chapman, S. J. ve Marquis, E. J. "The Recruiting og the Employing Clases from the Ranks of the Wage Earners in Cotton Industry," *Journal of the Royal Stat.* Society, Şubat, 1912.

Clague, E. ve Couper, W. J. "The Readjustment of Workers Displaced by Plant Shut Downs," *Quarterly Journal Econ.*, Şubat, 1931.

Clark, E. L. *American Men of Letters: Their Nature and Nurture.* New York: Columbia Univ. Studies in History, Economics, and Public Law, 1916.

Clark, H. F. *Economic Theory and Correct Occupational Distribution.* New York: Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University, 1931.

Clark, W. I. "The Fate of Old Employees," *Journal Ind. Hyg.*, Ocak, 1929.

Colliers, A. "Social Origins of a Sample of Entrants to Glascow University," *Sociol. Rev.*, Nisan ve Temmuz, 1938.

Cook, W. W. "Ownership and Possession," *Ency. Soc. Sci.*, 1933, XI.

Counts, J. S. *The Selective Character of American Secondary Education.* Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1933.

Davidson, P. E. ve Anderson, H. D. *Occupational Mobility in an American Community.* Stanford University Press, 1937.

"Digest of Material on Technological Changes, Productivity of Labor and Labor Displacement," *Mon. Lab. Rev.*, Kasım, 1932.

Dollard, J. *Caste and Class in a Southern Town.* Londra: H. Milford, Oxford University Presss, 1937.

Dublin, L. J. ve Vane, R. J. "Shifting of Occupations Among Wage Earners," *Mon. Lab. Rev.*, Nisan, 1924.

Edwards, A. M. "A Social-Economic Grouping of the Gainful Workers of the United States," *Jour. Amer. Stat. Assn.*, Aralık, 1933.
Havelock, E. *A Study of British Genuis.* Londra: 1904.
"Families of American Men of Scienes," *American Men of Sicence*, ed. J.M. Cattell and D.R. Brimhall, 3. Ed., New York: The Science Press, 1921.
Fellows, P. A. "Superannuation in Industry," *Soc. Ser. Sev.*, Haziran, 1930.
Fisher, V. E. ve Hanna, J. V., *The Dissatisfied Worker.* New York: Macmillan, 1931.
Galton, F., *English Men of Science, Their Nature and Nurture.* New York: D. Appleton, 1875.
Galton, F., *Hereditary Genuis*, 2. ed., Londra: Macmillan, 1892.
Ginsberg, M. "Class Consciousness," *Ency. Soc. Sci.*, 1930, III.
Ginsberg, M. "Interchange Between Social Classes," *Studies in Sociology.* Londra: Methuen,1932.
Givens, M. B. "Measurement of Unemployment and Related Trends," *Jour, Amer. Stat. Assn.*, Supp., Mart, 1929.
Hamilton, C. H., *Rural-Urban Migration in North Carolina, 1920-1930.* Raleigh, North Carolina: Agricultural Experiment Station, 1934, Bull. No. 295.
Hamilton, W. H. ve Till, I. "Property," *Ency. Soc. Sci.*, 1934, XII.
Hall, O . M. "How Occupational Trends are Studied," *Occupations*, Şubat, 1934.
Hansen, A. H. "Industrial Class Alignment," Quarterly Pub. *American Stat. Assn.*, 1992.
Hansen, A. H. ve Sogge, T. M., *Occupational Trends in Minnesota.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1933.
Heath, J. St. J., "Underemployment and Mobility of Labor," *Econ. Jour.*, Haziran, 1911.
"Hiring and Separation Methods in American Factories," *Mon. Lab. Rev.*, Kasım, 1932.
Hughes, E. C. "Personality Types and the Division of Labor," *Amer. Jour. Sociol.*, Mart, 1928.
Hughes, E. C. "Position and Status in a Quebec Industrial Town," *Amer. Jour. Sociol.*, Ekim, 1938.
Hurlin, R. J. ve Givens, M. B. "Shifting Occupational Patterns," *Recent Social Trends in the United States.* New York: McGraw-Hill, 1933.
Jones, M. Z. "Trend of Occupations in the Population," *Mon. Lab. Rev.*, Mayıs, 1925.
Kimball, B., *Changes in the Occupational Pattern of the New York State.* Albany: The University of the State of New York, 1937.
King, W. I. *The National Income and Its Purchasing Power.* New York: National Bureau of Economic Research, 1930.
Krause, "Some Aspect of the Problem of the Inudstrial Worker on the Land," *Int. Lab. Rev.*, Aralık, 1935.
Leven, M., Moulton, H. J. ve Warburton, C., *America's Capacity to Consume.* Washington, D. C.: The Brookings Inst., 1934.
Lubin, I. "Measuring the Labor Absorbing Power of American Industry," *Jour. Amer. Stat. Assn. Supp.*, Mart, 1929.
Maher, A. J. "Effect of Concentration of Industry on Seasonal Variation of Employment," *Jour. Amer. Stat. Assn.*, 1930.
Mann, L.B. "Occupational Shifts Since 1920," *Jour. Amer. Stat. Assn. Supp.* Mart, 1929.
Marshal, T. H. "Social Class," *Sociol. Rev.*, Ocak, 1934.
Myers, J. R. "Occupationa Readjustment of Displayed Skilled Workers," *Jour. Pol. Econ.*, Ağustos, 1929.
Nearing, S. "The Younger Generation of American Men of Genius," *Sci. Mon.*, Ocak, 1916.

North, C. C. "Class Structure, Class Consciousness and Party Assignment," *Amer. Sociol.* Rev., Haziran, 1937.
North, C. C. "What are Social Classes?" *Jour. Soc. Philosophy.* Nisan, 1937.
"Occupational Changes Since 1850, Shown by Census Reports," *Mon. Lab. Rev.*, Kasım, 1933.
"Ocupational Groupings of Gainful Workers, 1910 to 1930," *Mon. Lab. Rev.*, Aralık, 1933.
Ojemann, R. H. *The Constant and Variable Occupation in the U. S., 1920.* Urbana, Till: Bureau of Educational Research, University of Illinios, 1927, Bull. No: 35.
Park, R. E. "Concept of Soc. Distance," *Jour. App. Sociol.* Temmuz-Ağustos, 1924.
Radin, M. "Status," Ency. of Soc. Sciences, 1934, XIV.
"Remedies for Unemployment Among Professional Workers," *Int. Lab. Rev.*, Mart, 1936.
Report of the Committee on Recent Economic Changes, of the President's Committee on Unemployment, *Recent Economic Changes in the United States.* New York: McGraw-Hill 1929, I ve II.
Salz, A. "Occupation," *Ency. Soc. Sci.*, 1933, XI.
Schneider, J. "Social Class, Historical Circumstances and Fame," *Am. Jour. Sociol*, Temmuz, 1937.
Schneider, J. "The Definition of Eminence and the Social Origins of Famous English Men of Genuis," *Amer. Sociol.* Rev., Aralık, 1938.
Sims, V. M., *The Measurement of Socio-Economic Status.* Blomington, III.: School Publishing Company, 1928.
Smith, M. "Trends in the Ages of Gainful Workers by Occupation, 1910-1930," *Jour. Amer. Stat. Assn.*, Aralık, 1935.
Sogge, T. M. "Industrial Classes in the United States in 1930," Jour. *Amer Stat. Assn.*, Haziran, 1933.
Speier, H. "Social Stratification in the Urban Community," *American Sociol. Rev.*, Nisan, 1936.
Speier, H. "Honor and Social Structure," *Soc. Res.*, 1935, II.
Spillman, W. J. "The Agricultural Ladder," *Am. Econ. Rev.*, Supp., Mart, 1919.
Sombart, W. "Capitalism," *Ency. of Soc. Sci.*, 1930, III.
Sorokin, P. "American Millionaires and Multi-Millionaires," *Jour. Soc. Forces*, Mayıs, 1925.
Sorokin, P. *Social Mobility.* New York: Harper, 1927.
Sorokin. P. "The Monarchs and the Rulers," *Jour. Soc. Forces*, Mart, 1926.
Taussig, F. W. ve Joslyn, C. S., *American Business Leaders.* New York: Macmillan, 1932.
Taussig, F. W., *Principles of Economics.* New York: Macmillan, 1915, II.
The Social Survey of Merseyside, ed. C. C. Jones. London: Hodder and Stoughton, 1934, II.
Thornwaite, W. *Internal Migrations in the United States.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1934.
Tonnies, F. "Present Problems of Social Structure," *Amer. Jour. Sociol.*, Mart, 1905.
Visher, S. S. "A Study of the Type of the Place of Birth and of Occupation of Fathers of Subjects of Sketches in 'Who's Who in America'," *Amer. Jour. Sociol.*, Mart, 1925.
Ware, C. F. ve Means, G. C., *The Modern Economy in Action.* New York: Harcourt, Brace and Co., 1936.
Ward, L .F. "Evolution of Social Structures," *Amer. Jour. Sociol.*, Eylül, 1936.
Warner, W. L. "American Caste nad Class," *Amer. Jour. Sociol.*, Eylül, 1936.
Watkins, R. J. "Classification og Employment Fluctuation and Shifts in Employment in Ohio, 1914-1927," *Jour. Amer. Stat. Assn., Supp.*, Mart, 1929.
Weintraub, D. "The Displacement of Workers Through Increases in Efficiency and their Absorpti-

on by Industry, 1920-31," *Jour. Amer. Stat. Assn.*, Aralık, 1932.
Whelpton, P. K. "Increase and Distribution of Elders in Our Population," *Jour. Amer. Stat. Assn.*, Mart, 1932.
Whelpton, P. K. "Occupational Groups in the United States," *Jour. Amer. Stat. Assn.*, Eylül, 1926.
Williams, G. "A Study in the Industrial Career of Secondary School Boys," *Sociol. Rev.*, Ekim, 1938.
Wolman, L. "American Labor since 1920," *Jour. Amer. Stat.* Assn., 1930.
Wolman, L. ve Peck, G. "Labor Groups and Social Structure," *Recent Social Trends in the United States.* New York: McGraw-Hill, 1933.
Woods, F. A. "The Conification of Social Groups: Evidence from New England Families," *Scientific Papers of the Second International Congress of Eugenics, 1921.* Baltimore: Williams and Vilkins, 1923. I.

Sosyoloji'de Yeni Araştırma Esasları

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Sosyoloji ve Psikoloji Enstitüsünün ikinci kolokiyomunda Amerikada beşerî ekoloji sahasında yapılan araştırmalar mevzuubahis edildi. Beşerî ekoloji tetkikleri memleketimizde tanınmamıştır. Buna mukabil, Durkheim ve Le Play mektepleri sosyolojik an'anemize yerleşmiştir. Bu makalemde beşerî ekolojinin Durkheim mektebinin morfoloji sosyal telâkki ve tetkiklerile mukayesesini yapacağım.

Beşerî ekolojinin tarifini bir kaç satır içine toplamak güçtür. Zira beşerî ekoloji, Durkheim ve Le Play mekteplerinin aksine olarak, kapalı bir sistem değildir. Noktai nazara, ipotezleri, yapılan araştırmalardan mülhem olmuştur ve bu araştırmalar neticesinde tadilâta uğramış ve uğramaktadır. Beşerî ekoloji kapalı nazarî bir sistem olarak değil, araştırmaları idare eden, onlara hedef ve istikamet veren bir ipotez mahiyetindedir. Araştırmalarla nazariyeler arasında mütemadi bir alıp verme mevcuttur. Beşerî ekoloji noktaî nazarı araştırmalarla inkişaf etmektedir.

Beşerî ekoloji tâbiri ve bu tâbir altında ifade olunan noktai nazar evvelâ Şikago Üniversitesinde başlıyan, sonra başka üniversiteler ve şahıslar tarafından genişletilen araştırmaların verdiği neticelere istinaden belirmiştir. Ekoloji, biyolojide kullanılan bir mefhumdur. Biyolojide, nebatî ve hayvanî uzviyetlerin tabiî muhitle olan münasebetlerini ve bundan mütevellit aralarında beliren nizamı tetkik eden sahaya ekoloji, denir. İnsanların, biyolojik varlıklar olarak, nebat ve hayvanlarla müşterek cepheleri vardır, Hepsi, gıda, su, melce gibi esas biyolojik ihtiyaçların tatmin zarureti ile karşılaşırlar. Bu ihtiyaçların tatmin menbaları ise tabiî muhittedir. Nebat, hayvan ve insan bu ihtiyaçların tatmini için tabiî menabii istismar ederler. İhtiyaçların tatmini hususunda tabiatı işletme faaliyetleri, nebat ve hayvanlarda olduğu gibi insanlar arasında da bir münasebetler nizamı doğurur. Bu münasebetler nizamının tetkiki beşerî ekolojinin sahasıdır. Nebat ve hayvan ekolojisi ile insan ekolojisi arasındaki ayniyet bu noktada biter. Nebat ve hayvanlarda ihtiyaçları tatmin etme faaliyetleri daima ayni şekilde, nesilden nesile devam eder. İnsanlarda değişir. Zira nebat ve hayvanlar arasındaki nizam muhitî tesirlerin ve biyolojik vetirelerin neticesidir. Halbuki insan, âlet yapan ve kullanan bir mahlûktur. Esas biyolojik ihtiyaçlar ayni kalmakla beraber bu ihtiyaçların tatmin şekilleri cemiyetten cemiyete ve ayni cemiyette zaman dahilinde değişir. İhtiyaçları tatmin etme şekilleri, insanın tabiatı işletmek hususunda kullandığı âlet ve usullere göre değişir. Nebat ve hayvan ekolojisi ile insan ekolojisi arasındaki diğer bir fark da, insanın tabiatı işletme faaliyetleri yalnız esas biyolojik ihtiyaçların tatmini için değildir. Sabit biyolojik ihtiyaçlar yanında, müktesep sosyal ihtiyaçlar da vardır. Lâkin bu sosyal ihtiyaçların tatmini de tabiî menabii işletmeyi, maddî istihsali tazammun eder. Sinemaların mevcudiyeti biyolojik ihtiyaçların tatmini için değildir. Fakat sinemaya gidip eğlenebilmek, sinema binalarının inşası, filmlerin yapılması ile mümkündür. Bunlar da maddî istihsal,

tabiatı işletme faaliyetleridir. Diğer taraftan sinemada eğlenebilmek için lâzım gelen maddî istihsal faaliyetleri ve mimarlık, aktörlük, gişe memurluğu gibi hizmetler bu işleri gören kimselerin hayatlarını kazanma vasıtalarıdır; tâbiri diğerle, bu şahısların esas ihtiyaçlarını tatmin imkânını temin eden vasıtalardır. Şu halde diyebiliriz ki beşerî ekoloji ister esas biyolojik olsun, ister müktesep sosyal mahiyette olsun, insan ihtiyaçlarının tatmini hususunda tabiî muhiti işletme faaliyetlerinden mütevellit insanlar arasındaki münasebetler nizamını tetkik eder.

Ekolojik münasebetlerin mümeyyiz vasfı gayri şahsî oluşudur. İnsanlar arasındaki münasebetler iki büyük kısma ayrılabilir: (1) Şahsî münasebetler. Bunlarda insanlar, şahıslar olarak münasebete girerler. Bu münasebetlerdedir ki sadakat, sevgi, tesanüt ve saire yer alır. Aile efradı arasındaki münasebetlerin ekserisi, arkadaşlık, dinî fraterniteler, spor ve eğlence kulüpleri bu nevi münasebetleri ihtiva eder. (2) Gayri şahsî münasebetler. Bunlarda insanlar kendi şahsiyetlerinin haricinde olan bir takım fonksiyonların, eşyanın (object) münasebetinden dolayı münasebete girerler. Âmirle mâdûn, patronla amele, satıcı ile müşteri münasebetleri, hülâsa, bütün iş bölümü ve mübadeleden mütevellit münasebetler gayri şahsidir. Ekolojinin mevzuunu teşkil eden bu ikinci nevi münasebetlerdir. Şüphesiz müşhahas gündelik hayatta bu iki nevi münasebet girift bir surette birbirine karışmıştır. Lâkin müşahhas münasebet şekillerinden ekoloji, gayri şahsî olanları tecrit eder ve tetkik mevzuu yapar. Gayri şahsî münasebetlerden mütevellit içtimaî nizam iş bölümü sistemidir. Bu nizamın cüzüleri iş bölümü ve farklılaşmasına göre tehalüf eden insan zümreleridir. Ekoloji bilhassa, muayyen bir iş bölümü sistemine tâbi olarak mekânda taazzuv etmiş insan topluluklarını (Communauté) tetkik eder.

Şimdi Durkheim'ın morfoloji sosyali anlayışına bakalım. Durkheim cemiyetin bünyesinin tetkikinde iki unsur buluyor. Biri bünyeyi teşkil eden sosyal cüzülerin adedidir ki buna cemiyetin hacmi ismini verir. Diğeri bu cüzülerin tekâsüf derecesidir. Cemiyetin morfolojisini teşkil eden cüzüleri Durkheim şöyle tarif eder: Her cüzü, içinde daha basit bir zümreyi ihtiva etmiyen ve hiç bir zaman ihtiva etmemiş bulunan ve doğrudan doğruya fertlere inkisam eden bir insan grubu (agrégat) dur. Bu tarife uyan sosyal cüzü horde'dür. Bütün insan cemiyetleri, muasır cemiyetler de dahil olmak üzere, bu basit cüzülerin, horde'ların terkibidir. Bu cüzülerin terkip şekline göre cemiyet tipleri meydana gelir. Durkheim sosyal cüzüleri dahilen tam bir tesanüde malik olmakla, yani psikolojik bir vâkıa ile vasıflandırır. Sosyal bünyenin ikinci vasfı olan cüzülerin tekasüf derecesi de psikolojik mahiyettedir. Zira bu tekâsüf sadece mekânda maddî bir sıkışıklık değildir. Eğer cüzülerin arasında manevî boşluklar, ayrılıklar mevcut ise, maddî tekâsüfün bir tesiri olmaz. Tekâsüften kastedilen mânâ manevî sıkışıklık, kaynaşmadır. Maddî tekâsüf, nüfusun tekâsüfü, ekseriyetle mânevî tekâsüfün neticesidir. Muhabere ve münakale vasıtalarının inkişafı da umumiyetle mânevî tekâsüfün artmasının index'idir. Eğer cüzüler birbirine yaklaşmak, kaynaşmak temayülünü gösterirse, bunun için lâzım gelen münakale ve muhabere vasıtalarını meydana getirir. Şu halde, mânevî tekâsüfün artma temayülü nüfusun mekânda tekâsüfüne ve münakale ve muhabere vasıtalarının inkişafına takaddüm ediyor. Mekânda temasta bulunmıyan ve uzaktan temas için vasıtalara da malik olmayan insanların, nasıl, hangi suretle mânevî rabıtalarının artabileceği

hakkında Durkheim vâzıh değildir.

Şu halde morfoloji sosyalin tetkik etmek istediği, horde'ların muhtelif tarz terkiplerinden husule gelen organizasyonlardır. Morfoloji sosyal hem horde'ların terkip tarzı, hem de bunların arasındaki mânevî kaynaşma derecesini araştırır. Morfoloji sosyalin meşgul olduğu vâkıa mânevî kesafetin kendisidir. Maddî kesafet ve irtibat vasıtalariyle ancak dolayısiyle, bu mânevî tekâsüfü ifade ettikleri nisbette meşgul olur. Maddî kesafet ve muhabere ve münakale vasıtalariyle manevî kesafet arasındaki mutabakat da tam değildir. Bunların mutabakat derecesini La Division du Travail eserinde mübalâğa ettiğini Durkheim sonradan Les Règles de la Methode Sociologique'de itiraf eder(1) ve manevî tekâsüfün en iyi ifadesi sosyal cüzülerin birbiriyle mezcolma derecesidir,(2) der. Bu suretle maddî kesafet ve muhabere ve münakale vasıtaları birer index olarak da kıymetlerinden kaybetmiş oluyorlar. İş bölümü meseleleri, ticarî münasebetlerde morfoloji sosyalin esas mevzuunu, teşkil etmez. Durkheim bu hususta vazıhtır. "Zira, diyor, sadece iktisadî olan münasebetler insanları yekdiğerinin haricinde bırakır. Şahıslar ayni kollektif hayata iştirak etmeden bu münasebetler devamlı olarak mevcuttur."(3)

Beşerî ekolojinin, ve morfoloji sosyalin esas noktai nazarları ve tetkik ettikleri vâkıalar hakkında yaptığımız kısa mukayeseden aralarındaki fark, hattâ zıddiyet vuzuhla tebellür ediyor. Beşerî ekoloji kat'iyetle şahsî münasebetlerle meşgul olmadığını, gayri şahsî neviden olan fonksiyonel farklılaşma, iş bölümü münasebetleriyle uğraştığını söylüyor. Morfoloji sosyal ise bu münasebetleri, şahısların haricinde kalan münasebetler olduklarından, sahasının haricinde addediyor ve onlarla ancak eksik, kusurlu index'ler olarak meşgul oluyor. Beşerî ekolojinin sahasına ithal ettiğini morfoloji sosyal reddediyor, morfoloji sosyalin ithal ettiğini beşerî ekoloji hariç bırakıyor. Beşerî ekoloji için tetkik mevzuu olan cüzüler iş bölümü zümreleri ve bu zümrelerin bir iş bölümü sistemi içinde mekânda taazzuvudur. Morfoloji sosyalin tetkik mevzuu tam tesanüdü haiz horde'lar bunların terkibi olan kabileler, siteler, milletlerdir.

Morfoloji sosyal ile beşerî ekoloji arasındaki fark kendisini yapılan araştırmalarda gösteriyor. Dikkate şayandır ki Durkheim ve mektebi morfoloji sosyale sosyal vâkıaların izahında temel bir yer vermesine ve bunun ehemmiyeti üzerinde ısrar etmesine rağmen araştırma ve etüd sahasındaki verimleri gayet az olmuştur. Bunun sebebi, kanaatimce, Durkheim'ın morfoloji sosyali tarifinin tetkik mevzuu yapılmağa elverişli olmayışındandır. Horde cüz'ütamına istinaden cemiyet tiplerinin tahlil ve tasnifini ne Durkheim ne de muakıpleri yapmamıştır. Durkheim, Les Règles de la Methode Sociologique'de site'ye kadar gelir, durur. Ve site'yi tahlili de vâkıalara uygun değildir, yanlıştır. La Division du Travail'da iş bölümünü mevzuubahs eder, fakat ilerlemiş iş bölümüne tâbi cemiyetlerde horde'ların terkibi ne tarzdadır ve bundan mütevellit sosyal bünye ne mahiyettedir, öğrenemeyiz. Hattâ iddia edebiliriz ki Durkheim'ın iş bölümü zümreleriyle iştigali morfoloji sosyal telâkkisi ile tenakus teşkil eder. İş bölümü münasebetleri gayri şahsîdir ve iş bölümü zümreleri horde'ların terkibi değildir. Manevî kesafet doğrudan doğruya tetkik edilebilecek bir muta değildir. Bilfiil tetkik edilen index mahiyetindeki vakıalarla asıl tetkik edilmek istenilen, vakıa arasındaki mutabakat derecesi ve bu mutabakatın mahiyeti halli

müşkül bir mesele teşkil ediyor. La Division du Travail'da bu müşkül mevcuttur. Bir defa Durkheim'in kanun şekillerini bir index olarak kullanması cayi sualdir. Sonra kanun şekillerinden manevî tesanüt derece ve şekline geçerken bir takım âmiyane izahlara müracaat etmek mecburiyetinde kalıyor.

Marcel Mauss'un Eskimolara dair yaptığı tetkikte morfoloji sosyalin diğer bir zâfının tezahürünü görüyoruz. Eskimo cemiyetinin sosyal bünyesi yaz ve kış mevsimlerinde değişir. Yazın gevşek ve dağınık, kışın sıkı ve topludur. Bu bünye değişikliğine müterafik olarak sosyal hayatları da kışın şedit (intense) tir; mânevî tekâsüf fazladır; yazın ise aksi caridir. Mauss din hayatını ve mânevî tekâsüfü sosyal bünye değişikliklerine bağladıktan sonra bünye değişikliklerinin kendisini muallâkta bırakır, içtimaî bünye neden böyle bir tehalüf arzediyor? Eskimolarda bu bünye değişmesinin mevsime göre, avlanan hayvan cinslerine, nebatî hayatın tahavvülüne göre olduğunu Mauss müşahede ediyor. Fakat iki seri hâdiseler arasındaki münasebet sadece bir correlation'dur; illî bir bağ değildir. Zira prensip olarak sosyal vakıalar coğrafî şartlarla izah edilemez. Bu, coğrafî muayyeniyetçilik olur. Durkheim mektebi, haklı olarak, birbirinden farklı coğrafî muhitlerde ayni bünyeye ve müesseselere malik cemiyetlerin mevcudiyetine işaret ederek coğrafî muayyeniyetçiliği reddediyor. Fakat bu neviden bir muayyeniyetçiliğe gitmeden cemiyetlerin bünye değişikliklikleri izah edilemez mi? Beşerî ekoloji bakımından bu suale verilecek cevap müsbettir. Coğrafî şartlar doğrudan doğruya, mihanikî bir tarzda içtimaî bünyeyi tayin etmez. Lâkin bir insan topluluğunun elindeki vasıtalarla, teknoloji ile, tabiî menbaları işletmesi şekli içtimaî bünyenin şeklini tayin eder. Farklı coğrafî muhitlerde cemiyetler ayni bünyeyi arzedebilirler, zira ellerindeki teknoloji ile tabiatı işletme faaliyeti her ikisinde müşabih veya ayni hayatı temin etme şekillerini tevlid etmiştir. Veya ayni cemiyette, coğrafî şartlar ayni kalmasına rağmen, bünye değişir, zira teknoloji ve bunun neticesinde tabiatı işletme faaliyetleri değişmiştir. Tetkik edilen Eskimolar teknolojilerinin iptidaîliğinden coğrafî muhite yakından uymak mecburiyetindedirler. Bunun için mevsim icaplarına göre dağılıp temerküz ediyorlar. Teknolojileri değişsin, hayatlarını temin etme şekilleri değişecektir, bu da içtimaî bünyeyi tahavvüle uğratacaktır. Eskimoların mevsimlere göre bünye değiştirmeleri coğrafî şartlardan gelen bir zaruret olmaktan ziyade bu şartlar muvacehesinde ellerindeki vesaitin kifayetsizliğinden mütevellittir. Nitekim, Kutup Eskimolarının yaz bünyesinde teknolojik değişme dolayısiyle bir tahavvül husule gelmiştir. Eskiden Kutup Eskimoları yazın ailece kuş sahalarına dağılırken, yetmiş sene kadar evvel cenubî Eskimolardan sandal kullanma tekniğinin ithali neticesinde bugün erkekler sahilde balık avına devam ediyorlar ve yalnız kadınlarla çocuklar kuş tutmağa gidiyorlar. Nüfusun bu tarzda inkısamının içtimaî hayat üzerine, faraza aile hayatı üzerine yaptığı tesirler bedihidir.

Durkheim tarzında morfoloji sosyal telâkkisinin sosyolojik araştırmalarda kabili tatbik olmadığının diğer bir delilini de Maurice Halbwachs'ın mesaisinde görüyoruz. La Population et Les Tracés des Voies à Paris, şehir morfolojisine ait bir tetkiktir. Fakat Durkheim'ın tarif ettiği mânade bir morfoloji sosyal telâkkisinin izlerini bu eserde görmüyoruz. Şehrin bünyesini teşkil eden cüzüler gelirin muhtelif mıntıkalarıdır. Bunlar horde'ların terkibi değildir. Halbwachs bunu mevzuubahs

bile etmiyor. Mânevî kesafet meselesi mevcut değildir, Halbwachs nüfus hareketlerini, yolları, mânevî kesafetin kusurlu index'leri olarak tetkik etmiyor ve bunlardan mânevî kesafete geçmek için uğraşmıyor. Şehirlerin mekânda büyümesinin vetirelerini araştırıyor. Elde ettiği neticeler beşerî ekoloji tetkiklerinin neticelerine müşabihtir. Yalnız bunlar daha parçalar halindedir; kuvvetle tebarüz etmiyor. Beşerî ekolojik görüşün verdiği bütünlük ve vuzuh yoktur. Esasen o görüşe malik olmadığından meseleyi vazedişi de farklıdır. Realitenin zecri Halbwachs'ı morfoloji sosyalden beşeri ekolojiye götürmüştür. Gerek bu tetkikinde gerek La Nuptialité en France tetkikinde vâkıaların izahını iktisadî ve demoğrafik şartlara istinaden yapıyor. Halbwachs Fransada morfoloji sosyal ile uğraşan başlıca sosyologdur. Les Annales Sociologiques'in morfoloji sosyal kısmı onun idaresindedir. Binaenaleyh Halbwachs'ın mesaisinin Durkheim'ın anladığı tarzda morfoloji sosyal mahiyetinde olmaktan ziyade beşerî ekoloji tetkikleri mahiyetinde oluşu dikkate şayandır. Spekülâsiyondan ilmî mesai sahasına, araştırmalara inildiği zaman morfoloji sosyal telâkkisinin iflas ettiğine delildir.

(1 - 2) Les Règles de la Methode Sociologiques, 7 inci tabı, 1919, Sahife 140.

(3) Ayni eser, sahife 139.

Not: Memleketimizdeki morfoloji sosyal telâkkisi aynen Durkheim'inkidîr. Durkheim'in bu hususstaki fikirleri, hemen aynen tercüme denecek şekilde, M. Bonafus ve Necmettin Sadık'ın "İçtimaiyat"ında mevcuttur. (Birinci tabı, 1927, sahife 134-162).

Siyasi İlimler Mecmuası, Sayı 109, Nisan 1940

Köy Davası "Şehirleşmek" Davasıdır I

Köy kalkınması memleketin dahilî meselelerinin başında geliyor. Bu hususta ileri sürülen fikirlerde iki türlü haleti ruhiyenin hâkim olduğu görülüyor. Biri, hayırperver, merhametli kimselerin aldığı tavırdır. Sürdüğü basit ve iptidaî hayattan dolayı köylüye acımak ye onlara yardım etmek arzusile elbise, ilâç dağıtmak, köye doktor götürmek vesaire. Diğeri, köy ve köycülüğün romantikleştirilmesi ve bir köy ütopisi kurulmasıdır. Köy ütopisinde yapılmak istenen şey köyü "köy" olarak idame ettirmek, insanları toprağa bağlı bırakmak, şehirlere muhaceretine mani olmaktır. "Tekrar tabiata dönmek" nevinden romantik, köyü idealize eden bir zihniyettir. Bu noktai nazarların her ikisi de köy meselesini halletmek için lâzım gelen reel ve rasyonel zihniyete yabancıdır. Zira "Köy meselesi" ni kendi başına bir mesele addediyor ve bizatihi halle kalkıyorlar. Köyün daha geniş cemiyet bünyesindeki mevkiini nazarı itibara almıyorlar. Halbuki köy meselesi daha geniş cemiyet bünyesi zaviyesinden görülmedikçe, meselenin mahiyeti anlaşılamaz ve anlaşılmayınca hal de edilemez.

Hali hazırdaki cemiyet bünyesinde başlıca "köy" dediğimiz içtimaî taazzuv şekliyle "şehir" dediğimiz içtimaî taazzuv şekli yanyana bulunuyor ve beraberce daha geniş manâda cemiyetin bünyesini teşkil ediyor. Bu iki içtimaî taazzuv şekli ayrı neviden hayat şartlarına istinat ediyor ve onun için de ayrı neviden taazzuv tiplerine mensuptur. Mesele zaman ve mekânda yanyana bulunan bu iki içtimaî taazzuv şekli arasındaki ayrılığı kaldırmak, içtimaî bünyeye mütecanis, ahenkli bir şekil vermektir.

Köy ve şehir arasındaki ayrılık ve bundan mütevellit meseleler Türkiyeye hâs değildir. Teknoloji bakımından en ileri memleketlerden olan Amerika Birleşik Devletlerinin bugünkü dahilî meselelerinden başlıcası ziraate ve zürra sınıfına ait olandır. Bizi işgal eden "Köy meselesi" daha geniş ve umumî olan köy ve şehir, ziraî ve sınaî istihsal münasebetleri meselesinin bir başka şeklidir. Köyle şehir arasındaki aykırılık, ziraatle ticaret ve sanayi arasındaki aykırılıktan, bu istihsal organizasyonlarının farklı mahiyetlerinden ileri geliyor. Bu ayrılıklar, iş bölümü ve farklılaşmasının neticesidir. Farklılaşan konfeksiyonlara göre nüfus zümrelere ayrılır. Ziraat toprak üzerinde dağılmış nüfusun, ticaretin ve sanayi toprak üzerinde temerküz etmiş nüfusun fonksiyonlarıdır.

Nüfusun toprak üzerinde dağılması veya temerküz etmesi kendi başına mühim içtimaî neticeleri olan bir vakıadır. Dağılmış nüfus, dağılması dolayısiyle, gevşek, kısımları birbiriyle sıkı irtibatta olmayan, bölümlü bir içtimaî organizasyonun şartlarına haizdir. Nüfusun temerküzü ise, eğer diğer içtimaî şartlar müsaitse, fertler arasında sıkı bir alıp vermeğe, mütesanit bir içtimaî taazzuva müncer olur. Diğer taraftan, ziraî istihsalin organizasyonu ziraî zümrelerin içtimaî taazzuvunu bölümlü, atomik ve içtimaî hayatını müstakar ve durgun yapacak mahiyettedir. Ticaret

ve sanayiin teşkilâtı ise bu işlerle meşgul zümrelere iyice taazzuv etmiş bir içtimaî teşkilât ve mütehavvil, mütenevvi, dinamik bir hayat verecek mahiyettedir. Şehir ve köy hayatındaki bu farkları doğuran şartları kısaca hulâsa edelim:

1. Ziraî istihsale hâkim olan şahsî küçük mülkiyettir. Ziraî istihsal adetçe çok, vüsatçe küçük cüzler -çiftlikler, tarlalar- halinde teşkilâtlanmıştır. Bu küçük istihsal cüzleri toprak parçalarından müteşekkil olduğundan bütün bir memleket genişliğinde dağılmıştır. Halbuki ticaret ve sanayiin yeri büyük nüfus kütlelerinin temerküz ettiği şehirlerdir. Ticaret ve sanayi teşkilâtının istikameti gittikçe artan bir temerküze doğrudur. 70-100 bin kişi bir fabrikada çalışabiliyor ve hepsi de diğer milyonlarca kimse ile beraber ayni şehrin dar hudutları dahilinde ikamet ediyorlar. Ticaret ve sanayi teşkilâtı mahiyetleri itibarile insanları toplayıcı nevindendir.

2. İş bölümü ve farklılaşması bakımından da ziraatle ticaret ve sanayi arasında bir ayrılık müşahede ediyoruz. Ziraî müstahsil, hem sermayenin sahibi, hem işletici ve idarecisi, hem de istihsalde bilfiil çalışan bir kimsedir. Ziraî amele ancak ziraî müstahsile yardım edici mahiyettedir. Aralarında tam bir iş farklılığı, ihtisaslaşma yoktur. Sanayi mamulâtına nisbetle ziraî istihsalin tenevvü çok azdır. Demek ki fonksiyonların farklılaşması bakımından da ziraî istihsal iyice taazzuv etmemiş bir teşkilâta tâbidir. Zira taazzuv derecesi fonksiyonel farklılaşma ve farklılaşan kısımların mütekabil tâbiiyet derecesine bağlıdır.

Ticaret ve sanayide ziraate zıt vaziyetlerle karşılaşıyoruz. Ticaret ve sanayi büyük mikyasta iş bölümü ve farklılaşmasına tâbidir. Ve bunun mütemimi olarak farklılaşan parçaların mütekâbil tâbiiyeti ve bağlantısı da fazladır. Bu farklılaşma ve bağlanma dolayısiyle ticaret ve sanayi teşkilâtı büyük nüfus kümelerini iyice taazzuv etmiş bir hale getiriyor.

3. Ticaret ve sınaî istihsal makineleşmiştir ve makineleşmesi artmaktadır. Makine, rasyonel prensiplerin, ilmî bilginin tatbikinin ifadesidir. Büyük mikyasta farklılaşan fonksiyonların büyük cüzler halinde teşkilâtlanması da ancak rasyonel usullerle mümkündür. Bu teşkilât içinde yer alan fertlerin birbirleriyle olan münasebeti gayri şahsî nevidendir. Yaptıkları iş onlar için sadece maişetlerini temin hususunda kazanç vasıtasıdır. Fertler işlerine mülkiyet ile bağlı değillerdir. İş hayatının bu rasyonel, gayri şahsî tabiatı şehrin teşkilâtında ve umumî hayatında da mevcuttur. Şehrin mekân dahilinde taazzuvunda farklılaşma vardır. Şehir mıntakalara ayrılmıştır: Bankalar ve büyük ticarethaneler mıntakası, perakende küçük ticaret, lokanta ve sinema, tiyatro mıntakası, amele evleri, orta sınıf evleri, zengin ikametgâhlar mıntakaları vesaire. Kesif bir münakale ve muhabere sistemi şehrin mıntakalarını birbirine bağlar ve şehrin muhitinden merkezine ve merkezinden muhitine doğru mütemadi bir insan akışı intaç eder. Şehir insanının hayatında zaman taksimatının büyük ehemmiyeti vardır. O hayatını dakika, hattâ bazan da saniyelere göre ayarlamağa mecburdur, Şehirde komşuluk asgarî derecededir. Komşu komşuyu tanımaz. Şehirde ev mülkiyeti az olduğundan halkın çoğu kiracıdır; bir mahalleye bağlanmaz. Sık sık yer değiştirir. Aile vahidlerinin hacmi çok küçülmüştür. Tek yaşıyan fertler de çoktur. Şehir hayatı her cihetten hareketli, mütenevvi ve mütehavvildir.

Yalnız dahilen nüfusun temerküzü ve taazzuvu bakımından değil, fakat bir cemiyet bünyesinin hariçle teması bakımından da şehirler dünya mikyasındaki cere-

yanların, tesirlerin toplandığı yerdir. Şehirler hariçle olan münakale ve muhabere yolları üzerindedir. Bunun için bir şehir insanının tâbi olduğu içtimaî tesirler köy insanına nisbetle mikdarca çok ve mütenevvidir. Hulâsa şehir insanı rasyonel, gayri şahsî, hareketli, mütenevvi bir hayat tarzına tâbidir. Hayat tarzındaki bu vasıflar şehir insanının şahsiyetinde tecelli eder. Umumiyetle şehir insanı daha ileri görüşlü, daha geniş kafalı, değişikliğe daha alışkın, intibak kabiliyeti daha fazla olan bir şahsiyettir.

Ziraatte ve köydeki vaziyet bu hususlarda da ticaret ve sanayide ve şehirde olanın aksidir. Ziraat en az makineleşmiş istihsal sahasıdır. Buna ilâveten, fonksiyonların farklılaşmasının ilerlemiş olmaması, istihsal cüzülerinin küçük oluşu, ziraî teşkilâta ticaret ve sınaî teşkilât derecesinde rasyonelleşmesine mani olmuştur. Şehir hayatındaki gayri şahsîlik, rasyonelleşme, hareket ve değişme ziraî hayatta yoktur. Ziraî istihsal fertlerden ziyade aileler tarafından ifa edilir. Küçük şahsî mülkiyet ziraatın bel kemiğidir. Bunun için sıkı olarak aileye ve ailenin iskân etttiği ve işlettiği toprağa bağlıdır. Ziraat, çiftçi için sadece kazanç temin eden gayri şahsî bir vasıta değil, aile ve ananeye bağlı bütün bir hayat tarzıdır.

Ziraî istihsalin bu şartları köy hayatında ve şahsiyetinde de tecelli eder. Köy hayatına, hurafat, örf ve adet, otoritesini maziden alan, değişmiyen kıymetler hâkimdir. Köy şahsiyeti şehir şahsiyetine nisbetle daha muhafazakâr, istikrara alışkın, rasyonel bilgiden ve rasyonel usullerden uzakta kalmış bir haldedir.

Yukarıdaki kısa mukayeseden görülüyor ki her safhada köy ve şehir hayatı birbirinden farklıdır. Bu ayrılığın kökü ziraî istihsalle, ticarî ve sınaî istihsalin organizasyonları arasındaki farklardadır. Köy meselesi bu farklardan neşet ediyor. Meselenin halli ise ziraatı ticaret ve sanayideki tempoya, köy hayatını şehir hayatındaki tempoya uydurmaktır. Zira ileri olan teknik, ileri olan teşkilât tarzı şehirde olandır.

Esasen köyde ayrı ayrı olarak yapmak istediğimiz şeylere bakarsak bunların şehir vasıflarını köye getirmekten başka bir şey olmadığını görürüz: (a) Köydeki hayat seviyesini yükseltmek, köylüyü müreffeh kılmak istiyoruz. Bu arzunun tahakkuku ziraî istihsalin inkişafına bağlıdır. Bu inkişaf ise ancak ileri tekniği, iş farklılaşmasını, mahsullerin kalite ve tenevvüünü artırmakla, kısacası ziraî istihsal organizasyonu değiştirmekle olur, (b) Köy insanını ileri fikirli, hurafattan ve ananeden kurtulmuş, rasyonel, bilgili, kültürlü hale getirmek istiyoruz. Bu vasıflar şehir şahsiyetinin vasıflarıdır. Köy hayatına ve köy şahsiyetine arzu edilen vasıfları verebilmek için bu vasıfların dayandığı maddî hayat şeraitini köye getirmek lâzımdır.

Zira insan şahsiyeti okunan değil, yaşanan hayatın vasıflarına göre teşekkül eder. Yaşanan hayat tarzı ise cemiyetin bünyesini teşkil eden maddî şartlara ve nüfusun taazzuv şekline istinat eder. Köy içtimaî taazzuv şekli içtimaî tekâmülde geride kalmış bir şeklin ifadesidir. Köyü köy olarak bırakmak değil, şehirleştirmek lâzımdır. Bu bakımdan köy davası, şehirleşmek davasıdır.

Siyasi İlimler Mecmuası, Sayı 111, Haziran 1940

Köy Davası "Şehirleşmek" Davasıdır II

Bundan evvelki makalede köy davasını en geniş çerçevesinde vazederek köy meselesinin mahiyetini tahlile çalışmıştım. O makalenin esas tezi, köy davasının kendi başına bir dava olmadığı, ancak daha geniş cemiyet bünyesi zaviyesinden görüldüğü zaman doğru olarak anlaşabileceği ve bu bakımdan köy davasının bir "şehirleşme davası" olarak meydana çıktığıdır. Bu makalede meseleyi başka cephesinden, yapılması muhtemel itirazlar bakımından ele alacağız. Evvelâ köyü "Köy" bırakmak arzusu, köyü ideal olarak almak temayülü vardır. Bunun mütemmimi olarak da şehirlerin kusurlarından, şehirleşmenin fenalıklarından bahsedilir. Bir üçüncü telâkki olarak, içtimaî tekamülde şehirleşme vetiresinin sona erdiği, köylere doğru bir cereyan başladığı fikri mevcuttur. Ortaya attığımız iddiaya itiraz edici mahiyette olan bu üç mütalâayı gözden geçirelim:

Köyü "köy" olarak bırakmak veya değiştirmek ve şehirleştirmek münakaşaları olurken gözönünde tutulması lâzım gelen ilk nokta "köy" mefhumundan ne anladığımızdır. Muhtelif memleketlerin istatistiklerinde itibarî olarak alınan muayyen bir adetten fazla nüfusu olan yerler şehir, daha az olanlar da köy olarak kaydedilir. Bu manâda "köy" istatistikî bir mefhumdur. Sosyolojik bakımdan köyün bu suretle tarifi makbul değildir. Köyün fonksiyonel bir tarifini yapmak gerektir. Köyün bir kül olarak daha geniş cemiyet içindeki fonksiyonunu ve diğer taraftan bu külün dahilî bünyesini ve bu bünyeyi teşkil eden cüzlerin birbiriyle olan fonksiyon münasebetlerini tesbit etmek lâzımdır. Köyün fonksiyonu, sosyal bünyede gördüğü iş, ziraî istihsaldir. Köyler ziraî nüfusun toprak üstünde tekasüf ettiği noktalardır. Nüfus adedi ne olursa olsun, halkı toprağı sürerek geçinen topluluklar köydür. Bu topluluklarda sınaî, ticarî, meslekî zümreler mevcut değildir. Köylü nüfusu şehirli nüfustan ayırırken dikkat edilecek mümeyyiz fark budur. Şüphesiz nüfus mikdarı topluluğun köy veya şehir olmasiyle münasebattardır. Bir köyün hiç bir zaman yüz binlere varan nüfusu olduğu görülmemiştir. Lâkin köyle şehri birbirinden ayırırken muayyen, sabit bir rakamı miyar olarak kullanamayız. Tarihin muhtelif devirlerinde bilhassa dağlık mıntakalarda rastlanan beş altı hanelik topluluklar da köydür; Homer'in şiirlerinde gururla şehir olarak bahsedilen nüfus kümeleri köydür. Zira her ikisinde toplulukların iktisadî temeli ziraattir.

Köyü şehirden ayıran en umumî vasfa işaret ettikten sonra köy nevilerini de kısaca tesbit etmek lâzımdır. Köy ya bir cemiyet organizasyonunun temel vahidi kıyasisini teşkil eder, yani köyden başka, nüfus tekasüfü (kasaba, metropolis gibi) yoktur; yahut da köy daha mütekâmil nüfus topluluklarının mevcut olduğu bir sosyal bünyede yer almıştır. Birinci halde nüfusun tekasüfü köy kümelenmelerinden ileri gitmemiştir. Köy, cemiyetin mekânda taazzuvunun unsurlarını teşkil eder. Böyle cemiyetlere "köy iktisadiyatı"na müstenit cemiyetler diyebiliriz. İkinci halde, köyden daha mütekâmil nüfus toplulukları, şehirler, teşekkül etmiştir. Ziraatten

başka ticaret, el sanayii (kasaba teşekkülü), veya makine sanayii ve dünya ticareti (metropolisler teşekkülü) belirmiştir. Bu cemiyetlerde köy, cemiyetin mekânda taazzuvunda temel unsur değildir. Cemiyetin tekâmülündeki bu üç safhaya göre köyün cemiyet bünyesinde oynadığı rol ve köyün dahilî sosyal bünyesi değişir.

Şu halde köyü "köy" olarak bırakıp bırakmamaktan bahsederken hangi tip köyü kasdettiğimizi tasrih etmek icabeder. Köyü en umumî ve mümeyyiz vasfiyle, ziraatle iştigal eden nüfus topluluğu olarak ele alırsak, en mütekâmil cemiyetlerde dahi mevcut olduğunu görürüz. Ziraî istihsalin mühim bir yer tuttuğu memleketimizde bu manâda köy, ne kadar sanayileşirsek sanayileşelim, mevcut olacaktır; yani ziraatle iştigal eden halk ve bu halkın teşkil ettiği topluluklar bulunacaktır. Ziraî nüfus tek çiftlikler halinde dağılmış da olabilir. Lâkin toplu köy cemiyetimizde ananeleşmiş olduğundan ve mektep, yol ve diğer modern ihtiyaçlar da toplu hayatı iltizam ettiğinden ziraî nüfusun toplu cemaatlar halinde yaşamağa devam etmesi çok daha muhtemeldir.

Köy meselesi münakaşasında köy mefhumu bu umumî manâda kullanılmıyor. Bizde mevcut olan köy sosyal tip veya tiplerinin değiştirilmesi mevzuu bahsoluyor. İlmî köy tetkikleri ilerlememiş olmasına rağmen umumî malûmata ve Ankara köylerindeki şahsî müşahedelerime istinaden bizde değiştirilmesine kani olduğum köy tipini kısaca anlatmak mümkündür. Köylerimiz, kapalı, infirat halinde cüzlerdir. Bir köyün diğer köylerle ve şehirle münasebetleri gevşektir. Sosyal cüzler arasında -köyler, şehirler- sıkı mütekabil tabiiyet mevcut olmadığından köyün hariçten gelecek tesirlere karşı büyük bir muafiyeti vardır. Ankaranın çok yakınındaki köyler bile bu yakınlığın insana umdurduğu derecede şehir tesirinde kalmamıştır. Köylerin, sosyal cüzler olarak, bu nisbî muhtariyeti iş bölümünün fazla ilerlememesinden mütevellittir. Köy bir istihlâk vahidi olarak kendi istihsal ettiğini istihlâk eder. Gaz, tuz, seker, pamuklu kumaş gibi şeyleri şehirden alırsa da bu ihtiyaçlar asgarî derecede tatmin edildiğinden köyün şehre tabiiyeti fazla değildir. İstihsal bakımından köy, bir kendi için, bir de şehir için istihsalde bulunur. Fazla istihsali ile köyler şehirleri besler. Bu tarzda bir iş bölümü ve istihsal vaziyetinde köyün diğer köyler ve şehirlerle münasebeti elbet de gayet gevşek olacaktır ve köy kendi içine kapalı, içtimaî bünyenin diğer cüzlerinden infirat etmiş bir halde bulunacaktır. Dahilî bünyesi bakımından da köy gayet basit bir organizasyon şekli arz eder. Cinsiyete ve kısmen yaşa dayanan iş bölümünden başka fonksiyon farklılaşması yoktur. Ancak köyün imamı ve varsa öğretmeni meslekî bir zümreyi temsil eder. Nadiren bir kalaycı veya dülger mevcut olursa da bunlar esas itibariyle çiftçidir. İlâveten bu işleri görürler. Bu iş bölümü sistemine muvazi olarak mübadele sistemi de çok az inkişaf etmiş bir haldedir. Mevcut mübadele de aynen tediyeye istinat eder. Köy ancak şehirle olan münasebetinde para kullanır. Bu münasebet de cüz'î olduğundan köy daha geniş cemiyet teşkilâtında hâkim olan para iktisadiyatına pek az dahil olur. İmam, bekçi, çoban, değirmenci, kalaycı gördükleri fonksiyonlar mukabilinde köyün istihsalinden hisse alırlar. Öğretmen ve eğitmen devlet tarafından tediye edildiğinden köyün iktisadî bünyesinin haricindedir.

Köy cemaatını teşkil eden fertlerin arasındaki münasebetlerde akrabalık ve sıhriyet ve ikinci derecede de komşuluk bağları hâkimdir. Servet farklarına müstenit

münasebetler mevcutsa da -fakir, zengin, toprak sahibi, ırgat gibi- köyün umumî iktisadî seviyesi yüksek olmadığından bu münasebetler akrabalık ve komşuluk bağlarını tamamiyle kırmamıştır. Akrabalık ve dostluk münasebetleri (kan kardeşliği, süt kardeşliği, ahiret kardeşliği, komşuluk) fertler arasındaki iktisadî münasebetlerin tanziminde büyük bir rol oynar. Borç, mal üleşme, ve iş birliği, akrabalık ve kısmen dostluk ve komşuluk münasebetlerine, örf ve âdetlerine göre tanzim olunur. Umumiyetle akrabalık ve komşuluk bağlariyle iktisadî münasebetler birbirlerini itmam ve takviye eder mahiyette iseler de bazı hallerde bu iki nevi münasebetler çatışır; mal ihtilâfından kavga ve ayrılık çıkması gibi... Köy hayatını anane, örf ve âdet, ve küçük cemaatin efkârı umumiyesi kontrol eder. Batıl itikatlar bol mikdarda mevcuttur. Bu şartlar altında "ferdî farklar" az inkişaf etmiştir. Fertlerin şahsiyetleri ve zihniyetleri, esas hatları itibariyle, birbirine benzer (*).

İşte değiştirilmesi lâzım gelen köy bu tip bir sosyal taazzuvdur. Köyün daha mütekâmil bir iktisadî ve sosyal bünyeye sahip olmasını köye dönmek ütopisini gündenler de kabul eder. Lâkin bir taraftan bu değiştirmeği tahakkuk ettirmek isterken diğer taraftan bu değişmenin intaç edeceği bazı vâkıaları kabul etmezler. Bunların başında köylerden şehirlere muhaceret meselesi gelir. Bu vâkıa şayanı arzu olmıyan, önlenilmesi lâzım gelen bir hâdise olarak ortaya sürülür. Bunun için iki sebep vardır:

(1) Köyden nüfusun ayrılması ziraî inhitatı mucip olacaktır. (2) Köyden ayrılan nüfus şehirlerde bir sosyal mesele teşkil edecektir. Şehirler, iş arayan, yeri belirsiz, şehir sosyal şartlarına intibak edememiş, desorganisé insanlarla dolacaktır. Köyden şehire muhaceret garp şehirlerinde sosyal inhitat halinde bulunan sefalet ve cürüm mıntakalarını doğurur.

Köyden şehire muhaceretin fenalıkları hakkındaki bu mütalealarda bir hakikat mevcutsa da muhaceretin bu fena neticeleri zarurî değildir. Evvelâ köyden şehire muhaceret ziraî istihsalin inhitatı demek değildir. Filvaki tarihin muhtelif devrelerinde, muhtelif cemiyetlerde şehirlere muhaceret toprağın işlenmeden kalmasını ve ziraî istihsalin inhitatını mucip olmuştur. Lâkin bu muhaceretler mevcut geri teknik değişmeden vaki olan nüfus akınlarıdır. Köylere modern teknik, rasyonel ve makineleşmiş teknik, girdiği zaman şehirlere muhaceret fazlalaşacak fakat ziraî istihsal inhitat etmiyecektir. İleri teknikle ayni mikdar toprağı, hattâ daha geniş sahaları, daha kesif olarak daha az nüfusla sürmek mümkün olacaktır. İleri teknikle hem ziraî istihsalin mikdarı, hem tenevvüü, hem mahsullerin kalitesi düzelir, hem de makine kol emeğinin yerini aldığından daha az nüfus ziraatle iştigal eder; fazlası şehirlere muhaceret eder. Memleketimiz iktisadiyatının inkişafı programının diğer bir cephesi de sanayileşme olduğundan, bir kısım nüfusun ziraatten ayrılması sanayileşmenin tahakkukuku için lüzumludur. Bu nüfus sanayi ve madencilikte lâzım gelen sâyi temin edecektir. Binaenaleyh köylerden şehirlere muhaceret, ziraî istihsal tekniği değiştirilmek şartiyle, korkulacak bir hâdise değil, bilâkis memleketin umumî kalkınması için faydalı bir hâdisedir.

Muhaceret eden nüfusun şehirdeki vaziyetine gelince, bu vaziyet zarurî, önüne geçilemez bir hal değildir. Garp memleketlerinin büyük şehirlerindeki sosyal inhitat mıntakaları bu memleketlerdeki rejimin plansızlığının ve karışıklığının bir tezahü-

rüdür. Memleketin iktisadî hayatını rasyonel bir esasa bağlıyan ve bunun mütemmimi olarak şehirlerin büyümesini başıboş bırakmıyan bir rejimde şehirlerin bu sefalet mıntakaları da mevcut olmaz. Büyük şehirlerde görülen fazla tehacüm, gayri sıhhî şartlar da hep kontrolsüz ve şuursuz büyümenin neticeleridir. Diğer taraftan garp şehirleri on dokuzuncu asır tekniğinin doğurduğu nüfus yığınlarıdır. O teknik kabil olduğu kadar mahdut bir sahada azamî mikdarda nüfusun ve müesseselerin tekasüfünü intaç ediyordu, Halbuki bugünkü teknikle şehirler fonksiyonel temerküzden bir şey kaybetmiyerek geniş sahalar dahilinde yayılabilirler. Münakale ve muhabere vasıtalarının ve teşkilâtının ilerlemesi mesafeleri çok kısaltmıştır. Modern mimarinin önderlerinden olan Amerikalı Frank Llyod bir iki sene evvel intişar eden kitabında şimdiki tekniğin mümkün kıldığı müstakbel şehirleri anlatır. Bunlar, geniş sahalar dahilinde taazzuv etmiş, sıhhî şartları ve bedii vasıfları haiz, ferah, mesut cemaatlerdir. Modern tekniğin bu imkânlarından istifade etmek ancak şuurlu ve rasyonel bir sosyal teşkilâtla olur.

En son olarak, garp memleketlerinde şehirlere doğru akının durduğu, şehirlerden uzağa bir akının başladığı iddiasını kısaca tetkik edelim. Filhakika, meselâ Amerikada, sanayiin büyük şehirlerden kaçtığı müşahede ediliyor. Lâkin böyle bir vakıadan şehirlerden köylere doğru bir cereyan başlamıştır; fabrikalar köylere gidiyor, sınaî istihsal ziraatle birleşiyor gibi bir netice çıkarılamaz. Büyük şehirlerden kaçan sanayi müesseseleri köylere gitmiyor, orta veya küçük çapta şehirlere gidiyor; ve bu fabrikalar az işçi çalıştıran ve işçilerinin, sınaî faaliyeti ziraî faaliyetle birleştirdiği "Köy sanayi müesseseleri" değildir. Bunlar yine binlerce amele kullanan fabrikalardır ve amelelerinin ziraî faaliyetle bir alâkası yoktur. İkincisi, tabiî menbalarla yakınlık veya muharrik kuvvetin bulunması gibi sebeplerle ziraî bir mıntakada bir fabrika kurulsa dahi az zaman sonra bu fabrika etrafında yeni bir nüfus temerküzü beliriyor ve bu cemaatin iktisadî ve sosyal hayatı köy teşkilât ve hayatı değildir. Amerika Birleşik Devletlerinin şimali şarkî ve merkezî garp kısımlarında bu neviden "tek sanayi şehirleri" çoktur. Bunlar daha büyük merkezler etrafında teşekkül etmiş "peyk" şehirlerdir. Üçüncüsü, ve en mühim olan nokta, sanayiin büyük şehirlerden kaçması iki cepheli ve daha geniş ve şümullü olan bir iktisadî vetirenin ancak bir cephesidir. Cemiyetin mekânda taazzuvunda yeni bir nüfus ve fonksiyonlar tevezzüünün cereyan etmekte olmasının neticesidir. Büyük metropolislerin teşekkülü, büyük mıntakaların bu merkezler etrafında teşkilâtlanmasını intaç ediyor. Eskiden orta çapta merkezler etrafında teşkilâtlanan küçük mıntakalar diğer mıntakalarla birleşerek metropolislere tâbi hinterlandlar teşkil ediyorlar. Ve bu değişme, mıntakalar dahilindeki fonksiyonlar farklılaşması ve terkibinde değişmeler doğuruyor. Fiilen istihsalde bulunan cüzler, fabrikalar, ve doğrudan doğruya müstehlik ile iş gören cüzler, küçük perakende ticaret müesseseleri, bilhassa standardize mal satan ticarethaneler, daha küçük topluluklara dağılıyor. Fakat kontrol ve idare fonksiyonları gittikçe büyük şehirlerde temerküz ediyor. Bir korporasyonun fabrikaları metropolisin mıntakası dahilindeki orta çaptaki şehirlerde, fakat idare merkezi merkez şehirde bulunuyor. Boston ayakkabı sanayiile tanınmıştır, fakat ayakkabı fabrikaları etrafta Lynn, Brockton, Haverhill'de ve diğer şehirlerde (köylerde değil) dir. Detroit dünyanın en büyük otomobil sanayi merkezidir; fakat fabrikalarının

mühim bir kısmı Michigan devletinin diğer şehirlerine dağılmıştır. Modern iktisadiyatta hâkim rol oynıyan malî fonksiyonlar da metropolittedir. Bütün mıntakanın menkul sermayesi, kredi hareketleri, metropolis bankaları tarafından idare edilir. Geniş okuyucu kitlesi olan büyük gazeteler, toptan ticaret müesseseleri, münakale ve muhabere merkezleri hep metropolistedir ve gittikçe de orada temerküz etmektedir. Şu halde ademi temerküz cereyanından bahsetmek yanlıştır. Bilâkis gittikçe artan bir temerküz vardır. Metropolislerin hâkimiyetinde daha büyük mıntakalar teşkilâtlanıyor ve evvelce kendine mahsus hinterlandı olan şehirler metropolise tâbi cüzler haline geliyorlar. Şehirleşme merkezlerden dalga dalga en küçük topluluklara kadar yayılıyor ve şehirle ziraî mıntaka arasındaki farkları ortadan kaldırmağa doğru gidiyor. Bu metropolis ve metropolis mıntakalarının teşekkülü ve bunların ehemmiyeti Amerikalı sosyologların o kadar dikkat nazarını çekmiştir ki içlerinde, cemiyetlerin müstakbel organizasyonunun dünya mikyasında metropolis mıntakalarından müteşekkil olacağını ortaya sürenler vardır.

Bu "köy sanayii" tezi mevzuu bahsolurken ortaya sürülen bir misal de Amerikalı Henry Ford'dur. Filvaki Ford sınaî istihsal ile ziraî istihsali birleştirmek, her ameleyi ayni zamanda çiftçi yapmak fikrini ileri sürer, ve küçük mikyasta bunu tecrübeye de kalkışmıştır. Fakat Ford'un bu fikri ve teşebbüsü bir "merak" olmaktan ileri gitmemiştir. Nasıl bazı kimselerin çiçek yetiştirmek, pul koleksiyonu yapmak, hattâ kapı tokmakları toplamak merakı varsa, Ford'da da sosyal mahiyette bir takım faaliyetlerde bulunmak merakı vardır. Bu merakını, umumi harpte bir vapur kiralayıp içini pasifistlerle doldurarak harbi sona erdirmek için Avrupaya göndermesiyle, Detroit şehrinin hemen haricinde bir müze yapıp Edison'un lâboratuvarını aynen yeniden inşa etmek, Amerikanın istiklâlinin ilân edildiği binayı tuğla be tuğla taşıtıp yeniden kurmak suretiyle izhar etmiş bir kimsedir. Şimdi de geçirilen ve kendisine de çok zararı dokunan iktisadî buhrana bir çare olmak üzere böyle bir iddiayı ileri sürüyor. Şurası dikkate şayandır ki Ford bu iddiayı müdafaa ederken, kendisini otomobil kıralı yapan teşkilâtı bozmaya ne teşebbüs ediyor, ne de bunu mevzu bahis ediyor. River Rouge'deki fabrikalarında tam istihsal mevsimlerinde hâlâ yetmiş bin amele çalışıyor. Bu fabrikalar Detroit şehrinin varoşlarındadır ve amelesi şehirde oturur; ziraatle alâkası yoktur. Ford her ne kadar çok ihtiyarlamış ve garip merakları olan bir kimse ise de, iktisadî realiteyi kavrıyamıyacak kadar kör veya bunamış değildir.

Memleketimiz büyük şehirlere, metropolislere malik değildir. Sanayileşme programımızın henüz ilk safhalarında bulunuyoruz. Bizim için garp memleketlerinin tecrübelerinden istifade ederek o cemiyetlerin hatalarına düşmeden, sanayileşme ve şehirleşmenin fena neticelerini bertaraf ederek sanayileşme ve şehirleşme mümkündür. Modern tekniğin memleket genişliğinde şuurlu ve kontrollü bir surette tatbikiyle hem zirai kalkınmamızı, hem sanayileşmemizi temin etmiş oluruz. Ziraî istihsali sanayiden, köyü şehirden ayrı mütalea etmek hatalıdır. Ziraî ve sınaî istihsal memleketin bir bütün olan iktisadî bünyesinin parçalarıdır. Ancak her ikisi de ayni tekniğe tâbi tutuldukça ve her ikisi birden şümullü bir surette görülüp tanzim edildiği takdirde memleketin inkişafı aksamadan mümkün olur. Köy ve şehir daha geniş cemiyet bünyesinin cüzleridir; birbirinden müstakil değillerdir. Köyle şehir diye bir ikilik olmamalıdır ve her ikisi ayni sosyal bünyeye malik olduğu takdirde

memleket genişliğindeki sosyal bünye mütecanis ve ahenktar bir mahiyet alır.

(*) *Ferdî farkların mevcut olmadığını iddia etmek istemiyorum. Durkheim'in "mihaniki tesanüd"e malik olarak tavsif ettiği iptidaî cemiyetlerde bile fertler arasında büyük mizaç farkları olduğunu daha sonraki sosyal antrepoğlar tesbit etmişlerdir. Atfedilen vasıfların nisbî olduğu, şehre nisbetle yapıldığı hatırda tutulmalıdır.*

Siyasi İlimler Mecmuası, Sayı 112, Temmuz 1940

Sosyoloji Bakımından Humanisma

Humanisma daha geniş olan Renaissance'ın bir parçasıdır. Gerek Humanisma gerek Renaissance mefhumlarının tazammunu katiyetle ve vazıhan tebellür ettirilmiş değildir. Bu isimler tarihin, on beşten on yedinci asra kadar olan devreye, o devre geçtikten sonra verdiği adlardır. Halen humanisma ismini taşıyan fikir cereyanları vardır. Fakat bunlar daha çok humanisma tabirinin hususî şekilde kullanışıdır. Bu makalede Humanismaya umumî manasında, yani on beşinci asırdaki fikir hayatını tavsif eder şekilde kullanacağız.

En dar manada Humanisma, Yunan ve Roma klasiklerinin öğrenilmesi manasında anlaşılır. Bu, kelimenin hem dar, hem sathi bir tarifidir. Filvaki on beşinci, asırda şatoların, manastırların mahzenlerinde unutulan el yazılarının faal bir surette arandığını, toplandığını, teksir edildiğini görüyoruz. Yunanca ve Lâtince öğrenmek, eski yunan ve lâtin muharrir ve şairlerinin üslûbunu taklit etmek, bu eserlerin şekli ve inşası üzerinde münakaşalar etmek o devrenin entellektüel bir modası halindedir. Lâkin Humanismayı sadece bu manada anlamak vakıaların temeline, manasına nüfuz etmemek olur. Klasikler, Ortaçağdaki dünya görüşünden farklı, hatta ona zıt, bir görüşü ihtiva ediyorlardı. Sosyal değişme bakımından Humanismanın ehemmiyeti Renaissance adamları için yeni olan bir dünya görüşü teşkil etmesidir. Burada Humanismayı sadece edebiyat sahasında bir faaliyet değil, Ortaçağ Avrupası için yeni olan bir zihniyet, bir felsefî telâkki olarak mütalâa edeceğiz.

Humanisma, daha geniş bir şümulü olan Renaissance'ın bir parçasıdır demiştik. Renaissance da, Humanisma gibi, umumiyetle dar bir manada anlaşılır. Renaissance on beşinci asırdan itibaren Avrupanın fikrî uyanışı ve bu uyanışın edebiyat, felsefe, sanat, ve nihayet ilmî faaliyette tecellisi şeklinde anlaşılır. Bu da Renaissance'ın dar bir çerçeve içinde telâkkisidir. Renaissance sadece fikrî bir uyanış değildir; bütün bir cemiyet bünyesinin istihaleye uğramasıdır. Renaissance ve Humanisma manevi sahada ne kadar Ortaçağdaki hâkim zihniyetten farklı hatta ona zıt ise, on ikinci asırdan itibaren başlıyan ve artık on beşinci asırda vazıhan meydana çıkan sosyal bünyedeki değişiklikler ve sosyal bünyenin almakta olduğu şekil de o derece de Ortaçağ feodal cemiyetinden farklı hatta ona zıttır, İşte fikir ve sanat sahalarındaki bu uyanış ancak cemiyetin bünyesindeki değişikliklerle müterafik olarak mütalâa edildiği zaman tam manasıyla anlaşılabilir. Meseleyi bu bakımdan vazedince, Humanismanın yine umumiyetle carî ve o nisbette de hatalı diğer bir telâkkisine itiraz etmiş oluyoruz. Humanisma yukarıdaki işaret ettiğimiz dar manada klasiklerin tetkik ve öğrenilmesi olunca, bir geriye dönüş, hal ve istikbalden değil maziden çarei halâs beklemek, ve maziye hayranlık ifade ediyor. Hâlbuki Humanisma asıl mahiyetinde bir eskiye dönüş değildir. Öyle olsaydı bir irtica teşkil ederdi. Humanismanın tavsif ettiği Renaissance devri bilâkis Avrupa cemiyetinin ileri adımlar attığı bir intikal devresidir. Humanismanın sadece bir geriye dönüş, eski devri taklit ve yeniden ihya

etmek hareketi olmadığı, cemiyetin bünyesindeki değişiklikleri kısaca tesbit ettikten sonra tebellür edecektir.

Ortaçağ, tarihi bakımdan, eski devirden daha sonra gelen bir devir olmakla beraber, sosyal tekamül bakımından bir gerilemedir. Feodalism eski Yunan ve Romanın eriştiği tekâmül derecesine nazaran daha geri bir cemiyet bünyesine maliktir. Eski devir sosyal bünyesiyle Ortaçağ feodal bünyesinin arasındaki esas farklar üç noktada hülâsa edilebilir:

1. Eski Yunan ve Roma "köy iktisadiyatı" safhasını aşmış, daha ilerlemiş, iş bölümü ve ticaretin tavsif ettiği "kasaba iktisadiyatına" girmiş cemiyetlerdi. Bilhassa Yunan siteleri kasaba iktisadiyatının inkişaf etmiş bir safhasında idiler. Romalılar gibi bir imparatorluk kurarak fetihlerden gelen ganimetlere ve tabi mıntakalardan gelen varidata istinad etmediklerinden, ve coğrafi şartlar dolayısıyla büyük ziraî istihsal mümkün değildi. Ticaret hayatı bilhassa ticaretin inkişafına bağlı idi. Ticaret, cemiyeti dahilen farklılaştıran, kendi kendine yeten kapalı parçaların bir yığını olmaktan çıkararak farklılaşan parçaların mütekabil tabiiyetiyle bir organik bütün haline getiren bir amildir. Ortaçağda ise Akdeniz ticaretinin inhitatı dolaysıyla Avrupa tekrar "köy iktisadiyatı" safhasına rücu etti. Cemiyetin taazzuvu mahallî, kapalı, otarşik cüzüler halinde idi.

2. "Kasaba iktisadiyatı" safhasında ticaret ve iş bölümü dolaysıyla sosyal organizasyonun eski dar çerçevesi kırılmıştı. Arazî taksimatına ve gayrı şahsî fonksiyonel münasebetlere istinad eden bir idare sistemi, bir siyasî teşekkül, "devlet" meydana geldi. Ortaçağ ise "devlet"in çözüldüğü ve nihayet mahallî feodalismde eridiği bir devredir. Feodalismde devlet yoktur. Gayrı şahsî kün olmadığından Yunan sitelerinin manada bir devlet otoritesi ve o otoriteyi temsil eden fonksiyonerler mevcut değildir. Kral ve onun adamları vardır. Kral ile adamları, yani beyler arasındaki ve beylerle tevabiî arasındaki münasebet şahsî bir bağdır; şahsî sadakat ve yemine istinat eder.

3. Ticaret ve iş bölümünün ilerlemesile müterafik olarak kasaba iktisadiyatında ferdî mülkiyet tamamiyle belirmiştir. Ferdî mülkiyet, mülke tesahup etmek ve ferağ hakkına malik olmak, ferdiyetçiliğin bariz bir tezahürüdür. Ortaçağ feodalizminde Yunan ve Romanın tanıdığı mülkiyet yoktur. Hâkim iktisadî kıymet olan toprağın tasarruf hakkı mevcuttur. Toprağın bu tasarruf hakkı dahi mudil bir hiyerarşi teşkilâtı içinde parçalanmıştır.

Sosyal şartlardaki bu farklarla müterafik olarak fikrî sahada da Ortaçağ Avrupası eski devir medeniyetinden ayrılır. Ticaret, iş bölümü, ferdî mülkiyet, ve devlet teşkilâtına malik olan Yunan cemiyetinde fertler arsındaki münasebetlerin büyük bir kısmı ve mühimleri rasyonalize olmuş ve gayrı şahsileşmiştir. Kan karabeti ve sıhriyet prensiplerine göre taazzuv etmiş iptidaî cemiyetlere veya şahsî sadakat bağlılıklarına dayanan feodal cemiyete nisbetle Yunan sitesinin teşkilâtı gayri şahsî ve rasyoneldir, idarî cüzüler arazî taksimatına dayanır. Devlet teşkilatı fonksiyonların birbirine olan münasebetine göre tanzim olunmuş bir sistemdir; o fonksiyonları gören fertlerin şahıslarına bağlı değildir. Cemiyetin teşkilatlanmış bir bütün olarak işlemesi, yani devlet teşkilâtı, mahallî örf ve adetlere, ananelere değil, selâhiyetli heyetler tarafından vazedilen kanunlara, alınan kararlara göredir. Ticaret ve iş bölümü

münasebetleri de gayrı şahsî ve rasyoneldir, istihsal edilen maddeler doğrudan doğruya istihlâk için olmayıp mübadele için olduğundan ve bu mübadelede de para gibi kemmî bir vasıta kullanıldığından istihsal faaliyetlerindeki keyfiyet farkları kemmiyeirca edilmiş, objektifleştirilmiştir. Hatta el senayiinin belirmesiyle insan emeği de bir emtia olarak ölçülebilir bir "şey" olmuştur.

Sosyal şartların kasaba iktisadiyatında bu suretle değişmesi ananevî sosyal kıymetlerin fertler üzerine olan hakimiyetini kırmış, rasyonel ve gayrı şahsî bir münasebetler sisteminde fert kendi benliğinin hüriyetini kazanmış, insan aklı bir kıymet, insan faaliyetlerinde bir otorite olarak ortaya çıkmıştır, insan münasebetlerinde rasyonel ve ferdiyetçi unsurların bilinmesi tefekkür sahasında da tecelli etmiştir, insan şahsiyetine kıymet veren ve insan faaliyetlerini aklî prensiplerle ölçen tefekkür sistemleri kurulmuştur. Yunan tefekküründe muhtelif felsefi meslekler, birbirlerinden nekadar tehalüf ederlerse etsinler, bu tefekkürün umumî ve bariz vasıfları rasyonel, oluşu ve insan şahsiyetine kıymet verişidir. "Her şeyin ölçüsü insandır", "kendini bil" gibi ifadeler, faziletin ancak insan bilgisiyle mümkün olacağı fikri Yunan tefekkürünün felsefeye bıraktığı miraslardandır. Buna mukabil Ortaçağın kapalı, ziraî, şahsî bağlara ve ananeye istinat eden cemiyeti aynı derecede kapalı ve mütehakkim bir zihniyette ifadesini bulmuştur. Kilise de, içinde bulunduğu cemiyet gibi feodalleşmiştir; ve fertleri her cihetten sıkıca bağlıyan reel münasebetlere tekabül eden müteassıp ve müstebit bir fikir sisteminin bayraktarı olmuştur.

On ikinci asırdan itibaren Avrupanın kısmen dahilî sükûna ermesi, nüfusun artması, ve tedricen, şarkla temas neticesinde, ticaretin inkişafı ile Ortaçağ cemiyetinin bünyesinde değişiklikler başlamıştır. Bilhassa evvelâ cenubî Avrupada İtalyan sitelerinde ve şimalde Baltık ve Şimal denizleri kıyılarında kendini gösteren bu inkişaf daha sonra Avrupanın içlerine ve Britanya adalarına yayılmış ve coğrafî keşifler, yeni ticaret yollarının açılması dolayısıyla on beşinci asırda daha da hız almıştır. Dikkate şayandır ki Rennaissance da cemiyetin bu istihale sırasını takip ederek cenup ve şimal mıntakalarında başlamış ve Fransız ve İngiliz Renaisance'ı daha geç olmuştur. On beşinci asırda artık tekrar kasaba iktisadiyatının teşekkülü ve bununla beraber devletin feodalizme galebesi ile cemiyet bünyesi eski devir sosyal taazzuvuna müşabih bir mahiyet almıştır. Ticaret, ilerlemiş bir iş bölümü, ferdî mülkiyet, devlet teşkilâtı ile beraber tekrar bu reel sosyal şartlara uygun bir zihniyetin emareleri belirmiştir. Feodal şartların doğurduğu ve bilmukabele feodal sistemi tutan fikir sistemi yeni şartlar için fazla dar gelmiş; daha geniş, rasyonel ve ferdiyetçi bir dünya görüşünün lüzumu hasıl olmuştur. Renaissance'ta cemiyetin bünyesi eski Yunan sitelerinin bünyesine müşabih bir şekle girdiği içindir ki iki devrin zihniyetinde de bir beraberlik vücuda gelmiştir.

Sosyal şartlardan mütevellit bu fikrî beraberlik neden zahiren klasiklerin yeniden ihyası, eskiyi taklit şeklini almıştır? Neden Renaissance kendi orijinal tefekkür sistemini yaratmamıştır? sualleri sorulabilir. Devrin ihtiyacı olan yeni görüşün teşekkülü için klasiklere müracaat edilmesinin sebebi olarak iki şarta işaret edebiliriz. Birincisi: Ortaçağ Avrupası her nekadar hâkim vasıfları itibarıyla Yunan ve Roma dünyasından ayrılırsa da Avrupa kültürünün devamı Ortaçağda temamiyle kopmamıştır. Kilise Yunan felsefesini kendi noktayı nazarına göre tefsir ederek kısmen

kendi tefekkür sistemine idhal etmişti. Eski Yunan ve Roma eserleri manastırlarda ve orada burada dağınık ve unutulmuş bir halde mevcuttu. Şarkta Bizansta, Garpta İspanyada Arap kültür merkezlerinde Yunan ananesi devam ediyordu. Kısacası, Renaissance'ın muhtaç olduğu zihniyetin ifadeleri Avrupada mevcuttu. Bu zihniyetin ifadeleri olan eserler, klasikler, artık şuurlu bir surette aranılarak, teksir edilerek, tetkik edilerek bütün Avrupaya teşmil edildi, ikinci sebep: Rennaissance adamları Ortaçağdan gelen ananevî zihniyete karşı yeni bir görüş koyar ve müdafaa ederken bir otoriteye dayanmak mecburiyetinde idiler. Bu gün bir tez müdafaa ederken, bir noktayı nazar ortaya sürerken mevcut ilimlerin verdikleri bilgilerden istifade ediyoruz. Muhtelif ilim sahalarını, görüşümüzü tahkik ve isbat için seferber ediyoruz, ilmin daha inkişaf etmediği Renaissance devri için bu varit olamazdı. O zaman otorite ananede idi. Renaissance adamları Ortaçağdan gelen tefekkür ananesine karşı koyarken, klasikleri kullanmak suretiyle cemiyetin tarihinde mevcut daha eski bir devre istinat etmiş oluyorlardı. Ortaçağ ananevi otoritesine karşı daha eski ananevî bir otoriteyi ortaya sürüyorlardı.

İşte bu iki sebepten dolayı Renaissance devrindeki fikri uyanış klasiklerin ihyası zahiren bir eskiye dönüş şeklini almıştı. Esasında ise bu uyanış sosyal şartların neticesi idi ve tefekkür hayatındaki rasyonel ve insancı vasıf insan münasebetleri sistemini tavsif eden unsurların bir ifadesiydi.

Bu makalenin dar çerçevesi içinde ancak meseleyi vazedip izahının ana hatlarına işaret edebildik. Tefekkür sahasıyle sosyal şartlar arasındaki muvazilik sadece yukarıda anlatıldığı neviden umumî bir mahiyette değildir, iki seri vakıalar arasında daha teferruatlı daha yakından münasebetler vardır. Renaissance devrinde Avrupanın muhtelif kısımlarındaki sosyal şartlarla müterafik olarak Humanismanın değiştiğini, Floransa, Padua ve Şimal şehirlerinde farklı şekiller aldığını görüyoruz. Hiç şüphe yok ki muasır Avrupa cemiyetinin teşekkülünde mühim bir devre olan Renaissance'ta tefekkür hayatındaki değişikliklerle sosyal bünye değişiklikleri arasındaki münasebetleri araştırmak sosyoloji için mühim ve enteresan bir araştırma mevzuudur. Lâkin bu makaleyi yazmaktan maksadımız meselenin ilmî ehemmiyetini tebellür ettirmek değildi. Son zamanlarda terbiye ve neşriyat âlemimizde Humanisma çok münakaşa edilen mevzulardan biri halini aldı.

Bu münakaşalar devam ederken meseleyi sosyolojik bakımdan vazederek dikkate alınması lâzım gelen bazı noktalara işaret etmek istedik : (a) Humanisma sadece mekteplerde Yunanca ve Lâtince öğretmek, klasikleri bilmek değildir. Bütün bir zihniyetin ifadesidir. Bu zihniyeti benimsemek istiyor muyuz sualine cevap aramalıyız, (b) Humanismanın başlıca ehemmiyeti kabul etmekte olduğumuz garp kültürünün köklerini öğrenmek değildir; yani yalnız tarihî bir kıymeti ifade etmez. Bir dünya görüşü olarak mevcut cemiyet hayatında bir fonksiyon görürse Humanisma kökleşebilir. (c) Bugünkü sosyal bünyemizin şartlarına hümanist zihniyet uygun mudur? Bu da araştırılmalıdır. Mesele ancak reel şartlar çerçevesi dahilinde ve bu noktalar dikkate alınarak tetkik edildiği takdirde bütün şümulü ile aydınlanacağı kanaatindeyiz.

Yücel, Sayı 66, Ağustos 1940

Namık Kemal'de Devlet Fikri

Osmanlı imparatorluğunun inkırazının önüne nasıl geçilebilir? İşte Namık Kemali uğraştıran esas mesele budur. Bu sualin cevabını ararken ortaya koyduğu hastalığın teşhisi ve teklif ettiği tedavi çareleri onu zarurî olarak cemiyet, devlet, içtimaî tekâmül hakkında umumî görüşler ortaya koymaya sevketmiştir. Bu makalede Namık Kemalin devletin menşei, vazifesi, ve teşkilâtı hakkında ileri sürdüğü fikirleri bahis mevzuu edeceğiz.

Namık Kemale göre Osmanlı imparatorluğunun inkırazının başlıca sebebi devlet teşkilâtının kusurlarıdır. Onun için devlet nasıl olmalıdır? meselesi ile çok uğraşmıştır. Burada dikkat edilecek nokta Namık Kemalin sorduğu sual devletlerin nasıl teşekkül ettiği değildir. Hak ve adalete dayanan bir devlet nasıl teşekkül etmelidir? sualidir. Namık Kemale itiraz eden biri "Hükümet, dünyada şeraiti ittifakiye ile hasıl olmaz, zevç ve zevcenin içtimai aileyi ve ailelerin tekessürü cidali, ve cidal galebeyi ve o ise zuhuru hükümeti icabeder" demiş. Namık Kemal buna cevaben: "Güzel, fakat bundan ne çıkar? Ben hükümetin esas meşruiyetini ararım" diyor.

Namık Kemal hükümet ile devlet mefhumunu birbirinden ayırmıyor ve umumiyetle devlet yerine hükümet tâbirini kullanıyor. Ona göre bir devletin meşruiyeti iki vasıfla tayin edilir: 1) Umumun hâkimiyetine istinat etmesi, 2) "Hak"a muvafık icraatta bulunması. Meşruiyetin bu iki şartı birbirinden ayrı olmayıp birbirine bağlıdır. Evvelâ hükümetin umumun hâkimiyetine dayanması mecburiyetinin nereden geldiğini araştıralım:

Namık Kemal insanlar hür doğar ve birbiriyle müsavidir hükümlerini bedihî hakikatler olarak kabul eder. Fert hür olduğundan hâkimiyet de tabiatiyle kendisindedir; bir başkasının hâkimiyetine tâbi olamaz. Ancak fertler birarada cemiyet halinde yaşarlar. Bunun için her ferdin hürriyeti diğerininki ile tahdit edilmiştir, insanlarda hürriyetin bu içtimaî tahdidine tecavüz etmek ve diğer fertlerin hürriyetini ihlâl etmek meyli vardır. İşte hürriyetin bu içtimaî haddini muhafaza ve filen tahakkuk ettirmek cemiyette bir "kuvvei galibe"nin zuhuruna sebebiyet verir. Bu "kuvvei galibe" ise hükümet veya devlettir. Devlet cemiyeti teşkil eden fertlerden ayrı bir varlık değildir. Fertler müşterek kararlariyle kendi aralarından bazılarına hükümet vazifelerini vekâleten verirler. Hükümetin temsil ettiği hak ve hâkimiyet fertlerde mevcut hak ve hâkimiyetlerin mecmuundan başka bir şey değildir. Fertlerin mecmuundan ayrı olan devlet namına otorite iddia edilemez.

"Usuli Meşveret Hakkında Mektuplar"ında Rousseaudan bahsetmesine ve onun hükümetin menşeine dair bazı fikirlerini kabul etmesine rağmen, fertlerin teşkil ettiği heyetin mahiyeti bahsinde Namık Kemal Rousseau'dan ayrılır. Rousseau "umumun iradesi" mefhumuna iki ayrı manâ verir. Biri bütün fertlerin ferdî iradelerinin mecmuudur (volonté de tous); diğeri fertlerin bir araya gelip bir cemiyet kurmasından doğan, cemiyete bir bütün olarak has olan "umumî irade" (volonté

générale) dir. Bu "umumî irade" mefhumu daha sonraları Fransız sosyolojisinde "maşerî vicdan" şekline girmiştir. Böyle bir fikir Namık Kemalde yoktur. Ona göre fertlerin iradelerinin haricinde, cemiyetin kendine has ve fertlere hariçten kendini zorla kabul ettirecek bir irade ve hâkimiyet mevzuu bahis olunamaz. Cemiyete bir bütün olarak fertlerden ayrı bir varlık, hakimiyet ve hak tanıyanlara şiddetle itiraz eder ve bu neviden bir fikri tehlikeli bulur. Bu fikre istinaden garp mütefekkirleri hukuku, umumî ve şahsî olarak ikiye ayırırlar. Halbuki Namık Kemale göre bu tefrik yanlıştır. Şahısların üstünde bir "hukuku umumiye" tanımak tehlikelidir, bir çok haksızlıklara, cebre ve zülme yol açar. Namık Kemal fertlerden ayrı olarak umuma atfedilen "hak" namına yapılan zararlı hareketlere dair tarihten ve bilhassa zamanındaki Fransadan bir çok misaller getirir. Garp medeniyetini memlekete ithal ederken "sahte şeyler"in alınmamasına dikkat edilmesini söylüyor ve "heyet tasavvuruna istinat ettikleri hukuk o kabildendir" diyor.

Cemiyet ve devlet fertlerin mecmuundan ayrı bir varlık olmadığına göre fertler devlet teşkil etmekle doğuştan kendilerinde olan ferdî hürriyetleri kaybetmiş olmuyorlar. Ferdin aslî hürriyet ve hakkı mevcuttur; cemiyet veya devlet namına ferdin bu aslî hürriyetine tecavüz edilemez. Halbuki cemiyet veya devlet ferdî hakların bir mecmuu olmayıp da Ruso'nun anladığı manâda bir "umumî irade"yi temsil etseydi, ferdin aslî hürriyeti artık bu umumî irade teşekkül ettikten sonra ayrıca mevzuu bahis olmaması bahsinde Namık Kemal Ruso gibi İngiliz mütefekkiri Hobbes'dan da ayrılır. Hobbes da devletin fertler arasında bir "içtimaî mukavele"den neşet ettiği kanaatindedir. Fakat devlet teşekkül ettikten sonra fertler aslî hürriyet haklarını kaybederler ve bu hürriyetlerini devletten geri alamazlar. Diğer İngiliz mütefekkiri Locke'a göre ise cemiyet halinde de fertler doğuştan kendilerinde mevcut hürriyet hakkını muhafaza ederler ve vekâleten hükümete verdikleri hâkimiyet hakkını geri alabilirler. Binaenaleyh, Hobbe'a göre meşru hükümet iktidar mevkiinde tutunabilen hükümettir. Locke'a ve Namık Kemal'e göre ise bu vasıf meşruiyet için kâfi değildir. Kanunî şekilde kurulmuş ve hâkimiyetini tasdik ettirebilecek kadar kuvvetli bir hükümetten dahi umumun kararıyle hâkimiyet hakkı geri alınabilir. Bu noktayı izah ve ispat için Namık Kemal Veşavirhümfilemir makalesinde şeriatten delil gösteriyor. Halkın kendilerine bir şahsı kadı seçmesi ona kaza hakkı vermez, zira bu hak devletin olduğundan devletin tayin ettiği kadıya aittir. Lâkin halk umumun kararıyle bir şahsı kendilerine sultan veya halife seçebilirler ve ondan evvelki sultan veya halifenin hâkimiyet hakkı kalmaz, çünkü hâkimiyet ümmetin hakkıdır. "Usulü Meşveret Hakkında Mektuplar"ın üçüncüsünde de Girit isyanını ele alarak şu mütalâayı serdediyor: "Esbabı şikâyet mebuslar tarafından beyan olunur ve meclis de tasdik ile devletten icrayı adil ve ihkakı hak olunması istenir de vükelâ yine kabul etmezse varit olacak evamiri zalimaneye müdafaa halkın hakkıdır. O halde üzerlerine sevki asker bihakkın caiz olamaz. Vükelâ böyle bir muamelei gaddaraneyi ihtiyar ettiği halde işte o vakit yakasını mesuliyetten kurtaramaz."

Halkın hak ve hâkimiyetini bir zümreye vekâleten vermesi muhtelif surette ve derecede olabilir. Fakat en iyi hükümet fertlerin hürriyetini en az tahdit eden hükümettir. Ayni zamanda hükümet yalnız mevcut fertleri değil müstakbel nesilleri de düşünecek ve onların zararına hareketlerde de bulunmıyacaktır.

Devletin meşruiyetinin ikinci şartının "hak"a muvafık icraatta bulunmak olduğunu söylemiştik. "Hak" nedir? Bir kanunun, bir fiilin hakka muvafık olup olmadığı nasıl tayin edilebilir? Namık Kemal'e göre umumun kararı hakkı yaratmaz, ancak hakkın muhafazasına ve tatbikına hizmet eder. Hakkın menşei ilâhîdir. Hak, Allahın tabiatta yarattığı "hüsn"e tevafuk edip etmemekle tayin edilir. Hukuk, cemiyet hayatının insanlar arasında intaç ettiği ve mücerred hüsne tetabuk eden zarurî münasebetlerdir, însan cemiyetleri arasında hukukî münasebetlerin aldığı müşahhas şekiller ne kadar tehalüf ederse etsin, hepsinin menbaı birdir; bu tehalüf ayni hakikatin muhtelif tecellilerinden başka bir şey değildir. Fakat icraata geçtiğimiz zaman bu mücerred hüsne mutabakatı nasıl tayin edeceğiz? Kullanacağımız mihenk nedir? Şeriat "Bizde hüsün ve hububu şeriat tayin eder. Ebnayı vatan arasında revâbıtm hüsnü mücerrede muvafakati ise yine vukuatın o mihengi adalete tatbikiyle bilinir." (Hukuk makalesi).

Bir hükümetin meşruiyeti için böyle iki prensip vazetmek kanaatimce bazı müşküller doğuruyor ki Namık Kemal bundan bahsetmiyor. Namık Kemal ekseriyetin kararının haksız olabilmesini mümkün görüyor. Bütün insanlar bir araya gelip bir zenci çocuğunun başından rızası olmadan bir kıl koparmağa karar verseler bu hareketleri hakka muvafık olmaz, bir zulüm teşkil eder, diyor. Hakkın muhafaza ve tatbikına memur olan ekseriyet haksızlık edebilirse diğer hangi âmil hakkın tecellisine sebep olacaktır? Ekseriyet yanıldığı zaman ekalliyet hakkı tanırsa itiraza ve hakkı cebren ekseriyete kabul ettirmeğe salâhiyeti olur mu? Hak namına, hakkı müdafaa eden bir şahıs hükümeti ele geçirebilir mi? Ekalliyete ve şahsa bu hak tanılırsa o zaman Namık Kemal'in üzerinde ısrarla durduğu umumun kararı kaidesi ihlâl edilmiş olacak; tanınmazsa, o zaman da ikinci kaide, "mehasini mücerredeye mutabakat" kaidesi hilâfına hareket edilmiş olacaktır. Şu ihtimal var ki Namık Kemal ekseriyetin yanılması ihtimalini mantıkan mümkün görmekle beraber, filen muhtemel olmadığı kanaatindedir. Zira kendisinin insanların "aklı selim"ine itimadı vardır. Bu "akli selim"in ekseriyetin kararlarında müessir olacağına ve ekseriyeti haksız hareketlerden içtinap ettireceğine inanmış olabilir. Şurası muhakkak ki Namık Kemal hükümetin meşruiyetini tayin için vazettiği bu iki şart arasında uygunsuzluklar çıkabileceğini düşünmüyor. Faraza hakkın mihengi olarak kabul ettiği şeriatin bir gün ekseriyetin kararıyle ortadan kalkabileceği aklına gelmiyor. Onun için de böyle bir vaziyette, yani hükümetin meşruiyetinin iki şartı birbiriyle çarpıştığı halde, hakkın nasıl tayin edileceğini, ne yapılması icabettiği meselesini kale almıyor. Zira Namık Kemal samimî bir müslümandır ve kendisi şeriatın iyiliğine ve zaruretine şüphe götürmez bir surette inanmıştır. Diğer taraftan Namık Kemalin, ekseriyetle ekalliyet veya ekalliyetler arasında çıkacak ihtilâflardan korkmadığını, hattâ bunları cemiyet için faydalı bulduğunu istidlal edebiliriz. "Barikai hakikat müsademei efkârdan doğar" diyen Namık Kemal ihtilâfların, rekabetlerin hakikate ve hakka ulaştıracağı kanaatini beslediği tahmin edilebilir. "Vatan" makalesinde ihtilâfların -tefrika imkânı selbedildiği takdirde- daima bir ahenge müncer olacağını söyler.

Umumun kararına ve mücerret hüsne muvafık hukuk münasebetlerine dayanan meşru hükümetin teşkilâtı nasıl olmalıdır? Prensipleri vazettikten sonra Namık Kemal tatbikata geçiyor. Müteaddit makalelerinde islâmiyette ve eski Osmanlı im-

paratorluğunda "usulü meşveret"in mevrut olduğunu söylüyor. Bu usulün yeniden ihyası eski şeklinde olmıyacaktır. Zira şeriat zamanın icaplarına göre müesseselerin değişmesini caiz görüyor ve maziye dönmek filen de imkânsızdır. Şu halde Avrupa devletlerinde mevcut teşkilâtı taklit etmek lâzımdır. Hazır icat ve tecrübe edilmiş bir usul varken büsbütün yenisini aramak lüzumsuzdur. Garpte beğendiği devletler Amerika, İngiltere ile Almanya ve Fransadır. Amerika cumhuriyet olduğu için, İngiltere Almanyada da zadegan sınıfı bulunduğu için Osmanlı devletine örnek olamazlar. (Veşahirühümfilemir makalesi). Bunun için Fransayı nümune ittihaz ediyor. Fransa bu zamanda üçüncü Napolyonun kurduğu ikinci imparatorluk devrindedir. Namık Kemal Fransız devlet teşkilâtının bazı noktalarını tenkit ediyor. Osmanlı cemiyetinin bünyesi ve şeriat bakımından bazı değişiklikler teklif ediyor. Bu teşkilât, Montesquieu'denberi siyasal ilimlerde meşhur bir prensip olarak devam etmekte olan "kuvvetlerin inkısamını" ihtiva eden meşrutî hükûmet şeklidir. Kanunları hazırlıyan ve nâzım vazifesini gören bir şûrayı devletten, bir mebuslar meclisi ve ayan meclisinden ibarettir.

Umumun kararına ve şeriate dayanan ve meşveret usulünü tatbik eden bir hükümet teşkili ile Namık Kemal meselelerin halledileceğine kani değildir. Filhakika ilk yapılacak mühim iş budur, fakat hükümet işlerini görecek ehliyetli ve faziletli bir zümre yetiştirilmezse yapılacak teşkilât, kanunlar kâğıt üzerinde kalmağa mahkûmdur. Bunun için hükümet vazifelerini üzerlerine alacak fertler hususî bir talim ve terbiye sisteminde yetiştirilmelidirler. "Memurlarda siyasetçe lâzım olan ahlâk mevcut bulunmadıkça nizamatta olan kemalâtın saadet medeniyetçe hiç bir tesiri olamaz." (Bir lâzimei siyaset, makalesi, Külliyat, cüz 2).

Maişet derdi veya şöhret ve ikbal gayesiyle hükümete intisap edenler iyi memur olamazlar. Memur, asker gibi, yalnız vazife namına memuriyete girmelidir. Memur, halkın efendisi değil hizmetkârıdır. "Bin türlü delil ve burhan ile müspettir ki memur takımı maaş ile hizmet eden sınıftır" (Memur, makalesi, Külliyat, cüz 2).

Namık Kemal devleti idare edecek zümrenin imtiyazlı bir sınıf teşkil etmesine şiddetle muarızdır. "Zadegan"dan bir "beliye" olarak bahseder ve böyle bir sınıfın Osmanlı cemiyetinde mevcut olmadığını iddia eder. Bütün rütbelerin aleyhindedir. Devlet vazifeleri askerî teşkilâtta bir rütbeler silsilesini zarurî kılabilir. Fakat hiç değilse ulema ve hükümet memurları zümrelerinde rütbeler ilga edilmelidir.

Devlet teşkilâtının zarurî olan rütbeleri de yalnız fonksiyonlar arasında bir silsile ihtiva etmelidir; o fonksiyonları icra eden şahıslar arasında tefevvuk ve maduniyet olmamalıdır. Hükümette işgal ettiği mevkiden dolayı bir şahsa rütbe atfedilmemelidir. Hele o şahıs mevkiinden ayrıldıktan sonra diğer her hangi bir vatandaştan farksızdır.

Hükümet teşkilâtının haricinde, şecere veya servete dayanan rütbelerde mevcut olmamalıdır. Bir şahıs kendisi fıtrî veya müktesep meziyetlere malik ise, tanınmış bir aileden gelmek bir iftihar vesilesi olabilir; yoksa "insan anasından büyük doğmaz".

Hele servete istinaden yükseklik iddia etmek katiyen kabul olunamaz. Servetle yaratılan mevki "dolandırıcıların veya ashabı ihtiyacın" yalan medihlerinden ibarettir; "akıl ve hikmet" karşısında asla tutunamaz.Hulâsa Namık Kemal cemiyette

şahsî meziyetlere dayanan "haysiyet" farklarını kabul eder, fakat devlet vazifesine, şecereye, servete dayanan rütbelerin aleyhindedir. Şahsî meziyetlere hürmet ise yine şahsî ve ihtiyarîdir. Bir içtimaî hak, imtiyaz teşkil edemez.

Namık Kemal devlet teşkilâtının kendi teklif ettiği şekle ifrağının Osmanlı imparatorluğunun haricî ve dahilî vaziyetinde karşılaştığı meseleleri halledeceğine kanidir. Zaten devlet teşkilâtı mevzuuyla bu kadar meşgul olmasının sebebi "muhatarai inkırazda" bulunan imparatorluğu kurtarmak, sağlam bir temele oturtmaktır. Devlet teşkilâtının değiştirilmesi hem ekalliyetleri memnun edecek, onları imparatorluğa bağlıyacak, hem halkın devlete karşı olan itimatsızlığı giderecek, hem de malî ve iktisadî vaziyetin ıslahına sebebiyet verecektir (Veşavirhümfilemir, makalesi).

Teklif edilen bu işlere başlamak için lâzım gelen unsurlar Namık Kemalin kanaatince Osmanlı cemiyetinde mevruttur. Maarif sisteminde yapılacak ıslahat ve açılacak mekteplerle de tedricen ehliyetli memurlar yetiştirilir. Namık Kemalin halka, millete itimadı vardır. Bir kere meşrutî hükümet şekli kabul edildikten sonra umulmayan yerlerden ve tabakalardan kabiliyetli fertler sivrilecektir.

Vaziyetin düzelmesi için evvelâ bir büyük adam veya adamların zuhurunu beklemek faydasızdır. Zaten halkın yardımı olmadan "büyük adam" da bir şey yapamaz. Bunun için bir an evvel devlet teşkilâtı değiştirilerek millete siyasî hürriyet verilmelidir.

Görülüyor ki Namık Kemal on dokuzuncu asır liberalizmin mümessil ve müdafilerindendir. Gerek hürriyet müsavat hakkındaki fikirleri, gerek teklif ettiği meşrutî hükümet teşkilâtı bu liberal ananeye uygundur. Fakat mühim bir noktada öz liberalizmden ayrılır. Filvaki devletin esas vazifesinin adaleti icra etmek, fertlerin hukukunu birbirlerinin taarruzundan muhafaza etmek olduğunu söyler. Devletten âmme hizmetleri beklenemez. "Hükümet halkın lalası değildir" der. Lâkin âmme hizmetlerini devlet yapmamalıdır, hükmünü de kabul etmez. Âmme hizmetleri devletin mecburî vazifelerinden değildir. Lâkin icra ederse devletin şanını, itibarını artırır, şükranla karşılanmalıdır. Mecburî tahsilin tatbik edilmesi bahsinde (Kemal Beyin bir Mütalâayı Siyasiyesi, Mecmuai Ebüzziya, cilt 1-2, No. 8) devletin velileri çocuklarını mektebe göndermeğe icbar etmesi, fertlerin (velilerin) hürriyetine taarruz değildir, der. Bilâkis, ferdî hürriyeti muhafaza ve müdafaadır: Çocuğun hürriyetini velinin tahakkümünden muhafaza etmektir. Bu fikirler Namık Kemalin tam liberalizmden ayrıldığını ve müstakbel "devletçilik"e öncülük ettiğini gösterir.

Yurt ve Dünya, Sayı 1, Ocak 1941

Necip Fazıl Kısakürek: Namık Kemal, Şahsı-Eseri-Tesiri

T.D.K. neşriyatından, Ankara 1940, S: 312, 2 lira.

Bu eser muhtelif hedefleri tahakkuk ettirmek gayretindedir. Hem biyoğrafidir, hem Namık Kemalin eserlerinin ve yaptığı tesirlerin tahlilidir, hem de eserlerinden örnekler mecmuasıdır. Herbiri kendi başına bir kitap teşkil etmeğe değer olan bu mevzuları bir eserin dar çerçevesinde toplamak, Namık Kemal hakkında derli toplu, fazla araştırmağa lüzum kalmadan malûmat edinmek istiyenler için faydalı bir teşebbüstür. Aynî zamanda bu tarz, Namık Kemali parça parça, muhtelif cephelerile değil de, bir bütün olarak anlamağa yardım eder. Zaten muharririn gayesi de Namık Kemalin şahsiyetine bütünlüğü veren merkez vasfı belirtmektir. Fakat, iş bu kadar geniş tutulunca, eser derinliğinden kaybetmek, sathileşmek tehlikesini gösteriyor, İbrahim Necmi Dilmen önsözünde N. F. Kısakürek'in çok kısa bir zamanda eseri meydana getirdiğini söylüyor. Biz muharrire daha çok zaman verilmiş olmasını isterdik.

Muharrir "aksiyoncu Büyük edip" olarak vasıflandırdığı Namık Kemali içtimaî bir zaviyeden görüyor ve göstermek istiyor. Fakat eserinin muhtevası tezini tam ifade ve isbat edebilmek maksadına uygun değildir.

Namık Kemalin şeceresi ve hayatı 312 sahifenin 123 ünü dolduruyor. Buna mukabil bütün din, ahlâk, politika, terbiye, iktisat, tarih, vatan ve hürriyet ve edebiyat fikirleri on yedi sahifeye sıkıştırılmıştır. Siyasî, edebî, içtimaî sahalardaki tesiri ise ancak on üç sahife tutuyor. Bundan maada, içtimaî hayatın her cephesinde aksiyoncu olarak tanıttığı Namık Kemali bu içtimaî hayatın geniş çerçevesinde mütalea etmiyor. Böyle bir teşebbüsü ancak perakende bir surette, eserin orasında, burasında birkaç cümlede buluyoruz. Tanzimattan beri devam eden koskoca devrin manasını muharrir, "Tanzimat Çanı"nın çalması, Namık Kemalin "mekân ve zamanın bu ihtarına" baş çevirmesi gibi mecazî olan ve reel hiçbir şey söylemiyen ifadelerle anlatıyor.

Esasen umumiyetle eserin üslûbu bize tenkit edilecek bir tarzda göründü. İlmî bir tetkik olduğu yer yer tekrar edilen bu eserde, kullanılan üslûp ilim eserinin üslûbu değildir. Üslûp, takır takır katı, kuru ve yavan ve can sıkıcı olsun demiyoruz. Bazıları ciddî ve ilmî lisandan bunu anlıyorlar. Fakat ilmî eserin üslûbu, roman veya hikâyenin üslûbu da olamaz. İlmî eserde üslûp kendini unutturmalıdır; cümleler o kadar açık, berrak, tek manalı olmalıdır ki okuyucu doğrudan doğruya fikirlerin teselsülünü takip edebilmeli, kullanılan lisana takılmamalıdır. Bu tarzda yazmak meharet ister; fakat bu, san'atkârın üslûp mehareti değildir. Halbuki N. F. Kısakürek'in yaptığı gibi mütemadiyen mecazî bir lisan kullanmak, mananın vüzuhundan, kat'iyetinden kaybettiriyor. Mefhumların ve hükümlerin hudutları siliniyor, müphemleşiyor. Eseri okurken muharririn ifade tarzını unutamıyoruz. Bilâkis mütemadiyen takılıyoruz. "Tanzimat çanı" "cemiyetin tabiî insiyakı" "en üstün

mum kuvvetindeki şahsiyet ampulünü ışıldatmak" , "bağdaş kurduğu gazetecilik zemini" gibi ifadeler ilmî bir tetkikte yer almamalıdır. 202 inci sahife[de] muharrir, Namık Kemali "tohumu seziş, ağacı akıl, membaı san'at, mansabı mantık; başı duygu, ayağı hesap..." olarak vasıflandırıyor ve üç paragraf sonra da şunları söylüyor: Evvelce de kaydettiğimiz gibi, başta bütün peygamberler olduğu halde, insanlığın muhallet dehaları, bizce topyekûn tohum, memba, ve baş, ve topyekûn ağaç, mansap ve ayak, her iki cepheyi birden tam bir ihya kudretile meydana getirmiş olanlardır". Bu satırların manasını anlayabilmek için birkaç paragraf evvelki teşbihe müracaat etmeğe ve tohum, ağaç, memba vesairenin muadillerini arayarak şifreyi sökmeğe çalıştık ve yine de pek muvaffak olamadık. Bu tarzda ifadeler eserin kıymetine bir şey ilâve etmiyor, bilâkis azaltıyor, kanaatindeyiz.

[B. S. Boran imzasıyla]

Yurt ve Dünya, Sayı 2, Şubat 1941

Şehir ve Şehirleşme Davamız

Memleketimizde teknik, iktisat, kültür sahalarında başarmak istediğimiz şeylerin top yekûn gayesi cemiyetimizi, kendi millî hususiyetlerini muhafaza etmekle beraber, garp medeniyeti dairesine sokmaktır. Garp medeniyeti hâkim bir surette şehirli (urbain) bir cemiyettir. Memleketimizde yayılmasına çalıştığımız modern teknik ve makine, münakale ve muhabere vasıtaları, iktisadî müesseseler, ilim, terbiye, sanat hep garpta şehirleşmenin mahsulleridir. Bunlar garbın şehirlerinde inkişaf ederek bütün cemiyet genişliğinde yayılmıştır.

Yalnız bu günkü değil, tarihin her devrinde medeniyetin merkezleri şehirler olmuştur. Cemiyetlerde şehir dışı kültürün ehemmiyeti şüphesiz inkâr edilemez. Fakat yine şüphesiz ki insaniyetin tekâmülünde şehirler öncülük etmiştir. İhtiralar, keşifler, büyük dinler, tarihe mal olmuş büyük sanat eserleri, iktisadî ilerleme, devlet teşkilâtı bilhassa şehirlerde toplanmıştır. Bunun için büyük medeniyetler tarihe büyük şehirleri ile geçmiştir: Memfis, Teb, Babil, Atina, Roma, Kartaca, Bağdat, İstanbul, gibi... Cemiyetlerin tekâmülü toprak üzerinde gezicilikten, toprak üstünde yerleşmeğe ve yerleştikten sonra da köyden kasabaya, şehre, büyük şehre (Metropol) doğru olmuştur. İşte şehir ve şehirleşmenin tarihte ve bu günkü medeniyette hâkim mevkiinden dolayı memleketimizin kalkınması meselesinde bu bahis üzerinde ehemmiyetle durmak icabeder.

Memleketimizde de inkişafını istediğimiz garp medeniyeti hâkim bir surette şehirli (urbain) bir medeniyettir, dedik. İlâve de edelim, bugünkü garp cemiyetleri daha evvelki tarihî devirlerde misline tesadüf edilmedik derecede ve şekilde şehirleşmiş cemiyetlerdir. Ta on dokuzuncu asrın başına kadar insan cemiyetlerinde şehirler nihayet büyük kasabalar olmaktan ileri gidememiştir. Muhtelif zamanlarda muhtelif cemiyetler köy safhasından kasaba safhasına geçmiş ve kasabalarda muayyen bir dereceye kadar inkişaf ettikten sonra tekrar çözülerek köy safhasına dönmüşlerdir. Kasabaların büyük, modern şehirler haline gelebilmesi için nüfusun fazla miktarda artması, farklılaşması, iş bölümünün artması lâzımdı. Halbuki on dokuzuncu asırdan evvelki teknik şartlar, istihsal ve nakliye vaziyeti buna müsait değildi. Ziraî istihsal vaziyeti büyük miktarda nüfusun topraktan ayrı yaşamasına imkân vermiyordu. Ziraî teknik ilerlememiş olduğundan, ziraatte fazla emek sarfedilmesi, yani nüfusun büyük kısmının toprağa bağlı kalması lâzım geliyordu. Diğer taraftan ziraî istihsal şehirlerde toplanacak büyük insan kitlelerini besliyebilecek halde değildi. Nakil vasıtalarının kifayetsizliği de büyük şehirlerin belirmesine mani idi. Eşya ancak kürek veya yelken ile işleyen küçük gemilerde veya hayvan sırtında taşındıkça şehirlere bol gıda ve ham madde yetiştirilemezdi. Bu sebeplerden dolayı eski şehirlerden hiç birinin bir milyondan fazla nüfusu olmadığı muhakkaktır. Bu büyüklükte şehirler de bütün tarihî devirlerde binlerce sene zarfında ancak bir kaç tane idi; Roma ve Pekin gibi büyük imparatorlukların merkezleri olan yerlerdi.

Muhtelif tarihçiler Romanın en müreffeh zamanında nüfusun 250 bin ile bir milyon arasında olduğunu tahmin ediyorlar. Halbuki 1927 de dünyada 537 tane nüfusu yüz bin veya daha fazla olan şehir vardı ve bunlardan otuz birinin nüfusu milyonlar hanesinde idi. Bir yerde toplanmış bu büyük nüfus kalabalıklarının beslenebilmesi için istihsalin artması, nakliyatın kolaylaşması, sür'atleşmesi lâzımdı. Ancak modern teknoloji -buhar, elektrik, makine- bu imkânı verdi.

Teknolojideki yeniliklerin verdiği imkânlar ve doğurduğu zaruretlerle garp medeniyetleri on sekizinci asrın sonundan itibaren şehirleşmeğe başladılar. 1801 de dünyada 21 tane yüz bin veya daha fazla nüfusu olan şehirler vardı; 1927 de ise bu nevi şehirlerin adedi 587 idi. Londrada, varoşlarile beraber, sekiz milyon nüfus toplanmıştır. 1926 de Berlinin nüfusu dört milyondu. 1931 de Pariste üç milyon ve civarında iki milyon insan oturuyordu. New York ve civarında 1930 da on milyon insan toplanmıştı. On dokuzuncu asrın başında şehirli nüfus nispeti Avrupada yüzde üç, Amerikada yüzde dört idi; asrın sonunda bu nispetler Avrupada yüzde elliye, Amerikada yüzde kırka çıktı. 1931 de İngilterede nüfusun yüzde 80 i şehirlerde yaşıyordu. Şehirler nüfusunun bu artışı ticaret ve sanayiin inkâşafile alâkadardı. Ziraî olmıyan işlerde çalışan nüfusu fazla olan memleketler ayni zamanda fazla şehirli nüfusu olan memleketlerdir. Ziraî olmıyan işlerde çalışan nüfusun umum çalışan nüfusa nisbeti İngilterede yüzde 93 idi ve İngiltere nüfusunun yüzde 40 ı da yüz binden fazla nüfusu olan şehirlerde toplanmıştı. Halbuki Hindistan gibi sanayileşmemiş olan bir memlekette 1921 de bu nispetler, sırasile, yüzde 28 ve yüzde 3 idi.

İşte bu günkü garp medeniyetini sıfatlandıran teknik, ilim, sanat, terbiye, ticaret ve sanayiin merkezleri olan büyük şehirlerde toplanmıştır. Fakat garp cemiyetleri sadece büyük şehirleri olan cemiyetler değillerdi, ayni zamanda bütünlüklerinde şehirleşmiş olan cemiyetlerdir. Şehirleri olan cemiyetle, şehirleşmiş cemiyeti birbirinden ayırmak lâzımdır. Bu iki nevi cemiyet arasında farklar gayet açık bir surette bellidir. Şehirleşmiş cemiyette şehirler varsa bile, bunlar az adette, küçük ve birbirinden ayrıdır. Cemiyetin mıntıkaları arasında irtibat vasıtaları kifayetsiz, yavaş ve devamsızdır. Sanayi ve ticaret geniş mikyasta değildir; lüks eşyadan maada diğer emtianın mübadelesi mahallidir. Cemiyette şehirlerin mevkii ikinci derecededir. Köyler kendi içlerine kapalı, kendilerine yeter vaziyettedirler; şehre muhtaç ve tâbi değillerdir. Ancak şehirlerin hemen yakınında olan köyler o şehirler için istihsalde bulunur; şehir için gıda maddelerini ve el sanayii için de bir miktar ham madde yetiştirir. Bu vaziyette köy hattâ siyasî bütünlüğünü de muhafaza eder: Köy cemaatı, içindeki mühim meseleleri köy kendi teşkilâtı, kaidelerile halleder; ancak dışarısile olan münasebetlerde merkezî otorite karışır.

Şehirleşmiş cemiyetlerde ise, şehir cemiyette hâkim bir vaziyettedir. Bu cemiyetlerin her bakımdan sıklet merkezi şehirlerdedir. Köyler kendi kendine yeterliklerini kaybetmişlerdir; ancak; bir veya bir kaç madde yetiştirmekte ihtisaslaşmışlardır. Köyün bütün iktisadî faaliyeti şehre müteveccihtir: Şehir için istihsalde bulunur ve istihsal ettiği maddeleri şehirde yapılan veya şehir ticareti vasıtasile diğer yerlerden getirilen maddelerle değiştirir. Şehirleşme bugünkü garp cemiyetlerinde olduğu derecede ilerlediği zaman, köyün bütün esas ihtiyaçları şehir vasıtasile görülür. Her iş için şehre müracaat edilir; çünkü hükümet daireleri, mahkemeler, bankalar, tica-

rethaneler, büyük mektepler, sinemalar, tiyatrolar hep şehirdedir. Şehirlerin gazeteleri, kitapları, radyo neşriyatı efkârı umumiyeye hâkimdir. Şehirden çıkan modalar, içtimaî kaideler nasıl giyinilmesi ve hareket edilmesi lâzım geldiğini tayin eder. Şehrin tekniği de köye girmiştir. Ziraat makineleşmiş ve rasyonelleşmiştir. Ancak bu suretle ziraî istihsal artmış ve büyük şehirlerin nüfusunu beslemek mümkün olmuştur.

Görülüyor ki şehirleşmiş bir cemiyet hem şehrin hâkim, köyün ise tâbi bir mevkide olduğu cemiyettir, hem de şehre ait hususiyetlerin şehirden köye yayıldığı cemiyettir. Bu gün Amerikanın şehirleşmiş mıntakalarında şehirli ile çiftçi arasında haricî hayat tarzı bakımından birçok noktalarda farklar çok azalmıştır: Toprağı sürenler de şehirli gibi giyinir; kendilerine mahsus kıyafetleri yoktur. Çiftçinin evi de küçük şehirdeki iki katlı evler gibidir; ayni tarzda yapılmıştır ve benzer tarzda döşenmiştir. Onun da şehirli gibi radyosu, otomobili, telefonu vardır. Kısacası, modern medeniyet şehirlerden köylere, ve içinde belirdiği memleketlerin hudutlarını asarak dünyanın diğer taraflarına yayılmak istidadını gösteriyor.

Şehirleşmiş cemiyet ve şehirleşmemiş cemiyet ölçülerini memleketimize tatbik ettiğimiz zaman, cemiyetimizin yakın zamana kadar şehirleşmemiş fakat bu gün şehirleşmekte olduğu görülür. Bu gün bile şehirlerimizin çoğu belli başlı vasıflarile hâlâ kasaba halindedir; yani şehirlerimiz mahallî ticaretin, ve el sanayiinin merkezleridir. Halâ şehirlerimizde küçük sanatlar, kasabalarda daima olduğu üzere, ayrı ayrı sokaklarda toplanmıştır: Bakırcılar, semerciler, kunduracılar gibi... Ticaret ve sınaî faaliyet birbirlerinden tamamile ayrılmamıştır. Zenaatkâr dükkânında kundurasını veya bakır kabını yapar ve ayni dükkândan yaptığı eşyayı satar. Civar köylerden şehre gıda maddeleri ve kısmen ham madde getirilir ve köylü kendi istihsal edemediği az miktarda eşyayı şehirden satın alır. Şehirlerle civar köyler arasında irtibat yavaş ve gevşektir. Tren yolları merkezleri, mıntıkaları birbirine birleştiriyor; fakat merkezlerin, etraflarındaki mıntıka ile münasebetleri daha iptidaî vasıtalarla yapılıyor. Mıntıkalar dahilinde münakale ve muhabere kesifleşmemiştir.

Bununla beraber cemiyetimiz şehirleşmektedir ve bu şehirleşme artmaktadır. Umumî müşahedelerimizle hep biliyoruz ki bu gün İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirlerimiz süratle değişiyor. Ankara Türkiyede şehirleşme hızının en bariz misalidir. Bu şehrin hudutları içinde eski kasaba ile yeni şehrin yan yana bulunuşu şehirleşmede olan farkı en açık ve en kuvvetli gösteren maddî bir delildir. Bu günkü İstanbul meşrutiyet devrinin İstanbulu değildir. İzmir belediyesinin İzmirde başardığı işler diğer şehirlerimize örnek olacak nevidendir. Diğer şehirlerimize bakıldığı zaman onlarda da modern şehir vasıflarının belirmeğe başladığı görülür. Hiç değilse istasyondan şehre doğru bir güzel, büyük cadde vardır. Eski kasaba evlerinin yanında modern evler hattâ küçük apartmanlar görülmeğe başlamıştır. Halk evi, kütüphane, hastahane, mektep, sinema gibi yeni binalar, eski kasaba binalarile olan tezat yüzünden, daha şehre girerken göze çarpar.

Demiryolu siyasetimiz, açılan modern fabrikalarımız, plânları yapılmakta olan büyük elektrik santrallerimiz, maden aramalarımız teferruatile anlatılmağa lüzum kalmıyacak kadar hep bildiğimiz başarılardır. Burada yalnız bu işlerin şehir ve şehirleşme ile olan münasebetine işaret etmek için bahs ediyoruz. Bütün bu faaliyetler

şehirler etrafında toplanmıştır. Demiryolları merkezleri birleştiriyor ve yollarımız arttıkça şehirler yolların toplandığı nokta oluyor. Muhabere vasıtaları için de vaziyet aynidir: Radyo istasyonu, telefon, telgraf ve posta merkezleri şehirlerdedir. Yapılması düşünülen diğer iki radyo istasyonu da yine şehirlerde olacaktır. 1938 de mevcut otuz üç bin radyodan otuz bin küsuru vilâyet merkezlerinde idi. Yüksek mekteplerimiz, araştırma enstitülerimiz de şehirlerde kuruludur. Fabrikalarımız şehirlerde yer alıyor; yahut hususî sebeplerle şehir harici kurulduğu zaman, fabrikanın etrafında bir şehrin nüvesi belirmeğe başlıyor (Karabükte olduğu gibi). Sanayiin memleketimizde inkişafı evvelce garp memleketlerinde olduğu şekildedir: gittikçe makineleşiyor ve büyük müesseselerde temerküz ediyor. Sanayi istatistiklerine nazaran 1932 den 1937 ye kadar sanayi müesseselerinin adedi azalmıştır; 1474 ten 1116 ya kadar inmiştir. Fakat motor adedi ve istihsal edilen beygir kuvveti artmıştır. 1932 de altı bine yakın motorla 102 bin beygir kuvveti istihsal ediliyor; 1937 de ise on iki bin beş yüze yakın motorla 223 bin beygir kuvveti elde ediliyordu. İstihsal kıymeti az olan sanayi müesseselerinin azalması da sanayiimizin büyük müesseselerde temerküz ettiğine delildir. İstihsal kıymeti yüz bin liraya kadar olan sanayi müesseselerinin adedi azalıyor, yüz bin liradan yukarı kıymette olanlar ise çoğalıyor.

Yalnız kasabalarımız şehirleşmekle kalmıyor, şehir vasıfları şehirlerden köylere yayılıyor. Bu yayılma henüz yavaştır ve dardır; bunun için pek fark edilmiyor; fakat mevcuttur. Kasabaların şehirleşmesi ise daha bariz olarak süratle ilerliyor. Garpteki ve memleketimizdeki şehirleşmenin kısa tahlilinden çıkan netice şudur: Garp medeniyeti şehirli bir medeniyettir ve bu medeniyetin memleketimize girmesine şehirlerimiz vasıta oluyor. Şehirlerimiz garp medeniyetine açılmış kapılardır. Garbin ilim, teknik, sanat ve terbiyesi şehirlerimizde tutunuyor ve şehirlerden memleket dahiline yayılıyor. Bunun için memleket davalarının başında gelen köy davası bir şehirleşme davasıdır. Köye modern tekniğin, makinenin, sıhhî şartların girmesini istiyoruz. Sanatımızın köy ve köylüyü içine almasını istiyoruz. Bu, şehri sıfatlandıran teknik ve kültürün köye gitmesinden başka bir şey midir? Köyde modern teknik, ilim, terbiye ve saire kendiliğinden belirmeyecektir ve belirmiyor da... Köyde mektep açan, köy enstitüleri kuran şehirlidir. Köye makine, doktor, zenaatkâr şehirden gidiyor. Şehrin ilim ve tekniği ile yetişen ziraatçılarımızdan, kurduğumuz Ziraat Enstitülerinden, numune çiftliklerinden, fidanlıklardan ziraatin ilerlemesinde öncülük etmelerini bekliyoruz. Şehirde yapılan aşı, serum ve ilâçlarla köylerde insan, hayvan ve nebat hastalıklarının önünü alıyoruz. Şehirlerimiz vasıtasile getirdiğimiz garbin şehirlerinde imal edilen makineleri ve onları işletecek genç ziraatçıları köylere yolluyoruz.

Bu işleri başardığımız nisbette köy davası hal edilecektir. Köy davası "köye dönmek", köyü kendi iktisadî ve sosyal şartları içinde bırakmak değil, bilâkis o şartları değiştirmektir. Köy davasını tam hallettiğimiz gün köy ve şehir arasındaki büyük farklar, tezatlar kalmayacaktır. Şehirli ve köylü iş bölümü sisteminde ayrı ayrı işler gören fakat teknik ve kültür seviyesi aynı olan insanlar olacaktır.

Köy davasının esasında bir şehir davası olduğunu "Yurt ve Dünya" intişar etmeden bir başka mecmuanın sahifelerinde ele almıştım. (*) O zaman öteden beriden bu teze itiraz edenler olduğunu işittim. Hattâ bazıları, köy davasını bu zaviyeden

görüşün memleket durumuna, gidişine uygun olmadığını bile iddia etmişler. Köy davamızı köy romantizmi şekline sokanlar var. Bunlar, köy ve şehir diye bir ikilik kabul ediyorlar ve bunlar için şehir âdeta cemiyetin üvey evlâdıdır. Hâlbuki bilâkis cemiyetin ahenkli bir surette inkişafı için köy ve şehir ikiliğinin ortadan kalkması lâzımdır. Çünkü köy ve şehir daha geniş cemiyet bünyesinin ayrılmaz iki parçasıdır. Bugün şehir ve köyün teknik ve kültür seviyelerinde farklar vardır; köy davası bu ayrılığı ortadan kaldırmakla halledilecektir. Köye gitmek değil; köyü şehrin seviyesine getirmek lâzımdır.

Köy davasının bu suretle telâkkisine itiraz edenlere ayrı ayrı şu sualleri sorsak, alacağımız cevaplar "evet"tir: Ziraat makineleşsin, modern usuller kullanılsın mı? Evet. (Zaten köylere makineler gönderip duruyoruz). Köylünün bilgisi artsın mı? Evet. Köye yol yapılsın, otomobil, telgraf, telefon erişsin mi? Köyde radyo, gazete, mecmua, kitap, tiyatro lâzım mı? Köyde doktor, baytar, ziraatçı bulunsun mu? Şairlerimiz, ediplerimiz, ressamlarımız köy hayatını anlatsınlar mı? Evet, evet, evet... Peki ama bunlar şehirlere mahsus olan vasıfların yayılmasıdır; şehirleşmedir. Bütün evetlere rağmen bu neticeyi kabul etmek istemezler: Hayır, derler, köy davası köyü köy olarak bırakmaktır. Hayret edip bu garip tenakusu eşelediniz mi müphem, hattâ mistik cevaplar alırsınız. "Manevî kıymetler"den bahsederler. Köy adamının ideal bir portresini çizerler. Bu hususiyetleri muhafaza etmek lâzımdır, derler. Halbuki hakikatte köylü, ne melek, ne de şeytandır, köyde de fertler arasında şehirde olduğu gibi farklar vardır. Orada da dürüst olan, yalan söyleyen; çalışan, tenbellik eden; merhametli, cömert olan, zalim, menfaatperest olan vardır. Sonra bu kimseler dolayisile ayni milletin çocukları olan, ayni cemiyetin bir parçası olan şehirliye ve şehre haksızlık ettiklerinin farkında da değillerdir. Köylü iyi de, şehirli kötü mü? Bunun için mi köyü şehrin tesirinden korumak lazım? Eğer bunu, doğru diye kabul ediyorlarsa, şehirli olan bu kimseler ne hakla köy kalkınması hakkında program yapıp tatbike kalkışmaktan bahsediyorlar? Elhasıl hangi bakımdan ele alsanız köy ve şehir ikiliği yapanların, köy davasını köy romantizmi şekline sokanların görüşleri tenakuslarla doludur.

(*) "Köy davası şehirleşme davasıdır" makaleleri, Siyasî İlimler Mecmuası sayı 111, 112.

Yurt ve Dünya, Sayı 3, Mart 1941

Büyüyen Şehirlerimiz

Umumiyetle yolların ve demiryollarının ehemmiyeti iktisadî veya askerî bakımından mütalâa edilir. Hâlbuki yolların diğer bir rolü de cemiyetin bünyesine tesir etmesidir. Yollar, içtimaî cereyanların aktığı, memleketin dahilinde yayıldığı kanallardır. Demiryoluna daha pek yakın denecek kadar az zaman evvel kavuşan Sivas ve Erzurumda içtimaî değişikliğin alâmetleri şimdiden görülmiye başlamıştır. Her ikisinde de istasyondan başlıyarak şehrin içerlerine doğru değişmeler yayılmıştır. Yeni istasyon ve atölyeler, memur evleri, hükümet binalarından müteşekkil mahalleler, Halkevi, ve mektepler kuruldu. Sivasta kurulan cer atölyesinde her nevi lokomotif ve vagon tamiratı yapılmaktadır. Bu atölye müstakbel lokomotif fabrikasının nüvesini teşkil eder. Yine istasyon civarında demiryolları idaresi tarafından müteaddit evler yaptırıldı. Erzurumda ise yepyeni bir mahalle belirdi. Burada büyük bir muallim mektebi, halkevi, zührevî hastalıklar hastahanesi, sinema, otel, postahane, inhisarlar binası, bir orta mektep, memur evleri, kısmî bir plâna göre yer aldı. Sivasın ve Erzurumun imar plânları vücuda getirildi. Bu plânlar şimdi Nafia Vekâletinde tetkik edilmektedir.

Saydığımız yenilikler bu iki şehrimizin şarklı manzarasını değiştirerek, onlara modern bir şehir şekil ve görünüşü vermektedir. Mecmuamızın üçüncü sayısında çıkan bir makalede, memleketimizin şehirleşmekte olduğundan, şehirlerimizin "kasaba"lıktan çıkarak modern şehirler haline girdiğinden bahsetmiştik. Sivas ve Erzurumdaki değişmeler bu şehirleşme vetiresinin memleketimizde ne kadar ilerlediğini gösteren güzel ve sevindirici misallerdir. Artık sadece Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük merkezlerimiz değil, Sivas ve Erzurum gibi içerlek ve küçük şehirlerimiz dahi modernleşmenin hızını almıştır.

Yurt ve Dünya, Sayı 5, Mayıs 1941

Geçen sene Madame Butterfly'ın Devlet Konservatuvarı talebeleri tarafından temsilinin çok methini işitmiştim. Bunun için bu sene Toska'nın ikinci perdesinin temsiline büyük ümitlerle gittim; fakat maalesef ümitlerim tam gerçekleşmedi. Oynıyanlardan bazılarını çok beğendim. Meselâ Bay Nurullah Taşkıran gerek hareketleri ve gerek yüzünün ifadesi, gerek sesinin kalitesi itibariyle muvaffaktı. Kendisi sahne tekniğine hâkim görünüyordu. Fakat operanın kadın kahramanı hakkında ayni şeyi söylemek müşküldür. Hareketleri lüzumundan fazla mübalâğalı görünüyordu. Giydiği elbise de bu hareketlere müsait olmadığından, en trajik anlarda elbisesi ile meşgul olmak, askısını düzeltmek, eteklerini toplamak mecburiyetinde kalıyordu.

Bu noktada rejisörü tenkit etmek gerekiyor. Kostümlerin yalnız bir piyesin icaplarına göre değil, ayni zamanda karakterleri temsil edenlerin şahıslarına uygun olarak da yapılması lâzımdır. Toskanın kostümünde bir iki tadilâtla ve artiste o kadar çabuk ve sert adımlarla yürümemesi ihtar edilerek bu küçük, fakat temsilin umumî ahengini bozan kusurların önüne kolaylıkla geçilebilirdi. Dekor güzeldi; temsil edilen sahne için gereken atmosferi yaratıyordu. Şan tekniğinden anlamadığım için temsilin bu cephesi hakkında bir şey söyliyemiyeceğim.

Opera bizde an'anesi olmıyan çok yeni bir sanat hareketinin başlangıcıdır. Bu cihet dikkate alınınca, Toskanın temsili umumiyet itibariyle iyi ve istikbal için vaitkârdı, denebilir. Beni asıl düşündüren operadan evvel oynanan komedi oldu. İtalyancadan tercüme olan bu piyeste ben bir sanat kıymeti göremedim. Sahnemizde teessüf edilecek bir an'ane haline gelen komediler tipinde bir eser. Mevzuun esası, tekrarlana tekrarlana seyirciye gına getirmiş olan Kadının fendi erkeği yendi tezidir. Temsil tarzında da umduğum ileriliği bulamadım. Sahneye yeni çıkanların müşkülât çektikleri ve binaenaleyh dikkat edilmesi lâzım gelen ilk ve en basit noktalardan biri el hareketleridir. Gündelik hayatımızda ellerimizi nasıl kullandığımızın farkında değilizdir. Sahneye çıkınca da kollarımızı iki yana sarkıtmaktan başka bir şey hatırımıza gelmez; ellerimizi ne yapacağımızı bilemeyiz. Bunun önüne geçmek piyesi idare edenin işidir. Mirrandolina rolünü oynıyan Bayan filvaki kollarını yana sarkıtmıyordu. Fakat çok zaman âdeta elleri bir fazlalıktı, iki kolu yarı havaya kalkmış bir vaziyette, mütemadiyen bir sağa, bir sola hareketler yapıyordu. Dikkat edilecek diğer noktalardan biri de sesin kontrolüdür. Maalesef gerek profesyonel sahnemizde, gerek radyodaki temsillerde Bayan sanatkârlarımız fazla tiz bir perdeden konuşuyorlar. Ayni kusur Mirandolina'da da vardı. Bir üçüncü nokta: nefesin kontrol edilmesidir. Yine ayni talebe sanatkâr fazla kesik nefeslerle konuşuyordu. Heyecanlı sahnelerde böyle konuşmak gerekir, fakat normal konuşmalarda bir kusurdur ve bilhassa ön sıralarda oturan seyircileri sinirlendirir. Erkek karakterlere gelince, onların oynaması da şimdiye kadar profesyonel tiyatromuzda alıştığımız şekilde idi. Bazan, İstanbul Şehir Tiyatrosunda bir komedi seyir ediyorum, sanı-

yordum. Şüphesiz o tiyatromuzun sanatkârları, tiyatro sanatınıza büyük hizmet etmişlerdir. İstanbul Şehir tiyatrosu tiyatro tarihimizde mühim bir yer alacaktır. Fakat tiyatromuzun ilerlemesi için onların eriştiği safhayı aşmak lâzımdır. Bu iş ise, gençleri yetiştirenlerin ve rejisörün vazifesidir. Yukarıda saydığımız noksanlardan genç sanatkârlar mesul değillerdir. Bilâkis bütün hatalara rağmen kendilerinin istidatlı oldukları seziliyordu. Jest ve ses kontrolünü öğretmek ve bu kontrolü sahnede gerçekleştirmek rejisörün vazifesidir. Sahnemizin an'anevî temsil tekniğini değiştirerek ilerletmek de yine Konservatuvar muallimlerine ve rejisörlerine düşer. Bir devlet müessesesinin yetiştirdiği bu yeni unsurlar, eskilerin oynama tarzını tekrarlamamalı, bize daha ileri, yeni bir sahne anlayışı ve tekniği vermelidir. Asrımızda tiyatro en fazla hayatiyet gösteren sanat şubelerinden biridir. Muhtelif yeni cereyanlar vardır. İnkılâpçı Türkiyenin tiyatrosu da inkilâpçı olmalı ve bize yeni tiyatro anlayışını ve tekniğini tanıtmalıdır.

Yurt ve Dünya, Sayı 5, Mayıs 1941

Halide Edib'in Yeni Romanları

Her sanatkâr, farkında olarak veya olmıyarak, eserlerinde kendi "cemiyet görüşü"nü aksettirir. Bu makale Halide Edib'in eserlerinin bu bakımdan bir tahlilidir.

Bundan on, on iki sene evvel Halide Edib'in eserlerini büyük bir alâka, hattâ bir nevi ihtirasla okuyanlardan idim. Küçük hikâyelerinin bir kısmı müstesna, bütün eserlerini okudum. Çizdiği kuvvetli kadın karakterlerini beğenir, içimden ben de onlar gibi olmak isterdim. Halide Edib'in insanları bir his kasırgası içinde tâ içlerinden koparıp sürükliyen ihtiraslı aşk hikâyelerini ve kahramanlarını, içli, zayıf "Kınalı Yapıncağa" veya Dudaktan Kalbe'nin mızmız sevgisine tercih ederdim. Her sanatkârın, farkında olarak veya olmıyarak daima eserlerinde muayyen bir "hayat görüşünü", içtimaî kanaatleri aksettirdiğini o zamanlar daha bilmiyordum.

Aradan seneler geçti; roman okumaz veya pek az okur oldum. Fakat bu zaman zarfında eskiden okuduğum eserler hakkında umumî bir görüş kazandım. Arasıra yabancı diller edebiyatından numuneler okumağa vakit bulunca, ilk gençliğimde okuduğum kitapları hatırlar ve o zaman fark etmediğim noktalar kafamda belirirdi. Geçen ay tesadüf elime Halide Edib'in Sinekli Bakkal'ı ile Tatarcık'ını geçirdi. İçimde kuvvetli bir tecessüs uyandı. Geçen seneler zarfında ben çok değişmiştim. Eskiden o kadar beğendiğim bu muharririn bugünkü eserleri bu gün bende nasıl bir tesir bırakacaktı? Kitapları kısa bir zamanda yutar gibi okudum.

Her iki romanda da esas vasıfları itibariyle eski Halide Edib'i buldum. Hattâ son yazdığı Tatarcık bir kaç sene evvel yazdığı Sinekli Bakkal'dan daha ziyade eski Halide Edib romanlarına benziyor; yalnız, kanaatimce, onların çok daha zayıf bir numunesi. Her iki hikâyenin kahramanı yine kadın; haricî görünüşleri farklı olmakla beraber aynı hamurdan yoğurulmuş mahlûklar. Sinekli Bakkal'ın güzel sesli Hafız'ı, beş vakit namazını kaçırmıyan Rabia ile Tatarcığın şafaktan evvel yalnız başına balığa çıkan, kışın denize giren Lâlesi aynı kadın tipinin ayrı içtimaî muhitlerde belirmiş örnekleridir. Muharririn daha evvelki romanlarının kadın kahramanları gibi Rabia ile Lâle de umumî güzellik ölçülerine göre güzel olmıyan, fakat hususî cazibeleri olan, hem kafası, hem kalbi kuvvetli kadınlardır. Bu kadınlar muhitlerinin, devirlerinin tipik örnekleri değillerdir; istisnaî şahsiyetlerdir.

Şüphesiz her sanatkâr işlediği şahsiyetleri istisnaî bir hale sokar. Onları "kahramanlaştırır" Fakat sanatkâr bunu iki şekilde yapabilir. Birincisinde, ele alınan devrin, içtimaî muhitin aynı suretle damgaladığı, aynı kalıba soktuğu insanlar arasında sanatkâr şahsiyetlerini seçer. Aynı şartların içinde yaşıyan ve aynı damga ve kalıbı taşıyan bu şahısların haricî benzerlikleri altındaki ferdî hususiyetleri sivriltir, şahsiyetlerini kuvvetli, derin, ince hatlarla belirtir, diğerlerinden ayırır. Sanatkârın büyüklüğü bu işi becermekteki muvaffakıyetindedir. Bu suretle hareket eden muharrir, hem şahısların ferdiyetini belirtir, hem de bu ferdiyetin içinde daha umumî

vasıfları, bütün bir içtimaî zümrenin tipik hatlarını verir. Bunun için büyük sanat eserlerinin kahramanları hem en kuvvetli ferdiyeti, hem de umumî, beşerî vasıfları temsil ederler. İkinci şekil, eserin kahramanlarını, haricî vasıfları, şekilleri itibariyle de kitleden ayırmaktadır. Bu suretle şahsiyetleri belirtmek daha kolaydır; çünkü farklar haricî şartlardan başlar; daha bariz, daha gözle görülür, elle tutulur bir haldedir. Halbuki birinci şekil, yani yeknesaklıkta, üniformada tenevvüü belirtmek daha müşküldür.

Halide Edib kahramanlarının şahsiyetlerini işlerken daha ziyade ikinci şekilde hareket ediyor. Sinekli Bakkal'ın Rabia'sı, aşırı müteassıp ve cebbar bir imamın yine aynı derecede mütehakkim ve mutaassıp kızının ve orta oyunlarında kadın rolüne çıkan soytarı "Kız Tevfik"in çocuğudur. Bir taraftan büyük babasından din dersleri alır, hafiz olur; diğer taraftan Mevlevi Vehbi Dede ile klâsik Türk musikisi meşk eder; üçüncü koldan, çingene Penbe ve babası Tevfik'ten, şehir halk türkülerini, hikâyelerini öğrenir; bir dördüncü koldan da, İspanyol Pregrini ve talebeleri vasıtasiyle, garp kültürü ile temasa gelir. Çok fakir bir semt olan Sinekli Bakkalda doğar, büyür, fakat küçük yaştan bir paşa konağının terbiyesine de girer. Hafız olunca zamanın "büyüklerinin" yalı ve sarayları da kendisine açılır. Nihayet Pregrini'ye âşık olur; onu müslüman yapar, evlenir. Görülüyor ki Rabia devrinin ve muhitinin tipik bir örneği değildir; hayatının bütün şartlarile istisnaî bir vak'adır.

Tatarcık'taki Lâle de ayni nevidendir. O da neslinin genç kızlarını temsil etmez. Poyraz köyüne hariçten gelen ve bütün hayatı müddetince köy tarafından kabul edilmiyen, daima yabancı addedilen bir tatar kaptanın ve bir çerkes kadınının kızıdır. Yetişme tarzı da diğer kızlarınkinden çok farklıdır. Halbuki muharririn Lâleyi yeni neslin bir örneği olarak kullanmak istediği anlaşılıyor. Onun şahsında yeni ve eskinin çarpışmasını, terkibini göstermek, intikal devresi gençliğinin şahsiyetini tahlil etmek istiyor. O halde neden, mektep sıralarını dolduran siyah önlüklü, beyaz yakalı, haricen birbirine benziyen ve hayatları istisnaî şartları ihtiva etmiyen kızlar arasından şahıslarını seçmiyor? Yeni nesli ve onun meselelerini temsil eden onlardır. İstisnaî şartların doğurduğu, istisnaî şahsiyetler bir devri ve içtimaî zümreyi ifade etmek vasıtaları değillerdir. Halbuki hem Sinekli Bakkal, hem Tatarcık "içtimaî roman" olmak iddiasındadır.

Bu iki romanın muharririn eski eserlerine benzemiyen diğer bir tarafı da, her ikisinde de yine insanları iradelerinin haricinde sürükliyen, "neden" ve "niçin"siz aşk motifinin mevcut oluşudur. Bu motif Sinekli Bakkal'da daha yumuşatılmış bir şekildedir. Sinekli Bakkal bir "içtimaî roman" olmağa daha yaklaşır. Tatarcık da içtimaî bir iddia ile başlar. Yeni ve eski nesil çarpışmaları belirir gibi olur ve eski cemiyetle yenisi karşı karşıya gelecek sanırsınız. Fakat bu çatışma saman alevi gibi kısa bir müddet parladıktan sonra hemen söner ve eser tamamiyle Halide Edib hikâyelerine has aşk motifine döner. Fakat Tatarcık'da muharrir kendisi de bu aynı motifi tekrarlamaktan bıkmış gibidir. Aşk motifinin bütün devamı bir kaç gün içine sıkıştırılmıştır, ve hikâye derlenip toplanıp alelacele "onlar ermiş muradına..." neticesine varır.

Üçüncü ve asıl mühim olan nokta, seneler zarfında muharririn "dünya görüşü"nün değişmemiş olmasıdır. Kanaatimce Halide Edib'in içtimaî görüşünü

anlamak için en eski eserlerinden olan ve şimdi âdeta unutulmuş bulunan Yeni Turan'ını okumak lâzımdır. O eserde Halide Edib, eserin yazıldığı tarihe nisbetle müstakbel bir Türk cemiyetini tasvir eder. Orada çok dindar bir cemiyetle karşılaşırız; fakat bu bizim bildiğimiz tarzda müslüman bir cemiyet değildir. İslâmiyetin gerek haricî teşkilât, gerek felsefesi itibariyle "garplılaşmış" bir şeklidir: cuma mektepleri (protestan kilisesinin pazar mekteplerinin muadili), ilâhiler, kafes arkasında tutulmıyan, âmme hayatına karışan, fakat dindar, perhizkâr, sade kıyafetli kadınlar... Halide Edib'in kadın karakterlerinin puritain bir vasfı vardır. Onlar, insanî zaaflara düşmiyen, küçük zevklere düşkün olmıyan, asetik tiplerdir. Halide Edib kadının hür ve müstakil bir şahsiyete sahip olmasına, evin dışında daha geniş cemiyet hayatına iştirakine taraftardır, fakat normal cemiyet hayatında rastlanan vasati kadın tipine, süslenmeyi seven, zayıf, "dişi" mahlûka değil. Yeni Turan'ın kahramanı yumuşak kurşunî cübbeli, beyaz baş örtülü, beyaz çarıklıdır. Sinekli Bakkal'ın Rabiası da siyah yeldirmeli, beyaz örtülüdür; daima yüzü açık gezer. Bu kadınlar asıllarında bir nevi rahibe, "mukaddes bakire"lerdir. Muharrir onların ancak bir kere ve tam, ömür ömüre sevmelerine müsaade eder. Halide Edib müteaddit eseflerinde iki zıt kadın tipi yaratmıştır. En son yazdığı Tatarcık'da da bu iki tip mevcuttur. Birincisi, anlattığımız vasıflarda kuvvetli kadınlar; ikincisi, güzel, süslü, zayıf kadınlar. Daima birincileri kahramanlaştırır; ikincileri yere serer.

Sinekli Bakkal ve Vurun Kahpeye romanlarında Halide Edib'in dinî taassuba karşı cephe alması, umumiyetle dine ve dindarlığa yapılmış bir itiraz değildir. Halide Edib, naslar halinde dine, kalıplaşmış dine muarızdır. Zalim, intikamcı bir Allah tasavvurunu beğenmez, fakat müşfik, seven bir Allaha inanır. Halide Edib'in tasvir ettiği islâmiyet, islâmiyete has celâdeti, muharipliği, şiddeti kaybetmiş bir şekildedir. Bunun için Sinekli Bakkal'da nas halinde dini, korkutan ve cezalandıran dini temsil eden imama karşı insafsızdır; fakat insanları seven, anlıyan, dinî mistisizmi temsil eden Vehbi Dede'ye âdeta hayrandır.

İlk nazarda Halide Edib eserlerinde çok demokrat, halkçı görünür. Daima fakir halkın, alnının teriyle geçinen halkın büyüklüğünü belirtmiye çalışır. Fakat dikkat edilirse bu halkçılık hususî bir nevidendir. Sinekli Bakkal ve Tatarcık'da aristokrat tiplere büyük bir sempati duyduğu sezilir; bu karakterleri âdeta sevgi ile işler. Muharririn düşmanlığı "sonradan görme" mevki sahiplerine karşıdır. Aile an'anesine dayanan, gürültülü, terbiyeli, nazik, merhametli, fukaraya yardım eden, cömert, mağrur (fakat kibirli değil) aristokratlara kalbinde sıcak bir yer ayırmıştır. Hattâ Tatarcık'da, yeni zengin, gösterişi sever Sungur Baltaya ve bilhassa karısına karşı da gizli bir teveccühü vardır. Onların sadece sonradan görme, çiğ ve sathî taraflarını tenkit eder. Eserin sonunda Lâle yeni zengin Sungurun karısına Poyraz köyünü medenileştirmek programını getirir; Sungur da elinden geleni yapacağını vâdeder. Sungur ve onun zümresinden olanlar, kütüphane ve mektep yaptıran, fakirler ve çocuklar için hastahaneler, klinikler kuran hayırperver zenginler haline geldikleri zaman muharririn istediği gerçekleşmiş olacaktır. Aristokratların ve zenginlerin cemiyette rolleri budur. Muharrir içtimaî meselelerin ferdî teşebbüs ve hamiyyetle halledileceğine kanidir. Lâle Poyraz köyünü medenileştirecektir; Recep avukat olup fakir halkın davalarına bakacaktır; Hasan doktor çıkınca fakir kadınlara ve çocukla-

ra deva götürecektir. Lâleler, Recepler, Hasanlar çoğalsa cemiyetin bütün dertlerine çare bulunmuş olacaktır. Ama şimdiye kadar hiçbir cemiyette bütün fertlerin, hattâ ekseriyetin böyle fedakâr, feragatli olduğu ve bu suretle içtimaî meselelerin halledildiği görülmemişmiş. Muharrir bu noktayı münakaşa etmiyor.

Geçen gün bir dostumla Halide Edib hakkında konuşurken, "Halide Edib Türkiyeyi bir ecnebi gözü ile gören ve öyle anlatan bir muharrirdir" dedi ve ilâve etti: "hem de kendisi bu memleketi tanımağa ve eserlerinde temsil etmeğe o kadar çabaladığı halde..." Filvaki Halide Edib için konacak en veciz teşhislerden biri de budur. Kendisi Türk âdetlerinden bahseder, eserlerinde haricî hayat şartlarını bir sahne dekoru gibi birer birer verir. Fakat bütün bu haricî vasıfların yerli olmasına rağmen eserlerinde bir "bu cemiyete has olmamak" vasfı sezilir. Sinekli Bakkal bu halin güzel bir nümunesidir.. Eski İstanbul belki bir çoklarımızın bilmediği teferrüatiyle tasvir edilmiştir. Fakat bu şartlar, bu haricî kalıp içinde yaşayan şahıslar, romanın kahramanları, bu toprağa has tipler gibi görünmezler. Onlar garptan, bilhassa Anglo-Sakson memleketlerinden, alınıp getirilmiş, Türk olan bu haricî dekor içine oturtulmuş, üstlerine o zamanın elbiseleri giydirilmiş, kendilerine Türkçe konuşturulmuş iğreti şahsiyetler gibidir.

Hülâsa olarak diyebiliriz ki: Halide Edib dinî taassuba, naslara muarızdır, fakat kendisi dindar ve mistiktir. Halkçıdır, çalışan insana kıymet verir, fakat cemiyette aristokratik bir zümrenin mühim bir yeri olduğuna kanidir. İçtimaî meselelerle alâkadardır, onların halledilmesini ister, fakat bu işlerin merkezî bir teşkilât ile değil, ferdî teşebbüs ve hamiyyetle yapılmasına taraftardır, hattâ ancak o suretle yapılabileceğine kanidir. Bazı eserlerinde mücadeleci gibi görünür, fakat hakikatte sevgi ve ikna yoliyle hareket edilmesini tercih eder. Halide Edib'de maziye hasret vardır. Onun görüşüyle, şüphesiz geçmişin kusurları çoktu, değişmeli idi ve değişti de... fakat maziden kalma muhafaza edilmeğe değer kıymetler de vardır. "Eski" esas itibariyle güzeldir, kıymetlidir; düzeltilip, tamir edilip kullanılmalıdır. Bunun için Halide Edib inkılâpçı değil, ıslahatçıdır ve esas itibariyle de muhafazakârdır.

Yurt ve Dünya, Sayı 5, Mayıs 1941

Gökyüzü, Bugünkü Astronomi

Sir James Jeans (çev. Beha Toven), 1939

Eseri İngilizceden Türkçeye çeviren B. Toven yazdığı önsözde, bu kitabın okuyucusu "her halde bir roman okumaktan veya sinema seyir etmekten daha büyük bir zevk duyacaktır" diyor ve bu hükmünde mübalâğa etmiyor. Filvaki ben kitabı baştan sonuna kadar meraklı bir macera romanı okur gibi okudum. Eser meşhur İngiliz fizikçilerinden Sir James Jeans'ın radyoda söylediği konferansların tercümesidir. Konferanslar "ilmî hiç bir malûmatı olmadığı farzedilen halka hitaben" söylenmiş. Bu ifade basitliğine rağmen, mevzuun büyüklüğü icabı bahisleri takip edebilmek için dikkatle okumak lâzım geliyor.

Türkçeye tercümesi de oldukça basit ve düzgün bir üslûpla yapılmış, fakat yazılış daha sade olabilirdi, sanırım. B. Toven yine önsözünde, okuyucu "bu koskoca kâinatı hakikaten yoktan var eden kudreti külliyeye hayran olacak ve kendi mevkiini de derin bir aciz içinde biraz daha iyi anlıyacaktır" diyor. Bu noktada ben kendisile ayni fikirde değilim. Kitabın muhtevası kâinatın büyüklüğü karşısında insanı hayrete düşürüyor, fakat ilmî zihniyete sahip bir kimse için bundan "kudreti külliye"nin mevcudiyeti, kudreti neticesini çıkarmak zarureti yoktur. Kâinatın büyüklüğü, hâdiselerde müşahede edilen nizam "kudreti külliye"nin mevcudiyetini ve kudretinin derecesini isbat etmez.

Bu tamamile ayrı bir davadır. Bilâkis kitabın yedinci faslında sehabelerin, yıldızların tekâmülü, kâinatın tarihçesi bahisleri bugünkü vaziyeti ve nizamı bundan evvelki mevcut şartlarla izah ediyor. Bu tekâmülü izah için tabiat haricinde bir kuvvete, prensibe müracaat etmiyor. Maddenin kendi vasıfları tekevvünü izaha kâfi geliyor. Diğer taraftan kâinatın büyüklüğü karşısında kendi aczimizi duymak iddiası da doğru değildir. Filvaki bir çok kimseler bu kanaati beslerler. Meselâ ahbaplarımızdan şöyle ifadeler işitiriz: "Geçen gece balkonda oturdum; yıldızlara baktım, baktım da kendimin ne küçük olduğumu hissettim". Bu nevi sözler yersiz ve haksız bir egosantritizm'in, şişirilmiş bir benlikçiliğin ifadesinden başka bir şey değildir.

Kâinatın insan için yaratılmış olduğu kanaatini tanıyan ve "insan" için en üst köşede bir yer ayıran bir kimse için insan cinsinin bütün varlık içinde bu kadar küçük bir yer tutması esef edilecek bir şey gibi görünür. Fakat kâinata ve hayata objektif bir gözle bakmasını bilmesi icap eden "münevver" için tam aksi his hâkim olmalıdır; çünkü insan'ın bu kadar geniş bir varlığın bir parçası olması onun ehemmiyetinden azaltmaz, bilâkis ehemmiyetini arttırır. Bir parçanın mevkii ve ehemmiyeti ancak mensup olduğu bütüne nisbetle belirir.

Gökyüzü, ilmî bilgiyi halk arasında yaymak teşebbüsünün ifadesidir. Bu teşebbüs garp memleketlerinde ilerlemiştir. Bu nevi eserlerin, tercüme suretile de olsa, memleketimizde de çoğalmasını temenni ederiz.

Yurt ve Dünya, Sayı 5, Mayıs 1941

Ülkü'nün 98 inci sayısında Dr. Saim Ali bunu münakaşa ediyor. Ona göre gramer etrafında yapılan münakaşalar, Türk gramerinin hazırlanmayışından ötürü ileri sürülen düşünceler yersizdir. Gramer bilmiyenlerin dili de bilmiyecekleri iddiası doğru değildir. Nice kimseler vardır ki iyice gramer bilmeden, mükemmel konuşur ve yazarlar. "Ve nice kavaid hocalarının iyi yazı yazamadıkları, bazan gülünç bir ifade sahibi olduklarını hep biliriz."

Aslına bakılırsa "Gramer anlaşılmaz bir şey değildir. Gramerin iç yüzü bir ruhiyatı vardır. Eğer o "batıniyat"ı anlaşılırsa her dilin grameri bir olur. O noktada millilik kalkar. Ana dilini konuşan her normal adamda, gramerin bu ruhiyatı ve bu birlik vardır. Bu evrensel birlik, yani "içsel düstur birliği" olmasa diller birbirine tercüme edilemezdi."

Bay Dr. Saim Ali Türkçenin bazı hususiyetlerine iliştikten sonra: "Mektep grameri, çocukların ilk felsefe kitabıdır. Düşüncenin metafiziğe doğru ilk merhalesi odur. Tahlil idmanları, hiç bir vakit de dil yapmak sayılmaz. Grameri yalnız bir "lisaniyat" kitabı zannetmek kaba bir hata olur. Bu kitap daha çok fikriyatın nemalandırılmasına hizmet eder. Hakikî dil tedrisatı için, gramerden başka birçok yollar daha bulunmuştur. Bu yeni metotlar herkesçe malûm, onların içinde klâsik sarf malûmatına ne kadar az yer verildiği dahi göz önündedir." Gramer hakkında muhtelif lisan âlimlerinin fikirlerinden bahseden muharrir makalesine şöyle son veriyor: "Dört başı mamur bir gramer yapılamaz. Dilin tabiat ve mayası buna mânidir." "Metod psikolojik doğru, fakat henüz rüşeymî bir haldedir" belki o dahi "bir tûli emeldir. Hâli hazırda ne varsa tâbir ve taksimatını biraz düzeltip bu işi bitirmelidir."

İlmî Münakaşa Böyle mi Olur?

Doçent Tahsin Banguoğlu ile Türk dili hakkındaki münakaşalarını ihtiva eden, Prof. Besim Atalay'ın neşrettiği broşür münasebetiyle, B. Naci Yüngül Çınar mecmuasının ikinci sayısındaki bir yazısında diyor ki: "İlmî münakaşalara memleketimizde büyük bir yer verilmesini arzu ettiğimiz için polemik vadisinde yapılan bu teşebbüsü ve bu teşebbüsün bir manifestosu olan bu kitabı sevinçle karşıladık". Filvaki memleketimizde ilmî münakaşaların yapılması ve çoğalması çok arzu edilecek bir haldir; fakat ilmî münakaşa objektif bir usulle yapılır; münakaşaya girenlerin şahısları bahis mevzuu edilmez. Halbuki bizde yapılan münakaşalar umumiyetle eninde sonunda şahıslara taarruz halini alıyor. Bir ilim müessesesinde ve ilim namına bir profesör ile bir doçent arasında yapılmış olan bu münakaşa da müşahede ettiğimiz bu umumî hale bir istisna teşkil etmiyor.

Yurt ve Dünya, Sayı 5, Mayıs 1941

İstanbul Şehir Tiyatrosu

İstanbul Şehir Tiyatrosu mütenevvî bir programla Ankaraya geldi. Ben temsillerin hepsini göremedim, fakat gördüklerim, bizde tiyatronun inkişaf etmekte olduğu kanaatini vermedi. "O Kadın", fazla bir sanat kıymeti olmayan, artık eskimiş bir tez taşıyan bir eser. Bu tez ilk nazarda kadınların lehine gibi görünmekle beraber hakikatta aleyhinedir, çünkü kadını, kendini idareden âciz, çocuklar ve deliler gibi adeta yaptığı hareketlerden mesul olmıyan bir mahlûk olarak gösteriyor. Dostoieveski'nin romanı "Aptal"ın piyes haline çevrilmesi iyi olmamış. Piyeste vahdet ve hareket yok. Piyesi yazanlar romandan kabil olduğu kadar çok materyeli sahneye tıkmıya çalışmışlar. Ortaya koydukdukları eser seyircinin alâkasını sürüklemiyor, kendisi sürükleniyor, uzuyor, "Aptal'ın ve Anastasya"nın şahsiyetlerinin sahnede temsili de eserin aslına uygun değil.

Komedilerden "Dadı"yı gördüm, ve bu kadarı kâfi geldi. Oynıyanlar işi tuluata döktüler. Bazı muhavereler uzatıla uzatıla "tekerleme" halini aldı. Piyeste bir sanat kıymeti aramak boşuna zahmet. Menfî cihetten ise sıfatlandıracak kelimeler pek çok. Baştan başa cinsî arzuları istismar eden muhavereler, şakalar, telmihler... Piyesi seyrederken, tiyatromuzun hâlâ bu nevi eserlerden kurtulamadığına içimden müteessir oluyor, kızıyordum. Etrafımda mütemadi devam eden gürültüler dikkatimi seyircilere de çekiyordu. Arkamdaki locadan fındık, fıstık yemenin çıtırdıları geliyordu. Başımı çevirdim: Bir bayan ayakkabılarını çıkarmış, bacaklarını boydan boya uzatarak locanın ön duvarına yanlama oturmuş. Arta kalan yerde ihtiyarca diğer bir bayan, o da ayyakkabısız, siyah tire çoraplı bacaklarını locadan dışarı sarkıtmış; eteğinden beyaz fistolu gömleği görünüyor. Önümde, sahnede, Hazım pijama pantalonu ve yakasız gömleği ile yarı soyunmuş bir halde. Beraber "basıldığı" kadınla içine düştükleri vaziyetten nasıl çıkacaklarını konuşuyorlar. Bir sahneye, bir de locaya baktım ve... düşündüm. Bizde tiyatronun inkişafı iki kutuplu bir mesele. Tiyatronun halkın sanat seviyesini yükseltmesi, inkılâpçı olması lâzım; fakat bu nihayet bir hadde kadar yapılabilir. Eninde sonunda seyirciye uymak mecburiyetinde kalıyor. Seyirci kitlesi, "O Kadın" nevinden piyeslere ağladıkça, "Dadı" gibilerine güldükçe, bunları beğenip alkışladıkça sahnemizin bu çeşit eserlerden kurtulmasını daha çok zaman beklemek icap edecek.

Yurt ve Dünya, Sayı 6, Haziran 1941

Modern Şehir Örneği

Modern şehir şekli nedir? Ankara bu şekle ne derecede uyuyor? Şehirlerin büyümesi ne gibi meseleler doğuruyor? Bu suallerin cevabı aşağıdaki yazının mevzuudur.

Sabahleyin işinize giderken sigaranızı aldığınız tütüncünün, veya aspirin için uğradığınız eczanenin mevkiini tayin eden bir takım âmillerin mevcut olduğunu ihtimal hiç düşünmemişsinizdir. Esasen tütüncü veya eczacının kendisi de bu âmillerin farkında değildir. Aynı suretle, oturduğunuz semti de tesadüfî âmiller tayin etmiş görünür. Bir ahpap tavassut etmiş, veya bir kiralık ilânını görmüşsünüzdür. İçinde yaşadığımız cemiyetin hâdiseleri ayrı ayrı fertler bakımından görüldüğü zaman, o hâdiseler hep böyle tesadüfe veya fertlerin arzularına tebliğ imiş gibi görünürler. Lâkin hâdiseler top yekûn ele alındığı takdirde manzara değişir. Umumî, az çok sabit âmiller meydana çıkar. Bir şehrin toprak üstünde aldığı şekil için de bu böyledir. Muhtelif neviden dükkânların, yazıhanelerin, eğlence yerlerinin, apartmanların, evlerin bir şehir dahilinde yayımı muayyen bir şekildedir; ve modern hayat şartlarının mevcut olduğu her yerde bu modern şehir şekli, az çok mahallî değişikliklerle, kendini gösterir.

Şehirler yalnız toprak üstünde muayyen bir şekil almakla da kalmazlar, şehirlerin büyümesi de muayyen bir tarzda olur. Umumiyetle, şehirlerin büyümesinden bahsedildiği zaman sadece nüfusun artması anlaşılır. Şehrin kapladığı saha ne tarzda genişler? diye bir sual hatıra gelmez; çünkü ilk nazar da böyle bir sual basit, hattâ manasız görünür. Şehrin etrafındaki boş arsalara yeni binalar yapılarak yeni mahalleler vücuda gelir, şehir genişler, diye cevap verilebilir. Fakat şehir büyürken yalnız yeni evler inşa edilmez; ticarethanelerin, bankaların, sinemaların, otellerin de miktarı artar. Bankalar ve ticarethaneler gayet tabiidir ki şehrin kenarında inşa edilemez. Bu müesseselerin şehrin merkezinde bulunması lâzımdır. Şehrin merkezinde ise halî arazi yoktur, orası esasen iskân edilmiş bir haldedir. Şu halde bu yeni müesseseler daha evvelden mevcut binaların yerini alacaktır; onlar yıkılacak, bu yenileri inşa edilecektir. Filhakika şehirler, merkezden muhite doğru yayılarak büyürler.

Modern şehirler eski kasabalar gibi mütecanis bütünler değillerdir; birbirinden çok farklı mıntakalara ayrılmışlardır. Bu mıntakalar, iş hayatının, ticaretin, malî müesseselerin, idarî fonksiyonların (hükümet, belediye daireleri v.s.), eğlence mahallerinin toplandığı bir merkez etrafında teşkilâtlanmıştır. Bu merkezin etrafında muhtelif neviden ikametgâh mıntakaları vardır: Pansiyonlar ve kiralık odalar, amele mahalleleri, apartımanlar mıntakası, tek evlerden müteşekkil mahalleler, ve nihayet en dışta, varoşlarda, büyük, zengin evleri mıntakası.... Şehir büyürken iş merkezi hemen yanındaki mıntakaya yayılır; bu mıntaka da daha dış tarafta olan mıntakayı "istilâ" eder; ve bu suretle şehir merkezden muhite doğru genişler. Modern şehirler

dinamiktir. Kısa bir zaman zarfında mıntakaların haricî görünüsü ve oturan halkı değişir. Yirmi, yirmibeş sene evvel yüksek tabakanın oturduğu mahalleler, iş merkezinin genişlemesiyle itibardan düşer, amele ve taşradan muhaceret eden gruplar tarafından işgal edilir. Eski aileler şehrin daha dış taraflarına çekilir.

İş merkezinin ikametgâh mıntakalarına doğru yayılması, iş merkezinin etrafında bir "intikal ve inhitat" mıntakası yaratır. Bu merkezin hemen civarındaki arsaların fiyatı çok yüksektir; arsa spekülâsyonu yapılır; çünkü buraları müstakbel bankaların, ticaretanelerin, sinemaların, v.s. yeridir. Arsaların üstündeki binalar ise harap ve bakımsızdır; zira bunlar nasıl olsa yıkılacak, yerlerine saydığımız müesseseler kurulacaktır. Arsaları yüksek kıymette olan bu bakımsız, eski binaların kiraları düşüktür. Şehre hariçten, köyden, kasabadan, veya diğer memleketlerden iş bulmak için gelen halk, bu kiraları ucuz ve iyi ailelerin rağbet etmediği intikal mıntakasına yerleşir. Muhtelif milliyet ve din gurublarının ayrı ayrı mahalleler teşkil ettiği görülür: İtalyan mahallesi, Yahudi mahallesi gibi.. "İntikal ve inhitat mıntakası"na aynı zamanda şüpheli işler gören zümre ve bu zümreye hizmet eden cürüm ve sefahat müesseseleri yerleşir: Kumarhaneler, meyhaneler, fuhuş evleri gibi.. Bu müesseselerin içtimaî şöhreti fena olduğundan şehrin başka mıntakalarında pek tutunamazlar. Şehirde fakirliğin, aile bozukluğunun, boşanmanın, serseriliğin, avare çocukların, cürüm ve cinayetlerin bilhassa toplandığı yer bu "intikal ve inhitat mıntakası"dır.

Muhtelif mıntakaları ile bir şehri, muhtelif büyüklükte delikleri olan bir kalbura benzetebiliriz. Nüfus adeta bu kalburdan elenerek ayrılmış ve şehre yayılmıştır. Diğer bir tabirle her mıntaka kendine uygun olan nüfusu seçer. Mıntakalar yalnız haricî görünüşleri, sokakları ve binaları ile değil, nüfusu ve sosyal hayatları ile de birbirinden ayrılır. Kadın-erkek nisbeti, çocuk miktarı, ölüm, doğum nisbetleri mıntakadan mıntakaya değişir. Boşanma ve evlenme nisbetleri, oturulan yerin sahibi veya kiracısı olmak vaziyeti de ayni suretle tahavvül eder. Sosyal hayat bakımından da her mıntaka adeta kendi başına bir âlemdir, hayat seviyeleri ve tarzları büyük bir tenevvü gösterir. Bu mıntakalar ancak iktisadî organizasyon ve idarî teşkilât ile birbirine bağlanır, bir bütün, bir "şehir" teşkil eder. Bu mıntakalar, iktisadî organizasyonun nüfusu zengin, orta halli ve fakir gibi kısımlara, ve meslek zümrelerine ayırmasının toprak üzerinde ifadesidir; ve bu mıntakalar, aynı belediye ve devlet teşkilâtına tâbi olmakla da birleşmiştir.

Modern şehirlerin hülâsa ettirdiğimiz bu vasıflara Amerika şehirlerinde en bariz bir şekilde görünür; çünkü bu şehirler yenidir, doğrudan doğruya modern tekniğin ve iktisadî âmillerin mahsulüdür. Halbuki uzun bir tarihi olan eski şehirlerde, Avrupa şehirlerinde, tarihî şartlar modern şartların tesirini tadil eder. Maamafih, bu şehirlerde dahi esas vasıflar, sosyal mıntakalara ayrılış, bir merkez etrafında toplanma aynidir.

Modern şehirleri yaratan şartlar memleketimize de girmiş bulunuyor. "Şehirleşme Davamız" adlı makalede, şehirlerimizin çoğunun kasaba olmaktan kurtulmadıklarını, fakat süratle değişmekte olduklarını söylemiştik. Acaba değişmekte olan bu şehirlerimizin toprak üstünde aldığı şekil nedir? Ve sualin cevabını araştırmak niyeti ile geçen sene Ankara'nın tetkikine başladık. İlk aldığımız neticeler, bu şehrimizin, umumî hatları itibarı ile, "modern şehir" şekline uyduğunu gösterdi. Yalnız,

eski kasaba şeklinin izleri temamı ile kaybolmamış. Diyebiliriz ki Ankara, "kasaba" olmaktan "modern şehir" olmağa geçişin güzel bir misalidir. Toprak üstündeki şekli itibarile kasaba, modern şehre nisbetle çok daha mütecanis bir bütündür, bariz bir surette mıntakalara ayrılmamış, nüvelenmemiş, yani merkezî bir iş mıntakası etrafında şekilleşmemiştir. Şüphesiz kasabanın da bir "çarşı"sı vardır; fakat nihayet bu büyükçe bir pazar yeridir; perakende ticaret yapan küçük dükkânlardan müteşekkildir. Sınaî faaliyet ticaretten ayrılmış olmadığı için, sınaî mıntaka mevcut değildir. Kasabada dükkânlar sokakların iki tarafındadır. Evler de hemen dükkânların üstünde ve arkasında.. Ticaret ve sanayi mıntakası ile ikametgâh mıntakaları birbirinden ayrılmamıştır. Zenaatlar da muayyen sokaklarda toplanmıştır. İşte eski Ankara hâlâ bu vaziyettedir. Evlerle dükkânlar yanyanadır: Sokakların bir kısmı kasaba pazar yerlerinin ve zenaatlerinin ismini taşır: Koyun Pazarı, At Pazarı, Bakırcılar gibi... At Pazarı civarında hâlâ eski kervanların uğrağı olan hanlar vardır.

Maamafih, Ankaranın bu eski kasaba kısmında dahi büyük değişmeler olmuştur. Yangınlar ve yeni Ankaranın inşası bu değişmeleri mümkün kılmıştır. Hisarın garp cephesinde eskiden bedesten ve kervansaray varmış. (Burası şimdi müze haline konuluyor). Osmanlı bankasının eski binası hâlâ mevcut. Şimdi rakı fabrikası olmuş. Yanmış bir binanın cephesinde eski dükkân sahibinin ismini okumak mümkün... Bugün buraları hemen tamamiyle terk edilmiş bir haldedir. Yeni Ankaranın tesisile çarşı tepeden aşağıya doğru inmiş.. Bunun için bu günkü Ankaranın iş merkezi hemen tepenin eteğinde olan Ulus Meydanıdır. İş hayatının tepenin yukarısından aşağıya doğru inmesi bugün de devam ediyor. Tepenin yukarısında, eski çarşıda, vaziyetini düzelten esnaf ve tüccarlar, Ulus Meydanından yukarı çıkan asfalta iniyorlar.

Ankaranın iş mıntakası daha teşekkül halinde, yerini değiştirme halinde olduğu için bu mıntaka derli toplu, az çok, dairevî bir cüzü tam teşkil etmiyor. Ulus Meydanından Saman Pazarına kadar bir cadde üzerine dükkânlar sıralanıyor. Eski iş mıntakası bu suretle değişirken, yeni, büyük Ankara'nın ihtiyaçlarına cevap veren yeni bir iş mıntakası da teşekkül ediyor. Ulus Meydanı ve oradan ayrılan üç ana cadde bu mıntakanın esas çerçevesini teşkil ediyor. Şimdiki halde bu iş mıntakasının hakim iktisadî müessesesi bankalardır. Yerli Mallar Pazarı müstesna, henüz büyük ticaretaneler belirmemiştir. Halbuki modern şehirlerin iş mıntakasında göze çarpan müeseselerin başında bonmarşe nevinden, çeşitli eşya satan, birkaç katlı büyük ticarethaneler gelir.

İş mıntakasına mücavir olan sahanın eski Ankara cihetindeki kısmı bir intikal sahası haline gelmiş veya gelmektedir. Eski Ankaralı aileler evlerini satarak veya kiraya vererek, bu mahallelerden çekiliyorlar. Bir kısmı eski Ankaranın daha arka kısmına, Cebeciye doğru olan kısmına gitmişler, bir kısmı Yenişehire, bir kısmı da mülklerini satarak başka Anadolu şehirlerine göçmüşler. Bu sahanın bazı kısımlarına küçük esnaf, işçi aileleri yerleşmiş, diğer kısımlarına ise küçük memur aileleri... Eski Ankara evlerinin haricî görünüşleri eskisi gibi devam etmekle beraber, değişen hayat şartlarına uygun olarak iç taksimatı değişiyor, ilk ve üst katlar ayrı ayrı kiraya veriliyor, ve bunun için de üst katlara ayrı mutfak ve saire yapılıyor. (Geçen sene Ankara'nın eski tüccarlarından birinin evini gördüm. Avluda develer için ahırlar

vardı. Şimdi develerle ticaret yapılmadığından, bu ahırları yıktırarak oda yaptırıyor, evini genişletiyordu.)

Ankara'nın büyümesi bazı cihetlerden hususiyetler gösteriyor: Birincisi, Ankaranın birdenbire çok kısa bir zaman zarfında büyümesi; ikincisi bu büyümenin umumiyetle garp şehirlerinde olduğu gibi ticaret ve sanayiin ilerlemesile değil de, şehrin hükümet merkezi yapılmasile meydana gelmesidir. Bu iki şart Ankaranın toprak üzerinde aldığı şekle de tesir etmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz iş mıntakasının yanındaki saha, şehre işçi, hizmetçi, küçük esnaf olarak gelenleri istiaba kâfi gelmedi; hem de şehrin nüfusu süratle arttığından, bu mahallelerdeki evlerin kiraları da, diğer şehirlerdeki kira seviyesine nisbetle oldukça yüksektir. (Geçen sene dar sokaklardan birinde, iki basık ve karanlık odası olan bir katın kirası yirmi beş lira idi). Bu vaziyette, işçi, seyyar satıcı v.s, zümreleri bu mahallelerde de tutunamazdı. Bundan dolayı eski şehrin arkasında, çıplak tepelerde toprak damlı, birer ikişer odalı kerpiç evler türedi. Bu mıntaka da bir "yenişehir"dir; on, onbeş sene evvel mevcut değildi. Bu mahallelerde iktisadî kudreti en düşük olan halk oturur; ekseriyeti diğer vilâyetlerin kasabalarından, köylerinden gelmiştir. Halk arasında bu mahalleler gelenlerin menşeine göre kısımlara ayrılmıştır. Yolda rastladıklarınıza sorunca şöyle cevaplar alırsınız: "Te ötede Çankırılılar var, bu tarafta Erzurumlular, Kürt mahallesi, Tatar mahallesi..." Umumiyetle bu mahalleler, yukarıda anlattığımız "intikal ve inhitat mıntakalara"nın vasıflarını haizdir.

Şehrin hükümet merkezi oluşu hariçten büyük bir memur kitlesinin gelmesine sebep olmuştur. Bu nüfus da eski şehrin çerçevesine sığamadı. Yeni Şehir bu kitlenin oturduğu mıntakadır. Maamafih, memur zümresinin bir kısmı da eski Ankara'dadır. Hattâ polis memuru, köy vergi tahsildarı gibi memurluk merdiveninin ilk basamaklarında olanlara kerpiç evler mıntakasında da rastlamak mümkündür. Yeni Şehir, apartımanlar ve tek evler mıntakaları olarak ikiye ayrılabilir. Şehir büyüdükçe tek evler şehrin dışına doğru çekilmektedir. Evvelce Sıhhiye ve Kızılay civarına tek evler yapılmış; bunlar şimdi etrafta yükselen apartmanlar arasında kaybolmuş gibidir. Tek evler mıntakası şimdi Kavaklıdere ve Çankayaya doğru uzanıyor. Şehrin en dış mahalleleri olan bu semtler en yüksek tabakanın oturduğu yerdir. Bir de Bahçeli Evler cihetinde tek evler mıntakasının inkişafı beklenebilir. Bu mıntakada tek evlerden müteşekkil bir "kooperatif" mahallesi daha belirmiştir. Dikmen, Keçiören, Etlik gibi yerlerin de zamanla şehrin dış mahallesi, haline gelecekleri söylenebilir.

Görülüyor ki, Ankaranın aldığı şekil umumî hatlarıyle modern şehir tipine uygundur. Değişmekte olan diğer şehirlerimizde de aynı neviden mıntakaların teşekkül edeceğini şimdiden kestirmek mümkündür. Modern şehirlerin bu saydığımız vasıfları, şehir plancılığı ve şehir sosyal hayatını tanzim etmek bakımından dikkate alınması lâzım gelen bazı mühim meseleler ortaya koyuyor. Şehirlerimizin plânlarını yaparken, bir şehrin nasıl büyüdüğünü, toprak üstünde ne şekil aldığını göz önünde bulundurmak lâzım gelecektir. İş mıntakası, apartımanlar, tek evler mıntakası, büyük caddeler, parklar, elektrik ve gaz tesisatı hep modern şehirlerin dinamik vasfı göz önünde tutularak tesbit edilmelidir. Fakat bunlardan daha da mühim olan bir nokta var: Şehirler teşekkül eder ve büyürken sosyal inhitat mıntakaları meydana geliyor. Bunlar içtimaî çözülme (desorganisation) sahasıdır. Cürümler, cinayetler,

serseri çocuklar, bozuk aileler hep bu sahada toplanır. İnhitat mıntakalarının mevcudiyeti garp şehirlerinde mühim mesele teşkil etmiş, reform hareketleri doğurmuş, halka temiz ve ucuz bir tarzda mesken temin etmek için resmî ve hususî teşekküllerin belirmesine sebep olmuştur. Bu mıntakalarda gençlik teşkilâtı yapılmış, dinî teşekküller şubeler açmış, sosyal hayatı tanzim etmeğe çalışmışlardır. Bütün bu gayretlere rağmen mesele kökünden halledilmemiştir. Şehirlerimiz değişir ve büyürken biz de bu gibi meseleleri evvelden önliyen tedbirleri almalıyız. Memleketimizde ticaret, sanayi ve modern teknik ilerledikçe şehirlerimiz çoğalacak ve büyüyecektir. Bunun için şehirlerin doğurduğu meseleleri münakaşa etmeği faydalı buluyoruz.

Yurt ve Dünya, Sayı 6, Haziran 1941

İki Resim Sergisi

Ankara ressamlarının ve Güzel Sanatlar Birliği resim şubesinin sergileri aynı zamanda açıldı. Memleketimizde resim sanatının böyle iki sergi teşkil edecek kadar çok ve mütenevvi eserler vermesi insanı cidden sevindiriyor. Resim tekniğinden pek anlamıyan, fakat bu sanat şubesini samimî olarak seven bir vatandaş sıfatiyle sergilerdeki resimlerin önünde uzun uzun durdum, iki şey dikkatimi çekti. Birincisi, tabiat manzaralarının hâkim mevzu oluşudur. Bu nevi tablolardan bazıları hâlâ birkaç ağaç, bir su parçasından müteşekkil "kartpostal" varî eserler, fakat diğer büyük bir kısmı yurdun muhtelif yerlerini tanıtan eserlerdir. Gönül isterdi ki sanatkârlarımız sade yurdun tabiatını değil, fakat halkın hayatını da eserlerinde daha fazla aksettirsinler. İstanbul'da açıldığını okuduğumuz, liman faaliyetine ait-mevzuları ifade eden sergi gibi sergilerin çoğalmasını, ressamlarımızın muhtelif tipte şahsiyetleri ve hayat faaliyetlerini ele almalarını temenni ederiz. İkinci müşahedem, sergide satılan eserlerin azlığı idi. Bir şapkaya kırk, elli, hattâ daha fazla lira sayan, otomobil, apartıman edinen zenginlerimiz neredeler? diye düşündüm. Sanat, rağbet gördüğü nisbette inkişaf eder. Fırçasiyle geçinebilen, sürünerek değil, tam geçinebilen acaba kaç sanatkârımız vardır? Sergiler açılmadan evvel bir gün Halkevinin resim galerisine uğramıştım. Tabloların ucuzluğu, beni hayrete düşürdü. Bu malzeme pahalılığında bu fiyatlar tabloların maddî fiyatını korumazdı. Demek ki ressamlarımız halka, resimlerini kabul ettirebilmek için ellerinden gelen fedakârlığı yapıyorlar da yine resimler satılmıyor. Galerilerdeki eserler, iyi bir fotoğrafçıya çektirdiğimiz fotoğraflarla hemen aynı fiyatta idi. Fotoğrafa gelince paraya acımıyoruz ve bunları alıp duvarlarımıza asıyoruz. Halbuki fotoğrafın yeri aile albümüdür; duvara asmak zevksizliğin ifadesinden başka bir şey değildir. Bir ahbabımız evlendiği zaman asgarî on, on beş lira verip bir gün bile yaşamıyan çiçekler gönderiyoruz; bunun yerine hem daimî olacak, hem de evini süsliyecek bir tablo alıp göndermek aklımıza gelmiyor. Bu vaziyette, güzel sanatların neden memleketimizde daha süratle inkişaf etmediğine şaşmamalıyız.

Yurt ve Dünya, Sayı 7, Temmuz 1941

Madame Butterfly

Devlet Konservatuvarı, opera şubesinin temsil ettiği Madame Butterfly'i görüp de insanın ta içinden sarsılmaması mümkün olmıyor. İlk defa olarak sahnede bir temsil seyrederken objektiv ve soğukkanlı görüşümü kaybettim. Temsilden sonra ve ertesi gün operanın münakaşa edildiğini, mütalâalar serdedildiğini işittim; fakat, bende kuvvetli iz bırakan bütün halinde bir intiba idi. İlk perdenin açıldığı ilk andan son perdenin kapandığı ana kadar muvaffak olmak için sarfedilen samimî ve şedit bir gayretin ifadelerini gördüm. Muvaffakiyete erişmek için bir şey esirgenmemişti. Renk, hat, ses güzelliğini elde etmek gayesiyle mevcut bütün istidatların seferber edildiği, bütün maddî ve manevî kaynaklardan istifade edildiği gün gibi aşikârdı. En küçük bir nokta bile ihmal edilmemişti, koroyu teşkil eden kızların yelpazelerini sallayışlarından, pencerenin arkasından görünen bir ağaç dalına kadar her şey temsilin umumî gayesi ve ahengi göz önünde tutularak tanzim edilmişti. Kostümlerin renkleri ile dekorların renk ve hatları arasında uygunluk vardı. Oynıyanların çoğu kendilerini rollerine veriyorlar, kendilerinden bir parça katıyorlardı. Bilhassa baş rolde Mesude Çağlayan kendini hissen tüketiyordu denilebilir. Memleketimizde ilk opera temsili olarak Madame Butterfly'ın seçilişinde de isabet var. Musikisi halk tarafından kolayca anlaşılır ve sevilir; hazin, içli mevzuu kolayca hislerimize hitap eder. Bizim için yeni olan opera sanatının memleketimizde tutunabilmesi için temsil edilecek ilk operaların seçimine daima böyle dikkat etmek icap edecektir.

Madame Butterfly operası kendisi büsbütün başka bir cihetten de dikkate şayandır. Puccini bilerek veya bilmiyerek burada zamanımızın mühim sosyal çatışmalarından birinin bir cephesi üzerine parmağını koymuştur. Bu operanın mevzuu sadece bir kadın-erkek münasebeti değildir; sadece erkeğin vefasızlığını, kadının ölüme kadar sadakatini anlatmıyor. Daha ziyade iki ayrı cemiyet sisteminin temasında meydana gelen münasebetlerin bir ifadesidir. Garp emperyalizmi girdiği memleketleri yalnız siyasî ve iktisadî tahakkümüne almakla kalmıyor. İki tarafın fertleri arasında facialar doğuruyor ve bu facialar daima yerli halkın aleyhine olarak neticeleniyor. Temiz ve masum Butterfly'ın, feci akıbetini düşünürken, bir Fransız zabitinin aynı akıbete uğrattığı Âzade'yi hatırlamamak mümkün mü? Amerikan ve Fransız zabitleri geçip gidiyorlar, arkada Butterfly ve Âzade ve onlar gibi daha niceleri ölüme sürükleniyorlar.

Yurt ve Dünya, Sayı 7, Temmuz 1941

Bir müddetten beri ahbaplık ettiğimiz ihtiyar polis açık kapıdan kafasını uzatarak, "Buyurun, çocuklar hazır", dedi.

Arkadaşımla beraber polis karakolunun döşeme tahtalarını gıcırdatarak yandaki odaya geçtik. İrili ufaklı on bir çocuk selâm durmağa hazırlanmış gibi sıraya dizilmişler, tecessüs ve korku ifade eden gözlerle bize baktılar. Bunlar suç işlediklerinden dolayı kanunî takibata uğrayan mücrim çocuklardı. Karşılarına konan iki sandalyaya oturduk; sıkıcı bir sükût oldu. Biz mücrim çocuklar üzerine bir tetkik yapmak istiyorduk. Fakat böyle gergin bir hava içinde, bir imtihan heyeti gibi çocuklara sual sorarak bu mesele tetkik edilemezdi. Onlarla kabil olduğu kadar samimî, arkadaşça konuşmak lâzımdı. Hepsini dışarı çıkardık; memurların da bizi yalnız bırakmalarını rica ettik, ve çocukları birer birer içeri almağa başladık.

İlk gelen on bir yaşlarında sarışın, güzel bir oğlan çocuğu. Korkuyor ve ağlıyor. Ağabeyisi ve komşularından V... tarafından kendisinin nasıl hırsızlığa alıştırıldığını anlatıyor. V..., bir az evvel gördüğümüz çocuklardan biri imiş. Onu da çağırtıyoruz. Çilli yüzüne dökülen alev renkli saçlarının altından şüpheli gözlerle bizi süzüyor. On dört yaşlarında kadar var. Memurlar V... den "Ankaranın müstakbel birinci sınıf yankesicilerinden olmağa namzet" diye bahsediyorlar. V... kendisini müdafaa ediyor, suallere beylik cevaplar veriyor. Dikkat ediyorum, parmakları sigaradan adeta kahve rengi olmuş. Yalnız kalınca bir sigara ikram ediyor, oturtuyoruz. V... yavaş yavaş açılıyor. O da küçükken mahallenin daha büyük çocukları tarafından bakkal dükkânlarından küçük yağ tenekeleri çalmağa alıştırılmış. Nihayet, çantalardan, cüzdanlardan para çalmakta ihtisaslaşmış. Paralar kırlarda içki âlemlerinde, kumarda harcanıyor. Şimdi inşaatta çalışıyormuş, çalmıyormuş, ve daha bir sürü "mış"lar.

Üçüncü çocuk, madenî malzeme çalmakla ittiham ediliyor: Kurşun borular, levhalar ve saire. Dördüncü, beşinci, altıncı çocuklar da aynı suçdan dolayı yakalanmışlar. Anlaşılan hepsi bir takım halinde çalışıyorlar. Bunlardan sonra gelen gurup, bisiklet, motör çalmakla tanınmışlar. İçlerinde bazıları daha yeni, bu ilk suçları; diğerleri daha kıdemli. Bir tanesi bilhassa ele başı vaziyetinde. Motör tamirciliğinde çırak olarak çalışıyormuş. İşinde edindiği bilgiyi, iş saatleri haricinde motorsiklet veya bisiklet çalıp gezmek için kullanıyor. Memurlar "Her nevi motordan anlıyor", diyorlar. Bu gurup çaldıklarını satmıyor, sadece gezmek için kullanıyor.

İki buçuk, üç saat sonra polis karakolundan çıkarken, daha bu ilk adımda tetkikin ne istikamette ilerleyeceğine dair ipuçları belirmişti. Çocuklar tek başlarına, ve tesadüfi olarak çalmıyorlardı; takım halinde iş görüyorlardı. İçlerinden birisi zımnen ele başı vaziyetinde idi. Teşkilâtlanma şuurlu bir safhaya girmemişti, henüz nüve halinde idi, fakat devam ettiği takdirde, "hırsız kumpanya"larının teşekkülü muhtemeldi.

Bu vaziyet, Amerika'da mücrim çocuklar hakkında da yapılmış etraflı tetkiklerin neticelerine benziyordu. Bu tetkiklerden biri (Şikago Üniversitesinde Thrasher'in yedi sene süren çalışması), çocuk cürümlerinin adeta müesseseleştiğini, reisleri, nizamnameleri ve kaideleri ile birer içtimaî teşekkül haline geldiğini meydana çıkarmıştır. Çocuk guruplarının bu teşkilâtlanması derece derecedir. Mahalle aralarında oynıyan çocukların kendi aralarında gevşek bir tarzda guruplaşmasından başlıyarak, nihayet şuurlu bir tarzda teşkilâtlanmış, muayyen yer ve zamanlarda içtima eden kumpanyalara kadar her çeşidi mevcuttur. Bu çocuk teşekküllerinden bazıları sadece oyun ve eğlence içindir; pek azında, cinsî gayeler vardır; bir kısmı da doğrudan doğruya mücrim faaliyetlerde bulunur. Her çocuk teşekkülü muhakkak cürüm yoluna sapmaz; fakat çocuk cürümlerinin büyük bir ekseriyeti böyle kumpanyalar halinde işlenir. Bahsettiğim bu tetkikin diğer mühim bir neticesi de, cürüm teşekküllerinin Şikago şehrinin muayyen bazı mahallelerinde toplandığıdır. Daha sonra Amerikanın diğer şehirlerinde yapılan tetkikler de bu neticeleri teyit etmiştir. Acaba Ankara şehrinde çocuk cürümleri de ayni umumî vaziyete uyuyor mu idi? O gün kafamızda bu sual vardı.

Yağmurun hiç durmadan yağdığı rüzgârlı bir kış gününde, sivil giyinmiş bir polis ahbabımla ve Fakülteden meslekdaş arkadaşlarla Ankaranın muhtelif mıntakalarını dolaşıyoruz. Ulus meydanından Adliyeye giden yokuşu tırmanıyoruz. Yokuşun yukarısında, ana caddeden sola ayrılarak aşağıya Bent deresine inen kısa, dar sokağa sapıyoruz. Bu sokağın başında dükkânlar devam ediyor; biraz aşağıda kahveler var; en aşağı ucunda da "kırmızı fener" mıntakası. Aynı zamanda polis ahbabım uzun kolu ile bir daire çizerek karşımıza gelen tepeleri gösteriyor: "Cürüm ve cinayetler bu mahallelerde işlenir", diyor. Küçük kerpiç evler tepelere üst üste yığılmış. Aralarına sıkıştıkları kaya ve toprak yığınlarından farksız görünen bu evlerin manzarası, bu mahallelerde yoksuzluğun da hüküm sürdüğüne işaret ediyordu.

Geçen sayıdaki makalemde şehirlerin "sosyal mıntaka"lara ayrıldığından, ve bu mıntakalardan birinin de iş merkezi civarında teşekkül eden "içtimaî inhitat" mıntakası olduğundan bahs etmiştim, işte teneke ve kerpiç evlerin teşkil ettiği mahalleler böyle bir mıntakanın hususiyetlerini gösteriyordu. Arkadaşlarla gezintilerimize devam ederek Ankaralın içtimaî mıntakalarını tesbit etmeğe başladık[1].

Kerpiç evler mahallelerinin içine daldık. Buralara "mantar evler mahallesi" de denebilir, çünkü bu evler kaçak olarak bir gecede çabucak inşa edilmiş, bir iki göz odalı kulübelerdir. Gezintilerimizde bazen evlerden davet edilip kahve ikram edildiğimiz de oluyordu; fakat bazen da mahalle çocukları çamur yağmuruna tutuyorlardı. Cürüm vaziyetini mahalle polislerinden de soruşturduk. Hepsi bu hususta müttefikti: Cürüm vakaları buralarda toplanıyordu.

Diğer taraftan sosyoloji talebelerinden birile çocuk suçları hakkında başka menbalardan malûmat topladık. Ankara vilâyetinde cürüm işlemiş fakat hapse veya islâh evine gönderilmemiş 141 çocuk olduğunu öğrendik. Tetkikin bu kısmını üzerine alan talebe, bu 141 çocuğun adreslerini, doğum yerlerini, babalarının mesleklerini, işledikleri cürümlerin mahiyetini, adedini ve kimlerle beraber iş gördüklerini tesbit etti. Araştırmanın bu cephesi de çocukların tek başlarına değil, "takımlar" halinde iş gördüklerini teyit etti. 141 çocuğun 56'sı şehir içinden, kalanları vilâyetin diğer

yerlerinden idi. Şehir içinden olan 56 küçük mücrimin hemen hepsi inhitat mıntakasını teşkil eden mahallelerde oturuyorlardı, ve hepsi de şehre diğer vilâyetlerden, köylerden, muhaceret etmiş ailelerin çocukları idi.

Bir üçüncü koldan, çocuk oyunları ve teşkilâtını tetkik etmek üzere "mantar evler" mahallesini ve kısmen civar mahalleleri dolaştık. Çocukların hayatının mühim bir kısmı evden hariçte, sokakta, arsa ve çayırlarda geçiyor. Çocukların arasında kendiliğinden gruplaşmalar, teşekküller vücuda geliyor. Bunların mühim bir kısmının sadece oyun ve spor maksadıyla meydana geldiği görülüyorsa da, başı boş bırakılan çocuk hayatında "uygunsuz" telâkki edilebilecek hareketlerin de mevcut olduğu muhakkaktı. Tarzan resimleri ile bir nevi kumar revaçta idi, ve iç mahallelerde mektebe gitmiyen (veya gidemiyen), küfür eden, cigara içen, "serseri" tipte çocuklara rastlanıyordu.

Muhtelif menbalardan aldığımız malûmat birbirini teyit ediyor, cürümlerin bilhassa "mantar evler" sahasında toplandığına işaret ediyordu. Müşahedelerimiz, aynı zamanda bu sahanın, içtimaî hayatın bozulduğu, içtimaî teşkilâtın çözüldüğü bir mıntaka olduğunu gösteriyordu. Mahallede oturanlarla yaptığımız konuşmalardan buralarda serbest cinsî hayatın, evlenmeden beraber yaşamanın ve diğer aile bozukluklarının geniş mikyasta mevcut olduğu anlaşılıyordu. Hülâsa, bu mahalleler evvelce bahsetmiş olduğum "içtimaî inhitat" mıntakasının hususiyetlerini haizdi.

Yaptığımız müşahadeler, cürmün sosyal sebeplerini izah bakımından ehemmiyetli idi. Ârizî, bir defaya mahsus olarak işlenen cürümler bir tarafa bırakılırsa, umumiyetle cürmün sebebi, "kan bozukluğu", aile terbiyesinin iyi olmayışı, fena bir muhitte büyüme gibi âmillerle izah edilir. Bu hükümlere dayanarak bir çok tetkikler yapılmıştır. Yüzlerce mücrümün hayatı tetkik edilmiş, ve mükerreren cürüm işlemekle, aile geçimsizliği, tahsil seviyesi, çocuklukta alınan tesirler arasında bir münasebet tesisine çalışılmıştır. Fakat 1920 senesindenberi şehirlerin sosyal mıntıkalarına dair yapılan araştırmalar, cürümün sebepleri meselesine de yeni bir cephe vermiştir. Şehrin bazı mıntakalarında aile bozukluğunun, fakirliğin, mektebe devamsızlığın ve cürümlerin bilhassa toplandığı görülmüştür; öyle ki, bu hadiseler birbirinin sebebi olmaktan ziyade hepsi birden daha esaslı ve umumî içtimaî âmillerin neticesi olarak belirmiştir. Modern cemiyetlerin içtimaî ve iktisadî şartları dolayısiyle şehirler büyürken bu "içtimaî inhitat" mıntakaları vücuda geliyor. Saydığımız hâdiseler bu mıntakaların kendilerinin hususiyetidir. Amerikan şehirlerinde hariçten gelen muhacir gurupları ayrı ayrı mahallerde otururlar. Bunlar, iş aramak için gelen fakir halk olduğundan, ekseriyeti kiraların ucuz olduğu "inhitat ve intikal mıntakası"na yerleşir; orada, "İtalyan mahallesi", "Yahudi mahallesi", "Çin mahallesi" v. s. teşekkül eder. Yukarıda bahsettiğimiz tetkikler, inhitat mıntakasının nüfus terkibi değiştiği halde cürüm nisbetlerinin devam ettiğini göstermiştir. Evvelce Protestanların oturduğu mahalleye daha sonra katolik italyanlar, veya yahudiler taşınmıştır; fakat işlenen cürümlerin nevi ve miktarı değişmemiştir. Demek ki cürüm bu mıntakadaki mahallelerin sosyal bir vasfıdır; sakinleri hangi ırktan, milletten, din gurubundan olursa olsun, bu mahalleler cürüm merkezleri olmakta devam ediyorlar. "Bunlar mücrim mahalleler"dir; içlerine düşen fertleri kendi kalıplarına uyduruyorlar.

Ankaradaki "mantar evler" mıntakasına gelen nüfus, yabancı memleketlerden

gelen muhacir grupları değildir, fakat bunlar da memleket dahilinde hicret eden nüfustur. Fakat ister hariçten, ister dahilde, köylerden gelsin, şehre göçen zümrenin karşılaştığı vaziyet esas hatları itibariyle aynidir. Bunlar tabiî sosyal muhitlerinden köklenmiş, yepyeni ve bambaşka hayat şartlarına intibak etmek mecburiyetinde olan insanlardır. Eski muhitlerinden getirdikleri örf ve âdetler, hayat tarzı ve telâkkisi yeni muhite uygun değildir; şehir hayatının icapları ile çatışır. Aynı zamanda, muhtelif, muhacir grupları ayni mıntaka dahilinde yerleştiklerinden, bunların hayat tarzları da birbirine uymaz. Bu muhtelif cepheli çatışma ve intibaksızlık dolayısiyle, bu grupların oturduğu mıntaka sosyal nizamın haleldar olduğu, bozulduğu bir saha olur. Böyle bir vaziyet tesirini bilhassa yeni nesil üzerinde gösterir; bunlar ne büyüklerinin temsil ettiği eski mahallî kıymet ve kaidelere, ne de şehrin sosyal nizamına tamamiyle uyamazlar, ikisi arasında bocalarlar. Şehrin daha istikrarlı, daha mütecanis mıntakalarında fertlerin hayatım kontrol ve tanzim eden içtimaî müesseseler bu mıntakada tesirini kuvvetle gösteremez, iş bulmak için şehre gelen ve şehir meslekler mertebesinin ilk basamaklarına ancak girebilip, istikrarsız bir surette tutunabilen bu nüfusun iktisadî vaziyeti de düşkün olduğundan şehrin kültür müesseselerinden fazla istifade edemez. İşte sosyal hayatın gösterdiği bu kargaşalık, istikrarsızlık dolayısiyledir ki "sosyal inhitat mıntakası" dediğimiz mıntakada, cürümler, suçlu, âvâre çocuklar, aile geçimsizlikleri ve bozuklukları toplanır[2].

Garp şehirlerinde, içtimaî inhitat mıntakalarındaki hayata nizam ve istikrar vermek için şuurlu bir surette şehrin sosyal müesseseleri bu mıntakalara sokulmuştur. Bir taraftan sıhhî şartları haiz evler, apartımanlar, geniş, temiz caddeler ye bahçeler inşa edilirken, diğer taraftan da çocuk kulüpleri, oyun yerleri, mektepler, büyükler için kulüp ve dersaneler açılmıştır. Fakat bütün bu teşebbüsler mevziî, dar mikyasta olduğundan bu muazzam sosyal meseleyi halledememiştir. Meseleyi daha esaslı ve plânlı bir tarzda ele almak lâzım geliyor. Şehir plancılığı, şehrin sosyal hayatını da içine almak mecburiyetindedir.

(1) Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi sosyoloji semineri talebeleri şimdi Ankaranın sosyal mıntakalarını gösterir bir harita hazırlıyorlar.

(2) İş bulmak için şehre hicret eden fakir zümrenin neden "inhitat mıntakası"nda toplandığını geçen makalemde anlatmıştım.

Yurt ve Dünya, Sayı 7, Temmuz 1941

Değişen Cürüm Telâkkisi

Haber aldığımıza göre Ziraat Vekâleti ile Adliye Vekâleti cezaevleri teşkilâtımızda çok ileri bir adım teşkil edecek bir proje hazırlamışlardır. Muhtelif cezaevlerinden mahkûmiyetleri uzun ve sicilleri iyi olan mahkûmlardan bin tanesi seçilerek, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumunun idare ettiği Dalaman çiftliğine yerleştirileceklerdir. Mahkûmlar burada diğer işçiler gibi çalışacaklar ve mutat iş ücretlerinin üçte ikisi nisbetinde gündelik alacaklardır. Bu gündeliklerden mahkûmların geçim masrafı çıkarıldıktan sonra kalan kısmı Adliye Vekâletine yatırılacak ve her mahkûmun parası müddetini bitirinceye kadar mürekkep faizle birikecektir. Mahkûmlar geldikleri ziraî mıntakalar dikkate alınarak yetiştirilecek, kendilerine yeni usuller öğretilecektir. Aynı zamanda mahkûmiyet müddeti de azalacaktır. Mahkûmun tavrı hareketi iyi olduğu nisbette ve zaman geçtikçe müddetinden tenzil edilecek senelerin miktarı artacaktır; 24 senelik bir mahkûmiyet 16 seneye inebilecektir. Müddetlerini tamamlayanlara biriken paraları, kendi mıntakalarına dönüp normal hayata yeniden başlıyabilmek için sermaye olarak verilecektir.

Bu proje muhtelif bakımlardan ileri ve hayırlı bir teşebbüsü ifade ediyor. Eski cürüm telâkkisinde şâhıs işlediği suçtan temamile mesul tutulur, mahkûmiyet seneleri "ceza" olarak verilirdi. Hâlbuki modern telâkki, ferdi cezalandırmaktan ziyade ıslah etmek, bir daha cürüm işlemesinin önüne geçmektir. Eski hapisane sisteminde mahkûmların ahlâkı düzelmek değil, bilâkis daha bozulur ve müddetinin sonunda mahkûm, tereddî etmiş bir insan olarak cemiyet içine salıverilirdi. İmralı cezaevi gibi bu yeni projenin iltizam ettiği sistem de mahkûmları ıslah ve iyi birer vatandaş olarak yetiştirmek gayesini güdüyor.

Dalaman çiftliği projesinin diğer mühim bir vasfı da mahkûmları müstahsil bir hale getirmesidir. Eski hapisane sistemi, bir taraftan nüfusun bir kısmını istihsal sahasından uzaklaştırarak, diğer taraftan bu nüfusun geçim masrafını cemiyete yükleterek, iktisadî bakımdan da verimsizdi. Hapisaneler, cemiyetin sırtından geçinen parazit müesseselerdi. Hâlbuki Dalaman çiftliğindeki mahkûmlar kendi masraflarını çıkardıktan sonra bir de ilerisi için para biriktirmiş ve çiftliğe de bir kâr temin etmiş olacaklar. Her cihetten bu proje takdire değer bir teşebbüstür.

Yurt ve Dünya, Sayı 8, Ağustos 1941

Kadın Romancılarımız

Muallim arkadaşlarımla lise ve muallim mektepleri talebelerinin ne gibi kitaplar okuduklarına dair konuşuyorduk. Muallim mekteplerinden birinde çalışan bir arkadaşım, kendi talebeleri arasında kadın muharrirlerden birinin romanlarının pek revaçta olduğunu söyledi. "Koltuklarının altında onun kitaplarından biri olduğu halde derse girip çıkarlar", dedi.

Kim bu muharrir? diye sordum. O kitapları sen okudun mu?

Arkadaşım vaktinin darlığından dolayı okuyamadığını söyledi. O günden sonra kitapçı camekânlarını gözlemiye başladım. İsimlerini bile işitmemiş olduğum kadın muharrirlerin kitapları gözüme çarpmıya başladı. Kendi kendime, "zaman ilerliyor, ben geride kalıyorum, dedim. Yeni muharrirler türemiş de benim haberim yok". İki büyük kitapçıya girerek, en çok hangi kitapları sattıklarını sorduğum zaman, diğer kitaplar arasında iki kadın muharririn eserlerini de saydılar. Altı kitap da ben satın aldım. Kitapçı bunlardan birini elinde tutarak, "bakın bundan evvelsi gün on tane gelmişti, bugün siz sonuncusunu alıyorsunuz", dedi. Evde paketi açtığım zaman bu romanların hemen hepsinin üzerinde "ikinci basılış" ibaresini okudum ve bu muharrirlere adeta gıpta ettim. Elimdeki altı kitaptan üçü bir kadın muharrire, ikisi bir diğerine, biri de bir üçüncüye aitti(*). Bunları bitirdiğim zaman hepsinin, anlatılan vakaların ayrılığına ve muharrirlerin başka olmasına rağmen, aynı umumî kalıba girdiğini, müşterek vasıflar gösterdiğini biraz da hayretle gördüm. Bir defa bunların hepsi sadece birer "aşk" hikâyesidir. Kitapların siklet merkezi bu hikâyelerin inkişafı, bir düğüm noktasına erişmesi, ve sonunda düğümün çözülmesidir. İyi, kuvvetli romanları vasıflandıran karakter tahlili, insan şahsiyetinin derinliklerine inerek incelemek, bu kitaplarda mevcut değildir. Yalnız bir tanesinde böyle bir teşebbüs mevcutsa da bu gayet acemî bir psikoloji ve belki daha da acemî bir üslûpla yapılmıştır.

Muharririn hayat görüşünü, veya mevcut içtimaî muhitin, şartlarının tahlilini de aramak beyhude bir teşebbüstür. Vakalar adeta bir "içtimai boşluk" içinde geçer, daha geniş cemiyet çerçevesinde geçen hâdiselerin hikâyenin kahramanları üzerine bir tesiri yoktur, onlar sadece kendi küçük şahsî meseleleri, "kalp çarpıntıları" ile meşgul olurlar. Hikâyelerden birinin mevzuu Balkan Harbi ve Büyük Harp senelerinde ve sonra da Rusyada ihtilâl zamanında geçer. Fakat bütün bu büyük içtimaî sarsıntılar hikâyenin şahıslarını alâkadar etmez, bu hâdiseler romanda sadece hâdiselerin tarihini tesbit için kullanılmıştır. Aynı muharririn diğer bir kitabı da, Balkan Harbi, Büyük Harp ve İstiklâl Harbi senelerini ihtiva eder, fakat burada da bu seneler zarfında memleketin hali, hikâyede şahısların başından geçenler hazfedilmiştir. Bütün bu devir sükûtla geçiştirilerek, aşk hikâyesinin nasıl sona erdiği ile meşgul olunur.

Kitapların hepsi, başından sonuna kadar, vıcık vıcık, yapışkan, fazla şekerli bir

şurup gibi iç bayıltıcı bir santimantalizm ile doludur. Okuyucunun sathî, basma kalıp hislerine hitap etmek, ona tatlı göz yaşları döktürmek, "zavallı çocuk" veya, "zavallı genç kız" dedirtmek için lâzım gelen bütün unsurlar seferber edilmiştir. Altı romanın altısında da hikâyelerin kahramanları küçük yaşta öksüz kalmışlardır. "Hayatın yükünü" yalnız başlarına taşımışlardır; mamafih muharrir, gerek kendini, gerek okuyucuyu fazla yormamak için, bu hayat yükünün fazla ağır olmamasına dikkat eder. Öksüz kalan şahıslar hiç bir zaman hakikî sefalet, hakikî hayat meseleleri ile karşılaşmazlar; aileden kalan emlâki satıp savurarak, veya tam vaktinde yetişen iyi kalpli, zengin bir şahsın himayesine girerek geçinip giderler. İkinci santimantal unsur: ölen sevgili bir insana, anne, baba, veya diğer bir büyüğe, edilen bir yemin veya ölenin bıraktığı bir vasiyet vardır. Genç kız veya erkek, bu yemini tutmak, veya vasiyeti yerine getirmek için "ulvî fedakârlık"da bulunur, iztırap çeker; mamafi, bu fedakârlıkların sonu umumiyetle tatlıya bağlanır. Kitaplardan biri istisna edilirse, hikâyenin kahramanı genç kız veya genç erkek bütün iyi vasıfları kendilerinde toplıyan insanlardır: Güzellik, neşe, zekâ, tahsil, servet. Bazan genç kız servet bakımından bir az zorda olabilir, fakat aşık olduğu ve sonunda evlendiği erkek adeta Karun gibi zengin olduğundan ona, otomobilli, Avrupa seyahatli, Suadiye ve Boğaziçinde köşklü bir hayat temin eder. Görülüyor ki bu bakımdan bu romanlar, genç ve güzel sultan, şehzade veya prenslere dair çocuklukta dinlenen masallara benziyor. Romanlarda genç kızın tutulduğu insan, masalların modernleştirilmiş şehzade veya prensidir; bütün meziyetleri haizdir. Genç kız da modernleştirilmiş bir sultan veya prenses, yahut da servetten mada bütün meziyetleri haiz fevkalâde bir kızdır. Şehzade ona âşık olur ve evlenerek kızın servet noksanlığını tamamlar. Romanların bu masal vasfını taşımasının ifade ettiği mana mühimdir. Olgun bir insanın esas vasıflarından biri realiteyi hayal ve fantaziye tercih etmesidir. Hayatımızın hiç bir devresinde hayal kurmaktan kendimizi temamile kurtaramayız, çünkü hiç bir zaman hayatımızın reel şartları bizi temamile tatmin etmez; fakat hayal ve hakikatin hayatımızda işgal ettiği nisbî mevkie göre olgun ve reşit bir insan veya hissen çocukluk devresini aşmamış bir insanızdır. Bahsettiğim romanlarda masal yani hayal vasfının bu kadar bariz ve kuvvetli oluşu, bunları okuyan gençlerin ruhî inkişaflarının ne durumda olduğunu dolayısile gösteren bir delildir. Gençlerimiz bu nevi romanlardan hoşlanıyor ve onları okuyorlarsa, bunun iki manası vardır. (1) Gençlerimizin ruhî inkişafları icap eden seyri takip ederek olgunluk çağına erişmemiştir. İlmî malûmat edinmişlerse, zihnî kabiliyetleri inkişaf etmişse bile hissî hayatlarının inkişafı geride kalmış, çocukluk devresinin hayal ve fantazi âleminden kurtulamamıştır. (2) Bu gençlerin edebî terbiyesi eksiktir. Bu romanların ekserisinin üzerinde "edebî roman" ibaresi yazılmış olmasına rağmen, aslında edebî bir kıymetleri yoktur, veya pek azdır. Gençlerimiz "büyük roman" nedir? Ne gibi vasıfları taşır? Bilmiyorlar ve ancak bu nevi romanları aramayı ve istemeyi öğrenmemişler, demektir. Kanatimce, derslerde edebiyatın nazarî ve malûmat kısmı üzerinde durmaktan ise, gençlere bol bol şiir, roman ve *essaie* okutalım ve bunların tahlil ve tenkitlerini, sınıfta mukayeselerini yaparak gençlerde "edebî bir miyar"ın teşekkül etmesine çalışalım. Onlara, okuyacakları kitapları titiz bir surette seçmelerini öğretmeliyiz.

Bahsettiğim bu kitaplarda şahıslar, adeta "içtimaî bir boşlukta" yaşıyorlar, de-

dim. Filvaki bu kitaplar, anlattıkları vakaların geçtiği zamanlarda mevcut daha geniş cemiyet çerçevesile alâkadar olmuyorlar ve şahısları bütün içtimaî münasebetlerinde göstermiyorlarsa da, diğer bir bakımdan bugünkü cemiyetin bazı noktalarını aksettiriyorlar: Bu romanlarda bugünkü içtimaî kıymetlerin bir aksini, yani bugün iyi, şayanı arzu addedilen şeylerin neler olduğunu dolayısile görüyoruz. Şahsî meziyetler kadar, belki daha da fazla, içtimaî mevki üstünlüğü ve servet mühim bir yer tutuyor. Romanlardaki şahıslar eski bir paşa, büyük bir memur, bir sefir v.s. ailesine mensupturlar; bugünkü hayat şartları içinde de az çok mevkilerini devam ettirmişlerdir. Aile mevkiinden ve ananesinden gelen bir gurur, "kibarlık" vardır. Avrupa kapı komşusu gibidir; oraya hemen seyahat edilir. Otomobil, tramvay ve otobüs kadar ve hattâ daha çok ve daha kolay kullanılan bir nakil vasıtasıdır. Arada bir kotra gezintilerinde de bahsedilir. "Zengin bir talip" iyi bir kısmettir, genç kızın böyle bir talibi reddetmesi doğru değildir; ama hikâyenin kahramanı genç kız bu nevi kısmetleri reddeder, çünkü servetin yanında, yeni bir kıymet daha belirmiştir: Aşk. Genç kız, "iyi kısmetleri" sevmediği için red ettiğinden dolayı kendini adeta kabahatli his eder ve kendisinin mazur görülmesini talep eder. Mamafi, servet ve içtimaî mevki hiç bir zaman aşka feda edilmez; genç kızın nihayet aşık olduğu adam da zengin ve mevki sahibidir. Evlenmede aşkın bir kıymet teşkil edişi bizim cemiyetimiz için nisbeten yenidir. Eskiden bir genç kız için "sevişti de evlendi" demek, bir muahezeyi, menfî bir hükmü ifade ederdi. Hâlâ da büyük anne, anne ve teyzelerimiz için vaziyet az çok böyledir. Evlenmelerin çoğu aileler tarafından, aşk işin içine karıştırılmadan, tanzim edilir.

Okuduğum romanlarda öne sürülen aşk da, bu hissin çok romantik bir şekli, daha ziyade "on dokuzuncu asır Avrupasının aşkı"dır. Bu anlayışa göre, her bir insanın sevebileceği, mesut olabileceği diğer tek bir insan vardır. Bu insanı beklemek lâzımdır: vakti gelince "kader" bu iki insanı birleştirir ve onlar da "muratlarına ererek" mesut ve müreffeh yaşarlar. Bu bahse dair geçenlerde şakacı bir ecnebi muharririn bir fıkrasını okuyordum. Diyordu ki: "Her insanın dünyada tek bir eşi olduğu ve bir gün ona rastlayacağı umumî bir kanaattir. Halbuki, evlenen çiftlerden her biri diğer iki bin muhtemel insandan birile evlenip aynı derece de mesut olabilirlerdi. Hem ne gariptir ki, dünyadaki bütün insanlar içinde tek bir tane olan bu eş, tesadüfen aynı mahalle, şehir veya müessesede bulunan bir insan olur."

Edebiyatımızın halka inmediği, bilhassa köylü ile meşgul olmadığı daima tekrar edilip duran bir meseledir. Halbuki köylüye, şehirdeki kitlelere inmekten vazgeçtik, bugünkü romanların çoğu, orta halli şehir halkının, bu romanları okuyanların, sizin ve benim hayatımıza benzer hayatları da aksettirmekten uzak bulunuyor. Bu romanlardan birinde sarışın bir genç kızın başı Rambrandt'ın tablolarındaki başlara benzetiliyor. (Kaçımız bu ressamın tablolarını biliriz? Böyle bir tarif bize bir şey ifade eder mi?) Diğer birinde İtalyan kiliselerindeki freskolardan bahsediliyor. Hele bir üçüncüsünde bir arkadaş diğerini "'bu medenî asırda telefon almıyacak' kadar insan kaçkını" olmakla ittiham eder. (Evlerimizin yüzde kaçında telefon vardır? Bizde telefon bu kadar mı taammüm etmiştir?) Ve nihayet, yukarıda da işaret ettiğim gibi, bu hikâyelerde anlatılan hayat Suadiye, Boğaziçi ve Çamlıcada ve Avrupa şehirlerinde geçer; otomobillerden, kotradan, balolardan dem vurulur. Ma-

mafi, benim bu satırları yazmaktan maksadım bu romancılarımızı ittiham etmek değildir. Tiyatro, resim ve umumiyetle sanat bahislerinde de işaret ettiğimiz gibi, sanat, kısmen olsun, dileyici, seyirci ve okuyucuya uymak mecburiyetindir. Eğer bu romanlarda yukarıda anlattığımız neviden bir hayat adeta yegâne ideal hayat olarak ortaya sürülüyorsa, bu romanlar gençlerimize içtimaî idealler, içtimaî hizmet ve fedakârlık gayeleri aşılamıyor diye öfkelenmiyelim. Roman muharrirlerinin ahlâk hocalığı etmiye mecburiyetleri yoktur. Bu kitaplar "içtimaî kıymet"leri yaratmıyorlar, mevcut olanları aksettiriyorlar; bize, hiç değilse bir kısım okuyucu için hayatta kıymet verilen şeylerin ne olduğunu dolayısiyle anlatıyorlar. Tasvir ettikleri hayat tarzı, öne sürdükleri kıymetler okuyucuya uygun olduğundan bu kitapların sürümü bu kadar fazladır. Bu romanlar, beğenmediğimiz bir vaziyetin sebebi olmaktan ziyade onun bir ifadesi, "ârazı"dır. Hâdiselerin sebebini, mesuliyetini, şahıslara yükletemeyiz. Vaktiyle okumuş olduğum, anlayışlı bir muharririn dediği gibi, hâdiselerin sebeplerini araştırırken, kimler mesul? diye değil, hangi âmiller mesul? diye bir sual sormalıyız.

(*) *Muazzez Tahsin Berkand, Sonsuz Gece, Bahar Çiçeği, O ve Kızı; Kerime Nadir, Hıçkırık, Kabahat Bende mi?, Mebrure Sami, Leylaklar Açarken. Bu muharrirlerin başka kitapları ve başka kadın romancılar da var; maalesef onları okuyamadım.*

Yurt ve Dünya, Sayı 8, Ağustos 1941

İptidaîlik ve Medenîlik Meselesi

Gündelik lisanımızda, konuşmalarımızda, gazete yazılarında "iptidaî" ve "medenî" kelimelerini kullanır dururuz. İnsan cemiyetleri hakkında bu sıfatları kullanırken, ifadelerimizde birer ahlâkî hüküm gizlidir. "İptidaî" tabirini, vahşî, barbar, insanî ve ahlâkî vasıfları tekâmül etmemiş manasında kullanırız. "Medenî" de aksine olarak, yüksek, münevver ahlâklı manasına delâlet eder. Bu kelimeleri bu manalarda anlayınca, bugünkü medenî dünyanın manzarası bizi şaşırtır. Medenî olarak sıfatlandırdığımız cemiyetlerin dahilinde şebeke halinde teşkilâtlanmış cürmün, iskandalların, haksızlıkların, sefaletin mevcudiyetini görüyoruz. Medenî cemiyetlerin senelerce yıkıcı ve yakıcı gayeler için hazırlandığına ve nihayet hazırladıklarını tatbik ederek şimdi birbirlerini tahrip etmeğe uğraştıklarına şahit oluyoruz. Emperyalizmi, müstemlekelerin vaziyetini haklı ve insanî addedemiyoruz. Bütün bu şartlar medeniyet ile telif edilebilir gibi görünmüyor. Diğer taraftan vahşî dediğimiz kavimlere ait biriken ilmî malûmata bir göz atsak, onların hiç de zannettiğimiz gibi düşük bir ahlâkî seviyede olmadıklarını, misafirperver, dostane muameleden anlıyan ve sadakat gösteren, çok defa neşeli, yumuşak tabiatlı insanlar olduklarını görürüz. Bu mütenakıs vaziyet, dünyanın durumu ve istikbali ile ilgilenen kimselerde muhtelif aksülâmeller doğuruyor. Bir kısmı, insan tabiatının esas itibarile fena olduğuna, insanların hodbinlikten, menfaatperestlikten, işler sarpa sarınca yumruk ve bazu kuvvetine müracaat etmekten kurtulamadıklarına kani oluyorlar. "Dünya böyle gelmiş, böyle gidecek", diyorlar. Neden cürüm işlenir? Çünkü bazı insanlar tab'an fenalık etmeğe mütemayildirler. Neden harp olur? Çünkü insan doğuştan döğüşçüdür; hayat mücadelesi döğüşmeyi icap ettirir ve ilah... Bu tarzda düşünenler kısacası, cemiyet hâdiselerini biyolojik sebeplerle, insanın tabiatile izaha kalkışıyorlar. Bu tabiat doğuştan mevcut olduğuna göre değişemez. Bunun için cemiyetin düzelmesi, ahlâkî bakımdan arzu edilmiyen hâdiselerin ortadan kalkması mümkün olmadığı hükmüne geliyorlar.

İnsan cemiyetlerinin gösterdiği tenakus ve tezatların karşısında düşünceye varan diğer bir kısım bilhassa medeniyetin düşmanı kesiliyorlar. Medeniyet ilerledikçe insanların tahrip etme kudreti artıyor; daha büyük mikyasta daha şiddetle tahrip edebiliyorlar. Eskiden grevler, milyonlarca insanı kazanç vasıtalarından mahrum eden işsizlik, büyük iktisadî sarsıntılar mevcut değildi. Her aile az çok rızkını tedarik ederdi; erkek kendi zenaatinin, dükkânın sahibi idi; ailenin bir çok ihtiyaçları ev istihsali ile temin edilirdi. İşten çıkarılmak, aç ve açıkta kalmak tehlikesi ekseriyet için varit değildi. Eskiden harpler çok daha az tahripkârdı; harbin tesirleri daha ziyade muharebe meydanlarına münhasır kalırdı. Şimdiki harplerde ise bütün memleket bir cephe gibi; köyler, şehirler hattâ dağlarda otlıyan koyunlar bile taarruza maruz. Böyle düşünenler gayet tabiîdir ki maziye hasret duyuyorlar. Medeniyetten ve medeniyetin istikbalinden şüphelidirler. Bu şüpheciler de yine iki türlüdür: 1) Bir nevi

sadece mazinin hasretini çekerek geriye dönmek ister. İnsanlığın altın devrine dönmek hülyasını güderler. 2) Diğer bir nevi şüpheciler bugünlük değişmenin sür'atini durdurmak isterler; bunlara göre tatbiki ilim ve teknik fazla ilerlemiştir. Bu süratli ilerleme cemiyette değişiklikler yapmış, sarsıntılar, intibaksızlıklar doğurmuştur. Bunun için muasır medeniyet tehlikededir; insan, kendi yarattığı teknik, makine karşısında âciz kalmıştır. Bu teknik ilerleme harbi genişlettiğinden ve daha yıkıcı bir hale koyduğundan Garp medeniyetinin kendi kendinin başını yemek ihtimali vardır. Onun için yeni icadları, keşifleri önlemeliyiz. Şimdiye kadar vaki olan yeniliklere cemiyetin intibâk etmesi için zaman verelim, diyorlar.

Bugünkü medeniyetin buhranlı bir durumda olduğuna şüphe yoktur, fakat yukarıda saydığımız noktai nazarlar bu vaziyeti ne izaha ne de düzeltmiye yarayacak mahiyette değildirler. Psikoloji ve sosyoloji ilimleri ilerledikçe "tab'ı beşer" denilen nesnenin ne olduğu gittikçe şüpheye düşüyor. Tab'ı beşere atfedilen bir çok vasıfların hakikatta mevcut olmadığı, bilâkis içtimaî menşeden olduğu anlaşılıyor. İkincisi bu görüş fatalizme ve bedbinliğe götürüyor; onun için makbul bir görüş değildir. Maziye hasret ise bir "geriye gidiş" arzusudur; ilerlemeği değil, gerilemeği gaye edinmiştir. Zaten, çocukluğumuza ne kadar hasret çeksek de tekrar o devreye dönmek mümkün değilse, geçmiş şartların mahsulü olan içtimai durumlara dönmek de o kadar imkânsızdır. Değişmeyi, yeni icat ve keşifleri durdurmak arzusuna gelince, o da müsbet, ileri bir zihniyet değildir. Öyle ise mevcut vaziyetin tenakusunu izah edebilecek ve geriye değil, ileriye müteveccih bir görüşe erişmek mümkün değil midir?

Cemiyetin tekâmülü bahsi, içtimaî mevzularla ilim adamlarını da çok yormuştur. On dokuzuncu asır tefekküründe hâkim olan kanaat, cemiyetlerin zarurî bir tarzda tekâmül ettiği, her cemiyetin bu tekâmül safhalarını sırasiyle geçirdiği, terakkinin kendiliğinden hasıl olduğu hükmü idi. Tekâmül ve terakkinin cemiyetin her safhasında, her müessesesinde mevcut olduğuna, modern cemiyetlerin her bakımdan daha evvelki cemiyetlerden üstün olduğuna inanılıyordu, içtimaî ilimler ilerledikçe, bilhassa daha iptidaî kavimlere ait malûmat biriktikçe, cemiyetlerin tekâmülü hakkındaki bu hükümler sarsıldı. Hattâ bazı ilim adamları cemiyette bütün tekâmülü red ve inkâr edecek kadar ileri gittiler; tekâmül yok, sadece "değişme" vardır, dediler.

Mamafi, içtimaî tekâmül hakkında bu son menfî hükmü verenler dahi bazı bakımlardan insan cemiyetlerinin ilerlediğini, bazı cephelerine göre, cemiyetlerden "daha iptidaî" veya "daha medenî" diye bahsedileceğini kabul ediyorlar. Bütün ihtilâf ve münakaşalara rağmen tekâmülün mevcut olduğunu herkesin kabul ettiği saha, insanların tabiatla olan münasebetleri sahasıdır. Bu günün medenî insanı tabiata daha hâkim, tabiî menbaları insan ihtiyaçları için işletmeğe ve kontrol etmeğe daha muktedir bir vaziyettedir. Bugünkü "medenî"nin köyle tabiata daha hâkim bir vaziyette olmasının sebebi, daha iyi iş gören âletlere ve usullere mâlik olmasındandır. Bu sahada, yani tabiata hâkim olma ve bu hâkimiyeti temin eden vasıtalar bahsinde, insan cemiyetlerinde büyük bir ilerleme olduğu şüphesizdir. Cemiyetlerin tekâmül ettiği görüşüne en muarız olanlar bile bunu inkâr edemiyorlar. İnsanların tabiatla olan münasebetlerinde görülen tekâmül hakkında verilen hükümler sübjektif, itibarî hükümler de değildir. Müşahede ve mukayese edilebilir, hattâ belki ölçü-

lebilir bir hâdiseler serisi karşısındayız. Bu gün daha büyük sahaları daha az emek ve zaman sarf ederek ve daha verimli bir surette sürebiliyoruz. Daha uzun mesafeleri çok daha sür'atle, daha kısa bir zamanda katediyoruz. Evvelce istihsali mümkün olmıyan çeşitli maddeleri büyük mikyasta istihsal ediyoruz: Evvelce işletilemiyen tabiî menbaları bu gün işletiyoruz. Hastalıkları daha müessir, daha iyi usullerle tedavi ediyoruz. Miktarca bu artış ve elde edilen neticelerin kalitece yüksekliği âlet ve usullerin tekâmülü ile mümkün oldu. Değneğe nisbetle çapa, çapaya nisbetle sapan, sapana nisbetle pulluk, traktör v.s. toprağı işletmek için daha müessir (efficace) vasıtalardır. Ayni suretle, el tezgâhları, buharla, elektrikle işleyen makineler; ateşle haberleşme, hayvan sırtında, posta arabaları, tren ve vapurla haberleri nakil, telgraf, telefon, telsiz ve radyo; sihrî usullerle tedavi, empirik usuller, modern tebabet... Misaller çoğaltılabilir.

Alet ve usullerde olan ilerlemiye muvazi olarak tabiatı işletme faaliyetlerinin teşkilâtlanmasında istihsal organizasyonunda da umumî bir sıralanma görüyoruz,(*) Ziraattan evvelki safha, çapa ziraati, sapan ziraati, makine ziraati; sanayiden evvelki safha, el sanayii, makine sanayii gibi. Âlet ve usullerin tekâmülü iş bölümünün ve farklılaşmasının artmasına sebep oluyor. Görülen işler gittikçe çoğalıyor, birbirinden ayrılıyor; bu işleri gören ayrı meslek gurupları beliriyor ve bu guruplar çoğalıyor. Bütün bunların neticesinde cemiyette yukarıdan aşağı bir "tabakalanma", bir mertebeler silsilesi meydana geliyor.

İşte ancak insan cemiyetlerinin tabiatla olan münasebetleri sahasında tekâmülden tereddütsüz bahsedebiliyoruz; ve bu sahadaki tekâmüle dayanarak cemiyetleri "daha iptidaî", "daha medenî" olarak sıralayabiliriz. Bu hükmümüz ahlâkî bir kıymet hükmü değildir. "Medenî"den, daha ahlâkî, daha insanî olmayı kastetmiyoruz: "iptidaî" de, bu manada, vahşî, zalim, ahlâkça düşük demek değildir.

Yukarıda anlattıklarımız, insanın tabiatla olan münasebetleri ve bu münasebetlerden doğan organizasyon şekillerine aittir; fakat, doğrudan doğruya insanın münasebetini tanzim eden hukuk, din ahlâk, aile ve devlet sistemlerle gelince vaziyet nasıl? Bu sahada mesele çatallaşıyor, ihtilâflar artıyor, münakaşalar kızışıyor. Bu sahada, "tekâmül yok, sadece değişme var" diyenler daha haklı görünüyorlar. Din, hukuk, aile, devlet teşkilâtında muayyen bir istikamette ilerleme, gittikçe artan bir miyara (criterium) göre bir sıralanma göremiyoruz. Meselâ, ailenin "klan" şeklinden bugünkü monogam aile şekline doğru tekâmül ettiği nazariyesi vakıalar karşısında artık iflâs etmiş görünüyor. En iptidaî seviyede bulunan cemiyetlerin bazılarında da monogam aileye rastlıyoruz. Ayni suretle, devletin, sadece dahilde inzibatı temin ve harice karşı müdafaa işlerini gören bir teşkilât halinden gittikçe cemiyetin her cephesine müdahale eden, âmme işlerini üzerine alan bir müessese haline geldiği iddiası da siyasî tarihin ancak bir kısmı için varit görünüyor.

Bu vaziyet karşısında, az çok emniyetle verebileceğimiz hükümler hangileridir? Kanaatimce vaziyeti iki hükümle hülâsa etmek mümkündür: 1) Din, hukuk, aile gibi müesseselerde tekâmülden bahsetmek mümkün değildir; çünkü bunlarda muayyen bir istikâmette ve artan veya azalan bir miyara göre bir değişme müşahede edilmiyor; bunlarda sadece değişme vardır, yani değişen şartlara göre değişik şekiller alırlar. 2) Cemiyetler değişirken bütün cephelerile ve bütün cepheler ayni

sür'atle değişmezler. Bazı sahalarda ilerlemeler okurken diğer sahalar bir müddet duraklıyabilir veya daha yavaş değişir. Bu vaziyet gerginlikler ve sarsıntılar doğurabilir. Harplerin vukuunu içtimaî değişmedeki bu ittiratsızlık ve ahenksizlikle izah etmek mümkündür. Değişen hayat şartları yeni kaideler, kanunlar, prensipler, yeni bîr münasebetler nizamı istiyor. Daha evvelki devirlere kabili tatbik olan içtimaî müesseseler yeni şartlara uygun değildir, yeni vaziyetlerle başa çıkamıyorlar. O zaman meselelerin halli için kuvvete, cebre müracaat etmek mecburiyeti hasıl oluyor. Cemiyetteki bu ahenksizlik ve gerginlik fertte de aksini gösteriyor. Bir taraftan mütenakıs unsurlardan teşekkül eden, muvazenesiz şahsiyetler meydana geliyor, diğer taraftan eski nesil ile yeni nesil arasında çatışmalar oluyor. Yeni şartlar içinde yetişen ve bunun için yeni bir hayat görüşüne, yeni prensip ve kaidelere ihtiyacı olan gençlere eski nesil eski görüş ve kaideleri tatbik ediyor. Bu görüş ve kaideler mevcut şartlara tam uymadığından dolayı anlaşmazlıklar doğuyor ve fert eski ile yeni arasında bocalıyor, ruhî buhranlar geçiriyor.

Akla gelen son nokta, bu müşkillerin bir çaresi yok mu dur? Sualidir. Cemiyetlerin değişmesi böyle bazı sahalarda çabuk bazılarında yavaş oluyor, bu da gerginlikler, zorluklar doğuruyor; bunu böylece kabul etmek lâzımdır, diyip mütevekkil bir tavır mı almalıdır? Kanaatimce hayır. Bugün ileri tekniğe ve ilmî bilgiye malik olan insan tabiata, mutlak bir surette değilse de, büyük mikyasta hâkimdir. İnsanın tabiatla olan münasebetine rasyonel prensipler ve vasıtalar hâkimdir; hâlbuki insanın insanla olan münasebetleri sahasında hâlâ irrasyonel âmiller, vakıaların ışığında verilmiş hükümler değil, inançlar, kanaatlar, heyecanlar ve ilcalar rol oynar. İçtimaî prensipler, kaideler, müesseseler ilmî usulle tahlil ve tenkide tabi değillerdir. Küçük bir akalliyet bu tetkik, tahlil ve tenkidi yapsa bile fiiliyat sahasında bunların bir tesiri yoktur. Tabiatla olan münasebetler gittikçe artan bir nisbette ilmî ve rasyonel usullere göre ayarlanırken, insanın insanla münasebeti hâlâ hazır olarak bulduğumuz ve olduğu gibi kabul ettiğimiz prensip ve kaidelere göre ayarlanır. İçtimaî değişmenin cemiyetin her cephesinde ahenkli bir surette ilerlemesi için kaotik bir halde bulunan ve hâlâ geçmişten gelen âmillerin tesirinde bulunan insan münasebetlerini ilmî ve rasyonel hadler dahiline sokmak icap edecektir. Bu istikamette bir ilerleyişin alâmetleri şimdiden mevcuttur; içtimaî ilimlerin bilhassa zamanımızda inkişaf etmesi ve şimdiden bazı sahalarda tatbikata geçmesi bir tesadüf eseri değildir.

(*) İstihsal organizasyonunun böyle safhalara ayrılışı, her cemiyetin muhakkak surette bu safhalardan sırasıyla geçişi demek değildir. Top yekûn bütün insan cemiyetlerini alırsak, onların istihsal organizasyonlarını bu suretle tasnif etmek mümkündür.

Yurt ve Dünya, Sayı 9, Eylül 1941

Gökyüzü

Reşat Nuri

Reşat Nuri Güntekin Gökyüzü adlı romanında, gerek ruhi gerek sosyal cepheleri mühim olan bir mevzuu ele alıyor. Muharrir "Gökyüzü" tabirile aklın hudutları içine girmiyen, her çeşit tabiat üstü kuvvet ve hâdiselere olan inançları kastediyor. Sihir, büyü, cine, periye veya ruhlara inanmak, dinî akideler, ispirtizme hep birden "Gökyüzü"nü teşkil eder. Eserin kahramanı, altmış yaşlarında, hiç bir meslek edinememiş, iradile geçinip kitaplarile vakit geçiren bir "intellectuel"dir. Bütün hayatınca "ilim denilen şeye daima bir köle sadakatile" inanmış ve bağlı kalmıştır. "Gökyüzü masalları temelinden, yıkılmadıkça insanlığın kurtulmuş sayılamayacağını, istiklâllerin en güç elde edileni olan fikir istiklâlinin ancak böyle kazanılacağını daima yüksek sesle" söylemiştir. "Hiç şimdiye kadar bu yolda yürürken en küçük zaafa ve tereddüde" kendisini kaptırmamıştır. Bu "hür fikir havarisi"nin ispirtizmeye meraklı, yakın bir arkadaşı vardır: Mükerrem. O, çocukluğunda kuvvetli bir din terbiyesi almıştır; on beşle yirmi yaş arasında, intiharı düşündürecek kadar kuvvetli ruhi buhranlardan sonra "çocukluğunun muhteşem masalı kat kat gökleri, cennet ve cehennemleri, melek ve peygamberleri ile çöküp gitmiştir." Fakat "orta yaşlılık" senelerinde kendisinde bir ispirtizme merakı başlamıştır. "Mükerrem, atedir, eski masum itikatlarına, cennet, cehennem, ahiret, ebedi hayat hayallerine bir daha dönmesine imkân yoktur. Fakat ispirtizm onu başka bir yoldan başka türlü bir mistisizme doğru götürmektedir".

Bir gün Mükerrem Bursadaki ispirtizmeci arkadaşlarından bir mektup alıyor. Perili diye tanınmış bir evde yapılan bir seansda iki ruhla konuşmuşlar ve ruhlar daha sonraki haftanın muayyen bir gününde kendilerini ispirtizmecilere göstereceklerini vaad etmişler. Mükerremi bu seansa davet ediyorlar. İhtiyar münevver ve onunla beraber oturan, uzak akrabalarından kimsesiz bir kız olan Sevim, Mükerremle alay ediyorlar ve onunla beraber Bursa'ya gitmiye karar veriyorlar. Seans gecesi hem ihtiyar münevver hem de Sevim bütün alay ve tenkitlerine rağmen müphem korkular hissediyorlar ve ruhların görünmesine meydan kalmadan genç kız bayılıyor, seans da bozuluyor. Dokuz ay Sevim doktorların teşhis edemedikleri garip bir hastalığa tutularak yatıyor. Diğer akrabalar Sevimin doğduğu zaman, Üsküdarda Mangalar denilen bir tarikata mensup bir arap kadın tarafından tütsülendiğini ve bu tütsü şimdi tekrar edilmezse genç kızın öleceğini, soyuyorlar. "Hür fikir havarisi" bu sözlere kulak asmıyor, fakat hastalık devam ettikçe mukavameti azalıyor ve nihayet Sevimi Üsküdara götürüp, dağılan ocaktan arta kalan arap bacılara okutuyor, bir "peri düğünü" yaptırıyor.

Nihayet Sevim iyileşiyor ve kendisini eskiden beri seven bir gençle nişanlanıyor. Fakat ihtiyar münevver artık ruhi huzurunu kaybetmiştir. Sevimin hastalığı onu dindar ve mistik yapmamıştır; hâlâ kendi görüşlerinin doğru olduğuna kanidir ve bunun için de yaptığı hareket onu üzmektedir. Bütün hayatınca "kendini vehimden

kurtulmuş insanın en mükemmel modeli olarak ileri sür, sonra günün birinde bir çocuğun anlaşılmaz hastalığı karşısında ne yapacağını şaşır, Afrikalı bacılara tütsü yaktırmağa, putprest düğünü yaptırmağa kalk. Dünyada hiç bir düşkünlük bununla ölçülmez, hiç bir zaaf bir insanı bu kadar küçültüp alçatamazdı", diyor.

Görülüyor ki muharrir "Gökyüzü" meselesini esas itibarile psikolojik cephesinden ele alıyor. Üzerinde durduğu nokta şahsiyetin tahlilidir. Gösteriyor ki bir insanın şahsiyeti mütecanis, ahenkli bir bütün değildir; mütenakıs cepheleri vardır. İnsan aklî (rasyonel) bir mahlûk da değildir; onun hareketlerini tayin eden gayri aklî, ferdin kendisinin de anlıyamadığı bir takım derin âmiller vardır. Ferdin aklı ile kabul edip inandığı ve iradesi ile yaptığı hareketlerle bu derin âmillerin tesirile yaptığı hareketler birbirine uymaz, ferdî tenakusa düşürür. Şahsiyetin bu tenakusu yalnız eserin kahramanının hayatile anlatılmamıştır. Eserin diğer şahıslarında da bu tenakusun başka tezahürleri görünür. Ate geçinen fakat ayni zamanda ispirtizmeye inanan Mükerrem bunlardan biridir, Bursa'daki ispirtizmecilerden biri eski bir fizik muallimi, ikincisi bir hukukçu, üçüncüsü genç bir ilk mektep öğretmenidir. Mektep tahsili, nazarî bilgi insanları muhakkak surette hurafelere inanmaktan kurtarmaz; kurtarsaydı bu insanların ispirtizme masası etrafına oturmamaları lâzım gelirdi. Diğer taraftan perili evde oturan "cahil", ihtiyar muhacir kafasını bütün örümcekli fikirlerden kurtarmıştır. Sevimin hastalığını tütsü ile tedaviye taraftar olan akrabalar arasında da bir mühendis ve genç bir bankacı vardır.

Şahsiyetin mütenakıs cephelerine ve aklî mahiyetle olan kitap bilgisi ile hareketlerimiz arasında sıkı ve kat'i bir bağ olmadığına işaret ederek muharrir meseleyi vazediyor ve, maalesef, vazetmekten ileriye de pek gidemiyor. Bütün kitap sadece meselenin vaz'ıdır; tahlil ve izah kısımları çok zayıf. Son bir kaç sahifede, bir kaç satırlık bir izah teşebbüsü var. Bu izah iki nokta etrafında toplanıyor. Birincisini ihtiyar münevverin eski arkadaşlarından bir doktorun ağzından işitiyoruz. Senelerce evvel, kemik veremi olan oğlunu kurtarabilmek ümidi ile, o da, yaraları sıkı ve güzel sarmakla meşhur bir tımarcıya müracaat etmiş. "Ne yapalım hepimiz insanız, diyor. İnsan bir felâkete uğradı mı muhakemesi duruveriyor. Bir hastalık sayıklaması esnasında söylediğimiz şeylerden nasıl mes'ul değilsek bir felâket karşısında muvazenemiz sarsıldığı zaman yaptığımız işlerden de mes'ul değiliz. Nitekim, bende olduğu, gibi, atlattıktan sonra insan gene eski fikirlerine dönüyor." Fakat hakikatta bu ifade bir izah olmaktan uzaktır. Mesele bir ahlâki mes'uliyet meselesi değil. Muvazenemizi kaybettiğimiz anlarda yaptığımız hareketlerden mes'ul değiliz, demekle düğüm çözülmüyor. Neden muvazenemizi kaybediyor ve irrasyonel usullere müracaat ediyoruz? Cevap verilmesi lâzım gelen sual budur. Her felâket karşısında bu suretle hareket etmiyoruz. Eğer felaketi önliyecek, tehlikesini bertaraf edecek vasıtalara, yani âlet, usul ve bilgiye, maliksek muvazenemiz bozulmuyor ve "Gökyüzüne" müracaat etmeden harekete geçebiliyoruz. Fert için olduğu kadar cemiyetler için de vaziyet böyle görünüyor. Meselâ, tabiat kuvvetlerini önliyebilmek için vasıtaları kifayetsiz olan iptidaî cemiyetlerde "Gökyüzü" inançları ve bu inançların ifadesi olan merasim ve mensekler tabiatı işletme faaliyetlerinde büyük bir rol oynar. Ava gitmek, balığa çıkmak, toprağı işlemek faaliyetlerine büyük mikyasta sihir karışır. Hâlbuki rasyonel bilgiye ve usule ve kifayetli teknolojiye malik olan ileri cemiyet-

lerde tabii menbaları işletme faaliyetleri "Gökyüzü"nün müdahalesi olmadan yapılır. Elimizdeki vasıtalar gayelerimize götürmek için kifayetsiz olduğu zamanlarda "Gökyüzü"ne bu kifayetsizliği tamamlamak, boşluğu doldurmak için müracaat ediyoruz; bu suretle kaybettiğimiz "emniyet hissi"ni tekrar elde etmeğe uğraşıyoruz.

Muharririn öne sürdüğü ikinci izah şeklini eserin kahramanından öğreniyoruz, "Çocuklukla beraber hayal ve masal devrini kapıyoruz; hurafeler, boş itikatlar bacalarımızda yuva tutmuş leylekler gibi kanatlanıp kanatlanıp bilinmez bir yerlere doğru uçuyorlar. O yaşta, bir gün ortasında gibi, her şey açık ve aydınlıktır". Fakat sonra ihtiyarlıkta "vücut kuvvetten düşüyor, damarlar sertleşiyor, fikirler titriyor, bulanıyor." İnsan tekrar Gökyüzüne dönüyor ve "leylekler" tekrar dönüp geliyorlar. "Onların gitmeleri gibi gelmeleri de sadece bir mevsim meselesidir. Başka mesleklerde tekaütlük olduğu gibi "fikir" adamları için de böyle bir tekaütlük hakkını neden kabul etmemeli?" İhtiyar "hür fikir havarisi" kendisi için, "ne çıkar biz artık rollerini bitirmiş, cemiyete vereceğini vermiş mütekaitleriz", diyor. Bu ifadeler de meselenin bir tahlili vs izahı olmaktan uzaktır; daha ziyade bir "özür dilemek"tir. Batıl itikatların çocuklukta ve ihtiyarlıkta mevcudiyeti "bir mevsim meselesidir" demek meseleyi halletmiyor. Bu itikatlar neden mevcut? Bunları biz nasıl ediniyoruz? Gençlik senelerinde bunlardan hakikaten kurtulanlar ihtiyarlıkta tekrar ayni inançlara dönerler mi? Yoksa bu suretle çocukluk çağının ruhî seviyesine dönenler hakikatte hiç bir zaman o batıl itikatlardan kurtulamayanlar mıdır? Eserin kahramanı hakikaten bir "hür fikir havarisi" mi idi? Kanaatimce, hayır. O batıl itikatlardan kurtulmamıştı, yalnız bu itikatları şuurunun baskısı altında gömülü kalmıştı. Onda, perili evde oturan muhacirin sakin metanetini göremiyoruz. Sual soruyor, münakaşa ediyor, seansın yapıldığı gece müphem fakat kuvvetli korkular geçiriyor. Daha baştan okuyucu onun sarsılacağını ve nihayet düşeceğini hissediyor. Zaten böyle olması da onun şahsiyetile kabîli teliftir, O hiç bir zaman hakikî bir "hür fikir adamı" olmamıştır. Fikir adamı olarak hiç bir eser vermemiştir ki şimdi sonunda mütekaitlik talep etmekte haklı olsun. Gençliğinde, meşrutiyetten evvel, okuduğu kitaplardan ilham alarak ileri geri söylendiğinden dolayı sürgün edilmiştir. Daha karakola getirilir getirilmez bütün "ihtilâl" ve "inkilâp" iddialarından vazgeçtiği halde meramını anlatamamış ve bir kere de böyle damgalandıktan sonra kendisine atf edilen rolü sureta oynamak mecburiyetinde kalmıştır. Meşrutiyetin ilânından sonra da hiçbir sahada hiçbir iş görmemiştir. Kendisi de bunu itiraf eder: "hakikatta benim memlekete hizmetim sineğin arabaya yardımından pek farklı değildir". İşte en geniş bir programla başlamış kırk senenin hikayesi... "iflâs ve rezalet..." der. Kısacası bu adam hiçbir zaman inandığını iddia ettiği fikirleri tatbikat sahasına koymağa muvaffak olamamıştır. Sadece bir "kütüphane kurdu" olarak kalmıştır. Fikrî hayatile yaşadığı hayat birbirine dokunmadan ayrı ayrı kanallardan akmıştır. Reşat Nuri bu adamın şahsiyetini tahlil ederken tipik "münevver" şahsiyetini belirtmiş oluyor; onda gördüğü zaaf tipik bir "münevver hastalığı"dır: Düşündüğünü ve söylediğini yaymamak, yaşıyamamak! Siyasî ve içtimaî sahalarda fikirlerine göre yaşamamış olan bir adamın, batıl itikatlara inanmamak ve hayatını ona göre idare etmek meselesinde de ayni zaafa düşmesi gayet tabiidir; başka türlüsü olamazdı.

Batıl itikatların ihtiyarlıkta tekrar belirmesini bir zaruret olarak kabul etsek bile,

ya genç yaşlarında bile "gökyüzü"nden medet uman insanlara ne diyelim? Genç mektep muallimi, yüksek tahsil görmüş genç bankacı, pratik ve rasyonel bir sahada çalışan mühendis... Onlar nasıl oluyor da hem ilim öğrenip ilim öğretiyorlar, hem de Gökyüzünün tılsımından kurtulamıyorlar? Muharrir, Gökyüzü itikatlarının "insanlığın hamurunda" olması ihtimalini ortaya sürüyor. Devirler boyunca insanlık bu fikirleri gütmüştür; bir çok mücadelelerden sonra nihayet ilmî görüşe erişebilmiştir; fakat bu zihnî yapı daha çok yenidir, satıhdadır; çabucak yıkılıverir. "İnsanlığın hamurunda" ne demektir? Yani fıtraten insanın biyolojik tabiatında mı mevcut demektir? Eğer öyle ise mücadele lüzumsuzdur, terakki mümkün değildir, çünkü insanın biyolojik tabiatını değiştirmek imkânsızdır, Biyolojik bir determinizm kabul etmek lâzım gelecektir. Bu hususta muharririn görüşü müphemdir ve tereddütlüdür. "Cahil" muhacirin de Gökyüzüne inanmadığını görünce şöyle bir sual soruyor: "Yoksa Gökyüzü illeti, denildiği gibi insanlığın hamurunda olan bir şey değil de ona sonradan katışan ve yayılabildiği yerlerde salgınlar yapan bir yabancı maya mı?" Meseleyi burada bırakıyor, suale cevap vermiyor. Gökyüzünün kökleri insanlığın hamurunda değil, mevcut cemiyet şartlarındadır. Fert olarak, veya topluluk halinde, insanlar hayat şartlarına mevcut vasıtalarla intibak edemeyince, bu vasıtalar karşılaşılan vaziyetlerle başa çıkmak için kâfi gelmeyince tabiat üstü kuvvetlere dayanan vasıtalara müracaat ediliyor.

Gökyüzü inançları bir kere yerleştikten ve "içtimaî verasetin" bir parçası haline geldikten sonra bu şartlar içinde doğan fertte de bu inançlar yerleşiyor. Rasyonel bilginin ve vasıtaların inkişaf ettiği sahalarda Gökyüzü inançları sarsılıyor, böyle bir inkişaf göstermiyen sahalarda ise devam edip gidiyor. Meselâ ilmî bilginin ve tekniğin hâkim olduğu insanın tabiatla münasebetinde Gökyüzü inançları temamile değilse bile büyük mikyasta ortadan kalkmıştır; hâlâ kaotik bir halde olan insan münasebetleri sahasında ise devam etmektedir. Tekâmül cemiyetin her cephesinde aynı zamanda ve aynı sür'atle vaki olmıyor; bir taraf ilerlerken diğer bir taraf geri kalıyor. Bunun için hem ilmî görüş hem gökyüzü itikatları aynı zamanda aynı cemiyette mevcut olabiliyor. İçtimaî şartlardaki bu ayrılık ve tezat bu şartlar içinde yetişen fertlerde de kendini gösteriyor. Laboratuvarında çalışırken rasyonel prensipler ve vasıtalardan başka hiç bir şey kabul etmiyen, her iddianın vakıalarda delillerini arayan âlim, laboratuvarından çıktıktan sonra kilisesine gidip diz çökerek dua edebiliyor. Zıt şartlar altında teşekkül eden şahsiyet de zıt unsurları ihtiva ediyor. Bu zıt unsurların, bir insanın şahsiyetinde nisbî mevkii o insanın yetiştiği hususî hayat şartlarına bağlıdır.

Hülasa, Reşat Nuri bu kitabında mühim bir meselenin üzerine parmağını basıyor; meseleyi oldukça muvaffakiyetle vaz da ediyor, fakat sonra kendisi de işin içinden çıkacağını pek bilemiyor. Bütün zaaflarına rağmen Gökyüzü dikkate değer bir romandır. Hiç şüphe yok ki Çalı Kuşu ve Dudaktan Kalbe'den Kızılcık Dalları ve Gökyüzüne kadar bu romancımız büyük merhaleler aşmıştır.

Yurt ve Dünya, Sayı 9, Eylül 1941

Hayal ve Hakikat

Bu ayın mecmualarından birini karıştırıyordum. Gözüme bir "köy" şiiri ilişti. Muhtevasından Gediz nehri havzasındaki bir köye ait olduğu anlaşılıyor. Bu yakında ben de bu nehrin kıyısındaki köylerde dolaştığımdan şiiri alâka ile okudum. Şair Gedizin bir at gibi şahlanarak aktığından bahsediyor. Hafızamı yokladım; on sekiz senedir muhtelif mevsimlerde gördüğüm Gedizi hatırladım: Gediz nehirlerin en tenbelidir, aktığı zor belli olur; taştığı zaman da bir göl gibi yayılır. Şair sürülerin çan seslerini, kavalın akislerini anlatıyor. Benim kaldığım köylerde sürüler vardı ve bir kısmı meradan akşamları köye döner bir kısmı ise gece meraya yayılırdı ama bu geliş gidişlerde ben yalnız bir kere çan sesi duydum, hele köyde duyacağımı umduğum kavalın akislerini boş yere bekledim. Şairin köyünde genç kızların kahkahaları yükselirmiş. Biz köyün genç kızları ile bazı geceler toplandığımızda, oyun oynar ve hikâyeler anlatırken konuşup gülüşmeler dışarı sızmasın diye o yaz sıcağında pencereler, kapılar kapanırdı. Yeşil yamaçlarından sürülerin çan sesleri, çobanın yanık kavalı akseden, kızları kahkahalar savurarak suya giden köy tasavvurundan ne zaman kurtulacağız? Köyü şiirin, edebiyatın mevzuu yapabilmek için mutlaka bu şartların bulunması mı lâzım? Köyde anlatılacak başka güzellikler yok mu?

Yurt ve Dünya, Sayı 10, Ekim 1941

Boş Vakit Meselesi

Garbi Anadolu köylerinden birinde, köyün toprak üzerinde aldığı şekli öğrenmek için sokakları dolaşırken, caminin yanında "Okuma Odası" levhasını taşıyan bir kapı gördüm. Odaya girmek istedim, kilitli idi. Beni gezdiren köylü ahbabım adam saldı, anahtarı buldurdu. İçeri girdim, birkaç sıra ve pencere kenarına yığılmış mecmua mı, kitap mı ne olduğu ilk bakışta anlaşılamayan kâğıtlar. En üstekine baktım, bu havalide sık sık esen delice rüzgârların pencere yarıklarından içeri doldurduğu tozu parmağımla silerek ismini okudum: o vilayetin halkevinin neşrettiği mecmua. Köylü rehberim bu vaziyetten sıkılmış göründü. "Bizim okuma odası daha yenidir," dedi. "Bu sene açıldı. Yazın iş güç çok, onun için kapalı durur; kışın açarız." Dışarı çıktık, köyü dolaşmaya devam ettik. Caminin bulunduğu meydanda ve yan sokaklardan birinde üç açık bir kapalı kahve saydım.

Köylü ahbabım bana yalan söylememişti. Bir ay kaldığım bu köylerde yaz faaliyetlerinin ne kadar çeşitli ve zaman alıcı olduğunu ben de görmüştüm. Fakat insanın ne kadar çok işi olsa yine arada kendisine kalan boş vakti olur. Mesele, bu boş vakti nasıl geçirmeli meselesi; okuma odası ile kahvenin nisbi kıymeti meselesi...

Yurt ve Dünya, Sayı 10, Ekim 1941

Neden Kitap Okunmuyor?

Bay Burhan Arpat "Kitap Davamız" adlı yazısında (Yücel mecmuâsı, Eylül sayısı) memlekette az kitap okunmasından, kitabın "bir medenî ihtiyaç" olarak hissedilmemesinden şikâyet ediyor. "İlk, orta, yüksek tahsilin ve diğer her türlü kültür müesseselerimizin her yıl memlekete kazandırdıkları diplomalı münevver yüzdesine muvazi bir okuyucu münevver kazancımız yok denecek kadar azdır" diyor. Muharrire göre bu vaziyet, "gittikçe büyümekte ve oluş halinde bulunan bir inkılâp cemiyetini tehdit etmektedir." Muharrir şikâyet ettiği vaziyetin sebepleri üzerinde durmuyor. "Belki yüz yılların kültür sağırlığını bir hamlede aşmak zorunda bulunan genç cumhuriyet maarifinin mecburî bocalamalarının, yahut da kitap arkadaşlığını arayacak medenî insanın ortaya çıkması için zarurî olan bir hazırlanma devresini henüz sona vardırmamış olmaklığımızın tabiî bir neticesidir", deyip geçiyor.

Kitap davasının muharririn iddia ettiği gibi "kurtuluş ve oluş halinde bulunan inkılâp cemiyetleri için en büyük tehlike" teşkil ettiğine, "bütün maddî yapıları kökünden sarsabilecek mahiyette" olduğuna emin değiliz; bununla beraber kitap davası elbette mühim bir meseledir. Muharrir "derhal tatbik edilebilecek... pratik bir hal çaresi" arıyor ve bunu dağıtma teşkilâtı, kitap sergileri, radyoda propaganda gibi vasıtalarda buluyor. Halbuki bizce meselenin can alıcı noktası muharririn ihmal ettiği tarafıdır: Bu vaziyeti doğuran sebepler. Bu sebepler bulunup çıkarılmadıkça ve değiştirilmedikçe muharririn teklif ettiği çareler, sathî ve geçici tedbirler, meseleyi hal edemiyecektir. Ortada muharririn de tesbit ettiği mütenakıs bir vaziyet var: tahsil görenlerin, miktarı çoğalıyor, fakat kitap alan ve okuyanların miktarı aynı nisbette artmıyor. Bundan çıkan zarurî netice şudur; Tahsil görenler tahsil çağında kitap okuma zevkini edinmiyorlar, hattâ belki de kitaba karşı menfî bir tavır ediniyorlar. "Aman bana ciddî kitap ve mecmuadan bahsetme, okuyamam" diyen yüksek tahsil görmüş, münevverler tanırım. Kanaatimce bu kitap sevmenin sebebi, yegâne sebebi değilse bile başlıca sebebi, tedris sistemimizdir. Bir kere orta mektep ve lise programlarımız çok yüklü. Talebede ders harici kitap okumak, muallimde de okutmak takati kalmıyor. İkincisi, talebenin eline verebileceğimiz kitaplar az. Dersler umumiyetle bir tek kitabın çerçevesi içinde okutuluyor. "Ders kitabı" olarak yazılan kitaplar ise kitapların en sevimsizi, en kuru ve tatsız yazılmışıdır. İngilizcede bir kitabın sıkıcı olduğunu anlatmak için, "mektep kitabı gibi yazılmış" derler. İnsan sekiz veya onbir sene sadece "ders kitapları" okuyarak kitap zevkine varamaz; buna şaşmamalı. Kitap dağıtma teşkilâtı, sergiler, radyoda konuşmalar ancak yardım edici tedbirler olabilir; asıl mesele mektep çağında talebeye kitabı sevdirecek çareleri aramaktır.

Yurt ve Dünya, Sayı 10, Ekim 1941

"Millî" Sanat, "Eski" Sanat Midir?

Bay Hasan Âli Yücel, edebiyatımız ve umumiyetle sanat hayatımız hakkında radyodaki konuşmasında bu sualin cevabını dolayısile vermiş oluyor. Yücel mecmuasının Eylül ayında bastığı bu konuşmanın metninde, halk sanatının kıymeti ve yarınki Türk sanatı üzerindeki rolünün şu satırlarla hülâsa edildiğini görüyoruz: "Bizim telâkki ettiğimiz hümanizmanın ruhu, eski Yunan medeniyetini beşer tarihi için hakikaten bir mucize saymakla beraber, onu mutlak bir başlangıç bellememektir. Bu itibarla ondan daha ileriye giderek insanlığın, her nerede ve her ne şekilde olursa olsun, bütün eserlerine ehemmiyet vermek istediğimiz için halk edebiyatı umumî kilişesi içine anonim, büyük bir kültür hazinesi sokmuş oluyoruz". "Yalnız şunu derhal belirtmeliyim ki, her şeyde olduğu gibi halk edebiyatı meselesinde de hakikatten ileri bir mübalâğa ile fazla ümide kapılmamalıdır ve halk edebiyatının eski mahsullerini tekrar etmek suretile bir iş yapabileceğine inanmamalıdır. Bu, meselâ, millî mimarî diye bir sinema binasında mihrap motiflerini tekrarlamağa benzer. Yaratmak, yeniden bir döküm yapmaktır. Donmuş ve tarih olmuş şeyleri bir çıkartma gibi ikinci, üçüncü ve beşinci defa resmetmek değildir". Millî sanatı, eski yalı plânlarını ihya etmek, cami resimleri yapmak veya halk şairlerinin tarzını taklit ederek şiir düzmek manasında anlıyanların bu satırları okumalarını ne kadar isterdik!!!

Bugünkü sanat durumumuz bahsinde, Bay Hasan Âli Yücel "Sanat şubelerimizde mutlak bir verim darlığı olmadığı" kanaatindedir. "İçinde bulunduğumuz devre, güzel sanatların her şubesinde bir muhatap kütlenin ve münekkit zümrenin yetişmesi devresidir". Memleketteki geniş tercüme faaliyeti ve resim sahasındaki faaliyetler bu kitleyi hazırlamakta ve umumî sanat seviyemizin yükselmesine yaramaktadır. Böyle sanattan anlıyan, zevk alan bir zümrenin yetişmesi, yarının büyük sanatkârlarını da hazırlıyacaktır; sanatkârlar bu kitleden çıkacaktır. Bunun için de Maarif Vekilimiz, sanat verimini teşvik için alınacak ilk tedbirin "Türk milletini en geniş nisbette okutup yazdırmak" olduğu fikrindedir. "Bu okutup yazdırma sözünü halk tahsil ve terbiyesi manasına alıyorum" [diyor] ve ilâve ediyor: "Şimdiye kadar ilimde ve sanatta arzu ettiğimiz dereceye gelmeyişimizin asıl sebebi bu noktadır. Geniş bir imkân içerisinde ıstıfa olmadıkça cemiyet, büyük adam zor verir" "Asıl dava büyük halk kitlesini her bakımdan yetiştirmektir. Bunsuz bütün o küçük tedbirler (sanatkârın himayesi gibi tedbirler) gelip geçici kalmağa mahkûmdurlar."

Yurt ve Dünya, Sayı 10, Ekim 1941

Denize Atılan Balıklar

Bir iki hafta evvel İstanbul gazeteleri yazdı: O kadar çok torik tutulmuş ki piyasayı düşürmemek, fiatları yüksek tutmak için bir kısmını tekrar denize -ama bu sefer ölü olarak- salıvermişler. Bu hâdiseyi ele alan bir muharrir, haklı olarak, kızıyor, balık ticaretiyle uğraşanlara çıkışıyor. Balıkları denize döküp piyasada çiftini 25 kuruşa satacağınıza, bırakın çifti beş kuruşa kadar düşsün, halk da bol bol balık yesin diyor. Muharririn hiddetine iştirâk etmemek mümkün değil, fakat temenni ettiği vaziyetin de gerçekleşmesi mümkün değil; iktisadî şartlara uymuyor. Mürakaba Komisyonu fiatları kontrol etsin, diyor. Farzedelim fiatlar böyle zorla düşürüldü. Ne olacak? Bu sefer de balıkçılar balığa çıkmazlar, veya az balık tutup dönerler. (Balıkçıların birkaç günde bir balığa çıkmağa karar verdiklerini muharir kendisi ayni yazısında haber veriyor). O zaman, balıkçıları balığa çıkmağa polis kuvvetiyle icbar mı edeceğiz? Muharririn acı acı şikâyet ettiği vaziyet, fiatların zoraki yüksek tutulması vaziyeti, serbest rekabetin carî olduğu her sahada her zaman kullanılan bir usuldür. İstanbul balıkları, Garp memleketlerinde büyük kumpanyaların daima yaptıklarını küçük ölçüde tatbike kalkmışlar. Serbest rekabete ve kâr gayesine dayanan iktisadî teşebbüsler, halkın iyiliği, ucuz yaşaması gibi hayırsever gayelerle işlemezler; böyle işlemeyi onlardan bekleyemeyiz de; tatbiatlarına uygun değildir. Çare ya balıkçılığı da devletin iktisadî faaliyetleri arasına sokmak, yahut da hem balıkların denize atılmasının önüne geçecek, hem de piyasanın düşmesine, balıkçıların zarar etmesine mâni olacak teşebbüslere girişmektir. Ayni gazetenin diğer bir sütununda, toriklerden yağ çıkarılması düşünüldüğü yazılıydı; bu yağ, bazı sanayi şubelerinde ihtiyaç hissedilen ve şimdi de dışarıdan gelmiyen bir başka yağın yerini alabilecekmiş. Bu yapılırsa balıklar ziyan olmaz, balıkçılar da zarara girmez. Ama halk yine ucuz balığa kavuşmıyacak. O da bir başka mesele.

Yurt ve Dünya, Sayı 11, Kasım 1941

Dünyanın Gidişi

İnsanlığın gidişi hangi istikamettedir? Bu istikamete nisbetle bugünkü vaziyetin manâsı ve bizim için ehemmiyeti nedir? Bu suallerin cevabını araştırmak her düşünen insanı ilgilendirir.

Hayatı sadece yemek içmek, gülüp eğlenmekten, hasılı günlük şahsî ihtiyaçların tatmininden ibaret telâkki etmiyenler için dünyanın bugünkü halinde nikbin, ümitli bir görünüşe sahip olmak hemen hemen imkânsız görünüyor. Milyonlarca insan kaybını, denizlere gömülen serveti, harap edilen mamur beldeleri duydukça insan, "Ne kadar hayat, emek, gayret, servet harcanıyor; bunlar yıkıcı gayeler için değil de yapıcı, müsbet işler için kullanılsa dünya cennete dönerdi," diyor. Sürüp gitmekte olan harp, hesabını bilmiyen insanlığın müthiş bir israfından başka bir şey değil gibi. Bu israfın sonu ne olabilir. Ancak yıkım. Bu israfın müsbet, kurucu bir sonucu olmaz. Filhakika yalnız bugünkü şartlar ve bunları hemen takip edecek neticeler düşünülürse, istikbal hakkında ümitli olabilmeğe pek imkan yok; fakat bedbin, karanlık bir hayat görüşü gayreti öldüren, hevesi kıran, insanı iş görmekten alakoyan bir ruh halidir. Bu karanlık havadan kurtulabilmek, biraz olsun ışığa kavuşabilmek için "uzun menzilli bir görüş"e sahip olmak lâzım. Hemen yakın istikbalde değil, daha uzun bir zaman çerçevesi içinde hâdiseleri düşünmek gerekiyor.

Böyle "uzun menzilli bir görüş" noktasından bugünün hâdiseleri başka bir renkte ve istikamette görünüyor. Devam etmekte olan harp sadece "boş yere israf" olmaktan çıkıyor; bu kaynaşma, bu hercümerç bir manâ kazanıyor; yeni bir devrenin öncüsü gibi görünüyor.

Ta en eski filozoflardan beri tabiatın, bütün varlığın, bir değişme, akış halinde olduğu söylenmiştir. Esas olan hâdise hareket, değişmedir; durma, iki hareket arasında izafî bir durumdan veya daha süratli değişmelere nisbetle daha ağır değişmelere atfedilen halden başka bir şey değildir. Bu değişmelerde iki kutuplu veya iki cepheli bir vetirenin zincirleme devam ettiği görülür: birleşme ve bağlanma-çözülme, teazzi-dağılma. Bağlanma ve terkip vetiresi ilerleyip de kısımları az çok birbirine uygun bir taazzuv meydana gelince nisbî bir istikrar ve tevazün hali belirir, fakat bu istikrar ve tevazün tam ve daimî değildir; bozulur, çözülür ve tekrar yeni bir terkip, yeni bir şekilleşmeğe yer verir. Denilebilir ki, hâdiseler, daimî bir tevazün haline doğru gider fakat tam erişmez, dağılır; bunun için hâdiselerde (insan âlemi de dahil) bir nevi "hareket halinde bir tevazün" vardır.

Şu halde her çözülme ve dağılma hali ve bu hali vasıflandıran kargaşalık, nizamsızlık, dar bir çerçeve içinde düşünülürse menfi, yıkıcı, esef edilecek bir hâdise gibi gözükür, fakat daha geniş bir çerçeve içinde, "uzun menzilli bir görüş" noktasından, yeni bir terkîbe ve nisbî tevazüne götüren bir "ön safha" manâsını alır. 1914 harbi ve bugünkü harp de eski düzenin bozulması, yeni bir devrenin belirmesi vetiresinin

dış alâmetleridir.

İnsan cemiyetlerinde iki kutuplu çözülme ve bağlanma ve terkip vetiresini meydana getiren sebepler nelerdir? Esas sebebi teşkil eden hâdiseyi daha evvelki bir makalemizde bir başka vesile ile kısaca ele almıştık (Mecmuamızın 9 uncu sayısında "İptidaîlik ve Medenilik Meselesi" makalesi). Cemiyetin her kısmının ayni süratle ve ayni zamanda değişmediğine işaret etmiştik. İçtimaî değişmede ilerlemeler ve geri kalmalar vardır. Tabiatla olan münasebetler sahasında -teknoloji ve iktisadî teşkilâtta- değişme umumi bir istikamet ve bir miyara göre artış gösterir; fakat âile, din, devlet, hukuk gibi müesseselerde ve örf ve âdetlerde ayni hâdise müşahede edilemiyor. Bu hal cemiyette gerginlikler, dahilî intibaksızlıklar doğuruyor. Mevcut içtimaî tevazün bozuluyor ve cemiyet yeni şartlara az çok uygun yeni bir tevazüne erişiyor; bu vetire zincirleme tekrar ediyor.

Bu hâdise cemiyetlerin iç yapısına ait; fakat iç yapılarının kısımları arasında olduğu gibi cemiyetler arasında da değişme süratinde farklar vardır. Cemiyetlerin hepsi ayni süratle ve ayni istikamette değişmiyorlar. Hususî coğrafî ve tarihî şartlar arada farklar doğuruyor. Bazı cemiyetlerde, hususî şartlarından dolayı, erişilen muayyen bir tevazün hali nisbeten uzun sürüyor, diğer bazılarında ise aksine, değişme hızlanıyor. Bunun için ayni zamanda muhtelif çeşitten, muhtelif tekâmül derecesinde cemiyetler mevcut olabiliyor; bugün ise dünyada en iptidaî tip cemiyetlerden en mütekâmil tip cemiyetlere kadar hemen hemen her çeşit cemiyet şekline tesadüf etmek mümkündür. Bütün bu cemiyetler ayni arz üzerinde omuz omuza yaşıyorlar.

Arzı ve bütün insan cinsini birer cüzütam olarak ele aldığımızda, cemiyetler bir bütünün parçaları olarak görünüyor ve bu parçalar-cemiyetler-arasında da bir münasebetler sistemi mevcut olduğu beliriyor. Cemiyetlerin iç değişmeleri dış münasebetlerine tesir ediyor, onu da değiştiriyor; ve sonra dış-münasebetler-sistemindeki değişmeler de her cemiyetin iç yapısına tesir ediyor. Cemiyetler arasında değişme süratinde ve tekâmül derecesinde farklar olduğundan cemiyetler-arası-münasebetler-sisteminde her cemiyetin mevkii diğerlerile bir ve ehemmiyeti ayni değildir. Daha ileri olan cemiyetler bu münasebetler sisteminde daha tesirli, daha faal bir rol oynarlar.

Mübadelenin, yani ticaretin ve muhabere ve münakale vasıtalarının henüz inkişaf etmediği zamanlarda cemiyetler-arası-münasebetler-sistemi birbirinden ayrı cemiyetlerin arz üzerinde yan yana sıralanışından ibaretti. Şüphesiz cemiyetler hiç bir zaman tamamiyle kendi içlerine kapalı ve birbirlerinden tamamiyle ayrılmış bir vaziyette olmamışlardır. Tarihte büyük muhaceretler, cemiyetleri birbirleriyle temasa getirmiş, kültür kaynaşmalarına sebep olmuştur. Mübadelenin başlangıcı da çok eski devirlere kadar, tarihten evvelki devre kadar gider; fakat bu mübadele kemmiyetçe az ve sahası dar olduğundan cemiyetleri sıkı bir surette birbirine bağlamağa kâfi değildi. Yeni zamanlardan evvel ticaretin bilhassa arttığı devreler olmuştur; Fenikeliler, eski Yunanlılar, Romalılar zamanında olduğu gibi. Lâkin bu zamanlardaki ticaret dahi bugünküne nisbetle azdı. Sanayiin ilerlememesi, ve mübadelenin ancak muayyen mıntıkalar arasında oluşu ticaretin daha fazla inkişafına sed çekiyordu. Mübadele edilen eşya en fazla ziraî mahsuller veya ziraî sanayi mahsulleriydi; ve ticaret bilhassa Akdeniz havzasına inhisar ediyordu. Bununla beraber,

ticaretin bugüne nisbetle az çok inkişaf etmiş olduğu bu devirlerde bile cemiyetler arasında bir farklaşma belirdi: Ticaretle meşgul olan ve ticaretin büyüdükçe şehirlerde toplandığı cemiyetler, dıştan gelen ticarî münasebetlere "tâbi" olan, şehirlerin teşekkül etmediği veya az inkişaf ettiği cemiyetler. Ticaretin toplandığı cemiyetler, cemiyetler arası münasebetlerinde hâkim bir mevki tutuyorlardı, diğerleri ise "tâbi" bir mevkide idiler. Fakat bu "hâkim" ve "tâbi" münasebetleri hiçbir vakit yeni zamanlarda olduğu kadar geniş bir ölçüde ve aşırı bir derecede belirmemiştir, çünkü ticaret ve onu mümkün kılan muhabere ve münakale vasıtaları bu son devrede olduğu kadar inkişaf etmemiştir.

On beşinci asırdan sonra gittikçe genişliyen ticaret, ilk defa olarak dünyanın en ücra köşelerine kadar yayıldı ve bütün cemiyetleri birbirine bağladı. Bu münasebetler ağında bazı cemiyetler ağın kenarlarındadır, diğerleri daha merkezdedir ve bunun için de herbiri ayni sıklıkla bağlanmamıştır; ama hepsi, az veya çok, doğrudan veya dolayısile, bu ağa ilişiktir. Teknik tekâmül dolayısıyla hız alan sanayi, mübadele edilebilecek eşyanın çeşidini ve miktarlarını arttırdığından ticarî faaliyetin şiddeti, hacmi de arttı. Bu suretle hem daha çok cemiyet birbirlerine bağlandı, hem de aradaki bağlar kasıldı, kuvvetlendi. Bu dünya genişliğinde münasebetler sisteminde hâkim rolü ticaret ve sanayiin toplandığı cemiyetler oynar; coğrafî mevki bakımından bu hâkimiyet Avrupanın şimal batısında ve şimalî Amerikada toplanmıştır.

Bu hâkimiyet ve temerküzün ilk sebebi -ve şimdi de esas sebeplerinden biri- olan ticaret ve ticareti mümkün kılan muhabere ve münakale vasıtaları, ayni zamanda bu temerküzün dağılmasına, hâkimiyetin azalmasına sebep olan âmillerdir. Ticaret ve münakale ve muhabere vasıtaları hâkim merkezlerin kültürünü (içine teknik de dahil olmak üzere en geniş mânâsında kültür) diğer mıntakalara yaydılar. Ticaretten edilen istifadede hâkim merkezler arslan payını almakla beraber, bu ticaret girdiği cemiyetlerde de değişmeler doğuruyor, iktisadî hayatı yeni istikametlerde az çok inkişaf ettiriyordu. Garbın iktisadî nüfuzu ile beraber garptan sosyal müesseseler ve yeni fikirler de giriyordu. Bu değişmelerin neticesi, bir taraftan dünyanın tâbi mıntakalarının garbın hâkimiyetine karşı isyan ve mücadelesi, diğer taraftan, garp kültürünün yayılması, dünya genişliğinde bir "kültür tesviyesi" ameliyesinin başlaması oldu. Eğer mıntakalar istiklâllerini müdafaa edebilecek bir hale geldikçe, birer birer garbın hâkimiyetine isyan ettiler ve bu yeni memleketlerin ticaret ve sanayii garbinkilerle rekabet etmeğe başladı. Bugün hâkim memleketlerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri Avrupada kapitalizmin ilk geliştiği devirde tâbi memleketlerden biri idi ve iktisadî ve siyasî istiklâlini ilân ederek garp Avrupasiyle rekabet eden ve nihayet onu da geçen ilk memleket oldu. İkinci olarak Japonya gelir. Daha sonra Yakın Şark ve Uzak Şark memleketleri de Batı Avrupasının, Amerikanın ve Japonyanın tahakkümüne baş kaldırdılar. Böylece, çok dar bir sahada, Avrupanın batısında, hattâ yalnız şimal batısında merkezleşen iktisadî ve siyasî hâkimiyet çözülmeğe başladı ve garp kültürü diğer mıntakalara yayıldı ve hâlâ dağılmakta devam ediyor. Bu dağılma dünya genişliğinde tamamlandığı gün, mıntakalar arasında ancak nisbî bir hâkimiyet olabilir, bugünkü keskin farklar ortadan kalkar.

Kısaca hülâsa ettiğimiz garp kültürünün yayılması vetiresi, eski hâkim memleketlerin düzenine halel verdi; cemiyetler-arası-münasebetler-sistemi bozuldu.

Dünyanın bugünkü kargaşalığı, "kuvvetle hâkim" ve "tâbi" ikiliğine dayanan dünya muvazenesinin bozulmasıdır. Bu muvazenenin sarsılması bir taraftan hâkim memleketlerin iç bünyelerinde zorluklar doğurur, iç yapılardaki ayrılıkları, tezatları keskinleştirirken, diğer taraftan da hâkim memleketler arasında rekabeti araştırdı. Artık imparatorluklara müstemleke olarak ilâve edilebilecek yeni mıntakalar, ilhak edilmemiş kıt'alar yok; eski müstemlekeler, ve iktisaden tâbi mevkide olan memleketler de kalkınma halindeler; garbın nüfuz ve hâkimiyetine karşı koyuyorlar. Bu vaziyet eski hâkim memleketlerin vaziyetini zorlaştırıyor, aralarındaki rekabeti kızıştırıyor. Mücadelenin sonunda hangi memleket hâkimiyeti diğerinden alırsa alsın bu hâkimiyetin uzun sürmesi ihtimali yoktur; sosyal değişme ve dünyanın sosyal şartları artık hâkimiyetin dar, mahdut bir sahada merkezleşmesine ve diğer mıntakaların tamamiyle tâbi bir duruma girebilmesine müsait değildir. Bugünkü mücadeleler, harpler, kalkınma hareketleri hem cemiyetlerin iç yapılarında, hem de cemiyetler-arası münasebetler-nizamında meydana gelen esaslı, derin değişmelerin neticesidir ve daha da gelecek yeni değişmelerin öncüsüdür.

Uzun menzilli bir görüş noktasından dünyanın gidişi bu istikamette görünmekle beraber, yakın bir istikbal dikkate alınırsa, memleketimiz gibi yeni kalkınmakta olan memleketler için bugünkü vaziyetin mühim bir manâsı vardır. Eğer garp memleketlerinden biri veya bir kaçı hâkimiyeti ele alabilir ve bir müddet olsun devam ettirebilirse, bu hâkimiyetin, eskisinden çok daha şuurlu ve zecrî bir şekilde olması ihtimali vardır. On dokuzuncu asrın sonlarına kadar kapitalizm devamlı bir surette genişlemekte idi; umumiyetle liberal bir zihniyet hâkimdi. Kapitalist sistemin iktisadî vetirelerinin "tâbi" memleketleri uyandırdığının, onların iktisadî sistemlerini de değiştirdiğinin pek farkında değildiler; zaten paylaşılacak yerler bolca olduğundan buna ehemmiyet de vermiyorlardı. Ama geçen asrın sonlarından beri kapitalizmin genişlemesi sınırlarına erişmiş görünüyor. İç yapılarda ve dış münasebetlerde doğan zorluklar liberal zihniyetin ve usullerin üstünden sünger geçti. Kapitalizm daha kontrollü ve şuurlu bir şekil almağa başladı; mühim bazı devletlerin siyasî rejimi bile bu yüzden değişti. Harp sonunda bazı cemiyetler hâkim bir mevkide kalabilirlerse, bu hâkimiyeti daha sistemli ve zecrî bir tarzda tahakkuk ettirmeğe teşebbüs edebilirler, diğer memleketlerin hiç değilse iktisaden tâbi mevkide kalmasına, iktisadî olgunluğa erişerek kendilerine kafa tutmalarına mâni olmağa çalışabilirler. Onun için bugünkü vaziyet kalkınmakta olan memleketler için bir fırsattır. Onlar hazır birbirleriyle çekişirken kalkınma hareketini tamamlamak, iktisadî ve sosyal ilerlemeyi hızlandırmak lâzımdır. Ama bugünkü vaziyet bir taraftan bu imkânı verirken, diğer bir cihetten bu işi başarmayı güçleştiriyor. Kalkınmakta olan memleketler daha bir müddet Avrupanın tekniğini almak ihtiyacındadırlar; milletler arası mübadelenin zorlaştığı bu devirde garptan istenilenleri alabilmek güçleşiyor. İkincisi, münasebetlerin nazik, istikrarsız olduğu bu zamanda bütün gayret ve enerjiyi iç yapı üzerinde toplamak imkânsızdır. Bu müşküllere rağmen, başarılması zarurî olan, bütün kuvvetimizle tahakkukuna çalışmamız icap eden iş, iktisadî kalkınmayı bir an evvel tamamlayabilmektir.

Yurt ve Dünya, Sayı 11, Kasım 1941

Propaganda ve Terbiye

Bazan okumakta olduğumuz bir makaleyi, bir kitabı veya dinlemekte olduğumuz bir konuşmayı, bir nutku yarıda bırakır, küçümsemek ve beğenmemezlik ifade eden bir eda ile "propaganda!" deriz. Bu sözümüzde menfî bir hüküm gizlidir, bir yazı veya konuşmaya "propaganda" demek onu kötülemektir. Propaganda cinsinden olan bir yazı veya konuşma ile böyle olmıyanlar arasındaki fark nedir? Propagandanın ne olduğu meselesi ile uğraşanlar ve bu alanda tetkiklerde bulunanlar da meseleyi tamamiyle aydınlatmış değillerdir; bazı vasıflarını belirtmekle beraber, hâlâ çözülmedik, münakaşalı noktalar vardır.

Diğer taraftan propaganda tabiri menfî manasını kaybetmek temayülünü de gösteriyor. Modern devletlerin resmî propaganda teşkilâtı var ve bunlardan açıkça propaganda nezareti, bürosu v.s. olarak bahsediliyor. "Halk terbiyesinde" propagandanın mühim rolü olduğu ileri sürülüyor. "Propaganda" ile "terbiye" aynı mıdır? Suali ortaya çıkıyor.

İkisi arasındaki farklar ve benzerlikler münakaşa ediliyor. Nazarî ve ilmî bakımdan incelemeler, tetkikler, münakaşalar devam ede dursun, diğer taraftan pratikte propaganda tekniği günün mücadelelerinde, içtimaî cereyanlarda, bir "dâva"sı olan her zümre tarafından gittikçe artan bir ölçüde ve kuvvette kullanılıyor.

"Propagandadır" diyerek beğenmeyip bir tarafa bıraktığımız yazının doğruyu söylemediğine kaniyizdir. Demek ki, propaganda olanla olmıyanı ayırd ederken ilk kullandığımız ölçü, söylenenlerin hakikata uygun olup olmamasıdır. Bir vak'ayı yalnız bir cephesinden değil bütün cepheleriyle ele alan, taraf girlik etmeden hâdiseleri tesbit eden, "malûmat" veren yazılar ve sözler propaganda değildir. Ama yalnız kendi başına bu ölçü, hakikate uygun olup olmamak vasfı, propagandayı belirtmek için yeter görünmüyor. Bir kimse, hâdiseleri tam tesbit edemediğinden veya bilgisizliğinden dolayı hakikattan kendi de farkına varmadan ayrılırsa onun söylediklerine propaganda demiyoruz; öyle sözler için "yanlıştır, eksiktir" hükmünü veriyoruz. Hakikatin değiştirilmesinde kasıt varsa, bilerek, hususî bir maksatla hâdiseler yalnız bir cephesiyle veriliyorsa ancak o zaman propaganda damgasını basabiliyoruz. Propagandada hem hakikata uygun olmamak vardır, hem de bu uygunsuzluk kasdîdir.

Propagandada şuurlu olarak hakikati tahrif ettiren maksat nedir? Maksat, propaganda edilenlerde propagandayı edenin gayesine uygun gelen muayyen hisleri, kanaatleri yerleştirmek ve bu suretle onları propaganda edenin istediği yolda harekete geçirmektir. Şu halde propaganda, fertlere tesir etmek, onların hareketlerini "kontrol" etmek tekniğidir. Propaganda hakkında bu neticeye gelince, terbiye ile propaganda arasında bir benzerlik olduğu beliriyor. Terbiye de, terbiye edilenlerde muayyen bazı fikir, kanaat ve hisleri, hareket tarzlarını, itiyatları kurmak tekniği değil midir?

Bu noktada propaganda ile terbiye gerçekten bir benzerlik gösterir; her ikisi de birer "içtimaî kontrol" vasıtasıdır, yani fertlerde bir takım tavır ve hareketlerin teşekkülüne hizmet eden vasıtalardır. Terbiye denince daha çok büyüklerin küçüklere tesirini anlarız, propaganda ise küçük büyük herkese, fakat daha çok büyüklere tatbik olunur; ama bu fark esaslı bir ayrılık değildir; büyük veya küçük olsun, bir alanda yeni, acemi olanlar terbiye edilirler. Mühim olan, dediğimiz gibi, fertleri kontrol etmek, istenilen yola getirmektir. Propagandanın ne kadar menfî, kötü bir mânası varsa, terbiyenin aksine umumiyetle iyi bir mânası vardır. Bir kitap, bir makale propaganda ise kötüleriz; "terbiyevî" ise beğenir, kabul ederiz. Ama her zaman "propaganda" olanla "terbiyevî" olanı ayırd edebiliyor muyuz? Bir taraftan aralarında insanı şaşırtan bu benzerlik var, fakat diğer taraftan biri kötü öbürü iyi telâkki ediliyor, Öyleyse bunları birbirinden ayırd etmek mühim bin mesele olarak önümüze çıkıyor.

Propaganda ile terbiyeyi ayıranların ilk ortaya sürdükleri fark, yukarıda işaret ettiğimiz "hakikate uygun olup olmamak" vasfıdır. İkinci olarak, propagandanın insanın hislerine, ilkelerine hitap ettiği halbuki terbiyede akıl ve mantıka hitap edildiği söylenir. Gerçekten, terbiyenin bilhassa bugünün cemiyetlerindeki müesseseleşmiş terbiyenin mühim bir kısmı "bildirici"dir; malûmat verir. Bugünkü mektep sisteminin gördüğü birinci ve en büyük iş "bilgi" vermektir; âdeta terbiye=öğretim haline gelmiştir; şahsiyetin teşekkülü, gencin fikrî ve hissî "terbiye"si ikinci plânda kalmıştır. Modern terbiyenin bu "öğretim" kısmında akla, mantığa hitap edilir; "ilmî hakikat"a uygun olarak malûmat verilir; halbuki propaganda da icap ederse "hakikat" kasden değiştirilir; çünkü maksat doğruyu öğretmek değil, her ne suretle olursa olsun bir şeyi doğru imiş gibi kabul ettirmektir. Terbiye ile propaganda arasındaki bu farkı şöyle de ifade ederler: terbiyede, verilen hükümlerin, çıkarılan neticelerin doğru olup olmadığı tetkik edilir. Halbuki propaganda da yalnız son hükümler, neticeler verilir. Bu hükümler, neticeler "hakikata uygun" olabilir; ama ileri sürülmelerine sebep "hakikata uygun" olmaları değildir; propagandacının işine yaradığı içindir. "Neticeler", akıl, mantık, isbat yolu ile değil, bir takım hususî tekniklerle, ferdin his ve ilcalarıyla oynıyarak kabul ettirilmeğe çalışılır. Terbiyede tetkik, tenkid, münakaşa vardır; propagandada bunlar hakikî mânada yoktur; icap ederse gûya, tamamen şeklî olarak kullanılır. Propagandada hükümler kat'îdir; şüpheye yer bırakmaz: her meseleyi bıçak kesimi haleder veya etmek iddiasındadır.

Terbiye ile propaganda arasında işaret edilen bu farklar vardır, doğrudur; fakat bunlar terbiyenin "öğretim" kısmına aittir. Ferdin hissî terbiyesi bu gün daha çok mektep haricindeki muhitlerde belirir; mektep haricinde olmakla beraber bu da "terbiye" tarifi içine girer. Daha evvelki cemiyetlerde, cemiyetin bilgi yükünün hafif olduğu hallerde, öğretim terbiyede bu kadar mühim bir yer tutmuyordu. Şahsiyetin teşekkülü, hislerin terbiyesi bahsinde terbiye ile propaganda arasındaki ayrılıkların ortadan kalktığına mı hükmedeceğiz? Cemiyetin istediği ülkülerin, hislerin, inançların, görüşlerin fertlerde yerleşmesi de terbiyenin gördüğü işlerden değil midir? Bu alanda akıl ve mantığa değil, hislere hitap edilmez mi? "Hakikata uygun olup olmamak" ölçüsü artık ortadan kalkmaz mı? Terbiyenin bu cephesiyle propaganda aynı şey gibi gözüküyor.

Terbiyenin bu cephesiyle propaganda arasındaki benzerlik gerçekten kuvvetli görünür, ama gene esas ayrılıklar vardır. Buradaki ayrılık daha ince, daha güç yakalanabilir, fakat neticeleri itibariyle çok mühimdir. Bu noktayı aydınlatabilmek için yukarıda kısaca işaret edip geçtiğimiz "propagandada maksat" bahsini tekrar ele almak gerekiyor. Terbiye de propaganda da fertleri kontrol etmek işini görürler, fakat terbiyede gayede birlik propagandada ise gayede ikilik vardır. Terbiyede, cemiyette yerleşmiş ve yaygın olan, doğru, iyi, güzel bilinen ülküler, inançlar, görüşler, his ve kanaatler, kısaca mevcut "içtimaî kıymetler" fertlere aşılanmağa çalışılır. Bunlar cemiyette yerleşmiş, kök salmış kıymetler olduğundan, iyilik, doğruluk ve güzelliklerinden şüphe edilmediğinden, tabiî olarak kabul edilir; bu kıymetler müdafaa, "seferberlik" halinde değillerdir. Mevcut kıymetleri fertlere aşılamaktan gaye, onları cemiyete intibak ettirmek, mevcut nizamda ahenkli bir şekilde yaşayabilmelerini temin etmektir. Propagandada kabul ettirilmeğe çalışılan kıymetler yerleşmiş, kök salmış kıymetler değillerdir, bu kıymetlerle ilgili olan zümreler, teşekküller tarafından cehitle, bu hususta seferber edilmiş teşkilat ve usullerle kabul ettirilmeğe çalışılan yeni yeni kıymetlerdir. Daha da mühim olan, bu yeni kıymetlerin kabul edilmesi için ileri sürülen sebepler ve elde edilmesi işaret edilen gayeler hakikî sebepler ve gayeler değildir. Propaganda edenler, edilenleri kendi hususî, gizli gayeleri için alet olarak kullanmağa çalışırlar. Belirtilen gayeler ile asıl gayeler ayrıdır; bunun için propagandada gayede ikilik vardır diyoruz. Terbiyede aşılanan kıymetler yerleşmiş, yaygın olduklarından bunların aşılanması da yerleşmiş, an'anevî usullere göre âdeta kendiliğinden olur. Fert içinde yaşadığı muhitten bunları pek de farkına varmadan alır. Halbuki propagandada kıymetler hususî bir gayretle, planla, teşkilâtla aşılanır. An'anevî usuller, vasıtalar olmadığı için yapma vasıtalar kullanılır. Bu vasıtaların müşterek vasfı ferdin heyecanlarını körüklemek ve bunlarla oynıyarak istenilen kıymetleri ona aşılamaktır. Sonra bir de tebiyede daha çok kurucu, müsbet hislere; sadakat, iyilik, fedakârlık, vazife v.s. gibi daha "yüksek" addedilen hislere hitap edildiği ileri sürülür, propagandanın ise daha "aşağı" veya "ipdidaî" denilen, doğrudan doğruya biyolojik insiyaklardan doğan hislere hitap ettiği iddia edilir. Hislerin daha "yüksek" veya "aşağı" olması münakaşa edilebilir pürüzlü bir mesele ise de hiç şüphe yok ki propagandada başlıca üzerinde durulup işlenen his korku, emniyetsizlik hissidir. Süratle değişen, istikrarsız, ve ferde karışık, anlaşılmaz görünen modern cemiyet şartlarının fertte doğurduğu emniyetsizlik ve gelecekten endişe hali, kabul ettirilmek istenilen kıymetlerin yerleşmesi, tutunabilmesi için kullanılır. Propaganda teknikleri teferruatta ne kadar değişirse değişsin hepsinin esas itibarıyla kullandığı usul birdir; bu usul üç unsurdan mürekkeptir: 1) Bir tehlikeye işaret edilir; korku ve endişe yaratılır veya zaten mevcut olan bu hisler kuvvetlendirilir, belirtilen, tehlikede gösterilen şey, aziz, mukaddes tutulan bir müessese, bir ahlâkî kaide, siyasî bir prensip, maddî menfaat, bir zümrenin, saadet ve refahı, itibarı, şöhreti, elhasıl kıymet verilen herhangi "bir şey olabilir. 2) Bu aziz, sevgili "şey"i tehlikeye düşüren bir sebep, bir "düşman" vardır; bu "düşman" yerine göre diğer bir içtimaî zümre, yeni bir, içtimai cereyan, siyasî bir hasım, Hastalık, Taassup, Cehalet, Dinsizlik, Moda v.s. olabilir. 3) Propagandayı eden zümre veya teşkilât, onun ortaya sürdüğü program, umdeler, prensipler, çareler "düşman"ı yenecek ve tehlikede olan

"sevgili"yi kurtaracak birer "kahraman" olarak ileri sürülür. Görülüyor ki kullanılan usul dramatiktir. Bir mücadele savaş vaziyeti yaratılır. Vaziyetteki şartlar, unsurlar "şahıslandırılır." Mücadele edilmesi istenilen zümreler ve şartlar fena maksatları olan habis kuvvetler, Kara Kuvvetler olarak belirtilir. Kurtarılması veya elde edilmesi istenilen gayeler de kutsî bir renge büründürülür. Kurtuluş için gereken şartlar, faaliyetler ve bunları güdenler de birer "kahraman" haline sokulur. Sonra tehlikenin belirmesinden başlıyarak "düşman"ın faaliyeti, zararları, edilen mücadeleler anlatılır; ve kurtuluşun gerçekleşmesi ile perde kapanır, ister bir nutuk, ister bir kitap, ister bir kaç cümleden ve bir resimden ibaret afiş şeklinde olsun, propagandada daima bu üç unsur ve kurtuluşla biten mücadelenin hikâyesi mevcuttur.

Yazımızın başında propagandanın hem kötü bir mânası olduğuna hem de bu kötü mânayı kaybetmek temayülünü gösterdiğine işaret ettik. Yukardaki kısa incelemede propagandanın bu kötü mânasının nereden geldiğini, sebeplerin de gözden geçirdik. Şimdi propagandanın bugünün cemiyetlerinde neden büyük bir yer tuttuğunu, neden fena mânasını kaybederek açıkça kabul olunan bir usul haline gelmekte olduğunu gene kısaca ele alalım.

Bugünün cemiyetleri hızlı bir değişme halindedirler. Modern teknik süratle değişiyor; nesilden nesile geçen ananevi usuller yerine elde edilmek istenilen gayelere daha uygun, ilmî bilgiye dayanan rasyonel usuller kullanılıyor; bunlar durmadan yenileşiyor, değişiyor. Teknik değişmeler iktisadî münasebetler sisteminde, teşkilâtta değişmeler doğuruyor, daha uzak sosyal sahalarda da akisler bırakıyor. Modern teknik aynı zamanda cemiyetleri birbirleriyle temasa getiriyor, bu temasları çoğaltıyor, şiddetlendiriyor. Yeni usuller, fikirler, görüşler, cereyanlar süratle dağılıyor, yayılıyor. Netice, daimi bir hareket ve değişme halinin belirmesidir. Yerleşmiş, köklü kıymetlerin ve usullerin gevşediği, çözüldüğü, yeni kıymetlerin belirdiği bu cemiyetlerde terbiye de eski şeklini kaybediyor. Eski kıymetler yenilerle mücadele ve müdafaa halinde olduklarından eski kıymetlerin fertlere aşılanması dahi yukarıda vasıflarını belirtmeğe çalıştığımız "terbiye" yolundan ziyade "propaganda" yolu ile oluyor. Mevcut kıymetler çözüldüğü, zayıfladığı zaman, bunlar artık eskisi gibi fertler tarafından sorguya çekilmeden; şüphe, münakaşa edilmeden oldukları gibi kabul olunmazlar. Eski ve yeni kıymetlerin değeri münakaşa edilir. Bir taraftan mantıkî deliller, istidlaller ile bu kıymetler müdafaa edilirken, diğer taraftan vasıtalı usullerle, "propaganda" ile kabul ettirilmeğe çalışılır. Terbiye ile propaganda arasında anlattığımız farklar vardır, fakat bugünün terbiyesi bazı cephelerinden propaganda halini alıyor; yani propagandada kullanılan usuller terbiye müesseselerinde, mekteplerde, gençlik teşkilâtında da kullanılıyor. Bugünkü terbiyenin "öğretici" kısmı ilim bilgisine, aklın prensiplerine dayanıyor, akla, mantıka hitap ediyorsa da, şahsiyetin, hissî cephesinin teşekkülü daha fazla propaganda teknikleriyle işleniyor; müdafaa edilen eski kıymetler veya yerleştirilmek istenilen yeni kıymetler daramatik usullerle, doğrudan doğruya heyecanları işleyerek, tahlil ve tenkide yer bırakmadan aşılanmağa çalışılıyor.

Propaganda modern sosyal şartların doğurduğu bir hâdisedir. Geçmişte de yeni sosyal cereyanlar, yeni dinler propaganda usulünü kullanmış olabilirler, ama sistemli, şuurlu, büyük mikyasta propaganda modern cemiyetlere hastır. Propaganda

"fertleri kontrol etme" usulü olduğuna göre edindiği gayeye göre iyi veya fena diye vasıflandırılabilir. İyilik veya kötülük hükmü gayeye göre verilebilir. Gayesi "iyi" dahi olsa propaganda, taşıdığı vasıflar dolayısiyle, bilhassa heyecanları işlemesi, ekseriya gayede ikilik bulunması, tahlil, tenkit ve muhakemeye yer vermemesi yalnız "neticeleri" olduğu gibi kabul ettirmeğe çalışması dolayisiyle tehlikeli bir usuldür.

Yurt ve Dünya, Sayı 12, Aralık 1941

Namık Kemal'in Sosyal Fikirleri

Namık Kemal bir sosyolog veya filozof değil, zamanındaki Osmanlı cemiyetinin sosyal meseleler ile yakından alâkadar olan ve onların hal çarelerini arayan bir ıslahatçıdır. Bu hususdaki fikirlerini kitaplarda değil, gazete makalelerinde ifade etmiştir. Fakat makalelerinde perakende bir surette ifade ettiği fikirleri bir araya getirilince mütecanis bir bütün teşkil eder. Namık Kemal bir sistem kurmamıştır, fakat fikirleri sistemlidir. Bu yazıda onun dağınık fikirlerini aralarındaki mantıkî rabıtalara göre bir araya getirerek toplu bir halde, bir sistem halinde, belirtmeğe çalışacağım.

Namık Kemal'in sosyal fikirleri arasında en mühim yer tutanları Devletin menşeine, vasıflarına, teşkilâtına dair olan görüşleridir. Zira Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu müşkül vaziyetin başlıca sebebini o, devlet teşkilâtının bozukluğunda bulur. Bu teşkilât düzelirse, İmparatorluğu dahilden ve hariçten tazyik eden, parçalanmağa doğru götüren âmiller ortadan kalkacaktır. Maamafih, devletin ıslahı derhal ve ilk plânda yapılması icap eden bir iştir. Bu iş başarıldıktan sonra Osmanlı cemiyetini sağlam, müterakkî bir temele oturtmak için başarılması daha uzun zamana mütevakkıf olan ve sosyal tekâmülü intaç edecek olan işlere girişmek lâzımdır. Bunların başında maarif meseleleri gelir. Maarifin cemiyette oynadığı rol bahsında Namık Kemalin sosyal tekâmül hakkındaki fikirleri tebellür eder.

Kafasını meşgul eden sosyal marazın, Osmanlı İmparatorluğunun inkirazının, teşhisini yapar, hal çarelerini ararken, Namık Kemal bizzarure devletin menşei ve mahiyeti ve sosyal tekâmülün şartları hakkında bir takım nazarî münakaşalara girişir, sosyal mevzualar koyar. Bedihî hakikatler olarak kabul etmiş olduğu hükümlerden hareket ederek, fikirlerinin doğruluğunu isbata çalışır. Namık Kemal, düşüncesinin dayandığı bu nazarî temellerin farkındadır. Birçoğunu açıktan açığa ifade eder; bir kısmı da zımnen mevcuttur; istidlâlen meydana çıkarılabilir.

Namık Kemal'in devlete ait fikirlerini tahlil ve münakaşa ederken mühim bir noktayı hatırda tutmak icap eder. Onu uğraştıran mesele, insan cemiyetlerinin tekâmülünde devlet nasıl teşekkül etmiştir? suali değildir. Hak ve âdalete dayanan devlet nasıl teşekkül etmelidir? Bu sualin cevabını bulmağa çalışır. Yukarıda da söylediğimiz gibi Namık Kemal bir sosyoloğ değil, bir islahatçıdır. Onun için "Nasıl olur?" ile değil, "nasıl olmalıdır"la meşgul olur. Namık Kemal'e itiraz eden bir kimse "Hükümet dünyada şeraiti ittifakiye ile hasıl olmaz, zevç ve zevcenin içtimai aileyi, ve ailelerin tekessürü cidali, ve cidal galebeyi ve o ise zuhuru hükümeti icap eder" demiş. Namık Kemal buna cevaben, "Güzel... fakat bundan ne çıkar? Ben hükümetin esas meşruiyetini ararım." diyor. (Usulü Meşveret Hakkında Mektuplar, 1, Külliyatı Kemal, cüz 3) Bu ifadelerde görüldüğü üzere Namık Kemal devlet yerine hükümet kelimesini kullanıyor, kendisi bu iki mefhumu birbirinden tefrik etmiyor. "Bazı Mülâhazatı Devlet ve Millet" makalesinde hükümetin tarifini veren cümle "Hükümet veyahut devlet" diye başlıyor.

Namık Kemal'e göre insanlar hür doğarlar ve birbirlerile müsavidirler. Devletin menşei, meşruiyeti ve alması icap eden şekil bahis mevzuu edilirken bu iki esas hükmü göz önünde tutmak lâzımdır. Fertler hür doğduklarına göre, tasarruf hakkı fertlerdedir. Hür olan fert diğer bir ferdin hâkimiyetine tâbi olamaz. Binaenaleyh, hâkimiyet hakkı da ferttedir. Fakat ferdin tabiatı, tâ'bı beşer, kusurludur. Fertte egoist hareket etmek, diğer fertlerin hürriyetine tecavüz etmek inhimaki vardır. Bundan dolayı her ferdin hürriyetini diğer fertlerin taarruzundan korumak zarureti belirir. Fertlerin hürriyetini birbirlerinin taarruzundan korumak zarureti cemiyette bir galip kuvvetin teşekkülünü intaç eder. Bu galip kuvvet devlet veya hükümettir. Fakat hürriyet ve hâkimiyet aslen fertlerde olduğundan devletin hâkimiyet ve hürriyeti ancak fertlerin hürriyet ve hâkimiyetlerinin bir mecmuu olabilir. Bunun için her cemiyette hâkimiyet hakkı umumundur. Namık Kemal'in mutarızının söylediği veçhile cebre istinaden teşekkül eden devletler hakka muvaffak değillerdir. Esasen hâkimiyet hakkının cebre, kuvvete istinad ettiği, kabul edilirse, o takdirde halkın da cebren hâkimiyeti ellerine geçirmek hakkını kabul etmek mantıken zarurîdir. (Usulü Meşveret Hakkında Mektuplar, 1)

"İnsan ki, kudretten hürriyetle mefturdur. Bittabi atâyi ilâhiden istifadeye mecburdur. Hürriyeti âmme cemiyet içinde muhafaza olunur. Çünkü ferdi ferdin taarruzundan emin edecek bir kuvvei galibeyi cemiyet hasıl edebilir.

"Bundan anlaşıldığı üzere dünyada cemiyetin hizmeti muhafazayı hürriyet için ki beşerin bekası ona muhtaçtır, mutlakulvücup olan öyle bir kuvvei galebenin icadından ibarettir. İşte ikamei hak ve reddi batıla müekkil olan hâkimiyetin unsur terkibi o kuvvettir ki efratta olan kuvvetlerin içtimaından husule gelir. Binaenaleyh, ferdin kendi iktidarına tasarruf gibi kuvayı müçtemia dahi bittabi efradın mecmuuna ait olduğu için her ümmette hakkı hâkimiyet umumundur." (Veşavirhümfilemir, Külliyat, cüz 3)

Devletin menşeine ait fikirlerini "Hukuku Umumiye" makalesinde de şöyle ifade ediyor:

"Malûmdur ki, insan mihman sarayı vücutta münferit bulunmak lâzım gelse, kudretten nail olduğu hakkı hürriyeti her türlü kayıttan berî olarak azadeserâne icra eden; ortada daima hak görünür, bir vakit vazife meşhut olmaz. Fakat dünya bir ve insan müteaddit oldukça ve bu aharı müteaddide cemiyet içinde ve birbirile rabıta halinde bulundukça herkesin hürriyeti sairlerinin hürriyetile mahdut olmak tabiidir.

"İşte dünyada kanunların ve onların ahkâmına riayet etmekle mükellef bulunan hükümetlerin zuhuruna hak veren sebep, efradın o haddi hürriyetten tecavüze gösterdiği inhimaktir." (M. N. Özön, Namık Kemal ve İbret Gazetesi)

Bu ifadelerde dikkat edilecek mühim nokta, fertlerin bir araya gelerek teşkil ettikleri cemiyetin, fertlerin mecmuundan başka bir şey olmadığı fikridir. "Usulü Meşveret Hakkında Mektuplar"da Rousseau'dan bahsetmesine ve onun devletin tarifine dair bazı fikirlerini kabul etmesine rağmen, fertlerin, teşkil ettiği hey'etin mahiyeti bahsında Namık Kemal Rousseau'dan ayrılır. Rousseau "umumun iradesi" mefhumundan iki ayrı mâna anlaşılacağına işaret eder: Biri bütün fertlerin ferdî iradelerinin mecmuudur (Volonte de tous), diğeri fertlerin bir araya gelip

bir cemiyet teşkil etmesinden doğan, cemiyete bir bütün olarak has olan "umumî irade" (Volonte generale) dir. Bu "umumî irade" mefhumu daha sonraları Fransız sosyolojisinde "maşerî vicdan" şekline girmiştir. Bu fikir Namık Kemal'de yoktur; bilâkis böyle bir fikri müdafaa edenlere şiddetle itiraz eder. Namık Kemal'e göre ferdî iradelerin haricinde, cemaatin kendisine has ve fertlere hariçten kendini zorla kabul ettirecek bir irade ve hâkimiyet mevzubahs olamaz. Böyle bir iddiaya dayanarak, hukukun (Hukuku şahsiye) ve (Hukuku umumiye) diye ikiye tefrik edilmesini kabul etmez. Esasta ancak, "Hukuku şahsiye" vardır:

"... Bir takım müellifler insan içinde hakkın münferit ve müçtemi itibariyle iki tavır üzerine cereyan ettiğine bakarak hukuku şahsiyeye mukabil bir de hukuku umumiyenin vücuduna zahip oldular, ve ona dair fenni mahsus tedvin eylediler. Fakat, zehapları makrunu hakikat değildir; çünkü hukuku umumiyeyi şöyle tarif ediyorlar:

"Hukuku umumiye en şamil manasınca bir cemiyetin gerek sair cemiyetler ve gerek kendi tabasının efradıyla olan münasebatından münbais kavaide itlâk olunur.

"Ve bu suretle taksim ediyorlar:

"Hukuku umumiye en şamil mânasınca hukuku beynelümem ve hukuku siyasiye ve hukuku idare şubelerine münkasamdır.

"Şimdi bir kere tarife bakalım: Evvelâ, bir cemiyet gerek diğer bir cemiyete ve gerek efradına nisbet olunsun hiç bir vakit kendini terkip eden azadan ayrı bir vücut hükmünü bulmaz. Binaenaleyh, o bahsolunan münasebattan hukuku şahsiyeden başka bir takım kavait inbias edebilmek aklen mümkün değildir.

"Bir de taksimi düşünelim: Onun şamil olduğu eczadan hukuku beynelümem nedir? Devletlerin münasabatını tayin eden kavait değil mi? O kavait, efrattan her birinin müşterek olduğu haysiyet ve menfaatin muktaziyatından başka ne olabilir? Ya bu menafi ve haysiyetin içtimai ayrıca bir menfaat veya ayrıca bir haysiyet icadedebilir mi?" (Hukuku Umumiye makalesi, Namık Kemal ve İbret Gazetesi)

Aynı makalenin diğer bir yerinde "halkın hakimiyeti"nden ne anlaşılması lâzım geldiğini tasrih eder. Bu hakimiyet halkın umumuna atfedilen mücerret bir hak değil, her fertte ayrı ayrı fitraten mevcut olan hâkimiyet hakkıdır.

"Hâkimiyeti ahali.... umum veya ahali kelimesinin ifade ettiği mânayı mücerret üzerine arız olmuş bir salâhiyet değil, her ferdin hilkaten malik olduğu istiklâl, istiklâli zati levazımından bir haktır."

Fertlerin mecmuundan ayrı bir içtimaî varlığın mevcudiyetini bu suretle reddettikten sonra Namık Kemal, Garp medeniyetinde "sahte şeyler" bulunduğuna işaret ve bunların alınmamasını ihtar eder: "Hey'et tasavvuruna istinad ettikleri hukuk o kabildendir" der. Sonra böyle bir tasavvurun kabulünden neşet eden haksızlıkları, zulümleri tadat eder:

"Avrupanın vakayiine im'anı nazar edilsin. Hep cemiyeti medeniyede efradın hukuku şahsiyesinden hariç ve ondan âlî bir hak tasavvur olunduğundandır ki, bir vakit papazlar teslise kail olmayanları ateşe yaktılar..."

"Hep böyle bir hak tasavvur olunduğundandır ki, üçüncü Napoleon iki kere vatanı aleyhine isyan eyledi..."

"Hep böyle bir hak tasavvur olunduğundandır ki, Pariste gözümle gördüm bir zaptiye eshabı haysiyetten bir adamı alâmeleinnas tahkir etti, dövdü..." ve ilâ...

Cemiyet ve devlet fertlerin fevkinde, ayrı bir varlık olmadığından mâda, fertler içtima edip devlet teşkil etmekle aslî ferdî hüriyetlerinden feragat etmiş de olmuyorlar:

"Her kimse kendi âleminin padişahıdır."

"Bu saltanatı hassa hiç bir vakit hiç bir kimsenin tabiatından infikâk edemez; hiç bir vakit bir kimseye terkolunamaz.. „

Eğer Namık Kemal devletin, ferdî iradelerin mecmuunu değil de, cemiyetin bütününe has bir "umumî irade"yi temsil ettiğini kabul etseydi, o zaman devlet bu umumî irade namına hareket eder, ferdin fitrî hürriyet ve hakkı mevzuubahs olamazdı. Fertlerin hükûmet teşkil etmekle aslî hüriyetlerinin kaybolup olmaması mes'elesi, Namık Kemal'in mülhem olduğu ve "içtimaî mukavele" nazariyesini güden, garp mütefekkirleri arasında tehalüf eden bir noktadır. Hobbes'a göre fertler devlet teşkil etmekle aslî hüriyet ve haklarını kaybederler; "içtimaî mukavele" kabili fesih değildir. Diğer İngiliz mütefekkiri Lock'a göre ise fertler bu hüriyetlerini kaybetmezler; devletten hâkimiyet hakkı geri alınabilir. İngiltere ve Amerika Devletlerinin siyasî tarihleri Hobbes'un değil Locke'un fikirlerine uygun şekilde seyretmiş, bu memleketlerin halkı mevcut devlet otoritesine isyanla bir yenisini kurmuştur. Halkın mevcut otoriteye itiraz ve bir yeni devlet kurmak hakkını Namık Kemal'de tanır. Veşavirhümfilemir makalesinde (Külliyat, cüz 3) şu mütaleayı serdediyor:

'Bu müddeaya delili şer'î şu mes'eledir ki, bir belde ahalisi içtima ile beyinlerinde zuhur edecek davayı fasl için bir zatı kendilerine kadı nasbetseler kazası sahih olamaz, hüküm yine tarafı saltanattan mansup olan kadıya ait olur; çünkü kaza hükümetin hakkıdır. Fakat, bir belde ahalisi içtima ile bir zata saltanat veya hilâfet için akdi biat etseler o zat sultan veya halife olur, andan evvelki sultan veya halifenin, hiç hükmü kalmaz, çünkü imamet ümmetin hakkıdır."

Görülüyor ki, fertlerin mevcut otoriteye, kanun dairesinde müesses bir otorite dahi olsa, itiraz etmeğe ve hattâ isterlerse onu değiştirmeğe hakkı vardır. Maamafih, bu hakkı Namık Kemal fertlere fert olarak tanımıyor; yani her hangi bir fert mevcut otoriteye karşı gelemez. Fertler ancak içtima ile müştereken karar verip devletten hâkimiyeti geri alabilirler. İkincisi, umumun kararı dahi, mevcut, kabul olunmuş devlet otoritesinin haricen tezahürü olan müesseselerden salâhiyetlerini ref edemez. Ancak, merkezî otoriteyi değiştirebilir. Eğer devletin otoritesi umumun kararile tasvip olunmuşsa, o takdirde bu otoritenin tezahürü olan ve devlet teşkilâtını terkip eden müesseseler de kabul olunmalıdır. Onun için, umumun kararı dahi kanun dairesinde nasbedilmiş bir kadı'nın kaza salâhiyetini ref edemez, fakat o kadıyı nasbeden sultan veya halifeyi değiştirebilir, diyor. Meşrutî hükümet şeklini münakaşa ettiği (Usulü Meşveret Hakkında Mektuplar)ında ise halkın müstebit, zalim bir idareye karşı isyan hakkını açıkça ifade ediyor ve bu halde halkın üzerine asker sevkedilemiyeceğini söylüyor.

"Meselâ Girid isyanını ele alalım. Anın zuhurundan evvel Meclisi Şûrayı Ümmet mevcut olaydı Girid'in Meb'usları halkın esbabı şikayetinden bahsedecek miydi? etmiyecek miydi? Eğer hiçbir şeyden şikâyet etmeden Yunan'a iltihak namına bir is-

yan zuhur ederse hükümetin defi ihtilâl için asker sevketmesine kim mâni olabilir? Yok esbabı şikâyeti meb'uslar söyleyip de Meclisçe kabul olunmasa ve o halde halk isyan etse de tediblerine kalkışılsa Meclis, vükelâyi niçün mes'ul tutsun? Ama böyle olmayıp da esbabı şikâyet meb'uslar tarafından beyan olunur ve Meclis de tasdik ile devletten icrayı adl ve ihkakı hak olunması istenirse de vükelâ yine kabul etmezse varid olacak evamiri zâlimaneye müdafaa halkın hakkıdır. O halde üzerlerine sevki asker bihak caiz olamaz. Vükelâ böyle bir muamelei gaddaraneyi ihtiyar ettiği halde işte o vakit yakasını mes'uliyetten kurtaramaz.

"Ya zimamı idareyi icrayı adalet için ele alanlar kessin biçsin, istediğini öldürsün, istediğini diri bıraksın da yine mi lâ yüs'el amma yef'âl mertebesinde kalsın? Bize idareyi hükümet için ilâh mı lâzım insan mı?" (Mektuplar, 3, Külliyat, cüz 3)

Cemiyette hak ve hâkimiyet esas itibariyle ekseriyet tarafından muhafaza ve icra olunmasına rağmen, ekseriyetin bizzat bu hak ve hâkimiyeti icra etmesine maddeten imkân yoktur. "Bazı Mülâhazatı Devlet ve Millet" makalesinde verdiği misallerden, nüfus fazlalığının ve arazi genişliğinin bu imkânı selbettiği anlaşılıyor. Bundan dolayı umum fertlerin kararıyle hâkimiyet hakkı cemiyetin yine kendi içinden bir zümreye verilir. İşte umumun hak ve hâkimiyetini temsil etmek ve lâzım gelen işleri umum namına vekâleten görmek üzere seçilen zümre hükümeti teşkil eder.

"Umumun o hakka mürettep olan vezaifi bizzat icra etmesine imkân müsait olmadığındandır ki, tayini imam ve teşkili hükümet zaruriyattan olur. Bu ise cemiyetin zikrolunan vezaifinin icraya bazı efradını tevkil etmesinden başka bir şey değildir. Bu halde padişahların ümmet tarafından biat namiyle ve vükelânın padişahlar tarafından memuriyet suretile istihsal ettikleri vekâletten başka icrayi hükümet etmelerine hak verecek hüccetleri yoktur. 'Seyyidülkavim hadimihüm' hadisindeki nükte dahi bu manayi ima eder." (Veşavirhümfilemir makalesi) .

"Hükümet veya devlet, halkın böyle bir tevkili icra etmek şartile bulunduğu tavrına denir". (Bazı Mülâhazatı Devlet ve Millet makalesi, Namık Kemal ve İbret Gazetesi)

Umumun bizzat hâkimiyeti icra edemediğine delil olarak Namık Kemal Osmanlı tarihinden misal getiriyor. Osmanlı Devleti umumun iradesine tâbi bir hükümetti. Fakat umum, bizzat hâkimiyeti tatbike kalkıştığından fena neticeler hasıl oldu:

"Devleti Aliye ta yeniçeriler kalkıncaya kadar yine iradeyi ümmet ve binaeynaleyh bir nevi usulü meşveret ile idare olunurdu. Meb'usana vereceği hakkı nezareti ahali binnefis kendi icra ederdi.

"Her kışla bayağı bir silâhlı Meclisi Şûrayı Ümmet hükmünde idî. Bu usulün neticesinde ne kadar fitneler hadis olduğu, ne kadar kanlar döküldüğü malûmdur. Vakit oldu ki, kesreti mezalimden intikam almak için yeniçeriler haddi nezareti tecavüz ettiler. Mazlûmiyet namile zalim oldular. Zaman oldu hükümet defi fitne namile iktidarını tevsi ederek idareyi istipdat derecesine çıkardı. Bu keşmekeş bir kaç yüz seneler devleti harabettikten sonra nihayet iradeyi ümmet arada mahvoldu gitti.

"Bundan da anlaşılıyor ki, umum ahali hakkı hâkimiyetini binnefis icra edemediği gibi ikinci derecede lüzumu terettüp eden hakkı nezaretini de bizzat icra edemiyor, neticesinde fitneler çıkıyor, canlar telef oluyor.

"Onun için hakkı nezaret, icrayi hükümet gibi bizzarure bir fırkayı mümtazeye

kalacak, o fırkanın meşru ve nafi surette icrayi nezaret etmesine tevkilden başka ne çare bulunabilir." (Mektuplar 1, cüz 3).

Halkın kendi hak ve hâkimiyetini kendi efradından bir zümreye vekâleten vermesi muhtelif şekil ve derecelerde olabilir. Lâkin en iyi devlet, ferdin hüriyetini en az tahdit eden devlettir. Devlet, yalnız halde mevcut fertlerin değil müstakbel nesillerin de hakkını göz önünde tutacak, onların zararına hareket etmiyecektir:

"Her ümmet emri tevkili ahlâk ve ihtiyacatının icabına göre vus'atli tutabilir. Ancak, kavaidi hükmiyedendir ki, hükümet her ne zamanda, her ne mekânda, her ne suretle olursa olsun, efradın hüriyetini en az takyit edecek yolda olmak gerektir. Hiç bir ümmet meselâ bir ferdini teyiden hâkimi mutlak nasbetmek, yahut bir şahsın eline kudreti teşri vermek gibi şeylerle o kaideyi ihlâl etmek istemez. İstese de bihakkın muktedir olamaz. Çünkü ne bir ferdin nefsine zulmetmeğe, ne de umumun hukuku efradı ihlâl eylemeye hakkı vardır.

"Bir de mademki, bir karnin ahvali onu takîp eden kuruna tesir edegelmek kanunu tabiat iktizasındandır, hiç bir cemiyetin ahlâfı mutazarrır edecek harekâtı ihtiyar eylemeye salâhiyeti olamaz." (Veşavirhümfilemir makalesi)

Namık Kemal'in bahsetmiş olduğumuz muterizi, devlet hâkimiyetinin halkın kararına dayandığı kabul edilirse, halkın cumhuriyet kurmak hakkı da tanınmak lâzım gelir, demiş. Namık Kemal için bu şüphe götürmez bir haktır. Lâkin kendisi cumhuriyet devlet şeklinin Osmanlı İmparatorluğu için mümkün olmadığını, teşebbüs edildiği takdirde İmparatorluğu batıracağı kanaatindedir:

"Halkın hâkimiyeti hakkı tasdik olunduğu surette cumhur yapmağa da istihkakı itiraf olunmak lâzım gelmez mi demek ne demek? O hakkı dünyada kim inkâr edebilir? İslâm, iptidayı zuhurunda bir nevi cumhur değil miydi?

"Cumhurun bizi batıracağı başka mesele, anı da kimse inkâr etmez. Bizde cumhur yapmak ta kimsenin aklına gelmez. Fakat, icrasında imkân olmamakla hak, batıl olmuş demek değildir." (Mektuplar, 1)

Devlet otoritesinin umumun kararın dayanması, devletin meşruiyetinin şartlarını tüketmiyor. Diğer bir şart daha vardır ki, o da Namık Kemal'in devlet fikrinde mühim bir yer tutuyor: Meşru devlet hak ve adaleti icra eden devlettir. Devlet, ferdin hüriyetini diğer fertlerin hüriyetiyle tahdit etmek zaruretinden neşet ediyorsa, ferdin hüriyetine konan bu had nasıl tayin edilir? Namık Kemal'e göre bu had fertlerin kararıyle tayin edilemez. Zira insan mutlak bir hüriyete sahip olsa, böyle bir haddi hiç bir zaman tanımaz. Bu haddi tayin eden şart insan iradelerinin haricindedir; Allahın, tabiatta yarattığı güzelliktir. Hak, bu mücerret güzelliğe uygun olup olmamakla tesbit edilir. Ferdî hüriyetlerin tahdidi zarureti insanlar arasında bir münasebetler nizamı doğurur. "Hukuk" bu zaruretin insanlar arasında doğurduğu, mücerret güzelliğe tetabuk eden münasebetlerdir. Devlet, ferdî hüriyeti ancak mücerret güzelliğe uygun kanunlar ile tahdit edebilir; aksi takdirde hak ve adalete mugayir hareket etmiş olur. Lâkin devlet, kanun ve hareketlerinin mücerret güzelliğe, yani hakka, mutabakatını hangi miyarla tayin edecektir? Osmanlı Devleti için bu miyar şeriattır.

"Acaba hukukta meşhut olan bu ihtilâf bir ziyayı hakkikatın bunca kabiliyatı mütenevviaya in'ikâsından dolayı mezahiri itibariyle birer rengi diğerde görünü-

şünden midir? Yoksa dünyada bir nefselemir mevcut değildir de hukuk ve onun ihtilâfatı sırf masnuatı beşerden midir?

"Biz katiyen şıkkı evvele kail olanlardanız; çünkü dünyada icada iktidar ya vardır, ya yoktur. Eğer var ise insan da icat olunmuştur; eğer yoksa gerek hukuku ve gerek kavaidine olan ihtilâfı da insan icat edemez." (Hukuk makalesi, Namık Kemal ve İbret Gazetesi)

"Şimdi mesele avarizden tecrit oluna oluna şu dereceye indi ki acaba hukukun menbaı kâinatta vücudunu aradığımız mebdei evvelde midir? Yoksa ihtiyarı beşerde midir?

"Şıkkı sani bir suretle teslim olunamaz: zira ihtiyarı beşer ya hürrü mutlaktır, ya bir kayt ile mukayyettir. Eğer hürrü mutlak ise hiç bir fert diğerinin hot behot tayin ettiği hükme serfüru etmek istemez ve buna bihakkın icbar da olunamaz. Bir kayt ile mukayyet ise o kayt nedir?

"Bizim itikadımızca hâkimi kudretin tabiatı külliyede halk ettiği hüsün ve kubuhtan ibarettir. Binaenaleyh hukuk, tabayii beşerden mehasını, mücerredeye mutabık olarak münbais olan revabıtı zaruriyeye, denilir." (Ayni makale).

"Bizde hüsün ve kubhu şeriat tayin eder. Ebnayı vatan arasında revabıtın hüsnü mücerrede muvafakati ise gene vukuatın o mihengi adalete tatbiki ile bilinir" (Ayni makale). Şu halde Namık Kemal devletin meşruiyetini iki şartta arıyor: 1) umumun kararile teessüs etmesi, 2) mücerret güzelliğe mutabık hareket etmesi. Meşrutiyetin bu iki şartı birbirile ilişiklidir. Umumun kararı hakkı yaratmaz, tayin etmez; fakat hakkın muhafazasına hizmet eder:

"Demek ki, cemiyet içinde adaleti yalnız ekseriyetin kuvveti muhafaza eder. Bununla zan olunmasın ki, ekseriyet her neye mail olursa veyahut her nede fayda görürse adalet ondadır. Âlemde gelmiş gelecek ne kadar mahlûk varsa bir yere toplanarak en âciz bir habeş çocuğunun rızasını istihsal etmeksizin başından bir kıl koparmıya teşebbüs etseler hareketleri ayniyle bir adamın ifnaya kalkışması gibi bir zulmü sarih olur ve bu iki fiilin arasında olan fark faillerinin kesret ve kılletinde değil yalnız zulmün hiffet ve şiddetinde kalır." (Bazı Mülâhazatı Devlet ve Millet makalesi).

Devletin meşruiyeti için böyle iki şart vazetmek kanaatimce bazı müşküller ihtiva ediyor ki, Namık Kemal bunlardan bahsetmiyor. Meşru hükümet hak ve adaleti icra eden hükümettir. Hak ve adaleti temsil edebilmesi için de ekseriyetin kararma dayanması lâzımdır. Zira hakkın muhafazasına ekseriyet memurdur. Namık Kemal bir taraftan cemiyette hakkı tecelli ettirecek "kuvvei galibei maddiye" "ekseriyetin mecmuu kuvasından başka bir şey değildir. Bu bapta delil iradına lüzum göremeyiz, çünkü ekseriyetin ekalliyete galebesini dünyada bir akıl yoktur ki kabul etmesin", diyor; diğer taraftan yukarıdaki zenci çocuğunun başından bir kıl koparmak misalinde ve "Hukuk" namındaki makalesinde ekseriyetin yanılması, haksızlık etmesi ihtimalini derpiş ediyor; ve bu ihtimalden dolayıdır ki, ekseriyet hakkı yaratmaz, muhafaza eder, diyor. Fakat ekseriyetin hakkı yaratmaması, sadece muhafazasına hizmet edişi, yani hakkın ekseriyetin kararından müstakil olarak mevcudiyeti hakkın cemiyette bizzarure tecellisini tevlit etmez. Zira hak bu manada mücerrettir; fiilen tahakkuku ekseriyetin icraatına bağlıdır. Şu halde vazifesi hakkın muhafaza

ve icrası oian ekseriyet hakka mugayir kararlar ittihaz ederse ne olacak? Ekseriyet yanılır, hak akalliyette olursa, akailiyetin itiraza ve hakkı cebren ekseriyete kabul ettirmeğe salâhiyeti var mıdır? Hak namına, hakkı müdafaa eden bir şahıs hükümeti ele geçirebilir mi? Geçirebilirse, o zaman, hükümetin meşruiyeti için Namık Kemal'in üzerinde israrla durduğu umumun kararı kaidesi ihlâl edilmiş olacak; geçiremezse, o takdirde de ikinci kaide, "mehasını mücerredeye mutabakat'" kaidesi hilâfına hareket edilmiş olacaktır. Namık Kemal, ekseriyetin kararı mücerret hüsne muvafik olmazsa vaziyetin ne olacağını hakkın tecellisi nasıl temin edileceğini, bahis mevzuu etmiyor. Fakat tab'ı beşerin vasıfları ve ihtilâfların cemiyette oynadığı rol hakkındaki fikirlerinden işaret ettiğimiz meseleye vereceği muhtemel cevabı istidlâl edebiliriz. Namık Kemal, ekseriyetin hata etmesini mantıkan mümkün görmekle beraber, fiilen muhtemel olmadığı kanaatini taşımış olabilir. Daha ilerde "usulü meşveret" bahsında göreceğimiz üzere, Namık Kemal'in insanların "aklı selimine" itimadı vardır. İnsanlara has bir vasıf olan bu "aklı selimini" akalliyetten ziyade ekseriyetin kararlarında müessir olması ihtimali daha çoktur. Zira, mademki "aklı selim" bütün insanlarda mevcuttur, tabiatiyle çokluğun aklı selimi azlığınkine galebe çalacaktır. Bundan başka, Namık Kemal'in ekseriyetle akalliyet veya akalliyetler arasında doğacak ihtilâflardan korkmadığı, hattâ bunları cemiyet için faydalı bulduğu iddia edilebilir. "Barikayı hakikat müsademei efkârdan doğar" diyen Namık Kemal ihtilâfların, rekabetlerin hakka ve hakikata ulaştıracağı kanaatini beslemiş olabilir. Zira "Vatan" makalesinde ihtilâfların - tefrika imkânı selbedildiği takdirde - daima bir ahenge münkalip olacağını söyler. İmpatorlukta muhtelif kavim ve mezheplerin mevcudiyeti onun kanaatince muzir değil, faydalı bir haldir:

"Vatanımızda birbirine edebiyatta takaddüm davasına düşecek bir kaç lisan bulunacak, mucidi herfen ve mürebbiyi cihaniyan vasfına bi hakkın lâyık olan bir kaç kavmin ahfadı gerek birbirleriyle gerek sair milletlerle maarif yarışma kalkışacak, muvaridatı ticaretin merkezi tabiisi olan böyle bir mevkii müstesnada zekâvetçe kudretin bir atiyeyi mahsusasına nail olmuş bir kaç millet istihsali servette birbirine rekabet edecek, her biri asırlarca cihangirlik etmiş bir kaç kahraman halk, hıfzı vatan yolunda yekdiğerile fedakârlık imtihanına çıkacak, hasılı cemiyetimiz her uzvuna natıkiyet gelmiş bir vücude benziyecek, îhtilâfatımız bir çalgı takımının mukaddematında görülen ihtilâflar gibi daima bir hüsnü ahenge hizmet edecek," (Külliyat, cüz 5).

Devletin menşeini, meşruiyetinin şartlarını bu suretle tesbit ettikten sonra Namık Kemal böyle bir devlet teşekkülünün Osmanlı İmparatorluğunda nasıl mümkün olabileceğini araştırıyor. Devletin ferdî hüriyetleri en az tahdit eden şekilde olması, gelecek nesiller için zararlı hareketlerden mennedilmesi nasıl temin edilebilir? Millet tarafından verilen hâkimiyette haddi tecavüz etmesinin ve istipdada münkalip olmasının önüne nasıl geçilebilir? Cevap olarak Namık Kemal iki şart koşuyor: 1) Devletin dayandığı esas nizamların ilânı ve herkes tarafından bilinebilir bir hale konmasıdır; 2) Teşri kuvvetini hükümetin elinden almak ve kanun yapmak ve icrasına nezaret etmek hakkını halka vermektir. Bu ikincisi, "usulü meşveret"i tatbik etmekle mümkündür:

"Hükümeti dairei âdilede tutmak için iki esas çâre vardır ki, birincisi idarenin

nizamatı esasiyesini zımniyetten kurtararak âleme ilân etmektir. Hükümetten sadır olacak teviller, ihtilâflar, inkârlar bu suretle mündefi olur.

"İkincisi usulü meşverettir ki, o da kuvveti teşrii, esbabı hükümetin elinden almaktır.

"Devlet bir şahsı manevîdir. Kanun yapmak onun iradesi, icra etmek efali hükmündedir. Bunların ikisi bir elde oldukça harekâtı hükümet bir vakit ihtiyarı mutlaktan kurtulmaz. İşte şurayı ümmetin lüzumu bundan terettüp eder." (Veşavirhümfilemir makalesi).

"Usulü meşveretin" tatbiki şeriata ve Osmanlı Devlet an'anesine mugayir değildir. "İslâm iptidai zuhurunda bir nevi Cumhur değil mi idi ?" Eski Osmanlı Devleti ise, "Her ne kadar hükümeti müstakile suretinde görünürse de hakikati halde bayağı hüriyetin derecei ifratına varmış bir hükümeti meşruta idi. Ulema hükmeder, Padişah ve vüzera icra eyler, ahali silâh-bedest olarak bu icraya nazır bulunurdu." Acaba Osmanlı İmparatorluğunda usulü meşveretin yeniden tatbiki, eski devlet şekillerinin ihyası suretinde mi olacaktır? Hayır. Evvelâ islâmiyet ahkâmın zamanın icabatına göre değişmesini kabul eder:

"İstikbalimiz emindir, çünkü "kad tegayyürül ahkâm betebdilil zaman" kaideyi fikhiyesi hükmünce âlemin her cihetinde zuhur eden âsarı terakkiyatı telâkkiye memur olduğumuz için, bize göre maziye avdet veya halde tevakkuf caiz değildir." (İstikbalimiz Emindir makalesi, Külliyat, cüz 2).

İkincisi, Namık Kemal maziye dönmenin imkânsızlığına kaildir:

"Haddi zatında dahi maziye avdet nasıl kabil olsun, hiç maduma yeniden vücud verilebilir mi? Halde tevakkufa ne suretle imkân tasavvur olunabilsin, hiç saatin rakkası tevkif ile ömrü beşer yolundan kalır mı?" (Aynı makale).

Üçüncüsü, Osmanlı Devletindeki eski şekil halkın bizzat meşveret ve nezarette bulunması idi. Halbuki evvelce işaret ettiğimiz veçhile, umumun bizzat bu fonksiyonları icra edebilmesini Namık Kemal imkânsız görüyor. Bu sebeplerden islâmiyet ve eski Osmanlı İmparatorluğunda mevcut nezaret ve meşveret usullerinin, yeniden ihyası mevzuubahs olamaz. Yeni şekiller bulmak icap eder. Bu şekiller umumun kararile tesbit olunur:

"Mademki şer'an usulü meşveret haktır, esas mevcut olduktan sonra icraatta olan teferruatını içtimai ümmet tayin eder. İçtimai ümmetle yapılan şeyler bid'at değil, usulü dinden olur." (Mektuplar 1).

Prensip itibarile yeni şekillerin tayinini halkın kararına bağladıktan sonra Namık Kemal bu hususta kendi fikirlerini ifade ediyor. Yeni devlet teşkilâtı kurulurken Namık Kemal'e sorulsa ne gibi bir teşkilâta taraftar olurdu? Bunu bahis mevzuu ediyor. Avrupa'da hazır icat ve tecrübe edilmiş usuller varken bir yenisini yapmağa kalkmak lüzumsüzdür. Avrupa'yı taklit etmek lâzımdır. Örnek olarak kendisi Fransayı almağa taraftardır:

"Meselâ düveli muazzamının en muntazamları Amerika, İngiltere, Almanya, Fransadır. Amerika cumhurdur, İngiltere ile Almanyada zadegân var, onlar bize nümune olamaz kala kala elde Fransa kalır." (Mektuplar 1).

Namık Kemal'in numune olarak aldığı Fransa, üçüncü Napoleon'un kurduğu İkinci İmparatorluk Fransasıdır. Bu idarenin bazı cihetlerini tenkit ediyor, bazı de-

ğişiklikler de Osmanlı cemiyetinin bünyesi bakımından, şeriat bakımından, teklif ediyor. Fakat esas aynıdır. Montesquieu'nun vazetmiş olduğu "kuvvetlerin inkisamı" prensibine dayanan meşrutî hükümet şeklidir: 1) Şûrayı Devlet Meclisi Azası kırk elli arasında olabilir. "Bu Meclisin vazifesi kavanini hükümet ve nizamatı idareyi hazırlamak ve umuru idarede zuhur edebilecek müşkülâtı halletmektir... 2) Şûrayı ümmet." Meclisi Şûrayı Devletin hazırladığı kanun layıhalarının ret ve kabulü ve müvazenei devletin tetkiki bu Meclisin hukuku mahsusasındandır." 3) Ayan Meclisi. Bu "Meclisin esası zuhuru kudreti teşri ile kudreti tenfiz beyninde bir kudreti tadilin tahakkuk lüzumudur. Vazifesi ise nizamatı esasiye ve hüriyeti umumiyeyi muhafaza etmektir. Bu Meclise arzolunmadıkça bir kanun ilân olunamaz. Fakat, Meclis dahi arzolunan kanunun yalnız zirde tadat olunan, kaidelere mugayir olup olmadığını tetkik eder, başka noktai nazardan muhakemesine kalkışamaz." (Mektuplar 2, 4).

Hak ve adaleti temsil eden bir devlet teşkil edebilmek için sadece usulü meşvereti tatbik eden bir teşkilât kurmak kâfi değildir. En iyi bir hükümet şekli dahi eğer teşkilâtının iyi işlemesi için lâzım gelen unsurlar mevcut değilse, kâğıt üstünde kalmağa mahkûmdur.

"Gerek tarihlerde ve gerek zamanımızın ahvalinde bugüne kadar nizamatın arzu olunduğu derecede değil, belki onun öşrü mertebesinde şümul ve tesiri meşhut olamıyor, hattâ bu şümul ve tesirin imkân husulüne istidat bile görülmüyor.

"Binaenaleyh bu noksanın telâfisi olsa olsa icrayı ahkâma müekkel olanların nizamı ahlâkiyle hasıl olabilir."

Devlet teşkilâtını değiştirmek işine başlamak için Namık Kemal Osmanlı cemiyetinde lâzım gelen unsurların mevcut olduğuna kaildir. Fakat, gündelik idarî fonksiyonları icra edecek olanların -memurların- şuurlu ve sistemli bir surette yetiştirilmesi lâzımdır. İmparatorluk halkı usulü meşvereti anlıyacak ve tatbik edecek kadar kabiliyetlidir. İstanbul ve vilâyetlerde kanunları yapacak meclis için ehliyetli insanlar mevcuttur. Bu hususta (Usulü Meşveret Hakkında-Mektuplar) da aşağıdaki mülâhazalara rastlıyoruz:

"Acaba bundan bir asır evvel hüriyeti insaniyeyi dünyaya ilân için meydana çıkmış ve bu kadar measiri azamet göstererek kurunu ahirede bulunan akvamın hemen kâffesine şerefen takaddüm etmiş olan Fransızların idaresini numune tutacak kadar bizde kabiliyet var mıdır? Evet vardır; hattâ isteyen varsın ifrattır, mübalâğadır, desin biz bugün Fransadan daha ahrarane bir nizamı esasî ile pek âlâ idare olunuruz. Çünkü Fransa halkı, o kadar terbiyesi, o kadar hamiyetile beraber pek ateşmeşreptir, pek teceddüde maildir. Esas hareketleri ise akıl olduğundan gâh olur ki, zahiri güzel bir safsatanın sevkile bin istidlalin neticesini bozarlar, lüzumu kadar hür bırakıldıklarında hiç zaptolunmazlar.

"Osmanlı halkı ise zaten mekânet ve sükûnetle mecbul olduğu için harekâtta ifrata varmak muhatarası bizce mevcut olmadığı gibi siyasetimize nasıl bir hâd tayin edilmiş ise onu da tecavüz edemeyiz. Altıyüz senede bir kaç yüz kere ihtilâl ettik. Hepsinde eşhası müdire değişti. Sureti idare yine bakî kaldı. İşte yukarıda beyan ettiğim müddeanın sıhhati bu mukayeseden sabit olur." (Mektuplar 1).

"Bendeniz memul ederim ki, Avrupa'ya yaranmak için taşraları kapı kapı gezip

de mezahibi muhtelife eshabından adam arayacağımıza İstanbul'da, eyalâtı mümtazede, vilâyetlerde olan ulema ve ukalayı lâyıkiyle taharri etsek, bir kanunu muntazam tertibine kâfi olabilecek zatlar bulabilirdik. Varsın adetlerinin kırk elliye iblâğı mümkün olmazsa olmasın. Hakka şükür halkın zekâveti fitriyesi cihetile daha kahtı rical erbabı hükümetin istediği dereceye gelmedi." (Mektuplar 2)

"Zekâveti fıtriye"nin yapılacak işler hakkında doğru hüküm vermek için kâfi olduğu Namık Kemal'in esas kanaatlerindendir. Ona göre iyi bir kanunu kötüsünden ayırmak, zararlı ve faydalı icraatı birbirinden tefrik etmek için, vasat insanın malik olduğu "fikri selim" kâfidir. Bu iddiasının doğruluğuna delil olarak müteaddit misaller verdikten sonra, "şu vazifeyi ifa etmek için yalnız selâmeti efkâr kifayet eder. Bizi ondan da berî kıyas etmek âdeta behayım derecesine tenzil demektir. Binaenaleyh, umum Osmanlılar namına bu isnadı reddederiz", der. (Mektuplar 2). Diğer bir yerde de, şu mülâhazayı serdeder: "bunda dekayıkı siyaseti bilecek bir şey yok, lâzım olan tertip olunmuş kanunun icrasına nezarettir ki, çiftlik ağası değil köy muhtarı bile yapabilir." (Mektuplar).

Namık Kemal siyasî hüriyetin derhal halka iadesine taraftadır. Bu hakkın tedricen verilmesi veya halk cahil olduğu için verilen hüriyeti kullanamıyacağı iddialarını reddeder:

"Bazıları 'halkın hüriyeti iptida ikmali marifetine muhtaçtır' ve bazıları da 'hüriyeti zamanın iktizasına göre derece derece verilmelidir' derler."

"Birinci söz 'şu hastanın kurtulması tebabet öğrenmesine muhtaçtır' ikinci iddia ise 'nemize lâzım şimdi biz hastalığın devamı sayesinde rahat ediyoruz ya bakalım hasta şikâyete başlasın kolum ağrıyor derse merhem süreriz, başım ağrıyor derse ruh koklatırız, öyle öyle hastalık gider biz de taayyüşümüzden kalmayız' demektir." (Hasta Adam makalesi, Külliyat cüz 2).

Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğunda halk, demokratik rejimlerin tatbik edildiği bazı memleketlerin halkından daha da cahil değildir:

"Gelelim cahalet bahsına. Karadağda, Sırpta, Mısır'da birer meclisi şûrayı ümmet var. Orada buna mani olmayan cahalet niçün bizde mani olsun? Biz terbiyede Karadağ vahşilerinin madununda mıyız? Meclisi Şûrayı Devlet gibi âzalığı maarifi siyasiyede mahareti kâmileye muhtaç olan bir idareye taşradan celbolunacak adam bulunurken eshabına temyizi tabiî olan Meclisi Şûrayı Ümmet meb'uluğuna mı bulunmıyacak ?" (Veşavirhümfilemir).

Hülâsa, hele düzeltilmek işine başlanılsın ve halka hüriyet verilsin umulmadık yerlerden kabiliyetli, ehliyetli insanlar belirecektir. Namık Kemal'in, tam bir halkçı gibi, halka inancı vardır:

"Garip mütalaadır ki, muterizim otuz milyon nüfus içinde feyyazı kudret dirayeti üç dört kişiye hasretmiştir, sanıyor. Osmanlılar o nesli kerimdir ki, muterizimin dediği (medrese mahsullerinden) İbni Kemaller, Sadettin'ler, ve istihfaf ettiği köy ağalarından Köprülüler, Mehmet Ali'ler yetiştirmiştir. Hele bir kerre meydanı imtihan olan meclisi hüriyet açılsın. Görülür ki, kimsenin hayalü hatırına gelmeyen efendilerden, ağalardan nice muhayyirül ukul olacak huteba ve ezkiya zuhur eder." (Mektuplar 4).

İşe başlamak için unsurlar mevcutsa da, müstakbel devlet teşkilâtının muvaffa-

kiyetle işleyebilmesi için bir memur yetiştirme sistemi bulmak ve "intizamı ahlâka" sahip memurlar yetiştirmek lâzımdır. "Memurlarda siyasetçe lâzım olan ahlâk mevcut bulunmadıkça nizamatta olan kemalâtın saadeti medeniyetçe hiç bir tesiri olamaz." (Bir Lâzimei Siyaset makalesi, Külliyat cüz 2). Sadece ehliyetli olanları iş başına getirmekle maksat hasıl olmaz, asıl mühim nokta ehliyetli insanların yetiştirilmesidir. Bunun için de mektepler açmak gerektir:

"Zamanı inkılâbımızdan beri re'si idareye ehliyet perverdeler geldi. Fakat yine lüzumu kadar eshabı kabiliyet yetiştiremediler. Çünkü eshabı ehliyeti yetiştirmekle maksat hasıl olmaz. Marifet ehliyeti icat etmektir. (Rızkı, hüdayi nabit meyvadan ibaret olan memleketin ahalîsi aç kalır.)

"Ya ehliyeti icadın çaresi var mıdır? Evet vardır, hattâ destgâhlarına mektep namı verilir." (Bir Lâzimei Siyaset makalesi).

Yetiştirilecek memurların mümeyyiz vasıfları ne olmalıdır? Münhasıran, vazife namına memuriyete intisap etmek. Maişet vasıtası olarak veya mevki ve zenginlik için devlet hizmetine girenler iyi memur olamazlar:

"Bir memura lâzım olan, hizmeti devlete asker gibi vazife namına girmek ve maişetini tayın alır yolda kabul eylemektir.

"Bu iki kaide hasıl olduktan sonra arada haysiyetini arasın, ikbalini arasın, terakkisini arasın hiç birine tariz olunamaz. Meğer ki, bu taharriler sırasında vazife şikenliği, garazkârlığı meramına vasıtai husul etmiş ola." (Aynı makale)

Namık Kemal'in muhtelif makalelerinde memura atfettiği esas vasıflardan biri de, memurun bir âmir, bir "efendi" değil, halkın bir hizmetkârı olduğu keyfiyetidir.

"Bin türlü delil ve burhan ile müsbettir ki, memur takımı maaş ile hizmet eder sınıfıdır." (Memur makalesi, Külliyat, cüz 2)

Namık Kemal memurların yetiştirilmesi meselesine büyük ehemmiyet atfeder. Zira, (1) Yukarıda da söylediğimiz gibi en iyi kanunlar dahi iyi tatbik edilmezse bir netice vermez; (2) Hükümet fertlerin birbirlerinin hüriyetine taarruz etmek tehlikesinden zuhur etmiştir. Hâlbuki hükümeti teşkil eden fertler dahi insan olmak hasabile aynı fena temayülden berî değillerdir. Bunun için cemiyete hizmet eden bu zümreyi, memurları, bilhassa yetiştirmek, "ahlâkı fâzıla" erbabından olmalarını temin etmek lâzımdır. Hakka muvafık kanunlar yapmak ve bunları doğru olarak tatbik etmek yüksek kabiliyete bağlıdır. "... Çarhı devleti, bayağı istidatta tabiatın fevkine çıkanlar bile pek kolay döndüremez." Namık Kemal'in bu son fikri daha evvelce usulü meşveret bahsinde, köy muhtarlarının bile hükümet vazifelerine iştirâk edebileceği ve bunun için aklı selimin kâfi olduğu iddiasını nakzeder gibi görünür; fakat bu tenakuz zahirîdir Hazırlanan kanunların iyisini fenasından tefrik edip bu hususta hüküm vermek için aklı selim kâfidir. Şûrayı ümmette âza olacak halk mümessillerinin yapacağı da bundan ibarettir. Fakat kanunları hazırlamak ve kabul olunanları doğru olarak tatbik etmek yüksek kabiliyete bağlıdır. Zira bu işlerde hakkın miyarı olan "Mehasini mücerrede"ye göre hareket etmek lâzımdır. "Vaz'ı kanun edenlere göre hüsnü mücerret noktai nazarından bed' ile revabıtı zahire çıkarmağa çalışmaktan büyük vazife olamaz." Böyle bir vazife şüphesiz zordur ve vasat kabiliyette insanların yapabileceği işlerden değildir.

Hükûmet işlerini üzerine alan bu mümtaz zümrenin cemiyette mevkii ne olacaktır? Böyle bir zümrenin mevcudiyeti Namık Kemal'in hürriyet kadar müdafaa ettiği müsavat prensibile kabili telif midir? Evvelâ, müsavat ayniyet demek değildir. İnsanların birbirleriyle hukukan müsavi olması, şahsan birbirlerinin aynı olmalarını tazammun etmez. Bütün fertler insan olmak vasfile müsavidirler. Zekâ, tahsil vesaire gibi vasıflar arizî ve izafîdirler:

"Bu malûm bir şeydir ki, insanın cinsiyet, kavmiyet, ve zaaf ve kuvvet, ve seyyiat ve fazilet, ve cehil ve dirayet gibi vücudunu istilâ eden, bir çok avarıza mebni dünyada iki adam bulunmaz ki" hakikati halde birbirlerile tamamen müsavi olsun. Şu kadar var ki, bu tagayyüratı izafiyenin hiç biri, zatı insaniyeti ne terfi ve ne de tenzil edeceğinden insan ne cinste, ne mezhepte, ne kudrette, ne ahlâkta, ne diyarette bulunursa bulunsun, hukuk nazarında ne bir kimseye rüçhan davası edebilir ne kimseden aşağı kalır.

"Çünkü bahsettiğimiz avarızın herhangisi olursa olsun, insana canibi kudretten silâhı tecavüz olmak için verilmiş bir hassa değildir." (Müsavat makalesi, Külliyat, cüz 6)

Hükümeti teşkil edecek müstakbel zümre cemiyet dahilinde imtiyazlı bir zümre teşkil edemez. Filvaki bu insanlar "Fazileti ilmü ahlâk ile mütehalli" olduklarından cemiyette yüksek itibara malik olabilirler. Fakat, bu nevi "meziyatı celile eshabına riayet muamelesi cebrî değil, ihtiyarîdir. Bilihtiyar vukubulan muamelenin muhatabına ne itap ait olabilir?" (Haysiyet makalesi. Külliyat, cüz 5) Hükümet teşkilâtında işgal ettikleri mevkilerden dolayı bu insanlar hiç bir zaman şahsan diğer vatandaşlara tefevvuk edemezler. Namık Kemal, bütün rütbelerin aleyhindedir; kabilse ilgasını ister. Lâkin diğer taraftan "Evamiri hükümet bir merkezden her tarafa dağılmak için vesaite ve bu vesait dahi âmiriyet ve memuriyetin derecatını tayin eder bir silsileyi tertibe ihtiyacı kat'î gösterdiği için kurunu ahire hükümetlerinde rütbe meselesi meydana çıkmış" olduğunu kabul eder.

Fakat Namık Kemal'in anlayışına göre bu rütbeler yalnız fonksiyonların farklılaşması ve bir silsile teşkil etmesi şeklinde olmalıdır. O fonksiyonları icra eden şahıslar arasında tefevvuk ve madûniyet olmamalıdır. Buna misal olarak eskiden büyük zaferler kazanmış Halit İbni Velit gibi seraskerlerin dahi icabında azledilip yerine maiyetinde bir neferin tayin edildiğini ve kendisinin nefer olarak onun maiyetine verildiğini söylüyor ve o zamanlardan, tahassürle bahsediyor:

"Fakat hayıf ki, bahsettiğimiz devirler zamanı mazidir, onun taklidi denilecek bir halde zuhuruna müştak olduğumuz devri istikbal ise pek baid görünüyor... (Rütbeler makalesi, Külliyat, 1).

Askerî teşkilâtta "rütebi askeriyenin bütün bütün lağvı veyahut bilfiil hizmette bulunmaya hasrı kabil olamaz", kanaatindedir. Ülemâ arasındaki rütbeler ise, ilimden daha yüksek bir rütbe olmadığına göre, kolayca ortadan kaldırılabilecektir. "İlimden âlâ rütbe olmadığına herkesten ziyade vâkıf oldukları için öyle bir mizanı adlü hak mevcut iken, ulemayi kiramca rütbe ve kıdem arzuları kendi kendine sakıt olacağında hiç şüphe yoktur." (Rütbeler makalesi) Mülkî teşkilâtta ise rütbeler ilga olunmalıdır. "Rütebi mülkiyeye gelince: Bunlara ne bir lüzum görülür, ne de ilgasından bir mahzur tevellüt edebilmek ihtimali vardır. Bu kadar hilafı makulât

ve muhilli müsavat olan bir halin define hiç bir mazarratı olmasa bile faidesizliği sebebi kâfi değil midir? Halbuki, bin türlü mazarratı da meydanda duruyor!" (Aynı makale).

Asalet, ve servete istinaden de cemiyette yüksek bir mevki iddia edilemez. Bir şahsın fıtrî veya müktesep meziyetleri varsa, tanınmış bir aileden gelmek bir iftihar vesilesi olabilir; yoksa, "insan anasından büyük doğmaz."

"Necabet insan için. hakikati halde istenmiyecek şeylerdendir, diyemeyiz. Tahir bir nesepten gelmek bir rezil babanın oğlu veya piçi olmağa -insaniyetin kâffei meziyatını idrâk edenlerce- elbette müreecahtır. Şu kadar var ki, sevabık ile iftihar meselâ kuvvei cismaniye veya zekâveti mevhibe ile mübahat tahdisi nimet dairesinde tutulursa naklen ve aklen makul olabilir..."

"Bundan başka necabet hikmeten bir büyük tariz daha götürür: Şöyle ki, -enbiyayı izam ve aizzeyi keram istisna olunduğu halde- insaniyet nazarında bir büyük hanedan veyahut tabiri aherle bir silsileyi necabet teşkil etmiş ne kadar adam varsa cümlesi meçhulünniseptir. Bu dava da bir kıyası mukassim ile sabittir: Müessisi hanedan alan zat bir büyük adamın neslinden "şeceresile" gelmiş olsa kendine müessislik unvanı verilemez. Bir hanedanın şeref ve kadrini kendi tesis etmiş ise o halde dahi büyük adamdan tevellüt etmek büyük adam doğmayı iktiza etmiyeceği ve bilâkis insaniyeten herkes, kendini fezail ve meziyatı zatiyesinin veledi manevisi bilmek lâzım geleceği sabit olur. . .

"Hasılı gerek maddî ve gerek manevî düşünülsün 'insan anasından büyük doğmaz'." (Haysiyet makalesi, Külliyat, cüz 5)

İslâm, Osmanlı ve Avrupa tarihinde müessisleri aşağı tabakalardan olan bir çok meşhur aileler, hanedanlar vardır. Vaziyet böyle olunca, neden "ahadı nasdan bir adam familyasını insaniyetin fevkine çıkarabilsin de, yine ahadı nasdan olan bir diğer adam kendisini o hanedanın azasından birile müsavi olacak dereceye çıkarmasın?" "Bu hallerden anlaşılır ki, insanın hukuku tabiiye ve zâtiyesînce aklen müsavatına halel verecek bir kaide bulmak muhaldir." (Müsavat makalesi)

Hele servete istinaden büyüklük iddia etmek büsbütün boştur. Namık Kemal bunun üzerinde necabet bahsinde olduğu gibi uzun uzun durmağa lüzum bile görmüyor:

"Servet ile hasıl olacak haysiyet ya dolandırıcıların veya eshabı ihtiyacın lisânı müdahenesinden işitilen ekâzipten vücude gelir bir hayalidir ki sahibinin altınlarından taç giydirilse ve gümüşlerinden yapılma bir taht üzerine oturtulsa yine nazarı hikmete karşı arzı vücut edemez. Karunu, hazineleri yere geçirmiş, göğe çıkarmamış". (Haysiyet makalesi)

Bu suretle müstakbel devlet hiç bir imtiyazlı sınıfı ihtiva etmiyecektir. Devleti idare edecek zümre bir aristokrasi değil, bir élite teşkil edecektir. Namık Kemal Osmanlı Devletinde esasen aristokrasinin mevcut olmadığını söyler ve bu halden de memnuniyet izhar eder. "Usulü Meşveret Hakkında Mektuplar"ın ikincisinde "zadelik beliyesinin hakka şükür fikdanından" bahseder. Devlet vazifelerini icra edecek élite zümre İmparatorluktaki bütün halk tabakaları, bütün cins ve kavimler arasından şümullü bir maarif sisteminin eleğinden geçerek seçilen kabiliyetli kimselerden teşekkül edecektir.

Namık Kemal, devlet teşkilâtının kendi teklif ettiği tarzda ıslahının İmparatorluğun karşılaştığı müşkülllleri halledeceği kanaatindedir. Esasen, devlet teşkilâtile bu kadar uğraşmasının sebebi İmparatorluğun "muhatarayı inkirazda" bulunmasıdır. Bu muhatarayı vükelâ dahi inkâr edemez, der. İmparatorluğun dahilî zaaflarından dolayı ecnebi devletlerin müdahalesi devletin bakasını tehlikeye düşürmektedir.

"Bir kere şu dillerde deveran eden Şark mes'elesinin hakikatini düşünelim: Malûmdur ki, Rusya Devleti Aliyeyi batırmak istiyor. Düveli garbiye ona mani oluyor. Halbuki, Rusya kendi maksadını hıristiyandan bulunan tab'ayı Devleti Aliyeyi tahrik ile istihsal etmeye çalışıp dururken Avrupa Rusyanın teşvikiyle meydana çıkan müştekilere yardım ediyor. Badii nazarda bu muameleler ne büyük bir tenakuz suretinde görülür, fakat hakikatte Avrupalıları bu yolda bulunmaya yine bizim devlet mecbur etmektedir." (Veşavirhümfilemir makalesi)

"... Çünkü esas idare fasit, memurlar müstakil, meşveret yok, bu hallerden dolayı ıslahı ahvali mev'ut olan Hıristiyanlara ne kadar müsadeler verilse, ve ne derece refaharından bahsolunsa, Avrupalılar inanmıyorlar. Ve kentlileri hürriyetle me'luf olduklarından bir memleket ki nizamatını tetkik edecek, vükelâsını mes'ül tutacak meb'usanı olmıya, asayişte mi bulunur. Ve bir adam ki bir nazırın takriren ve tahriren muhakemei ahvaline, muktedir bulunmıya hür mü olur? diyorlar. Bir belâ da bu ki erbabı hükümet halkın rahatından bahsettikçe ehli islâmın lezzeti hürriyetten gafil ve rıpkayı zulm altında bulunmaya mail olmasına zahip oluyorlar." (Aynı makale)

"Bu müdahalâtı ecnebiyenin bekası ise -yalnız Girit İhtilâli münasebetile hazinenin üç dört milyon kese zarara uğradığından dahi malûm olduğu üzere- az zaman içinde devleti bir hale getirecektir ki Rusyanın istilâsına tasavvur olunan hükümeti müttefika derecesinde bile mukavemet etmeğe iktidarı kalmıyacaktır. İşte o vakit Avrupalılar ehveni şerrini ihtiyar etmeğe mecbur olacaktır." (Ayni makale)

Bu müşkülleri izale etmek için halka eski siyasî haklarını vermekten başka çare yoktur. Devlet teşkilâtı düzeltilir ve halk devlet idaresine iştirak ettirilirse ne akalliyelerin zulüm görüyoruz diye isyana teşebbüs etmeleri mümkün olacaktır, ne de Avrupa kendinde müdahale etmek hakkını bulacaktır:

"Bu belâları defetmeğe usulü meşveretten başka çare bulunamaz. O zaman herkesin hür olduğu meydana çıkar. O zaman Avrupa bize bir mütemeddin millet suretinde muamele eder. Yoksa şimdiki gibi Rusyaya karşı dikilmiş bir bostan korkuluğu nazarıyla bakamaz. O zaman bir eyaletin halkı Meclisi Şûrayı ümmette meb'usları mevcut iken mazlûmiyet namiyle silâha sarılırsa Avrupaya müddeasını dinletemez. Binaenaleyh devletin haricen ne kadar mühlikesi varsa hemen bütün bütün mahvolur." (Veşavirhümfilemir makalesi)

Namık Kemal'e göre imparatorluğun yalnız haricî değil, dahilî meseleleri de devlet teşkilâtının düzeltilmesile hallolunacaktır. İmparatorlukta serveti umumiye azalıyor. Bunun sebebi hükümetin malî işlerdeki hatalarıdır. Diğer taraftan halk hükümete mütezayit bir surette itimasızlık gösteriyor, o kadar ki hüsnüniyetle yapılmış işleri bile şüphe ile telâkki ediyor. Bu fenalıkların önüne de usulü meşveretin kabuliyle geçilebilir:

"Şimdi bir de meselenin ciheti dahiliyesine nazar edelim: Evvelâ bugünkü günde vatanın muhatarayı inkırazda bulunduğunu vükelâ bile inkâr edemez. Bunun

en başlı bir sebebi ise serveti umumiyenin tedennii saf halinde bulunmasıdır. Eğer biz de şimdiye kadar usulü meşveret kabul olunarak Meclisi Şûrayı Ümmet tesis edilmiş olsaydı meselâ binalar... filânlarla hazine bu hale getirilebilir miydi? Konsolidenin tahvilile yirmi iki milyon liralık düyunu dahiliye kırk milyona çıkarılmak mümkün olur muydu? ve bu sırada yirmi iki milyon liradan aşağı iken yirmi dokuz milyondur dîye ilân olunmaya cesaret olunur muydu? Bin türlü mazarratı ile bunca memleketleri harap eden tuz, tütün, tesviyeyi tarik nizamları mevkii icraya gelir miydi? İdaremiz hali hazırında durdukça ef'ali âtiyesi ahvali sabıkasına tevafuk etmiyeceğine nasıl emmarat ile ihtimal verilebilir? Mücerribi tecrübe nedametten başka bir semere vermediği mücerrebattan değil midir?

"Saniyen şurasını dahi unutmayalım ki halkımızda idarei hazıraya fevkalâde bir nefret, bir itimatsızlık var. Lisanı resmiden her ne sadır olursa, ona herkes bir medarı ifal ile bakıyor..."

"Ya halk nasıl itimadsızlık haline gelmesin? Şimdiye kadar yüz bin şey yapıldı. Esas fâsit olmak cihetile cümlesinden bir mazarrat geldi. Kabulü ammeye mazhar olmuş bunca zatlar mesanidi âliyeye geldiler, yine esasın fesadı cihetile hiç bir şeye muvaffak olamadılar. Bundan sonra ihtimal var mıdır ki ahali bizzat idareye nezaret etmedikçe hükümete ısınabilsin." (Veşavirhümfilemir makalesi).

Namık Kemal'in siyasî fikir ve kanaatlerinin tahlili kendisinin on dokuzuncu asır liberalizminin mümessili olduğunu gösteriyor. Ferdî hüriyete ve fertlerin müsavatına inanıyor. Hüriyet ve müsavat prensiplerinin demokrat bir devlet teşkilâtı halinde tecellisini güdüyor. Devletin aslî vazifesi "İcrayı adalettir"; fertlerin hüriyetini birbirlerinin taarruzundan muhafaza etmektir. Âmme hizmetleri devletin vazifelerinden değildir: zira "hükümet halkın ne pederidir, ne hocasıdır, ne lalasıdır." Ekonomi ve kültür sahasında iş başaran ferdî teşebbüstür. Bir kaç kişi bir yerde toplansalar "bir fabrika veya fabrika olmazsa ufacık bir destgâh peyda ederler, ondan kazandıkları para ile ufacık bir şirket, onun kârı ile de ufacık bir banka teşekkülüne iktidar hasıl edebilirler. Bu da hasıl olduktan sonra kendilerince zenginlik başlaması tabiidir." (İbret makalesi. Külliyat, cüz 4) Kültür sahasında ise, "Maarif gibi esbabı medeniyetin daima muaveneti hükümetten ziyade mübadereti şahsiye sayesinde husule geleceği" bedihidir. (Bazı Mülâhazatı Devlet ve Millet makalesi).

Bununla beraber Namık Kemal mühim bir noktada öz liberalizmden ayrılır. Âmme hizmetleri devletin esas vazifesi değildir, demek, devlet bu hizmetleri yapmamalıdır, demek değildir. Bilâkis devlet, "Efradın marifetine, mülkün mamuriyetine, insaniyetin kemaline, medeniyetin terakkisine hizmet ederse hem kendinin hem ahalisinin hem de bütün âlemin menfaatine mürüvvetmendane bir muavenet ibraz etmiş olur, namı kıyamete kadar insaniyetin evliyayı nimeti olan eazimle beraber yâdolunur. Fakat himmetini yalnız vazifei asliyesi olan icrai adalete hasrederse hakkında ne diyebiliriz? Bize lalalık etmeğe icbar etmekte bir hakkımız var mıdır?" (İbret makalesi). Halbuki Laisse faire siyasetini müdafaa eden ondokuzuncu asır liberalizmi, hükümetin ferdî hak ve hüriyeti korumaktan gayrı vazifeleri olduğunu inkâr eder. Devletin ekonomi ve kültür sahalarındaki faaliyetlerini ferdî hüriyete tecavüz telâkki eder. Böyle bir telâkkiye Namık Kemal şiddetle muarızdır. Mecburi tahsilin tatbiki meselesinde, buna "ferdin hüriyetine taarruzdur" diye itiraz edenleri

haksız buluyor. Bir taraftan, mecburî tahsil kanununun ferdî hüriyete tecavüz değil, bilâkis ferdî hüriyetin muhafazası olduğunu söylüyor: Çocuğun hüriyetini velisinin tahâkkümünden kurtarmak ve onun ferdî inkişafını temin etmektir. Diğer taraftan, daha da ileri giderek maarifin muasır devletin vazifelerinden biri olduğunu iddia ediyor. Zira her cemiyetin iki büyük maksadı "Beka" ve "Terakki"dir. Muasır içtimaî şartlardan dolayı "Terbiyei umumiye" "Beka ve terakkice cemiyetin levazımı zaruriyesinden olmuştur" ve bunun için devletin vazifeleri arasına girmiştir. (Kemal Beyin bir Mütalâayı Siyasiyesi, Mecmuayı Ebüzziya, cild 1-2, No: 8). Bu suretle Namık Kemal öz liberalizmden ayrılarak müstakbel Devletçiliğin öncüsü olmuştur.

Osmanlı Devletini inkirazdan kurtarmak için yapılması icap eden en âcil iş devlet teşkilâtının düzeltilmesi ve halka siyasi hüriyet verilmesi ise de; İmparatorluktan kuvvetli, modern bir devlet yaratmak ve tekâmülde diğer milletlere yetişmek için diğer sosyal şartların da tahakkuk etmesi lâzımdır. İmparatorluğun zafı tefrikaların mevcudiyetinden ve içtimaî tesanüdün azlığından mütevellittir. Bu tefrikalar ve tesanüdsüzlük bir taraftan İmparatorluktaki muhtelif kavimler arasındadır; diğer taraftan da İmparatorluk ile hariçteki müslüman kavimler arasında mevcuttur. Bu tefrikaları ortadan kaldırmak ve hem Osmanlı ittihadını, hem de islâm ittihadını kurmak lâzımdır. Namık Kemal'in bu meseleler hakkındaki fikirlerinden ayni zamanda onun içtimaî tesanüde atfettiği rolü ve bu tesanüdün husule gelmesi için lüzumlu bulduğu şartların neler olduğunu öğreniyoruz.

Cüzlerin birbirile ahenktar münasebetlerde bulunması ve beraberce işlemesi yalnız içtimaî değil, fizikî âlemdeki nizamın da esas şartıdır. Cemiyetin kuvvetlenmesi tesanüdün artmasile mümkündür:

"Mesaili malûmedendir ki, kuvvetin tezayüdü teavünün tezayüdü ile hasıl olur. Hattâ yalnız cihanı insaniyetin değil, avalimi maddiyatın bile rabıtayı intizamı eşya beyninde mevcut olan ahengi ittihaddır. Bir koca fabrikanın en küçük bir çarkı bozulsa umum edevatına halel gelir; zuhalin en küçük bir şatırı yerinden oynasa bizim şemsimizin tedvir ettiği avalim belki bütün bütün hercümerç olur." (İttihadı İslâm Makalesi, Namık Kemal ve İbret gazetesi).

İçtimaî tesanüdün bu ehemmiyetinden dolayı hem İmparatorluktaki muhtelif kavim ve mezheplerden bir Osmanlı Milleti yaratmak, hem de bütün İslâmları birleştirmek lâzımdır. Filvaki devlet teşkilâtının islâhı akalliyetlerin hoşnutsuzluklarının önüne geçecektir; fakat bu kâfi değildir. İmparatorluk halkında fikrî birliğin husule gelmesine çalışılmalıdır. Bu birliği yaratacak vasıta ise maariftir:

"Ya imtizacımızın esbabı nedir denilirse bizim itikadımızca öyle bir suale şu bir kaç kelime ile cevap verilebilir: Aramızda ittihadı efkâr hasıl olamamış. Herkes birbirile imtizaç etmek istiyor, fakat herkes diğerini o imtizaca yanaşmaz zannediyor. Binaenaleyh bu türlü mehasini hükümetten bekliyor. Şurası malûm olmalıdır ki, balâdan vürut eden bir kuvvet bir takım eczayı olsa olsa tefrik edebilir, bir vakit mezcedemez.

"İnsanlar beyninde imtizaç ülfetle hasıl olur. Çocuklukta ve bahusus mektepte vücude gelir.

"Şimdi şu imtizaç maksadınca bize lâzım olan her cinsten her mezhepten çocuk kabul eder mektepler yapmağa çalışmaktır.

"Basirette dahi denilmişti ki bir kere evlâdı vatan muhtelit mekteplerden çıkarılsın o zaman aralarına tefrika bırakmak nakabil olur, nitekim daha fidan iken birbirine sarılan iki ağacı büyüdükten sonra ayırmak ikisini birden köklerinden çıkarmaktan müşkül olur" (İmtizacı Akvam makalesi, Külliyat, cüz 4). "İttihadı İslâm" makalesinde islamların birleşmesi için de aynı şartın lüzumunu ileri sürüyor. Bu birlik dahi tepeden inme, cebirle husule getirilmez; ancak maarifin yayılmasile mümkün olur. Timurlenk, Birinci Selim, Nadirşah gibi "Tabiatın üç asırda ancak bir tanesini yetiştirebildiği havarikulâdat" islâmları birleştirmeğe teşebbüs etmişler, fakat bunu cebirle yapmağa kalkıştıklarından muvaffak olamamışlardır. "Çünkü kılıcın kârı, iki cüzü birbirinden ayırmaktır; onun birleştirmek, marifetin himmetine tevafuk eder. İşte biz de, matlabı âlâmızı hiç bir emrine itaat ettirmekte cebir ve kuvvetten istianeye ihtiyacı olmayan öyle bir mutayı cihaniyanın sayeyi himayesine verirsek o zaman beka ve terakkisinden emin oluruz." (İttihadı İslâm makalesi, Namık Kemal ve İbret Gazetesi) "Demek ki ehli islâm sureti ittihadı politika arazında veya mezhep mücadelelerinde değil, vaiz önlerinde, kitap sahifelerinde aramaya muhtaçtır." (Ayni makale).

İçtimaî birliğin tepeden inme usullerle ve cebren husule gelmiyeceği, bilâkis mektep, kitap, vaaz vasıtalarile, vicdanlara hitabeden terbiye ve propaganda vasıtalarile husule geleceği fikrinde Namık Kemal'in yine liberal ve demokratik temayülü kendini gösteriyor. Devleti idare edecek elite zümrenin yetiştirilmesinde de maarife büyük bir ehemmiyet atfettiğini görmüştük. Maarife verdiği bu ehemmiyet maarifi "ittihadı efkâr"ı doğuran şart olarak telâkki etmesindendir. "İttihadı efkâr" ise içtimaî birliği yaratır. "Telâhuku efkâr" insan cemiyetlerini yaratan ve terakkisini intaç eden esas âmildir. İnsan cemiyetlerini hayvan cemiyetlerinden ayıran ve terakkiyi tevlit eden şart, "Telâhuku efkâr"dır. İnsanlarda hayvanlardan farklı olarak natıka ve akıl vardır, Bu hassalar "Telâhuku efkâr"ı doğuruyor. "Telâhuku efkâr'ı artıracak vasıtalar ise maarif, matbuat, edebiyat gibi lisana dayanan insan faaliyetleridir. Namık Kemal tarihin eski zamanlariyle yeni zamanları arasındaki terakkide olan farkı "Telâhuku efkâr"da olan farka atfediyor:

"Acaba kudemanın defayini tabiatta o taharriyatı fevkalâde ve ikdamatı mücahidanelerile beraber altı bin senede istihraç edebildikleri cevahiri marifet niçin bir kaç asrın meksubat ve ilâvatına tekabül edemiyor?

"Evet şunun için ki, fıtratı beşer telâhuku efkârdan beri oldukça ilerlemeğe pek az müstait ve istikmatı hazıraya içtima meziyeti sebebi münferit olduğu hikmeten envai delâil ile isbat olunabilir.

"İki yoktan hiç bir şey hasıl olmamak kaideyi tabiiyesine nazaran iki adamın bir yerde bulunması hariçten bir muavenet munzam olmadıkça havası tabiiye ve maneviyelerini tezyit edemiyeceği meydandadır; nitekim içtima üzere yaşamak insana münhasır olmadığı halde müşterekeyni hilkat veya toplu geçinmek hususunda refiki tabiatımız olan hayvanatın hiç birinde ve hele ekserinde eseri terakki görülemiyor." (Hurdebin makalesi. Mecmuayı Ebüzziya, cild 1-2 No. 9)

"İnsanı hayvana tefevvuk ettiren sebep nedir?

"Evet sebep şudur ki, o mahlûku zayıf bahşayışı kudretten hücceti baligayı samadaniye olan ve namına ruh denilen bir emaneti kübraya nail olmuş: onun havası

lâzimesinden olan nazar kuvvetile yekdiğerini görünce natıka hassesile sairlerine meramına ifade akile sayesinde sairlerin meramını istifade ediyor." (Aynı makale).

"Bunca bedayiî azimenin illeti asliyeyi zuhuru ise 'Teavenu' fermanına ittiba netayicinden olan telâhuku efkârdır; hurdebinin nazara hizmeti ne derecede ise matbuatın telâhuku efkâra muaveneti de hemen ona yakındır, denilebilir. Nazar hurdebin kuvvetile bir âlemden bir âleme intikal ederse efkâr da matbuat sayesinde bir cihanın her tarafında, her köşesinde birbirine iltihak eder. Nazar hurdebin vasıtasiyle mevcudatın pek küçüklerini görmeğe muvaffak olabilirse efkâr da da matbuat marifetile malûmatın pek büyüklerine iltisak eyler.

"Hattâ a'sarı ahireyi keşfiyat ve tahkikatça edvarı kadimeye nisbet 'Demir yolu' sür'atiyle maksadı aksayi kemalâta sevkeden vesaikin en büyüğü dahi maülhayatı maarifin harareti gariziyei say ile tebahhurundan hasıl olmuş kuvvei inbisatı denilmeğe sezavar olan matbuatın havası âliyeyi beşeriyeyi tahrik ve idarede gösterdiği kudrettir." (Ayni makale).

Namık Kemal lisanın cemiyetteki fonksiyonunu, "Edebiyat Hakkında Bazı Mülâhazat" makalesinde (Külliyat; cüz 2) daha müşahhas olarak belirtiyor: 1) Lisan içtimaî tanzim ve kontrol vasıtasıdır. Fertlere tesir etmek, bakırı istenilen yolda hareket etmeğe sevketmek için sözle ikna etmek cebirden daha müessirdir. 2) Lisan, bilhassa edebî şeklinde, bir terbiye vasıtasıdır. Edebiyat milletin terbiyesine hizmet eder. 3) Cemiyetlerin fikrî tekâmülü lisanın tekâmülü müvazi gider. Büyük hakimler, lisanları inkişaf etmiş milletlerden zuhur etmiştir. 4) Lisan millî tesanüdü doğurur. Devletleri, medeniyetleri inkiraz etmiş olduğu halde hâlâ bütünlüklerini muhafaza eden kavimler mevcuttur:

"Sözün ipkayı namdan başka icrayı meramda dahi hizmeti bir derecededir ki, tahvili efkârda tesiri nutuk, şimşiri kahre galip olduğu tecarübü adide ile sabit olmuştur. Hattâ Zimahşerî mukaddemei tefsirinde kelâmın şanını teyit için demiştir ki: "Zuhuru islâmda seyfi şeriata karşı duran müteassıbini arap, hükmü belagata mukavemet edemediler."

"Vakıa efkârı umumiyenin hissedarı hükümet olduğu yerlerde kuvvei nazar sahibi olan bir beliğ, milletinin kuvvei asker ihtiyacından vareste bir hâkimi nafizülkelâmı hükmünde bulunur."

"Sözün ahvali vicdaniyeyi tahvilde olan tesiri beliğine mebni bir büyük faidesi dahi milletin hüsnü terbiyetine hizmetidir ki hakikati halde lafzan edebiyatın me'hazı iştikakı edep ise manen edebin masdarı intişarı edebiyattır, denilebilir. Zira iki manasile edibane yazılmış bir eser, mekârimi ahlâk için öyle bir kanunu muteberdir ki, herkesi bilihtiyar itaatine mail ve o cihetle yalnız vücudu muhafaza ahkâmına kâfil olur."

"Bundan başka tevsii karihaya hizmeti cihetile maarifi edebiye efkârın dahi muallimi evveli addolunur. Hattâ bu mütalâa ile bazı erbabı daniş fikrin kemalini lisanın kemalinden bilmişlerdir. Hakikat buna burhanı istikraî değil midir ki, fıtratları tabiata mucibi iftihar olan ecillei hükemanın hemen cümlesi mehasini edebiye ile tezyini lisan eden milletler bülegasından zuhur etmiştir."

"... Bir de ittihad, medeniyeti milletin bir müşahhas misali zi hayatıdır ki, lisanı edebiyattır. O cihetle edebiyatsız millet dilsiz insan kabilinden olur.

"Filhakika tarihi medeniyeti nazan hikmetle mütalâa edenler, edebiyatın muhafazayı milliyette olan tesirine her milleti muntazamayı bir delili natık bulmuşlardır. Şimdiki halde devlet ve marifetleri münkariz olmuş olan arabın ahvali bizim için bir ibreti kâfiyedir ki bazı fırkaları vahdet kelimelerinin rabıtası olan diyaneti islâmiyeyi dahi kaybetmiş iken lisanları kuvvetile hâlâ kavmiyetlerini muhafaza etmektedirler."

Namık Kemal cemiyette tekâmül ve terakkinin mevcudiyetine kaildir. Cemiyetlerin hayatı bir devri dairi, bir tekerrürler silsilesi değildir. İnsan tarihinin seyrinde yükselen bir istikamet vardır. Cemiyette terakkinin mevcudiyetine insanı yine ondokuzuncu asır garp fikir ananesine uygundur. Garbın o asırdaki nikbinliğini Namık Kemal de taşır.

"Devlet bir şahıstır ama bir şahsı manevîdir. İbni Haldun'un dediği gibi, öyle ömrü tabiîsi filânı yoktur. Hattâ Sadrı Fuat dediğimiz illetler de hakikat değil, bir kuru unvan ve namdan ibarettir. O 'hasta adam' yalnız muktezayı tabiata göre hareket etse hem sıhhat bulur, hem kuvvetlenir, hem dünya durdukça ömür sürer." (Hasta Adam makalesi, Külliyat, cüz 2).

Cemiyette terakki esas itibarile tab'ı beşerde terakkiye inhimak oluşundandır. Son asırlar zarfında içtimaî tekâmülde müşahede edilen büyük ilerlemeler "Ebnayı cinsimizin fıtraten ne derecelere terakkiye kail ve mail olduğunu bedihiyatı nazariye derecelerinde vuzuha çıkarır." (Hurdebin makalesi) Bu terakki inhimakinin içtimaî tezahürü maarif, matbuat, edebiyat gibi "Telâhuku efkâr"ı artıracak şartlara bağlıdır. Terakki inhimakinin tezahürü her cemiyette her zaman temadi eden bir seyir takip etmiyor, zira hem tab'ı beşerde fena olan taraflar, nakiseler vardır, hem bazı hallerde bu inhimakin tezahürü için lâzım gelen şartlar mevcut değildir.

Tab'ı beşer iyi ve fena vasıflardan mürekkeptir. Terakkiye inhimak ve "aklı selim" ile iyiyi kötüden tefrik etmek hassası insanın iyi vasıflarıdır; egoist hareket etmek ve başkasının hürriyetine taarruz etmek meyli tab'ı beşerin nakiseleridir. Devlet, bu nakiselerin intaç ettiği zaruretten doğmuştur. Harbin sebebi de insan tabiatının fenalığa olan meyildir. "Tab'ı beşer inhimaki şerrü zarar uktesinden kurtulamadığından, şöhreti terbiyet ve insaniyeti ayyuka çıkarılan böyle bir asrı terakkide şu hengâmei kıyametnümun (1870 Fransa-Almanya harbi) zuhura geldi." (Kemal Beyin bir Mütalâayi Siyasiye makalesi). Tabi beşerdeki bu inhimakler, biyolojik vakıalar olduğundan, değiştirilemez, fakat terbiye edilebilirler. İnsanı büyük yapan doğduktan sonra iktisap ettiği vasıflardır. Bunun için Namık Kemal maarife büyük ehemmiyet atfeder. İnsan şahsiyetinin, hem biyolojik irsiyetin, hem içtimaî muhitin mahsulü olduğu fikrine muvazi olarak Namık Kemal, içtimaî tekâmülde de fert ile içtimaî şartların mütekabil bir rol oynadıklarını tanır, içtimaî teşkilât bozuk olursa, iktidar mevkiine gelen şahıslar ne kadar ehliyetli ve kabiliyetli olsalar da bir iş göremezler. "Kabulü ammeye mazhar olmuş bunca zatlar mesanidi aliyeye geldiler, yine esasın fesadı cihetile bir şeye muvaffak olamadılar." Diğer taraftan, yalnız içtimaî teşkilâtı düzeltmeğe çalışmak da bir netice vermez. Ehliyetli fertler iktidar mevkiine geçmezlerse kurulan teşkilât kâğıt üzerinde kalır. Cemiyeti terakki ettiren âmil yüksek şahsiyetlerin mevcudiyetidir. Osmanlı İmparatorluğu "Beş" asır müddet ve dünyada hiç misli görülmedik surette tantanayi ikbalini", "yalnız yeniçeri ve saray

ve devair ve vüzera namlariyie maruf olan üç büyük mektebi fezailin yetiştirdiği ateş fikirli, demir yürekli kahramanlar"a borçlu idi. Maamafih, içtimaî tekâmülün izahı bakımından fertler ve içtimaî şartlar mütekabil bir sebep ve netice zincirile bağlı iseler de, pratik bakımdan, aksiyon bakımından mühim olan içtimaî şartlardır. Zira şahsiyetin biyolojik unsuru, tab'ı beşer, değiştirilemez, sabit bir unsurdur. Şahsiyetin müktesep tarafı ise mütehavvildir; değiştirilebilir. Bu müktesep taraf içtimaî muhitten gelen tesirlerin mahsulüdür. Şu halde, cemiyetin terakkisi için yalnız içtimai nizamın değiştilmesi kâfi değildir, kabiliyetli fertlerin mevcudiyeti lâzımdır derken, bu ayarda fertlerin zuhuru, siyasî hürriyet, maarif gibi yine içtimai âmillerle şartlanmış oluyor. Bundan dolayı, vaziyetin düzelmesi için bir büyük adamın zuhur edip cemiyeti kurtarmasını beklemek değil içtimaî şartları değiştirmek lâzımdır.

"Hele bir kere meydanı imtihan olan meclisi hüriyet açılsın görülür ki kimsenin hayal ve hatırına gelmiyen efendilerden, ağalardan nice muhayyirül ukul olacak huteba ve ezkiya zuhur eder.

"İşte muterizimizin istediği gibi bir sahibi zuhur çıkmıyor, bundan sonra çıkmazsa ne yapalım mazlûmiyet ve sefalet içinde mi ölüp gidelim, yoksa sahibi zuhur malûhülyasile mi eğlenelim?

"Birader, muaveneti ümmet olmadıkça sahibi zuhurun elinden bir şey gelmez. Bize lâzım olan icrayı adalettir. Adalet bittabi kuvveti istihsal eder. Sahibi zuhur faruku âzam gibi olur ki, adli ilâhinin misali müşahhası idi. Haccaç gibi, Timur gibi teyidi zulmü tahribi âlem ile ihtişam göstermek için çıkacak ve istihsali kuvveti, icrayı adalete tercih edecek sahibi zuhurların Allah bin belâsını versin." (Mektuplar 6, Külliyat, cüz 3).

Nüfus bahsında da Namık Kemal'in biyolojik şartlarla, sosyal şartların mütekâbil rolleri hakkındaki kanaatlerinin bir başka ifadesini buluyoruz. Tekessür kabiliyeti biyolojiktir, fakat tekessürü'n filen tahakkuku içtimaî şartlara bağlıdır. Nüfusun tekessürü yalnız biyolojik kabiliyete kalsa, "Nevrimiz kürrenin her arşın toprağında bir adam bulunduracak kadar tekessür edebilir". Fakat toprak hiç bir vakit o kadar adamı besliyemez. "Çünkü gerek vusfat ve gerek kuvvei înbatiyece tecavüzü gayri kabil bir haddi, tabiî ile mahduttur." Maamafih, nüfusun tekessürünü tahdit eden âmil sadece tabiî menbaların koyduğu bu had değildir. İçtimaî şartlar nüfusun bu hadde kadar artmasına bile mânidir. Tekessürü geri bırakan âmilleri Namık Kemal "mucip" ve "mâni" âmiller olarak ikiye ayırıyor. Birincisi, havanın fenalığı, gayri sıhhî hayat şartlar gibi âmillerdir. İkincisi ise, işret ve sefahate inhimak, fuhuş gibi âmillerdir. Namık Kemal'in nüfus hakkındaki fikirleri ondokuzuncu asırda garpta revaçta olan nüfus nazariyelerine uygundur. Bu hususiaki fikirleri esas itibarile Malthus'un on dokuzuncu asır bidayetinde ortaya atmış olduğu ve o zamandan beri nüfus nazariyeleri arasında birinci safhada yer tutmuş ve bir çok münakaşalara sebebiyet vermiş olan nüfus nazariyesinden başka bir şey değildir.

Namık Kemal içtimaî tekâmülün seyri hakkındaki fikirlerini açıkça ifade etmiyor, fakat bu seyrin tedrici olduğuna inandığı istidlal edilebilir:

"Evet şöyle bir kaç sene içinde İstanbul'u Londra veya Rumeli'yi Fransa haline getirmek mümkün olmadığını biz de biliriz. Fakat madem ki, Avrupa bu hale topu topu iki asır içinde gelmiş ve madem ki, esbabı terakkice mucid olmuş biz o vesaiti

hazır bulacağız, iş etraflı tutulduğu halde hiç olmazsa iki asır içinde olsun biz de en mütemeddin memleketlerden sayılacak bir hale geleceğimizde hiç iştibah var mıdır? İki asır ise hayatı cemiyete nisbeten lâmhayı basar hükmünde kalmaz mı?" (Terakki makalesi, Külliyat, cüz 4)

İçtimaî tekâmül her cemiyette ayni sür'atle seyretmiyor. Cemiyetler arasında alıp vermeler mevcuttur. Ve bu içtimaî iareler geri kalan cemiyetleri ilerlemeğe tahrik eder, fakat bu ilerleme bir "içtimaî atlayış" halinde değildir, kısa bir müddet zarfında husule gelmez. Yukarıki ifadede Osmanlı imparatorluğunun Avrupa devletlerine yetişmesi için Namık Kemal iki asır mühlet koyuyor. Bundan maada cemiyette iki ayrı seri vakıa tefrik ediyor, yani bazı sosyologların yaptığı gibi "medeniyet" ve "kültür"ü biribirinden ayırıyor. Filvaki kendisi bu mefhumları kullanmıyor, fakat "efkârı cedide" makalesinde ifade ettiği fikirlerde bu tefrik mevcuttur: "Ebnayı vatan içinde Avrupadan taklit tarzile iğtinama lüzum görünen şeyler tabiatile fünün ve sanayie münhasır kalırdı. Danslar, modalar, filânlar memaliki islâmiyenin kapısından bile bakmazdı." Garbın maddî medeniyetinin, ilminin tefevvukunu tanıyor, fakat islâm ahlâkını ve adatını garplılarınkinden üstün görüyor. Bir medeniyetin muhtevası böyle maddî ve manevî olarak filen ikiye ayrılabilir mi? Ve birini memlekete ithal edip diğerini etmemek filen mümkün müdür? Bu mes'eleleri Namık Kemal bahis mevzuu etmiyor.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Neşriyatı, No 2, Ocak 1942

Sanayide Köylü-İşçi

İktisadî sahada ilerleme, iç yapıda yapacağımız işlerin en başında gelir. Bu işleri iki genel başlık altında toplayabiliriz: Ziraatte kalkınma, sanayide kalkınma. Memleketimiz esas itibarile ziraatçi olduğundan bir çoklarımızın kafasında ziraatte kalkınma daha mühim bir yer alıyor. Ziraat ve köyün ehemmiyetini hiç bir zaman küçüksememekle beraber bu madalyanın bir de öbür tarafı olduğuna, bir şehirleşme ve sanayileşme meselesi mevcut olduğuna birkaç yazımda işaret etmiştim. Köyün şehirle, ziraatin sanayi ile olan münasebeti üzerinde durmuştum. Şimdi de bu mevzuu sanayi bakımından incelemek istiyorum.

Bugün memleketimizin ziraatçi ve nüfusumuzun ekseriyetinin köylü oluşu ziraatte kalkınmanın sanayileşmeden daha mühim bir mesele olduğuna delâlet etmez. Memleketimizin istikbali ve milletler arası münasebetlerindeki mevkii bakımından sanayiin belki daha da mühim bir rolü olacaktır. Garp medeniyeti dediğimiz çevreye dahil cemiyetler sanayici cemiyetlerdir. Bugünkü mevkilerini sanayileşmeğe borçludurlar. İkincisi, milletler arası münasebetlerinde hâkim olan cemiyetler sanayicidirler. Daha evvelki yazılarımda da dediğim gibi sanayi ziraate, şehir köye hâkimdir. İmperyalizmin bir şekli memleketleri ilhak etmekse, diğer daha vasıtalı bir şekli de ham madde menbaı ve mamul eşya için pazar olarak telakki edilen memleketlerin sanayileşmesine mani olmak, hatta mevcut sanayii körletmektir. Sadece ziraat memleketi olarak kaldıkları müddetçe sanayileşmiş cemiyetler bu memleketlerle olan münasibetlerinde hâkim bir rol oynarlar. Bunun için memleketimiz sadece ziraatçi olarak kalamaz.

Sanayileşmenin ehemmiyeti sadece memleketin refahını arttırmak, harice para vermemek, memlekette iş fırsatlarını artırmak değildir. Asıl ehemmiyeti sanayileşmenin memleket sosyal yapısında ve milletler arası münasibeterindeki mevkide meydana getirdiği değişikliktir. Sanayileşmeye taraftar olmamızın sebebi otarşiye inanmak değildir. Tabiî şartları ve münasebetleri zorlıyarak kendi kendine yeter bir hale gelmeğe çalışmak çok pahalı, kaynakları israf edici bir teşebbüstür ve mümkün de değildir. Fakat mevcut imkânlardan en son derecede faydalanarak sanayileşmek gerektir.

Köy kalkınması bahsinde bu meselenin şehir ve şehirleşme ile olan ilgisini incelemiştim. Diğer taraftan sanayileşme de köy ve ziraat meselesi ile yakından ilgilidir. Evvelce de dediğim gibi unutulmaması lâzım gelen nokta, köy ve şehir, ziraat ve sanayiin ancak bir bütün halinde mütalaa edilebileceğidir; bu iki sahada kalkınma ancak beraber olabilir. Avrupa tarihinde sınaî inkılâptan bahsedilir, çok zaman bu sınaî inkılâpla beraber daha göze çarpan ziraî bir inkılâbın da yer aldığı unutulur. Sanayileşme ile ziraî ilerleme iki noktadan birbirine bağlıdır: 1) Sanayi bir şehir işidir, sanayiin ilerlemesi şehirlerin büyümesine, şehirleşmenin artması da sanayiin inkişafına yardım eder. Şehirler, nüfusun tabiî artması ile büyümez; ziraat mınta-

kalarından göçen nüfusla büyürler. Sanayi de ziraat mıntakalarından şehre göçen bu nüfusu kullanır. Sanayide kullanılan emeği topraktan kopmuş olan nüfus temin eder. Nüfusun topraktan kopması için ziraî istihsal usul ve aletlerinin ilerlemesi gerektir. Ancak o zaman ziraatte istihsal düşmeden, hatta artarak nüfusun bir kısmının ziraatten sanayie geçmesi mümkün olur. 2) Sanayileşme neticesinde gittikçe şehirlerde toplanan nüfus gıdasını kendi istihsal etmez; bu nüfus toprağı sürenler tarafından beslenir. Bunun mümkün olabilmesi için de-şehirlerdeki milyonların beslenebilmesi için-istihsalde artım olması gerektir. Ancak ileri bir teknolojinin tatbiki ile az emek-az nüfus-kullandığımız halde istihsali artırabiliriz; şehir ve sanayi nüfusunu besliyebiliriz. Ziraatteki bu ilerlemeler şehirleşme ve sanayileşme için bu imkânları verirken, sanayileşmenin ilerlemesi ziraî kalkınmayı destekliyecektir. Ziraatin muhtaç olduğu âletleri, makineleri, sınaî gübreyi, ilâçları, aşıları ve ziraî nüfusun ihtiyacı olan mamul istihlâk eşyasını temin edecektir. Ziraî ve sınaî kalkınma da karşılıklı tesirler vardır.

Sanayiin kullanacağı emeği topraktan kopmuş nüfus temin eder, dedik. Henüz yeni olan memleket sanayiimizde de böyle olmuştur. Madenlerimizde, fabrikalarımızda köyden kopan köylü çalışıyor. Nüfusun bir kısmının ziraatten sanayie geçişi mühim bir mesele doğuruyor: Birbirinden keskin surette ayrı içtimaî muhit değiştiren fertlerin yeni şartlara intibakı meselesi. Ziraatte ve sanayide iş şartları büsbütün başkadır; köyde ve şehirde hayat birbirine hiç benzemez. Ziraatle sanayi ve köyle şehir arasındaki, farklar ne kadar keskin olursa şehre gelen ferdin yeni şartlara intibakı o kadar güç olur. Yeni şartlara uymıyan fert işinde tutunamaz. İç huzursuzluğunun verdiği itişle ya mütemadiyen iş değiştirir; yahut da kolayını bulduğu ilk fırsatta alıştığı eski şartlara, köyüne, tarlasına döner. Bu vaziyet sanayide işçinin mütemadiyen devretmesini intaç eder. Bir sene zarfında bir fabrikaya mecmu amele miktarının bir kaç misli işçi girip çıkmış olabilir. Bu hal sanayide israfa sebep olur, işler aksar; maliyet fiyatı yükselir. İşçiyi işinin başında tutabilmek en ileri sanayi memleketlerinde bile mühim bir meseledir. Bizim gibi yeni sanayileşen, sanayi hayatına alışkan işçi zümreleri belirmemiş, köyle şehri birbirinden çok farklı olan bir memlekette bu mesele daha da büyük mikyasta kendini gösterir. İş değiştirmenin temami ile önüne geçilemez; çünkü ferde işini beğenmediği halde değiştirmek hakkı verilmiştir. İşçinin bu hakkını tanımamak onu zorla muayyen bir işe bağlamaktır; bu ise vatandaşın ferdî hürriyetine tecavüzdür; orta zamanların toprağa bağlı, hüriyetsiz serf sınıfı gibi sanayie bağlı hüriyetsiz bir sınaî serf sınıfının belirmesi olur. Şu halde, şu sualin cevabını araştırmak ve ona göre tedbirler almak icap ediyor: Köylü-işçi neden işinde kalmak istemiyor?

Ziraî nüfusun şehirlere ve sanayie göçmesi iki türlü olur. Birinde fert, ziraatte geçimini temin edemez veya bu geçimin temin ettiği hayat seviyesini beğenmez, daha iyi, daha ferahlı bir hayat yaşamak, şehir hayatının nimetlerinden istifade etmek için şehre gider. Burada şehre göçmeğe götüren âmiller daha ziyade şehrin çekici vasıflarıdır. Garp memleketlerinde nüfusun şehre göçmesi bu "hayatını yükseltmek ve iyileştirmek" gayesi ile olur. İkinci göçme şeklinde nüfus şehre gitmek istemediği, özenmediği, hayatını değiştirmek gayesini gütmediği halde sırf köyünde, ziraatte geçimini temin edemediğinden şehre gitmeğe mecbur olur. Burada şehre göçme,

şehrin çekici vasıflarından ziyade köyün ve ziraatin uzaklaştırıcı şartlarından dolayıdır. Bizde nüfusun köyden şehre göçmesi bu ikinci şekildedir. Köylü mecbur olarak şehre gider; psikolojik istikameti şehre değil köye çevrilmiştir. Şehirdeki fırsatlardan faydalanarak köyde bir parça tarla veya bir çift öküz edinecek kadar para edindi mi, köyüne döner. Şehirdeki işi onun mutad geçim vasıtası değildir; ileride köyde geçimini temin edebilmek için sermaye biriktirmek vasıtasıdır. İşçinin sanayide kalması için nüfusun şehre göçmesi, yukarıda işaret ettiğimiz birinci çeşitten bir göçme haline gelmelidir. Bu hangi şartlarla mümkündür?

Birincisi, köylünün tekrar köyüne, ziraate dönmek imkânları olmamalıdır. Fert bir çift öküz edindiği halde sürülecek boş toprak köyde mevcut olduğu müddetçe köylü köyüne döner. Zaten köylü sürülecek toprak olduğu halde kendisinin satın alacak parası veya işleyecek vasıtaları olmadığı için şehre gitmiştir. Bu vasıtaları temin edecek kadar para biriktirince işlenmemiş toprağa dönecektir. Ziraî nüfus ziraî istihsal için fazla gelmelidir. Sürülecek toprağın hepsi ve büyük randımanla işlenirse, arta kalan nüfus şehre gitmek ve orada kalmak mecburiyetinde olacaktır. Daha az emekle toprağın hepsini işlemek ise ileri bir teknoloji ile mümkündür. Bunun için ziraî ilerleme, sanayie işçi temin etmek ve işçiyi sanayide tutmak meselesi ile yakından ilişiklidir.

Diğer taraftan köylünün hayat seviyesini yükseltmek, onda yeni "ihtiyaçlar" doğurtmak lâzımdır. Hayat seviyesi yükseldiği zaman yeni ihtiyaçlar kendiliğinden doğacaktır. Şimdiki halde köylünün hayat seviyesi düşüktür; ihtiyaçları asgarî derecededir. Bugünkü sosyal sistem ve onun yarattığı kıymetler altında köylü bu az miktarda ihtiyaçları tatmin olunduktan sonra daha fazlasını elde etmek için uğraşmamaktadır. Bunun için konuştuğum bazı sanayiciler köylü-işçiye fazla ücret vermemek taraftarıdırlar; hiç değilse bu hususta tereddüt ediyorlar. "Fabrikada tutmak için ücretini yükseltiyorsunuz, bu sefer tarla veya öküz satın almak için gereken parayı daha çabuk biriktiriyor, daha evel işinden ayrılıyor; belki de ücretleri yükseltmek doğru değil," diyorlar. Bu sakat bir düşüncedir. İşçiyi daha bir zaman fabrikada tutabilmek için hakkı olan parasını kesmek nasıl haklı görülebilir? Bu çeşitten bir işçi meselesi ve teklif edilen tarzda bir hal çaresinin tatbiki bazı Garp imperyalist devletlerinin sömürgelerinde görülmüştür. İhtiyaçları az olan, para ekonomisine girmemiş olan iptidaî cemiyetlerin fertleri beyazların kurdukları plantasyonlarda çalışmak istemiyorlardı. Para onlar için bir kıymet değildi. Bunun üzerine müstemleke idareleri yerlilere para vergisi koydular. Vergiyi verebilmek için yerliler çalışmağa mecbur oluyorlardı. Bu suretle plantasyonlara işçi temin ediliyordu. Bizdeki sınaî işçi meselesini bu tarzda halletmeğe kalkmak hem meseleyi hal etmez; yalnız, işçi bir ay duracağına iki ay durmuş olur; hem de Garp imperyalizminin yerlileri istismar ettiği gibi işçilerimizin istismarı demek olur.

Yapılması icap eden şey, köylü-işçiye alacağı fazla parayı sarfettirebilmek, onu kerpiç bir ev, bir çift öküz, kara sapan ve bir kaç metre basma ile tatmin olunmaktan kurtarmaktır; kısacası onun hayat seviyesini yükseltmektir. Hayat seviyesini yükseltmek iki cihetten başarılabilir:

Biri, köyün sosyal şartlarını değiştirmek; köy kalkınmasını temin etmek; daha iyi ev, daha iyi eşya, daha iyi elbise, tam kadrolu mektep, gazete, radyo, telefon, okuma

odaları, eğlence teşkilâtı gibi şartları "ihtiyaç" haline getirmektir. Köyün sosyal kıymetlerini değiştirmektir. Bunlar da evvelâ köyün iktisadî bünyesini kalkındırmak, ziraî verimi arttırmakla olur.

Diğer taraftan, şehirdeki köylü-işçiyi şehir hayatına alıştırmak, onun şehirdeki hayatını düzenleştirmek gerektir. Fabrikanın yanında bir işçi mahallesi kurmak, işçiye ucuz ev temin etmek, aşevi açmak yeter değildir. Bunlar en az yapılacak şeylerdir. Bunun yanında bir de işçinin sosyal hayatına düzen vermek gerektir. İşçi şehirde yalnızdır; köyünden uzakta kendisini kaybolmuş hisseder; şehri yadırgar. Onu bu muhite alıştırmak, hayatını teşkilâtlandırmak icap eder. Sürü halinde yaşamak insanı "tatmin etmez. İnsanın çalışabilmesi için diğer normal insan münasebetlerine ve faaliyetlerine ihtiyaçları vardır. İşçiye bir cemaat -communauté- hayatı temin etmek lâzımdır. Şehir hayatına yabancı olan bu fertle bir insan olarak alâkadar olmalıyız. O, sadece bir fabrikanın yevmiye defterinde filan numaralı, şu kadar ücretli "bir işçi" değildir; herşeyden evvel bir insandır ve bir insan olarak meşgul olunmalıdır.

İşçi kolonilerinin yalnız birer erkek cemaatı olmalarını da önlemek çareleri düşünülmelidir. Yalnız erkeklerden müteşekkil bir cemaat normal değildir; böyle bir cemaatte normal hayat şartları ve münasebetleri yerleşemez. Böyle cemaatlerde içki, kumar, derbederlik, hatta cürümler yaygın olur. Cemaat teşkilâtı, "efkârı umumiyesi" beliremez; cemaatin fertler üzerindeki kontrolü zayıflar. Bunun için evli işçileri ailelerini getirmeğe, bekârları evlenmeğe teşvik etmelidir. Bu teşvik hayat şartlarında -meselâ mesken temininde- kolaylık ve imtiyaz, ücretin arttırılması, para mükâfatı gibi tedbirler olabilir.

İşçilerin sosyal hayatını teşkilatlandırırken bunu tepeden inme bir plan ve emirle yapmağa kalkışmak muvaffakiyetsizliğe götürür. Bizim kendi miyarlarımıza göre kurduğumuz bir teşkilât köylü-işçi için hiç de tatmin etmeyici olabilir. Meselâ sinemanın yanında, davul zurna ile mahallî rakıslara, köylerde gece eğlentilerinde yarı irticalen yarı muayyen kalıplara göre çıkarılan oyunlara da yer verilebilir. Hatta bu sonunculardan biraz teşkilât ve öndercilikle halk tiyatroları çıkabilir. İşçiyi anlıyabilecek, onların arasına karışabilecek sosyal teşkilâtçı ve önderlere ihtiyaç vardır. Bunlar kendileri, evelce hazırlanmış katı bir programa göre, emirle işçinin sosyal hayatını teşkilâtlandırmağa kalkmamalı, fakat işçinin kendi hayatını yine kendine uygun gelen tarzda teşkilâtlandırmasına yardım etmelidirler.

Hülâsa: Sanayide kalkınma ancak ziraatte kalkınma ile beraber başarılabilir. Ziraatte kalkınma hem sanayie işçi temin edecek ve bu işçinin tekrar köye dönmesine mani olacaktır; hem de köylünün hayat seviyesini yükselterek onda yeni ihtiyaçlar doğuracak, biraz para biriktirince işden ayrılmasına meydan vermiyecektir. Diğer taraftan şehirdeki işçilerle meşgul olmak onlara normal bir cemaat hayatı temin etmek lâzımdır. Fabrika kurmak sadece bir bina ve makine mühendisliği işi değildir. Bunun bir de insan cephesi, bir "Sosyal mühendislik" cephesi vardır.

Yurt ve Dünya, Sayı 15-16, Nisan 1942

Şehir, 9 Tablo

Yazan Burhan Arpad, İstanbul, 1940

Doksan bir küçük sahifeye sıkıştırılmış bu dokuz tabloda İstanbulun çok cepheli hayatından çeşitli akisler vardır. Tablolar birer küçük hikâye değillerdir; muhtelif şahsiyet tiplerini ve vaziyetleri belirten yazılardır. Kitabı okurken bizde pek yapılmıyan fakat yapılması icap eden bir şeyle karşılaşmanın verdiği memnuniyeti duydum: Büyük bir şehrin günlük hayatından yakalanan tablolar... Bunlar bir an süren, geçici levhalar gibi; çeşitli ve kısa. Fakat dikkat edilirse muharrir şehrin akıcı hâdiseleri ve insanları arasında bazı sürekli tipleri, veya tekrarlanan vaziyetleri tesbit etmek istemiş. Yazık ki tablolar kısa; bir kısmı iyi işlenmemiş, derine gidilmemiş, incelenmemiş hissini veriyor. İstanbul gibi bir şehrin hayatından alınan tablolar daha büyük, daha olgun olmalıydı; Burhan Arpadın tabloları İstanbul için biraz cılız, çelimsiz kalıyor. Sekize Beş Var, Herhangi bir Tesadüf, ve Monşer İhtiyacı diğerlerinden daha dolu ve doyurucu göründü. Öbür tablolar da bunlar kadar olamaz mı idi?

Bu kitapçıkta benim dikkatimi çeken nokta tabloların kendisi olmaktan ziyade muharririn güttüğü gaye oldu. Şimdiye kadar çıkan romanlarımızın çoğunda vaka İstanbulda geçer; şahıslar İstanbullu veya İstanbullulaşmışlardır. Buna rağmen bu kitaplar bize İstanbulu tanıtmazlar. Bir kısmımız millî edebiyat derken, köye dair yazıları anlıyor, ve köyün edebiyatımıza girmemiş olmasından şikâyet ediyoruz. Hâlbuki bizde şehir de, şehirdeki halk ta edebiyata girmemiştir. Hattâ yanlış anlaşılma neticesinde köycülük cereyanı bazı yazıcılar için zararlı oluyor. Zannediliyor ki, sanatın bizim cemiyetimizi aksettirmesi ve bir kıymeti olabilmesi için muhakkak köy ve köylüyü mevzu edinmelidir ve köye dair olan şiir, hikâye ve roman sırf bu yüzden kıymet kazanır. Halbuki esere kıymet veren mevzu değil, ele alınan mevzuun kavranışı, tahlili ve işlenişidir. Sanatkâr ancak yakından bildiği, yaşadığı, duyduğu mevzularda muvaffak olabilir; körkörüne bir köycülük gütmektense sanatkârlarımız, bulundukları yerleri ve içinde yaşadıkları hayatı eserlerinde bize verseler, içi kof olmıyan, şekilden ibaret kalmıyan, sosyal ve sanat kıymeti olan eserler kazanırdık. Burhan Arpad kitabında bize, içinde yaşadığı büyük şehrimizin hayatını tanıtmağa çalışıyor; bu ilk giriştiği tecrübe o kadar muvaffak değilse bile, girdiği yol doğrudur ve kendisinin bu yolda ilerlemesini umarız.

Yurt ve Dünya, Sayı 15-16, Nisan 1942

Köyde Sosyal Tabakalanma

Bu makalede anlatılanlar, geçen yaz Batı Anadolu vilâyetlerinden birinde, sekiz köylük bir sahada yapılan bir tetkike dayanıyor. Bu köyler, mıntakanın merkezi olan kasabadan 22-30 kilometre uzaklıktadır; hayat tarzları itibarı ile gayet kasabalaşmıştır. Üzüm, pamuk, tütün, susam gibi dünya piyasasına tâbi, para eder mahsuller yetiştirirler. Köylerden ikisinden her gün kasabaya otobüs gider gelir, köylerin telefonu ve radyosu vardır. Hububat ziraatinden üzüm yetiştirmeğe geçiş son 10-15 sene zarfında olmuştur. Köylerin iktisadî faaliyetlerinin değişmesi, kasaba ile olan sıkı, günlük münasebetler bu köylerin sosyal yapısını değiştirmiştir ve değiştirmektedir. Aşağıdaki satırlar, bugün bu köylerde sosyal tabakalanma ve tabakalar arasındaki münasebetler durumunu inceliyor. [Derginin notu]

Tetkik sahamızdaki sekiz köyde şahısların servetini toprak yerine para ile ölçmek şekli belirmiştir. Konuşulurken, filanca para zenginidir, deniliyor. İstihsal edilen mahsuller dünya piyasası için, para eder çeşitten olduğundan dolayı, fertlerin birden zengin oluvermeleri mümkündür. 1941 gibi üzümün para ettiği bir yılda, üzümlerine zarar gelmiyen biri iyi mahsul kaldırdı mı, birden birkaç yüz lira sahibi oluyor. Tetkikimizin merkezi olan köyün ileri gelenlerinden biri böyle bir vakayı yana yakıla anlattı, "daha birkaç yıl önce benim hizmetkârımdı, dedi. Bir de geçen gün gördüm, bağ edinmiş, iyi üzüm kaldırmış, 600 lirayı kıvırmış. Bizde gene 600 lira yok". Bunun için köyde yeni türemiş zenginler var. Köyün şimdi ileri gelenleri, bir iki nesil evvel dışarıdan gelmiş ailelerdir. A. köyü ilk defa bugünkü mevkiinde kurulduğu zaman hangi ailelerin mevcut olduğu bilinmiyor... Köyün en eski ailelerinden olarak birkaç aile sayılıyor, fakat bunlardan hangileri ilk kurucular arasında idi, şüphelidir. Sorduklarımız iki ailenin en eski olduğunda ittifak ediyorlardı; halbuki bunların lâkaplarına nazaran, bu aileler de ya hariçten gelmiş, veya hariçten gelen unsurlarla karışmıştır. Bu iki ailenin bugün köyde üstün bir mevkii yoktur; birisine mensup iki şahıs para zengini olarak tanılıyor, fakat bu, aileden gelmekten ziyade şahısların kendi çalışmalarının neticesidir. Bugün köyün ileri geleni sayılan iki şahsın dedeleri köye dışarıdan gelmişlerdir. Şimdi bunlar köyün eskisi, yerlisi gibi sayılıyorlar.

Köyde mevki sahibi olmak servete dayanıyor, fakat yalnız servet kâfi gelmiyor. Zenginliğin hiç değilse bir iki nesil devam etmesi, köy cemiyetinde yerleşik bir mevki almış, bu mevkii cemaatin tanımış olması gerekiyor. Mevki temin eden ve yine servet ile ilişikli olan üçüncü âmil de köy işlerinde "kontrol" mevkiinde olmaktır.

Köy işlerini kontrol meselesinde köyün şehirle, daha geniş cemiyet çerçevesinin idarî teşkilâtı ile olan münasebetini göz önünde tutmak lâzımdır. Muhtarlık neden kontrol mevkiidir? Çünkü muhtarlık, şehirden gelen idarî teşkilât zincirinin köye kadar dayanan son halkasıdır; bu idarenin dayandığı otoriteyi köyde temsil eder; şehrin istediği işleri köyde görür; köyün şehirle olan resmî münasebetlerini tanzim

eder. Köyün şehirden uzak ve şehirle münasebetinin az olduğu, köy kendi işlerini kendi hallettiği hallerde muhtar şeklen haricî otoriteye dayanmakla beraber fîlen cemaatin tazyik ve kontrolüne tâbi olur. Muhtarın kendi mevkiine dayanarak işleri istediği gibi görmesi pek mümkün olmaz. Halbuki köyün şehirle münasebetlerinin sıkı olduğu hallerde, muhtarlık mevkii kendi başına köyde hükmü geçen bir kuvvettir. Bu hallerde köy cemaatinin muhtar ve azalar üzerine olan tazyiki daha azdır; bunlar daha ziyade şehrin kendilerine verdiği otoriteye dayanarak iş görürler.

Şehirle olan münasebetleri tanzim edebilmek bu çeşit köylerde o kadar mühimdir ki, muhtar olmıyan, fakat başka sebepler yüzünden şehirle ve şehir idare teşkilâtı ile kolayca temasta bulunabilen ve şehirde köyün işlerini gördürebilen şahıslar köyde kontrol ve mevki sahibidirler. Köyde bu nevi adamlar mevcut ise bunlar, ya doğrudan doğruya muhtar olarak, veya muhtarlığa kendi adamlarını seçtirerek, veya seçilen muhtarı elde ederek köy işlerinde hâkim bir rol oynarlar. Bu nevi kuvvetli şahısların mevcut olmadığı hallerde muhtarlık yegâne kontrol vasıtasıdır; bu mevkii elde edenler köy işlerine hâkim olurlar ve bu idarî mevkii kendi iktisadî mevkilerini kuvvetlendirmek için vasıta olarak kullanırlar. A. ve T. köyleri bu iki vaziyetin misallerini verir. T. köyü dağılma alâmetleri gösteren bir köydür. Köyün en zengini olan ağa ölünce toprağı 9-10 mirasçı arasında bölünüyor. Büyük oğlu evvelce muhtarmış, ama şimdi çekilmiş, işlere karışmıyor; diğer oğulları henüz pek genç, kendilerinin ifadesine göre pek bir şey yapmıyorlar. Bunun için imam, muhtar, kâtip gibi yeni türediler işleri ellerine almışlar. Muhtarlık, âzalık, kâtiplik mevkileri, köyde yükselme emelinde olanların elde etmek için çekiştikleri post olmuş. Bu mevkilerde olanlar, imamla da anlaşarak, köy gelirini kendi ceplerini doldurmak için kullanıyorlar.

A. köyünde en üstün mevkii olan kimseden bir engele uğramadan borusu öten A. ağadır. A. ağanın dedesi köye dıştan gelmedir. Aile köyde çok mülk edinmiş, köyün sokaklarından biri bu ailenin lâkabı ile adlanıyor, evvelce bu sokaktaki bütün binalar bu aileye aitmiş, şimdi bu ailenin iki oğlu A. ile H. mülkü idare edememişler. A. ağa çok müsrif, sefahata düşkün bir adamdır; serveti tehlikeye girmiştir. Buna rağmen köyde şimdi kendisinden daha zengin olanlardan üstündür; zira şehirle olan münasebetlerde mühim bir rol oynar, kendisi şehirleşmiştir, tecrübelidir; ailesi kışın şehirde oturur; en mühimmi, kayınbiraderi kasabada eski bir memurdur. Köyün şehirle olan münasebetlerini büyük mikyasta bu ağa tanzim eder; köye gelen misafirleri ağırlar; köyde başı sıkışan ona koşar. Yeni evlenen bir çiftin ayrılmaması için oğlanın askerliğini kasabada yapmasını temin eden odur. İmam efendi hastalanınca arabası ile kasabaya hastahaneye götürür; biz orada iken bir cebren kız kaçırma vakasını "rızası ile kaçırma" şekline sokan ve böylece kaçıran gençleri köylünün kendi tâbiri ile "yedi yıl hapis yemekten" kurtaran da odur. Ağanın yardımcıları vardır: İ. çavuş köyün zenginlerinden değildir, fakat hali vakti yerindedir. Askerlik dolayısiyle çok görmüş, akıllı, konuşkan, girgin bir adamdır. Bunun için şehirle olan münasebetlerde o da ikinci derecede mühim bir rol oynar. Köye gelen memur ve şehirlilerle nasıl konuşulacağını, sorulan suallere nasıl cevap verilmesi lâzım geldiğini gayet iyi bilir. Kooperatif içtimalarında diğer köylülerin kalkıp anlatamadıkları şeyi o münasip bir lisanla anlatıverir. Köyde cami yapıldığı zaman işleri teşkilâtlandırmak vazifesi İ. çavuşa düşmüştür. Biz köye gelince de İ. çavuş bizi tartmak, hakkımızda hüküm ver-

mek işi ile meşgul oldu; arkamızdan tahkikat yaptığını öğrendik. Muhtar olmadığı halde köyün fiilen muhtarlığını o eder. Muhtar da köyün eski, yerli ailelerindendir; geçimi iyidir. Muhtar A. ağa ve İ. çavuş ile aynı gruptandır. Bu üçü kadeh ve eğlence arkadaşıdır. Muhtarda hakikî otorite yoktur; işleri diğer iki şahıs idare eder; ama bu üçü bir gruptan oldukları için, köyde hakikî ve şeklî otorite bir arada birleşik yürür.

Köyün ikinci ileri gelenlerinden S. A. nın vaziyeti A. ağanınkine benzer; o da eski ve zengin bir ailedendir, ama şimdi borca batmış bir vaziyettedir. O da köyün en "şehirleşmiş" adamlarından biridir. 10-12 senedir kasabada oturur, yazları köydeki bağına gelir. Kasabaya göçmeden önce köyde faal bir rolü varmış, muhtarmış, köye göçmenleri o yerleştirmiş, satılan arsaların parası ile köye bir kahve ve berber dükkânı yaptırmış. Köye radyo alınmasına sebep de kendisi imiş. Şimdi köyde birlik kalmadığından, işlerin ihmal edildiğinden bahsediyor. Kasabaya çekilelidenberi köy işlerine pek karışmıyor; onun için ağa ile aralarında belli bir rekabet yoktur; beraber içki ve eğlence arkadaşlığı ediyorlar. Diğer resmi mevkii olanlardan imam, köye yeni gelmiş bir Rumeli göçmenidir. Köyde hiç mevkii yoktur. Köy âzalarının ise ismi bile geçmiyor; eğitmen fakir bir adamdır, muhtarın ve İ. çavuşun akrabalarından ve yukarıki grupun adamlarındandır.

Aksöğüt köyünde yedi, sekiz yıl kadar önce A. ağa grupunun otoritesine meydan okuyan bir hareket beliriyor. Bu civar köylerden hükümet emri ile köyün sürüleri kaldırılıyor. Ağa sürülerini saklıyor, köyden ihbar ediyorlar; ağa sürülerini kendi arazisinde otlatacağını söylüyor ve kayınbiraderinin yardımı ile sürülerini muhafaza ediyor. Ağaya karşı koyan grupun başında genç bir adam bulunuyor. Onun köyde mevkii yoktur; zenginlerden, büyüklerden değildir; ama anlatıldığına göre okur yazar, akıllı, genç, cesur, emelleri olan bir kimse imiş. Arkadaşlarından biri onun yazdığı bir şiiri de bize okudu. Köyün gençlerinde ve hoşnutsuzlarından bir grupu başına topluyor. A. ağaya muhalif olan diğer zenginler ve büyükler de galiba onu tutuyorlar. Köyde park, okuma odası, gençlik teşkilâtı yapmak istiyor. Bu işin kahramanlarından olan T. lilerin H. nin anlattığına göre, muhtar ve "Köyün büyükleri", "başta olanlar" (tasrih etmedi) köyün arazisini dışardan gelenlere satıp paraları iç ediyorlarmış; gençler de buna içerliyorlarmış. Bir gün H. nin kafası kızmış, köyün dışında boş arazinin bir parçasına bir kazık çakmış, burası park olacak demişler, ama maksat herkes gibi kendilerine bir yer edinmek imiş. Muhtar ve azalar H. yi çağırıyorlar, köyden bir kadının evine zorla girmişsin diye iftira ediyorlar, küfür savuruyorlar; H. de kızıyor, bıçak çekiyor. İş mahkemeye aksediyor. Başdakilerin her halde açığa vurulmasını istemedikleri işleri vardı ki, H. yi davadan vaz geçmeğe kandırıyorlar; iş Ankaraya yazılacak, köy rezil olacak, yakışır mı, diyorlar; H. da davadan vaz geçiyor. Bize anlatırken, "Onlar gine köyün büyükleri, diyordu, ben neyim ki? Bir misafir, dışardan bir büyük geldi mi onlara iner, onlar ağırlarlar; köyün şerefi var". H. nin bu sözlerinden de şehirle olan münasebetlerde rol oynamanın köyde nasıl prestige ve mevki temin ettiği anlaşılıyor. Koyun meselesinde, elebaşı olan genç A. ağayı hükümete haber veriyor; fakat A. ağa daha kuvvetli basıyor; koyunlarını muhafaza ediyor. Nihayet elebaşı genç köyde tutunamıyor; başka bir köye gidiyor; orada ölüyor. Bu suretle A. ağaya karşı muhalefet sönüyor. Biz köyde iken yukarıki vakanın kahramanı H. evlendi. A. ağa düğüne geldi, çengi oynattı. H. yerleşmiş

otoriteye boyun eğmiş, bu otorite de onun gençlik isyanını unutmuş görünüyor. A. ağanın muhalifleri sinmişler, bir şey yapamıyorlar. A. ağa hem şehirde nüfuzu olan, iş gördürebilen bir kimse, hem de kendi menfaatine dokunmadığı zaman köy işlerini üzerine alıp diğerlerine yardım eden bir adamdır. Köylü onun geceleri köy merasında otlıyan sürülerine ses çıkarmıyor; A. ağa da köyde başı sıkışanların işlerine bakıyor; içki, kadın âlemleri ile kendi grupunu eğlendiriyor.

P. köyünde vaziyet, iki kuvvetli grup arasında çatışma halidir. Ş. A. ile A. B. köyün ileri gelenlerinden ve zenginlerindendir. Bundan dokuz sene kadar evel Ş. A. nin yıldızı parlakmış; muhtarmış; köye hâkimmiş. Ş. A., o zamanlar kasabada belediye işlerini ellerinde tutan eski K. oğulları ailesinden iki zatın adamı imiş. Kasaba intihabında ikilik belirmiş. K. oğullarına muhalif bir namzet varmış ve halk onu tutuyormuş K. oğulları Ş. A. ye kırk, elli atlı ile intihap günü kasabaya gelmesi için haber gönderiyor; Ş. A. i de gidiyor. Kasabada bir şey yapmıyorlar (?) sade dolaşıyorlar amma, o intihap sonradan feshedilip K. oğulları iktidardan düşünce Ş. A. da köyde mevkiini kaybediyor; müntehibisani olmaktan çıkarıyorlar. Rakibi A. B. muhtar oluyor. A. B köyde pek az oturur, hovarda bir adamdır; bu hususta A. köyünün A. ağasından da üstündür, deniliyor. Köyden partiye, hükümete (her halde Ş. A. nın kışkırtması ile) muhtar aleyhine şikâyetler oluyor. Şimdi A. Ş. şehirde kuvvetli yeni hamiler aramakla meşguldür; Ankaradan geldiğimiz için bizden de bir şey çıkacak sandı; alâkadar oldu; evinde misafir etti; civar köyleri gezdirdi. Gelecek intihapta yine müntehibisanî çıkmağa uğraşıyor. P. Köyünde muhtarlık kavgaları adam öldürmeğe ve öldürmekle ittihama kadar varıyor. 1927-28 de bir düğünde iki tarafın adamları arasında kavga çıkıyor; bir genç vuruluyor, P. köyünde düğünlerde davul çalmak o zamandanberi yasak ediliyor. İki sene evel de bir taraf diğer tarafı bir hizmetkârı öldürmekle ittiham ediyor; ittiham edilenler hizmetkârı geri gittiği memleketinden bulup getirtiyorlar; bu sefer ittiham edenler tevkif ediliyorlar. Diğer bir köy halkından işittiklerimiz de yukarıki vaziyetlere benzer bir hale işaret ediyor. O köyün muhtarı da işleri kendi bildiğine ve kendi menfaatine göre idare edermiş. Nihayet öyle bir hal olmuş ki, kasabadan teftiş için memur göndermek gerekmiş; fakat muhtarın köy bürosundaki "ahbabı" muhtara vaziyeti haber vermiş; o da defterleri ona göre düzeltmiş. Memur geldiğinde "defterlere şöyle bir bakmış", sonra muhtarla beraber rakı içmeğe gitmişler.

Bu haller köyün, şehrin idarî teşkilâtı ile nasıl bağlandığını, bu bağlanmada mutavassıt rolü oynıyanların köyde nasıl nüfuz ve mevki kazandıklarını gösteriyor. Köyde işlerin kontrolünü ellerine alanlar, köy cemaatinin kontrolünden hemen hemen kurtulmuş bir vaziyette, şehirdeki nüfuzlu ahbaplarına, akrabalarına dayanarak köy işlerine hâkim oluyorlar. Bu vaziyet köy içtimaî düzeninde bir ayrılma doğuruyor. Köy cemaati kendi işlerini, kendi meselelerini artık kendi tanzim etmiyor. Rakip guruplar arasında geçimsizlik, mücadele doğuyor ve bu ihtilâfların halli için şehrin müdahalesine müracaat ediliyor. Köy cemiyetinin kendi müesseseleri fertler ve gruplar arasında çıkan ayrılıkları halletmeğe yeter gelmiyor. Bu vaziyette bir taraftan şehirdeki ahbapların, akrabaların müdahalesine müracaat ediliyor; diğer taraftan bir tahkir, bir iftira, bir döğüşme bahane edilerek dava açılıyor, iş mahkemeye düşüyor.

Köylüler, bu çalışma ve çekişme vaziyetinden, muhtarların keyfî hareketinden

şikâyetçidirler. Vaziyetin mesuliyetini hep P. köyüne yüklüyorlar; bu hal orada doğdu, sonra öbür köylere de yayıldı diyorlar. Hâlbuki bu sahadan uzak diğer ova köylerine ait muhtarlık mücadeleleri de anlatılıyor. Çatışmaların ilk P. köyünde belirmesi bir tesadüftür; orada olmayıp da başka bir köyde de başlıyabilirdi. Şimdiki vaziyetin doğuşu eski köy düzeninin yıkılmasındandır. Eskiden ağalık, aile mevkii, yaşlılık, köy cemaatinde prestige mevkii idi; bunlar köy efkârı umumiyesinin de tasvibi ile köy işlerini tanzim ediyorlardı. Şimdi eski manasında ağalık kalmamıştır. Eskiden ağa oda açar, yardım istiyenlere yardım eder, faizsiz borç verirmiş. Hatta Sç. ve K. köylerinde olduğu gibi meclis kurar, mahkeme edermiş. Harp seneleri, kargaşalık seneleri, daha evvelki kısımlarda anlattığımız değişmeler eski düzeni alıp götürmüşler; neticede eski aileler zayıflamış, dışardan yabancılar gelmiş, yeni zenginler türemiştir. Kısacası, köy eski kapalı halini, istikrarını kaybetmiştir; sosyal değişme halindedir. Bu karışık vaziyette muhtarlık, köyde nüfuz kazanmak ve köy işlerini kontrol etmek vasıtasıdır. Köy cemiyetinde yükselme emelleri besliyen fertler, bu vasıtayı elde etmek için döğüşüyorlar. Eskiden idare ve kontrol fonksiyonları köyün eskisi ve zengini olan ağalarda imiş; ağalık bu kimselerin köy cemaati tarafından tanınan vasıfları imiş. Bugünkü köyün ağalık mevkiinde olanlar, şehir sisteminin köye girmesi ile kendi sınıflarından ayrılarak ayrı bir mevkie -muhtarlık mevkiine- verilen kontrol ve idare fonksiyonlarını, bu mevkie doğrudan doğruya veya dolayısı ile sahip olarak elde etmek istiyorlar. Burada mühim olan diğer bir nokta, iktisadî kudretle, idarî kuvvetin bir arada gidişidir. Evvelce bu iki kuvvet ağalık müessesesinde tabiî olarak birleşmişler; şimdi ise şeklen ayrılmışlardır, fakat filen beraber gidiyorlar. Köyün eski zenginleri olanlar, eski düzende ağa olabilecekler, muhtarlığı elde ediyorlar veya muhtarı nüfuzları altına alıyorlar. Diğer taraftan siyasî fonksiyon -muhtarlık- iktisadî kudreti arttırmağa yarıyor. Muhtarlık, azalık, hatta kâtiplik bu mevkide olanların kendi ceplerini şişirmeğe yarıyor. Meselâ T. köyünde köyün merasını kasabadan bir yoğurtçunun sürülerine kiralıyorlar; yoğurtçu ile anlaşarak meranın kirasını olduğundan daha az göstermişler. Ağaç dikimi için altmış lira bütçeye konmuş, fakat dikim, imece denilen ücretsiz sai ile yapıldığından, bu para filen harcanmamış. A. da beş altı sene evvel parası ve kısmen malzemesi köylüden toplanarak bir cami yaptırılmış; bu, para entirikalarına yol açmış. A. köyündeki çatışmanın da köy gelirini "başdakiler"in kendi menfaatleri için kullanmasından çıktığını gördük. Köy cemaatinin, başta olanların ve tutulan hesapların üzerine bir kontrolü yoktur. İntihaplar evvelceden hesaplanmış, kararlaştırılmıştır. Geçen intihapta büyükçe bir ova köyünde yolsuzluktan şikâyet edilmiş; kasabadan bir memur gönderilmiş; memur canından korkmuş, bir şey yapmadan dönmüş.

Tetkiki mevzuumuz olan sekiz köy ve bu mıntakadaki bütün ova köyleri sosyal değişme halindedir. Eski nizam çözülmüştür; hakikî iktisadi ve sosyal otorite ile siyasî-idarî otorite birbirinden şeklen ayrılmıştır; fakat gerçekte beraber gitmektedirler. Eski köy ağasının yerini, kasaba burjuvasına benzeyen, rekabete dayanan bir sistem içinde sosyal mevkiinde tutunmağa uğraşan bir nevi "ziraî burjuva" almaktadır.

Yurt ve Dünya, Sayı 17, Mayıs 1942

André Maurois: Fransa Faciası

Çeviren Mansur Tekin, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1942

Bu küçük kitap Fransa'nın çöküşünün sebeplerini aydınlatmak, izah etmek emelindedir; fakat maalesef bu gayesine pek erişemiyor. Bu kitap meselenin etraflı bir tetkiki değildir; ne bir sosyolog ne de bir iktisatçı olan muharrirden zaten bunu beklemek de doğru olmaz. Fransa'nın çöküşünün tam bir izahını belki harpten sonra sosyal ilimlerle uğraşanlar uzun çalışmalardan sonra etraflıca ortaya koyacaktır. André Maurois daha ziyade kendi müşahedelerine dayanarak Fransa'nın -ve İngiltere'nin de- harbe ne kadar hazırlıksız olduğunu ve bu iki memleket halkının ta son dakikaya kadar, yani Çekoslovakya meselesine kadar harbe ne kadar muarız olduğunu, harp başladıktan sonra da yapılan hatâları, meydana gelen paniği belirtmeğe çalışıyor. İşlerin iç yüzünü yakından tanıtmak bakımından muharririn müşahedeleri, iktidar mevkilerinde olanlarla konuşmaları ilgilendiricidir. Eğer muharrir yalnız bu kadarla -yalnız müşahedelerin tesbiti ile- kalsaydı, kendisine diyecek bir sözümüz olmazdı. Ama Maurois VI ncı fasılda izahlara, hal çareleri mevzuuna giriyor. Bay Mansur Tekin bu faslın başında gayet haklı olarak okuyucuyu ikaz etmek lüzumunu hissetmiş; muharririn "muhafazakâr bir zihniyet taşıdığını" hatırlatıyor. Fakat bilmem kaç okuyucu bu ikazı ciddî telâkki ederek bu faslı tenkit edici bir kafa ile okumuştur? Bana öyle geliyor ki bilâkis okuyucuların çoğu yazılanları doğru olarak kolaylıkla kabul etmiştir; zira burada ortaya sürülen fikirler, umumiyetle etrafta işittiğimiz, sosyal ve iktisadî sahalarda ihtisası olmıyanlar tarafından tekrarlanan fikirlere o kadar benziyor ki... André Maurois Fransız cemiyetinin bünyesindeki yarıkların farkındadır, fakat eninde sonunda meseleyi "âmme hizmeti" idealinin ortadan kalkmasına, namuslu, ahlâklı devlet adamlarının mevcut olmamasına bağlıyor. (Meselâ 1914 harbinde iş başında bulunan Poincaré böyle namuslu bir devlet adamı imiş; vekâlet hademesini kendi hususî işleri için kullanamazmış. Anlaşılan o harpte Fransa da bundan dolayı çökmemiş galip gelmiş olacak!) Maurois'ya göre "Fransız cumhuriyeti. 1870 den sonra süratle yükselmiş, hattâ bir imparatorluk fethine muvaffak olmuştu; zira ilk cumhuriyetçiler için cumhuriyet, uğrunda fedakârlığa haiz bulundukları bir idealdi. Şeflerinden bazılarının şahsî his ve menfaatlerini umumî menfaatten önde gördükleri an mahvoldu. Fransız sanayii ve sermayesi için mahreçler bulmak gayesini güden ve bu gaye uğrunda diğer memleketleri sömüren Fransız emperyalizmi, böylece bir cumhuriyetçi idealin neticesi olarak gösteriliyor ve cumhuriyetçiler bu imparatorluğu kurmak için fedakârlıkta da (başka memleketleri istismar etmek fedakârlığı mı acaba?) bulunmuşlarmış! Sonra şefler bu ideali kaybetmişler; Fransa da çökmüş. Bu kadar sathî, basit, hâdiseleri zorlıyan bir izah insana hayret veriyor. Maurois kendisi, sınıflar arasındaki ayrılıklardan; amelenin hayat şartlarının düzelmesi lüzumundan; fakat burjuvazinin buna pek taraftar olmadığından; büyük sermayedar grupların hükümete tesir ederek hariçten satın almak suretiyle Fransa'nın bir an evvel silâhlanmasına mâni olduklarından; bur-

juvazinin, kendi emniyetini korumak maksadı ile dahilî bir ihtilâle karşı faşistliği ve naziliği tuttuğundan bahsediyor. İşte asıl üstünde durması gereken şey sosyal yapının bu yarılmış hali ve bunu doğuran iktisadî âmillerdir. Bu şartlar gün gibi meydanda iken Fransız cemiyetinin çöküşünü siyasî şeflerin "cumhuriyet idealinden" mahrum oluşları, ahlâkî kusurları ile izah edilebilir mi?

Maurois, siyasî şeflerin efkârı umumiyeyi sevk ve idare edeceklerine ona danıştıklarını, tâbi olduklarını yazıyor; diğer bir yerde de Amerika, Fransa ve İngiltere'de "efkârı umumiye hayrete şayan bir ısrarla aldatılmış veya aldanmıştır" diyor. Bunlardan hangisi doğru: efkârı umumiyeye şeflerin danıştığı ve tâbi olduğu mu yoksa bilâkis efkârı umumiyenin aldatıldığı, işlerin iç yüzünün halka anlatılmadığı mı? Hâdiseler bu ikinci şıkkın doğru olduğuna kuvvet veriyor. André Maurois, efkârı umumiyenin rolü, cemiyette elite ve aristokrat zümrenin mevkii hakkında söyledikleri ile faşist zihniyete benziyen veya yaklaşan fikirler ileri sürmüş oluyor. Muharrir aynı zamanda bugünkü dünya çarpışmasını akla dayanan 18 inci asır dünya görüşü ile kuvvete dayanan 20 nci asır dünya görüşü arasında bir mücadele olarak görüyor. Hâlbuki görüşler, felsefeler, fikir sistemleri; mevcut şartları, vaziyetleri hülâsa eden formüllerdir. Cemiyetlerin durumu ve hâdiseleri felsefî sistemlerle değil, bu sistemler cemiyetlerin durumu ile izah edilebilir. Kısacası, Maurois'nın sebep olarak ortaya sürdüğü tesanütsüzlük ve zıt ideolojiler vaziyeti kendisi izah edilmesi icap eden hâdiselerdir; bunların izahı ise hususî olarak Fransız cemiyetinin, umumî olarak bütün Avrupa'nın geçirdiği tarih ve eriştiği cemiyet durumu ile izah edilebilir.

Maurois pestenkârane mülâhazaları, hal çarelerini bir tarafa bıraksa idi de, şahsî müşahedelerini, başından geçenleri daha tafsilâtı ile, daha uzun anlatsaydı, okuyucu için daha aydınlatıcı, daha istifadeli bir eser meydana koymuş olurdu. Bu şeklinde eser, ancak Maurois'nın mülâhazaları, izahları bir tarafa atılıp yalnız anlattığı hâdiseler alınarak o hâdiselerin işaret ettiği neticeler istidlâl edilirse, faydalıdır. Okuyucunun, satırlar arasındaki mânayı sökebilmesi pirinci taşından ayırabilmesi gerekiyor.

Yurt ve Dünya, Sayı 18, Eylül 1942

Sosyal Evrim Meselesi

Canlılar âleminde ve insan sosyal âleminde evrim (tekâmül) olduğu fikri XIX uncu asırda belirmiştir; evrim görüşünün geçen asırda belirmesi ve inkişafı bir taraftan jeoloji ve bilhassa biyoloji ilimlerindeki ilerleme ile izah edilebilirse de, diğer taraftan bu görüşün âmilleri daha umumî sosyal şartlardadır. XIX uncu asır sür'atli sosyal değişme ve teknikte ilerleme asrıdır; "değişme"nin böyle bariz bir surette tezahür ettiği bir devirde "değişme" olgusunun zamanın bilginlerinin ve mütefekkirlerinin dikkatini çekmesi tabiî idi.

Evrim görüşünün belirme ve inkişafında sosyal âmiller mühim bir rol oynamakla beraber, bu görüş açık ve kesin olarak ve ilmî bir tarzda evvelâ biyolojide tutunmuş ve o zamandanberi kuvvetlenerek bugün biyolojinin temel taşı olmuştur. Öyle ki, canlılar âleminde evrimin mevcudiyeti bugün artık bir faraziye veya nazariye değil, olayların teyid ettiği bir hakikattir.

Evrim fikrinin sosyolojideki mevkii ve geçirdiği tarih biyolojideki gibi olmamıştır. Sosyolojide de XIX uncu asırda belirmiş, fakat gittikçe kuvvetlenip yerleşeceğine, ehemmiyetini kaybeder görünmüş, yerini "sosyal değişme", "sosyal vetireler" gibi başka mefhumlara terketmek temayülünü göstermiştir. Evrim fikrinin sosyolojideki durumunun böyle oluşunun sebepleri iki nokta etrafında hülâsa edilebilir: 1) Umumî sosyal âmiller: 2) XIX uncu asır sosyolog ve sosyal antropologlarının sosyal tekâmül anlayışının yanlışlığı veya yetersizliği.

XIX uncu asır, Avrupa cemiyetlerinin teknikte ilerlediği ve iktisadî bünyelerinin geliştiği bir zamandı. Cemiyetlerin iç yapılarındaki uymazlıklar ve bunların doğurduğu sosyal ve iktisadî zorluklar, buhranlar ve harpler, XX nci asırdaki mikyasta büyük değildi. Bunun için geçen asırda nisbeten daha nikbin bir hava vardı; evrim fikri ilerleme (terakki) fikri ile birbirine karıştırılarak, cemiyetlerde "daha iyi" bir duruma doğru bir inkişaf, bir ilerleme olduğu fikri kolayca kabul olunuyordu. Geçen asrın sonlarından itibaren XX nci asırda bilhassa artan sosyal zorluklar ve ilk Cihan Harbi bu nikbin havayı bozdu; cemiyetlerde "daha iyi" ye doğru bir inkişaf olduğundan şüphe edildi ve "terakki" fikri ile beraber sosyal evrim fikri de itibardan düşmeğe başladı.

Sosyal evrim görüşünün sosyolojide mevkiini kaybetmesinin diğer bir sebebi de XIX uncu asır sosyolog ve sosyal antropologları tarafından ileri sürülen sosyal evrim anlayışının olgulara uygun olmayışıdır. Yukarıki paragrafta işaret ettiğimiz gibi, o zaman ilerleme (terakki) fikri ile evrim fikri birbirinden kesin olarak ayırt edilmiyordu. Bunun için evrim kavramının ahlâkî bir tazammunu vardı; olgulara dayanan bir "realite" hükmünden ziyade, yazıcının sübjektiv görüşlerine göre değişen bir "kıymet hükmünü" tazammun ediyordu. Böyle bir kıymet hükmünü tazammun eden bir görüşe de, gittikçe tabiî ilimler mânasında müspet bir ilim olmak iddiasında bulunan ilmî sosyolojide yer verilmek istenmiyordu.

İkincisi, XIX uncu asır evrim anlayışı, teferruatta her yazıcının kendi sistemi göre değişmekle beraber, umumiyetinde, her cemiyetin zarurî olarak geçtiği ve g çeceği katı merhaleler, tek bir hat üzerine inkişaf seyri, ve tedricî ve devamlı değ me kabul ediyordu. Hâlbuki muhtelif insan cemiyetleri hakkında biriken ilmî bil yapılan araştırmalar, böyle bir inkişaf seyrinin olaylara uygun olmadığını, bina naleyh doğru bir anlayış olarak kabul edilemiyeceğini gösteriyordu. Cemiyetler tek hat üzerinde, kat'î merhalelerden geçen zarurî, tedricî ve devamlı bir inkişaf g rülmüyor. Uzun zaman duraklamalar, sıçramalar veya atlamalar görülüyor. Baz cemiyetler, kendi iç yapılarının şartlarına uygun olarak bir istikamette değişirke dıştan gelen tesirler, dış cemiyetlerle münasebetler neticesinde değişme seyrin istikamet değiştirebiliyor. Kısacası, sosyal olaylar bu çeşit XIX uncu asır evrim a layışını teyit etmiyor.

Sosyal evrim anlayışına karşı alınan menfî vaziyetin bir üçüncü sebebi de es sosyologların yazdıkları sosyal evrim bahislerinin "Tarih Felsefesi"ni andırma ona benzemesidir. Böyle bir sosyoloji ise ilmî addedilmiyor. Sosyolojinin müsta bir ilim olarak inkişafı; geniş, şümullü sosyolojik sistemler kurmak halinden, m ayyen meseleler üzerinde teferruatlı araştırmalar yapmağa doğru bir seyir takip e miştir. Fazla geniş, kat'î görüşler ortaya atmaktan çekiniliyor. Tekâmül yerine da az iddialı "sosyal değişme", "sosyal süreçler" gibi kavramların kullanılması terc ediliyor.

"Evrim"e karşı alınan bu menfî vaziyet, bazı hallerde ifrata götürülüyor, evri denilebilecek nev'iden herhangi bir değişmenin mevcudiyeti, sosyolojik tamiml yapmak imkânı ile beraber red ve inkâr ediliyor. Bu suretle ifrata gidenler, bilha sa Amerika'da, "Tarihî Antropoloji Mektebi"dir. Bunlar yalnız tarihî değişmen mevcudiyetini kabul ediyorlar; her cemiyetin kendine has tek (unique) bir varl olduğunu iddia ederek sosyal hâdiseler sahasında mukayeseler yapılabileceğini, t mimlere erişilebileceğini kabul etmek istemiyorlar. Sosyologlar, Amerika'da da bu kadar ileri gitmiyorlar.

Evrim kavramına karşı bu suretle menfî bir vaziyet aldıktan sonra, cemiyetler değişmesi olayını ifade etmek için başka terimlerin kullanılmasına müracaat edil yor. Bunlar, sosyal değişme ve sosyal süreç (vetire) terimleridir. Sosyal süreçler ter minin iki ayrı mânası vardır. Bir, insanlar arasında muayyen karşılıklı münasebetl (interaction) sistemi demektir; ikincisi, az çok bir sıralama teşkil eden bir "sosy değişmeler serisi" mânasını ifade eder. Sosyal değişme kavramı, tazammunu da dar, şümulü daha geniş bir kavramdır. Herhangi bir sosyal olayın, önce olduğunda başka bir hale gelmesi sosyal değişmedir. Müesseselerde ve umumî sosyal yapı meydana gelen yenilikler, değişmeler "sosyal değişme" bahsi altında mütalâa edili

Bu noktada şöyle bir sual sorulabilir: Sosyal evrim yerine sosyal değişme teri kullanmak hakikî bir görüş farkını ifade ediyor mu, yoksa bu, sadece bir keli değişikliğinden ibaret mi kalıyor? Bu suale cevap verebilmek için yalnız sosyal s hada değil, fakat umumiyetle evrim (tekâmül) ve değişme kavramlarının mânası incelemek, mukayese etmek icap eder. Evrim bir değişmedir, fakat her değişme b evrim değişmesi değildir. Evrim değişmesi ile evrimsel olmıyan değişme arasında farklar şu noktalarda toplanabilir:

1. "Evrim"de, artan veya azalan bir miyara, (criterium)e göre değişme ve değişme safhalarının bir sıralanışı vardır.
2. Evrim, geriye çevrilemez (irrevocable) bir değişmedir; diğer değişmeler geriye çevrilebilir.
3. Değişme daha müşahhas, evrim daha mücerret bir kavramdır. Değişme tarihî zamanda ve coğrafî mekânda hâdiselerin birbirini takip etmesidir. Evrim ise "mücerret zaman"da diyebileceğimiz bir zaman sıralanışıdır; olaylar, tarihî zamandan ve coğrafî mevkilerinden ayrılarak yapıdaki değişikliklere, mukayeselere göre birbirine nisbetle sıraya konur.
4. Herhangi bir olayın önceden olduğundan başka türlü bir hale gelmesi bir değişmedir; evrim ise yapıda, (structure)de değişmedir.

XIX uncu asır evrim anlayışına karşı yapılan itirazların hepsi doğru olmakla beraber, bu itiraz ve tenkitler evrimci görüşün sosyolojide yeri olmadığını ispat etmiş olmaz. Muterizler, bir nev'i evrim anlayışını çürütmüş oluyorlar; fakat, bu tenkitlerin işaret ettiği hatalardan kaçınan, olaylara daha kabili tatbik olan başka bir evrim anlayışı mümkün değil midir? Evrim yok, yalnız değişme vardır demek, kanaatimce meselenin tatmin edici bir hal tarzı değildir; bu daha ziyade mevcut bir meseleyi görmemezliğe, bilmemezliğe gelmek, bu suretle müşkülden kaçınmaktır. Evrime karşı en menfî bir vaziyet alanlar arasında, sırası gelince yazılarında "iptidaî cemiyet"ten, "modern sınaî cemiyetler"den, teknikte ilerlemelerden bahsedenlere rastlanıyor. Bu gibi ifadeler, cemiyetlerde evrim farkları olduğunu, hiç değilse bazı cephelerde -teknikte- ilerlemeler olduğunu, yani bir istikamet üzerine değişmeler olduğunu zımnen kabul eden ifadelerdir. Yukarıda umumiyetle değişme ile tekâmülî değişme arasında işaret ettiğimiz farkları gözönünde tutarak şöyle bir sual sorabiliriz: Cemiyet yapılarında, artan bir miyara göre bir istikamet gösteren değişmeler var mıdır? Eğer bu tarzda bir değişme varsa, ona evrim demekte haklı oluruz; böyle bir değişme insan cemiyetlerinin tarihinde açıkça kendini gösterir.

İnsanlar arasındaki münasebetler sistemleri ikiye tahlil edilebilir: 1) Doğrudan doğruya insanın insanla münasebete gelmesinden doğan münasebetler sistemleri; 2) insanın tabiî muhitle münasebete girişmesinden doğan insanlar arasındaki münasebetler sistemleri. Birinci için aile, devlet, dinî teşekküller, san'at ve spor teşekkülleri misal olarak gösterilebilir; ikincisi ise iş bölümü, mülkiyet münasebetleri, istihsal organizasyonu münasebetleridir. Şüphesiz böyle bir tahlil müşahhas insan münasebetlerinin kat'î olarak iki kısma bölündüğünü tazammun etmez, daha ziyade, insan münasebetlerinde iki cepheyi -bu iki cephe müşahhasta birbirine karışmış, kenetlenmiş de olsa- ifade eder. Ailenin, devletin, dinî teşekküllerin iktisadî fonksiyonları olabilir ve vardır da; fakat bu teşekküller doğrudan doğruya tabiatı işletme faaliyetlerinden doğmaz; hâlbuki iş bölümü, mülkiyet münasebetleri, istihsal organizasyonu, doğrudan doğruya, tabiatı işletme faaliyetlerinin insanlar arasında doğurduğu münasebetler sistemleridir.

Her canlı için olduğu gibi insan için de en mühim münasebet tabiî muhitle olan münasebettir. Orgenlik (uzviyet) kavramı, çevre (muhit) kavramından ayrı olarak düşünülemez. Nebat ve hayvan âleminde olduğu gibi insanda da gerek ferdin hayatının devamı, gerek nev'in devamı, muhitle sürekli ve zarurî münasebet netice-

sinde mümkün olur. İnsanın tabiatla olan münasebetleri cemiyet yapısının daima kökünde olan esas münasebetlerdir; çünkü bu münasebetler insanın biyolojik tabiatının zaruretlerinden doğar; sosyal realiteden daha geniş - bütün canlı âlemine şamil-, demek ki daha esas, daha kökten şartlara dayanır. Cemiyet yapıları ne kadar değişirse değişsin, tenevvü gösterirse göstersin bu biyolojik zaruretleri kökünden zorlıyamaz, ortadan kaldıramaz. Sosyal yapı bu biyolojik temel üzerinde yükselir ve onun imkânları içinde tenevvü gösterir. Açlık, susuzluk, cinsiyet, barınma gibi ihtiyaçların tatmini zarurîdir ve bunların tatmininde insanlar tabiî muhitle münasebete gelirler. Bu ihtiyaçlar zarurî olduğundan daima mevcutturlar, değişmezler -bunlara cemiyetten gelen başka ihtiyaçlar ilâve olunur- fakat bu ihtiyaçların tatmin şekilleri (gıdanın istihsali, mesken şekilleri, aile sistemleri) değişir. Zira, nebat ve hayvanlarda muhitle münasebetin ne şekilde olacağı uzviyetin kendi şartları ve muhit şartları tarafından tayin edilir; hayvan ve nebatlar doğrudan doğruya kendi uzviyetleri vasıtası ile tabiî muhitten ihtiyaçlarının tatmini hususunda faydalanırlar. Hâlbuki insanlarda, tabiatla insan münasebetlerine bir üçüncü unsur, uzviyet-dışı bir vasıta -alet- müdahale eder. Tabiatı işletme faaliyetlerinde vasıta olan alet, değişen ve teraküm eden, inkişaf gösteren bir faktördür. Şu halde, insan sosyal âleminde öyle bir olayla karşılaşıyoruz ki bu olay, "evrim" diyebileceğimiz çeşitten bir değişme gösteriyor. Teknikte tekâmül olduğunu söylemek, sübjektif, itibari kıymet hükümlerine dayanmaz; bu ilerleyiş objektif, müşahede ve mukayese edilebilir, hattâ ölçülebilir, bir olaydır.

İşte, insan münasebetleri sistemlerinin en mühim, esas bir kısmı böyle artan bir miyara göre değişen, bir istikamet üzerinde değişen, bir faktöre dayandığı içindir ki insan cemiyetlerinde, tabiatla münasebetler bakımından evrim vardır diyebiliriz. Teknik -aletler, usuller ve aletlere tatbik edilen enerji çeşidi- tabiatı işletme faaliyetlerinde vasıtadır; bu vasıtanın etkiliği (müessiriyet-efficacite) artmıştır; insanlar tabiatı kendi ihtiyaçları için işletme işinde daha hünerli, daha verimli, tabiata daha hâkim bir vaziyete gelmişlerdir. Tabiatı işletme faaliyetleri böyle inkişaf edince, bu faaliyetlerden insanlar arasında doğan münasebetler sistemleri de, iş bölümü, mülkiyet münasebetleri, istihsal organizasyonu -kısacası ekolojik münasebetler sistemi de- değişmiştir.

Demek ki, insan cemiyetlerinin tabiatla olan münasebetlerinde ve bundan doğan insanlar arasındaki münasebetler sisteminde evrimden bahsedebiliriz. Burada bir başka sual karşımıza çıkıyor: Doğrudan doğruya insanın insanla olan münasebetinden doğan sistemlerde (aile, devlet, dinî teşekküller ilh.) evrimden bahsedilebilir mi? Buna cevap verebilmek için evrim hususunda kabul ettiğimiz miyarları bu müesseselerin değişmesine de tatbik etmeliyiz; eğer bu vasıflara uygun bir değişme[yi] bu münasebetler sistemlerinde de görürsek, suale müspet cevap vermemiz icap eder. Devlet, aile gibi müesseselerde bir istikamette değişen, artan bir miyara göre değişme olmadığı kanaatindeyim. Hangi objektif, müşahede ve mukayese edilebilir, hattâ ölçülebilir bir miyara göre, monogam ailenin patriyarkal aileden ve her ikisinin klan akrabalığı sisteminden daha evrimli olduğunu söyliyebiliriz? Yine hangi miyara göre feodal siyasî teşkilâtın aşiret teşkilâtından daha evrimli olduğu iddia edilebilir? Bu müesseselerin kendilerinde böyle bir hükmü tutacak bir miyar yoktur.

Bu müesseseler ancak, bağlı oldukları cemiyetlerin tabiatla olan münasebetlerindeki evrim derecesine nisbetle, dolayısı ile, bir tekâmül sıralanışına konulabilir.

Yukarıki paragraflarda ortaya koyduğumuz evrim anlayışı her müşahhas cemiyet için tek çizgi üzerinde, tedricî, kat'î merhalelerden birer birer geçen bir değişme seyri tazammun etmez. Her müşahhas cemiyet kendi hususî coğrafî ve tarihî şartlarına göre değişme sür'atinde ve istikametinde farklılıklar gösterir. Bazı devirlerde, muayyen şartlar altında değişme hızlanır, veya yavaşlar, durgunlaşır. Kendi iç şartlarına göre nisbeten kapalı bir cemiyet muayyen bir istikamette tarihî seyrini takip ederken, dışardan gelen tesirlerle, daha ileri cemiyetlerin tazyiki ile açılabilir, değişmesi hızlanıp istikamet değiştirebilir. Değişme devamlı ve tedricî olmayıp, farklı sür'atte ve "atlayış" ile olabilir. Bu makalede ileri sürülen tekâmül anlayışı daha mücerret bir kavramdır. Ayrı ayrı müşahhas cemiyetlerin tarihine değil, fakat bütün insan cemiyetleri, tâ ilk insanlık belirdiğinden bugüne kadar, alındığı zaman tatbik edilebilir bir görüştür. Nasıl biyolojide uzun jeolojik devirler boyunca çok ve muhtelif nebat ve hayvan nev'ileri belirmiş, gelişmiş, inkıraz etmiş, yerlerini başka nev'ilere bırakmış ise, insan sosyal âleminde de cemiyetler kendi tarihî devirlerini (cycle) yaşamışlardır. Fakat, biyolojide, nev'ilerin "cycle"lerine rağmen nasıl canlıların muayyen bir evrim istikametinden bahsediyorsak, bütün insan cemiyetleri alındığı zaman da, umumî bir istikamet olduğu beliriyor.

Son olarak, insan sosyal âleminde tekâmül olup olmadığı bahsinde karşılaştığımız diğer bir pürüzlü mesele sosyal olaylarda ereklik (gaiyet-finalite) meselesidir. Topyekûn alındığı zaman insan cemiyetlerinin değişmesinde bir istikamet vardır demek, cemiyetlerin gidişinde ereklik (gaiyet) vardır mânasına gelmez mi? Eğer bu mânaya gelirse, o zaman böyle bir görüş, bu evrim anlayışı da, müsbet ilim görüşüne mugayir demektir. Olayların seyrini gaye ile izah etmek, mevcut olayları daha olmıyan, sonunda netice olarak belirecek başka bir olayla izah etmeğe kalkışmak olur. Hâlbuki ilim, olmakta olan olaylar arasında münasebetleri inceler, onlar arasındaki bağlılıkları belirtir. Olayları gaye ile izah etmek, olayların önceden tayin olunduğunu, yazgıyı (predestination), kabul etmektir. Önceden tayin edilme, tabiî olayları yine tabiî olaylarla izah eden ilmin çerçevesinden çıkmaya, tabiat dışı faktörlerin müdahelesine kadar götürür. Bu sebepten, cemiyetlerde evrim olduğunu kabul etmek, gaiyetin kabulü demek midir, değil midir? incelemek icap ediyor.

Ortaya koyduğumuz evrim anlayışında, önceden taayyün etmiş zarurî bir değişme seyri mânası yoktur. İstikamet olduğunu biz, erişilen sonun zaruretinden çıkarmıyoruz. İstikameti, olaylar olduktan sonra, mukayese ve tahlil neticesinde müşahede ediyoruz. Tekniğin birikici, ilerliyen bir seyir takip etmesi, erişilmesi zarurî olan bir gaye ile tayin edilmiş değildir. Bu seyir, insanın alet yapma ve kullanma faaliyetinin kendine has vasıflarından doğuyor. İnsanın alet yapma ve kullanma faaliyetinin böyle inkişaf eden bir seyir göstermesi ise insanın biyolojik yapısı, tekâmülü ile izah edilebilir. İnsanlarda el ve ayağın birbirinden farklılaşarak fonksiyonlarında ihtisaslaşması; insanın sinir sisteminin, bilhassa dimağın tekâmülü; lisan faaliyetlerini mümkün kılan biyolojik şartların insanlarda teşekkülü; alet yapma ve kullanma faaliyetini, arıların petek yapması, kuşların yuva kurması nev'inden aynı şekilde tekerrür eden bir faaliyet olmaktan çıkarmış, inkişaf eden, neticeleri itibarı ile biriken

bir faaliyet haline koymuştur, insanın biyolojik yapısı ve vasıfları dolayısı ile alet yapma faaliyeti insiyaki, aynı şekilde tekrar edilen bir faaliyet olmaktan kurtularak inkişaf eden, artan, ilerliyen bir faaliyet olmuştur, insan, tabiatı işletme faaliyetinde yine tabiattan aldığı şeyleri alet olarak kullanırken, bu faaliyet, yalnız tabiat şartlarına tesir etmek, onları değiştirmekle kalmaz, fakat insanın bu alet yapma ve kullanma faaliyeti kendisine de tesir eder, onu da değiştirir; yani insan alet yapa yapa, kullana kullana alet yapma ve kullanma faaliyeti değişir, inkişaf eder. Alet yapma ve kullanma faaliyeti hem dışarda, tabiat şartlarında tesirini gösterir, hem de kendi üzerinde bir tesir gösterir. Hülâsa, alet yapmanın birikici, ilerleyici bir seyir takip etmesi yine bu faaliyetin kendi vasıflarından doğar; bu faaliyetin insanlarda bu vasıfları haiz olması da insanın biyolojik tekâmülü ve bu tekâmül neticesinde meydana gelen biyolojik yapısı ile izah edilir.

Netice olarak diyebiliriz ki, XIX uncu asırda sosyologlar ve sosyal antropologlar tarafından ileri sürülen sosyal evrim anlayışı ağır ve haklı tenkitlere uğramıştır. Böyle bir anlayış olaylara uygun olmadığı için kabul edilemez. Fakat, bu çeşitten bir evrim anlayışını çürütüp atmak, başka mânalarda evrim anlayışlarının imkânını ortadan kaldırmaz. Sübjektif, ahlâkî kıymet hükümlerine sapmada, ilmin kabul ettiği miyarlara uygun, müşahede, mukayese edilebilir, ölçülebilir olaylara dayanarak sosyal evrimden bahsetmek mümkündür. Sosyal evrim meselesinin ilmî bir mesele olduğunu red ve inkâr etmek, mevcut bir meseleyi görmemezlikten, bilmemezlikten gelmek demektir; o meselenin halli veya ortadan kaldırılması demek değildir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Şubat 1943

Geçiş Halinde Orta Şehir (Middletown in Transition)

LYND, ROBERT S. AND, H. M.

Çıkaran: Constable and Co. Lidt., London, 1937.

Sosyal antropolojide yapılan araştırmaların çoğu, muayyen bir problem etrafında olmaktan ziyade, ele alınan iptidaî cemiyetin sosyal yapısının, örf ve âdetlerinin, müesseselerinin, inançlarının, kullanılan âlet ve usullerin teferruatlı, tasvirî (descriptive) tetkikidir. Böyle oluşunun başlıca sebebi, iptidaî cemiyetler haricin tesiri ile değişmeden veya büsbütün inkiraz etmeden bunların sosyal durumlarını tesbit etmek endişesidir. Mamafi, "functionalist" denilen antropoloji mektebi, bir kültür teşkil eden unsurların birbirine nasıl bağlandığını, bütünleştiğini tetkik etmek gayesi ile de bu çeşit etraflı, topyekûn yapılan tetkiklere taraftardır. Sosyal antropolojide revaçta olan bu çeşit tetkikler sosyolojide, modern cemiyetlere dair yapılan araştırmalarda pek kullanılmamıştır. Robert Lynd, karısı Helen Lynd ile birlikte, 1924 de Amerikan sosyal yapısını ve hayatını böyle bir araştırmanın mevzuu yapmak işine koyuluyor. Amerika Birleşik Cumhuriyetlerinin merkezî-garp eyaletlerinden birinde otuz bin küsur nüfuslu, göçmen ve zenci nüfusu az, oldukça mütecanis bir şehiri seçiyorlar. Bir buçuk sene süren araştırmalarının neticelerini 1929 da Middletown: A Study in Contemporary American Culture (Orta şehir: Muasır Amerikan Kültürüne dair bir Tetkik) adını taşıyan 500 küsur sahifelik bir kitap halinde neşrettiler. 1935 de Lynd'ler aynı şehri tekrar ele aldılar. 1925 ile 1935 arasında Amerikan cemiyeti büyük bir sarsıntı geçirmişti. 1929'a kadar iktisadî faaliyetler ve umumî refah artan bir hızla devam etmişti; sonra, o yılın Mart ayında, New York borsasında spekülasyonların birden çökmesi ile başlıyan iktisadî buhran, kapitalist sistemin tarihinde görülmemiş bir şiddette kendini göstermiş, 1932 yılında iktisadî sistem âdeta felce uğramıştı. 1935 de buhran eski şiddeti azalmış bir halde devam ediyor, istikbal hakkında yeniden ümitler belirmeğe başlıyordu. Buhranın şiddeti, ilk defa olarak Amerikada merkezî devlet otoritesinin, Federal Hükümetin büyük mikyasta iktisadî hayata müdahalesini gerektirmişti. Böyle büyük bir iktisadî sarsıntının ve onun doğurduğu devlet müdahalesinin Amerika cemiyeti üzerine tesirleri neler olmuştur? Soysal değişme ne gibi bir istikamet almıştır? İşte ikinci kitaplarında, "Geçiş Halinde Ortaşehir" (Middletown in transition, 1937)'de Lynd'ler bu suale cevap vermek istiyorlar.

Lynd'lerin ikinci eseri, "malûmat" vermek bakımından daha az zengin, daha az tafsilâtlı olmakla beraber, birincisinden daha olgun bir eserdir. Birinci kitapta Lynd'ler antropolojide çok kullanılan bir araştırma çeşidini modern bir cemaatin tetkikinde de kullanmak gayesindedirler, eser sadece tasvirî (descriptive) dir; "hiç bir ipotezi isbat etmek" teşebbüsünde olmadıklarını açıkça eserin başında söyliyorlar. İkinci eserin ilk faslında ise Lynd, bütün sosyal yapıyı ve hayatı içine alan geniş tetkiklerden şüphe ile bahsediyor; "ufkî" olarak genişliyen tetkiklerden ziyade, "amudî" olarak derine giden tetkiklerin daha mühim daha manalı olduğunu belirtiyor. Bundan maksat görüş sahamızı daraltmak değildir, diyor, bilâkis, problemleri

en geniş bir çerçeve içine oturtmak gerektir. Yalnız bütün sosyal sahaya muayyen bir tek problemin teşkil ettiği merkezden açılarak bakmalıdır. Hadiseleri fotoğrafa alır gibi yapılan tetkiklerin ilmî olmadığını, "bir görüş"e sahip olmadan ilmî tetkik yapılamıyacağını haklı olarak ileri sürüyor. Birinci kitapla ikinci kitabın "ilmî araştırma" anlayışı böylece birbirinden farklıdır; ikinci kitaba daha olgun bir araştırma anlayışı, daha doğrusu hakikî ilmî araştırma anlayışı hâkimdir. Bununla beraber, ikinci kitap birincinin devamı ve tamamlayıcısı olduğundan, birincinin almış olduğu şekilden, materyelin kurulma ve işleme (organisation) şeklinden kurtulamıyor, ikinci kitapta da Lynd, muayyen bir problemi ortaya koyarak işe başlamıyor; küçük şehir yapısının ve hayatının başlıca safhalarını gözden geçiriyor. Fasıl 2-11 bu safhaları veriyor: meslekler, aile, terbiye, din, boş vakitte girişilen faaliyetler, matbuat, sıhhat işleri, sosyal yardım gibi. Fasıl 12 de "Ortaşehrin Zihniyeti" adı altında bu şehir cemiyetinde hâkim sosyal kıymetleri inceliyor; en son fasılda da sosyal değişmenin istikbalde alması muhtemel istikametleri münakaşa ediyor

Birinci kitabın bu tetkike vermiş olduğu kalıp dolayısı ile ikinci kitapta da Lynd muayyen bir problem ile başlamamakla beraber, her fasılda ve bazı fasılların birkaç yerinde tekrar tekrar esas bir problem, araştırıcının mütemadiyen zihnini kurcalıyan mesele karşımıza çıkıyor. Araştırıcının üzerinde durduğu bu nokta, bir cemiyetin reel sosyal şartları ile mevcut sosyal kıymetler sistemi arasındaki münasebettir. Her fasılda tekrar tekrar beliriyor ki, Ortaşehrin inandığı müdafaa ettiği kıymetler artık geçmekte, hatta büyük mikyasta geçmiş olan bir cemiyet yapısının, hayat şartlarının doğurduğu kıymetlerdir. Bu kıymetler bugünün şartlarına uygun olmadığı için Ortaşehir günlük, pratik hayatında bu kıymetlerden hemen her noktada ayrılır. Reel şartlarla sosyal kıymetler arasındaki aykırılık fazla geniş olmadığı müddetçe, sürtüşmelere, tenakuzlara, zorluklara rağmen kıymetler revaçta olmakta devam ederler; fakat aykırılık bir dereceyi aşınca, kıymetlerden şüphe edilmeğe başlanır ve kıymetler mevcut şartlara göre yeniden tarif edilmeğe, mânalandırılmağa başlar. Şartlar büsbütün değişince, eski kıymetler temamiyle ortadan da kalkabilir. 1929 da başlayıp altı yıl sonra halâ devam etmekte olan buhran, bütün Amerikan cemiyetinde olduğu gibi Ortaşehrin cemiyetinde de mevcut aykırılıkları, çarpıklıkları sivriltmiş, meseleleri daha keskin olarak belirtmiştir. Ortaşehir bütünlüğünde halâ eski, köklü kıymetlerini muhafaza ve müdafaa ediyor, fakat yeni şartlara ve bu şartların doğurduğu yeni kıymetlere göz yumamıyor, bunları bilmemezlikten gelemiyor. Fertlerde ve zümrelerde şaşkınlık, istikbalden emniyetsizlik, korku hisleri kuvvetleniyor. Bu vaziyette, cemiyet yapısının nüvesini teşkil eden faaliyetlerle ve bu faaliyetlerin organizasyonu ile ilgili kıymetler kuvvet kazanarak diğer kıymetleri kendine uydurmak, bu suretle baskı altında tutmak temayülünü gösteriyor. Lynd, Ortaşehrin kıymetlerini uzun uzun inceledikten sonra, bunları iki büyük kısım altında toplıyor: "kuvvet" kıymetleri ve "sevilen" kıymetler. Birincileri iktisadî faaliyetlerle ilgili kıymetlerdir: teşebbüs, hesaplılık, tahakküm, muvaffakiyet gibi; ikincileri de aile, din komşuluk münasebetlerinden gelen dostluk, iyilik, yumuşaklık gibi kıymetlerdir.

Küçük istihsal ekonomisi devrinde, her müstahsil doğrudan doğruya kendi cemiyetinde diğerlerinin kullanacağı şeyleri yapar veya yetiştirirken, ferdin iktisadî

faaliyetleri ve gayeleri ile cemiyetin ihtiyaçları birbirine uyuyordu. Halbuki kapitalist rejimde istihsâl, "kazanç ve daha fazla kazanç" için istihsâl şeklini almıştır. Eski vaziyette, ferdin iktisadî faaliyetleri ile cemiyetin ihtiyaçları arasında uygunluk olduğundan, bu faaliyetler ve ferdin bu faaliyetlerde gösterdiği gayret "cemiyetin iyiliği için" telâkki olunuyordu. Kapitalist istihsalde vaziyet değiştiği halde, yine ferdî iktisadî teşebbüslere aynı sosyal kıymet verilmekte devam ediyor, iktisadî bakımdan hâkim olan sınıf, iş (business) sınıfı, eski şartlara uygun olan kıymetlerin halâ devam etmesinden istifade ediyor ve kendi menfaatlerine uygun gelen şeyleri "cemiyetin iyiliği için" diye müdafaa ediyor, kendi menfaatlerine aykırı olan şeyleri de cemiyetin menfaatine uygun değildir diye baltalıyor. Lynd'e göre, her zümre kendi menfaatini amme menfaati olarak göstermeğe çabalıyor, fakat bu işte en muvaffak olan, iktisadî kuvveti ellerinde tutanlardır. İstikamet, "kuvvet" kıymetlerinin öbür kıymetleri içine alarak kendine uygun tarzda kullanmasına doğrudur (s. 438-440).

Kendi menfaatlerini amme menfaati olarak en kuvvetle müdafaa edebilen, iktisadî kudreti elinde tutan zümre, Orta şehrin sosyal hayatının hemen bütün cephelerini muhtelif derecelerde kontrolü altına almıştır. Mektep sisteminde, dinî teşkilâtta, klüp ve gençlik teşkilâtında, şehrin sanat hayatında, belediye işlerinde hep aynı zümrenin kontrolü vardır. Bu zümrenin başında şehrin en zengin ve kalabalık bir ailesi olan, Lynd'in ismini vermediği, X ailesi bulunmaktadır. Şehrin nüfusu başlıca iki guruba ayrılıyor: iş (business) sınıfı ve işçi sınıfı. Hayat şartlarında ve faaliyetlerinde en keskin farklar bu iki sınıf arasındadır. Birincinin alt tabakaları ile ikincinin üst tabakaları birbirine yakındır, fakat esas bölünme bu ikisi arasındadır. İş sınıfı da tekrar kendi içinden üçe ayrılmak temayülünü gösteriyor: 1- Küçük bir iş aristokrasisi; 2- iyi tutunmuş, ticaret, sanayi, serbest meslek erbabı; 3- vaziyetleri emniyetsiz küçük satıcı, küçük memur, muallim, sanat sahibi zümre. Buhran dolayısı ile merkezî devlet otoritesinin iktisadî işlere karışmasını en çok işçi sınıfı ve iş sınıfının bu üçüncü bölümü tutmuştur; 1936 da kuvvetli iş zümresinin, üst tabakaların, bütün gayretlerine rağmen bu zümreler Roosvelt için rey vermişlerdir, iş sınıfının üst iki bölümü bir taraftan başa çıkamadıkları işsizlere yardım meselesinde ve şehrin imarı için Federal Hükümetten kabil olduğu kadar çok para koparmağa çalışırken, diğer taraftan Federal Hükümetin iktisadî münasebetleri tanzim hususunda aldığı tedbirlere karşı koymuş, Roosvelt'in tekrar intihap edilmemesi için elindeki bütün propaganda vasıtalarını kullanmıştır. Ortaşehrin halk kitleleri, işçi ve küçük iş zümreleri, halâ ferdî teşebbüs ve rekabete kıymet veren iktisadî sistemi müdafaa etmek ve bu sistemin kıymetlerine inanmakla beraber, işsizliğin ve gittikçe düşen hayat seviyesinin doğurduğu zorluklar karşısında Federal Hükümetin güttüğü siyaseti tutmuşlardır. Mamafi, kontrol mevkiinde olan grupla hükümet arasındaki bu uyuşmazlık mavakkat olabilir; iktisadî kontrolü elinde tutan zümrenin isteği, siyasî mekanizmaya da hâkim olmaktır. Ortaşehrin idaresine bu zümre kontrolünü koymuştur; orta şehirlerin ve büyük şehirlerin kuvvetli zümreleri federal hükümeti de kontrollerine aldıkları gün mesele onlar için hal olmuş olacaktır.

Kapitalist sistemin inkişafının ve geçirmekte olduğu değişikliklerin ana hatları hakkında birçok mühim eserler yazılmıştır; bu ana hatlar bilinmektedir. Lynd'lerin bu iki tetkikinin ehemmiyeti, kapitalist sistemin işleyişini, ve değişme seyrini te-

ferruatında ve bütün müşahhaslığı ile yakalayabilmelerinde ve göstermelerindedir. Ortaşehir'de olup biten yalnız o şehre mahsus şeyler değildir; öyle olsaydı ilmi alâkadar etmezdi. Ortaşehir, bütün Amerikan kapitalist sisteminin işleyişinin canlı bir örneğidir. İlmî araştırmalarda en mühim meselelerden biri de, realitenin bir parçasını tetkik mevzuu olarak seçerken, ele alınan problemi en vazıh en elverişli şekilde tetkik etmeğe müsait parçayı seçebilmektir. Bir araştırmanın çerçevesine sığacak kadar küçük, fakat aynı zamanda daha geniş cemiyet sisteminin esas vasıflarını haiz olan çapta bir şehri seçmekle Lynd'ler bu hususta isabet göstermişlerdir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Şubat 1943

Sosyolojide Bocalamalar I

AUGUSTE Comte'un sosyolojiyi müstakil bir ilim olarak ilân ettiği zamandan beri Fransa'da "müsbet bir ilim olarak sosyoloji" anlayışı ananesi devam edegelmekte ise de, bu görüşün fîlen tatbiki pek gelişmemiştir ve Fransız sosyologları esas itibari ile umumî sosyoloji kitapları yazmaktan pek ileri gitmemişler, îlmî çalışmanın esasını teşkil eden araştırma alanına pek dalmamışlardır. Bir asır evel Comte sosyolojinin istiklâlini ilân ettiği halde Fransada sosyoloji hâlâ istiklâlini kazanamamış, felsefeden ayrılmamıştır.

Diğer memleketlere gelince, Alman sosyolojisinin mühim verimi tarihî araştırmalar sahasında olmuştur; bugünkü siyasî durum içinde ise, diğer insan ilimleri ile beraber sosyolojinin de Almanyada bir ilim olarak tutunmasına ve gelişmesine imkân kalmamıştır. İngilterede sosyoloji hiç bir zaman mühim bir yer tutmamıştır. Orada yapılan tetkikler daha ziyade, intifaî gayelerle yapılan, sosyolojik bir problemden hareket etmiyen, temamı ile tasvirî -"survey"- bir komünoteyi bir bütün halinde topluca gözden geçiren tetkikler çeşidinden araştırmalardır. Amerikada ise, hiç şüphesiz o cemiyetin kendi şartlarından dolayı, sosyal ilimler daha çabuk ve daha büyük bir ehemmiyet ve diğer ilimler arasında bir mevki kazanmışlardır. Amerikanın büyükçe üniversitelerinin ve kolejlerinin hemen hepsinde sosyoloji müstakil bir şube haline gelmiştir; felsefeden ayrılmıştır. Amerikan sosyolojisinde, Avrupada olduğu manada ve derecede hiç bir zaman "sosyoloji mektepleri" meydana gelmemiş olduğundan, Amerikan sosyolojisi büyük, felsefî mahiyette sistemler kurmak devresini daha çabuk aşmış ve muayyen problemler üzerinde -bazan da maalesef problemsiz- araştırmalar yapmak, sosyal hadiseleri ilmî metodla tetkik etmek yolunda istikamet almıştır. Bu yazımda Amerikan sosyolojisinin bütün belli başlı vasıflarını belirtmek iddiasında değilim; daha ziyade, bana manidar, mühim görünen bazı vasıfları üzerinde duracağım.

"UZVİ NAZARİYE" (Organic theory)

1929 da neşrettiği bir yazısında Read Bain, Amerikan sosyolojisinin hiç bir zaman hiç bir "ism'li bir mektebe",yani kendi fikrince, sosyal hadiselerin tek bir âmîl ile, tek taraflı izahını ileri süren sosyal determinist görüşlere saplanmadığını söylüyor ve bununla öğünüyor. Sosyal hadiseleri coğrafî şartlarla, ırk veya insiyak gibi biyolojik şartlarla izah etmeğe kalkışan görüşlere, veya sosyal hadiseler içinde bir çeşidini, meselâ dinî veya iktisadi hadiseleri diğerlerini doğuran âmiller olarak telâkki eden nazariyelere Read Bain "parçacı" nazariyeler diyor; ona göre bunlar, araştırmalar neticesinde "toplanılıp yakılan sosyolojik süprüntüler"dir. Amerikan sosyolojisinde bugün "parçacı" görüşlere rastlanmakla beraber, "uzvî nazariye"yi (organic theory) Amerikan sosyolojisinin hususi bir vasfı addetmekte Read Bain haklıdır. Bu görüşü Amerikada vazıh olarak ilk ifade eden ve "uzvî nazariye" teriminin yerleşmesi-

ne sebep olan kimse Charles Cooley'dir. 1903'de bir münakaşa dolayısı ile yazdığı bir yazıda Cooley, şöyle diyor: "Her şey hem sebep hem neticedir; amiller arasında mantıkî bir evveliyet, müstakil bir mütehavvil, ip ucunun başladığı bir nokta yoktur. Ya bir bütün olarak görmelisiniz, veya hakikî hiç bir şey görmüyorsunuz demektir".

Sosyal hadiseleri birbirlerine bağlı bir bütün olarak ele alan bu görüşün hem doğru ve verimli olabilecek tarafı hem de bir çıkmaza götürecek tarafları vardır. Cooley'nin ortaya attığı bu görüş, umumiyetle ilimde husule gelen illiyet (causalite) anlayışındaki değişikliğin hususî olarak sosyolojide belirmesidir. Bir hadiseyi, onu meydana getiren âmillerin herbirine has keyfiyetlerin bir neticesi addeden atomcu görüş diğer ilimlerde de, sosyolojiden önce, değişmiş, yerini bütüncü, fonksiyonel bir görüşe bırakmıştı. Bu yeni görüşe göre bir hadise, içinde bulunduğu vaziyetteki âmillerin karşılıklı, fonksiyonel münasebetlerinin neticesidir. Ele alınan bir vaziyetin içinde bulunan âmillerde önceden, başlangıçta mevcut olan keyfiyetler biraraya gelerek hadiseyi doyurmaz; bu âmiller muayyen bir vaziyette karşılıklı münasebete girince vaziyet değişir ve bu münasebet devam ettiği müddetçe vaziyet değişmekte devam eder. Meydana çıkan ve tetkik mevzuu edilen hadise, bu değişen vaziyetin bir fonksiyonudur. Bu suretle eski atomcu ve statik görüşün yerini bütüncü ve dinamik bir görüş almıştır ve bu görüş realitenin anlaşılmasında ve izahında daha verimli olmuştur.

Buraya kadar Cooley'nin bu görüşüne bir diyecek yok. Fakat bu bütüncü görüş tatbikatta tefsire tâbidir. "Vaziyeti bir bütün olarak görmek ve ele almak" fikrini biraz daha açmak, incelemek gerekiyor. Yalnış tefsir edildiği takdirde bu görüş ilmî çalışmayı bir çıkmaza doğru götürmek tehlikesini gösteriyor, nitekim gösterdi de... Her vaziyet tam bir bütün olarak, bütün müşahhaslığında ele alındığı zaman nevi şahsına münhasır, benzeri olmıyan, tek bir birlik teşkil eder. Müşahhasta, tam birbirinin aynı olan iki vaziyet bulmak, veya bir vaziyeti olduğu gibi tekrar edebilmek imkânı yoktur. Her vaziyet tektir; şu halde tamim yapmak, umumî münasebetler tesis edebilmek imkânsızdır. İşte Cooley'nin görüşü, ayrı bir menbadan gelmekle beraber aynı yola çıkan Amerikan antropologlarının iddiaları ile de kuvvet bularak, sosyolojide tamimlerin, "kanun" tesbit etmenin imkânını red etmeğe doğru götürmüştür. Bu, sosyoloji tabiî ilimler mânâsında müsbet bir ilim olamaz demektir. Nitekim Cooley, tabiî ilimler metodunun, sosyoloji sahasında tatbik edilebilmekle beraber, yeter bir metod olmadığını söylemiştir. Cooley entüvisyon nevinden bir "içten anlayış" (sympathetic insight) usulünü müdafaa etmiştir. Bu suretle bir çeşit mistikliğe yol açmıştır.

Hâlbuki ilim, hadiseler arasında zarurî ve küllî münasebetleri arar. Bu bütüncülük görüşünün, Cooley'in ve muakıplarının yaptığı gibi müsbet ilim metodunun sosyolojiye tatbikini inkâr eden, "kanun" imkânını ortadan kaldıran bir neticeye götürmesi zarurî midir? Hayır. Müşahhasta, muhtelif cinsten münasebetler sistemleri, serileri birbirine karışmış bir surette belirirler. İlim kendi vazettiği problem bakımından manidar, esas olan hadiseleri ayırır, tecrit eder ve bunlar arasındaki münasebetlerin formülünü bulmağa çalışır. Ele alınan problem bakımından, müşahhasta mevcut olan bazı hadiseler ve münasebetler esas münasebetlerdir, diğerleri

ise "müdahale edici", "karıştırıcı şartlardır". Laboratuvar tecrübesinde yapılan şey, bu müdahale edici, karıştırıcı şartları kontrol altına almak, tetkik edilmek istenilen esas hadiseleri ve münasebetleri mümkün mertebe saf bir halde belirtmektir. Laboratuvarda böyle kontrol mümkün değilse o zaman yapılacak şey, müşahhas haller içinde müdahale edici âmillerden en çok kurtulmuş, "saf", basit halleri yakalıyabilmektir. Bu suretle ilmin tetkik mevzuu yapılan hadiseler artık Cooley ve onun gibi düşünenlerin anladığı mânada tek, benzeri olmıyan, bir daha tekrar etmesine veya edilmesine imkân olmıyan hadiseler değildirler. Bir ilmî kanunun (ab) şartları ile (c) hadisesi arasında mevcudiyetini ifade ettiği münasebet müşahhasta, tarihî zaman ve coğrafî mekân içinde ancak bir defa vukua gelmiş ve belki de bir daha vukua gelmiyecek bir münasebet olabilir, fakat eğer bu münasebet bir kanunun ifadesi ise demektir ki (ab) şartları mevcut olduğu takdirde (c) hadisesi de olacaktır. İlmî kanunun tekerrür eden münasebetleri ifade ettiği fikri, tarihî, fiilî bir tekerrür tazammun etmez; sadece tesbit edilen münasebet zarurî olduğundan şartlar müsait olduğu takdirde tekerrür edebileceği fikrini tazammun eder.

Bütüncü bir görüşle hadiseleri tetkik etmek noktasına gelince, bu bütüncülük, müdahale edici, karıştırıcı şartlarla beraber müşahhas vaziyete top yekûnı tatbik edilecek bir görüş değildir. Bütüncü görüş, tetkik etmek istediğimiz münasebetler sistemini tecrit edip, müdahale edici şartları kontrol altına aldıktan sonra, hadiseyi, muhtelif âmillerin ayrı ayrı tesirlerinin bir toplamı değil de, bu âmillerin karşılıklı tesirlerinin, bu tesirlerin değişen seyrinin bir "fonksiyon"u olarak görmek demektir.

İşte yukarıda kısaca hülâsa ettiğimiz şekilde anlaşılınca, bütüncü görüşün, bir vazıyetteki âmillerin karşılıklı fonksiyonel münasebette oldukları fikrinin, ilmî kanun fikrini, külli münasebetler tesbit etme imkânını nakzetmediği bilâkis kanun mahiyetindeki münasebetlerin kurulması işini daha verimli kıldığı anlaşılır. Amerikan sosyologları bir taraftan "uzvi nazariye"yi müdafaa ederken diğer taraftan da sosyolojinin müsbet bir ilim olduğu fikrine kuvvetle inanmışlardır. Hâlbuki Cooley kendisi bütüncü bir görüşten hareket ederek tabiî ilimler metodunun sosyolojinin metodu olamıyacağı fikrine varıyor. Amerikan sosyologları bir tenakus içine düştüklerinin pek farkına varmıyor görünüyorlar. Cooley'den yalnız işlerine gelen tarafı, "uzvi nazariye"yi, alıp, onun götürdüğü mantıkî neticeyi bir tarafa bırakıyorlar. Çünkü şimdiki halde Amerikan sosyologları, parçaları birbirini tutan, naks etmiyen nazarî bir sistem kurmak işile uğraşmıyorlar, daha ziyade muayyen problemler üzerinde araştırmalar yapmak işine koyulmuş bulunuyorlar. Araştırmaların neticelerini sistemleştirmek, yahut daha iyisi, esas bir görüşten hareket ederek hususî, muayyen problemlere kadar inmek ve bu problemler üzerinde çalışmak işini -ki sosyolojinin "mektepler" halinde olmaktan kurtularak mütecanis, sistemli bir bilgi haline gelmesi bir ilim olabilmesi ancak bu suretle kabildir- henüz ciddî surette ele almış değildirler.

(Devamı var)

İnsan, Sayı 21, Mart 1943

Değişen Bir Dünyada Gençlik

Bugünkü cemiyetlerin en belirmiş vasıflarından birisi, süratle değişmekte olmalarıdır. Sosyal değişme Avrupada Rönesansla hızlanarak yeni bir istikamet alınış, bilhassa 19 uncu asırda süratini büsbütün artırmıştır; öyle ki, 18 inci asır sonlarındanberi hızlanan bu değişme neticesinde yeni bir cemiyet yapısı meydana gelmiştir. Son bir buçuk asır zarfında husule gelen değişiklikler, daha önceki binlerce sene zarfında husule gelen sosyal değişmelerden daha büyüktür, denebilir. Modern harplerin ardından gelen, eski şartları silip süpüren değişmeler, bu "sosyal değişme olayı"nın ehemmiyetini artık herkese kabul ettirmiştir. Onun içindir ki bugün harp bütün şiddetile devam eder ve henüz sonu görünmezken bile, milletlerin idaresini üzerlerine alanlar şimdiden harp sonrası için tedbirler düşünüyorlar ve harpten sonra ne olacağı meselesi, harbin idaresi, zaferle neticelenmesi kadar devlet adamlarını meşgul ediyor.

Diğer alanlarda olduğu gibi gençlerin yetiştirilmesi bahsinde de, cemiyetlerin süratle değişmesi olayı mühim meseleler doğuruyor. İnsan dünyaya biyolojik bir varlık olarak geliyor. Doğduğu andan itibaren ferdin "içtimaîleşmesi", yani, içinde doğduğu cemiyetin istediği çeşitten, istediği kalıpta bir insan olarak yetişmesi başlıyor. Fransız içtimaiyatçısı Durkheim, sosyal kaidelerin, kıymetlerin fert üzerine olan tazyiki üzerinde de duruyor; sosyal kıymetler kendi güçlerini ferde zorla kabul ettirirler, süratle. Filvaki fert cemiyetin kaidelerine aykırı hareket ettiği zaman, dışından bir tepki ile karşılaşır: kanuni cezalar, dayak, tekdir, alay, dedikodu ilh. Fakat, ferdin içtimaîleşmesi, cemiyetin bir azası olarak yetişmesi vetiresinin esas vasfı, sosyal kaidelerin kıymetlerin dışardan zorla ferde kabul ettirilmesi değildir. Bilâkis çocuk diğer insanlarla (yetişkinlerle ve yaşıtlarile) karşılıklı münasebete giriştikçe, içinde bulunduğu gurubun kıymetlerini benimser, kendi benliğine mal eder; bu kıymetler onda yerleşir, şahsiyetinin ayrılmaz unsurları haline gelir. Sosyal kaidelerin, kıymetlerin ferdin benliğine yerleşmesi, fertte inançlar haline gelir. Sosyal kaidelerin, kıymetlerin ferdin benliğine yerleşmesi, fertte inançlar, karşılaştığı hayat vaziyetlerine ve meselelerine karşı aldığı tavırlar halinde belirir.

İstikrarlı, değişmiyen veya yavaş değişen cemiyetlerde sosyal kaideler ve kıymetler yapısı süratle değişen cemiyetlere nisbetle daha kuvvetle bütünleşmiş, keskinleşmiş bir kaidedir, insan münasebetlerine, karşılaşılan vaziyetlere ait kıymetlerde, kaidelerde zıtlıklar, çapraşıklıklar yoktur veya azdır. Muayyen bir hayat vaziyeti için muayyen, belirmiş kaideler, kıymetler vardır; fert hareketlerini kolayca ayarlıyabilir, çeşitli, hattâ zıt imkânlarla karşılaşıp, bunlardan birini seçmek meselesi ile uğraşmaz. Doğumundan ölümününe kadar, hayatının muhtelif evrelerini mevcut sosyal nizamın kanalları içinde sarsıntısız, veya az sarsıntılı yaşar ve yerini kendinden sonraki nesle bırakır. Hayatta karşılaşılacak her mühim, buhranlı olabilecek her vaziyet için muvafık olan hareket tarzını sosyal kaideler ve kıymetler önceden kesin

olarak çizmiştir. Böyle bir cemiyette kaideler, kıymetler ferdin benliğine daha kolay yerleşir, daha bütünleşmiş şahsiyetler meydana gelir ve aynı zümreden olan fertler arasındaki ferdî farklar daha az keskindir.

Süratle değişen cemiyetlerde sosyal kıymetler yapısı bütünlüğünden, koordinasyonundan kaybetmiştir. Artık muayyen vaziyetler için yalnız bir çeşit muayyen kaideler ve kıymetler yoktur; bilâkis çeşitli, hattâ birbirine zıt kıymetler, kaideler vardır. Meselâ bugünün cemiyetlerindeki durumu ele alalım. Yetişkin çağa erişip, hayatını kazanmak yükünü omuzlarına alacak fert için meslek seçimi bir meseledir; gencin mesleğini tayin işinde aile organizasyonu eski fonksiyonunu kaybetmiştir. Muayyen kaidelere uygun olarak, çıraklık devrelerinden geçirerek ferde iktisadî organizasyonda bir yer temin eden loncalar teşkilâtı artık mevcut değildir. Zenaatler babadan oğula geçmiyor. Bugün, gencin hangi mesleğe gireceği meselesi hem ana babalar için hem de genç için üzücü bir mesele halini almıştır.

Yine, fert için en mühim hayat meselelerinden biri olan, bir eş bulup aile kurmak bahsinde de zıt haller mevcuttur. Eski nizam içinde evlenmenin belirmiş, tasvip edilen bir tek yolu vardı; şimdi ise, gençlerin birbirini bulup sevişmelerinden başlayıp, bir ahbap vasıtasile bir davette tanışmaya ve nihayet en muhafazakâr bir tarzda görücü gitmeğe, resim teatisine kadar her çeşit evlenme usulleri aynı zamanda mevcuttur. Dinî, siyasî inançlar, görüşler bahsinde de durum aynıdır. İstikrarlı, dindar bir cemiyette çocuk, aile, mahalle, mektep muhitlerinde hep aynı kıymetlerle karşılaşır. Dinî kıymetler farkında olmadan, kolayca onda yerleşir. Halbuki dinî kıymetlerin çözüldüğü, dinî doktrinlerin, ezelî hakikatler olarak ortaya sürülen fikirlerin müsbet ilmin ilerleyişi ile amansız bir surette baltalandığı bir cemiyette ahiret, dünya meseleleri gencin taze, hassas benliğinde buhranlar doğurabilir. Kral veya padişah otoritesinin soru, şüphe götürmez bir surette yerleşmiş olduğu bir cemiyette, fert mevcut siyasî nizama içinde yaşadığı hava gibi farkında olmadan kolayca uyabilir, fakat her türlü siyasî cereyanların, ideolojilerin var olduğu modern cemiyetlerde fert yine kararsız bir vaziyetle karşılaşır.

Gençlerin yetiştirilmesi bahsinde, yukarıda hülâsa ettiğimiz durumdan çıkan netice nedir? Şudur ki, gençleri yetiştirirken onlara karşılaşacakları vaziyetler, girişecekleri insan münasebetleri için bugün kesin, tek bir yol gösteren reçeteler veremiyoruz; bocalıyoruz. Cemiyetin iyi ile kötü arasında yaptığı ayrılık keskinliğini kaybetmiştir; bu ayrılığın sınırları müphemleşmiştir. Muayyen bir vaziyette münasip olan hareket tarzının ne olduğu hususunda ihtilâflar var. Ana babalar, öğretmenler bunun şiddetle farkındadırlar. Gençlerin soruları karşısında çok zaman bocalıyoruz; şöyle yapmak iyidir; böyle yapmak kötüdür diye katiyetle kestirip atamıyoruz; atsak bile bizim verdiğimiz hüküm başkalarının hükümleri, hareketleri tarafından cerholunuyor. Eski kıymetlere göre sevişerek evlenmek ayıplanırdı, hattâ ahlâka aykırı bir hareket telâkki olunurdu; bu telâkki hâlâ cemiyette oldukça yaygındır; fakat diğer taraftan sinemalar, romanlar mütemadiyen aşk temi üzerinde işliyerek onu bir kıymet olarak, evlenmenin tek esas temeli olarak belirtiyor; hayat şartları da bu çeşit birleşmelere bugün daha müsaittir. Bu vaziyette, kızının bir gençle seviştiğini öğrenen ana, babanın yapması muvafık olan hareket nedir? Kızın hareketi ayıplanacak, ahlâka aykırı bir hareket mi, değil mi? Sosyal kıymetler bu

hususta kesin değildir. Diğer bir misal: eski kıymetlere göre, evlâdın ana babaya isyanı en büyük günahlar arasında sayılırdı. Şimdi gençlerden eskisi kadar mutlak bir itaat beklemiyoruz, fakat münasip ve muvafık görülen hürriyet derecesi nedir? Ailesi ile anlaşamadığı için ayrı çıkan, kendi hayatını kendi kazanarak yaşıyan bir genç erkek veya yetişkin kızın bu hareketi "ana babaya isyan" mıdır, yoksa ferdin kendi hayatını yaşamak hürriyeti ve hakkı mıdır? Bütün bu suallere tek yolda cevap veren kaideler, kıymetler yoktur. Her sahada eski ve yeni ve derece derece iki[sinin] ortası kıymetler mevcuttur.

Bu karışık, çapraşık durum kıymetlerin ahenkli bir surette ferdin benliğine yerleşmesi vetiresini güçleştiriyor. Zıt kıymetlerin, süratle değişen vaziyetlerin tesirinde kalan fertte ruhî buhranlar, gerginlikler, tatminsizlikler doğuyor. Hayatına düzen vermemiş, hayat şartlarına intibak edememiş, bir istikamet bulamamış şaşkın, mariz, şahsiyetinde mütenakıs cepheleri toplıyan tipler meydana geliyor. Benliğe yerleşen kıymetler birbirine uymıyan, çok defa zıt kıymetler olduğundan, teşekkül eden şahsiyet de ahenksiz, bütünleşmemiş bir durumda oluyor. Bu hal karşısında ne yapmalı? Evvelâ, vaziyeti olduğu gibi görmeli ve kabul etmeliyiz. Çocuklarımızı, değişmekte olan bir dünya içinde, şimdikinden değişik olacak bir dünya için yetiştiriyoruz: Artık onlara, muayyen, müşahhas vaziyetlerde tatbik edilmek üzere, kalıp, reçete halinde tavır ve hareket formülleri veremiyoruz ve bugünkü şartlarımız içinde vermemiz doğru da olmaz. Zira, bizim vereceğimiz formülleri, reel hayat şartları yalanlıyacaktır; yarının cemiyeti kendi şartlarına uygun kıymetleri ve bunların tatbiki için gereken hareket formüllerini yaratacaktır. Vaziyeti böylece görüp kabul etmemiz gerekiyor; bunu böylece görmemek, deve kuşu gibi başımızı kuma gömmek olur.

Formüller, kalıplar halinde müşahhas vaziyetlere tatbik edilebilecek tavır ve hareket reçeteleri vermiyorsak, başka yapılacak bir şey yok mudur? Kollarımızı kavuşturup, işi hayat şartlarının gidişine bırakıverelim mi demek? Şüphesiz hayır. Keskin, katı hareket formüllerinden, reçetelerinden vaz geçip, prensipler, hareketlerin hedef tuttuğu gayeler, hareketlerin mânası üzerinde durmalıyız. İkincisi, çocuklarımıza, gençlerimize, yetişkin hayatta karşılaşacakları reci, müşahhas vaziyetlerde bu prensiplere, gayelere göre kendi kendilerine karar verebilmek, vaziyeti tahlil ederek harekete geçebilmek kabiliyetini, bu iş için gereken kafayı ve karakteri vermemiz icap ediyor.

Öyle ise ilk üzerinde ehemmiyetle durulacak mesele, fertlerin hayatına istikamet verecek, rehberlik edecek esas, umumî prensiplerin, gayelerin neler olabileceğini incelemek, bu hususta bir karara varmaktır. Bu hareket miyarlarını yalnız kendi cemiyetimizin bünyesinden, gidişinden çıkaramayız. İçine dahil olduğumuz garp medeniyeti çevresinin umumî bir gidişi vardır; umumî bir sosyal tekâmül seyri vardır. Bizim cemiyetimiz bu umumî tekâmül seyrinden ayrı olarak değil, onun içinde gelişerek ilerliyor ve ilerliyebilecek. Bu daha geniş sosyal çevre ile cemiyetimiz karşılıklı münasebet halinde olduğundan, bize o çevreden tesirler geliyor ve gelecektir. Harp sonrası dünyasının durumu, ayrı ayrı her memleketin sosyal yapısında tesirlerini görecektir. İçine girdiğimiz, artık bir parçası olduğumuz garp medeniyetinin, umumî gidişinin bazı esas vâsıfları, kıymetleri var mıdır? Bunları biz kendimize

rehber olarak kabul edebilir miyiz?

Garp medeniyetinin bugünkü durumunun başlangıcı olarak umumiyetle Rönesans devri alınır ve 15 inci asırdan bugüne kadar olan devreye "modern" devre denir. Mutlak bir ayırma olmamakla beraber bu ayırış doğrudur. Rönesastan önceki ve sonraki durumlar gerek sosyal yapı, gerekse bu yapının sosyal kıymetler sistemi bakımından birbirinden çok farklı, hattâ birbirinin zıddı olan iki manzara gösterir. Rönesansla beraber ve ondan beri, Orta Çağa karşı olarak bilhassa üç kıymetin belirdiğini ve geliştiğini görüyoruz:

1. İnsan şahsiyetine, ferdin hürriyet ve haklarına saygı, değer vermek. İnsan aklı ve insanın refahı, gelişmesi yapılan işlerin miyarı oluyor. Fakat, Rönesanstan sonra gelişen kapitalist sistem, insan şahsiyetine, gelişmesine, refahına verilen bu kıymeti filen gerçekleştirecek şartları yaratmıyor. Orta çağa nisbetle vaziyet daha müsait olmakla beraber, bu insan kıymetini tam gerçekleştirecek şartlar meydana gelmiyor. İnsan şahsiyetinin kendi tabiî kabiliyetleri çerçevesinde âzami gelişmesi, cemiyet çerçevesinde kendine en uygun yeri bulması işini kapitalist sistem fertler arasındaki rekabet neticesine bırakıyor. Halbuki müsavi olmıyan şartlar altında rekabet, her ferde kendine en uygun, azamî gelişme imkânı vermiyor. Liberalizmin âmme namına müdafaa ettiği ferdî hürriyet ve haklar, ferdin şahsiyetini geliştirmesi, ilerliyebilmesi imkânları, gerçekte ancak muayyen sınıflara, zümrelere münhasır kalıyor, insana tam ve gerçekten kıymet veren cemiyet nizamı, istikbalin cemiyeti olacaktır.
2. Birinci ile ilişik olarak, fertlerin sosyal eşitliği, imtiyazların ortadan kalkması, halk hâkimiyetinin tesisi, halk yığınlarının menfaatlerinin, refahının gaye edinilmesi. Fakat bu alanda da kapitalist sistem, ileri sürdüğü kıymetlere uygun, onları gerçekleştirecek şartları ihtiva etmiyor. Feodal sistem ve o sistemin sosyal sınıfları imtiyazları ile birlikte ortadan kalkıyor, fakat yerini yeni sınıflar, yeni sınıf menfaatleri alıyor. Kanun karşısında nazarî olarak kabul olunan eşitlik hayat şartlarında gerçekleşmiyor. Sınıf menfaatleri çarpışıyor. Umumî hayat seviyesi, halkın hürriyet ve hakları feodal sisteme nisbetle daha iyi bir duruma giriyorsa da bu alanda da kıymetlerin gerçekten tatbiki, hakikî demokrasi kurulması işini tamamlamak yine istikbale kalıyor.
3. Olayların müşahedesine ve rasyonel prensiplere dayanarak elde edilen ilmî bilginin, ilmî bilgi edinme metodunun değer kazanması. Müsbet ilimler tarihte ilk defa olarak büyük bir değer kazanıyor ve girişilen hareketlerin doğru olup olmadığı hakkında bir miyar olarak kabul olunuyor. Fakat müsbet ilmin bu otoritesi insanların tabiatla olan münasebetlerinde bilhassa kuvvetle beliriyor; tabiat âleminin olaylarının bilinmesinde bu metod yerleşiyor ve elde edilen bilginin tatbiki ile insanlar tabiata gittikçe daha hâkim bir duruma geliyorlar. İnsan âlemine ait bilgiler ise aynı gelişmeyi göstermiyor. Tabiatla olan münasebetlerin tanziminde bilhassa kuvvetle beliriyor; tabiat âleminin olaylarının bilinmesinde bu metod yerleşiyor ve elde edilen bilginin tatbiki ile insanlar tabiata gittikçe daha hâkim bir duruma geliyorlar. İnsan âlemine ait bilgiler ise aynı gelişmeyi göstermiyor. Tabiatla olan münasebetlerin tanziminde hâlâ prejüjeler, geçmişten gelen, yeni şartlara uymıyan köhne

kaideler, kıymetler, dar menfaatler rol oynuyor, insan münasebetlerinin tanzimini de rasyonel, reel şartlara uygun kıymet ve kaidelerle tanzim etmek gerekiyor. Umumî sosyal seyir, insan münasebetlerinin iki alanında mevcut olan bu aykırılığın giderilmesine doğrudur; son bir asır zarfında insan âlemine ait ilimlerin belirip süratle gelişmesi sebepsiz değildir; bu ilimlerde birikmekte olan bilgiyi cemiyet hayatına, münasebetlerine tatbik etmek, yine gelecek nesillerin işi olacaktır.

Garp medeniyetinin gelişmesinde beliren bu üç esas kıymet, (1) insan şahsiyetine saygı ve gelişmesi için en geniş imkânların temini; (2) sosyal eşitlik ve halk hâkimiyeti, halk menfaatlerini gütmek; (3) müsbet ilimleri "hayatta en hakikî mürşit" olarak kabul etmek ve hareketlerimizi ona göre ayarlamak, devrimizin müdafaa ettiği, cemiyetimize mal etmek istediği kıymetlerdir. Yolumuzda ilerlememiz, gelecekte gelişmemiz bu kıymetleri en geniş ölçüde, tam olarak gerçekleştirdiğimiz nisbette mümkün olacaktır. Gençlere artık katı, kalıp halinde hareket formülleri veremiyoruz; fakat onlara bu kıymetleri yerleştirmeliyiz, bu kıymetleri köklü bir hale getirmeliyiz ve karşılaştıkları muayyen, müşahhas vaziyetleri, meseleleri bu kıymetler ışığında görmeyi, incelemeyi ve ona göre karar verip harekete geçmeyi öğretmeliyiz. Bu noktada şöyle bir sual sorulabilir: umumi prensiplerden, gayelerden, hususî, müşahhas, gündelik vaziyetlere inebilmek ve bu vaziyetlerde hangi hareketlerin kabul edilen prensiplere, gayelere uygun olduğu hakkında karar verebilmek zor bir iştir. Bu hususta fertler yollarını nasıl bulacaklardır? Bu sorguya, kabul edilen üçüncü kıymet, müsbet ilim bilgisinin ve metodunun bir miyar olarak kabulü cevap verir. Müsbet ilim zihniyetini, metodunu yalnız laboratuvar mesaisinde, akademik çalışmalarda bir miyar olmaktan çıkarıp, hayatın her safhasına tatbik etmek gerekiyor. Gençlere nasıl hareket etmeleri icap ettiğine dair reçeteler veremiyoruz, fakat onlarda, rasyonel, daima olayların müşahedesinden, gerçekten hareket ederek düşünen bir kafa geliştirebiliriz. Vaziyetleri tahlil ve tenkit edebilen, değer biçebilen, gerçeği olduğu gibi görmekten ve karşılamaktan korkmıyan bir zihniyet inkişaf ettirebiliriz. Bugünkü karışık, değişen, dinamik hayat şartları içinde kör, karanlık bir imanla, katı hareket formüllerini takip ederek, dıştan gelen otoriteye körü körüne, zorla itaat ederek fertler hayatta yollarını bulamazlar; böyle bir durum hem fert için hem cemiyetin gelişmesi için vahim neticeler doğurur. Gençler hangi şeylere inandıklarını ve niçin inandıklarını, hangi otoriteye itaat ettiklerini ve niçin ettiklerini bilerek, anlıyarak, aydın bir surette hareket etmeğe alıştırılmalıdırlar. Bu amaca erişmek için de hem geniş sosyal yapıyı dikkate almak, hem de daha dar olarak terbiye sistemini, mektep teşkilâtını ele almak gerekir. Mektep teşkilâtında tam olarak gerçekleşmesi gereken başlıca iki şarttan birincisi, tepeden inme, zecrî disiplin yerine, karşılıklı münasebetlerden, iş birliğinden doğan, talebelerin de iştirak ettiği bir idare sisteminin otorite ve disiplininin yerleşmesidir. İkincisi, gençlerin kafalarını malûmatla doldurmak ve bunun neticesi olan ezbercilik yerine, talebenin ilmî metodla şahsî çalışması, problemler koyup bunları tahlil ve tetkik edip bir neticeye varması, nazariye ile aksiyon arasındaki münasebeti görebilmesidir.

Yurt ve Dünya, Sayı 26-27, Mart 1943

Sosyoloji Anlayışında İkilik

Bilindiği gibi, bugün, fizik, kimya, biyoloji bilimlerinin durumu ve verimi ile mukayese edilebilecek bir sosyoloji mevcut değildir. Sosyolojide halâ birbirinden farklı, hatta çok zaman birbirine zıt görüşleri ileri süren "sosyoloji mektepleri" vardır. Sosyolojideki bu ihtilâflar, sosyolojik bir tetkikin ve izahın konusu olabilecek bir meseledir. Bu mesele, mühim olmakla beraber, bu makalenin konusu içine girmediğinden bu sayfalarda ona dokunmıyacağız. Sosyolojideki mekteplerin metod bakımından ayrıldığı iki esas görüşü inceleyeceğiz.

Ta geçen yüzyılda Auguste Comte sosyolojiyi müsbet bir bilim olarak ilân ettiği halde, sosyolojinin müsbet bilimler nevinden bir bilim olup olamıyacağı bu günde münakaşa mevzuudur. Bu münakaşalar metod meselesi etrafında dönüyor. Müsbet bilimlerin metodu sosyal hâdiselerin tetkikinde kullanılabilir mi, kullanılamaz mı? Buna hem müsbet, hem de menfi cevap verenler vardır. Bu soruya verdikleri cevaba göre sosyoloji mekteplerini iki bölüme ayırmak mümkündür.

Sosyolojinin müsbet bir bilim olup olamıyacağı hakkında alınan tavır, bu tavrı alanın kabul ettiği bilgi nazariyesine ve dolayısiyle realitenin nihaî mahiyeti hakkındaki görüşüne bağlıdır. Bilgi elde etme sürecinin (vetiresinin) mahiyeti nedir? sorusuna iki türlü cevap verilebilir:

1 - Ele alınan konu ne olursa olsun, bilgi süreci (vetiresi) birdir. Bilme sürecinin birliği, dolayısiyle, realitenin birliğini, monist bir görüşü tazammun eder. Realite birdir; muhtelif bilimlerin konu edindiği olaylar çeşidi, bir ve aynı olan realitenin muhtelif planlardaki tezahürleridir. Realitenin bir cephesine tatbik edilen metod diğer cephelerine de tatbik edilebilir. Şu halde, müsbet bilim metodu her sahaya tatbik edilebilir.

2 - Bilgi süreci (vetiresi) bilginin konusuna göre değişir. Realite bir değildir; realitenin bir çeşidini bilmek diğer bir çeşidini bilmekten farklıdır. Bunun için elde ettiğimiz bilgi de ayni neviden değildir. Bu görüş realitenin çokçu (pluralist) telâkkisine dayanır. Netice itibariyle, müsbet bilim metodunun realitenin her cephesine tatbik edilemiyeceği hükmüne götürür.

İşte manevî bilimler-tabii bilimler ayrılığını yapanlar ikinci görüşten, bu ayrılığı reddedenler de birinci görüşten hareket ederler. Bu makalede, ikinci görüşe dayananların iddialarını önce ele alacağız ve sonra, müsbet bilim olarak sosyoloji taraftarlarının bu iddialara cevaplarını gözden geçireceğiz.

Müsbet bilim metodunun sosyolojiye girmesine karşı alınan bu tavrı kuvvetle belirmiş bir tarzda, son yüzyılın sonlarında bilhassa Almanya'da görüyoruz[1]: Sosyolojinin müsbet bir ilim olamıyacağı fikrine bu asır başlarında Amerikada C. Cooley'nin eserlerinde de rastlıyoruz. Müsbet bilim metoduna karşı tavır alan bu sosyologların görüşleri arasında ayrılıklar vardır, fakat bizim meselemiz için yalnız esas noktalar üzerinde duracağız. Bütün bu gurupta esas nokta zımnen realitede

bir ikilik kabul etmeleri, insan âlemini tabiat âleminden ayırmalarıdır. Bu ayrılık yapılınca, müsbet bilimler metodunun sosyolojiye tatbik edilemiyeceği, veya edilse bile sosyal hadisenin esas tabiatını kavramak için yeter olmadığı neticesine zaruri olarak varılıyor.

Daha mühim olduğu için evvelâ Almanyadaki cereyanın esas, umumî noktalarını hülâsa edelim. Kabul ettikleri tabii bilim, manevî bilim ikiliği şu öncüllere (mukaddemlere) dayanır.

1. Zihin veya şuur âleminde irade hürriyeti ve kendi kendini tâyin etme hâkimdir, hâlbuki tabiat âleminde mihanikî illiyet caridir. İnsan âlemi hürriyet, akıl âlemi, tabiat âlemi ise mihanikî determinizm âlemidir.

2. Bilme süreci bakımından bu ikilik şöyledir: a) Tabii ilimler dış âlemle meşgul olurlar; bu da duyular vasıtasiyle bilinir, b) Manevî bilimler iç âlemle meşgul olurlar; bu da doğrudan doğruya tecrübe ile, teemmül ile elde edilir. Bu iç âlemin olayları deneyimli (experimental) bilimin, müsbet bilim metodunun, konusu olabilir; fakat bu olaylar fizyolojik olaylardan, sinir sisteminin fonksiyonlarından çıkartılamaz. Müsbet bilimler metodu bu bilimlere tatbik edilebilirse de, bu olayları öz vasıflarında yakalıyabilmek için yeter değildir.

3. Fizikî tabiat ve kültür realitesi birbirinden farklıdır. Tabiat kavramı bir kıymet, bir norm tazammun etmez. Kültür ise bir kıymet veya kıymetlere nisbetle tasavvur olunan realitedir. Manevî bilimlerin, sosyal bilimlerin konusu kültürdür. Ancak kıymetlere, normlara nisbetle anlaşılan realitedir.

4. Kıymetler dış olayların kendilerinde olan şeyler değildirler; kıymetler insanın kararına, saiklerine bağlı unsurlardır. Dıştan aynı olan şartlar altında fertler birbirine benziyen hareketlerde bulunurlar, fakat onları tahrik eden ruhî saikleri araştırırsak, bu saiklerin farklı olduğu haller görülür. Dıştan bir görünen hareketler, saikler dikkate alındığı zaman, ayrı mâna taşıyabilirler. Bunun için yalnız dıştan müşahede yeter değildir. Bu hareketlerin zenbereği olan kıymetler üzerinde durmak gerektir. Kıymetleri anlıyabilmek için de ferdin şuuruna, sübjektif hayatına girmek gerektir.

5. Bu ayrılıkların neticesi olarak, olayları dıştan müşahede eden tabiat bilimleri, olaylar arasındaki umumî münasebetleri, teakupları, beraberlikleri, irtibatları bulmağa çalışır. Bu bilimlerin gayesi tamimlere, kanunlara erişmektir. Şu halde, tabii bilimlerin yaptığı, olayların umumîleştirilmiş tasvirinden başka bir şeydir. Hâlbuki insan âlemindeki olayların tetkikinde yalnız tasvir etmek yeter değildir. Olayları anlamak gerektir. Anlamak da, insanları harekete sevkeden saikleri bulmak, fertlerin sübjektif hayatına inmekle olur.

6. Sosyolojinin kıymetlerle uğraşması sosyolojinin kıymet hükümleri vermesi, kıymetlerin doğruluğunu ve yanlışlığını münakaşa etmesi ve bu hususta bir hükme varması demek değildir. Sadece, tetkik edilen bir cemiyette fertlerin inandığı, doğru bulduğu kıymetleri tesbit etmek ve fertlerin tavır ve hareketlerini bu kıymetler aydınlığında tetkik etmektir. Kıymetler dıştaki realiteye uymıyabilir; bu, ayrı bir meseledir.

Müsbet ilim metoduna karşı yapılan tepkinin Amerikadaki belirtisi, esas mahiyeti itibarı ile Almanyadakine benzer. Amerikadaki bu cereyanı temsil etmek üzere Charles Cooley'i alabiliriz. Onun terminolojisi, alman mektebinin terminolojisine

benzemez; fakat görüşleri aynı kapıya çıkar. Cooley, sistem kurucu, nazariyeci değildir. Yazılarında sistematik tasnifler, tarifeler bulunmaz.

1. Cooley'e göre cemiyet şuur veya zihindir. Ferdî şuur ve sosyal şuur diye bir ikilik yoktur. Fert ve cemiyet aynı realitenin iki cephesidir.

2. Cemiyet, şuur, sosyal münasebetler de manevî münasebetler olduğuna göre sosyolojinin metodu tabii ilimlerin dıştan metodu olamaz. Bu noktada Cooley Dilthey'e yaklaşır. Cooley de ferdin sosyal realiteye doğrudan doğruya iştirak ettiğini, onun için cemiyeti içten bildiğini ileri sürer. Sosyal realiteyi bilmekte kullanılacak metod "sympathetic insight"dir; yani, diğer fertlerle beraber duymak, aynı tecrübeleri geçirmek metodudur. Kendimizi başka insanlar yerine koyup dolayısiyle onların geçirdiği tecrübeyi geçirerek onları anlamış oluruz. Halbuki fizikî olaylara iştirak etmek, atomlarla veya yıldızlarla beraber duymak diye bir şey olamaz. Görülüyor ki, Cooley de sosyal âlemde olayları "anlamak" taraftarıdır.

3. Tabii ilimler metodu parçalıyıcı ve kemmîdir, halbuki sosyal realitede mühim olan bütüncülük ve keyfiyet farklarıdır. İnsan bir bütün, cemiyet de uzvî bir bütündür. Tabii ilimler metodu bu bütünü bozuyor, parçalıyor. Halbuki gereken şey, vaziyeti bir bütün olarak, bütün renkleri, nüansları ile anlamaktır. Tabii ilimler metodunun sosyal olaylara tatbiki, konunun bütünlüğünü, canlılığını, müşahhaslığını kaybettiriyor.

İlimler arasında ikiliği kabul eden bu görüşe mukabil, bilginin bir ve bütünlüğü ve sosyolojinin müsbet bir bilim olabileceği tezi şöyle ortaya konabilir:

1. Realitede ikilik olup olmadığı meselesi, felsefî bir meseledir. Asırlardanberi bu mesele münakaşa edilegelmiştir. Dikkate değer nokta şudur ki, müsbet bilimler metodu her yeni sahaya tatbik edilmek istenildiği zaman itiraz ve mukavemete uğramıştır. Bu gün müsbet bir bilim olduğunu herkesin kabul ettiği, müsbet bir bilim örneği olarak ileri sürülen fizikte de, Galile ilk deneylerine başladığı zaman, devrinin otoritelerinin hücumuna uğramıştı. Garip bir mantık ile, müsbet bilim metodunun tatbik edilip muvaffak olduğu alanların birer müsbet bilim olduğu kabul olunuyor, bu metodun yeni tatbik edildiği veya edilmek istenildiği alanlar için ise müsbet bilim olamaz diye kestirilip atılıyor. Diğer bilimler alanında olduğu gibi, sosyolojinin de müsbet bir bilim olup olamıyacağı bu metodun sosyal olayların tetkikine bilfiil tatbiki ile meydana çıkacaktır.

2. İnsan âleminde hürriyet olduğu, fertlerin sübjektif hayatına girerek, olaylara ferdin zaviyesinden bakmakla isbat edilmiş olmaz. Fert, kendi şuur hayatının içebakışında (entrospeksiyonunda) kendisini hür bir varlık olarak hissedebilir. Meselâ, kendi içime baktığım zaman bu yazıya bu anda devam edip etmemekte kendimi temami ile hür hisediyorum, fakat benim bu hürriyet hissim hakikaten bu işe devamda hür olduğumu, bu hareketimin bir determinizmi olmadığını isbat etmiş olmaz.

Bu günkü psikoloji, diğer müsbet bilimler gibi, tetkik ettiği olaylar âleminde, insan hareketlerinde, determinizm olduğu fikrinden hareket eder; bugünün psikoloji araştırmaları, tetkikleri bu "postulat"ya dayanır. Psikolojinin son yüzyıl zarfında süratli ilerleyişi bu görüşün realiteye uygunluğuna delildir. Psikoloji çalışmaları, insanın ruhî hayatının da determinizmi olduğu fikrine dayanarak çalıştığı nisbette verimli olmuş, insan hakkındaki bilgimiz artmıştır.

Her hangi bir ferdin hareketlerine dıştan baktığımız zaman onun nasıl hareket edeceğini önceden kestiremeyişimiz ve ona irade hürriyeti atfedişimiz, onun üzerine tesir eden âmilleri bilmememizden ileri geliyor. Nasıl ki, rüzgârlı bir havada pencereden attığımız ince bir tabaka kâğıdın da ne kadar zamanda, ne gibi iniş çıkışlardan sonra, toprağın tam hangi noktasına ineceğini önceden kestiremeyiz. Kâğıdın düşmesi bir determinizme tâbi değil gibi görünür. Fakat bundan dolayı kâğıda "irade hürriyeti" atfetmiyoruz; bu hali, müdahele edici şartların, veya istatistiki tâbiri ile "tesadüfi âmillerin" (kâğıdın sathı, havanın mukavemeti, esen rüzgârın istikametinde ve şiddetinde değişmeler gibi) varlığı ile izah ediyoruz. Aynı suretle, herhangi bir anda bir ferdin üzerine tesir eden dış ve iç âmilleri bilmediğimiz için ve bu âmilleri fert kendisi de doğrudan doğruya içebakışla (entrospeksiyon) elde etmediği için bize onun hareketleri determinizme tâbi olmıyan, "hür" hareketler gibi görünüyor. İnsanların hareketlerindeki determinizm, diğer bilimlerde de olduğu gibi, kontrollü şartlar altında, lâboratuvarda meydana çıkıyor(2).

Burada, yanlış anlaşılmamak için, insan âleminde mihaniki, basitleştirilmiş bir determinizm kastetmediğimi derhal söylemeliyim. Diğer bilimlerde de atomcu, mihaniki, dar surette tek taraflı nedensellik (illiyet) görüşü yerini, bütüncü, dinamik, karşılıklı münasebetler görüşüne bırakmıştır. İnsan, hariçten gelen uyaranlara (münebbihlere) karşı mihaniki bir surette tepkide bulunan bir mekanizma değildir. Husule gelen tepkiler (bütün insanın haraketleri) dıştan gelen uyaranların tesirinin ve tepkide bulunan uzviyetin iç şartlarının mahsulüdür; fakat bu iç şartlar âlemi de kendine has bir determinizmi olan bir âlemdir.

3. Ferdi bırakıp da gurupları, toplulukların hareketlerini ele aldığımız zaman, insan âlemindeki mevcut olan ittiratlar, olaylar arasındaki bağlantılar daha açık bir surette meydana çıkar. İstatistiğin dayandığı büyük adetler kanununa göre, olaylar büyük adette ele alındığı zaman, hususî hallerdeki "tesadüfi" âmiller birbirini götürür ve olaylar arasındaki ana münasebetler belirir. Ferdin sübjektif hayatından dışarı çıkıp, olaylara toplu olarak dıştan baktığımız zaman, bu olayların tâbi olduğu determinizm, olaylarda ittirat, tekerrür, devamlı istikametler, karşılıklı bağlantılar halinde kendini gösterir.

4. İnsan topluluk hayatında kaidelerin, kıymetlerin mevcudiyeti ve insanlar arasındaki münasebetlerin bu kaide ve kıymetlere göre muayyen derecelerde istikrarlı şekiller alıp devam etmesi insan âleminin bir hürriyet âlemi olmadığını gösteren olaylardır. Kaide, kıymet, istikrarlı münasebat şekillerinin menşei ise, insanların iradî, rasyonel hareketlerinde değildir. Sosyal şekillerin, kıymetlerin, kaidelerin insanın rasyonel iradî hareketleri ile meydana gelmediği herhangi bir toplulukta insanlar karşılıklı münasebete giriştiği zaman bu olayların kendiliklerinden, fertler farkında bile olmadan, doğduğu bugün hem sosyoloji, hem sosyal psikoloji alanlarında yapılan araştırmaların teyit ettiği bir hakikattir. Meselâ Piaget Le Jugement Moral Chez Venfant adlı eserinde çocuk guruplaşmalarında kaidelerin nasıl doğduğunu, karşılıklı münasebete girişince guruba şamil kaideler, kıymetler belirdiğini gösterir. F. Thrasher, The Gang adlı eserinde, Şikago'da mücrim çocukların teşkil ettikleri guruplarda, guruba has kıymetlerin meydana geldiğini belirtir. Muzaffer Şerif, sosyal normların (kıymetler, kaideler ilh.) teşekkülü meselesini ilk defa olarak

lâboratuvara getirmiş ve sıkı kontrollü lâboratuvar şartları altında, guruplaşmalarda meydana gelen müşterek kıymetlerin teşekkülünü tetkik etmiştir (The Psychology of the Social Norms).

5. Sosyal alandaki tetkiklerde, insanların yalnız aşikâr olarak yaptıkları hareketleri tasvir etmekle kalmayıp, bu hareketlerle ilişikli kıymetlerinde itibara alınması fikri doğrudur. Fakat bu sosyal kıymetlerin mevcudiyeti ve sosyal olguların izahında bu kıymetlerin de tetkik konusu içine alınmaları, sosyal bilimlerde müsbet bilim metodunun yeter gelmediğine, başka bir metodun kullanılması icap ettiğine bir delil midir? Sosyal kıymetlerin bilinmesi, tetkiki, anlaşılması dış âlem olaylarının bilinmesinden farklı mıdır? İkinci nokta, insanların müşahede edilen hareketlerini, fertleri tahrik eden bir takım kıymetlere irca etmekle mesele hallolunuyor mu, yoksa, bu kıymetler kendileri izaha muhtaç olaylar mıdır? Bu kıymetlerin menşei nerededir?

İlkin, birinci sualin cevabını araştıralım. Sosyal kıymetlerin bilinmesi, dış tabiat âlemindeki olayların bilinmesinden farklı mıdır? Dış âlemi duyularla, insan âlemindeki olayları da "içten anlayış"la biliyoruz tefriki kabul olunabilecek bir tefrik midir? Bu mesele, idrâk ve mâna meseleleri ile ilgilidir. Bugünkü psikoloji, idrâkin konulara göre mahiyet değiştirdiğini kabul etmiyor. Dış âlemin olaylarını bilmek için duyu organlarının tenbihi şarttır; fakat, idrâk, duyumların bir toplamı değildir, idrâkte mâna ile karşılaşıyoruz. Meselâ, ömründe hiç otomobil görmemiş bir kimse ilk defa bir otomobil gördüğü zaman onu, otomobilin ne olduğunu bilenlerin idrâk ettiği şekilde idrâk etmiyor; şüphesiz kendisine göre bütün bir şekil, bir şey idrâk ediyor, fakat bu "şey" otomobil değildir, idrâk ettiği bu "şey"in de onun için bir mânası vardır; onu kendi geçmiş tecrübelerine, bilgisine göre mânalandırır; meselâ gördüğü şeye "şeytan arabası" diyebilir. Ancak bir uyaran (münebbih) olarak otomobile muhtelif tepkilerde bulunduktan sonra (nasıl işlediğini görmek, içine binmek, gidişini seyretmek ilh.) ve başkalarının tepkilerini -tecrübelerini- öğrendikten sonradır ki idrâk ettiği şey bir otomobil olarak mâna kazanır ve şahıs gördüğü şeyi bir otomobil olarak idrâk eder.

Şu halde, kısaca denilebilir ki, mâna, bir uyarana karşı yapılan ve yapılması mümkün olan tepkilerin, terkibin mahsulüdür, topyekûn bu tepkilerin sembolüdür. Aldığımız intibalar ister duyumlarımız vasıtasiyle dıştan gelsin, ister iç duyumlar ve içebakış yolu ile meydana gelsin bilgi teşkil edebilmesi için bu suretle mânalandırılması, sembolize edilmesi gerektir. Biyolog irsiyet vetirelerini doğrudan doğruya duyumlar halinde elde etmez -onun bu vetireleri bilişi, fizikçinin atom dahilindeki proton ve elektronlardan müteşekkil sistemi kavraması, seyircinin bir futbol maçını seyredişi, sosyologun bir dinî merasimi müşahede edişi- bütün bu konularda bilme süreci (vetiresi) aynı psikolojik süreçtir. Muayyen bir vaziyette muayyen hareketler yapan, sözler söyliyen insanların hareketlerini müşahede ederek bu müşahededen yapılan dinî merasimin mahiyeti hakkında bilgi elde etmekle, muayyen bir çiften doğan yavruların vasıflarını tetkik ederek veraset vetiresi hakkında bilgi edinmek arasında bilme süreci bakımından bir keyfiyet farkı yoktur. Bunun için, insan âleminde kıymetlerin mevcudiyeti ve bunların tetkik edilmesi zarureti, sosyal bilimlerde müsbet bilim metodundan başka bir metodun kullanılmasını icap

ettirmez. Kaldı ki, yukarda işaret ettiğimiz, sosyal kıymetlerin teşekkülü hakkındaki araştırmalar müsbet ilim anlayışına ve metoduna uygun olarak meydana getirilmiştir. Bu çeşit araştırmaların mevcudiyeti ve bunların bilgi verimi, sosyal kıymetler konusunun müsbet ilim metodu ile muvaffakiyetli bir suretle tetkik edilebileceğini gösteren en kuvvetli delildir.

Kıymetler meselesinde ikinci noktaya gelelim. Fertlerin hareketlerini izah için bunları kıymetlere irca etmek sosyal kıymetler meselesini hallediyor mu, kapatıyor mu? Fertlere bu kıymetler nereden ve nasıl gelmiştir? Asıl izah edilmesi gereken nokta budur. Fert, hareketlerine istikamet veren kıymetleri doğuştan, uzviyeti ile beraber dünyaya getirmediğine göre, bu kıymetlerin teşekkülü, zaman içinde değişmesi, cemiyetten cemiyete farklar göstermesi ancak ferdin sübjektif hayatının dışına çıkmakla mümkün olur. Manevi bilimler taraftarlarının sosyal olayların tetkikinde hareket noktası ve izah etmeli olarak ele aldıkları sosyal kıymetler, kendileri izah edilmeğe muhtaç hadiselerdir. Meselâ, M. Weber, protestanlığın, bilhassa Calvinismin, kapitalist iktisadiyatın teşekkülünde olan rolünü tetkik ediyor ve sermayenin terakümüne sebep olan iktisadi hareketlerin dinî kıymetlerden, gayelerden doğduğunu söylüyor.

Weber'in eseri, dinî kıymetlerin iktisadi kıymetlere olan ilgisini göstermesi bakımından ilgilendiricidir; fakat, asıl izah edilmesi gereken mesele, okuyucunun aklına takılan mesele, Calvinism'in doğuşunun, yayılmasının izahıdır. Weber'e göre, Calvinism, kapitalist sistemin dayandığı iktisadi kıymetleri (daha fazla kâr temin etme, tasarruf etme gibi) doğurmuş, fakat, Calvinism'i hangi şartlar doğurmuş? Weber meseleyi bu cepheden alsaydı, o zaman, netice olarak aldığı olayın (kapitalizmin teşekkülü) sebep tarafında olduğunu görecekti; sebep ve netice addettiği olayların yeri değiş tokuş olacaktı. Nitekim Weber, meseleyi böyle vazetmeden de, asıl tezi ile telif edilir gibi olmıyan neticelere varmak zorunda kalıyor. Kapitalizmin gelişmiş olduğu Hollanda şehirlerinde Calvinism'in, Calvin'in ilk vazettiği şekilden çok uzaklaşmış olduğunu söylüyor; yani iktisadi şartlar dinî şekilleri asıllarından tanınmıyacak derece de değiştirmiş demektir.

Hülâsa, sosyal kıymetlerin bilinmesi diğer olayların bilinmesinden farklı değildir. İkincisi, insan hareketlerini izah için başvurulan kıymetler kendileri izaha muhtaç olaylardır ve bunların izahı fertlerin dışına çıkıp cemiyetteki reel münasebetler sistemini, cemiyet yapısını tetkik ederek yapılabilir.

6. Müsbet ilim metoduna karşı vaziyet alanların görüşlerini incelerken en son olarak Cooley'nin, müsbet ilim metodunun parçalayıcı oluşundan şikâyet ettiğine işaret etmiştik.

Şimdi, Cooley'nin müsbet ilim metodu yerine teklif ettiği bütüncü görüşü kısaca ele alalım. Parçalayıcı, atomcu bir görüşün tenkidi yerindedir. Yalnız, Cooley'nin öne sürdüğü "bütüncülük" görüşü yanlış anlaşılmış bir bütüncülüktür. Cooley'e göre "Her şey hem sebep, hem neticedir; âmiller arasında mantıkî bir evveliyet, müstakil bir mütehavvil (variable), ipucunun başladığı bir nokta yoktur. Ya bir bütün olarak görmelisiniz, veya hakikî hiç birşey gömüyorsunuz demektir". Cooley mutlak ve müşahhas bir bütüncülük ileri sürüyor. Her vaziyet tam bir bütün olarak, bütün müşahhaslığında ele alındığı zaman nevi şahsına münhasır, benzeri olmıyan,

tek bir birlik teşkil eder. Bu suretle ele alındığı zaman her vaziyet kapalı bir birliktir; tam birbirinin aynı olan iki vaziyet bulmak veya bir vaziyeti olduğu gibi tekrar etmek imkânı yoktur. Böyle bir görüşten hareket edince tamimlere, kanunlara erişmenin imkânı ortadan kalkar. Hâlbuki ilim, vazettiği problem bakımından manidar olan olayları ayırır, tecrit eder ve bunlar arasındaki münasebetleri tetkik eder. Ele alınan problem bakımından müşahhasta mevcut bazı olaylar manidardır, diğer bazıları ise müdahale edici, kışkırtıcı şartlarıdır.

Lâboratuvar deneylerinde yapılan şey, bu müdahale edici, kışkırtıcı şartları kontrol altına almak, tetkik edilmek istenilen olayları, münasebetleri en saf bir halde belirtmektir. Doğru olan bütüncü görüş, olaylar bu suretle tecrit edildikten sonra bu tecrit edilmiş, kontrol altına alınmış olaylar arasındaki münasebeti artık atomcu bir görüşle değil, fakat mevcut âmillerin karşılıklı tesirinin mahsulü olarak ele almaktır. İkincisi, karşılıklı münasebet halinde tetkik edilen olaylar arasında, Cooley'nin iddia ettiği gibi muhakkak bir eşitlik mevcut olması gerekmez. (A) hadisesi (b, c, d, e) olaylarının karşılıklı, dinamik münasebetinin neticesidir ve (A) olayı meydana geldikten sonra döner, bu münasebetin kendisine tesir eder demek, bu olayların hepsinin ehemmiyeti aynıdır demek değildir. Bu münasebetler sisteminde (c) faktörü diğerlerinden daha ağır basan, münasebetler sisteminin düğümlendiği nokta olabilir. Cooley tarzındaki bütüncülük, her cemiyetin tek, benzeri olmıyan bir birlik olduğuna ve tamimlerin mümkün olmadığına götüren bir bütüncülük -ki böyle bir cemiyet telâkkisi Alman mektebinde ve bazı etnoloji mekteplerinde de mevcuttur- yanlış anlaşılmış bir bütüncülüktür.

Sosyoloji müsbet bir bilim olabilir mi, olamaz mı münakaşası devam ede dursun, bu suale kati cevabı bilfiil bu metodun sosyal olaylara tatbiki verecektir. Bilimde mesele her zaman isbat veya cerh yoluyla halledilemez. Çok defa, bilimin gelişmesi, araştırmalarının aldığı istikamet, bazı meselelerin yalnış vazedildiğini, hakikaten varit olmadığını gösterir ve bunlar, bir zaman hararetli münakaşa konusu iken zamanla yolun kenarına bırakılır, arkada kalırlar, insan âleminde hür irade olup olmadığı, determinizm âlemi ve hürriyet âlemi ikiliği de bu çeşit meselelerden biridir. Bugünkü psikoloji ve büyük mikyasta sosyoloji, insan âleminin de determinizmi olan bir âlem olduğu görüşünden hareket ediyor; araştırmalar, çalışmalar buna dayanarak ilerliyorlar. Müsbet ilim yolunda ilerliyen bu çalışmaların bugünkü verimi bile, hangi görüşün kazanacağını şimdiden tâyin etmiş görünüyor.

(1) Dilthey Windelband, Rickert. Aynı yolda ilerliyen M. Weber ve W. Sombart.

(2) Bu üç paragrafta ileri sürülen fikirler, G, A. Lunberg'in Social Research adlı eserinin birinci faslından hülâsa edilmiştir. Sosyolojiyi müsbet bir bilim olarak ele alan bugünkü sosyologlar, nazari metod münakaşalarına girmeden müsbet bilim metodunun muayyen problemler üzerine yapılan araştırmalara tatbiki işi ile uğraşıyorlar. Nazarî metod münakaşalarından ziyade, ele alınan problemlerin tetkiki için elverişli teknikler meydana getirmek ve bu teknikleri geliştirmek işi ile uğraşıyorlar.

(3) J. F. Markey, The Symbolic Process (1928), chp. X.

Sosyolojide Bocalamalar II

(Geçen sayıdan devam)

BEŞERÎ EKOLOJİ: Amerikan sosyolojisinde son yirmi sene zarfında beliren ve gittikçe kuvvetlenen cereyanlardan biri de beşerî ekoloji alanında yapılan araştırmalardır. Beşerî ekoloji evvelâ, müteferrik problemler üzerinde araştırmalar şeklinde başladı. Bu araştırmaların başlangıçta muayyen, toplayıcı bir görüşü, hareket noktası yoktu. Bu araştırmaların müşterek noktası hâdiseleri, müesseseleri veya tetkik mevzuu edilen nüfus zümresini mekândaki yayımları, aldıkları şekil, ve münasebetleri bakımından tetkik etmekti.

Chicago üniversitesi profesörlerinden Burgess, talebelerine yaptırdığı araştırmaların neticelerinin bir istikamete doğru gittiğini farketti ve bu neticelere dayanarak 1923 de "şehirlerin tipik büyüme şekli" hakkındaki ipotezini ortaya attı. O zamana kadar şehirlerin büyümesi, nüfusun artması, temerküzü hâdisesi alarak ele alınmıştı. Halbuki Burgess'e göre asıl mühim hâdise şehir nüfusunun artmasından ziyade, şehrin gittikçe genişlemesi, içten farklılaşan mıntakalara ayrılması ve gittikçe daha geniş mıntakaların şehrin iktisadî ve kültürel hâkimiyeti altına girmesidir. Şehir, olmuş bitmiş, kati bir yapısı olan bir birlik değildir.

Şehir daimî bir değişme halindedir. Şehirlerin, uzviyetler gibi, bir iç metabolizması vardır. Şehrin büyümesi bir vetire olarak düşünülebilir. Burgess bugünkü Amerikan şehirlerinde başlıca beş mıntaka olduğunu ileri sürüyor. Bunlar merkezden muhite doğru genişliyen, müşterek merkezli iç içe geçmiş daireler şeklindedirler. Göl, nehir tepe gibi arızalar, ilk kurulan fabrikaların mevkii gibî âmiller dairelerin hendesî şeklini bozabilir, fakat beş mıntıkanın birbirine nisbetle sıralanışı her yerde birdir. Şehirler, hariçten eklenerek değil, merkezden muhite doğru genişliyerek büyürler. En merkezdeki iş mıntıkası genişler, yanındaki mıntakayı dışa doğru iter; bu mıntaka da üçüncü mıntakayı dışa doğru iter, ilh. Şikago şehrinde yapılan araştırmaların neticelerini diğer şehirler de yapılan araştırmalar da teyit etmiştir. Cürüm, boşanma, fuhuş gibi sosyal hâdiselerin ve doğum, ölüm gibi demografik hâdiselerin bu mıntakalara göre muayyen yayımlar gösterdiği ve bu hâdiselerin ancak bu mıntakalara ve şehrin büyümesinde bu mıntakaların teşekkül ve değişmesine nisbetle tetkik edilip anlaşılabileceğini ortaya koymuştur.

Rivayet olunur ki, yine Şikago üniversitesi profesörlerinden ve bu araştırmalarla alâkadar olan Prof. Park bir gün nebat ve hayvan ekolojisine dair bir yazıya rastlamış ve ekolojik görüşün ve mefhumların insan cemiyetlerine de tatbik edilebileceği fikrine varmış. Bu rivayet ne derece doğrudur, bilmem. Fakat şurası doğrudur ki, ekolojik görüşün belirmesi ve araştırmaların bu görüşten sistemleştirilmesi, daha sonra başlanmış bir iştir. Beşerî ekoloji tamamlanmış, sistemleşmiş bir nazariye halinde değildir. Mefhumları henüz katileşmiş, yerleşmiş bir hale gelmemiştir. Beşerî ekolojinin nazarî cephesi ile, sistemleştirme işile en fazla R. D. McKenzie uğraşmıştır; o da bu işi iyice başaramadan, iki sene evvel ölmüştür.

Beşeri ekoloji, sosyolojide eskiden beri yapıla gelmekte olan biyolojik analojiler nevinden, nebat ve hayvan âlemi ile insan âlemi arasında bir analojiye dayanan bir görüş müdür? Buna cevap vermek için nebat ve hayvan âlemi ile insan âlemini kısaca mukayese etmek gerekir. Nebat ve hayvanların tetkikinde ekolojik görüş nedir? Nebat ve hayvanların tabiî muhitleri ile olan münasebetleri bakımından ele alınması ve tabiat ile olan münasebetten nebatlar ve hayvanlar arasında doğan münasebetlerin tetkiki nebat ve hayvan ekolojilerini teşkil eder. İnsanlar da biyolojik varlıklardır. Onlar da bütün canlılar gibi yemek, su, barınmak ihtiyaçlarını tatmin etmek için tabii muhitin imkânlarından faydalanırlar, tabii menbaları işlerler, öyle ise, insan topluluklarını da tabiatla olan münasebetleri bakımından tetkik etmek ve tabiati işletme faaliyetlerinin insanlar arasında doğurduğu münasebetler sistemlerini (iş bölüşümü, istihsal organizasyonu, mülkiyet münasebetleri ilh.) tetkik etmek hem mümkün, hem de lüzumludur. İşte tabiatı işletme faaliyetlerinin insanlar arasında doğurduğu münasebetler sistemi "ekolojik organizasyon"dur. Bu organizasyon cemiyet yapısının temelidir, zira zarurî hayat faaliyetlerinden doğar; bütün canlı âlemine şamildir. Ekolojik organizasyondaki değişmeler sosyal yapının diğer kısımlarında da değişmeler doğurur.

Cooley'nin görüşünün hilafına, beşerî ekoloji ekolojik şartlara diğer şartlardan daha fazla ağırlık veriyor. Bütüncü görüş, birbirine karşılıklı tesir eden âmillerin hepsinin ayni ehemmiyette, eşit rollerde olmasını icap ettirmez. Ağırlık bazı âmiller üzerinde toplanabilir. Cooley bu noktanın farkında değildi.

Ekolojik görüş, beşerî ekoloji ile uğraşanlar tarafından bu kadar kesin ve açık olarak ifade edilmemekle beraber (dediğimiz gibi beşeri ekoloji hâlâ nazarî sistemini vazıhlaştırıp bütünleştirememiştir), esas itibari ile ekolojik görüş, hiç değilse McKenzie'nin vazettiği şekilde budur. Buraya kadar itiraz edilecek bir nokta yok. Fakat asıl bu noktadan sonradır ki nebat ve hayvan ekolojisi ile insan ekolojisinin mukayesesindeki benzerlik bulanıyor ve şüpheli bir hal alıyor. Çünkü nebat ve hayvanlar kendilerine lâzım gelen unsurları tabiattan doğrudan doğruya, uzviyetleri vasıtası ile alırlar; onların tabiatla olan münasebetlerini kendi uzviyetlerinin ve tabii muhitin şartları tayin eder. Bunun için nebat ve hayvan cinslerinin tabiat ile olan münasebetleri değişmez, gelişmez, ilerleme göstermez. Halbuki insanlar, en iptidai cemiyetlerde bile, tabiatı âlet ve usullerle işletirler; tabiat ile insan arasına bir üçüncü unsur -teknoloji- girer. Aletler ve teknikler insanların toplu faaliyetlerinde yarattıkları vasıtalardır. Böylece, insanların tabiatla olan müsabetlerinin mahiyeti, nebat ve hayvanların tabiat ile olan münasebetlerinden tamamiyle ayrılıyor. Böyle bir ayrılık olunca, nebat ve hayvan cemiyetlerinin tetkikinde kullanılan symbiosis (bir arada yaşama), parasitlik, hâkimiyet, teakup gibi nebat ve hayvan ekolojisinin mefhumları insan münasebetlerinin tahlil ve tetkikinde kullanılabilir mi? Bu mefhumların insan cemiyetlerine tatbikî doğru olabilir mi? McKenzie "kültürel şartların" insan cemiyetlerinde vaziyeti değiştirdiğine ve bu noktada insan topluluklarının nebat ve hayvan cemiyetlerinden ayrıldığına işaret ediyor. Fakat, uzviyet tabiat sebetine teknolojinin müdahalesi ile vaziyette hasıl olan fark üzerinde yeter derecede ehemmiyetle dinmiyor. Esasta ayni olan ekolojik münasebetin kültürel şartlar tarafından "tâdîli" şeklinde kabul ediyor. Halbuki teknolojinin mevcudiyeti ile vaziyette keyfiyet far-

kı meydana gelmiştir, bu sadece bir "tadil" hali değildir. Yine, insanların karşılıklı münasebetlerinden, topluluk faaliyetlerinden kaideler, kıymetler, müesseseler gibi bir takım sosyal mahsuller doğmuştur ki bunlar da insan topluluklarına hâs, hayvan topluluklarında benzeri bulunmıyan vasıflardır. Bunun için, insanlardaki "ekolojik münasebetler" hayvan ve nebat topluluklarında görülen münasebetlerin sadece değişmiş bir şekli değildir. Hayvan ve nebat ekolojisinin terimlerini, mefhumlarını insan topluluklarına tatbik etmek bir analoji olmaktan öteye geçmez; bu mefhumlar insan topluluklarındaki vaziyeti anlamağa ve tahlil etmeğe yeter değildir, hattâ bilâkis zararlıdır, çünkü insan topluluklarındaki münasebetleri bu mefhumların çerçevesinde görmek ve göstermek, bu münasebetlerin hakikî mahiyetini örtbas eder, bozuk bir resmini verir.

Beşerî ekoloji hayvan ve nebat ekolojisinden "hayat mücadelesi" kavramını da almıştır; yine analoji yolu ile, insan topluluklarında bunun, fertler, guruplar ve zümreler arasında iktisadî rekabet şeklini aldığını ileri sürer. Kökte olan, evrensel ekolojik vetire rekabettir, der. Mevcut cemiyet nizamı ne olursa olsun, beşeri ekoloji görüşüne göre, her insan topluluğunda rekabet vardır, ve daima olacaktır.

Görülüyor ki beşerî ekoloji, içinde belirdiği cemiyet bünyesinin, kapitalist Amerikan cemiyetinin damgasını taşıyor. O cemiyetin kıymetlerinden kurtulamıyor. Şehirdeki cürüm, fuhuş, sefalet gibi hâdiselerin toplandığı sosyal çözülme mıntıkalarım şehrin büyüme vetiresinin "tabii" neticesi olarak ileri sürmesi ile bir "laissez faire" görüşü tazammun etmiş, mevcut şartların apolojisini yapmış oluyor. Ayni suretle, rekabeti esas, zarurî vetire addetmekle mevcut kapitalist nizamı tasvip etmiş, tutmuş oluyor, işte, içinde belirdiği cemiyetin kıymetlerinden kurtulamadığı, bu kıymetlerin üstüne çıkıp bir perspektif kazanmadığı için beşerî ekoloji, doğru bir görüş noktasından hareket ettiği veya edebileceği halde istikametini kaybediyor, şüpheli, yanlış yollara sapıyor.

"KÜLTÜR" TETKİKLERİ: (Kültür) kavramı Amerikan etnolojisinde ehemmiyeti gittikçe artan bir yer alıyor; etnoloji, "kültürü tetkik eden ilim" mânasında tarif ediliyor. Taylor, kültürü, "insanın, cemiyetin âzası olarak kazandığı bilgi, inanç, sanat, ahlâk, kanun ve âdetler ve diğer bütün kabiliyetleri ihtiva eden kompleks bir bütün" olarak tarif eder. Etnologlar tarafından bu tarif kabul edilmekle beraber şimdi daha kısa bir tarifle, "kültür insanın sosyal mirasıdır" deniyor. Kültür kavramını kullanmak ve insan topluluklarında görülen kültür çeşitlerinin ve değişmelerinin üzerinde durmak sureti ile Amerikan etnolojisi kendisine tetkik sahası olarak ayırdığı hâdiselerin diğer ilimlerden bilhassa psikolojiden, ve biyolojik ve coğrafi determinism gibi görüşlerden istiklâlini ilân etmek istiyor. Kültür, karşılıklı insan münasebetlerinin, topluluk faaliyetlerinin mahsulüdür; ancak karşılıklı insan münasebetleri, faaliyetleri çerçevesinde görüldüğü takdirde kültür hâdiseleri öz vasıflarında, doğru olarak anlaşılabilir. İnsanlar karşılıklı münasebete girişlikleri zaman ayni hâdiselerin meydana geldiği, bu hâdiselerin ferdin psikolojisi veya biyolojisi ile izah edilip anlaşılamıyacağı fikri Durkheim'in sosyal hâdiseler hakkındaki fikrine benzer görünür. Halbuki bu benzerlik kısmîdir. Durkheim karşılıklı tesir ve aksi tesirlerden fertlerin vicdanlarını aşan, fertlere kendisini zorla kabul ettiren bir

"maşerî vicdan"ın doğduğunu söyler. Kültür anlayışında böyle mistik bir temayül yoktur. Etnolojinin ileri sürdüğü görüş bir çeşit "behaviorist" fonksiyonel bir görüştür. Sosyal hâdiselere, yukarıda anlattığımız bütüncü, fonksiyonel görüşün tatbikidir. Durkheim'in görüşü fert yok cemiyet var gibi otoriter bir neticeye götürür. Cemiyet, fertlerin karşılıklı tesirden doğan, fertleri aşan maşerî bir vicdan olarak telâkki edilince, mistik, otoriter bir cemiyet kavramı elde edilir.

Halbuki etnologların kültür anlayışına göre karşılıklı insan münasebetlerinden bu münasebetlerin dışında bir "maşerî vicdan" değil, fakat bu münasebetlerin teşkil ettiği muayyen derecelerde istikrarlı, devamlı sistemler, tâbi oldukları miyarlar, kıymetler ve tabiatla olan münasebetlerde kullanılan âlet ve usuller doğar, örf, âdet, kanun, aile, devlet organizasyonları ilh. İnsanlar arasında muayyen derecelerde sabitleşmiş, istikrarlı münasebetler sistemleridir; sanat, ahlâk kıymetleri bu münasebetlerin tâbi olduğu miyarlardır; teknik ise tabiatı işletme faaliyetlerinde kullanılan vasıtalardır. İnsanların karşılıklı münasebetlerinden doğan ve dönüp bu münasebetlere tesir eden, müteakip seyrini tayin eden bütün bu hâdiseler etnologun kültür hâdiseleri dediği şeylerdir. Kültürel hâdisenin (veya sosyal hâdisenin) ne olduğu bu şekilde anlaşıldığı takdirde hem kültür hâdiselerinin muhtariyeti muhafaza edilmiş olur, hem de fert ve cemiyet ikiliğine düşülmemiş olur. Biyolojik, psikolojik, sosyal planlardaki hâdiseler, her biri kendi ayırt edici vasıfları içinde, diğerlerinden muhtar, kendi plânlarında anlaşılacak ve izah edilebilecek hâdiseler olmakla beraber, bu plânlar arasında kesilme yoktur, devam vardır. Bu plânlar arasındaki münasebet doğru olarak, realiteye [uygun olarak] anlaşılmadıkça da sosyal plândaki hâdiselerin reel bir surette anlaşılmasına ve ilmî çalışmaların verimli, realiteye uygun bir tarzda gelişmesine imkân kalmaz, yanlış yollara sapılır.

Kültür kavramı üzerinde israr eden etnologlar, bu kavramın mânasını iyice incelemiş ve kültürel görüşün tazammun ettiği neticelerin iyice şuuruna varmış değillerdir. Bunun için bu görüşten hareket eden Amerikan etnologlarının çoğu, bilfiil yaptıkları araştırmalarda, yazılarında tenakusa düşerler, müphemliğe kaçarlar. Kültür hâdiselerinin otonomisi müdafaa edilmekle beraber, hâdiselerin izahında hâlâ psikolojizme düşenler vardır. Diğer taraftan, kültürü atomcu, statik mefhumlarla tahlil ve tetkik etme teşebbüsleri vardır. "Kültür unsuru", "Kültür kompleksi", "Kültür sistemi", "Kültür sahaları"ndan bahsedilir; bu mefhumların işe yarar tarifleri yapılamamıştır.

Atomcu ve statik, bunun için de realiteye uygun olmıyan bir görüşün ifadeleri olduklarından, bu mefhumlarla yapılan çalışmalar pek verimli olmamıştır. Mamafi genç nesil etnologları arasında bu kargaşalığın farkına varan ve bozukluğun üzerine parmak koyan birkaç kimse de görülüyor. Etnolojide yapılan araştırmaların ve alınan istikametlerin Amerikan sosyolojisi üzerine tesirleri vardır. "Sosyal miras" mânasında kültür terimi sosyolojiye de girmiştir. Sosyal hâdiselerin otonomisi fikri vazıh olarak belirtilmemekle beraber Amerikan sosyolojisinde de mevcuttur.

"Kültür tetkikleri"ni Amerikan sosyolojisinin bir kısmı, hiç değilse onunla çok yakından ilgili bir saha saymak temayülü vardır. 1929 da çıkan, Amerikan sosyolojisindeki istikametleri belirten bir eserde (Trends in American Sosyology) "kültür tetkikleri"ne uzun bir fasıl ayrılmıştır. Bununla beraber, genç nesil Amerikan sos-

yologları tarafından yazılan bu kitapta dahi Amerikan sosyolojisinin bocalamaları, tenakusları kesin ve açık bir suretle belirtilmemiştir. "Uzvî nazariye" ve beşerî ekoloji bahislerinde kısaca belirttiğimiz esaslı tenakus ve çapraşıklıklara bu kitapta dokunulmuyor bile; bu vaziyetin 1930'larda dahi farkına varılmamıştır. Amerikan sosyolojisi, karanlıkta el yardımı ile ilerleyen bir kimse gibi bocalaya bocalaya ilerliyor.

İlimler, bilhassa insan ilimleri, içinde geliştikleri cemiyetin şartlarının tesirlerinden kurtulamıyorlar. Görülüyor ki Amerikan sosyolojisinde hem doğru yolda atılan, verimli olabilecek adımlar hem de çıkmaza saptıracak aksak istikametler vardır; tıpkı Amerikan cemiyetinin kendi gidişinde olduğu gibi... Öyle cemiyetin böyle ilmi olur. Amerikan sosyolojisinin bu muhtelif imkân ve istikametlerden hangilerini takip edeceği meselesini, Amerikan sosyolog ve etnologlarının bundan sonraki çalışmaları kadar, hattâ çok daha fazla, Amerikan sosyal bünyesinin gidiş istikameti tayin edecektir.

İnsan, Sayı 22, Nisan 1943

Açık Yolun Türküsü
Walt Whitman

Walt Whitman (1819-1892) Amerikan şiirine "serbest nazmı" getirmiş ve kendine has üslûbu ve işlediği mevzularla o zamana kadar şiirde alışılmış şekillerden uzaklaşmıştır. Evvela, şiirleri anlaşılmamış ve beğenilmemiştir, hattâ ilk kitabını basacak tabi' bulamadığından kitabı kendisi dizmiş ve basmış. Şöhret ona yavaş yavaş, geç gelmiştir. Modern Avrupa şiirleri üzerine tesirleri olmuştur. Şiirlerinde bazı kısımlar "serbest nazım" olmaktan da çıkar; nesirden farksızdır. Whitman'ın şiirlerinde, hâkim bir surette, hayatta olmanın şevki ve sevinci vardır. Tabiatı bütün halleri ile sever; şiir yazmak için "yüksek mevzu" aramaz; patates ve havuçlarda da güzellik vardır. Fakat Whitman bu "küçük şeyleri" küçük şeyler olarak ele almaz; onları daha geniş bir muhteva içinde, kâinatı kucaklıyan bir tabiat sevgisi içinde işler. İnsana ve insanın istikbaline inancı vardır. Onun için Whitman çok iyimser bir hayat görüşü ifade eder; fakat bu, her şeyi olduğu gibi kabul eden, uyuşuk bir iyimserlik değildir. Bu, inançla girişilen bir hayat mücadelesinin, istikbale inancın doğurduğu gürbüz, nabzı vuran bir iyimserliktir.

Whitman'ın kendi hakkında yazdığı bir şiirden çevirdiğim üç parça Maarif Vekilliğinin neşrettiği Tercüme mecmuasının ikinci cilt, yedinci sayısında çıkmıştı. Burada da diğer bir şiirinden üç parçanın tercümesini veriyoruz.

Açık Yolun Türküsü

Aydın yürekle, yaya açık yola çıkıyorum.
Sağlık bende, hürriyet bende, dünya önümde,
Uzun esmer yol önümde, nereye dilesem oraya götürür.
Bundan böyle talihim açık olsun demiyorum, açık talih artık benim kendimde;
Bundan böyle sızlanmıyorum, işimi yarına bırakmıyorum, bana gereken hiç bir şey yok:
Güçlü, hem de halimden hoşnut, açık yolu boyluyorum.
Bu yer yüzü -o bana yeter.
Yıldız kümeleri daha yakın olsun demem;
Oldukları yerde onlar, iyidirler, bilirim;
Oradakilere de onlar yeterdir, bilirim.
(Halâ o eski, tatlı, yüklerimi taşıyorum;
Taşıyorum onları, erkeklerle kadınları -nereye gitsem beraber götürürüm;
İnan olsun, onlardan kurtulmamın yolu yok;
Ben onlarla doluyum; gün gelir, karşılık, ben de onları dolduru[rum])
***
Bundan öte, hürriyet.
Bundan öte kendime ferman ettim: sınırlardan, hayalî bölümlerden kurtul, dedim;
Gönlümün çektiği yere giderim;
Kendi kendimin efendisiyim, tam ve mutlak.

Başkalarını dinlerim dediklerini iyi tartarım,
Duraklarım, araştırırım, düşünürüm,
İncitmeden, ama bükülmez bir irade ile, beni tutacak tutkaçlardan sıyrılırım.
Genişliklerden derin nefesler çekiyorum;
Doğuyla batı benimdir; şimalle cenup benimdir;
Umduğumdan da daha büyük, daha iyiyim;
Bende bu kadar iyilik bulunduğunu bilmezdim.
Bana her şey güzel geliyor.
Hem erkeklere, hem kadınlara tekrar ederim: sizlerin bana ne kadar iyiliğiniz dokundu,
Ben de size öyle iyilik etmek isterim.
Yol boyunca kendim için de, sizin için de toplıyacağım;
Yol boyunca, erkeklerle kadınlar arasına dağılacağım;
Onların arasına bu yeni neşeyle dobralığı salacağım;
Her kim beni reddederse etsin, umursamam;
Her kim beni kabul ederse, o erkek veya kadın mutlu olur, beni de mutlu kılar.
***
Haydi! Kim olursan ol, gel benimle yola koyul!
Benimle yol alırken, o hiç bıktırmıyan şeyi bulursun.
Bu toprak hiç bıktırmaz;
Bu toprak kabadır, susar, anlaşılmaz ilkin -Tabiat kabadır, anlaşılmaz ilkin;
Yüreğin pek olsun, kırılma -yürü git- tanrılara değer şeyler vardır, iyice örtünmüş,
And içerim sana, dilin anlatamıyacağı kadar güzel, tanrılara değer şeyler vardır.
Haydi! Burada durmamalıyız!
Ne kadar tatlı olursa olsun bu biriktirilen şeyler -ne kadar kullanışlı bu ev; burada kalamayız;
Ne kadar kuytu ise de bu liman, ne kadar durulmuş olsa da bu sular, burada demir atamayız;
Ne kadar hoşsa da bizi saran misafirlik, onu ancak kısa bir zaman tatmak için iznimiz vardır.
***
Dinle! Seninle açık konuşacağım.
Ben o eski cilalı mükâfatlardan vermiyorum; kaba sapa yeni mükâfatlar veriyorum;
Başından geçmesi gereken günleri bir gör:
Şu zenginlik denen şeylerden yığmıyacaksın,
Bütün kazandıklarını açık elle dağıtacaksın,
Yöneldiğin şehre yeni mi vardın? Şöyle dilediğin gibi henüz mü yerleştin?
Hemen yeniden yola koyulmak emriyle, dayanılmaz bir çağırılışla çağırıldın.
Ardına kalanlar sana iğneli gülümsemelerini, alaylarını sunacaklar,
Gönderilen sevgi nişanelerine yakıcı, ayrılış öpücükleriyle cevap vereceksin,
Seni tutmak için uzanan eller, sakın, seni tutmasın.

Adımlar, Sayı 1, Mayıs 1943

İlim ve Cemiyet

Modern ilmin yarattığı bilgi hazinesinin sanayide, muhtelif istihsal faaliyetleri sahasında ne kadar geniş tatbik edildiği noktası, üzerinde uzun uzun durulmaya hacet göstermiyecek kadar aşikârdır. İlmin tatbikatı demek olan teknolojiyi kaldırınız, garp medeniyeti denilen medeniyetin temelini çöktürmüş olursunuz, ilmin tatbikatının cemiyetteki bu hayatî mevkii umumiyetle kabul olunmakla beraber, hâlâ mantık kitaplarında, felsefî düşünenler ve "saf ilim" taraftarları arasında "ilim, ilim içindir" diye bir söz geçer. Bu kanâatte olanlar, birbirinden ayırt edilmesi lâzım gelen iki görüşü birbirine karıştırıyorlar: Biri, ilmin, ilmî faaliyette bulunan fertlerin sübjektif köşesinden görünüşü, yani ilim adamının yaptığı işe karşı aldığı ruhî tavır (attitude). Diğeri ise, ilim faaliyetinin topluluğun hayatı bakımından telâkkisi; yani topluluğun bu faaliyete [biçtiği] değer ve bu faaliyetin topluluğun hayatında gördüğü iştir.

İlim adamı, "ilim, ilim içindir" kanaati, ruhî hali içinde çalışabilir; çalışmalarının tatbiki neticeleriyle ilgilenmiyebilir. Hattâ bir bakıma, onun bu kanaatle çalışması iyidir de; zira hemen pratik neticeler elde etmek gayesiyle çalışılırsa, ilmî çalışmaların ufukları daralabilir; yeni buluşların, gelişmelerin pratik neticesi ne olacaktır, önceden kestirilemez. İlim adamı pratik gayeler gütmeden "saf ilim aşkı" ile çalışadursun, eninde sonunda bu faaliyetinin neticeleri tatbikatta yerini bulacaktır. Bununla beraber ilim adamının bu suretle pratikten, tatbikattan uzak yaşaması ancak bir bakıma iyidir; diğer taraftan bu ruhî halin bir tehlikesi vardır. "İlim, ilim içindir" diyerek ilim adamı mesuliyetten kaçınmış oluyor. Hâlbuki o yalnız ilmî faaliyette bulunan bir kimse, bir makine değildir; her şeyden önce bir cemiyetin uzvu, vatandaşıdır, kendi çalışmalarının neticelerinin tatbikatta ne gibi gayeler için kullanıldığı meselesi ile ilgilenmeli, bunun da mesuliyetini hissetmelidir.

İlmî faaliyet topluluğun gözü ile görüldüğü zaman, ilmin insan için, cemiyet için olduğu açık olarak belirir. Evinin bodrumunda, veya avludaki anbarda kendi kendine çalışarak keşiflerde bulunan veya bulunmaya gayret eden kâşifler devri artık geçmiştir. İlim adamı, iş arkadaşları, asistanları, kitapları, lâboratuvarları, pahalı âletleri ile cemiyetin ona temin ettiği müesseselerde çalışır. İlmin gelişmesi için topluluk büyük sermaye ve yardımcı insan emeği ayırır. Topluluk bunu, âlimin ferdî bilgi tecessüsünü, hakikat aşkını tatmin etmek için yapmaz. Niçin yapar? Şu veya bu çalışmanın, buluşun hemen pratik bir faydası olmasa bile, uzunca zaman seyri içinde topyekûn ilmî çalışmanın verdiği neticelerin işte, tatbikte mühim hizmeti vardır da onun için. Böyle sosyal bir fonksiyonu olmasaydı, ilim, birkaç mütecessisin, hakikat âşıkının kendi vasıtaları ile giriştikleri bir faaliyet, bir nevi merak (meselâ satranç merakı gibi) olurdu.

İlmin topluluk için ne gibi faydaları vardır? diye sorulursa, cevap olarak muhtelif sahalardaki faydalarının uzun bir listesi yapılabilir: istihsalin artması, insan uzviye-

tine düşman şartlar ve diğer uzviyetlerle mücadele (hastalıkların tedavisi), mesafelerin kısaltılması (muhabere ve nakil vasıtaları) ilh. İlmin tatbikatında gördüğü bütün bu hizmetleri en umumî vasıfları ile bir hüküm halinde ifade etmek gerekirse, diyebiliriz ki ilim, hâdise ve eşyayı insan maksatları için kontrol altına almak işini görür. İlmî bilginin tatbiki neticesinde insanlar tabiata hâkim oluyorlar, onu kendi gayeleri için kullanıyorlar. Müsbet ilimler bu kontrol ve hâkimiyeti fiilen, gerçekten veriyorlar. Fakat, müsbet ilimler gelişmeden önce mevcut olan sihrî ve dinî bilgi veya bilgi denilen şey de yine bir kontrol ve hâkimiyet vasıtası idi ve cemiyetteki mühim mevkii bundan geliyordu. Sihirbazlar, büyücüler, ulema ve ruhban sınıfı umumun bilmediği bir takım gizli kuvvetleri biliyorlar, onlara istediklerini yaptırabiliyorlar, sanılırdı. Âyinler, kurbanlar, dualar, sihrî formüllerle hâdiselere ve eşyaya hükmetmek, onları erişilecek maksada göre idare etmek istenilirdi. Eşyaya, hâdiselere, insanlara hâkim olabilmek imkânını verdiği sanılan bu sihrî ve dinî bilgi, ona mâlik olanlar tarafından bir sır olarak saklanırdı. Cemiyetin bilgiye değer vermesindeki başlıca âmil, onun bir kontrol ve hâkimiyet vasıtası oluşudur. Bu birinci ile ilişikli olarak, bilginin bugüne kadar olan sosyal itibarının diğer bir âmili de bu kontrol ve hâkimiyet vasıtasının cemiyette üst tabakanın hizmetinde oluşu olmuştur.

İnsan ilimleri (sosyoloji, psikoloji) tabiî ilimlerin gösterdiği gelişmeyi henüz göstermemişlerdir; cemiyetteki mevkileri fizik, kimya ve biyolojininkine kıyas edilemez. Fakat sosyal münasebetlerde ve cemiyetin gidişinde gittikçe artacak bir rol oynamaları beklenir. Son bir asır zarfında bu ilimlerin belirip gittikçe canlanması gelecekteki vaziyetin habercisidir. Bugünün süratle değişen cemiyetlerinde insan ilimlerinin görmesi gereken mühim işler vardır. Bunları kısaca birkaç nokta etrafında hülâsa etmeğe çalışalım:

Süratle değişen cemiyetlerde eski, yerleşik sosyal değerler sistemi yıkılmış, fakat ortadan kalkmamıştır. Eski ile yeni ve iki arasında derece derece her çeşidi aynı zamanda mevcuttur. Koyu dindarlılık ve dinsizlik, siyasî muhafazakârlık ve radikallik, örf ve âdetlere bağlılık ve serbestlik bir arada gider. Bu vaziyette fert hangi kıymetlere uyacağını, nasıl seçim yapacağını şaşırır; mütenakıs vaziyetler arasında bocalar. Topluluğun müesseseleri de bocalar; meselâ terbiyede gençlere hangi kıymetleri ve nasıl vereceğimiz meselesi münakaşalar doğurur. Cemiyetin seyrini tanzim ve idarede rehberlik edecek bir ışığa ihtiyaç vardır. İşte bu noktada ilmî metodun sosyal gerçeğe tatbiki, sosyoloji ve sosyal psikoloji ilimlerinin verileri mühim bir iş görebilirler. Sosyal kıymetler hakkında bir hüküm verebilmemize yardım edebilirler ve etmelidirler de. Sosyal kıymetler cemiyetin bünyesindeki, hayat şartlarındaki değişmelere göre değişirler. Yeni şartlar yeni kıymetler doğurur. Mevcut kıymetler karışıklığında, hangilerinin cemiyetin seyrine uygun, realiteye dayanan kıymetler olduğu, hangilerinin köhneleşmiş, artık cemiyete fazla ağırlık eden, gidişine engel olan kıymetler olduğu meselesini aydınlatmak vazifesi sosyolojik araştırmalara düşer. Mevcut kıymetler mevcut şartlara uyuyor mu? Veya, mevcut şartlar altında erişmek istediğimiz gayelere erişebilir, gençlere yerleştirmek istediğimiz kıymetleri yerleştirebilir miyiz? Gerçek şartlar buna müsait midir? Bu suallerin cevabını, sosyal değerlerle (ahlâk, din, siyaset, sanat, nezaket ilh. kıymetleri) gerçekte mevcut şartlar ve insan münasebetleri nizamı arasındaki bağlılığı inceliyerek, aydınlatarak insan

ilimlerinin araştırmaları verebilir.

İkincisi, değişen şartlar ve sosyal kıymetler sistemi içinde fert, yolunu şaşırıyor veya güçlükle buluyor; bocalıyor. Ona artık kati formüller halinde, nasıl hareket etmesi icap ettiğine dair reçeteler veremiyoruz. Ferdi yetiştirenler ona ancak, umumî prensipler, gayeler verebilirler. Bu umumî prensiplere, gayelere, göre ferdin günlük hayatın müşahhas vaziyetlerinde muvaffakiyetle hareket edebilmesi, yolunu bulabilmesi için onda tahlil ve tenkit edici bir kafanın teşekkül etmesi lâzımdır. Başka bir deyimle, ilmî zihniyeti lâboratuvar ve ilmî araştırmalar sahasından çıkarıp hayatın pratik meselelerine de tatbik etmelidir. Gençlere, her şeyi gerçeğin mihengine vurarak değerlendirmek itiyadını (ki bu ilmin metodudur) vermeliyiz.

Üçüncüsü, bugünkü cemiyetlerin gidişi artan bir surette halkçılığa doğrudur. En diktatör rejimler bile kendilerinin halkçı olduklarını iddia etmek, bu noktada kendilerini müdafaa etmek zorunda kalıyorlar. Halkçılık, vatandaş olarak ferde kıymet vermeği tazammun eder. Bugünün cemiyet ideali, her vatandaşa, yani her ferde kendi kabiliyetlerine göre en fazla gelişme imkânını veren bir nizamdır. Bu ideali tam gerçekleştirebilmek için, fertle içtimaî nizamı ahenkli bir surette birbirine ayarlamak lâzımdır. Ferdin biyolojisinin ortaya koyduğu bir takım zaruretler ve verdiği bir takım imkânlar vardır. Cemiyet, bu zaruretler ve imkânlar çerçevesi içinde ferde kendi kıymetlerinin damgasını vurabilir, onu içtimaîleştirir. Her ferde azamî gelişme imkânları verecek bir içtimaî nizam kurabilmek için ferdin biyolojik ve psikolojik realitesini, ve içinde yetiştiği sosyal realiteyi ve bunların karşılıklı bağlılığını bilmek gerektir. Bunun için geleceğin içtimaî nizamı insan ilimlerinin gelişmesine ve verilerine dayanmak zorundadır. O zaman, tabiatla olan münasebetler gibi insanlar arasındaki münasebetler de ilmî bilginin verilerine, rasyonel usullere göre tanzim ve idare olunacaktır. İlmin, insan münasebetlerini tanzim ve idarede de hâkim bir mevkie geleceğinin, insan münasebetlerinin ilmin verilerine göre tanzim edileceğinin habercileri, başlangıcı, az mikyasta da olsa, şimdiden mevcuttur. Mekteplerimizi, ceza evlerimizi insan ilimlerinin verilerine uygun olarak kurmağa, ona göre terbiye ve islâh usullerimizi değiştirmeğe çalışıyoruz. Bizden daha ileri olan memleketlerde insan ilimlerinin tatbikata konuluşu derecesi, geleceğin ne istikamette olacağını şimdiden gösteriyor.

İlmin insan münasebetlerini tanzim ve idarede hâkim bir rol alışı, ilmin, ahlâk, sanat ve diğer sosyal kıymetlerin yerini alışı demek değildir. İlim ahlâkın, sanatın ve diğer bütün sosyal değerlerin yerini alamaz; onları ortadan kaldıracak değildir. Fakat ahlâk, sanat ilh. sosyal kıymetlerin belirmesi, değişmesi, gelişmesi şartlarını meydana koyarak, hâdiseler arasındaki münasebetlerin muayyeniyetini belirterek sosyal kıymet hâdiselerini anlamamıza ve netice olarak da kontrol edebilmemize imkân verecektir. Sosyal değerlerin bilgisini elde ettikten sonra, güdülmesi gereken sosyal gayeler hakkında daha isabetli hükümler verebilecek ve bu gayelere daha az bocalıyarak, daha verimli yollardan ilerliyerek erişebileceğiz. Tabiî ilimlerin gelişmesi, teknolojiye tatbik edilmesi nasıl tabiata hâkim olmayı mümkün kıldı ise, insan ilimlerinin gelişmesi ve tatbiki de insan topluluklarının kendi mukadderatlarına hâkim olabilmelerinin vasıtalarını verecektir. İlmî metodun ve zihniyetin insan münasebetlerine tatbiki, insan ilimlerinin gelişmesi, sosyal kıymetlerin yerini

almıyacak bilâkis bu değerlerin seçimine ve tam bir surette gerçekleşmesine hizmet edecektir.

Adımlar, Sayı 1, Mayıs 1943

Sosyoloji Dergisi

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Semineri Tetkik ve Araştırmaları
Müdür: Prof. Hilmi Ziya Ülken, 1942.

Kalın bir cilt teşkil eden bu derginin telif ve tercüme yazıları arasında en fazla üzerinde durulmağa değer yazı Prof. Hilmi Ziya Ülken'in "Sosyolojinin mevzuu ve usulü" adlı yazısıdır. Bu yazısında muharrir, memleketimiz sosyoloji anlayış ve tedrisatında hâkim olan Durkheim sosyolojisini muhtelif noktalardan ele alarak tenkit ediyor ve ondan farklı bir sosyoloji anlayışının esas hatlarını belirtiyor.

Muharririn Durkheim sosyolojisi hakkında belirttiği en mühim nokta, bu Fransız sosyologunun düşmüş olduğu, telifi, halli kabil olmıyan mütenakıs haldir. Durkheim, sosyoloji müsbet bir ilimdir, olmalıdır diye en kuvvetle, en ısrarla bağıran sosyologlar arasındadır. Durkheim'ın sosyolojinin müsbet bir ilim oluşu hakkında söylediklerini olduğu gibi kabul edenlerce de kendisi gayet ilimci bir mütefekkir ve sosyolog olarak tanılır. Halbuki Durkheim'ın cemiyet anlayışı, cemiyet hâdiselerinin müsbet bir ilminin kurulabilmesini imkânsız bırakıyor. Durkheim sosyal hâdiseyi öyle bir tavsif ediyor ki, bu suretle anlaşılan sosyal hâdisenin ilmî müşahedeye mevzu olabilmesi mümkün değildir. Sosyal hâdise aslında bir fikir, bir tasavvurdur, fakat onu sanki "bir şey"miş gibi telâkki etmek ve haricî ifadeleri ile yakalamak, tetkik etmek gerektir. Şu halde, sosyolog hiç bir zaman sosyal vakıanın kendisini (maşerî vicdanı) tetkik etmiyecek, ancak onun "gölgesi" ile uğraşacaktır. Durkheim spiritualiste'tir; fakat zamanın sosyal problemlerinin hallini ilmî metottan, ilmî bilginin tatbikinden bekler. Halbuki spritualiste bir gerçek görüşü ile ilmî zihniyet birbirine zıttır; bunun için Durkheim böyle tenakuslu bir vaziyete düşüyor. İşte Hilmi Ziya Ülken'in Durkheim hakkında belirttiği esas tenkit budur. Durkheim'ın böyle tenakusa düşmesinin sebebini Hilmi Ziya Ülken onun prejüjelerden (peşin verilmiş hükümlerden) kurtulamamış olmasında buluyor. Bütün ilmî zihniyet ve objektif olmak iddialarına rağmen Durkheim kendisini bir takım önceden doğru olduğuna inandığı fikirlerin tesirlerinden kurtaramamıştır. Maddî manevî ikiliğine ve "Fransız cooperatiste partilerinin prejüjelerine bağlı kalmıştır".

Prof. Hilmi Ziya'nın Durkheim hakkında ileri sürdüğü bu tenkitlerin bizim için, memleketimiz için hususî bir ehemmiyeti vardır. Zira, Durkheim'ın "ilmî sosyoloji"sinin ilmî olmadığı böylece meydana vurulunca, o sosyolojiye dayanarak memleketimizde de kurulagelmekte olan sistemlerin temelsizliği meydana çıkar. Meselâ, Ziya Gökalp hakkında çıkan bazı yazılarda, onun ilmî metod ve bilgi ile zamanının meselelerini aydınlattığı, incelediği söyleniyor. Halbuki Ziya Gökalp, sosyal bahislerde otorite olarak kabul ettiği Durkheim'ın kendisinin de yaptığı gibi, ilmi, kendi görüşlerini müdafaa etmek ve kabul ettirmekte bir kalkan, bir vasıta olarak kullanıyor. Ziya Gökalp'ın gayesi içinde yaşadığı sosyal yapının ilmî tetkikini ve izahını yapmak değildir. O imparatorluğun karşılaştığı meselelere hal çaresi arıyor ve kendine göre bulduğu "çareleri" ilim kisvesine bürüyerek otoriter, salahiyetli ve bunun için de doğru diye kabul edilmesi gereken hakikatlar şekline sokuyor. Ken-

disinin işine yarıyan "ilmî temel"i Durkheim'da buluşu da sebepsiz değildir. Ziya Gökalp'ta gayet kuvvetli mistik bir taraf vardır; madde âlemini bayağı, aşağı bulur; insanın bu "sefil madde"den olduğunu kabul etmez, peşinen "aşağı" olduğuna karar verdiği madde âleminde "ulvî ruh"u arar. Gençliğinde de mistiklerin yazıları ile çok ilgilenmiş, onları çok okumuştur. Fakat diğer taraftan akıllı bir adamdır, hakikatleri sade imanı ile değil aklı ile de anlayıp kabul etmek ister. İşte Durkheim'ın esasında spritualisme, kabuğunda ilmî olan sosyolojisi böyle bir mizaç için biçilmiş bir kaftandır. Diğer taraftan bu sosyoloji zamanın şartlarına da uygundur. Birbirine zıt şartları birbiriyle telif etmek gayretine elverişlidir. Durkheim spritualisme ile ilmî zihniyeti sözde, telif ettikten sonra, şark ile garbı, islâm dini ile rasyonel, ilmî zihniyeti, hars ile tekniği yan yana beraberce kabul edip telif etmek Ziya Gökalp için kolaylaşmıştı.

Ziya Gökalp'ten beri Durkheim sosyolojisi memleketimizde yerleşmiştir. Halbuki bizde de sosyolojinin hakikî ilim yolunda ilerliyebilmesi için, saptığı Durkheim çıkmazından çıkarılması lâzımdır. Prof. Hilmi Ziya Ülken'in tenkitleri bu işte ilk atılan adımlardır.

Adımlar, Sayı 2, Haziran 1943

Sabahattin Ali, Yeni Dünya

hikâyeler, Remzi Kitabevi, 1943, s. 136, 75 krş.

Sabahattin Ali, Kürk Mantolu Madonna

hikâye, Remzi Kitabevi, 1943, s. 177, 100 krş.

Kürk Mantolu Madonna, Sabahattin Ali'den alıştığımız ve beklediğimiz çeşitten bir eser değildir. Roman ve hikâyelerinde bize kasaba ve köylerimizi tanıtan, İçimizdeki Şeytan'da İstanbul'da geçmekle beraber yine onda da bize yerli bir mevzuu veren, sözde intelektüel gurupların iç yüzünü deşen, Kuyucaklı Yusuf'la dilimizin belki en güzel romanını veren muharrir, Kürk Mantolu Madonna'da sadece "bir aşk hikâyesi" anlatıyor. Kitabın ilk 45 sahifesi Sabahattin Ali tarzında başlıyor ve ilerliyor. Bu kısımda küçük bir memur tipini onun aile hayatını görüyoruz. Muharrir bize güzel sahneler çiziyor. Fakat bu kısım "mukaddime"dir. 45 inci sayfadan sonra sessiz, uysal mütercim Raif efendinin gençlik hatıratına dönüyoruz; hikâye Birinci Cihan Harbi'nden sonraki ilk senelerde Almanya'ya atlıyor ve artık bir Türk genci ile bir ressam -bar- artisti Alman kızının aşk hikâyesine dalıyoruz.

Bütün realist mevzularına ve üslûbuna rağmen Sabahattin Ali'de romantik bir taraf var. Realist memleket hikâyelerinde bu romantiklik, hayatın karanlık, acı taraflarını daha da mübalâğalandırmak, "acıklı bir hikâye"yi daha da acıklı yapmak temayülü halinde beliriyor. Aynı romantiklik, bir başka şekilde, İçimizdeki Şeytan'daki aşk teminde beliriyor. Orada, fakir genç çiftin zor hayatı romantik bir hava içinde verildiğinden, tatlı ve cazip görünüyor, tıpkı bohem hayat hikâyelerinde, yedinci kat tavan arasında oturan "artist"in sefaleti, avareliğinin hercümerci penbe ve cazip göründüğü gibi. Muharrir, öbür kitaplarında gemlediği bu romantikliği Kürk Mantolu Madonna'da başı boş bırakıvermiş. Belki bu tarafı bu suretle bu kitapta boşalmış olur da bundan sonraki eserleri bu zayıflatıcı âmilden büsbütün kurtulmuş olur.

Biraz keyifsiz olup da işe gitmeyip evde kaldığınız bir gün, veya yorgunca olduğunuz bir akşam, rahat bir sedire uzanıp kafanızı yormadan vakit geçirmek istediğiniz zaman Kürk Mantolu Madonna'yı tatlı tatlı okuyabilirsiniz. Yormaz da, sıkmaz da. İyi anlatılmış bir hikâyedir. Fakat son satırı okuyup kitabı kapadıktan sonra da böyle bir kitap okuduğunuzu hemen unutuverirsiniz. Sabahattin Ali bu kitabı yazmamış olsaydı, romancı ve hikâyeci olarak bir şey kaybetmiş olmazdı.

Yeni Dünya'da tekrar Sabahattin Ali'yi buluyor ve seviniyoruz. Hepsi aynı ayarda olmamakla beraber on üç güzel hikâye var. Asfalt Yol, Hanende Melek, Yeni Dünya, Hasanboğuldu benim en beğendiklerimdir. Sonra reyimi sırasıyla Çaydanlık, Selâm ve İki Kadın'a veririm. Bu hikâyelerin bazılarında yukarıda bahsettiğim romantikliğin izleri, acıklıyı daha acıklı yapmak, karayı daha da karaya boyamak temayülü seziliyor. Isıtmak İçin, Ayran, Sulfata hikâyelerinde bunun izleri görülüyor. Mesele, hayatta böyle feci hâdiseler olur mu, olmaz mı? Realiteye uygun mu, değil mi? meselesi değildir. Şüphesiz böyle hâdiseler gerçekte aynı fecaatle vâki olur, hattâ daha kötülerine de rastlanabilir. Fakat hikayeci okuyucuya, "dozu fazla kaçırıyor" hissini vermemelidir. Hattâ fantezi, hayalî mevzular yazanlar bile, eğer mahir hikayeci iseler, hikâyeyi okuduğumuz müddetçe bize "olmıyacak şey" dedirtmezler,

dedirtmemelidirler; okuduğumuz şeyin bir masal, efsane veya rüya olduğunu bildiğimiz, mantığımızı kullandığımız zaman anlatılan neviden bir hikâyenin gerçekçe olamıyacağını bildiğimiz halde, okurken bu bilgimizi gemler ve kendimizi hikâyeye bırakırız. Hikâyecinin mehareti buradadır.

Asfalt Yol ile Hasanboğuldu üzerinde biraz durmak isterim. Bu iki hikâye bence diğerlerinden -hem bu kitaptakilerden, hem daha evvelce okuduğum muharririn başka hikâyelerinden- ayrılan vasıflar taşıyor. Asfalt Yol'da muharririn hafifçe alayla iğneliyen, okuyucuyu gülümseterek düşündüren bir çeşni var. Muharririn bu iğneleyici alayı tam ölçülü, kontrollü. Eğer o "tam çizgi"yi geçmiş olsaydı, hikâye tesirini kaybeder, kıymetten düşerdi. Meselâ Bir Konferans adlı parçada da alaylı iğneleme var, fakat bu parça Asfalt Yol ile aynı ayarda değil, işaret ettiğimiz tehlike orada beliriyor ve mevzu Asfalt Yol kadar güzel olmaya müsait olduğu halde, tam kıvamını bulamadığından, bence kitabın en zayıf yazılarından biri oluyor.

Hasanboğuldu daha bariz bir surette diğerlerinden ayrılıyor. Bu hikâyede, fikrimi anlatmak için başka tâbir bulamadığımdan, "bir şiir havası var" diyeceğim. Mevzu acıklı, yani ölümle biten bir aşk hikâyesi olmasına rağmen, ışıklı, renkli, hayatla çarpan bir hava var. Sahne: Ege sahillerinin yeşil, çiçekli, buz gibi berrak sulu, çam kokulu bir köşesidir. Tabiat, bol mikyasta hikâyeye giriyor. Bu, çıplak, haşin, mağmum bir tabiat değildir, "verimli", hayat dolu, muhteşem ve güzel bir tabiattır, insan, tuzlu deniz rüzgârlarını yüzünde, "büvet"lerin buz gibi soğuk, berrak sularını parkalarının ucunda hissediyor. Bu hikâyede muharrir tabiatla dosttur; onu, insanın ezelî mücadelesinde yenmeğe çalıştığı bir unsur olarak almıyor. Anlatılan acıklı aşk hikâyesi de "realist" bir hikâye olmak gayesinde değildir. Bu, dağların mağrur bir kızı ile bir ova-köyü delikanlısı arasındaki yarım kalmış bir sevginin duyularak anlatılmış bir hikâyesidir. Yazıda bir efsane çeşnisi var. Hacer kızın diliyle anlatılması, muharririn onun diline verdiği çeşni, bu efsaneliği, şiir havası dediğim vasfı belirtiyor. O kadar canlı, kıvrak, ifadeli bir dil ki, okuyucu kelimelerin, cümlelerin kuvvetle farkına ve zevkine varıyor; hikâyeyi bitirdikten sonra da sırf bu dil için yeniden o kısımları okuyacağı geliyor. Bazı okuyucular bu hikâyeyi gerçeğe uygun bulmayabilirler; hiç köylü kızı, yürük kızı yabancı bir şehirli erkek ile öyle konuşur mu, hele sonunda ağaca yaslanıp koşma okur mu? diyebilirler. Böyle diyeceklere, yukarıda fantezi nevinden, hayalî mevzuları işliyen yazılar hakkında söylediklerimi hatırlatmalıyım. Hasanboğuldu realist bir köy hikâyesi değildir; o çeşit yazılar arasına girmez; onu kendi çeşidi içinde kabul etmek lâzımdır. Bu hikâyeyi okurken mantığı, gerçek duygusunu baskı altına alıp kendimizi hikâyenin havasına daldırmak, akışına bırakmak lâzım. Muharririn muvaffakiyeti de orada ki, okuyucuyu farkettirmeden bu yola getiriyor, hikâyenin içine daldırarak kendi istediği yere götürüyor.

Adımlar, Sayı 2, Haziran 1943

Rıfat Ilgaz, Yarenlik

Şiirler, A. A. Neşriyatı, 1943.

Rıfat Ilgaz, kendine mahsus bir edası olan, şuurlu veya şuursuz taklitten uzak, müstakil şahsiyetli bir şair olarak beliriyor. Yazılarında gösteriş, şu veya bu olmak iddiası yok. Yakından bildiği, içten duyduğu mevzuları, kendi hayat tecrübelerini işliyor. Bunun içindir ki, entelektüel iddialara, "bir şiir anlayışı" izahlarına girmeden, lüzum görmeden kendine mahsus bir yazış geliştiriyor. Muhteva öz, halis, yapmacıktan uzak olunca, ifade tarzını, vasıtalarını da kendiliğinden buluyor. Rıfat Ilgaz halkşairi, köy-şairi olmak gayretinde değil, fakat kendisi halktan olduğu için, halkla beraber yaşadığı, duyduğu için, ve sanatının da ehli olduğu için şiirlerinde temiz, güzel bir dil, halkın dili beliriyor ve Rıfat Ilgaz "halka inmek" gayretinde olan, zoraki köy şiirleri yazan, halk şiirlerinin kalıbını alarak halk şairi olduklarını sananlardan çok daha fazla, onların erişemiyeceği kadar, bugünün halk şairi oluyor. Gerçekten bildiği, samimî olarak duyduğu mevzuları işliyen sanatkâr, eğer sanatkâr ise mevzuuna en uygun şekli bulur ve bu şekil sadece bir kalıp olmaktan çıkar. Muhteva ile şekil ayrılmaz bir surette bütünleşir. Rıfat Ilgaz böyle bir şairdir.

Rıfat Ilgaz'ın işlediği mevzular günlük, herkesin başından geçen veya geçebilecek olan hâdiselerdir. Böyle "küçük şeylerden bahsetmek" genç şairlerimiz arasında beliren bir temayüldür. Fakat bazıları bunu adetâ bir dogma haline getiriyorlar, küçük şeylerden bahsetmeyi gaye ediniyorlar; o zaman bu bir nevi şiir züppeliği oluyor. Rıfat Ilgaz'da beğendiğim cihet kendisinde böyle bir temayül olmayışıdır. O, günlük hâdiselerden, "küçük şeylerden" bahsetmeyi bir şiir felsefesi haline getirmemiş. Bununla meşgul değil. Bildiği, duyduğu, ifade ihtiyacını hissettiği tecrübeler bu çeşitten olduğu için mevzuları bu çerçeve içinde kalıyor. Fakat temenni edelim ki şairin hayat tecrübeleri, alâkaları, anlayışı daha genişlesin, ve yine taklide, boş kalıplara dökülmeden, görüş, duyuş, anlayış ufukları gerçekten genişlediği için bize daha geniş, daha derinlere giden öz mevzular işlesin. Rıfat, Ilgaz'ın yolu, çıkmaz bir yol değil, kendisin bu yolda sonuna kadar açılmasını bekleriz.

Rıfat Ilgaz müreffeh bir zümrenin değil, fakat bir günden, öbürüne yaşıyabilmek için didişen ve böyle üzüntülü günlerin akşamında, bazan, "gününü gün etmek için, şöyle bir demlenen" halkın şairidir. Onun için şiirlerinde gül, bülbül, berrak sema, mavi deniz, kalp ağrıları yok. Hayatın daha karanlık, daha hüzünlü taraflarının akisleri var. Bununla beraber şiirlerinde hayatı kötümser bir ruh hali de sezilmiyor. Şair, isyankâr da değil. Kendisini hâdiselerden biraz uzağa çekiyor ve hayata karşıdan bakarak gülebiliyor, alaylı olmakla beraber halden anlıyan, şefkatli, müsamahalı bir gülüş; acı, yakıcı bir istihza değil. Bu hoş gören tarzda alay içinde bir hüzün de gizliyerek, bilhassa Yarenlik ve Komşuluk şiirlerinde beliriyor; Kitaplar şiirinde şair daha iğneleyicidir; kof bilginlerin kofluğunu deşiveriyor. Hâdiseleri işlerken kendisini böyle biraz uzağa çekebilmek kabiliyetinden dolayıdır ki şair, ölümden, kendi ölüm ihtimalinden bile görünüşte lâkaytliğe benzer bir tabiîlikte bahsedebili-

yor. Bir arkadaşının ölümünden bahseden "İşte böyle, azizim" şiirinde ince bir sızı, keder var; fakat şair his taşkınlığından çekiniyor, ölüme hailevî, esrarlı, feci bir şekil vermiyor. Heyecan ifadesinde şair tutumludur; baskı altına alınmış, hattâ yarı alaylı ifade edilen acıların samimîliğine, özlülüğüne okuyucu inanıyor ve şairle birlikte duyuyor.

Hülâsa, "Yarenlik" bugünkü şiirimize yeni bir şey getiriyor ve Rıfat Ilgaz bize ilerisi için ümit verici görünüyor. Kendisine başladığı yolda muvaffakiyet dileriz.

Adımlar, Sayı 2, Haziran 1943

Sosyoloji Dergisi

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Semineri Tetkik ve Araştırmaları
Müdür: Prof. Hilmi Ziya Ülken, 1942.

Dergi 350 sahifelik bir eserdir; içinde üç telif yazı, üç tercüme, bir araştırma planı, iki anket örneği ve müteaddit kitapların tahlilleri vardır. Dergide en mühim gördüğümüz, Prof. Hilmi Ziya Ülken'in "Sosyolojinin mevzuu ve usulü" adlı yazısıdır. Bu yazısında muharrir, şimdiye kadar memleketimizdeki sosyoloji anlayışında ve yazılarında hâkim olan Durkheim sosyolojisinden farklı bir görüşün ana hatlarını veriyor. Durkheim sosyolojisini yazısının müteaddit yerinde haklı ve isabetli olarak tenkit ediyor.

Muharrir Durkheim'ın aslında spiritualiste olduğunu, fakat diğer taraftan sosyolojiyi müsbet bir ilim yapmak emelinde olduğu için spiritualiste görüşüle bilimci görüşü telif etmeğe teşebbüs ettiğini, fakat iki görüş arasındaki zıtlıktan dolayı bu teşebbüsünde muvaffak olamadığını söylüyor. Durkheim, içtimaî olguyu "bir fikir gibi değil, bir şey gibi" tetkik etmek icap ettiğini ileri sürmekle beraber, sosyal vakıanın aslında bir şey değil bir fikir olduğu iddiasındadır. Bu ise, "fikrin bir takım şeylere aksettiğini iddia etmek demektir". Şu halde sosyolog, sosyal olayın kendisini değil, ancak "gölge"lerini yakalayabilecek, tetkik edebilecektir (s. 45). Cemiyetin fikir olduğu noktasından ilerliyerek, "bütün cemiyetin dinden doğduğunu ispat etmeğe çalışan Durkheim, bizzat dinî tasavvurların hangi faaliyetler üzerinde cereyan ettiğini ve bazı emirler ve nehiler sisteminden ibaret olan dinin hangi faaliyetleri kırbaçladığını, hülâsa dinî tasavvurların ancak tasavvur edilen eşya ve fiillerle, yani bir takım faaliyet ve işlerle kaim olduğunu, hatta sırf onları ifade etmek ihtiyacından doğduğunu hesaba katmıyor" (s. 27).

Durkheim, sosyal değerlerle reel insan münasebetleri arasındaki bağlılığı böylece ters bir surette vazettiği içindir ki, sosyolojiyi müsbet bir ilim yapmak istediği halde muvaffak olamıyor. Onun tarifine göre sosyal hadise, mahiyeti itibarı ile sosyolojik tetkiklerin sahası dışında kalıyor. Sosyolojinin müspet bir bilim olabilmesi imkansızlaşıyor. Durkheim'ın, sosyal olayların kendilerine mahsus vasıfları olduğu bunların biyolojik veya ferdî psikolojik unsurlara irca edilemiyeceği fikri doğrudur; fakat bu fikir zarurî olarak fertlerin dışında bir "içtimaî ruh"un mevcudiyetini tazammun etmez. "Hakikatte yalnız insan davranışları arasındaki karşılıklı münasebetlerde meydana çıkan bazı hadiseler vardır ki, bunların objektif, maddi ve müşterek manzaraları ile cemiyet ilmi, sübjektif ve hususi görünüşleri ile şuur ilmi meşgul olmaktadır" (s. 877).

Muharririn Durkheim hakkında ileri sürdüğü tenkitlerin esası budur; daha muhtelif noktalarda da sırası geldikçe Durkheim sosyolojisinin zayıf noktalarını belirtiyor. Muharrir, Fransız sosyoloğundaki tenakuzların sebebini de ortaya koyuyor : "Bizzat bu sosyologlar (Durkheim, Spencer) araştırmalarında bazı prejüjelere bağlı kalmışlardır; Meselâ Durkheim eski felsefeden kalan "insanî mahiyetin ikiliği" (maddî-manevî) prejüjesinden kendini kurtaramadığı gibi, iş bölümü ve sosyalizme

ait araştırmalarında da Fransız cooperatiste partilerinin prejüjelerine bağlı kalmıştır. Bunun sebebi cemiyet hayatında aksiyonla nazariyenin sıkıdan sıkıya birbirine bağlı olması ve insanın kendi dışına çıkamamasıdır" (s. 36).

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Prof. H. Z. Ülken'e göre sosyolojinin mevzuu "karşılıklı insan münasebetlerinden meydana çıkan bazı hadiseler"dir. Fakat insan münasebetlerini muallakta imişler gibi ele almak hatalıdır. Muharrir bu noktada Tarde ve Simmel gibi sosyologları tenkit ediyor. Onlar insanlar arasında karşılıklı tesirleri içinde bulundukları muhitten tecrit ederek, sanki muallakta mevcutmuşlar gibi telâkki ediyorlar. Halbuki bütün karşılıklı münasebetler, tesirler, bir içtimaî saha içinde meydana gelirler, binaenaleyh ancak bu saha içinde tetkik edilmeleri gerekir, "içtimaî sahayı meydana getiren nevi (specifique) içtimaî vakıalar bu ilimlerden her hangi birine doğrudan doğruya ircaı mümkün olmıyan tabii hadiseler olmalıdır; biz bunları iş-organizasyon hadiselerinde görürüz. Her cemiyet bir takım iş-organizasyon hadiselerine dayanır" "İş-organizasyon hadiseleri içtimaî sahanın temelini teşkil eden çift karakterli hadiselerdir. Bunlar iş manzaraları ile bir şey elde etmek için sarfedilen insan emeği, yani "iş"; diğer manzaraları ile bu işin teşkilâtlanması yani organizasyonudurlar. Yalnız başına iş zihnin tecridi olduğu gibi, yalnız başına organizasyon da yine zihnin mantıkî tecrididir." (s. 15). İş ile organizasyon daima beraber gider. Bu noktada muharrir şüphesiz haklıdır; fakat, işle organizasyonun daima beraber gitmesi hadisesinden muharrir, iktisadî organizasyon ile siyasî organizasyonun daima beraber bulunduğu neticesini çıkarıyor. İş-organizasyon hadiselerinin "economico-politique" olduğunu söylüyor (s. 16). Daha sonra aynı noktayı tekrar ele alarak (s. 103) şöyle muhakeme yürütüyor "Devamlı cemiyetler her hangi bir istihsal yapan ve bunun için işin aralarında organize olduğu insan topluluklarıdır. Her organizasyon bir tahdittir. Her tahdit bazı şeylerin yapılmasını ve bazı şeylerin yapılmamasını icabettirir. Bunun için her cemiyette bir takım mükelleflikler, kaideler, baskılar vardır ve bunun ifadesi de devlet'dir. Fakat görülüyor ki her cemiyet yalnız başına devlet olamıyacağı gibi, yalnız başına iktisat da olamaz. Her hangi bir şeyin istihsal edilebilmesi için, orada insan işinin organize olması, bundan dolayı bir tahditler sistemi ve devlet bulunduğu gibi; her hangi bir yerde devlet olabilmek için de orada mutlaka bir istihsal faaliyeti bulunmalıdır. Hülâsa organizasyon iş içindir ve iş'te organizasyon içindir. Bu iki mefhum ayrı ayrı tasavvur edilemez. Bunun için içtimaî hadiselerin temeline alt yapı veya iktisadî-siyasî hadiseler diyebiliriz." (s. 103).

Nerede iş varsa orada organizasyon, nerede organizasyon varsa orada iş olduğu doğrudur; çünkü iş, insanların birlikte gördükleri kolektif bir faaliyettir. Yalnız muharririn iddia ettiği gibi işin organize olması mutlaka siyasî organizasyonun, devletin olması demek değildir. Bize öyle geliyor ki muharrir doğrudan doğruya "iş"in organizasyonu demek olan iktisadî organizasyon ile, onun üzerinde yükselen siyasî organizasyonu, devleti, birbirine karıştırıyor. Devleti sadece bir tahditler, emirler ve nehiler sistemi olarak tarif etmek bize fazla geniş bir tarif görünüyor; böyle tarif edince devleti diğer sosyal müesseselerden ayırt eden spesifik vasıflar ortadan kayboluyor. Ahlâk kaideleri, hukuk kaideleri, dinî kaideler hatta muaşeret kaideleri de birer tahditler, emirler ve nehiler sistemidir. Siyasî organizasyon, mevcut olduğu her

yerde, muhakkak iktisadî organizasyona bağlıdır, fakat her iş organizasyonun bulunduğu, yani iktisadî faaliyetlerin teşkilâtlanmış olduğu her yerde muhakkak devletin mevcut olması icap etmez. Nitekim, en iptidaî seviyede olan bazı kavimlerde iş organizedir, fakat bu, devlet organizasyonu değildir. Bu mülâhazalarla, devletin, H. Z. Ülken'in "müştak hadiseler" dediği ve içtimaî temele bağladığı katagoriye sokulması daha muvafık görünüyor. Durkheim'ın kolektif tasavvurlar dediği hadiselere ve onların ifadeleri olan içtimaî değerler sistemine muharrir, müştak hadiseler diyor. İş-organizasyonunu teşkil eden "temel hadiselerin üzerinde meydana çıkan din, ahlâk, hukuk, sanat, tefekkür gibi içtimaî hadiselere müştak içtimaî hadiseler diyoruz. Bunlar her hangi bir içtimaî sahada vukua gelen esalı içtimaî münasebetlerin sübjektif akislerinden doğmaktadırlar. Bir iş organizasyonunun kendine dahil olan fertlerin şuurundaki akislerine kolektif tasavvur ediyoruz... içtimaî değerler öyle bir takım kolektif hükümlerdir ki hedefi daima iş organizasyonudur. Yani bu hükümler ancak değerlendirdikleri temel hadiselerle kaimdirler. Bu hadiseler mevcut olmadıkça bu hükümler doğmaz" (s. 16).

Bu suretle H. Z. Ülken, "hadiseci ve bilimci" görüşe uygun bir sosyoloji anlayışının ana çizgilerini veriyor. Bu anlayışa göre sosyal hadiseler hem kendilerine has vasıfları olan ve bu vasıflar çerçevesi içinde, "kendi mertebelerinde" anlaşılması ve tetkik edilmesi gereken hadiselerdir, hem de sosyal hadiselerin böyle nisbî muhtariyeti fikri, Durkheim da olduğu gibi mistik, spiritualist bir görüş tazammun etmez. Bunun mümkün oluşu, muharririn atomcu ve mekanik bir bilim zihniyeti ile değil, fakat bu günkü bilimin durumuna uygun olarak dinamik ve bütüncü bir realite anlayışından hareket etmesidir: "Bütün tabiat vakıalarında mahiyet birliği unutulmamalıdır." Sosyal hadiseler de tabiat hadiselerine dahildir. Fakat, "bütün tabiat vakıalarında tezatlar, çatışmalar ve terkipler görüyoruz. Bu tezatlar, miktar birikmelerinin doğurduğu anî değişmeler halinde neticelenmektedir ki, buna nicelikten niteliğe geçiş diyebiliriz." "Tabiat mertebeleri arasında yalnız nicelik değil, fakat nitelik farkı vardır. Mertebelerin mekanik tarzda birbirine zıt olduğunu ve aralarında mahiyet farkı bulunduğunu da zannetmemelidir" (s. 34).

Prof. H. Z. Ülken tabiat hadiselerinden hareket ederek sosyal hadise anlayışına geliyor. Cemiyeti evvelâ tabiatın içine oturtuyor ve sonra tabiatın bu parçasını, cemiyeti, tabiatın diğer kısımlarından ayırt eden vasıfları veriyor. Cemiyetin yapısında tabii muhitle olan münasebetleri teşkil eden kısmı, iş organizasyonunu, esas, temel kısım olarak vazediyor, diğer sosyal hadiselerin buna dayandığını ve bu temele göre değiştiğini belirtiyor. Böylece H. Z. Ülken, muallakta kalmıyan, mistikliğe kaçmıyan, realitenin üzerine sağlamca oturan bir cemiyet anlayışını ortaya koyuyor. Bu anlayışın, cemiyet yapısında yaptığı tefrikin, teferruatlı, müşahhas sosyoloji araştırmalarına istikamet vermek bakımından büyük metodolojik ehemmiyeti vardır.

En son olarak, muharririn sosyal değişme hakkındaki fikirlerini kısaca ele alalım. Müştak sosyal olayların iş-organizasyonuna göre değiştiğini gördük. İş-organizasyonunun değişmesi hangi hadiseden doğar? Bu sualin cevabını verirken muharrir, evvelâ ırk ve coğrafî şartlarla yapılan izahları isabetli tenkitlerle reddediyor. İş-organizasyonu istihsâl vasıtalarının tekâmülü ile şartlanmıştır: bu tekâmül ise "mübadele"ye bağlıdır. "Mübadele için istihsal veya istihsal için mübadele bir-

birini takip eder ve tamamlar. Hiç bir zümre yalnız yaşıyamaz. Bir kısım eşyasını, bir kısım faaliyetini ve bir kısım ihtiyaçlarını diğer zümrelerden tedarike mecburdur. Buradan, ihtiyaçtan fazla istihsal ve biriktirme hadiseleri doğar" (s. 400). İş-organizasyonunun değişmesinin istihsal vaziyetine bağlı olması kabul; fakat istihsalin birikmesinin mübadele ile izahı bize tatmin edici görünmedi. Mübadele, istihsal edilen maddelerin mıntakalar ve zümreler arasında hareketidir; bu hareket yolu ile (fakat mübadelenin neticesi olarak değil) istihsalin yarattığı servet bazı mıntaka ve zümrelerde toplanabilir, fakat, mübadele, top yekûn istihsali artırmaz, ona bir şey ilâve etmez. Bizce iş-organizasyonunun değişmesinde büyük rolü teknolojik gelişmeler oynar. Teknolojik gelişmenin esas, umumî şartı ise insanın âlet yapma ve kullanma faaliyetinin kendisinde mündemiçtir. İnsanın âlet yapma faaliyeti, hayvanlarda görülen benzer faaliyetlerden farklı olarak, devamlı, birikici ve gelişme gösteren bir faaliyettir. Bu gelişmenin muayyen devirlerde aldığı müşahhas istikametler ise, o devrin tarihî şartları ile izah edilebilir. Teknolojik gelişmenin bu birikici vasfını bu derginin ikinci sayısında "Sosyal Evrim Meselesi" adlı yazımda kısaca ele almıştım. Teknolojinin sosyal değişmedeki rolü ve teknolojik gelişmenin vasıfları ve şartları, üzerinde ehemmiyetle durulacak konulardan biridir. Bu yazının çerçevesi bu konuyu burada açmağa müsait değildir.

Prof. H. Z. Ülken'in yazısında mühim, dikkate değer gördüğüm noktaları böylece hülâsa etmeğe çalıştım, itiraf ederim ki bu iş pek kolay olmadı. Muharrir pek mütenevvi mevzuları ele aldığından dolayı bazı mühim noktaları fazla açmadan kısaca münakaşa etmek veya vazetmek zorunda kalıyor ve bu geniş tenevvü içinde en mühim noktalar biraz kaybolmak, aralarındaki irtibatı kaybetmek tehlikesine düşüyorlar. Muharrir, memleketimizdeki sosyoloji anlayışında hâkim olan Durkheim sosyolojisinin hatalarını, tenakuzlarını iyi belirtiyor. Le Play mektebine daha müsamahakâr olmakla beraber onu da coğrafî determinist temayülünden dolayı haklı olarak tenkit ediyor. H. Z. Ülken'in hareket noktası isabetlidir ve koyduğu cemiyet anlayışının metodik ehemmiyeti vardır. Muharririn bu başladığı yolda ilerliyerek fikirlerini bize daha sistemli, daha vazıh ve keskin bir tarzda vermesini dileriz.

Derginin ikinci yazısı Prof. Fındıklıoğlu'nun "Neo-positivizme göre sosyolojik illiyet" yazısıdır. Muharir Ph. Frank'ın ve H. Reichenbach'ın fikirlerini hülâsa ediyor. Bu görüşlerin tenkidini muharrir daha sonraki yazılarına bıraktığından, kendisinin bunlara ne derece iştirak ettiğini kesin olarak kestirmek mümkün olmıyor. Fakat Frank'ın fikirlerini hülâsa ederken bazan muharririn kendi namına da söylediği intibaı uyanıyor. Felsefe ve "ilim"deki idealist cereyana muharrir taraftar görünüyor. Meselâ Guadenhovre'nin idealizminden bahsederken, "ne yazık ki bu idealizmi, ilmin temelini teşkil eden "kemmîleştirme" düşmanlığına kadar götürüyor", diyor. Demek ki idealizm tasvip ediliyor, yalnız ifrata kaçmasına teessüf olunuyor. Muharrir bilhassa Frank üzerinde duruyor ve tabiat hadiseleri arasındaki illiyet bağının ne mahiyette bir münasebet olduğu meselesini münakaşa ediyor. Bu meselede en can alıcı nokta, tabiat hadiselerinde determinizm olup olmadığıdır.

Prof. Fındıkoğlu bu noktayı oldukça teferruatlı olarak ele alıyor. Frank'a dayanarak muharrir, fizik hadiselerinde illiyet-sizliğin bir misali olarak gaz molekülleri-

nin istatistikî olarak tetkik edilmesini ileri sürüyor. Halbuki Einstein, asıl müşkilin buradan çıkmadığını, çünkü gaz moleküllerinin hareketlerinin daha büyük cisimlerin hareketlerinde cari olan kanunlarla telifi kabil olduğunu söylüyor. Asıl müşkil atom dahilindeki hadiselerin müşahedesinden çıkıyor, ve bu müşkillerden bazı kimseler, tabiatta muayyeniyet olmadığı, hürriyet, hür irade, kendiliğinden olma (spontaneite) olduğu neticesine sıçrıyorlar. Müşkil kısaca şudur: büyük cisimlerin mevki ve süratlerini tesbit edip gelecek bir zaman bölümündeki hareketlerini önceden söylemek mümkün olduğu halde, elektron ve fotonların hareketleri için aynı şeyi yapmak mümkün olmıyor. Tek tek elektronların değil, elektron topluluklarının hareketlerinin istatistikî kanunları verilebiliyor. Tek elektronların hareketlerinde carî kanunlar vermenin imkânı olmayışı, elektronların determinizme tâbi olmaması demektir, deniliyor. Mademki elektronların hareketlerinde muayyeniyet yoktur, öyle ise hürriyet vardır ve elektronlar da maddenin aslında olduğu için fizikî tabiatta mayyeniyet yoktur, hürriyet, kendiliğinden olma vardır. Bu noktaya bir geldikten sonra artık buradan "tabiat üstü" kuvvetlere, dine, mistikliği gitmek kolaydır.

Hadise ile netice arasındaki yarığın, yapılan sıçramanın ne kadar büyük olduğu görülüyor. Maalesef bu suretle muhakeme yürütenler arasında yalnız felsefeciler değil, fakat astronomi, fizik ilimleriyle uğraşan sir James Jeans ve Sir Arthur Eddington gibi bilginler de vardır. Böyle bilginlerin de bu safta bulunuşu bu görüşlere sözde ilmî bir kisve veriyor. Hâlbuki bu şahısların kendi sahalarında tanınmış ilim adamları olmaları müdafaa ettikleri fikirlerin doğru olmasını icap ettirmez, çünkü burada kendi dar sahalarının dışına çıkmış oluyorlar. Lâboratuvarlarının dar çalışma sahasının dışında bu şahıslar da diğer insanlar gibi içinde bulundukları içtimaî şartların tesirinde kalan ve bu tesirler altında düşünüp yazan kimselerdir, idealist felsefeye, mistikliğe doğru olan bugünkü cereyanın sebeplerini içtimaî şartlarda aramalıdır; bu cereyan, bugünkü fizik biliminin durumundan ziyade, bugünkü garp cemiyetinin durumu ile izah edilebilir. Mamafih fizik ve matematik ilimlere mensup tanınmış bilginlerden de bilimin otoritesine dayanarak ortaya sürülmek istenen bu yersiz iddialara karşı kuvvetli itirazlar yükselmiştir. İlliyetsizlik iddialarının hareket noktası quantum fiziğidir. Quantum nazariyesini ilk ileri süren ve bu sahadaki çalışmaları ile en tanınmış bilginlerden olan fizikçi M. Planck'tır. M. Planck kendi çalışmalarının ve nazariyesinin böyle ilmî görüşle telifi kabil olmıyan ve iddia edildiği gibi hadiselerin de teyit etmediği bir takım görüşlere yol açmasına fena içerliyor ve bundan dolayı kendisini hakikat namına bu meseleyi ele almakla mükellef hissederek illiyet meselesi hakkında bir eser yazıyor. Planck bu eserinde quantum fiziğinin muayyeniyetsizlik neticesine götürdüğünü reddediyor. İngiliz riyaziyecisi H. Levy de aynı meseleyi ele alarak müşkilâtın nereden doğduğunu belirtiyor. Vardığı netice kısaca, müşkilin hadiselerden, elektronlardan değil, hadiseler hakkında yapılan yanlış faraziyelerden doğduğudur. Eski atomcu, mekanik fizik temelinden sarsılmıştır, fakat halâ bu görüşün tesirleri devam ediyor; onun için Levy'e göre bugünkü fiziğin buhranı, yıkılmakta olan eski, atomcu ve mekanik realite görüşünün ve ona dayanan fiziğin buhranıdır. Farklı ve yeni bir realite görüşü ve illiyet anlayışı mümkündür; muayyeniyetsizlik mevzuu bahis olamaz.

Prof. Fındıkoğlu, "sadece işaret edip geçtiğimiz bu illiyetsizlik, bizi nihayet 'tabi-

at ve mucizeye' götürebilir" diyor. Böyle bir neticeye götürmesi bu görüşün ne kadar tehlikeli, bilim zihniyetine zıt olduğunu göstermeğe yeterdir. Fakat birkaç satır sonra muharrir, hayret edilecek bir hüküm veriyor; tabiat kanunlarına "yüksek bir kudretin" müdahalesi "illiyet esasını reddetmez" diyor. Hem mucize, hem de tabiî kanunlar! Hem orta çağ hortlamış gibi mucizeye inanmak, hem de ilim zihniyeti gütmek! İşte bu idealist cereyanın içine girdiği çıkmaz. Galileden beri bilimin ilerleyişi ve bu kadar verimli oluşu hadiselerde muayyeniyet olduğu fikrinden hareket ederek mümkün olmuştur. Muayyeniyeti inkâr etmek demek bütün bu neticeleri inkâr etmek demektir. Atomcu ve mekanik illiyet anlayışının iflâsı, muayyeniyetin cerhi ve illiyetsizlikin isbatı demek değildir. H. Levy de bu hususta şöyle diyor: bugünkü ilimden muayyeniyeti ve önceden söylemeyi (prediction) kaldırınız, bütün muazzam başarıları ile ilim binamız ve tatbikatına dayanan teknolojimiz çöker. İlmî bilginin başarıları tatbikata, aksiyona geçmiştir; bunlar inkâr edilemez. Muayyeniyeti reddetmek, reddedenlerin karşısına, kabul etmenin doğurduğu müşkillerden çok daha büyüklerini çıkaracaktır. Ama yukarda da işaret ettiğimiz gibi, bu idealist cereyanların sebebini fiziğin bugünkü durumundan, elektronların hareketinden ziyade garp cemiyetlerinin durumunda aramak daha doğru olur.

Dergide, Selma Arpat'ın ve Nedim Göknil'in Park ve Burgess'ten yaptıkları iki tercüme, bir de Ercüment Arabay'ın Malinovski'den çevirdiği bir yazı var. Amerikan sosyologlarının eserleri memleketimizde tanınmamıştır. Eğer maksat sosyoloji literatürünün çeşitlerini memleketimizde bu mevzularla ilgilenenlere tanıtmaksa, böyle tercümelerin bir fonksiyonu vardır. Yalnız tercümelerin neticesinde belirecek muhtemel bir tehlike de vardır. Aynı dergide, memleketimizdeki sosyoloji cereyanlarının tarihçesini veren yazıda da belirdiği üzere, zaman zaman bizde muhtelif sosyoloji mektepleri garptan ithal edilerek revaç bulmuştur. Yalnız elbise ve eşyada değil, bilim ve fikir hayatında da "moda"lar vardır. Henüz işidilmedik muharrirleri tanıtıp onların arabasına binerek birer şöhretçik edinmek temayülleri vardır. Umarız ki Amerikan sosyologlarından yapılan tercümeler böyle bir cereyan başlatmaz. Sonra, tercüme edilen eserler ve yazıcıları hakkında okuyucu aydınlatacak malûmat verilse fena olmaz. Meselâ, Park ve Burgess'in tercüme edilmeğe başlanan kitabı 1920'lerin başında çıkmıştır; binaenaleyh oldukça eskidir, ikincisi, Avrupada olduğu gibi Amerikada sosyoloji sistemleri, mektepleri kuvvetle teşekkül etmiş olmadığından, Park ve Burgess veya her hangi diğer bir muharrir "Amerikan sosyolojisi"ni temsil etmez. Bu kitapta Alman formel sosyolojisinin tesirleri vardır. Park ve Burgess bilhassa beşerî ekolojideki çalışmaları ile tanınmışlardır ki bu da esasında biyolojik analojiye dayanan bir sosyoloji anlayışıdır. (Beşerî ekolojinin tahlil ve tenkidini yapan bir yazım İnsan mecmuasının son 23 üncü sayısında çıktı). Amerikan sosyologlarından umumî sosyoloji kitapları yerine araştırmalar, etüdler tercüme edilse, sosyolojinin memleketimizde gelişmesi bakımından daha faydalı olacağı kanaatindeyim.

Derginin sonlarında iki anket örneği vardır: Ahmediyede dokumacılık ve Ceza evleri. Bir de Prof. H. Z. Ülken köy tetkikleri için bir araştırma planı veriyor. Gerek etüdlerde, gerek araştırma planında Le Play mektebinin izleri vardır. Dokumacılığa ve ceza evlerine ait tetkikler sadece tasvirîdir. Hadiseler arasındaki münasebetler

incelenmemiş, sosyolojik problemler belirtilmemiştir. Başlangıçta ele aldığımız yazısında Prof. H. Z. Ülken, esas noktalarına iştirak ettiğim bir sosyoloji anlayışının ana çizgilerini veriyor. Bu anlayıştan hareket ederek, talebelerine yaptırdığı etüdleri problemler etrafında teşkilâtlandırmasını kendisinden bekleriz. Böyle bir görüşten hareket ederek problemler koyan ve onlara cevap arayarak ilerliyecek araştırmaların neticesi çok verimli olacaktır ve bu suretle memleketimizde sosyoloji hakikî bilim yoluna, verimli araştırmalar yoluna girmiş olur. Çalışmalarını ve dergiyi bu yolda geliştireceğini Prof. H. Z. Ülken'den umarız.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı 4, Haziran 1943

"Sanat Sanat İçindir" "Sanat Cemiyet İçindir"

Dolambacı

Sanat, sanat içindir; sanat cemiyet içindir hükümleri ateşli taraftarları olan ve bir türlü halledemiyen meselelerden birini teşkil ediyor. Halbuki bizce mesele böyle bir zıt hüküm, birbirine hasmı iki iddia halinde ele alınacağına, gerçekte vaziyetin ne olduğu, hâdiselerin nasıl cereyan ettiği noktasından hareket edilse, daha verimli, gerçeğe daha uygun neticelere varmak mümkün olurdu. Sanat eserinin ve sanatkârın faaliyetinin tetkiki bir taraftan sosyolojiyi, diğer taraftan psikolojiyi ilgilendirir. Bu ilimlerin henüz katiyete erişmediği, bunlarda kimya, fizik, v.s. ilimlerde olduğu kadar da ittifak mevcut olmadığı, bilâkis ihtilaflarla ayrıldığı söylenebilir ve doğrudur. Fakat ihtilâflara rağmen bugünkü psikoloji ve sosyolojide belirmiş noktalar vardır ve gittikçe biriken psikolojik ve sosyolojik bilgi hazinesi öteden beri devam edip gelmekte olan, geleneğin verdiği itibar ve vekarı taşıyan bazı esaslı inançları, görüşleri, fikirleri şimdiden baltalamaktadır (Meselâ tabı beşerin değişmezliği, zihnin psikolojik melekelere ayrıldığı, sosyal hadiselerin maşerî vicdandan doğduğu, sosyal tekâmülün tedricî olduğu fikirleri ilh.) Bu hususlarda verilen hükümler, varılan neticeler sanatın tahlil ve tenkidinde karşılaşılan meseleleri de ilgilendirir.

İlkin, sanat, sanat içindir hükmünü alalım ve bu hükmün tazammün ettiği mâna veya mânaları, dayandığı psikolojik ve sosyal faraziyeleri bugünkü sosyolojik ve psikolojik bilginin ışığında inceliyelim. Bunu yaparken aynı zamanda sanatın sosyal mahiyeti ve sanatkârın faaliyetinin psikolojik mahiyeti meselesine varacağız.

Sanat, sanat içindir hükmü iki taraflı bir iddiaya dayanır. Birincisi, sanatkâr eserinde kendi hususî hislerini, ruh hallerini ifade eder. Sanatkâr, içinde yaşadığı cemiyet şartlarını, hayat şartlarını ifade etmekle alâkadar değildir ve bunlarla uğraşmak onun işi de değildir. Sanatkâr eserinde bir tez, bir hayat görüşü de gütmez ve gütmemelidir; o zaman eser "propaganda" olur, sanat kıymetinden kaybeder. Eser, saf (püre) sanat eseri olmalıdır. Sanatkâr, diğer insanlarla müşterek olan, herkesin iştirak ettiği veya edebileceği, anlıyabileceği hisleri, ruh hallerini de ifade etmez. Sanatkâr daha duygulu, diğer insanlardan daha ayırt edici bir insan olduğundan o başkalarının duymadığını duyar; onda kendi sanatkâr mizacının icabı benzeri olmıyan ferdî ruh halleri, duyguları vardır. Sanatkârda Güzel'i duymak hassası vardır; eserinde bu güzel duygusunu işler. Sanat eseri Güzel'i ifade eder.

Dikkat edilirse bütün bu fikirlerin altında, mücerret bir Güzel tasavvuru, mücerret bir "estetik ruh hali" faraziyesi vardır. Bu manada "estetik ruh hali", "güzel'i duymak hassası" başka ruh hallerine benzemiyen, onlarla ihtilâtı olmıyan, diğer hayat tecrübelerinden (experiences) ayırt edilebilen nevi şahsına münhasır bir ruh hali, bir tecrübe (experince) dır. Böyle bir faraziye, tecrit edilmiş, kendi başına bir "estetik ruh hali" nin mevcudiyeti ise, son zamanlarda çok meşhur İngiliz münekkidi Richards'ın[1] işaret ettiği gibi bugünkü psikolojinin tutmadığı, bilâkis reddettiği bir görüştür. Böyle bir ruh halinin mevcudiyetini ileri sürmek eski melekeler (faculties)

psikolojisine uygun olan bir görüşün ifadesidir. Bilindiği gibi, eski psikoloji insan zihnini birbirinden ayrı, kompartımanlar halinde bir takım melekelere, kabiliyetlere ayırıyordu. Böyle bir psikolojiden hareket edince, diğer psikolojik kompartımanlar, bölümler yanında bir de "estetik ruh hali"nin ayrı bir bölüm olarak mevcudiyeti düşünülebilirdi. "melekeler psikolojisi" artık üzerinde durulmıyacak, münakaşa etmeğe değmiyecek kadar bugünkü psikoloji ilmi tarafından arkada bırakılmış, cerh edilmiş bir psikoloji anlayışıdır. "Estetik bir ruh hali"nin, mücerret bir "Güzel'i duymak" hassasının mevcut olup olmadığı estetikcilerin, sanat felsefesile uğraşanların bu hususta ne dedikleri ile halledilemez. "Estetik ruh hali" bir ruh hali olarak, diğer ruh halleri gibi, psikolojinin mevzuuna girer, o ilmi ilgilendirir. Kompartıman halinde, diğer ruh hallerinden tecrit edilmiş, "estetik hal" diyebileceğimiz kendi başına bir psikolojik hâdise var mıdır? Bu sorunun cevabını ancak müsbet bir ilim olarak çalışan psikoloji verebilir; onun cevabı ise menfidir.

İkinci iddia, sanatkârın, eserinin hitab ettiği zümre ile alâkalanmadığıdır. Bu noktada iki ayrı hâdise birbirine karıştırılıyor: 1. Sanatkârın kendi faaliyeti ve eseri hakkındaki görüşü; 2. Bu faaliyetin ve mahsulü olan eserin gerçekte ne olduğu meselesi. Sanatkâr çalışırken eserinin hitab edeceği zümre ile ilgilenmeyebilir; sırf kendisini tatmin etmek için eser yaratabilir. Eserinde şuurlu olarak hiçbir görüş, bir tez ifade etmeyebilir. Fakat onun ruh hali içinde çalışması eserinde gerçekten sosyal şartları, bir hayat görüşünü aksettirmemesi demek değildir. Sanatkârın subjektif görüşüyle, onu faaliyete sevkeden psikolojik saiklerle onun faaliyetinin ve yarattığı eserin gerçekteki mahiyetini birbirine karıştırmamalıdır. Yapılan faaliyetin subjektif ve içten, objektif ve dıştan değerlendirilmesi arasındaki farka geçen sayıdaki ilim ve cemiyet makalesinde ilmin fonksiyonunu incelerken işaret etmiştik. Âlim için bu tefrik daha varittir; sanatkârın subjektif bakımından vaziyet ele alındığı zaman dahi onun hitab ettiği zümre ile ilgilenmediğini kabul etmek güçtür. Sanat faaliyetinin mahiyeti icabı sanatkâr ilim adamından daha fazla, çok daha yakın bir surette eserinin içtimaî çevrede bıraktığı tesirle alâkadardır. Okuyucusuz edebiyat, seyircisiz tiyatro, dinleyicisiz musiki olamaz.

Sanat, sanat içindir diyenlerin faaliyetlerine baktığımız zaman da kendilerinin tenakusa düştüklerini görürüz. Yarattığı eserin bile kime hitap edip kime etmediği ile ilgilenmiyen kimse, neden sanat, sanat içindir iddiasını makale, kitap yazarak, konferans vererek veya karşısındaki ile münakaşa ederek müdafaa ediyor? Neden karşısındakini ikna etmeğe çalışıyor? Demek ki "karşı taraf" ile, yani okuyucu ile, dinleyici ile alâkadar olunuyor. Sanatkârların hayatlarında da buna benzer tenakuslar görüyoruz. Meselâ Gaugin, kendi cemiyetine küsüyor, Garp medeniyetinden kaçmak için sıcak iklimlerde bir adaya gidip iptidaî yerlilerin hayatına karışıyor, orada yerli bir kadınla evleniyor. Buna rağmen eserlerini teşhir edilmek için bırakıp kaçtığı cemiyete, onun sanat merkezi olan Paris'e gönderiyor ve eserleri büyük alâka ile karşılanmayınca kızıyor[2].

Sanatkâr kendisi ister farkında olsun, ister olmasın, zarurî olarak mensup olduğu devrin, cemiyetin, zümrenin hatta bazen küçük bir kliğin kıymetlerini, görüşlerini eserinde aksettirir. Sanatkâr, cemiyette değişen şartların, yeni beliren cereyanların tesiri altında ise, bunların şuuruna varmışsa, bu yeni değerleri aksettirir ve bunun

için eseri hayatında anlaşılmayabilir, takdir edilmiyebilir; ancak yeni kıymetler kuvvetlenip yerleşmiye başladıktan sonra, geçten gece eseri kıymet kazanabilir. Fakat ister eski, ister yeni olsun, sanatkârın hayat şartlarına göre eseri muhakkak sosyal değerleri aksettirir. Bunun böyle olduğunu, bunun zarurî olduğunu yine bize müsbet ilim, etnoloji, sosyoloji ve psikolojide biriken veriler gösteriyor. Bu yeni ilimlerdeki muhtelif mekteplere, ihtilâflara rağmen bugünün salâhiyettar psikologları, sosyologları ve etnologları arasında insanın doğuştan bir şahsiyete sahip olmadığı; şahsiyetin, sosyal şartlara, değerlere göre teşekkül edip farklar gösterdiği üzerinde ittifak vardır[3].

Tabı beşer hakkında bugünkü bilgimizin ışığında, sanatkârda doğuştan bir Güzel'i anlama ve ifade etme hassası, "estetik bir ruh hali" olduğu kabul edilemez. Bunun için, sanatkâr, kendini tatmin etmek ve iç âlemini ifade etmekten başka hiç bir şuurlu gaye, tez gütmese bile yine farkında olmadan şahsiyetinin bir parçası haline gelmiş olan, onda yerleşmiş olan sosyal değerleri eserinde aksettirecektir. Sanatkârın iç âlemi, dış şartların tesiri altındadır, o şartların subjektif bir aksidir. Diğer taraftan, bir eser, dar veya geniş olsun, ancak bir zümreye hitap ettiği, onun tarafından kabul edildiği takdirde bir sanat eseri olur. Eserin sanat değerini onu yaratan sanatkâr kendisi değil, dışındaki zümre veya zümreler biçer. Esere değer biçen zümre iki çeşittir. Bir, o sahada salâhiyettar, ihtisas sahibi olanlardır: eserin çeşidine göre şairler, romancılar, ressamlar, musikişinaslar, münekkitlerdir. İkincisi, eseri okuyan, dinliyen veya seyreden zümrelerdir. Bu iki grubun eser hakkında biçtiği değer birbirinden farklı olabilir; fakat hiç şüphe yok ki büyük sanat eserleri mütehassıs zümresini aşan, daha geniş zümrelerin de beğenip kabul ettiği eserlerdir.

Umumî çerçeveyi verdikten sonra şimdi burada çatallı bir mesele ile karşılaşıyoruz: bazı modern sanat cereyanlarının durumu[4]. Bilhassa bu asrın başından beri muhtelif sanat, romanda, şiirde, resimde, musikide muhtelif "...ism"lerle, sanat mektepleri ile karşılaşıyoruz. Bu mekteplerin bazılarının ortaya çıkardığı eserler karşısında bugünün seyircisi, okuyucusu ve dinleyicisi çok defa afallıyor. Eseri anlamıyor. Bazıları anlamadan, sanattan anlıyor diye geçinebilmek için kör bir hayranlık duyuyor, bazıları da saçma, böyle şiir, böyle resim olur mu? deyip sanata arkasını çeviriyor. Resimde, muhtevanın, "temsil"in (represantation) ehemmiyetinin inkâr edildiğine rastlıyoruz; resim diye ortaya tecritler, hendesî şekiller konuyor. Şiirde, mantıkî teselsülün, şiiri fikrî olarak anlamanın mühim olmadığı iddia ediliyor ve hakikaten de modern şiirleri aklî olarak anlamağa, onlardan mantıkî bir mâna çıkarmağa çok zaman imkân olmuyor. Burada resimden misal vermiyeceğimiz için biraz şiir üzerinde duralım: (Bizde açılan resim sergilerinde okuyucularımız kendilerine garip gelen, insan ve eşya şekillerinin tabiî nisbetlerini zorlıyan, değiştiren resimler görmüşlerdir). Modern şiir, yalnız vezin ve kafiyeyi bırakıp, "serbest" nazımda yazılmış olmakla şiir geleneğinden ayrılmış olmuyor; mantıkî teselsül ve mânayı red etmekle de ayrılıyor. Serbest nazım bizim genç şairlerimizin arasında da çok revaçtadır; fakat mânası anlaşılmayan, ilk okuyuşta saçma gibi görünen şiirler bizde yaygın değildir ve bu vuzuhsuzluk Garp memleketlerindeki şiirlerde görülen dereceyi bulmamıştır. Modern Anglosakson edebiyatının ve Avrupanın en tanınmış şairlerinden olan T. S. Eliot'tan misal olarak bir örnek vermek bu vuzuhsuzluğun derecesi

hakkında bir fikir verir. Dergimizin bu sayıdaki "Modern İngiliz Şiirinde Halk ve Şair" isimli yazıda da işaret edildiği gibi, bu Amerikan-İngiliz şairinin en mühim şiirlerinden biri, Birinci Cihan Harbinden sonra beliren kargaşalığı, bedbinliği, bocalamayı ifade eden "Harap ülke" (Waste Land) adlı şiirdir. Yüz kırk küsur satırdan ibaret olan bu şiirde şair Latince, Fransızca, Almanca, İtalyanca iktibaslar yapar, diğer şairlerin eserlerinden parçalar alır, iyi tanınmamış muharrirlerin eserlerinde geçen hadiselere telmihlerde bulunur, haritada bulamıyacağımız yerlerin isimlerini verir, birden bire Fenikeli bir gemiciden, onun âkıbetinden bahseder. Madame Sosistris adında meşhur bir falcı mevzuun içine sokulur, hasılı şair okuyucunun dikkat ve sabrını iyice yıpratır. Bu meşhur, uzun şiir şu satırlarla sona erer:

Quando fiam chelidon-o swallow swallow
Le Prince D' Aquitaine à la tour abolie
These fragments have I shored against my ruins
Why then Ile fit you. Hieronymo's mad againe.
Datta. Dayadhvam. Damyata.
Shantih shantih shantih

Başlangıç lâtincedir, kimin tarafından ve ne zaman yazıldığı bilinmeyen lâtince bir şiirden alınmıştır. İkincisi İngiliz şairi Tennyson'dandır. Sondan bir evvelki satırdaki "Datta. Dayadhvam. Damyata" kelimelerinin mânasını şair kendisi haşiyelerle izah mecburiyetini hissetmiştir(5). Kalan iki buçuk İngilizce satırı kelime mânası ile Türkçeye çevirirsek (bu satırların hakikiki mânasını, şairin kastettiği mânayı bilip çevirebilmeye imkân yoktur) şöyle bir şey meydana gelir:

Quando fiam chelidon – Ey kırlagıç kırlangıç
Le Prince D'Aquitaine` à la tour abolie
Bu parçaları yıkıntılarının sahiline yığdım
İyi ya sana uyuyorum işte. Hieronymo gine çılgın
Datta. Dayadhvam. Damyata.
Shantih shantih shantih.

Makaleyi fazla uzatmamak için bu tanınmış şairin pek tanınmış bir şiirinden bu misali vermekle iktifa ediyorum. Şiirin hepsini vermeden sade sondan birkaç satırı almak şüphesiz şaire haksızlık etmektir, fakat şiirin hepsi okunsa bile bu altı satırdan mâna çıkarmanın güç olacağı hakkında okuyucularımıza bir fikir verebilir sanıyorum. Biraz evvel işaret ettiğim gibi, bizim bazı genç şairlerimizde görülen vuzuhsuzluk temayülü bu derece sivrilmiş değildir, fakat hiç değilse geleneğe uygun şiir tarzına alışkın okuyuculara garip, saçma görünen sürrealist şiirler bizde de neşredilmiştir. Modern şiirin bu anlaşılmazlık vasfı karşısında şu iki sual önümüze çıkıyor: eğer sanat eseri, binaenaleyh şiir de, sosyal şartları ifade ediyorsa, modern şiirdeki bu vuzuhsuzluk neyin ifadesidir? Mânası anlaşılmayan şiir neyi ifade edebilir? İkincisi, sanat eseri muhakkak bir zümreye veya zümrelere hitap etmek zorunda ise, bu anlaşılmayan şiirler kime hitap ediyor? Onlardan kimler anlıyor?

Modern şiirdeki vuzuhsuzluk -aynı şeyi diğer sanat şubeleri için de söyliyebiliriz- yazıldıkları zamanın sosyal şartlarının karışıklığını, vuzuhsuzluğunu, bu şartlar altında ferdin içine düştüğü şaşkınlığı, istikrarsızlığı ifade ediyor. İngiliz sanat münekkitlerinin belki en meşhuru olan Richards, yukarıda misal olarak aldığımız şiirin

"bütün bir neslin bozgununu" ifade ettiğine işaret ediyor. Yine aynı eser için diğer bir münekkit şöyle diyor: "O, devrinin sadece bir vesikası değil , fakat en mükemmel vesikasıdır. Gayesi, bütün bir neslin, harbin ardında bıraktıklarına tevarüs eden neslin mürekkep zihniyetinin bir tablosunu çizmektir." (6). Sosyal şartlar iki koldan tesir ederek şiirde -ve diğer sanatlarda- vuzuhsuzluğa sebep oluyor: Birincisi, sanat sosyal şartları ifade ettiği için, karışık, çok taraflı, fert tarafından anlaşılması güç şartların ifadesi olan şiir de aynı vasıfları taşıyor; şiirin bu anlaşılamamazlığında kasit var, şair biraz da kasden mudil, yarı analaşılır bir tarzda yazıyor. İkincisi, modern cemiyetlerin hayat şartları, bilhassa Birinci Cihan Harbinden sonra husule gelen kargaşalık, harbin bitiminden beklenen ümitler suya düşünce bu vaziyetin fertlerde, şairde, doğurduğu iç huzursuzluğu fertleri kendi içlerine kapanmaya, kendi iç âlemleri, ferdî, hususî tecrübeleriyle fazla meşgul olmıya, dış realiteden kaçmıya götürüyor. Kendi kendisiyle fazla meşgul olan şair, şiirlerinde başka insanlarla müşterek olan tecrübelerinden ziyade hususî iç âleminin başkalarınkine benzemiyen cephelerini işliyor ve bunun için de başkaları tarafından, okuyucu tarafından anlaşılması güçleşiyor. Buhran zamanlarında, güçlükler karşısında fertlerin realiteden kaçmaları, kendi içlerine kapanmaları yine modern psikolojinin tespit ettiği ilmî bir hakikattır.

Bu çeşit şiirler kime, hangi zümreye hitap ediyor, sualine gelince, bu şiirler anlaşıldığı, "hitap" ettiği nisbette şairlerin kendi küçük zümrelerine, sanat münekkitlerine, ihtisaslaşmış dar bir zümreye hitap ediyor. Hiç anlaşılmayan kısımlar ise ancak yine şiiri yazan şairin kendisine hitap ediyor, yani o noktalarda sanat eseri olmak vasfını kaybediyor; o noktalarda şairin dış âlemle bağı kopmuştur.

Modern cemiyet şartlarının bu iki koldan modern sanata tesiri menfi neticeler doğuran tesirlerdir. Modern şiirde ve diğer sanatlarda görülen vuzuhsuzluğun bir de müsbet bir mânası vardır: bugünün cemiyetlerinin mudil, hareketli, makineye dayanan şartları altında insanların geçirdikleri tecrübeleri sanatta ifade edebilmesi için eski sanat teknikleri, geleneğe uygun şiir tarzı kâfi gelmiyor. Yeni cemiyet şartlarının ifadesi yeni sanat tekniklerinin geliştirilmesini icap ettiriyor. Modern sanatta görülen çeşit çeşit cereyanlar, bocalamalar, karışıklıklar, bugünkü cemiyete uygun sanat tekniğini, ifadesini bulmak için yapılan denemelerdir. Bu çeşit sanat mekteplerinin çoğu İkinci Cihan Harbinden biraz evvelki senelerde ölmüştür, fakat geçirilen bocalamalardan, yapılan denemelerden müsbet neticeler kalmıştır. Artık eski sanat tekniğine, tarzına dönmek mümkün değildir. Eskiye geri dönmeden, kargaşalık nisbeten durularak bir istikamet almış ve sanat tekrar daha geniş halk kitleleri ile irtibatı temin etmeğe başlamıştır. Meselâ, yukarıda kısaca ele aldığımız T. S. Eliot bile artık anlaşılabilir eserler veriyor. Şiirin tekrar, halkla, daha geniş kitlelerle, kaynaşmasına konferansını bu sayımızda hulâsa ettiğimiz Prof. Humphreys de işaret ediyor.

Cemiyet şartlarının sanatkâr ve sanat eseri üzerine olan bu kısa tahlilinden çıkan netice şudur ki, içtimaî şartlar mekanik bir surette, mekanik, tek taraflı bir sebepnetice münasebetile sanat eserini ve sanat hareketlerini tayin etmiyor. Sanat sosyal şartları aksettirir derken, aynanın dışarıdaki eşyayı aksettirmesi nevinden mekanik bir akis, bir ikinci kopye kastetmiyoruz. Faal, dinamik unsur, insanın kendisi,

giriştiği faaliyetlerdir. Muayyen hayat şartları, o şartlar altında yaşıyan insanlarda muayyen çeşitlerde ruh halleri, fikirler, hisler doğuruyor. Bu şartları ve doğurdukları ruh hallerini duyan sanatkâr, kısmen gayri şuurî olarak fakat kısmen de şuurlu, kasitli olarak bu şartları ve husule gelen psikolojik halleri eserinde ifadeye gayret ediyor. İyi ifade edebilmek için yeni teknikler, vasıtalar, yollar arıyor ve bunları eserinde deniyor. Muvaffak olan, yani eserleri daha geniş cemiyet çerçevesinde tutunan, okuyucu, dinleyici veya seyirci kitlesine hitap eden sanatkârların kullandıkları teknikler, vasıtalar kendi sanat şubelerinde yayılıyor, o şubelerin sanat tekniğinin, geleneğinin bir parçası oluyor ve maziden gelip biriken sanat mirası ile beraber gelecek nesillere geçiyor. Sanatkârın büyüklüğü, cemiyetin sanat mirasına ilâve ettiği bu hissenin kalitesine ve mikyasına bağlıdır.

Bugünün büyük sanatkâr yaratmadığı iddiasını yalanlıyan böyle büyük sanatkârlar bugün de vardır. Son yarım asrın karışık sanat durumunda yolunu kaybetmiyen, cemiyetle, kitlelerin hayat ve duygusu ile temasını kesmiyen, bugünden yarına büyük sanat yaratıcıları olarak geçecek sanatkârları dergimizde tanıtacağız.

Böylece, sanatın sosyal şartlarını, âmillerini kabul etmek, sanatkârın ferdî kıymetini, oynadığı rolü küçültmek değildir. "Sanat, sanat içindir", "sanat, cemiyet içindir" ikiliği, kökünde, daha umumî olan fert ve cemiyet ikiliğinin, artık eskimiş, gayri ilmî diyebileceğimiz mekanik içtimaî determinizm görüşünün sanat sahasındaki tezahürüdür. Bugünkü sosyolojide hâkim olan görüş, fert ve cemiyet diye birbiriyle kabili telif olmıyan iki ayrı varlığın (entité) ve mekanik, tek taraflı illiyeti tazammun eden eski görüşün hatalı olduğudur.

(1) *I. A. Richards, Principles of Literary Criticism, 1938.*

(2) *Thomas Craven, Modern Art, 1935.*

(3) *Muzaffer Şerif Başoğlu, İnsan ve İçtimai Nizam, Adımlar, sayı 1.*

(4) *Modern sanat devresi dediğimiz ve başlangıç tarihini itibarî olarak bu asrın başından saydığımız bu devrede muhtelif çeşitten yeni cereyanlar belirmiştir. Bunların içinde, bize garip görünen ve bugün artık çoğu ölmüş bulunan cereyanlar olduğu gibi, kitlelerin ileri hamlesini duyarak onlarla beraber ilerleyen, onların sanatını temsil eden, bugünün sanat kudretine şehadet eden sanat cereyanları ve sanatkârlar da vardır. Diğer taraftan, bugüne, sanattaki realizme ayak uyduramıyan, imtiyazlı, muhafazakâr bir zümrenin himayesi altında ve o zümreyi tatmin etmek için kalıplaşmış şekiller içinde, dünyanın gidişinden uzak eski yollarına devam edenler de vardır. Bizi burada ilgilendiren mesele, sanatın sosyal ifadesi ve fonksiyonu olduğu için, modern sanatta, cemiyetle alâkası yokmuş, olmazmış gibi görünen, anlaşılmayan cereyanların ve eserlerin neyi ifade ettiği meselesi ile karşılaştık ve onun için bu çeşit eserler üzerinde durduk. Yoksa modern sanat devresinde asıl mühim olanlar, böyle garabetlere, çıkmazlara sapanlar değil, fakat sanat meşalesini hiç söndürmeden, hatta daha parlak olarak yarına geçirecek olan, daha geniş cemiyet çerçevesi ile bağlarını hiç kaybetmiyen hakiki büyük sanatkârlardır. Dergimizin daha sonraki sayılarında bu sanatkârları tanıtacağız.*

(5) *M. Clihes, A Key to Modern English Poetry, 1937.*

(6) *M. Clihes, A Key to Modern English Poetry, 1937.*

Adımlar, Sayı 2, Haziran 1943

İrlanda Millî Tiyatrosunu Kuranlar ve Dramlarından Numuneler

Saffet Korkut: Ankara, 1943, s. 147.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dil ve Edebiyatı doçenti Saffet Korkut'un bu küçük fakat muhtevaca kıymetli eseri, Devlet Konservatuvarımızın çalışmalarıyla gittikçe gelişen tiyatro sanatı hayatımız için çok faydalı bir eserdir. Tiyatro faaliyetlerinin gelişmesi, tiyatro edebiyatının gelişmesi ile beslenmek zorundadır. Tiyatro edebiyatımızın memleketimizde zenginleşmesi ise hem yerli, sanat kıymeti olan eserlerin yazılması, hem dünya tiyatro edebiyatından tercümeler, hem de dünyanın yeni tiyatro cereyanlarını yakından takip etmekle mümkündür. Diğer sahalarda olduğu gibi tiyatro sahasında da gelişme, evvelâ bugünün tiyatro sanatı durumunu, bugünün tiyatro cereyanlarını, bugünün piyeslerini tanımakla, bilmekle olur. Diğer sahalarda olduğu gibi bu sahada da bugünden başlıyarak geriye, geçmişin klasiklerine dönülebilir. Halkta tiyatro zevkini geliştirecek, yükseltecek olan eserler, seyirciye bugünü, içinde yaşadığı dünyayı, kendi hayatını tanıtan, problemlerini işliyen eserler olabilir. Bugünün eserlerinde seyirci, tiyatronun hayatla ilgisini, bu hayatın zenginleşmesi bakımından mânasını kavradıktan, tiyatroyu bu suretle değerlendirdikten sonra, bugünden açılarak düne dönebilecek, dünün eserlerini değerlendirebilecektir. İşte Saffet Korkut'un kitabı, muasır Avrupa'nın en yeni, en canlı tiyatro cereyanlarından birini, İrlanda tiyatrosunun kuruluşunu ve inkişafını bize tanıtıyor.

Muharrir, memleketimizde tiyatro münekkitlerine ve tarihçilerine örnek olması lâzım gelen gayet verimli, doğru bir noktadan hareket ederek İrlanda tiyatrosunu mânalandırmağa, bize anlatmağa çalışıyor. Hiç bir sanat cereyanı muallakta, içtimaî boşlukta meydana gelen bir hâdise değildir. Muharrir eserine İrlanda'nın kısa bir tarihini, sosyal durumunu çizmekle başlıyor; bu sanat cereyanım içinde doğduğu İrlanda cemiyeti çerçevesine yerleştiriyor. İrlanda Tiyatrosunun kuruluşu ve gelişmesi, bunun için yapılan gayretler, mücadeleler, İrlanda istiklâl savaşının bir parçası ve aynı zamanda o savaşın muvaffakıyetsizliğe uğramasının bir tepkisi gibi görünüyor. Muharrir, "İrlanda'nın bir taraftan emperyalistler elinden vatanlarını ve istiklâllerini kurtarmaya çalışırken tiyatronun, millî varlığı kurmakta, hâkim kuvvetlere karşı halk birliğini sağlamakta en önemli bir vasıta olarak kullanılmasını dikkate değer buldum", diyor. Diğer taraftan bu sanat cereyanı, reel şartlar alanındaki mücadelenin bir tepkisi gibi görünüyor. Zira, iktisadî ve siyasî istiklâl mücadelesi zorluklara, muvaffakıyetsizliklere uğrayınca, bu istiklâl cereyanı kültür de, tiyatro da muvaffakiyete ererek bir tatmin mahreci bulmağa çalışıyor. İrlanda tiyatrosunun kurucusu olan ve bunun için de zorluklarla en fazla karşılaşan Yeats için tiyatro bir realiteden kaçma vasıtası oluyor; "romantik ve mistik ruh âlemlerine kaçıp o âlemlerin sembollerini dramlarında" işliyor; bundan dolayı da "üniversel kıymette eserler" yaratamıyor. Synge ve O'Casey için ise, tiyatro, İrlanda köy ve şehir hayatını, o hayatların problemlerini işliyen, halkı, kendi hayatının ve prob-

lemlerinin şuuruna vardıran bir vasıtadır. Bunun için de onlar, Yeats'in erişemediği mertebelere yükseliyorlar.

İrlanda'nın ve tiyatronun tarihçesinden sonra muharrir sırasile, bu tiyatronun kuruluşunda ve gelişmesinde rol oynıyan W. B. Yeats'i, Lady Gregory'yi, J. M. Synge'i ve Sean O'Casey'yi ele alıyor ve her birinin hayatını, eserlerini tahlil ediyor. Muharririn de işaret ettiği gibi, bu şahıslar ayrı ayrı muhitlerden, zümrelerden gelmekle beraber hepsinde müşterek olan bir nokta vardır; bunlar, hem geniş edebî kültürleri, bilgileri olan, hem de eserlerinde ifade ettikleri halkın hayatını, halk sanatı motiflerini ilk elden tanıyan kimselerdir. Büyük sanat eseri yaratmak için lâzım gelen bu iki şartı bilhassa "İrlanda tiyatrosunun dahisi diyebileceğimiz" Synge'de görüyoruz. O evvelâ, senelerce, kendisini bir edebiyat münekkidi ve şair olarak yetiştirmiş, dünya edebiyatını içinden tanımış bir kimsedir. Sonra da senelerce Aran Adalarında halk arasında yaşıyarak halkı ve halk sanatını ilk elden tanımış, tatmış, eserleri için malzeme toplamıştır. İrlanda tiyatrosunun dâhisi olmak vasfını Synge ile paylaşabilecek olan O'Casey evvelâ bu vaziyete bir istisna gibi görünür; çok fakir bir aileden geldiği için mektebe bile gidememiştir. Fakat o da kendi kendini yetiştirmiştir. "Zaten beni yetiştiren Shakespeare'dir; ben Shakespeare ile okumayı öğrendim", der. Bu noktadan muharrir memleketimiz için de mühim bir ders çıkarıyor. Synge'in geniş kültürüne, bilgisine işaret ettikten sonra diyor ki "Görülüyor ki Synge, bizde halk tetkiklerinde bulunacaklara iyi bir ders verebilecek bir misaldir. Halkla, sanat motifleri toplamak, veya herhangi bir etüd yapmak için temas, ancak bu işi ele alan kimselerin ilkin hazırlığı olduğu takdirde verimli olur." (S. 72) Diğer taraftan, halkı ilk elden tanımıyan, onu anlamıyan kimse, sadece masa başında halk motiflerinin kalıbını alıp işliyerek halk sanatı yapamaz.

Bu etüdlerden sonra muharrir, ele aldığı tiyatro muharrirlerinin bir perdelik eserlerinden üç numune veriyor. Bu piyesler güzel, akıcı bir üslûpla dilimize çevrilmiştir; muharririn yaptığı tahlilleri aydınlatan, destekliyen numunelerdir. Bize göre eserin ön sözünde, bugünün tiyatro gelişmesinin şartlarını daha olgun bir surette ele almak istikameti beliriyor. Eserin metnindeki tahlillerde her zaman bu istikameti gördüğümüzü söyliyemiyeceğiz. Saffet Korkut'un, bundan sonra ele alacağı tiyatro ve roman mevzularını ön sözde vardığı istikamette kuvvetle geliştireceğini umuyoruz ve bekliyoruz.

Adımlar, Sayı 2, Haziran 1943

Eyub

J. Roth'dan çev.: Burhan Arpad, Eyub, ABC Kitapevi Yayını, İstanbul, 1943.

Burhan Arpad, İnsan dergisinde J. Roth için yazdığı bir yazıda bu Avusturyalı muharrir için "geçen harp sonrası Alman edebiyatının belli başlı mümessillerindendir" diyor. "Eyub"un tercümesi ile de bu muharriri memleketimiz okurlarına tanıtmış oluyor. Eyub 1930 da neşredilmiş. Muharrir ve bu eseri "Modern Roman" devresi dediğimiz devreye giriyor. Bununla beraber, roman çeşidi bakımından Eyub, yeni roman çeşidine pek uymuyor; neşredildiği tarihi bilmeseydik eserin mahiyetine bakarak yeni denecek kadar yakında çıkmış bir roman olduğunu tahmin edemezdik. Eser yapısı itibarile bir romandan ziyade uzun bir hikâyeye benziyor. Karakterlerin adedi az, hadiseler tek bir çizgi üzerine sıralanmış. Böyle olunca, muharririn hikâyenin şahısları üzerinde durması, onların karakterlerini işlemesi beklenir, Roth onu da yapmıyor. "Modern" romanı vasıflandıran teferruatlı, çok cepheli şahsiyet portreleri çizmek işi ile de uğraşmıyor. Bugünün şahıslarında ve onların romanlara akseden örneklerinde görülen çok cephelilik, mudillik, zıtlıklar, müphemlikler bu romanın şahıslarında yok. Muharrir bize bu şahısların aslında basit kimseler olduğunu da göstermiyor; sadece onların üzerinde durmuyor. Biz onları yalnız kabuktan tanıyoruz: Eserin kahramanı Mendel Singer son derece dindar bir yahudidir; büyük oğlu sıhhatli, kuvvetli ve cesurdur, ortanca oğlu zeki, kurnaz, beceriklidir; küçük oğlu, büyüyünce iyileşip iyi yürekli, "hassas" bir kimse olmağa namzet saralı bir çocuktur; kızı ise daha küçükten kokettir; karısı, çocuklarına düşkün, fedakâr, çalışkan ve beceriklidir. Bütün bu şahısları yalnız bu tek cepheleri ile tanıyoruz. Bunlar, keskin hatlı siluhetlerdir; gördüğümüz kadarını vazıh olarak görüyoruz, fakat daha ötesini, derinliklerini görmüyoruz; onları bütünlüklerinde tanımıyoruz. Bunun için şahıslar hakikî hissini vermiyor, onlarla bir türlü tanışamadığımızı hissediyoruz.

Şahısların üzerinde durmadığına göre muharrir onların dışındaki hadiselerle, cemiyetle mi alâkadardır? Bir sosyal durumu, meseleyi mi bize vermek istiyor? O da değil. Bu tek cepheleri ile verilen karakterler ve onların başından geçenler tek bir gayeye hizmet için eserde yer almıştır: Mendel Singer'in başına felâket getirmek, onun sabır ve tahammülünü imtihan etmek. Bütün şahısların ve hâdiselerin hikmeti vücudu bu olduğu için, hikâyenin kuruluşu, yapısı da uygun olarak sade, basittir, parçalar birbirine sıkı bağlanarak ve hep birden tek istikamette, yan yollara sapmadan en kesif, hikâyenin temposunun en kuvvetli vurduğu noktaya yönelmiştir: dindarlık yegâne ve hâkim şahsiyet vasfı olan Mendel Singer'in dinini inkâr etmesi hâdisesi. Bizce kitabın en kuvvetli ve güzel parçası arka arkaya gelen felâketlerden sonra ihtiyarlığında yapyalnız kalan Mendel Singer'in, nihayet, yegâne desteği olan dinine ve onunla beraber bütün kendi mazisine, kendi şahsiyetine karşı isyanıdır. Ancak bu sayfalarda Mendel Singer'i yalnız bir siluhet olarak değil, yakından, gerçek bir insan olarak tanıyoruz. Fakat kitap maalesef burada eriştiği tempoyu, şiddeti sonuna kadar devam ettiremiyor. Hikâye Holivut filimlerinde alıştığımız bir tarzda

bitiyor: mesut bir netice ile. Mendel ailesi Amerikaya hicret ederken arkada saralı hasta olarak bıraktıkları, hayatından ümit kestikleri küçük oğulları bir gün ansızın Mendel Singer'in karşısına iyileşmiş, büyümüş, meşhur ve zengin bir sanatkâr olarak çıkıyor, babasını alıp New-York'un en lüks otellerinden birine götürüyor. Oğlu ile beraber bütün din dünyası da beraber geri dönüyor.

Eserin yegâne güzelliği, bitiş istisna edilirse, hikâyenin yapısında, akışındadır ve yarattığı atmosferin değişik çeşnisindedir. Tercümesi umumiyetinde iyidir; Maarif Vekilliği Tercüme Bürosunun takdirini kazanmıştır. Burhan Arpad'ın çalakalem tercüme etmediği, eserin üzerinde itina ile çalıştığı görülüyor. Bu yolda çalışmalarına devam ederek bize Garp edebiyatının yeni, ileri eserlerini kendi dilimizde tanıtacağını umuyoruz.

Adımlar, Sayı 3, Temmuz 1943

Değişme Halinde Köylerimiz

Bütün dünya cemiyetlerinin, bu arada kendi cemiyetimizin de değişme halinde olduğu hepimizin bildiği, söylediği, tekrarladığı bir hakikattir. Bizim cemiyetimiz, daha yakın bir geçmişte bir şark feodalitesi olmak halinden Garp medeniyeti çevresinde bir millet olmağa doğru değişiyor. Bu değişmenin en hızlı olduğu yerler, İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirlerimiz ve Karabük, Zonguldak, Sivas gibi büyük endüstri müesseselerimizin yer alıp gelişmekte olduğu merkezlerdir. Yaşayış şartlarında ve tarzında, görüşlerde, fikirlerde, içtimaî müesseselerde hasıl olan değişmeler ve yenilikler evvelâ bu büyük merkezlerde belirip tutunurlar, sonra diğer küçük merkezlere, topluluklara yayılırlar. Köylerimiz, büyük şehirlerimizin ve endüstri merkezimizin öncülük ettiği bu değişme halinin dışında değildirler. Köyler daha ağır değişir; uzak mıntakalardaki köylerimiz ilk bakışta değişmiyor, yerinde sayıyor gibi görünebilir, fakat inceden inceye tetkik edilirse onlarda da değişme alâmetleri, başlangıçlar görülür. Memleketimiz, bugünkü medeniyet çevresinde ileri bir millet olmak yolunda ilerledikçe, içtimaî değişmenin hızı artacak ve sahası genişliyecektir; yani köylerimizin cemiyet şekli ve hayatı da daha belirli, daha çabuk değişecektir.

Köylerimiz değişme halindedir ve bu hal artacaktır. Bunu böylece kabul etmeliyiz ve bazı geri düşünceli, cemiyetin gittiği seyri anlamıyan veya anlamak istemiyenlerin yaptığı gibi bundan korkmak değil, bilakis buna sevinmek lâzımdır. Zira umumiyetle cemiyetlerin seyri kendi içlerine kapalı, iktisadî sistemleri kendi kendine yeter, dışla münasebetleri az, "kapalı topluluklar" olmak halinden, dış topluluklarla münasebetleri fazla, onlarla iş bölümü yapan, "açık topluluklar" haline doğrudur. Bugünün ileri tekniği ve istihsal şartları, toplulukların kendi kendine yeterliklerini, kapalılıklarını gittikçe kırıyor. Bazı memleketlerde, kapitalist sistemin doğurduğu şiddetli, iktisadî iç buhranlar ve dış rekabetler neticesinde beliren kendine kapanış, otarşi, cereyanları, cemiyetlerin seyrindeki bu esas gerçeğe uygun olmadığı için yapılan bütün cehitlere rağmen muvaffak olamıyor ve olamıyacaktır.

Köylerimiz değişme halinde olmakla beraber, hepsi aynı derece ve süratte değişmiyor. Dünya piyasası için bir veya başlıca birkaç mahsul yetiştiren ziraî mıntakalardaki köyler, meselâ kuru üzüm, tütün, pamuk istihsal eden köyler, hâlâ kendi yağıyla kendi kavrulmak halinde olan, dışla iktisadî bağı gevşek köylerden daha çabuk ve belli bir surette değişiyorlar. İkincisi, şehirlere yakın köylerle uzak köylerin vaziyeti aynı değildir, büyük şehirlerin yanında olan köylerle küçük kasabaların civarında olan köylerin vaziyeti de aynı olamaz. Esas bir kaide olarak diyebiliriz ki, umumî iktisadî ve teknik şartlar aynı olmak şartile, bir köy ne derece şehre yakınsa ve yakın olduğu şehir de ne derece büyük bir şehirse, o büyük cemiyet hayatı o derece şehirinkine benzer ve o derece süratle değişir.

Fakat bu yakınlık, uzaklık konusu üzerinde biraz durmak gerekiyor. Köyün şeh-

re uzaklık ve yakınlığı meselesi ile neden ilgileniyoruz? Köyün şehre uzaklık veya yakınlığı, şehirle olan münasebetine tesir ediyor, şehirle münasebet şekli ve derecesi de köyün cemiyet hayatına tesir ediyor da ondan. Şu halde, bizim üzerinde durduğumuz mesele sadece coğrafi uzaklık, yakınlık değildir, fakat şehirle münasebet şekli ve derecesidir. Şimdi, mesele böyle cemiyet münasebeti bakımından konunca, sadece kilometre ile ölçülen uzaklık, yakınlık kendi başına fazla bir şey ifade etmez. Asıl mühim olan taşıma ve haberleşme vasıtalarının, demir yollanma ve otomobil ve kamyonların işlediği yolların vaziyetini dikkate almaktır. Bir nüfus topluluğunun (yani bir köyün, bir kasabanın, bir şehrin) mevcut yollar sistemine, taşıt ve haberleşme vasıtalarının durumuna göre mevkii nedir? Cevap verilmesi gereken soru budur. "A" köyü ile "B" köyü bir kasabaya aynı mesafede olabilir, fakat, "A" köyünün düzgün bir yolu varsa ve otobüsle kasabaya yarım saatte gidiliyorsa, "B" köyünden ise yolsuzluktan dolayı hayvanla üç saatte kasabaya gidiliyorsa, "A" köyü kasabaya "B" köyünden daha yakındır diyebiliriz. Bunlar harita üzerinde kasabadan aynı uzaklıkta görünmekle beraber, sosyal münasebetler ve tesirler bakımından biri diğerinden çok daha fazla kasabaya yakındır; ve bu hal iki köyün içtimaî hayatında ve durumunda kendisini belli eder.

Yakın ve uzaklığa, yâni topluluklar arasındaki münasebetlerin az veya çok oluşuna tesir eden diğer bir şart da yol masrafıdır. İki köy, zaman itibarile kasabaya aynı yakınlıkta, diyelim dört saatlik mesafede olabilir, fakat birisinden gidildiği zaman yol masrafı 10 lira tutuyorsa, diğerinden gidilince de üç lira tutuyorsa, ikincisi birincisinden kasabaya daha yakındır; yol masrafı köyle kasaba arasındaki insanların ve eşyanın, emtianın, gidiş gelişine tesir eder.

Toplulukların "kapalı" veya "açık" olma halinin ve derecesinin ölçüsü dışla olan münasebetlerdir. Herhangi bir topluluğun, sosyal hayatında ve müesseselerinde dışla münasebetlerin büyük, derin tesirleri vardır. Fakat dışla münasebetler, yollar, taşıt ve haberleşme vasıtalarının durumu da mevcut teknik ye istihsal sistemine bağlıdır, Makine sanayiinin, eşya mübadelesinin (ticaretin), iş bölümünün ileri olmadığı yerlerde birbirine yakın toplulukların bile birbirlerile münasebeti azdır, kasabaya yakın köylerin bile kasaba ile fazla bağlılığı yoktur. El sanayiinin, gayet dar mahallî ticaretin ve ancak kasabaların -büyük şehirlerin değil- mevcut olduğu cemiyetlerde nüfus toplulukları (kasabalar, köyler) bugüne nisbetle daha kendi içlerine kapalı, daha kendi kendilerine yeter, dışla münasebetleri az bir durumda idiler. Makine, buhar ve elektrik enerjisi el âletinin ve kol kuvvetinin yerini alması ile sanayide, ticarette, taşıma ve haberleşme sisteminde büyük ilerlemeler meydana geldi ve topluluklar kapalılıklarını kaybederek geniş bir iş bölümü sistemi içinde, diğer topluluklara bağlı, dışla münasebette, "açık" bir hale geldiler. İşte bizim köylerimiz, cemiyetimizin teknik, iktisadî ve kültürel sahada değişmesine uygun olarak, birinci kapalı halden ikinci açık hale doğru, saydığımız şartlara bağlı olarak, derece derece değişme halindedirler. Her köyün durumu, o topluluğun iktisadî temeline ve yollar sisteminde aldığı mevkie ve büyük merkezlere olan yakın veya uzaklığına göre değişir. 1941 ve 1942 senelerinde batı vilâyetlerimizden birinde iki gurup köy seçtik. Birinci gurup köylerde daha ileri istihsal şartları vardı; dünya piyasası için, para eder menkul yetiştiriyorlardı. Aynı zamanda bu köyler vilâyet merkezine ya-

kın, ona günlük otobüs servisi ile bağlı idiler. İkinci gurup köyler merkezden sekiz saat uzakta, başlıca taşıt vasıtası merkep olan, istihsali geri ve verimsiz dağ köyleri idi. Bu iki köy gurubu arasında hem iktisadî temel, hem dışla münasebetler bakımından farklar vardı; bu farklar iki gurubun bütün sosyal durumunda tesirlerini gösteriyordu.

Bu esas, umumî, tayin edici şartların çizdiği sınırlar içinde, diğer ikinci derecede amil olan şartlar da bir köyün dışla olan münasebetlerine ve yeniliklere uyma derecesine tesir edebilir. Meselâ, bahsettiğim araştırmalarda, birinci gurup köylerin yer aldığı mıntakada, başka bölgelerden gelip yerleşmiş olan bazı köylerin eski, yerli köylerden daha fazla şehirleşmiş olduğunu gördük. Bunun sebebi, bu köylerin kendilerine mahsus bazı şartlardan geliyordu. Bu köylerin kendi hususî örf ve adetleri yerli köylerin örf ve âdetleri kadar mutaassıp, muhafazakâr değildi; onun için onlar, yeni şehir hayatı şartlarına ve tarzına daha kolayca uyabiliyorlardı. Bu halin tam aksi de varit olabilir. Bir aşiretin yerleşmesi ile meydana gelen bir köy aşiret teşkilatından arta kalan şartları daha bir müddet devam ettirebilir ve aşiret birliğinin verdiği tesanüt ve mukavemetle, civardaki diğer köylerden daha az dış münasebetlerin tesirinde kalabilir. Fakat bu ikinci derecedeki âmiller, nihayet "daha az", "daha çok" farkları, nisbî farklar doğurur.

Topluluklar arasında derece derece değişme farkları olduğu gibi, bir topluluğun içinde de ayrıca farklar mevcut olduğu görülür. Yani bir köy, veya şehir, bir bütün olarak, topluluğu teşkil eden kısımlar eşit olarak değişmez. Köyde mevcut istihsal münasebetleri, topluluğu sosyal tabakalara ayırır, servet farkları doğurur. Yaptığımız etüdler, zengin, hiç değilse hali vakti yerinde köylü ailelerinin toprağı olmıyan veya yetersiz olan fakir ailelerden daha fazla şehirleştiğini gösterdi. Zira, zengin köylü yakın kasabaya daha sık gider, hattâ, uzak, büyük şehirlere gitmek imkânına da maliktir. Yani onun münasebetler çevresi çok daha geniştir. Şehir eşyasını, âdetlerini benimsemek için de iktisadi durumu müsaittir. Fakir köylü ise hem köyünden kolay kolay kıpırdayamaz, hem de şehir eşyası, şehir elbisesi almaya parası yoktur. İkincisi, vilâyet merkezine yakın, "açık" köylerde, şehirli gibi giyinmek, hareket etmek ilh. sosyal mevki, şeref alâmetidir; köyün sosyal değerleri arasında yer almıştır. Onun için bu köylerde şehirleşmek, daha ziyade üst tabakanın vasfı olarak beliriyor.

Tetkik ettiğimiz köylerde (bunu umumiyetle köylerimiz için de söyliyebiliriz) hâkim iş bölümü şekli cinsiyete, kadın ve erkeğe göre olan iş bölümüdür. Tetkik ettiğimiz köyler arasında şehirleşmiş olan ova köylerinde iş zümreleri hafiften belirmiş olmakla beraber en bariz iş bölümü yine kadınla erkek arasındadır. Mevcut iş bölümü sistemine göre, erkek hariçle münasebeti icap eden işleri görür: mahsulü kasabaya götürmek, ailenin kasabada alış verişini yapmak, resmî işleri takip etmek gibi. Kadının işleri ise eve ve tarlaya münhasırdır. Buna, dinî görüşün ve örf ve âdetlerin kadına verdiği mevki de ilâve edilince, kadının faaliyet ve münasebetler sahası erkeğinkinden çok daha dar kalıyor. Bunun neticesinde, erkekler kadınlardan daha fazla şehirleşiyor. Bu fark bazı köylü ailelerde, aynı sofraya oturan kadınla erkeğin birinin elle, diğerinin çatalla yemesi şeklinde bile tecelli ediyor.

Bir topluluk içinde bu zümrelere göre olan farklardan maada, az adette ferdî

farklara da tesadüf ediliyor. Bazı fertler kendi hayat şartlarından veya tecrübelerinden dolayı şehirleşmeğe daha mütemayil görünüyorlar, veya kendileri de farkına varmadan daha şehirleşmiş oluyorlar. Buna sebep olan âmil şu veya bu olabilir, fakat bu fertlerde de yine müşterek ve sosyal mânası olan bir vasıf görülüyor: köy cemiyetinden kopmuş olmak, ona uymamak. Meselâ bir köyde rastladığımız tip, uzun seneler askerlik etmiş, memleketin bu sebepten bir çok yerlerini gezmiş, hattâ geçen harpte yabancı bir memlekette uzun seneler esir kalmış bir çavuştu. Bu suretle köyün dar muhitinden kopmuş bir insan. Bu çavuş süratle değişmekte olan köyünde, değişmelere ön ayak oluyordu. Bir ikinci misal de, babasının hasisliği ve sertliğinden dolayı ailesini terk edip genç yaşında kendi hayatını kurtarmak zorunda kalmış olan bir gençti; bir kadın vakasından dolayı hapse girişi de köyden onu büsbütün uzaklaştırmıştı; biz kendisiyle tanıştığımızda, ilk fırsatta köyden göçmeyi tasarlıyordu. Köy cemiyeti ile bağını gevşetmiş, veya o cemiyete intibak edemiyen tipler diğerlerinden daha ziyade değişikliğe, yeniliklere uyuyorlar veya uymağa ruhen müsait oluyorlar. Fakat değişikliğin fiilen gerçekleşmesi yine reel şart ve imkânlara bağlı kalıyor.

Köylerimiz "kapalı" bir halden "açık" bir hale gelirken, köy sosyal organizasyonunda, nüfusun tabakalaşmasında ne gibi değişmeler meydana geliyor? Daha sonraki yazılarında bu konuyu incelemeğe çalışacağım.

Adımlar, Sayı 4, Eylül 1943

Ömer Faruk Toprak, İnsanlar

(şiirler), İstanbul, 1948.

A. Kadir, Teblİğ

(şiirler), İstanbul 1943.

Bu kitapların birincisinde dokuz, ikincisinde on sekiz şiir var, Ömer Faruk Toprak uzunca, Kadir ise kısa şiirler yazıyor. İki genç şairimizin bu iki küçük kitabı bugünkü şiirimizin aldığı istikameti, ilerlediği yolu göstermesi bakımından manâlıdır. Bugün umumiyetle dünya şiirinde başlıca iki istikamet görülüyor: Biri, çökmekte olan, zamanını yaşamış bir devrin sıkıntısını, bedbinliğini ifade eden, mazi hasreti çeken, bugünün realitesinden kaçan şiir. Bu tarzda yazanlar ve bu çeşit şiirlerden hoşlananlar, şiiri, hayattan, gerçeğin zorluklarından bir kaçınma vasıtası olarak kullanıyorlar; bu çeşit şiir, bozguna uğramış bir ruh halinin ifadesidir, meselâ "Bu Harp Yıllarında Fransız şiiri"nde görüldüğü gibi (Adımlar, sayı 1)... Şiirin aldığı diğer bir istikamet, çökmekte olan bir devrin şartları içinde yeni ve ileri olan cereyanları, "geleceği" hazırlıyan "bugün"ü duymak, hayatla, halkla teması kesmeden, bugünün zorluklarından yılmadan şiiri bugünün sıkıntılarım, meselelerini, ümitlerini, gayelerini ifade etmek için kullanmak yoludur. Birinci çeşit şiir muvakkattir; ölmeğe mahkûmdur, hattâ büyük mikyasta şimdiden geçmişin malı olmuştur. İkincisi bu devrin hakiki şiiridir; muhtelif memleketlerde bu devrin büyük şairleri bu guruptandır.

Yukarıda ismi geçen iki şiir kitabı, memleketimizde de şiirin realist, verimli, dünya sanatının gidişine uygun bir yola girdiğinin iki yeni ifadesidir. Bu kitaplardaki şiirleri ve diğer bazı genç şairlerimizin şiirlerini, "Serveti Fünun" neslinin, hattâ bugün hâlâ yazmakta olan fakat artık, eski nesil diyebileceğimiz şairlerin eserleri ile karşılaştırmak, ikisi arasındaki uçurum denilecek kadar büyük farkı, bugünün, gençlerin lehine olarak ne keskin gösteriyor! Şiirimiz bulutlardan yer yüzüne iniyor; gerçek hayattan bir kaçınma vasıtası, marazî bir meşgale olmaktan çıkarak bilâkis hayatın ta kendisini ifade eden bir vasıta, canlı gürbüz bir faaliyet oluyor; kısacası çıkmaz yoldan kurtularak geniş sanat ufuklarına götürecek bir yola giriyor. Buna ne kadar sevinsek azdır. Bu genç şairlerimizin yollarında devamlı bir surette ilerlemelerini temenni edelim. Zamanımızın büyük Türk şairi, millî şiirimiz bu realist, yaşamak şevkini ve insana ve geleceğine inancı ifade eden, hayattan, gerçekten korkmıyan istikamette çalışarak meydana gelecektir.

Şekil bakımından bu iki şiir kitabı bugünün şiirini vasıflandıran "serbest nazım" şeklindedir. Serbest nazım yazmak, vezinli ve kafiyeli yazmaktan çok daha zordur, zira şair yerleşmiş, muayyen kalıplardan faydalanamıyor, kendine has bir şekil ve ritim yaratmak, kelimelerle vezinlerle oynayarak değil, mevzuun ve fikirlerin akışı ile ritmini, şeklini bulmak zorundadır. Gerek Ömer Faruk Toprak'ta, gerek A. Kadir'de yer yer güzel parçalar, kendilerine has buluşlar bulunmakla beraber her iki kitaptaki şiirler umumiyetinde başka bir şair veya şairlerin kuvvetli tesirini taşıyor. Fakat bu iki kitap iki genç şairimizin ilk eserleridir. İlk eserler hemen her zaman daha evvel yazanların tesirini, hattâ taklidini taşır; en büyük sanatkârlarda bile bunu

görüyoruz. Bu genç şairlerimizin de ileride daha olgun, daha orijinal eserler verebileceklerini bize umduran belirtiler bu ilk eserlerinde eksik değildir.

Adımlar, Sayı 4, Eylül 1943

Hangi Manada Millî İlim

Millî sanat, millî edebiyat meseleleri gazetelerimizde, dergilerimizde en çok münakaşa edilen mevzulardandır. Aynı derecede olmamakla beraber, son zamanlarda "millî ilim" konusu da muhtelif yazılarda yer almağa başladı, ilmin ne olduğu meselesi ve bu meyanda "millî ilim"den anlaşılacak mâna, ilk bakışta gayet nazarî, ancak küçük bir "bilgin" zümresini ilgilendiren bir mesele gibi görünür. Hâlbuki bir çok nazarî meselelerde olduğu gibi "millî ilim" bahsinde de kabul edilen görüşün, alınan tavrın hareketlerimizin şu veya bu istikamette gelişmesi üzerinde tayin edici bir rolü vardır. Memleketimizde ilmin gelişmesi, ilim sahasında diğer ileri milletlerle boy ölçüşülebilir bir hale gelmemiz, diğer şartlar yanında bir de doğru bir ilim anlayışından hareket etmekle mümkün olabilir. İkincisi, yazının sonunda da göreceğimiz gibi, "millî ilim" bahsinde ileri sürülen bazı sakat görüşler, bazı iktisadî ve siyasî görüşlerle sıkıdan ilgilidir.

Tâ lise sıralarında iken ilmin, hâdiseler arasında evrensel, değişmez münasebetleri aradığını öğrenen bir okuyucuya "millî ilim" tabiri tenakus ihtiva eden bir terim olarak görünür, ilim, gerçeğin bilgisi olduğuna göre millî hudutlara göre değişen ilim olur mu? Talebelerimden birinin bu hususta bir gün dediği gibi, sukut kanunu Almanyada başka, Çinde başka mıdır?

Bu itirazlara "millî ilim"den bahsedenler ilimde bir ikilik yaparak cevap vermeğe çalışıyorlar. "Tabiat ilimleri", "manevî ilimler" diye bir ikilik ileri sürüyorlar. Bunlara göre, tabiat ilimleri, fizik, kimya, mıntakadan mıntakaya, cemiyetten cemiyete değişmez, fakat "manevî ilimler", yani psikoloji, iktisat, sosyoloji gibi insan ilimleri cemiyetten cemiyete değişir; bu ilimlerde, hadiseler arasında evrensel, illi münasebetler bulunamaz; tamimler, kanunlar mümkün değildir. Her cemiyet, her kültür kendi başına tetkik edilebilir, herbirinin kendine mahsus vasıfları vardır.

Görülüyor ki bu iddia muayyen bir realite görüşüne dayanıyor. Bu görüşü biraz daha inceliyelim. Tabiat hadiselerinde, deniyor, tekerrür vardır, esasda müşterek vasıflar vardır ve tabiat hadiselerinin hâkim vasıfları bu tekrar eden, müşterek olan vasıflardır; bu vasıflar tecrit edilerek umumî hükümler vermek, neticelere varmak mümkündür. Halbuki, iddia devam ediyor, her cemiyet diğerlerine benzemiyen tek, kendine mahsus vasıfları olan bir varlıktır. Her cemiyetin kendine has bir gerçeği vardır ve ancak kendi başına tetkik edilerek, "içtimaî ruh"una nüfuz edilerek anlaşılabilir. Bunun için cemiyetler arasında mukayese yapmak, umumî neticelere erişmeğe çalışmak beyhudedir, yanlıştır.

Her cemiyetin, diğerlerine benzemiyen, kendine has bir takım sosyal şartları olduğu doğrudur; her cemiyet kendi coğrafî ve tarihî şartlarının neticesi olarak kendine has bir takım sosyal belirtiler gösterebilir. Yukarıki iddialarda yanlış olan, bundan, umumî neticelere varılamıyacağı, cemiyetler arasında mukayeseler yapılmıyacağı neticesini çıkarmaktır. Yapılan bu yanlış istidlal ise, tabiat âlemi ile in-

san âlemi arasında yapılan tefrikin sakatlığından doğuyor. Tabiat âleminde tekrar eden, müşterek olan hadiseler vardır, sosyal gerçek ise benzeri olmıyan, kendisine has bir varlıktır diye bir ikilik yapmak yanlıştır, gerçeğe uygun değildir. Realitenin her safhasında, ister fizikî, ister psikolojik ve sosyal olsun, hadiselerin hem tekrar eden, müşterek olan cepheleri vardır, hem herbirinin kendine has olan, diğerlerine benzemiyen cepheleri vardır. Bütün müşahhaslığında ele alındığı zaman iki çam ağacı, aynı cinsten iki köpek yavrusu, iki taş parçası, hattâ iki su damlası birbirine benzemez, iştirâk -ayrılık, tekerrür- oluş mutlak (absolut) mefhumlar değildir; bunlar elimizdeki probleme, araştırmamızın hedefine göre realitenin her hangi bir safhasına tatbik edilebilir.

"Tabiat ilimleri"nin elde ettikleri büyük başarıdan sonra bugün tabiat hadiselerinde evrensel, illî münasebetler bulunduğunu, tabiat hadiselerinde bir düzen olduğunu kolayca kabul ediyoruz. Hâlbuki ilim görüşü olmıyan bir insan için tabiat hadiselerinde bu çeşit münasebetler görmek, tabiat hadiselerinin bir düzeni, determinizmi olduğunu düşünmek, insan âleminde bunların mevcudiyetini düşünmek kadar zordur, ilmin ileri sürdüğü şekilde bir tabiat anlayışına insanlık binlerce senelik bir gelişmeden sonra, daha pek yakın zamanlarda varabilmiştir. İlmi zihniyet ve ilmî metod gittikçe sahasını genişletmiş, biyolojik hâdiselere teşmil edilmiş ve nihayet sıra insan hâdiselerine, psikoloji ve sosyolojiye gelmiştir, ilmî metodun tatbikinin her genişleyişi, her yeni sahaya tatbiki önce bir itiraz ve mukavemetle karşılanmıştır. Galile zamanında ilmî metodun fizik hadiselere tatbikine karşı gösterilen mukavemet, şimdi, manevî ilim taraftarları tarafından, ilmî metodun insan hâdiselerine tatbikine karşı gösteriliyor. Birincisi, ne kadar geri, bilginin gelişmesine engel olan bir hareket idiyse, ikincisi de aynı şekilde geri ve ilmin gelişmesine engel olmıya çalışan bir harekettir; birincisi nasıl muvaffak olamadı ve ilim dev adımlarla ilerledi ise, ikincisi de aynı akıbete mahkûmdur.

"Manevî ilim" taraftarları iddialarını daha başka çeşitten yaptıkları ikiliklere de dayatıyorlar. Meselâ tabiat âlemi determinizim âlemidir; insan âlemi ise hürriyet âlemidir, insanın hür iradesi vardır diyorlar. Tabiat âlemi sadece var olan hâdiselerden müteşekkildir; halbuki insan âleminde bir de mevcut hâdiselerin nasıl olması lâzım geldiğini gösteren kaideler, ölçüler vardır; diğer bir deyimle, insan âlemi "değerler" âlemidir. Bu noktalar bu yazıda ele aldığımız "millî ilim" mevzuu ile doğrudan doğruya ilgili olmadığı için bunların üzerinde burada durmıyacağım. Bu mevzuu daha teferruatlı olarak bir başka yazımda ele almıştım.(1) Yalnız şuna işaret edip geçeyim ki, insan âleminde değerlerin mevcudiyeti insan cemiyetleri hadiselerine ve bu değerlerin kendisine müsbet ilim metodunu tatbikine mani değildir; bilâkis, verimli bir surette ancak bu metodla tatbik edilebilir ve ediliyor. İkincisi, psikoloji ve sosyoloji henüz ihtilâflardan kurtulamamış, yeni, genç ilimler olmakla beraber, bu ilimlerin son bir asır zarfında kaydettikleri ilerlemeler, bugün bu ilimlerde kabili itimat bilgi olarak mevcut olan kısımlar, müsbet ilim metodunun tatbiki ile, insan hadiselelerinde de determinizm olduğu ve tamimlere erişebileceği görüşüne dayanarak yapılan çalışmalar neticesinde meydana gelmiştir. İnsan hadiselerini önceden haber verebilmek, kontrol altına alabilmek imkânı, insanlığın kendi akıbetine hâkim olabilmesi, kısacası, bilgimizin verdiği neticelere dayanarak

muvaffakiyetle aksiyona geçebilmemiz ancak müsbet ilim yolunda ilerlemekle elde edilebilir.

Görülüyor ki, yukarıda anlattığımız mânada "millî ilim" anlayışı çıkmaz bir yoldur, hattâ böyle anlaşılınca ilim kelimesini kullanmak doğru değildir, ilim kelimesine birbirinden tamamiyle ayrı, hattâ birbirine zıt iki ayrı mâna verilmiş oluyor. İlim kelimesine bugün ancak "müsbet ilim" tabirinden anlaşılan mâna verilebilir; fizik, kimya, biyolojiden ilim olarak bahsettiğimiz zaman kelimeyi bu mânada kullanmış oluyoruz. İnsanlara, hâdiselere hâkim olabilmek, hâdiseleri kendi insan maksatları için kontrol altına alabilmek imkânını bu hakikî mânadaki ilim anlayışı ve metodu vermiştir. Modern tababet, sanayi, taşıt ve haberleşme vasıtalarındaki ilerlemeler, hep bu ilim anlayışı ve metodu ile elde edilen bilginin tatbiki neticesinde mümkün olmuştur. Psikolojik ve sosyal hâdiseler âleminde muvaffakiyet de ancak aynı vasıtaları kullanmakla gerçekleşecektir.

Bir başka mânada, daha isabetli olarak "millî ilim"den bahsedilemez mi? İlmin müşterek bir metodu vardır ve her ilim şubesi, meseleler ortaya koyar, sualler sorar ve bu meselelerin hallini, suallerin cevabını gerçeği tetkik ederek araştırır, insan ilimleri sahasında biz de ilmin metodunu kendi cemiyetimizin, insanlarımızın tetkikinde kullanır, problemlerin hallini, suallerin cevabını kendi gerçeklerimizi araştırarak bulmağa çalışırız. Hâdiseler arasında evrensel, ilmî münasebetler vardır, bunların müşahhastaki belirtileri mahallî şartlara göre tenevvü (variation) gösterebilir. İşte umumî münasebetler formüllerinin bizim cemiyetimizdeki belirtilerini, müşahhas muhtevalarını tetkik edebiliriz ve etmeliyiz de. Ancak bu mânada "millî ilim"den bahsedilebilir. Bu tarzda ilmî çalışma hakikî ilim anlayışına uygundur; böyle tetkikler, hem umumî neticelere, formüllere, illî münasebetlerin tesbitine götürür, insanlığın bilgi hazinesine ilâveler yapmayı, onu ilerletmeyi mümkün kılar, hem de kendi cemiyetimizi, kendi gerçeklerimizi öğrenmemize yol açar.

Yazımızın başında işaret ettiğimiz gibi, bu "millî ilim" meselesi ve bunun dayandığı tabiat ilimleri, manevî ilimler ikiliği meselesi ilk bakışta göründüğü gibi sadece nazarî, mücerret bir mevzu değildir. Aksiyon için, hareketlerimizin alacağı istikamet için, mühim mânası vardır. İnsan ilimlerinin memleketimizde gelişebilmesi hiç değilse kısmen, doğru bir ilim anlayışından hareket etmekle olur. Manevî ilimler, tabiat ilimleri ikiliğini kabul ederek işe girişecek bir kimsenin çalışmaları ile ilmin birliğini kabul eden ve müsbet ilim metodu ve anlayışı ile çalışan kimsenin tutacağı istikamet ve varacağı neticeler -veya neticesizlikler- birbirinden tamamile ayrı olacaktır. Birincisi, fizik, kimya, biyolojide çok verimli başarılara götüren ilim anlayışına ve metoduna tamamile aykırı bir yol tutmuş olacaktır.

İkincisi, yukarıda tenkit ettiğimiz çeşitten "millî ilim" anlayışı, her cemiyetin, her kültürün diğerlerinden ayrı, nevi şahsına münhasır, tek bir varlık oluşu görüşü, bugün siyasî bir mâna taşımaktadır. Bu tarzda "millî ilim", "manevî ilim" anlayışı kültür otarşisine götürür, ayni esas zihniyetin ilim sahasındaki belirtisidir. Bu, sanat, edebiyat için iddia edildiği gibi ilim sahasında da kendi içimize kapanmak, diğer cemiyetlere, insanlığın müşterek ilim gelişmesine sırtımızı çevirmek, "biz kendi ilmimizi yapacağız ve bu başka bir milletin ilmine benzemiyecek" diye kendimizi dar, kör bir yola saptırmak, bir daire içinde dönmek demektir. "İlmî otarşi", kültür

otarşisinin ilim sahasında tezahürüdür; kültür otarşisi ise sıkı sıkıya ekonomik otarşi fikri ile bağlıdır. "İktisatta otarşi" ve "kültürde otarşi" şartlarına aynı memleketlerde rastlıyoruz. İktisadî otarşi, yani iktisadî sahada kendi kendine yeterlik ve dışa kapalılık, kapitalist rejimin doğurduğu iç ve dış zorluklardan yılan garp memleketlerinde, meselâ Almanyada, bu zorluklara bir çare olarak ve emperyalist gayelerle girişilecek harplere bir hazırlık olarak ileri sürülmüş ve tatbik edilmeğe kalkışılmış bir siyasettir. Bu iktisadî otarşi ile beraber kültür otarşisi de ileri sürülmüş ve ilimde ifadesini yukarıda tenkit ettiğimiz "millî ilim" anlayışı şeklinde bulmuştur. İktisat ve kültür otarşisinin kuvvetle müdafaa edildiği memleketlerde bu sözde "millî ilim" anlayışı yalnız manevî ilimlere yani insan ilimlerine değil, hattâ fizik gibi müsbet ilim şubelerinin en ilerlemiş, gelişmiş olanına da tatbik edilmeğe kalkışılmıştır; yirminci asır ilmine ismini vereceği söylenen Einstein gibi büyük bir fizikçinin nazariyeleri ve fizikteki başarıları "yahudi fiziği" diye damgalanmıştır. Bu da, sözde tamamile ilmî, nazarî bir mesele imiş gibi ortaya sürülen bu "millî ilim" iddiasının ne kadar yakından siyasî maksatlara bağlı olduğunu gösterir.

Bu noktada şöyle bir sual hatıra gelebilir: İktisadî ve siyasî âmiller neticesinde meydana gelen bu görüşe neden ilmî bir kisve verilmek istenmiştir? Çünkü her devrin inandığı, yüksek tuttuğu bir takım kıymetler vardır. Hakikat ölçüsü bu kıymetlere göre ayarlanır. Meselâ ortaçağda bir fikrin gerçeğe uygun olup olmaması dinî otoriteye göre tayin edilirdi. Galile dinî makamlar tarafından mahkeme edilip mahkûm edildiği zaman, dünyanın güneşin etrafında döndüğü hükmü, Aristoya ve kilise büyüklerinin yazılarına, dinin doktrinlerine uygun olmadığı için yanlıştır, deniyordu. Orta çağda hakikatin ölçüsü dindi. Zamanımızda hakikat ölçüsü, haklı olarak, ilimdedir. Modern cemiyetlerin sosyal değerleri arasında ilim başlıca mevkii almıştır. Dinin indirildiği tahta ilim oturtulmuştur. Bunun için siyasî maksatlar, dar menfaat kayguları ile ileri sürülen görüşler de müdafaa edilebilmek, haklı gösterilebilmek için ilmin otoritesine sığınmak, sözde ilmî bir kisveye bürünmek mecburiyetinde kalıyor. Bu suretle bir takım sahte-ilim kolları da meydana gelmiştir. Muhtevası siyasî olan ırk üstünlüğü iddialarını ilmî bir kalıba sokmak gayretleri bu sahte-ilim kollarından biridir. Aynı suretle, iktisadî otarşi ve onun tamamlayıcısı olan kültür otarşisi ve "millî ilim" taraftarları da iddialarını böyle sözde-ilmî hükümler, tasnifler ilh. ile desteklemek gayretine düşüyorlar. Onun için her hakikat kaçağı her cereyan gibi bunun da ömrü kısadır. Bütün tarih boyunca bunun bin bir misalini gördük.

(1) Behice S. Boran "Sosyoloji Anlayışında İkilik", Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, sayı 3, 1943.

Adımlar, Sayı 5, Eylül 1943

Sanatın Sosyal Şartları ve Roman

Sanat sanat içindir, sanat cemiyet içindir meselesinin münakaşası ile ilgili ve hemen hemen onun kadar hararetle münakaşa edilen konulardan biri de sanatın cemiyette aldığı yer ve oynadığı rol meselesidir. Diğer konuda olduğu gibi burada da takip edilmesi gereken yol "sanat şöyle olmalıdır veya olmamalıdır" tarzında fikir yürütmek değil, fakat bugüne kadar sanatın gerçekte ne yer aldığı ve ne rol oynadığını incelemektir.

Geçen yazımızda sanatkârın zarurî olarak, istese de istemese de içinde yaşadığı cemiyetin değerlerini, şartlarını eserinde ifade ettiğini söylemiştik. Bunun şahsî, sübjektif bir hüküm olmadığına, bugünkü tecrübî psikoloji sahasında yapılan araştırmaların bu hükmü tuttuğuna işaret etmiştik. Sosyal psikolojide, ferdin şahsiyetinin dışındaki sosyal değerlerin benliğine mal edilmesi, onun bir parçası haline gelmesi ile teşekkül ettiği, zengin müşahedelerle tesbit edilmiş bir hakikattir. Şahsiyet, sosyal değerlerin benliğe yerleşmesi ile teşekkül ettiğine göre, demiştik, sanatkâr yalnız kendisini ifade ve tatmin etmek için eserini yaratsa, orada yalnız kendi şahsiyetini ifade etmek isterse bile bu yine dolayısiyle içinde yaşadığı cemiyetin bir ifadesi olacaktır. Fakat, sanatkâr içinde yaşadığı cemiyetin, devrin şartlarını, değerlerini ifade eder demekle, sanatkârın ve sanat eserinin sosyal mahiyetinin ne olduğunu tamamile belirtmiş, bu konuyu tüketmiş olmuyoruz: "içinde yaşadığı cemiyeti ifade eder" cümlesi fazla umumi ve bunun için de müphem kaçıyor. Çünkü "cemiyet", iç yapısı itibarile mütecanis, her kısmı birbirine benziyen, birbirine eşit bir bütün değildir. En iptidaî cemiyetler bir tarafa bırakılırsa, bütün tarihî cemiyetler "tabakalaşmış" cemiyetlerdir, yani nüfus, üst, alt, orta diye geldiğimiz tabakalara ayrılmıştır. Şu halde sanatkâr, diğer bütün fertler gibi, yalnız bir cemiyete mensup bir insan değil, fakat bir cemiyette bir tabakaya mensup olan bir kimsedir; her fert gibi onun da sosyal tabakalaşma yapısında bir yeri vardır. Umumiyetle fertte en kuvvetle yerleşen kıymetler kendi ailesinin, komşularının, dostlarının, mesleğinin, hülâsa günlük hayatında temasa geldiği insanların ifade ettikleri kıymetler, yani kendi tabakasında yaşıyan kıymetlerdir. Umumiyetle diyorum çünkü bazı hallerde ferdin kendi tabakasından koptuğu, bunun için de kıymetlerini değiştirdiği olur. Bunun da yine sosyal sebepleri vardır, yalnız bu yazının konusu içine bu mesele girmediği için burada işaret edip geçiyorum.

Tabakalaşmanın en keskin ve aşikâr belirtisi tarihî devirlerin binlerce yılı boyunca dünyanın muhtelif yerlerinde muhtelif zamanlarda teşekkül edip sonra yıkılmış olan feodal cemiyetlerde görülür (bunlar mahallî derbeylik veya merkezî imparatorluk şekillerinde olmuşlardır). Bu cemiyetlerde idare eden, hâkim üst tabaka ile idare edilen alt tabaka arasındaki fark gayet keskin ve açık olarak örf ve âdetlerde hattâ kanunlarda ifadesini bulmuştur. Muhtelif nüfus zümrelerinin kılık kıyafetini bile âdetler veya kanunlar kat'î olarak tesbit etmiştir; cezalar mücrimin ve zarara

uğrıyan tarafın sosyal tabakalaşmadaki mevkiine göre sıraya konmuştur; bir köleyi öldürmekle bir asilzadeyi öldürmek aynı cezayı istilzam etmez. Bu cemiyetlerde sosyal tabakalar büyük mikyasta kapalıdır. Yani fertlerin tabaka değiştirmesi gayet güçtür, ekseriyet için imkânsızdır; herkesin sosyal mevkii doğuştan tesbit edilir ve ölünceye kadar ve kendinden sonra çocukları da o tabakada kalırlar. Bu cemiyetlerde sanatın durumuna baktığımız zaman, hayat şartlarında idare edenle idare edilen zümreler arasındaki keskin ayrılışa uygun olarak sanat faaliyetlerinin ve şekillerinin de farklılaştığı görülür. Cemiyetin yapısında olduğu gibi sanatta da bu farklılaşma keskindir. Meselâ Osmanlı imparatorluğunda bir hâkim zümrenin edebiyatı olan divan edebiyatı, onun mûsikisi, onun mimarisi olan camiler, çeşmeler, saraylar vardı, bir de halkın kendisinden çıkan, onun dili ile ifadesini bulan ve onun dileklerini, hislerini ifade eden halk türküleri, destanlar, masallar, işlemeler, rakıslar ilh., vardı. Aynı tarzda sanatın bölünmesini ortaçağ Avrupa cemiyetlerinde de görüyoruz. Orada da "saray sanatı" ve "halk sanatı" ikiliği ile karşılaşıyoruz. Meselâ, musiki sahasında Avrupa ortaçağ cemiyetlerinin vaziyeti Adımlar'ın birinci ve ikinci sayılarındaki "Musiki ve Cemiyet" yazılarında açıkça belirtilmiştir. Bu feodal cemiyetlerde aristokrat tabaka küçük bir zümre teşkil ettiğinden ve bunlar kıral veya imparator etrafında toplanmış olduğundan, bu zümrelerin sanatı, saray sanatı olarak beliriyor, siyasî kudret gibi sanat faaliyeti de bu merkez etrafında toplanıyor. Bu cemiyetlerde sanatkârın bir zümreye mensup oluşu ve onun kıymetlerini ifade edişi modern cemiyetlere nisbetle daha açıkça, daha elle tutulur bir surette belli oluyor; çünkü, bir taraftan dediğimiz gibi bu cemiyetlerde tabakalar arasındaki ayrılma daha aşikâr ve keskin olarak belirmiştir; ikincisi, bu cemiyetlerde, daha sonra kapitalist cemiyetlerde olduğu gibi, sanatkârın eserini satarak geçinmesi mümkün olmadığından, yani sanat henüz "ticarîleşmiş" olmadığından sanatkârlar ancak zengin ve kuvvetli prenslerin, kıralların himayesinde, onların sığıntısı olarak geçimlerini temin edebiliyorlardı; bunun için sanatkâr her şeyden evvel eserini aristokrat patronuna beğendirmek zorunda idi. Bu demektir ki sanatkâr ile okuyucusu, seyircisi veya dinleyicisi arasındaki bağ daha doğrudan doğruya idi; sanatkâr bu küçük aristokrat zümrenin isteklerine daha doğrudan doğruya tâbi olmak zorunda idi.

Kapitalist-burjuva cemiyetlerin teşekkülü ile vaziyet biraz bulanıyor; sanatın ve sanatkârın tabaka-mensubiyetini yakalamak ve halletmek feodal cemiyetlerdeki vaziyete nisbetle, daha kaypaklaşıyor. Bunun sebebini iki nokta etrafında toplıyabiliriz: birincisi, feodal cemiyet çözülüp yıkılır ve burjuva cemiyeti de belirip gelişirken cemiyet, sosyal münasebetlerin süratle değişme halinde olduğu, tabakaların arasındaki bölmelerin yumuşadığı, tabakadan tabakaya süratli ve büyük mikyasta nüfus hareketlerinin vaki olduğu bir devre geçiriyor. İkincisi, yeni cemiyet yapısına uygun olarak, sanatkârla sosyal tabaka arasındaki münasebet feodal cemiyettekinden farklı bir şekilde ifadesini buluyor.

İlk noktayı, cemiyet yapısında husule gelen değişikliği, yalnız bu makalenin konusunu ilgilendiren cephesinden, o da kısaca, ele alalım. Kapitalist iktisat sisteminin teşekkülü ile belirip kuvvetlenen burjuvazi sınıfının menşei, kökü, feodal cemiyetin alt kısmını teşkil eden avam tabakasında idi. Feodal cemiyette başlıca üç bölünme tanılıyordu, asilzade sınıfı, ruhban sınıfı ve avam. İlk iki sınıf beraber gittiğine göre

gerçekte iki tabaka vardı. Üçüncü ve alt tabakaya köylü, kasabalı, usta, çırak, tüccar, sanayici hepsi tefrik edilmeden dahildi. Burjuvazi bu üçüncü ve alt tabakada belirip kuvvetlendi ve önce bütün bu tabakanın öncüsü ve sözcüsü olarak aristokrasiye karşı koydu. Bir azınlık olan ve sosyal bütünlüğünü menşelerinin, kanlarının asaleti ile haklı göstermeğe çalışan aristokrasinin iddialarına karşı burjuvazi insanların doğuştan müsavi olduğu iddiasını sürüyordu; ferdî hakları tanımıyan, iktisadî faaliyetleri sıkı ve dar sınırlar içine hapseden, sanayiciyi ve tüccarı sıkıdan kontrol eden lonca teşkilâtına, bütün feodal iktisat kaidelerine karşı da ferdin hürriyetini, yani ferdî teşebbüs ve kazanç hürriyetini müdafaa ediyordu. Bu suretle sosyal ve siyasî kudreti aristokrasinin elinden alan, ve sosyal kökü itibarile de "avam" tabakasına, yani halk tabakalarına, mensup olan burjuvazinin cemiyet yapısında yükseliş hareketi başlangıçta bir halk hareketi gibi görünür ve burjuvazinin aristokrasiyi alt etmesine işçi ve köylü tabakaları da yardım etmiş ve inkılâp hareketine iştirak etmiştir. Bundan başka, müsavat ve hürriyet ideolojisine uygun olarak burjuvazi tabakalar arasındaki sosyal farklılığın kanunlarda belli ifadesini kaldırmıştır; artık kanunlar muhtelif zümrelerin kıyafetini, nasıl giyineceklerini tesbit etmez; cezalar fertlerin sosyal mevkiine göre sıraya konup ifade edilmez; kısacası kanun bakımından müsavîlik ilân edilmiştir. Üçüncüsü, gerçek sosyal şartlar da tabakaların açık olmasına, yani fertlerin tabaka değiştirmesine müsaitti. On dokuzuncu asrın sonralarına kadar genişliyen bir safhada olan kapitalist sistemde fertlerin zengin olup sosyal mevkilerini değiştirmeleri imkânı ve ihtimali feodal cemiyettekine nisbetle çok daha fazla idi. Hele Amerika gibi yeni ve tabiî kaynakları zengin memleketlerde fertlerin aşağı tabakalardan yukarı tabakalara yükselmeleri daha sık ve daha göze batar bir şekilde vaki oluyordu. Hasılı, kapitalist-burjuva cemiyeti sınıfsız bir cemiyet olmak iddiasında idi ve, yukarıdanberi birer birer kısaca işaret ettiğimiz gibi, bu iddiayı gerçekten doğru imiş gibi gösterecek, bu zehabı yaratacak âmiller de mevcuttu. Adet itibarile de burjuvazi -üst, orta ve küçük burjuvazi bir arada alınınca- aristokrat tabaka gibi küçük bir azınlık değil fakat nüfusun büyük bir kısmını ihtiva ediyordu. İşte adetçe kalabalık ve ideolojisi itibarile müsavatçı ve hürriyetçi olan, burjuvazinin sanatı bir tabaka sanatı gibi değil, umumiyetle halkın sanatı, yahut yeni terimle "millî sanat" olarak gözüküyordu. Kapitalist-burjuva cemiyet kendisini daha önceki feodal cemiyetle mukayese ediyor ve bu mukayesede yeni cemiyet sınıfsız, daha halkçı, daha hür bir cemiyet olarak beliriyordu. Halbuki aslında değişen tabakalaşmanın dış şekli idi; bu yeni cemiyette de kendi şartlarından doğan ve ona uygun bir tabakalaşma vardı; feodal cemiyette olduğu çeşitten bir tabakalaşmanın mevcut olmayışı, hiç bir çeşit tabakalaşmanın mevcut olmayışı demek değildi. Sanatkârın, mensup olduğu tabaka ile olan münasebet şekli de değişmişti, fakat bu mensubiyet ortadan kalkmış değildi. Zahiren yeni cemiyette sanatkâr daha hür görünüyordu; artık bir prensin, kıralın, ilh. yanına sığınmak, onun keyfine tâbi olmak zorunda değildi. Diğer her şey gibi kapitalist cemiyet sanat eserini de "emtia" haline, yani pazarda alınıp satılır bir şey haline getirmişti. Sanatkâr okuyucuya eserini satarak, para ile seyrettirerek, okutarak, dinleterek geçinebilirdi. Ama bu vaziyette de, üst mevkide olan tabakanın yine kontrolünde idi; burjuvazinin değerlerini, zihniyetini, emellerini aksettiren eser rağbet görüyor, satılıyor, bu zümrenin beğenmediği

ise piyasada tutunamıyordu.

Bir cemiyette mevcut tabakalaşma ve bu tabakalaşmanın değişmesi sanat şekillerine, ve çeşitlerine tesir eder. Meselâ edebiyatta romanın geç gelişmiş bir edebiyat kolu olduğu görülüyor; diğer taraftan destan modern cemiyetlerde görülmüyor, geçmiş, muayyen bünyeli cemiyetlerde yaşadığı beliriyor (*). Feodal cemiyetlerde kahramanların ve ilâhların maceralarını belirten destanlar, efsaneler, masallar gelişiyor; bu edebî şekiller modern kapitalist cemiyetlerde ortadan kalkıyor; Avrupada romanın gelişmesi ise bilhassa kapitalist-burjuva cemiyetlerin gelişmesi ile birlikte oluyor. Romanın konusu, yarı tanrı kahramanlar, efsaneleşmiş cengâverler değildir; romanın küçük bir kolu, tarihî romanlar müstesna, baş rolde olanlar kırallar, prensler, ilâhlar değildirler; burjuvanın kendisi ön plândadır ve bu tabakanın hayat görüşü, ahlâk telâkkileri, emelleri, aile münasebetleri, meslek hayatı ilh. anlatılır. Cemiyet yapısındaki değişikliği muvazi olarak, mevzuu itibarı ile roman "daha halkçı"dır: daha geniş halk zümrelerinin hayatını aksettirir, daha mütevazî tipleri hikâyenin kahramanı olarak seçer. Diğer bir vasfı itibarile de roman içinde doğduğu burjuva cemiyetinin karakterini aksettirir: roman, daha önce mevcut edebî şekillerden çok daha fazla fert ile meşguldür; ilk defa olarak ferdin iç hayatı bütün teferruatı, giriftliği, akışı ile romanda işlenmiştir. Destan, efsane, masal şahısların hareketleri ve başlıca dış vasıfları üstünde durur; "şahsiyet portresi" çizmek roman tarzında belirmiştir. Kısacası roman, kapitalist cemiyetin ferdiyetçi karakterinin edebiyatta bir belirtisidir.

Kapitalist cemiyette işçi tabakası adetçe ekseriyeti teşkil edip sosyal kudretini artırdıkça, kapitalist cemiyetin sanat ve edebiyatının da tabaka karakteri taşıdığı büsbütün meydana çıktı. Bu yeni tabaka da kendi sanat ve edebiyatını yaratmağa, hiç değilse mevcut sanat ve edebiyata tesir etmeğe başladı. Edebiyatta ve sanatta başlıca iki istikamet belirdi ve gittikçe birbirinden ayrıldı. Bir kol gittikçe dar mânada tabaka sanatı ve edebiyatı haline geldi. Harpler ve buhranlarla emniyet hissini kaybeden, sosyal mevkii sarsılan, cemiyetin gidişinde dümeni elden kaçırmağa başlıyan, aşağı kısımları eriyip kaybolan burjuvazinin, şaşkınlığının, bocalayışının, realiteden kaçışının ifadesi halini aldı. Bu realiteden kaçış bir taraftan, kısmen, eski romantik şekillerin devamı halinde ifadesini bulurken, diğer taraftan, çok daha kuvvetli bir tarzda, yeni yeni, kısa ömürlü cereyanların, bir sürü sonu "izm" ile biten sanat mesleklerinin meydana gelmesi şeklinde belirdi. Gerek edebiyatta, gerek sanatta bu realiteden kaçış, sanatkârın kendi içine kapanması ve müşterek insan vasıflarını, tecrübelerini değil, sadece kendi sübjektif hayatına has hadiseleri işlemesi halini aldı. Ancak küçük bir zümrenin anladığı veya anlıyorum dediği eserler, tablolar, şiirler, romanlar yaratıldı. Bu eserleri burjuvazinin ekseriyeti de anlamıyordu, ama yine bu sanat şekilleri ve eserleri gayet kesin olarak bu tabakanın mahsulü idiler, çünkü bu tabakadan olan sanatkârlar bu tabakanın içine düştüğü korkuyu, şaşkınlığı, realiteden kaçışı temsil ediyorlardı. Burjuvazi "altın deviri"ni geçirmişti; bu tabaka ile mukadderat birliği yapan veya sosyal menşeinin tesirinden kendini kurtaramıyan, daha geniş halk kitleleri ile kaynaşamıyan sanatkâr kendi içine kapanıyor, geniş hayat çevresiyle bağı kopmuş, mütemadiyen kendi kendini didiklemekten doğan mariz eserler veriyordu. Romanda bu hal kendini bariz bir surette gösterdi. "Şuurun

akışını" tasvir eden, inceleyen, ifade eden romanlar yazıldı. Bu cereyanın en tanınmış mümessili yakınlarda ölen James Joyce'dur. Romanın yukarıda işaret ettiğimiz ferdiyetçi ve psikolojik vasfı bu çeşit romanlarda son haddini bulmuştur; muharririn anlattığı fert artık o kadar yalnız kendine has tarafları ile ele alınmıştır ki, okuyucu onunla kendisi arasında bir benzerlik, müşterek bir taraf, eserde beşerî vasıflar bulamıyor, onun için de okuduğunu anlamıyor. Son haddine götürülen ferdiyetçilik, diğer fertlerle, okuyucu ile anlaşmayı, haberleşmeyi (communication) imkânsız kılıyor; sanatkârla hitap ettiği insan arasındaki bağ kopuyor.

Sanat ve edebiyatta ikinci kol, gittikçe daha geniş halk kitlelerine doğru açılmaktadır. Bu, feodal cemiyetten kapitalist cemiyete geçmekle başlıyan halkçı cereyanın ve onun sanat ve edebiyattaki tezahürünün devamı, yeni şartlar altında yeni şekillerde gelişmesi, halkçılık vasfının gittikçe artmasıdır. Artık bir fert baş rolde olmaktan çıkarılıyor, tiyatro eserlerinde ve romanda bir veya bir iki şahıs baş rolü oynamıyorlar; "baş rol"de olmak ortadan kalkıyor. Esere sosyal cereyanlar, kitle hareketleri fikirler hâkim oluyor. Romanda "baş rol"ün, "kahraman"ın kalkmasile birlikte mevzuda da değişme görülüyor. Sanatkâr artık yarattığı karakterlerin iç hayatının çıkmaz dehlizlerinde dolaşmıyor; alâkası, dış şartlardan kopmuş, kendi başına ele alınmış fertlerin iç hayatı değil, dış sosyal şartlar içinde ve onlarla ilgili olarak harekete geçen, his eden, düşünen fertlerdir; karakterlerini bu şekilde yaratıyor ve yaşatıyor. Bugünün canlı, kuvvetli sanat eserleri, romanları bu ikinci cereyanın mahsulleridir; yarına geçecek olan, dünden bugüne gelen sanat cereyanını yarına bağlıyacak olan eserler de bunlardır; çünkü bunlar cemiyetlerin umumî gidişine, tekâmülüne aykırı bir istikamette değil, onunla birlikte ilerliyorlar; artık geçmişe malolmuş değerleri değil, bugünün ileri, yarına doğru değişen değerlerini ifade ediyorlar. Bu ikinci kolun, bu yeni ve gürbüz sanat ve edebiyat kolunun bir diğer vasfı da sanat ile edebiyatın cemiyette aktif bir rol oynadığını ve oynaması lâzım geldiğini ileri sürmesidir. Bu anlayışa göre, bütün sanat şekilleri ve eserleri, tabiî bu meyanda roman da, yalnız cemiyeti pasif bir surette aksettirmekle kalmazlar, fakat cemiyetin değişmesinde aktif bir rol de oynarlar ve sanatla edebiyat gittikçe daha şuurlu bir surette cemiyetin değişmesinde, gelişmesinde rollerini oynamalıdırlar. Böyle aktif bir sanat anlayışı hangi hakikatlara dayanıyor? Cemiyetlerin değişmesinde sanatla edebiyatın rolü nedir? Bu sualler, cevapları ayrı bir makalenin konusunu teşkil edecek kadar mühimdirler.

(*) İki yıl önce Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde destan mevzuu üzerinde yapılan kollekyumda Doç. Pertev N. Boratav destan şeklinin cemiyet yapısı ile ve üst tabaka ile olan ilgisini belirtmişti.

Adımlar, Sayı 6, Ekim 1943

İngiliz Romanının Sosyal Cephesi

İngiltere'de roman, edebî bir nevi olarak, onsekizinci yüzyılda meydana gelir. Onsekizinci yüzyıl, tâ on dördüncü yüzyıldanberi ticaret, yeni keşfedilen memleketler, buralardan gelen servet, feodal ziraat sisteminin çökmesi ve saire sebeplerle inkişaf edegelen kapitalist cemiyetinin de kuvvetlendiği bir devirdir. Cemiyetin bu inkişafiyle beraber roman nevi de tâ ondördüncü yüzyılda Chaucer'in manzum "Troylus and Cryseyde" hikayesiyle başlayıp muhtelif inkişaf merhalelerinden geçer; onaltıncı yüzyılda eski ve ortaçağ manzum hikâyelerinin nesir halinde bir araya getirilmesinden başka bir şey olmıyan ve o devir hümanistlerinin eserlerinde olduğu gibi daha ziyade okuyucuyu terbiye etmeği göz önünde tutan uzun bir takım eserler, onyedinci yüzyılda kalp kahramanlık maceralarını hikâye eden gayet uzun kitaplar, sonra hayali hakikat gibi gösterecek kudrette biricik kuvvetli macera hikâyesi, "Robinson Crusoe" -onsekizinci yüzyılın başında yine bu maceralı vakalar ve siyasî, içtimaî tenkitlerle dolu bir eser "Gulliver'in seyahatleri"- yazılır; ve nihayet roman müstakil bir edebî nevi olarak onsekizinci yüzyılın ortalarında kendini gösterir. İngilterede romanın babası bu yüzyılda yaşayan Richardson ile, işe onunla alay etmek üzere başlayan, sonra onunkilerden daha uzun ömürlü eserler yazan Fielding'dir.

Bu devirde böyle müstakil bir varlık olarak kendini gösteren romanın kısaca özünü verecek olursak diyebiliriz ki burada vakadan ziyade bir veya bir kaç şahsın tanıtılması mühimdir; bu şahıs veya şahıslar da eski tarihlerden, veya muhayyel hamaset vakalarının kahramanı olmuş kimseler arasından seçilmez. Romancının, karakter portresini itina ile ve okuyucuda, heyecan ve alâkada uyandıracak şekilde anlattığı kimse, artık o devir orta yahut fakir sınıfından seçilmiş bir kimsedir. Meselâ, Pamela ile erkek kardeşi sanılan Joseph Andrews birer hizmetçidirler. Tom Jones bütün roman boyunca soyu sopu bilinmeyen bir evlâtlıktır. Clarissa Harlowe de aristokrat değildir. Bunların muhiti ve hayatı o devir aşağı ve yüksek orta sınıfının muhiti ve hayatıdır. Eski romantik hikâyelerde mühimsenmiyen günlük hayatın teferruatı, sokak kavgaları, halkın gelip geçtiği kır yolları, hanlar, ticarethaneler, yazıhaneler, evlerin kıyı bucağındaki hizmetçilerin hayatı, burada da realiteye sadık kalınarak anlatılır. Sayısı ve kültür seviyesi zaten bu yüzyıla kadar artmakta olan orta sınıf, kendi hayatını aksettiren bu edebî nev'e daha fazla ilgi gösterir.

Fielding'le Richardson'un onsekizinci yüzyılda şekil verdikleri bu roman nevi, bundan sonra meydana gelecek belli başlı bütün romanlardaki hususiyetlerin nüvesini içinde saklar. Bunun böyle olması gayet tabiîdir; çünkü 19 uncu ve 20 inci yüzyıldaki İngiliz kapitalist cemiyeti, yine 18 inci yüzyıl cemiyetinin bir devamı ve inkişafından başka bir şey değildir. Bununla beraber 19 uncu yüzyılda romanın muhtelif çeşitlerinin belirdiğini veya diğer bir deyimle romanın muhtelif kollara ayrılarak geliştiğini görüyoruz. Bunları ancak başlıca vasıflariyle kısaca şöyle gruplandırabiliriz.

1. Önce, orta sınıfın ve burjuvalaşmış küçük toprak sahibi eşrafın, kadın, aşk, evlenme ve aile kurma alanlarındaki kıymet ve münasebetlerini işleyen ve mahdut birkaç kadın ve erkeği vakaya kahraman yapan romanlarla karşılaşıyoruz. Bu grupta bir yandan "Uğuldayan Tepeler", "Jane Eyre" gibi romantik ve bazan da mislikleşen aşk temleri etrafında yazılmış romanlar, bir yandan da bu yukarıki konuları realist bir görüş ve müsamahalı bir alayla anlatan Jane Austen'in romanları vardır.

2. Sonra, bu yüzyılın ortalarına doğru romancı artık devrin feminizm, ziyonizm, terbiye ve din meselelerini ele alıp bunlarla ilgili tezleri ileri süren romanlar ortaya koyuyor. Bunların başında George Eliot ile George Meredith (daha başka hususiyetleri de bulunmasına rağmen) gelir.

3. Bazı romancılar da orta sınıfın ve aristokrasinin hayatındaki aşırılıkları, yapmacıkları ve kalp tarafları deşen ve gülünç gösteren hiciv romanları yazarlar. Bu romanlarda roman sanatı, kendini doğuran cemiyeti tenkit eder. Bu nevi romancıların başında "Vanity Fair" (Benbencilerin Panayırı) adlı romanıyle Thacheray gelir,

4. Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında sınaî inkılâpla, daha da gelişmiş olan kapitalist sistemin, burjuvazi sınıfının zıt kutbu olarak ve burjuvazi sınıfıyle beraber meydana getirdiği işçi sınıfı kuvvetini hissettirmeğe başlar; burjuvazi sınıfını en tedirgin edici meselelerle karşı karşıya getirir. Grevler, sokak çarpışmaları, iş şartlarının düzeltilmesi için tahrikler ve tazyikler bunların siyasî sahadaki akisleri -parlamento mücadeleleri, Chartist hareketleri v.s. burjuvazi sınıfını işçilerin hayat ve çalışma şartları ile ilgilenmek zorunda bırakır. Cemiyetin bu durumu, romanda da tesirini kuvvetle gösterir. "Sosyal roman" denegelen roman nevini doğurur. Bu yüzyıın en kuvvetli, kısmen natüralist ve realist kadın ve erkek romancıları meselâ Dickens ve "Mary Barton", ve "Northan South" adlı eserlerile Mrs. Gaskell, romanlarının en mühimlerini bu meseleler etrafında yazmışlardır.

Bu yüzyılın en büyük romancılarından biri olan T. Hardy de devrinin problemlerini işler. Bu problemlerin bir kısmı ikinci gruba kattığımız romanların problemleridir. Bir kısmı da "sosyal roman" nevine katılabilecek vasıftadır. Ama Hardy'yi sosyal roman mümessillerinden ayıran başlıca vasıf sosyal problemler karşısında aldığı vaziyettir. Kapitalist cemiyetin kargaşalık ve düzensizliği, Hardy'de insanların iradesi dışında bir kör kuvvete inanmak şeklinde ve sosyal problemleri bu kör kuvvetin doğurduğu, bunun için de bu problemlerin halledilemiyeceği kanaati halinde belirir. Sosyal roman nevinde ise, meselâ Dickens'de, bu problemlere karşı, pratik ve ıslahatçı bir tavır alınır. Onların halledilebileceği inancı vardır. Yalnız hal çareleri inkılâpçı değil ıslahatçı nevindendir. Bunun içindir ki Hardy kötümser, Dickens ise iyimser bir ruhtadır.

5. Bu belli başlı roman kollarından başka romanın gelişmesi bakımından ehemmiyeti olmayan ikinci derecede bir roman kolu da realiteden kaçışı ifade eden romantik tarihî romandır. Bunun ustası olarak Sir Walter Scott'u görüyoruz. Bunlar, devirlerinden ve cemiyetlerinden uzaklaşmağa çalışarak ortaçağın parlak kahramanlık temellerini ele alırlar.

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında kapitalist sistem inkişaf devresinin artık sonuna gelmiş bulunuyordu. Artık genişleyen değil, gittikçe daralan bir iktisadî sistem haline gelmişti. İktisadî imkânların bu daralması neticesinde kapitalist cemiyetler

arasında rekabetler, çarpışmalar, harpler şiddetleniyor ve cemiyetlerin iç yapısındaki tezatlar ve sınıflar arasındaki mücadeleler keskinleşiyordu. Burjuvazi, artık ne mevkiinden, ne geleceğinden emindi. Cemiyetin buhran halini alan bu düzensizliği içinde gelenekler, eski kıymetler, inançlar, ahlâk kaideleri v.s., kökünden sarsılıyor, yıkılıyordu. Eski kıymetler sisteminin yıkılışı ve burjuvazi sınıfının içine düştüğü emniyetsizlik ve endişe hali, belirtilerini sanatta ve romanda da gösterdi...

Eski kıymetler sisteminin yıkılışı, cemiyeti tahlil ve tenkit edici eserlerde görünür. S. Butier ve daha sonra Galsworthy'nin romanlarında olduğu gibi. Bu yıkılış aynı zamanda eski kıymetleri red, inkâr ve onlara isyan şeklinde de tecelli eder. O. Wilde'la başlayarak D. H. Lawrence'de kuvvetlenen roman tarzında olduğu gibi; fakat bu ikisi bir başka ve daha mühim olan cepheleriyle de sosyal çöküşü ifade ederler; birbirinden farklı yollardan giderek her ikisi de cemiyet meselelerinden kaçışın birer tezahürü olurlar. Estet O. Wilde, "sanat, sanat içindir" diyerek cemiyet ile olan bağlarını koparır ve sanatı kendi içine kapar. D. H. Lawrence de cinsî hayatı ve meseleleri romanında ön plânda tutarak ve sanki yalnız bu hayatın cezbesine tutulmuş gibi ona bağlanarak cemiyetten ayrı kalır. D. H. Lawrence'in ve diğer bazı şairlerin de bu cinsî meseleleri ön plâna almaları, bu devrin genel vasıflarından birinin ifadesidir. Bu "cinsiyet manisi" bir yandan ondokuzuncu yüzyıldan gelme cinsiyet tabularının yıkılışı ve onlara karşı bir tepkidir. İkincisi, devrin insanlarda doğurduğu huzursuzluğun, sıkıntının bir ifadesidir; hayatı, cinsî hayata irca etmek ve ferdin hayat meselelerinin hallini, selâmetini orada aramaktır. Üçüncüsü de, daha hususî olarak, psikolojide psikanalizinin gelişmesinin edebiyatta bıraktığı bir akistir.

Psikolojiden gelen tesir, bir başka bakımdan da, "şuurun akışı"nı işleyen romanların ortaya çıkmasında kendini göstermiştir. Bu tip romanda birkaç şahsın, kısa bir zamanda -Joyce'nin "Ulysses"inde olduğu gibi esas itibariyle bir tek şahsın 24 saatte- kafasından geçenler anlatılır. Bu roman nevi sade psikolojiden gelme bir tesirin mahsulü addedilemez. Ondan çok daha mühim olan içtimaî şartların mahsulüdür. Hem zaten romanın bir edebî nevi olarak ayırt edici vasfı, içinde doğduğu cemiyet gibi ferdiyetçi oluşudur. Ferdin ruhî hayatının tasvirî, "karakter portre"sinin çizilmesi, edebiyat nevileri içinde bilhassa romanda yapılır. "Şuurun akışı" romanında bu, ferdin ruhî hayatiyle meşgul olmak, son haddine götürülmüş, romancı, ferdin içinde bulunduğu daha geniş cemiyet çerçevesini bir tarafa bırakarak sadece ele aldığı fert veya fertlerin iç hayatlarının dolambaçlı dehlizlerinde yoluna kaybedip kalmıştır. Artık romancı ve eseri cemiyetle alâkasını kesmiş, kendi içine kapanmış bir durumdadır. Okuyucu için eser, anlaşılmaz veya anlaşılması çok güç, birbirini tutmaz vakalarla dolu bir rüyanın hikâyesi halini alır. Kısacası bu nevi roman, cemiyet realitesinden kaçışın en kuvvetli bir tezahürüdür.

Cemiyet realitesinden kaçmanın bir başka şekli de, zaten birbirine bağlı olan, geriye gidiş ve mistisizme sapmaktır. Bu meyli romanda da görüyoruz. İngiliz romanında mistisizm iki şekilde kendini gösteriyor. Bunların mümessili olarak Aldous Huxley ile Charles Morgan'ı gösterebiliriz. Aynı zamanda münekkit de olan A. Huxley'in ilk eserlerinde kuvvetli bir hiciv ve tenkit görüşü vardır. Bu hicvi en iyi temsil eden eseri, "Brave New World-Bu Yepyeni Güzel Dünya!"dır. Burada A. Huxley, sureta müstakbel bir dünyayı anlatır. Fakat aslında bugünkü kapitalist dün-

ya ile meşguldür; bu dünyanın esas vasıflarını, aldıkları istikamet içinde en son haddine kadar götürerek bugünkü kapitalist ve onun hâd bir şekli olan faşist cemiyeti tenkit eder. Dikkate değer olan cihet şudur ki, A. Huxley, tenkit ettiği bu cemiyete mukabil, yeni ve üstün bir cemiyet koyamıyor; Amerika kırmızı derililerinin iptidaî cemiyetine başvurmak zorunda kalıyor. Ve daha bu eserinde dış ve maddî şartlarla iç ve ruh durumu ikiliği beliriyor. Diğer eserlerinde, nihayet Holivud'ta bir tarikate sâlik olduğunu işittiğimiz A. Huxley gittikçe daha fazla maddî şartları reddediyor; ruhî varlığa çekilmekte huzur ve selâmet arıyor. Sosyal problemlerin, ıslah ve hattâ inkılâp hareketleriyle içtimaî şartları ve münasebetleri değiştirerek değil, her ferdin kendi içine kapanıp kendisini kemale erdirterek halledeceği iddiasındadır.

Mistisizmin ikinci şeklinin mümessili olan C. Morgan'da aşk, ihtiras ve cezbe hali hakim bir vasıf olarak görülür. Eserin muhtelif sahnelerinde, Morgan'ın bir aşk vakasını realiteye uygun olarak anlatmaktan ziyade mistik bir halde, şehvet cezbesine tutulmuş insanların içinden geçenleri anlatıyor. Şehvetin aşırılıklarını, dindar bir insanın mistiklik ve cezbe halini bir araya getirerek, kendi devrinin ahlâk mefhumlarına karşı kendi isyan halini daha hoşa gidecek, uzlaştıracak bir şekilde göstermeğe çalışıyor. Neticede ortaya "bulanık bir çamur çıkarıyor." Bu harp yıllarında yazdığı romanlardan biri olan "Voyage"da eski romanlarında olduğu gibi, aynı kaçamak yoluna sapmak meylini görüyoruz. Morgan, orada da ortaçağ evliyaları gibi dünyayı terketmenin vereceği huzur ve rahatı anlatır.

20 inci yüzyıl cemiyet şartları altında yukarıdan beri kısaca vasıflandırdığımız İngiliz romanında verimsiz olmağa mahkûm istikametler beliriyor. Bu istikametlerin her biri birer çıkmaza sapmış oldukları için verimsizliğe mahkûmdurlar. Bunlardan bir kısmı daha şimdiden geçmişe mal olmuş, bugün kıymetten düşmüş muharrirler ve eserlerdir. Bu cereyanların yanında romanda bir de bugünü yarına bağlayan, bugünü yarına götürecek olan ileri kıymet, hareket ve cereyanları anlatan eserler var. Fransada Malraux ve Barbusse, Amerikada Steinbeck ve J. Dos Passos romanda bu ileri cereyanın mümessilleridir. İngiliz romanında bu ileri kolun, bu saydığımız romancılar ayarında dünyaca tanınmış mümessilleri henüz yoktur.

Adımlar, Sayı 7, Kasım 1943

Hümanizmanın Sosyal Şartları

Ticaret dünya ölçüsünde bir şekil almadan önce, ticaret sermayesinin hareket sahası, hemen hemen, ayrı ayrı memleketlerde dar hudutlu iç pazarlara inhisar ediyordu. Dünya ticareti sadece ticaret sermayesinin hareket alanını genişletmekle kalmadı, paranın çok mühim bir kısmının bazı şahıslar elinde toplanmasına da sebep oldu. Ticaret sermayesi başlı başına yeni bir devir, istihsal de yeni bir hususiyet yaratmadı, zaten vaziyeti de buna elverişli değildi. Fakat o, iptidaî teraküm devrinde modern istihsal için lüzumlu olan bir sıra şartları olgunlaştırmıştı ki rolü ve önemi de buradadır. Bu devirde herhangi bir para veya mal sahibinin sermayedar vasfını hakkı ile kazanabilmesi için onun istihsale sürdüğü asgarî paranın ortaçağdaki benzerlerinin azamisinden fazla olması şarttır, işte dünya ticareti buna imkân vermiştir. Bazı kimselerin elinde birçok paraların terakümü yeni istihsal şartlarını hazırlamış oluyordu. Bu suretle yer yer manüfaktürler kurulmuş, geniş istihsal faaliyeti başlamış bulunuyordu, istihsalde tatbik edilmekte olan teknik ve pratik bilgi alanında hakikî teknik inkılâp ayaklı dokuma tezgâhının, su değirmeninin, tabı makinesinin, pergerin vesairenin kullanılmasından sonra, 15 inci yüzyılın sonlarında vukua gelmiş ve istihsali de daha ileri götürmüştü.

Yeni istihsalin ortaya çıkması ile maddî hayat şartları yeni bir şekil almakta idi. Ortaçağ feodal istihsalinin temeli yıkılmakta idi. Burjuvaların Ortaçağ nizamı içinde kazandıkları mevki artık kendilerine dar geliyor, derebeylik sistemi onların serbestçe inkişafına mani oluyordu. Burjuva münasebetleri ile feodal dünya arasındaki tezatlar zamanla barışmaz ve keskin bir hal almıştı. Bu tezatlar bilhassa ideoloji sahasında, en çok ilimde kendini gösteriyordu. Ortaç ilmi -tabir caizse- kilisenin elinde âciz bir âlet derekesinde idi. Onun, iman şeklinde konulan tahditlerden dışarı çıkmasına müsade edilmezdi. Ortaçağ dogmatizmi artık yeni şartlar, yeni ihtiyaçlara cevap veremiyordu. Adım adım ilerliyen ilmin de kiliseye başkaldırması suretile ortaçağ fikir sisteminin bütün mirası ile ilgisini kesen büyük bir inkılâp vücuda geliyordu. Bu büyük ilim hareketine karışanlar arasında Bruno gibi, Galile gibi her türlü sınıf ve zümre hudutlarını aşan, kayıt tanımıyan dev şahsiyetler vardı. Bunlar bilgiyi halka kadar indirdiler. Hattâ içlerinde Servet gibi bilgiyi halk hareketlerine bağlayanlar bile çıkmıştı. Diğer taraftan sınıf ve zümre menfaatlerine bağlı burjuva çevreleri bu ileri hareketi müsamaha ile karşılayamayacak kadar dar zihniyetle hareket etmekten kendilerini alamıyorlardı. Meselâ, İspanyalı âlim Servet, engizisyonlardan sarfınazar, Calvin gibi ileri bir burjuva ideologu tarafından ateşe yakılmak cezasına çarptırılmıştı.

Yeni burjuva dünyasının inkılâpçılığının tezahür ettiği diğer bir saha da sanat ve edebiyattır. Rönesans ve hümanizma.

Hümanizma ilk olarak 14 üncü yüzyılda İtalyada başlamıştır. Kapitalist istihsalin başlayışı bakımından İtalyada iktisadî inkişaf o zaman her memleketten ileri idi. İtalyanın ekonomik gelişmesi en yüksek haddini 14 üncü ve 15 inci asırlarda bulmuştur.

Bu tarihlerde Akdenizin bütün ticareti, şark memleketlerile olan bütün mal mübadelesi İtalyan tüccarların elinde idi. Bütün Avrupada İtalyan mahsulleri, bilhassa çuha, ipekli ve pamuklu dokumaları, silâh ve camları piyasaya hâkimdiler. Para ve kredi münasebetleri her yerden fazla ileri gitmişti. Rönesans tarihinde Floransanın en mühim rolü oynayışının sebebi de iktisadi inkişafında diğer İtalyan devlet ve şehirlerine nazaran buranın daha ileri gitmiş olmasıdır. Burada 14-15 inci asırlarda bütün dünyaca şöhretli Mediçi, Sauli, Strozzi, Albizzi gibi bankerler vardı, ki bunlar batı Avrupa feodallerinin, bilhassa İngiliz kurallarının hazinelerini besliyorlardı. Roma papalığının gelirinin mühim bir kısmı da bu bankerlerin elinden çıkardı. Bu sırada Fransanın en ileri ticaret merkezi olan Liyon âdeta İtalyan bankerlerinin bir şehri idi. Floransada aynı zamanda mühim bir kısmı İngiltereden, İspanyadan satın alınan yünlerle dokunan oldukça geniş bir dokuma sanayii vardı. Kapitalist tipte işletmeler ilk defa burada meydana gelmişti. Onun için İtalyanın, bilhassa Floransanın hümanizmanın beşiği olması tesadüfi değildir. Ortaçağ feodal istihsalinin temelleri yıkıldıkça, ideolojik üstyapısının da yıkılması tabiî idi. Yeni istihsalin hususiyetlerini doğuran şartlar muhteva ve şekil bakımından yeni bir ideoloji de doğuruyordu. Ortaçağ skolastiği, mistisizmi yeni ihtiyaçları karşılayamaz, yeni kültürü çevreleyemezdi. Ortaçağ ideolojisinde bütün dünya nimetlerinden feragat başlıca unsuru teşkil ediyordu. Fâni olan insana dünya hâdiseleri gibi bayağı işlere ehemmiyet vermemek, ahiret için yaşamak ve çalışmak telkin ediliyordu. Kilise ve Ortaçağ taassubu ilme hayat hakkı vermiyor, insana düşünce ve vicdan serbestliği tanımıyor, siyasî ve iktisadî kuruluş da insanlığın ilerlemesine engel oluyordu. Onun için gözler kadîm Yunan ve Romaya çevrildi. Orada Yunanistanın dahilî inkişafını, kurduğu demokrasi rejimi ile en yüksek ve parlak baharına ulaştıran; zengin, fakir, kibar, alelade herkesin müsavi vatandaşlar olduğunu iddia eden bir Perikles vardı; Sokratlar, Eflâtunlar vardı. Romada Plebiyenlerin Patrisyenlere karşı inkılâpçı hareketlerinin rehberi Gracchus'ler, Marius'ler, insanların hür ve eşit doğduklarını haykıran Ulpius'ler vardı. Antik sosyetenin müterakim hazineleri yeni kültür için lüzumlu ilk maddeleri genç burjuva mümessillerine bol bol veriyordu. Onun mirası içinde ortaçağ asetizmine (dünya nimetlerinden yüz çevirme) karşı mücadele için kuvvetli kaynaklar vardı. Genç burjuvazi kadîm cemiyetin dilinde ve lâik kültüründe feodal ideolojiye karşı mücadelesi için hazır bir silâh bulmuştu.

Yeni cereyanın mümessilleri insanı esas olarak aldılar. Fert olarak insanın menfaati ve hakları ön safa geçti. İnsanı tetkik eden ilimler yeniden başgösterdi. Ortaçağda durakalmış olan insanlık kültürü eski cemiyetin ilim, felsefe, sanat sahasında yaratmış bulunduğu şeylerin yeniden ihyası şeklinde devam etti.

Hümanizma ferdiyetçilik bayrağı altında inkişaf ediyor, ferdin kilise zincirlerinden kurtulmasını istiyordu. Rönesans ferdiyetçiliği, sonradan iş bölümünün çok keskinleştiği, sınıf tezatlarının çok daha derinleştiği zamanlara ait burjuva ferdiyetçiliğinden tabiî ki çok farklı idi. Bu ferdiyetçilik her şeyden önce feodal kuruluşun ezgisine, doğuştan asalet hiyerarşisine karşı çevrilmişti. Petrark, "Asil olmamakla insanın şerefi bozulmaz"; Braccolini, "şeref ve asalet insanın kendi kabiliyetleri ile ölçülür, yabancılarınki ile değil. Bizden asırlarca evvelki ve bizimle hiç irtibatı olmıyan bir şeyin bizimle ne alâkası olabilir?" diyorlardı. İnsanlar ve milletler arasında

yükseklik, aşağılık diye derin bir fark uçurumu bulunduğunu iddia eden kimselere zamanımızda bile rastladığımıza göre bu Rönesans mümessillerinin ne kadar büyük, ne kadar geniş görüşlü oldukları kendiliğinden meydana çıkar.

Bununla beraber hümanistler asıl feodal nizama karşı mücadele edememişlerdir. Başlangıç sıralarında hümanistler millî dillerile yazdılar, zamanlarının siyasî hâdiselerine karıştılar. Demokratik temayüller her ne kadar bazılarında kendini göstermiş idiyse de daha 16 inci asrın başlangıcında bunların büyük bir kısmı şiddetli bir buhran geçirdiler. Bunun da iktisadî sebep ve şartları vardı. Şöyle ki, 15 inci asırda İtalyan şehirlerinde ilk inkişafa başlıyan kapitalizm İspanyanın sahil şehirlerine geçti. Bu asrın sonunda dünya pazarlarında olan inkılâp ve 15 inci asırda Türkiyenin zaferleri ile bağlı Bizans yıkılışı gibi iktisadî hâdiseler, 16 ncı yüzyıldaki büyük coğrafya keşifleri üzerine ticaret yollarının Akdenizden Atlantik okyanusuna geçişi, İtalyan iktisadiyatının 16 ncı asır başlarında sukutunu hazırladı. İşte bu iktisadî dekadans ve feodal reaksiyonun zaferi neticesinde hümanistlerin çoğu, artık bilhassa sanat, filoloji ve tarihle uğraşmakla iktifa ettiler. Gerçi bu sahalarda onlar ölmez eserler verdiler, fakat ideoloji sahasında Ortaçağa karşı cezrî ve katî bir yenilik gösteremediler. Hümanizma ticaret ve maliye burjuvaları arasında kendisine dayanaklar buldu, ona aynı zamanda yüksek asılzadelerden katılanlar da oldu, içlerinde kardinaller de vardı, hatta iki tanesi sonradan papa bile olmuştu. Ruhanilere, kilise asetizmine karşı mücadelede en ileri gidenler bile ateizme kadar işi vardıramadılar, hatta içlerinden bazıları papalık makamına karşı bile dil uzatmaktan çekindi.

Eski hümanistler bilhassa iki kaynaktan faydalanmışlardı. Birisi halkın yaratılış kabiliyeti, diğeri de antik kültür. Esas itibari ile her ikisini de kullandıkları halde, ikiden birinin temel olarak alınması bu kültürde iki cereyan uyandırıyordu. Fakat halk pek ender olarak esas sayılıyordu, bu hususta gayet ihtiyatlı ve çekingen davranılıyordu. Bu kültürün halkçı karakteri zayıfladıkça, eskilik karakteri ağır basıyordu. Rönesansın şekli halk kitleleri ile seçme zümre arasına aşılmaz bir diyar koyuyordu. Hümanizmaya nüfuz edebilmek için lâtinceyi, eski yunancayı, sonraları da ibraniceyi bilmek icap ediyordu. Hümanistler bu suretle akademilerde veya sair yerlerde yalnız birbirlerine bağlı hususî bir tekke vaziyetine tereddî ettiler. Yeni burjuva kültürünün kurucuları halka yabancılaştılar. Yeni tahassüs ve fikirlerle değerli sanat eserleri yarattılar, fakat bu eserleri kilisenin ve feodal idarecilerin emrine tahsis etmiş oldular. Papalığın yalanlarını ve fenalıklarını meydana çıkaran vesikalar buldular, bu tarihî vesikaların tenkidi için usuller yarattılar, fakat bu usulleri aynı papaların, aynı idarecilerin ellerine verdiler. 1347-1354 senelerinde Romadaki halk ayaklanması ve 1378 de Floransadaki inkılâpçı hareketler, hümanistlerin halk yığınlarından kati surette ayrılması için bir vesile oldu. Ve bu ayrılış hümanistlerin tenkit ve hücum ettikleri feodallere yakınlaşmalarına sebep oldu. Pratikte, hümanistlerle idareci sınıflar arasındaki hudut ne kadar çabuk ve kolay kalkıyordu.

Bununla beraber hümanistlerin müsbet taraflarını da inkâr etmemek lâzımdır. Hümanist felsefe ilk devirlerde hâkim olan lâtin-Roma numunesini diriltmekle başladı. 15inci asrın ortasında Yunan orijinallerinin zenginliklerine sahip oldu. Petrark İtalyan hümanizmasının ilk devresinin en karakteristik şahsiyetidir. O, eski Roma kültürüne ait bütün vesikaları ihtimamla toplamıştı. Her ne kadar ideolojisinde fe-

odalizmin ve kilisenin tesirleri görülürse de İtalyanca yazdığı şiirlerinde yeni zamanın sanatkârane akisleri de bulunmaktadır. Ondaki tabiat ve yurt sevgisi de buradan gelmektedir. Petrark'ın arkadaşı Boccace Ortaçağ mistisizmine ve asetizmine karşı daha katî olarak mücadele etmişti. Cumhuriyeti zalimlere karşı müdafa etmişti; o, dinler arasında bir fark gözetmezdi. On beşinci yüzyılda İtalyan hümanizmasının en kuvvetli mümessili olan Balla durgun ananeciliğin düşmanı idi. Şiddetli hücumlarını yalnız skolâstiklere değil, antik cemiyetin eserlerini tenkit gözünden geçirmeden benimseyen herkese karşı tevcih etmişti. Hattâ İsa'ya ve dine karşı vaziyet almıştı. Kaderin ilâhiliğine inanmıyan Pico de la Mirandola ve açıkça din aleyhtarlığı yapan Pompanazzi İtalyan hümanizmasının birinci devresinin en kuvvetli, en unutulmaz şahsiyetleri idiler.

Yukarıda izah ettiğimiz iktisadi sukutundan sonra İtalyada sanatkârların, işçi ve küçük tüccarların vaziyeti dehşetli sarsıldı. Ellerinde büyük paralar biriktirmiş bulunan kuvvetli İtalyan burjuvaları daha uzun zaman bütün Avrupa ölçüsünde mühim roller oynamışlardı. Onlar yine müthiş bir lüks hayat sürüyorlardı. Zenginlerin bu çok müreffeh ve müsrif yaşayışı ile halk yığınlarının düştüğü sefalet İtalyan sosyetesi içinde derin bir farklılaşma doğurmuştu. Bununla beraber 16 ncı asır, İtalyada, evvelki iktisadî parlaklık neticesinde doğmuş bulunan sanat, felsefe ve ilmin parlak olduğu bir devir olarak vasıflandırılabilir. Fakat artık İtalyan monopolü kalmamıştı, maziye karışmıştı.

15 inci yüzyılın sonunda hümanizma Garp Avrupasının diğer memleketlerinde de inkişafa başlamıştı. İtalyan hümanizması öteki memleketlere muhtelif kanallarla girmişti. İtalyan üniversitelerine diğer memleketlerden birçok gençlerin tahsile gelişi, muhtelif aralarla Fransız kırallarının ve Alman imparatorlarının İtalyaya seferleri dönüşlerinde bir çok İtalyan sanatkârlarını beraberlerinde alıp gelmeleri, İtalyan hümanistlerinin bazılarının diplomatlık gibi resmî sıfatlarla öteki memleketlere seyahatleri buna çok müessir olmuştu. Fakat garbî Avrupa hümanizmasının inkişafı üzerinde mahallî tarihî şartların tesiri muhakkak ki daha fazla idi. Şehirlerin inkişafı, kapitalist münasebetlerin tekâmülü, burjuvazinin gelişmesi, derebeyliğin geçirdiği buhranlar yeni kültürün inkişafı ve yayılması için en müsait şartları teşkil ederler. Bundan dolayı Batı Avrupa hümanizmasında derebeylik ideolojisine karşı protesto İtalyadakine nazaran daha şiddetli ve açık olarak görünüyordu. Şimal hümanizması denilen garp memleketlerindeki hümanizmanın İtalyadakine nazaran başlıca hususiyeti tekâmülü bakımından Luteranizm, Anglikanizm, Kalvenizm gibi reformasyon hareketlerile bağlı olmasıdır. Hümanizma reformlardan önce vardı ve ona yol açıyordu, diğer taraftan da dinî mücadeleler hümanizmanın ve avakibinin karakteri üzerinde tesir ediyor, onu değiştiriyordu. Bilhassa protestanlarm katolik kilisesi otoritesine karşı ayaklanmalarının bunda büyük ehemmiyeti vardı. Reformasyon hareketleri esas bünyesi itibariyle hümanizma ile sıkı sıkıya bağlı olduğu halde, reformasyon rehberlerinin pek çoğu hümanist harekete düşman veya alâkasız bir vaziyet aldılar. Derebeylik ideolojisine ve sistemine karşı savaşan hümanistlerin en kuvvetlisi olarak tanınan Roterdamlı Erasmus protestanizme yaklaşmış fakat ona katışmamıştı. Maamafih Fransada Lefevre d'Etaple, Almanyada Ulrich von Gutten gibi hümanistler refomasyona doğrudan doğruya bağlanmışlardı. Fakat o zamanlar-

da reformasyon hareketi artık hümanizmanın bir inkârı gibiydi.

Rönesans kültürünün halktan uzaklaşması, mevcut kuruluşa intibak etmesi bazan onun hayatına mal olmuş, bazan da bir feodal-şövalye kültürü haline tereddisini mucip olmuştur. Bu, bilhassa Fransız Rönesansında kendini göstermiştir. Fransa'da birinci Fransuva devrinin muzafferiyetleri, derebeylik dağınıklığın kısmen ortadan kalkışı, Romaya karşı mücadele, Fransız kilisesinin istiklâli, yeni kültürün yayılması için elverişli şartlar vazifesini gördüğü halde Fransız saray ve asilzadeleri Rönesansın dış görünüşünü kabul ettiler; mimarisini, resim ve heykelini aldılar. Filhakika ilmî faaliyetlerin ve ilmî tenkitçiliğin serbestliğini kendisine baş şiar edinen ve bunu en keskin bir silâh olarak kullanan en büyük ve birinci Fransız hümanisti Rabelais halk dilinde yazmış, mevcut kuruluşu tenkit etmişse de Fransız hümanizmasına damgasını vuramamıştır. Diğer memleketlerde, İngilterede ve Almanyada, halka daha yakın Thomas Moor gibi hümanistler çıkmışsa da bunlar da fiilî inkılâpçı görüşlere kadar ileri varamamışlardı.

Elhasıl Rönesans kültürü feodalizme, kiliseye karşı müteveccihti. Fakat bu kültür zamanın eski unsurlarını içinden tamamiyle atamadı. Bundan dolayı da bu devrin felsefesi, ilmi, sanatı keskin tezatlarla dolu idi. Eski hümanizma derebeyliğe ve derebeylik sisteminin en büyük beynelmilel merkezi olan ve derebeylik numunesine göre kendi hiyerarşisini kurmuş olan ve aynı zamanda katolik toprak mülkiyetinin en aşağı üçte birini elinde tutmakla en büyük derebeyi sayılan Roma katolik kilisesine karşı en şiddetli mücadele safhasında bile, halkın menfaatini de temsil ettiği halde ona yabancılaşmış, ondan uzaklaşmış, netice itibariyle idareci sınıfların menfaatine uymuştu.

On sekizinci yüzyılda büyük Fransız inkılâbı ile Fransada en yüksek ve kuvvetli safhasına ulaşan demokratik hümanizma derebeylik kuruluşunun yıkılışı içinde muhakkak ki bütün halkın menfaatini de temsil ediyordu. Fakat bu burjuva hümanizması kendi sınıfının kurtuluş ve kuruluşunu temin ettikten, kendi ihtiyaç ve istekleriyle çevreledikten sonra bu yeni kuruluşun müdafaasını üzerine almış, netice itibariyle bu durumdan şiddetle zarar gören halk yığınlarına karşı düşman bir cephe kurmuştur. İnsan değer ve serbestliğini, insan haklarını esas mevzu olarak ele alan hümanizmanın muhtelif devirlerde, muhtelif içtimaî kuruluş şartları altında insanlar arasındaki münasebetler ayrı ayrı olduğuna göre, yeni vaziyet ve şartlara uygun, başka esas ve istikametler üzerinde yürümesi tabiî ve lâzımdır. Yoksa artık sosyetenin yeni ihtiyaçlarına cevap vermekten âciz olan eski kültürün devamını temin etmekten başka bir şeye yaramaz. Bu itibarla devrimizde de hakikî hümanizmanın basit ve alelade bir an'ane tekrarcılığından, önceki devirlerin eskimiş ve kıymetini kaybetmiş çerçevesinden çıkarak karşılaşması, bugünkü insanlığın muztarip olduğu şartlara karşı amansız bir cephe kurması icap eder. Yabancıların istilâsı altında kalan milletlerin maddî ve kültürel kurtuluş ve istiklâllerini sağlıyan, çok sıkı bir iş bölümü ile fertlerin şahsiyet ve kabiliyetlerini öldüren iktisadî soygun şartlarına karşı fertlerin siyasî ve iktisadî eşitliğini tekeffül eden, ırk, milliyet, din farkı gözetmeksizin bütün insanların siyasî hüriyet ve müsaviliğini kabul eden bir zemin üzerinde yürümesi lâzım gelir.

Adımlar, Sayı 8, Aralık 1943

Ekonomik ve Sosyal Kanunlara Karşı Gelinmez

El dokuma tezgâhlarının Türkiye iktisat tarihinde eski bir mevkii vardır. Asırlarca Türk iplikli ve pamukluları Avrupaya ihraç edilirdi. Hatta bu ihracat Fransız Merkantilislerinin en kuvvetli mümessili sayılan Montchretien'i 1615 yılında Kıral ve Kraliçeye ithaf ederek neşrettiği siyasî iktisat kitabında, "Devlet için lüks, bir veba, korkunç bir soygundur; Türkiye ve İtalyanın ipeklileri yüzünden altıncıklarımız elden gidiyor" diye telâşe düşürecek kadar çoktu. Türkiye ipekliden başka pek çok pamuklu ve pamuk ipliği de ihraç ederdi.

Dokuma sanayiimiz 18 inci yüzyılın sonuna, 19 uncunun başlangıçlarına kadar eski hâkim durumunu değilse bile hayatını devam ettirebilmişti. Fakat Avrupada makineli endüstrinin ilk gelişmeğe başladığı bu yıllardan sonra, o zamanki Türkiye sanayiinin belkemiğini teşkil eden pamuklu sanayii Mançester fabrikalarının iyi ve ucuz malları karşısında ayakta duramamış ve çökmüştür. Buharın keşfi ile manifaktürde vukua gelen büyük inkilâptan sonra iplik makinesi ve buharlı tezgâhların yıkıcı rekabeti karşısında Avrupada tutunamaz hale gelen el çıkrık ve tezgâhlarının feci akibetinden Türkiyedeki kardeşleri de kurtulamamıştı ve kurtulamazdı da. Modern endüstrinin sert ve ezici basıncı altında eski pederşahî aile ekonomisi sisteminin son artıkları, kadit kollu tahta tezgâhları, ölüme mahkûmdu. Bunların yıkılışı iktisadî bir zaruretti. Bunun önüne geçilemezdi. Netekim gümrük resminin arttırılması (1882), yerli malların teşhiri için açılan Sultan Ahmet sergisi (1863), senayi mektebi tesisi gibi tedbirlerden hiç bir fayda elde edilememişti. Hatta iki senelik bir çalışmadan sonra müsbet bir iş görmeden dağılan birinci Islahı Senayi komisyonundan sonra 1867 de kurulan ikincisi zenaat erbabı arasında bir nevi istihsal kooperatifleri demek olan şirketler tesisine çalışmıştı. Bu tedbirler de bir fayda vermedi. Avrupadaki modern senayi müesseseleri karşısında Türkiyenin el emeğine dayanan iptidai işletmeleri mağlup olarak istihsal sahasından uzaklaşmak zorunda kaldı.

19 uncu yüzyılın ilk yarısında, zamanın müsade ettiği bütün çare ve vasıtalara baş vurulduğu halde Avrupa senayiinin rekabetinden korunamıyan el dokumacılığını şimdi, makineli senayiin en yüksek mertebesine ulaştığı bir sırada, iktisat kanunlarına karşı gelerek, zoraki ve mihaniki tedbirlerle koruyabilmemize imkân var mıdır? Şüphesiz ki hayır. Lozan konferansından sonra tatbik edebildiğimiz himayeci gümrük tarifesinden ve dokuma fabrikalarımızın memleket ihtiyacını tatmine yetecek kadar istihsal de bulunamamalarından faydalanarak el tezgâhlarımız bir az nefes alır gibi oldular. Bununla beraber, içinde bulunduğumuz harbin ilk senesine kadar geçen zaman zarfında, pamuklu istihsalimizde el tezgâhlarına düşen payın gittikçe azalmakta olduğu görülür. Bir an için dışarıdan hiç pamuklu getirmediğimizi farzetsek bile, el dokumacılığı ve aile ekonomisi için bu seyir yine mukadderdi, yine önüne geçilemez bir akibetti; çünkü Sümerbank'ın mevcuda ilâveten Nazilli, Kayseri, Ereğli'de açtığı modern basma ve bez fabrikalarından başka, İş Bankasının

ve hususî müteşebbislerin açtıkları yeni yeni fabrikalarla İzmir, Adana, Mersin, Tarsus, Malatya ve Antep modern pamuklu dokuma merkezleri olmak yoluna girmişlerdi. Araya ikinci cihan harbi girmeseydi daha belki de bir çok yeni işletmeler açılacak, mevcutlar genişletilecekti. Harp dolayısı ile dış ticaret münasebetleri sekteye uğradığından mevcut fabrikalarımız muhtaç oldukları madde ve gücü, teline varıncaya kadar en ehemmiyetsiz teferruatı için bile dışarıya bağlı oldukları makine yedeklerini istedikleri gibi getiremediklerinden, esasen ihtiyacın altında olan istihsallerini, tam bir verimlilikle devam ettiremediler. Bu sebeplerden dolayı el tezgâhları için meydan açılır gibi oldu, dokumacıların yüzleri güldü. O zamana kadar hiç bu işle meşgul olmamış kimseler paralarını el tezgâhlarına yatırdılar, her taraftan mekik sesleri duyulmağa başladı. İç istihlâkin kısmen olsun karşılanabilmesi için bu el tezgâhlarına hükümet de yardım etti. Unutmamak lâzımdır ki bu yıllarda el dokumacılığının gördüğü rağbet ve verdiği randıman arızî sebepler altında vukua gelmiştir, iktisadî zaruretlerin neticesi değildir. Bu itibarla, el dokumacılığının bugünkü parlaklığının harpten sonra da devam edebileceğini düşünmek bir hayal olduğu gibi, bunu temin için himaye tedbirlerine baş vurmak ta kabul olunmıyacak duaya amin demek olur. Dışardan gelecek ucuz mallara karşı fabrikalarımızın mamulâtını korumak bile başlı başına ve güç bir iş iken, el tezgâhlarını korumıya uğraşmak, bunun için kıymetler harcamak, neticesi bakımından, millî ekonomimiz için fayda değil, zarar doğurur. Bu himaye hayatı lüzumsuz yere pahalılaştıracağı için geniş kitlelerin ve aynı zamanda da fabrikalarımızın aleyhine olur. Aile senayii şeklinde de olsa resmen yardım görecek el tezgâhları, büyük istihsal karşısında mukadder ölümlerinden kurtulamadıktan başka, millî paramızın hacmini daraltır. Fabrikalarımızın sürüm sahasını tahdit eder. Senayi itibarı ile ihtiyaçlarını, hiç değilse asgarî ölçüde, bizzat temin zorunda olan memleketimizin kalkınma ve gelişme yolunda henüz ilk adımlarını atan fabrikalarını, dışardaki rakiplerden başka ehemmiyetsiz ölçüde de olsa içerden de bir takım tehditlerle karşı karşıya bırakmak doğru olmaz. Memleketimizde emtia iktisadiyatının gerek senayi, gerekse ziraat sahasında gelişebilmesi için kapitalizmden önceki münasebetlerin tahakküm ve baskısından, derebeylik artıklarından kurtulması uğrunda şiddetle mücadele etmek günün en önemli bir meselesi olması lâzım gelirken, pederşahî iktisadiyat münasebetlerini ihyaya uğraşmak, bu uğurda devlet bütçesinden veya sair yollarla fedakârlık yapmak, boş yere kıymetler, enerjiler harcamak demektir. El tezgâhları istihsal kooperatifleri halinde temamiyle teşkilâtlandırılsa bile bu teşebbüslerden verimli neticeler beklenemez. Modern büyük istihsal karşısında bu nevi teşekküllerden medet ummak buz üzerinde yazı yazmaktan farksızdır.

Böyle bir teşebbüs ilk bakışta küçük müstahsilleri korumak gibi halkçı bir zihniyet mahsulü olarak görünebilirse de hakikatte öyle değildir. Bu, geriye dönmek, tekâmül çarkını, zorla aksi istikamette harekete getirmeğe çabalamak demektir. Millî ekonomimiz için zararlı olan bu iş aynı zamanda el tezgâhlarına bağlanacak vatandaşlarımıza da elle tutulur bir fayda veremiyecek, onları derin bir sefalet içinde süründürmekten başka bir şeye yaramıyacaktır.

Vaziyet iktisat bakımından bu derece açık ve aydın iken, millî ekonomimizin zararına, küçük işletmelerin zorla ayakta tutulması yüzünden millî pazarın daral-

masını intaç edecek, kendine yeter kapalı küçük köylü işletmelerinin ihyası gayreti ile ziraatte sermayenin inkişafına engel olacak bu çeşit tedbirlerin harpten sonra da alınması fikri nereden çıkıyor, kimin menfaatine uygun geliyor? Bu soruya cevap vermek o kadar güç değildir. Filhakika Türkiyenin bir ziraat memleketi olduğu ve ezici çokluğu bakımından küçük işletmeye dayandığı düşünülürse ilk başta bu tezin köylülerimizin menfaatine uygun olduğu sanılabilir. Zaten bu tezin müdafaaları da böyle bir demagoji yapmaktadırlar. Halbuki yabancı memleketlere iktisaden tâbi kalmamak için Türkiyemizin modern bir endüstri yanında onunla muvazî yürüyen bir ziraate mutlak ihtiyacı vardır. Ancak bu sayede iktisadî istiklâlimizi sağlamlayabiliriz. Köylülerimizin pederşahi ekonomi sisteminden henüz kurtulamamış zümrelerinin menfaati de şüphesiz ki bütün topluluğun menfaatinden ayrı değildir. Ve onların bugün bulundukları acıklı vaziyetten kurtarılmaları eski münasebetlerin ihyasında değil, bilâkis onların bütün teferruatı ile kökünden sökülüp atılmasındadır. Bu itibarla, bu fikirleri ortaya atanlar, gerçekte, ne bütünlüğümüz ne de istihdaf eder göründükleri köylü zümreleri için faydalı bir iş görmüyorlar. İktisadî istiklâlimizi sağlıyabilmek için bizim mümkün olduğu kadar bir ziraat-senayi memleketi olmıya ihtiyacımız vardır. Halbuki bu tez bizi geri bir ziraat memleketi olarak bırakmak gayesini güdüyor. Ve bu tez, Türk topluluğunda bir avuç derebey artığına ve Türkiyeyi iktisadî tabiyeti altında bulundurmak istiyen yabancılara elverişlidir. Bu noktayı biraz aydınlatalım:

Emperyalist sermayesinin Türkiyedeki iktisadî hâkimiyetine son vermek millî kurtuluş inkilâbımızın başlıca hedef ve vazifelerinden biri idi. Bugüne kadar bu yolda pek çok takdire değer, müsbet işler de görülmüştür. Saltanat devrinde çeşitli vasıta ve şekillerle yabancı sermaye Türkiye'yi kendisi için bir ham madde menbaı vazifesini görecek geri bir ziraat memleketi olarak tutmakta ısrar etmiş ve buna muvaffak da olmuştu. Yabancı sermayelerle açılan fabrikaların hemen hepsi ancak mamul maddelerin istihsali gayesini güderek millî ekonomimizin faydasından ziyade, millî zenginliklerimizin kendi lehlerine istismarı için çalışıyordu. Yabancı sermaye Türkiyedeki düzenini buna göre kurmuştu. Fakat Cumhuriyet rejminin daha ilk yıllarından itibaren mevkii sarsılmıya başlayınca her türlü iktisadî cebir ve tazyika baş vurdu. Türkiyenin bir ziraat memleketi olarak kalması meselesi bir ilim mevzuu gibi ele alınarak münakaşa edildi. O zamanlar Türkiyede Fransız sermayesi birinci mevkii işgal ettiği için bu tez en ateşli taraftarlarını Fransada bulmuştu. Sonraları ise Balkanları ve yakın şarkı kendi iktisadî nizamının bir peyki haline getirmek istiyen Alman sermayesi Türkiye ile iktisadî, ticarî minasebetletini genişletince, bu tezin müdafaasını hararetle eline aldı. Türkiyenin bir ziraat memleketi olarak kalması isteniyordu. Geri bir ziraat memleketi olarak kalacak Türkiye, Alman sermayesi için daha elverişli bir pazar, daha müsait bir soygun mevzuu olabilirdi. Ve gariptir ki Almanlar, başta Falke olmak üzere, Yüksek Ziraat Enstitülerimizde senelerce bu tezi öğrettiler, vaiz ettiler, birçok genç dimağlara aşıladılar. Onun içindir ki Türkiyede modern bir ziraat sisteminin kurucusu olmak lâzım gelen ziraatçilerimizin, ziraî iktisatçılarımızın bazılarında bu zararlı ve yanlış görüş bilmeyerek yerleşti. Diğer meslek erbabından da bunlara katılanlar oldu. Bugün ötede beride, arasıra yükselen falsolu sesler ilk hızını işte buradan almışlardır. Bu bakımdan bu fikirler sadece,

alelâde bir gerilik olarak kalmayıp, ileri bir Türkiyenin düşmanı olan yabancılara da hizmet etmektedir. Millî iktisat ilmi adı altında millete ihanet! Büyük işletmeler karşısında küçükleri korumağa kalkışmak, şehir ve köy münasebetlerinin artması ile millî pazarın genişlemesi ve gelişmesi yerine pederşahî aile ekonomisinin himaye edilmesini istemek, iktisadî tekâmül kanunlarını bilmemek, onlara karşı gelmeğe çalışmak demektir. Sadece bu görüş noktasından bile menfaatlerimize aykırı olan bu fikirlerin aynı zamanda neticesi bakımından, yabancı isteklere ayak uydurduğu da düşünülürse, en açık ve geniş anlamı ile millî menfaatlerimize aykırı olduğu kendiliğinden meydana çıkar.

Adımlar, Sayı 9, Ocak 1944

Zirai İstihsalin Geriliğinin Sebepleri, Gelişmesinin Şartları

İnsan tarihinde binlerce yıl devam edip gelen iktisadî sistemi kökünden değiştirmiş olan ve tarihte ilk defa, bugünün büyük sanayi ve ticaret ekonomisini yaratmış olan teknolojik değişmeler ilkin ziraat sahasında değil, sanayi sahasında meydana geldi; böyle olması da mukadderdi, zira içtimaî tekâmülde sınaî istihsal ziraî istihsalden daha sonra, daha ileri bir safhada belirmiş olduğundan, daha ileri bir istihsal şubesini temsil ediyordu.

Teknolojik ilerlemeler neticesinde sanayi ve ticaretin o zamana kadar misli görülmemiş şekilde gelişmesi, ziraatle sanayi ve ticaretin iktisadî yapıdaki mevkilerini değiştirdi. El sanayiinden daha ileri sanayiin mevcut olmadığı devirlerde en ileri cemiyetlerin bile yapısı ziraî istihsale dayanıyordu; hâkim mülkiyet şekli topraktı; el sanayii daha ileri bir istihsal şubesini temsil etmekle beraber ekonomideki mevkii henüz zayıftı; hâkim bir durumda değildi. Teknolojik ilerlemeler neticesinde sanayiin gelişmesi, buna ve münakale ve muhabere vasıtalarındaki gelişmeğe dayanarak ticaretin daha da gelişmesi, ziraatla ise aynı derecede muvazî bir gelişme gösterememesi, ekonomi sisteminin bütününde sanayii hâkim, ziraati ise tâbi bir hale getirdi. Kapitalist istihsalden önceki devirde, ziraî mıntakalar büyük mikyasta kendilerine yeter, kapalı, mahallî birliklerdi; yalnız kasabalar civarındaki köylerin kasabalarla bir derece bir bütünleşmesi, karşılıklı bağlarla bağlanması vardı. Sanayiin ve ticaretin gelişmesi ziraî mıntakaların ve ziraî toplulukların bu kapalılığını kırdı, millî hudutlar içinde bütün memleketi içine alan bir iş bölümü sistemi belirdi ve bu sistemde köyler, sanayi için ham madde, şehirli nüfus için gıda maddeleri istihsal eden ve sanayi mamûlâtını şehirden alan açık mıntakalar ve topluluklar haline geldi. Bu suretle ziraat sanayie bağlı, tâbi bir duruma girdi.

Böylece, sanayiin gelişmesi ziraî istihsali de kendi menfaatine, yani sanayiin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde değiştirdi; fakat ziraî istihsal sanayideki gelişmeye muvazi bir gelişme gösteremedi, sanayi ile eşit bir duruma erişemedi; ziraî istihsal organizasyonu daha geri bir durumda kaldı ve sanayiin hâkimiyetine girdi. Feodal ekonomide ziraî istihsal organizasyonu ve şartları el sanayiindeki duruma uygundu; her ikisinde de teknolojik seviye aynı idi: el aletleri ve organik enerji (insan kol kuvveti ve hayvan enerjisi); her ikisinde de iş bölümü ve farklılaşması gelişmemiş bir seviyede idi; ticareti ve sanayii sıkı kayıtlar altında tutan loncalar teşkilâtı feodal ziraî hiyerarşi, rütbeler silsilesi gibi hiyerarşikti; sanayi ve ticaret de ziraat gibi durgun, değişmez veya yavaş değişir, istikrarlı, sınırları dar iktisadî faaliyetler için teşkilâtlanmıştı. Aradaki uygunluğun belirtileri çoğaltılabilir. Kısacası, ziraî ve sınaî istihsal şartları ve organizasyonu birbirine uygundu. Hâlbuki modern zamanlarda sinaî istihsalin sür'atle gelişmesi, ziraatın muvazi bir gelişme gösterememesi, aynı ekonomi içinde birbirinden farklı tekâmül dereceleri gösteren iki istihsal organizasyonunun yan yana bulunması neticesini doğurdu; bu aykırılık ta ekonomik-sosyal

meselelere, zorluklara yol açtı. Sınaî istihsal ile ziraî istihsal organizasyonunda meydana gelen bu aykırılık hangi noktalarda toplanıyor?

Aradaki fark sanayide teknolojik yeniliklerin yer alması ile başladı ve bugün de iki istihsal şubesi arasında teknik seviye farkları devam ediyor. Sanayi büyük mikyasta makineleşmiştir; el aletleri ve organik enerji yerini gittikçe artan derecede makineye ve buhar, elektrik, benzin gibi inorganik enerjiye bırakmıştır. Ziraatte ise el aletleri ve organik enerji hâkim olmakta devam etti, Amerika gibi tekniği çok ileri bir cemiyette bile bu harp yıllarına kadar (bugünkü vaziyeti bilmiyoruz) ziraatin makineleşmesi sanayiin çok gerisinde idi.

Teknik ilerleme ile ilişik olarak sanayide işbölümü son derece ileridir; büyük istihsal birliklerinde her bir işçi ve her birinin gördüğü iş, büyük bir çarkın bir dişi gibidir; her müstahsilin kendi başına çalışması yerine, birarada bir teşkilât içinde çalışmak belirmiştir. Bu işbölümü hem bilfiil istihsal faaliyetlerinde -fabrikada- hem istihsalin idaresinde ve teşkilâtlanmasında -ofis işlerinde- belirmiş ve gelişmiştir. Eski kasaba ekonomisinde usta kendi dükkânında hem istihsal vasıtalarının mülkiyetine sahipti, hem istihsali kontrol ve idare ederdi, hem de çırak ve kalfaları ile beraber bilfiil istihsalde bulunurdu; hâlbuki kapitalist istihsalin aldığı son şekilde istihsal vasıtalarının mülkiyeti (sermayedar), istihsali mülkiyet sahibi veya sahipleri namına idare ve tanzim edenler (direktörler, teknik şefler) ve bilfiil istihsal faaliyetlerinde bulunanlar (işçiler) birbirinden farklılaşmış ve son iki zümrenin gördüğü işler de kendi sahalarında teferruatlı işbölümüne tâbi olmuştur. Ziraatte ise umumiyetle bu farklılaşma görülmez; çiftçi, ya toprağın sahibi, ya kiracısı olarak hem istihsal vasıtalarını ve kaynaklarını işletmek hakkına maliktir, hem bilfiil istihsali tanzim ve kontrol eder, hem de çok zaman kendisi de ailesi âzası ve tuttuğu işçilerle toprak işlerinde filen çalışır. Ve görülen işler de fazla farklılaşmış, bölünmüş değildir.

Bu iki şarta bağlı olarak (bütün şartlar birbirine bağlıdır) sanayi organizasyonu çok rasyonelleşmiştir, yani teşkilât ve işlerin görülmesi şekli fonksiyona en uygun bir şekle konmuştur; varılmak istenen gayelere en az zaman, emek, para sarfı ile en verimli yoldan gidilmek istenir. Sınaî istihsal ilmî bilginin tatbikine dayanır. Ziraatte ise gelenek, eskidenberi devam eden, alışılmış usuller hâlâ hâkim bir rol oynarlar; ilmî bilginin verileri büyük mikyasta, şuurlu bir surette tatbik edilmez; çiftçi, ziraat tahsili görmüş, ihtisaslaşmış bir müstahsil değildir. Sanayi birliklerinin başında bulunanlar piyasanın durumuna, kendi istihsal şubelerindeki ve umumî iktisadî vaziyetteki şartlara gayet hassastırlar ve vaziyetin icaplarına göre tedbir alırlar; çiftçi ise bir yıldan diğerine ayrı mahsulleri kabil olduğu kadar çok miktarda yetiştirmekte devam eder; vaziyete göre istihsalini çabuk ve kolayca ayarlayamaz.

Sanayi organizasyonu gittikçe büyük birlikler halinde temerküz etmektedir. Modern tekniğin icaplarından olarak sınaî istihsal birlikleri büyüyor; çok pahalıya malolan fabrika tesisatı, makineleşme, ancak büyük birlikler halinde, çok işçi kullanarak istihsalde bulunulursa masrafını koruyabiliyor; istihsal fazla olunca, istihsal edilen madde başına düşen maliyet fiyatı azalıyor. 1923 te Amerika Birleşik Cumhuriyetlerinde sınaî müesseselerin ancak yüzde 4'ü 250 den fazla işçi kullanıyordu, fakat yüzde 4'ü teşkil eden bu müesseselerde bütün işçi sayısının yarısından fazlası çalışıyordu (*). Sanayide temerküz yalnız istihsal birliklerinin büyümesi şeklinde

de belirmiyor, daha mühimi, idare ve kontrolde temerküzdür; herbiri binlerce işçi kullanan fabrikaların birkaçı birden bir şirketin eline geçiyor, o da diğer benzer şirketlerle birlikte diğer üçüncü bir şirketin veya bankanın eline geçiyor; bu suretle muhtelif istihsal birliklerinin idare ve kontrolü bir elde toplanmış oluyor. Fakat bu toplanma ve birleşme bütün ekonomiyi içine alacak kadar olmuyor ve kapitalist rekabet dev teşekküller olan korporasyonlar, tröstler arasında devam ediyor, Ziraatte ise sanayie nisbetle küçük mülkiyet hâkimdir. 1929 da Birleşik Cumhuriyetlerde çiftliklerin yüzde 99,1 i toprak sahipleri veya kiracıları tarafından işletiliyordu, yüzde 0,9 u ise "idareci"ler (managers) tarafından işletilen büyük ziraî işletmelerdi. Ziraat dağınık, daha başı boş bir durumdadır; senayi ise, umumiyetinde başı boş ve plansız olmakla beraber, daha büyük birlikler halinde teşkilâtlandığından, her bir istihsal birimi şuurlu bir teşkilâta, planlı, hesaplı bir işleyişe tâbidir.

Bu durumda ziraat senayi ile rekabet edemiyor; ziraat senayie tâbidir, iptidaî madde ve gıda maddeleri yetiştirir, fakat memleketin ihtiyacına göre senayi ve ziraat istihsali planlaştırılmamış olduğundan ziraat, senayiin ve şehirli müstehliklerin ihtiyaçlarına göre istihsalini ayarlıyamaz. Senayi ile münasebette ziraat mütemadiyen alta gider ve müzmin bir ziraî istihsal problemi belirir; ziraî ekonomi daimî surette bir çöküntü (depression) durumunda kalır. Birinci Cihan Harbinden sonra Amerikanın en müreffeh yıllarında, artık iktisadî buhranların olmıyacağına inanmıya başladıkları, şimdi "bin dokuz yüz yirmilerin altın yılları" diye bahsettikleri yıllarda bile ziraî vaziyet kötü idi ve ziraatın kalkındırılması devletin karşılaştığı mühim meselelerden biri idi. (1929 da Amerika sınaî fiyatların ziraat mahsulleri fiyatlarına nisbeti 100/85 idi).

Sınaî istihsal ile ziraî istihsal durumları arasındaki umumî farkları tesbit ettikten sonra şunu hatırlatalım ki, senayi değişmiş, ziraat ise yerinde saymış değildir; ziraat senayideki gelişmeye muvazi ve eşit bir gelişme göstermemiştir, dedik. Eğer ziraatte de bir değişme ve gelişme olmasaydı, büyük şehirler nüfusunun beslenmesi, ve büyük nüfus zümrelerinin topraktan koparak şehirlere göçmesi mümkün olmazdı. Yukarıdaki misallere uygun olarak yine A. B. Cumhuriyetlerindeki vaziyete bakarsak, 1919 ile 1926 yılları zarfında ekilen saha 13-14 milyon dönüm eksildiği halde ziraî istihsal artmıştır (1917-1921 de % 5 bir artış); ziraat işçisinin verimliliği de % 15 artmıştır; ekilen arazinin azalmasına rağmen istihsalin artışı ziraatte makinenin, ileri tekniğin tatbiki ile olmuştur. Ziraatte büyük birlikler, işletmeler de belirmiştir; yukarıda işaret ettiğimiz gibi 1929 da ziraî işletmelerin yüzde 0,9 u (yani 55889 işletme) "managers" tarafından idare edilen büyük çiftliklerdi ve bunların ortalama istihsali çiftlik başına 7000 dolar, diğer çiftliklerin ise ortalama istihsali 1850 dolardı. Daha sonraki senelerde de küçük toprak sahiplerinin topraklarını kaybetmeleri ve bu toprakların büyük korporasyonlar veya bankalar tarafından makineleşmiş, rasyonel ziraat usulleriyle işletilmesi keyfiyeti fazlalaştı. Ama ziraatin bu yolda inkişafı sosyal gayeler bakımından istenecek bir istikamet değildir.

Sanayiin yukarıda kısaca anlattığımız yönde ve şekilde gelişmesi nasıl sanayide ve sanayiin toplandığı şehirlerde büyük iktisadi-sosyal meseleler doğurmaktan geri kalmadıysa, ziraatin de kapitalist sistemde makineleşmesi, rasyonelleşmesi büyük nüfus zümrelerinin refahı, hatta hayatı bahasına oldu. Kaliforniyada, fabrikalar gibi

ileri teknikle, idarî temerküzle işletilen büyük ziraî işletmeler meydana gelmiş, cenup eyaletlerinin bir kısmı da korporasyonların ve bankaların kontrolünde büyük işletmeler haline gelmekte... Ama bu yüzbinlerce çiftçinin gezici ziraat işçisi haline gelmesi, sefalete düşmesi pahasına oluyor. Daha önceki sayılarımızda bahsettiğimiz büyük Amerikan romancısı Steinbeck, "Gazap üzümleri" adlı eserinde yarım milyon insanın topraklarını kaybederek nasıl yollara döküldüğünü bütün fecaati ile anlatıyor.

Şu halde ne yapmalı? Eski, geri, küçük, ziraat işletmeleri vaziyetine mi dönmeli, veya kendi memleketimize tatbik edersek, mevcut geri, küçük ziraat işletmeleri durumunu muhafaza etmeye mi çalışmalı? Geri dönmek ne istenilecek bir şeydir ne de buna imkân vardır; zira geriye gitmeğe çalışmak akıntıya, tekâmül akıntısına karşı kürek çekmektir; gidilemez. Nasıl büyük senayiin doğurduğu problemlerden dolayı geriye, el senayii, lonca teşkilâtı seviyesine dönmek istenemezse ve mümkün değilse, ziraat için de vaziyet aynıdır. Geriye değil, ileriye giderek meseleleri halletmek gerekir. Yapılacak şey, senayideki organizasyonu olduğu gibi ziratte meydana getirmek değildir, fakat her ikisine de tekniğin ilerlemesine uygun olan yeni bir organizasyon şekli vermektir ve bunu yaparken senayi ile ziraat arasındaki aykırılığı kaldırmak, ikisini de aynı prensipler, şartlar üzerine kurmaktır.

Senayi ve ziraat durumlarındaki aykırılık bizim memleketimizde de vardır ve çaresine bakılmıyacak olursa bu aykırılık çoğalır da. Büyük senayimizi en yeni, ileri tekniğe dayandırarak kurduk ve kurmakta devam etmek mecburiyetindeyiz; fakat ziraatimiz hâlâ büyük mikyasta kara sapana dayanmakta devam ediyor; sapanın bırakıldığı yerlerde de öküzlerin çektiği pulluktan öteye gidilmemiştir. Son yıllarda devletin getirtmekte olduğu ziraat makineleri doğru istikamette yapılan işlerse de bu makineler ihtiyacı karşılamaktan henüz uzaktır. Sanayi gelişmemizi nasıl el âletleri, kol kuvveti ile başaramazsak, ziraî kalkınma da sapan veya pulluk ile başarılamaz. İleri tekniği istihsal şubelerimizin hepsinde aynı derecede kullanmalıyız. Fakat, yeni, büyük sanayiimizi kurarken iktisadî liberalizm yoluna sapmadık; anavatanı olan Avrupada da devrini artık yaşamış olan bu iktisadî siyasetin bugünün ve bizim şartlarımıza uygun olmadığını gördük ve sanayi kuruluşumuzda devletçilik yoluna girdik. Ziraî kalkınmamızı da iktisadî liberalizm yolu ile başaramayız. Elde edilmesi gereken gaye sadece ziraî istihsalin artması, toprağın ileri teknikle işletilmesi değildir; geniş köylü kitlelerini toprak sahiplerinin emrine tâbi gezici işçi haline getirecek, ve büyük toprak sahiplerinin kesesini doldurup çiftlilerini daha büyütecek bir şekilde ziraatin teşkilâtlanması ve makineleşmesi halkçılık umdemize uygun değildir. Ziraatin modernleşmesini, makineleşmesini, yeniden teşkilâtlanmasını köylü kitleleri lehine olarak başarmak mecburiyetindeyiz. Karşılaştığımız vaziyet şudur: (1) ziraî kalkınmayı sağlamak için modern tekniği, makineyi ziraate getirmek lâzımdır; (2) modern teknik, makineleşmiş istihsal ancak büyük işletmelere tatbik edilebiliyor, bizim köylü toprak işletmeleri ise çok küçüktür; (3) fakat işletmelerin büyümesi lâzımdır diye toprağın büyük çiftlik sahibi küçük bir sermayedar gurubu elinde toplanmasına, köylü kitlelerinin bunların emrinde işçi haline gelmesine razı olamayız, zira bu halkın zararınadır ve benzer bir sermaye temerküzü gösteren Garp sanayiinin doğurduğu meselelerin ziraatte de belirmesi demek olacaktır. Bugünkü

şartlarımız altında, bu ziraî meseleyi köylü kitleler lehine olarak halletmek için neler yapılabilir? Burada bahsetmek istediğimiz uzunca bir istikbal için bir program değil, bugün derhal yapılabilecek bazı işlerdir:

1. Devletin elinde olan toprakları topraksız köylüye dağıtmak ve toprağın küçük mülkiyet sahibi köylünün elinden çıkıp, büyük mülkiyet sahiplerinin elinde toplanmasına mani olmak için bir ferdin sahip olabileceği toprak miktarına bir sınır koymak.
2. Ferdî köylü işletmeleri modern tekniği ve makineyi kendi başlarına tatbik edemiyeceği için her köyü bütün bir istihsal birliği addetmek ve köydeki müstahsilleri teşkilâtlandırmak, aralarında kooperatif bir istihsal teşkilâtı kurmak. Köyler de bölge birlikleri halinde teşkilâtlanabilir ve her birliğe gereken ziraî makineler ve ziraî mütehassıslar temin edilebilir.
3. Kurulacak istihsal kooperatiflerinin ve bunları tamamlayacak satış ve kredi kooperatiflerinin büyük toprak sahibi ağaların, eşrafın kontrolüne geçmesine, onlar lehine, küçük köylü aleyhine işletilmesine mâni olmak için devletin tedbirler alması ve küçük ve orta sınıf köylüyü tutarak bu teşekkülleri sıkı mürakabe altında bulundurması.
4. Bugün mevcut olan devlet ziraat işletmelerini en ileri teknik ve teşkilâtla geliştirmek, bu işletmeler üstündeki nüfus topluluklarının sosyal ve kültürel hayatını da teşkilâtlandırmak, yükseltmek; bu işletmeleri örnek ziraî topluluklar haline getirmek. Bu suretle devlet ziraat işletmeleri ziraatimizin daha ileri safhalara doğru gelişmesinde örnek, önderlik vazifelerini göreceklerdir.

Bu ziraî kalkınma ve teşkilâtlanma faaliyetine bağlı olarak, plânlı ve ahenktar bir surette tatbik edilecek maarif, sıhhat, sosyal yardım, kültür müesseseleri teşkilâtımız ve siyasetimiz de verimli olacak, köy kalkınması davamız halledilmek yoluna girecektir. Köyle şehir arasındaki sosyal hayat, sosyal değer, kültür seviyesi farkları iktisadî temellerindeki anlattığımız farklardan ileri gelir; köylünün geriliği, muhafazakârlığı fıtrî değildir; ekonomik-sosyal şartları değiştiren, bu vasıflar da değişecektir. Köy kalkınması ancak hem iktisadî hem kültürel bünye bir arada ele alınarak, hem sanayi hem ziraat birarada ele alınıp müşterek prensipler ve şartlar üzerine kurularak başarılabilir; parçacı, yamama köy kalkınması görüşlerine karşı bütüncü ve sosyal gerçeklere, realiteye uygun olarak ileri sürdüğümüz görüş budur.

(*) Recent Economic Trends, vol. I, II. Amerika Cumhuriyetlerine ait bütün rakkamlar bu eserden alınmıştır.

[Yayınlayanın Notu: Bu yazı Memleket Dergisi'nin 1944 yılı, 10. sayısında aşağıdaki takdim yazısı ile yeniden yayınlandı.

"Adımlar" dergisinin Şubat 944 tarihli onuncu sayısında çıkan "Ziraî istihsalin geriliğinin sebepleri, gelişmesinin şartları" adlı makaleyi aşağıda okuyucularımıza sunuyoruz. "Dr. Behice Sadık Boran" tarafından yazılan bu makale; sanayi gelişmesini ve bunun yanında Ziraatın inkişaf derecesini, Amerika Birleşik Devletlerini göz önüne alarak incelemektedir.

Makalenin büyük kısmı sanayi inkişafının tetkikine ve Ziraatın buna ayak uydurmadığının belirtilmesine ayrılmıştı.

Yazının sonunda söz Ziraatımıza da getirilmekte ve onun gelişmesi için çareler ileri sürülmektedir.

Biz Ziraatımızın erginlik çağına ulaşmadı[ğı] için söylenip, yazılanları memnunlukla karşıladığımız için "Zirai istihsalin geriliğinin sebepleri, gelişmesinin şartları" adlı makaleyi sütunlarımıza almayı faydalı bulduk.

Ancak makalede ileri sürülen ve Ziraatımızın gelişmesini temin edeceği sanılan fikirlerin biri müstesna, memleketimizin tabiî ve içtimaî şartlarına uymadığı kanaatinde olduğumuzu açıklamağı doğru bulduk.

Topraksız çiftinin toprak sahibi kılınması lazımdır. Fakat ileri sürülen diğer fikirler bizim memleket ziraatı için hayırlı neticeler veremez.

Makaledeki fikirlerin, düşüncelerimize uymadığı noktasını daima hatırlarında tutarak, yazıyı okumalarını arkadaşlarımızdan dileriz. MEMLEKET]

Adımlar, Sayı 10, Şubat 1944

Sanatta Konu Meselesi

Bir estetik üstadımız Ülkünün 56 ncı sayısında çıkan "Edebiyatta Konu" adlı bir makalesinde "Vuslat" şairi Yahya Kemali kötülemek istediğimizden, büyüklüğünü inkâr ettiğimizden bahsediyor. Bu münasebetle, yanlış anlaşıldığını sezdiğimiz şu noktayı, meseleye girmeden iyice belirtmek istiyoruz: Yahya Kemal hakkında çıkan yazımızda maksadımız şairin büyüklüğünü inkâr etmek değildi. Şüphesiz Yahya Kemal edebiyat tarihimizde Osmanlı devrinin sonunda gelmiş büyük bir şairdir. Devrinin ölçülerine göre değeri inkâr edilemez şiirler yazmıştır; bize garbı tanıtmıştır. Fakat bu hükmü verirken şu cihetleri unutmamak lâzım: Yahya Kemal bize garbı tanıtan yegâne şair değildir. Ondan önce, Hâmit, Cenap, Fikret, Ahmet Haşim, ilh. de bize garbı tanıtmışlardır. Sonra, garp deyince karşımıza değerleri mütecanis bir bütün çıkmadığı için sorabiliriz: Yahya Kemal bize garbın en ileri bir istikbali müjdeliyen ufuklarını mı açtı? Avrupa şiiriyle aramıza kurduğu köprü bizi Avrupanın neresine götüren bir köprü idi? Muhakkak ki Yahya Kemalin bize getirdiği Avrupa artık bugünün ileri Avrupası değildir. Sanatta değerler ve mektepler, "sanatın kendi realiteleri" mutlak ve ebedî olamaz. Bu değer ve mekteplerde cemiyet bünyesinin diğer kısımlarında olduğu gibi devirlerini yaşar ve çökerler; aralarından gürbüz ve gelişmekte olan diğer mektepler ve cereyanlar çıkar. Yahya Kemal böyle göçmüş bir devrin büyük şairidir. O göçmüş devrin temsil ettiği sanat, bugünün değil dünün sanatıdır.

Sayın estetimiz, Yahya Kemal'e "devrinin büyük şairiydi" deyişimizi "sanat dışı düşüncelerle" verilmiş bir hüküm diye vasıflandırıyor. Sanat eserlerini ve sanatkârları böyle sanat eserinin cemiyetle, devriyle münasebeti ve o cemiyeti ifadesi bakımından değerlendirmek sanat tenkidi sahasının dışında kalan mülâhazalarla meseleyi ele almak değildir. Bugün dünyanın en tanınmış estetleri, sanat münekkitleri, edebî tenkit ilmine kendini vermiş olanlar, böyle sanatkârla sanat eserlerini devirleri ile olan münasebetleri zaviyesinden ele alıyorlar. Meselâ Cambridge üniversitesinin en ileri gelen münekkitleri Richard ile T. S. Eliot, sonra Leavis, H. Reade; Amerikada tenkit eserleriyle de dikkati çeken sanat tarihçisi Craven ve estet Prof. Parker sanat meselelerini bu işaret ettiğimiz görüşle ele alan bilgin münekkitlerdir.

Fakat madem ki estet üstadımız ille "sanat içi" kaygılarla bu konunun ele alınmasını istiyor, gelin biz de ona uyarak sözlerimize devam edelim: Üstadın da söylediği gibi her şeyin sanat mevzuu olabileceği doğrudur. Bir çift pabuç, bir şarap şişesiyle bir bardak, bir çiçekçik, maviliklere uçuşan veya Boğaziçi sırtlarında uzanmış uyurken üstadın kirpiklerine konan iri kelebekler, yahut da yedi kat yerin dibinde kara elmasa çekiç sallayan insanlar sanatın mevzuu olabilir. Bir zamanlar bazı konuların sanatkâr tarafından ele alınamıyacağı ileri sürülürdü. Michael Angelo'nun fresklerinde çıplak olarak resmedilmiş olan Âdem ve Havva resimlerinin üstü örtülmüştü. On dokuzuncu yüzyıl şairlerinden Rossetti ve arkadaşlarının şiirleri kadın

vücudunun güzelliği üzerinde fazla duruyor diye muhafazakârlarca şiddetle tenkit edilmişti. Hattâ zamanımızda da J. Joyce'un meşhur romanı sansür edilmek istenmişti. Lady Chatterley'in Aşkının İngiltere'de neşrine müsaade edilmemişti. Bu vaziyetler [düşünülünce] estetik üstadımızın "herşey sanatın konusu olabilir" demesi bir ilerilik sayılabilir.

Ancak bu bahiste estet üstadımız gayet ehemmiyetli bir noktayı gözden kaçırıyor: Haricî âlemdeki eşya sanat eserlerinin ancak ham maddesidir. Üstadımızın bahsettiği Van Gogh'un tablosundaki "Pabuçlar" sadece bir çift pabuç değil, Van Gogh'un gördüğü ve tablosuna aksettirdiği şekildeki pabuçlardır. Yani sanatkârın haricî âlemi idrâki "seçici"dir. (Esasen yalnız sanatkârın değil her ferdin idrâkleri seçicidir. Modern psikoloji bu seçiciliğin idrâklerin bir vasfı olduğunu kesin olarak tesbit etmiştir.) Binaenaleyh aynı ham maddeyi, -bir çift pabucu- muhtelif sanatkârlar, muhtelif tarzlarda eserlerinde işliyebilirler. Zaten bir tabloyu bir fotoğraftan ayıran vasıf da işte budur. Fakat şu noktayı da hemen ehemmiyetle belirtelim ki sanatkârın idrâklerinin seçici oluşunu söylemek, "sanatta indî bir sübjektivizm vardır" demek değildir. Çünkü her ferdin şahsiyeti doğuştan gelme değildir. Belirli bir sosyal çevre içinde teşekkül eder; bu teşekkülde sosyal değerler, inançlar, fikirler, ülküler, güzellik, iyilik, doğruluk, kahramanlık ilh., değerleri benliğin ayrılmaz bir parçası haline gelir. Sosyal değerler, derunileşir. İşte bunun içindir ki sanatkâr eserinde devrinin ve mensup olduğu içtimaî zümrenin görüşlerini, değerlerini aksettirir; yani konusunu devrin "hassasiyeti"ne göre seçer ve işler. Bu seçicilik şuurlu olmıyabilir. Hattâ sosyal değerler ne kadar kuvvetle benliğe yerleşmişse fert onları haricî realiteleriyle değil sadece onların kendi iç âlemindeki cepheleriyle tanır. Bu gerçeği göremiyen münekkitler de sanat eserini sadece sanatkârın iç dünyasının bir ifadesi sanırlar. Sanatkârın konusunu seçmesi devrinin ve kendi çevresinin hâkim değerlerine göre olur. Sosyal değer ise devre ve cemiyet bünyesine göre değiştiğinden dolayı muhtelif devirlerin sanatkârları aynı konuyu muhtelif tarzlarda işliyebilirler. Buna birçok misaller verebiliriz:

Faustus temasını Ch. Marlowe ile Goethe'nin şekil ve muhteva bakımından devirlerine göre işleyişleri başka başkadır. Eloise ve Aberlard mevzuunu Pope ile modern bir romancının ele alışları büsbütün başka başka şeylerdir. Pope İngiliz edebiyatının neoklâsik bir şairidir. Ve bu ortaçağ hikâyesini devrinin hâkim görüşlerine ve kalıbına uydurarak nazmen söyler. Aynı hikâye (devrimiz daha ziyade roman ve dram nebilerinin hâkim olduğu bir devir olduğu için) şimdi heyecanlı ve kuvvetli bir romana mevzu oluyor. Sonra sosyal problemleri, 19. uncu yüzyılda bir Mrs. Gaskal'in, bir Dickens'in, sonra Zola'nın ve nihayet devrimizde, Steinbeck, Le Hamp, Aragon'un ele alışları büsbütün ayrı şeylerdir. Estet üstadımız: "Şair veya romancı; tekniğiyle, heyecanıyle, mizacıyle kaynaşmıyan bir fondan hiç bir sanat eseri çıkaramıyor!" diyor. Doğru; çıkaramaz; ama meselenin asıl düğüm noktası şudur: niçin sanatkâr şu konuyla kaynaşıyor da bu konuyla kaynaşamıyor? Bu farklı kaynaşmaların âmilleri nelerdir? Bu âmilleri sanatkârın sade sübjektif âleminde aramak, bunun ötesine gidememek çarpık bir sanat görüşü meydana getirir. Yukarıda adlarını saydığımız meşhur münekkit ve estetler bu noktayı görmüş ve sanat eseriyle sanatkârın iç âlemini devrin sosyal çevresinin kendine has vasıfları bakımından

ele almışlardır.

Sosyal değerler devirden devire cemiyet bünyelerine göre değişir. Bir devirde dikkat, haricî âlemdeki eşya ve olayların bu kısmı üzerinde bilhassa toplanır; ve o konular ele alınır. Diğer bir devir ve cemiyette ise dış realitenin büsbütün başka bir kısmı veya cephesi üzerinde durulur. Meselâ klâsik devirde tragediyalara insanların tanrılar elindeki mukadderatı konu olarak seçilir. Daha ferdiyetçi olan Rönesans Şekspirinde mitolojilerden ziyade fertlerin birbiriyle münasebeti ve psikolojileri işlenir. Daha sonraki romantik çevrelerde solgun benizli, sırçalar gibi ince ruhlu, dertli âşıklar harabelerin, uzak ellerin ve geçmişin güzelliğine hasret duyarlar. Kendi edebiyatımızda da devir devir değişen konularla karşılaşırız. Zaman gelir, gülle bülbülün, selvi boylu yârların şiiri terennüm edilir.

Sonra bir zaman gelir: içli kızların, Zavallı Necdetlerin, mahzun gönüllü veremlilerin, uzun pejmürde saçlı Ahmet Cemillerin romanları yazılır. Bugün de artık sanatkâr bu saydığımız konuları geride bırakıp toplulukların hayatını, cemiyetin geçirdiği buhranları ve çatışmaları, insanla münasebeti bakımından tabiatı ele alıyor. Bugünün sanatkârı toplulukların emellerine, ümitlerine, varmak istedikleri gayelere inanıyor.

Demek sanatın konusu, muhtevası, devirle değişiyor. Muhteva şekli yaratır. Her yeni muhteva yeni bir şekle ihtiyaç gösterir. Cemiyet şartlariyle değerleri değişince sanatkârın da tecrübe ve görüşleri değişiyor. Bu demektir ki konular değişiyor. Bu yeni muhtevaya uygun olarak sanatkâr yeni şekiller arayıp meydana koyuyor. Estet üstadımız sanatkârın konusu ancak kusursuz bir şekille kaynaştığı zaman değerleneceği kanaatinde. Ve bu kanaat doğru; ancak şekil ehemmiyetli olmakla beraber, unutmıyalım ki, yukarıda da söylediğimiz gibi, şekil daima bir muhtevanın şeklidir. Madem ki muhteva sanatkârın ona karşı aldığı vaziyete göre, sanatkârın seçiciliğine göre değişen bir muhtevadır, öyleyse muhtevanın sanatkârca görülen karakteri başkalaşır ve şekli kendine uydurmak için zorlar. Eserin mükemmel sayılabilmesi için şeklin kuvvetli olması zarurîdir. Şeklin ehemmiyeti inkâr edilemez; edilemez ama şekil muhtevadan ayrı olarak da ele alınamaz. Cemiyetin seçiciliği yalnız muhtevaya değil, şekle de râcidir. Böylece her devirde edebî nevilerin bazıları daha belirli bir hal alıyor ve diğer bazıları o devrin haricî âlemden seçtiği konuları işlemeğe uygun gelmediğinden büyük sanatkârlarca benimsenmiyor; her devirde hâkim edebî neviler ortaya çıkıyor. Sonra her hâkim nevi içinde de çeşitli şekiller doğuyor. Meselâ modern devrin hâkim edebî nevileri roman ve dramdır. Fakat bunlar da zamanın değişen şekillerine ayak uyduruyorlar; muhtelif roman ve dram şekilleri meydana geliyor. Böylece bugünün roman şekli ondokuzuncu asır romanı değildir. Devrimizde uzun romanlar gitgide daha fazla yazılmakta, büyük sanatkârlar, Dos Passos, Sholohof, E. O'Neil ve Bernard Shaw ilh., roman veya dram nevini ifade vasıtası olarak kullanmaktadırlar . Çünkü bu günün hassasiyetini ifade için, küçük şekilli sanat dar bir kalıptır; bu heyecan ve hassasiyet kendini ifade için roman veya dram gibi bilhassa primadonnasız, kitlevi mahiyette bir şekil alıyor.

Fakat her zaman olduğu gibi, sanatkârın her devirde seçtiği muhtevayı geleneğin ötesine aşan yepyeni bir kalıp içinde ifade ettiğini kavramakta estetik üstatlar geç kalıyor ve sanatkârı hayatta iken ekseriya takdir edemiyorlar. Meselâ estet üstadı-

mızın şimdi artık ansiklopedilere geçtiği için hayranlıkla adını andığı Van Gogh bütün hayatında ancak 150 franklık eser satabilmiştir. Shakespeare ölümünden en aşağı yüz yıl sonra şöhret kazanmağa başlamış, Milton o meşhur "Paradise Lost" (Kaybedilmiş Cennet) i için hayatında ancak beş İngiliz lirası alabilmiştir. Üstadın, büyüklüğünü tanıdığı Keats'in ömrü münekkitlerin acı sözleriyle kısalmış, Shelley boğuluncaya kadar diyar diyar gurbetlerde dolaşmak zorunda kalmıştır.

Bütün bu yukarıda söylediklerimiz, estetik mevzularının havada bir şey olmayıp estetin umumî hayat görüşüyle ilgili bir şey olduğunu gösterir. Estetin sanat telâkkisi kendi hayat görüşüne bağlıdır. Bunun için sanata muhatap olan estetler arasında, her zaman muhafazkârlar ve ileri görüşlüler vardır. Muhafazakârlar bir türlü zamanın gidişiyle atbaşı beraber gidemez. Bunlar bir eserin kıymetini anlayabilmek için muhakkak onun bir sanat ansiklopedisine geçmesini beklemeğe veya büyük estetlerce lanse edilmesini görmeğe muhtaçtırlar. Meselâ şimdi Stokovsky yeni kompozisyonları çalabilmek için çoğu ihtiyar kadınlardan müteşekkil olan sanat hâmileriyle mücadele etmek mecburiyetinde kalıyor.

Evet insanın hayat görüşü sanat telâkkilerine de tesir ediyor. Estet üstadımızın bu sefer Yahya Kemali müdafaa vesilesiyle ileri sürdüğü klasikleşmiş muhafazakâr fikirleri biz daha evvel başka bir münasebetle İnsan'da çıkan bir makalesinde de okumuştuk (*). O makalesinde üstat, bugünün endüstri medeniyetinin kendisine mahsus eserler veremeyeceğine kanidir. Amerikanın haline hayıflanır; "Maddeyi her şeyin üstüne koyan, makineyi ruh nizamına uyduramayan Amerika göz önünde" der. Onca Nevyork, caddeleri gibi iç bünyesi de düpedüz yeknasak bir şehirdir. O şehirde artık "bir kordelâ gibi yamaçları dolana dolana çıkan yollar kalmadığı gibi" üstadımızca sanat hareketleri de yoktur.

Hâlbuki üstat, sanat kısırlığına yandığı Nevyork şehrinin bugün tiyatroda ve musikide, Moskova ile birlikte önderlik etmekte olduğunu, bazı en büyük romanların orada yazıldığını unutmuş görünüyor. Bu hususta müşterek bir kanaatin mevcut olduğunu herhalde Nureddin Sevin arkadaşımızla, Karl Ebert'ten öğrenebilir. Ama bu sanat başarıları devrin nabzını aksettirdiği ve o nabzı da kendisi duyamadığı için, üstat bize bu hakikatlerden bahsedemiyor.

(*) Bak: İnsan, sayı 7, "Yirminci Asır", Yazan: Suut Kemâl Yetkin.

Adımlar, Sayı 11, Mart 1944

Köyde Kooperatif

Sabahtan beri koperatifin kerpiç divanı, alçak damlı tek odasında oturuyordum. Devriliverecekmiş hissini veren, yüksek, iki tekerlekli arabalarına üzümlerini yükliyen civar köylüler mahsulerini teslim etmek ve satışa mahsuben para almak için, kooperatife âdeta akın ediyorlardı. Ağadan, tanıdığı tüccardan, veya komşusundan, akrabasından şahsen borç almağa ve kayıtsız, senetsiz iş görmeğe alışmış köylü için kooperatif teşkilâtı, bir şahıs olmıyan bir teşkilâttan borç almak, kredi muameleleri, müteselsil kefalet ilh. yabancı olduğu bir vaziyetti, iktisadî durumdaki bu değişme ile beraber vaziyetlere karşı alınan tavırlarda, zihniyette de bütün bir değişme olacaktı. Ve bu arada bocalamalar, uyamamazlıklar da mukadderdi, işte bu düşüncelerle, köylülerin kooperatifle olan münasebetlerini müşahede etmek için bir günümü kooperatifte geçirmeğe karar vermiştim. "Bu köylerde kooperatif artık eskimiş, alışmışlar, umduğum müşahedeler mümkün olmıyacak galiba" derken kapı açıldı, içeriye bizim kaldığımız köyden Dursun oğlu Dursun girdi. Dursun koperatife yeni geliyordu, ortak olmak için elinde bir istida ile müracaat ediyordu. Kâtipten "Olur, yaparız" cevabını alır almaz, ortaklığın şartlarını sormadan, öğrenmeden Dursun hemen derdini döktü: Evine bir oda ilâve etmek, samanlığını tamir etmek, oğluna sünnet düğünü yapmak için kendisine şu kadar para lâzımdı. Dursun belki daha devam edecekti ama, böyle vaziyetlere alışık olduğu anlaşılan ihtiyarca kâtip, gayet sakin Dursuna kaç çuval kuru üzüm getirdiğini sordu, cevabı alınca da hemen defterinin kenarına hesap yapmağa başladı. Teslim ettiği üzüme göre Dursun istediği parayı alamıyacaktı. Dursun şaşırdı. Kendisine bu para lâzımdı; bulmak için dört yana başvururken komşuları kooperatif para veriyor, oraya git demişlerdi; kooperatife ortak olmak istemesinin yegâne sebebi bu idi; üzümlerini satmak için onun kooperatife ihtiyacı yoktu; şimdiye kadar kooperatif vasıtasiyle satmamıştı; parayı alamadıktan sonra ne diye ortak olsun? Borç aldığı şahıslarla yaptığı gibi, Dursun kooperatif kâtibi ile de pazarlığa kalktı; kâtibin para miktarını hiç değiştirmediğini görünce kızmağa başladı; pazarlıkta iki taraf da biraz fedakârlık yapamaz mı? Dursun istediği miktarı biraz indiriyordu, kâtip de biraz çoğaltsa idi anlaşacaklardı. Kâtip, parayı şahsen kendisinin vermediğini, miktarı değiştirmek elinde olmadığını Dursuna yine sakin, hiç kızmadan anlatmağa çalışıyordu. (Bu kâtip senelerce bu işte çalışmıştı). Fakat böyle şahıs olmıyan bir "şey"den para almayı Dursunun aklı kabul etmiyordu; şu karşısındaki adam istese pek âlâ biraz daha fazla verebilirdi. Nihayet Dursun adam akıllı kızdı, "Hepiniz birsiniz, hep mahsulü alıp en az parayı verirsiniz. Ver o kâğıdı, vazgeçtim ben" dedi. Dursun son kozunu oynuyordu. Pazarlık ta öyle değil midir? Bir taraf razı olmaz, vazgeçer görünür, kalkar gider, öbür taraf fiyattan biraz daha ikram ederek arkasından bağırır. Dursun da istidayı geri aldı, kapıyı vurup çıktı gitti, ama arkasından çağıran olmadı. Aradan bir saat, belki daha fazla bir zaman geçti, yine kapı açıldı, bu sefer, Dursun kabahatli bir çocuk gibi

mahcup içeri girdi, tekrar kâğıdı kâtibe uzattı, "Hadi bakalım, senin dediğin olsun" dedi. Kâtip yine hep sakin, sanki hiç bir şey olmamış gibi, kâğıdı aldı, muameleyi tamamladı. Dursunun iri ellerine paraları saydı. Dursunun keyfi yerine geldi, ama, o hâlâ isteseydi kâtibin daha fazla para verebileceğine kaniydi. Giderken kâtibin omuzunu ahbapça dürttü, "Bu sefer senin dediğin oldu ama gelecek sefer karışmam ha! Pamukları getireceğim, dört yüzden aşağı bırakmam" dedi.

Adımlar, Sayı 11, Mart 1944

Kalp Fikir, Gerçek Fikir

Her devrin, o devri vasıflandıran bazı hâkim değerleri vardır, meselâ bizim devrimizin hâkim değerleri de müsbet ilim, halkçılık, bilgide ve teknikte ilerilik ilh. dir. Bazı fertler ve zümreler bu değerlere gerçekten inanırlar ve gerçekleşmeleri için çalışırlar; diğer bazı zümreler vardır ki bunlar, bu değerleri kendi hususî gayeleri ve menfaatleri uğrunda birer kalkan gibi kullanırlar. Bu suretle cemiyetin fikir hayatında gerçek fikirler yanında kalp fikirler de belirir. Fikir adamının vazifesi, fikirlerin kalbini hakikisinden ayırt etmek ve bu yolda umumî efkârı aydınlatmaktır.

Adımlar ilk sayısından itibaren, fikir hayatımızın muhtelif sahalarında, ilimde, sanatta, edebiyatta, terbiyede, sosyal konular alanında daima kalp ile gerçek fikri ayırt etmeğe ve gerçek olanı belirtmeğe çalıştı. Bu yoldaki emeklerimizin boşa gitmemiş olduğu görülüyor. Yarasalar gibi karanlıktan hoşlanan, fikirleri gün ışığına çıkarıp umumî efkâr önünde incelemekten çekinen bazı yazar ve münevverler fikirlerinin kalp mahiyetinin meydana çıkmasından telâşlanarak gazete ve mecmualarda hummalı bir yazı faaliyetine giriştiler. Bu faaliyet üç koldan kendini gösterdi: Birincisi, bizim müdafaa ettiğimiz ve kendilerinin alenen reddetmeğe cesaret edemedikleri fikirleri kendilerine maletmek teşebbüsü, "biz de ilme inanırız; kıymetini inkâr etmeyiz; biz de halkçıyız, biz de fikir hürriyetine yer veririz; sanki biz ileri tekniğe ve refaha erişmeğe taraftar değil miyiz?" teraneleri, ikincisi, fikir mesullüğü, fikrî disiplin, tesanüt ilh. namına kendilerinden farklı düşünenleri susturmak. Üçüncüsü, kendi kendilerine gelin güvey olup, kendilerini milletin ve devletin sözcüsü rolüne koyarak etrafa milliyet dersi vermeğe kalkmak. (Bir dördüncü yola daha giriştiler ama bu fikirlerinden emin olmıyanların, alt olacaklarını anladıkları zaman daima yaptıkları bir şeydir: işi şahsî bir şekle dökmek. Bu o kadar bayağı bir tarz ki bunun üzerinde durmak aynı seviyeye inmek olur.)

"Biz de halkçıyız, biz de ilim, ileri teknik taraftarıyız ilh." diyen bu adamlar gerçekten öyle midirler? Bu hususta mihenk nedir? Mihenk, bu değerlerin gerçekleşmesi için ileri sürülen vasıtaların, yolların gayeye uygun olup olmadığıdır, "ilme kıymet veriyoruz." diyorlar, ama ileri sürdükleri ilim anlayışı memleketimizin ilim hayatının gelişmesini sağlıyacak mahiyette midir? Buna bakmak lâzım. "Millî ilim" diye adlandırdıkları her cemiyetin kendine mahsus bir "ilim"inden bahsediyorlar; şimdilik bu iddiayı yalnız "manevî ilimler" için ileri sürüyorlar; bu, insan âlemine ait bilgilerin ilmî karakterin reddetmektir, zira ilim, coğrafî sınırlara göre değişmeyen bir bilgi sistemidir; her cemiyetin kendine mahsus ayrı bir ilmi olamaz. Böyle bir ilim anlayışından hareket ederek bir adım daha ilerleyince "tabiat ilmi" denen fizik ve kimya da aynı âkibete uğrayacaktır ve "yahudi fiziği, alman fiziği" tefrikini yapanlarla aynı kapıya çıkılacaktır. İlmin prensipleri ve metodu evrenseldir; memleketimizde ilmin gelişmesi bu prensiplerin ve metodun bizim gerçeklerimize tatbiki, bizim ilim adamlarımız tarafından bizim gerçeklerimizin araştırılması

ile meydana gelebilir. Memleketimizde ilmin inkişafı, kendimize mahsus bir "millî ilim" yaratmağa kalkmakla değil, fakat dünya ilim âleminde başka memleketlerin ilim adamları ile ve ilmî eserleri ile boy ölçüşebilecek ilim adamlarının yetişmesi ve ilim eserlerinin meydana gelmesi ile olacaktır.

"Millî sanat" sözleri bu adamların ağızlarından ve kalemlerinden hiç düşmüyor mu? Varsın düşmesin. Bu bir şey ifade etmez. Sanat anlayışları sanat hayatımızın gelişmesini sağlıyabilecek çeşitten midir? Bu nokta üzerinde durmak lâzım. Halk şiirlerinin kalıplarını taklit edip tekerlemeler düzmek; muhtevayı bir yana bırakıp, şekilde halk dilinin tabirlerini, üslûbunu taklit ederek hikâye yazmak, millî sanat yaratmak değildir. Sanatı ve sanatkârı içtimaî muhitinden sanat eserinin şeklini muhtevasından ayırıp, kendi içine kapanmış temelsiz bir sanat âleminde muhtevasız şekillerle uğraşmak çıkmaz bir yol, kısır bir emektir.

"Biz de halkçıyız" mı diyorlar? Evet ama seçkin adam, seçkin zümre sözleri ağızlarından düşmüyor. Halkın terbiyesi ve yetiştirilmesi ile değil, küçük, seçkin bir zümrenin yetiştirilmesi ile kaygulanıyorlar. Halkçıdırlar! ama, halk kendi menfaatlerini bilmediğinden, kendi kendini idare edemiyeceğinden, "zıt fikirler içinden doğruyu kavramıyacağından" ötürü, seçkin zümre (yani kendileri) sırf halkın kendi iyiliği için -sakın başka bir şey için sanmayın- başa geçmeli ve dilediği gibi idare etmelidir. Halka inancı olmayan bir halkçılık! Faşizmin elit nazariyesi de bundan başka bir şey değildir.

"İleri tekniği, refahı sanki biz istemiyor muyuz?" diyorlar. Peki ama teklif ettikleri tedbirlere bakın: modern makine medeniyetinin yarattığı meseleleri halletmek yerine, geriye dönmek istiyorlar, zamanını yaşamış bitmiş şekiller, tedbirler teklif ediyorlar. Garbın dev sanayiine karşı el sanayii, ev sanayii, köy sanayii ile çıkmak istiyorlar. Küçük sanatlardan medet umuyorlar. Ortaçağın loncalarını andıran korporasyonlarla zamanımızın iktisadî meselelerini halletmeğe kalkıyorlar. (Faşist devlet anlayışı da korporasyoncu bir devlettir.) Büyük senayi, makine, şehir düşmanıdırlar. Sözde ileri teknik taraftarıdırlar ama, ziraat daha ileri bir tekniğe kavuşunca daha az emeğe ihtiyacı olacaktır; nüfusun bir kısmı topraktan ayrılıp şehirlere göçecektir; buna ise hiç te taraftar değildirler. Türk köyünü "bozmamak" -bundan ne kastederler, bir türlü anlaşılmaz- gerektir. Bu zihniyette onlarca ideal köylü, ihtiyaçları asgariye inmiş, istihsal edeceği maddeleri kendi istihsal eden, ortaçağın feodal ziraî iktisadı gibi kendi kendine yeter, kapalı birer birlik teşkil eden köylü ailesidir.

Bu adamlar fikir hürriyetine de taraftardırlar, ama "zararlı olmamak şartiyle..." İki taraflı kesen bir kılıç gibidirler: fikir hürriyeti namına kendilerinin istedikleri gibi söyleyip yazmalarına müsaade edilmesini isterler, "zararlı olmamak şartı ile" kaydını ileri sürüp kendilerinden farklı düşünenleri susturmak isterler. Fikir adamının gerçekten bir mesullüğü vardır: o da, daima gerçeği, hakikati müdafaa etmek ve fikirlerini işler, neticeler çıkarırken daima memleketimizin ihtiyaçlarını, gelişmesi ve ilerlemesi şartlarını göz önünde bulundurmaktır. Fikir birliği, evet! Ama sağlam, gerçek fikir birliği esas prensipler üzerinde ve o prensiplerin gerçekleşmesi için gereken vasıtalar üzerinde anlaşmakla olur, yoksa meseleleri, dâvaları örtbas etmek, "zıt fikirleri" küllemekle değil. Bu birleştirici prensipler ise inkılâbımızın ileri prensipleri ve gayeler ancak halkın ekseriyetinin menfaati olabilir. Teklif edilen

her işin, her tedbirin yerinde olup olmadığının mihengi bu prensiplere ve gayelere uygun olup olmadığıdır. İstedikleri kadar "biz de halkçıyız, ileriyiz, ilme, sanata, tekniğe kıymet veririz" desinler, bu sahalardaki anlayışları ve teklif ettikleri işler ve tedbirler bu değerlerin gerçekleşmesine uygun değildir. Onların fikir mesullüğü ve birliği namına talep ettikleri şey, kanunlarımızın sağladığı hürriyeti daraltmak ve inandıklarını iddia ettikleri değerlerle onların gerçekleşmesi için ileri sürdükleri vasıtalar arasındaki bu uygunsuzluğun meydana çıkmasına mani olmaktır. Gayelerle vasıtalar arasındaki bu uygunsuzluk onların halkçılığının, ileriliğinin, ilim taraftarlığının hakikî değil, kalp olduğunun delilidir.

Bir yandan inkılâbımızın ileri prensiplerine aykırı fikirleri ve tedbirleri avaz avaz müdafaa ederken, öte yandan dönüp "biz hiç bir taraftan değiliz, sadece devletin tarafındayız" diyorlar ve kendilerine devletin ve milletin sözcüsü payesini veriyorlar; kendi kendilerine ihsan ettikleri bu mevkiden etrafa milliyet dersi vermeğe kalkıyorlar. Fikirleriniz inkılâbımızın prensip ve gayelerine bu kadar aykırıyken, kiminiz milletseverliği üstün ırk iddialarıyla, kiminiz şu veya bu bölgede doğmakla bir tutarken, siz nasıl milletin sözcüsü olabilirsiniz? Efkârı umumiyenin, okuyucuların "zıt fikirler içinden tam doğruyu çıkarabileceğine" inanmadığınız için bu çevirdiğiniz manevrayı kimse farketmiyecek sanıyorsunuz. Ama aldanıyorsunuz. Bu memleketin okurları sizin sandığınız ve inandırmak istediğiniz gibi eğriyi doğrudan, gerçeği yalandan, ileriyi geriden ayırt edemiyecek durumda değildir. Memleketimizde, ettiğiniz fikir cambazlıklarını ve dönmeliklerini ve bunların âmillerini farkeden ve anlıyan şuurlu bir okuyucu kitlesi var.

Adımlar, Sayı 12, Nisan 1944

İş Bölümü ve Kadının Sosyal Mevkii

Bu makalede köylerde yaptığım bazı müşahedelerden çıkardığım bir ipotezi ileri sürmek ve bunun umumî sosyal tabakalaşma teorisi ile olan bağlılığını belirtmek istiyorum.

1941 ve 1942 yıllarında Manisa vilâyetinde birbirinden farklı sosyal yapısı olan iki köy gurupunu tetkik ettim. Bunlardan biri ovada, kasabaya yakın, iktisadî seviyesi yüksek, her gün kasabaya otobüsü işliyen, telefonlu, radyolu bir köy gurupu idi (8 köy); ikincisi ise, kasabadan hayvanla yedi sekiz saatlik mesafede, geçimi gayet dar, diğer topluluklar ile münasebetleri az, fakir ve geri dağ köyleri idi (5 köy). Her iki köy gurupunda erkekle kadın arasındaki iş bölümünde müşahede ettiğim bazı vasıflar ve bunların bir kaç yıl önce Ankara'ya yakın köylerdeki müşahedelerime uygun oluşu, iş bölümü vaziyetinin işaret ettiği bazı genel neticelere dikkatimi çekti; ve bu neticelerin genel sosyal tabakalaşma konusu ile aynı yola çıkması onların sosyolojik ehemmiyetini ve mânasını arttırdı. İlkin, bu iki köy gurupunda kadınla erkek arasındaki iş bölümü vaziyetini kısaca tesbit edelim.

Ev işleri ve ev işi sayılabilecek, ailenin ihtiyacını karşılamak için yapılan sınaî faaliyetler -kışlık gıda maddelerini hazırlamak, çorap örmek ilh- kadının işleridir. Topluluğun iktisadî temelini teşkil eden iktisadî faaliyetlere gelince, kadının farklı derecelerde bunlara da iştirak ettiğini görüyoruz; tarla ve bağ işlerinde de kadının hissesi vardır. Ova köylerinde üzüm kesmek, üzümleri sermek, sergi yerini süpürmek, üzümler kuruduktan sonra kara böceleri (rengi kararmış, kötü üzümleri) ayıklamak kadınların fonksiyonudur. Kadınlar pamuk toplar, tütün, darı kırar, mısır koçanlarını soyar, tanelerini ayırmak için koçanları sopalarla döğer; kadınlar küçük çapa denilen hafif çapalama işlerini de yaparlar, fakat büyük çapa, bellemek, budamak, aralamak, çift sürmek, asmalara gök taşı atmak erkeklere düşen işlerdir. Kadınlar bağlara kükürt atmak işine de katışırlar ve asmaların filizlerini onlar kırarlar. Hububat yetiştirmenin ise asıl yükü erkektedir: toprağı sürer, tohum eker, mahsul olunca biçer, arabalara yükler ve nakleder; kadınlar yalnız harman döğerler, fakat dövülen mahsulü savurmak yine erkeğin işidir. İşlerin kadınla erkek arasında bu suretle bölünmesi mutat vaziyete göredir; icabında kadın ve erkek birbirlerinin işini görebilirler; fakat bu, erkeğin kadının işini üzerine alması şeklinde olmaktan ziyade, kadının erkeğin yaptığı işleri üzerine alması şeklindedir.

Dağ köylerindeki durum ova köylerine benzer; yün ipliği bükmek, pekmez yapmak faaliyetleri dağ köylerinde yalnız ailenin ihtiyacını karşılamak için olmaktan çıkmıştır; bu işler satış için de yapılır; fakat yine de bu işler esas itibariyle kadının üzerindedir, yalnız pekmez yapmada erkeğin de yardımı olur, üzümleri pamuk torbalar içinde ayakları ile erkekler çiğner ve sonra da usareyi tam çıkarabilmek için mengene altında ezerler; çıkan şırayı kadınlar furun gibi kapalı ocakların üstünde kaynatırlar. Çitlenbik ve palamutu kadınlar toplar; çitlenbikten yağ çıkarma işinde

-mengene altında tanelerin ezilmesi kısmında- erkekler yardım eder; toplanan palamutların, dış kabuklarının kırılıp çıkması için sopalarla dövülmesini erkekler yapar; palamudun iç kısmını kadınlar çivilerle çıkarırlar.

Tarla ve bağ işleri dağ köylerinde ova köylerindeki kadar çok ve çeşitli olmadığından -çünkü mahsuller aynı derece bol ve çeşitli değildir- kadın hububat yetiştirme işlerine daha fazla iştirak eder; orak, harman, taneleri savurmak işleri kadın erkek birlikte yapılır. Yük taşımak gayet belirli olarak kadın işidir; çitlenbekleri, palamutları kadın sırtında çuvalla taşır; kışın saatlerce mesafeden çalı çırpı kesip sırtında eve getiren de odur; tarladan kalkan mahsulü erkek hayvan veya kağnı ile köye taşır. Erkek kışlık odunu keser, hayvanla köye getirir.

İmdi ne çeşit işlerin kadınlar, ne çeşitlerinin de erkekler tarafından yapıldığını soruşturursak, işlerin ayrılışında bazı umumî prensiplerin, kaidelerin mevcudiyeti kendini gösterir. Her iki köyde de kadınlar daha fazla çalışıyorlar ve umumiyetle "routine" işler, uzun, sıkıcı, çok emek ve zaman istiyen işler kadın tarafından yapılır; erkekler daha az zaman sarfı gerektiren işleri görürler. İkincisi, ev işleri ve ev sanayii faaliyetleri bir tarafa bırakılırsa, ki bunlar bu köylerin iktisadî temel faaliyetleri değildir, başlıca istihsal faaliyetlerinde, daha fazla meharet, tecrübe isteyen, daha mesuliyetli işler erkekler tarafından yapılıyor; meselâ ova köylerinde bağcılığın asıl yükü ve mesuliyeti erkektedir; bir tarlayı bir bağ haline getirmek, üç yıl bağı hazırlamak erkeğin gördüğü bir iştir. Bağ yetiştikten sonra asmaların filizlerini kırmak işini ovada da, dağda da kadın yapar; bu kolay bir iştir; hâlbuki asmaları budamak ve aralamak asmanın gelişmesi ve verimi bakımından mühimdir; bilmiyen, tecrübesiz bir kimse yapamaz; bu iş erkeklerindir. Üzüm kesmek mihanikî bir iştir; üzümleri bandırmak ise daha ihtisaslaşmış bir iştir; üzümlerin renginin güzel olması, bandırılan mahlûldeki nispetlerin tam olmasına bağlıdır; üzümleri umumiyetle kadınlar keser, erkekler bandırır.

Bir de daha fazla beden kuvveti istiyen işler daha çok erkeklerin işi gibi görünüyor; ova köylerinde taneleri savurmak, kadınların kestikleri üzümlerle dolu sepetleri taşımak, mahsulleri nakletmek erkeklerin işidir. İlk bakışta dağ köylerinde durum bunun tersi gibi görünüyor, fakat daha yakından incelenirse prensipin aynı olduğu beliriyor. Dağ köylerinde kadınlar ağır yükleri sırtlarında taşırlar, erkekler ise taşımazlar; ama şurası dikkate değer ki, yük daha fazlalaştı mı taşıt işi erkeğe düşüyor: kadın çalı çırpıyı kesip sırtında taşıyor, daha ağır olan odun kesme ve taşıma işini erkek görüyor. Kadın palamut ve çitlenbekleri sırtında taşıyor; hububatın tarladan nakli -miktarca daha fazla mahsulün nakli- erkeğe düşüyor. Bu daha ağır taşıma işlerini erkek kadın gibi sırtında taşıyarak görmüyor; hayvana, kağnıya yüklüyor, fakat işlerin ağırlaşınca kadından erkeğe geçmesi prensipi yine varittir. Ağır işlerin erkeğin payına düşmesi temayülü var demekle erkeğin fizyolojik kuvvetinden, kadının da zayıflığından dolayı bu böyle oluyor gibi bir netice çıkarılmamalıdır; bunu demek istemiyorum; üzüm sepeti taşımanın ova köyünde ağır telâkki edilip erkeğe gördürülmesi, dağ köyünde ise koca palamut çuvalının kadının taşıyabileceği kadar hafif telâkki edilmesi, ağır yükleri erkeğin sırtında değil de hayvanla taşıması, ki bu halde bir çocuk bile taşıt işini görebilir, bu hafif ve ağır işler tefrikinin kadınla erkek arasındaki fizyolojik bir farkın zarurî neticesi olmadığını gösterir; sırtında bir çuval

yük taşıyabilen kadın, hayvanla buğdayları tarladan haydi haydi köye nakledebilir. Ayrılışın sebebi fizyolojik bir zaruret değil, fakat işaret ettiğim prensip şu ki, işler ağırlaşınca, kadından ziyade erkeğin omuzuna yükleniyor; ama müşahhas olarak hangi işlerin ağır telâkki edilişi topluluktan topluluğa değişebilir.

Bilfiil istihsal faaliyetlerinden istihsalin idaresi ve kontrolü, mahsulün piyasaya sevki, kredinin temini fonksiyonlarına geçtiğimiz zaman kadınla erkek işleri arasındaki fark daha keskin olarak beliriyor ve ipotezimize temel vaziyetini gören sosyal olgu da burada toplanıyor. Bir kere, dış topluluklarla, aile-dışı müesseselerle münasebeti istilzam eden faaliyetler istisnasız olarak her iki çeşit köyde de erkeklerin faaliyetleri olarak beliriyor. Satışa çıkarılan eşyayı piyasaya sevk eden, kasabaya, borsaya, kooperatife gönderen ve götüren, satan erkektir; ova köylerinde olduğu gibi satış ve kredi kooperatifleri varsa bu müesseselerle temasta bulunan erkektir; bazı hallerde toprak kadının üzerine olduğundan, kooperatiften para alabilmek için kadının kooperatife gitmesi veya kâğıtların altına mührünü basması icap edebilir; fakat kadının rolü burada biter, o erkeğinin dediğini yapan ve resmî muamele icap ettirmedikçe kooperatif teşkilâtı ile münasebete girişmiyen bir kimsedir; mülkiyet kadının üzerine olduğu zaman da işleri çeviren erkektir. Dağ köylerinde hattâ ailenin kadın azasının ihtiyacı olan giyim eşyasını da erkek kendi bildiğine göre kasabadan alır; kadın bu işler için bile kasabaya gitmez. Hele mahkeme, vergi, nüfus, ilh. kabilinden işleri muhakkak erkek takip eder. Kadının faaliyetlerinin sınırı evinin ve kendi tarla ve bağlarının sınırını aşmaz ve çamaşır yıkamak, su taşımak gibi bazı hallerde de nihayet köyünün sınırını geçmez. Erkeğin faaliyetleri ise civar köylere, kasabaya, hattâ bazıları için İzmir'e kadar uzanır. Ova köylerinde kadınlar da kasabaya oldukça sık gider ve dağ köylerinde de hiç değilse bir defa kasabaya gitmiş kadınlar vardır; fakat bunların gidişi, iktisadî sistemdeki faaliyetlerinin, üzerlerine düşen işlerin zarurî ve tabiî neticesi değildir; kadınlar şehre, çeyiz düzmek için (o da tek bir defa), evlenirken doktora muayene olmak için, veya sair zamanlarda ağır hasta oldukları zaman tedavi için, akraba ve ahbapları ziyaret etmek, misafirlik için giderler. Dağ köylerinde yazın ovada, bağlarda bir hafta, on gün için işçiliğe giden bazı kadınlar da vardır. Görülüyor ki iktisadî faaliyetlerin organizasyonunda, kadının yaptığı işler onu köyüne ve köyde de bilhassa evine kapatacak bir mahiyettedirler; kadının bütün faaliyetleri ailesinin etrafında, köyünün içinde döner; bu durumun, kadının amme hayatına iştirak etmemesiyle; daha geniş cemiyet çerçevesini ilgilendiren işlerden ve faaliyetlerden, topluluğun kollektif hayatından uzak kalması ile ilgisi vardır. Kadının amme hayatına iştirak etmemesi, ondan uzak kalması ise, kadının sosyal mevkiinin erkeğinkinden aşağı olması, kadının erkekten aşağı ve erkeğe tâbi bir mahlûk telâkki edilmesi ile ilgilidir.

İstihsal faaliyetlerinin idaresi ve kontrolü ve elde edilen gelirin ne şekil ve miktarlarda sarfedileceği hakkında karar verme fonksiyonları da istisnasız erkeğin elinde toplanmıştır. Tarlaya pamuk mu, susam mı ekilecek erkek karar verir; toprağın işlenmesi, mahsullerin toplanması veya kesilmesi zamanını ve diğer iktisadî faaliyetlerin ne zaman ve nasıl yapılacağını erkek kararlaştırır. Mahsulleri o satar ve satış parasına o sahip çıkar; paranın nasıl ve nelere sarfedileceğini erkek kontrol eder. Kısacası, bütün istihsali kontrol ve idare ve geliri sarf etme fonksiyonları erkektedir;

bu demektir ki toprağın hukukî mülkiyeti kimde olursa olsun, fiilî mülkiyet hakları ve fonksiyonları ailenin reisi olan erkekte toplanmıştır. Kadın çalışır, hem de erkekten daha fazla; bunun için de kıymetli bir iktisadî unsurdur; fakat kendi emeğinin mahsulüne sahip değildir. Kadın, hukukî olarak mülkiyete sahip olabilir ve bir çok hallerde sahiptir de, ama kendi mülkünün üzerinde bile hiç bir fiilî mülkiyet hakkı yoktur; mülkünün idaresi de, gelirin harcanması da, onun kontrolünde değildir. Kadının bağının veya tarlasının işletilmesi, mahsulün satışı ve elde edilen gelir hep erkeğin kontrolündedir; bunun için fiilen, kadının malları da erkeğin mülkiyetinde gibidir.

Yukarıki paragraflarda hülâsa ettiğimiz tahlilden genel sosyolojik önemi olan bazı mühim neticeler çıkıyor. Bu neticeler, yalnız bugün bizim köylerimizde değil, tarihî devirlerde sosyal evrim boyunca neden kadının sosyal mevkiinin erkeğinkinden aşağı olmuş olduğu meselesini ilgilendiriyor.

Kadının aşağı sosyal durumunu kadının biyolojik ve psikolojik tabiatının erkeğinkinden aşağı olduğu iddiası ile izaha kalkışan görüşleri burada bir tarafa bırakıyorum; zira bu bizi kadınla erkek arasında irsî biyolojik ve psikolojik üstünlük-aşağılık farkları var mıdır? meselesine götürür ki, makalenin konusu bu değildir. Esasen bu mesele çok münakaşa edilmiş ve kadının fıtratan aşağı olduğu iddiasına yerinde cevaplar verilmiş olduğundan bu çok kalem yürütülmüş, bayatlamış münakaşayı burada tekrar ısıtıp öne sürmeye lüzum da yoktur. Kadının sosyal mevkiinin aşağı olmasının sebeplerinin sosyolojik mahiyette olduğunu kabul etmekle başlıyabiliriz. Fakat bunu kabul etmek meseleyi halletmiyor, bu sosyal sebeplerin, âmillerin neler olduğunu aydınlatmak gerekiyor; bu hususta ise etnologlar ve sosyologlar arasında bir ittifak müşahede edilmiyor.

Memleketimizde en yaygın, tutunmuş sosyoloji mektebi olan Dürkheim sosyolojisi kadının aşağılık durumunu kadının iptidaî cemiyetlerde tabu addedilmesi, kendisinden çekinilmesi ve bunun neticesinde kadının amme hayatından uzak kalmasıyla izah etmek ister. Kadının amme hayatından uzak kalması, cemiyetin genel işlerine erkek kadar iştirak edememesi, kadının sosyal mevkiinin aşağı kalmasında, bir amil olarak kabul edilebilir; fakat bu uzak kalışı kadının tabu addedilmesi, ona sihrî kuvvetler atfedilmesiyle izah etmek bugünkü bilgimizin ışığında hiç de realiteye uygun görünmüyor. Bir defa, birikmiş olan etnolojik materyal, dünyanın dört bucağında yapılmış olan araştırmalar, kadının tabu olması, kadından çekinilmesi olayının iptidaî cemiyetlerde hiç de yaygın olmadığını göstermiştir. Kadına sihrî kuvvet ve vasıfların atfedilmediği cemiyetlerde kadının erkeğe nisbetle aşağı sosyal durumda olmasını neyle izah edeceğiz? İkincisi, bu hal iptidaî cemiyetlerde yaygın olsaydı ve kadının sosyal aşağılığının menşeini izaha yeter gelseydi bile, neden tarih boyunca, binlerce sene kadının çeşitli cemiyetlerde ve devirlerde hep erkekten aşağı, onun hâkimiyeti altında bulunmuş olmasını izah edemez. Bunun sadece bir "artakalma" (survivance) neticesi olduğu iddiası ciddî olarak kabul edilemez. Bir artakalma olayı desek bile yine bu kadar inatçı, binlerce yıl sosyal şartların değişmesine rağmen devam eden bir artakalma olayının mucip sebepleri olması icap eder. Hâlbuki kadının işbölümü sisteminde, istihsal organizasyonunda aldığı mevki kadının amme hayatına niçin iştirak edip etmediğini, neden dar, kapalı bir daire

içinde hayatının döndüğünü pekâlâ izah edebilir, iş bölümü sisteminde kadının ancak eve münhasır işleri üzerine almış olması, asıl topluluğun iktisadî temelini teşkil eden faaliyetlerin mesuliyetinin erkeğin üzerinde olması ve bu faaliyetlerin erkeği topluluğun içindeki diğer şahıs ve zümrelerle ve topluluk dışı münasebetlerle temasa getirmesi, kadını ise bunlardan uzak tutması, kadının amme hayatından uzak kalmasını, bütün topluluğu ilgilendiren işlerde bir yer ve söz sahibi olmamasını doğurmuş olabilir. Yalnız şuna işaret etmek lâzım ki, işbölümü sisteminde erkekle kadının aldığı mevkilerin onların topluluk içindeki sosyal mevkileri (status) üzerine olan tesiri incelenirken daima bahis mevzuu olan topluluğun iktisadî seviyesi, istihsal durumu, servet terakümü ve mülkiyet münasebetleri sistemi dikkate alınmalıdır. Kadının ev içinde ve hemen evin etrafındaki işlerle meşgul olmasının doğuracağı sosyal sonuçlar topluluğun genel iktisadî seviyesine göre değişir. İşleri ev-içi, ev-dışı olarak ayıran bir iş bölümü sisteminin kadınla erkeğin sosyal mevkileri bakımından doğurduğu neticeler bilhassa topluluğun içinde ve topluluklar arasında eşya mübadelesinin belirmiş, servet terakümünün ve ferdî mülkiyetin başlamış olduğu durumlarda kendini gösterir. Bu olayların belirmemiş olduğu iptidaî ekonomilerde kadınla erkek arasındaki iş bölümü ikisinin sosyal mevkilerinde farklı neticeler doğuracak surette kadını amme hayatından uzaklaştırmamış olabilir.

Fakat erkekle kadın arasındaki iş bölümü yalnız yukarıda işaret ettiğimiz noktada bir farklılık meydana getirmekle kalmıyor. Erkekle kadının gördükleri işler bir başka vasıfla da birbirinden ayrılıyor ki bu ayrılık da erkekle kadının sosyal mevkilerinde üstünlük-aşağılık farklılığı doğurmakta ve kadını erkekten daha aşağı bir mevkie koymakta tesirini gösterebilir. Bu yüzyılın dönümünde büyük Amerikan iktisatçısı Thornstein Veblen topluluklarda sosyal sınıflar belirmeden önce kadınla erkek arasında bir çeşit "tabakalaşma" mevcut olduğunu, erkeklerin potansiyel bir "aylak sınıf" (leisure class) teşkil ettiklerini ileri sürer; erkeklerin daha az iş gördüklerine, av ve harp gibi daha ziyade şahsî kudret, yiğitlik istiyen, bir tehlike ve gayri muayyenlik unsuru ihtiva eden faaliyetleri üzerine aldıklarına, kadınların ise "routine", yeknesak, alelade işleri gördüklerine işaret eder (1). Veblen'e göre "vahşilik devresi"nden "barbarlık devresi"ne geçmiş olan cemiyetlerde, yani büyük hayvan avlıyan ve yağmacı harplerle zenginleşen nisbeten ileri-iptidaî tip cemiyetlerde, tabiat âlemi "canlı ve cansız" olarak ikiye ayrılır. "Cansız" âlem, günlük, alelade, tekerrür eden olaylar ve şeyler âlemidir; "canlılar" ise, hususî bir faaliyet, bir gaye atfedilen olaylar ve şeylerdir. Birincisi alelade, routine işleri gerektirir; ikincisi ise kuvvet, yiğitlik, eşya ve olaylar üzerinde hâkimiyet temin eden bir kudret talep eder. Bu cemiyetlerde erkek, kadın işlerinin ayrılışı bu canlı cansız tefrikine tekabül eder.

Görülüyor ki bu tefrik bir kudret (pouvoir) farkı tazammun ediyor ve buna uygun olarak da erkekler hâkim, kadınlar tâbi bir mevki alıyorlar. Kadınlar routine istihsal işlerini görüyorlar, erkekler ise bu çeşit faaliyetlerden uzak kalan "aylak" bir zümre teşkil ediyorlar. Veblen'in ileri sürdüğü bu görüş münakaşa ve tenkit edilebilir. Böyle bir canlı, cansız tefriki ne derece varit ve yaygın bir olaydır? Erkekler umumiyetle Veblen'in iddia ettiği derecede routine istihsal faaliyetlerinden uzak ve "aylak" mıdırlar? Veblen'in anlattığı vaziyeti daha ziyade feodal cemiyetlerin aristokrasi sınıfına mensup erkeklerinde görüyoruz. Bu su götürür noktalara, itiraz-

lara rağmen Veblen'in yaptığı tefrikin doğru ve manalı bir tarafı vardır. Modern sınaî cemiyetlere gelinceye kadar, mesuliyetli, tehlikeli, cesaret ve kudret istiyen işlerin umumiyetle erkeklerin payına düştüğü, routine işlerin ise kadına yükletilmiş olduğu, erkeklerin kadına nisbetle daha aylak olmak temayülünü gösterdikleri doğrudur; hatta modern cemiyetlerde bile bu ayrılışın izleri vardır; yalnız bugünün bujuvazisinin erkekleri, en üst tabaka müstesna, aylak değildir, bilâkis burjuvazide kadın daha aylaktır.

Bu makaleye konu edindiğimiz batı Anadolu köylerinde de erkek kadın işlerinde benzer çeşitten bir ayrılığa işaret etmiştik. Bu köylerde topluluğun esas iktisadî faaliyetlerinde (ev işleri hariç) nisbeten daha mesuliyetli veya daha zor addedilen işlerin erkeklere bırakıldığı müşahede ediliyor. Bu vasıflar ise onları taşıyan şahıslara bir üstünlük veren vasıflardır, zira eşya ve olaylar üzerine bir çeşit hâkimiyet ve galebeyi tazammun eder. Kadınla erkeğin iş bölümü sisteminde aldıkları yerin neden iki cins arasında bir aşağılık-üstünlük ayrılığı doğurduğu bahsinde işlerin tazammun ettiği şahsî dirayet, cesaret, veya beceriklilik ve kudret vasfı da bu ayrılığı izahta dikkate alınması gereken manalı bir noktadır; bununla beraber kanaatimizce işbölümü ve üstünlük-aşağılık meselesinde en mühim olan nokta bu değildir, hattâ daha önce ele aldığımız "amme hayatından uzaklaştırmak" olayı daha da mühimdir.

İş bölümü sisteminin üstünlük-aşağılık farkları doğurması bilhassa iş bölümü sistemi mülkiyet münasebetlerine bağlandığı zaman meydana geliyor. Efendi-köle, feodal bey-serf, usta-çırak, patron-işçi farklılıkları Durkheim de dahil olmak üzere bir çok sosyologların göstermek istedikleri gibi sadece bir iş bölümü farkı, yani fonksiyonel bir farklılaşma değildir; çok daha mühimmi mülkiyet durumlarında, münasebetlerinde bir farklılığın ifadesidir ve sosyal mevki bakımından aralarındaki üstünlük-aşağılık farkları bu durumun bir belirtisidir, iş bölümü sisteminin bağlandığı mülkiyet sisteminin değişmesine göre iş farklılaşmasının doğurduğu sosyal neticeler, sosyal mevki (status) farkları da değişir. Yukarıda, köylerdeki durumu incelerken belirdi ki erkekle kadının gördüğü işler bu iki cinse, mülkiyet durumu bakımından farklı mevkiler veriyor ve erkeğin üstünlüğünün menşei buna dayanıyor. Yine bu tahlilin belirttiği mühim nokta, kanunî mülkiyetle fiilî, de facto, mülkiyetin daima beraber gitmediğidir. "Mülkiyet" denilen sosyal olgu, maddî eşya üzerinde cemiyetin tanıdığı bir haklar ve bu haklarla bağlı fonksiyonlar manzumesidir. Bu hakları fiilî olarak kim kullanıyorsa, gerektirdiği fonksiyonları kim görüyorsa onda de facto mülkiyet vardır. Mülkiyeti teşkil eden haklar ve fonksiyonlardan en mühimmi (1) istihsal hakkında, yani kaynakların, vasıtaların ve emeğin hangi istihsâl faaliyetlerinde ve nasıl kullanılacağı bahsinde karar ve emir vermek selâhiyeti ve fonksiyonudur, (2) meydana gelen maddî mahsullere ve hizmetlere veya bunların muadili olan para gelirine sahip çıkmak ve bunu sarfetmek; mülkiyetine sahip olunan kaynaklar ve vasıtalar başkalarının emeğiyle işletildiği takdirde, mülkiyet hakkına dayanarak, kaynakların ve vasıtaların namına istihsal edilen kıymetten hisse (hem de en büyük hisseyi) almak, (3) mülkiyetine sahip olunan şeyi elden çıkarmak (satmak, kiralamak, hibe ve miras) hakkıdır.

Burada şöyle bir sual sorulabilir: Mülkiyeti teşkil eden hak ve fonksiyonların fiilî durumu ile hukukî ifadesi arasında bir bağlılık yok mudur? Şüphesiz vardır.

Gerçekteki münasebetler, fonksiyonlar ve haklar kanunlara akseder; büyük zaman bölümleri içinde toplumların evrimi tetkik edilince bu bağlılık meydana çıkar, fakat ikisi arasında her zaman yüzde yüz bir mutabakat yoktur. Bu durum yalnız mülkiyete has da değildir. Umumiyetle müesseselerin kanunlarda veya topluluğun geleneklerinde bulundukları ifadelerle gerçekteki durumları birbirine tamamiyle uymaz; bazı şartlar altında bu uygunluk daha tamdır, bazı hallerde ise nazarî ve fiilî durum arasındaki ayrılık fazlalaşır. Bu meselenin incelenmesi bizi sosyal evrim, sosyal değişme bahislerine ve bunlarla ilgili konulara götürür ki bunlar makalemizin sınırları dışındadır. Yalnız, bahsettiğimiz köylerde neden böyle bir aykırılığın meydana geldiği hakkında şuna işaret edebiliriz: Köylerdeki fiilî durum o köylerin bünyesinden doğan gerçek münasebetlerdir; kadına da erkek gibi aynı mülkiyet haklarını tanıyan kanun ise köy topluluklarının kendi bünyelerinden doğan kaidelerin ifadesi değildir; köylerin tâbi oldukları daha geniş sosyal sistemin meydana getirip köylere dıştan kabul ettirdiği kaidelerdir; bu kaideler köyün gerçek şartlarına uymadığı için büyük mikyasta tatbik edilmeden kâğıt üzerinde kalıyor.

Tetkik ettiğimiz köylerde mülkiyetin bütün fonksiyonları erkeğin elinde toplanmıştır; tarla ve bağların kanunî mülkiyeti kadında olsa bile, cari olan iş bölümü sistemine göre yukarıda saydığımız bütün hak ve fonksiyonlar erkeğin elinde toplanıyor. Köyde aile iktisadî cephesiyle bir işletmedir; bu işletmede kontrol, idare, karar vermek fonksiyonları, gelire tesahup etme erkektedir; kadın sadece amelelik eder; bunun için erkekle kadının birbirine nisbetle durumu, âdeta şehirde işçi ile patronun durumuna müşabihtir. Meseleyi böyle koyunca, kadının sosyal mevkinin aşağı olmasiyle topluluğun iktisadî şartları arasındaki bağlılık aydınlanıyor. Bu bağlılığın ne mahiyette olduğu meselesi bilhassa etnologları meşgul etmiştir. Bu bağlılık genel olarak akademik etnologlar arasında iki çeşitte düşünülmüş ve araştırılmıştır. Bir, kadının emeğinin topluluğun istihsal faaliyetlerindeki payı ile kadının sosyal mevkii arasında bir correlation var mıdır? şeklinde konulmuştur. Kadının iktisadî faaliyetlere iştirak ettiği cemiyetlerde kadının sosyal mevkii de yüksek olur fikri ileri sürülmüştür. Halbuki müşahedeler, kadının çok çalıştığı, kadın emeğinin kıymetli olduğu cemiyetlerde de kadının sosyal mevkiinin düşük olabildiğini gösteriyor; nitekim bizim köylerimizde de vaziyet böyledir. İkincisi, kadının yaptığı işlerin çeşidi ile kadının sosyal mevkii arasında bir correlation aranmıştır; meselâ kadınların ziraatle meşgul oldukları cemiyetlerle hayvancı-göçebe cemiyetlerde kadının sosyal durumu mukayese edilmiştir. Bu, metodolojik olarak meselenin daha doğru bir konuşu ise de yine, fazla mekanik bir tarzda meseleyi ele alıştır (2). Bir kere, çapa ziraati ile sapan ziraatı birbirinden ayırt edilmelidir. İkincisi, şu veya bu iktisadî faaliyetin bir toplulukta sadece mevcut olup olmadığına bakmak kâfi değildir; en mühimmi, bahis mevzuu olan faaliyetin, istihsal şubesinin, o topluluğun iktisadî sisteminde aldığı yerdir. Meselâ, Amerikada Witotos'larda çapa ziraati vardır, fakat nisbeten az, mütemmim bir faaliyettir, topluluğun esas geçim kaynağı değildir; diğer taraftan güney Amerikadaki Incalar da çapa ziraati yapan bir topluluktu, fakat orada çapa ziraati topluluğun iktisadî temelini teşkil ediyordu, gayet gelişmiş bir durumda idi; mübadele sistemi ve sanayi gelişmişti. Cemiyetleri çeşitli faaliyetlerine göre sınıflandırırken bu iki cemiyeti de "çapa ziraati yapan topluluklar" kategorisine koyup aynı

çeşittenmiş gibi telâkki etmek gayet sakat bir iş olur. Bir istihsal faaliyeti, ziraat, hayvancılık, dokumacılık ilh. topluluğun iktisadî temelinde yer alıyor mu ve ne derece de mühim bir yer alıyor, yoksa sadece "mütemmim" bir faaliyet midir? Bu nokta üzerinde durmak gerekir. Üçüncüsü, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, faaliyetler, iş bölümü durumu, kendi başına ele alınamaz; iki topluluğun genel iktisadî durumu ve bilhassa mülkiyet durumu dikkate alınmalıdır. Yalnız erkekle kadının yaptığı müşahhas işler ele alınınca iki topluluk arasındaki durum aynı olarak belirebilir; fakat bu iki topluluk arasında, aile dışı iş bölümü, mübadelenin gelişme derecesi, servet terakümü, mülkiyet münasebetleri bakımından manalı farklar olabilir ve o zaman erkekle kadının gördükleri işler her iki toplulukta müşabih de olsa bundan doğan sosyal neticeler ayrı olabilir.

Yukarıdan beri erkekle kadının sosyal mevkileri arasındaki farkları doğuran amiller hakkında söylediklerimiz üç nokta üzerinde toplanıyor; bir, amme hayatına iştirak edip etmemek; hüner, beceriklilik, adele kuvveti gibi daha üstün şahsî meziyetlere sahip olup olmamak; karar vermek, hâkim olmak veya verilen kararlara tâbi olmak, itaat etmek gibi farklar hep kadınla erkeğin iş bölümü sisteminde aldıkları mevkilere bağlı fonksiyonlar olarak beliriyor. İkincisi, erkekle kadının gördükleri işler, kendi başlarına, münferit, müstakil olaylar olarak değil, mevcut istihsal organizasyonu sistemine ve seviyesine nispetle, iktisadî bünyeye izafe edilerek ele alınmalıdır. Üçüncüsü, erkekle kadın arasındaki sosyal mevki, status farkları meselesi, genel olarak sosyal status, sosyal tabakalanma, olayı ile birlikte aynı sosyal âmillere, istihsal organizasyonu durumuna bağlanıyor ve aslında daha geniş tek bir sosyolojik meselenin iki ayrı belirtisini teşkil ediyor. Diğer bir deyimle genel esas sosyolojik mesele, topluluklarda hangi şartlar, âmiller neticesinde üstünlük-aşağılık farklarının, status ayrılıklarının meydana geldiği meselesidir ve bunun düğümlendiği nokta genel istihsal organizasyonu durumudur, istihsal münasebetleri sistemi bir taraftan tabakalanma, sosyal sınıflar, doğuruyor, diğer taraftan erkekle kadın arasında aşağılık-üstünlük, hâkimiyet-tâbiiyet münasebetleri meydana getiriyor.

Mesele böyle genişleyince, daha önceki sayfalarda belirttiğimiz bazı noktaları tekrar ele alabilir ve verilen hükümleri sadece erkekle kadının sosyal mevki farklarına değil, genel sosyal tabakalanma konusunun bazı kısımlarına da tatbik ederek tahkik edebiliriz. Erkek-kadın sosyal mevki farklılaşması konusu ile genel sosyal tabakalanma konusunun temas ettikleri müşterek noktalar vardır. Biz bu yazımızda yalnız birinci konuyu ele almış olduk.

(1) Veblen, The Theory of the Leisure Class, 1899, chp. I. (Sayfa 4'de)

(2) Meselâ, Röbert Lozuie, Primitive Society, 1920, chp. VIII. (Sayfa 6'da)

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: III, Sayı 3, Mart-Nisan 1945

Sosyoloji Işığı Altında: Bir Cemiyet Sistemi Olarak Faşizm

Harbi demokrasi cephesinin kazanmasından sonra, artık faşistler bile, demokrattan fazla demokrat kesilerek faşizmi kötülemeğe koyuldular. Faşizm ve demokrasi kelimeleri ile yapılan ve çeşitli memleketlerdeki basını istilâ eden mugalata içinde neredeyse gerçek demokratlar kaybolacak. Ortalama bir okuyucunun bu keşmekeş içinde doğruyu yalancıdan ayırıp kendi yolunu bulması ne kadar güç olsa gerek.

Faşizm, belirli tarihî şartlar altında meydana gelmiş olan belirli bir cemiyet -devlet sistemi-nin adıdır. Bu ad, İtalya'da Mussolini'nin temsil ettiği rejimden alınmadır; fakat bugün faşizm artık sadece İtalya'da 1922-1943 yıllarında ömür sürmüş bir rejimin hususî adı değildir. Faşizm, tek bir memleket için kullanılan has bir isim olmaktan çıkıp, bir cemiyet sistemi örneğine ve örneğe uygun rejimlere verilen âdeta bir cins isim olmuştur. Faşizm, içinde belirdiği cemiyetin tarihî, mahallî şartlarına göre çeşitlenmeler, hususiyetler gösterir, fakat bütün faşist rejimlerde müşterek esas vasıflar vardır; bunların mevcut olup olmadığına göre bir rejimi faşist veya faşist değil diye vasıflandırabiliriz.

Faşist rejimi en esas, ayırıcı vasfile bir cümlede ifade etmek lâzım gelirse diyebiliriz ki faşizm, hususî büyük sermaye guruplarının, bilhassa malî sermaye ve ağır sanayi ve harp sanayi sermayesi guruplarının açık, şiddetli bir teröre dayanan diktatörlüğüdür.

Birinci Cihan Harbinden önce, faşizme götürecek şartlar ve hareketler belirmiştir. Harp, bu şartları kuvvetlendirdi. Harpten sonra Avrupa memleketlerinde, bilhassa İtalya ve Almanya'da inkılâpçı bir durum meydana geldi, fakat inkılâp hareketleri gelişip gerçekleşemedi. Büyük sermayenin tazyiki altında içtimaî-iktisadî mevkiini kaybetmekte olan ve büsbütün kaybedeceğinden korkan orta ve alt orta tabakalar ve maceracı, dejenere unsurlar, siyasî guruplaşmalar ve hareketler halinde beliren faşist gelişmeleri desteklediler, bu hareketlere yem oldular. Büyük sermaye grupları ve onlara âlet olan devlet teşekkülleri, halktan gelen inkılâpçı hamleyi önlemek üzere bu faşist hareketleri körüklediler ve nihayet, zamanı gelince, mensuplarını getirip devlet sandalyalarına oturttular.

Faşizmi, Mussolini ile Hitler yaratmadı. Onlar faşizmin sadece sözcüsü ve mümessiliydiler, kurdukları parti teşkilâtı, üniformaları, bayrakları, alayları da faşizm binasının dış dekoruydu. Şüphesiz bu kuklalar ve hempaları geçtikleri mevkilerden fazlasıyla faydalandılar, kendi menfaatlerini fazlasıyla güttüler. Fakat onları yerlerinde tutan ve bal tutan parmaklarını yalamalarına müsaade eden kuvvet, hususî büyük sermaye idi. Esasen, değişmez sosyolojik bir prensip olarak şunu belirtmek gerekir ki diktatörlük, hiçbir zaman bir şahsın veya küçük bir grupun devlet mekanizmasını ele geçirip şahsî hükümlerini yürütmeleri demek değildir. Bu çeşit siyasî diktatörlüklerin arkasında mutlaka bu diktatörlükten menfaatli olan iktisadî-siyasî kudreti elinde tutan zümreler, tabakalar vardır.

Rakipsiz hâkimiyeti eline geçiren büyük malî ve sınaî sermayeye, derebeylik artığı büyük toprak mülkiyeti gurupu da eklendi, faşist rejimin ikinci derece direklerinden biri oldu. Nesiller boyunca mücadele neticesinde elde edilmiş olan liberal demokratik haklar ve hürriyetler kökünden kazındı. İmtiyazlı zümreler hâkimiyetlerini tam kurabilmek için kendileriyle mücadele edebilecek halkın elinden söz, toplanma, teşkilâtlanma ve vicdan hürriyetlerini gasbettiler.

Garp sanayi memleketlerindeki bu olayların o kadar sanayileşmemiş, teknik ve iktisat bakımından geri, bazı ziraî memleketlerde de akisleri oldu. Bu memleketlerde mevcut, kuvvetli derebeylik artığı büyük toprak sahipleri ile henüz gelişmekte olan yeni ticaret ve sanayi zümreleri için faşist devlet sistemi ve faşist ideoloji biçilmiş kaftan oldu. Bu zümreler garp sanayi memleketlerinde olup bitenlerden kendi menfaatleri lehine ders aldılar; liberal, demokratik safhaya hemen hiç girişmediler.

Gerek ileri teknikli garp sanayi memleketlerinde, gerek geri teknikli ziraat memleketlerinde beliren faşist rejimlerin müşterek noktası, her ikisinde de hususî büyük sermayeyi elinde toplamış olan bir azınlığın ve bunun hükümranlık vasıtası olan siyasî bürokrasinin geniş halk kitleleri üzerinde tedhişe dayanan bir hâkimiyet ve idare sistemi kurmuş olmalarıdır. Her ikisinde de demokratik haklar ve hürriyetler ve milletin ekseriyetinin siyasî egemenliği ortadan kalkmıştır. Her ikisinde de iktisadî-siyasî mekanizma hâkîm, imtiyazlı zümrenin lehine, halkın ekseriyetinin aleyhine işler ve halk, kendi haklarını müdafaa etmek imkânlarından mahrum bırakılmıştır. İktisadî buhranların, harplerin doğurduğu sıkıntılar ve mahrumîyetler halkın ekseriyetinin omuzlarına yüklenir. Bütün faşist rejimlerin tecrübesi, istisnasız, imtiyazlı azınlığın zenginleşip şiştiğini, çalışan kitlelerin, halkın gelirinin ve hayat seviyesinin ise yokuş aşağı indiğini göstermiştir. Bir taraftan sermayeye mahreçler bulmak, diğer memleketleri sömürmek hırsı, diğer taraftan içindeki huzursuzlukları bir mecradan akıtıp yatıştırmak gayesiyle faşist rejimler saldırıcı, istilâcı, harpçidirler. İç siyasetlerinde üstün adam ve seçkin zümre, dış siyasetlerinde üstün ırk, üstün millet ideolojisine dayanırlar.

Faşizm, bir sosyal hareket olarak garp demokrasilerinin içinde belirip gelişmiş ve nihayet bazılarında bütün cemiyeti hâkimiyeti altına alan bir rejim olarak tebellür etmiştir. Diğer bazılarında ise, cemiyet liberal demokratik şeklini muhafaza etmekle beraber faşizm hareketleri çeşitli derecelerde ve çeşitli mahallî şekillere bürünerek kendini göstermiştir. Harpten önce bu durum garpta yaygındı; harp öncesi İngilteresi ve Amerikası bile bu duruma bir istisna teşkil etmiyordu. Demokrasi için faşizme karşı mücadele, harbin bitişi ile bitmemiştir diyenlerin kastettikleri, faşizmin iktisadî-sosyal dayanaklarının henüz tamamiyle ortadan kalkmamış olması durumudur. İşgalden kurtarılan memleketlerdeki iç mukavemet hareketlerinin ve bütün gerçek demokratların, kartellerin, tröstlerin kaldırılmasını, büyük sanayiinin devletleştirilmesini istemeleri de faşizmin temel direğini söküp atmak gayesiyledir.

Ant, Sayı 9, Temmuz 1945

Sosyoloji Işığı Altında: Harpten sonra Faşizm

Avrupada harbin sona erişi ile faşist devletler yere serildiler, fakat bu rejimlerin dayanağı olan büyük sermaye grupları hâlâ ayakta duruyor ve gazete havadislerine bakılırsa, dokuz canlı canavar gibi, bu harbin sonunda da kıllarına zarar gelmeden kurtulmak için şimdiden dolap çevirmiye başlamışlar. Alman ve İtalyan finans ve büyük sanayi sermayesinin âkıbeti barışın halletmesi gereken en önemli meselelerden biridir. Faşizmin kökü kazınması için bu sermaye saltanatının yıkılması elzem.

Hepsi bu kadar da değil! Garp demokrasilerinin kendilerinde de büyük sermaye temerküzü var ve bu sermaye bu memleketlerin ekonomisini -büyük mikyasta siyasetlerini de- avuçları içine almıştır. Fransız ekonomisine iki yüz, Amerikan ekonomisine altmış, İngiltere ekonomisine de yine bir avuç sermayedar aile hâkim. En mühim istihsal şubelerinde inhisarcı tröstler istedikleri gibi hüküm sürüyorlar. Küçük müstahsiller rekabet edemiyerek durmadan alta gidiyorlar. Memleketin büyük ekseriyeti şirketlerin hizmetinde aylıkla veya gündelikle çalışan müstahdemler haline gelmiş, bu insanların bütün mukadderatı küçük bir sermayedar gurubun elindedir. İktisadî hayat tepeden inme, müthiş teşkilâtlı, müstebit disiplinli bir hal almıştır, bu alanda ferdin hiçbir hürriyeti yoktur. Bu vaziyette siyasî demokrasi de mâna ve kıymetinden kaybetmiştir. Roosevelt'in dediği gibi, iş bulmak, hayatını kazanmak hürriyetine sahip olmıyan insanın, rey sandığı başındaki siyasî hürriyeti büyük bir şey ifade etmez. Bırakın ki iktisadî diktatörlük bu kadar kuvvetlenince siyasî demokratik haklar da, tamamiyle değilse bile büyük mikyasta, iktisadî kudreti elinde tutanların lehine işler olur.

Böyle, ister mağlup, ister galip olsun, ileri teknikli garp sanayi memleketlerinde büyük sermaye guruplarını ve bunların teşkil ettikleri tröstleri, kartelleri, korporasyonları temizlemek, bunların kontrolleri altındaki sanayi, malî ve kredi müesseselerini ve ulaştırma vasıtalarını devletleştirmek gerekiyor: Bugün İngilteredeki seçim mücadelesinin, Fransada kurtuluştan beri devam eden huzursuzluk ve çekişmelerin, Belçikadaki kırallık meselesinin, İtalyadaki kargaşalıkların altında, doğrudan doğruya veya dolayısile, hep bu büyük sermaye saltanatı meselesi vardır.

Harpten önce, geri teknikli ziraî memleketlerde faşizmin direği bilhassa derebeylik artığı büyük toprak mülkiyeti olmuştu; onun için bugün bu çeşit kurtarılmış memleketlerde ilk iş olarak büyük malikânelerin toprağı işliyen köylüye dağıtıldığını ve bu zamane derebeylerine bir tazminat bile verilmediğini görüyoruz. Diğer taraftan bu memleketler mevcut büyük teşekküller halinde temerküz etmiş olan sanayilerini devletleştiriyorlar. Bu memleketlerin ziraat ve sanayi alanında aldıkları bu tedbirleri sadece iç reform hareketleri olarak görmek dar bir görüş olur; bu hareketler faşizmle mücadelenin devamını, faşizmin ortadan kaldırılışını gösteriyor.

Büyük, inhisarcı sermaye temerküzüne karşı açılan mücadele cemiyetlerin iç bünyesi bakımından faşizmin kökünün kazınması demekse, dış münasebetler ba-

kımından da harplerin kaldırılmasına doğru gidiş demektir. Modern harpler, emperyalist harplerdir. Emperyalizm ise büyük malî-sınaî sermayenin temerküzünün doğurduğu bir neticedir; bu sermayenin, daha geri memleketlerin tabii kaynaklarını ve insan emeğini sömürmesi demektir; böyle sömürülen memleketler geri, fakir kalmıya ve siyasî bakımdan sömüren sermayedar memlekete bağlı olmıya mahkûmdurlar, emperyalist memleketler arasındaki rekabetler ve zıddiyetler tarihin kaydetmediği korkunç harplere yol açıyor.

Şu halde, bugün çeşitli memleketlerde büyük-sermayenin saltanatını yıkmak için açılan mücadele dünya barışının en birinci garantisidir. Milletler arasında güvenlik teşkilâtı, muahedeler, anlaşmalar, ancak, barışı mümkün kılacak gerçek şartlar mevcut olduğu takdirde işe yarıyabilir. Emperyalizm dünyadan kalkmadıkça dünya barışı uzun zaman gerçekleşemez; emperyalizmin kalkması ise iç bünyelerde büyük-sermaye saltanatının yıkılışına bağlıdır. Büyük sermaye saltanatının yıkılışı, (bundan önceki makalemizde gördük) faşizmin kökünün kazınışı demektir. Öyle ise, burada gayet mühim sosyolojik bir neticeye geliyoruz: cemiyetlerin iç bünye durumlarıyla cemiyetler-arası, yani milletler-arası münasebetler durumu birbirine bağlıdır. Milletler arasındaki dünya nizamı, milletlerin iç bünyelerinin ne olacağı meselesinden ayrılamaz. Ancak, iç bünyelerinde insanın insanı istismar etmediği cemiyetler arasındadır ki, bir milletin diğerini istismar etmediği eşit ve âdil bir dünya nizamı kurulabilir.

Ant, Sayı 10, Ağustos 1945

Demokrasinin Esas Şartları Nelerdir?

Demokrasinin tarifinde görülen ayrılıklar ve karışıklıklar geçenlerde karikatürcü Cemal Nadire körlerin fil hikâyesini hatırlatmış ve buna telmih eden bir karikatür yapmış. Her yazar demokrasi denilen nesnenin yalnız bir tarafını yakalıyor, ona göre tarif ediyor demek istemiş. Bir karikatür olarak bu buluş hoş sayılabilirse de demokrasi tariflerine tatbiki bakımından pek doğru değil. Şüphesiz gazetelerde, dergilerde çıkan demokrasi yazılarında anlayış ayrılıkları, müphemlikler var; fakat bunun sebebi, karikatürcünün kasdettiği gibi, herkesin demokrasiyi yalnız bir cephesiyle görüp yakalaması değildir. Aralarında böyle olanlar da var; demokrasinin ne olduğunu ve olacağını doğru, gerçek mahiyetinde görüp anlıyanlar ve yazanlar da var. Diğer taraftan, demokrasi anlayışını kendi menfaatlerine, zihniyetlerine göre kasden tahrif ederek kuşa benzetenlere, mugalatalar ve müphemiyetlerle halk efkârını oyalamıya veya aldatmıya çalışanlara da sık sık raslanıyor.

Nazi Almanyasının mağlûbiyetindenberi, en imanlı ve ateşli müdafileri bile Faşizmi zahiren kötülemiye koyuldu. Buna mukabil demokrasi, belki tarihte görmediği bir rağbet kazandı, sosyal değerlerin en ön safında en parlak bir yer alıverdi. Artık hiç kimsenin, harpten önce olduğu gibi, aleni demokrasi düşmanlığı ile ortaya çıkabilmesine imkân kalmadı. Bu vaziyette en azılı demokrasi düşmanları bile demokrasi maskesi takarak ve demokrasinin mânasını kendilerine göre kesip biçip kuşa benzeterek ortaya çıktılar. Bunun için gerek bizde, gerek diğer memleketlerde, gerçek, samimî demokrasi taraftarlarına durup dinlenmeden bu sahte demokrasi maskelerini indirmek, demokrasinin doğru mânasını yaymak, müdafaa etmek işi düşüyor.

Demokrasinin en umumî, esas vasıflarını belirten veciz ve sarih bir tarifi, Lincoln'ün meşhur bir nutkunda vermiş olduğu ve o zamandanberi de demokrasinin klasik tarifi haline gelen sözlerdir:

Demokrasi, halkın, halk tarafından, halk için idaresidir. Demokraside idare edenle edilen arasında bir ayniyet kabul ediliyor, cemiyetteki hâkim ve tâbi ikiliği ve münasebeti kaldırılmak isteniyor. Demokratik rejimlerin müşterek, esaslı, ayırıcı vasfını belirtmek bakımından bu tarif sarihtir. Fakat her tarif gibi, müşahhas hallere tatbik edilmek istenildiği zaman bir takım suallere yol açıyor. Mesele sadece, demokrasinin en umumî vasıfları nelerdir, meselesi değildir. Demokratik rejimlerde halkın, halk tarafından, halk için idaresi nasıl tecelli ediyor? Böyle bir idarenin mümkün olabilmesi için gereken şartlar nelerdir? Halk idaresi mekanizması müşahhas olarak nasıl şekilleniyor ve işliyor? Bu sualleri cevaplandırmak lâzımdır.

Demokrasinin mahiyetini aydınlatmak maksadiyle yazılan yazılarda okuyucu için karışıklık doğuran bir âmil de, demokrasinin ne olması gerektiği veya ne olabileceği meselesiyle, bugüne kadar fiilen, tarihî bir olay olarak ne vasıflar taşıdığı meselesinin birbirine karıştırılmasıdır. Demokrasinin ne olması gerektiği bahsinden

evvel, şimdiye kadar fiilen ne vasıflar taşıdığı bahsi aydınlatılmalıdır. Hiç değilse iki asra yakın bir zamandır Avrupa memleketleri ve Amerika Birleşik Devletleri demokrasi yolunda tecrübeler geçirmişler, yol almışlardır. Demokrasinin gerçekte ne olduğu ve yakın istikbalde ne olacağı ihtimalleri ancak bu tarihî seyir içinde doğru olarak aydınlanabilir.

Tarihin son zamanlarında garp memleketlerinin fiilen geçirmiş oldukları tecrübeye müracaat ettiğimiz zaman demokrasi mefhumunun, olmuş bitmiş, şeklini almış, katılaşmış bir cemiyet sistemini değil, fakat daha ziyade, siyasî alanda başlayıp zamanla genişliyen bir içtimaî oluş halini, içtimaî, bir vetireyi ifade ettiğini görürüz. Demokrasinin ne olduğu bahsinde müşahede edilen karışıklıkların, yanlışlıkların bir sebebi de demokrasiyi bir zaman bölümü içinde belirli bir istikamette gelişen bir içtimaî oluş hali olarak görmemekten, bu şekilde ele almamaktan ileri geliyor. Demokratlaşma vetiresi, içinde belirdiği her memleketin kendi bünyesine göre hususî, fakat esaslarında müşterek ve umumî, bir seyir çizmiştir. Cemiyet sistemlerinin demokratlaşması safha safha gelişmiş ve belirli ve köklü dönüm noktaları veya safhalar kaydetmiştir. Süratle değişme halinde olan ve çeşitli memleketleri ayrı ayrı içtimaî tekâmül safhalarında bulunan bugünkü dünyamızda, demokratlaşma vetiresinin tarihî seyrinde gösterdiği çeşitli tezahürler ve bunlardan çıkan farklı demokrasi anlayışları ayni zamanda mevcuttur. Demokrasi bahsindeki karışıklığın bir sebebi de budur.

Fakat demokrasi diye adlanan sistemler ve bunlara tekabül eden demokrasi anlayışları ne kadar farklılıklar gösterirse göstersin hepsinin müşterek, ayırıcı vasfı hiç değilse muayyen bir şekil ve derecede "halk tarafından, halk için idare" rejimleri oluşundadır ve bu birbirine bağlı iki vasıftan bilhassa "halk tarafından idare" vasfı mühimdir. Memleketimizde demokrasinin bu iki vasfını birbirine karıştırmak temayülü vardır. Hele yakın zamanlara kadar demokrasiden "halkçı bir idare" yani, mektepler, hastahaneler açarak, yollar yapıp fabrikalar kurarak "âmme menfaatlerini" gözeten idare sistemi anlaşılmak isteniyordu. Halbuki milletin ekseriyetinin hiç değilse muayyen bir derece ve şekilde memleketin idaresine iştirak etmediği, memleketin gidişine istikamet vermekte müessir olamadığı ve bunları yapabilmek için söz, fikir, siyasî teşkilâtlanma, serbest seçim gibi siyasî-sosyal haklara malik bulunmadığı cemiyetlerde demokrasinin mevcudiyetinden bahsedilemez. Bunun için, memleketimizde demokrasi var mıdır? yok mudur? münakaşası yapılırken, "biz demokratız, çünkü memlekette demiryolu yaptık, fabrikalar kurduk, mekteplerin, hastahanelerin adedini çoğalttık, harf inkılâbı yaptık, medenî kanunu kabul ettik" tarzında muhakeme yürütmek meselenin künhünü kavramamaktır. Bir devletin bu çeşit işler görmesi siyasî rejimin demokrat oluşunun zarurî delilleri değildir. Bu yapılan işlerden bilhassa hangi nüfus zümreleri, hangi tabakalar faydalanıyor? Halkın ekseriyeti, çalışan kütleler, bu içtimaî vasıta ve imkânlardan ne derecede fiilen istifade edebiliyor? Bu noktalar araştırılmalıdır.

Demokrasinin mihenk taşı halk hâkimiyeti, halk tarafından idare keyfiyetidir. Bununla beraber derhal ilâve edelim ki demokrasinin "halk tarafından ve halk için" keyfiyetleri birbirine sıkı bir surette bağlıdır. Ancak halk tarafından idare olunan devletler gerçek mânada halkçı olabilirler, zira halk menfaatlerinin en iyi koruyucu-

su yine bizzat halkın kendisidir. Devlet mekanizması her zaman ve her yerde siyasî hâkimiyet kimlerin elinde ise onların menfaatine işlemiştir; ancak hâkimiyetin halkta olduğu yerlerde ve zamanlarda halkın menfaatine işler. Kendisini halktan daha dirayetli, tecrübeli, bilgili ilâh. addeden bir zümrenin "halk için neyin iyi, neyin kötü olduğunu biz halktan iyi biliriz" iddiasiyle hâkimiyet ve idareyi ele alıp tepeden inme usullerle gerçekten halkçı bir siyaset yürüttüğü tarihte görülmüş değildir. Bu çeşit bir idare sistemi âmme menfaatine uygun görünen bir takım işler görebilir; zaten tarihte en müstebit idareler bile şevket ve saltanatlarını devam ettirebilmek için âmme menfaatine yarayan işler görmüşlerdir. Meselâ yollar, köprüler yapmışlar, kervansaraylar, imarethaneler kurmuşlar, zamanın ilim ve sanat faaliyetlerini teşvik etmişlerdir. Bu çeşit rejimlerde bu çeşit işler bir taraftan, hâkimiyet mevkiinde olan zümre ve sınıfın hâkimiyetini devam ettirebilmek, hususî menfaatlerini koruyup daha geliştirmek için memlekette gereken umumî şartları temin etmek maksadiyle, diğer taraftan bazı hallerde de, halkın hoşnutsuzluğunu yatıştırmak, asgarî derecede olsun halkı tatmin etmek zaruretiyle yapılır.

Halk tarafından halk için idare... Bu demokratik düsturun cemiyetlerin tarihî seyrinde ne şekilde ve hangi şartlar altında belirdiğini ve bundan anlaşılan mânanın içtimaî gelişmeye tâbi olarak nasıl değiştiğini gelecek yazılarımda ele alacağım.

Tan, 25 Eylül 1945

Demokrasinin Tarihî Doğuş Şartları

Cemiyetlerin demokratik gelişmesi derebeylik rejimine karşı bir tepki, onu yıkıp ortadan kaldıran bir hareket olarak belirdi. Derebeylik rejimi nihayet keskin bir surette imtiyazlı ve imtiyazsız iki bölüme ayrılıyordu. İmtiyazlı bölüme asil sınıf ve yüksek kilise mensupları, imtiyazsız bölüme de "avam" denilen şehir ve kasabaların tüccar, esnaf, zanaatkâr işçi halkiyle köylerin ziraî müstahsilleri giriyordu. Demokrasi hareketi, imtiyazsız "avam" sınıfının üstün sınıfın imtiyaz ve tahakkümüne karşı isyanı, asillerin hâkimiyeti yerine avamın -hiç değilse avamın bir kısmının- hâkimiyet ve idaresini kurmak teşebbüsü olarak başladı ve muvaffak oldu.

Avamın bu isyanının ve başarısının sebepleri cemiyet bünyesinde derebeylik nizamını artık imkânsız kılan yeni şartların, gelişmelerin belirmiş olmasındaydı. Fakat gerçek sosyal şartlardan doğan bu gibi içtimaî nizam değişiklikleri daima fikirler sahasında, kendini gösterir. Mevcut içtimaî nizama tekabül eden ve o nizamı müdafaa eden, haklı gösteren bir fikirler ve inançlar sistemi vardır. İçtimaî nizam değişince onu ifade eden fikirler ve insanlar da değişir. Derebeylik nizamı, gerçekteki imtiyazlı-imtiyazsız ikiliğine uygun olarak, ideolojisinde de insanlar arasında fikren bir üstünlük-aşağılık ayrılığı kabul ediyordu. Asiller temiz kandan olanlardı; avam ise bayağı, aşağı nesebden olanlardan müteşekkildi. Kan asaleti en yüksek ifadesini hâkimiyetin zirvesinde olan kralda buluyordu; bunun için krallar yine krallık ailesinden olanlarla evlenebilirlerdi. Siyasî ve içtimaî üstünlük bir fikrî üstünlüğe dayanabiliyordu; kral da hükümranlık hakkını tebaası olan halkın irade ve rızasından değil, bu üstünlükten ötürü doğrudan doğruya Allahtan alıyordu. İmtiyazlı sınıfın bir bölümünü teşkil eden papazların temsil ettiği din de bu fikirleri destekliyor, tebaaya krallarına itaat etmelerini emrediyordu.

Ticaretin ve sanayinin gelişmesi, kasaba ve şehirlerin büyümesiyle "avam" sınıfının iktisadî mevkii kuvvetlendi, sayısı çoğaldı. Bu değişmelerin ziraatte doğurduğu neticeler, muayyen bir toprak mülkiyeti ve işletici sistemine dayanan derebeylik sisteminin temellerini yıktı. "Avam"ın bu yeni gelişmelerle kuvvetlenen mühim bir kısmı tarihî vazifesini artık görmüş bitirmiş olan imtiyazlı asiller sınıflarından siyasî hâkimiyeti ele almak için mücadeleye girişti. Bu mücadele fikirler, ideolojiler sahasında da şiddetle belirdi. Derebeylik nizamını haklı gösteren fikirler yerine onu haksız düşüren ve değişikliği, yeni nizamı müdafaa eden yeni fikirler ileri sürüldü. İnsanların fıtren asil veya aşağı olduğu fikir ve inancına karşı insanların doğuştan müsavi oldukları ilan edildi. Derebeylik nizamının, krallığın ve onu destekliyen kilisenin istibdat ve taassubuna karşı insanların doğuştan hür oldukları iddiası dayatıldı; her şeyin, bu arada sosyal şartların ve nizamların da nihaî ölçüsü insan aklı, hür düşüncesidir, denildi. Hükümranlık hakkının Allahtan geldiği akidesine, dinin krala itaat emrine karşı hükümranlığın halkta olduğu, iktidar mevkiindekilerin ancak halkın vekilleri olarak ve halka dayanarak idare selâhiyetine malik bulundukları

ileri sürüldü.

Böylece, halkın hâkimiyetine, insanların kanun karşısında müsaviliğine ve düşüncenin hürriyetine dayanan demokrasi anlayışı, demokrasi ideolojisi meydana geldi. Derhal şuna işaret edelim ki bu ideolojinin meydana gelişi sadece derebeylik nizamının ideolojisine bir tepki olmasından dolayı değildi; yeni beliren nizamın şartları da insanların doğuştan müsavi ve hür oldukları, hususî imtiyazlara (derebeylik imtiyazlarına) sahip olamayacakları, hâkimiyetin kralda değil halkta (avamın bir kısmında) olduğu fikirlerine yol açıyordu. Eski nizamın tahditleri, kapitalizmin inkişafına engel oluyordu. Aslında, istenilen hürriyet ve müsavat, alış veriş hürriyeti, iktisadî mukavele hürriyeti, iktisadî teşebbüs ve rekabet hürriyetleriydi ve bu iktisadî münasebetlerde ve faaliyetlerde fertlerin müsaviliği yani asalet imtiyaz ve kayıtlarından ve lonca tahditlerinden kurtuluyordu.

Burada üzerinde durulması gereken mühim nokta şudur: Bir isyan, bir red ve inkâr hareketi olarak beliren bu demokrasi hareketinin meydana getirdiği demokrasi, müsavat ve hürriyet anlayışları daha ziyade menfî terimlerle ifade olunan anlayışlardı. Halk hâkimiyetinin vatandaşlar arasında gerçek eşitlik ve hürriyetin tahakkuku için gereken müsbet şartlar, yapıcı tedbirler ve vasıtalar üzerinde değil de, demokrasinin gerçekleşmesi için olmaması gereken şartlar üzerinde duruluyordu: Kanunlarla geleneğin tanıdığı imtiyazlar olmamalıydı; kralın ve hükümetin tahakküm ve istibdadı olmamalıydı; tenkide, teşkilâtlanmağa mani olunmamalıydı, ilh... Şüphesiz bir memlekette demokrasiden bahsedebilmek için bu sahalarda imtiyazların, tahakküm ve tahditlerin olmaması ilk şarttı ve hâlâ da şarttır; fakat bunların ortadan kalkması halk hâkimiyetini, vatandaşlar arasında eşitliği ve söz, vicdan, toplantı hürriyetlerini tam mânasiyle temin etmeğe kâfi miydi? Yoksa bu hâkimiyeti, bu müsaviliği ve bu hürriyeti tam olarak sağlamak için başka şartlara, kurucu, müsbet tedbir ve vasıtalara da mı ihtiyaç vardı?

Bu ilk demokrasi anlayışının diğer bir vasfı da sadece hukukî ve siyasî bir mâna taşımasıydı. Halk hâkimiyeti vatandaşın müsaviliği ve hürriyetleri kanunlarda ilân edilmekle, hukukî bakımdan imtiyazları ortadan kaldırmakla gerçekten tam halk hâkimiyetinin, müsaviliğin ve hürriyetin tahakkuk edebileceği sanılıyordu. Kanunlardaki nazarî durumla gerçek fiilî durum arasında ayrılık olabileceği bahis mevzuu değildi. Halkın hâkimiyeti, yani dıştan, tepeden inme tahakkümlerden kurtularak halkın kendi mukadderatını kendi eline alması keyfiyeti ise gayet dar siyasî mânada anlaşılıp tatbik edilmek isteniyordu. Halk kendi arasından mümessillerini kendi gizli reyle seçecekti. Seçilenler halkın mümessili olarak vekâleten vazife görürler, halk oyu kendilerinden memnun kalmazsa bir daha seçimde kazanamazlardı. Seçimlerin serbestliğini ve tam halk hâkimiyetini temin için bu mekanizma kâfi sayılıyordu. Seçimlerin serbestliğine müdahale edici âmiller bulunamaz mıydı? Serbestliği tam temin için bu çeşit âmilleri de bertaraf etmek gerekmez miydi? Diğer taraftan kraldan ve asillerden kurtulan halk kütlelerini tahakküm altına alacak başka kuvvetler çıkmaz mıydı? Tam ve gerçek mânada halk hâkimiyeti, yani halkın kendi mukadderatına hâkim oluşu sadece siyasî mümessilleri seçmekle tahakkuk etmiş sayılabilir miydi? Halkın kendi mukadderatına hâkim olabilmesi için cemiyet hayatının başka saflarında da hâkimiyet ve kontrolü ele geçirmesi gerekmez miydi? Demokrasinin

bu ilk gelişme devresinde bu çeşit sualler henüz umumiyetle sorulmuyordu.

İşte bugüne kadar devam edip gelen ve bugün, bilhassa Anglo-Sakson memleketlerinde hâlâ yaygın olan demokrasi anlayışı bu ilk devrenin mahsulüdür. Daha sonraki demokrasi anlayışlarından ayırt etmek üzere buna "menfî mânada demokrasi anlayışı" veya "hukukî ve siyasî demokrasi anlayışı" diyebiliriz.

Derebeylik ideolojisine bir tepki ve yeni içtimaî şartların mahsulü olarak beliren bu demokrasi anlayışı tatbikatta ne neticeler verdi? Demokrasi tatbikiyle demokrasi ideolojisi birbirine ne derece uygun düştü? Bu suallerin cevabını yarınki yazımızda arayacağız.

Tan, 26 Eylül 1945

Derebeylik nizamına ve asîl sınıfa karşı baş kaldıran "avam" sınıfı savaşı kazandı. Asîller sınıfı ve krallık ya Fransada olduğu gibi ortadan kaldırıldı veya İngilterede olduğu gibi asiller sınıfı da burjuvalaştı ve asalet, gerçek bir sosyal vazifesi ve kudreti olmıyan sadece sosyal itibar, unvan taşıyan bir mevki oldu, kral da bir kukla hükümdar haline geldi. Fakat bu işler olup biterken "avam" sınıfı da kendi içinden değişmişti. Derebeylik nizamında ve ideolojisinde "avam" diye bir arada sınıflandırılan nüfus içinden farklılaşmış, birbirinden ayrı gruplara, yeni sosyal sınıflara ayrılmıştı. Cemiyetin bu yeni sınıflaşması ve demokrasi tatbikatında geçirilen tecrübeler yeni demokrasi anlayışlarına yol açtı.

Halk hâkimiyeti, halkın serbest, gizli reyle mümessillerini seçmesiyle tahakkuk edecekti. Fakat halk kimdi? Seçimlere kimler iştirak edecekti? Şehirlerin, fakirlik uçurumuna yuvarlanmış "cahil ve sefil halk"ı, "ayak takımı", seçimlere iştirak edecek miydi? Daha dün toprağa bağlı yarı köle vaziyetinde olanlara veya onların çocuklarına, yeni şartlar altında eskisinden kötü bir vaziyete düşmüş olan ziraat emekçilerine bu hak verilecek miydi? Böyle "aşağılık" tabakalardan milleti, devleti temsil edecek mümessil seçilecek miydi? Şehirlerin zengin, veya hali vakti düzgün, itibarlı sınıfı, tüccarı, fabrikatörü ve ziraî mıntakaların büyük toprak sahipleri ve işini yoluna koymuş çiftçileri bu sualleri soruyor ve şiddetle "HAYIR!" diye cevap veriyorlardı. Bunun için demokrasinin bu ilk devresinde seçme ve seçilme hakkı bazı mülkiyet kayıtları ile sınırlandırılmış, çalışan kütlelerin büyük bir kısmı bu haktan mahrum bırakılmıştı. On dokuzuncu asır siyasî tarihi, bu seçme ve seçilme hakkını genişletmek, bütün vatandaşları seçmen yapmak için girişilen ve safha safha kazanılan mücadelelerle doludur. Bugün bile bu gelişme sona ermemiştir. Birleşik Devletlerdeki son seçimlere elli milyon seçmenin iştirak etmiş olduğunu gazeteler yazdı. Bu gerçekten geniş bir seçmen zümresi... Ama geçenlerde bir Amerikan dergisi Birleşik Devletlerin bazılarındaki, bilhassa cenuptaki, "seçim vergisi" kanunu yüzünden on milyon vatandaşın seçimlere iştirak edemediğini yazıyordu. Hürriyet ve müsavatın beşiği sayılan Fransada ise kadınlar tâ bu ikinci cihan harbinin sonuna kadar seçme ve seçilme hakkından mahrum kaldılar, ancak bir kaç ay önce bu hakka ulaşabildiler.

Kanunlar da fertlerin hürriyetini ve müsaviliğini ilân etmekle beraber seçimlerin gerçekten serbest, müdahalesiz, ve müsavi şartlar içinde yapılmasını temin etmedi. Bugünün, nüfusu milyonlara varan, hareketli topluluklarında namzetlerini, görüşlerini ve yapmak istedikleri işleri tanıtmak gerekirdi. Bırakın ki bu büyük topluluklar iç durumları itibarile çok farklılaşmış, birbirinden ayrı hattâ zıt menfaatleri ve siyasî görüşleri olan sınıflara, zümrelere, mahallî gruplara ayrılmış olduğundan her nüfus bölümü kendi menfaatlerine ve görüşlerine uygun programı topluluğun bütününe kabul ettirmek ve yaptırmak istiyecektir. Fakat bu suretle teşkilâtlanma ve

teşkilâtın görüşünü, programını halk oyuna tanıtmak ve kabul ettirmek, bir taraftan para işi, diğer taraftan da siyasî ve idarî tecrübe, tahsil ve bilgi işidir. Bu şartların hiç birine malik olmıyan fakir, tahsili ve kültürel inkişafı ihmal edilmiş milyonlarca çalışan halkın bu teşkilâtlanma ve kendi menfaatlerini ve görüşünü müdafaa etme sahasında yaya kalacağı tabiiydi. Demokrasinin verdiği hak ve imkânlardan iktisadî kudreti, tahsili, tecrübesi olan üstün sınıflar bilhassa istifade ediyor, teşkilâtı (siyasî partiler) ve propagandasiyle seçmenlere tesir edip kendi namzetlerini seçtirebiliyordu. Bu suretle devlet mekanizması üstün sınıfların elinde, üstün sınıfların lehine işler bir hale geliyordu. Halk tabakalarının siyasî şuurlanması, kendi aralarında birleşerek teşkilâtlanmaları ve memleketin siyasî hayatında tesirli rol oynıyabilmeleri daha geç mümkün olmuştur. Sosyalist partiler on dokuzuncu asrın ikinci yarısında gelişmiye başlamıştır; İngiltere işçi partisi ancak 1900 den bu yana teşekkül etmiş ve ancak birinci cihan harbinden sonra İngiltere siyasî hayatında mühim bir yer almıştır; Amerika Birleşik Devletlerinde ise hâlâ şehir ve toprak emekçilerini temsil eden kuvvetli, büyük bir parti yoktur. Amerikanın iki ananevî partisi, gerek cumhuriyetçi, gerek demokrat parti, orta ve üst tabakaları temsil edegelmiştir. Ancak 1932 denberi, Roosevelt'in, reisliğe gelmesiyledir ki demokrat parti daha halkçı bir mahiyet almış, emekçi ve fakir tabakalar tarafından desteklenmiş, cumhuriyetçi parti ise bilhassa muhafazakârların ve büyük sermayenin tuttuğu bir parti olmuştur.

Bundan başka, üst tabakalar ellerindeki iktisadî kudreti kullanarak çeşitli yollardan seçimlere ve devlet mekanizmasına tesir etmek yollarını buldular. On dokuzuncu asır boyunca kapitalizmin inkişafı gittikçe artan sermayenin gittikçe küçük bir zümrenin elinde toplanması şeklinde tezahür etti. İktisadî kudreti son derece büyüyen bu sınıf, siyasî demokrasi terazisini de gittikçe kendi tarafına ağır bastırmaya muvaffak oldu. Para kuvvetile seçimlerin serbestliğine müdahale etti. Meselâ, seçimlerde, şehirlerin en düşmüş, tereddî etmiş unsurlarının seçim vergisini verip ellerine bir kaç dolar sıkıştırarak reylerini satın almak, istemedikleri teşekküllerin toplantı yapmalarına, şehirlerdeki toplantıya elverişli salonların kiralanmasını para ile önliyerek mani olmak, veya bu toplantılarda adam tutup kargaşalık çıkartarak polisin müdahalesini çekmek gibi... Diğer taraftan muazzam iktisadî kudreti elinde tutan, azınlık hükümet mekanizmasına doğrudan doğruya tesir etmek vasıtalarına da malikti. Malî işlerde, krediyi kontrol ederek hükümet üzerine tazyik koyuyor devlet işlerine müdahale ediyordu. Bu harbe gelinciye kadar Fransa bankasının kabine bindirip kabine indirdiği artık herkesin bildiği bir sırdı. Birleşik Devletlerde ise, şehir belediyesi, mahallî devlet ve federal devlet mekanizmalarına sermayedar gruplarının nasıl müdahale ettiğini bir nesil önce meşhur muhabir Lincoln Steffens'in elebaşılık ettiği bir gazeteci grupu dergilere, günlük gazetelere kadar aksettirmişlerdi.

Seçim serbestliği sahasında beliren bu aksaklıklar, söz hürriyeti ve sosyal haklarda müsavilik bahislerinde de vardı. Söz, fikir hürriyeti ferdin kendi başına ağzına geleni söylemesi demek olamazdı, zira bunun hiçbir içtimaî kıymeti yoktur. Söz, fikir hürriyeti demek, efkârı umumiye önünde fikrini ileri sürüp sözünü duyurabilmek demektir. Bu da, gazete, dergi, kitap neşretmek, radyo istasyonu kurmak ve neşriyat yapmakla mümkün olur. Bunlar ise para, hem de bugün muazzam sermaye istiyen

işlerdir. Kapitalizmdeki sermaye temerküzüne uygun olarak neşriyat sahasında kullanılan sermaye de muazzam miktarda küçük bir zümrenin elinde toplanmış, her çeşit neşriyat işi büyük şirketler tröstler halinde teşkilâtlanmıştır. Küçük, müstakil gazetelerin bu teşekküllerin büyük gazeteleriyle rekabetine imkân kalmıyor. Kıyıda bucakta böyle gazeteler tutunsa bile tirajları az olduğundan umumî efkâr üzerinde ve memleket işlerinde müessir bir rol oynayamıyorlar. Demokraside, halkın sesini duyurabilmesi için neşriyat üzerinde tahditlerin kaldırılması, neşriyatın serbest bırakılması ilk şart olarak beliriyor. Fakat demokrasinin inkişafında yeter bir şart olmadığı anlaşılıyor. Bu tahditler kalktıktan sonra halkı, sözünü işittirebilecek vasıtalara fiilen sahip kılmak gerekiyor. Aynı şekilde halkın kültür seviyesini yükseltmek için mektepler, müzeler açmak, tiyatrolar, konser salonları yaptırmak tam, yeter bir tedbir olmuyor. Halka, bu mektep, müze, tiyatro ve konserlerden onu fiilen istifade ettirecek hayat şartlarını temin etmek gerekiyor. Meselâ, nazarî olarak mektepler bütün halka, bütün sosyal tabakalara açık olabilir, kanunlar vatandaşlara eşit tahsil hakları sağlayabilir, ama gerçekte, küçük yaştan hayatını kazanmıya ve ailesinin geçimine yardım etmiye mecbur olan fakir köylü ve işçi çocuklarının, yüksek tahsil imkânından faydalanabilmeleri ihtimali yüzde kaçtır?

İşte böylece, garp demokrasilerinin geçirdiği tecrübeler menfî mânada ve sadece hukukî mânada anlaşılan demokrasinin halk hâkimiyetini tam ve istenildiği derecede tahakkuk ettirmediğini gösterdi. Zamanla çalışan halk kütleleri siyasî tecrübe kazandı ve şuurlandı. Daha tam ve gerçek bir halk hâkimiyeti, içtimaî eşitlik ve hürriyet talep etmiye başladı. Halk hâkimiyetini eşitliği, hürriyeti, daha müsbet, daha yapıcı terimlerle tarif eden bir demokrasi anlayışı belirdi.

Tan, 27 Eylül 1945

İktisadî Demokrasi

Demokratik gelişmenin ilk devresinde beliren demokrasi anlayışını vasıflandırırken bunun dar mânada siyasî demokrasi anlayışı olduğunu belirtmiştim. Tam halk hâkimiyetinin, yani halkın kendi mukadderatına kendisinin hâkim olması halinin, tahakkuk edebilmesi için demokrasinin sadece dar mânada siyasî olmaktan çıkıp daha genişletilmesi gerektiği geçirilen tecrübelerle meydana çıktı. Krallığın, asillerin ve kilisenin tahakkümünden kurtulan halk, kapitalist iktisat sisteminin doğurduğu yeni kuvvetlerin tahakkümüne girmişti.

Kapitalist iktisat sistemini diğer iktisat sistemlerinden ayıran esas vasıf, istihsali meydana getiren emekle bu emeğin kullandığı istihsal vasıtalarının (âletlerin, makinelerin, ham maddenin veya toprağın) birbirinden ayrılmasında ve bu ayrılışla işçi ve sermayedar sınıflarını meydana getirmiş olmasındadır. Kendi dükkânında kendi âletleri ve ham maddesiyle istihsalde bulunan zenaatkârlar yerine, satılık kol emeğinden başka bir şeyi olmıyan, bu emeği gündelik ücretle sermayedara, yani istihsal vasıtaları sahibine satan işçiler sınıfı belirdi. Ziraatte de, kendi toprağını kendi emeğiyle işliyen köylü işletmesi yanında ve yerinde, ücretli işçi kullanarak toprağını işleten kapitalist çiftçi ve gündelikle onun emrinde çalışan topraksız köy işçisi sınıfları meydana geldi. Kapitalist sistemin inkişafiyle sanayi ve toprak işçileri garp memleketlerinde nüfusun ekseriyetini teşkil ettiler. Bu nüfus, yani halkın ekseriyeti, iktisadî alanda kendi mukadderatına sahip olabilmek, geçimlerini sağlayıp hayatlarını ona göre tanzim etmek imkânını kaybettiler. İş ücreti için pazarlıkta, işçi sermayedar karşısında zayıf bir durumdaydı; kendisini ve ailesini geçindirebilmek için o günlük emeğini her ne pahasına olursa olsun satmak, yani o gün yevmiye ile çalışmak zorundaydı; ücretlerin yükselmesini bekliyerek bir kaç günlük emeğini biriktirip birden satabilmesi mümkün değildi.

Halbuki sermayedar, işçinin istediği ücreti yüksek bulduğu takdirde bir başkasını, Ali olmazsa Veliyi, tutabilirdi. Makine işi basitleştirmiş olduğundan kadın ve çocuk emeği de piyasaya dökülmüş ve köylerden şehirlere topraksız köylü akın etmiş ve etmekteydi; sermayedar, işçi bulmakta güçlük çekmiyordu. Bu vaziyette işçiler hafsalanın almıyacağı kadar düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalıyorlardı. Bundan başka, iş yerlerinde çalışma şartları çok bozuktu, sıhhî şartlara hiç riayet edilmiyordu; kaza ve hastalık hallerinde işçi ve ailesi yüzüstü bırakılıyordu Devlet ise, fertlerin hürriyeti ve eşitliği namına bu hale müdahale etmiyordu; kanun nazarında fertler hür ve eşit sayılıyordu; işçi lehine devlet müdahalesinin, bu hürriyet ve eşitliğe halel getireceğini sermayedar sınıfı iddia ediyordu.

Milletin ekseriyetini teşkil eden işçiler nihayet kendi başlarının çaresine kendileri bakmak zorunda kaldılar. Uzun uzun uğraştıktan sonra işçi birlikleri kurmak, sermayedarla fert olarak tek tek değil, grup halinde pazarlık etmek, icabında grev yapmak haklarını elde ettiler. Yine uzun mücadelelerle hükümetin iş kanunları ge-

çirerek iş şartlarına az çok bir düzen vermesini sağladılar. Fakat bu tedbirler de yeter gelmiyordu; uzun, zor mücadelelerle elde edilen demokratik hakları muhafaza etmek ve yeni vaziyetler belirdikçe genişletmek için de durmadan didişmek gerekiyordu. İktisadî ve siyasî kudrete sahip olan sermayedarlar bu hakları büsbütün geri almak, hiç değilse baltalamak için her vesileden istifade ediyorlardı. Acı tecrübelerle çalışan kütleler, iktisadî ve siyasî mücadelenin birbirinden ayrılamadığını öğrendi; meslekî teşekküller olan işçi sendikaları yanında işçi sınıfını temsil eden siyasî partiler belirdi. Sosyalist ve komünist partileri ve İngilteredeki işçi partisi çalışan kütlelerin muhtelif derecelerdeki siyasî şuurlaşmasının ve teşkilâtlanmasının ifadeleridir.

On dokuzuncu asır boyunca kapitalist sistemin inkişafı, sermayenin gittikçe büyük, akıllara durgunluk verecek kadar muazzam miktarlarda küçük bir zümrenin elinde toplanması şeklinde oldu. Büyük şirketler, karteller ve tröstler, bütün memleketin iktisadiyatına hâkim bir duruma geldiler. Bunlar, sadece büyük sermayedar grupunun şahsî servetlerinin ifadeleri de değildi. Hisse senedi çıkararak her çeşit sermaye grupunun, küçük tasarruf erbabının paralarını da çekiyorlar, bu suretle tarihte misli görülmemiş muazzam sermayeleri kendi kontrolleri altında toplayıp seferber ediyorlardı. Hisse senetlerini satın alanlar, ilgili şirkette, sene sonunda bir miktar temettü, almaktan başka hiç bir hak ve salâhiyete malik olmadıklarından, bu suretle toplanan sermayenin de kontrolü tamamiyle az sayıdaki büyük sermayedar zümrenin elinde toplanıyordu.

Bu kudretli, muazzam teşekküller karşısında küçük iş erbabı, müstakil zanaatkâr, müstakil çiftçi tutunamıyordu. Kol emeğiyle çalışan fabrika ve toprak işçileri yanında sayısı milyonlara varan kafa ve yazıhane işçileri (daktilo, kâtip, muhasip, satış memuru, reklâmcı, ilâh) belirdi. Doktorluk, mühendislik, avukatlık gibi "serbest meslekler" denilen meslekler bile büyük mikyasta "serbest" olmaktan çıktı, büyük şirketlere veya onların kontrolü altındaki müesseselere bağlı işler haline geldi. Meselâ bugün Amerika Birleşik Devletlerinde ağır sanayi, madencilik, elektrik ve diğer muharrik kuvvetler sanayii, taşıt ve haberleşme işleri, bankacılık sahaları hemen tamamiyle, ticaret te büyük kısmiyle şirketlerin elindedir. Bu suretle büyük şirketler halinde teşkilâtlanmış olan büyük sermaye, milletin kahir ekseriyetinin geçimine, şahsî mukadderatına hâkim bir duruma gelmiştir.

Bu şirketler, kullandıkları işçilere, memurlara, mühendislere, lâboratuvarlarında çalıştırdıkları ilim adamlarına karşı hiç bir taahhüde girmiş değildirler, ya önceden hiç haber vermeden veya çok kısa bir zaman önce haber vererek bunlardan herhangi birini işten çıkarabilirler; bu kol ve kafa emekçileri için geçim istikrarı, istikbalden emniyet kalmamıştır. İşçi teşekkülleri ve diğer meslekî teşekküller faydalı olmakla beraber bu duruma çare bulmaktan uzaktırlar. İktisadî buhran gelip çattığı zaman kol veya kafasiyle çalışarak hayatını kazanan milyonlarca vatandaş hiç kendi kabahatleri olmadan kapı dışarı edilivermekte, işsiz yüzüstü kalmaktadır. Böyle hallerde devletten gelen veya varsa işsizlik sigortasından yapılan yardım ancak asgarî bir geçim sağlamakta, şahsın ve ailesinin işsiz kalmaktan duydukları manevî azabı, haysiyet kırgınlığını elbette ki telâfi edememektedir.

Diğer taraftan, garp memleketlerinde milletin büyük ekseriyetinin hayatına hükmeden bu büyük sermaye teşekküllerinin idare ve işletilmesinde demokrasiden

hiç eser yoktur. Her memlekette on milyonlarca vatandaş hayatını bu teşekküllerin eline vermiştir. Fakat bunların işletilmesinde hiç bir söz hakkına malik değildirler, sadece tepeden inme emirlere itaat ederler. Başta bulunanlar elleri altındaki müesseseleri en müstebit idareye tâbi tutabilirler. Meselâ Amerika Birleşik Devletlerinde gezdiğim otomobil fabrikalarında öğle yemeği zamanı gayet kısaydı. Bu kısa zamanda da bir kaç işçinin bir araya gelerek beraber yemek yemesi hoş görülmüyordu; nöbetçiler derhal onları dağıtıyordu.

Umumiyetle Amerikan sanayiinde, kanunî haklarını arayan ve istiyen işçiler bir kara listeye geçiriliyordu. Mebus seçimi zamanında, şirketin patronları, kendi tuttukları parti namzedine rey vermeleri için işçi ve memurları üzerine, işten çıkarma tehdidiyle tazyik koyuyorlardı. Fabrikaların hususî polis teşkilâtı, silâh depoları vardı. Kısacası, siyasî alanda halkın reyine dayanan, mükemmel olmasa da yine demokratik bir rejim tatbik edilmek istenirken, iktisadî sahada en koyu ve mutlak bir istibdat ve tahakküm hâkimdi.

Tek bir bütün olan cemiyet bünyesinin bir cephesinde demokrasi diğer bir cephesinde istibdat ve tahakküm yan yana ve ayni zamanda bir arada yaşıyamazdı. Fertlerin ve toplulukların hayat şart ve imkânlarını tayin eden iktisadî âmiller daha ağır bastığından iktisadî hâkimiyet siyasî idari demokrasiyi bozuyor, onu gittikçe daha keskin bir surette bir sınıf diktatörlüğü haline getiriyordu.

Demokratik rejimlerde büyük malî ve sınaî sermayenin de demokrasi için meşum olan bu rolü nihayet faşist-nazi rejimlerde apaçık meydana çıktı. Birinci Cihan harbi Avrupa memleketlerinin iç zorluklarını keskinleştirmiş, eski sosyal nizamlarını çöküş noktasına getirmişti. Bilhassa İtalya, Almanya, Avusturya gibi memleketlerde halk kütleleri, milletin ekseriyeti, büyük sermayenin iktisadî-siyasî saltanatını yıkmak, demokrasiyi gelişme seyrinde bir safha daha ileri götürmek üzere inkılâba hazır bir durumdaydılar. Fakat, burada anlatılması uzun sebeplerden dolayı bu inkılâp gerçekleşemedi ve saltanatı tehlikede gören büyük sermaye grupu karşı taarruza geçerek siyasî hâkimiyeti mutlak şekilde ele aldı; açık tethişe dayanan siyasî diktatörlük rejimini, faşist-nazi rejimini meydana getirdi. Mussolini ile Hitler kendi memleketlerindeki büyük sermaye diktatörlüklerinin icra memuruydular. Bir buçuk asır süren uzun mücadeleler, denemeler, fedakârlıklarla elde edilmiş olan demokrasi hakları ve hürriyetleri, insanlık tarihinin bu kıymetli kazançları, bir hamlede ortadan silinip süpürüldü, bu memleketler halkının büyük ekseriyeti küçük bir ekalliyetin tarihte misli görülmemiş iktisadî ve siyasî tahakkümüne girdi.

Garp demokrasilerinin geçirdiği bu tecrübeler ve nihayet faşist rejimlerin teşekkülü, eski demokrasi anlayışının, ve tatbikatının kifayetsizliğini, iktisadî demokrasi olmadan tam siyasî demokrasi olamıyacağını açığa vurdu ve bu fikir, bilhassa bu ikinci cihan harbinde, efkârı umumiyede yayıldı. İngiltere de dahil olmak üzere hemen bütün Avrupa memleketlerinde görülen, büyük sermaye grupunu ve onun teşkil ettiği kartel ve tröstleri kaldırmak, büyük sanayii devletleştirmek hareketleri bu hakikatin idrak edilmesinin ifadeleridir. İktisadî ve siyasî sahalar arasındaki bağlılığı, iktisadî demokrasi olmadan siyasî demokrasi olamıyacağını, tâ on dokuzuncu asrın ortalarından itibaren sosyalistlerle komünistler görmüşler ve göstermişlerdi; garp memleketlerinde kuvvetli sosyalist ve komünist partiler teşekkül etmişti. Bu

partilerin tahayyül ettikleri sosyalist cemiyet nizamı ve yeni demokrasi anlayışı 1917 ihtilâliyle Rusyada gerçekleşmişti de. Fakat bu fikirlerin garp cemiyetlerinin efkârı umumiyesinde yayılması ve tutunabilmesi için bu cemiyetlerin fiilen faşizmin acı tecrübelerini geçirmesi gerekti.

İşte bugün bizim gazetelerimizdeki yazılarda da sık sık rastlanan "iktisadî demokrasi" anlayışı böyle bir tarihî gelişmenin neticesi olarak belirdi. Bu, dar mânada siyasî ve hukukî demokrasi anlayışından daha geniş, daha tam, daha halkçı bir demokrasi anlayışını, demokratik şuurlaşmada daha ileri bir safhayı ifade ediyor.

Tan, 29 Eylül 1945

Demokratik Gelişmelerin Bugünkü Durumu

Bugün demokrasi anlayışında görülen ayrılıklar ve farklar bir buçuk asırdan fazla bir zamandır demokratik gelişmenin göstermiş olduğu tezahürlere, kaydettiği safhalara tekabül ediyor. Birincisi, demokratik gelişmenin ilk devresine tekabül eden "menfî mânada demokrasi anlayışı" diye vasıflandırdığım, dar mânada siyasî ve hukukî demokrasi anlayışı var. İngiltere ve Amerikada demokrasinin klâsik mânası budur ve hâlâ bu cemiyetlerde yaygındır. Bununla beraber, bu dar demokrasi görüşünün tatbikatta yeter gelmediği, hiç değilse bir takım yeni tedbirlerle desteklenmesi gerektiği artık umumiyetle anlaşılmıştır Ve bu suretle demokrasi görüşünde bir ikinci çeşitlenme meydana gelmiştir. Bu ikinci görüşe göre, mevcut siyasî demokrasi bir takım iktisadî tedbirlerle desteklenip düzeltilmeli, devlet tedbirleri ile demokrasinin menfaati üst sınıflar tarafından suiistimal edilmesine mani olunmalı ve vatandaşlara "dördüncü hürriyeti" yani istikrarlı bir iş ve istikbalden emniyeti sağlamalıdır.

Roosevelt ve taraftarlarının temsil ettikleri görüş budur. Sulh devresinde de sanayiin gidişini başıboş bırakmamak, istihsali kontrol etmek, ve işsizlik, hastalık, kaza ilâh sosyal sigortalariyle çalışan halkın hayat ve sıhhatini hiç değilse asgarî bir emniyet altına almak üzere Vaşington'da plânlar hazırlanmış veya hazırlanmakta olduğunu Amerikan dergilerinde okuyoruz.

Üçüncüsü, bu çeşit iktisadî-sosyal tedbirlerin "iktisadî demokrasi"yi, vatandaşlara "dördüncü hürriyet"i sağlamak için kâfi gelmediğini, garp demokrasilerinin artık daha geniş, daha tam bir demokrasi safhasına geçmiye hazır ve geçmek zaruretinde olduğunu müdafaa eden hareketler ve memleketler var. Faşizmin kökünü kazımak ve demokrasiyi geliştirmek için büyük, mütemerkiz sermaye saltanatına nihayet vermek, kartel ve tröstleri kaldırmak, ağır makine sanayiini, maden, elektrik ve ağır kimya sanayilerini, taşıt ve haberleşme vasıtalarını ve âmme hizmetleri teşekküllerini devletleştirmek, veya, İngiliz Başbakanı Attlee'nin son nutkunda kullandığı tâbirlerle içtimaîleştirmek lâzımdır. Faşizm ve irtica ancak böyle önlenir, iktisadî demokrasi ve "dördüncü hürriyet" ancak böyle sağlanır. İktidara geçmiş olan İngiliz işçi partisinin, Fransadaki kudretli Dayatma cephesinin tatbik etmek istediği program budur.

Demokrasi düşmanlarının tezviratı yüzünden yanlış gösterilip yanlış anlaşılan Romanya, Bulgaristan, Lehistan gibi memleketlerde de tatbika konan program budur. Küçük ve orta ticaret, sanayi ve ziraat işletmelerine dokunulmuyor, fakat, büyük sermayenin kurduğu tröst ve kartel saltanatına ve bunlarla işbirliği eden, derebeylik artığı büyük malikâne sahiplerinin müstahsil köylü üzerine kurmuş oldukları toprak saltanatına son veriliyor.

Dördüncüsü, bugün Sovyetlerin fiilen temsil ettiği, ilmî sosyalizmin ileri sürmüş olduğu sosyalist demokrasi anlayışı vardır. Bu demokrasi sisteminde ve anlayışında

siyasî ve iktisadî demokrasi birbirinden ayrılmaz bir bütün teşkil eder. Böyle bir sistemde, kapitalist iktisadiyatını vasıflandıran, emek ile emek vasıtalarının birbirlerinden ayrılışı ve bununla birlikte işçi-sermayedar tezadı ortadan kalkmıştır. İstihsalde bulunanla, istihsalde kullanılan vasıtalar tekrar birleşmiştir; toprak, bilfiil toprağı işliyenlere, âletler, makineler, fabrikalar da bilfiil bu vasıtaları kullanıp istihsalde bulunanlara verilmiştir. İçtimaî tekâmül neticesi istihsal faaliyetleri son derece içtimaîleşmiş, yani topluluk halinde yapılan faaliyetler haline gelmiş olduğundan, istihsal vasıtalarının emek ile birleşmesi de "içtimaîleşmiş" bir sekilde yapılmıştır. Yani, bugünkü ileri teknikli medenî memleketlerin istihsal ihtiyaçlarını, ayrı ayrı, kendi dükkânlarında çalışan küçük zanaatkarların, iş erbabının istihsalleriyle karşılamıya imkân yoktur; modern tekniğin icabı binlerce işçi bir iş bölümü sistemine göre fabrikalarda bir arada çalışıyorlar. Bu vaziyete uygun olarak, istihsal vasıtalarının emekleştirilmesi de kollektif bir hal almıştır; vasıtalar topluluğun bütününe maledilmiş, ya devletin, ya müstahsil kooperatiflerinin eline geçmiştir. Fakat devlet teşekküllerinin ve kooperatiflerin de emekçileri istismar etmeleri mümkün olduğundan, böyle bir imkâna mahal vermemek için iktisadî sahada da yani fabrikalarda, kooperatiflerde, kooperatif çiftliklerde de demokratik usuller tatbik edilir. Bu işletmelerde çalışanların işletmeler üzerinde kontrol ve murakabesi vardır ve memleketin iktisadî mekanizmasının işleyişi de çalışan kütlelerin iştirakiyle, demokratik usullerle plânlaştırılır. Sosyalist sistemde ve anlayışta müsavat ve hürriyet mefhumları da tamamiyle müsbet bir mâna taşır.

Hürriyet, sadece baskı ve tazyiklerin, engellerin kalkması demek değil, fakat daha mühimi, fiilî imkânların mevcudiyeti, hürriyetten istifade şartlarının halka teminidir. Eşitlik de sadece kanun nazarında imtiyazların kalkması ve eşit addedilmesi demek değil, fakat bütün vatandaşlara, her birinin kendi kabiliyet ve istidatlarına uygun azamî gelişme şartlarının fiilen sağlanmasıdır.

Demokrasinin ne olduğu bahsinde bugün başlıca bu dört çeşit demokrasi anlayışı mevcuttur. Verdiğimiz kısa tarihçede belirdiği gibi bu vaziyet, cemiyetlerin demokrasi yolunda bilfiil geçirdiği tecrübelerden, kaydettiği gelişmelerden doğmuştur. Dünyanın vasati durumunu hülâsa etmek lâzım gelirse, artık sadece, menfî mânada demokrasi anlayışı dediğimiz demokrasinin bugünün ihtiyaçlarına kâfi gelmediği halk oyunca anlaşılmıştır, diyebiliriz. Şu veya bu şekilde, şu veya bu derecede "iktisadî demokrasi"yi ve "dördüncü hürriyet"i sağlamak lüzumuna varılmıştır. Sovyet Rusya ile garp demokrasileri arasında belirtmiş olduğumuz sosyal bünye farkı ve buna uygun olarak demokrasi anlayışı ve tatbiki farkları varsa da, bugün demokrasi sahasında dünya mikyasında yapılacak işler bakımından aralarındaki beraberlik ayrılıklardan daha köklü, daha mühimdir. Sovyetler Birliği, kurtarılan memleketlerde ve dünyanın diğer bölgelerinde ancak her cemiyetin kendi bünyesinin tekâmül seyrine uygun merhalede bir demokrasi rejimi tatbik edilebileceğini kabul ediyorlar. Fakat her memlekette hiç değilse asgarî demokratik şartların, yani fikir, söz, toplantı ve teşkilâtlanma üzerine konan tahditlerin kalkmasını ve tek dereceli gizli seçim, halkın kendi hükümet şeklini ve mümessillerini seçmesi üzerinde ısrar ediyorlar, her memlekette faşizmin kökü kazılacağı ve demokratik rejimlerin tahakkuk ettirileceği hususunda girişilen Kırım anlaşmasının kâğıt üzerinde kal-

mayıp bir an evvel tatbikata konulmasını istiyorlar. Sovyetler Birliği ile İngiltere ve Amerika arasındaki demokrasi bahsine müteallik anlaşmazlık şu noktada toplanıyor: Sovyetler, halk ve memleket haini olduklarını harp yıllarındaki faaliyetleriyle ve düşmanla işbirliği ederek göstermiş olan şahıs, teşekkül ve zümrelerin demokratik hürriyetlerin saçağı altına sığınarak meşum faaliyetlerine devam etmelerine müsaade olunmamasını terviç ediyorlar. Bunu, diğer iki büyük müttefik de prensip itibariyle kabul ediyorlar. Fakat tatbikatta, müşahhasta, demokrasi ve halk düşmanı kimler, olduğunda henüz mutabakat hasıl olmamıştır. Bu da nihayet bir prensip ayrılığı değil, fakat tatbikatı prensipe göre ayarlamakta çıkan münazaalı bir noktadır.

Harpten önce, demokratik rejimlerin tarihî gelişmelerinde görülen zorluklar, aksaklıklar ve iç mücadeleleri, demokrasi düşmanlarına ve faşistlere demokrasiyi kötüleyip yerlere çarpmak için bahane teşkil ediyordu. Mussolini ile Hitler ve hempâları demokrasiye karşı açıktan açığa cephe almaktan çekinmiyorlardı. Hâlbuki bütün eksiklerine ve kusurlarına rağmen, garp cemiyetlerinin demokrasi yolunda gelişmesi tarihte ileri bir hamlenin, derebeylik rejimine kıyasla ileriye doğru atılmış dev adımların ifadesidir. Uzun mücadelelerle halkın kanı, canı pahasına kazanılmış olan demokratik haklar ve hürriyetler bugünkü insanlığın içtimaî mirasının kıymetli kazançlarıdır. Cemiyetlerin ilerleyişi, dümdüz bir yol üzerinde yağ gibi kayarak sarsıntısız bir ilerleyiş değildir ve içtimaî gelişmeler, olmuş bitmiş bir halde, gökten zembille inmez. Demokratik rejimler, yine demokrasiyi daha ileri götürmek, daha geliştirmek için tenkit edilir, demokrasiyi kötüleyip faşizmi, irticai müdafaa etmek için değil... Kusurları ne olursa olsun, dört demokratik hürriyete ve serbest seçime gerçekten yer veren demokrasiler, görünüşte Duçe ve Führerlerin gerçekte imtiyazlı büyük-sermaye gruplarının kanlı tethişine dayanan faşist diktatörlüklere elbette bin kere müreccahtır. Demokrasi, ileriye yönelmiş bir içtimaî oluş vetiresinin ifadesidir; faşizm, tarihin kaydettiği en kapkara ve kanlı bir irticain adıdır.

Bütün faşistler ve bütün geri unsurlar artık demokrasiyi açıktan açığa kötüliyemiyorlar; onlar da demokrasinin arabasına binerek düdük öttürmiye çalışıyorlar. Demokrasinin sağladığı söz, fikir, toplantı hürriyetlerinden istifade ederek, demokrasi namına ve demokrasi perdesi arkasında yine eski siyasetlerini gütmiye çabalıyorlar. Birinci Cihan Harbinden sonra da böyle olmuştu. O vakit de irtica kuvvetleri bir müddet sindiler ve geriliyerek hız alıp tekrar vurmak için zaman kolladılar. İrtica, kat'î mukabil darbesini İtalyada harpten dört sene sonra, Almanyada beş sene sonra vurdu ve her iki memlekette de faşist rejimler yer aldı. Bütün memleketlerin gerçek, samimî demokratları bu yakın tarihten ders almalıdırlar. İrticaın yine mukabil taarruza geçmemesi, faşizmin bir daha baş kaldırmaması, dünya milletlerinin hürriyete, refaha ve sulha erişebilmeleri için birleşmelidirler; demokrasi anlayışındaki farklar bu birleşmiye mani değildir ve bugün Avrupa memleketlerinin çoğunda bu birleşme gerçekleşmiştir.

"Ayır ve hâkim ol" düsturu tarih boyunca bütün müstebit diktatörlerin hareket kaidesi olmuştur. Şimdi de demokrasi ve halk düşmanları, imtiyazlı mevkiini, hâkimiyetini kaybetmek istemiyen zümreler, gerçek, samimî demokratları birbirine düşürmiye, demokrasinin birleşik cephesini yarmıya çabalıyorlar. Bugün gerçek demokratların âcil vazifesi, birleşerek bir yandan faşizmin ve irticaın her çeşit tezahü-

riyle mücadele etmek ve bu tezahürleri yok etmek, öbür yandan da, her memleketin kendi tarihî inkişaf merhalesinin imkânları nisbetinde en ileri demokrasi rejimini gerçekleştirmektir; henüz demokratik gelişme seyrine girmemiş olan memleketleri bu seyre sokmak ve ilerletmek, demokratik gelişmede yol almış memleketleri de daha ileri, daha tam demokrasiye doğru yöneltmektir.

Demokrasi, yine demokrasi; daha ileri, daha tam, daha müreffeh, daha hür ve eşit demokrasiye doğru... Sürekli bir dünya sulhu ancak, iç bünyeleri itibariyle hürriyet ve eşitliğe yer veren gerçek demokratik rejimlere malik milletler arasında kurulabilir, zira hürriyetin, adaletin ve sulhun en güvenilir bekçisi ve müdafii her yerde halktır.

Tan, 30 Eylül 1945

Ziraî Reformda Memleketi İflâs Etmiş Bir Rejime Götürmek İstiyorlar

Herkesin bildiği ve kabul ettiği gibi, memleketimizin en başta gelen sosyal meselelerinden biri, ziraat ve köy kalkınması davamızdır. Yakınlarda geçirilmiş olan toprak dağıtımı kanunu ve yakında geçirilmesi beklenen ziraî donatım tasarısı bu müzmin derde deva olarak alınmış tedbirlerdir. Lâkin, bu kanunların geçirilmesiyle bu büyük davamızın kökünden, nihaî olarak halledileceğini sanmak, meseleyi pek basit, safdilâne bir şekilde görmek olur. Her kanun, şuurlu ve sarih, veya zımnen ve farkında olunmıyarak muhakkak belirli bir görüşten hareket eder ve o görüşü tatbikatta gerçekleştirmek gayesini güder. Eğer bir kanunun dayandığı ve güttüğü siyaset cemiyetin gerçeklerine, objektif şartlarına ve cemiyetlerin genel değişme seyrine uygun ise o kanun başarılı neticeler verir; değilse, tatbik edilmiye zorlandıkça vaziyeti kötüleştirir ve nihayet gerçek şartlara karşı tutunamıyarak tatbîk edilmez ve edilemez bir hale gelir. Bunun için memleketin sosyal davaları ele alınırken iki sualin cevabını araştırmak gerekir. Birincisi, ne gibi bir görüşten hareket ediliyor, ne çeşit bir sosyal nizam gerçekleştirilmek isteniyor? İkincisi, gerçekleştirilmek istenen sosyal görüş, sosyal gerçeklere, cemiyetin objektif gelişme şartlarına uygun mudur?

Bir Ziraî İdeoloji

Bugün memleketimizde, ziraat ve köy kalkınması bahsinde, gayet belirli ve sarih bir iktisadi görüş vardır ve bu görüş nüfuzlu çevrelerde yaygındır da. Bu "ziraî teknoloji"nin mümessilleri bugün ziraat işlerinde müessir, mesul makamlarda bulunuyorlar ve toprak dağıtımı ve ziraî donatım kanunlariyle bu ideoloji, nazariyeden tatbikata geçmek temayülünü gösteriyor, bunun için de, memleketimiz ziraatinin gidişi ve istikbali bakımından taşıdığı mânanın ehemmiyeti artmıştır.

Bu "zirai ideoloji"nin ana hatları nelerdir? Kabil oduğu kadar neşredilmiş yazılarda kullanılan tâbirler, ifade şekilleriyle bu ideolojiyi hülâsa edelim(*)

İdeolojinin dayandığı esas fikir, hareket noktası, Türkiye'de: "Kendi kucağında kendine yeten, hiçbir yere hiçbir suretle bağlanmıyan bütün bir millet iktisadı kurmak" fikridir, otarşi siyasetidir. "Kendine yeterlik" yani kendi yağıyla kavrulan, kendi içine kapalı, dünyanın gidişinden tecerrüt etmiş bir Türkiye yaratmak fikri, yazılarda tekrar tekrar ısrarla beliriyor. Kendine yeter Türkiye iktisat bütünü, ancak ziraat etrafında taazzuv edebilecektir; böylece, bugün olduğu gibi yarın da memleketimizin iktisadi temeli ziraat olacaktır.

Ziraî istihsali arttırmak bahsinde entansif değil, ekstansif ziraate taraftardırlar, yani, ileri teknik ve vasıtalarla, makine ve fennî usullerle, dönüm başına verimi âzamî derecede artıracak şekilde "derinlemesine ziraat"e değil de, bugünkü vasıtalarla, köylüye ancak bir derece daha yüksek el âletleri verip boş yatan arazinin sürülmesini temin ederek "genişlemesine ziraat"e ehemmiyet verilmelidir. Köylü

aile-işletmeleri, "her birinin kendi kuvvetine yetecek kadar" toprak sahibi olmalıdır, bu toprakları işlemek için köylüye bugünkünden ancak "bir derece daha yüksek" âletler verilmeli, ancak biraz daha ileri usuller öğretilmelidir. Memleketimiz ziraatine makine değil, el âletleri lâzımdır. Makinenin ve daha ileri usullerin Türkiye ziraatinde yeri olamaz, çünkü "tekniğin mümkün kıldığı bir çok işlerin hakiki hayatta yeri yoktur" ve "memleketimiz ziraatine ileri ziraatlerden birinin teşkilâtını vermek ne mümkündür, ne de doğrudur."

Yama Siyaseti

Yarını hazırlayacak yeni köylü nesilleri de bu programı gerçekleştirecek surette yetiştirilecektir. Bugünkü ziraî istihsal organizasyonu durumu ana çizgileriyle muhafaza edilerek yalnız, yamanıp, tamir edilip düzeltilerek yarın da devam edecektir. Yeni köylü nesillere "nazarî ders" okutulmıyacaktır, yani ilmî bilginin tatbikine dayanan ileri ziraat usullerinden yeni köylü nesillerin "nazarîdir" diye nasibi olmıyacaktır. Köylü gençler sadece "içinde doğdukları köy hayatından bir derece daha yükselmiş ve iyileştirilmiş bir hayat içinde", küçük çiftliklerde çalıştırılarak yetiştirilmelidirler. Bu gençlerin bu çiftliklerde öğrenecekleri ve yarın tahakkuk ettirecekleri istihsal şekli, bugünkü köylü işletmelerinin düzenli ve elverişli organizasyonundan daha ileri olmamalıdır.

Küçük İşletmeler

Yine bu ideoloji taraflarına göre devletin ziraî istihsale doğrudan müdahalesi, ziraî istihsale girişmesi lüzümsuzdur. Ziraatte devletin "rolü olmakla beraber... kısa bir zamanda netice alınamıyacağı için lüzumlu olmadığı" ileri sürülür. Mesele, "küçük köylü işletmelerinin bugünkü şartlar altında bugünkü vasıtalarla takviyesidir." Böylece, devlet çiftlikleri ve devletçilik prensipimizin ziraatte de kendini ifade etmesi bahsi bir yana bırakılmış oluyor.

Ziraat etrafında taazzuv ederek "kendine yeter millet iktisadı bütünü"nde sanayiin yeri ve rolü ne olacaktır? Sanayie kesin olarak ikinci derecede bir rol verilir. Sanayiin, kendi başına hayatî bir istihsal şubesi olduğu için değil, ziraatin ihtiyaçlarına cevap verebileceği için memleket iktisadi bakımdan ehemmiyeti, "iktisadımızın temeli olan ziraatin teknik ve ekonomik inkişafı için bir zaruret" oluşundadır. Bundan ötürü bilhassa ziraî sanayin kurulması ve gelişmesi meselesi üzerinde durulmalıdır (şarapçılık, yağcılık, peynircilik gibi...) Sanayie verilen ikinci bir rol de iktisat bütününün kendine yeterliğini sağlamaktır. Türkiye, "kendine yeter bir iktisat bütününe erişinceye kadar" sanayileşecektir.

Ziraî mahsulleri kıymetlendirmek üzere kurulacak sanayi (peynircilik, yağcılık, şarapçılık ilh.), şimdiye kadar devletin kurduğu sanayi gibi büyük endüstri şeklinde olmamalıdır. Devletin kurmuş olduğu büyük kapasiteli şarap, bira, şeker sanayii gibi sanayi teşekkülleri kurmak, ziraat üzerinde "küçük sanatların yapacağı faydalı tesiri temin edemez." Buna mukabil, "küçük ziraat sanatları" üzerinde ısrarla durmak lâzımdır. "Ziraat sanatları, müstahsilin kendi mahsulünü işlemek üzere kurduğu küçük ziraî sanayi müesseseleridir". Sanayi, memleketi kendine yeter iktisadi bütünlüğe eriştirmek için geliştirirken de "büyük kapasiteli sanayi gibi temayüllere

kapılarak zaman ve kuvvet harcanmamalıdır".

Akla Gelen Sualler

Kısacası, memleketin iktisadî temeli bugün olduğu gibi yarın da ziraat olmalıdır. Sanayi ancak tamamlayıcı bir rolde ve ancak kendine yeter bir iktisat bütünü temin edecek kadar gelişmelidir. Üzerinde durulması, ehemmiyet verilmesi gereken sanayi şubeleri ziraî mahsulleri kıymetlendirecek olan sanayidir, asıl, temel sanayi şubeleri değildir. Bunlar da büyük makine sanayi şeklinde kurulmıyacaktır; memleketimiz sanayiine, dükkânında veya atölyesinde birkaç çırak ve usta ile çalışan "küçük sanat" erbabının işletmeleri hâkim olacaktır, tıpkı ziraatte, yeni makineler değil, ancak "yeni âletler" kullanan "bugünkünden bir derece daha iyileşmiş bir hayat" süren köylünün "biraz daha düzenli ve elverişli" hale getirilmiş küçük işletmeleri hâkim olacağı gibi.

-İkinci yazı gelecek sayıda-

(*) Dönüm mecmuası koleksiyonu, 1932-1940 ve Ş. Raşit Hatipoğlu, Türkiyede ziraî buhran, 1936.

Görüşler, Sayı 1, Aralık 1945

Üniversitenin Muhtariyeti

Üniversitenin muhtariyeti meselesinin can alıcı noktası, üniversitelere ilmi faaliyet mümessilleri olan üniversiteleri ve üniversite mensuplarını, üniversitenin dışındaki siyasî ve iktisadî kuvvetlerin müdahalesinden, tazyikinden korumaktır. Üniversitelere müdahaleler ya iktidarda olan hükümetten yahut ta, üniversitelerin hususî şahıs ve teşekküllerden yardım gördüğü memleketlerde, iktisaden kuvvetli zümrelerden gelebilir. Hâlbuki ilim ve fikir hayatının verimli bir surette gelişebilmesi için üniversitelerin bu çeşit müdahalelerden ve üniversite mensuplarının her an işlerinden çıkarılmak, şu veya bu şekilde tazyika maruz kalmak endişesinden kurtulmaları gerektir. Endişe ve korkunun bulunduğu yerde ilim ve fikir gelişemez.

Üniversitenin muhtariyetine ait kanun lâyıhasının başlıca maddelerini gazetelerde okuduk. Bu işaret ettiğimiz hürriyet ve emniyeti sağlamak bakımından bu layiha ihtiyaca cevap veriyor mu? Bu kanunun kabul edilip, kanunun ruhuna uygun bir surette iyi niyette ve titizlikle tatbik edildiği takdirde üniversitelerin durumu bugünkünden daha iyi olacaktır. Rektörlerin ve dekanların iki yıl için seçilmeleri, aynı rektör veya dekanın, dört yıl geçmeden bir daha seçilememesi ve Eğitim Bakanının, tasdik etmediği kararları ya Danıştay'a yahut üniversiteler arası kurula göndermek mecburiyetinde oluşu, bugünküne kıyasla daha ileri bir durumun ifadeleridir. Bununla beraber, bu kanun dahi, üniversitelere gereken düşünce hürriyetini ve emniyetini sağlamaktan uzaktır. Kanunda, Millî Eğitim Bakanının üniversitelerin başı olduğu ve bu sıfatla üniversiteleri, fakülteleri ve bunlara bağlı müesseseleri hükümet adına mürakabe edeceği tasrih ediliyor. Eğitim bakanı, tasdik etmediği üniversite kararlarından akademik mahiyette olanlarını üniversiteler arası kurula göndermek mecburiyetindedir ama, Eğitim Bakanının kendisi bu kurulun başkanıdır ve üniversiteler arası kurul ancak Eğitim Bakanının lüzum göreceği hallerde ve bildireceği yerlerde toplanır. Bu vaziyette, başkan tasdik etmediği bir kararı kurula havale edince, kurulun başkanı sıfatıla elbette kendi görüşünün kurul tarafından da kabülü hususunda ağır basacaktır. Ve kurula, kendi teşebbüsü ile toplanmak ve meseleleri ortaya atmak selâhiyetinin verilmemesi, bu kurulu büsbütün Eğitim Bakanına bağlı bir hale sokacaktır.

Sonra, en mühim nokta, bu kanun üniversite mensuplarının memur adedilmesi durumunu değiştirmiyor, memurlar kanunundaki meşhur dokuzuncu madde, memurların siyasete karışmaması maddesi olduğu gibi duruyor. Diğer taraftan, kanunun ikinci maddesinin (d) fıkrasından üniversite ve fakültelerin "Memleketin türlü yönden ilerleme ve gelişmesini ilgilendiren bütün mesele ve davaları benimsiyerek öğretim ve inceleme konusu yapma"ları yazılı. Üniversite mensupları memleket davalarını benimseyip bu hususta incelemeler yaptıkları, yazılar yazıp fikir ve tenkitler ileri sürdükleri zaman, memurlar kanunun dokuzuncu maddesini daima bir heyûlâ gibi karşılarında bulacaklardır ve "siyaset yapmak" suçuyla işlerinden kapı dışarı

edilmek ihtimali başlarının üzerinde Demoklesin kılıcı gibi sallanıp duracaktır. Hukuki, iktisadî, umumiyetle sosyal mesele ve davalarda "siyaset" nerede başlar, miyarı nedir? Görülüyor ki bu durum, üst makamların her hangi bir anda "siyaset yaptın" diye indî hükümlerle müdahalesine yol açabilecektir. Ya memurlar kanunundan bu maddeyi kaldırmalı ve bir vatandaştan, memur olduğu için, anayasanın sağladığı esas siyasî hürriyetleri almamalıdır. Veya, hiç değilse, üniversite mensuplarını memurlar kanununun bu maddesine karşı koruyan kanunî teminat konmalıdır. Bu olmadıkça, üniversite ve fakültelere fikir, yazı ve tenkit hürriyeti sağlanamaz, bunlar olmadan da ilim hayatı gelişemez.

Bugünkü şartlar altında daha ileri bir kanun yapılamıyorsa, bu teklif edilen tasarı bir an önce geçirilip kâğıt üzerinde kalmıyacak şekilde ciddiyetle ve samimiyetle tatbike konmalıdır. Ama diğer taraftan, en yakın bir gelecekte, üniversitelere gereken ilmî faaliyet ve düşünce hürriyetini sağlıyacak sürette de değiştirilmesi gerekecektir.

Söz, Sayı 2, Haziran 1946

Yirminci Yılını Bitiren Konservatuardan Türk Tiyatrosu Doğabilir mi?

Ankara Devlet Konservatuarı kurulalı on yıl, tiyatro kısmının ilk mezunlarını vereli de beş yıl oluyor. Onuncu yıldönümü münasebetile, bugüne kadar olan faaliyetlerinin bir bilançosunu yaparken şu iki sualin cevabını araştırabiliriz:

1) *İlk mezunlarını vereliberi, Konservatuvar temsilleri bir memleket tiyatrosunun doğuşunu müjdeliyor mu?*
2) *Artık öğrencilik devresini aşmış birer sanatkâr hüviyetile karşımıza çıkan gençleri, sanatlarının tekniğine, "işçiliğine" hakim midirler?*

Biliyorum, konservatuvarlar büyük sanatkâr yetiştirmezler ve bir memleketin tiyatrosu konservatuvarlardan doğmaz. Büyük sanatkârlar sahnede, seyirci önünde oynıya oynıya yetişirler. Ama konservatuvarlar, büyük sanatkâr olabilecek kabiliyetlere, aktörlük sanatının tekniğini, işçiliğini verebilirler. Her sanatın bir "ustalığı" vardır; konservatuvarlar bunu sağlamakla vazifelidirler.

Konservatuvarlar bir memleketin tiyatrosunu doğurmazlar ama, yetiştirdikleri elemanlar vasıtasıla tiyatro cereyanlarına tesir edebilirler ve mezunlarından, belirli vasıfları olan bir tiyatro cereyanını başlatmaları, veya zaten varsa, geliştirmeleri beklenir. Bizim için gaye, Amerikan sahnesinden, İrlanda tiyatrosundan bahsettiğimiz manâda bir Türk Tiyatrosunun doğup gelişmesidir. Garb'ın tiyatro geleneği içinde, bugünün dünyasının ileri sanat anlayışının ve faaliyetlerinin istikametinde, ama bizim memleketimizin şartlarından gelen özel vasıfları da haiz, dünya tiyatrosuna bizden de bir şeyler katan bir Türk Tiyatrosu!

Konservatuvarın son yıllar zarfında sahneye koyduğu eserleri aklımdan geçiriyorum: Otelci Kadın, Julius Ceasar, Antigone, Yanlışlıklar Komedisi, Kibarlık Budalası, Kahvehane, Bizim Şehir, Anasının Kuzusu, Faust... Eserlerin seçilişinde belirli bir tiyatro anlayışının, bir gayeye doğru yönelmenin belirtileri görülmüyor. Deniliyor ki, "Efendim, bu çocukların yetişmesi için her çeşitten eser oynamaları lâzım, kasden böyle bir harman yapılıyor." Olabilir. Ama gençlerin yetişmesi için, tecrübesiz aktörlerin ilk ağızda başaramıyacakları belli olan Antigone'yi, Julius Ceasar'ı, Faust'u mutlaka oynamaları lâzımsa, bu, okulun kendi öğrenci ve öğretmenlerinin teşkil ettiği seyirciler önünde, uzun dekor külfetine girmeden yapılabilir. Beş senelik mezunlarıyla Konservatuvar bugün bir eser sahneye koyunca, artık öğrencileri yetiştirmek için ders mahiyetinde bir temsil değil, profesyonel bir tiyatro faaliyeti ortaya koyuyor demektir. Yani bugün Konservatuvar, okul görevi yanında ikinci bir iş daha görmektedir. Ondan, profesyonel tiyatronun ölçülerine, standardına uygun temsiller beklemek hakkımızdır.

Bununla beraber, eserlerin listesini bir daha gözden geçirirsek bunların pek de sebepsiz seçilmediğini sezeriz. Ama maalesef, tesir ettiğini sezdiğimiz âmiller, bir memleket tiyatrosunu geliştirmek bakımından pek de faydalı cinsten değil. Bir tarafta, Julius Caesar, Antigone, Faust gibi büyük isimli, etraflarında asırlardan ge-

len bir şöhret halesi taşıyan eserler. Hani, işte biz bunları da oynıyabiliyoruz, diye Konservatuvarın öğünebileceği eserler. Muasır bir piyes olmakla beraber, bizim için yeni olan ve biraz da garip gelen sahneye konuş tarzıyla Bizim Şehir de gösterişli eserler sınıfına girer. Diğer tarafta, Kahvehane, Otelci Kadın, Anasının Kuzusu gibi, İstanbul Şehir Tiyatrosunun sürüp götürdüğü vodvil ve komedi geleneğini destekler mahiyette, seyircinin kolayca rağbetini çekip ucuz başarı kazanacak piyesler.

Son oynanan Faust'u hatırlıyorum. Faust'ta bile nerede mümkünse orada, komediye kaçılmış, güldürerek seyirci kazanılmak istenmiş gibi... Meselâ, Faust'un rolünü alan şeytanla acemi öğrenci arasında geçen sahne. Burada Mefisto o zamanın bilimlerinin istihzalı, ama ciddî, bir tenkidini yapıyor. Bu mübalağalı bir komedi sahnesine çevrilmiş. Seyirci gülüyor ya... Meyhane tablosu, Marthe'ın Mefisto ile kırıştırdığı sahne de öyle. Zaten Mefisto'nun kendisi bir soytarı olmuş çıkmış. Bunun mesuliyetini, bu rolü oynıyan genç sanatkârlara yükletemeyiz. Bir eseri sahneye koyan rejisörün o eseri ve o eserdeki karakterleri kendine göre bir anlayışı vardır. Aktör, rejisörün çizdiği çerçeve içinde rolünü oynar. Hele genç sanatkârların rol aldığı bir eserde rejisörün bu tesiri kendini daha da belli eder. Mefisto şahsiyetli bir soytarı gibi tefsir olunmuş. Bu rolü oynıyan iki aktörden biri bunu daha mübalağalı, öbürü biraz daha ölçülü oynuyor, o kadar.

Eserlerin oynanışında ve sahne tertibatında da özel bir tiyatro anlayışının ümit verici belirtilerini görmüyoruz. Umumiyetle bir komediye, hatta farce'a kaçış var. Yine umumiyetle genç aktörlerin oynayışı mübalağalı, kiminde aşırı, kiminde asgârî derecede, ama belli ki rejisör ve bu gençleri yetiştirenler mübalağalı jestlere ve mimiklere mütemayiller, konuşuşları da mübalağâlı oynayışa uygun. Hani, modası geçmiş bir şiir, daha doğrusu "manzume" okuyuşu vardır. Şahıs yüksek bir perdeden bir makam tutturur gider. Sesi, kendi tabiî sesi, okuyuşu değildir. İşte Konservatuvar temsillerindeki konuşmalar da öyle, Faust'ta bu hal büsbütün bârizdi. Şüphesiz sahnede konuşma günlük hayatımızdaki konuşmalar gibi değildir. Sahnede daha yüksek sesle, açık, düzgün, kelimelere değerini vere vere konuşmak lâzım. Ama sahneden uzakta oturan seyirciye bu dil tabiî gelmelidir. Nasıl ki, aktörlerin makyajlı yüzleri yakından "tabiî" görünmez, ama makyaj, yüzler uzaktan tabiî görünsün diye yapılır.

Ya dekorlar? Kısır, sanatkâr ilhamından nasibi olmıyan bir muhayyelenin bir "fotoğraf realistliği" ile hazırlandığı o şatafatlı, külfetli, masraflı sahneler... Halbuki dekorun da kendine göre bir sanat tarafı, estetik değeri olmalı. Şatafat ve masraf estetik değeri yaratmıyor. Diğer taraftan dekor, daima arka planda, sadece piyese gereken havayı veren, oyunun seyirci için zevkini arttıran yardımcı unsur olarak kalmalıdır. Konservatuvar temsillerinde dekorlar, seyircinin dikkatini çekmekte oyunun kendisile rekabet halindedir, hele Faust'ta... Zaten eser bir aşk melodramı haline getirilmiş bu melodram da dekorların arasında kaybolmuş. Yirmi bir tabloyu sadece dekor olarak seyredebilir, "Nasıl da yapmışlar!" diye parmak ısırabilirsiniz. Sütunlar, kemerler altında oturup bir sigara içmek isteyeceğiniz kadar "realist" ağaçlar, yarı ışıklar, alevler, dumanla, projeksiyonla aksettirilen resimler... Faust temsili, bir aşk hikâyesi haline sokuluşu ile; külfetli dekorları, mübalağalı oynanışı, lüzumsuz seyirciyi güldürmek gayretlerile, kolay tarafından rağbet ve takdir kazan-

ma temayülünün en son ve en açık bir misalidir. Memleketimizde inkişafını görmek istediğimiz tiyatro her halde bu değil.

Konservatuvar, yetiştirdiği elemanlara, sanatların tekniğini, işçiliğini tam kazandırmış mıdır? Yukarıki satırlarda aktörlerin konuşmaları ve vücut hareketleri hakkındaki müşahedelerimizi kısaca belirttik. Konservatuvarın yıldızları arasında -ikinci derecedekileri bırakıyorum- nefes alışlarını kontrol edemiyen, sahnede dururken ellerini ne yapacağını pek bilemiyen, yüzüne ciddi bir ifade vereyim derken ağzını çarpıtarak konuşan gördüm. Son temsilde, Faust, Mefisto gibi başlıca rolleri üzerlerine almış olan aktörlerin söylediklerinin mühim bir kısmını anlıyamadım. O heyecanlı tiradlarda kelimeler, tutturdukları makam içinde kayboluyordu, cümlelerin sonu hemen daima yutuluyordu. Birinci rolleri alanlar arasında her kelimesini açıkça işitebildiğim bir Refia Şenbay oldu. Salih Can'ın küçük fakat sakin, ölçülü oynadığı rolü, bir mektep temsilinde rol alan bir öğrenci ile değil de meslekten bir aktörle karşılaştığım hissini ve hazzını verdi. Faust'u oynıyan öteki ekibin başlıca elemanlarını daha önceki piyeslerden tanıyorum. Onlar da bu kaydettiğim tenkitlere bir istisna teşkil etmiyorlar, bilâkis... Faust'un böyle iki ekiple oynandığını görünce, acaba bu usul neden daha önceki piyeslere tatbik edilmedi? Suali kendiliğinden belirdi. Neden şimdiye kadar Antigone'de de, Kahvehane ve Bizim Şehir'de de, her çeşit eserde her ay içinde üç beş kişiyi seyrettik durduk. Bunlar en iyilerdir de onun için, denemez, çünkü iyi değiller. Meselâ Refia Şenbay gelecek için daha ümit verici bir sanatkâr şahsiyeti gösteriyor. Beş senelik mezunlar içinde acaba kıyıda bucakta kalmış başka istidatlar daha yok mudur?

Kurulalı on sene, ilk mezunlarını vereli beş sene olan Konservatuvarımızın tiyatro kısmı için "Kendisinden beklediklerimizi bize gerçekten veriyor" diyemiyeceğiz. "Ama, efendim, hiçbir şey ilk adımda mükemmel olmaz ve bir memleketin tiyatrosu öyle üç beş senede de meydana gelemez," diyecekler olabilir. Doğru. Ben mükemmellik beklemiyorum ve tiyatromuzun birkaç yılda meydana geleceğini de ummuyorum. Yalnız, atılan ilk adımlar muvaffakiyetli mi, doğru istikamette mi, bize gelecekte bir memleket tiyatrosunun doğacağını vaat ediyor mu? diye soruyorum.

[B.H. imzasıyla]

Söz, Sayı 2, Haziran 1946

Seçim Hakkı ve Demokrasi

Demokrasinin ne olduğu hakkında ileri sürülen tarifler ve demokratik rejimlerin gerçekte aldığı şekiller birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, hepsinde umumî, müşterek bir vasıf vardır: vatandaşın, memleket işlerinde sesini duyurabilmesi için rey hakkına sahip olması. Bu rey hakkı, bilhassa mahallî mümessilleri ve milletvekillerini seçmek bahsinde mühimdir. Fakat, her vatandaşın rey hakkını müessir bir surette kullanabilmesi, memleket işlerinin gidişinde gerçekten bir payı olabilmesi, hangi şartlara bağlıdır?

"Vatandaşlar fert olarak birer birer rey sandığı başına giderler, bir pusulaya istedikleri kimselerin adlarını yazıp sandığa atarlar ve böylece demokrasinin ilk, esas şartı yerine gelmiş olur" diye ifade etmek, meseleyi fazla basit ve gerçeklere hiç te uygun olmıyan bir şekle sokmaktır. "Demokratik" diye vasıflandırabileceğimiz hiçbir cemiyette vatandaşın rey hakkını kullanması bu şekilde değildir ve olamaz da... Bugünün, nüfusları milyonları aşan millet toplulukları, vatandaşların fertler olarak bir araya gelip doğrudan doğruya teşkil ettikleri topluluklar değildirler. Fertler, daha küçük grupların mensubu olarak, gruplar halinde, millet topluluğunu teşkil ederler. Bir kere, bugünün dünyasında millet toplulukları genel olarak sınıflı cemiyetlerdir. Ayrıca, daha küçük gruplar teşkil eden işbölümü zümreleri vardır. Azınlıklar, dinî cemaatler vardır. Köy ve şehir ayrılığı ve tezatları meydana gelmiştir. Bütün bu ayrılıklar, iç ve dış siyasetin her alanda menfaat ve görüş ayrılıkları olarak belirir.

Eğer vatandaşlar fert olarak birer birer rey sandığı başına gelip her biri kendi tanıdığı, münasip gördüğü şahsa reyini verse, meydana gelecek mahallî ve merkezî meclisler, birçoğu siyaset alanında imtihandan geçmemiş, kabiliyetini göstermemiş ayrı ayrı fertlerden müteşekkil karma karışık hey'etler olur ve bunların belirli bir siyasetleri, programları bulunmadığından, memleketin siyaset ve idare gemisi karaya oturur. Vatandaşların, seçim sandığı başına gelmeden önce günün meseleleri, ileri sürülen çeşitli hal çareleri, iç ve dış vaziyet hakkında aydınlatılmış ve bir kanaate varmış olmaları şarttır. Vatandaşları aydınlatma, teşkilâtlandırma ve faaliyete sevketme işini siyasî partiler görürler. Partiler mevcut sosyal sınıfların siyaset alanında mümessilidirler. İşbölümü zümreler meslekî teşkilâta ve sınıf mevkiine göre şu veya bu partiye bağlanarak, veya onu destekliyerek, siyaset sahasında rol oynarlar. Azınlıklar, dinî cemaatler, köy ve şehir arası ayrılıkları da aynı surette siyasî ifadelerini bulurlar.

Partilerin hem umumî, esas programları ve ideolojileri, hem de zamanın müşahhas meseleleri karşısında aldıkları vaziyet ve ileri sürdükleri programlar vardır. Meselâ Belediye seçimlerinde, her partinin hem bütün memlekete şamil, seneler boyunca takip edilen bir siyaseti, hem de her şehrin, kasabanın o seçim zamanındaki ihtiyaçlarına cevap veren hususî bir programı ortaya konur. Müstakil namzetler de, mevcut programlara ve siyasetlere göre kendi aldıkları ayrı yeri, ve programlarını

belirtirler. Bu suretle vatandaşlar, kime ve niçin rey verdiklerini, seçtikleri mümessillerden neler beklediklerini sarahatle bilmek fırsatına kavuşurlar. Seçimden sonra da, seçilenlerin, program ve vaitlerine sadık kalıp kalmadıklarını takip edebilirler. Fakat parti ve şahıslar, bu işleri görebilmeleri için gazete, dergi, broşür, el ilânları, duvar afişleri, radyo programları gibi yayın vasıtalarına, toplantılar, konferanslar, münakaşalar, gösteriler, memleketin her köşesinde teşkilâtlanma gibi faaliyet imkânlarına sahip olmalıdırlar. Tabiî teşekküllerin ve şahısların masuniyeti de kaçınılmaz bir şarttır.

Hasılı, vatandaşın seçme ve seçilme hakkı demokrasinin ilk ve temel şartıdır, ama, bu hak kendi başına bir şey ifade etmez. Söz, fikir, yayın, toplanma, teşkilâtlanma hak ve hürriyetlerile ve teşekküllerin, şahısların ve mülklerinin masuniyeti şartıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Demokratik hak ve hürriyetlerden hiç biri tek başına yürüyemez, hepsi bir bütün teşkil eder. Dahası da var: demokrasi, bütün bir cemiyet sistemi ve ona uygun zihniyet ve görüş demek olduğuna göre, siyasî alanda bu esas hak ve hürriyetlerin belirmesile de demokrasi davası halledilmiş olmaz. Cemiyetin bütün müesseseleri, iktisat sistemi ve teşekkülleri, ailesi, mektebi, gençlik teşekkülleri, spor, sanat kurulları hep demokratik esaslara göre olmak zorundadır. Demokratik cemiyet her alanda müesseseleşmiş, teşkilâtlanmış bir cemiyettir ve esas hak ve hürriyetler her cephesine şamildi.

Demokrasi dâvası, tek tek, birkaç hürriyetin vatandaşlara verilmesi dâvası değil, bütün bir cemiyet sistemi dâvasıdır.

Söz, Sayı 3, Haziran 1946

Basın Hürriyeti

Basın hürriyeti deyince ilk akla gelen, basının açık veya kapalı şekillerdeki her çeşit sansürden, müdahaleden kurtulmasıdır. Memleketimizde bu bahiste yazılan yazılara bakılırsa, mesele umumiyetle bu şekilde anlaşılıyor. Şüphesiz hür bir basından bahsedebilmek için bu çeşit müdahalelerin olmaması ilk şarttır, fakat demokrasinin gerektirdiği basın hayatı yalnız bu şartın yerine gelmiş olmasıyla gerçekleşebilir mi?

Niçin basın hürriyeti üzerinde demokrasinin esas şartlarından biri olarak ısrarla durulduğunu görüyoruz? Çünkü demokrasi halk idaresi demek olduğuna göre, memleket meselelerinde halkoyunun kendini göstermesi şarttır. Herhangi meselede halkoyu, o meselenin serbestçe ele alınıp münakaşa edilmesi neticesinde belli olur ve halkoyunun kendini belli etmesinin vasıtalarından biri de memleket basınıdır. Hür bir basın, halkoyunun dile gelmesidir. Basın hürriyetinin manâsı ve ehemmiyeti bu olunca, basının üzerinden sadece hükümet baskı ve müdahalesinin kalkması, demokrasinin gerektirdiği hür basın vaziyetinin meydana gelmesine yetmez. Basın hayatının gelişip kuvvetlenmesini tahdit eden şartları da ortadan kaldırmak ve bu gelişmeyi kolaylaştıracak, hızlandıracak şartları sağlamak gerekir.

Bir gazete veya dergi çıkarabilmek için izin almak mecburiyeti basının gelişmesini zorlaştıran şartlardan biridir. Bir vatandaş veya bir sosyal teşekkül bir dergi veya gazete yayınlamak ihtiyacını duyar, fakat bu ihtiyacın duyulmasıyla ruhsatiyenin alınıp gazete veya derginin basılması arasında beş altı ay, hatta bazen daha fazla bir zaman geçer. Bir kitabın basılıp yayınlanması belki beş altı ay bekliyebilir, fakat gazete ve dergiler zaman şartlarına çok daha hassas olan yayınlardır. Bir dergi, hele günlük bir gazete için beş altı aylık bir gecikme çok mühim bir engeldir. Bundan başka, beş altı aylık, veya daha fazla süren müddetin sonunda gazeteyi çıkarmak istiyenler red cevabıyla karşılaşıp yayınlamak imkânından büsbütün mahrum da kalabilirler.

Hür basın hayatının gelişmesine bir ikinci engel, siyasî ve gayri siyasî ayrılığı ve siyasî mevkut yayınların para kayıtlarına bağlı oluşudur. Gaye, halktan olan vatandaşların ve halk teşekküllerinin kolayca basın hürriyetinden faydalanabilmesi, büyüklü küçüklü, mahallî veya memleket mikyasında, her çeşit yayınların bollaşmasıdır. Halbuki bir gençlik teşekkülü, küçük bir köy topluluğu kendi sesini duyurmak istediği zaman, siyasî yayınların şart koştuğu birkaç bin lirayı nasıl bulabilsin? Malî kayıtlar, basın ve yayın imkânlarından sadece müreffeh zümrelerin faydalanması, geniş halk yığınlarının, vasat vatandaşların ise bu imkânlardan mahrumiyeti neticesini doğurur.

Gazete ve dergi çıkaranların tahsil seviyelerine ait kayıtlar da aynı şekilde basın hayatının daralmasına, bazı aydın zümreler elinde kalmasına sebep olur. Gazete ve dergi yayınlamak hakkı neden sadece üniversite mezunu vatandaşa tanınsın? De-

mokrasinin gerektirdiği basın hayatı, sadece aydınların yayınlarda bulunmasından ibaret değildir; daha ziyade, halkın da kendi sesini kendi diliyle, kendi görüşü ve ifade tarzıyla duyurmasıdır. Bunun için tahsile ait kayıtlar kalkmalıdır.

Bütün bunlar demokratik bir basın hayatının gelişmesi için ilk lüzumlu şartlardır. Bunları gerçekleştirdikten başka, demokratik basın hayatının gelişmesini teşvik edecek tedbirleri almak lâzımdır. Meselâ, memleketin dört bucağında matbaaların çoğalmasını sağlamak, küçük teşekküllere, köylere kadar hiç değilse teksir makinelerini yaymak, ucuz kâğıt temin etmek, yayınların tevzi işini teşkilâtlandırmak ve hızlandırmak, muharrir ve mütercimlerin haklarını korumak, onları refahlandırmak gibi.

Demokratik hürriyetler meselesinde ehemmiyetle hatırda tutulması gereken nokta şudur: kayıt ve müdahalelerin kalkması, kanun bakımından hürriyetin tanınması ilk merhaledir. Asıl mesele, kanunların verdiği hürriyetlerin yalnız bazı zümrelere münhasır kalmaması, halkın, ekseriyetin bu hürriyetlerden fiilen faydalanabilmesi için gereken şartların ve vasıtaların temin edilmesidir.

Söz, Sayı 4, Temmuz 1946

O, Kendisi İçin Hiçbir Şey İstemiyordu

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dil ve Edebiyatı doçenti Saffet Korkut'un ölümü üzerine yazıldı.

Saffet, şahsiyeti birbirinden ayrı bölümlerden, tezat ve tenakuzlardan kurulmuş, ahenkli bir bütünlüğe erişmiş nadir insanlardandı. Onun şahsî hayatı, meslek hayatı, daha geniş cemiyet hayatı birbirinden ayrı, kapalı daireler teşkil etmezdi; müşterek merkezli, durmadan genişleyen halkalar gibiydi. Onun hakkında "başkaları için yaşamasını ve çalışmasını bilen bir insandı" demek de tam yerinde olmaz. O, kendi menfaatini, kendisini, memleket ve insanlık menfaatlerinden ve işlerinden ayırmazdı. Onun eriştiği görüş noktasından bütün memleketin ve bütün dünyanın mukadderatı bir ve müşterekti. Kendisi, kendi işleri ve alâkaları da bu müşterek mukadderatin içindeydi. Saffet içtimaî ülküleri ve gayeleri kendisinin dışında saymıyordu, doğrudan doğruya kendi benliğine malediyor, başkalarının işini kendi işi olarak görüyordu. Bunun için o, fedakârlıkta bulunduğunun, yardım ettiğinin farkına bile varmadan fedakârlıkta bulunur, yardım ederdi. Saffet'in nadir rastlanan insanlardan oluşunun sırrı buradadır.

Geçen yaz Saffet Steinbeck'in bir romanını okumuştu. Bu roman, içtimaî adaletsizliklerle savaşan iki arkadaşın hikâyesidir. Sonunda arkadaşlardan biri bir ihanete kurban gider, öldürülür. Sağ kalanı, arkadaşının ölüsü başında bir şeyler söylemek ihtiyacını duyar, fakat teessürünün büyüklüğünden kelime bulamaz, ellerile önündeki parmaklığa sarılır, parmaklarının mafsalları bembeyaz kesilir, ancak, tek bir cümle söyler: "Arkadaşlar, o kendisi için hiçbir şey istemiyordu."

Saffet, "Ne güzel bitiş! Ve bir insan için söylenecek en güzel sitayiş," demişti. Aramızda geçen bu konuşmayı şimdi hatırlıyorum ve görüyorum ki Saffet'in hayatı için de aynı cümleyi tam yerinde olarak söyleyebiliriz: "Saffet, kendi şahsı için hiç bir şey istemiyordu."

Söz, Sayı 5-6, Ağustos 1946

Halk İdaresi Nasıl Gerçekleştirilebilir?

Demokrasinin, halkın halk tarafından halk menfaatleri için idaresi demek olduğu çok tekrarlanmıştır. Ama bu çeşit bir halk idaresi nasıl gerçekleşebilir? Halkın muayyen zamanlarda kendi mahallî mümessillerini ve milletvekillerini seçmesi, yukarıdaki tarifin ileri sürdüğü halk idaresini, demokrasiyi gerçekleştirmiye kâfi gelir mi? Milletin iradesi kendisini ancak dört yılda bir kere sandık başında bir rey pusulası atmak şeklinde kendini gösterirse, iki seçim arasında vatandaşlar pasif kalır, bütün işler ve mesuliyetler seçilen mümessillere bırakılırsa, demokrasiden nasıl bahsedilebilir?

Garp demokrasilerinde bu nokta mühim bir mesele olarak belirmiştir. Harbin arifesinde, 1938'lerde, İngiltere'de başında mütehassıs psikologların bulunduğu bir teşkilât halk oyu üzerinde çeşitli tetkikler yapıyordu. Bu tetkiklerin sonucu Kitle Müşahedelerile Britanya (Britain by Mass Observation) adlı bir kitapta neşredildi. Bu müşahedeleri, halktan bu işe istekli çıkan vatandaşlar, mütehassısların direktifleri altında, doğrudan doğruya halka sualler sorarak yapmışlardır. Araştırılan noktalardan biri de halkın hükûmete, memleket işlerinin idaresine karşı aldığı tavırdır. Verilen cevaplarda, yukarıda bahsettiğimiz mesele açıkça beliriyor. Modern cemiyetlerde devlet teşkilâtı dallanmış, budaklanmıştır. İşleri bir günden diğerine yürüten büyük bir memurlar kadrosu yerine gelmiştir. Halkın bunlar üzerine bir kontrolü yoktur ve işlerin nasıl döndürüldüğünden haberdar da değildir. Bir takım işler "ihtisas, bilgi işi" diye, bir takımı "devlet sırrı" diye halka bildirilmiyor. İki seçim arasındaki devrede halk mahallî ve merkezî hükûmet teşekkülleri ve siyaseti üzerine tesirli bir kontrol koyamıyor. Basın, söz, toplanma, gösteriler yapma hüriyetleri halk oyunun mürakabe ve nüfuzunu müessir kılmıya kâfi gelmiyor. Sözü geçen tetkikte, İngiliz halkının bu vaziyetten şikâyetçi olduğu beliriyor ve tetkiki yapıp neşredenler bu meseleyi İngiliz demokrasisinin mühim bir dâvası olarak ileri sürüyorlar.

Üzerinde ehemmiyetle durulması gereken bir ikinci nokta, "halkın kendi kendini idaresi"nin cemiyet hayatının hangi alanlarında tecelli edeceğidir. "Halk idaresi" denince umumiyetle dar mânada siyaset alanı akla geliyor. Hâlbuki vatandaşın günlük hayatını dolduran, hayatının huzurlu veya huzursuz geçmesine âmil olan bir sürü işler vardır ki, ayrı ayrı alındığı takdirde "küçük işler" gibi görünür, fakat topyekûn ve bir zaman seyri içinde alındığı takdirde ise hayatî ehemmiyetleri olduğu belirir. Oturduğu şehrin, kendi mahallesinin su, tenvîrat vaziyeti, sokaklarının tamir ve temizliği, çocuğunu gönderdiği okulun öğretim, disiplin ve yaşama şartları, şehrin hastahane, klinik gibi sağlık durumu şartları vatandaşı yakından ilgilendirir. Sonra, kendinin ve ailesinin geçimini temin ettiği çalışma sahası onun için hayatî ehemmiyettedir. Bugünün cemiyetlerinde milletin çok büyük bir ekseriyeti kol veya kafa ile çalışan, bu çalışmanın karşılığı olarak aldığı gündelik veya maaş-

la geçinen insanlardır. Bu geçim kaynağının gelecek için emniyet altına alınması, çalışma sahasında ilerleme imkânlarının bulunup bulunmaması, çalışmanın bağlı olduğu şartlar her vatandaş için en başta gelen meselelerdir. Demokraside, vatandaşların iktisadî alanda da kontrol ve eğemenliğini sağlamak kaçınılmaz bir zaruret olarak beliriyor. Zaten aslında siyasî demokrasi, iktisadî demokrasi diye bir ayrılık olamaz, bu iki saha birbirine ayrılmaz sürette bağlıdır.

Bu söylediklerimizden şu neticeye varıyoruz ki, gerçek manâda bir demokrasiden bahsedebilmek için, büyüklü küçüklü bütün kolektif işlerde cemiyet hayatının her sahasında, ve yalnız seçim zamanları değil, daima milletin idaresinin kendini gösterebileceği, vatandaş murakabe ve kontrolünün belirebileceği yolları bulmak lâzımdır. Bu yol, vatandaşların serbestçe, geniş mikyasta, çeşitli şekillerde teşkilâtlanmasıdır; ve kolektif işlerin mümkün mertebe vatandaş teşekkülleri tarafından görülmesidir. Demokratik rejim geliştiği nisbette işler bürokrasiden, memurlar kadrosundan, serbest vatandaş teşekküllerine devrolunmalıdır.

Vatandaşların teşkilâtlanması denince yalnız siyasî partiler, meslekî teşekküller, kooperatifler, çeşitli maksatlar için cemiyetler düşünülmemelidir. Bunlardan başka, köy, mahalle, şehir, fabrika, okul, her çeşit müessesede -hasılı, nerede vatandaşlar müşterek iş ve menfaat bakımından bir topluluk teşkil ediyorlarsa orada- vatandaşlar serbestçe teşkilâtlanmalı ve o toplulukla ilgili işlerin mesuliyetini üzerlerine almalıdır. Demokrasinin bir şartı, kanunların, serbest seçilmiş millet vekilleri topluluğu tarafından geçirilmesi ise, diğer bir şartı da geçirilen kanunların tatbikine vatandaşların iştirâki ve bu tatbiki mürakabe etmesidir. Ancak o zaman yukarıda bahsettiğimiz tehlike, milletle idare teşkilâtı arasındaki ayrılma ve uzaklaşma ortadan kalkabilir, ancak o zaman halk idaresi cemiyet sisteminin ve işlerinin bütün alanlarında gerçekten kendisini gösterebilir.

Söz, Sayı 6, Ağustos 1946

İLERİ SANAT, GERİ SANAT

İleri sanat realist ve inkılâpçı sanat olduğu için zamanın sosyal meselelerine lâkayt kalamaz. İleri olmak için sanatkârların mutlaka her eserinde istismardan, sefaletten, hürriyetten bahsetmesi gerekmez ama istismarın, hürriyetsizliğin hüküm sürdüğü bir devirde ileri sanat bu meselelere sağır da kalamaz.

Saf sanat taraftarlarına göre sanatta ilerilik ve gerilik diye bir şeyden bahsedilemez. Onlara söylenecek çok söz varsa da bu yazıda onlarla münakaşaya girmek niyetinde değilim. Sanatın sosyal tabiatını kabul edenler arasında zaman zaman rastladığım, yenilikle ileriliği birbirine karıştırmak temayülü dolayısile, sanatta ilerilik meselesi üzerinde durmak istiyorum.

Sanat eserleri için ilerilik, gerilik meselesi varittir, çünkü sanat eseri mutlaka bir şeyler söyler, bir mâna ifade eder. İkincisi, eser mutlaka onu yazan sanatkârdan başka küçük veya büyük, bir grup insan için bir mâna taşır. "Sanatkâr kendi zevki için, kendini tatmin için eser verir" gibi iddialar bu hakikati çürütemez, zira sanatkârın böyle çalıştığı doğru bile olsa, yine eser, bir kere meydana geldikten sonra, sanatkârdan gayrı insanlara hitabeder. Okuyucusuz, seyircisiz veya dinleyicisiz sanat eseri düşünülemez. Bunun için "Ne söylüyor ve kime söylüyor?" sualinin cevabına göre bir sanatkârın eserleri ileri veya geridir.

Peki, ilerinin ölçüsü nedir? İlerinin ölçüsü, sanat eseriyle, o eserin içinde meydana gelmiş cemiyet arasındaki münasebettedir. Bir cemiyetin bünyesinde onu daha ileri bir tekâmül safhasına götürecek şartlar, ve aynı zamanda mevcut durumu devam ettirmiye amil olan şartlar vardır. Cemiyetin bu durumu nüfusun tabakalaşmasında ifadesini bulur; cemiyetin ilerlemesinde aktif rol oynayan ve oynayacak olan sınıf ve zümreler vardır, mukadderatları mevcut nizama bağlı ve bunun için de mevcut nizamın müdafii, değişmenin hasmı, olan sınıf ve zümreler vardır. Cemiyet bünyesinin ve sınıf nizamının durumu fikir ve sanatta umumiyetle sosyal değerlerde ifadesini bulur. Bir tarafta, ileri gelişmelerin yarattığı ve inkılâpçı sınıfın ideolojisine tekabül eden bir hayat ve dünya görüşü ve bu görüş noktasından bir tabiat, insan, aşk, güzellik, sanat ve felsefe anlayışı vardır; diğer tarafta, mevcut nizamın müdafii olan sınıf ve zümrelerin kendi durumlarına uygun bir hayat ve dünya görüşü, insan, tabiat, aşk, güzellik, sanat ve felsefe anlayışı vardır. İleri sanat birincisinin, geri sanat ikincisinin sözcüsüdür.

İlerilik, gerilik, sanat eserinin mevzuunda değil, o mevzuu görüş noktasında ve yorumlama metodundadır. Sosyal mevzular kadar tabiat güzellikleri ve aşk ta ileri sanat sahasında yer alabilir; hatta iddia edebiliriz ki ileri sanat bize, devrimizin insan-insan münasebetlerinin her cephesini yorumlamalıdır, her çeşit insan tipini, insan tecrübelerini tahlil edip mânâlandırmalıdır. İleri sanat olmak için mutlaka işçiden, istîsmardan, sefaletten bahsetmesi gerekmez, işçiden, sefaletten bahseden geri sanat eserleri de olabilir, aşktan, sevgiliden, tabiattan bahseden ileri sanat eser-

leri olabildiği gibi...

İleri sanatın bir vasfı da, ele aldığı mevzuları gerçeklere uygun olarak, doğru olarak yorumlamasıdır. İleri sanat hakikatin ifadesidir. Sanatın mahiyeti, çeşitli vasıfların üzerinde durulurken bunun başlıca bilgi edinme yollarından biri olduğuna nadiren işaret edilir. Halbuki sanatın başlıca bir fonksiyonu, realiteyi çeşitli tezahürlerinde, daha iyi anlamamıza, öğrenmemize hizmet edişidir. Biz okuyucular, dinleyiciler veya seyirciler, sanatkârın eserleri yoliyle kendi dar ferdi hayatımızda yaşadığımızı dolayısıyla yaşar, görmediğimizi görür, hissedemediğimizi hissederiz, veya bir şeyleri görüp, hissedip te manalandıramadığımız, anlıyamadığımız tecrübeleri anlar, mânalandırırız. Eserleri bu işi yapabildiği derecede, ve bu işi gerçeklere uygun olarak, hakikati ifade ederek yapabildiği derecede, bir sanatkâr büyüktür ve ileridir. Sanatkâr bunu başarabilmek için zamanının ilim ve felsefe gelişmelerinden haberdar olmak zorundadır. Her devrin bir bilgi seviyesi, realiteyi en doğru olarak ifade eden bir fikir sistemi vardır. Büyük, ileri sanatkâr devrinin ilim ve fikir seviyesini iyi bilen ve ele aldığı mevzuları bu en gerçek fikir sistemi bakımından işleyip yorumlıyan sanatkârdır.

Şuna işaret edelim ki, ileri sanatın iki vasfı olarak ileri sürdüğümüz, inkılâpçı sınıfın ideolojinin sözcüsü olmak ve gerçekten doğru olarak ifade etmek yani hakikatin sözcüsü olmak keyfiyetleri birbirinden ayrı şeyler değildir. İnkılâpçı sınıfın ideolojisine ilmi ve felsefi görüşler de dahildir. Bilgimizin gerçeklere en uygun, en doğru bir sentezini veren felsefi görüş, ilmi nazariyeler inkilâpçı sınıfın ideolojisini teşkil eder. Tarihte inkilâpçı sınıflar daima, gerçekleri diğer sınıflardan daha doğru olarak görüp anlıyabilmişler ve bu anlayışı fikir sistemlerinde ifade etmişlerdir. Çünkü fikir hayatındaki, felsefe ve ilimdeki gelişmeler, sosyal gelişmelerle birlikte ilerler. İleri sanat, geri sanat tefriki ele alınan mevzulara göre değil, görüş noktasına ve yorumlama metoduna göredir dedik. Bu ifade doğrudur. Fakat meseleyi bu kadarla bırakmak yanlış neticelere götürebilir. Her şey sanata konu olabilir; olabilir ancak, sanat tarihine baktığımız zaman devir devir bazı konuların sanatı bilhassa meşgûl ettiğini, bazı sanat cereyanlarının kuvvetlenip, diğer bazılarının zayıf ve silik kaldığını görürüz. Sanat ya doğrudan doğruya veya dolayısıyle mutlaka sosyal şartları aksettirdiğinden, cemiyet şartları ve bunların doğurduğu ana davalar zamanla değiştiğinden, sanat da görüş ve muhteva itibariyle devir devir farklı vaziyetler gösteriyor. Mevcut cemiyet şartları altında sanat şu veya bu istikamette gelişirken, bir takım belli meseleler "sanat meseleleri" haline gelince, sanatın bu durumu, bu sanat faaliyetleri, dönüp cemiyetin gidişine tesir ediyor. Sanatın şu veya bu görüşü belirtmesi, şu veya bu meselelerin üzerinde durması cemiyette o görüş ve meselelerle ilgili gelişmeleri kuvvetlendirmiye, diğerlerini zayıflatmıya yardım ediyor.

Bu demektir ki sanatın sosyal mahiyeti üzerinde dururken bunu sadece cemiyet bünyesinin sanat üzerine tesiri şeklinde anlamamalıdır; sanatın da cemiyet şartları üzerinde az veya çok bir tesiri vardır. Cemiyet hayatının, insanların giriştikleri başka faaliyetlerin, bütün sahaları birbirlerine karşılıklı tesirlerle bağlıdır, amma şüphesiz, her saha aynı ehemmiyette, aynı ağırlıkta, değildir. Meselâ, cemiyet bünyesi sanata değil, sanat cemiyet bünyesine tabidir. Fakat sanat, diğer faaliyet sahalarından ayırt edilebilir, kendine mahsus vasıfları olan bir insan faaliyetidir ve bir faaliyet olduğu

için de, döner, diğer faaliyet sahaları üzerine tesir eder. Cemiyet-sanat münasebeti tek taraflı, mekanik, otomatik bir münasebet değil, diyalektik bir münasebettir. Sanatın cemiyet içinde oynadığı bir rol vardır.

Tarih boyunca sanat cemiyette böyle bir rol oynıya gelmiştir, fakat bugünün cemiyetlerinde bilhassa faal bir rol oynamak durumundadır. İnsan cemiyetleri tekâmül halinde oldukları için, cemiyet hadiseleri hakkında hüküm verirken yalnız "şimdiye kadar olan"a bakıp muhakeme yürütmek yanlıştır. Bugünün cemiyetleri, daha önceki devirlerden farklı olarak, kendi varlıklarının ve gidişlerinin şuuruna varmışlardır. Daha önceki cemiyet nizamlarında insanlar mevcut sistemi, müesseseleri, kanunları, çeşitli sosyal değerleri teneffüs ettikleri hava gibi tabii ne olduklarının farkına varmadan kabul etmişlerdir. Zaman zaman mütefekkirler cemiyetin ne olduğu ve ne olması lâzım geldiği meselesiyle meşgul olmuşlarsa da gerçek bir bilgiye varamamışlar, nazarî spekülâsyonlardan ileri gidememişlerdir. Halbuki bugün cemiyet hadiselerinin kanuniyetini biliyoruz, cemiyet hadiseleri sahasında gerçek, ilmî bilgiye sahibiz. Ve bu bilgi gittikçe yayılıyor. Bugünün insanları, artan bir derecede, içinde yaşadıkları cemiyet nizamının ve o nizamda kendi aldıkları mevkiin şuuruna varıyorlar. Bu şartlar altında sanat da cemiyette kendi durumunun, oynadığı ve oynıyabileceği rolün şuuruna varıyor. İleri sanat bu şuura varmış sanattır. Sadece mevcut sosyal şartları aksettirmek, tahlil ve tenkit etmek kâfi gelmiyor, o şartları değiştirmek cemiyetin daha ileri safhalara gelişmesine hizmet etmek gerekiyor. İleri sanat, bu faal rolü oynayan sanattır, okuyucularında, seyircilerinde, dinleyicilerinde bu değiştirme ve ilerletme şuurunu, şevkini kuvvetlendiren ve gerçekleri doğru görüp doğru yorumlamasıyle müsbet faaliyet yollarını belirten sanattır. Kısacası, ileri sanat, inkılâpçı sanattır.

Böylece, ileri sanat realist ve inkılâpçı sanat olduğu için, zamanın sosyal meselelerine lâkayt kalamaz. İleri olmak için sanatkârın mutlaka her eserinde istismardan, sefaletten, hürriyetten bahsetmesi gerekmez ama, istismarın, harp ve işsizlik sefaletinin, hürriyetsizliğin hüküm sürdüğü bir devirde ileri sanat meselelere sağır kalamaz; ileri ise, mutlaka, ister istemez, bu meseleler başlıca meşguliyetini teşkil eder.

Sanatta ileriliğin ne demek olduğunu belirttikten sonra, sanatta her yeniliğin ilerilik demek olmadığı kolayca anlaşılır. Geçen asrın sonlarında ve bu asrın ilk kısmında sanat âlemini alt üst eden cereyanlar ileri miydi? Resimde kübizm, ekspresyonizm ve daha bir sürü izm'lerle hüküm sürüp şimdiden maziye karışmış bulunan sanat mezhepleri, şiirde "Mânası anlaşılmıyor ama güzel" diye ortaya sürülen sürrealist acaiplikler, "şuurun akışı"nı tasvir etmek iddiasıyla yazılıp, yazardan başkasının anlıyamadığı James Joyce'vari romanlar, belki yeniydiler ama, ileri olmak şöyle dursun, bilâkis çökmekte olan bir cemiyetin sanattaki akisleriydi. Bu sanat hareketleri hem mevcut burjuva nizamına, burjuva estetik, ve ahlâk değerlerine bir isyanı, hem de artık cemiyetin değerlerine inancını kaybetmiş, hayatta bir gaye ve mâna bulamıyan sanatkârın hayattan ve cemiyetten kaçışını ifade ediyor. Sıhhatli, verimli bir sanat hayatı ancak, sanatkârın kendi işinin ciddiyetine, yani hayatın bir mâna ve gayesi olduğuna ve kendi sanat faaliyetlerinin bu mâna ve gayeye bir şeyler kattığına inanmasıyle mümkündür. Hayata, insanlara inancını kaybeden sanatkâr kendi sanatının dar sınırları içine kapanıyor, cemiyete ve hayata sırtını çeviriyor. Bu

vaziyette ya kendi ferdî ruh halleriyle haşır neşir olup bunları insan münasebetlerinden, sosyal çevreden tecrit ederek ifade etmiye çabalıyor; veya muhtevayı reddediyor, ancak bir vasıta olan şekli gaye haline getiriyor, şekillerle, tekniklerle uğraşıp mücerret sanat, saf sanat yaptığına hem kendini hem de âlemi inandırmaya çalışıyor. Sanatta bu sapıtmalar ve onun doğurduğu arayışlar, denemeler, teknik ve şekil bakımından sanat mirasına bir şeyler vermiş olabilir, bu tekniklerden daha sonraki gerçek sanatkârlar faydalanabilirler, ama birer sanat hareketi olarak bu hareketler ve meydana koydukları eserler şimdiden sanat tarihi kitaplarının ve müzelerin malı olmuştur.

Sanatta ilerilik meselesi bu kadarla bitmiyor. İlerilik, gerilik bakımından eski sanat karşısında nasıl bir vaziyet alacağız? Muhtevanın ileriliği sanat eserini değerlendirmekte yegâne ölçü müdür? Geri muhtevalı eserlerin sanat eseri olduklarını red mi edeceğiz? Muhteva ve şeklin sanattaki yeri nedir? Bir sürü mesele ki birbirine zincirlenip gidiyor. Bu mevzulara tekrar döneceğiz.

Yığın, Sayı 6, Aralık 1946

Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji

Behice Boran'ın sosyal bilimci yönüne ışık tutan ürünlerinden birisi de American Journal of Sociology (AJS) dergisinin 1947 yılı Ocak sayısında yayınlanan makalesidir. Boran'ın "akademik yaşamı" göreli olarak kısa sürmüştür. Ancak, bu uğraşında da kalıcı eserler bırakmıştır. Yayınladığımız makale bu izlerin Türkiye'de akademik çevrelerde bile bugün pek az kişi tarafından bilinen yeni bir tanığıdır. AJS, dünyanın en eski ve etkili sosyoloji dergileri arasında başta sayılır. "Akademik sosyoloji" alanında geçmişte olduğu gibi bugün de en ön sıralarda anılan bir yeri vardır. Türkiye'de yaşamakta iken bu dergide makale yayınlatma başarısına ulaşmış başka bir akademisyen olduğunu sanmıyoruz. En azından. Boran'ın makalesinin Türkiye ile ilgili sınırlı ve özel bir konuda olmayıp, bilim dalının temel kuramsal boyutlarını tartışması açısından Türk sosyologları arasında tek olduğunu sanıyoruz. Boran'ın makalesinde karşı çıktığı görüşlerin sözcülüğünü yapan bir akademik yayın organında yer bulabilmesi bu alandaki yetkinliğinin göstergesi olarak kabul edilmelidir. Makalenin yayınlandığı ülke olan ABD'de de çok yankı yaptığı bilinmektedir. Nitekim, aynı derginin 1947 yılı Eylül sayısında Boran'ın yazısını konu alan başka bir makale yayınlanmıştır.
Raşit Kaya (Çeviren)

Sosyolojinin bir "pozitif bilim" olarak ortaya çıkışından bu yana bir yüzyıl geçti. Bu yazıda amacım sosyoloji tarihinin daha sonraki gelişmelerini kısaca gözden geçirmek ve bu gelişmenin pozitivist çizgilerde yönlenmesi çabalarının bana göre toplumsal önemini göstermektir.

Auguste Comte

Comte'un görüşlerinin ne anlama geldiğinin yorumlanmasında iki temel etkene önem verilmelidir: Birincisi, Comte, bir devrim ve Napolyon'un serüvenlerinden sonra tükenmiş bir ülke ile egemen sınıflarının devrimci değişmelerin dehşeti içinde oldukları bir kıtada, tutucu bir tepki döneminde yaşamış ve yazmıştır. İkincisi, o dönemde, Saint-Simonculuk, Fouriercilik, Owencilik gibi toplumsal hareketler de şaha kalkmış, var olan sisteme eleştiriler yöneltiyor, onu değiştirmekle tehdit ediyordu. Bunlara, kişisel bir olgu olarak Comte'un kendisinin de kralcı, katolik bir aileden geldiği eklenebilir. Belleğimizdeki bu olgularla, Comte'un var olan kötülükleri ortadan kaldıracak biçimde toplumu yeniden düzenleyecek temelleri bir toplum biliminin sağlayacağı görüşünü anımsayabiliriz; (ona göre) sosyoloji toplumsal sorunlara akılcı, bilimsel çözümleri sağlayacaktı.

Ancak, böyle bir görüşü ortaya atarak ve savunarak, Comte var olan sisteme yönelik eleştiriler ve onu değiştirme girişimleri karşısına bilimsel görünüşlü bir korunak dikiyordu.

Dayanak yapılan argüman şöyleydi: Toplumda var olan kötülüklerden çıkış yolu,

ancak, elde eylem için yeterli bilgi olduğunda bulunabilirdi; ama, şimdi, toplumun bilimi gelişmemiş olduğundan, var olan düzene yöneltilen eleştiriler ve değişme önerileri geçerli olamazlardı. Bunlar bilimsel değildirler ve dolayısıyla tümüyle değersizdirler. (Comte'un kendisinin de toplumun biliminin kurulması için beklememiş olması, bir ideal toplumsal sistem oluşturmaya doğrudan yönelmiş olması pozitivist görüşün içerdiği bu argümanı bozmaz). Böylece, sosyoloji, toplumsal olgularla (phenomenon) ilgili bilginin nesnel ve bilimsel dalı olma savı ile doğmuştur; ancak, gerçekte (belirli) bir sınıf ideolojisi işlevini yerine getirmeye yazgılanmıştı. Sosyolojinin bilimsel olma savı, bir yandan, toplumsal sisteme yönelen saldırılara karşı bir savunmaya, öte yandan zamanın temel, yaşamsal, ancak, politik olarak tehlikeli sorunlarıyla karşı karşıya gelişten bir kaçış aracı olmaya hizmet etmiştir.

Comte'un önem ve anlamını tümüyle kavramak için o dönemde ütopyacı sosyalist hareketlerin saldırılarını göz önüne almak zorunluluğu olduğu gibi, Comte'dan sonraki sosyolojiyi anlamak için de Marksizmin varlık ve meydan okuyuşu bellekte tutulmalıdır. Bir düşünce sistemi olarak Marksizm, daha önceki sosyalist ütopyacı hareketler gibi kolayca dışarı atılamazdı. Çünkü, Marksizm bilimsel metodolojiye dayalı olmanın saygınlığının kendi yanında olduğunu ve tarihsel gerçeklerden dayanak aldığını ileri sürmesinin yanısıra, hızla, dünya ölçeğinde bir toplumsal hareket haline gelmiştir. Böyle bir düşünce sistemi yok sayılamaz, görmemezlikten gelinemez.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına geldiğimiz zaman toplumun ayrıldığı iki temel bölünmeye karşılık olan ve toplumsal olguları (phenomenon) bilimsel inceleme savında bulunan iki tür ideolojik sistem görüyoruz: (1) Sosyalist sistemler. Marksizmin ortaya çıkışından sonra çok ağırlıklı olarak Marksist-Sosyalist bir sistem ve (2) burjuvazinin sözde-bilimsel (pseudo-scientific) ideolojisini oluşturan sosyolojik sistemler. Ancak, sosyoloji düşünce sistemlerinin sınıfsal niteliğini hiç doğrudan ele almaz ve "suya sabuna dokunmama" olarak yorumlanan bir "bilimsel nesnellik" üzerinde ısrar ederken, Marksizm toplumun bilimi sıfatıyla, öncüllerinin sonucu olarak proletaryanın ideolojisi olduğunu açıkça üstlenmektedir.

Bu makale sosyolojik sistemlerin geleceği ile ilgilidir ancak, sosyoloji tarihi, karşılığı (counterpart) göz önüne alınmaksızın tümüyle anlamlı kılınamaz. Şimdi, Comte'dan sonra ne olduğuna bir bakalım.

Emile Durkheim ve Spencer

Comte ile Durkheim'ın arasında geçen zamanda, sosyoloji çiçeklerini gözden düşmüş olduğu Fransa'da değil Manş'ın ötesindeki ülkede açmıştır. Bir İngiliz centilmeni özelliklerine sahip olan Spencer toplumun yeni bilimini ete kemiğe büründürme işini üstlenmiştir. Spencer'in sosyolojisinin liberal, bireyci, zamanının bırakınız yapsınlar felsefesinin temsilcisi, W.C. Beach'in deyişiyle "on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında egemen olan orta sınıf tutumunun bir rasyonalizasyonu" olduğunu söylemek çok bilinen bir yineleme olacaktır. Spencer sosyolojisi "bilimsel" olduğunu kuşkusuz ciddi olarak ileri süremez.

Bir "pozitif bilim" ya da Amerikan terminolojisiyle "doğal bilim" olarak sosyolojinin savunucusu on dokuzuncu yüzyılın son on yılında Durkheim tarafından üstle-

nilmiş ve yirminci yüzyılın ilk iki on yılı boyunca parlak bir biçimde sürdürülmüştür. Durkheim'ın bilimciliğin şampiyonluğunu yapması ve sosyolojinin bir bilim olarak olanaklılığı ile toplumsal olayların (facts) "nesneler" olarak "önkavramlar" (prenotions) olmaksızın incelenmesi gerekliliği üzerinde ısrarlarının, gerçekte sosyolojinin yan tutan ideolojik niteliğinin belirtileri olduğu bundan sonra (aşağıda) işleyeceğimiz tezdir. Durkheim'in sosyalizm üzerine yazdığı notları toplayıp, derleyip 1928 yılında yayımlayan Marcel Mauss'un altıbuçuk sayfalık giriş yazısını ele almak, bu tezin kısa yoldan ortaya konulmasını sağlayacaktır.

Marcel Mauss, bizlere, Durkheim'in, araştırmacı olarak "toplumsal sorun"u (social question)" "bireyciliğin sosyalizme ilişkisi" olarak çerçevelendirdiğini söyler. 1884 yılında ise bunu "bireyin topluma ilişkisi" olarak değiştirmiştir. *Toplumsal İşbölümü*'nün (Division of Labor) müsveddesini hazırladıktan sonra "sorunun çözümünün yeni bir bilim olan sosyolojiye ait olduğunu sezinlemeye başlamıştır. Bu ise özellikle son Comte'cuların aşırılıkları nedeniyle gülünç kılındığı Fransa'da gözde değildi... (Böylece) Durkheim sosyolojiye bir yöntem ve konu kazandırma işini üstüne almıştır. Bundan ötürü sosyalizmin incelenmesinin arkası kesilmiştir.[1]" Bununla beraber, 1895 yılına gelindiğinde Durkheim yeniden bir araya getirilmiş "bir pozitif bilim olarak sosyoloji" silahı ile sosyalizm sorunu ile uğraşmaya hazırdır.

Mauss, Durkheim'in sosyalizm sorununu yeniden ele aldığında bunu "tümüyle bilimsel bir bakış ile" yaptığı konusunda bizlere güvence vermekte. Bununla beraber, nerede ise tek bir soluk alışta, "ancak, bu çıkar düşünmeyen araştırma biçimi altında, Durkheim hem bilimsel hem ahlaki düşüncesinin bir gereksinmesini tatmin etmekte", yan tutmaya ve tutulan yanı motive etmeye "çaba göstermektedir" demektedir[2]. Mauss'a göre bir dizi büyük ve küçük olay Durkheim'i bu yöne götürmüştür. Bir yandan *Toplumsal İşbölümü* dolayısıyla kollektivizmden yana olmakla suçlanmıştır; öte yandan, en parlak öğrencilerinden bir kısmı sosyalist, özellikle de Marksisttirler. "Durkheim, burjuva liberalizmi ve bireyciliğe karşı çıkışa duyarlı idi" [3].

Durkheim, var olan düzenin eksikliklerinin farkındaydı (bunları Toplumsal İşbölümü'nde açığa çıkarmaktadır) ancak, bu düzenin temel (basic) geçerliliğini sorgulamamaktadır. *Anomie* sorununa çözüm önerisi, toplumsal işbölümünün belirlediği bir toplumun temel birimleri olan, işlevsel olarak farklılaşmış ve ahlaki olarak soyutlanmış toplumsal gruplara denk düşen ve onları düzenleyen yasal ve etik bir sistem getirilmesidir. Toplum mesleksel birimler temelinde yeniden örgütlenmeliydi; bu birimler böylelikle, aynı zamanda, ahlaksal ya da tinsel birimler olmaktadır. Böylece, Durkheim Faşist ideologların "korparatif devlet"ine çok benzer bir toplumsal düzen kavrayışına ulaşmaktadır.

Toplumsal İşbölümü Durkheim'in sosyolojik düşüncesinin günün acil, pratik sorunlarıyla daha doğrudan ilgili olduğu ilk dönemlerin ürünüdür. Ancak bu yeterli değildi. Belirli toplumsal sorunlar üzerine oluşan belirli görüşler toplumsal gerçeklik, toplumsal nedensellik (illiyet-causation) ve toplumsal değişme sorunları karşısında sahip olunan bakış açısına nihai olarak (ultimately) bağımlıdır. Tüm düşünce sistemleri, olguların (facts) bilimsel incelenmesi ve açıklanması dahil, koşul olarak belirlenen (postulated) bazı genel öncüllerden (premises) başlar; postulaların geçerli ve bilimsel olarak kabul edilir olup olmaması, çıkartılan sonuçların gözlem-

lenmiş olgulara uyup uymamasına ve olguları açıklama sisteminin bizlere kestirim ve başarılı eylem yapma temelleri sunup sunmadığına bağımlıdır. Bundan dolayı, Durkheim gününün daha pratik sorunlarından toplumsal gerçekliğin ve toplumsal nedenselliğin doğası üzerine kuramsal sorunlara geçmiştir. Eğer davasını bu düzeyde kazanabilmiş olsaydı, sosyalistlere karşı dava da kesin olarak tümüyle kazanılabilirdi. Bu sui generis (kendine özgü) bir olgu (phenomenon) olarak ortak (collectif) bilinç üzerinde ısrarla durmasını anlamanın anahtarıdır. Sosyalistlerin materyalist kavrayışlarının karşısına toplumsal gerçekliğin tinsel bir kavranışını koymaktaydı. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (Rules of Sociological Method/Les Regles de la Methode Sociologique) başlıklı kitabında, ortak bilincin sui generis toplumsal olgu olması temeli üzerine tüm bir metodoloji inşa etmiştir. *Dinsel Yaşamın İlksel Biçimleri* (Elementary Forms of Religion / Les Formes Elemantaires de la Vîe Religieuse) kitabında ise ortak bilincin gerçekten ilk (orijinal) toplumsal olgu (fact) olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Durkheim üzerinde biraz genişçe durmamızın nedeni, birinci olarak, onun sosyolojinin pozitif bilim olduğunun böylesine içten şampiyonluğunu yapması (bu savın incelenmesi bu makalenin konusudur); ikinci olarak, çağdaş Fransız sosyolojisini nerede ise tümüyle egemenliği altına almış olması; üçüncü olarak da, son yıllarda Amerikan sosyologları arasında Durkheim'in daha fazla ilgi çekiyor olmasıdır.

Alman Sosyolojisi

Marksizmin Alman sosyolojisine yansımaları belki daha da belirgindir. Alman düşünürlerinin savunduğu bilimlerin ikiliği (duality of sciences), *Geisteswissenschaft* ve *Naturwissenschaft* arasında özellikle Weber ve Sombart'ın uyguladığı biçimiyle yapılan ayrım, doğal bilimler yöntemleri ve görüş açılarının yalnızca insan sorunları (affairs) alanına uzatılmasına bir başkaldırının ifadesi olmayıp, en az o kadar -hatta daha da fazla- genelde gerçekliğin maddeci kavranışına, özelde sosyalizme karşı bir başkaldırıdır [4]. Weber ve Sombart da tıpkı Durkheim gibi Marksist meydan okuma ile metodolojik noktada kapıştılar; konunun köklerine bir darbe indirmek istediler. Durkheim, gördüğümüz gibi tinsel bir kavramı (conception) bilimsel görüş ve metodoloji ile uzlaştırmak istemiş ve güç duruma düşmüştü. Weber ve Sombart bilimin temel birliğini ve toplumsal olguların (phenomenon) inceleme ve açıklanmasında doğal bilim yöntemlerinin olabilirliğini ve arzulanırlığını yadsıyarak Gordion'un düğümünü çözdüler. Toplumsal olgu içten dışa doğru anlaşılmalıydı; anlayabilmek için (ise) bireyin psikolojik motivasyonlarına başvurmak zorunluydu. Bireyleri eyleme sokan güdüler arasında en önemlileri de toplumsal değerlerden elde edilenlerdi. Bundan dolayı, toplumsal olguların açıklanmasında toplumsal motivasyonlardan başlayarak, açık davranışa ve ortaya çıkan (resultant) ilişkiler kalıplarına (pattern) yönelinmeliydi (üretim ilişkileri de bu sonuncular içerisinde ele alınmalıydı). Çerçeveyi çizen bu argümanı temel alarak, Weber dinsel değerlerin kapitalizmin gelişmesindeki rolünü göstermeye, Sombart ise teknoloji ve üretim ilişkilerindeki değişikliklerin "kapitalizmin ruhu"nun gelişmesi ile ilişkisini kurmaya çalışmışlardır. Weber ve Sombart da Marx ve Engels gibi aynı sosyolojik sorunla ilgilidirler: Kapitalist sistemin kökeni ve gelişmesi. Yaptıkları şey, olguların açıklanmasındaki sırayı tersine

çevirmektir. Sistemlerinin köklerine yerleştirilen bilimlerdeki ikilik böyle bir ters çeviriş için gerekli bir önkoşuldu. Bu bağlamda, Sombart'ın uzun yaşamını Nazi sisteminin sözcüsü olarak tamamlamış olduğunu söylemek hiç de yersiz olmayacaktır.

Alman sosyolojisinin diğer başlıca dalı, sanırım, Profesör Robert S. Lynd'in "tehdit eden bir iktidar mücadelesinden, başka ve daha az tehlikeli ilgi alanlarıyla uğraşmak üzere" altmış yıl önce "işten kaytardı" diye sözünü ettiği "formal sosyolojidir"(5). Weber ve Sombart sosyolojisinin aksine, Simmel ve Von Wiese'nin formal sosyolojisi modern toplumun tarihsel gelişme sorununu görmezden gelir, "tarihsel yasalar" kavramını yadsır ve yerine "toplumsal süreçleri yerleştirir". Sonuç, "etkileşim biçimlerinin" içerik olmaksızın yinelenen incelemesi olan ve etkileşimin içinde gerçekleştiği ve bu etkileşimin "biçiminin" ne olacağını belirleyen kurumsal çerçeveden yoksun bir sosyoloji kavramlaştırmasıdır. Formal sosyologların "içerikten" tümüyle vazgeçmeleri, gerçekte, kurmak ve sürdürmek istedikleri ikili anlayışın anlamını ortadan kaldırmaz. Tüm bu boş çabaların bir "gerçekten" sosyolojinin gerçek konulardan, toplumun bir bilimi olarak incelemek ve açıklamak zorunda olduklarından "kaçış"tan başka bir anlamı yoktur.

Amerikan Sosyolojisi

Amerika'da değişik toplumsal koşullar farklı bir ideolojik durumla ifadesini bulmuştur. Feodal bir geçmişin yokluğu, hızla genişleyen ekonomi, toplumsal sınıfların akışkanlığı burjuva demokratik toplumsal düzenin toplumsal değerlerini Avrupa'ya göre, Amerika'da gerçek olmaya daha yakınlaştırmıştır; ve hem eylem hem de ideoloji düzeylerinde sınıf çatışması da Amerika'da, Avrupa'daki kadar keskin değildir. Bundan dolayı, genel olarak sosyalizm, özel olarak Marksizm Amerikalı düşünürler arasında Avrupalılarda görülen aynı etkileri oluşturmamıştır.

Ancak, bu, sosyolojinin Amerika'da bir sınıf karakteri taşımadığı anlamına gelmez. Çünkü taşıyordu. Sosyoloji, tam anlamıyla başarıya ulaşmış, iyimser burjuvazinin bilimiydi. Amerikan sosyologları kendi kültürel sistemlerinin toplumsal yapısını, Marksist-sosyalist hareket biçiminde güçlü bir muhalefet ya da eleştiri olmadığından, verili olarak aldılar ve dikkatlerini toplumsal sistemin işleyişinin ayrıntıları üzerinde odaklaştırdılar.

Bu gerçekten kaçma nasıl ortaya çıktı? Bernard bize 1900 yılına gelindiğinde sosyolojinin "tarih felsefesi" ve diğer akademik öncülü "toplumsal sorunlar" (social problems) derslerinden "kurtularak önünde kalan son iki engeli aşmaya" hazırdı diyor. Amerikan sosyolojisi tarih felsefesi engelini gerçekten atlamış ve kendisini ondan tümüyle kurtarmıştır. Fakat bana aynı şeyin "toplumsal sorunlar" için söylenebilmesi kuşkulu gelmektedir. Toplumsal sorunlar dersleri, birçok öğrenim kurumunda sosyoloji programlarının hâlâ geniş bir bölümünü oluşturmakla yetinmemiş, daha da önemlisi, bakış açılarının izini daha sonraki sosyolojik etkinlikler üzerinde bırakmıştır. Suç, çocuk suçluluğu, ruhsal hastalıklar ve göçmen grupları üzerinde yapılan araştırmaların büyük bir kısmında, bu sorunlar bir bütün olarak temel toplumsal yapıyla ilişkilendirilmeksizin, hazır bir yemek biçiminde, acil, dar, özel (particularistic) reformlar gerektiren sorunlar biçiminde ortaya konulmaktadır (6).

Amerikan sosyolojisi kendisini tarih felsefesinden çekip kurtarırken daha başa-

rılıydı. Ancak, bunu yaparken korkarım bebeği de banyosuyla birlikte dışarıya fırlatıp atmıştır. Sosyologlar, tarih felsefesi geleneğinin toplumları daha geniş zaman birimlerinde değişen toplumsal bütün olarak görme yeteneği gibi özelliklerini koruyabilirlerdi. Özel (particular) toplumsal olguları (phenomenon) bir zaman dilimi içerisinde değişen yapısal toplumsal bütünün parçaları olarak görmeyi reddederek sosyoloji, özel toplumsal olay (fact) ya da kurumun incelenmesi ve açıklanmasında kullanabileceği ve kullanması gereken tek meşru ve kesin (ultimate) başvuru çerçevesini fırlatıp atmıştır.

1900 yılı ile 1930 ortaları arasında Amerikan sosyolojisi "bilimsel" olma yolunda daha da ilerlemeler kaydetmiştir. Birinci olarak, kendisine suya sabuna dokunmayan bir terminoloji edinmiştir. Toplumsal kütlelerin (aggregates) çözümlenmeleri toplumsal sınıflar ve tabakalaşma yerine, biz kümeleri (in-groups), onlar kümeleri (out-groups), kalabalıklar (crowds), kitleler (masses) gibi kavramlarla yapıldı. Buna koşut olarak, toplumsal etkileşim, ekonomik, siyasal ve diğer toplumsal alanlarda (spheres) sınıflar arası çatışma kalıplarını dışarda bırakan yarışma, çatışma, uyuşma ve özümseme biçiminde kavramlaştırıldı. Böyle suya sabuna dokunmayan bir terminoloji sosyoloji için siyasal tartışmalardan uzak durması açısından da işlevseldi.

İkinci olarak, yöntemlerle giderek daha fazla ilgilenmek 1900 yılı sonrasının belirgin bir özelliğidir. Daha da doğrusu, ilgilenilen tek şey tekniklerdi; kabul gören yöntemsel yönelim ise toplumsal nedenselliğin (social causality) "organik kuramı" idi. Toplumun tüm parçalarının karşılıklı eylemle (action) birbirleriyle bağlı (interrelated) bir organik bütün oluşturduğu görüşü, mantıksal olarak hiçbir biçimde içerilmeyen ikinci bir görüşe, yani, birbirleriyle ilişkili etkenlerin hepsinin eşit ağırlıklı olduğu görüşüne yönlendirilmiştir. Doğaldır ki, gerçek araştırma durumlarında böyle bir görüş savunulamaz hale gelmektedir; tercih aslında bir yanda "belirli" (particular) bir değişkeni hipotetik olarak bağımsız değişken olarak açıkça belirlemek, ya da öte yanda, kapalı (implicit), sağduyu düzeyinde tümden- gelimler (dedüksiyonlar) ve yorumlar yapma arasındadır.

Organik kuramdan, doğal olarak, kayda değer sapmalar (da) olmuştur. Hem "kültürel gecikme" (culturallag) hipotezi hem de ekolojik yaklaşım, belirti değişkenleri bağımsız olarak kabullenmektedir. (Birincisi için "maddi kültür", ikincisi için "ekolojik temel".) Böylece görülmektedir ki Amerikan sosyolojisi partikülaristik, bilimsel olmayan ve spekülatif bularak ön kapıdan kovaladıklarını -biraz değiştirilmiş, bozulmuş (distorted) bir biçimde- arka kapıdan içeri buyur etmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Amerikan sosyolojisinin metodoloji alanında birincil ilgisi sosyolojik malzemenin toplanması, sınıflandırılması ve sıralanması ile ilgili teknikler olmuştur. Esas (kilit-key) sorunların biçimlendirilişine (formulasyonuna) yardımcı olacak metodoloji geliştirilmemiştir. Böylece, dünyanın altıda birinde insanlık tarihi için yeni bir toplumsal deneyim (daha önce görülmemiş bir ölçek ve farklı nitelikte bir toplumsal değişme olgusu) başlatılmış ve sürdürülmekte iken; yeryüzünün en uygar kıtası bu bilim çağında, Orta Çağ fanatikliğini anımsatan bir gericiliğin içine itilmişken; ülke içinde kırk sekiz milyon kazanç sağlayıcı iş erbabından on üç milyonu işsiz kalır ve işçi sınıfı örgütlenmesi toplumsal hareketleri inceleyeceklere parlak fırsatlar sunan, nefes kesici bir hızla gelişirken; ekonomik liberalizmi ve onu

çevreleyen tüm kültürel bütünü sarsabilecek ölçüde devlet müdahaleleri görülürken; bütün bu yaşamsal şeyler olup biterken sosyologlar ne gibi sorunlar üzerinde çalışıyorlardı? Bir yandan, aile ya da kilise üyeliğinin içi yapısında (kompozisyonunda) ortaya çıkan değişiklikler, küçük göçmen gruplarının uyumlarının sağlanması, suç ve cinayet üzerine alan çalışması, "doğal alanlar" (natural areas), kentsel büyümede işgaller ya da birbirinin yerine geçme (succession) vb konuları kendilerine meşgale ediniyorlar, öte yandan da sormaca ve mülakatların, testlerin standartlaştırılması, ölçeklerin puan hesaplarının belirlenmesi gibi uygulama ayrıntıları (technicalities) ile uğraşıyorlardı. Bu gibi konuların kendilerinde yanlış olan her hangi bir şey yoktur; eleştiri, bunları ilginin tek nesnesi yapıp, zamanın koşullarına daha uygun, başka koşulları görmemeye yönelinmesinedir. Bundan başka, bu incelenen konular zaman içinde gözlenen değişmeye göre temel toplumsal yapısal kalıplarla (basic social structural patterns) ilişkilendirilmiş olsalardı günümüzün toplumsal dünyasını anlamada anlamlı sonuçlar verebilirlerdi. Gerçekte, Amerikan sosyolojisi, sistemi verili olarak kabule devam etmiştir; öngörülen toplumsal değişim yalnızca belirli kurumsal alanlardaki değişimdir.

Sürdürülen bilgi toplama (fact collection) etkinliklerinin toplumsal dünyamız üzerine bilgilerimizi geliştirmede başarılı olamaması, toplumsal olguların (phenomenon) çok karmaşık olması, sosyolojinin hâlâ genç bir bilim olması, ileride senteze ulaşmak için şimdi materyal toplandığı gibi gerekçelerle mazur gösterilmiştir. Ancak, ben, aslında, bu başarısızlığın sosyolojiye saygınlık ve akademik statü kazandıran aynı durumdan (condition) -temel yapısal sistemi verili olarak alma, bunun varsayımlarını belirleme ve kendi sınıfsal karakterini görmeme- kaynaklandığını düşünüyorum.

Şimdi, sosyolojide bir bunalım yakın gözüküyor. Kapitalist sistem artık Amerika'da bile genişlemiyor. Sınıf çizgileri daha da keskinleşiyor ve sertleşiyor; uzayan ekonomik bunalımlar ve iki kuşak içinde yaşanan iki totaliter savaş "eski güzel günlerin" devam etmesi ya da yeniden canlandırılması konusunda kolay bir iyimserliğe hiç yer bırakmıyor. Artık, belirli (particular) toplumsal kurumlar değil, tüm toplum hızla (violently) değişiyor ve araştırmaları tehdit ediyor. Dahası var, sosyolojinin kendi içerisinde de, doğal bilimlerle kıyaslanabilir güvenilirlikte bir bilim olmada uğranılan başarısızlık, şimdiden kimi sosyologları bilimlerinin kökündeki varsayımları sorgulamaya yöneltmiş, daha başkalarını da yöneltecektir.

Bütün bilimlerde ortaya çıkan bunalımın yararlı bir sonucu, bilim adamlarının kendi etkinlik alanlarının toplumsal koşullarının bilincine varmaya başlamalarıdır. Bilimi soyutlanmış (isolated) bir şey olarak değil de, insan yaşamının diğer evreleri ve toplumsal yapı ile bağımlı (bound up) olarak görmeye başlıyorlar. Bilimin toplumsal sorumluluğu ve bilimin toplumsal pratikte kullanılması konularında artan bir bilinçlenme var.

Savaş altı yıldan fazla bir süre beni Amerikan sosyolojisinden uzak tutmuştu, sonra, bir yıl kadar önce, American Sociological Review'un bazı sayıları elime geçti. Amerikan Sosyoloji Derneği'nin (American Sociological Society) 1943 yılı Aralık ayında yapılan yıllık toplantısının konuşmaları veren raporlarını büyük bir ilgiyle okudum. Bakış açıları ve içerdikleri çok farklı olmakla beraber Profesör Lundberg'in,

Profesör Chopin'in, Profesör Bain'in ve Profesör Lynd'in makalelerinde ortak ve çok önemli bir nokta bulunuyordu: Hepsi savaş ve barış sorunlarını, insan toplumlarının ve özellikle Amerikan toplumunun geleceğini ve Sosyolojinin toplum ve toplumsal değişme ile ilişkilerini konu alarak işliyorlardı. Bu yazılarda eski ve yeni Amerikan sosyolojisi yan yana durduğundan ayrım gözlemlenebiliyordu.

Lundberg iyice yıpranmış pozitivist tutumu temsil ediyor. Lundberg, önümüzdeki barış düzenlemelerinin oturtulabileceği sosyal bilimsel bilgi eksikliği ve sosyal bilimlerin, barış konferansında kendilerine başvurulmasını gerektirecek yeterli bir "kamusal saygınlığa" (Public respect) ulaşamamış olması nedeniyle, barış düzenlemeleri konusunda kötümserdir. Düşüncelerini açıkladıkça, sadece kalıcı bir barışın değil, toplumsal sistemi rahatsız eden toplumsal hastalıkların tümünün çaresinin "bilime olan inancımızı ortaya koyduğumuz zaman" bulunabileceği anlaşılmaktadır. Sorunu böylece ortaya koyduktan sonra Lundberg sosyoloji araştırmaları ve kuramının eylemde güvenilir bilgileri verecek biçimde nasıl inşa edilmesi gerektiği konusunu ayrıntılarıyla ele alıyor. İnsan ilişkileri (human affairs) konularında bilim öncesi ve doğaüstücü görüşten doğacı (naturalistic) ve bilimsel bir görüşe geçişin tamamlanmamasından yakınıyor. İnsan sorunlarına bilimsel ve gerçekçi olmayan bir yaklaşım olarak "teolojide yer etmiş 'legalistik ve moralistik' bakış açıları" örneğini veriyor. Burada, geliştirilen bütün eleştiriler yerindedir, ancak, geleceğin toplumsal düzeninin gerçekleşmesinde ağırlığı sosyal bilimlerin sırtına yüklemek, toplumsal değişme sorununu sosyal bilimlerin gelişmesi ve onların "kamusal saygınlık" kazanmasına indirgemek bana toplumsal değişme konusuna legalistik-moralistik yaklaşım kadar gerçek dışı, büyülü bir düşünce gibi geliyor. Bilimin büyüsünün toplumsal düzende arzulanan değişiklikleri getirebileceğine inanılması ve bunun yasal ve ahlaksal ilkelerden beklenilmesi, "bilim öncesi düşünce" kadar tek yanlı,'"tikel" (particularistic) bir görüştür.

Doğaldır ki, eğer sosyal bilimler gelişmiş ve toplumsal eylem için güvenilir bilgi sunuyor olsaydı ve eğer bu bilgi beşeri işlerin düzenlenmesinde uygulanabilir olsaydı "toplumsal sıkıntılarımız" (social predicaments) ortadan kalkardı. Fakat sorun şurada: Bu "eğer"ler nasıl gerçekleştirilebilecek? Toplumsal bilimlerin değişmesinin ve bilimsel bilginin toplumsal eylem için temel olarak alınabilmesini toplumsal ön koşulları nelerdir? Başka bir deyişle, "bilime tam inancın" evrensel, en üst toplumsal değer haline geleceği ve bilimsel bilginin insan ilişkilerini düzenleme eylemlerine kaynak olacağı toplumsal örgütlenme durumu hangi süreçler ve mekanizmalarla oluşacaktır.

Lundberg bu soruyu sormuyor; gerçekte, argümanı için temel olacak böyle bir sorunun yanıtlanması gerektiğinin bile farkında görünmüyor. Daha doğrusu, bütün sorunu var olan iki almaşıktan bilinçli ve akılcı olarak birisinin seçilmesi gibi sunuyor; "her şey şuna bağlanıyor; bilime mi başka şeye mi inanacağız? Fizik sorunlarımıza ilişkin olarak bu soruyu yanıtlamış durumdayız. Toplumsal sıkıntılarımıza ilişkin olarak benzerini yapmaya karar verirsek önümüzdeki yol açıktır." Dolayısıyla, sorun yalnızca bir karar verme işidir! Bu kadar kolay ve "açık"! Bununla beraber, makalenin genel havasından ve yukarıdakilerden iki paragraf sonra gelen sözlerinden, insan sorunlarına bilimsel olmayan bir yaklaşımdan bilimsel bir yaklaşıma doğ-

ru değişmenin azar azar gerçekleşen bir yayılma süreci ile olacağı anlaşılmaktadır. Sosyal bilimler olguları toplamaya ve sistemleştirmeye devam edecekler; mesleğin örgütlenme ve standartlaşması gelişecek, devletin de yardımıyla kamusal saygınlık kazanılacaktır. Yavaş yavaş herkes, özellikle araştırma ve eğitime mali destek sağlayan vakıflar ve bireyler sosyal bilimlerin değerini kavrayacaklar ve toplumsal sorunların çözümünde onlara giderek daha fazla başvuracaklardır. Bu arada bizler de toplumsal hastalıklara, savaşlara, depresyonlara katlanmaya devam edeceğiz. Ama ne de olsa, "anestezi, aşılar, sülfamitli ilaçlar öncesi günlerde de yaşam sürüyordu... Bugün hastalar kurtarılamıyor diye kanser araştırmalarından vaçgeçmiyoruz". Böylelikle, bütün bir değişme sorunu ve değişmede sosyal bilimlerin işlevi rahatlıkla ortadan kaldırılmaktadır.

Ama ya kansere yakalanmış hastaların öylece ölüp gideceklerine örgütlendiklerini, bilim adamlarının araştırmalarını sürdürmelerine başarıyla engel olduklarını farz edersek? Lundberg bilimsel çalışma ve ilerlemeyi koşullandıran toplumsal etkenlerin değişmez (sabit) olduğunu varsaymaktadır, ya da daha açığı, Lynd'in sözleriyle, bugünkü kültürel sistemin temel yapısını olduğu gibi kabullenmekte ve "sanayi toplumunu pençesine alan muazzam iktidar mücadelesini unutmaktadır." Patolojik toplumsal sistemler birey hastalar gibi sosyal bilimcilerin hastalıklarını iyileştirecek tedavi yollarını bulmalarını beklerken öylece ölüp gitmezler; onlar bilimi boğazlarlar. Nazi Almanya'sında sosyal bilimlere ne oldu? Antropolojiye, tarihe, sosyolojiye, psikolojiye? Hatta teorik fiziğe ne oldu?

Bir sosyolog için bağışlanamayacak bir savsama olarak Lundberg'in unuttuğu, genelde bilimin, özelde sosyal bilimlerin gelişmelerinin tarihsel olarak koşullanmış olduğu ve bu bilimlerin gelecekteki yazgılarının da benzer biçimde belirleneceğidir. İnsan ilişkilerinin (human affairs) bilimsel olarak düzenlenmesini etkileyecek bir değişken olarak sosyal bilimlerin gelişmesi toplumsal değişme sürecinden bağımsız bir değişken olmayıp, tam aksine, toplumun temel kurumsal sistemindeki değişmelere oldukça yakından bağlı bir bağımlı değişkendir.

Lynd'in makalesinde, benim 1939 başlarında ABD'den ayrıldığım zaman olmayan, sosyolojide yeni bir yönelimin halkası bulunuyor. *Knowledge for What?* (Ne İçin Bilgi?) başlıklı yapıtını görmedim, ancak, "*Middletown*" ve "*Middletown in Transition*" arasında geçen zamanda bilimsel araştırmanın ne olduğu ya da olması gerektiğini kavrayış farklılığından düşüncesinin *Knowledge for What?* ve bu makalesine doğru nasıl ilerlediğini çıkarmak mümkündür [7].

Lynd'in argümanı bizi burada özellikle ilgilendiren üç önemli noktayı içeriyor. Birincisi, şu anda olup bitenlerin yalnızca verili kurumsal çatı içerisinde bir değişme olmayıp, temel kurumsal sistemin kendi içerisinde devrimci bir değişme olduğunu kabul etmesidir. İkincisi, bu kurumsal değişme "muazzam (colossal) bir iktidar mücadelesini" içermektedir. Sosyoloji bu toplumsal değişmede sadece mücadelenin taraflarından birisine ya da ötekisine hizmetlerini sunarak etkin bir rol oynayabilir. Bunun anlamı, sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerin, kendi yayılmaları ile toplumsal düzende arzulanır değişikliklerin barışçıl bir biçimde gerçekleşeceği göreli olarak bağımsız değişkenler olmadıklarıdır. Lynd, uyacakları konusunda kuşkuları olmakla birlikte, sosyologlara bu muazzam mücadelede demokratik tarafta yer almaları ve

Amerikan toplumunun yeniden motivasyonunda ve yeniden inşasında gerekli olacak bilimsel araçları hazırlamaları çağrısını yapmaktadır.

Üçüncüsü, sosyal bilimlerin kuramsal yapısının toplumsal olarak koşullandığını kabul etmekte, "sosyal bilimciler olarak düşüncemizin ve bilim adamı olarak sorunlarımızın ortaya konuluşunu" biçimlendirenin temel kurumsal sistem olduğunu göstermektedir. Makalesinin paragraf başları, hiç abartmaksızın, sosyoloji yazınında sosyal bilimler metodolojisi özerine yapılmış en önemli açıklamalar arasında sayılabilir. "Bir kültürel sistemin temel yapısı genel olarak kabul görürse, (onun) sosyal bilimleri de bu verilen kültürel sistemin nasıl işlediğinin çözümlenişi üzerine odaklaşır... Ancak, bir kültürel sistemin temel yapısı sorgulanmaya başlarsa" o zaman, verili sistemin üzerine oturduğu öncüller sosyal bilimlerin merkezi sorunu haline gelebilir.

Şimdiye kadarki Amerikan sosyolojisinin konumu, araştırma birimi olarak seçtiği belirli toplumsal olguların (phenomenon) içinde yer aldığı (sosyolojinin bir bilim olarak gelişmesini koşullandıran) kurumsal sistemi farkında olmadan kabullenmedir. Sosyolojinin bu durumların ayrımına varması başlı başına ileriye doğru atılmış muazzam bir adım olacak, sosyolojinin gerçekten toplumun bilimi olmasını engelleyen çıkmazın delinmesi anlamına gelecektir. Toplumsal olguları incelemek için temel kurumsal sistemin gerçek bakış çerçevesi olarak kabulü, "sorun çözen araçlarımızın, arkalarındaki temel kabullerin birçoğunu da kapsayacak biçimde kökten onarımı" anlamına gelecektir. Bu, temel kurumsal yapı değişmiyor olsa bile doğrudur. Çünkü, göreli olarak istikrarlı kültürel sistemlerde bile, gözle görülür hale gelmeyen (discrete) toplumsal olgulara ve kurumlara dahi temel toplumsal yapı ile bağlantılı olarak bir anlam kazandırılabilir ve bunlar doğru olarak açıklanabilir.

Sadece sosyolojide değil, bütün bilimlerde gözlemler bir bakış çerçevesine göre yapılır. Bu bakış çerçevesi açık ve bilinçli ya da kapalı ve bilinçsiz olabilir. Fizikte gözlemlerin, gözlemciler bunun böyle olduğunun farkında olsun ya da olmasın, belirli koordinat sistemlerine (KS) göre yapıldığı bilinmekte ve kabul edilmektedir. Ancak, fizikçilerin bu gerçeği anlayabilmeleri, örneğin klasik mekaniğin yasalarının ancak belirli bir koordinat sisteminde geçerli olduğunu ve bu geçerli KS'ye başvurulmaksızın ortaya konulan yasaların havada asılı kaldığını görmeleri için uzun bir gelişme gerekmiştir.

Amerikan sosyologları, çok kez, kendi koordinat sistemlerinin farkında olmamışlardır. Fizikte tüm deneyler üzerinde insan türünün yaşadığı bu dünyada yapılmaktadır; bundan ötürü, yeryüzü yapılan gözlemlerin gerçek koordinat sistemini oluşturur. Aynı şekilde, bütün toplumsal gözlemler de zorunlu olarak verili bir toplumsal sistemde yapılmakta ve bu sisteme göre formüle edilmektedir. Ancak, arada bir farklılık vardır: Fizik alanında gözlemler için bir koordinat sistemi olarak yeryüzü göreli sabitken (en azından insan türünün yaşam süresi boyunca) toplamsal koordinat sisteminin kendisi tek bir kuşağın yaşam süresi içinde bile hızlı değişmeler gösterir. Bundan ötürü, toplumsal yaşamın tek bir alanında görülen değişme toplumsal koordinat sistemi içindeki değişme eğilimiyle birlikte ete alınması gereken bir sorun halini alır.

Bugünkü sosyoloji şu olgularla karşı karşıya görünmektedir: (1) Bir toplumun

tüm kurumları birbirleriyle bağlantılı bir bütün oluştururlar; ekonomi, siyaset ve sosyal bir arada yer alır ve işler. (2) Karşılıklı ilişkiler, bütün etkenlerin zorunlu olarak aynı ağırlıkta olduğu, bir üstünlük (primacy), "yumağın başladığı belli bir yer" bulunmadığı anlamına gelmez. Gerçekte, eğer toplumsal değişmeyi göreli olarak belirleyici ve yönlendirici rol oynayan bazı alanlar varsa temel bir yapıdan söz edilmesi bilimsel olmamak değildir. Esasen, gerçek araştırma durumlarında ve toplanmış bilgilerin açıklaması yapılırken, bir başlangıç noktası seçmek kaçınılmazdır. Seçim, bunu kapalı ve gelişigüzel bir biçimde yapmak ile metodolojik olarak sağlam bir biçimde yapmak arasındadır. (3) Toplumsal bütün zaman içerisinde tümüyle değişir. "Toplumsal değişme" terimi sadece kurumların çeşitli münferit kesimlerini ifade ediyor olarak alınmamalıdır. Toplum yapısal değişikliklere uğrar, yani evrilir. Toplumsal değişmenin temel sorunu bu yapısal değişmelerin nasıl meydana geldiğidir.

Bu üç nokta, sosyoloğun somut belirli bir araştırma yaparken, içerisinde temel bir yapının ayırt edilebileceği ve zaman eğrisi üzerinde belirli bir anda ele alınan toplumsal bütünün parçası olan olguları gözlemlemekte olduğu anlamına gelir. Bundan ötürü, en iyi inceleme gelişme vektörüne başvurarak yapılabilir. Sosyolojide bu kuramsal yeniden yönelim başarıya ulaştırılamazsa, sosyologlar bir zaman çetelesi tutmaya devam edecekler ve sosyoloji toplumun gerçek bir bilimi olmaktan bundan öncesi gibi uzakta kalacaktır.

(1) Le socialisme (Paris: Libraire Felix Alcan. 1928). s. v-vi (Fransızca'dan İngilizce'ye çeviriler Boran'a attlir.)

(2) Ibid, s. vii

(3) Ibid, s. viii

(4) Sombart'ın kariyerine Marx yanlısı olarak başlaması, onun ve Weber'in Marx'ın tarihsel çözümleme ve eleştiri yönteminden çok şey öğrenmiş ve (ödünç) almış olmaları bu belirlemeyi geçersiz kılmaz.

(5) Amerikan Sosyoloji Derneği'nin (American Sociological Society) Aralık 1943 toplantısında yaptığı konuşması.

(6) Karl Mannheim'in Methods in Social Science (Sosyal Bilimde Yöntemler)'de yaptığı değerlendirmeye bakınız, (der.) Stuart Rice, American Journal of Sociology, "xxxviii (September, 1932), s. 273-82 içinde.

(7) Profesör Robort Lynd'in, eşi Helen Lynd ile birlikte Indiana eyaletinin 40 bin nüfuslu bir sanayi kentinde on yıl kadar farklı bir zaman aralığı ile yaptıkları araştırmaları Middletown ve Middletowm in Transition adlarıyla yayınlanmıştır.

- R. and H. Lynd: Middletown in Transition, New York. Harcourt, Brace and Co. 1929

- R. and H. Lynd: Middletown in Transition, New York. Harcourt, Brace and Co. 1937

Knowledge for What? R. Lynd'in daha sonra tek başına yayınladığı en önemli yapıtıdır.

R Lynd: Knowledge for What? The Place of Social Science in American Culture, Princeton University Press. 1939 (Ç.N.)

American Journal of Sociology (AJS), Ocak 1947

Bilim ve Sanat, Sayı 84, 1987

İLÂHİYAT BİR İLİM DEĞİLDİR, BİNAENALEYH MODERN BİR ÜNİVERSİTEDE YERİ YOKTUR

Bilindiği üzre Ortaçağın din baskısı altında bunalan ve asırlar boyunca bir zahirî duraklama ve hakikî potansiyel birikme devresi geçiren müsbet ilim, sanat ve düşünce rönesansından sonra bir sıçrama yapmış ve böylece belli başlı bilgi dalları birer birer doğmuştur. Kimyanın, sihir ve efsun ile karışmış bir halde yuvarlanıp gelen simyadan, astronominin astrolojiden, felsefenin skolastik teoloji bukağılarından sıyrılıp müsbet mânada kurulmasından sonradır ki, ilim dev adımlarla ilerlemek imkânına sahip olmuştur.

Ortaçağ sonlarına doğru kurulmaya başlanan ve bu günkü bir çok üniversitelerin nüvesini teşkil eden ilk üniversiteler bittabi o devrin skolastik felsefe ve dinî esasları altında vücut bulmuş ve sırf bu tesirle Ortaçağın içtimai, iktisadi, siyasî, fikrî her müessesesine kalıbını basan Teolojik silindir burada da İlâhiyat şeklinde yer almıştır. Halen bazı üniversitelerde hâlâ sembolik bir şekilde devam ettirilen ve tedrisat kadrosunu din adamlarının meydana getirdikleri İlâhiyat Fakülteleri modern ilim anlayışı ile hiç bir ilgisi olmıyan ve çok kere siyasî bazı mülâhazalara âlet olan, ananevi, din propagandacısı eski medrese artığı zaviyelerden başka bir şey değildir. Bu itibarla tamamen ilmî esaslara dayanılarak kurulan Üniversitelerin hiç birinde İlâhiyat diye bir şey yoktur.

Bugünün müsbet ilmi İlâhiyat diye bir bilgi tanımamakta ve dinlerin tarihi, kuruluş ve gelişmelerindeki âmiller, din ve mezhep kavgaları, Ortaçağ skolastik felsefesi gibi bahislerle Felsefenin meşgul olduğuna inanmaktadır. Yer yüzünde birkaç köhne kırıntısı kalmış bulunan İlâhiyat fakültelerinden ancak din adamları yetişmekte ve bunlar da malûm din müesseselerinde vazife görmektedirler. Esasen teolojiyi, üniversiter bir zihniyetle telif etmek kabil değildir.

Laisizmi, ana yasasında ve bütün inkilâpçı hareketlerinde tanımış ve müsbet ilim yolunda yürümeğe azmettiğini âleme ilân etmiş bulunan Atatürk Türkiyesinin, günün birinde yeni kurmağa savaştığı bir Üniversitesinde (Ankara Üniversitesi), İlâhiyat Fakültesi açmağa kalkışması nasıl ve ne ile izah olunabilir ? "Millî ihtiyaçlarımızı cevaplandırma görevini yerine getirmek" (Ankara Üniversitesi Rektörünün nutkundan) veya "manevî bir kalkınma ile birliğe ulaşmak" gibi lâfların hiçbir ilmî değeri olmadığı açıktır. Bu hareket ancak siyasî bir takım mülâhazalarla yapılmış olabilir ki, din ve mezhep bakımından geniş bir farklılaşma gösteren memleketimizde bu dahi büyük bir gaf teşkil etmez mi ?

Ana Yasamız nasıl ki ekalliyet din cemaatlarına papaz mektepleri açmak müsaadesini vermiş ise İslâm cemaatına da masrafı bu cemaat teberruatından ödenmek şartı ile imam-hatip mektepleri açmağa izin vermiştir. Fakat, vatandaşları muhtelif dinlere salik bir memlekette, gideri umumi muvazeneden ödenecek ve üstelik her bakımdan tarafsız olması icap eden Üniversiteye bağlı olarak bir İlâhiyat Fakültesi tesis etmek Ana Yasamıza da, Üniversite anlayışına da, içinde bulunduğumuz bütçe

darlığına da, tatbikine özendiğimiz demokratik düşünüşe de aykırıdır.

Bugün artık eski Semerkant, Buhara, Bağdat, Şam medreselerinde olduğu gibi ilimle beraber dinî bilgileri de talim etmek mecburiyetinde değiliz. Bilgi müessesesi her bakımdan istiklâlini çoktan ilân etmiş ve din, 19 uncu asrın başından beri, Üniversiteler kadronun dışına atılmıştır. Tarihin akışını tersine çevirmek gayretkeşliği her zaman akim kalacak boşuna bir emektir.

[R. Atıl imzasıyla. Kaynak: Nihat Sargın: "İlk ilahiyat fakültesi de Ankara Üniversitesi'nde açıldı. Bizim o sırada dergimizde bu konuyla ilgili bir yazı çıktı, 'İlahiyat bilim değildir, üniversitede yeri yoktur' diye. Yazarı Behice Boran'dır." Güzellâ Bayındır, Akıntıya Karşı... Behice Boran, 2009, s. 92]

Hür Gençlik, Sayı 3, Ocak 1950

Örnek Sanatçı: Nâzım Hikmet

[Boran'ın notu] Nâzım Hikmet'e ve şiirlerine ilişkin bu yazının tam hangi tarihte yazıldığını hatırlamıyorum, 1949'un sonlarında veya 1950'nin ilk aylarında olmalı. Nâzım'ın haksız mahkûmiyeti ve bu yüzden çok uzun yıllardır hapis yatmakta oluşu, bir af yasasıyla özgürlüğüne kavuşturulması gereği gündeme gelmişti. Şiirleri parça parça elden ele dolaşıp okunuyordu; o sıralarda veya daha biraz sonraları bazı dergilerde de takma adlar altında yayınlanmaya başladı. Kitlelere, kamuoyuna unutturulmak istenen Nâzım'ı tanıtmak, Nâzım kampanyasına bir katkıda bulunmak üzere onun hakkında çeşitli yazıları bir araya getirecek bir kitap yayınlanması düşünüldü. "Örnek sanatçı: Nâzım Hikmet" yazısını bu tasarlanan kitap için yazdım, ama her nedense kitap gerçekleşmedi.

Kanımca yazının iki özelliği var. Birincisi, 1940'ların ikinci yarısında sol sanat çevrelerinde, aydınlar arasında tartışılan sorunlara ilişkin olması. Nâzım'ın şiirleri ve sanatçı kişiliği bu sorunlar açısından ele alınıp inceleniyor. Bu açıdan yazı, karınca kararınca tarihsel bir belge niteliğinde. İkincisi, söz konusu sorunlar sanatın evrensel sorunları olduğundan, yazıda belirtilen görüşlere, yapılan değerlendirimlere karşı çıkılsa dahi, yazı özünde eskimiştir denilemez sanırım.

Bu yazıyı bugün yazmış olsaydım, dil, üslup farkı olurdu, bazı konuları daha bir açar, geliştirir, netleştirirdim (örneğin, sanatın sınıfsal niteliği konusunu). Ama ileri sürdüğüm görüşlerde temel bir değişiklik olmazdı.

Ne zaman sanat meselelerinden söz açılsa, ne zaman sanata dair münakaşalı yazılar okusam, Nâzım Hikmet'i hatırlarım, çünkü, sanat eserinin ve sanatkârın şahsiyetinin nasıl olması ve nasıl olmaması bahsinde o ve onun eserleri en güzel birer örnektir.

Sanata dair durmadan münakaşa edilen, fikirlerin karıştığı ve sarih neticelere varılamadığı, âdeta müzminleşmiş meseleler vardır: sanat'ta yeni ve eski, ileri ve geri meselesi; şekil ve muhteva meselesi; sanatkârın ferdiyeti ve cemiyetin tesirleri meselesi; millîlik ve evrensellik meselesi gibi. Bunlar ana meselelerdir; sanat felsefesi, sanat sosyolojisi, sanat psikolojisi meseleleridir. Bu meselelerin müşahhasta, bir sanatkârın eserlerinde, halledilmiş şeklini Nazım'ın şiirlerinde bulmak mümkündür. Bunun için Nâzım büyük bir şairdir.

Bazılarınca sanatta yeni ve eski, ileri ve geri diye bir şey olamaz. Sanatkâr kendi sübjektif âleminin akışına, meyillerine göre eser verir, ezelden ebede değişmiyen Güzel'i ifade eder ve bu Güzel'i ifade ettiği nisbette (büyük harflerle yazılı bu mutlak Güzel her neyse) sanatkârdır. Bu görüşün sakatlığı üzerinde uzun uzun durmaya bile değmez, zira olaylar, gerçekler bunu kökünden yalanlıyor. Çeşitli sanat kollarının tarihinin ve bugünkü cemiyetlerdeki durumunun bir tetkiki bunun böyle olmadığını gün gibi açığa vuruyor.

Ama diğer taraftan, ileri'nin ve yeni'nin bazı ateşli, genç taraftarları ileri ile yeni'yi birbirine karıştırıyorlar ve eski'yi geri ile bir tutuyorlar. O zaman karşı taraftan feryatlar yükseliyor: Eskiden gelen her şeyi söküp atacağız, inkâr mı edeceğiz? Güzel olan bir eser sırf eski diye güzelliğinden ve kıymetinden kayıp mı eder? Şüphesiz bu da doğru değil.

Bir kere eski eserleri kendi devirlerine göre değerlendirmek gerekir. Eskiden gelen, güzel ve iyi bulduğumuz ne varsa hepsi kültür mirasına dahildir; onlarla haklı olarak öğünürüz. İkincisi, her devir, geçmişi kendi zaviyesinden tefsir eder, onu kendine göre yeniden mânalandırır. Bugünün hayatı için de bir mâna ve değer taşıyan eserler hâlâ "yeni" dir ve canlı olarak ayakta dururlar. Peki, zamanın sanatkârı ne yapar? Daha doğrusu, büyük, kuvvetli bir sanatkâr olacaksa ne yapmak zorundadır? Geçmişten gelen, güzel ve iyi bulduğu her şeye sahip çıkar, temellük eder. Kendi cemiyetinin ve insanlığın kültür mirasının içine dalar, öğrenir, hazmeder, aldıklarını kendi şahsiyetinde yeniden yuğurur, yaratır ve kendi eserlerinde yeni bir muhteva ve şekil içinde akislerini verir. Bütün insan faaliyetleri gibi sanat faaliyetleri de ve bu faaliyetlerin ifadesi olan sanat eserleri de bir zaman seyri içinde bir süreklilik gösterir. Her yeni, ileri sanat cereyanının ve sanat eserinin kökleri geçmişe bağlanır, ama geçmişin bir tekrarı, taklidi değildir; yeniden yuğurulup yaratılışı, mânalandırılışı ve geleceğe doğru istikamet verilişidir. Büyük, ileri sanatkâr, geçmişten miras aldıklarını ve halde bulduklarının kendi şahsiyetinin yaratıcı kuvvetiyle işliyerek değiştirip geleceğe maleden insandır. Bunu yapabilmek için cemiyetin tarihî gelişmesini ve içinde bulunduğu zamanki durumunu bilen, anlıyan ve ifade eden, bilgili, geniş kültürlü, gerçekten aydın bir insan olmak zorundadır.

Nâzım böyle bir sanatkârdır. Onun eserlerinde, bilhassa son eserlerinde, eski edebiyatımızdan, halk türkü ve şiirlerinden, tekerlemelerinden ne kadar bol materyel vardır. Onun hakkında, arada hece veznini kullanıyor, bazen aruza kaçıyor, halk şiirini andırıyor, denilmiştir. Bu şekillerin hepsinin izlerini onda görürüz, ama Nâzım'ın şiirleri bunlardan hiç biri değildir. O kadar yeni şekillerle okuyucunun karşısına çıktı ki, uzun zaman yadırgandı, ilk tesir aşınmaya başlayıp da soğukkanlılıkla şiirlerini gözden geçirince, yeniliğinin içinde bu "eski" şekilleri farkedip şaşanlar oldu. Şaşacak ne var? Bütün büyük sanatkârlar gibi Nâzım da nerede işine yarayacak materyel bulursa alıyor, fakat aldıklarından yepyeni, kendi damgasını taşıyan "bütün"ler meydana getiriyor. Şeklin bütünü içinde parçalar yeni bir mâna ve mahiyet kazanıyorlar; o kadar ki, doğrudan doğruya, olduğu gibi başka kaynaklardan aldığı satırlar bile yine Nâzım'ın oluyor. Şiirlerinin bütünü öyle ahenkli, sıkı dokunmuştur ki, o bütün içinde "eskimiş" şekiller, tabirler, terkipler yeniden yıkanmış, yaratılmıştır; bütüne izafetle "yeni"dirler.

Sanatta her yenilik, ileriliğin ifadesi değildir. Resimde ve şiirde abstraksiyon ve sürrealizm adına ortaya konan acaiplikler, yeni olsa bile, ileri sanat mıdır? Tam tersine bunlar, çökmekte olan sosyal sistemlerin müstereddi sanat belirtileridir. Sanatta ilerinin ölçüsü nedir?

Her cemiyette yarın'ı yaratmakta olan gelişmeler ve bu gelişmelerde tarihi rolü oynayan sınıf ve zümreler vardır. Diğer taraftan, artık devrini yaşamış, geçmişe karışmaya mahkûm sosyal müesseseler ve değerler ve bunları temsil eden, bunları

müdafaa eden sınıflar ve zümreler vardır. Yarın'a yönelen gelişmelerin doğurduğu sanat ileri sanattır. Devrini yaşamış olan sınıf ve zümrelerin, müesseselerin ve değerlerin sanatı ise geridir. Sanatın bu sınıf karakterine uygun olarak, geri sanat eserleri, eskiden arta kalan sınıfların, müessese ve sosyal değerlerin, şuurlu veya şuursuz, doğrudan doğruya veya dolayısiyle, birer müdafaasıdır. Hâlbuki ileri sanat eserleri, cemiyeti değiştirme ve daha ileri bir safhaya eriştirme şuurunu, azmini, kuvvetlendiren mücadeleci eserlerdir. Bugünkü cemiyetlerin genel şuurlaşma seviyesi daha önceki devirlerden çok daha yüksek olduğu için, insan cemiyetleri artık kendi kendilerinin şuuruna, bilgisine vakıf bir duruma doğru ilerledikleri için, bugünün sanatkârı, her zamandan ziyade, sanatının cemiyet üzerinde bu faal, tesirli rolü oynamasına çalışmak zorundadır.

Nâzım bu mânada gerçekten ileri bir sanatkârdır. Bugünün cemiyetlerinin gelişme seyri demokratik istikamettedir; emekçi kütlelerinin istismardan kurtuluşuna, halk hakimiyetine, halkın maddî ve kültürel hayatının yükselmesine doğrudur. Nâzım, bu sosyal gelişmenin şairidir. Kendi mukadderatını, hayatiyle ve sanatiyle, memleketin ve dünya halk kitlelerinin mukadderatına, kurtuluşuna, kalkınmasına bağlamıştır. Şiirlerinde "yalnız onların maceraları vardır." Gerilikle mücadele ruhu ve daha ileri, daha iyi ve mesut bir yarına inanç ve böyle bir yarın için çalışmak azmi Nâzım' in şiirlerinin en bariz vasfıdır.

Bu noktada şöyle itiraz avazeleri duyar gibi oluyorum: İleri sanat olmak için sanatkâr mutlaka istismardan, proletaryadan mı bahsetmelidir? Tabiat güzellikleri sanata konu olamaz mı? Bir şair aşka, sevgilisine dair yazarsa hemen "geri" diye damgalanmalı mı? Meseleyi böyle basit anlayanlar da var. Hayır, her şey sanata konu olabilir ve her şey ileri sanata konu olabilir. Deniz ve mehtap, gül ve bülbül, aşk ve yâr sanatkârın işliyeceği materyeldir, ham maddedir. Mesele, sanatkâr bu materyeli nasıl ele alıyor, nasıl işliyor? oradadır. Aslını ararsanız sanatkâr doğrudan doğruya tabiat güzelliklerinden, aşktan, sevgilisinden bahsetmez; bunların karşısında kendisi de farkında olarak veya olmıyarak belirli bir vaziyet almıştır; belirli bir görüş, düşünüş, duyuş noktasından bu konuları ifade eder. İlerilik, gerilik vasfı, konuların kendisinde olmaktan ziyade, sanatkârın aldığı bu vaziyette, kabul ettiği görüş noktasındadır.

Cemiyetteki ileri gelişmelere uygun, bu gelişmelerin yarattığı, bir hayat, insan, aşk, güzellik, tabiat anlayışı vardır. Kısacası, cemiyet ve tabiat realitesini doğru olarak ifade eden bir bilgi ve fikir sistemi ve bununla bağlı estetik ve ahlâkî değerler vardır. Bu ileri görüş ve değerler bakımından aşkı, tabiatı işleyen, ifade eden sanatkâr, ileri sanat çerçevesine dahildir. Böyle bir fikir ve değer sisteminden ele alınıp işlemek şartiyle insan ve insan-tabiat münasebetlerinin her cephesi, hayatın her safhası, her çeşit insan tipi ileri sanata konu olabilir. Konuların sınırı yoktur.

Bununla beraber, her cemiyet sisteminin, her devrin kendine has dâvaları, bilhassa sivrilmiş meseleleri vardır. Bunlarla ilgili çeşitli konular sanatta, bilhassa ileri sanatta akislerini bulur. Her devrin sanatı bazı konularla bilhassa ilgilenir, meşgul olur. Her konu sanat için meşrudur, ama, devrin sosyal şartlarına göre sanat bazı konular üzerinde dikkatini teksif eder, diğer bazılarını ise ihmal eder. İleri sanat, devrinin meselelerine hassas olan sanattır.

Konu bakımından Nâzım'da başka şairlerimizde görülmeyen bir genişlik var. Onda klişeleşme yoktur. Nâzım'daki tabiata yakınlık ve sevgi ve tabiatı ifadedeki tazelik hangi gül ve bülbül, deniz ve mehtap şairinde var? Bugünkü şiirimizde, "Karıma Mektuplar"dan daha sıcak, daha içten sevgi ifadesine nerede rastlıyoruz? Ancak kırıntılarını öğrenebildiğimiz "Büyük Destan" ve "Memleketimin İnsan Manzaraları"ndaki çeşitli insan tiplerini, insan ruhunu anlayışı, tabiat tasvirlerini başka hangi şairimiz verebildi? Ama Nâzım'da konuların bu genişliği ve çeşitliliği hep tek bir büyük dâvanın etrafında toplanır, o dâvaya izafetle bir yer alır. Şiirlerinde işlediği konular, birbirinden ayrı, "müteferrik" konular değildir; "tabiat sevgisi, aşk tema"sı, ruh hallerinin tahlili hep aynı esas görüşten ele alınmış, her aynı büyük dâvaya yöneltilmiştir.

Buradan muhteva ve şekil meselesine geçebiliriz. Bugünün sanat eserlerini değerlendirirken ilerilik-gerilik ölçüsü haklı olarak başta geliyor. Mutlak güzelin peşinde olanlar feryadı basıyorlar: "Meselâ şu mısralara bakın, diyorlar, mânası anlaşılmıyor, anlaşılmıyor, ama güzel şiir doğrusu..." Öte yandan, bazı ateşli genç şairler de, şiir yazmak için büyük harflerle Hürriyet'ten, Kavga'dan, Kardeşlik'ten mücerret formüllerle bahsetmek yetermiş gibi bir hal seziliyor.

Sanatta, muhteva mı, şekil mi? meselesi yoktur. Birbirine bağlı olarak hem muhteva, hem şekil meselesi vardır. Büyük sanat eseri yarına mal olabilendir. (Her sanatkâr böyle eser vermek ister, yani mahallî sınırları ve devrini aşmak ister). Bu vasıfta olan eserler ise bugünün gerçeklerini doğru olarak ifade edebilen ve bizleri yarın'a yönelten eserlerdir. Bunun için sanat eserlerinin değerlendirilmesinde ilerilik - gerilik ölçüsü başta gelir. Ama sanatkârın, bugünün gerçeklerini ve yarına gidişini doğru olarak görüp kavrıyabilmesi kâfi gelmez. Okuyucularına, dinleyicilerine veya seyircilerine de -sanat koluna göre- kendi görüp kavradıklarını gösterebilmesi, anlatabilmesi lâzımdır. Biz de sanatkârla birlikte onun geçirdiği tecrübeleri geçirebilmeliyiz. Bu ise eserin şekline bağlıdır. Muhteva sanatkârın ifade etmek istediği şey, şekil de ifade etme vasıtasıdır. Biz okuyucular muhtevanın büyüklüğüne, güzelliğine, doğruluğuna ancak sanatkârın kullandığı şekillerdeki ustalığı sayesinde varabiliriz. Şekil sanatkârı okuyucusuna, seyircisine, dinleyicisine bağlıyan yoldur.

Bunun için şekil muhtevaya göre değişir. Yeni bir muhteva ile ortaya çıkan sanatkâr mutlaka yeni şekiller yaratır. Muhteva'dan anladığımız mâna, sadece, yukarıda "materyal" diye bahsettiğimiz şey değildir, fakat sanatkârın muayyen bir görüş ve düşünüş noktasından ele aldığı konulardır. Muhtevanın yeni olması demek, görüş ve düşünüş noktasının, fikir sisteminin yeni oluşu demektir; yeni fikirler, yeni görüşler ise onları en iyi ifade edecek şekilleri yaratırlar. Muhteva ile şekil arasında bir bağlılık, uygunluk vardır. Kuvvetli, başarılı sanat eserlerinde muhteva ile şekil birbirine mezcolmuştur. Şiiri okurken, tabloyu seyrederken duyduğumuz hislerin, heyecanın ne kadarı muhtevadan geliyor, ne kadarı şekilden, ayırt edemeyiz. Yalnız renk ve çizgi kompozisyonu olarak güzel denilen tablo, yalnız "söz musikisi" olarak beğenilen şiir, asla büyük sanat eseri, yani dünya çapında ve yarına mal olacak eserler olamazlar. Bir sürü izm'lerle meydana çıkıp bir nesil geçmeden adı sanı unutulan resimdeki cereyanlar, daha şimdiden ancak edebiyat tarihçilerini meşgul eden, mânâsız, şekilden ibaret mısra yığınları bu hakikatin hazin, sessiz şahitleridirler.

Nâzım'da, bilhassa son eserlerinde, muhteva ve şekil birbiriyle kaynaşmıştır. Bu şiirlerin dili konunun gelişmesine göre değişir, mısraların melodisi değişir, ritmi değişir. Sanatkâr, muhteva ile şekli birbirine kaynaştırdığı içindir ki, artık konuşma ve yazı dilimizde kullanmadığımız eski, köhne saydığımız kelimeleri, terkipleri onun şiirlerinde hiç yadırgamadan okuruz. Yadırgamak şöyle dursun, onların ne kadar yerinde kullanıldıklarına hayran oluyor, değiştirilemiyeceklerini kabul ediyoruz. Niçin? Çünkü şekille muhteva arasında tam bir uygunluk var. Nâzım, "Âli Osman"ın ülkesinden, sarayından bahsederken aruz edasiyle yazar, ağdalı terkipler, eskimiş kelimeler kullanır, böylelikle çizdiği tablo gözlerimizin önünde canlanır, o havayı koklar gibi oluruz. Ama Antepli halk kahramanını anlatırken halk tekerlemeleri, halk dili çeşnisini verir; kullandığı şekil, portresini çizdiği kahramanın şahsiyetini canlandırmaya yardım eder. Muhteva ile şekil arasındaki bu kaynaşmadan dolayıdır ki Nâzım'da aruzu hatırlatan ağdalı terkipleri hiç yadırgamıyoruz ve bu eski şekil kırıntılarına rağmen şiiri bizde muhteva itibariyle olduğu kadar şekil itibariyle de yepyeni, taptaze bir tesir yapıyor. Sonra, daha yukarıda da işaret ettiğim gibi, Nâzım'ın şiirlerinin şekilleri birer bütün olarak kurulmuştur; birbirinden ayrı mısraların ardı ardına sıralanışı değildir. Şiirlerine bu bütünlük hakim oluyor, parçalar mâna ve değerlerini bu bütüne nisbetle alıyorlar; bunun için de tek başına aldığımız taktirde çok eski, kullanılmaz bulduğumuz kelimeyi onun şiirinde tam yerinde sayıyoruz.

Hasılı "serbest nazım"ın hiç de serbest olmadığını, bilâkis, vezin ve kafiye gibi hazır kalıpların yardımından faydalanmadığı için, şeklin, muhtevaya ve konunun gelişmesine çok daha hassas olmak zorunda bulunduğunu Nâzım'ın şiirlerinde görüyoruz. Serbest nazım, nesir satırlarının kırpılıp kırpılıp alt alta sıralanması imiş gibi kaleme sarılanlar Nâzım'ı incelesinler.

Buradan da sanatkâr ve cemiyet meselesine geçebiliriz. "Sanat sanat içindir. Sanat cemiyet içindir" münakaşasını yeniden ısıtıp ortaya sürecek değilim. Yalnız şuna işaret etmek istiyorum ki, sanatın sosyal mahiyetini kabul edenler arasında, sanat-cemiyet münasebetini mekanik, basit bir tarzda anlayanlar var. Meselâ meşhur bir teşbihtir, "Sanat cemiyetin aynasıdır," denir. Her teşbih gibi bu da bir dereceye kadar doğrudur. Ayna misali mekanik, otomatik bir münasebet fikrini ihtiva ediyor. Sanatkâr, bir ayna gibi pasif bir şekilde, içinde bulunduğu cemiyet şartlarını aksettirmez. Sanatkârın şahsiyeti bir uçtan sosyal tesirlerin girdiği, öbür uçtan sanat eserlerinin çıktığı boş bir boru değildir. Veya, diğer bir teşbihle, sanattaki sosyal sebep-netice münasebeti, hareket eden bir topun diğer bir topa çarpıp da onu harekete getirmesi nevinden değildir. Umumiyetle insan şahsiyeti faal bir unsurdur, muhitten gelen tesirlere tepkilerde bulunur; kendisi muhitin tesirinde kaldığı kadar döner, o da muhitini şu veya bu derecede değiştirir. Sanatkâr şahsiyeti ise bilhassa faaldir ve büyük sanatkâr olduğu nisbette faaldir.

Sanatkâr ifade etmek istediği şeyleri iyice bilmek, anlamak ve sonra da anlatmak zorundadır. Sanatkâr eserinde ifade etmek istediği gerçek parçasiyle âdeta güreş halindedir, ona hakim olmaya, onu kendi sanatının şekillerine dökmeğe çalışır. Bunu yapabilmek için de evvelâ fikirler sistemine muhtaçtır. Sanatkâr denilmeye lâyık her sanatkârın muhakkak kendi sanatına, hayata, insana, tabiata dair böyle bir fikirler

sistemi vardır; bu tam şuurlu ve mütecanis bir sistem olmıyabilir, ama mutlaka vardır. Sanatkârın çapı büyük olduğu nisbette kendi fikir sisteminin ve görüş noktasının şuuruna varmıştır. Hele bugünün karışık, tezatlı, hareketli, sür'atle değişmekte olan ve eski devirlere nisbetle çok daha şuurlaşmış bir seviyede bulunan cemiyetlerinde sanatkâr, her zamandan ziyade faal ve şuurlu olmak, en ileri, gerçeklere en uygun fikir sistemini bulmak ve bilmek zorundadır. (İşte yine ilerilik meselesine geldik). Bunun içindir ki büyük, iyi bir sanatkâr olmak, şahsiyetin çok uyanık ve faal, aynı zamanda bilgili ve kültürlü olmasını istiyen güç bir iştir. Sanatkârın, kafası ve kalbiyle birlikte bütün şahsiyetini harekete geçirmesi, bütün hayatını vermesi gerekir. Aylak zamanlarında, ilham geldiği anlarda, bir kaç satır çırpıştıran, bir kaç renk ve çizgiyi göze hoş gelen bir şekle döküveren insandan büyük sanatkâr çıkmaz!..

Nâzım bu çapta bir sanatkârdır. En bariz hususiyeti budur. Onun sanatı, fikirler sistemi ve hayatı tek bir bütündür. Onun şahsiyetinde birbirinden ayrı bütünler yoktur. Şahsiyeti ahenkleşmiş, istikrarını bulmuş, fakat duraklamamış, daimî gelişme halinde olan bir bütündür. Onda şiir yazmak bir "merak", bir heves, bir aylak zaman faaliyeti değil, zevkli ama şüphesiz güç ve ciddî bir iştir. Çok verimli olan bu şairin bugüne kadar yazdıklarına bakın: ne merhaleler aşmış! Zikzak yok, hep bir istikamette, ama arkasında müthiş mesafeler bırakmış. Şiirlerinin konusu nasıl genişliyor, çeşitleniyor, renkleniyor, müşahhaslaşıyor. Eserleri boyunca şekille nasıl uğraşıyor ve nihayet ne kadar hakim bir hale geliyor. Nâzım'ı, dinamik bir insan ve şair olarak görüyoruz.

Nâzım'ın sanatına bütünlük, derinlik, gerçeklilik vasıflarını veren fikir sistemi ve görüş noktası kendisinin ferdî eseri değildir, cemiyetten almıştır. Konuları, kullandığı dil, faydalandığı şekil gelenekleri de hep cemiyetten... Ama eserlerinin her biri birer bütün olarak Nâzım'ın tam kendisinin. Onun şiirleriyle şiirimiz yeni bir istikamet aldı. Onun şiirleriyle memleketimizin ve dünyanın insan ve tabiat gerçeklerini daha iyi anlamış, öğrenmiş olduk. Onun şiirleri yolu ile kendi ferdî hayatımızda geçirmediğimiz tecrübeleri dolayısiyle geçiriyor, kendi gözümüzle görmediğimiz, bilmediğimiz şeyleri görüyoruz ve biliyoruz. Ufuklarımız genişliyor, şuurlaşmamız artıyor. Şiir ve edebiyat gelişmemizin seyrine Nâzım bir daha çıkmamak üzere katılmıştır. Bundan sonraki nesillerin edebî kültür mirasında Nâzım'ın da kuvvetli bir yeri olacaktır.

Cemiyet ve sanatkâr münasebeti böyle dinamik, bir karşılıklı tesirler münasebetidir.

Millîlik ve milletlerarasılık meselesine gelince: fikrî görüşleri miyop, bilgi dağarcıkları fakir kişiler Nâzım'ı gayri millî olmakla ithama kalkışmışlardı. Cemiyetini inkâr ediyor, kendini inkâr ediyor, demişlerdi. Bugün Nâzım sanatın öyle yüksek zirvelerinde ki, hasımları bile onu kabul etmek zorunda kalıyorlar. "Bedrettin Destanı", "Büyük Destan", "Memleketimin İnsan Manzaraları" bu topraklardan yeni birer dağ silsilesi gibi yükseliyor. Nâzım'ın "Büyük Destan"ı bütünlüğünde neşredilip halkoyuna sunulduğu gün Atatürk'e basma kalıp methiyeler yazanlar, onun "26 Ağustos Gecesi"nin yanına hangi mısralarını koyup da boy ölçüşebilecekler? Hangi şairimizin dili Türkçenin güzelliklerini ve zenginliğini Nâzım kadar bize bol bol, cömertçe veriyor? Yalnız şuna da işaret etmeliyim ki, "Bedrettin Destanı" ve "Büyük

Destan" ne kadar "millî" iseler, bizimseler, "Taranta-Babu" ve "Benerci" de aynı derecede edebiyatımızın öz malıdır, aynı derecede "millî"dir. Nâzım'ı bu memleket çıkarmıştır ve eserleri, yukarıdan beri belirtmeye çalıştığım gibi, bu memleketin tarihinin, kültürünün, dilinin, hayatının eserleridir.

Ama diğer taraftan dil inceliklerinin zoru olmasa da bu eserler aslındaki vasıflariyle dünya dillerine tercüme edilseler, hangi memleketin okuyucusu, sanatkârı, münekkidi bu destanların zevkine, güzelliğine, büyüklüğüne varamaz? Hatta şimdiden, tercüme edilen bir kaç parça bile Nâzım'a "günümüzün en büyük şairlerinden" unvanını kazandırmadı mı? Bizim olan bu şiirlerin muhtevasında ve şeklinde insanî olanı, dünya çapında olanı görmemek için insanın miyop değil, doğrudan doğruya kör olması lazım. Ve yine, Nâzım sanattaki başarıları için kendi memleketinin kültürüne ve tarihî seyrine ne kadar borçlu ise aynı zamanda dünya fikir, edebiyat ve inkılâp hareketlerine de o kadar borçludur. Her devrin büyük sanatkârları o zamanın kültürlü, bilgin ve aydın insanları olmuşlardır. Bugünkü devirde sanatkâr bilhassa fikir, sanat, ilim gelişmelerinin ve ileri sosyal hareketlerin ön safında olmak zorundadır.

Sanatta, mahallî, müşahhas konular bütün ferdî hususiyetleriyle işlenir, ama bu müşahhaslık ve ferdilikte aynı zamanda umumî olan, evrensel olan vasıflar toplanmıştır. Bunun için İngiliz münekkidi Fox'un romancılar için dediği gibi, sanatkârın ferdî bir olay, bir karakter olarak işlediği gerçek parçası aynı zamanda bir "tip"tir, yani tamim edilmiştir, ilimde müşahhas ve ferdî olan, umumînin içinde eriyip ifadesini onda bulur; sanatta ise aksine olarak, umumî ve evrensel olan, mahallî, müşahhas ve ferdî olanda ifadesini bulur. Mutlak mânada mahallilik, ferdilik olamaz, böyle olmak temayülü gösteren eser yaşayamaz, büyük eser dediğimiz mertebeye asla erişemez.

Genç şairlerimiz için Nâzım bir örnektir. Ama onun şiirlerini dış görünüşleriyle taklit edip kalıplarını kullanmak, onun fikirlerini klişeleştirerek tekrarlamakla birer Nâzım olamazlar. Hem Nâzım'ın güzelim şiirlerine, bütün hayatın emeği bahasına yarattığı şekillere ve benimsediği fikirlere, hem de kendilerine yazık etmiş olurlar. Nâzım gibi, Nâzım çapında olmak istiyorlarsa, onu içten anlamaya, şair Nâzım'ın ve eserlerinin nasıl meydana gelmiş olduğunu anlamıya çalışmaları gerek. Nâzım'ın metodunu öğrenmelidirler. Yalnız genç şairlerimiz için değil, bütün sanatkârlarımız için Nâzım bir örnektir. Romancılığımız, hikâyeciliğimiz, mimarimiz, musikimiz, Nâzım'ın şiirde yaptığını yapabilecek dev sanatkârlar bekliyor.

[Hür Gençlik dergisinin 1950'de yayınlanan Özel Sayısı'nda yer alan "Nâzım Hikmet'in Büyüklüğü" yazısının kısmen farklılıklar gösteren hali. Yurt ve Dünya'nın 2. sayısındaki baskısında karışıklık olduğu için, 3. sayıda yeniden basıldı.]

Yurt ve Dünya, Sayı 3, Aralık 1977

Nâzım Hikmet'in Büyüklüğü

O, kendi mukadderatını, hayatiyle ve sanatiyle, memleketinin ve dünya halk kitlelerinin mukadderatına, kuruluşuna, kalkınmasına bağlamıştır.

Bugün Nâzım Hikmete bütün dünya sanat ve edebiyat âlemi "Devrimizin en büyük şairlerinden biri" diyor. Nâzım Hikmet neden büyük bir şairdir? Çünkü yeni ve eski, ileri ve geri, şekil ve muhteva, sanatkârın ferdiyeti ve cemiyetin tesitleri meseleleri gibi esas sanat dâvalarının müşahhasta, bir sanatkârın eserlerinde halledilmiş şeklini Nâzım'ın şiirlerin de görmek mümkündür. Bunun için Nâzım büyük bir şairdir.

Bununla beraber denilebilir ki Nâzımın en büyük ve mühim vasfı ileri bir sanatkâr oluşudur. Sanatta ilerilik, yeniliği ihtiva etmekle beraber, her yenilik bir ilerilik değildir. Nasıl ki ilerilik de geçmişle bütün bağları koparmak ve inkâr etmek değildir. Her devirde ve her cemiyet sisteminde yarını yaratmakta olan gelişmeler ve bu gelişmelerde tarihî rolü oynıyan sınıf ve zümreler vardır, ileri sanat, cemiyetin bu gelişmesini ifade eden ve bu gelişmede müessir bir rol oynıyan sanattır.

Nâzım bu mânada gerçekten ileri bir sanatkârdır. Bugünün cemiyetlerinin gelişme seyri demokratik istikamettedir; halk hâkimiyetine, halkın maddî ve kültürel hayatının yükselmesine doğrudur. Nâzım kendi mukadderatını hayatıyla ve sanatıyla memleketin ve dünya halk kitlelerinin mukadderatına, kurtuluşuna, kalkınmasına bağlamıştır. Nâzımın, eserleriyle kendi memleketinin sınırlarını aşmasının, dünya sanat âlemine girebilmesinin ve yarına mal olacak bir sanatkâr hüviyetine bürünebilmesinin sırrı buradadır. Nâzım, Türk köylüsünü, işçisini ve münevverini, bu halkın ıstırabını, didişmelerini ve ümitlerini ve bu memleketin trenini, toprağını ve şehrini, asfaltını ve hapishanesini, hâsılı bu memleketin insanını, ve tabiatini şiirlerine konu edinmiştir. Ve en mühimini, bu tabiat ve insan realitesini doğru, hakiki veçhesile görmüş ve hakikî veçhesile ifade etmiştir. Aynı zamanda Nâzım, Türk köylüsünün ziftle sıvanmış çatlak tabanının ıstırabı kadar, gür sesile şarkısını söyliyemiyen Amerikalı zenci sanatkârın acısını da duymuştur. Destanlaştırdığı Türk halkının anti-emperyalist istiklâl savaşı kadar Çin, Hint ve diğer sömürgeler halkının da istiklâl mücadelelerine inanmıştır, onları da alkışlamıştır.

Bu noktada şöyle itiraz avazeleri duyar gibi oluyorum: İleri sanatkâr mutlaka istismardan, halkın ıstırap ve mücadelesinden mi bahseder? Tabiat güzellikleri sanata konu olamaz mı? Bir şair aşka, sevgilisine dair yazamaz mı? Şüphesiz mesele bu kadar basit değil. Her şey sanata konu olabilir ve her şey ileri sanata konu olabilir. Diğer mevzular gibi deniz ve mehtap, gül ve bülbül, aşk ve yâr sanatkârın işliyeceği materyaldir, ham maddedir. Meselenin düğüm noktası, sanatkâr bu materyali nasıl ele alıyor, hangi zaviyeden işliyor? oradadır. Aslını ararsanız sanatkâr doğrudan doğruya tabiat güzelliklerinden, aşktan, sevgilisinden bahsetmez. O bu mevzular karşısında kendi de farkında olarak veya olmıyarak belirli bir vaziyet almıştır; belirli

bir görüş, düşünüş ve duyuş noktasından bu konuları ifade eder. İlerilik gerilik vasfı, konuların asıl kendisinde olmaktan ziyade, sanatkârın aldığı bu vaziyette, kabul ettiği görüş noktasındadır.

Cemiyette ileri gelişmelere uygun, bu gelişmelerin yarattığı, bir hayat, insan, aşk, güzellik, tabiat anlayışı vardır. Kısacası, cemiyet ve tabiat realitesini doğru olarak ifade eden bir bilgi ve fikir sistemi ve buna bağlı estetik ve ahlâkî değerler vardır. Bu ileri görüş ve değerler bakımından aşkı ve tabiatı ifade eden sanat eserleri ileri sanat çerçevesine dahildir Böyle bir fikir ve değer sisteminden ele alınıp işlenmek şartiyle insan ve insan-tabiat münasebetlerinin her cephesi, hayatın her safhası ve her çeşit insanî tipi sanata konu olabilir. Konuların sınırı yoktur.

Bununla beraber, her cemiyet sisteminin ve her devrin kendine has davaları, bilhassa sivrilmiş meseleleri vardır. Bunlarla ilgili çeşitli konular sanatta, bilhassa ileri sanatta akislerini bulur. Her devrin sanatı bazı konularla bilhassa ilgilenir, meşgul olur. Her konu sanat için meşrudur ama, devrin sosyal şartlarına göre sanat bazı konular üzerinde dikkatini teksif eder, diğer bazılarını ise ihmal eder. İleri sanat devrinin meselelerine hassas olan ve bu meselelerin doğru şekilde anlaşılmasına yardım eden sanattır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Nâzım Hikmetin kendi devrinin ve cemiyetinin meselelerine ve gidişine karşı gösterdiği hassasiyet büyüktür. Bununla beraber Nâzımda konu bakımından büyük bir genişlik ve çesidlilik görülür. Nâzımdaki tabiata yakınlık ve sevgi ve tabiatı ifadedeki tazelik hangi gül ve bülbül, deniz ve mehtap şairinde vardır? Bugünkü şiirimizde "Karıma Mektuplar"dan daha sıcak, daha içten bir sevgi ifadesine nerede rastlanır? Ancak kırıntılarını öğrenebildiğimiz destanlarındaki çeşidli insan tiplerini, insan psikoloijisini anlayışı ve tabiat tasvirlerini başka hangi şairimiz veya romancımız verebildi? Ama Nâzımda konuların bu genişliği ve çeşidliliği hep tek bir büyük davanın etrafında toplanır, o davaya izafetle bir yer alır. Şiirlerinde işlediği konular birbirinden ayrı, "müteferrik" konular değildir. Tabiat sevgisi, aşk [ve] ruh tahlilleri, hep aynı esas görüşten ele alınmış, hep aynı büyük dâvaya yöneltilmiştir.

[Yazı, "Örnek Sanatçı: Nâzım Hikmet" yazısının kısmi eklerle bir özetidir.]

Hür Gençlik, Özel Sayı, Mayıs 1950

1960-1971

Neden İşçi Partisi?

27 Mayıs'tan bu yana çok bollaşan demokrasi edebiyatında işçi sınıfının, emekçi yığınların teşkilatlanması, bir parti kurmaları lüzumu doktrin partilerine olan ihtiyaç çeşitli yazarlar tarafından tekrarlandı durdu. Hatta bir yıldan fazla bir zamandır bir işçi partisi mevcut olduğu, son günlerde faaliyetlerini canlandırma alâmetleri gösterdiği halde bu parti üzerinde her nedense hemen hiç durulmadan aynı görüşler bugün de gazete ve dergilerde sık sık belirtiliyor.

Bu konuda, gerek yazarların, gerekse özel konuşmalarda aydın kişilerin açıkça ya da zımnen şöyle düşündükleri anlaşılıyor: Efendim, yalnız işçi sınıfı değil, memleketin bütün ilerici kuvvetlerini, aydınları ve diğer emeğiyle geçinenleri de işleme alan daha geniş kadrolu, daha geniş proğramlı bir partiye ihtiyaç var. İşçi sınıfının çıkarlarını savunan bir parti kurmak hatadır, hatta zararlıdır. Memleketin ilerici ve zinde kuvvetleri bölünmüş olur.

İlk bakışta çok haklı, çok mantıki gibi görünen bu düşünce aslında kendisi hatalı ve hatta zararlıdır.

Bir kere bir işçi partisi sadece işçi sınıfının dar çıkarlarını savunması ve işçi sınıfını diğer ilerici kuvvetlerden, emekçi yığınlardan ayırmaz. Tam tersine, işçi sınıfı ve esas partisi bir memlekette ilerici akımların gerçek ve en güçlü temsilcisi ve savunucusudur. İşçi partisi ilerici aydınlara ve diğer emekçi yığınlarına kapılarını ardına kadar açar, onların yardımına, işbirliğine ihtiyacı olduğunu, bu işbirliğinin kendisi için mutlaka gerekli bulunduğunu bilir. Nitekim bizim Türkiye İşçi Partisinin de basında yayınlanan, ilerici aydınları ve emekçi yığınlarını partiye katma çağrısı bunu gösteriyor.

Yukarıdaki sakat düşünceyi savunanlar şöyle diyeceklerdir: İyi ama, madem ki işçi partisi ilerici aydınları ve diğer emekçi yığınlarını da kendi içine alır, hatta almak zorundadır, öyleyse neden partiye bu duruma, bu iç terkibine uygun bir ad verilmemeli? Mesela Emekçi Partisi, ya da yakında kurulacağı haber verilen partiler gibi, Çalışanlar Partisi, dememeli? Bu durumdaki bir partiye İşçi Partisi demek gerçeği yanlış yansıtmak olmuyor mu?

Hayır, olmuyor. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, ilerici akımların gerçek ve en güçlü temsilcisi ve savunucusu işçi sınıfıdır. Onun bu niteliği tarihseldir. İşçi sınıfı ve onun partisi ilerici aydınlarla ve diğer emekçi yığınlarla işbirliği etmek arzusundadır ve zorundadır: İlerici aydınların, hele işçi sınıfı hareketlerinin ilk safhalarında işçiye yol göstermek, sorunları aydınlatmak ve anlatmak bakımından büyük ödevleri vardır ama bir işçi partisinin orta direği, itici motorü ve yön verici[si] işçi sınıfıdır. Toplumun ilerici aydınları, diğer ilerici kuvvetleri, diğer emekçi yığınları ancak işçi sınıfıyla iş ve kader birliği ettiği takdirde ve nisbette toplumda tesirli bir kuvvet olurlar; hem toplumun bütününde ileri götürmek, kalkındırmak çabaları daha iyi savunulmuş ve gerçekleştirilmiş olur. Bir işçi partisi yalnız sanayi ve ta-

rımdaki kol işçilerini değil, fikir işçilerini, bilginleri, ilerici sanatçıları, edebiyatçıları v.b. içinde toplar (hatta hangi sınıftan gelirse gelsin partinin amaç ve programını gerçekten benimseyen herkese karşı açıktır); ama işçi hareketi ve partisi içinde işçi sınıfı ile diğer guruplar aynı yeri almazlar, aynı ağırlıkta basmazlar. İşçi sınıfının toplumdaki bu özel ve çok önemli yerini ve partinin temel ve itici kuvvet kaynağının işçi sınıfı olduğunu unutmamak ve bunu belirtmek bakımından partinin İşçi Partisi adını alması çok yerindedir.

Böyle yapmayıp da Çalışanlar Partisi, Sosyal Adalet Partisi gibi adlarla parti kurmak durumu çok açık ve seçik olarak görmemek, daha ilk adımlarda hareketi vuzuhsuzluğa, müphemliğe boğmak ve bunun sonucu da hareketlerde kaypaklıklara, yanlış adımlara yol açmak olur.

Şimdi burada savunduğumuz görüşü bir kısım aydınlara ve diğer emekçilere kabul ettirmek belki güç olacaktır. Samimi olarak ilerici olan, memlekette demokratik hakların yayılıp kökleşmesini ve memleketin, artık tekrarlana tekrarlana adeta yıpranan bir deyimle "hızla kalkınarak çağdaş uygarlık düzeyine erişmesini" samimiyetle isteyen aydınlar arasında bu görüşü şüpheyle karşılayanlar olacaktır. Fikir işçileri de, kol işçilerinin toplumda daha ağır bastıkları görüşünü belki yadırgayacaklardır. Oldum olası kol kuvveti, el [emeği küçümsenmiştir]. Kafa ile çalışma, okumuş, aydın olma yüceltilmiştir. Tarihsel sosyal şartlar da işçileri gerçekten eğitim ve kültürden en yoksun sınıf halinde bırakmıştır. İşçilerin ilerici aydınlarla işbirliği etmek zorunda oluşlarının bir sebebi ilerici kuvvetlerin bölünmemesi ise, bir diğer sebebi de budur.

Bu işbirliği sağlanmazsa ne olur? İşçi hareketi ve işçilerin teşkilatlanması durur mu? Durmaz elbette. Nitekim memleketimizin bu kerte uygun olmayan şartları altında bile durmadı, kendini gösterdi. Er geç işçi teşkilatlanır, sesini duyurur, kendi liderlerini yetiştirir. Yalnız, özellikle ilk safhalarda, hareket bocalayabilir, sonra düzeltilmesi zor olacak yanlış adımlar atılabilir, işler bir sıra demagojiye döktürülüp hareket boğuntuya getirilebilir. Kısacası, zaman ve kuvvet kaybı olur.

Bu işbirliği sağlanmazsa asıl kaybedecek olan ileri aydınlarla fikir işçileridir. İşçi sınıfının dayanağı olmadan onlar gerici ve sömürücü çevreler karşısında zayıf kalırlar. Memleketi demokrasi içinde kalkındırma edebiyatında ne kadar kalem aşındırır, mürekkep harcarlarsa harcasınlar, yalnız kendi güçleriyle bu amacı gerçekleştiremezler. Üstelik aydın ve fikir işçileri olarak kendi özel sınıf çıkarlarını da gereği gibi savunup kotaramazlar, sonuç alamazlar.

Ama ne yazık ki, aydınlar ve fikir işçileri için bir imkân daha vardır. Bu, kafa emeği, kol emeği ayrılığında direnip birini öbüründen üstün görmeğe devam etmek ve kendi dar, kısa vadeli zümre çıkarlarını güdüp ilericiliğin, devrimciliğin, kalkınmanın ve demokrasinin lafazanlığı ile yetinmek. Bunun böyle olmasında gerici ve sömürücü çevrelerin de çıkarı vardır; onun için kol ve kafa ayrılığı üzerinde özellikle dururlar, bunların ayrı ayrı kanunlara bağlanmasını doğru bulurlar. Bu ayrılığı sürüp götürmek için aydının, fikir işçisinin üstünlüğüne alkış tutarlar, onlara gerektiğinde işçilerden daha fazla taviz vermek, çıkar sağlamak yoluna da giderler. Aydınlar ve fikir işçileri için işte böyle bir olanak daha vardır; ama şüphesiz çok yanlış, memleket için çok zararlı, hem de kendi uzun vadeli çıkarlarını baltalayan bir yol.

Son olarak şuna da işaret edelim ki, bugün, başta belirttiğimiz yanlış ve zararlı görüşü savunanlar ve İşçi Partisini bir yana bırakıp ikinci bir parti kurma çabası içinde bulunanlar arasında bu ikinci kategoriden aydınlar da elbet vardır. Bunların bir ikinci parti kurma çabası maksatlıdır. İşçi sınıfımızın artık memleketin politik hayatında sesini duyurmak istediğini ve duyurabilecek bir olgunluğa eriştiğini herkes anlamıştır. Şimdi maksat, işçi sınıfının politik alandaki temsilci ve liderlerini daha kalabalık bir gurubun potasında eritip, "Siz işçilerin bu işe aklı ermez; politika, iktisat, bilim işidir, aydının işidir" diyerek işçileri ikinci plana atmak, onları hareketin temeli, itici kuvveti ve yön vericisi olmaktan çıkarmak, ancak zorda kaldıkça ekonomik, sosyal, ya da politik birkaç taviz verip işçi sınıfını oyalamaktır.

Oyalanan işçi sınıfı ile birlikte memleketin sosyal adalet içinde kalkınması, kültürel bakımdan ilerlemesi, o çok özlenip çok lafı edilen "uygarlık düzeyine ulaşması" işleri de yerinde sayacaktır.

Gerek samimi, namuslu, gerçek ilerici aydınlarımızla fikir işçilerimizin, gerekse kol işçilerimizin bu nokta üzerinde önemle durmaları gerekir.

[Yanlış olarak "H.B." imzasıyla yayınlanmıştır]

Öncü, 1 Nisan 1962

Niçin İşçi Sınıfı?

Yıllarca önce, toplum meselelerini konuşurken bir arkadaşım, biraz da sinirlenerek, "canım, okumuş, kültürlü kimselerin memleketi nasıl idare ettiklerini görüyoruz işte" demişti. "Cahil, çoğunun okuma yazması bile olmayan işçilerden ne umulur?"

İşçi Partisi üzerine olan geçenki yazımı okuyanlar arasında aynı şüpheyi [besleyenler] olabilir; hele o yazıda, tarihi-toplumsal şartlar dolayısıyla işçi sınıfının gerçekten de okumuş ve kültürden yoksun kalmış sınıf olduğunu ifade etmiş olduğuma göre, bu tutumumda gizli bir çelişme bulunduğuna inananlar da çıkabilir.

Oysa hakikat gayet basit. İşçi sınıfı dünya nimetlerinden ve kültürden en yoksun, sosyal hiyerarşinin en altında bir sınıf olduğu içindir ki, bütün ileri hamlelerin destekleyicisi ve hatta kaynağıdır. Memleket ekonomisinin kalkınmasından, sanayileşmesinden, demokratik hak ve hürriyetlerden, genel oy hakkından, genel eğitimin sosyal adaletin uygulanmasından işçilerin kaybedeceği hiçbir şey yok, kazanacağı çok şey vardır. Bütün bu ileri hamleler işçi sınıfı yararınadır. Bunun için de dünyanın her memleketinde işçi sınıfı ileriliğin ve gelişmenin savunucusu olmuştur.

Denecektir ki, topraksız ve az topraklı köylü de aynı yoksun durumdadır. Hatta şehirdeki işçiden de daha perişan hali. Neden köylü sınıfı değil de işçi sınıfı ilericidir?

Çünkü köylü sınıfı devrini yaşamış, geri bir ekonominin yarattığı bir sınıftır. Bütün toplumların, bu arada bizim toplumumuzun, kalkınması ancak tarihsel evrimin bu istikametinde gerçekleşebilir; geriye yönelerek, ziraata ve köy ekonomisine dayandırılarak bir toplum kalkınamaz. Genel sosyal gelişme bakımından tarihin artık geçmişe malettiği bir ekonomi sisteminin sınıfı olan köylü, toplumda ileri hareketin kaynağı ve öncüsü olamaz ama, nüfusun çoğunluğunu meydana getiren köylüyü demokratik mücadele dairesi içine, işçinin yanı sıra ve onunla omuz omuza olmadan da ilerilik ve kalkınma hareketi başarıyla yürütülemez. Bunun için işçi hareketi ve siyasi partisi ziraatın kalkınması davasına da el atar, programına ziraat ve toprak işçisi ve köylü ile ilgili maddeleri de koyar. Zaten ekonominin bütün sektörleri ancak ahenkli bir surette birlikte geçinirse, ziraat gerilerde durup kalırsa sanayinin de gelişmesi engelleneceğine göre, sanayi işçisi ırgat ve köylüyü de savunmak zorundadır. İşçi sınıfı, içinde bulunduğu ekonomik-sosyal durumunun zorlanması neticesi, âdeta sosyal bir insiyak, bir altıncı hisle ilericilikten yana olmuş ve henüz kendi durumunun şuuruna varmadığı ve hatta bu durumun tahlili ve izahı yapılmadığı çağlarda bile ileri atılışlar yapmıştır. Mesela klasik demokratik gelişmenin beşiği olan Fransa'da işçiler, Büyük İhtilâlde ve 1831, 1848, 1970 devrimi hareketlerinde burjuvaziyi önce derebeylik düzenine karşı, sonra da orta sınıfları büyük sermaye hâkimiyetine ve krallığa karşı desteklemişler ve bu sınıfların gerilediği anlarda işçiler teşebbüsü ele almışlardır. 1848'de tereddütler içinde bocalayan Fransız Ku-

rucu Meclisi'ne cumhuriyetin 2. ilanını zorla kabul ettiren, sosyal cumhuriyet şiarını savunan, Paris işçileridir. Yine 1870'de Alman orduları Paris kapısına dayanıp burjuvazi yenilgiyi kabule hazırlandığı sırada direnenler ve sonuna kadar direnmek maksadıyla, o zamana kadar tarihin kaydettiği en demokratik bir hükümet sistemini uygulamaya kalkanlar yine Paris işçileriydi.

İngiltere'ye bakarsak, orada da 19. yüzyıl işçi sınıfının demokratik haklar uğruna yaptığı sürekli mücadelenin damgasını görürüz. Şimdi, hepimizin gayet tabii bir insan hakkı gibi kabullendiğimiz; bütün vatandaşlar için genel oy hakkı uğruna İngiliz işçi sınıfı otuz senelik çetin bir mücadeleden geçmiştir.

Ama bugün, bu mücadeleler işçi sınıfına çok pahalıya mal olmuştur; defalarla yenilgiye uğramış, al baştan ederek yeniden uğraşmış, didinmiştir. Bunun bir sebebi, toplumdaki kuvvetler dengesinde işçi sınıfının o zamanlar nisbi kuvvetsizliği idiyse, diğer bir sebebi de teşkilatlanmada ve demokratik siyasi mücadeleyi yürütmekte tecrübesizliği ve bilgisizliğiydi. İşçiler bu durumun farkındaydılar ve bunun için işçi meseleleriyle ilgilenen aydınlara kendilerine yol göstermek için daima başvurmuşlardır. Ama aydınlar işçilerin bu itimadına layık olduklarını ne yazık ki her zaman tespit etmiş değillerdir; ya bilgisizlikleri, sebatsızlıkları, korkaklıkları dolayısıyle, ya da, bilerek veya bilmeyerek, işçi hareketinin karşısında olanların çıkarına hizmet ettiklerinden, aydınların işçi hareketine faydaları yerine zararları dokunduğu çok olmuştur.

Aydınların işçi hareketine ve bunun sonucu olarak da toplumun kalkınmasına ve ilerlemesi hareketine verdikleri zararlardan biri ve başlıcası bugünlerde memleketimizde de çok ileri sürülen sakat bir görüşe dayanılarak girişilmek istenilen teşkilatlanma teşebbüsü cinsinden yanlış hareketlerdir. Bunlara göre memlekette bugünkü düzenden faydalanan küçük bir "mutlu azınlık" vardır. Geri kalanı "halk"dır, "çalışan yığınlar"dır. Esasında bunların ihtiyaçları, istekleri aynıdır. Şimdi bu "yığınlar" partisini beklemektedir. İleri aydınlar bunların önüne düşüp, mutlu azınlıktan gayri bütün kütleleri içine alan geniş çapta bir parti kurmalıdırlar.

Oysa "halk", "yığınlar", "kütleler" kavramlarıyla ifade olunan nüfus topluluğu bir çeşitten (mütecanis) bir topluluk değildir. O da kendi içinden sınıf ve tabakalara ayrılır. Sanayi işçileri, ziraat işçileri, küçük ve orta köylü, zanaatkâr ve esnaf, kafa işçileri ve memurlar gibi aydınlar. Bu sınıf ve tabakaların toplumun tarihsel seyrinde aldıkları yer, oynadıkları ve oynayacakları rol birbirlerinden çok farklıdır. Bunları toplumun gelişmesi ve ilerlemesi hareketinde aktif bir rol oynamaya sevkeder ve bunun ifadesi olarak bir parti kurmaya kalkarken, hareketi bu farklar esası üzerinden teşkilatlandırmak ilk şarttır. Evet, bu sınıf ve tabakaları tek bir hareket halinde birleştirmek gereklidir. Ama bu birleştirmeler, bu sınıf ve tabakaları "halk", "yığınlar" gibi kavramlar içinde düşünerek, bunların çıkar ve isteklerinin bir listesini yapıp "reformlar" dizisi halinde parti programına koyarak yapılamaz. Bu, tarihsel ve sosyolojik gerçeklere aykırı düşer. Böyle bir parti, ergeç küçücük, sözde reformlar peşinde giderek kendini günlük politika oyunlarına, kombinezonlara, tavizlere, talifçiliğe kaptırır. İşçi sınıfı hareketi ve onunla birlikte bütün memleketin gerçek kalkınma ve ilerleme davaları bir yanda kalır.

Partinin böylece yönünü şaşırmaması için, tarihsel gelişme vetiresi en sağlam

olan işçi sınıfına dayanması, diğer sınıf ve tabakaları işçi sınıfı etrafında toplayıp birleştirmesi, bunların tarihi gelişmedeki yer ve rollerini asla unutmaması gerekir. İşçi sınıfı yalnız kendi dar çıkarlarına (ücretler, iş şartları vb) değil, toplumun bütününün kalkınma, ilerleme, demokrasi ve kültür davalarının savunucusudur.

["B.H." imzasıyla]

Öncü, 25 Nisan 1962

Benim anladığıma göre esas mesele kısaca şu: Sosyalizmden yana görünen aydınlarımızın pek çoğu -özellikle yazılariyle fikirlerini belli edenler- sosyalizmi öncelikle bir işçi sınıfı ideolojisi ve hareketi olarak görmüyorlar ve bunun için de işçi sınıfı ile kader birliği edip işçi hareketlerinin ve teşekküllerinin içinde yer almak ve çalışmak gerekliliğini duymuyorlar.

Bu sosyalist ya da sosyalist eğilimli aydınlarımız işçilere sempati duyuyorlar, işçi haklarını savunuyorlar, işçi haberlerine yayın organlarında yer veriyorlar, hattâ bir partiyi, bir hareketi işçi teşekküllerine, işçilere "dayandırmak"tan da söz açıyorlar, ama yine de bütün bunlar sosyalizmi yukarıda kısaca belirttiğimiz anlamda anlamak ve ona göre davranmak değildir. Bu aydınlarca işçi hareketleri ve teşekküller sosyalist hareketin bir unsurudur -hattâ önemli bir unsuru olduğunu da kabul ederler- ama nihayet sadece bir unsurudur. Sosyalizmle ilgilenen ve sosyalizmden yararlanacak olan diğer emekçilere ve aydınlara kıyasla işçi sınıfının özel bir durumu ve rolü olduğunu kabul etmezler. Onların düşünüşünde aydınlar bilgili, uzman aydınlar, "kadro", daha ağır basar.

Büyük bir kısım aydınlarımızın durumunun bir merkezde olduğunu gösteren objektif olaylar vardır. Örneğin bu aydınlarımızın Türkiye İşçi Partisi karşısında tutumları ve davranışları. İşçilerimiz bir buçuk yılı aşkın bir zaman önce sırf kendi teşebbüsleriyle, hiç bir resmî makamın, teşekkülün kanadı altına sığınmadan ve söz konusu aydınlara da başvurmadan bir parti kurdular. Bu kuruluş olayı kendi başına yakın tarihimizin en önemli politik-sosyal olayıdır. Bir kez, bütün öbür partiler bir yavrulama ve miras yoluyla hep iktidardaki tek bir partiden doğma, ya da gelme olduğu halde bu, alttaki yığınların kurduğu tek bağımsız partiydi. Daha önemlisi, işçilerin sosyal-politik şuurlanma ve teşkilâtlanmada yeni bir gelişme basamağına eriştiklerini gösteriyordu. Beklenirdi ki, bizim ilerici, sosyalist aydınlarımız, bu partiyle hemen yakından ilgilensinler, desteklesinler, yardım etsinler, saflarında yer alsınlar. Oysa hiç de öyle olmadı. Parti bütün bir yıl kendi haline bırakılmış, bir genel başkandan bile yoksun kalmıştır. Derken işçiler yine kendi teşebbüsleri, arayıp taramalarıyla aydın bir genel başkan buldular. Parti canlandı, çalışmalarına hız verdi, ama basındaki aydınlarımızda genellikle ayni ilgisizlik sürüp gitti ve gidiyor. İlerici, sosyalist olarak basında boy gösteren, ya da memleketçe tanınmış aydınlarımızın ne partiye girdiğini, ne de fikra, makale ve yayın organlarında -bir ikisi hariç- bu partiden söz açıldığını, desteklendiğini görüyoruz.

Bu bağımsız halis işçi partisi ilgi ve destek görmediği gibi üstelik bir de "dar sınıf çıkarı" güden bir parti olarak anlaşılıp horlandı bile. Ve bütün "zinde kuvvetleri" birleştirmek ve sosyalizmi dar bir sınıf hareketi olmaktan kurtarıp özellikle aydınları da içine alan geniş bir sosyalist hareket yaratmak gerekçesiyle başka bir parti kurmaya kadar gidildi. Sanki işçi sınıfı partileri sadece işçilerin günlük meseleleri ve

çıkarlarıyla ilgilenir ve uğraşırmış, istenilen birleşme ve genişleme işçi partisi çerçevesi içinde yapılamazmış gibi. Oysa gerek dünya işçi haraketleri ve partilerinin tarihi ve gerekse bizim işçilerimizin bu günkü durumları ve davranışları, bir kısım aydınlarımızın işçi sınıfı ve partisi karşısındaki bu tutumunun yanlışlığını açıkça gösteriyor. İşçi sınıfının iktisadî mücadele vasıtası olup ücretler, iş şartları gibi "dar sınıf çıkarları" ile uğraşan sendikalar bile son zamanlarda memleket kalkınmasından toprak reformuna ve Köy Enstitülerine kadar bütün memleket sorunları üzerinde görüşlerini belirtmeye başladılar ve bu görüşler, daima, bu konularda ileri sürülen en olumlu, en ilerici görüşler oluyor.

Tavizci politikacılar karşılarında teşkilâtlı, sesini duyurabilen tek kuvvet olarak işçileri buluyorlar. İşçi Partisi ise yeni tüzük ve proğramiyle hiç de "dar bir sınıf çıkarı" partisi olmadığını, tam tersine, ekonomik ve kültürel kalkınmanın gerçekleşmesi için gerekli temel reformları yapabilecek nitelikte tek parti olduğunu gösteriyor ve parti işçiler arasında tutunuyor, yayılıyor.

Sosyalist fikirleri yaymak üzere dernekler kurulmasına, yayın organları çıkarılmasına kimse bir şey demez, eğer önce mesele doğru kavranmış ve doğru konulmuşsa. Yapılan itiraz bu sonuncu nokta üzerindedir. Sosyalist hareketi, yayınlar, dernekler, konferanslar ve daha başka propaganda vasıtalariyle sosyalist fikirlerin toplumda yayılması, sosyalist fikirleri "samimiyetle benimseyenlerin" isterlerse bir siyasî partiye, isterlerse bir derneğe girerek faaliyette bulunması şeklinde anlamak ve anlatmak yanlıştır. Bu yollardan sosyalist hareket asla gelişmez ve toplumun gidişinde tesirli, kuvvetli bir rol oynıyamaz. Meseleyi sosyolojik açıdan görüp öyle vazetmek ve davranışlarımızı ona göre ayarlamak zorundayız.

Böyle olunca şu basit sosyolojik gerçekleri hatırlamamız gerekir:
1) Toplumun temel birimleri sınıflardır, 2) Sosyal sınıfların hepsi toplumda ayni derecede önemli, tesirli rol oynamazlar, 3) İki büyük kutup sınıf, istihsal vasıtalarının mülkiyetine sahip sermayedar sınıfiyle bu çeşit mülkiyete sahip olmayan ve bu sınıfa iş gücünü satarak geçinen işçi sınıfıdır. Diğer sınıflar bu iki kutup sınıflar arasında ve bunlardan birine şu veya bu derece yakınlaşıp bağlanarak yer alırlar.

Şimdi, liberal ekonomi, özel teşebbüs yararına devletçilik, mevcut düzeni muhafaza için devletin ekonomiye müdahalesi, istihlâki artırarak, krizleri önleme nazariyeleri ve hareketleri sermayedar sınıfın iktisadî ideolojisini ve çabalarını ifade eder, kısaca "emekten yana ve emeğin iştirakiyle devletçilik" olarak tarif edebileceğimiz sosyalizm ise işçi sınıfının ideolojisini ve iktisadî-politik hareketini ifade eder. Bunun için sosyalizm bir işçi sınıfı hareketi olarak düşünülmelidir.

Ama işçi sınıfı, emeğiyle değer yaratan, toplumdaki ilerletici gelişmelerin doğurduğu bir sınıf olduğundan, ve de maddî ve kültürel dünya nimetlerinden büyük ölçüde yoksun bulunduğundan, onun ideolojisini teşkil eden sosyalizm ayni zamanda toplumun büyük çoğunluğunun; hattâ toplumun bütününün de yararınadır.

Toplumda sosyalist fikirler işçilerden önce aydınlar arasında yayılıp tutunabilir; aydınlar sosyalizmin ne olduğunu işçilerden daha iyi bilebilirler, ama yine de aydınlar kendi başlarına sosyalist hareketi yürütüp gerçekleştiremezler; çünkü aydınlar bir sosyal sınıf değildirler; iktisadî-politik kuvvetleri yoktur: aydınlar ancak sosyal

sınıflardan birinin bilerek, ya da bilmeden temsilciliğini ve sözcülüğünü ederek toplum hayatında bir rol oynarlar. Sosyalist aydınlar işçi sınıfının sözcüsü rolündedirler, bu sözcülüğü en doğru ve isabetli bir şekilde yapabilmek, fikirleri uygulama safhasına geçirebilmek, toplumun gidişine imkânları nisbetinde tesir edebilmek için işçi sınıfıyla kader birliği edip onun safında yer almak zorundadırlar.

Diğer taraftan işçi sınıfı da ne kadar kuvvetli olursa olsun dâvasını yürütmek için diğer sosyal sınıflara, emekçi yığınların, fakir köylülerin ve namuslu sosyalist aydınların yardımına ve işbirliğine muhtaçtır ve sosyalizm işçi sınıfı kadar bu sınıf ve zümrelerin de yararınadır. Kısacası, sosyalist hareket işçi sınıfının sınırlarını aşan bir harekettir ve aşmalıdır da. Ama bu hareket içinde işçi sınıfı ile diğer sınıf ve zümreler ayni yeri almaz, ayni önemi taşımazlar; hareketin esas yaratıcısı ve sürücüsü işçi sınıfıdır, diğer sınıf ve zümreler işçi sınıfına bağlandıkları nisbette etkili olurlar.

Sosyalizm meselesi böyle anlaşılıp vazedildikten sonra -ve bu anlayışa göre hareket etmek şartiyle- elbette ki parti, dernek, yayın organları yoluyla hareketin genişletilip kuvvetlenmesine çalışılabilir ve fertler kendi özel durumlarına göre şu, ya da bu faaliyet alanını seçebilirler. Ama basında çıkan yazılara bakılınca, aydınlarımızın çoğunun bugüne kadar davranışları sosyalizmi böyle anladıklarını göstermiyor.

Bu çeşit tartışmalar birbirimizle uğraşmak, birleşmesi gereken ilerici kuvvetlerde bölünmelere sebep olmak da değildir. Hareketin yürümesi için fikirlerde duruluğa, açıklığa varmak şarttır. Fikir karışıklığından, görüş ayrılıklarını seçememekten, ya da bu ayrılıkların önemini kavramamaktan doğan bir birlik ve beraberlik gerçek bir birlik değildir ve karışıklığı artırmaktan başka bir işe yaramaz. Sosyal hareketler, hem dıştaki şartlar ve kuvvetlerle mücadele edip, hem de içte fikir tartışmaları ve mücadeleleri yaparak kuvvetlenip durulaşırlar.

Vatan, 22 Ağustos 1962

Türkiyede Burjuvazi Yok Mu?

[Derginin notu] Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinin eski hocalarından sosyolog Behice Boran, YÖN'de çıkan Cahit Tanyol'un görüşleri ile ilgili bir siyasî not üzerine aşağıdaki yazıyı gönderdi. Faydalı tartışmalara yol açacak olan yazıyı memnuniyetle yayınlıyoruz.

Behice Boran, YÖN'den de söz ettiği için bu konudaki görüşümüzü bir iki kelimeyle açıklamayı uygun bulduk. Bu konulara, çok daha geniş ölçüde tekrar döneceğiz.

Tanyol'un yazısı bizim için, Türkiye'de Batıda olduğu gibi iktisadî kalkınmayı yürütecek vasıfta bir burjuva sınıfının bulunmadığını, devletin mutavassıt bir sınıf tarafından yağma edildiğini göstermesi bakımından ilgi çekici. Böylece, karma ekonomi masalı suya düşüyor. Fakat YÖN'ün bahis konusu yazısında da belirtildiği gibi, Türkiye'de bir cins burjuva sınıfı mevcuttur ve Batı anlamında bir burjuva sınıfı ve kapitalizm hızla gelişmektedir. Bu kapitalist gelişmeyi gördüğü içindir ki YÖN; sosyalizmin savunucusu olarak çıkmıştır. Yalnız memleketimizdeki kapitalizm, bugünkü safhada az gelişmiş bir kapitalizmdir. Türk sosyalistlerine düşen, XIX. Yüzyıl Batı şemasının memleketimizde aynen tekrarlanacağını düşünmek yerine, Türkiye'nin 1962 yılındaki objektif şartlarını ortaya koymak ve sosyalizme geçiş yollarını araştırmak olsa gerektir. YÖN, önümüzdeki sayılarda bunu yapmaya çalışacaktır.

Prof. Tanyol, Türkiye'de burjuva sınıfı üzerine bir yazı yazmış, YÖN de 22 Ağustos 1962 tarihli sayısında bu yazıyı özetleyip övüyor. Yazının nerede yayınlanmış olduğu bildirilmediğinden ben yazıyı bulup okuyamadım, ama beni asıl YÖN'ün gösterdiği tepki ilgilendirdiğinden yazıyı YÖN eleştiricisinin anladığı ve özetlediği şekilde söz konusu etmekte bir mahzur görmedim.

YÖN eleştiricisi "Tanyol'a göre bizde Batıdaki gibi bir burjuva sınıfı olmamıştır" diyor ve kendisi de yazının daha aşağılarında "Bizde Batıdaki anlamda bir burjuva sınıfının olmadığı muhakkak" yargısını kesinlikle veriyor. Bana kalırsa bu konuda ben önemli ayrıntılara daha fazla dikkat ederek, Batıdaki gibi bir burjuva sınıfı yoktur ama batı anlamında bir burjuvazi vardır ve gelişmektedir demek daha doğru olur. Ve bu, kelimelerde bir kılı kırk yarma hareketi de değildir.

Memleketimizde Batıdaki gibi bir burjuva sınıfının bulunmadığını söylemek sosyolojik bir keşif olmasa gerek. Geri bir memleket olduğumuzu, hızla kalkınmak zorunda bulunduğumuzu şu son seneler durmadan tekrarlıyoruz. Geri, sanayileşmemiş, fakir bir toplumda batıdaki gibi bir burjuva sınıfı olur mu? Öyle bir burjuva sınıfı ancak batıdaki gibi sanayileşmiş, gelişmiş kapitalist toplumlarda olur.

Bizim burjuvazinin batıdakine benzemediği, "Aracılıktan kolay para kazanmaya alışmış, şahsi çıkarı şahsi teşebbüs namı altında savunan zümreler" oldukları için (Batıdakiler şahsi çıkarı, şahsi teşebbüs olarak savunmuyorlar mı?) Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir rol oynıyamıyacakları iddiasında da aynı muhakeme hatası

var. Bizim burjuvazi batınınki gibi olsaydı zaten memleket kapitalist düzende sanayileşmiş, teknikte ve kültürde o sisteme has ilerlemeleri kaydetmiş olurdu. Artık kalkınma, sanayileşme meselelerinin sözü edilmez, bizim toplum da batı kapitalist memleketlerinin karşılaştıklarına benzer meselelerle uğraşırdı.

Hele aradaki farkı bir "mülkiyet anlayışı farkı" olarak izah etmek büsbütün su götürür bir iddia. Batıdaki ferdi, hususi mülkiyet anlayışı mı burjuva sınıfını doğurmuştur. Yoksa burjuvazinin büyüyüp kuvvetlenmesi mi hususi mülkiyet anlayışını doğurmuş ve perçinlemiştir? Avrupada hususi mülkiyet anlayışının ve hukukunun tarihi tetkikini yapmaya kalkışacak olsanız bunu ister istemez burjuvazi sınıfının doğup büyümesine, bu sınıfın gelişmesini de ticaret ve sanayinin gelişmesine, bu sonuncuyu da ticaret ve sanayi teşvik edici tarihi şartların meydana gelmesine bağlıyacaksınız.

Böylece hususî mülkiyet anlayışı diğer sosyal hâdiseleri izah eden bir sebep veya müstakil faktör olmaktan çıkıp kendisi toplumun yapısında yer alan önemli, temel değişmeler silsilesinin bir sonucu olarak görülecektir. Zaten metodolojik prensip olarak da, sosyal değişme ve gelişmeleri hukuki olaylar ve müesseselerle izah etmek sosyolojide tutunmuş bir metod değildir.

Osmanlı İmparatorluğunun sosyal evrimde neden geri kaldığı meselesi, üzerinde derinlemesine tarihi araştırmalar yapılacak bir meseledir. Burada genel olarak şu üç noktaya işaret edebiliriz.

1) Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve genişleme devirleri dünya tarihinin öyle bir devresine rastlamıştı ki, Osmanlı İmparatorluğu merkezi bir feodalite olarak bir anakronizm teşkil ediyordu. Avrupada dünya tarihinde ilk defa olarak kapitalist sistemi yaratacak olan sosyal değişmelerin başlangıcı tâ XI. Yüzyıla kadar uzanır. Bu yüzyıldan sonra Avrupada nisbi sükûn ve istikrarın yerleşmesile iç ticaretin ve şehir hayatının başlaması, Haçlı Seferlerinin ticareti teşviki, coğrafi keşifler, Okyanuslar aşırı ticaret ve yeni pazarlar, Amerika'dan altın ithali gibi faktörlerin tesiriyle Avrupa feodaliteyi arkada bırakıp kapitalist düzenin ilk safhasında gelişirken biz genç bir toplumun bütün enerjisiyle merkezî feodal bir imparatorluk kuruyorduk. Bu, bilimsel anlamiyle bir tarihi "tesadüf" idi; yani birbirinden bağımsız, kendi sosyal kanunlarına tâbî olarak gelişen iki ayrı olaylar serisinin zaman ve mekânda birbirine ulaşması ve kesişmesiydi.
2) Avrupanın doğu ile ticaretinin anayolları üzerinde bulunan Osmanlı imparatorluğu toprakları yine bu durumlarını muhafaza etselerdi Osmanlı İmparatorluğu komşu Avrupada yer almakta olan değişmelerin belki de tesirinde kalır ve dışla olan münasebetler sonunda içte de aynı istikamette gelişmeler baş gösterebilirdi. Oysa coğrafi keşifler sonucu Akdeniz havzası memleketleri eski ticari önemlerini kaybetti, Avrupanın ticareti okyanuslar aşırı ticaret halini aldı ve Anadoludaki büyük ticaret ve el sanayi merkezleri zamanla söndüler, ekonomik ilerleme yerine gerileme kaydedildi.
3) Bu iki sebebe, artık istilâlar devrini çoktan arkada bırakmış ve millî toplumlar halinde teşkilâtlanmış Avrupanın Asyadan bu yeni gelen, dinleri başka istilâcıları Avrupa camiasından atmak çabası ve Osmanlıların da din taassubu

ve kuvvetten doğan kendini beğenmişlikle Avrupaya sırt çevirmeleri, yardımcı bir faktör olarak eklenebilir.

Osmanlı İmparatorluğunda mülkiyet anlayışının Avrupadakinden farklı olduğu fikri de tartışılabilir bir konudur. Osmanlı İmparatorluğunun son devrelerindeki mülkiyet anlayışı ve düzeni zamanın Avrupasındaki hususi mülkiyetten elbette farklıydı; ama farklı olmasının sebebi, Osmanlı İmparatorluğu çöküş devrinde feodal bir toplum durumundayken zamanın Avrupasının feodal safhayı aşmış, kapitalizmi geliştiriyor olmasıydı. Osmanlı İmparatorluğundaki mülkiyet anlayışı feodal Avrupanınki ile kıyaslanırsa -kıyaslanması gereken de budur- o zaman aradaki farkın mutlak olmadığı görülür. Roma İmparatorluğundan sonra Batı Avrupa'yı istilâ edip yerleşen kavimlerde toprak, şefin etrafındaki kumandanlara yaptıkları hizmet karşılığı veriliyor fakat şefin -kıralın- bütün topraklar üzerindeki mülkiyet ve hükümranlık hakkı hukuken mahfuz kalıyordu. Meselâ, Avrupa feodalitesinin klâsik örneği sayılan Fransada durum böyleydi. Toplumun o zamanki ekonomik-teknik şartları kuvvetli merkezî hükümetlerin kurulup tutunmasını engellediğinden uzun yüzyıllar boyunca Fransa kıralının bu merkezî hükümranlık hakkı daha ziyade nazariyede kaldı ve beyler topraklarının fiilen sahibi ve müstakil idarecisi ve kumandanı haline geldiler. Ama vaktaki burjuvazi kuvvetlenmeye ve bütün memlekete şamil merkezî bir hükümeti mahallî derebeylik sistemine tercih etmeye başladı, o zaman kırallık müessesesi ekonomik-politik kuvvet olarak bu sınıfa ve hukuken de uzun müddet arka plânda kalmış merkezî hükümranlık hakkına dayanarak derebeylerine mücadele açtı, sonunda da kazandı.

Osmanlı İmparatorluğunda sosyal düzenin idare eden ve edilen farkına dayandığı noktasına gelince, feodal sistemin insanlar üzerinde doğrudan doğruya kurulmuş bir siyasî hakimiyet şekli ve bu hakimiyetin şahsi münasebetler hiyerarşisi halinde belirtisi olduğu bilinen bir gerçektir.

Kıral ile beyler ve beyler hiyerarşisinin basamakları arasındaki münasebetler sadakat yeminine bağlı özel bir merasimle kurulan şahsî bir münasebetti. Bu münasebet bir taraftan bir toprak mülkiyeti münasebetini, öbür taraftan da askerî, sivil görevlerin tesbiti ve tayini münasebetini ifade ediyordu. Kıral veya beylerle tab'aları arasındaki münasebet de idare eden ve edilen münasebetiydi ve bunlar arasında da bir takım şahsi hukuk münasebetleri mevcuttu. Osmanlı İmparatorluğu merkezî de olsa yine bir feodalite olduğundan orada da idare eden-edilen farkı ve bunlar arasındaki şahsî münasebetler sistemi ön plânda yer alıyordu.

Toplumda gayri şahsi münasebetlerin ağır basması, yani eşya arasındaki münasebetlerin -emtea mübadelesinin- insan münasebetlerini tayin etmesi kapitalist sistemin gelişmesiyle kendini belli eder.

Mahallî veya merkezî olsun feodal sistemin insanlar üzerinde doğrudan doğruya kurulmuş bir siyasî hâkimiyeti ve bu hâkimiyetin şahsî münasebetler hiyerarşisi halinde belirtisini ifade etmesi feodal toplumlarda sosyal sınıflar olmadığı anlamına gelir mi? Elbet hayır. İstihsal münasebetleri sisteminin mevcut olduğu, nüfusun bu istihsal sistemindeki farklı mevkilere göre çeşitli gruplara ayrıldığı ve bu gruplardan fiilen istihsalde bulunup değer yaratan grupların ancak kıt kanaat geçindikleri, konak ve saraylarda samur kürkler içinde yaşayanların ise sosyal gelirden aslan payını

aldıkları bir toplum düzeninde sosyal sınıflar yoktur da ya ne vardır? Sosyal sınıflar bu sözünü ettiğimiz gruplar değildir de ya nedir? Prof. Tanyol bu konuda ne diyor bilmiyorum ama, bazılarınca Osmanlı İmparatorluğunda sınıf yokmuş da zengin-fakir farkı varmış. Bu da ne demek oluyor? Sınıf farkı olmaksızın zengin-fakir farkı nasıl meydana gelmiş? Yoksa Osmanlı İmparatorluğu sosyalist bir toplumdu da herkes emeğinin değerine göre kazanıyor, konak ve saraylarda samur kürkler içinde yaşıyanlar çok değerli emekleri karşılığı mı bu kadar yüksek gelir elde edebiliyorlardı?

Feodal toplumlar sınıflı toplumlardı, ama feodal toplumun sınıf düzeni elbette kapitalist sistemin sınıflarından farklıydı. Aradaki önemli farklardan birisi, feodal düzende, idare eden-edilen siyasî farklılaşması ile iktisadî sınıf farklılaşmasının doğrudan doğruya birbirine tekabul etmesidir. Modern kapitalist toplumda devlet toplumun bütününden bir işbölümü prosesüsü sonucu ayrılmış, kendine has bir mekanizma ve bunu temsil eden bir memurlar kadrosu -bürokrasi- meydana getirmiş ve bu mekanizma ile bürokrasi gittikçe büyümüştür.

Tipik feodal düzende bu yoktur. Batıdaki mahallî derebeylik düzeninde beyler topraklarının hem sahibi ve gelirinin aslan payını alanı, hem de yöneticisi, yargıcı ve kumandanı mevkiindeydiler. Siyasî, askerî ve iktisadî fonksiyonlar aynı şahısta birleşmişti. Merkezi bir feodalite örneği olan Osmanlı İmparatorluğunda devlet mekanizması azçok bir farklılaşma gösteriyordu, ama yine de topraklar askeri fonksiyon karşılığı gelirinden faydalanılmak üzere dağıtılıyor, fethedilen yerlerdeki mahallî feodal düzenlere pek dokunulmadan bunlar merkeze bağlanıyor ve yerli nüfuzlular daima merkeze kafa tutan, kendi başına buyruk beyler olmak istidadını gösteriyordu. Bütün Osmanlı Tarihi mahallî kuvvetlerle merkezin mücadelesi tarihidir. Nazari hukuk bakımından durumları ne olursa olsun mahalli nüfuzlular, hem toprağın fiilen sahibi, hem de o topraklar üzerinde yaşayanların askeri ve mülki idarecisi durumunda idiler. Kısacası feodal düzende -merkezî şekli dahi olsa- idare eden ve edilen farkı aynı zamanda bir sınıf farkıydı.

Eski feodal düzeni çökmüş ama tam tasfiye olmamış, kapitalist sisteme girmiş ama geliştirememiş bizim gibi toplumlarda siyasî ve iktisadî kuvvetin doğrudan doğruya aynı ellerde birleşmesi durumu yeni bir şekil alarak devam ediyor. Prof. Tanyol'un memurlar aristokrasisi dediği de bu. Siyasî-idari mekanizmanın özellikle üst basamaklarında yer alanlar için siyasî nüfuz aynı zamanda iktisadî çıkar sağlama vasıtası oluyor. Taahhütler, ihaleler, şirketlere iştirâkler, yakınlarına şirket kurdurmalar, devlet teşekküllerini özel çiftlik gibi kullanma yollarından zenginleşen, hem siyasî, hem de iktisadî kudreti ellerinde birleştiren bir sınıf meydana geliyor. Siyasî nüfuzu iktisadî kudret elde etmek için kullanmak bize has olmayan, bizim durumumuzdaki yarı feodal, yarı kapitalist toplumların belirli bir farkı olmalı ki, son yıllarda sosyalist literatürde "bürokratik burjuvazi" diye bir terim kullanılmaya başladı.

Şimdi, memleketimizde feodal düzen kalıntıları devam edegelmekle beraber, kapitalist istihsal düzeninin de girmiş ve Cumhuriyet devrinde gelişmiş olduğu bir gerçektir. Hususî mülkiyet de bütün ayrıntılarıyla müesseseleşmiştir. Ama Batıdakine kıyasla kapitalist istihsal sistemi ve burjuva sınıfı güçsüzdür, gerekli sanayileşmeyi

sağlıyamamıştır ve sağlıyamayacaktır da, o başka. Yalnız, var ve bir derece de gelişmiş olduğu muhakkak. Onun için diyorum ki bizde batı anlamında bir burjuvazi var ama, bu burjuvazi batıdaki gibi güçlü değil. Bununla beraber, batıdaki gibi güçlü, gelişmiş değil diye bizim burjuvaziyi küçümsemek doğru olmaz. Sosyal sınıfları önce kendi toplumlarına nisbetle değerlendirmek gerekir ve bizim burjuvazimiz de bizim toplumun çapına göre bir burjuvazi. Bugünkü politik düzenin ise bu burjuva sınıfına dayandığı ve onun yararına olduğu apaçık. Basınımızda enine boyuna belirtildiği üzere, plânlama, devletçilik, vergi reformu, hep özel teşebbüs için. Hatta ilk bakışta burjuvaziye karşı işçi sınıfının yararına gibi görünen tedbirler bile nihai amaçları bakımından yine burjuva düzeninin desteklenmesi ve muhafazası için yapılıyor. İşçi hareketinin ve haklarının artık eskisi gibi baskı altında tutulamıyacağını anlıyan burjuvazinin uyanık tabakaları ve onların yabancı akıl hocaları memlekette hızla gelişme istidadı gösteren işçi hareketini asgari ücret, sosyal sigorta, toplu sözleşme v.b. tedbirlerle yetinen dar bir sendikacılık hareketi içinde tutmak, bu hareketin siyasî bir mahiyet alıp sosyalist bir yön tutmasını önlemek amacını güdüyor.

Sonra şu çok söz konusu olan ve şikâyet edilen toprak ağalarını alalım. Tarımda feodal atıklar süregelmekte olmakla beraber ağaların eski feodal beyler durumunda olmadığı, büyük derecede burjuvalaşmış oldukları da meydanda. Dış piyasalar için istihsalde bulunan, makineli tarım yapan Cadillac'lı güney toprak ağaları artık tarımda kapitalist istihsal sistemini uygulayan büyük burjuva çiftçilerdir. Bunların çiftliklerinde çalışan tarım işçileri ise henüz sanayi işçileri kadar bile kanunlarca korunmuş durumda değillerdir. En acımasız sömürme bu tarım sektöründedir. Söz buraya gelince, Türkiye'de burjuva sınıfı yok demenin sadece yanlış değil, aynı zamanda zararlı olduğu da beliriyor. Zaten bu mesele üzerinde durmak lüzumunu duyuşum da ondan.

Tarih ve sosyolojiyi ilgilendirir akademik bir konu gibi görünen "Türkiye'de burjuvazi var mı yok mu?" meselesinin gerçekte pratik, aksiyon için taşıdığı önemli neticeleri vardır. Türkiye'de batı anlamında hususî mülkiyet ve burjuvazi yoksa, tabiî o zaman burjuvazinin karşı kutbu işçi sınıfı da yok demektir. İşçi sınıfı olmayınca da, bir işçi sınıfı ideolojisi ve hareketi olarak sosyalizm söz konusu olamaz. O zaman sosyalizm, toplumda gerçek bir dayanak ve kuvvetten yoksun, havada kalmış, bir takım "hayırperverane" fikirler ve dilekler sistemi, veya bir seçkinler kadrosu yönetimi hülyası olmaktan ileri geçmez. Bizim yoktur deyip de aslında var olan burjuvazi de bunu ister zaten. Yürütmek istediği demokrasi oyununda, "Her çeşitten partimiz var, bakın görün sosyalistlerimiz de var" demek işine gelir. Burjuvazinin sınıf çıkarlarına zarar vermiyen, aydınların kendi aralarında tartışıp oyalandıkları bir sosyalizm.

Unutulmamalı ki, en nazarî, felsefî, soyut görünen meseleler bile pratik ve aksiyon için önemli neticeler taşır. Türkiye'de sosyalist hareketin kuvvetlenmesi için fikirlerin açıklığa, duruluğa, keskinliğe kavuşması ve en soyut fikirlerin bile aksiyon için daima bir anlam taşıdığına çok dikkat edilmesi şarttır.

Yön, Sayı 39, Eylül 1962

Memleket Kalkınması ve Aydınlar

I. Kalkınma Dâvamız Bir "Kadro" Dâvası mıdır?

Memleketimizin 1950-60 arası esas meselesi "rejim dâvası" olarak görüldü; çare olarak da "hukuk devleti"ni ve "batı anlamında demokrasi"yi memlekete yerleştirmek tezi savunuldu. 27 Mayıs ihtilâlinden sonra bu düşünce ile yeni Anayasa yapıldı. Bütün mesele iktidarda olanların ellerinde tuttukları siyasî kuvveti kötüye kullanmalarına, partizanlığa mâni olmak gibi görülüyor, iktidar hukuk kaideleriyle sınırlanır, disiplin altına alınırsa esas mesele halledilmiş olur, sanılıyordu. İşte o zaman muhalefet ve basın serbestçe vazifesini görür, vatandaş hakları baskı ve müdahaleden kurtulur, ortalık gül gülistanlık olurdu.

Seçimlerden sonra iktidar askerî idareden sivil idareye geçince bir de görüldü ki memleketin siyasî düzeninde pek değişmiş bir şey yoktur, eski hal hemen hemen bütün belirtileriyle yeniden su üstüne çıkmıştır. Meseleyi bir hukuk düzeni, kanunlar meselesi olarak görmenin ve anlamanın yanlışlığı apaçık belirmiştir.

Şimdi bir kısım aydınlarımıza memleket şöyle bir çıkmaz içinde görünüyor:

1. Anayasa "demokrasi içinde hızla kalkınma" için gerekli hukukî temelleri atmış, vatandaşa demokratik siyasî ve sosyal hakları tanımış bulunuyor.
2. Ama bu hak ve hürriyetlerin ve kalkınma imkânlarının pratikte gerçekleşmesi bir takım ekonomik ve sosyal reformların başarılmasını gerektiriyor.
3. Oysa mevcut partilerde kontrol mevkilerini bu reformları kendi çıkarlarına uygun bulmayan sosyal sınıfların adamları tutmuş bulunduğundan, bunlar halkın cahilliğini ve geri eğilimlerini sömürerek, ekonomik baskı ve oy avcılığı ile kendi temsilcilerini parlamentoya seçtiriyorlar. Bu şekilde meydana gelen Meclis ve hükûmet de temel meselelere el atacak yerde politika oyunlarıyla vakit geçiriyor.

Kısacası, ünlü deyimle "halk tarafından ve halk yararına bir halk idaresi" olan demokrasi bizde bugünkü şekliyle halk aleyhine bir netice veriyor. Demokrasinin gerektirdiği seçim usulünün uygulanması demokrasinin gerçekleşmesine ve yerleşmesine engel oluyor.

Öyleyse bu fasit daireyi kırmak gerek. İşbaşına "çirkin politikacılar" değil, aydın, bilgili, memleket meselelerini ehliyetle halledebilecek vasıfta bir "kadro" geçmelidir. Bütün mesele, bir kaç yüz ya da bir kaç bin idealist aydından müteşekkil küçük bir kadronun silâh kuvvetiyle iktidara gelip yine silâh kuvvetiyle iktidarda kalarak memleket meselelerini kısa yoldan ve temelinden halletmesi olarak görülüyor.

Birçoklarına ilk bakışta bu, cazip, mümkün, hatta tek çıkar yol gibi görünüyor. Ama böyleleri şu soruların üzerinde gerektiği kadar önemle durmuyorlar ve bunlar doğru cevaplandırmıyorlar: 27 Mayıs ihtilâlinden sonra bu neden mümkün olmadı? 22 Şubat teşebbüsü neden daha büyük bir bozguna uğradı? Artık meşhur olan deyimle neden "27 Mayıs'ta fırsat kaçırıldı?"

Bu soruları şu ya da bu kişisel olayla, kötü tesadüflerle, sübjektif faktörlerle cevaplandırmak yetersizdir. Meseleyi daha da derinlemesine sosyolojik bakımdan ele almak gerekir.

Bir kez aydın ve idareci "kadro"yu toplum hayatının ve şartlarının dışında ve toplumun gidişine dıştan tesir edilebilir bağımsız bir faktör olarak görmek yanlıştır. Kadroların yetişmesi ve yetişen kadroların vasıfları ve ehliyeti toplum şartlarına bağlıdır. Bir toplumda ilerici akım ve hareketler, bilim hayatı ne kadar gelişmişse ve aydınlar bu akım ve hareketlerde ne derece aktif olursa kadrolar da o derece aydın, ilerici ve bilimli olurlar. 27 Mayısta ve sonraları istenilen ve gereken vasıfta ve kuvvette bir kadro çıkıp işlere el komadıysa böyle bir kadro yoktu veya çok yetersizdi de ondan. Toplumdaki karşılıklı sebep-netice zincirlemesinde "kadro" bağımsız bir faktör değil bağımlı, "tâbi" bir faktördür.

İkinci sosyolojik gerçek şu: mevcut kadroların bildikleri ve yettikleri kadar olsun bir iş başarabilmesi için mutlaka toplum hayatının ve gelişmesinin tâbi olduğu kanunlara uygun hareket etmeleri şarttır. Bazı tarihî vaziyetlerde yalnız silâh kuvvetiyle iktidara gelinebilir ama yalnız silâh kuvvetiyle iktidarda kalınamaz. İktidarlar ergeç, ister istemez, toplumdaki nüfuzlu gruplara -sosyal sınıflara- dayanırlar. İyi niyetli, ama politikada tecrübesiz ihtilâlci kadro çok geçmeden mevcut sistemdeki nüfuzlu çevrelerin, üst sınıfların tesiri altında kalırlar. İktisaden kuvvetli sınıflar ağır basarlar ve bu çevrelerin politikada, basında, akademik kariyerde itibarlı ve şöhretli sözcüleri vardır; bunlar genç ihtilâlcilerin omuzbaşında durup öğüt verirler. Zaten yukarıda kadroların yetişmesi konusunda belirttiklerimize göre sadece silâh kuvvetiyle iktidarı ele alan ihtilâlci kadro da fikir, bilgi ve politik formasyon bakımından yeterli değildir ve bu telkinlerin tesirinde kalmaya esasen istidatlıdır. Bu şartlar altında çok atak başlayan ihtilâl hareketinin ateşi yavaş yavaş söner, devlet mekanizmasının giriftliği, bürokrasi içinde eski düzen çok bir şey değişmeden devam eder ve "fırsat kaçırılmış" olur.

II. Halkın Yararına Bir İdare Nasıl Gerçekleşebilir?

Bizim yeni "kadrocular"ın şöyle düşündükleri anlaşılıyor: Silâh kuvvetiyle iktidara gelen kadro halkın yararına reformlar yaparak halkın desteğini kazanır, böylece iktidarı halka dayandırmış oluruz.

Sıkı disiplinli küçük bir grubun iktidarı zorla ele geçirip halk yararına reformlarla halka idareyi benimsetmesi fikri reformcu ve ihtilâlci hareketler tarihinde eskiden beri vardır, ama mantığa uygun gibi görünen bu düşünce sosyolojik gerçeklere aykırıdır.

İlkin, iktidara geçtikten sonra yolunu şaşırmıyacak, gerçekten halkçı ve ilerici kadroların ancak ilerici halk hareketleri ve teşekkülleri içinde yetişeceğini bir kez daha hatırlatalım.

İkincisi, halkın yararına olan reformları halkın desteklemesi ne demektir? Halkın yapılanları beğenmesi, benimsemesi, hiç değilse direnmemesi mi? Ama uzun, vadeli bir zaman bölümü bakımından halkın yararına olan reformların -taassup ve gericilikle mücadeleden toprak reformuna kadar her ileri hareketin- ilk ağızda halkın hoşuna gitmiyecek, kısa vadeli çıkarlarına ya da inançlarına aykırı sayacağı

tarafları olacaktır. Halkın belki de çoğunluğu, özellikle köylü ve küçük kasaba halkı bu reformların kendi yararlarına olduğunu kolayca anlıyamıyacaktır. Üçüncüsü, halk direnmese bile halkın sadece pasif desteği bir halk idaresini ayakta tutmak için yeter değildir. Halkın, daha doğrusu, halk dediğimiz büyük amorf kitlenin içinden farklılaşıp bölünerek meydana gelen sınıfların, başta işçi sınıfı olmak üzere, bu idareyi aktif olarak desteklemeleri, seslerini duyurmaları, idareye fiilen katılmaları şarttır. Bu, iki sebepten lüzumludur:

1. Yapılacak reformlar nazarî olarak faydalı, uygun, mantıkî görünen tedbirler, plânlar olamaz. Denenmiş bilimsel bilgiye dayanan nazariye bile bize ancak genel, ana hedef ve ana prensipleri verir. Bunların bir topluma uygulanma şekilleri o toplumun şartlarına bağlıdır; bu toplum şartlarından biri ve başlıcası da halkın, emekçi yığınların durumudur. İdareci kadro bir taraftan halkın hem maddî hayat şartlarını, hem de his ve düşüncelerini öğrenmek ve bilmek, diğer taraftan da halk yığınlarını eldeki bütün imkânlarla eğitmek, şuurlandırmak, reformlara hazırlamak zorundadır. Halkın politik eğitimi, uyarılması ve hazırlanması ise, en kısa ve pratik yol olarak, teşkilâtlandırma ile mümkündür. Demokratik bir toplum baştan başa teşkilâtlanmış bir toplumdur. Halkçı bir idarede halk yığınları ile idareci kadrolar arasında karşılıklı serbest ve kuvvetli bir alışveriş, bir etkileme şarttır; bu ise ancak halk sınıflarının teşkilâtlanması ile mümkündür. Halkın yararına bir idare ancak halkın, emekçi yığınların kuvvetle teşkilâtlanıp memleketin politik hayatında aktif, tesirli bir rol oynadığı idare olabilir.

2. Halkın politik bakımdan teşkilâtlı ve aktif olması başka bir sebeple de zorunludur. Silâh kuvvetiyle iktidarı ele alan kadronun memleketi halk yararına idare etmesi bu kadroyu teşkil eden elemanların kişisel namusuna, meziyetlerine, idealistliğine bırakılamaz. Bu da sosyolojik ve sosyal-psikolojik kanunlara aykırı düşer. Bir kez insanın kişiliği ömrü boyunca değişmez, mutlak bir kemiyet değildir. Kişilik insanın içinde bulunduğu şartlara göre değişebilir ve çoğu zaman değişir de. Sonra sosyal meseleler yine sosyal vasıta ve tedbirlerle çözümlenir, kişisel faktörlerle değil. Ferd ancak sosyal gruplar içinde ve sosyal kanunlar uyarınca hareket etmek suretiyle topluma tesir edebilir. Kaldı ki namuslu, idealist, hatta bilgili olmak yanlış hareketleri önlemeye hiç de yetmiyor. Bütün bu iyi vasıflarına rağmen insan yanılabilir, hele iktidar koltuğuna oturunca. Kadroların yolunu şaşırmamalarının en tesirli garantisi kadrolarla halk arasında yukarıda sözünü ettiğimiz teşkilâtlı, karşılıklı tesirler sisteminin işlemesidir.

Kendilerini iktidara aday gören kadrolar gerçekten bilgili iseler şu sosyolojik gerçeği bilmeleri gerekir: Sosyal meselelerin, sosyal kanunların şuuruna, bilgisine sahip olmak insanı bu kanunlardan müstakil kılmaz. Şuurlu olarak teşkilâtlandırılmış, plânlı bir cemiyette dahi sosyal kanunlar işlemektedir. Bu kanunlara göre, akademik tahsil ve kitap bilgisiyle toplumda lider, idareci kadro olunamaz. Bilgi lüzumlu bir şarttır ama, kendi başına yeterli değildir. Liderler ve kadrolar aksiyon içinde, sosyal hareket içinde yetişir. Aydınlar âksiyon içinde yer alarak bir taraftan yığınları eğitmiş, aydınlatmış, ilerletmiş olurlar, diğer taraftan da bilgilerini pratikte deneyerek ve liderliğin gerektirdiği mesuliyetleri yüklenip cesaretli görünerek kendi kişiliklerini geliştirmiş, pekleştirmiş, hatta ona yeni vasıflar kazandırmış olurlar. Kısacası,

aksiyon içinde aydın hem halkı, hem kendi kendisini eğitmiş olur. Aydın kadrolar böyle kitle hareketleri içinde çalışıp denenerek yetişir, yönetici mevkilere erişir ve kitlelerle yönetici kadrolar arasında yukarıda sözünü ettiğimiz karşılıklı etkiler sistemi işlerse o zaman demokratik seçim, bilgisizliği, geriliği ve fakirliği içinde kendi haline bırakılmış kitlelerin zaman zaman verdikleri pasif oylar toplamı olmaktan çıkar, fasit daire kırılmış olur.

III. Demokratik Gelişme ve Aydınlarımız

Şurası gariptir ki, bugünkü "şeklî" demokrasiden şikâyetçi eli kalem tutar aydınlarımız arasında bu işaret ettiğimiz şekilde aksiyona geçmek, kitlelerin hareketine katılıp, aydınlatıcı ve ileri götürücü bir rol oynamak teşebbüsü hemen hiç görülmüyor. Oysa bütün şikâyet ve tenkitlere rağmen 1960'dan bu yana demokratik teşkilâtlanma ve hareket imkânları 1946-1960 devresine kıyasla bir hayli daha geniştir.

Acı da olsa açıkça söyliyelim ki, şeklî demokrasiden şikâyetçi olan yazar-aydınlarımız bu güdük demokrasinin dahi sağladığı imkânları gereği gibi kullanmaktan korkuyorlar. Elbette, halk yığınlarının, emekçilerin içine girip çalışmak, bir sosyal hareketi teşkilâtlandırmak, geliştirmek ve yönetmek zordur; zor, yorucu ve... tehlikeli bir iştir! Haftada bir makale ya da günde bir fıkra çiziştirmek kafanı, hattâ hayatını bu işe vereceksin. Üstelik de bütün antidemokratik, faşist menşeli kanunlar yürürlükte... Sömürücü ve gerici çevreler saldırı halinde... Ötedenberi her ileri hareketi bastırmak için kullanılmış taktikler yine ellerde hazır bekliyor...

Onun için meseleyi bir "Kadro" aksiyona, yani teşkilâtı, demokratik mücadele yolundan demokrasiyi geliştirmek ve gerçekleştirmek işine hiç yanaşmazsın. Teker teker sorsanız: Ben hareketin dışında kalırsam, böyle daha faydalı olurum" derler, hareketin dışında kalarak harekete faydalı olmak! Genel formül bu. Hayat şartları icabı ister istemez hareketin içinde olan işçiler, emekçiler, halk kendi başının çaresine baksın.

Yazar-aydınlarımızdan diğer bir kısmı da silâh kuvvetine dayanan bir kadrodan meded umar görünmektedir. Menşei ile halkçı, tarihsel gelenekleriyle devrimci olan ordumuzun genç, ilerici elemanları rizikolara girerek iktidarı ele geçirsin ve sonra da bu çok bilgili aydınlarımıza "Buyurun, gelin memleketi idare edin!" desinler. Böylece, uzun boylu uğraşıp yorulmadan ve mücadeleyi göze almaksızın bu çok bilgili, uzman, idealist, halkçı, ilerici ilh., aydınlarımız memleketin yönetici kadrosu oluversinler. Kolay bir devrim!

Oysa hangi memlekette aydınlar böyle beleşten bir mirasa konmuştur? Demokratik hak ve hürriyetlerin temel sosyal reformların gerçekleşmesi hangi memlekette mücadelesiz, rizikosuz yorulmadan "Armut piş..." misali olmuştur? Bugün kalemimizin ucuna geliveren o demokratik hak ve hürriyetler uğruna çeşitli memleketlerde ne uzun, ne çetin, ne yıpratıcı mücadeleler olmuş, ne büyük fedakârlıklara katlanılmıştır. Şimdi bile bunların korunması ve genişletilmesi için mücadele devam etmiyor mu?

Bu aydınlarımız yanıp yakınmakla yetindikleri sırada, mevcut imkânlardan faydalanarak demokratik bir mücadele hareketini yürüten ve teşkilâtlandıran yine şu cehaletini pek horladığımız halkın bir kısmıdır. Halk dediğimiz büyük kitlenin,

tarihî ve sosyal, nitelikleri bakımından en uyanık ve ilerici kısmı olan işçiler ilk bağımsız, belirli bir görüşe dayanan partiyi kurdular memleketimizde, mitingler, yürüyüşler, basın toplantıları ve bildirilerle sürekli faaliyet göstererek halkoyuna seslerini duyuruyorlar. Ve işçiler sadece kendi haklarını savunmuyorlar, toprak reformundan eğitime kadar bütün memleket meselelerinde görüşlerini gayet açık, kesin ve isabetli bir şekilde belirtiyorlar Memleketin kalkınması konusunda işçiler teşkilâtlı, şuurlu, sesini duyuran tek ileri kuvvet olarak beliriyor.

Bizde işçi sınıfının bu uyanık dinamik durumu esasen bilinen bir gerçeği bir kere daha teyid ediyor: O da, tarihsel ve sosyal niteliği neticesi isçi sınıfının modern toplumların en ilerici, en dinamik sınıfı olduğudur. Bizim gibi işçi sınıfının ve genellikle halk yığınlarının bugüne kadar aydınlardan hemen hemen hiç yardım görmediği, kendi kaderine bırakıldığı bir memlekette bile işçi sınıfının bu derece uyanık enerjik ve bilgili -evet bilgili- oluşu, işaret ettiğimiz tarihsel ve sosyal gerçeğin ne kadar ağır bastığını gösteriyor, ilerici, memleket ve milletsever aydın yazarlarımız faydasız şikâyetlerden, ya da gerçekleşmiyecek hayallerden vazgeçip, esasen belirmiş ve günden güne gelişmekte olan bu sosyal kuvvetin içinde yer almalı, bu hareketi genişletmek, yaymak ve kuvvetlendirmek için çalışmalıdır. Sonra şu da unutulmamalıdır ki, politik aksiyona geçmek için antidemokratik kanunların kalkmasını beklemek biraz da atı arabanın ardına koşmak gibidir. Bu kanunların kalkmasının ve Anayasanın tanıdığı demokratik hak ve hürriyetlerin gerçekleşmesinin bir şartı da memleketteki bütün ilerici kuvvetlerin işçi sınıfının politik hareketine bağlanarak, ya da hiç değilse onu destekleyerek ve onunla birlikte yürüyerek demokratik mücadeleye girmesidir.

Bugün antidemokratik kanunlar yürürlükte olduğu halde memlekette daha geniş bir hürriyet havası esiyorsa bunu işbaşındakilerin hoşgörürlüğü ile açıklamak yetersizdir. Altta yatan sebep bugün memleketin ilerici kuvvetlerinin daha gelişmiş, halkın baskıya ve zora karşı direnir hale gelmiş, eski düzenin sökmiyeceği az çok anlaşılmış olmasıdır. Demokratik hak ve hürriyetlerin gerçek garantisi, toplumdaki ileri kuvvetlerin ve halkın politik gücüdür. "27 Mayısta fırsat kaçırıldı" diyen aydınlarımız asıl şimdi, mevcut imkanları gereği gibi kullanmamak ve kanun çerçevesinde mücadeleyi göze almamakla fırsatı kaçırmaktadırlar. Bu fırsat kaçırılır ve bugünkü rejim çökerse, apaçık faşist bir diktatorya ihtimali bir "seçkin aydınlar kadrosunun idareyi alması" ihtimalinden çok daha kuvvetlidir.

Bu yazı Yeni Ufuklar, Sayı 11/124, Eylül 1963'te yeniden yayınlandı.

Vatan, 2 Eylül 1962

Meseleleri Apaçık Koymak Gerek

İtiraf ederim ki memleketimizdeki sosyalist fikir akımında beliren iki ayrı sosyalizm anlayışı arasındaki farkın altında[ki] sebepleri kavramakta biraz geciktim. Çünkü sosyalizmi öncelikle bir işçi sınıfı ideolojisi ve hareketi olarak anlıyanlar da bunun sadece işçi sınıfını ilgilendiren ve ona inhisar eden bir hareket olmadığını ve olmaması gerektiğini savunuyorlar, sosyalizmi zinde kuvvetleri birleştiren bir fikir hareketi olarak anlıyanlar da emeği "aslî bir unsur" olarak kabul ediyorlar, işçi dâvalarını savunuyorlar ilh... Mesele, yüzeyde, hareketin ağırlık merkezinin nerede olduğu üzerinde bir anlaşmazlık gibi görünüyor; "Nihayet bir önem derecesi farkı bu" dedirtebilir okuyucuya.

Şevket Süreyya Aydemir'in benim "Vatan"da çıkan yazım dolayısiyle "Yön" dergisinde yayınladığı yazı bu konuda fikirlerin açıklığa kavuşması bakımından faydalı oldu.

1. Şimdi anlaşılıyor ki, karşı tezi savunanların -Ş. S. Aydemir'i onların sözcüsü gibi kabul edersek- itirazlarının başlıça kaynağı sınıf kavgası korkusu. "... sınıf önderliği dâvası sağlam bir dâva değildir", diyor Ş. S. Aydemir. "Gaye sınıf kavgası, sınıf önderliği, sınıf diktatörlüğü dâvası olmaktan çok aydın bir fikir hareketi etrafında milletin sosyal adalet ilkelerini ve sosyal mücadeleyi benimsemiş bütün aktif tabakalarını bu hareketin etrafında birleştirmektir."

Daha fazla devam etmeden burada duralım. Çünkü bu noktada Aydemir'le aramda meselenin konusu bakımından temel bir fark var. Bilimde, yalnız sosyal bilimlerde değil, bütün bilimlerde, meselelerin hallinde en önemli ilk adım halli gereken meselenin doğru formüle edilip doğru konulmasıdır.

Şimdi, gerek benim için, gerekse sosyalizmi bilimsel açıdan, bilimsel metodlarla inceleyenler için sınıf kavgası, sınıf önderliği, sınıf diktatörlüğü konuları gerçekleştirilmesi istenilen birer gaye, hattâ dâva değildir; ve meseleyi böyle gaye ve dâva kavramları içinde düşünüp formüle etmek ve böyle göstermek yanlıştır. Eğer bilim, bilimsel kelimelerini sözlerimize önem kazandırmak için kullanmıyorsak, mesele söz konusu terimler toplumda gerçekten var olan sosyal olguları karşılıyor mu, karşılamıyor mu meselesidir. Yâni daha açıkçası, geçmişteki ve bugünkü toplumlarda gerçekten sosyal sınıfların var olduğu görülüyor mu? Bu sınıflar arasında şu veya bu şekilde, şu veya bu derecede bir çekişme ve çatışma yer alıyor mu? Alıyorsa devrine ve toplumuna göre bu çatışmada bazı sınıfların daha aktif mücadeleyi yürütücü bir rol oynadığı beliriyor mu? Meseleyi böyle koyup, böyle cevaplandırmak gerek. Ve bu soruları cevaplandırırken de kendi şahsî arzularımız, dileklerimiz cevaplara tesir etmemeli. Sınıf kavgası iyi mi kötü mü? Ondan yana mısınız, karşıt mısınız? Mesele bu değil. Var mı yok mu? Varsa, neden var? Ne gibi belirtiler gösteriyor ve zamanda nasıl bir seyir takip ediyor? Toplum sorunlarına bilimsel açıdan yaklaşan kimse meseleleri böyle koyar.

Hangi toplumda şu veya bu şekilde ve derecede özel mülkiyet müesseseleşmiş, toplumda bazı kimseler toprağa, toprak altı kaynaklara, fabrika gibi istihsal araçlarına sahip olmuş, bunlara sahip olmıyanları köle, serf, reaya ya da ücretli işçi olarak çalıştırıp gelirin aslan payını almışsa orada sosyal sınıflar vardır. Sosyal sınıf terimi bu gibi olguları ifade etmek için kullanılır. Böyle olunca, ilkel toplumlar hariç, bütün tarihsel toplumların sınıflı toplumlar olduğu görülür. İstihsal sistemlerine ve mülkiyet rejimlerine göre toplumların sosyal sınıf düzeni değişir ve bu değişmelere göre de toplumlar çeşitli tiplere ayrılır. O başka mesele. Şimdi burada belirtmek istediğimiz nokta, yukarıda verdiğimiz sosyal sınıf tarifine göre bütün tarihsel toplumların ve bu arada bizim toplumumuzun da sınıflı olduğudur.

Sosyal sınıfların varlığı tesbit olununca bunların arasında bir çatışma olduğu da kendiliğinden belirir. Sınıf çatışmalarının tarihte ve bugün sayısız belirtileri vardır ve bu somut olaylara gitmeden bile sosyal sınıf teriminin anlamını inceliyerek sınıf çatışması neticesine varırız. Bir tarafta toprağa, istihsal araçlarına sahip, kendi toplumundaki hayat standardına göre refah içinde yaşayan bir sınıf, onun karşısında da her gün uzun saatler çalışıp da ancak geçinebilen veya çok daha düşük bir hayat standardında yaşayan bir sınıf olur da bunlar arasında bir çıkar çatışması yer almaz mı? Sınıf kavgası deyince akla hemen ayaklanmalar, ihtilâller gelmemelidir. Bunlar kavganın en keskinleşmiş şekilleridir. Bu çatışma her zaman şuurlu ve teşkilâtlı da değildir. Ama sınıfların hiç şuurlanmadığı ve teşkilâtlanmadığı hallerde bile sınıf çatışması alttan alta akan bir su gibi vardır. En basit, en yaygın, ferdî şekli şu: Köle, toprak veya fabrika sahibi kölesini, serfini veya işçisini mümkün olduğu kadar fazla çalıştırmak ister; köle, serf ve ya işçi ise işi kaytarmaya, vakit geçirmeye bakar. Yürüyüşler, bildiriler, protestolar, mitingler ve grevler ise sınıf mücadelesinin hep bildiğimiz belirtileridir. Sınıf çatışmasının teşkilâtlı-teşkilâtsız, hafif-keskin, silâhlı-silâhsız, çeşitli belirtilerine ait haberler her gün gazetelerin sütunlarını doldurmaktadır.

2. Ş. S. Aydemir öyle muhakeme yürütüyor ki, sanki (a) sermayedar-işçi sınıfı çatışmaları 19. yüzyıl kapitalizmine hasmış ve sanki (b) biz ve bizim gibi geri ülkelerde sınıf ayrılıkları yokmuş da "sınıf parçalanmalarına, sınıf kavgalarına düşmeden" sosyalizmi gerçekleştirebilirmişiz. İşçi sınıfını önder sınıf kabul edersek "sosyalizmi parçalamak tehlikesi belirirmiş".

Bu iki görüşten önce ikincisi üzerinde duralım. Başka aydınlarda da rastladığımız oldukça yaygın bir fikir var: "Osmanlı İmparatorluğunda sosyal sınıflar yoktu, millî kurtuluş savaşı sonrasında da sınıflar yoktu, onun için aman sınıf farkları yaratmıyalım, bunları körüklemiyelim." Osmanlı İmparatorluğundaki durumu şimdilik bir tarafa bırakalım. Sadece bütün tarihsel toplumların sınıflı olduğu hususunda yukarıda yazdıklarımızı hatırlatalım. Bizde kapitalizmin gelişmemiş olması ise sınıfların olmadığı veya önemsiz olduğu neticesine hak vermez. Bir toplumdaki sınıfların önemi ve aralarındaki münasebetler başka toplumlara kıyasla değil öncelikle birbirine kıyasla tayin olunur. Sınıfların kuvvetleri birbirine kıyasla değerlendirilir. Bizim burjuvazi Avrupa ve Amerikan burjuvazisinin yanında çok bodurdur ama bizim gündelikler de öbürkülerin yanında gülünç kalır. Mücadele mutlak normale göre değil, bahis konusu toplum da yaygın normlara, hayat standardına göre

olur. Bizde sınıf ayrılıklarının Batıdakinden daha da keskin olduğu bile iddia edile bilir. Elimde rakamlar yok ama, Batıda en yüksek gelirle en düşük vasatî gelir arasındaki fark oranı acaba bire bin midir? Batıdaki işçi belirli bir hayat standardını ve iş emniyetini muhafaza için uğraşıyor, bizimki ise her ne olursa olsun bir iş bulmak ve aç kalmamak için.

Köyde de durum aynı. Bir tarafta topraksız veya az topraklı, ilkel usullerle toprağı işleyen, yarı tok, çullar içinde, mağaralarda, ya da basık kerpiç yığını evlerde yaşıyan çoğunluk, diğer tarafta binlerce dönümlük çiftliklerini makinelerle işleyen Cadillac'lı büyük burjuva çiftçiler.

Sonra bu sınıf çatışmalarının her gün gazetelere kadar aksedebilen -çoğu elbette edemiyor belirtileri: İşçilerini beş ay beş parasız çalıştırıp sonra da bloke edilen hesaptan paraları çekip kaçan taş ocağı sahipleri; iş kazalarında tazminat ödememek için işçilere suçun kendilerinde olduğuna dair önceden birer ibraname imzalatan fabrikatörler; işten çıkardığı işçileri grev yaptılar ihbariyle karakola sevkettiren işverenler; Çiğli, Morrison olayları... ve bunlara karşı işçilerin protestoları, mitingleri, yürüyüşleri ilh... Bu sosyal sınıflar çatışmasında alttaki sınıfları mücadeleye zorlayan daima üsttekiler oluyor.

Bütün bunlar bir sosyal "dava", "gaye" konusu değil, gözlerinizin önünde yer alan gerçek olaylar.

İşçi sınıfı önderliği meselesi de öyle. Bugün haklarını en kuvvetle savunabilen, yüzbinlerin katıldığı mitingler yapan kim? İşçiler. En kuvvetli, en aktif meslek teşekkülleri hangisi? İşçi sendikaları. Memleket meselelerinde ileri görüşleri sürekli teşkilâtlı faaliyetleriyle savunanlar kimler? İşçiler. Tepeden inme olmayan, alttan kitlelerin kurduğu ilk bağımsız parti hangisi? "Türkiye İşçi Partisi."

İşte size işçi sınıfının önderliği! Sosyal adaletin ve demokratik hak ve hürriyetlerin gerçekleşmesi konusunda geniş teşkilâtlı, faal, cesur, ısrarla sesini duyuran, hem iktisadî hem de siyasî alanda mücadelesini yürüten tek kuvvet olarak ortada işçi sınıfı var. Ş. S. Aydemir kendi düşüncesine aykırı olduğu için buna esef edebilir, ama ne yapalım ki gerçek böyle. Ortada başka kim var? Teşkilâtsız, iktisadî ve politik kuvvetten yoksun, günlük gazetelerin fıkra sütunlarında ve bazı dergilerde demokrasiyi ya da sosyalizmi savunucu yazılar yazan bir avuç aydın. Şu halde, bir takım hayalî gayeler peşinde koşmayıp da "Memlekette sosyal adalet ve demokratik hak ve hürriyetler nasıl gerçekleştirilebilir?" meselesini gerçekçi bir görüş ve metodla ele alacaksak, yapılacak tek şey, memlekette esasen belirmiş ve gelişmekte olan bu ilerici kuvvete biz bir avuç ilerici aydının katılması ve hareketin yayılması ve tutunması için, hem de aydın bir kadronun hareket içinde yetişmesi için, çalışmasıdır. Ş. S. Aydemir: "Dâva işçi sınıfı önderliği değil, sosyal adalet ilkelerini ve sosyal mücadeleyi benimsemiş bütün aktif tabakaları birleştirmektir," diyor. Peki ama, "sosyal adalet ilkelerini ve sosyal mücadeleyi benimsemiş aktif tabakalar" hangileridir? Böyle müphem, yuvarlak sözleri bırakıp açık konuşmak gerek. Ben bugün "sosyal adalet ilkelerini ve sosyal mücadeleyi benimsemiş aktif tabaka" olarak işçi sınıfını görüyorum.

Ş. S. Aydemir bir de araya "Sınıf diktatörlüğü" dâvası koymuş. Doğrusu bunu iyi karşılamadım. Harcı-âlem bir propaganda ve reklâm tekniğidir: İyi diye kabul

ettirmek istediğimiz şeyi iyi, güzel şeylerle bir araya getirip müsbet bir çağrışım elde etmeye çalışırsınız ve kötü diye kabul ettirmek istediğiniz şeyler için de aksini yaparsınız. Diktatörlük, malûm, en kötü diye bellediğimiz bir şey, hiç değilse lâfzan böyle. Şimdi işçi sınıfı öncülüğünü sınıf diktatörlüğü ile birleştirerek, birincisi hakkında büsbütün kuşku, korku mu yaratılmak isteniyor? Tesadüfen, 2 Eylûl tarihli "Vatan"da çıkan yazımda ben ne çeşit bir halkçı idare anladığımı açıklamış bulunuyorum. Ama madem Ş. S. Aydemir sınıf diktatörlüğünü de bir umacı gibi öne sürüyor, bu meseleyi de deşelim biraz.

Ş. S. Aydemir çok iyi bilir ki, sosyalist literatürde sınıf diktatörlüğü terimindeki "diktatörlük" kelimesinin, genellikle anlaşılan anlamından çok farklı bir anlamı vardır. Sosyalist anlama göre bütün sınıflı toplumlar bir sınıf diktatörlüğüdür, çok partili parlamenter rejimler dahil. Çünkü devlet, sınıflararası adalet terazisini elinde tutun mıskalla ölçen, tarafsız, sınıflar üstü bir kuvvet değildir. Devlet, idarî teşkilâtı ve memurlar kadrosu ile toplumun bütününden farklılaşmış, az çok muhtar bir müessesedir, ama toplumda iktisaden kuvvetli sınıfların nüfuzu altındadır. Aydemir'in devamlı yazıcısı olduğu dergide bizim demokrasimizin nasıl köy ve şehir ağalarının nüfuzu altında kaldığı ve bunun için de ancak "şekli" bir demokrasi olduğu üstüne sayısız yazı çıkmıştır. Ünlü bilgin Einstein'in kaleminden de Batı demokrasisi örneği olarak kabullendiğimiz Amerika'da kapitalist sınıfın nasıl her şeye hâkim durumda olduğu anlatılmıştır. İşte bunlar sınıf diktatörlüğü misalleridir, burjuva sınıfının diktatörlüğü. Bunun içindir ki burjuva-demokratik rejimlerde temel mesele, halk dediğimiz alt sınıfların şuurlanıp teşkilatlanarak toplumda ağır basabilmeleri, devleti iktisaden kuvvetli sınıfların nüfuzundan imkân nisbetinde kurtarıp halk yararına işler yaptırabilmeleri, kanunlarda şeklen tanınan hak ve hürriyetleri fiilen tatbik olunabilir hale getirebilmeleri davasıdır. İşte bu da bir sınıf mücadelesi olayıdır ve bu mücadelede en kudretli sınıf işçi sınıfıdır.

Sosyalizmdeki sınıf diktatörlüğüne gelince, sosyalist sistem tam katıksız şeklinde sınıfsız bir toplum olacağından böyle bir mesele varit değildir; sosyalizme geçiş ve sosyalist sistemin ilk kuruluş safhalarında ise rejim, köylü-kentli, fikir-kol işçisi bütün emekçilerin yararına ve onların aktif iştirakiyle yönetileceğinden, bu rejim ancak küçük bir azınlık olan köy ve şehir büyük burjuvazisi açısından bir diktatörlük olacak, gerçekte ise milletin büyük çoğunluğunun demokrasisi, gerçek demokrasi olacaktır.

Ş. S. Aydemir bütün bunları elbette gayet iyi bilir, ama genellikle Türk okuyucusu -uzun yıllar dünya fikir ceryanlarından ve eserlerinden yoksun bırakıldığı için- bilmez. Onun için diktatörlük kelimesinin kötü çağrışımlarından faydalanılmak istenir gibi işçi sınıfı öncülüğü arkasından sınıf diktatörlüğünü sıralamayı pek doğru bulmadım.

Yazımın başlarında demiştim ki, Ş. S. Aydemir sanki sermayedar-işçi sınıfı çatışmaları 19. yüzyıla has olaylarmış gibi konuşuyor. Gerçekten de bir kısım aydınlarımızda, hem de sosyalizmden söz edenlerde şöyle bir görüş var: Bugünkü kapitalizm 19. yüzyıl kapitalizmi değildir, 18. yüzyıl doktrini artık aşılmıştır, bugünkü sosyalistler çok daha bilgilidir, hattâ bazılarınca Batıda muhafazakâr-sosyalist partiler arasında pek büyük fark kalmamıştır, sosyalizm daha çok geri ülkeler için söz

konusudur ilh..

Bu iddiaları burada ele alamıyacağım. Bunlar ayrı bir yazı konusudur. Yalnız şu iki noktaya işaret etmeden de geçemiyeceğim: (1) Bugün de Batıda sınıf mücadelesi devam etmektedir. (2) Bugün de Batı için bir kapitalizm-sosyalizm dâvası vardır. Bu konuda son söz söylenmiş ve kapitalizm bir dengeye, istikrara vararak sosyalizmi bertaraf etmiş değildir.

Ş. S. Aydemir bir işçi sınıfı ideolojisi ve hareketi olarak sosyalizmi kendince çürüttükten sonra herkes için can kurtaran simidi haline gelmiş olan "Atatürk İlkeleri"ne sarılıyor. Bir de itiraf ediyor: İnkılâpçı Atatürkçülüğün fikir temelleri hâlâ tamamlanmamış, tam olarak doktrinleştirilmemiş. Sormak gerek, neden acaba? Kırk yıldır bu iş neden yapılamamış? Doktrinleştirilmemekten de çok daha önemlisi, neden pratikte uygulanamamış?

Ş. S. Aydemir'in özetlediğine göre Atatürkçülük,

İstiklâlcidir. –Bizse kendi dergisinin tanıklığına göre yabancılara gittikçe artan imtiyazlar tanımaktayız;

Ağalığa, köy ve şehir mütegallibesine karşıdır. –Oysa kendi dergisinde çıkan sayısız yazılara göre "şekli" demokrasimiz köy ve şehir ağaları yararına işlemektedir;

Devletçidir ve devletçiliğin özel şahıslar menfaatine istismarına yol vermez. –Oysa devlet teşekküllerinin böyle özel çıkar yararına işletildiğinin örnekleri aynı dergide yayınlanmaktadır;

Atatürkçülük sınıfsız, imtiyazsız bir millet yaratmak sloganını ortaya atmıştır. –Oysa imtiyazlı ve sınıflı olmakta bugüne kadar devam etmişiz.

Benden önce başkalarının da belirttiği üzere "Atatürk ilkeleri"nin dürüstlük ve samimiyetle yorumlanıp uygulanması sosyalizme götürür. Halkçı, köy ve şehir ağalarına karşı, emeği aslî unsur tanıyan bir devletçilik, anti emperyalist, istiklâlci, yurtta barış cihanda barış politikasını gerçekten güden bir rejim ancak sosyalist bir rejim olabilir.

Sade bizim için değil genel bir kural olarak diyebiliriz ki, çağımızda anti emperyalist millî kurtuluş savaşı yapan bütün toplumlar şu veya bu derecede şuurlanmış, şu veya bu şekle bürünmüş bir sosyalizme yönelmek zorundadırlar ve gerçekten de hepsinde bu vasıf vardır. "Atatürk ilkeleri" de tam şuurlaşmamış, sistemleştirilmemiş "çekingen bir sosyalizm"den başka bir şey değildir. Zamanın iç ve dış şartları bu kadarına imkân vermiş. Atatürk sağ olsaydı değişen dünya şartları karşısında ve koyduğu ilkelerin içte gerçekleşmediğini görerek nasıl bir yön tutardı? Bu faydasız bir spekülâsyondan başka bir şey olmaz. Ama meseleyi Atatürk'ün şahsî görüşleri ve davranışı olarak koymamalı. Bir kere Atatürk kendisi bütün yaptıklarını millete mal ederdi, yani büyük önderlerin ancak toplumdaki kuvvetlerden ve eğilimlerden faydalanarak iş gördüklerini ve toplumdaki ileri hamleleri ifade ettiklerini kabul ederdi. Sonra, sanatçı, düşünür olsun, politik lider olsun, kişi ortaya bir eser koydu mu eseri kişinin kendisinden bağımsız bir varlık kazanır ve eser kendi imkânları ve sınırları içinde değerlendirilir.

"Atatürk ilkeleri"ni de onun şahsından, yani sübjektif gaye ve niyetlerinden ayırarak objektif bir şekilde incelemek gerekir. Böyle yapılınca "Atatürk ilkeleri" zamanın şartlarına göre bir çeşit sosyalizm habercileri olarak belirir. Bunların ger-

çekleşmemesinin bir sebebi ilkelerin açık ve seçik şekilde sistemleştirilmemiş olması ise, diğer bir sebebi de bu ilkelerin gerçekleşmesi için gerekli sosyal tedbirlerin ve sosyal yapı değişmelerinin yapılmamış olmasıdır.

Yuvarlak sözlere, kaçamaklara, bulanıklığa hiç kaçmadan açıkça söylemek ve kabul etmek gerekir ki, bugün iki sistem söz konusudur: Kapitalizm, Sosyalizm. Bunlar prototiplerdir. Diğer bütün sistemler bunlara kıyasla değerlendirilir ve bunlardan birine veya diğerine daha yakın, veya onun tarifi sınırları içinde olur. Atatürkçülük, ilkeleri bakımından, elbette sosyalizmin tarafındadır.

Vatan, 9 Eylül 1962

Gerçekle Yüz Yüze Gelmek Cesareti

"Vatan"da aydınlarımıza memleket meseleleri karşısındaki durumları üzerine yazdığım yazıya sütun arkadaşım Fethi Naci -dörttür bitişik sütunlarda yazımız çıktığına göre artık kendisinden böyle bahsedebilirim, herhalde- bana içerlemiş, içerlemiş de bir fıkra bunun üzerine yazmış. Fethi Naci "Vatan"daki yazılarını ilgiyle okuduğum, hemen her zaman da fikirlerine katıldığım bir yazar olduğundan onun içerlemesine üzüldüm, biraz da şaştım. Sanırım bütün kabahat o "çiziştirmek" kelimesinde. Fethi Naci bundan benim fıkra, makale yazmayı küçümsediğim neticesini çıkarmış, alınmış, alınınca da aslında kendisinin de kabul edip savunacağı -şimdiye kadar yazdıklarına bakılırsa- bir görüşe karşı vaziyet almış.

Memleket meseleleri üzerine aydınlatıcı fıkra ve makaleler yazmayı, dergiler yayınlamayı asla küçümsemiyorum, ama asla yeterli de bulmuyorum, hele memleketin bugünkü durumun da. Nasıl küçümserim ki ben kendim yirmi yıl önce dergiler yayınlamışım, şimdi de sütunlar dolusu yazı yazıyorum. Bu kendimle bir çelişme olurdu. Elbette her sosyal, politik hareketin bir fikir cephesi, yayın faaliyeti vardır, olmalıdır. Fikir ve hareket birbirini karşılıklı etkiliyerek beraber yürür. Elbette memleket meselelerini cesaretle, ileri bir görüşle ele alıp bu meselelerin kökünde yatan nedenleri okuyucuya açıklayan yazarlarımız faydalı, yapılması gereken bir iş yapıyorlar. Ama bu yeter mi? Fikir, yayın faaliyetiyle politik aksiyonu birleştirmek gerekmez mi? Neden aydınlarımız yazıları ile savundukları halkın hak ve menfaatlerini politik alanda harekete geçerek doğrudan doğruya ve daha etkili bir şekilde savunmak ödevini üzerlerine almıyorlar?

Babıâlinin somut şartlarını bilmiyorum, ama herkesin hayatında engelleyici bir takım somut şartlar vardır. Bugün mücadeleyi yürüten işçinin somut hayat şartları belki en elverişsiz şartlarıdır. Aydınlar gurubunun en teşkilâtlı ve aktif tabakası intibağını veren öğretmenlerin de somut hayat ve memleket şartları pek elverişli olmasa gerek. Ama ben sanıyorum ki Fethi Naci aslında kendisi de benim fikrimdedir. Daha geçen gün boyuna tartışmanın bir fayda vermediğini yazıyordu; bu memleket dâvaları tartışma ile çözümlenmez, "Dediklerinizi gerçekleştirmenin yolu ya mevcut iktidara sözünüzü geçirecek kadar güçlü bir muhalefet haline gelmek, ya da doğrudan doğruya seçimlerle iktidara gelerek proğramınızı uygulamaktır," diyordu İşte ben de aynı fikri savunuyorum. Fıkra, makale, dergi, kitap yayınlamak yetmez, politik aksiyona geçmek gerek diyorum. Ve işaret ediyorum: İlk defa olarak memleketimizde halk yararına ve emekçiler safında politik harekete geçmek imkânı mevcut, siz ise bundan faydalanmıyorsunuz.

Niçin genellikle aydınlara değil de daha çok yazar-aydınlara sitem ettim? Bir kez yazar-aydınların genellikle aydınların temsilcisi gibi bir durumları vardır. Bir memlekette aydınların durumu hakkında önce yazanlara bakarak hüküm verilir. İkincisi, bir insanın davranışları şuurlanma derecesine ve iddialarına göre değerlendirilir.

Bilmeyen kişiyi nihayet öğrenmek, bilmek imkânlarını -o da elinde bu imkânlar varsa- kullanmadığı için tenkit ederiz, ama bilip de bildiğine göre hareket etmiyen kişi büsbütün acı tenkitlere hedef olur.

Aydın olmak sıfatı kişiye diğer vatandaşlardan daha başka bir sorumluluk yüklüyor. Ötedenberi bizim aydınlarımız genellikle şikâyetçi, toplum karşısında alacaklı durumda olmuşlardır. Durumlarını teker teker, kendi başına ele aldığımızda haklıdırlar da. Genel kural olarak, yıllarca yabancı memleketlerde okumuş ya da memlekette yetişmiş genç kabiliyetler kendilerine elverişli çalışma alanları bulamamışlardır; bir çoğu idarî mekanizmanın bir basamağında bir bürokrat olmuşlar veya geçim derdinden işi para kazanmaya dökmüş, ihtisas sahasını bir kenara bırakmış hale gelmişler, ya da bu şartlara dayanamayıp yabancı ülkelere çıkıp gitmişlerdir. Bir kısmı da bunlardan hiç birini yapmayıp kabiliyetleri ve tahsilleri heba olarak köşelerinde kalmışlardır. Kısacası, aydınların bizim toplumumuzda başka toplumlarda bulunan imkânları elde edemedikleri bir gerçektir.

Bununla beraber memleketin bütünü, büyük çoğunluğun durumu ele alınınca aydınlar alacaklı olmaktan çıkıp borçlu duruma düşüyorlar. Memleketin geriliği, fakirliği karşısında biz aydınlar yine de imtiyazlı durumda kalıyoruz. Bu milyonlarca halkın içinde doğuştan kabiliyetli zekâları bakımından nice üstün vasıfta insanlar kabiliyetlerini geliştirme imkânı bulamadan heba olup gidiyorlardır. Memleketin bu şartları altında okumak, kültürden biraz olsun nasibimizi almak, kafamızı aydınlatmak fırsat ve imkânını bulmuş olmamız büyük bir imtiyazdır. Halkımıza, topluma karşı borçluyuz biz bunun için. Bu borcu ödemek lüzumunu duymamız gerek. Onun için Fethi Naci'nin "İsteyen ileri bir siyasî harekete katılır, çalışır, istemiyen partisiz bir yazar olarak inandığı düşünceleri savunmakta devam eder" fikrine asla katılmıyorum. Meseleyi böyle, kişinin kendi keyfine göre isteyip istememesi şeklinde koymak doğru değildir. Aydının, hele bugünkü durumu tenkit edip öğütler veren aydının, memleket dâvalarının çözümlenmesi işîne aktif olarak katılması ahlâki bir vazifedir bence.

"İlkel bir ouvriérisme'e kapılmak" ithamına gelince onu pek ciddiye almadım doğrusu. Fethi Naci bana içerlemesinin etkisiyle böyle yazıyor gibi geldi bana. Çünkü "Hariçten Gazel" fıkrasında benim görüşümü Şevket Süreyya Aydemir'e karşı tam bu noktadan savunmuştu. Yine tekrarlıyayım: İşçiyi, işçi sınıfını idealize etmiyorum: sadece işçi hareketiyle meseleler hallolunur da demiyorum. Öyle olsa, işçiler kendi başlarına hareketi yürütür, dâvaları gerçekleştirir, boş ver aydınlara, diğer emekçi kitlelere, derdim. Aydınlar üzerinde bu kadar ısrarla durmaz, aman yazı yazmakla yetinmeyin, kitlelerin politik hareketine katılın diye paralanmazdım.

Fethi Naci benim bir kısım aydınlarımızı tenkit edişimi "gereksiz çıkışlar"dan sayıyor. Aydın-emekçi güçbirliğini sağlamıyacağını, tersine itici olacağını söylüyor. Elbette itici, ayırıcı, lüzumsuz çıkışlar yapılmamalı, ama bu, hiç mi çıkış yapmamak demektir? Bu bir dozunu ve zamanını ayarlama meselesidir. Öyle zamanlar olur ki, bazı hakikatleri karşısındakini gücendirme pahasına da olsa, söylemek gerekir. Ben böyle bir zamanın geldiğine inanıyorum Ayrılmalar, bölünmeler, aslında daha derinde yatan daha önemli sebeplerden olur ve bunlar da zaten ne yapsanız önlenemez. Bölünmeyecek olanlar, bir an için birbirlerine içerleseler ve gücenseler bile,

yine bölünmezler. Biz aydınlar benim o yazımdaki tenkitleri bile hazmedemiyecek kadar alıngan, onurları sırçadan ince kişilersek hiç büyük sosyal dâvaların peşine düşmiyelim. Hem şunu da hatırlatalım ki insanları uyarmanın yolu sadece sırtlarını sıvazlayıp yol göstermek, öğüt vermek değildir. Ara sıra çıkışlar da yapmak gerekir. İnsan itiraz ettiği, karşı koyduğu telkinlerin de farkında olmadan tesirinde kalabiliyor. Sosyal psikolojide bu konuda yapılmış laboratuvar denemeleri bile var.

Emekçi-aydın birliğinin nasıl sağlanması gerektiği konusun da 1950 Fransasından örnek getirmek ise, hani şu her zaman hepimizin tekrarladığı "Batıyı körü körüne örnek almamalı, bizim şartlarımıza uygun olanı bulmalı" kuralına aykırı düşüyor. Bizim bugünkü durumumuz 1950 Fransası ile kıyaslanabilir mi? Orada emekçi kitlelerin hareketi almış yürümüş, en ünlü bilginler, sanatçılar arasından kendisine seçkin elemanlar kazanmış, kendi aydınlarını yetiştirmiş, yeterli, ehliyetli aydın kadrosuna sahip olmuş. Bizde ise hareket ilk adımlarını atıyor. Namuslu, cesur, bilgili aydınlara, bu aydınlarla emekçilerin işbirliğine ve dayanışmasına şiddetle ihtiyaç var.

Sonra memleketin içinde bulunduğu durum. Tarihsel gelişmemiz bizi bugün bir demokratik rejim denemesine getirmiş. Bu deneme en elverişsiz şartlar altında yapılıyor. Demokratik rejim bir dengeye varmaktan uzak. Temellerine henüz oturtulmamış. Demokratik hak ve hürriyetler büyük ölçüde henüz kâğıt üzerinde duruyor. Bu denemeyi başarıya ulaştırmanın, rejimi temellerine oturtmanın yolu emekçi kitlelerin teşkilâtlanıp politik mücadele yörüngesine girmeleri, Fethi Naci'nin dediği gibi, sözünü geçirtecek kuvvetli bir muhalefet, sonra da iktidara seçilip memleketi yönetecek teşkilâtlı bir kuvvet haline gelebilmeleridir. Bu harekete katılmak, bu hareketi yönetmek, bu hareketi başarıya ulaştırmak elbette fıkra, makale, dergi yayınlamaktan çok daha zor bir iştir. Yazarlar da aynı saldırılara, aynı baskılara maruzdur diye kolay savunmalara kaçmıyalım. Daha önce de yazdığım gibi bu demokrasi denemesini yürütemezsek apaçık teröre dayanan faşist bir diktatörlüğe gitmemiz ihtimali kuvvetlidir. Bu acil durumda, işbaşı düdükleri kulakları patlatırcasına çalarken "Arkadaş, haydi işbaşına! Kaytarmıyalım!" demeyi lüzumlu gördüm. Bu biraz sert kaçtıysa mazur görülsün. Memleketin durumu fazla nâzik olmaya müsait değil bence.

Vatan, 17 Eylül 1962

Bizim Gerçeklerimiz ve Nâsır Sosyalizmi

"Memleket Kalkınması ve Aydınlar" başlıklı yazımın bir takım sorulara yol açacağını biliyordum, ama o yazı esasen uzun olduğundan bunları incelemeyi bir başka yazıya bırakmıştım. Arada geçen zaman içinde bu sorulardan biri, ordunun toplumdaki yolu ile ilgili olanı -Nâsır sosyalizmi örnek getirilerek ve benim yazıma açıkça atıf yapılmıyarak- sorulmuş bulunuyor. Bundan başka okurlarım arasında şöyle itirazlar da düşünmüş olanlar bulunabilir: Batıdaki burjuva demokratik gelişmesini biz de aynen tekrarlıyacak mıyız? Aynı merhalelerden geçmemiz mi lâzım?

Batıdaki burjuva-demokratik gelişmeyi biz aynen tekrarlamıyacağız, istesek bile tekrarlıyamıyacağız, çünkü Batıda kapitalizmin ve burjuva sınıfının doğup büyümesine yol açan şartlar, bugün mevcut değil. Tam tersine bugünün şartları bağımsız, egemen, burjuva demokratik rejimlerin gelişip dünya devletleri arasında tutunmasına mânidir.

Sonra, şimdi bile biz bazı safhaları atlamış bulunuyoruz. Vatandaş hak ve hürriyetleri, gene seçim hakkı, sosyal hakları koruyan devlet, sosyal adalet düşüncesine ve bunların devletin temel ilkeleri olarak kabul olunması safhasına Batıda uzun sosyal mücadelelerden sonra erişilmiştir. İşçi hareketleri de öyle. Bizim tecrübesiz, sürekli baskı altında tutulmuş işçi sınıfımız çok kısa bir zamanda sendika hareketini kuvvetlendirip, iktisadi teşkilâtlanmadan siyasî teşkilâtlanma safhasına atlayıvermiştir.

Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da bizde sosyal değişmelerin tepeden aşağı doğru, devletin önayak olacağı reformlarla gerçekleşeceğini tartışmıyorum. Ama bundan önceki yazımda da belirttiğim gibi devlet, toplumun üstünde ve dışında tarafsız bir kuvvet, bağımsız bir sosyal faktör değildir. Şimdiye kadar devlete tesir eden ve iktidarı elinde tutan sınıflar ve bunların nisbeten ilerici tabakaları memleketi işte ancak bugünkü kadar batılaştırabildiler, demokrasiyi, halkçılığı, devletçiliği, devrimciliği işte ancak bu kadar anlıyabildiler ve uygulayabildiler. Hattâ bu üst sınıfların nüfuzu yüzünden bugün devlet nazarî olarak kabul ettiği, Anayasaya geçirdiği demokratik hak ve hürriyetleri ve sosyal adalet ilkelerini uygulayamamaktadır. Devlet şöyle etmeli, böyle yapmalı diye öğüt vermekle, iş başlarına ve kilit noktalarına ehliyetli aydın kadrolar geçerse işler düzelir demekle bir şey halledilmiş olmuyor ki... Mesele, devletin gereken şekilde hareket etmesi nasıl sağlanabilir, ehliyetli kadrolar işbaşına nasıl gelebilir? Soru şundadır. Bu soruyu hem bilim, hem bizim bugünkü şartlarımız ışığında cevaplandırmak gerekiyor.

Devletin yapması gereken reformlar üstteki azınlığın karşı koyduğu, alttaki büyük millet çoğunluğunun ise yararlanacağı işler olduğundan mesele, devleti üst sınıfların nüfuzundan kurtarıp alt sınıfların -kentli, köylü emekçilerin- tesiri altına koyabilmektir; yâni iktidarın, üst sınıflardan alt sınıfların eline geçmesidir. Memleketimizin bugünkü şartları da emekçi kitlelerin politik yörüngeye girmesine, teşkilâtlanmasına ve kısa bir gelecekte kendi partisini iktidara getirmesine, bütün

engelleyici şartlara rağmen, yine de tarihimizde daha önce görülmediği derecede, müsaittir. Ama bu imkân hiç bir zaman kendi kendine gerçekleşemiyecektir Toplumların gelişme kanunları vardır demek, toplumlar, onları teşkil eden sınıflar, gruplar ve fertler hiç gayret göstermeden de kendiliğinden gelişir demek değildir. Emekçi kitleler ve onlara yol gösterecek aydınlar mevcut imkânlardan faydalanır, teşkilâtlanır, yılmadan, yorulmadan gayret gösterirse, bilgiyi ve bilginin uygulanmasını bir arada yürütürse ancak o zaman iktidarda sözünü ettiğimiz değişiklik meydana gelebilir ve o zaman devlet şimdi "yapmalı, etmeli" dediğimiz işleri, halk yararına reformları fiilen yapar.

Halk yararına demokrasiyi geliştirmek imkânları bugün mevcut olduğundan mâda, üstelik, emekçilerin en uyanık sınıfı olan işçiler biz ilerici aydınların zorunlu ve yararlı gördüğümüz reformları programına alan ve cesaretle savunan bir partiyi şimdiden kurmuş ve hızla geliştirmekte bulunuyor. Bu bakımdan da bir hayli yol almış, birçok merhaleleri arkada bırakmış bulunuyoruz. Bu hareketi diğer emekçi kitleleri, özellikle, sayıca çoğunlukta olmalarına rağmen politik bakımdan atıl kalmış bulunan köylüleri de içine alacak şekilde genişletmek ve kuvvetlendirmek işinde yardımcı olma vazifesi biz aydınları bekliyor.

İşte bizim bugünkü şartlarımız! Ve aydınlar bu vazifeyi yerine getirirken kendilerini de gerçekten birer lider, iktidara geçildiği zaman işleri ehliyet ve başarıyla yürütebilecek bir yönetici kadro olarak yetiştirmiş olacaklardır.

Şimdi bazı aydınlarımız bana garip bir çelişme içinde gibi görünüyorlar. Bir taraftan Batıdan aktarma düşüncelerle, 19. yüzyıl doktrini ile hareket etmemek, dogmatik, romantik olmamak, kendi memleketimizin gerçek şartlarını tanıyıp ona uygun yolu bulmaktan bahsediyorlar, öbür yandan da yukarıda kısaca belirttiğim, daha önceki yazılarımda da söz konusu ettiğim gerçek memleket şartlarını, yâni memlekette bugün mevcut demokratik mücadele imkânlarını ve halkın, özellikle işçi sınıfının uyanmış ve harekete geçmiş bulunduğu gerçeğini önemsemiyorlar, sadece demokrasimizin şeklî olduğu üstünde duruyor, çoğu zaman memleket meselelerini mücerret bir kadro davası olarak görüp gösteriyorlar ve Nâsır sosyalizmini âdeta bir örnek gibi öne sürüyorlar. Bu Nâsır meselesinin bizim için öne mi şu tabiî: Öyle uzun boylu kitle hareketlerine lüzum kalmadan da askerî bir darbe ve hazır bir kadro ile işler bir çırpıda halledilebilir mi düşüncesi.

Oysa şu sorunların üzerinde durmak gerek: (1) Mısırdaki hareket bizim için örnek alınacak, özenilecek bir hareket mi? (2) Bizim şartlarımız aynı mı?

Nâsır ve arkadaşları önce bir çeşit faşist bir rejim kurmuşlar. İlk iş işçileri asmak olmuş. Zikzaklar yapmışlar. Sosyalist hareketleri bastırmışlar. Tam on yılı, çok kıymetli on yılı harcamışlar. Bir on yılı böyle harcamayı göze almaktansa, bir on yıl zarfında mevcut demokratik mücadele imkânlarını kullanarak memlekette ilerici kitle kuvvetlerinin güçlenip teşkilâtlanmasına, hareket içinde ehliyetli ve etkili kadroların yetişmesine çalışmak daha akıllıca ve daha gerçekçi bir yol olmaz mı? Mesele her ne şekilde olursa olsun bir an önce iktidara geçmek değil, asıl mesele iktidara geçtikten sonra iktidarı iyi ve isabetli bir şekilde kullanabilmek, "fırsatları kaçırmamak"tır.

Nâsır on yıl fırsatları kaçırıp bocaladıktan, bocalamak kelimesi de az, tam ters

işler yaptıktan sonra, nihayet bir sosyalizm anlayışına ve uygulamasına ulaşabilmiş. Ama böyle bocalayıp el yordamıyle bu sonuca vardığı için de bunun ne biçim bir sosyalizm olacağı, daha ne gibi aksaklıklar göstereceği, ne derece başarılı olacağı da henüz belli değil.

Sonra şurası da dikkate değer bir nokta ki Nâsır şimdi kendisi işleri yürütebilmek için halk kitlelerine dayanmak ve halkın kontrolüne tâbi olmak zorunluğunu duyuyor ve bunu açıkça itiraf ediyor. Halk Kuvvetleri Kongresinde yaptığı konuşmada ihtilâlin yapıldığı sırada doktrinsiz ve programsız olduğunu söyledi, faşist tipte bir askerî diktatörlük veya bayağı bir saray ihtilâli halini almadıysa, bu halkın ihtilâli desteklemiş olmasındandır dedi. Kendisine kaydı hayat şartiyle başkanlık teklif edilince reddetti, baştakiler icabında alaşağı edilebilmeli, daima halkın kontrolünü üzerlerinde hissetmelidirler fikrini savundu. Yâni Nâsır kendisi, hiç değilse şimdilik, sözleriyle bizim görüşümüzü doğrulamış oldu.

Nâsır idaresinin on yıl bocalamış, önceleri tam tersine işler yapmış olması ve nihayet hâdiselerin zoru ile yukarıdaki görüşe gelmesi, kitle hareketleri içinde nazariye ile aksiyonu bir arada yürüterek yetişmiş ve kitlelere dayanan kadroların mevcut olmadığı yerlerde yapılan askerî darbelerin, yapanların bütün iyi niyetine rağmen, nasıl bocaladığının delilidir. Bizde 27 Mayıs ihtilâlinden sonra "kaçırılan fırsat" da aynı gerçeğin bir başka delilidir. Sosyal şartların küçük bir grubu silâh kuvvetiyle iktidarı ele geçirmeğe zorladığı hallerde bile hareketin başarıya ulaşması aksiyon içinde yetişmiş, politik formasyona sahip, kitlelerin desteğine dayanır bir kadronun mevcudiyetine bağlıdır.

Nâsır on yıl sonra sosyalizmin yolunu nasıl buldu? Gerçeklerin sert duvarına çarpa çarpa. Ne gibi somut şartların Nâsır idaresini bu yola soktuğunu teferrüatiyle bilebilmek için Mısırın ihtilâlden ince ve sonraki şartlarını, liderlerin hayatlarındaki tesirleri ilâh. incelemek gerekir. Ama bu somut şart ve âmiller her ne olursa olsun bir takım temel gerçeklere işaret edebiliriz:

1. Gerek dünya şartları, gerekse geri toplumların iç şartları millî kurtuluş savaşı yapan memleketleri sosyalizme doğru iteliyor. Batıda kapitalizmin doğup gelişmesine yol açan dünya şartları bugün mevcut değil, tam tersine gelişmiş kapitalist memleketler dünya pazarlarının ve kaynaklarının su başlarını tutmuşlar, başkalarının kendileriyle rekabet etmesine engel olmak azmindedirler. Geri memleketlerin kendi kuvvetleriyle bu büyüklere kafa tutup bağımsız bir kapitalist ekonomi geliştirebilmeleri imkânı yoktur. Yabancı sermayenin sömürücü hâkimiyeti altında bir kapitalist gelişme ise hem millî ekonomiyi ahenkli, dengeli bir şekilde kalkındıramıyacak, hem de ergeç yeni bir kurtuluş mücadelesine yol açacaktır.
2. Bu geri memleketler henüz feodal toprak rejimini tasfiye edememiş olduklarından tarım meselesi bu memleketlerde en âcil, hayatî meselelerin başında gelir. Yabancı sermaye hâkimiyeti altında kapitalist gelişme bu meseleyi de çözümleyemez. Bu durumda millî ekonomiyi hızla ve dengeli, memleketin gerçek bağımsızlığını sağlayacak şekilde kalkındırma yolu olarak sosyalizm kalmaktadır. Biz bile kırk yıl önce başardığımız kurtuluş savaşı sonundaki devrimci devrede sosyalizme götürecek yola gelmiştik. Sosyalizmin

habercileri olan devletçilik, halkçılık, devrimcilik ilkelerini koymuştuk.

3. Bugünkü dünyada sosyalizmin artan kuvveti gelişme imkânlarını arayan toplumları tabiî ki etkiliyor. Nâsır bunun da farkında ve açıkça ifade ediyor. İkinci Dünya Savaşından bu yana en önemli olaylardan biri olarak sosyalizmin sadece maddî değil, manevî kuvvetinin de artmış olmasını belirtiyor.
4. Mısırdaki yerli ilerici, sosyalist hareketin de zamanla, bocalayıp yol arayan iyi niyetli idareciler üzerinde tesiri bulunmuş olabilir. Nâsırın sözlerinin özetini okurken bile insan Nâsırın bir takım müşavirleri olduğu, veya kendisinin bu on yılın hayhuyu içinde bir hayli kitap karıştırmaya ve düşünmeye vakit bulduğu intibaını alıyor.

Yalnız geri toplumların değil, gelişmiş kapitalist toplumların da ergeç sosyalizme ulaşması mukadder görünüyor, genel sosyal evrimin yönü bu. Ama bu evrim karşısında ne tavır takınacağız? Toplumun kaçınılmaz gidişi bu yönde olduğuna göre işi sosyal şartların ve kuvvetlerin kör dövüşüne mi bırakacağız? Bocalamalara, zikzaklara, değerli yılların ve insan hayatının harcanmasına önem vermiyecek miyiz? Yoksa bu sosyal şart ve kuvvetlerin şuuruna vararak, edinilmiş bilgi ve tecrübelerden faydalanarak bu gidişin imkân nisbetinde bocalamadan, zikzaklar çizmeden, zamandan ve insan gücünden kabil olduğu kadar tasarruf ederek gerçekleşmesine mi çalışacağız? Daha akademik bir deyimle mekanik bir determinizm mi, diyalektik bir determinizm mi? Çağımızın karakteristik vasıflarından biri de insanın kendi toplum hayatının kanunlarının şuuruna varması, bilgisini edinmesi ve buna dayanarak da tabiat kuvvetlerini olduğu gibi, toplum kuvvetlerini de kontrol altına almaya çalışmasıdır. Bunun için, Nâsır idaresi on sene sonra da olsa sosyalizme vardı, şartlar esasen buna zorluyor, tarzında düşünmek sakat bir düşüncedir.

Gelelim yine bizim şartlarımıza. İstesek de istemesek de biz bir demokrasi denemesine girmiş bulunuyoruz. Hem öyle bir girmişiz ki, bütün dünyanın askerî bir cunta idaresiyle neticeleneceğini sandığı bir askerî ihtilâl bile ilk iş olarak tarihimizin en demokratik anayasasını yapmış ve gerçekten serbest seçimlerle idareyi devretmiştir. Siyasî demokratik rejimi devirmek için değil, yürütmek ve sosyal alanda genişletmek için askerî ihtilâl! Ordumuzun aristokratik batı ordularından farklı olduğunu tartışmıyorum. Bu konudaki yazımda "menşei bakımından halkçı, tarihsel geleneği bakımından devrimci ordumuz" dedim. Ama ordumuzun bu vasıfta oluşu 27 Mayıs ihtilâlinden sonra gerekli temel reformları yapabilecek bir kadroyu işbaşına getirmesine yetmedi, yetmezdi de. Çünkü kadrolar sosyal bir boşlukta yetişmez, hareket içinde yetişir. 1946'dan bu yana gerçek bir demokratik gelişmeye iktidardakiler müsaade etmedi ki. 1946'da hiç değilse şimdiki kadar söz, fikir, tartışma, teşkilâtlanma hürriyeti olsaydı; zamanın Çalışma Bakanının deyimiyle yerden mantar biter gibi doğup gelişme istidadı gösteren bağımsız sendikalar, sosyalist partiler kapatılmasa, ilerici aydınlar susturulmasaydı, Köy Enstitüleri köylü aydınlar yetiştirmeye devam etseydi, demokratik gelişmemiz bir başka seyir takip eder, kadrolar yetişir, ilerici kuvvetler politik güç kazanır, belki de 27 Mayıs ihtilâline lüzum kalmazdı. Bu bakımdan C.H.P nin ve onun Başkanı olarak İnönünün tarihi sorumluluğu vardır. 1946'da gerçek bir demokrasi denemesine değil, birbirinin aynı ikiz partinin politika tahtarevallisine oturup biri inip biri çıkarak bir demokrasi oyunu

oynamasına gidildi. Ama memleketin temel gerçekleri bu oyunun uzun zaman oynatılmasına müsaade etmedi.

Sonra 27 Mayıs hareketi incelenince, bu harekette beliren iki cereyandan iyi ki demokrasi taraftarları kazanmış diyoruz. Diğer taraf üste geçseydi, getireceği rejim pek sosyalizme benzemiyordu. Yapılan bir takım tayinler, kültür derneklerinin o zaman başına getirilenlerin bilinen fikrî durumları, radyolardan okunan bazı şiirler, yalnız toprak ağalarına uygulanacak diye savunulan aslında hiç de öyle bir sınırlamayı ihtiva etmiyen İskân Kanununun insan hakları bakımından o korkunç, her türlü keyfî baskıya imkân veren, takibata uğrayana savunma hakkı dahi tanımayan hükümleri ve nihayet meşhur "Ülkü Birliği" tasarısı, seçimlere gidilmeseydi nasıl bir rejime gidilecekti, göstermeye yetiyor. İhtilâli yapanlar arasında beliren bu ikinci cereyanın mümessilleri her halde sadece Millî Birlik Komitesinin bilinen birkaç üyesi değildi, sayıları bilinmemekle beraber daha başkalarının da olmaları icap eder.

Ben bu demokrasi denemesini yürütemezsek apaçık faşist bir diktatoryaya gitmemiz ihtimali kuvvetlidir, derken hiç de "ordu ve faşizm kelimelerin aynı mânâda kullanmaya teşne" değilim. Bugün sağcı, gerici, sömürücü kuvvetler ilerici kuvvetlerden daha güçlü durumdalar. İktisadî-siyasi kuvvet onların elinde. Teşkilâtlanma ve propaganda kolaylıkları daha fazla. T.İ.P. Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın dediği gibi "... Siyasi ortamın bu veya şu sebepten dolayı gerginleşmesi halinde bu (antidemokratik) kanunlar emekçi halk yığınlarına karşı kitlece tatbik edilebilir," şeklî diye şikâyet ettiğimiz bu demokrasiden de bir eser kalmaz ve yukarıda sözünü ettiğimiz ikinci cereyanın da desteği ile teröre dayanan açık diktatörlük yoluna gidilebilir.

Vatan, 24 Eylül 1962

Evet, Böyle Diyorum

Bir gazetenin imzasız bir yazarı benim Nâsır Sosyalizmi üzerine son yazımı ele alarak iki gün arka arkaya bir jurnal döşenmiş. Benim ilk tepkim hiç tınmamak oldu. Yirmi yılı aşkın bir zamandan beri bu çeşit saldırılara ve jurnalcılıklara alıştım artık. Ama sonra düşündüm ki arada geçen zaman içinde beni yazılarımdan tanımayan genç bir kuşak yetişti. Sonra bizde hemen savunmaya geçmek âdet olduğundan belki "Vatan"daki yazılarımı izlemiş olan genç okurlar benim susuşuma bir mânâ veremiyecekler, daha da kötüsü, korktuğumu, sindiğimi sanacaklar. Bu düşünce beni kalemi ele almağa zorladı.

Vaktiyle Manisa köylerinde sosyolojik bir etüd yaptığım sıralarda o bölge köylerinin çok hoşuma giden bir deyimini öğrenmiştim. Birbirini tutmaz lâflar eden, ne dediğini bilmez kişiler için "Sen onun dediğine bakına. O, lâfın tepesini deler, gözünü çıkarır" derlerdi. Benim söz konusu yazımın da öyle bir tepesi delinip gözü çıkarılmış ki düzeltilmeleri "mümkünsüz". Onun için düzeltmeye çalışmaktansa okurlarımı yormak pahasına da olsa memleketin kalkınması ve ilerlemesi konusundaki görüşlerimi albaştan tekrarlamayı daha uygun buldum:

1. Artık bütün dünyada ve bu arada bizde de açıkça kabul olunduğu üzere, bugünün toplumları ileri, gelişmiş ülkeler, geri kalmış ülkeler olarak ikiye ayrılıyor. Biz ne yazık ki bu ikinci gruptayız.

2. Birinci gruptaki ilerlemelerin temposu çok hızlı olduğundan, ikinci gruptaki memleketler de değişmeye, kalkınmaya başlamış olmalarına rağmen iki grup arasındaki mesafe azalacağına daha da genişliyor.

3. Bu durumda geri memleketler imkân nisbetinde azamî hızla, insan takatini âdeta aşan derecede gayret, azim ve güçlüklere tahammül göstererek bir an önce kalkınmak zorundadırlar. Dış müdahalelerden uzak, gerçekten bağımsız, büyük devletlerin dev üstünlüğü karşısında ezilmeyen, dünya milletler topluluğunda başını gururla yukarıda tutabilen bir millet olarak yaşıyabilmek için bu kalkınma mucizesini tezelden başarmaları şarttır.

4. Bu kalkınmayı başarmak için geri memleketlerin önünde, görünürde iki yol vardır: Kapitalist düzende ya da sosyalist düzende kalkınmak. Kapitalist düzen, özel teşebbüsün ve özel sermayenin millî ekonomiye hâkim olduğu düzendir; ekonominin ağırlık merkezi, nâzım sektörü özel teşebbüs olduğu müddetçe, devlet ekonomiye ne kadar müdahale ederse etsin, ekonomik düzenin "kapitalist" olma vasfı değişmez. Her devletçilik sosyalist devletçilik değildir. Kapitalist düzen bir tarafta milyonerler, milyarderler, diğer tarafta müzmin bir işsizlik kitlesi yaratır.

Sosyalist düzen emekten yana ve emeğin iştirakiyle bir çeşit devletçiliktir. Yâni özel sermaye sahiplerini zenginleştirmeye ve lüzumsuz bir bürokrasiyi beslemeye yarıyan bir devletçilik değil, emekçilerin, yâni, köylünün, ırgadın, kol ve fikir işçisinin, memurun, subayın, zenaatkârın, küçük esnafın, emeği karşılığı hayatını

kazanan kitlenin, yâni milletin ezici çoğunluğunun yararına ve onların demokratik kontrolü ve murakabesi altında bir devletçiliktir. Böyle bir düzende kimse milyoner, milyarder olmaz, ama kimse de aç, açıkta kalmaz. Millî gelir çeşitli nüfus grupları arasında gelir, hayat seviyesi, refah farkı olacaktır, ama aşırı ayrılıklar ve kutuplaşmalar olmıyacaktır.

Sosyalist düzende millî ekonomiye hâkim ve nâzım sektör devlet sektörü olacaktır. Bu demektir ki ağır sanayi, büyük sanayi işletmeleri, ithalât-ihracat, bankalar ve sair kredi kurumları devletleştirilecektir. Toprak reformu yapılacak, fakir ve orta halli köylünün, ırgadın modern üretim yapabilmeleri için devlet ve kooperatifler eliyle gerekli donatım sağlanacak, tarımsal üretim organize edilecektir.

5. Geri memleketler için görünürde iki yol varsa da gerçekte ancak bir yol hızla, dengeli, aşırı iniş çıkışlardan uzak bir çizgi üzerinde kalkınmayı ve bu kalkınmanın gerekli kıldığı kaçınılmaz fedakârlık ve sıkıntıların sosyal sınıflar arasında âdilâne paylaşılmasını sağlar; bu da sosyalist kalkınmadır. Daha önemlisi, objektif sosyal, şartlar, kapitalist ekonomi düzeniyle kalkınmayı engellemektedir. Batıda kapitalist ekonomi sistemi Rönesanstan bu yana doğmuş, Sanayi inkılâbıyla 19. yüz yılda tam gelişip çiçek açmıştır. O zamanki ve şimdiki şartları uzun boylu kıyaslamaya gitmeden de -bu kendi başına ayrı bir konudur- bu şartların değişmiş olduğu aşikârdır. Bugün sermayesi, teşkilâtı, tekniği kuvvetli, zengin kapitalist devletler dünya pazarlarına ve kaynaklarına hâkim durumdadırlar. Geri, fakir, ekonomisi zayıf memleketlerin bunlarla rekabet edebilmelerine, onlar karşısında gerçekten bağımsız, egemen kapitalist ekonomiler geliştirebilmelerine maddeten imkân yoktur. Bu yabancı sermaye geri memleketlerde kârlı bulduğu işlere yatar, millî ekonominin hâkim sektörü haline gelirken de etrafında irili ufaklı beliren yerli özel teşebbüsleri de destekler. Millî ekonominin büyük bir kısmı, özellikle tarım sektörü, hiç kalkınmadan körleşirken diğer bir kısmı dengesiz, ekonominin bütünü ile âhenkli olmayan şekilde gelişir. Üst tabakaların zenginliği ile alt tabakaların fakirliği arasındaki fark gittikçe derinleşen bir uçurum halini alır. Sosyal-ekonomik huzursuzluk, iç direnmeler, ayaklanmalar, ihtilâller ve karşı ihtilâller ve bütün bu hercümerc içinde ve ona rağmen gittikçe belirli bir hal alıp kuvvetlenen, halk kitlelerinin millî kurtuluş mücadelesi gelişir. Orta ve Güney Amerika memleketleri bu durumun tipik örnekleridir.

Sosyalist düzen dış yardımlardan ve yabancı sermayeden çok memleketin kendi emek ve tabiî kaynaklarının rasyonel, bilimsel bir plâna göre topyekûn seferber edilmesine dayanacağı ve ancak siyasî şartlara, müdahalelere bağlı olmayan dış yardımları kabul edeceği için, ve de kalkınmanın yükünü sosyal sınıflar arasında adaletle bölüşmesi dolayısiyle halk kitleleri tarafından benimseneceği ve destekleneceği için azamî hızla ve bağımsızlıkla kalkınmayı sağlıyabilir.

6. Bir milletin takip etmesi gereken yol onun kendi tarihsel gelişim yönüne bağlanarak tayin edilir. Ancak, hızını tarihten alan, tarihsel akışa uygun hareketler başarıya ulaşır. Biz anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir millî kurtuluş savaşı yapmış, bunun sonunda kapitülâsyonları, yabancı şirketleri ortadan kaldırmış, dış borçları tasfiye etmiş, kalkınma yolunu devletçilik, devrimcilik, milliyetçilik (ırkçı, şoven milliyetçilik değil, emperyalist kuvvetlere karşı millî varlığımızı, emperyalist

toplumların kültürel tesir ve baskısına karşı kendi kültürümüzü geliştirme hakkı anlamında bir milliyetçilik) ilkelerine bağlamış bir toplumuz. Bizim tarihsel geleneğimiz, millî yolumuz budur. Bu yoldan gelen bizler ancak aynı yönü izleyerek milletimizin tarihsel evrimine uygun hareket etmiş oluruz. Geldiğimiz yol sosyalizme götüren bir yoldur.

7. Sosyalizme götürecek yolu demokratik mücadele usulleriyle aşmamız imkânı bugün, bütün sınırlayıcı, engelleyici şartlara rağmen, yine de tarihimizde daha önce mevcut olmadığı derecede vardır. Bu imkânı bize 27 Mayıs ihtilâli vermiştir. Bugünkü şartlar altında aydınlar için yapılacak şey Nâsırvârî askerî darbelere ümit bağlamak değil, bugüne kadar politik bakımdan âtıl kalmış olan emekçi kitleleri, yâni milletin büyük çoğunluğunu, politik faaliyet sahasına sokmak, bu maksatla onları teşkilâtlandırmak, onları memleket işlerinde söz sahibi ve karar sahibi kılmaktır. Böyle bir demokratik halk hareketini geliştirmek gayretini diğer ilerici aydınlarımız gibi elbette ilerici ve aydın subaylarımız da tasvip edecektir. Bu konuda daha dün çıkan bir gazete haberi dikkat çekicidir. Çankırıya iki defa getirilip de gericilerin ve bir kültür derneği (?) üyelerinin baskısı ile geri çevrilen "Yılanların Öcü" filmi subayların teşebbüsü ile bir askerî birlik sinemasında hem askerlere hem de halka gösterilmeye başlanmış.

Bir hak ve menfaatin en kuvvetli bekçisi ve savunucusu o hak ve menfaatle doğrudan doğruya ilgili taraf olduğu aşikâr bulunduğuna göre, halkın, emekçi kitlelerin hak ve menfaatlerini en iyi yine halk kendisi korur. Anayasadaki hak ve hürriyetlerin sosyal adalet ilkelerinin gerçekleşmesi, toprak reformunun yapılabilmesi ve nihayet halk yararına bir devletçiliğe gidilebilmesi için emekçi kitlelerin kendi partilerinin -şimdiki halde Türkiye İşçi Partisi- önce kuvvetli bir muhalefet, sonra da iktidar partisi haline gelmesi lâzımdır. Böylece şimdiye kadar üst sınıfları temsil eden partilerin elinde olan iktidar, köylüsü-kentlisi, fikir ve kol işçisiyle emekçi kitlelerin -milletin ezici çoğunluğunun- eline geçmiş olur.

1946'danberi sürdürülen demokrasi oyununu tekrarlamayıp da bu sefer gerçekten bir demokrasi denemesi yapacaksak, sosyal sınıflar kendi partilerini kuracaklar, bu partiler iktidar için kanun çerçevresinde mücadele edecekler, seçimi kazanıp iktidara gelen parti de savunageldiği programını uygulayacaktır. Hiç bir mugalâta, şantaj, tehdit bu gerçeği değiştiremez.

Evet, işte bu böyle diyorum! Ve ben bu görüşlerimi herkesle -o gazetenin o imzasız yazarı da dahil- tartışmaya hazırım, bir şartla ki, bu gerçek bir fikir tartışması olsun, özel maksatlarla, garezle yapılan bir saldırı değil, meselelerin akıl, mantık, bilim, gerçek bir memleket ve millet sevgisi ışığında incelenmesi olsun. Ben bu kafada bir insan olduğum içindir ki, o imzasız yazara bu seviyede bir karşılık veriyorum, yoksa büsbütün başka tonda bir yazı kaleme alabilirdim.

O imzasız yazar yazısında bol bol bolşevik, komünist, kızıllık, hücre teşkilâtı, ihtilâl, ayaklanma, Sovyet Rusya, Leninizm, Marx gibi kelimeler kullanmakla da beni korkutacağını sanmış. Yıllardır komünizm, kızıllık ilh., kelimeleri sindirme ve susturma silâhları olarak kullanıldı. Memleketi bir "kelime" korkusudur sardı. "Emekçi" , "Köy Enstitüsü" kelimeleri resmî çevrelerce resmî plânlardan çıkarıldı. Ama ben çocukluğumda bile umacılardan korkmazdım.

Umacı haline getirilmiş kelimeleri siper alarak hücuma geçmekle hiç bir şey halledilmiş olmaz. Mesele kelimelerde, etiketlerde değil, muhtevada. Muhteva, yâni fikirlerin kendisi doğru mu, yanlış mı? Gerçeklere uygun mu, aykırı mı? Memleket için faydalı mı, zararlı mı? Ölçü budur.

Tarihten ders almak diye bir söz vardır ya? Bizim memleket için bu söz hiç doğru görünmüyor. Vaktiyle beni ve bir kaç hocayı üniversiteden uzaklaştırdılar, çıkarttığımız dergileri kapattılar, kurulan sendikaları, sosyalist partileri, köy enstitülerini ortadan kaldırdılar.

Böylece toplumsal gidişin yönünü değiştireceklerini sandılar. Ne oldu netice? Solcu fikirler, sosyalist hareket 1946'ya kıyaslanmayacak derecede kuvvetle memlekette beliriverdi. Köy kalkınması, toprak reformu daha da âcil, daha da ağır bir dâva haline geldi. İşçi hareketleri daha güçlü patlak verdi. Gençlik memleket sorunlariyle, siyasetle daha yakından ilgilenir oldu.

Bu tarihsel olgudan ders alınmalı değil mi?

Vatan, 1 Ekim 1962

Bize Göre Memleketin Siyasi Panoraması

Çıktığı günden beri "TIME" dergisinden aktardığı alaameriken biçim ve muhtevası ile alaameriken demokrasi şampiyonluğu yapan haftalık bir dergi bu defa da memlekette "sol kanat"ın koruyucusu ve savunucusu kesilmiş. Batı anlamında demokratik rejim sağ ve sol kanadın bir denge rejimi olduğuna göre bundan tabiî bir şey olamaz, diye düşüneceksiniz belki ama, bu, o meşhur çocuk masalında, büyük annenin kıyafetine girip de küçük kızı kandırmaya kalkan kurdun koruyuculuğuna pek benziyor. Memlekette sol kanat "Bugün bir takım Crypto'ların eline düşmüş ve doğrusu istenilirse tehlikeli, millî menfaatlere aykırı bir istikamette sür'atle seyretmekte" imiş. Onun için Plânlama Dairesinden istifa eden uzmanlarla onlar gibi "sol iktisadî görüşlere sahip" diğer aydınlar ve "Meclisteki siyasî partilerden o görüş sahipleri" bir araya gelerek tez elden bir Sosyalist parti kurmalıymışlar. "Türkiye'de ciddî bir sosyalist parti ancak Meclisten kütleye doğru kurulur"muş (Bakındı hele! Bu dergi ikaz etmese, hepimiz kütleden Meclise doğru gidilir diyebilirdik değil mi? Meğer ne yanlışmış!); üstüne üstük "Sosyalist partinin isminden başka her şeyi bu gün hazır halde" imiş; (kütle desteğine lüzum olmadıktan sonra her çeşit partinin, ismi de dahil, her şeyi hazır sayılır tabiî; nallarınız var, atınız olmasa da olur; önemli mi?) "Bugün iktidarda bulunan üç parti aslında bir cepheyi teşkil" ettiğinden bu sosyalist parti bu cephenin yanında yer alarak "Türkiyemiz için elzem olan solu (bu derginin ne zamandan beri solu "elzem" saydığını aşağıda araştıracağız) bu tasalluttan, solun itibarı daha çok zedelenmeden çekip kurtarması lâzım"mış.

Oynatılmak istenen oyun hemen kendisini gösterdi, değil mi? Ne kadar kıyafet değiştirse de sivri burnu, kurnaz kulakları ve kara kıllı suratı ile kurt hemen belli oluyor ve bugün memleketteki sol kanat da zaten masaldaki ağzı süt kokan küçük kız değildir. Mesele, yazarın da itiraf ettiği gibi bugün sür'atle gelişmekte olan sol kanadı parçalamak, himaye altına alıp iktidardaki partiler için zararsız hale getirmek ve 1946'da DP'nin devrilmesiyle bozulan siyasî tahterevalli üzerinde ikili parti oyununun yeni şartlar altında devam ettirilmek çabasıdır. Sonra da buna "Batı anlamında demokrasi" denilecektir.

Bu derginin memleket için sol kanadı elzem buluşunun, "ciddî bir sosyalist parti"nin günü geldiği yollu iddiasının ne kadar samimilikten uzak, yapmacık ve maksatlı olduğunu iyice belirtebilmek için biraz geriye giderek olayları zaman sırasiyle incelemek gerekiyor. Hattâ bu vesile ile ben yakın siyasî tarihimizin ana çizgilerini kabaca çizmek istiyorum:

Daha önceki bir yazımda, 1945-46'da gerçek bir demokrasi denemesine değil, siyasî bir tahterevalli üzerinde birbirinin eşi iki partinin biri inip biri çıkarak bir demokrasi oyununa gidildi, gerçekten demokratik bir gelişmeyi sağlayacak sosyal hareketler bastırıldı, demiştim. Böylece rejimin muhtevasında bir değişiklik yapılmadan, şeklinde bir değişikliğe gidilmek istendi. Buna ne lüzum vardı? Şunun için

lüzum vardı ki, tek parti sistemi memleketi kalkındıramamış, devletçilik ilkesine rağmen özel sermaye kuvvetlenmiş, "efendimiz köylü" yoksulluğu ve cahilliğiyle başbaşa bırakılmış, yeni bir "bürokratik burjuvazi", yâni siyasî makam ve nüfuzu iktisadî menfaatle birleştiren yeni bir sınıf meydana gelmişti. Bütün bunların neticesinde kitlelerde derin bir huzursuzluk belirmiş ve bu huzursuzluk durumundan sadece CHP'yi sorumlu bilerek onu hedef tutmuştu. Bu arada, özellikle savaş yıllarında kolay zenginleşen yeni bir ticaret ve spekülâsyon burjuvazisi gelişmişti; bu da kendini yeter derecede palazlanmış görerek zaten soysuzlaştırılmış olan devletçilikten büsbütün kurtulmak ve kendi başına buyruk olmak istiyordu. Ve nihayet bu faktörlere, savaşı demokrasi cephesinin kazanışı ve memlekette savaştan önceki Alman tesirinin yerini Anglo-sakson tesirinin alması da yardımcı bir faktör olarak eklenebilir.

Ama ne iktidar partisi ve "bürokratik burjuvazi", ne memleketin üstün hâkim sınıfı durumundaki toprak ağaları ile kasaba eşrafı, ne bu sınıfın tahsil görüp idareci kadroya, "bürokratik burjuvazi"ye giren yeni nesli, ne de yeni türemiş ticaret ve spekülâsyon burjuvazisi, yani tümü birden ele alınırsa memleket burjuvazisi iktidarı elden bırakmak, fakir köylülerin, işçilerin ve diğer emekçilerin serbestçe teşkilâtlanarak iktisat ve politika alanlarında kendi dâvalarını yürütmelerine, kendi partilerini kurarak bir gün bu partiyi iktidara seçmelerine müsaade etmek niyetinde değildiler. Demokrasi ve onun getirdiği haklar burjuvazi içindi; iktidar ancak burjuvazinin bölündüğü bu talî sınıflar arasında el değiştirebilecekti. Onun için, demokrasi kapısının ilk açılışında hemen içeri doluveren ilerici, halkçı hareketler ve teşekküller çok kısa bir zamanda bastırılarak demokrasi kapısı bunların üzerine kapatıldı, içeri yalnız DP alındı. İktidardaki anasına çok benzeyen bu yavru partinin bile hemen pek genç olduğundan uzun zaman iktidara geçemiyeceği; tesirli bir muhalefet olmakla kalacağı hesaplanıyordu.

Olaylar hesaplara tam uygun çıkmadı. Politik tecrübe ve eğitimden yoksun, durumlarının sorumlusu olarak sadece CHP ve onun hükümetlerini gören ve onun iktidardan gitmesiyle işlerin halledileceğini sanan kitleler DP'yi birden bağırlarına bastılar. Sonra da iktidara geçince DP dıştan gelen milyonları hovardaca harcayıp yeni milyonerler sınıfı yaratarak, şehir ve kasaba küçük burjuvasına altüst olmuş piyasada kolay para kazanma imkânları sağlıyarak, köylünün buğdayını dünya piyasalarındaki fiyatın çok üstünde satın alarak, toplumdaki temellerini sağlamlaştırdı.

Köylü ve diğer halk tabakaları üstünde devlet baskısını az çok hafifletmesi ve Atatürk devrimlerinin bir türlü nüfuz edememiş olduğu, -tabiî bunun da sosyolojik sebepleri var- geriliklerini muhafaza eden halk tabakalarına gerici tavizler vermesi DP'ye sahte bir kitle partisi niteliği kazandırdı. Devleti temsil eden şahıslar karşısında sorgusuz, itirazsız boyun eğme geleneği. "Devlet Baba"nın her şeye muktedir otoritesi karşısında fert olarak vatandaşın silinmesi durumu bir daha eski haline getirilmeyecek şekilde değişmişti. 1945-50 devresinin faydası da bu oldu. Halk kendi siyasî kuvvetinin önemini anlamaya başlamıştı.

Yeni Demokrat iktidarın kademelerinde olanlar siyasî nüfuzla iktisadî menfaati birleştirmekte devam eder, hattâ bu durumu şiddetlendirirken, idarî kadroyu teşkil eden memurlar ve askerî kadro havaî fişek gibi yükselen fiyatlar karşısında

maaşlarının yetersizliğini, hayat standartlarının düştüğünü ve türedi milyonerlerin yanında da sosyal mevki ve itibarlarının zedelendiğini hissettiler. Bunlar genellikle CHP'den yana oldular. Eski devrimci geleneği ve muhalefette olmanın verdiği ataklığı CHP, DP'ye kıyasla daha ilerici görünüyordu. Bir kısım ilerici aydınlar ve genellikle küçük burjuvazinin aydınlar bölümü CHP'yi tuttular. Böylece CHP ve DP ayrılığı tâli bir sınıf ayrılığına tekabül etti.

DP iktidarının ilk yıllarında ekonomik alandaki parıltısı sonradan bir saman gibi yanıp sönünce, taşıma su ile değirmen dönmiyeceği, memleketin ekonomik problemlerinden hiç birinin hal yoluna girmediği görüldü. Yükselen fiyatlar, artan geçim zorluğu kitleleri DP'den soğutmaya başladı. 1954'e kıyasla 1957 seçiminde CHP'nin kazancı büyüktü.

DP politik tahterevalli oyununun kaidelerine riayet etseydi 1945'deki hesaplar belki de büsbütün yanlış çıkmayacaktı. Ama iktidara kolay geçiş ve geçtikten sonraki iktidarın tadı DP'nin başını döndürdü, tahterevallinin hep kendi bindiği ucu kalkık olsun istedi. Yeni DP iktidarda kalmakta direnmeyip seçimlere gitseydi 27 Mayıs ihtilâli ve onun ardından gelen olaylar olmayacak, burjuvazinin demokrasi oyunu daha bir müddet devam edecekti.

Ne kadar müddet? Söylenemez. Ama eski düzenin uzun müddet devam etmiyeceği muhakkaktı. Memleketin temel meselelerine, ihtiyaçlarına cevap vermeyen, demokratik hak ve hürriyetleri halk kitlelerinden ve ilerici kuvvetlerden esirgeyen bir iktidar -CHP ya da DP olsun- uzun zaman hükmünü yürütemezdi artık. Ya aklı başına gelip hiç değilse bugünkü derecede demokratik hak ve hürriyetleri tanıyacaktı ya da 27 Mayıs ihtilâli gibi bir harekete hedef olacaktı.

27 Mayıs ihtilâlinden sonra, İnönü İhtilâli istedi mi istemedi mi, CHP destekledi mi desteklemedi mi, suali zihinlere takılmış, bir zaman tartışılmıştı. Ben şuna kesinlikle inanıyorum ki, İnönü asla ihtilâl istemiyordu. İki partili demokrasiyi o kadar tutuyordu ki, DP'nin kapatılmasını istemedi; ihtilâl sonrasında sayın Gürsel Sosyalist partiye de ihtiyaç olduğunu ifade edince İnönü aynı fikri paylaşamadığını, parti sayısının çoğaltmanın fayda vermiyeceğini geo-politik durumumuzu da içine katarak belirtti. Başta sözünü ettiğimiz dergi de bu görüşü savundu (hani sol kanat elzemdi?). Bu dergi DP kapatıldıktan sonra bile bu kapatılışı "büyük hata" diye vasıflandırarak hayıflandı durdu.

Derken seçimler geldi çattı, DP'nin mirası üç parti arasında bölüşüldü; CHP'nin, her ikisi de genellikle aynı görüşleri, aşağı yukarı aynı sınıfları temsil eden iki parti arasında iktidarın el değiştirmesi şeklinde anladığı demokrasiyi emniyetle yürütecek mazbut bir parti ortaya çıkmadı. CHP yeniden kendine bir eş arar duruma düştü.

Bu sırada 27 Mayısın getirdiği hürriyetlerden ilk faydalanan sınıf işçiler olmuştu. DP iktidarı zamanında sendikalar epey gelişmişti, bu gelişme ve canlılık arttı, sendikalar siyasî konulara da el atar oldular ve nihayet günlerden bir gün bazı sendikacılar tepeden aşağı kurulmayan ilk bağımsız kitle partisini sessiz sedasız kotarıverdiler. Yakın tarihimizin en önemli sosyal-politik olaylarından biri olmakla beraber bu parti uzunca zaman kimsenin dikkatini çekmedi.

15 Ekim seçimlerinde klâsik partilerin davranışı işçilerin gözünden gaflet perdesinin son kısmını da çekti aldı. Seçimlerde kündeye getirilmiş olma hissinin doğur-

duğu huzursuzluk diğer şikâyet konularına eklenince ifadesini geçen senenin son gününde yapılan yüz elli binlik işçi mitinginde buldu. Bu mitingten bir hafta sonraki sayısında (8 Ocak 1962) işçi hareketlerini ele alan söz konusu dergi bu hareketleri bir sendikacılık hareketi olarak tavsif ediyor, fakat politik bir nitelik kazanmasına şiddetle karşı çıkıyordu; "sosyal adalet arzularının politika potası içinde dejenere olması istenmiyorsa" "işçilerin sesine" kulak vermek zarurî idi. 15 Ekimden bu yana işçi hareketleri "işçinin hayat şartları ile ilgili kalmıştı. Zaten sendikacılığın da mânâsı bundan başka bir şey değildi"

Ama bazı sendika liderleri "bir takım gelişmemiş siyasî teşekküllerin" -yâni Türkiye İşçi Partisinin- başında idiler. "Politika heveslilerinin ve profesyonellerinin" işe karışmak istediği görülüyordu, oysa işçi haklarını sendikacılıkla ve siyasî parti yolu ile korumak arasındaki fark "akla kara" farkıydı. "Milli partiler sosyal adalet sahasına daha dikkatle eğildiklerinde hevesler de kursaklarda kalacaktı."

Bir hafta sonraki sayıda (18 Ocak 1962) bu dergi okuyucularını bu konuda büyük bir sürpriz bekliyordu. İşçilerin siyasi bir parti kurması -derginin pek hoşlandığı, daima tekrarladığı bir deyimle- kendinizi sıkı tutun! - kuvvetle tasvip olunuyor. Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy'un kapağını süslediği derginin tam beş bütün sayfası Türkiye Konfederasyonu kanalı ile büyük bir işçi partisinin kurulmasına ayrılıyordu. "Şurası bir gerçektir ki Türkiye'nin şartları bir işçi partisi tecrübesini kaçınılmaz hale sokmaktadır." deniliyordu, "işçiler artık kendilerini bir siyasi fikir etrafında toplayacak bayrağı açmışlardı!!"

Bir hafta içinde bu yüzseksen derecelik dönüş nedir mi diyeceksiniz? Demezsiniz herhalde? Durum apaçık meydanda. Bağımsız, halis işçi partisi T.İ.P. yolu ile işçilerin siyasi faaliyete geçmesi asla münasip değildi. Ama bu hareket önlenemediğine göre de, parti kurma geleneğine uygun şekilde tepeden aşağı Türk-İş kanalıyla kurulacak bir parti ile iki değil üç kuş birden vurulabilecekti. Bir kere bağımsız işçi sınıfı hareketi kontrol altına alınacak, teşebbüs Türk-İş'e maledilerek görünürde işçilerin bir kitle partisi hissi yaratılıp işçilerin desteği ve oyu kazanılabilecek ve ilerde siyasi tahterevallinin ucuna bu parti oturtulabilecekti.

Burada hemen tasrih edeyim, yanlış anlaşılmasın, o sıralarda böyle ikinci bir işçi partisi kurulmasını destekleyenlerin hepsi maksatlı hareket ediyorlardı demek istemiyorum. Hiç şüphesiz birçokları daha geniş bir hareket yaratmak gibi iyi bir niyetle, dürüstlükle -ama yanılarak- bu teşebbüsü desteklemişlerdi. Benim burada üzerinde durduğum nokta bu destekleyenlerin kişisel düşünce ve niyetleri değil, böyle ikinci bir işçi partisi teşebbüsünün hangi kaynaklardan ilham edildiği ve başlatıldığı, neyi hedef tuttuğudur.

İşçi hareketini bölme ve sulandırma teşebbüsü Konfederasyonun alt kademelerinden, işçilerden destek görmedi: Üst üste tekrarlanan teşebbüslere ve ilan edilen kurulma tarihlerine rağmen bu ikinci parti doğmadan öldü. Türkiye İşçi Partisi ise aksine büyük bir gelişme gösterdi; hem işçileri, hem de sol aydınları gittikçe artan sayılarda içine almaya, basında kuvvetli ilgi ve destek bulmaya başladı. İşçi hareketi ve partisi artık memleket politikasında hesaba katılması gereken bir kuvvetti.

Şimdi ikinci işçi partisini lanse edişinde on ay sonra aynı dergi "memleketin siyasi panaroması" adlı bir yazıda başlangıçta özetlediğimiz teklifleri ve isnadları ileri

sürüyor. Gerçi bu sefer işçilerden, T.İ.P.'ten söz etmiyor ama, sözünü ettiği sol kanadın hangi hareket veya teşekkül olduğunu da açıklamıyor. Teklif edilen yeni partiye artık bir kütle görünüşü vermek gayreti de yok. Parti dediğin Meclis'ten kütleye doğru kurulur. Bizim memlekette hep böyle olmuştur ve dergi yazarına kalsa hep de böyle kalacaktır. Bu sefer teşebbüse aydınlar yönünden girişilmek isteniyor (çünkü işçilerde iş olmadığı anlaşıldı). Aydınlar ne de olsa işçilerden daha yumuşaktırlar, onları yola getirmek mümkün olabilir. Bir kez böyle bir parti kurulsun pekâlâ önce T.İ.P. dışında kalmış birkaç sendikacı, sonra da diğerleri bu tarafa kaydırılabilir. Parlamento da temsilcileri olan bir parti parlamentonun dışında olan bir partiden ne de olsa işçilere daha cazip gelir. Yapılan hesap budur.

Bu dergi yazarının iktidar çevrelerine yakınlığı göz önünde tutulursa savunduğu görüşün şahsi bir görüşten daha fazla bir şey ifade etmek gerektiğini kabul etmek gerekir. Bu görüş değişikliğinin birkaç yönlü bir anlamı vardır. Birincisi, tahterevallinin öbür ucuna sosyal politik mahiyeti ve tutumu ile CHP'nin benzeri bir partinin oturtularak demokratik bir rejimin yürütülemeyeceği gerçeği nihayet kendisini kabul ettirmiştir. Sağ ucuna artık CHP'nin kendi başına işgal edemeyeceği, bu yeri diğer partilerle paylaşmaları zorunluluğu kabul olunuyor. (İktidardaki üç parti aynı cephededir ve bu da muhafazakârların cephesidir, bunun yanına sol kanadı getirmek zamanı gelmiştir) deniliyor.

Kısacası, artık, rejimin sadece şeklinde bir değişiklikle demokrasinin yürütülemeyeceği, muhteveda bir değişiklik yapmak, yani iktidarı emekçi kitlelerle paylaşmak, bu kitlelerin partisinin de iktidara geçmesine müsaade etmek zorunluluğu kabul olunuyor. Bununla beraber, bugüne kadar iktidarı elinde tutmuş olan sosyal sınıflar ve onların partileri devlet arabasının dizginlerini yine de, kabil olursa elden bırakmamaya çalışıyorlar. Bunun için de bugün memlekette sıhhatli olarak gelişmekte bulunan halis sol akımı ve işçi hareketini bölmek, soysuzlaştırmak ve parlamentodaki "muhafazakâr cephe"nin yanına himaye altında uysal bir sol kanadı göstermelik kabilinden getirmek istiyorlar. İngilizlerin "böl hâkim olursun" siyaseti bugün sol kanada ve işçi sınıfı hareketine karşı uygulanmak istenmekte. Sol kanadı parçalayıp bölmek, işçileri aydınlardan şüpheye düşürmek çabası hep bu iktidarı elden bırakmamak hesabının belirtileridir.

Bundan önceki bölme girişimini işçilerimiz başarıyla geri püskürtmüşlerdi. Aydınlarımızın da aynı başarıyı göstermeleri beklenir. Bu çeşit saldırı ve teşebbüsler sol kanadın, aydın-işçi işbirliğinin sağlam, başarılı gelişmesinin en kesin delilidir. Saflar sıklaştırılır, dayanışma cephesinde gedik açılmasına müsaade edilmezse bu çeşit saldırılar granit kayalara çarpan yağmur suları gibi akar gider.

Sol cepheyi bölmek için kullanılan paslanmış, küf tutmuş silahlara "Bolşeviklik oyunu" "kripto, parayla tutulmuş tatlı su kahramanları" gibi boş laftan öteye gidemeyen suçlamalara gelince, ben kendi şahsıma karşı yapılmış bu çeşit saldırılara cevap vermeyi bir zül saydığımızdan şimdiye kadar karşılık vermedim. Ama şimdi söz konusu olan şahsım değil, bütün sol kanat olduğundan meydanı boş sanıp da pervasızca saldırmaya kalkanları hizaya gelmeye davet etmek gerekiyor artık.

Bir kere suçlandırılan şahıslar, bir takım "kripto"ların eline düşmüş tehlikeli istikamette hızla gelişen sol kanat kimlermiş, hangi hareket, hangi teşekkülmüş açık-

lansın. Böyle müphem konuşup da sonra hesap sorulunca, "aman efendim, bulut dedik ördek hakareti çıkardınız" diye kaçamaklar yapmak en hafifi bir tabirle dürüstlüğe, fikir namusuna yakışmaz.

Soyadının ardına "er" kelimesini takmakla insan er olmaz ki. O derginin yazarı sözünün eri ise açık konuşsun. Döksün delillerini, ispatlarını ortaya. Açıklasın ödenen ve alınan paraları. Ne çekiniyor?

Hatırımda yanlış kalmadıysa, bir süre önce bir basın toplantısında Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı parlamentodaki partilerle kendi partisi yöneticilerinin servet beyanında bulunmasını teklif etmişti. Ben de bu teklife katılıyor ve şunu ekliyorum:

Bu dergi yazarı ile sol kanadın ellerine düştüğünü söylediği ve "kripto" diye vasıflandırdığı şahıslar da (bunların kim olduğu açıklanarak) birer servet beyanında bulunsunlar, servetlerini ne zaman nasıl elde ettiklerini bildirsinler. O zaman kimin satılmış olduğu hususunda halkoyu kendi hükmünü verir. Hatta o dergi yazarıyla "kripto" dediği kimseler son yirmi yıllık hayat hikayelerini şöyle anlatıversinler. Bu da kimin tatlı "su kahramanı", kimin çile doldurmuş namuslu toplum savaşçısı olduğunu meydana çıkarmaya yarar.

Ama şu da bir gerçektir ki, bu çeşit saldırılar sol kanadın gücünün, karşı tarafın ise zaafının bir delilidir. Tarihsel gelişme sol kanattan yanadır, gerçek sol kanattan yanadır, sosyal adalet ve bütün ahlaki, insani değerler sol kanattan yanadır. Somut memleket ve dünya sorunları üzerinde gerçeklere, akla ve bilime dayanan, gerçekten milli menfaatlere uygun görüşler ile sürüp tartışmalara girebilecek durumda olmayınca, üste çıkabilmek için böyle boş kalıplarla saldırmaktan başka yol tabii.

Vatan, 8 Ekim 1962

Millî İradenin Gerçekleşmesi Şartları

Geçen hafta Prof. Bahri Savcı'nın "Milli İrade ve Muhtevası" başlığı altında ilginç bir yazısı çıktı. Prof. Savcı, bugün ve yakın gelecekte oyların kendi tarafında olduğuna inanan çevrelerin toplumun zinde kuvvetlerinin müdahale ve etkisinden kurtulmak için Atatürk'ten öğrendikleri millî irade ve Meclis egemenliği kavramlarına sarıldıklarını belirterek onların bu kavramları tamamen yanlış anladıklarını açıklıyor ve milli irade ve millî egemenlik muhtevasını, özet olarak şöyle tesbit ediyor:

1. Milli irade çoğunluğun mutlak iradesi, dilediğini yapma yetkisi değildir. Her şeyin üstünde kayıtsız şartsız dilediği tasarruflarda bulunabilen bir parlamento da olamaz. Milli iradeye azınlıkta kalanlar da dahildir. İcracısı, muhalefeti, denetleyicisi ile birlikle Milli iradeyi "Anayasada gösterilen organlar, Anayasada gösterilen yolda, Anayasaca çizilen sınırlar içinde, Anayasaca kurulan denetim mekanizmiası altında, millet adına uygularlar."

2. Anayasa organlarının aldığı tasarruflara toplumdaki diğer sosyal ve siyasal kuvvet merkezleri tesir eder. Gerçi zinde kuvvetler bir Anayasa organı olarak bir milli irade tasarrufuna sahip değillerdir ama yapılan tasarruflara bir "katkı getiren reel, yaşıyan kuvvet ve etki merkezleridir. Onların olumlu katkısını almadan her şeyin yapılamadığı da, bugün bir siyaset bilimi gerçeğidir."

Üstelik de Anayasa milletin Sosyal Paktı olarak, batılı siyasal ve felsefe biçimine ulaşmaya yönelmiş bütün siyasal ve sosyal akımlarına etkilerini gösterme yolunu açık tutmuştur.

3. Yalnız iktidardaki çoğunluk değil, muhalefet, denetleme ve diğer Anayasa organları ve anayasa dışı toplumsal kuvvet ve etki merkezleri hep bir arada alındığı zaman dahi bunlar vasıtasiyle tecelli eden Milli İrade dilediği yola sapmakta serbest değildir. Anayasa "müdir devlet" fikrine, toplumu ilerletme, "icracısı ve denetleyicisi ve tenkidcisi ile beraber bütün bu kuvvetleri tüm halk temeline dayatmak ve onların tüm halk ifadesi olmasını, halk ile bir ayniyet kurmasını sağlamak" prensiplerine dayanır. Yâni Milli İrade toplumu ilerletici halkçı bir yön tutmak zorundadır.

4. Bu milli irade ve milli egemenlik anlayışı bizim yakın tarihimizin gerçeğine, bu kavramların Atatürk'ün liderliğinde yapılan milli kurtuluş savaşı sırasında kazandığı muhtevaya da pek uygundur. Bu muhteva şundan ibarettir:

a) Hilâfetsiz, saltanatsız bir halk idaresi kurulması,
b) Egemenliğin bir kişi, bir hanedan, bir zümre, bir oligarşi ile paylaşılmadan halkın tümüne mal edilmesi,
c) Büyük köylü ve çalışan kitlenin, servetin ve siyasal kuvvetin kendisinde toplandığı belirli çevrelerce sömürülmekten kurtulup ekonomik ve siyasal mekanizmanın bu kitlenin varlığı ve etkisi altına konulması.

Olayların ve Partilerin Ötesi...

Prof. Savcı'nın bu görüşlerine katılmakla beraber, ortada yine de tartışılması ve bir neticeye bağlanması gereken bazı noktalar var kanısındayım.

Bir kez, bütün muhalefet, denetleme ve diğer anayasa organlarına ve anayasa dışı kuvvet ve etki merkezlerine rağmen yine de kabul etmek gerekir ki, memleket işlerinin yöneliminde ağır basan, normal olarak, oyların çoğunluğunu alıp iktidara geçen partinin parlâmento çoğunluğu ve hükümet olarak yaptığı tasarruflardır. Prof. Savcı iktidar partisinin "bir seçim sisteminin kombinezonları sonucu kazanabilmiş olan ama gerçekte ülkenin tümüne oranla azınlıkta olan bir grubun iradesi"ni ifade edebileceğini kabul ediyor. Aslında küçük bir azınlığın iradesini temsil eden böyle bir parlamento çoğunluğu, o azınlığın çıkarına tasarruflarda bulunursa ve bu yüzden yaptığı tasarruflar toplumu ilerletme ve halkla ayniyet kurma prensiplerine aykırı düşerse muhalefet ve denetleme organlarının yetkileri ve anayasa dışı kuvvet merkezlerinin etkisi bu çoğunluğun bir çeşit davranışlarını önlemeye yetecek midir acaba? Anayasa sisteminin sağladığı denetleme sistemi, Anayasaya aykırılığı demokratik olarak ve isabetle tesbit edebilecek nitelikte midir? Anayasaya aykırı antidemokratik kanunların kaldırılması meselerinin bugünkü durumu bu sualleri akla getiriyor.

Dahası da var. Seçim kombinezonlarına lüzum kalmadan dahi, açık ve serbest seçimlerle de aslında azınlıkta kalan bir grubun iradesini tecelli edip bir parti çoğunluğun oyunu alabiliyor. Üstelik, muhalefette kalan partiler de benzeri azınlık gruplarının temsilcileri olarak parlamentoya girebiliyor. Parlamentoyu teşkil eden partiler Prof. Savcı'nın milli iradenin muhtevasına dahil ettiği toplumu ilerletme ve halkla ayniyet kurma prensiplerini gerçekleştirebilecek nitelikte olmayabiliyor. Kısacası, sadece mekanik olarak oy pusulasının sandıklara atılıp toplanması Prof. Savcı'nın tesbit ettiği muhtevada bir milli iradenin tecellisine kâfi gelmiyor. Bunun için bazı sosyal şartların yerine getirilmesi gerekiyor, bu gereken şart da Prof. Bahir Savcı'nın milli egemenlik kavramının muhtevasına gayet haklı olarak dahil ettiği, "Büyük köylü ve çalışan kitlenin, servetin ve siyasal kuvvetin kendisinde toplandığı belirli çevrelerce sömürülmekten kurtulup, ekonomik ve siyasal mekanizmasının bu kitlenin varlığı ve etkisi altına konulması" şarttır.

Nasıl? Nasıl?

İşte bence meselenin düğüm noktası bundadır. Büyük köylü ve çalışan kitle ekonomik ve politik kuvveti elinde tutan "belirli çevrelerce" yani toprak ve sermaye sahibi sosyal sınıflar tarafından sömürülmekten kurtulmadıkça, ekonomik ve siyasal mekanizma bu kitlenin etkisi altına konulmadıkça, parlamento çoğunluğu, azınlığı, icracısı, denetçisi ve tenkitçisiyle bir arada tüm olarak alındığı takdirde dahi Prof. Savcı'nın anladığı anlamda bir milli iradeyi ve egemenliği temsil edemeyecektir. Prof. Savacı da bunu bildiği içindir ki "icracısı, denetleyicisi ve tenkitçisiyle beraber bütün bu kuvvetleri tüm halk temeline dayatmak ve onların tüm halk ifadesi olmasını, halk ile bir ayniyet kurmasını sağlamak" prensibini ileri sürüyor.

Öyleyse, milli iradenin ve milli egemenliğin tam tecellisi için şart olan, bu sömürülmeden kurtarılma ve devlet cihazının köylü, kentli emekçi kitlelerin tesiri altına

konulması şartı fiiliyatta nasıl sağlanacaktır? Devlet yapacaktır denilemez, çünkü yukarıdaki tahlilde de gördük ki devlet otoritesinin somut temsilcileri ve icracıları olan hükümet ile parlamento, seçimlerle Meclise giren partilerden teşekkül ediyor, bu partiler ise memleketin bütününe oranla azınlıkta olan grupları temsil edebiliyor. Durum böyle olunca, iktidarı da, muhalefeti de müşterek bir zemin üzerinde anlaşarak Prof. Bahri Savcı'nın ileri sürdüğü, toplumu ilerletecek, emekçi kitleleri sömürülmekten kurtaracak ve böylece milli iradeyi gerçekleştirecek tasarruflarda bulunmaktan kaçınabileceklerdir.

Bugün beş yıllık plânın âkıbeti, vergi kanunu tasarısında vergi yükünü dar gelirliler üzerine yıkan özel sermaye çıkarına değişiklikler, toprak reformu ve toplu sözleşme ve grev kanunları tasarıları ve bunların çıkarılmasında gösterilen yavaşlık hep, Prof. Savcı'nın milli irade ve egemenliğin muhtevasına dahil ettiği toplumu ilerletmek, halkçılık ve sömürülmeden kurtarma prensiplerine aykırı düşen durumdadır.

Zinde Kuvvetler ve Millî İrade

Anayasa organları dışında toplumun etkileme ve kuvvet merkezleri olarak Prof. Savcı orduyu, üniversite gençliğini, hür basını, hür sendikayı, serbest fikir mihraklarını sayıyor.

Bunlardan birincisi, ordu, normal olarak politika alanının arka plânında varlığı ve manevi etkisiyle milli iradenin tecellisine katkı getirir. Çok kritik anlarda fiili müdahalede bulunduğu zaman ise, anayasa düzeninin normal işlemesi durumu değil, bir ihtilâl durumu söz konusudur ki, o ayrı bir konudur.

Gençlik, basın, sendika ve bütün diğer demokratik meslek, sanat, fikir dernekleri de ancak, yayınlar, bildiriler, yürüyüşler, mitingler gibi vasıtalarla halkoyunu aydınlatmak ve iktidardakileri dolayısiyle etkileme görevini yerine getirirler. Ama bu teşekküler "bir anayasa organı gibi milli irade tasarrufuna sahip ve haklı" olmadıkları için, dolaylı etkileme yollarından iktidardakileri toplumu ilerletme, halkla ayniyet kurma, kitleleri sömürülmekten kurtarma prensiplerine uygun tasarruflarda bulunmaya zorlayabilmeleri geniş teşkilât, kesif ve sürekli yayın ve propaganda, bütün teşekküller ve kuvvetler arasında cephe birliği isteyen zor bir iştir. Ve bugün bu çeşit teşekküllerin demokratik yollardan anayasa düzeni içinde siyasal mekanizmayı etkileyebilmek faaliyetleri büyük bir engelle karşı karşıyadır. Anayasaya aykırı antidemokratik kanunların hâlâ yürürlükte bulunması. Bu engel, Milli iradenin muhtevasına giren büyük köylü ve çalışan kitlenin sömürülmekten kurtulması ve devlet mekanizmasının bu kitlenin etkisi altına girebilmesi amacıyla bu kitlenin kendisinin serbestçe teşkilatlanıp siyasi parti faaliyetinde bulunmasını ve ilerici aydınların buna yardım etmesini de kösteklemektedir ve ilerici basının faaliyeti, gerek ilerici derneklerin gerekse emekçi kitlelerin siyasal hareketi bu kanunların daimi tehdidi allında yürütülmektedir!

Onun için bugün Anayasa organları dışındaki bütün etkileme ve kuvvet merkezlerinin demokratik mücadele hedefi anti-demokratik kanunların kaldırılması olmalıdır. Toplumda en çok gürültü koparan, dikkati çeken konular her zaman en önemli meseleler değildir. Nitekim gericilerin son zamanlarda yazılan yayınları ve

faaliyetlerine gençliğin gösterdiği hassasiyet ve tepki de "komünist tahrik" diye vasıflandırılıp anti-demokratik kanunların tehdidi altına sokulmakta, zinde kuvvetler böylece sindirilmek istenmektedir. Anti-demokratik kanunlar kalktıktan sonradır ki ancak toplumdaki etkilenme ve kuvvet merkezleri tam tesirini gösterebilecek, köylü, kentli kitleler kendi partileri yoluyla hak ve menfaatlerini emniyetle savunabilecek ve halk seçimlerde kime, ne için oy verdiğini bilmeden oy pusulasını sandıkta atmak durumundan yavaş yavaş kurtarılabilecektir. Ancak o zaman, ve bu şartlar gerçekleştiği nisbette Prof. Savcı'nın belirttiği [okunamadı] ile bir milli irade tecrübe edilebilecektir.

Vatan, 13 Ekim 1962

Bir Dergi Başyazarı ve Bazı Gerçekler

Geçen haftaki sayısında "Akis" dergisi yine memleketteki sol akımlar konusunu ele almış. Ama bu kez "parayla tutulmuş tatlısu kahramanları"ndan söz yok artık. Benim "Vatan"daki yazımın ağırlık kısmını teşkil eden, 1946'dan bu yana siyasi gelişmemizin açıklanması, bu yakın tarihte o derginin ve sözcülüğünü ettiği çevrelerin oynadığı rol ve şimdi sol akımları vurmak için çevirdikleri manevra üstüne de hiç ses seda yok. Ama kasıtlı manevraya devam var. Sinir bozukluğundan kulağına gelen bazı sesleri bana bağlıyor ve kırk yıl önce Batıda olmuş bölünmelerle bizim bugünkü koşullarımız ve sol akımlarımız arasında bir paralel çizmeye çalışarak okurlarını sosyalizme karşı ayaklandırmak çabasını sürdürüyor.

Sosyal Konular ve Bay Toker

Bay Toker'de ve sosyal konular üstüne söz eden daha bir çok kimselerde şöyle bir tutum görülüyor: "Toplumun gelişme yönünü, sosyal sorunların çözüm yollarını isteklerimize göre seçebilirmişiz". Toplumun bir determinizmi (kanuniyeti) olduğunu bilmezlikten geliyorlar. Toplumun tarihsel gelişme yönü gözönünde tutularak objektif sosyal koşullara uygun müdahaleler, tercihler, çözüm şekilleri başarılı ve verimli olur, ancak, tersine çabalar toplumun gelişmesini engeller, normal gelişme yolları da tıkanınca "sosyal determinizm" ergeç, nasıl olsa kendini belli eder ama büyük sarsıntılarla, ihtilallerle belli eder ve zamandan, emekten, toplumsal kaynaklardan büyük kayıplara sebep olur. Son onaltı yıllık tarihimiz ve onun sonucu bu gerçeğin en yakın, en canlı örneğidir.

Gerçekler ve Akıl ve Bilgi Yolu

Vatan ve millet sevgimiz, kişisel ve özel çıkarlarımız için dilimize doladığımız boş sözler değil de bütün hayatımıza yön veren gönülden bir sevgiyle, toplumsal gerçekleri oldukları gibi bütün açıklığı ile görüp göstermek ve bu gerçeklere uygun yolu çözüm şekillerini akıl ve bilginin ışığında tayin etmek bir vatan borcudur.

Soruna bu açıdan bakınca memleketin bugünkü dâvası ne soyut olarak bir "kapitalizm mi-sosyalizm mi?" davasıdır, ne de "Batı sosyalizmi mi-Doğu sosyalizmi mi?" sorunudur. Memleketin karşılaştığı temel sorun, ekonomik ve kültürel kalkınma ve bu kalkınmayı en kısa zaman da, en randımanlı, dengeli ve sosyal adalet ilkelerine ve milletimizin tarihsel gelişme yönüne uygun şekilde sağlıyabilmektir. Sorun ve amaç bu şekilde formüllenince bir "toplum sistemi" olarak sosyalizm (şu ya da bu politik partinin anladığı anlamda sosyalizm değil), kendini bize kabul ettiriyor. Dünya kapitalizminin bugünkü aşamasına, dünya düzeninde bizim aldığımız yere ve toplumumuzun iç koşullarına göre, yukarıda belirttiğimiz nitelikte gerçek bir kalkınmayı ancak sosyalist toplum düzeni sağlıyabilir. Bunun nedenlerine geçen yazılarımda değindim ve başka sosyalist yazarlar da çok çok, uzun uzun anlatmış

olduklarından burada bir kez daha tekrarlamayı gereksiz buluyorum.

Sosyal-Politik Akımlar Bir Etiket midir?

Sosyal-politik akımlar, partiler, zamanla değişir, çeşitli aşamalardan geçer ve hatta bazan ilk yönlerinden tüm saparak ilk kuruluşlarındaki "asli" nitelikleri ve amaçlarıyla hiç ilgileri kalmaz. Ama başlangıçta takındıkları adı bir etiket gibi tapmakta direnirler, bu değişmeler, sosyal savaşlar, üstteki çevrelerin halk yığınlarını aldatma çabaları arasında terimler de madeni paralar gibi aşınırlar, değerlerini yitirirler, hatta bazan öz anlamlarının tam tersi anlamlarda kullanırlar. "Sosyalizm", sosyalist sözcükleri de bu talihsiz terimlerdendir; şöyle ki Bay Toker'in de savunduğa "milli sosyalizm", gerçek sosyalizmin taban tabana tersi, insanlığın yüz karası "Naziliğin" adı olmuştur.

Ama bir toplum sistemi olarak sosyalizm, sosyalist adını taşıyan şu ya da bu partinin programına göre değil, okul kitaplarına girecek kadar evrensellikle kendini kabul ettirmiş bulunan tarifine göre tayin olunur. Gerek ekonomi nazariyesi, gerek dünyada mevcut sistemler ışığında bugün için ancak iki tip toplum düzeni vardır. Kapitalist ve sosyalist düzenler. Bir üçüncü tip yoktur. Bu ikisi arasındaki temel fark ise, artık hemen herkesin bildiği gibi, üretim araçlarının mülkiyetindeki farktır. Karma denilen ekonomilerde uygulanan devletçiliğin amacına, kimlerin yararına olduğuna göre kapitalist ya da sosyalist toplum tipinin çerçevesine girerler. Onun için "ben ne kapitalizmden, ne da sosyalizmden yanayım, karma ekonomi taraftarıyım" demekle de sorun çözümlenmiş olmuyor.

Hangisi Daha "Mukadder"?

Bay Toker'in "memleketimizde sosyalist cephenin bölünmesi mukadderdir" yollu iddiasına gelince, tam tersine birliğin devamı daha mukadder görünüyor. Sözünü ettiği Batıdaki 2. ve 3. Enternasyonal ayrılığı sadece ilgili partilerin, liderlerin kendi istek ve kafalarına göre şu ya da bu yolu tutmaları değildi. Fikir, görüş, tutum ayrılıklarının altında toplumların sosyal-politik farkları yatıyordu. Batının erişmiş olduğu emperyalizm aşamasında Batılı kapitalistler dünyanın geri toplumlarını sömürmek pahasına ve kendi memleketlerindeki emekçilerin şuurlu, teşkilâtlı, etkili savaşları karşısında emekçilere tavizler verecek, isteklerini az çok karşılayacak, eskisine kıyasla hayat standartlarının yükselmesine müsaade edecek duruma gelmişlerdi. Âcil ihtiyaçları karşılanan emekçiler az çok tatmin edilmiş duruma getirilmişlerdir. Bizde "Batı Sosyalizmi"nin savunucularının da niyeti bu. Ama hiç düşünmüyorlar, bizde koşullar aynı mı? Bizde dünyayı sömürerek semirmiş, zengin, güçlü bir kapitalizm var mı? Bizim kapitalizm, bir koltuğunda devletçilik değneği, öbür koltuğunda yabancı sermaye değneği yardımıyla güç bela ayakta durabilen "muhtacı himmet bir dede." Diyelim sosyal adalet ilkelerini içtenlikle uyguladılar da (uygulamaktan ne kadar kaçınıldığının hergün bir belirtisi çıkıyor ya) milli gelirin %38 nin, nüfusun %2 sinin eline geçmesi durumunu düzelttiler; vergilerin ağırlığını dar gelirlilerden zengin sınıfların üstüne aktardılar, ilh.. Sorunlar çözümlenmiş olacak mı? Ulusal geliri bizim kadar düşük, ekonomisi bizim kadar geri, nüfusu ve işsizler sayısı bizim kadar hızla artan bir toplumda sosyal adalet, halk yığınlarının refahı nasıl sağlanır?

Yoksulluğun bölüşülmesinde mi adalet olacak? İşsizlerle neyi bölüşeceğiz? Biz ekonomik ve kültürel kalkınma dâvamızla karşı karşıyayız, bu ise yukarıda belirttiğimiz anlamda bir sosyalist rejime doğru yürümekle gerçekleştirilebilecektir.

III. Enternasyonal

III. Enternasyonali kuran Lenin ve partisine gelince, onların toplum koşulları Batıdakinden bambaşkaydı. Rusya az gelişmiş bir kapitalizmdi. Burjuva devrimini tamamlayamamıştı. Uzun savaş yılları sonunda da ekonomik ve politik düzeni çökmüş, ihtilâl başlamış durumdaydı. Lenin'in liderliğinde Rus işçi sınıfının yaptığı, başlamış olan ihtilâli burjuva aşamasında bırakmayıp sosyalist aşamaya ulaştırmak olmuştur. Bilindiği gibi ihtilaller şu ya da bu grubun gizli tertibiyle doğmaz. Objektif sosyal koşullar yaratır ihtilali. Bir ihtilal durumu meydana gelince de bu durumdan ilerici kuvvetler kadar gerici kuvvetler de faydalanmaya çalışırlar. Onun içindir ki tarihte ihtilal örnekleri kadar karşı-ihtilâl örnekleri de vardır. İhtilâller objektif koşullardan doğduğu gibi, ihtilalin seyrini de esas itibariyle objektif koşullar tayin eder. İhtilâli yapan grubun ihtilâlin seyrini kontrol altına alabilme olanağı, özellikle ilk zamanlarda hayli sınırlıdır. Toplumun gelişme yollarına kadar engellenir, ne kerte sıkı ve uzun zaman tıkanırsa tıkansın, sonunda kendini belli eden sosyal determinizm o kadar şiddetli sarsıntıyla, kanlı ihtilallerle meydana çıkar.

Batıda sosyalist hareketin ikiye bölünmesi üzerinden kırk yılı aşan bir zaman geçti, koşullar değişti. Bugün III. Enternasyonal ve bu cepheyi tutan partilerin o eski monolitik yekpâreliği yok artık. Despotizme cephe alınıyor, arkada bırakılan kırk yıllık dönemin tecrübeleri temel sosyalist prensiplerin ışığında inceleniyor, tartışılıyor, yeniden değerlendiriliyor. Sosyalist hareket ve toplum düzeni çeşitli memleketlerin kendi özelliklerine göre değişik belirtiler gösteriyor. Bu da sosyalist prensiplere aykırı bir tutum değildir. Muhtevada sosyalist, şekilde milli olmak prensipi, çoktan beri bilinen bir prensiptir.

Batının Durumu

Batıdaki kapitalist sistem bir dengeye, istikrara varmış, sosyalizm ihtimalini tüm ortadan kaldırmış değildir. Yalnız bu dâva şimdilik âcil bir dava olarak belirmiyor. Bugünkü kapitalist dünya düzeninde, gelişmiş kapitalist toplumlardaki "sermaye-emek" çatışmasından çok, gelişmiş toplumlarla geri kalmış toplumlar arasındaki "sömüren-sömürülen" çatışması daha ağır basıyor. Geri toplumlar milli kurtuluş savaşlarını başarıp sömürgecilik tasfiyeye doğru gittikçe esasen hiç bir zaman istikrarlı bir dengeye varamamış olan, daimi surette iktisadi krizlerin tehdidini sırtında hisseden, daimi surette özel tedbirler ve ekonomik payandalarla krizleri önlemeye çalışan batı kapitalist sistemi sarsılacak, iç tezatlar ve mücadeleler artacaktır. Emperyalizm yeni şekiller alarak daha bir zaman sürebilir, ama ergeç tasfiye olunacaktır. Bu tasfiye ilerledikçe Batı için de sosyalist sistem dâvası âcil hâle gelecektir. Kapitalizm mi, sosyalizm mi sorunu bir sosyal adalet dâvası olmaktan çok önce bilimsel bir sorundur: İnsan toplumlarının tarihsel gelişme yönünün sosyalizme doğru olduğu, kapitalizmin tarihsel miyadını doldurmakta bulunduğu, iç çatışmalarını, temel dengesizliğini artık kendi olanaklarıyla önleyemez duruma geldiği, bu

çatışmaların ve dengesizliğin ancak sosyalist bir düzende ortadan kaldırılabileceği bir gerçektir.

Bizim Durumumuz

Biz de geri toplumlar grubundanız, ama "anti-emperyalist" ve "anti-kapitalist" kurtuluş savaşını kırk yıl önce yapmış bir toplum, o zamandan beri milli kurtuluş hareketimizin bu anti-emperyalist, anti-kapitalist yönünü sebatla izlemiş, gerçekten devrimci, halkçı bir devletçiliği uygulamış olsaydık -ya da uygulayabilmeydik- bu kırk yılda kalkınma dâvamızı çözümlemiş olurduk. Bu olmadı. Ama yine de bir ilerleme kaydettik ve bugünkü demokrasi, sosyal devlet, sosyal adalet, planlı ekonomi anlayışına vardık. Bugün Türkiye için arı sosyalist düzen uzak bir amaçtır. Türk sosyalistlerinin ödevi bu amaca götürecek, bizim koşullarımıza uygun yolu tayin etmektir. Benim görüşüme göre bu yol bugünkü anayasa düzeninin bütün şümulü ile uygulanmasıdır. Bunun için sosyalistlerin ilk ödevi ve yakın amacı anayasa ilkelerinin ve tanınan hak ve hürriyetlerin kâğıt üzerinde kalmayıp gerçekten ve tam uygulanmasını sağlamaya çalışmaktır. Anayasamız halk yığınlarının örgütlenip memleket işlerinde söz ve karar sahibi olmasına, halk yararına ve halkın denetimi altında bir devletçiliğe, gerçekten planlı bir ekonomiye yönelmek için gerekli olanakları vermiştir. Anayasamız memleketimizin gerçek bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyan bir siyasetin güdülmesine amirdir. Bütün bunlar da sosyalizmden başka bir şey değildir. Onun için Türkiye sosyalizminin daha uzak amacı, Türkiye İşçi Partisi'nin programında belirtildiği şekilde sosyalist tipte bir karma ekonomidir.

Vatan, 22 Ekim 1962

Atatürkçülere Çağrı

Yıllarca önce Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Sürgün" romanını okuduğum zaman, bana sosyolojik bakımdan ilginç ve önemli görünen, bugün de hatırımda kalan şu nokta oldu: Abdülhamit istibdadından Avrupaya kaçan idealist bir Jön Türk orada yabancı ihtilalci gruplarla tanışır; birkaç defa toplantılarında bulunur ve çok şaşar. Bu adamlar saatlerce oturup iktisadi meseleleri tartışıyorlar, bunların ihtilal anlayışında ihtilâlin o ulvi, heyecan tarafı hiç kalmıyor, der ve onlarla münasebetini keser.

Meşrutiyetin Adalet, Müsavat, Uhuvvet ilkelerinin yerini Atatürk ilkeleri devrimciliği aldı, ama bugüne kadar bizim Atatürkçü aydınlarımızın bir çoğun da devrimciliğin duygusal tarafı ağır basmakta devam ediyor; bir türlü somut iktisadi meselelere inip bunların niteliğini olaylara hele rakamlara dayanarak incelemek, somut, tafsilatlı, pratik uygulama usulleri göstermek yoluna girmiyorlar, veya giremiyorlar. Oysa yapılması gereken budur; hatta milli kurtuluş savaşı üzerinden kırk yıl geçmiş olduğuna göre bunun çoktan yapılmış olması gerekirdi.

Atatürk İlkeleri ve Toplumsal Gerçeklik

Meşrutiyetin üçlü ilkesine kıyasla Atatürk ilkeleri elbette çok daha realist, toplum şartlarımıza ve gelişme yönümüze daha uygun ilkelerdir. Büyük Atatürk Millî Kurtuluş hareketimizin anti-emperyalist ve anti-kapitalist olduğunu, iktisadi bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlığın sağlam temellere oturamıyacağını, iktisadi kalkınma olmaksızın kültürel kalkınmanın gerçekleşemiyeceğini, ancak bir halk egemenliği idaresinin bu işleri başarabileceğini anlamış ve bu hakikatten zaman zaman söylevlerinde açıkça belirtmişti. Ama altı ilkenin muhtevasının bütün şümulü ve birbirleriyle olan bağlantıları ile incelenip tesbiti ve bu ilkelerin pratikte sistemli ve tutarlı bir şekilde uygulanması usullerinin açıklanması işi bugüne kadar başarılmış değildir.

Bugün toplumumuzun gidişinde nihayet öyle bir noktaya geldik dayandık ki artık bu iş, yâni Atatürk ilkelerinin muhtevasının açık ve seçik kesinlikle tesbiti ve somut uygulama yollarının tafsilâtıyla belirtilmesi işi daha fazla savsaklanamaz. Samimî, namuslu gerçek Atatürkçüler bazı soruları bütün açıklığı ile cevaplandırmak zorundadırlar.

1. Kırk yıldır uygulana gelmekte olan toplumsal sistem Atatürk ilkelerine uygun mudur? Bu ilkelerin somut olarak pratikte uygulanması mıdır bugünkü sistem?

Bu sorunun cevabı evet ise o zaman, Atatürk'ün büyük tarihi şahsiyetine ve milletimizi esaretten kurtarmış olmasına karşı duyduğumuz saygı ve sevgiye rağmen bu ilkelerin toplumumuzun ihtiyaçlarına cevap vermediğini, milletimizi istenir refah ve kültür seviyesine ulaştıramadığını kabul etmek gerekecektir.

Bir toplum düzeni olarak sosyalizmi bilimsel açıdan gerçeklere uygun gören bir

sosyolog sıfatiyle ben yukarıdaki soruya "Hayır" diyorum. Atatürk ilkelerinin muhteva ve şümulü hiç bir zaman gereken açıklığa kesinliğe ulaştırılamamış ve gerektiği şeklide uygulanamamıştır. Hele Atatürk'ün ölümünden sonra bu ilkelerden büsbütün sapılmıştır. Atatürk'ün kurmuş olduğu parti bugün O'nun devrimlerini "rötüş" etmekten söz ediyor. Dahası var mı?

Atatürk İlkeleri Nasıl Yorumlanmalı?

Atatürk İlkeleri düşünce ve söz konusu edildiğinde riayet olunması gereken ilk usul kaidesi, bu ilkeleri teker teker almamak, hepsini bir arada birbirine bağlı olarak düşünmek ve uygulamaktır. Ayrıca her ilke toplum düzeninin ve hayatının her bölümünü kapsar şekilde düşünülüp uygulanmalıdır. Oysa bugüne kadar gerek bu ilkeler üstüne yazılıp söylenenlerde, gerekse fiili uygulamalarda ilkeler birbirinden kopmuş ve her biri toplum hayatının sadece şu ya da bu bölümünü kapsar şekilde yorumlamıştır. Fikrimi somut örneklerle açıklayayım:

Halkçılık denince sadece siyasi egemenliğin genel seçimler yolu ile halka dayandırılması veya Halkevleri gibi kültür kurumlariyle halkın aydınlatılması anlaşılmamalıdır. Devletçilik ilkesini düşünür ve uygularken de Halkçılık ilkesini gözününde tutmalıdır. Devletçiliğin küçük bir azınlığın iktisadi gücünü ve "teşebbüs" kabiliyetini arttırmak için uygulanması Halkçılık İlkesiyle bağdaşamaz, Halkın yararına ve halkın demokratik denetimi altında bir Devletçilik ancak hem Halkçılık hem de Devletçilik İlkesine uygun olur. Aynı şekilde Atatürk Devrimciliği denince sadece harf, şapka, dil devrimlerini ileri sürmek, toplumsal yapıda devrimi düşünmemek, meselâ tarımda ilkel, verimsiz üretim düzenini değiştirmemek olmaz. Üstelik devrimciliği tarıma teşmil ederken aynı zamanda Halkçılık ilkesi de gözden kaçırılmayacak. Bu demektir ki, tarımda devrimi büyük köylü çoğunluğu yararına yapacağız. Tarımda makine ve ileri teknik kullanarak büyük kapitalist işletmelere gidersek, feodal düzen kalıntılarını temizlemiş, ilkel usulleri bırakmış, bir çeşit devrim yapmış oluruz ama, Halkçılık, "Köylü efendimiz" prensibini kökünden baltalamış oluruz.

Atatürk İlkeleri ve Sosyalizm

Atatürk İlkelerini böyle birbirine bağlı, bir bütün halinde alınca, ve bu ilkeleri toplum hayatının, yapısının bütün bölümlerine çelişmelere düşmeksizin teşmil edince, ister istemez sosyalist bir sisteme gidilmiş olur. Atatürk ilkelerinin mantıki ve zaruri neticesi sosyalizmdir. Bunun içindir ki daha önceki bir yazımda Atatürk İlkelerine sosyalizmin habercileri, tam sistemleştirilmemiş "çekingen bir sosyalizm" anlayışı demiştim.

Atatürk İlkelerinin Işığında Bugünkü Çıkmazdan Nasıl Kurtulabiliriz?

2. Atatürk ilkelerinin sosyalist açıdan böyle bir yorumlanmasını kabul etmek istemiyen ama kendilerini samimiyetle Atatürkçü bilen aydınlarımızın açık, kesin ve somut olaylara dayanarak cevaplandırmaları gereken ikinci bir soru daha var. O da bugünkü çıkmaz durumdan nasıl kurtulabileceğimiz sorusudur, yâni kalkınma meselemizdir.

"Vatan" gazetesinin 12.10.1962 tarihli başyazısında çok önemli bazı rakamlar

veriliyordu: 1963 yılında ithalât için 567 milyon dolara ihtiyacımız varmış; kendi ihracatımızla sağladığımız döviz 348 milyon dolar tutuyor, 119 milyon dolar açık kalıyormuş. Ama bu 348 milyonluk dövizimizin 230 milyonu, yâni üçte ikisi, 1963 yılı borç taksidi, faizi ve yabancı sermaye kârı olarak memleketten çıkacakmış.

Bu son nokta üzerinde durmak gerek. Bugün uygulanmak istenen kalkınma görüşü ve programı dış yardımlara ve yabancı sermaye yatırımlarına dayanıyor. Oysa dış borç taksitleri, faizleri ve yabancı sermaye kârları öyle bir miktara ulaşmış ki, bizim esasen zayıf olan döviz kaynaklarımızın üçte ikisini yiyor ve esasen büyük olan açığımızı daha büyütüyor, Bu büyüyen açığı yeni yardımlar ve yabancı sermaye yatırımlarıyla kapatmaya çalışmak dışarıya giden döviz akımını hızlandıracak ve kapatılmak istenen açığı daha da büyütecektir. Böylece fasit bir daire meydana geliyor. Dış yardımlar ve yabancı sermaye yatırımları bunların kabulünden güttüğümüz maksadı baltalar bir hal alıyor.

Beş yıllık plânın koyduğu bedeller, yani milli gelirin yüzde 18 oranında yatırım ve yılda yüzde 7 oranında milli hâsılat artışı tam gerçekleşse bile nüfusun artması ve mevcut gizli işsizliğin yaygınlığı dolayısiyle beş yıl sonra dahi işsizliğin ortadan kaldırılmamış olacağı ve kitlelerin hayat standardında önemli bir yükselme kaydedilemiyeceği önceden kabul olunur. O halde?

Atatürkçü olup da sosyalizmi bir hal yolu olarak kabul etmeyenler bu basit bir kaç rakamı önlerine koyup bir vicdan muhasebesi yapmalı, yuvarlak laflara kaçmadan cevap vermelidirler.

Yukarıdaki rakamların belirttiği durum Atatürk İlkeleriyle bağdaşmıyor mu? Atatürk İlkelerine gerçekten bağlı kalarak yukarıki fasit daireden nasıl kurtulabiliriz, bu hayati meseleleri nasıl çözümleyebiliriz?

Kurtuluş Yolu Sosyalizmden Geçer

Ben bir sosyalist-sosyolog olarak ve Atatürk İlkelerine sadık kalarak bu fasit daireden sosyalizm yolu ile kurtulabileceğimizi ve kalkınmamızı sağlayabileceğimizi daha önceki yazılarımda da belirtmiştim. Çünkü:

1. Sosyalist düzen, dış yardımlardan çok iç kaynakların mevcut emek gücüyle rasyonel ve halk yararına bir plan içinde işletilmesine dayanır. Dış yardım olarak politik takıntıları bulunmayan normal borçlar kabul edilir. Yabancı sermaye yatırımlarına ise, belki çok özel bazı haller müstesna genel olarak hiç iltifat olunmaz. Mevcut döviz kaynakları ekonominin kalkınması bakımından öncelik gösteren sektörlere tahsis olunur; diğer işler şimdilik, fazla sermayeye ihtiyaç göstermeyen daha basit araçlarla mevcut bol emek gücünü işe koşarak görülmeye bakılır. İstihsal kollarının işlerinin makineleşip ileri tekniğe geçişi plandaki öncelik sırasına göre dönemden döneme derece derece gerçekleştirilir.

2. Kalkınmanın gerektirdiği fedekârlıklara ve yorucu gayretlere bütün millet topluluğu katılacağı için, kalkınma gerçekleştirildikçe halk kitleleri önce az nisbetlerde de olsa bunun kendi hayat standardı üzerindeki olumlu etkilerini görecekleri için ilk zamanlarda ne kadar sıkıntı da çekilse plan kitleler tarafından benimsenecek, emekçilerden gereken gayreti görebilecektir.

Ve sosyalist yoldan kalkınma, yazımın başında da belirttiğim gibi, Atatürk ilke-

lerine tam uygun bir kalkınma olacaktır.

Gerçek Atatürk Sevgisi

Bir milletin sevdiği ve saydığı büyük liderine karşı duygusal davranışlarda bulunması kadar tabii bir şey yoktur; ama bu sevgi ve saygı asıl o liderin açtığı yoldan ilerleyerek onun eserini geliştirmek ve tamamlamakla ortaya konur. Atatürk sevgisini, "izindeyiz, yolundayız, ayrılmayız, kalbimde yaşıyorsun" gibi duygusal ifadelerin ötesinde, bu memleketi halkın yararına, halkın hizmetinde ve halkın demokratik denetimi altında bir sistemle kalkındırmak işinde göstermeliyiz. Ancak o zaman Atatürk'ün idealini gerçekleştirmiş oluruz.

Vatan, 29 Ekim 1962

I - Marksist Metod Nedir?

Şimdi adını hatırlıyamadığım bir bilgin "Bilimde bir meselenin çözümlenmesi, çözümlenmesi gereken iki mesele ortaya atar" demiş.

Tartışmalar da öyle oluyor. Konu konuyu açıyor, söz uzayıp gidiyor. Prof. Cahit Tanyol benim bir yazıma ikiyle cevap verdi; daha da yazacakmış. Bu iki yazısından bana da bir seri konu çıktı. Onun için yazılarının sonunu beklemeden ben de kalemi ele aldım.

Prof. Tanyol ile çok önemli bir noktada mutabıkız: O da Marxcılığın bir metod olduğudur. Ama Marx'cılık öncelikle bir metoddur ve genel olarak yalnız sosyal değil, bütün gerçek alanlarına uygulanır. Sonra da bu metodun sosyal alanda uygulanmasıdır.

Prof. Tanyol Marx'çı metodu kabul eder, savunur göründüğü halde sosyal olguların tahlilinde ve yorumlanmasın da hiç de Marx'cı metodu uygulamıyor. Marx'cı metod bir yana, bir bilim kolu olarak sosyolojiyi tarih disiplininden ayırmak üzere belirtilen klâsik görüşe dahi uymuyor, Prof, Tanyol'un tutumu. Bilindiği gibi, bir "müsbet bilimi" olarak sosyoloji, toplumların ortak vasıfları üzerinde durur, tecritler, kıyaslar yaparak genel yargılara, jeneralizasyonlara varmayı amaç tutar; tarih disiplini ise somut toplumları somut mekân ve zaman şartları altında inceleyerek bu toplumların özelliklerini, zaman içinde olayların teselsülünü belirtir, denir. Prof. Tanyol sadece bir "tarihçi" gibi davranıyor. Gerek, Osmanlı İmparatorluğu feodal bir toplum değildir ve bu gün de Türkiyede burjuvazi yoktur, derken, gerekse "... İngiltere, Fransa, Almanya gibi memleketlerde dahi bu gün artık Marx'ın yaşamış olduğu devirdeki burjuva tipini bulmaya imkân yoktur. Ne burjuva ve ne de işçi değişmez bir tip değildir" derken çok dar anlamda tarihsel bir görüşten hüküm veriyor. Aradaki farklara ve zaman içinde değişmeye rağmen, ayırdedici (eski tabiriyle "mümeyyiz") temel vasıflarda bir ayniyet ve süreklilik yok mudur? suali üzerinde hiç durmuyor, böyle bir suali varit bile görmüyor.

İmdi hiç şüphe yok ki her toplumun kendine has tarihi bir seyri, başka toplumlara benzemiyen özellikleri vardır ve bir toplumu tam ve doğru bir şekilde anlamak ve değerlendirmek için kendi tarihsel gelişmesi içinde mahalli özellikleriyle görüp anlamak şarttır. Ama iş bu kadarla bırakılır, bu anlamda bir tarihsel görüş ve metod biricik muteber metod olarak kabul olunursa, o zaman büyük bir gerçek payı taşıyan bu görüş sakat, yanlış bir metod haline gelir, çok yanıltıcı sonuçlara götürür.

Gerek tarihsel metod taraftarlarının gerekse tarihsel metoda karşı ileri sürülmüş olan "mukayeseli metod" ve "fonksiyonel metod" taraftarlarının yaptıkları müşterek hatâ, çok ve çatışmalı cepheleri olan toplumsal gerçeğin yalnız birer cephesini görüp yakalamaları ve bu yakaladıkları cepheyi gerçeğin bütünü sanıp onu mutlak, dogmatik bir metod haline getirmeleridir. Böyle mutlak anlamda anlaşılıp uygu-

landığı zaman, bu metodların hepsi önemli birer gerçek payı taşımalarına rağmen, sakat bir görüş ve metod haline gelir.

Değil insan toplumları, inorganik madde âlemindeki somut gerçek parçaları, birimleri bile somutluğunda ele alındıklarında tam bir benzeri olmayan, eşsiz (unique) varlıklardır. Tam bir benzerliği ifade için kullanılan "iki su damlası kadar birbirinin aynı" sözü bile mutlak anlamda alınırsa yanlıştır. Yüzde yüz birbirinin aynı iki su damlası yoktur. Yeteri kadar ince, hassas ölçüler kullanıldığında mutlaka ağırlık, hacim, terkip farkları bulunacaktır. Ama bilimin amacı, gerçeği bütünüyle doğru anlamamız ve ona göre aksiyona geçmemiz bakımından önemli olan farkları önemsizlerden ayırmak ve önemli olanları da önem derecesine göre bir sıraya koymaktır. Bilimde "tip"lerin tesbiti ve somut gerçeklerin buna göre tasnifi bu meselelerin çözümlenmesi içindir. Bu tipleştirme ve tasnif işi toplumsal gerçeğe inorganik maddeden daha yakın olan biyoloji alanında en önemli işlerden biri olmuştur. Bu tipleştirme ve tasnif çalışmaları da göstermiştir ki, en göze çarpan, dikkati çeken, hayret uyandıran vasıflar her zaman en önemli, temel vasıflar değildir. Zooloji bilgisi olmayan bir insan için ömrü açık denizlerde geçen balina "balığı" ile vahşi ormanlar kıralı arslan arasında bir benzerlik yoktur, aradaki farklar o kadar büyük, önemli görünür, ama zoolojik tasnif bakımından her ikisi de memeli hayvanlar sınıfına girer. Memeli hayvan olmak vasfı, denizde veya karada yaşamak, balık biçimi veya dört ayaklı, tüylü hayvan olmak, gibi vasıflardan daha önemli, daha temel bir vasıftır da ondan.

İmdi, kapitalizmin 19. Yüzyıldan bu yana değiştiği gerçektir. Osmanlı İmparatorluğu ile Batı feodalizmi arasında bir takım önemli farklar olduğu da gerçektir. Ama, bu değişmeler neticesi Batıdaki kapitalist düzen kapitalist olmaktan, burjuva sınıfı burjuva olmaktan çıkmış mıdır? Osmanlı İmparatorluğu'nun gösterdiği farklar feodal tipten ayrı tipte bir toplum olduğunu ispat eder nitelikte midir, yoksa feodal tipin bir başka çeşidi -variant'ı- olduğunu mu gösterir sadece? Bu demektir ki, kapitalist sistemi kapitalist olmayandan, burjuva sınıfını burjuva olmayandan ve feodal tipi feodal olmayandan ayırdeden temel vasıfları belirtmek lâzımdır. Önceleyin kullandığımız bu terimlerin muhtevasını açıklıyalım ve bu terimlerin anlamı üzerinde -mümkünse- anlaşalım. Tartışmanın bir kördöğüşü gibi uzayıp gitmemesi, olumlu sonuçlara varılabilmesi için bu şarttır.

Ama Prof. Tanyol'un bu terimlere bir alerjisi var gibi. Kaleminin ucuna geldikçe "kalıplar" diye söz ediyor bunlardan, "Kalıpların arkasındaki gerçeklere bakmalı" diyor. Doğru, gerçekleri hiç gözden kaçırmamalı, ama somut gerçeklerin labirenti içinde bize kılavuzluk edecek genel kavramlar, yani "kalıplar" olmadan da o labirentin içinde tıkılıp kalmak, somut gerçeklerin sonsuz çeşitliliği, tükenmez vasıfları arasında önemli olanı gözden kaçırmak ve balinayı balık sınıfına koymak tehlikesi vardır. Soyut kavramla somut gerçek arasında, genel olanla özel arasında "çatışma ve birlik vardır". Bu da diyalekliğin bir ilkesidir. Gerçeklere dayanmıyan, gerçeklerle beslenmiyen kavramlar boş kalıplar haline gelirler, ama genel kavramlarla sistemleştirilmemiş gerçekler de bir olgular yığını olmaktan öteye geçmez.

Bununla beraber ben, bu soruları ele alıp cevaplandırmadan önce Prof. Tanyol'un ikinci yazısında söz ettiği mülkiyet meselesini öne almak istiyorum, çünkü yukarı-

daki soruların cevapları söz konusu toplum tiplerinin mülkiyet durumuna bağlıdır. Prof. Tanyol, "... Marx'a göre mülkiyet emektir" diyor. Ben ne Marx'ın, ne daima onunla birlikte düşünülen Engels'in yazılarında, ne de onlardan sonra gelen Marksçı iktisatçılarda "mülkiyet emektir" sözüne veya bu anlamda ifadelere rastlamadım. Marx'ın yaptığı tahlil ve muhakemelerden de istidlal yolu ile olsun böyle bir sonuç çıkarılamaz. Bunun en basit delili şu ki, mülkiyet emek olsaydı emekçilerin en fazla mülkiyete sahip olmaları, hiç bir emek sarf etmeden yatırımlarının temettüleriyle yetinen rantiye sınıfın ise hiç mülkiyete sahip olmaması gerekirdi. Oysa tam tersine.

Marx hiç bir zaman mülkiyeti, bir "şey" gibi tarif etmez; mülkiyeti, iki taraf arasında bir münasebet -üretim münasebeti- olarak düşünür ve tartışır; yani Marx mülkiyetin statik bir tarifini vermez, fonksiyonel tahlilini yapar. Yazılarında "üretim münasebetleri" terimiyle "mülkiyet münasebetleri" terimi hemen hemen eş anlamda, birini diğerinin yerine koyarak kullanır. Hemen hemen eş anlamda diyorum, çünkü basit işbölümü münasebetleri de üretim münasebetidir ama bir mülkiyet münasebeti tazammun etmez. İşbölümü ile mülkiyet münasebetleri arasında sıkı bağlılık vardır, fakat aynı şey değildir.

Hukuki anlamda mülkiyet, fiili mülkiyet münasebetlerinin açıkça formüle edilip toplumca kaideleştirilmesinden başka bir şey değildir. Fiilî mülkiyet münasebetleri, yani üretim münasebetleri ile hukuk bakımından kabul olunmuş mülkiyet sistemi arasında az veya çok mübayenet, farklılık olabilir ve çoğu zaman vardır da. Marx'ın ısrarla üzerinde durduğu fiili üretim münasebetleridir, hukuki anlamda mülkiyet diğer hukuki ve sosyal kaideler gibi "üst yapı" ya aittir ve uzun vadeli açıdan alındığı zaman "alt yapı"nın yani üretim düzeninin değişmesiyle değişir.

Neden üretim düzeni "alt yapı", yani temel faktördür? Çünkü üretim düzeni insan-tabiat münasebetinden doğar. İnsan-tabiat münasebetleri ise sosyal gerçek alanını aşan, onun temeli de olan bir gerçeğe, biyolojik zaruretler gerçeğine dayanan bir münasebetti. Yalnız insan değil, bütün uzviyette ömürlerini ve nesillerini devam ettirebilmek için tabiat kaynaklarını kendi ihtiyaçlarının tatmininde kullanırlar. Bu biyolojik bir zorunluktur. Biyoloji gerçek alanı sosyal gerçek alanından daha geniş, daha şümullüdür, birincisi bu ikincisi üzerinde ve ona dayanarak yükselir. Bu gerçeği, daha somut, daha alışılmış kelimelerle ifade etmek gerekirse, insanların felsefe, bilim, fen, sanat edebiyat konularıyla uğraşabilmeleri, merasimlere, toplantılara, eğlencelere yer ve vakit ayırabilmeleri için heşeyden önce asgari seviyede olsun yiyecek, giyecek, barınma ve dış tesirlerden korunma ihtiyaçlarını karşılamış olmaları gerekir.

İnsan-tabiat münasebeti diğer yaratıkların uzviyet-tabiat münasebetinden nitelik (qualité) itibariyle farklıdır. Diğerlerinde bu münasebet biyolojik olarak tayin edilmiştir, bunun içindir ki uzviyette biyolojik bir evrim değişikliği meydana gelmedikçe her uzviyetin, meselâ her hayvan cinsinin, tabiatla münasebetleri binlerce yıl hep aynı şekilde devam eder gider. İnsan-tabiat münasebeti ise insan nevi biyolojik olarak aynı kaldığı halde zamanla büyük değişmeler göstermiştir ve bu gün de süratle değişme halindedir. İnsan, biyolojik varlık olarak aynı kalıyor; tabiat şartları da şimdiki insan nevi, Homo Sapien'ler yer yüzünde belirdiğinden beri aynı kal-

mıştır, öyleyse insan-tabiat münasebetlerini değiştiren faktör nedir? İnsanın, tabiat kaynaklarını, kendi ihtiyaçları için kullanmalarında sarf ettiği emeğin kemmiyet, keyfiyet, organizasyon ve kullandığı araçlar (âlet ve teknikler) itibariyle zamanda değişmesidir. İnsan-tabiat münasebeti diğer yaratıkların tabiatla olan münasebetleri gibi biyolojik olarak değil, sosyal (veya bugün bazı etnologların tercih ettiği terimle "kültürel") olarak tayin edilmiştir.

Görülüyor ki, üretim düzeninin temel sosyal gerçek olarak ele alınması ve buna dayanarak "alt yapı", "üst yapı" ayırımının yapılması, bu terimlerin sosyolojik incelemelerde kullanılması Prof. Tanyol'un iddia ettiği gibi "boş kalıplar", "dogmatiktik" değildir. Bu terimler Prof. Tanyol'un bir metod olarak savunduğu Marx'çılığın temel metodolojik kavramlarıdır, somut sosyal gerçeğin çok çeşitli, çok cepheli, sürekli hareket ve değişme halindeki belirtilerini tahlilde, daha önemliyi daha önemsizden ayırdetmekte, ana değişme yönünü kısa vadeli zikzaklardan ayırabilmekte çok işe yarar metodolojik araçlardır.

(Gelecek yazı Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi.)

Yön, Sayı 50, Kasım 1962

II- Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi

Geçen sayımızdaki kısa tahlilde, insan emeğini neden temel faktör saydığımız belirdi sanırım. Tabiat kaynaklarını kendi ihtiyaçları için emek sarfederek işleten insanlar emeklerinin ürünlerine tam sahip çıktıkları, başka deyimle kendi ürettiklerini kendileri tükettikleri müddetçe bir mülkiyet münasebeti söz konusu olmaz. Mülkiyet münasebeti, üretimi yapan emekçinin yarattığı ürünlerden bir kısmını başkalarına kaptırdığı anda ve yerde başlar. Bu durumun meydana gelmesinde ise işbölümü ve ürünlerin mübadelesi esas rolü oynamıştır.

Fazla buğdayı olan kişinin bunu kendisine lâzım olan bir diğerinin elindeki bir balta veya bir çömlek bal ile değiştirmesi gibi öylesine basit, ilk bakışta öylesine masum görünen bu harekette, daha sonraki devirlerin bütün üretim münasebetlerinin -mülkiyet münasebetlerinin- çekirdeği, binlerce yıl sonraki kapitalist düzenin bütün tezatları, uyuşmazlıkları ve meseleleri, sonradan büyük dal budak salacak bir ağacın tohumu gibi mevcuttur. Hele malın malla doğrudan doğruya (aynî) mübadelesi yerine (genel değer ölçüsü) para vasıtası ile malların mübadelesi, mübadele ve iş bölümü sistemlerinin daha da genişleyip gelişmesine yol açtı. Genel mübadele vasıtası olarak paranın belirmesiyle aslında mal olmayan şeyler de, meselâ insanın kendisi ve daha sonra emeği de, "mal" vasfını kazandı, alınıp satıldı.

Para vasıtasiyle mübadele sisteminin gelişmesinin bir diğer önemi de üretimle tüketimi birbirinden ayırmış olmasıydı. Artık insanın tabiat kaynaklarını emek sarfederek işletmesi doğrudan doğruya kendi tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için değildi; pazara satmak için üretimde bulunuyordu. Bu durum, kendi başına, üreticinin sömürülmesine yol açıyordu. Ürünler pazarda ucuza gidiyor; malın gerçek değeriyle satış fiyatı arasındaki fark mal alım satımını iş edinen aracı sınıf -ticaret erbabı- elinde toplanıyor, bu sınıf üretici sınıf aleyhine zenginleşiyordu.

Bununla beraber asıl önemli olan doğrudan doğruya üretim faaliyetlerinin organizasyonunda emeğin yeri ve durumu idi. Emeğin bu durumuna göre başlıca üç tip üretim sistemi ayırt ediliyor: Köle emeğine, toprağa bağlı "serf" emeğine ve "hür" ücretli işçi emeğine dayanan üretim ve mülkiyet münasebetleri sistemleri.

Kölelik sisteminde köle sahibi, kölenin kendisini bir defaya mahsus olarak satın alıp bütün ömrü boyunca yaratacağı değerlerin tümüne birden sahip çıkma hakkını kazanır. Köle emeğinin tabiat kaynaklarını veya tabiattan elde edilen maddeleri işleyerek yarattığı değerlerden köleyi en düşük seviyede yaşatacak olanı, asgarî miktarı, köle tarafından tüketilir, kalanı köle sahibinin elinde toplanarak "servet"e inkılâp eder.

İkinci tipte emekçi toprağa bağlıdır. Toprağını bırakıp gidemez, ama toprak sahibi veya bey tarafından topraktan koparılıp bir köle gibi pazarda alınıp satılamaz da. Ancak toprakla beraber sahip değiştirir. İntifa hakkına sahip bulunduğu bir top-

rak parçası vardır ve bunun üzerine kümes hayvanları, bir iki keçi-koyun yetiştirebilir. Boş zamanlarında kendine âletler, gerekli öteberiyi yapar.

Genellikle "serf" kelimesiyle adlandırılan toprağa bağlı emekçinin gerek hukukî, gerekse fiilî durumu katiyen kölenin durumu değildir. Roma Hukuku'nda hür insanın başlıca vasfı mülkiyete sahip olabilmekti, köle ise bu haktan tamamen yoksun tutulmuştur. Oysa serfin toprak üzerinde bir intifa hakkı vardır ve beye karşı mükellefiyetlerini yerine getirdiği müddetçe bu hak ondan alınamamaktadır. Bu mükellefiyetleri yerine getirdiği müddetçe de kendi toprağını işlemekten edindiği ürünlere, yetiştirdiği hayvanlara, yaptığı âletlere sahiptir. Köle gibi pazarda alınıp satılmaması da durumun önemli bir vasfıdır. Ama beye karşı mükellefiyetlerin ağırlığı, dolayısiyle emeğinin yarattığı değerlerin arslan payı bey sınıfına gitmektedir.

Böyle toprağa bağlı ve toprak üzerinde toplumca tanınmış birtakım haklara sahip sınıfın mevcudiyeti, toprakta "tam mülkiyet hakkı"nın hiçbir sınıfta olmaması, toprak mülkiyetinin bir "haklar hiyerarşisi" halinde "serf" ile "senyör" sınıfı içinde de kademe kademe bölünmesi durumunu yaratmıştır. Hiyerarşi piramidinin tepesinde olan -"suzerain" veya kral- hukukî bakımdan toprağın mülkiyetine sahiptir. Ama sahip oldukları toprakları doğrudan doğruya kendisi işletmediğinden bu mülkiyet hakkı nazarî kalmakta, gerçekte ise topraklarını ve toprakların serf emeğiyle işletilmesinden elde edilen ürünleri diğer beylerle paylaşmaktadır.

Bu çeşit bir üretim sistemine dayanan toplum tipinin bir diğer karakteristik vasfı da siyasî-idarî fonksiyonların toprak mülkiyeti, yani tarım üretimi münasebetleri sistemine paralel ve ona bağlı bir hiyerarşi halinde teşkilâtlanmasıdır. Buna ilk yazımda da işaret etmiş, feodal sistemde iktisadî ve siyasî–askerî kuvvetin doğrudan doğruya aynı ellerde toplandığını, idare eden-edilen ayrımı ile sosyal sınıf ayrımının birbirine tetabuk ettiğini söylemiştim. Bunun sebebi de bu toplumlarda esas servet şeklinin ve hizmetleri mükâfatlandırma vasıtasının toprak oluşu idi. İdarî-askerî görevler karşılığı beylere toprak, toprağa bağlı tarım emekçileri ve ürünleri üzerinde belirli haklar tanınıyordu. Emekçilerin belirli toprak parçalarına nesiller boyu bağlı kalmaları ve gerek bu toprakların, gerekse kendilerinin idaresi aynı şahsın elinde bulunması, bu tip toplumda sınıflar arası münasebetlere ister istemez "şahsî" bir vasıf kazandırıyordu.

İmdi bu özetlediğimiz toplum sistemi feodal tip dediğimiz toplumdur ve yukarıdaki vasıflar Batının mahallî derebeyliği kadar bizim merkezi Osmanlı İmparatorluğu için de doğrudur; buna dayanarak Osmanlı İmparatorluğu feodal tipte bir toplumdur diyoruz. Ama yine hatırlatayım "aynı tiptedir" demek, birbirinin tıpkısıdır, demek değildir; zaten birisini "mahallî" diğerini "merkezî" olarak ayırırken aradaki farkın mahallî özellik farkından da daha ileri olduğunu (mahalli farklar "mahallî" derebeylik sisteminde de mevcuttur ve memleketten memlekete görülebilir) kabul etmiş oluyorum. Batıdaki feodalite ile Osmanlı İmparatorluğu "feodal tip" toplumun iki değişik örneği -variant'ı-dır.

Prof. Tanyol Osmanlı İmparatorluğunun neden "feodal" olmadığını pek tartışmıyor. Esas tezi bizde bir "serf" sınıfı bulunmadığı, "hür" köylü sınıfı bulunduğudur. Yani o da feodal toplum meselesinde esas ölçünün bu çeşit bir sınıfın varlığı, ya da yokluğu olduğunu zımnen kabul etmiş oluyor.

Osmanlı İmparatorluğunda toprak emekçilerinin (reaya) "serf" olmayıp "hür köylüler" oldukları tezi İmparatorluk devrindeki toprak mülkiyeti ve toprak işçileri üzerinde değerli etütler yapmış olan Prof. Ömer Lütfü Barkan'ın tezidir [1]. Çok zengin materyal toplamış olmakla beraber Prof. Barkan vardığı neticelerde kanaatimce yanılıyor:

1. Prof. Barkan Batıdaki serfleri kölelerle bir tutuyor. Oysa kölelik (eselavage) ve serflik (servage) birbirinden tamamen ayrı müesseselerdir. Serflerin bir kısmının menşeinin kölelikte olması ve serfin hürriyetlerinin de köleyi hatırlatır şekilde sınırlanmış olması aradaki farkı ne ortadan kaldırır, ne de bu farkın önemini azaltır. Kaldı ki Batıda da "villain", "routier" adı altında "hür" köylüler vardı.

2. Reayanın hür köylüler olduğunu savunan Prof. Barkan aynı yazılarında reayanın toprağa bağlı olduğunu, bırakıp gitmek hakkı bulunmadığını, bu bağlılığın babadan oğula geçtiğini, "reaya oğlu reayadır" kaidesi uygulandığını, toprağını bırakıp giderse geri getirildiğini, kendisinden bu sebeble çift bozan resmi ve iki öşür vergi alındığını yazıyor. Kaçan reaya on yıl içinde bulunursa geri gönderiliyor, oysa bazı Batı memleketlerinde serfler bir yıl bulunamazsa hürriyetlerini kazanıyorlardı. Reaya "timar" sahibi olamazdı. Bir karışıklığa gelir de olursa ve ileride reaya olduğu ispat edilirse timarı elinden alınırdı. Timar, babadan oğula irsî olan sipahiliğin hakkıydı.

Ama serfin dışardan evlenmemek, senyöre angarya çalışmak, ölümünde senyörün mirasa girme hakkı gibi hürriyetsizlikleri varmış. Hangisi daha önemli, reaya ile serf arasındaki ortak vasıflar mı, yoksa farklar mı? "Toprağa bağlı emekçi sınıf" olma vasfının neden önemli olduğunu ben baştan beri insan-tabiat münasebeti ve insanlar arası üretim münasebetleri konusunda söylediklerimle izaha çalıştım.

Kaldı ki Prof. Barkan, Batıdaki serflik sisteminin hemen aynı olan "kullukların" Osmanlı İmparatorluğu'nda mevcut olduğunu, bunların 16. yüzyılda azalmış olmakla beraber daha önceleri yaygın olduklarını söylüyor.

Dahası da var: İmparatorluğun Anadolu'da ve Rumeli'de koyu bir mahallî derebeylik nizamı bulunduğunu, bu nizamı yüzyıllar boyunca devam ettirdiğini, sipahilere angarya ve hediye gibi "bid'ad"ları kanunlarına dahi geçirdiğini, bazı bölgelerde sipahilerin Osmanlı devrinden önce almış bulundukları beratlarla timarlarını muhafaza ettiklerini yazıyor. Osmanlı İmparatorluğu düzeni, yani merkezî otorite, bu mahallî derebeylik usulleriyle mücadele etmesine rağmen "... gerek sosyal sınıfların münasebetlerinde kuvvetle müesses örfler haline girmiş olmaları, gerekse zamanın ve mahallin sosyal ve ekonomik şartları icabı, tabiatı eşya tarafından tekrar tekrar teessüs etmeye sevkedilerek muhiti müsait buldukça her taraftan mantarlar gibi türemesi dolayısıyla bu mücadele uzun zaman devam edecek, hattâ denilebilir ki hiç bitmeyecektir." Zaten Prof. Barkan, Osmanlı sistemini ideal şekliyle gerçekleşmiş sayarak hususiyetlerini belirtmek istediğini söylüyor. Bu ideal şekil tam gerçekleşseydi bile yine "feodal tip"in temel vasıflarını haiz olacaktı, bunun için de "merkezî otorite" olmaktan ileri gidemiyecekti. Prof. Barkan'ın koyduğu sınırlamalar, ihtiraz kayıtları, sıraladığı istisnalar gösteriyor ki bu "merkezî" feodalite mahallî feodaliteyi tasfiye etmiş olmaktan da çok uzaktır.

3. Deniliyor ki Osmanlı İmparatorluğu'nda topraklar idarî-askerî görev karşılığı

gelirinden faydalanmak üzere vezir vükelâya, sancak beylerine, sipahilere veriliyordu. Bunlar birer devlet memuru idi, toprağın hiçbir zaman -batıdaki senyör gibi- sahibi değillerdi. Oysa yukarıda Prof. Barkan'dan çok kısaca özetlediğimiz hususlar dahi bu "mülkiyete sahip olmama" keyfiyetinin çoğu halde ve zamanda nazarî kaldığını, bunların mülk sahipleriymiş gibi toprağın ve toprak emekçisinin ürünlerinden faydalandıklarını gösteriyor. İmparatorlukta Sarayın ve mahallî beyliklerin saltanatı, refahı bu faydalanmanın ne dereceye vardığını gösteriyor.

Batıya gelince, orada da topraklar bir hizmet karşılığı dağıtılmıştı ve senyörler önceleri birer memur (fonctionnaire) sıfatındaydılar. 9. yüzyılın ortalarına kadar Fransa'da kontlar böyle memur sayılıyor ve hizmetlerinden memnun kalmazsa kral kontlukları geri alıyordu. Batı feodal hukukunda da toprağın mülkiyeti ile intifa hakkı birbirinden ayırt ediliyor ve mülkiyet "suzerain"de, intifa ise tâbiği olan (vassal) senyörde sayılıyor. Ancak zamanla iktisadi-teknolojik şartlar kuvvetli bir merkezi otoritenin teşekkülünü engellediğinden, senyörler toprağın fiilî sahipleri haline geliyorlar.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise merkezî otorite kendi düzenini daha başarıyla yürütebiliyor ve beyler "memur" niteliğini daha uzun zaman muhafaza edebiliyorlar. Ama İmparatorluğun çöküş devrinde, padişahlar artık İstanbul'daki olaylara bile hâkim olamazken İmparatorluğun dört bucağında nüfuzunu yürütüp mahallî "derebeyleri" ezebilen bir "kadiri-kül" devlet düşünmek safdillik olur.

Zaten Prof. Barkan da Batı feodalitesi ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki farklar üzerinde ısrarla durmasına rağmen "bu muhtelif vaziyetleri, muayyen bir tekâmülün muhtelif merhaleleri gibi telâkki etmek" imkânını kabul ediyor ve "Osmanlılık nizamında dahi eski bir derebeyliğin izlerini veya yeni bir derebeyliğe müncer olma temayüllerini, mukadder bir ihtilâlin bütün tohum ve istidatlarını görmemek imkânı yoktur" diyor.

Daha da ilginç olanı sosyolojinin metod ve amacıyla tarih disiplininin metod ve amacını ayırt ediyor: "Aynı zamanda unutmamak lâzımdır ki bir tarihçi için tesbiti bilhassa lâzım gelen nokta, bir içtimaiyatçı gibi umumî ve çok dereceli tecritlerle ulaşılabilecek müşahedeler değil, umumî kanuniyet ve tekâmül istikametlerinin zamana ve mekâna ait hususiyetlerin muayyen tarihî şartların tesiri altında aldıkları hususî şekillerdir" diyor (Ülkü mecmuası, Mayıs 1937) [2]. Prof. Tanyol ise farkı tamamen unutmuş gibi dar bir tarihsel metoda saplanmış görünüyor.

Kapitalist düzen ve "Marx'ın kehanetleri" konularını gelecek yazımda ele alacağım.

(1) "15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri", İst. Üni. İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 1, sayı 1, 2, 4. -1940

(2) "Osmanlı İmparatorluğunda Çiftçi Sınıfların Hukukî Statüsü", Ülkü Dergisi, sayı 49, 50, 53, 58 ve 59. -1937.

Yön, Sayı 51, Kasım 1962

Köylü ve İşçi Münasebetleri

Her sabah gazetemi açtığım zaman karşılaştığım haberler işçilerin gerek iktisadi alanda -sendikalarda- gerekse siyasi alanda –T.İ.P'te- her gün artan, canlanan bir faaliyette bulunduklarını gösteriyor. Zaten bizim burjuvaların, toprak ağalarının işçi sınıfının varlığından ve mücadeleci hareketinden hiç şüpheleri yok; onlar tartışmıyorlar, doğrudan doğruya karşı harekete geçiyorlar. İşçi hareketine ve bunu destekleyen aydınlara karşı yaptıkları saldırılar, tahrikler ve T.İ.P.in genel başkanının şahsında bu partiyi, yani işçilerin siyasi alanda bağımsız hareketini vurmak için giriştikleri teşebbüsler, anti-demokratik kanunları kaldırmıya hiç yanaşmamaları bunu açıkça gösteriyor.

Bugünkü mevcut partiler içinde Türkiye İşçi Partisi memleketin geleceği bakımından ümit bağlanabilecek başlıca parti olarak beliriyor. Amaçları ve programı ile bu parti ilerici, sosyalist aydınların memleketi kalkındırmak için gerekli gördükleri bütün ekonomik-sosyal reformları benimseyen, bunları muhalefette iken savunmayı, iktidarı gelince uygulamayı vadeden tek partidir. Bunun için TİP diğer partiler meyanında bir parti değildir; tarihsel-sosyal anlamı, görevi, önemi büsbütün başka bir partidir. Ekonomik, sosyal, kültürel bütün reformların gerçekleştirme yolu siyasetten geçer. Siyasal mekanizmanın kumanda kolları sömürücü ve çıkarcı çevrelerin elinde oldukça ne plânlama, ne toprak reformu, ne köy enstitüleri gibi eğitim hamleleri, ne hekimliğin sosyalleştirilmesi gerçekleştirilemez. Bunun için bütün ilerici kuvvetlerin siyasi alanında tek ilerici hareket olan TİP etrafında toplanmaları, onunla işbirliği ve dayanışma halinde çalışmaları gerekir.

Önce Şehirlerde Teşkilâtlanma

Bugün TİP.'in büyük merkezlerde ve bu merkezlerin ilçelerinde teşkilatlanır olduğu görülüyor. Partinin memleketin politik hayatında kolay kolay sökülemiyecek sağlam köklere sahip olabilmesi için önce sanayi merkezlerinde teşkilâtlanıp partiyi kitlelere doğrudan doğruya mal etmesi şarttır. Sendikalı, sendikasız veya rakip sendikalara mensup olsun, bütün işçilerin doğrudan doğruya, sendika kanalından geçmeksizin partiyi benimsemeleri, desteklemeleri sağlanmalıdır. Parti doğrudan doğruya kitlelerin partisi olduğu nisbette temeline oturmuş olur.

Köylüye de El Uzatmalı

Partinin bugün faaliyetlerini büyük merkezlere teksif etmesi tabiî ve gerekli olmakla beraber, fazla vakit kaybetmeden ele alınması gereken bir başka konu daha var: Tarım emekçilerinin teşkilatlandırılması işi. Bunun çeşitli gerekçesi var:

1- En basit ve yüzeyde olanı, seçimlerde köylünün desteğini kazanmak zorunluğudur. TİP'in etkili bir muhalefet yapabilmek için parlamentoya girmesi, programını uygulıyabilmesi için de iktidara geçmesi lâzımdır. Yalnız

işçi ve ilerici aydınların oyu ile bu sağlanmaz. Büyük seçmen kitlesi köylünün desteği gereklidir.

2- Köylü de işçi gibi fakir, hatta hali daha da perişan bir kitledir. İşçi ile köylü arasında bir mukadderat birliği vardır. Öte yandan, ne kadar kuvvetli olursa olsun hiç bir sosyal sınıfın sadece kendi gücü ile iktidara gelemiyeceği ve iktidarda kalamıyacağı sosyal-politik bir gerçektir. İktisadi-siyasî kudreti elinde tutan zümreler bile bütün propaganda vasıtalarını seferber ederek orta ve alt sınıfları kendi taraflarına çekmek çabasındadırlar. İşçi partileri de diğer emekçi sınıfların ve ilerici aydınların desteğinden müstağni kalamaz, işçinin en yakın en tabii müttefiki ise köylüdür.

3- Memleketin kalkınma davası sanayileşme davasıdır ama, sanayileşme tarımsal üretim sisteminde de bir devrim yapmadan gerçekleştirilemez. Bu ikisi aynı zamanda, baş başa yürütülmek zorundadır. Batıda kapitalizmin gelişmesi tartışılırken hep sanayi devriminden söz edilir, oysa tarımda da, aynı derecede göze çarpıcı olmamakla beraber, önemli, köklü bir devrim yer almış, sanayileşme öyle mümkün olmuştur. Bizim gibi geri memleketlerin objektif tarihsel şartlar bakımından kapitalist düzenle kalkınması imkânsız ve sosyal adalet bakımından da arzu edilmez olduğundan, tarımsal kalkınmayı sosyalist açıdan ele almak, bunu somut, ayrıntılı bir şeklide programlaştırmak, bu programı köylüye benimsetmek ve köylüyü bu amaçla teşkilatlandırmak lazımdır. Geriliği, cahilliği, sosyal etki merkezlerinden uzakta kendi içine kopalı, yalnız hayatı dolayısıyla köylüler de, kentli işçiler gibi kendi yollarını kendileri bulup, kendi başlarına teşkilatlanamazlar. Bu vazife işçi partisine, bu durumda TİP'e, düşmektedir.

Karşılaşılacak Zorluklar

Köylünün siyasal eğitimi ve teşkilatlandırılması büyük zorluklarla karşı karşıyadır. İlkin, köylülerin memleket yüzeyi genişliğinde dağılmış olmaları, taşıt ve haberleşme sistemlerinin yetersizliği bunlara ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

İkincisi, Parti teşkilâtı ilçe olan kasabalara, etkisi de köylere kadar uzandı mı Parti karşısında ağaları, yerli nüfuzluları bulacaktır. Bu ücra, dar çevrelerde ağalar, gericiler ve ortakları köylüyü TİP'ten uzak tutmak için her türlü tahrik, iftira ve baskıda bulunacaklardır. TİP. teşkilâtlanma hürriyetini kullanmaktaki mücadelesini, büyük şehirlerden çok tarım merkezi ilçelerde verecektir.

İçinde bulunduğu ekonomik-sosyal şartlar dolayısı ile köylüyü sosyalist kalkınma yörüngesine sokmak zordur. Sosyalist düzen, yani emekten yana ve emeğin iştiraki ile bir devletçilik işçinin alışageldiği çalışma ve hayat şartlarında sarsıcı bir değişiklik yapmıyacaktır. Yine bir işbölümü sistemi içinde toplu halde fabrikalarda belirli ücret karşılığı çalışacaktır. Yalnız sömürülmediği, emeğinin âdil karşılığını aldığı, çalışma saatleri dışında kültürel faaliyetlerle kişiliğini geliştirmek imkânlarını bulduğu için maddeten ve manen daha tatmin edici bir hayata kavuşacak, ferdi kabiliyetlerine göre ilerleme imkânları bulacaktır. Diğer bir deyimle sanayide üretim organizasyonu sosyalist bir düzene geçmiye hazır vaziyettedir, zaten sanayide üretim sisteminin bu gelişmesidir ki sosyalizmi tarihsel bir zorunluk kılmaktadır.

Tarımda üretim kuvvetleri ve düzeni sanayideki değişmeye paralel bir gelişme göstermemiştir. Tarımsal üretim sistemi sosyalist bir düzene geçmiye hazır vaziyette değildir. Bunun için köylünün hayat tarzında bir devrim gerekecektir. Fakir köylünün düşünce-duygu ufku mevcut düzen içinde kendisinin de bir ağa gibi varlıklı, hiç değilse hali vakti yerinde olmasıdır. Oysa bu hayalinin gerçekleşmesine imkân yoktur. Toprak dağıtıp ucuz kredi ile tarım âletleri sağlamakla da mesele çözümlenmiyor. Asıl mesele tarımsal üretim sistemini değiştirmek, yeniden teşkilâtlandırmaktır. Köylüyü de bir işbölümü ve işbirliği düzeni içinde toplu çalışmaya yönelmektir. Bu ise köylünün geleneksel hayat ve çalışma tarzında önemli bir değişiklik demek olacaktır. Bunun için tarımda reform programını çok dikkatle, çok somut ve teferruatlı, safha safha uygulanacak sekilde hazırlamalı ve bunu mutlaka köylüye benimsetmenin, uygulamada desteğini kazanmanın yolları araştırılmalıdır. Kâğıt üstünde ve nazarî bilgi ışığında ne kadar parlak görülürse görülsün köylünün anlayıp benimsemediği bir program iyi yürümez.

Diğer taraftan, yabancıya, kentliye karşı çekingen olan köylünün, itimadını kazanmak için somut yollar, usuller aranması gerekir. Meselâ TİP, Gençlik Teşkilâtı gibi bir Köycülük Teşkilâtı da kurabilir. Bu teşkilatın kolları özellikle ilçe merkezlerinde önemli rol oynayabilir. Bunlar, hem kendi bölgelerindeki köylü şartlarına dair bilgi edinme, etütler yapma merkezleri vazifesini, hem de bir çeşit yardım kolu vazifesini görebilirler; hastalık, mahkeme, dilekçe verme v.b. işlerle ilçeye gelen köylü üyelere yardım etmekte, haklarını savunmada gösterecekleri gayret köylü kitlesinin itimadını ve Partiye desteğini kazanmakta rol oynıyacaktır.

Köylünün Durumu

Bu güçlükler yanında en büyük avantaj toplumun genel tarihsel gelişmesinin sosyalizmden yana olmasıdır. Bu gün bütün geri ülkelerde köylü kitleleri devrimci bir duruma az çok ulaşmışlardır; yani sosyal yapıda köklü değişmelere yatkın hale gelmişlerdir. Çünkü hu ülkelerin toplumsal gelişmesinin en tıkandığı sektör tarım sektörüdür, en acil meseleleri tarım meselesidir. Köylü kütleleri, yukarıda izah ettiğimiz gibi, alışmış oldukları geleneksel iş ve hayat tarzı, bağlandıkları sosyal sorunlar bakımından işçiler gibi sosyalizme hazır değillerdir, ama tarım sektöründeki çöküntü, gittikçe derinleşen yoksulluk bu kütlelerde derin bir huzursuzluk, büyük potansiyel bir kuvvet yatmaktadır. Bu durum onları harekete geçmiye, bir şeyler yapmaya itelemektedir. Çin, Vietnam, Mısır, Küba ve Cezayirde köylünün ilerici hareketleri desteklemesi, Güney Amerika memleketlerindeki köylü hareketleri bundandır. Bizde de benzer bir durum vardır. Tarımda reform âcil meselemizdir ve köylümüz huzursuzluk içindedir. Gazetelerde sık sık haberlerini okuduğumuz, silahlı toplu çarpışmaya varan toprak ihtilafları, bütün köy halkının katıldığı meydan kavgaları, devlet memurlarına karşı gelmeler, Anadoluda alıp yürüyen tarikatlar, doğudaki asayişsizlik hep bu çöküntü ve huzursuzluğun belirtileridir. Bu huzursuzluğu verimsiz, kırıcı yollardan geri çevirip olumlu, yapıcı yönde kanalize etmek, siyasî bir teşkilât içinde ve bir programa göre huzursuzluk sebeplerinin giderilmesine yöneltmek işi başarılırsa, tarımda devrim de başlamış olur.

Diğer bir avantajımız da otuz bin kişilik ileri, aktif bir köylü-aydın kadroya sahip

oluşumuzdur. Bu her memlekete nasip olan bir şey değildir. Köy Enstitülü öğretmenler köyü kalkındırma ülküsünün mücadelesini dernekleri ve yayın organlarında yürütmekte devam ediyorlar. Bu aydın köylü kitle hem köy gerçekleri konusunda somut bir bilgi kaynağıdır, hem de köylüyü teşkilâtlandırıp yönetmekte büyük hizmetler görebilir.

Vatan, 5 Kasım 1962

Yılımıza Bir Bakış

29 Ekim, ardından 10 Kasım ve bütün devrim, halkçılık v.b. iddialarımıza rağmen bugün hâlâ karşı karşıya bulunduğumuz ağır sosyal-ekonomik meseleler insanı ister istemez bugün son kırk yıllık Cumhuriyet devrinin bir bilânçosu[nu] yapmaya götürüyor; kalkınma için gerçekçi, kılavuz ilkeler olan devletçilik, halkçılık ve devrimcilik ilkelerine ve bunların uygulanması yolunda atılan ilerici adımlara rağmen neden kırk yıl sonra halâ kalkınabilmiş değiliz sorusu kocaman bir soru işareti şeklinde karşımıza çıkıyor.

Son zamanlarda Cumhuriyet devrinde tutulan yol ve Atatürk ilkeleri üzerinde yapılan tartışmalar bu kalkınmayı başaramamanın nedenlerini yavaş yavaş açığa vuruyor. Benim de katıldığım bu yazışmalarda şimdiye kadar belirtilmiş olan noktalar -okuyup izleyebildiğim kadar- şöyle özetlenebilir:

- Atatürk ilkelerinin muhteviyatı birbirine bağlı olarak tutarlı, mantık, akıl ve objektif gerçeklere uygun şekilde açıklanıp tespit edilmemiş, sistemleştirilememiştir.

  Bu ilkelerin gerçekleşmesi için gerekli sosyal yapı devrimleri, toprak ve tarım reformu, gerçekten halkçı-devletçi bir ekonomik düzenin kurulması başarılamamıştır.

  Yönetici, devrimci kadro iyi niyetine rağmen halka, emekçi kitlelere, işçi ve köylülere kadar uzanamamış, araya kasaba eşrafı, toprak ağaları, şehirli aracı zümreler girmiş, devrimci kadronun etrafını sararak onu halktan uzaklaştırmıştır.

  Hata, memlekette sosyal sınıfların var olduğunun kabul edilmemiş olmasıdır: sınıf çatışmalarını kaldıracak bir halkçı-devletçi yol tutularak "imtiyazsız sınıfsız bir millet" olma amacına yönelecek yerde, zaten bizde sınıflar yoktur düşüncesiyle hareket edilerek devrim ilkelerinin tam ve gerçek uygulanmasını çıkarcı sınıfların engellemesine müsaade olunmuştur.

Bu son nokta çok önemlidir. İlerici aydınlarımız dahi henüz bu noktada oybirliği etmiyor. Cumhuriyet devrinin başında sınıfsızdık, ilkeler tam uygulansaydı, şöyle yapılıp böyle edilseydi, sınıf ayrılıkları belirmeden "imtiyazsız sınıfsız bir millet" olurduk diyenler çok hâlâ. Sanırım bu aydınlarımızı yanıltan nokta sosyal sınıf denince, hele kapitalizm ve burjuva sınıfı denince, hemen akıllarına Batının gelişmiş kapitalist toplumları ve zengin, güçlü burjuva sınıflarının gelmesidir. Böyle bir kapitalizmi ve burjuva sınıfı bizde görmeyince, "bizde sınıf yoktur" neticesine atlayıvermeleridir. Oysaki Batıdaki kapitalizm ve burjuva sınıfı yüzyıllar boyunca kapitalist gelişmenin sonucudur. Orada da bu sistemin bir başlangıcı olmuş ve burjuvazi ilkin zayıf bir sınıf olarak belirmiştir. Kaldı ki, kapitalizm-öncesi toplumlar da sınıflıdır; yalnız ekonomik-sosyal yapıları başka olduğu için onların sınıf düzeni de başka karakterdedir.

İmdi, Cumhuriyetin kuruluşu devrinde de toplumumuzun sınıflı olduğu kabul edilince, durumun tahlilini bir adım daha ileri götürerek Kurtuluş Savaşına ve devrimci harekete öncülük eden kadronun sınıf menşeini ve mensubiyetini aramak gerekir. Sınıflı cemiyetlerde her fert, kendisi farkında olsun olmasın, bir sınıfın mensubudur. Ve sınıflı bir toplumda yaygın olan hâkim sosyal değerler mevcut sınıf düzenini destekleyen, devam ettiren değerlerdir. Fertler bu değerleri, özellikle kendi sınıf çıkarlarına uygun olanları, doğdukları andan itibaren teneffüs ettikleri hava gibi farkında olmadan kabul etmeye başlarlar. Bu sosyal değerler fertlerde ne kadar kuvvetle yerleşirse o kadar tabiî, haklı, akla ve mantığa uygun görünür o insanlara; çelişmelere düşerler de farkında bile olmazlar bu işin.

Devletçilik ilkesinin uygulanmasında düşülen büyük çelişmeler "YÖN" dergisinin son sayısında "Devletçilik Nasıl Dejenere Oldu?" başlıklı yazıda olaylara dayanılarak çok güzel tespit ediliyor. Bütün bu çelişmeler nedendi? Samimiyetsizlikten, kötü niyetten miydi? İdareci mevkilere geçenler arasında elbette böyleleri de vardı. Ama iyi niyetli, samimî elemanlar için de özel teşebbüsün ticaret ve sanayi alanında özel kâr gayesi güderek harekete geçmesi, devletin özel sanayi ve ticaret faaliyetlerini kalkındırmak için yardımcı olması gayet tabiî, normal bir haldi. Kabahati fazla kâr hırsında, yolsuzluklarda, nüfuz ticaretinde buluyorlar, bunları düzeltmekle -düzeltilemeyeceğinin farkında bile değildirler- iş hallolunur sanıyorlardı. Bu durumla halkçı-devrimci devletçilik arasında bir çelişme ve çatışma olduğunu görmüyorlardı. Kendilerinin sınıf mensubiyeti ve kabul etmiş oldukları sosyal değerler buna engeldi; çünkü bu elemanlar sosyal menşeleri bakımından memur-aydın grubundan gelmeydiler, ya da kasabalı varlıklı ailelerin tahsil görmüş çocuklarıydı. İşin başında iken kadronun dayandığı sınıflar da toprak ağaları, kasaba eşrafı ve şehirli iş çevreleriydi. Yönetici kadroları kendi başlarına sübjektif niyetlerine göre değil, sosyal sınıflarla olan ilişkileriyle ele alıp yorumlamak gerekir.

Bütün millî kurtuluş ve ihtilâl hareketleri gibi bizim kurtuluş ve devrim hareketimizin de bir halk hareketi cephesi vardı elbet. Ama bir ihtilâl hareketine (millî kurtuluş hareketleri de bir cephesiyle ihtilâl hareketleridir) köylü, kentli, emekçi kitlelerin katılmış olması demek, söz konusu hareketin gerçek bir halk hareketi olması demek değildir. İhtilâl hareketleri halk kitlelerinin katkısı olmadan yürümez, ama harekete önderlik eden sınıf burjuvazi veya orta sınıflar (küçük burjuvaziyle, varlıklı çiftçi sınıfları) ise, hareket başarıya eriştikten sonra yavaş yavaş ilerici, halkçı karakterinden kaybetmeye başlar; bütün halk kitlelerini kapsayan ihtilâl, devrim sloganları, meselâ Fransız ihtilâlinde "adalet, eşitlik, kardeşlik" ve bizde halkçılık, devrimcilik ilkeleri gitgide iktisaden kuvvetli üst sınıflar lehine yorumlanmaya, onlar lehine bir anlam kazanmaya başlar. Mücadelenin aktif yürütüldüğü zamanlarda alt saflarda savaşmış olan alt sınıflar, fakir köylüler, işçiler, küçük zenaatkârlar v.b. idareci kadroya yükselmek imkânını bulamazlar. Bu kadro eski rejimden yenisine devrolan eski üst sınıfın ve kadronun bir kısmını içine almakla beraber, asıl yeni kuvvetlenmekte olan sınıfın mensubu ve mümessilidirler. İdareci kadronun hem kendi sınıf menşei, hem de iktidara geçince dayandığı sınıf dolayısıyla, bu kadroyu teşkil eden fertlerin subjektif niyetleri ve samimiyetleri her ne olursa olsun, ister istemez, iktisaden kuvvetlenen üst sınıfların mümessili haline gelirler. Onun için yeni

rejim yerine oturdukça başlangıçtaki evrensel, insancıl, demokratik hak ve hürriyetler üst sınıflar lehine yontulur.

Eksikleri, kusurları her ne olursa olsun, gerek Fransız ihtilâli gibi burjuva ihtilâlleri, gerekse bizim kendi devrim hareketimizin içinde yer aldıkları toplumları ileri götürmekte büyük hizmetleri olmuştur. Toplumsal evrimi bir bayrak yarışına benzetebiliriz. Bu yarışta nasıl koşucular zaman zaman değişir, ama bayrak ileriye doğru hareketine devam ederse, sosyal gelişme bayrağını da çeşitli toplumlarda, çeşitli devirlerde başka başka sosyal sınıflar bir yere kadar götürmüşler, sonra sosyal gelişme bayrağını daha zinde, daha genç sınıflar ellerine alarak koşuya devam etmişlerdir. Demokratik Cumhuriyet rejimi insanlık tarihinde ilk defa olarak emekçi kitlelere, fakir tabakalara kendi hak ve hürriyetleri yolunda mücadele etmek, bunlara sahip çıkabilmek imkânını vermiştir. Bunun içindir ki, başlangıçta burjuvazinin savunarak topluma mal etmiş olduğu demokratik hak ve hürriyetleri zamanla burjuvazi kendisi gözden çıkarır, hattâ başı sıkışınca büsbütün inkâr eder, faşist rejimlere kayar hale gelebilir; bu hak ve hürriyetleri savunmak ve bunlara sahip çıkmak halka, emekçi kitlelere düşer. Bu da sosyal diyalektiğin kaçınılmaz bir kanunudur.

Öncü, 10 Kasım 1962

Köyün, tarımın kalkınması söz konusu olunca bu kalkınmanın başarılabilmesi için toprak reformunun şart olduğunda genellikle bir oybirliği var denebilir; ama toprak reformunun muhtevası tesbit edilmiş değildir. Öyle sanırım ki toprak reformundan anlatılan anlam, toprak reformu olarak neler yapılması gerektiği konusu üzerinde fikirler başka başkadır.

Toprak reformu teriminden genellikle anlaşılan mana, bir kişinin sahip olabileceği toprak sahipliğinin sınırlandırılması ve fazlasının kamulaştırılarak devlet topraklarıyla birlikte topraksız ve az topraklı köylüye dağıtılması, kredi ile gerekli donanımın sağlanmasıdır. Gerçi, toprakların parçalanmasıyla istihsalin düşme tehlikesi belireceği, bunun için kooperatifler kurulması, bir takım tedbirler alınması da ileri sürülüyor. Bence mesele daha da derine gidiyor. Tarımsal üretimin ve çeşitli sınıfların tarihine ve bugün batının ileri memleketlerindeki duruma bakınca bu çeşit bir reformla meselenin çözümleneceği hususunda şüpheler beliriyor.

Hatırlanması ilginç tarihsel bir olaydır ki buna benzer bir toprak reformu milattan 600 yıl önce Atina'da yapılmıştır. Akrabalık esasına dayanan eski Yunan köle teşkilâtı bozulup da toprakta özel mülkiyet rejimi yerleşince küçük çiftçiler o kadar borçlanmış, toprağın ipotek edilmesi o kadar almış yürümüştür ki, Solon iktidarı ele alınca bütün çiftçi borçlarını ve ipoteklerini kanunsuz ilan etmiş ve toprağın bir kaç elde toplanmasını önleyebilmek için bir kişinin sahip olabileceği toprak genişliğini sınırlamıştır.

Yine de milattan 600 yıl öncesinden bu yana tarım emekçilerinin durumu bir türlü düzelmemiş, bu sınıf her devirde emeğinin karşılığını alamamakta devam etmiştir. Bugün Batıda tarım makineleşmiş, ileri tekniğe kavuşmuş, çiftçilerin hayat standardı genellikle yükselmiştir, ama çiftçi sınıfların devamlı geçim sıkıntısı çekmeleri, borçlanmaları ve topraklarını elden çıkarmaları durumu devem etmektedir.

Kapitalist Düzen ve Tarım

Kapitalist düzenin gelişmesi neticesi sanayiden sonra tarımda da kapitalist üretim şekli baş gösterdi. Sanayide kapitalist üretimin karakteristik vasfı ihtiyaç için, doğrudan doğruya tüketim için üretim yapılmaması, üretimin azami kâr amacına yöneltilmiş, buna göre ayarlanmış olmasıydı. Diğer önemli vasıflarından biri de sermayenin gittikçe az ellerde toplanması ve üretimin gittikçe büyük işletmeler halinde teşkilâtlandırılması idi Aynı vaziyet tarımda da baş gösterdi. Çiftçiler de kendi, veya civar topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak üzere değil, sınırını, taleplerini bilmedikleri anonim, memleket çapında, hattâ dünya genişliğinde, bir piyasa için üretim yapar hale geldiler; yani daha kısa bir deyimle, tarımsal üretim de "ticarileşti". Diğer taraftan toprakların büyük işletmeler halinde temerküzü belirdi. Sınai, hatta mali sermaye grupları bazı tarım kollarıyla ilgilenerek toprağa yatırım yapmıya başladı-

lar. İlkin teknik, rasyonel iş bölümü ve tamamen ücretli işçi kullanan bu kapitalist tarım işletmeleri üretimi, piyasada en fazla kâr temin edecek ürünlere yöneltiliyor ve sınai mamulleri için kullanılan muazzam "piyasaya sürme" teşkilatı tarım ürünleri için de uygulanarak bunların satışı temin ediliyordu.

Tarımı Sanayiden Ayıran Farklar

Bununla beraber kapitalist sistemde tarım sektörü ile sanayi sektörü arasında bir takım farklar vardır ki sanayi sermayesi karşısında çiftçi sınıflarını sömürülür duruma düşürmektir, tarımda müzmin bir çöküntü, geçim sıkıntısı yaratmaktır.

Sanayi kolları büyük şirketler, tröstler halinde teşkilâtlanmıştır; tarımda ise işletmelerin büyük çoğunluğu sanayidekine kıyasla çok küçük kalan aile işletmeleridir. Yani tarımdaki durum sınai kapitalizmin daha önceki safhasında, sermayedarın şahsen sahip olduğu bir iki fabrikayı fiilen kendisinin işlettiği duruma benzemektedir. Tarımdaki aile işletmeleri ticarileşmiş, yani piyasa için istihsalde bulunur hale gelmiş olmakla beraber, tarım kapitalist nitelikte değildir. Bütün aile fertleri çalışır, ücretli işçi ya hiç kullanmaz veya az sayıda kullanırlar ve üretimden maksat, ürünlerin satışı ile ailenin geçimini sağlamaktır. Kısacası, tarım sektörü pek çok sayıda küçük işletmelere bölünmüştür ve bu işletmeler, tarımın mahiyeti icabı, memleket sathı genişliğinde yayılmıştır.

Bu demektir ki tarım ürünleri fiyatları "serbest piyasa" kanunlarına tâbidir. Birkaç büyük şirket hâlinde teşkilâtlanmış bir sanayi kolunda bu şirketler aralarında fiyat hususunda anlaşabiliyorlar ve istihsallerinin hacmini ayarlayarak mamullerinin fiyatlarını kontrol altında tutabiliyorlar, düşmesine mâni olabiliyorlar. Tarımdaki parçalanma dolayısı ile çiftçilerin tarım ürünleri fiyatlarını kontrol altında tutabilmelerine ise imkân yoktur.

Çiftçinin Zor Durumu

Bu durumda tarım müstahsilinin her biri taleplerini kestiremediği bir "piyasa" için azami miktarda ürün yetiştirmeye bakıyor ve tarımda da makineleşme, teknik devrim yer almış bulunduğundan, muvaffak da oluyor. Bu kontrolsüz bol mahsül piyasaya dökülünce fiyatlar düşüyor. Kontrol altında suni olarak yüksek tutulan sanayi mamulleri fiyatları karşısında çiftçiler zarara uğruyor, borçlanıyor, hem geçim sıkıntısı çekiyor, hem topraklarını elden çıkarmak tehlikesiyle karşı karşıya geliyor.

Diğer taraftan yukarıda işaret ettiğimiz gibi sanayi ve finans çevrelerinin tarıma yatırım yapmaları, büyük sermayeli tam kapitalist nitelikte işletmelerin durumunu daha da zorlaştırıyor, çünkü aile işletmeleri bu büyük işletmelerle rekabet edemiyor. Küçük ve güçsüz aile işletmeleri tasfiye olunuyor. Steinbeck'in Gazap Üzümleri adlı romanında, Caldwell'in Tütün Yolu piyesinde bu durumun hikâyesi anlatılmaktadır.

Amerika'da Tarım Durumu

Yukarıda özetlediğimiz durum, kapitalist toplumların en gelişmişi olan Amerikada bugün aynen mevcuttur. Tarım sektörü yirmi otuz yıldır Amerikan ekonomisinin baş ağrısıdır. İkinci Cihan Savaşı öncesinden beri bu duruma nasıl çare bulunabi-

leceği tartışılagelmektedir ve Amerika Federal Hükümeti tarım sektörünü ayakta tutabilmek için muazzam paralar harcamaktadır. 1951'de tarıma yardım için harcanan paralar beş milyar doları geçmiştir, bu maksatla ödenen kredi faizleri yalnız günde bir milyon dolar tutmuştur. Bu Amerikan vergi mükellefine ağır yük yüklemektedir.

Bununla beraber, asıl önemli olan nokta masrafların yüksekliği değil, uygulanan tarım programının meseleleri çözümliyebilecek yapıcı bir program olmayışıdır. Bu program, uzun bir zaman sonra bile olsa, tarımdaki durumun düzelmesi ihtimali bulunsa, o zaman yapılan masraflar yerinde sarfolunmuş sayılırdı. Oysa yapılan, sınai yollardan devletin satınalmaları ile tarım fiyatlarının düşmesini önlemeğe çalışmaktır. Yıldan yıla depolarda yığılan tarım ürünleri de ayrı bir dert olmaktadır. Ve neticede hiç bir mesele de çözümlenmiş olmamaktadır.

Tarımın esas meseleleri çözümlenmediği gibi kısa vadeli amaçlar da istenildiği gibi gerçekleşmemektedir. Fiyatları tutmak maksadı ile ekilen arazi sınırlandırılıyor. 1957'de 28 milyar İngiliz dönümü (bir İngiliz dönümü takriben on dönüm) toprak boş bırakılmış, öyle iken rekor kıran bir mahsul elde edilmiş. Her çiftlik için "normal randıman" ölçüleri tesbit etmek de idari bakımdan zor ve masraflı bir iş. 1957'de yalnız bu iş için 600 milyon dolar harcanmış.

Bugün bizim bir tarım kalkındırma dâvamız olduğu gibi Amerikanın da tarımı kalkındırma dâvası var. Ama onun durumuna ilk bakışta garip, anlaşılmaz gibi görünen bir tarafı şu: can sıkıntısı bizim gibi darlıktan değil, bolluktan. Amerikan çiftçisi bizim köylü gibi topraksız, tekniği geri, üretimi düşük olduğu için değil, aksine ileri teknikle bol üretimde bulunduğu için geçim sıkıntısı çekiyor, borçlanıyor, toprağını kaybediyor. Sonra şu da var ki bu "fazla istihsal" Amerikan halkı ihtiyaçlarını tam karşılıyacak miktarlarda bu maddeleri kullanıyor da yine artıyor demek değildir. Amerikan diyet mütehassısları kendileri, halk daha fazla et, süt ve saire proteinli maddeler yerse, sağlıklarının daha iyi olacağını söylüyorlar. Hele dünyanın aç milyonlarının bu tarım ürünlerine ne kadar ihtiyacı var! Ama üretim, ihtiyaçların tatminine değil, kâra yönelmiştir. Bu garip "bolluk içinde darlık", daha doğrusu, "bolluk yüzünden darlık" hali kapitalist üretim düzenine has tezatlardan biridir. İktisadi kriz zamanlarında bu "bolluk yüzünden darlık" durumu ekonominin sanayi ve ticaret sektörlerini de kapsar.

Devletin tarım programı hem çok masraflı olduğu, hem de esas meselelere bir çözüm getiremediği için başka hal çareleri tartışılmaktadır. Son yıllarda hükûmetin mali yardımdan vaz geçmesi, "serbest piyasa"ya dönülmesi tezi kuvvet kazanır görünmektedir. Ama o zaman, tarım tamamen "serbest piyasa" kanunlarına bırakılıp sanayi mamulleri tekelci fiyat kontrolü altında olunca, büyük çiftçi kitlesinin durumu alt üst olacak, tarımda kapitalist işletmeler ve sermaye temerküzü ve aile işletmelerinin tasfiyesi hızlanacaktır.

Hiç bir hükümet milyonlarca ailenin düzenini bozacak, yerinden edecek böyle bir adımı atamaz. İkincisi, tarımdan ayrılacak bu nüfusu Amerikan sanayii de kullanacak durumda değildir. Bu sanayii en refahlı yıllarında bile kapasitesinin bir hayli altında çalışmakta ve işsiz sayısı dört milyondan aşağı düşmemektedir. Tarımdan kopacak nüfus şehirlerde ne iş yapacak? Hasılı iki taraflı çıkmaz bir sokak.

Tarım-sanayi, köy-şehir çatışması yalnız Amerikada değil, bütün kapitalist toplumlarda görülen bir çatışmadır. Bu da kapitalist düzenin diğer iç tezatlarından biridir ve bu düzen içinde bir hal çaresi görünmemektedir.

Tarım meselelerine gelecek yazılarımızda tekrar döneceğiz.

Vatan, 12 Kasım 1962

Gençlik, Halk ve "Eski Nesil"

28 Nisan ve sonraki günler gençliğin şeref sayfalarına geçecek davranışları olarak çok övüldü, ama bu gençlik hareketinin anlamı üzerine de yeteri kadar duruldu mu bilmem. Gençlik, kanunsuz hareketleriyle meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı başkaldırmış, demokratik hak ve hürriyetleri savunmuş, ordumuzun müdahalesiyle birlikte bu zorba idareyi ortadan kaldırmakta etkili olmuştu. Bu belirtildi ve doğruydu elbet. Ama bence gençliğin bu davranışının daha bir başka anlamı, önemi de vardı. Gençlik düşünce ve davranışlarıyla bağımsızlığa erişmiş, kendi kafasıyla olayları, kişileri değerlendirmeye başlamış ve kendi kafasına göre doğru, haklı bulduğu yönde korkusuzca harekete geçmişti. Gençlik artık memleketin durumu hakkında palavra edebiyatına, sürekli propagandalarla şişirilmiş politik kişilerin "büyüklüğüne" kanmıyor, gerçekleri görüyor ve inanmadıklarına karşı, bunlar ne kadar nüfuzlu ve kudretli olurlarsa olsunlar, direnmek cesaretini kendinde buluyordu.

Zamanında biz de gençlik hareketleri görmüştük, ama o hareketler resmi propagandaların iğvasına kapılmış bir kısım gençlerin parti ocaklarında tertiplenip tahrik olunan, göstermelik "gençlik nümayişleri" idi. Kanun yolundan susturulamıyan yayın ve aydınları kanunsuz yollardan sindirmek ve bunu da "gençlik hareketi"ne mal etmekti gaye. Matbaalar basıldığı, Ankara'da üniversite kapılarının zorlandığı, Rektörün şahsına saldırıldığı zaman beni en çok üzen nokta bu hareketlerin gerici, zorba niteliği kadar, hatta ondan da fazla, bu gençlerin politika oyunlarına âlet olmalarıydı. O gösteriler, 28 Nisan ve sonraki günlerde İstanbul ve Ankaradaki yüksek öğretim gençliğinin hareketleri gibi gençliğin kendi içinden doğma, hür, inançlı hareketler değildi. O kuşağın gençliğine haksızlık etmemiş olmak için, çoğunluğun o hareketlere katılmadığını, yiğit bir azınlığın ise bütün baskılara rağmen doğru bildiğini savunmaktan çekinmediğini belirtmeliyim.

27 Mayıs öncesi hareketleriyle bugünkü genç kuşak sosyal rüştünü ispat etti; bağımsız, cesur, ilerici bir kuvvet olarak toplum hayatında yerini aldı. Bundan böyle, toplumdaki kuvvetler dengesinin hesabını yaparken gençliği hesaba katmamak mümkün değildir artık.

11 Kasım 1962 günü "Rüya" Salonu merdivenlerinde ve kapısında bir avuç üniversite genci emekçi arkadaşlarıyla yan yana, omuz omuza zorba güruha karşı direnir, hırpalanırken bugünkü aydın gençliğin bir başka vasfı üzerinde de düşündüm. Bu gençler ve o gün orada olsaydılar aynı şeklide hareket edeceklerinden şüphe etmediğim sayıları belirsiz diğer arkadaşları, aydınların halkçılık anlayışında yeni bir ileri adım daha attıklarını gösteriyordu. Kendileri bunun ne derece farkındaydılar bilmem ama davranışlarının objektif anlamı buydu. Bu gençler halkla, emekçilerle beraberdiler; halkçılık anlayışları "halka inmek", "halkın meselelerine eğilmek" safhasını aşmış, daha ileri gitmiş görünüyordu. "Halka inmek, halkın meselelerine eğilmek" sözlerinde aydının kendisini halktan ayrı ve halka üstün gördüğü anlamı

gizlidir. Oysa gerçek halkçılık, halkla, emekçi yığınlarla beraber olmak, kendini onların safında onlardan biri gibi duymak, kendi geleceğini, emellerini, halkın geleceği ve emelleriyle birlikte, onun ayrılmaz bir parçası gibi düşünmektir. Kısacası gerçek halkçılık, halkla, emekçi kütlelerle mukadderat birliği etmektir.

Sonra bir gençle tanıştım. Aydın, uyanık, memleket sever, ilerici, heyecanlı ve kuşkulu bir gençti. Günün konusu toplantıdan, ilericilik-gericilikten söz ettik. Kafası işler, inançlı, cesur görünüyordu. Toplum meseleleriyle, memleket gerçekleriyle ve geleceğiyle çok yakından ilgiliydi, ama bir tedirginliği, bir kuşkusu vardı. Anlamıştım, aldatılmaktan korkuyordu.

Daha yaşlı kuşakların, ortada birer şöhret gibi boy gösteren kişilerin gençliği yanıltmasından kuşkulanıyor, ama "eski nesil"den olmam dolayısiyle bana karşı nezaketsizlik etmemek için bunu açıkça ifade edemiyordu. Bunu sezince meseleyi ben açığa vurdum. "Evet, dedi, gençliğin artık aldatılmaya tahammülü yok. Anlamanız lâzım, genciz; inanmak, tutunmak istiyoruz: sonra bakıyoruz, tuttuğumuz şey elimizde kalıyor. Aldatıldığımızı görürsek emin olun gençliğin tepkisi çok şiddetli olacaktır".

Ben de şüphe etmiyordum; bu sefer de demokrasi denemesinde, kalkınma, devrimcilik, ilericilik iddialarında gençlik aldatılmak istenildiğini anlarsa tepkisi şiddetli olacaktır. O gence gücenip "Yok öyle şey!" demedim. "Haklısınız" dedim. Yüzde yüz, mutlak, körü körüne inanmak ve bağlanmak olmaz. "Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım" değil, "Gözlerimi dört açarım, vazifemi yaparım"dır doğrusu. Uyanık, tetikte olacak, aklını işleteceksin; kişileri, akımları, programları, ileri sürülen tezleri bilimin aklın, gerçeklerin halkın yararına olmanın mihengine vuracak, yolunu öyle seçecek, öyle inanacak ve ona göre davranacaksın. Bu, aksi yönü engelleyen bir kuşkuculuk değildir. Tereddütler, "Acaba?"lar içinde bunalıp, bocalayıp, "Aman yanılmayayım" endişesiyle hiç bir harekette bulunmamak kuşkuculuk değil. Bu bilimde metodolojik kuşku (doute methodique) denilen cinsten bir kuşku. Yani, gerçekleri, objektif kıstasları, rasyonel usulleri göz önünde tutacak, gerek başkalarının, gerekse kendinin hareketlerini buna göre değerlendirip karar vereceksin. "Kuşkulu bir inanç". Prensip bu. Kişiler hakkında nasıl mı karar vereceksin? Hayatlarına bakarak. Bir insan yaşadığı hayatın insanıdır. Doğru bulduğumuz fikirleri öyle benimsemiş, öyle içimize sindirmiş olmalıyız ki, bunlar davranışlarımızı biz farkında olmadan dahi etkilemeli, tâyin etmeli, yöneltmelidir. Denilebilir ki, bir anlamda, "şahsiyet"in de bir üst ve alt yapısı vardır; yani, bir aklımızla, mantığımızla doğru bulduğumuz, düşünüşümüze konu olan fikirler vardır, bir de belirli objektif şartlar altında belirli uyancılara karşı yaptığımız tepkileri tâyin eden, düzenleyen değerler, inançlar vardır. Bir kişinin gerçek şahsiyet yapısının çizgilerini, vasıflarını bu ikinciler tâyin eder. Aklın konusu olan fikirleri, sinir sistemimizin uyarcılara karşı yaptığı hissî ve harekî tepkileri düzenler hale getirdik mi, bu fikirlere göre davranış biz de itiyad halini aldı mı, o zaman bu fikirler gerçekten yaşanan fikirler olur. Ama o zaman da fikirler, fikir olmaktan çıkıp fizyolojik bir kuvvet, maddi kuvvet niteliğini kazanır. Bu da diyalektik bir olaydır.

Kişiler için böyle olduğu gibi kütleler için de böyledir. Belirli fikirler büyük sayıda insanları, kütleleri kavrattığı, onların davranışlarını yönelttiği zaman, kütlelerin

örgütlenmesinde, sosyal mücadeleye geçmesinde büyük rol oynarlar; fikirler artık fikir seviyesinde tartışılmaktan çıkıp bir sosyal kuvvet niteliğini kazanır. Sosyal-politik hareketlerde ideolojilerin, sloganların önemi bundandır.

Vatan, 19 Kasım 1962

Türkiye Bir Hâkim Ekonomi Olabilir mi?

Sanayici Toplumlar Karşısında Tarımcı Toplumların Durumu

19 Kasım günkü "Cumhuriyet" gazetesinde Prof. Feridun Ergin'in "Hâkim Ekonomiler Teorisi" adlı bir başyazısı çıktı. Prof. Ergin memleketimiz için çok önemli, hayati bir konuya değiniyor. Yazar, yıllardır memleketin dertlerine çeşitli teşhisler konup çeşitli ve zaman zaman birbirlerine zıt tedbirler alındığı, ama neticede, her türlü ilâç denendiği halde ekonomimizin bir türlü düzelmediğini belirttikten sonra, "iç bünyemize alınan tedbirlerin verimsiz kalması, hastalık sebeplerine dair yapılan teşhislerde, dış tesirlerin dikkate alınmamasıyla alakalı olabilir mi?" sorusunu ortaya atıyor.

Yazarın bu soruya verdiği cevap "evet"dir. İktisadî meselelerin çeşitli cepheleri basında tartışıldığı halde son yıllarda büyük ehemmiyet kazanan "Hâkim Ekonomi Teorisine" temas edilmemektedir, Kendisi "İktisadi vaziyetimizi bir defa da hâkim ekonomilerin yörüngesine düşmekten ileri gelmiş tesirler bakımından incelemek" kararındadır. Prof. Ergin Türkiyenin son otuz yıldır "hâkim ekonomi"lerin yörüngesine düşme vaziyetini şöyle özetlemektedir:

"Türkiye'nin dış ticaret ve ödeme meseleleri, otuz yıl müddetle ve sürekli olarak hakim ekonomilerden birinin veya diğerinin tesiri altında kalmıştır. Büyük buhran yıllarında Dr. Schacht'ın kurduğu sun'i mübadele rejimi, ihracat ve ithalatımızı âdeta nisbi inhisar altına sokmuştur. 1940-46 arasında, harp talihinin cilvelerine göre, ihracatımız mihver devletlerine veya demokrasilere yönelmiştir. Harpten sonra başlayan dış yardımlar, siyasi ve ticari faaliyette hâkim ekonomilerin rolünü büsbütün kuvvetlendirmiştir."

Prof. Ergin, geri bir memleketin hâkim bir ekonominin yörüngesine düşmesi zemin ve zamana göre fayda veya mahsurlar gösterir, diyor. Oysa anlattığı vaziyette tamamen "mahzurlar" hanesi kabarıktır, çünkü belirttiği fayda, yörüngeye ilk girildiği zaman elde edilen "kısa vadeli ihracat ve istikraz kolaylıkları"ndan ibarettir. "Kısa vadeli" bir fayda gerçek bir fayda değildir, hele borçlanma "faydası" gerçekte, milli ekonomiyi ağır bir yük altına sokmak, Kemal Kurdaş'ın Çınar Oteli konuşmasında kullandığı tabirle "memleketin istiklâlini rehin altına koymak" sonucunu doğurur ve bizim durumumuz bugün budur. Hâkim bir ekonominin yörüngesine girmenin uzun vadeli -yâni gerçek- neticesi ise Prof. Ergin'in kendi ifadesiyle, dış ticaret ve iktisadi gelişme şartlarında "tutukluklar belirmesi"dir ve "hâkim ekonomilerin gölgesinde yaşamaya alışmış memleketlerde iç bünyenin iktisadi hastalıklarla mücadele kudreti son derece zayıftır". Yani açıkçası bu demektir ki, hâkim ekonomilere bağlı geri memleketler, ekonomilerini doğrultamaz, kalkınamaz.

Prof, Ergin'in söz konusu ettiği bu durum yalnız memleketimiz için değil, bütün "az gelişmiş" -açıkçası geri- memleketler için de doğrudur ve bu konuya bizim basınımızda da son bir iki yıldır defalarca dokunulmuş, tartışılmıştır. Meselâ Prof. Ergin'in yazısının çıktığı günden bir önceki gün yine "Cumhuriyet" gazetesinde İl-

han Selçuk fıkrasında bu konuyu ele almıştı. Ben iki yazımda aynı konuya değindim ve daha başka yazarlar da bu konuyu çeşitli cephelerden incelemişlerdir. Prof. Ergin'in söz konusu ettiği durum sosyalistlerce çoktan bilinmekte ve etraflıca tartışılmış bulunmaktadır. Yalnız arada kullanılan terimler farkı vardır. Ve ben Prof. Ergin'in kullandığı terimlere müsaadesiyle itiraz edeceğim. "Hâkim Ekonomiler", "Yörüngeye girme" terimleri yuvarlak, müphem sözlerdir. Aradaki münasebeti gereken açıklıkla belirtmiyor. "Hakim ekonomiler" ileri teknikli, sanayileşmiş, kapitalist toplumlardır; "yörüngeye giren" toplumlar ise sanayileşmemiş, bunun için tarımı da kalkınmamış, geri tarımcı toplumlardır, aradaki münasebet de "sömüren-sömürülen" münasebetidir; yâni aradaki münasebet daima birincilerin yararına, ikincilerin zararına işleyen bir münasebettir. Bunu böylece, en basit ve açık şekliyle görmek ve kabul etmek gerekir, zira, meselelere doğru hal şekilleri bulmanın ilk şartı gerçekleri, ne kadar acı olursa olsun, olduğu gibi görmek ve açıkça göstermektir.

İki hafta önceki bir yazımda kapitalist memleketlerin en gelişmişi olan ve yatırım sektörü de kalkınmış, makineleşmiş, ileri tekniğe kavuşmuş bulunan Amerikada tarım sektörünün müzmin bir buhran içinde olduğunu, tarım mahsullerinin sanayi mamulleriyle mübadelesinde tarımın daima kaybettiğini, ucuza satıp pahalıya aldığını ve sınai-malî kapitalin tarıma hâkim duruma geçtiğini anlatmıştım. Bu solların, sosyalistlerin bir görüşü değil, genellikle bilinen ve kabul olunan bir gerçektir. Sınai-mali kapitalin kendi öz memleketindeki kalkınmış tarım sektörüyle münasebeti böyle olunca, geri tarımcı toplumlarla münasebetleri tabiatıyla bu ikincilerin haydi haydi aleyhine olacaktır. Bu "sömürge" durumu olmasa ve şuurlu müdahaleler yapılması dahi az gelişmiş memleketlerin tarım ürünlerinin sanayi mamulleriyle mübadelesi, gelişmemiş tarımcı memleketleri "sömürülür" duruma düşürmektedir.

Kaldı ki sanayici "hâkim ekonomiler" bu münasebetin daha da kendileri yararına işlemesi için müdahalelerde de bulunmaktadırlar. Prof. Ergin'in söz konusu ettiği, 2. Dünya Savaşından önce Dr. Schacht'ın kurduğu sun'i mübadele rejiminde Alman markının Türk parasıyla paritesi markın lehine olarak tesbit olunuyor, bizim ürünlerimiz büsbütün değerlerinin altında satılmış oluyordu. Üstelik Almanlardan alacaklarımız birikiyor -donuyor- ve Almanlar bunlara karşılık kendi istedikleri malları bize kabul ettiriyorlardı. Geçen İzmir Fuarında Ticaret Bakanının "yardım eden memleketlerin, açıklanamıyacak kadar ağır şartlar ileri sürdüklerini" söylemesi ve basınımızda çıkan çeşitli yazılar da sanayici "hâkim ekonomilerin" bu çeşit müdahalelerinin devam ettiğini gösteriyor.

Ayrıca, "hâkim ekonomiler"in geri memleketlere yaptıkları "yardım" üzerinde de durmak gerekir, bu bakımdan uzunca bir vadeden bakınca bu işe, "kim kime yardım ediyor aslında?" sorusa çıkıyor ortaya. Unutmamak gerekir ki, hâkim ekonomiler sanayi mamulleri için pazar ve hammaddeler kaynağı olarak geri memleketlere muhtaç oldukları gibi, biriken sermayelerini yüksek kârla işletmek için de geri memleketlerden faydalanıyorlar. "Yardımlar" yüksek kazançlı çıkarlar sağlıyor ve bir zaman geliyor ki yardım "yardımcı" olmaktan çıkıp ağır bir yük haline geliyor. Kemal Kurdaş yukarıda sözünü ettiğimiz konuşmasında borç taksitleriyle faizlerinin bu yıl ihracatımızdan elde ettiğimiz gelirin %35'in üstünde olduğunu, hat-

ta serbest paralarla olan gelirimizin %45'ine kadar yükseldiğini söylemiştir. Buna, dışarıya çıkacak yabancı sermaye kurları da eklenince nisbet daha da yükseliyor, verilen bazı rakamlara göre ihracat gelirimizin hemen hemen üçte ikisini buluyor. Bu durumda "kim kime yardım ediyor?" sorusu haklı bir soru oluyor.

Prof. Ersin çareyi "hâkim ekonomiler"in "yörüngesi"nden çıkmakta buluyor; ben ise aynı gerçeği kapitalist ekonominin sömürmesinden kurtulmak diye ifade ediyorum. Yukarıda kısaca incelediğim ve daha önceki yazılarımda da söz konusu ettiğim şartlar dolayısiyle meselenin aslında bir "ekonomi sistemi" meselesi olduğunu ve mevcut kapitalist sistem münasebetleri içinde Türkiyemizin fasit daireyi kırıp dengeli, sosyal adalete uygun bir şekilde hızla kalkınamıyacağı fikrini savunuyorum. Prof. Ergin ise çareyi Ortak Pazara katılmakta buluyor. Prof. Ergin'e göre Ortak Pazan "kollektif bir hâkim ekonomidir". "Tek başlarına dünya çapında mahdut birer rol oynıyabilecek ve diğer bir hâkim ekonominin baskısını kendi bünyelerinde hissedebilecek piyasaların birleşerek yeni bir kuvvet yaratmaları"dır. Ortak Pazar gerçekten de "baskısını kendi bünyelerinde hissettikleri" Amerikan ekonomisine karşı Avrupa ekonomilerinin birleşmesi ve dünyayla olan münasebetlerde onunla rekabet edebilme çabalarıdır. Prof. Ergin'e göre biz de Ortak Pazara katılmalıyız. Ancak şimdi yaptığımız gibi "yeni bir yörüngede mevzii bazı menfaatler" elde etmeğe çalışmak yerine, "Avrupa'daki yeni hâkim ekonomi mihrakının bir cüzü haline gelmeğe" çalışmalıyız.

Ortak Pazar'a katılan memleketler Amerikaya kıyasla ikinci derecede olmakla beraber yine de dünyanın az gelişmiş, veya geri memleketleri karşısında kesinlikle kuvvetli "hâkim ekonomiler"dir. Böyle bir hâkim ekonomiler topluluğunda, biz nasıl "yörüngede" olmaktan kurtulup o topluluğun bir "cüzü" olabiliriz? Yukarıda belirttiğimiz sanayi-tarım, gelişmiş kapitalist ekonomi-geri kalmış tarımsal ekonomi münasebeti buna müsaade eder, imkân verir mi? Ortak Pazarı kuran "hâkim ekonomiler" ile bizim aramızda sömüren-sömürülen münasebet varken biz nasıl bu münasebetin alttaki kutbundan üstteki karşı kutbuna atlıyabiliriz? Ortak pazarda bir "yörüngede memleket" olmaktan çıkıp "cüzü" olabilmemiz için bizim de bir "hâkim ekonomi" olmamız, bu ikili münasebette karşı kutuba geçebilmemiz gerekir. Aynı "hâkim ekonomi"de dahi bir sanayi-tarım sektörü çatışması varken ve Ortak Pazarın " hâkim ekonomiler"i arasında rekabet devam eder, her biri bu rekabette alta gitmemek için tedbirler alırken, bizim "yörüngede" olmaktan kurtulup hâkim ekonomilerin bir "cüzzü" olabilmemiz bir hayal gibi geliyor bana. Biz Ortak Pazarın "kollektif hâkim ekonomi" olmak "felsefesini" anlamış olalım olmayalım, gerçekler bizi yörüngede kalmaya zorlıyacaktır; hem daha da kötü "yörüngede" kalacağız korkarım. Tarımı bizimkiyle kıyaslanmayacak durumda olan Fransa'da bile Ortak Pazar içinde rekabetten endişe duyuluyor. Amerika'da olduğu gibi orada da tarımsal "aile işletmeleri" zor durumda ve kooperatifcilik gelişmiş olmasına rağmen duruma deva olamıyor. Kooperatifler büyük kapitalist işletmelerle rekabet edemiyor. Geçen Mayıs ayında toplanan Tarım Kooperatifleri Kongresinde bu husus da açıkca tartışılmış ve bu gerçek açıkca belirtilmiştir. Yine aynı tarihlerde Fransız Tarım Bakanı bütün Fransız tarımını bölgelere, ürün çeşitlerine göre "üreticiler grupları" ve "satıcılar grupları" halinde ve bir piramit şeklinde teşkilatlandıracak bir proje sundu.

Projenin gerekçesi de Ortak Pazar şartları yürürlüğe girdikçe Bakanlığın rolünün azalacağı idi; yani Fransız tarımı rekabette kendini koruyacak durumda olmalıydı. IV. Planda da tarım ihracatının genişletilmesi zarureti, tarımda ekonomik yapının değiştirilmesi ve büyük işletmelere gidilmesi ve devlet yardımlarının kârlı (rentable) işletmelere yönetilmesi ileri sürülüyor.

Ortak Pazar içinde devletin koruyucu müdahalesi de azalacağından hem tarımımız, hem milli sanayimiz Ortak Pazarın "hâkim ekonomileri"nin rekabeti karşısında ezilecektir. Bir sanayileşme olacaksa bu, sömürgelerde olduğu gibi yabancı sermayenin memleket kaynaklarını dilediğinde elde edip kullanması, elde edilen istihsalden aslan payını kâr ve faiz şeklinde memleketten dışarı akıtması şeklinde olacaktır. Bu şartlar altında ne bugünkü şekilde dış yardımlar, ne Ortak Pazara girme bizi kalkındıramayacak, "yörüngede" olmaktan kurtaramayacaktır. Memleketin arzu edilir şekilde sanayileşmesinin, kalkınmasının yolu sosyalizmden geçer. Meselenin temelinde "ekonomik sistem" meselesi yatmaktadır.

Vatan, 26 Kasım 1962

Tarih Önünde Devrim

Bu yazının yayınlandığı 1943 yıllarında Ankara Üniversitesinde Sosyoloji doçenti olarak çalışan Behice Boran Cumhuriyet devrimine toplumbilim açısından bakarak tarih ve devrim kavramları üstüne tanımlamalar yapıyor. Özellikle Millî Kurtuluş savaşımızı emperyalist batıya karşı yaptığımızı hatırlatan Behice Boran, 1923'ün tarihsel değerlerini araştırırken batıya yönelme amaçlarının bilinç kazanması düşünüsünü savunuyor. [Derginin notu]

Osmanlı İmparatorluğu, bütün bir asır boyunca Şarkla Garp arasında bocaladıktan, ve Garbın tazyikine karşı cılız tedbirlerle karşı koymağa çabaladıktan sonra Birinci Cihan Harbinin sonunda doğrudan doğruya bir müstemleke olmak yoluna girmiş görünüyordu; fakat bir asırdan beri devam eden garplılaşma hareketi ve beliren mukavemet hamlesi tesirsiz kalmamıştı; devletin mekanizması çökmekle beraber Garp emperyalizmine karşı koyma kuvveti zayıflamamıştı. Osmanlı İmparatorluğu rejimi eskimiş, artık işe yaramaz bir kabuk gibi yolun kıyısına bırakıldı ve o kabuk içerisinde belirip gelişmiş olan kuvvetler kabuğu sıyırıp attıktan sonra, İstiklâl Savaşı ile Garp emperyalizmine karşı koymağa devam ettiler ve kazandılar. Atatürk'ün büyüklüğü, cemiyetin kendi şartlarından, milletten gelen bu mukavemet ve mücadele hamlesini görebilmesinde ve onu müessir bir surette teşkilâtlandırabilmesindedir.

Garp emperyalizminin zorlayarak açtığı cemiyetlerde garplılaşma hareketleri her memleketin kendi iç şartlarına, tarihî seyrinin icaplarına göre farklılıklar gösterir. Garplılaşmayı, "Garbı taklit etmek" suretinde anlamak yanlıştır; böyle bir iradede "taklit" kelime ve mefhumu ile kastedilen hadise yanı sosyal mahsullerin (cemiyet şekillerinin, kanunların, örflerin, âdetlerin, muaşeret kaidelerinin, inançların, şevklerin ilh.) bir cemiyetten diğerine geçmesi, yayılması hâdisesi, sosyal determinizmi olan bir hâdisedir. Hangi şeyler bir cemiyetten diğerine geçecek ve geçtiği cemiyette bu sosyal mahsuller ne gibi değişikliklere uğrayarak yeni bir kalıp alacak? Bunu, o iki cemiyetin tekamül seviyesi, ikisi arasındaki münasebet şekli, yayılmanın yer aldığı cemiyetin iç şartları ve onun bu yayılma karşısında aldığı vaziyet, yaptığı tepkiler tayin eder. Bu yayılma, pasif bir taklit hadisesi değildir. Osmanlı cemiyeti, Garbın tazyikine ve Garptan gelen iktisadî, siyasî ve kültürel tesirlere karşı nasıl vaziyet aldı? Merkezî bir feodalite ve bunun için de aynı zamanda askerî bir devlet teşkilâtı olması dolayısı ile ilk mühim tepkiyi askeri sahada gösterdi: orduyu ıslâh ile işe başladı; sonra bu Garp örneğindeki orduya zabit, mühendis, tabip ve cerrah yetiştirmek için bu meslek erbabını yetiştirecek mektepleri açtı. Bu mekteplere ve devletin mülkî teşkilâtına memur yetiştirmek üzere ilk ve orta tedrisatı ele aldı. Askeri teşkilâttan biraz sonra ve onunla birlikte devletin mülkî teşkilâtını da Garp örneğine uydurmağa gayret etti. Görülüyor ki Osmanlı cemiyetinde garplılaşma hareketi tepeden ve merkezden, cemiyet yapısının en üst kısmından başlıyordu.

Bunlar, sıkışık vaziyetler karşısında alınmış acil, parçalı tedbirlerdi; Osmanlı devlet ricali ve etrafındaki zamanın münevver zümresi İmparatorluğun bünyesine dokunmuyorlardı; Tanzimattan itibaren yapılan ıslahat hareketlerinin memleketi kalkındırmak ve garplılaştırmaktaki kısırlığını bu noktada araştırmak icap eder. Bununla beraber, on dokuzuncu asır boyunca Osmanlı İmparatorluğunun bünyesinde, yapısında değişmeler meydana gelmiyor değildi; zaten her ne yoldan girişilmiş olursa olsun, cemiyet yapısının üst ve dış kısmında yapılan değişmeler, ancak asıl temelde olan değişikliklerle desteklendiği takdirde ve nisbette sürekli olur; hızlı ve pek verimli olmamakla beraber, garplılaşma hareketleri yeralıyor ve İmparatorluk değişiyordu, demekki bunlara muvazî olarak iktisadî ve sosyal bünyede de değişmeler oluyordu. Yalnız, bu iktisadî ve sosyal yapıdaki değişmeler Osmanlı Devletinin "ıslâhat" hareketleri ile meydana gelmiyordu; bunlar, Garbın, imparatorluğu kendi iktisadî çevresine almak teşebbüsünden doğuyordu. Osmanlı devleti, cemiyetin feodal iktisat sistemine, toprak münasebetlerine, ziraatine dokunmuyordu; bunlar Garp kapitalizminin müdahalesi ile değişiyordu; garp kapitalizmi ise, İmparatorluğun kalkınması ve kuvvetlenmesi için gerektiği şekilde değil, kendi işine elverdiği şekilde imparatorluğun bünyesini değiştiriyordu. Garp kapitalizmi imparatorluğu, kendi emtiası için bir Pazar ve sanayii için ham madde ve şehirleri için gıda maddeleri kaynağı olarak kullanıyor ve daha da kullanmak istiyordu; Garpla bu çeşit bir iktisadi münasebet imparatorluğun feodal ziraat sistemini içinden yıkıyordu. Osmanlı rejiminde, diğer feodal rejimlerde olduğu gibi, her kasaba ve civarındaki ziraî mıntıka büyük mikyasta kendine yeter, kapalı birer birlik teşkil ediyordu; istihsal edilen maddelerin bir kısmı saray ve ordu için İstanbula gönderilir, fakat mıntıkanın kendi ihtiyaçları evvelâ temin edilmeden başka kasabalara mal gönderilmesine müsaade edilmezdi. Halbuki Garp kapitalizmi ile olan münasebette bu mahalî kendine-yeterlik kırılıyor, garbın sanayii ile imparatorluğun ziraati arasında bir işbölümü, karşılıklı mübadele (bu mübadele daima sanayi memleketinin lehine olarak) kuruluyordu.

İmparatorlukta ziraî mıntıkalar yavaş yavaş geçim istidadından çıkarak, piyasa için istihsalde bulunan mıntıkalar haline geldiler; emtia ve para ekonomisine girmeğe başladılar. İmparatorluk sınırları içinde emtianın ve tüccarların hareketlerini sağlamlamak için Garp İmparatorlukta demir yolları kuruyor, limanlar arasında taşıt temin ediyor, telgraf ve posta sistemleri kuruyor, bankalar açıyordu; tüccarın ve malının siyanetini Sultandan talep ediyordu. Böylece Garp, bir taraftan İmparatorluğu emtiası için bir Pazar, gıda maddeleri ve iptidaî maddeler için de bir kaynak olarak kullanıyor, diğer taraftan memleketin iktisadî ve siyasî hayatına doğrudan doğruya müdahale ediyordu. Ticaretin ardından sermayesini de memlekete sokarak muhtelif iktisadî kaynakları inhisarına alıyor, memleketi ve halkı istismar ediyor, millî sermayenin inkişafına engel oluyor, iktisadî bünyemizin ve neticede siyasî hâkimiyetimizin zayıf düşmesine sebep oluyordu.

Bu hâdiseleri, Garbın zoru ile meydana geldikleri için, bizim bünyemizle alâkası olmıyan ekleme hareketler olarak görmek vaziyeti yanlış anlamak ve tahlil etmek olur. Bu demir yolları, vapurlar, telgraf ve posta sistemleri, bankalar bizim topraklarımız üzerinde, bizim cemiyetimizde iş gördükleri için memleketin sosyal durumu

üzerinde tesir etmemiş olmaları imkânsızdır; hariçten sokulmuş ve küçük mikyasta da olsa, bu yollar, trenler, vapurlar ilh. bizim iktisadî bünyemizin bir parçası ve daha geniş bünyeye tesir eden amillerdi. İkincisi, Garp sermayesi ile kurulmuş olsalar bile işletmekte devam etmeleri için sermayedara kâr temin etmeleri lâzımdı, bu kâr ise Türk köylüsünün, Türk halkının emeğinden geliyordu. Binaenaleyh gerek doğurdukları neticeler, gerek tutunmalarının mümkün kılan şartlar bakımından bu teknik ve iktisadî gelişmeler bizim cemiyetimizin yapısına geçmiş değişmelerdi. Yalnız-ve bu çok mühim bir noktadır- bu bünye değişiklikleri, daha yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, memleketin gelişmesine ve kalkınmasına matuf, Osmanlı devleti tarafından yapılan şeyler değildi; bilâkis, memleketin gittikçe Garbın iktisadî ve siyasî hâkimiyetine girmesini gerektiren, Garbın, kendi menfaatleri uğrunda giriştiği işlerden doğan bünye değişmeleri idi. Cumhuriyet rejiminin en büyük başarılarından biri, Garbın içyapımıza müdahelesini ifade eden kapitülasyonları kaldırması ve iktisadî devletçilik prensibini benimseyerek devletin iliğini kemiren ecnebî sermayesini tasfiye etmesidir. Bu son harp yıllarının tecrübeleri, doğurduğu şartlar, devletçilik prensibinin ne kadar isabetli olduğunu bugün bir kere daha göstermiş oluyor.

Feodal ziraat sisteminin ve toprak münasebetlerinin değişmesi ile büyük toprak sahibi eski bey, paşa, ağa ailelerinin de sosyal mevkii sarsılmış ve yer yer çökmüştür, feodal toprak işletimi bazı mıntıkalarda, zamanla büsbütün inkiraza mahkûm bakiyeler halinde kalmıştır. Kapitalist Garp memleketleri ile ticaretin gelişmesi imparatorluk dahilinde bir ihracat tüccarları zümresi yaratmış ve onu gittikçe kuvvetlendirmiştir; bu ticaret önceleri tamamı ile azınlıkların elinde idi, sonraları, bilhassa istiklâl savaşından sonra, azınlıkların ticarî durumu zayıflamış, iç ticaretin daha büyük bir kısmı olmak üzere, dış ticaretin de bir kısmı azınlıkların elinden çıkmıştır. İmparatorlukta Garp örneğine göre açılan askerî ve mülkî mektepler Garptan gelen fikirlerin yayılmasına hizmet etmiş, az çok Garp fikir ve duyuşlarını almış, gözleri Garba çevrilmiş münevver-asker-memur bir zümre meydana gelmiştir; kasaba eşrafının, zenginlerinin, hattâ esnafının çocukları bu mekteplerden faydalanıyor ve yeni zümreye giriyorlardı. Sultanın müstebit idaresini tenkit eden, ona karış koyan, nihayet meşrutiyeti ilân eden, sonra da, Kurtuluş savaşında, köylü ve halk kütlelerinin mücadelesine öncülük eden zümre, bu şehirli-münevver-asker-memur zümresi idi; arkasından da kasaba eşrafı, esnafı, hattâ zenaatkârı zümresi vardı. Cumhuriyetin ilânından sonra, Osmanlı İmparatorluğundaki duruma nisbetle, ticaret ve sanayi zümreleri daha da gelişmiştir. Bununla beraber, memleket hâlâ esas itibarı ile ziraat memleketi olduğundan toprak sahibi zümre daha kalabalık bir zümredir. Cumhuriyet devrinde garplılaşma hareketi çok daha hızlanmış ve şuurlanmıştır; şehirler halkının ve bilhassa üst ve orta tabakaların hayat şartları ve tarzları süratle Garptaki mukabil durumdaki nüfuz zümrelerinin hayat tarzına uygun bir şekil almıştır.

İktisatta ve nüfusun sosyal organizasyonunda husule gelen değişmeler, siyasî teşkilâtta, devlet sisteminde de kendini gösterdi. Padişahın kendi çiftliği gibi idare ettiği şahsî, keyfî bir idare sisteminden daha geniş nüfuz zümrelerine dayanan, gayrı şahsî kanunlarla işliyen modern manâda bir devlet sistemine doğru gidildi. Teb'anın malının ve canının masuniyetini ilân eden fermanlar, ilk ve ikinci meşru-

tiyet teşebbüsleri ve nihayet Saltanatın ilgası ve Cumhuriyetin ilânı bu siyasî tekevvünde başlıca merhalelerdir.

İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyetin kuruluşu, böyle uzun bir hazırlık ve gelişme devresinin tamamlayıcı bir merhalesidir. Bir asırdan fazla bir zamandanberi biriken gelişmeler nihayet muayyen bir dereceyi bulduktan sonra ve harp sonu şartları altında millette mukavemet ve mücadele hamlesi şiddetlenince, gelişme vetiresi birden, süratli, büyük sosyal değişmeler halinde kendini gösterdi, Cumhuriyet İnkılâbı dediğimiz, cemiyet nizamını değiştiren işler başarıldı; bugünkü ve yarınki nesillere düşen vazife inkılâbı durdurmamak, sanayileşme, sınaî kalkınma, halkçı rejimi gelişme yolunda, dünyanın hür, halkçı ileri cemiyetleri ile birlikte ilerlemektir.

Cumhuriyetin ilânı ile garplılaşma ve değişme hareketi hızlandı ve Osmanlı İmparatorluğundakinden farklı belirtiler gösterdi. İktisadî meseleler ön plânda yer almağa başladı. Atatürk'ün devletçilik siyaseti, millî sermayenin gelişmesi, memlekette yabancı sermayenin temellerini sarstı, iktisadımızdaki hâkim nüfuzunu kırdı, millî sanayinin kurulmasına ve birçok yeni iş sahalarının belirmesine yol açarak millî sermayenin terakümünü süratlendirdi. Garp iktisadının tekniği ve organizasyonu artık Garp devletleri tarafından değil, devletin kendisi tarafından memlekete sokulup tatbik edildi; demir yolları, fabrikalar, maden işletmeleri, radyo merkezleri, bankalar, şirketler kuruldu. Cumhuriyet devrinde kültür hareketlerinde de farklılık görülüyor; cumhuriyetin kurulmasından sonra Şarkla Garbı telif etmek teşebbüsü büyük mikyasta bırakıldı; İslâmî ananeler ve zihniyet hâkim mevkiini kaybetti; Garbın zihniyetinin, sanatının, edebiyatının, ilminin memlekette yayılması, mektepler, kitaplar, gazeteler, radyo, tiyatro ve konserle sağlandı. Artık Şark kültürü ile Garp medeniyetini telif etmek değil, fakat Garp medeniyeti ve kültürü içinde kendi kültürümüzü yaratmak, edebiyatımızı, sanatımızı, ilmî hayatımızı geliştirmek endişesi hâkim oldu.

Cumhuriyetin kurulmasiyle cemiyetin muhtelif sahalarında başarılan işler mühim ve büyük olmakla beraber bu işlerle inkılap tamamlanmış değildir. Cemiyetimizin yapısını değiştiren sosyal hareketler, seyri daha da şiddetlenerek devam etmek iztiarındadır. Sanayileşme yolunun, bilhassa ağır sanayiin kurulması işinin daha başlarındayız. Ziraat kalkınması davâmız, günün en mühim meselelerinden biri olarak duruyor. Ziraî ve sınaî istihsal şartları arasındaki farklar ve her ikisinin problemlerini, her ikisini de içine alıp meselelerini çözebilecek ihatalı, ileri bir organizasyonla halletmek mecburiyetindeyiz. Kültür alanında yapılacak işler de bugünkü ve yarınki nesillerin enerjisini temamı ile alacak kadar büyüktür; ilim, sanat edebiyat sahasındaki yeni gelişmeler daha emekleme safhasındadır. Şimdiye kadar aşılan mesafelere bakarak, bundan sonra da müşkillerin aşılacağına, dünyanın ileri gidişine biz de katılarak ileri bir cemiyete doğru gelişeceğimize inanıyoruz. Memleketin inkilâp yolunda ilerlemesi davâsı bir taraftan teknik, bir taraftan organizasyon meselelerinin hallini icabettiriyor. Diğer taraftan, içinde bulunduğumuz dünya cemiyetleri ailesi de büyük bir değişme devresi geçiriyor, daha ileri, daha halkçı, refah şartları halk arasında daha yaygın bir cemiyet şekline doğru değişiyor: fakat bu değişme, sarsıntısız, kendiliğinden değil, ileri kuvvetlerin geri kuvvetlerle mücadelesi ile oluyor. Biz Garplılaşma hareketimize devam ederken, Garbın bu iki zıt kuvvet

ve cereyanından ileri olanı benimsemek, Garbın artık ardından bıraktığı örneklere göre değil, aldığı yeni ve ileri istikametlere doğru gidişimizi ayarlamak mevkiindeyiz. Kendi şartlarımıza ve ihtiyacımıza uygun olarak Garbın teknik ve kültüründen faydalanırken, Garbın tek, mütecanis bir bütün olmadığını, orada da ileri hamleler yanında gerici hareketler bulunduğunu, yeni unsurlar yanında eskiden kalma köhneleşmiş kıymetler, fikirler, organizasyon şekilleri bulunduğunu daima hatırlamamız gerekiyor. Hangi Garp? sualine cevap vermek vaziyeti ile karşılaşıyoruz ve cevabımızı verirken daima ileri olanın, daha büyük refaha, hürriyete ve halkçı rejime götürecek olanın tarafında yer alacağız, zira cumhuriyetimizin yaşaması, gelişmesi, refah ve kültür seviyesi yüksek bir cemiyet durumuna erişmesi ancak yeryüzünde ileri fikirlerin, demokrasi ruhunun yaşaması ve gelişmesi ile kabildir. Kendimizi bugünkü dünya hâdiseleri ile ilgisiz düşünmek büyük bir hata olur; cumhuriyetimizin mukadderatı ve onun yirmi yıllık kazançlarının korunması ve yeni hamleler yapılması, bütün milletlerin mukadderatını tayin edecek olan bugünkü cihanşümul olaylarla sıkı sıkıya bağlıdır; bu mukadderatın, hür insanların ve milletlerin müsavî sosyal ve siyasî şartlar altında, sulh içinde yaşayacağı ışıklı, ileri istikamette olmasına çalışmak, ödevlerimizin başında geliyor.

Ataç, Sayı 7, Aralık 1962

Doğan Avcıoğlu'nun Yön'üne Dair

Sayın Doğan Avcıoğlu'nun Yön'de çıkan "Türkiye İşçi Partisi"ne dair başlıklı yazısı çeşitli çevrelerde ilgi uyandırdı, tartışmalara yol açtı. Türkiye'de sosyalizmin uygulanmasıyla ilgili çeşitli görüşleri tarafsız olarak okurlarına duyuran "VATAN" Avcıoğlu'nu tenkit eden Sayın Boran'ın bu yazısına verilecek karşılıklara da sütünlarının açık olacağını şimdiden belirtmek ister. "VATAN" için mesele, gerçek sosyalizmin dürüst ve Türkiye'nin iyiliğine olarak nasıl uygulanabileceği yolundaki araştırmalara yardımcı olmaktır. [Gazetenin notu]

Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye İşçi Partisine karşı tutumu daha başında belli oluyordu, ama bu son yazısı artık bu konuda hiçbir şüphe bırakmadı. Yazının mahiyeti iftira kampanyasına karşı cephe alır tavır takınıp "süreti haktan" görünerek:

1. TİP'i başarısızlığa uğramış göstermek, hem de öyle ki, geleceğinden bile ümit kestiren bir başarısızlık,
2. Bu başarısızlığın sorumluluğunu TİP yöneticilerine yüklemek, ve bu "başarısız" partiden böylece işçileri, aydınları, gençleri, bütün "zinde kuvvetleri" soğutmak,
3. Yeniden şiddetlenen saldırı ve iftira kampanyasında kendisini ve "Yön"ünü TİP'ten ayrı safta gösterip saldırıları TİP'in yöneticilerine doğru kanalize etmek, gayretidir.

Bu arada partiyi destekliyen yazarlara da bu sorumluluktan önemli bir pay yüklemektedir. Ben de bu yazarlardan biri olduğuma göre "Yön"ün bu yazısına karşı söylenecek sözüm var. TİP'in hiçbir organında görevli olmadığım için partinin yönetimi hakkında söz söylemek bana düşmez. Ben sadece, sosyal soruları incelemeyi meslek edinmiş bir insan sıfatiyle "Yön"ün baştan beri TİP'e karşı tutumunu inceliyecek ve Avcıoğlu'nun yazısındaki yanlış ifadeleri düzelteceğim.

TİP Nasıl Bir Partidir, Nasıl Karşılandı?

1. TİP, her türlü tesir ve nüfuzdan uzak ve hiçbir muvazaa kokusu taşımadan, doğrudan doğruya işçiler tarafından, işçilerin kendi kendilerine kurdukları bir parti idi. Kuruluşu ne kadar sessiz, üyesi ne kadar az, programı ne kadar yetersiz olursa olsun, sadece bu niteliği TİP'i yakın tarihimizin en önemli sosyal-politik olayı yapıyordu. Bu memlekette bağımsız, halis bir işçi partisi kurulur da o memleketin sosyalist aydınları bu partiyle nasıl ilgilenmez, onu nasıl yalnız bırakırlar? Salt bu olay Avcıoğlu'nun ve arkadaşlarının sosyalizm anlayışında bir aksaklık olduğunu göstermeye yeter.

2. Bir de tuttular, tam bizim memleketin parti kurma geleneğine uygun, tepeden inme, yukarıdan aşağı, resmî teşekküllerin para kaynaklarından faydalanarak, onların kanadı altında bir ikinci parti kurmaya kalktılar. Gerçekten muvazaa olmasa bile

kuruluş şekli icabı ister istemez muvazaa kokan, malî kaynakları dolayısıyla ister istemez tesir altında kalacak bir partiyi sosyalistlerin desteklemesi akıl harcı mıdır?

3. Derken ve giderek TİP kurucusu işçiler kendilerine bir Genel Başkan seçtiler oybirliğiyle. Memleketin biricik sosyalist yayın organının TİP'in başına böyle bir insanın geçtiğinden memnun olacağı beklenirdi elbet. Kültürlü, mücadeleci, namuslu bir aydındı bu seçilen Genel Başkan. Sosyalizm şampiyonu "Yön" ise bu olayı iki satırla olsun belirtmeğe değer bulmamıştı.

4. Emekçi kütlelere yakın sendika teşkilâtı alt kademeleri bu ikinci partiyi desteklemediği, bir muvazaa partisi gibi karşıladığı için bu teşebbüs kâğıt üstünde kalmaktan öteye gidemedi. Ama TİP hiçbir zaman "Yön"ün olaylar sahifesinden öteye terfi edemedi. Böylece "Yön" sahifelerinde TİP'e biraz daha yer verir oldu. Elbet, madem ki işçiler TİP'i destekliyor, işçileri gücendirmek olmazdı. Avcıoğlu memleketin durumunu inceleyen yazılarında program lüzumundan, zinde kuvvetlerin bir program etrafında birleşmesinden söz eder, mevcut partileri tenkit eder, ama hiç mi hiç TİP'e, onun programına, amaçlarına atıf yapmaz, ilerici kuvvetlerin bu parti etrafında birleşmesi, ya da onu desteklemesi gerektiğini belirtmezdi, TİP diye bir örgüt, bir hareket yoktu sanki memlekette...

Aksiyon Olarak Ne Yaptılar

5. TİP'e üye olmak diye bir lüzum da duyulmuyordu. Sosyalizm "tek"dir diye yazan, politikaya atılmaya hevesli, şahsî durumu bir partiye girmeye engel olmayan bir genç neden TİP'e girmek, orada kendisi gibi sosyalist aydınlar ve emekçilerle çalışmak arzusu duymazdı acaba? Hele kendisinin, hareketin nasıl yürütülmesi gerektiğine dair fikirleri, iddiaları olduğuna göre bu partiye katılması, orada görüşlerini savunup tenkitlerini yapması gerekmez miydi? Bir işçi hareketinin doğru yöneltilmesine çalışmak bir sosyalistin kaçınılmaz görevi değil miydi? O halde? Üstelik parti toplumcu aydınları ısrarla çağırıyordu.

6. Türk-İş kanalıyla ikinci bir partinin kurulması suya düşünce, Avcıoğlunun bu sefer işçilerden ümidi kesip yalnız aydınlarla ve Parlâmentodaki ilerici senatör ve milletvekilleriyle "büyük bir sosyalist partisi" kuracağı haberleri geldi. Bu teşebbüs de olumlu bir sonuca bağlanamadı. Bu sefer "Sosyalist Kültür Derneği" ortaya atıldı. Partiye üye olabilecek durumda olmıyanları teşkilâtlandıracak, TİP ile işbirliği edecek, hatta bu dernek parti üyelerinin de katılmasiyle ortak bir teşebbüs olacaktı. Ama birlikte yapılan tek bir toplantıdan sonra partiye bir daha müracaat yapılmadı.

Gelişme Olup Hücumlar Başlayınca...

Bu aralık aylar geçti. TİP teşkilâtını genişletip faaliyetlerini arttırınca, malûm, mahut, beklenen saldırı başladı. Faşizm tehlikesine karşı Avcıoğlu da bir başyazı yazdı. İşte, safların sıklaştırılması, gericilere karşı dayanışma göstermenin zamanıydı artık. Aradaki bazı görüş ayrılıkları ne olursa olsun "Yön" her halde TİP'in yanında yer alacaktı. Son yazısının başlığını görünce böyle bir dayanışma yazısı sandım ilk önce. Peki, ne olmuştu gericilerin karşısında ilericilerin birleşmesi sloganına? TİP'e hücumların, parti toplantılarında ilerici aydınların şahıslarına maddî saldırılar ya-

pılması halini aldığı zamanda mı uygun bulmuştu Avcıoğlu TİP'i yermeyi, alttan alta bir takım tahriklere başvurmayı? Tenkit, sosyalistliğin icabı imiş! "Geç efendim, geç..."

Bundan önceki karşılıklı yazışmalarımız sosyalist tartışma ve tenkit alanına girebilir. Ama Avcıoğlu'nun bu son yazısı gerçek bir tenkit değil, tenkit bahanesi altında bir yermedir, hatta bir tahriktir. Anlaşılan Avcıoğlu ikinci bir sosyalist parti teşebbüsünü diriltmek için yeni bir fırsat çıktığı kanısındadır.

Gerçekleri Tahrif...

Avcıoğlu gerçekleri tahriften de çekinmiyor. Ben TİP'in teşebbüsüyle tertip edilen bir aydınlar toplantısında 11 Kasım açık oturumunda bulundum. O toplantıda gerici zorbaların sayısı asla 150-200 değildi. Salonda onların tam arkasındaydım, toplantı dağılırken zorbalar ilk inenlerdendi ve çıkış kapısının iki yanına sıra oldular. O zaman sayıları büsbütün sırıttı. En yüksek tahminle 50-60 kişiyi geçmiyordu. Dâvetliler de azınlıkta değildi; 800 kişilik salon hıncahınç doluydu, bir çok kimse ayakta kalmıştı. Merdivenler önceden tutulmuş olduğundan bir kısım dâvetliler de içeri girememişler, uzunca bir zaman bekledikten sonra geri dönmüşlerdi. Toplantının nezaheti, mutlâka sona erdirilip gerekli kararların alınması isteği hakim olmasa ve soğukkanlı parti yöneticileri gençleri ve işçileri teskin edip engel olmasalardı, zorbaların kucaklara alınıp kapı dışarı edilmeleri işten bile değildi.

İkincisi, TİP'in beklenen gelişmeyi göstermediği iddiasını gerçekçi Avcıoğlu hangi gerekçelere dayandırıyor? TİP'in yeniden örgütlenmesi gayretleri üzerinden ne kadar zaman geçti? Genel Başkanın seçildiğine 10 ay, yeni tüzüğün ışığı altında parti organlarının kurulmasına 3,5 ay oldu. Gerçek bir kütle partisi bu kadar kısa bir zamanda daha nasıl gelişir? Malî kaynakları zayıf, fakir bir kütle partisini geliştirmek, tepeden inme, bol paralı bir düzme parti kurmaya benzemez, öyle bir parti hemen her vilâyette kolayca bir şube açar, tabelâları asarsın, bol propaganda araçları kullanabilirsin, ama bu, kütleleri kazanmış olmak, partiyi kütlelere mal etmek midir? TİP genel merkezin yol göstericiliği altında, mahallî işçi ve aydınların kendi aktif teşebbüsleriyle kurdukları ilk teşekkülleri halinde, yani bir kütle partisine yaraşır şekilde alttan üste doğru kurulmakta, gelişmektedir.

Şu "Doğmatiklik" Meselesi...

Bu iddiayı da eşeleyip altında neler yattığına bakmak gerek. Doğmatikliğin ispatı olarak Avcıoğlu ısıtıp ısıtıp işçi sınıfı önderliği meselesini ileri sürüyor. Bir kez bu konu ilkin TİP'in dışında, aydınlar tarafından "Vatan" gazetesi sütunlarında ortaya atıldı. Bu konuda üç genç yazar tartıştılar. Gemlik'in bir köyünde yazı geçirirken de oradan gönderdiğim bir yazı ile tartışmaya katıldım. Ve memlekette iki çeşit sosyalizm anlayışı belirdiği görülüyor dedim; bir işçi sınıfı ideolojisi olarak sosyalizmden ne anlaşıldığını açıklamaya çalıştım. Bunun üzerine "Yön"de beni sınıf kavgasını körüklemek, sınıf diktatörlüğünü terviç etmekle suçlandırmak isteyen, hiç de iyi niyet ürünü olmayan bir yazı çıktı. Ben de bu kavramları objektif bir şekilde inceleyip açıklayan bir yazı ile karşılık verdim. Bunun üzerine "Yön" yazarının daha da kışkırtıcı bir yazısı çıktı. Ona cevabı kaleme almışken, derginin müteakip sayısında

yazılarıma tamamen iştirâk ettiklerini ifade eden satırlar çıkınca, yine de sosyalist hareketin bütünlüğünü bozmamak amacıyla yazıyı yarı bıraktım ve o konuya dokunmadım. Kısacası, TİP "sınıf önderliği davası"nı günün en önemli meselesi olarak ortaya atmış değildir; sadece sosyalist bir işçi partisinin yapması gerektiği şekilde, yolunu ve yönünü açıkça çizmek gayesiyle; tüzüğünün amaç maddesinde hareketin işçi sınıfının önderliği altında bütün emekçi kütlelerin ve aydınların hareketi olarak yürütüleceğini belirtmiştir.

Sonra şu da var ki, gerek ben, gerekse aynı konuyu ele alan başka yazarlar, işçi sınıfı önderliğini gerçekleştirilmesi gereken bir "dava" değil, sadece toplumun sınıf yapısına, olayların nasıl geliştiğine bakıldığı zaman müşahede edilen objektif bir durum olduğunu, bizim işçi sınıfının giriştiği faaliyetlerin, yürüttüğü mücadelenin de bu müşahedeyi doğruladığını belirttik. Ama Avcıoğlu hâlâ "dava"dan söz ediyor, çünkü meseleyi böyle koyarak, aydınları, gençliği, diğer "zinde kuvvetleri" küçümsediğimiz sonucunu çıkarmak, bu çevrelerde bunu telkin edip onları TİP'den ve onu destekliyen yazarların etkisinden uzak tutmak istiyor.

İşçi Sınıfının Önderliği Nedir?

Bir sosyal gerçeğin ifadesi olan işçi sınıfı önderliği sözü, israrla, dar bir işçi sınıfı hareketi gibi anlaşılmak istendi "Yön"de. Oysa sosyalist literatürü biraz karıştırmış olan bir kimsenin dar bir işçi sınıfı hareketi kasdedilmediğini bilmesi gerekirdi. Kaldı ki, ben ilk yazımdan itibaren böyle olmadığını hiç bir yanlış anlama yer bırakmıyacak şekilde apaçık belirttim. Sonraki yazılarımda da diğer ilerici kuvvetlerin rolü üzerinde durdum. Ama Avcıoğlu bunları bilinemezlikten gelip hâlâ "... Bu dogmatik tavır onları diğer kuvvetlerin sosyalist hareketteki rolünü küçümsemeye itti" demekte israr ediyor. Bu israrda elbette bir maksat aramak gerekiyor artık. "Bu davayı ortaya atmanın lüzumsuz olduğunu söyleyenlere hırçın" davranmışız! Oysa gerek kendisi Avcıoğlu, gerekse dergisi uzun zaman sosyalizm meselesini bir aydın "kadro"nun işbaşına gelmesi şeklinde tartıştılar ve böyle bir "kadro"yu kestirmeden işbaşına getirmenin yollarını düşündüler. Yukarıda sözü geçen yazışmalardan sonradır ki işçilerin, toplumun en aktif, etkili sınıfı olduğunu yazısında kabul etti ve "mevsimsizlik" iddiasını ileri sürdü. Neydi bu işçi sınıfına karşı güvensizlik, küçümseme?

Şükür ki bu memleketin aydınları, gençliği ve diğer zinde kuvvetleri kendi egolarının önemiyle şişmiş, benlikçi, küçük izzetinefis hesapları yapan kişiler değillerdir hep; gerçekten ilerici, sosyalist, fedakâr aydınlar, gençler ve diğer zinde kuvvetler gittikçe artan sayılarda TİP'e katılıyor, TİP'i desteklediklerini açıkça belli ediyorlar. 11 Kasım olayından sonra partiye katılanlar bariz bir tempo ile artmıştır. Dogmatiklik ve gerçeklerden kaçmakla suçlandırdığı TİP için Avcıoğlu aynı yazısının başında "Bu parti halen neyin kampanyasını yapıyor? TİP Anayasaya aykırı kanunların kaldırılmasını ve Anayasanın tam bir şekilde uygulanmasını gerçekleştirmek peşindedir", diyor. Demek ki TİP tam bir gerçekçi tutumdadır. Bugün için gecekondu meselesi, işsizlik, toprak reformu, sosyal adalet ilh., bütün sosyal mesele ve davalar dönüp dolaşıp Anayasa'nın tam uygulanmasına ve bunun için de Anayasaya aykırı kanunların kalkmasına bağlanıyor. Çözülmesi gereken ilk düğüm budur!

Avcıoğlu'nun doğmatiklik iddiasına söylenecek çok söz var ama yazımız uzadı. Yalnız bu konuda bir noktaya işaret edeyim: Ben uzun zaman bu yanlış gerçekçilik anlayışı üzerinde kendi kendime durmuş, izahında tereddütler görmüş, metodolojik yetersizliğe yormak istemiştim. Ama Avcıoğlu'nun TİP hakkında ki bu ilk (ne yazık ki) yazısı artık şüphe bırakmıyor ki bunun altında bazı hesaplar yatmaktadır. Saldırı, baskı kampanyası daha da şiddetlenir, ufukta beliren faşizm tehlikesi maddileşirse, "doğmatik, katı doktrinci, memleket gerçeklerinden uzak" (uzatmaya ne lüzum var? Açıkçası komünist) onlardır, biz milliyetçi sosyalistleriz, diyebilmek hesabı. Hâkim çevrelerin ve onların sözcüsü "Akis"in de zaten istediği budur!

Bravo "Yön"ün "sosyalist hareketin bütünlüğü konusundaki titizliği"ne!

Sonra şunu da hatırlatalım ki "antikomünist kampanya"nın gerçek amacı ne vatan hainlerini ezmek, ne ihtilâl hareketlerini bastırmak, ne de diktatörlüğü önlemektir. Çünkü bu çeşit hareketler her kişi için, her çeşit grup, akım, teşekkül için suçtur ve bu suçlara karşı kanunlarımızda 141 ve 142. maddelerden başka birçok maddeler, cezalar, müeyyideler vardır. Bu kampanyanın gerçek amacı sosyalist hareketi soysuzlaştırmak, 17 yıldır demokrasiyi yaptıkları gibi, şimdi de sosyalizmi halkı oyalamak, aldatmak için bir vasıta haline getirmektir. Saldırılar karşısında gerileyip tavizler verdikçe kelle isteyenlerin talepleri artacak, sonu gelmiyecektir. Onun için yapılacak iş, küçük, opportünist hesaplarla paçayı kurtarmaya bakmak değil, mevzilerimizde sonuna kadar dayanmaktır; hatta sadece dayanmak da değil, saldırganların elinden "Komünistlik" silahını almak için cesaretle mücadele etmektir. Zafer, er ya da geç, bu mücadeleyi yılmadan sonuna kadar götürenlerin olacaktır.

Son olarak, benim de Avcıoğlu'na ve fikir arkadaşlarına bir çağrım var: İzledikleri yönün kendilerini nereye götüreceğini bir iyice düşünsünler. Başlangıçta yön tayin edilirken yapılan bir kaç derecelik bir inhiraf, rota ilerledikçe hedeften millerce uzağa düşmeye sebep olur!

Vatan, 3 Aralık 1962

İlerici Demokratik Hareketin Başarı Şartları

Antiemperyalist savaş ve direnişlerin yürütüldüğü memleketlerde olduğu gibi bizde de ilerici kuvvetlerin birleşmesi günün aksiyon meselesi olarak beliriyor.

Bu konuda cevaplandırılması gereken iki soru var:

1- Çeşitli ilerici akım ve kurullar arasında millî demokratik bir çizgide birleşme, faşizme karşı mücadelede işbirliği etme nasıl sağlanacak?

2- Faşizme karşı mücadelede başarıya ulaşmak, onu ilerletmek için toplumda hangi kuvvetlere dayanılmalı?

Bu iki soru birbiriyle ilişikli olmakla beraber, aynı şey değildir; yani birincisini cevaplandırıp gerçekleştirmekle ikincisi kendiliğinden çözülmüş olmaz.

Birinci sorunun cevaplandırılmasına, meselâ, Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanının teklif ettiği gibi büyük bir kongre toplayarak gidilebilir. Ortak bir platform üzerinde anlaşmaya varılıp bunun tam bir sadakat ve içtenlikle uygulanacağı, hele aradaki fikir ayrılıkları her ne olursa olsun dayanışmanın hiç zayıflatılmadan sürdürüleceği taahhüt edilir. Sonra kongreye katılan her kurul, grup ve organ bu anlaşmayı kendi faaliyetlerinde uygular, faşizme karşı birlik ve dayanışma gerçekleştirilmiş olur.

Bu Birlik Yeter mi?

İyi ama, böyle bir dayanışma ve birlik faşizmi yenilgiye uğratmaya yeter mi? Çünkü faşizme karşı mücadele sadece ideolojik bir mücadele değil, politik bir iktidar mücadelesidir. Politik iktidar mücadeleleri toplumdaki kuvvetli sosyal sınıfların mücadelesidir. Seçimlerde mücadele edenler, aslında politik partiler değil, onların temsil ettikleri sosyal sınıflardır. Faşist cephenin gazeteleri, dergileri, dernekleri, liderleri, politikacıları var. İlerici demokratik cepheninkinden de çok fazla. Ama birgün faşizm iktidar koltuğuna oturursa bu sadece saydığımız bu faktörlere dayanarak olmıyacaktır. Faşizmin toplumdaki gerçek kuvvet kaynağı nedir? Batıda büyük finans ve sanayi sermayesi, bizde ise çıkarları ile emperyalist kuvvetlere bağlı büyük toprak ağaları ve bizim ölçülere göre büyük sermaye grupları.

Faşizmle mücadeleye girişecek ilerici, millî demokratik cephenin toplumdaki kuvvet dayanağı nedir, ne olabilir? Toplumdaki hangi kuvvetler faşizmin dayandığı büyük iktisadî malî kudrete karşı bir karşıt ağırlık teşkil edebilirler? Emekçi halk kütleleri, özellikle işçi köylü ittifakı, şehirli küçük burjuvazi, aydınlar, aydın gençlik, serbest meslek sahipleri siyasi bakımdan aktiftirler, önemli rol oynarlar. Elbette bunların milli demokratik cepheye kazanılması gereklidir. Ama iktisadî politik bir kuvvet olarak faşizmin dayandığı kudretli sınıflar karşısında kendi başlarına karşıt ağırlığı teşkil edemezler, kuvvet dengesini kuramazlar. Küçük burjuvazi, özellikle onun ilerici, mücadeleci kesimleri, halk kütlelerine tesir edebildikleri derecede toplumda önemli rol oynıyabilirler.

Millî Burjuvazi

Millî burjuvazinin demokratik cepheye kazanılması meselesine gelince, her şeyden önce bizde bu nitelikle bir burjuvazinin mevcut olup olmadığı araştırılmalıdır. Bizim gibi sanayii gelişmemiş, kuvvetli bir sanayi burjuvazisi meydana gelmemiş bir memleketle, burjuvaziden ithalâtçı, ihracatçı ve rantiye gruplarını çıkardıktan sonra geriye kalan yerli sanayici grubun sayısı, iktisadî gücü, niteliği nedir? Bu sanayici grubun toprak mülkiyeti, ithalat-ihracat ticaretiyle ilişiği ne derecededir? Ne derece bunlardan koparak ayrı bir "sanayi burjuvazisi" karakterini almıştır? Bu soruların cevaplandırılması gerekir ilk önce. Bu konuda elimizde yapılmış bilimsel araştırmalar, istatistikler yok. Yalnız, memleket ekonomisinin genel durumuna bakarak (feodal kalıntıları tasfiye edememiş bir tarım ekonomisi üzerine eklenmiş, az gelişmiş bir kapitalizm) sanayicilerin burjuvazinin diğer gruplarından kesinlikle farklılaşmamış, güçsüz bir zümre olduğu söylenebilir.

Bize benzeyen azgelişmiş, tarımsal memleketlerde bu güçsüz sanayi burjuvazisinin yeri ve rolü aynı değildir. Sanayileşmiş kapitalist memleketler geri kalmış kapalı toplumları kendilerine pazar yapmak için ilk zorladıkları zamanlarda yerli sanayi (el sanatları) fabrika ürünleriyle rekabet edemediğinden bir direnme çabası olmuş. Bizde de 19. Yüzyılda böyle bir direniş çabası görülmüş, ama çabuk yenilgiye uğramış. Bugün de doğrudan doğruya sömürge olan memleketlerde yürütülen silâhlı kurtuluş savaşlarında yerli burjuvazinin şu veya bu derecede antiemperyalîst kurtuluş savaşına katıldığı, bazı memleketlerde de hareketin başına geçtiği görülüyor. Lâtin Amerika memleketleri gibi ekonomileri doğrudan doğruya yabancı tröst ve kartellerin hâkimiyeti altına geçmiş memleketlerde yerli burjuvazi antiemperyalist direnişe çeşitli derecelerde katılabiliyor. Yerli burjuvaziler antiemperyalist savaş ve direniş hareketlerine katıldıkları nisbette milli burjuvazidirler.

Bizim Şartlarımız

Bizim şartlarımız bu iki duruma da pek benzemiyor. Biz yabancı işgal kuvvetlerine karşı silâhlı kurtuluş savaşını 40 yıl önce tamamlamışız. Uzun bir süre, kapitülasyonları geri getirir endişesiyle bir yabancı sermaye çekingenliğinden ve kendi kaynaklarımızla devletçilik politikası deneyinden sonra yabancı sermaye son on yıl içinde devlet ve yerli sermaye ile işbirliği yaparak gelmeye başlıyor. Bugün görülen manzara, yerli sanayici grubun, yabancı sermayeye karşı direnişinden çok onunla işbirliği etmek çabasında olduğudur. Her memleketteki bütün özel teşebbüs grupları gibi niteliği icabı kâr peşinde olan yerli sanayici grubu, yabancı sermayeye karşı direnmenin mümkün olmadığı neticesine varmış, onunla işbirliği ederek kârını çıkarmaya bakar görünüyor. Bir kaç yıl önce ilâç sanayiinden şikâyet sesleri yükselmişti; sonra ses seda kesildi ve şimdi piyasa büyük Avrupa ve Amerikan firmalarının markasını, ambalajını taşıyan Türkiye'de yapılmış müstahzarlarla dolu. Aynı durum çeşitli öbür sanayii kollarında da görülüyor. Ya yabancı sermaye ile ortak teşebbüslere girişiliyor, ya da yabancı firmalardan lisans alıp patent hakkı ödeyerek ve mühim parçaları onlardan ithal ederek işbirliği ediliyor. Bazı münferit sanayiciler arasında hoşnutsuzluk varsa bile, genellikle, sanayi burjuvazisinin yabancı sermayeye karşı direnişinin belirtileri ortada görülmüyor.

Buna karşılık sanayi burjuvazisinin bir başka yönde direndiğinin belirtileri apaçık görülüyor: İşçi sınıfına karşı direnişi. Kavel olayı bunun son örneği. Grev ve Toplu Sözleşme Kanunlarının geciktirilmesi, bunlarda yapılan değişiklikler, kısıtlamalar, kimin yararına? Sanayi burjuvazisinin yararına, işçi sınıfının zararına! Vergilerde yatırım ve amortisman indirimleri kimin yararına? Sanayi burjuvazisinin! Kimin zararına? Emekçilerini Plânın finansmanında vasıtasız vergiler yerine vasıtalı vergilere gitmek kimin yararına, kimin zararına? Cevap yine aynı! Ya Servet Beyannameleri'nin iadesi durumu? Yine aynı cevap.

Tartışmalı Konu

İşçi sınıfı ile diğer emekçiler ve dar gelirliler zararına kendisi için bu çıkarları elde etmeye çabalıyan ve başarı da kazanan bu sanayi burjuvazisinin, Anayasa'nın tam uygulanmasını, sosyal adaletin gerçekleştirilmesini, halk kütlelerinin insanca yaşamasını savunan ilerici demokratik cepheye katılacağını, ilk ağızda hür sendikaları ve grev hakkını kaldıracak olan faşizme karşı savaşacağını ummak ne derece gerçeklere uygun düşer? Ama burjuvazide gerçek demokrasiden, hattâ emeğin haklarından yana ileri görüşlü kimseler bulunabilir. Burada söz konusu olan, tümünde, bir sınıf olarak sanayi burjuvazisidir.

Ama denilecektir ki, bugünkü ekonomimiz karma ekonomidir; özel sektör vardır ve olacaktır. Buna karşı ilerici demokratik cephenin tutumu ne olacaktır? İlerici demokratik cephe, yerli sanayi burjuvazisinin, Anayasanın sosyal adalet ilkelerine uygun şekilde hareket etmesini, işçi haklarını tanımasını, kalkınmanın finansmanı için gerekli vergi yükünden kaçınmamasını, edindiği kârların büyük kısmını kendi lüks istihlâkine değil, memleketin sanayiini geliştirmeye yatırmasını, plân hedeflerine uymasını sağlamaya çalışacaktır. Faşizme karşı demokrasi savaşının bir yanı da bu olacaktır. Yerli sanayi burjuvazisi bu şartları yerine getirdiği taktirde ve nisbette millî burjuvazi olmak niteliğini kazanacaktır.

Bugünkü şartlar ve "gidişat" altında yerli burjuvazi bu nitelikte bir millî burjuvazi haline gelir mi, o da ayrıca tartışılabilir bir konudur.

Sağlam Temel

Bu durumda, faşizmin dayanağı olan kudretli sınıflara karşı dengeyi ancak sayıları kalabalık, gerçek üreticiler oldukları için millî ekonomide yerleri önemli olan emekçiler kurabilir: Sanayi ve tarım işçileri ve fakir köylü. Bunlar ana sınıflardır; insan hak ve hürriyetlerini, sosyal adaleti, kısacası ileri demokratik hareketi, sosyal-ekonomik durumları ve çıkarları icabı desteklemeye eğilimli büyük kuvvetlerdir. Bu temel sınıfların en kısa zamanda aydınlatılıp, şuurlandırılıp ilerici demokratik cepheye katılmaları sağlanmadıkça bu cephe sağlam temellerden yoksun bırakılmış ve faşizme karşı demokrasi hareketi zayıf sosyal kuvvetlere dayandırılmış olur.

İlerici demokratik cephe birliği hareketi faşist hareket karşısında bir bakımdan handikaplı bir durumdadır. Çünkü faşizmin toplumdaki dayanağı sosyal sınıflar sayıca az, ama kudreti yüksek ve çıkarının nerede olduğunun bilincine varmış sınıflardır. Faşist ideolojinin toplumda ve siyaset alanındaki liderleri ve temsilcileri bu sınıflarla kolayca anlaşıp ittifak kurabilirler. Oysa ilerici demokratik cephenin

ekonomik-siyasal gücünü teşkil edecek kentli-köylü emekçilerin sayıları on milyonları aşar ve bunlar bütün bir vatan sathına dağılmış durumdadırlar. Üstelik de henüz kendi çıkarlarının, meselelerinin çözüm yollarının bilgi ve bilincine varmamışlardır. Bunları uyarıp örgütlemek, hele bugünkü iftira kampanyalarının ve antidemokratik kanunların hüküm sürdüğü şartlar altında, çok zordur ama, başarılamıyacak bir iş değildir. İlerici demokratik hareketin faşizme en büyük üstünlüğü ve sonunda zaferin kendisinde olacağının garantisi toplumun tarihsel gelişmesinin ve toplumsal gelişme kanunlarının ilerici demokratik cepheden yana oluşudur.

Gelecek Ümitli

Bununla beraber, emekçi halk kütlelerinin durumuna baktığımız zaman da, bütün zorlaştırıcı şartlara rağmen, gelecek için büyük ümitler veren belirtiler görülüyor. Sayıları milyonları bulan, birbirinden farklı sınıf ve zümrelerden meydana gelme, "Halk" dediğimiz bu büyük kütleyi uyarıp demokratik siyasal mücadele için örgütlemek işine nereden başlamalı? Elbette ki, bu muazzam kütlenin içinde esasen belirmiş aktif noktalar, ilerici nitelikte örgütlenmeler varsa oradan işe başlamak en akla yakın, en gerçekçi ve pratik yoldur. Meseleyi böyle koyduğumuz zaman görüyoruz ki, diğer emekçi gruplara kıyasla en aktif, demokratik hakları uğrunda en mücadeleci ve ilerici nitelikte örgütlenmelere başlamış, üstelik de bir sınıfın küçük bir parçası olmayıp, kendi başına toplumun temel sınıflarından biri olan işçi sınıfı var. İşte diğer emekçi kütlelere kıyasla, işçi sınıfının öncülüğü her şeyden önce bu gerçekçi gözleme dayanıyor (tabiî bunun bilimsel izahı da var).

Şimdi amaç, ilerici, toplumcu aydınların eğitici ve yönetici işbirliğiyle halk kütlelerinin bu tabakasında belirmiş olan ilerici faaliyeti, canlılığı, kuvvetlendirmek, şuurlandırmak, örgütlenmesini diğer emekçileri, özellikle köylüleri içine alacak surette genişletmek, emekçi kütleleri kendi meselelerinin çözümünün ve çıkarlarının nerede olduğunun bilincine vardırıp faşizme karşı ve Anayasa hak ve hürriyetlerinin gerçekleştirilmesi, ve halkımızın insanca yaşayabilmesi uğruna demokratik mücadeleye sokmaktır.

Sosyal Adalet, Sayı 2, Mart 1963

Zora dayanan bir hükümet kurup, tepeden inme tedbirlerle toplum yapısında halk yararına gerekli reformları yaparak meseleleri çözümlemek, memleketi kalkındırmak düşüncesinde olanların umutları bir kere daha kırıldı. Ne var ki, hareket başarıya ulaşmış olsaydı bile bizce yine kırılacaktı bu ümitler eninde sonunda.

Bugün, hızla ve adalet içinde ekonomik-kültürel kalkınmayı sağlıyabilmek için gerekli reformların neler olduğu konusunda toplumcu aydınlar arasında genellikle bir anlaşma var. Ancak bu reformları yapabilme düzeyine nasıl ulaşabileceği konusunda fikirler ayrılıyor. Bu reformları yapacak iktidarın halka dayanması gereği de kabul olunuyor, ama halka dayanmak, halkın desteğini kazanmak terimlerinin anlamında bulanıklık var; bunlara farklı mânâlar veriliyor. Kestirme yol taraftarlarına göre, bir kere iktidar ele geçirildikten sonra halk yararına işler görerek halkın desteği kazanılır, iktidar halka dayandırılmış olur. Bu görüş, halka dayanmayı pasif bir anlamda anlıyor. Oysa bu mânâda halkın pasif desteğini kazanan bir iktidar, mutlaka halkın yararına, halkçı bir idare demek değildir. DP de başlangıçta halk tabakaları arasında büyük destek bulmuştu, ama halk yararına halkçı bir idare miydi? Gerçekten halka dayanan bir iktidar, halkın memleketin idaresinde, reformların tasarlanma ve uygulanmasında, toplum yapısının her kesiminde aktif bir rol oynadığı iktidar şeklidir.

İyi niyetli, namuslu, bilgili, vatansever aydın bir kadronun işbaşına geçtiğini bir an için varsayalım. Böyle bir kadro kendi kuvvetiyle iktidarı alamıyacağına göre, iktidarı kuvvete dayanarak ele alanlar bu kadroyu işbaşına çağıracaklar demektir. İlk soru, çağırırlar mı? Çağırmaları sadece bir ihtimâl, şu veya bu derecede kuvvetli bir ihtimâl, ama yine de bir ihtimâl, bir zorunluk değildir. Çağırsalar tam yetki verirler mi? Verseler, gerçek kuvveti ellerinde tutanlar her an müdahale etmek imkânına sahip değiller midir? İktidarın, bütün rizikolarını göze alarak ele geçirmeyi başaran kuvvetlerin elbette kendilerine göre görüşleri, tutumları olacaktır. İktidar kadrosu ile teknik aydın kadro arasında fikir ayrılıkları, anlaşmazlıklar beliremez mi? Belirmemesi mümkün mü? O zaman kimin sözü geçer, hangi taraf ağır basar?

Dahası var. Memleketi yönetmeye, reformları yapmaya çağırılan kadro toplumu mevcut haliyle bulacaktır; yani, halk kütleleri uyarılıp teşkilâtlandırılmamış, teşkilâtlı bir hareket içinde politik eğitim görüp şuurlanmamış, pasif, yukarıdan yapılan işlere karşı, aydınlara karşı kuşkulu bir durumda. Diğer tarafta ise, henüz bütün iktisadî kuvvetine, yerleşik sosyal gelenek ve değerlerin kendilerine sağladığı nüfuz ve mevkilere sahip hâkim sınıflar.

Üstteki aydın kadro nasıl bu engelleri aşacak da halk tabakalarına ulaşacak, onları, onlardan yana olduğuna inandıracak? Halk yararına reformlar yaparak, tedbirler alarak mı? Ama dünyanın en mükemmel kanun, plân ve tedbirinin bile uygulanmasında aksaklıklar, pürüzler çıkar, bu bir. Halk yararına işlerden netice alınmaya

başlayıncaya kadar bir sürenin geçmesi gerekir, bu iki. Ne kadar halkın yararına reformlar da yapılsa kalkınma, uzun bir süre halkın daha fazla, daha randımanlı çalışmasını ve elde edilen gelirin büyük kısmının yiyip içmeye, giyinip kuşanmaya değil, biriktirmeye ve yatırıma ayrılmasını gerektirecektir. Önceden uyarılık itimadı kazanılmamış kütlelere bu meseleler nasıl anlatılıp kabul ettirilebilir? Esasen yoksun, iyi beslenmemekten, çalışmaktan yorgun, hayatından şikâyetçi halktan daha fazla, daha randımanlı çalışması, bir süre daha fedakârlıklara katlanması nasıl istenir? İstense de gereken netice alınır mı? Bu da üç.

Anayasa teminatı altında, demokratik, teşkilâtlı politik hareket içinde halk kütleleriyle aydınlar kadrosu kaynaşmadıkça, kütleler kadar aydınlar da bu hareket içinde politik eğitim, karşılıklı itimat, ekip halinde çalışma ve iktidar için demokratik mücadele tecrübesi kazanmadıkça, yukarıdaki şekilde kestirmeden işbaşına getirilecek bir kadro halkın yararına reformları sanıldığı gibi kısa zamanda yapıp başarıyla uygulayamaz. Karşılaşılacak güçlükler, kaybedilecek zaman, enerji israfı, "uzun yol" denilen teşkilâtlı, demokratik siyasal mücadele yolunun süresinden ve güçlüklerinden daha fazla olacaktır. Üstelik başarı ihtimali de daha zayıf. Bu çeşit tartışmalarda hep öne sürülen Nâsır'ın "Arap Sosyalizmi" misali de bizim görüşümüzü çürüten değil, doğrulayan bir misaldir. Nâsır iktidarı bugünkü Arap sosyalizmine gelinceye kadar 10 yıl kaybetti, on değerli yıl savunduğu sosyalizmin de nasıl bir sosyalizm olduğu tartışılır bir konu. Her devletçilik ve devletleştirme hareketi halktan yana, halkın yararına değildir.

Sonra, bizim memleketimiz meselelerini bilimsel açıdan kendi gerçeklerimize uygun olarak çözümlemek iddiası nerede kalıyor? Genellikle "azgelişmiş memleketler" kategorisine girmekle beraber biz ne bir Gine veya Gana'yız, ne de Mısır. Tarihsel gelişmemiz bizi bir demokrasi denemesi düzeyine getirmiş. Bu düzey, Batıda ilk varılan demokrasi düzeyinden, hatta Batıdaki bugünkü düzeyden önemli farklılıklar gösteriyor. Sosyal devlet anlayışını, sosyal adalet ilkelerini getirmiş ve bu ilkelere uygun vatandaşlık hak ve hürriyetlerini teminat altına alan, devlete sosyal vazifeler yükleyen bir Anayasamız var. Anayasamızın bu muhtevası ile Batıdaki demokratik gelişmelerin uzun safhalarını şimdiden atlamış bulunuyoruz.

İşçilerimiz çok canlı bir sendikacılık faaliyeti, bütün memleket dâvalarına karşı yakın bir ilgi gösteriyorlar. Kendi teşebbüsleriyle, tavizsiz, öz partilerini kurmak suretiyle de siyasal teşkilâtlanma şuuruna varmıya başladıklarını da gösterdiler. Ağır ekonomik baskıların tesiriyle köylümüzde de uyanış belirtileri var. Tarım işçilerimizde teşkilâtlanma istek ve çabası içinde.

Atatürk ilkelerini şekliyle değil, özü ile anlayıp bugünün şartlarına göre yorumlayan, ilerici aydınların, gençliğin sayısı gittikçe artmakta. Bu şartlar altında aydınlarımızın vazifesi, uyanmakta olan halk kütlelerini Anayasa teminatı altında bulunan haklara dayanarak bütün bu hakların kâğıt üstünden hayata geçmesi uğruna teşkilâtlandırmaları, onları memleketin siyaset sahnesinde öz yararlarına aktif rol oynamaya çıkarmaları değil midir? Böylece, Anayasanın tam ve eksiksiz uygulanmasını engelleyen, kendi çıkarlarına uygun düzenin devamına çalışan kuvvetlere karşı halk, devleti etkileyen gerçek bir politik kuvvet haline getirilmiş olur. Bu demokratik politik mücadele içinde kütleler de, aydın kadrolar da, iktidar ve gerekli

reformların yapılması için hazırlanmış olur.

Bu görüş, biz de Batının geçtiği bütün safhalardan uzun uzun geçmek zorundayız, demek değildir. Bizim tarihsel gelişmemiz ve bugünkü şartlarımız ışığında, hem kısa hem başarılı olacak yol Anayasa teminatı altında halk kütlelerini bir an önce teşkilâtlandırıp onları aldatan partilerin tesirlerinden kurtarmak, kendi hakları uğruna politik mücadele yörüngesine sokmaktır. Geri kalmışlığın zararları yanında bir de faydası vardır: Sosyal gelişme tıkanıklığının biriktirdiği kuvvetler bir kere yol bulunca gelişme ve değişme çok süratli oluyor. Başka kestirme yol bekliyenlerimiz bu arada üç değerli yılı kaybetmiş olduklarını fark etmez görünüyorlar. Bu üç yıl içinde ilerici aydınlarımız halk kütlelerini politik teşkilâtlandırmada güç birliği etseler, halka "eğilmiş" değil, halkla beraber halk için mücadele yoluna gitselerdi, Anayasayı tam ve eksiksiz uygulatmak, reformların yapılmasını sağlamak, şekil demokrasiyi gerçek demokrasi haline getirmek yönünde ne kadar mesafe alınmış olurdu! Böyle bir durumda, tarihsel gelenekler bakımından devrimci, kaynağı ile halktan olan Ordumuz her zaman olduğu gibi bu demokratik gelişmenin de koruyucusu, desteği olurdu.

Sosyal Adalet, Sayı 11, Mayıs 1963

Halk Yararına Olan Demokrasi Bütün Güçlükleri Çözecektir

Geçen haftanın ortasında Başbakan İnönü her zamanki iyimserliği ile son krizi de başarıyla atlatmaktan memnunluğunu belirterek rejimin bu imtihandan daha istikrarlı çıktığını söyledi. Başbakanın bu ve daha önceki demeçlerinden meseleyi hep siyasi bir buhran ve siyasi rejimin yerine oturması meselesi gibi gördüğünü ve ortaya koyduğunu anlıyoruz. Oysa sade bizde değil, her toplumda sürekli siyasi buhranların ve rejim meselelerinin altında daha derinlere giden sosyal, özellikle ekonomik meseleler yatar. Bunlar halledilmedikçe, veya hiç değilse halledilme yoluna sokulmadıkça darbe teşebbüsleri, darbeler tekrar eder ve bir gün bakarız toplum açık bir diktatörlük rejimine girivermiş.

Durumun kabahatini "çirkin politikacı"ya yüklemek de bence derdin gerçekçi, doğru bir teşhisi değil. Meclis toplantılarına bile muntazam gelmiyen, oy hesapları, özel çıkarlarla meşgul olup memleket meselelerini umursamayan politikacıları savunacak değilim. Ama bu çeşit politikacı tipi ve bu tiplerin parlamento'da oluşu içinde bulunduğumuz durumun "sebebi" değil, daha ziyade bir "neticesi"dir. Böyle bir "netice" hasıl olduktan sonra şüphesiz o da ayrı bir amil olarak döner, kendisini yaratan "sebep"e, yani toplumsal duruma tesir eder.

Kısacası, memleketin son yıllardaki ve bugünkü durumu ve geçen hadiseler, bütün sorumluluğu politikacılara yükletilerek izah olunamaz; ama parlamento'daki partilerin Anayasayı tam ve eksiksiz uygulamada, onun öngördüğü reformları koyduğu ilkelere uygun bir şekilde yapmakta gösterdikleri isteksizlik ve gecikmeler durumun daha da ağırlaşmasında rol oynamıştır ve böyle giderlerse daha da oynıyacaktır.

Sınıflar Arasında Denge Kurulmalı

Bütün meselelerimizin temelinde toplumumuzun sınıflı bir toplum olduğu ve sınıflar arası ekonomik sosyal kuvvet dengesinin belirli bir derecede olsun kurulamamış olduğu gerçeği yatmaktadır. Yalnız bizde değil, bütün sınıflı toplumlarda demokratik müesseseler, genel seçimler sistemi, basın, çıkarılan kanunların muhtevası ve uygulanışı, temel vatandaşlık hak ve hürriyetlerinin gerçekleşmesi tam bir serbestlik ve eşitlik şartları altında yürümez, yürüyemez. Toplumun sınıf yapısı bütün bu demokratik müesseseleri şu veya bu derecede çarpıtır, uygulamada iktisaden güçlü sınıflar tarafına doğru kaymalarına sebep olur. Batı memleketlerinde derebeylik rejimleri yıkılıp da kral, asiller ve rahipler sınıflarına karşı "avam" zaferi kazanınca bu memleketler birer parlamenter demokrasi rejimini uygulama yoluna girince bu gerçek hemen su üstüne çıktı. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk devresi emekçi kütlelerin bu gerçeği anlamaları ve demokratik müesseseleri, hak ve hürriyetleri kendileri yararına uygulanır hale getirmek için verdikleri çok çetin mücadeleler ile geçti. Bugün, kendi durumumuza kıyaslanarak hayranlıkla söz konusu edilen Batı demokrasisi,

emekçi halk kültelerinin bu çetin mücadelesi neticesi artık sosyal sınıflar arasında şu veya bu derecede belirli bir dengenin kurulabilmiş olmasındandır. Bu denge istikrarlı, bir kere gerçekleştirildikten sonra artık değişmez değildir. Birinci Cihan Savaşından sonra İtalya ve Almanyanın farklı şekillerde faşist rejimlere kayması bu dengenin emekçi halk kütleleri zararına bozulmasıdır. Fransa'daki De Gaulle rejimi ve son gelişmeler de bu dengedeki değişmelerin politik belirtileridir. Tröst ve kartellerin muazzam malî ve iktisadî güçleri ve devlet mekanizmasını etkileyebilme, hatta ele geçirebilme imkânları karşısında halk, emekçi sınıflar, teşkilâtlı, şuurlu, olaylara karşı uyanık ve kazanmış oldukları hak ve hürriyetleri savunmak ve genişletmek uğruna mücadeleci olmak zorundadırlar ve öyledirler.

Demokrasi Bir Toplum Düzenidir

İki yüzyıldır gerek Batı'da gerekse daha sonraları dünyanın başka yerlerinde demokrasi ve halkçı rejimler gerçekleştirme yolunda yapılan ve yapılmakta olan tecrübeler, alınan sonuçlar göstermiştir ki, demokrasi, sadece genel seçimler mekanizması ile siyasi partilerin iktidara gelmesi ve iktidardan çekilmesi demek değildir. Demokrasi bütün bir toplum düzeni ve bütün bir toplum felsefesidir. Siyasal alanda olduğu kadar ekonomik alanda da, sosyal ve kültürel alanda da toplum, demokratik esaslar üzerinde aşağıdan yukarıya doğru teşkilâtlanarak demokrasi bütün şümul ve tazammunu ile (kapsam ve içlemi ile) gerçekleşebilir.

Böyle tam bir demokrasi, tam gelişmiş sosyalist bir düzende gerçekleşebilir. Bugün için Türkiye'nin meselesi bu değildir. Ama sınıflı, parlamenter demokrasi rejimlerinde de düzenin imkân nisbetinde halk yararına işlemesi, demokratik hak ve hürriyetlerin hayata geçebilmesi için halkın siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel her alanda teşkilâtlanması şarttır. Nerede çözümlenecek ortak bir mesele, yürütülecek ortak bir iş varsa orada ilgili halk grupları demokratik esaslar üzerinden teşkilâtlanmalıdırlar. Bu, hem mevcut düzenin şuurları içinde demokrasiyi imkân nisbetinde gerçekleştirmek için, hem de demokrasinin sürekli olarak gelişmesi ve toplumun daha ileri safhalara şiddetli sarsıntılara uğramadan geçebilme ihtimalinin kuvvetlenmesi için gereklidir. Batı demokrasileri bu anlamda büyük çapta teşkilâtlanmış toplumlardır. Nerede ortak bir ilgi belirmişse orada bir gruplaşma ve teşkilâtlanma olmuştur. Bu grup ve teşekküller toplum hayatının her alanını ve o alanla ilgili olarak resmi makamların karar ve davranışlarını etkiler veya etkilemiye çalışır.

Batı Demokrasisinin Temel Çelişmesi

Demokratik hayat, teşkilâtlanmış bir hayattır. Batı'da yalnız istihsal alanında böyle demokratik esaslar üzerinden teşkilâtlanma görülmez. Ne kadar devlet müdahalesi olursa olsun, esas özel teşebbüsçü (kapitalist) karakterini muhafaza eden Batı ekonomilerinde istihsalin düzenlenmesi, kontrolü ve yürütülmesi işine istihsalde fiilen çalışanlar, yani fabrika ve büro işçileri katılmazlar, bu konuda ne doğrudan doğruya işletmelerde, ne de merkezî iktidar yolu ile ekonominin bütününü düzenlemede söz ve karar sahibi değillerdir. Batı demokrasilerinin temel çelişmesi, kapitalizm-sosyalizm dâvasının düğümlendiği nokta da budur.

İhtilâl, karşı ihtilâl, askeri hükümet darbelerinin yer aldığı az gelişmiş memleketler ise eski sınıf düzeni bozulmuş, bir yenisi ise istikrara kavuşamamış toplumlardır. Sosyal sınıflar ekonomide, istihsal münasebetleri sisteminde, farklı yerler alan nüfus gruplaşmalarıdır; sınıflar arası münasebetlerin, düzenin, dengenin şu veya bu durumda olması ekonomik durumun şu veya bu durumda olmasının, neticesidir. "Az gelişmiş" denilen memleketler arasında önemli farklar bulunmakla beraber hepsinin temel ortak bir vasfı vardır: Eski ekonomik-sosyal düzenleri bozulmuş, ama tamamen tasfiye olunmamıştır; kapitalist istihsal sistemi baş göstermiş, şu veya bu derecede gelişmiş, ama bütün ekonomiye hâkim olacak duruma gelmemiştir. Bu durumda ne eski düzenin artığı toprak bey veya ağaları sınıfı, ne de yeni ticaret ve sanayi sermayedarları sınıfı ekonomiye ve topluma tam hâkim olabilecek ve kendi istihsal sistemlerine göre toplumu kalkındıracak güçte değillerdir. Ağır hayat şartları, ekonomik sıkıntılar ve bu tarihsel çağın demokratik, halkçı eğilimi halk kütlelerini farklı derecelerde uyandırmış, onları sömürülmiye, ezilmeye karşı direnir hale getirmeye başlamıştır: Ama bu halk kütleleri henüz, sosyal-ekonomik meselelerin kendileri yararına çözümlenmesini, mutlak zorunlu olan toplumsal kalkınmanın sosyal adalet içinde yapılmasını sağlıyacak, devleti bu yolda etkileyecek, çıkarcı sınıfların direnişine karşı koyabilecek kadar güçlü değildir.

İktidarların Yönünü Çizen Etkenler

Toplum için hayati önemdeki ekonomik-sosyal meselelerin olumlu bir şekilde çözümlenmesinde sosyal sınıfların bu güçsüzlüğü ve bunun doğurduğu siyasî istikrarsızlık, hükümet darbeleri [ve] askerî müdahaleler için elverişli bir ortamdır. Böyle bir ortamda ordu, toplumun diğer müesseselerinden farklılaşmış muhtar (ama bağımsız değil) bir müessese olarak silâhlı kuvvetiyle duruma müdahale eder; söz konusu ortam değişmedikçe de bu çeşit müdahaleler tekrar edebilir. Orda ya mevcut sosyal sınıflardan birini tutarak kuvvet dengesine müdahale eder, ya da kendini tarafsız ve bağımsız görerek ve böyle hareket etmek niyetiyle iktidarı alır, ama her iki halde de iktidar bir kere teşekkül ettikten sonra bu iktidar toplumda mevcut gerçek kuvvetler dengesinin ağırlık merkezine göre işler. İktidarın yönünü çizen baştakilerin kişisel niyet ve düşüncelerinden ziyade (bunların da bir etkisi olmakla beraber), sosyal sınıflar arası kuvvet dengesi durumudur.

İktidara nasıl geçileceği, iktidarın nasıl el değiştireceği her toplumun kendi tarihsel şartlarına bağlıdır. Ama değişmez gerçek şudur: Halk kütleleri kendi hak ve menfaatlerinin şuuruna varıp teşkilâtlı bir suretle siyasî mücadeleye girmedikçe, iktidarı etkilemediği, denetlemediği, iktidara katılmadığı müddetçe o iktidar halktan yana ve halk için bir iktidar olamaz. Halkçı bir idare halkın iktidara geçtiği veya hiç değilse iktidarı kuvvetle etkiliyebildiği bir idaredir ancak.

Anayasamızın Verdiği İmkânlar

Yukarıda belirttiğimiz toplumsal ortam bugün bizde mevcuttur: Bunun için bir ihtilâl olmuş ve onu yeni askeri müdahale teşebbüsleri takip etmiştir. Mevcut Anayasamız bu ortamı kanuni, demokratik mücadele yolundan değiştirmek, sosyal sınıflar arası münasebetlerde emekçi halk kütlelerini ağır bastırarak üst sınıflar karşı-

sında halkı politik bir güç haline getirmek, böylece halk yararına bir denge sağlamak imkânını vermektedir. Anayasa bugün tam ve eksiksiz uygulanmıyorsa halk kendi hak ve menfaatlerine sahip çıkamadığından, sesini yeteri kadar duyuramadığından memleket işlerinde söz ve karar sahibi olamadığındandır. Bu olduğu gün gerekli reformların yapılması, sosyal adalet içinde kalkınmanın gerçekleşmesi için elverişli ortam meydana gelmiş olur. Anayasamız, getirdiği ilkeler ve koyduğu hükümlerle böyle bir demokratik gelişme imkânını vermektedir. Buna hayali, kâğıt üstünde kalmıya mahkûm bir imkân da denemez, çünkü bu anayasa gökten inmedi, bizim tarihsel gelişmemizin neticesi olarak bizim şartlarımızdan doğdu. Demek ki bizim toplumumuzda şu veya bu ölçüde ve kuvvette, ama gerçek, bir dayanağı var.

Şimdi yapılacak iş bu dayanağı genişletip kuvvetlendirmektir. Bunun için de halktan yana aydınların ve gençliğin yapmaları gereken şey, halk kütlelerini Anayasanın getirdiği hak ve hürriyetlerin şuuruna vardırarak ortak meseleler etrafında türlü şekillerde teşkilatlandırmak. Özellikle, diğer sınıf partilerinin tesirinden kurtarıp kendi partisi saflarında toplamak ve böylece halkın sosyal-siyasal gücünü artırmaktır. Anayasamız buna hukukî imkân veriyor, ama her imkân gibi bu da kendiliğinden gerçekleşmiyecektir. Mevcut iktidarı, yapılan işleri tenkit etmek de yetmez. Bu her şeyden önce demokratik teşkilâtlanma. Öncelikle siyasal teşkilâtlanma işidir. Anayasamızın getirdiği, memleketin demokratik yoldan gelişmesi imkânı gerçekleşecek mi, kayıp mı olacak? Bu sualin cevabı halktan yana aydınlarımızın toplumsal vazife şuuruna, gayretine, fedakârlığına ve emekçi halk kütlelerimizin mücadele azmine ve gücüne bağlı olacaktır.

Sosyal Adalet, Sayı 13, Haziran 1963

Mutlu İşçi Efsanesi

Geçenlerde elime Amerika'da yayınlanmış bir kitap geçti. Sosyoloji derslerinde yardımcı kitap olarak kullanılan cinsten. Sosyolojiyi ilgilendiren konularda tanınmış bilgin ve yazarların yayınlarından alınmış parçalar sistemli bir şekilde verilmiş. Kısacası, sol propaganda ile ilgisi olmıyan bir ders kitabı. Baskısı 1961. içinde "Mutlu İşçi Efsanesi" adlı bir yazı var (*). Batı'nın en zengin memleketi olan Amerika'da, Amerika'nın en zengin, gelişmiş sanayi kollarından biri olan otomobil sanayiinde işçilerin durumunu anlatıyor.

Bu yazıyı okuyunca aklıma hemen, bizde, işçi haklarından yana görünen bazı aydınlarımızın ve egemen çevrelerimizin işçi meseleleri konusundaki tutumları, ileri sürdükleri iddialar geldi. İşçi sınıfının artık daha fazla baskı altında tutulamıyacağı, işçi haklarının hiç değilse bir derece tanınması gerektiği zorunluğu anlaşılınca işçilerin önüne Batı sendikacılığı, özellikle Amerikan sendikacılığı örnek olarak sürülmiye başladı. İşçilerimizin ve onunla birlikte diğer bütün emekçi kütlelerin siyasal bakımdan şuurlanıp teşkilâtlanmasını, emekçilerin hak ve menfaatlerini gerçekten savunan bir partinin iktidara seçilmesini önlemek için, sendikacılık hareketi ile toplu sözleşme ve işçilerin mevcut partileri kendi açılarından değerlendirerek destekleyip desteklememeleri biricik çıkar yol olarak gösterildi ve gösteriliyor. Batı'da artık sağ-sol, liberal-sosyalist ayrımı anlamını kaybetti, sınıf mücadelesi ortadan silindi, sınıflar arasında keskin farklar yok oldu; Batı'da işçi artık refaha ermiş, halinden memnun, mutlu bir ömür sürüyor, deniliyor. Bu görüşü işçi meselelerinin resmi sorumlusu Çalışma Bakanı Bülent Ecevit de paylaşıyor. "İşveren" dergisinin birinci sayısında çıkan yazısında uzun anlatmıştı bunları.

Bu bakımdan, yukarıda sözünü ettiğim yazıyı kısaca özetlemenin bizim için de faydalı ve ilginç olacağını düşündüm.

"Umumiyetle orta sınıf adamı, özellikle de orta sınıf aydını, işçiyi sanki bulutlar arasından bakıyormuş gibi, belirsiz bir şekilde görüyor" diyor yazar. Orta sınıf aydını işçi konusunu ele aldığı zaman da farkına varmadan kabul ettiği iki görüşten hareket ediyor: 1) Posta güvercini gibi, işçi denilen insan tipi de artık ortadan kalkmaktadır veya, 2) Şayet halâ ortalarda görünüyorsa, bizlerden hemen hiç farkı yoktur; o da orta sınıf benzerleri gibi semiz, halinden memnun, biraz kendisini beğenmiş ve biraz tedirgindir. Kısacası, işçi sınıfı orta sınıf gibi kazanıyor, seçimlerde oy'unu orta sınıf gibi kullanıyor, orta sınıf gibi giyiniyor, orta sınıf gibi hayal kuruyorsa, artık işçi, işçi olarak mevcut değildir. "Ama" diyor yazar, "bir şey var ki onu işçi orta sınıf insanı gibi yapmıyor: işçi, işçi gibi çalışıyor."

Sonra yazar işçinin çalışma şartlarını sıralıyor. Kendisi yazar olduğu halde çeşitli zamanlarda sanayi işçisi olarak çalışmış. Son 1956'da çalıştığı sırada otomobil fabrikalarında durumu kendi gözlemlerine dayanarak özetliyor. Hatırlatmak lâzım ki, Amerikanın otomobil sanayii işçileri en refaha erişmiş işçiler arasındadır ve çeşitli

işkolları arasında ücretler ve iş şartları bakımından büyük farklar vardır. İşte yazarın gözlemleri:

Ortalama olarak bir otomobil işçisinin saatlik ücreti iki doların biraz üstündedir. Otomobil Sanayi Sendikasının yirmi yıllık çetin mücadelesinden sonra işçinin aldığı bu para yine de "geçindirecek kimsesi olmayan, tecrübesiz, yarı okumuş kolej mezunlarına işe ilk başlarken verilen maaştan daha düşüktür." Vergi, sosyal sigorta ve daha başka kesintilerden sonra otomobil işçisinin eline geçen haftalık ücret tutarı yetmiş doların biraz üstündedir. Bu ise orta sınıf kazançları ile mukayese bile edilemez.

Türk parasına çevrilince yüksek bir gelir görünen bu haftalık ücret için yazar, (Gelirlerin gerçek değeri o toplumdaki hayat şartlarına göre ölçülür elbet) "1950 ortalarında bir ailenin böyle bir gelirle nasıl geçinebileceğini sormak daha isabetli olur" diyor. İşçi ailelerinin nasıl geçindiklerini de şöyle anlatıyor:

Bir kere fazla mesai yapmak fırsatı çıktı mı işçi bunu kaçırmıyor. Hiç bir otomobil şirketi yılda elli hafta devamlı iş garanti edecek durumda olmadığından, istihsalin canlı olduğu mevsimlerde işçiler birbiri ardına haftalarca günde dokuz, on, on bir, hatta çoğu zaman on iki saat çalışırlar. Bununla da kalmaz, geçindirecek aileleri varsa boş zamanlarında bir başka iş de yaparlar. Tamir işleri, satıcılık, şoförlük, inşaat işçiliği bu boş zaman işleri arasındadır.

Bu da yetmez, taksitle aldığı eşyanın borcunu ödemek için ailenin diğer fertleri de çalışır. "Bugünkü tipik işçi ailesini erkeğin kazancı geçindirmez, ailenin bir kaç nesilden ayrı ayrı fertleri gelirlerini bir araya koyarak ihtiyaçları olan -veya tesir altında bırakılarak ihtiyaçları olduğuna inandırılmış bulundukları- şeyleri satın alırlar."

İşçinin ve ailesinin böyle, bir geçim için seferber olmaları onları hem vücutça, hem de ruhen yıpratır. Yazara göre bu mesele, üzerinde araştırmalar yapılmaya değer bir konudur.Zaten başka bir müşahedesi de işçinin nasıl yıprandığını gösteriyor. "Tezgâh başı genç nesil ister" diyor; otuzbeşi geçtinizse iş bulmakta güçlük çekersiniz. (Zaten otomobil sanayiinde yaş haddinin kırk olduğu en azından yirmibeş senedir biliniyor).

Ama otomobil işçisi orta sınıf hayat standardına erişmek, otomobil, çamaşır makinesi, televizyon ve benzerlerini alabilmek için böyle didiniyor, diye itiraz olunabilir. Olsun. Bunları, ve hatta düpedüz lüks eşyasını, zaruri ihtiyaçlar gibi gösterip satın aldırmak için her türlü reklâm ve propaganda tekniğini kullanan kimlerdir? Bundan kimlerin çıkarı vardır? Sonra, bu yeri ihtiyaçları karşılamak çabası Amerikan işçi ailesine neye mal olmaktadır? Orta sınıf aydınının bunları düşünmesi gerekir.

Ve nihayet, işçi için işçi olmaktan kurtulmak, müstakil iş sahibi olmak imkânları kalmamıştır. İşçilikten idari kadrolara atlaması da imkânsız. Bu yoldaki ümitler genişleyeceğine daha da daralmış ve ardında bir tevekkül tortusu bırakmıştır. İşçinin ümitleri şimdi ücretlerin yükselmesi, iş şartlarının düzelmesi, işin devamının garantisi gibi tedbirler üzerinde toplanmakta, çok genç işçiler bile, bütün iyimserliklerine rağmen, sosyal merdiveni süratle tırmanmak, üst sınıflara geçmek ümidi beslememektedir. Amerika'da, otomobil sanayii gibi en refahlı bir sanayi kolunda hâlâ iş şartlarının düzelmesinden söz etmeyi okurlarım hayretle karşılayabilirler, ama bizim yazar şöyle diyor: "İşçiler on iki dakikalık dinlenme zamanında oturacak bir yer

bulamadıkları iş yerlerinde çalışmaktan bıkmışlardır. Bir gün gelecek -ümid ederiz-, 1950 yıllarında, imalât parçalarının hareketi ve depolanması için mükemmel tesisleri olan, ama dinlenen işçinin yangın musluğu, ambalaj sandığı veya kirli ve yağlı aptesane merdiveninden başka oturacak bir yer bulamadığı yeni fabrikalar yapılmış olduğuna şaşacağız."

Kurtulmak ümidini kaybettiği işini ise işçi sevmemektedir. "İşçinin işine karşı tavrı, nefret, utanç ve tevekkül karışımı bir histir". Bu, sosyologların sandığı gibi, işçilik hor görüldüğünden, işçinin sosyal mevki (statü) arzusundan dolayı değildir. "Bir insanı, aklını kullandırtmayan, sonsuz, sersemletici, terletici, pis, gürültülü, bütün gücünü tüketen, yarını şüpheli ve hemen hiç bir ilerleme ümidi olmayan bir işten nefret ettiren şey sadece sosyal statü hırsı değildir." "Fabrika işi insanı alçaltıcı bir iştir, hakikat düpedüz budur. Hayatının bir mânâsı olmasını istiyen her insan için alçaltıcıdır ve bu hakikati artık böylece görmek zamanı gelmiştir."

Bu son nokta, kapitalist istihsalin işçinin şahsiyeti üzerindeki tesiri, istismar meselesinin bir başka cephesidir ki, bu konu üzerinde henüz bizim memleketimizde hiç durulmuyor; çünkü sadece geçinebilmek ve en basit işçi haklarının elde edilebilmesi o kadar ağır basıyor ki bu meselelere sıra gelmiyor. Ama işçilerin gerçekten mutlu bir hayata kavuşabilmeleri için kişiliklerini bütünlüğünde geliştirebilme imkânlarını bulmaları, toplumda yükselme, ilerleme yollarının onlara açık olması şarttır.

Kaldı ki yukarıda anlatılan durum en gelişmiş bir Batı memleketinin en zengin bir sanayi kolundaki durumdur. Oysa işçi sınıfı için de ücretler ve hayat standardı bakımından büyük farklar vardı. İmtiyazlı durumda olan otomobil sanayiinin işçisi böyle olursa diğerlerini varın siz kıyas edin. İkincisi, Batı'da işçi sınıfının durumunun yükseldiği ileri sürülürken, yalnız devamlı iş bulmak talihine kavuşmuş işçilerin durumuna değil, iş arayıp da bulamıyanların, veya artık ıskartaya çıkarılmış ihtiyar ve hasta işçilerin, toplumda bir yer edinemeyip de bir tortu gibi toplum yapısının dibine ve dışına çöken nüfusun, hasılı toplumun iş gücü yedeğini teşkil eden bütün alt tabakaların durumuna bakmak gerekir. O yaman emekçi kütlelerin hayat tablosu daha da kararır, sönükleşir. Bir üçüncü nokta, Batı'da emekçi kütlelerin hayat seviyesinde 10. yüzyıla kıyasla kaydedilen yükselme bizim gibi az gelişmiş memleketler emekçilerinin yoksulluğu pahasına elde edilmiştir. Batı'daki durumu sadece o memleketlerin kendi iç şartlarına göre değil, dış memleketlerle, dünyanın geri kalmış ülkeleriyle olan münasebetleri çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Batı'dan kovulan yoksulluk gelip az gelişmiş memleketlerde çöreklenmiştir:

Bir nokta daha var. Batı'daki gibi bir sendikacılık hareketi oradaki gibi bir toplum düzeni içinde, ona bağlı ve onun bir parçası olarak gelişmiş ve bugünkü duruma varmıştır. Şartları, düzeni büsbütün başka olan bir toplumda; meselâ bizde, sendikacılığın aynı sekilde gelişip aynı sonuçlara varacağını sanmak bir hayal olur. Bizdeki gelişmelerin farklı bir yönde olacağı şimdiden beliriyor.

(*) Swados, Henry, "The Myth of the Happy Worker", Society Today and Tomorrow, Readdings in Social Science, 1961.

Sosyal Adalet, Sayı 18, Temmuz 1963

Önceleri mesele bir serbest seçim meselesi olarak konuldu. Seçimler serbestçe yapılır, oy sandıkları müdahaleden, hileden hurdaden kurtarılırsa "milletin iradesi tecelli" edecek, demokrasi gerçekleşmiş olacaktı. Sonra görüldü ki, serbest seçimle gelen iktidar da milletin çoğunluğunun ihtiyaç ve çıkarlarına karşı davranışlarda bulunabiliyor, kuvvetli bir muhalefete rağmen tek parti idaresiymiş gibi keyfi baskı hareketlerine girişebiliyor. O zaman ortaya "hukuk devleti" terimi atıldı. Kanunlarda değişiklikler yapılacak, mahkemelerin bağımsızlığı sağlanacak, hükûmetin daha iyi denetlenmesi için bir ikinci meclis kurulacak, ilh., böylece iktidarın demokratik hak ve hürriyetlere, kanunlara saygılı bir hukuk devleti olması sağlanacak, demokratik rejim gerçekleşecekti. 27 Mayıs hareketinden sonra bu anlayışla yeni Anayasa yapıldı. Bu, demokratik gelişmemizde gerçekten olumlu bir adımdı. Hukuk devleti anlayışına göre mevcut kanunların da Anayasaya uyacak şekilde değiştirilmesi, büyük halk çoğunluğunun demokratik hak ve hürriyetlerden faydalanır hale getirilmesi ve hukuk devletinin fiilen yürürlüğe girmesi için bir takım köklü reformların yapılması gerekliydi; Anayasa da buna imkân veriyordu. Ama işler bu safhaya gelince yine durakladı. Dört yıl geçtiği halde ne anti-demokratik kanunlar temizlendi, ne de reformlar yapıldı.

O zaman, demokrasi üzerine yazılarda "biçimsel demokrasi", "gerçek demokrasi" ayrımı yapılmaya başlandı. Aşağı yukarı hepsi de aynı sosyal sınıfları, çıkar çevrelerini temsil eden siyasî partilerin "oy avcılığı" usulleriyle politik eğitimden yoksun halkın oylarını alıp bir seçimde birinin, bir başka seçimde öbürünün iktidar sandalyesine geçmesiyle demokrasi olmazdı. Bu demokrasiyi sadece bir şekil olarak, dış kabuğu ile alıp uygulamak demekti. Ancak halktan yana bir iktidar demokrasiyi ve reformları gerçekleştirebilirdi. Tartışmalar derinleştikçe, özellikle memlekette yeni yeni olaylar geliştikçe, meselenin bir "kadro" meselesi olmadığı, halktan yana bir iktidarın ancak halkın kendi iktidarı olabileceği görüşü üstünlük kazanmıya başladı. İşçilerimizin bağımsız olarak kendi öz partilerini kurmaları ve toplumcu aydınlarla öbür emekçi sınıf ve tabakaların gittikçe artan sayılarda bu partiye katılmaları ve partinin bütün engellemelere rağmen kaydettiği ilerleme artık bu görüşün tuttuğuna delildir.

Bununla beraber demokrasinin nasıl gerçekleşeceği meselesinin ve gerçekleşmesinde halk kütlelerinin oynıyacağı rolün tam mânasiyle anlaşıldığı da henüz söylenemez. Daha ince, daha az belirgin olmakla beraber çok önemli bazı ayrımlara dikkat etmek gerek. Bu ayrımlardan birincisi, emekçi halkın bağımsız olarak kurduğu, katıldığı, etrafında toplandığı bir partinin, yalnız amaçları ve üyelerinin niteliği bakımından değil, uyguladığı politik teşkilâtlanma ve mücadele usulleri, yürüttüğü "particilik" bakımından da diğer partilerden farklı olmasıdır. Halkın kendi öz partisini, yani kendi kendisini iktidara getirmesi, veya parlâmentoya bir muhalefet grubu

halinde girmesi seçim yolu ile olacağına göre, elbette seçimlerde oy kazanmak başarılması başta gelen işlerden biridir. Ama mesele, ne yapıp yapıp kabil olduğu kadar çok il ve ilçede şeklen olsun parti teşkilâtı kurup, seçimlerde duygusal nutuklar çekmek, mahallinde ve merkezde bir takım nüfuzlu kimselerle kombinezonlar yapmak, parlâmentoda kulis faaliyetlerine girişmek gibi bilinen politika oyunları ile oy kazanıp biran önce iktidarı almak, sonra da parti programını uygulayıp "halk yararına işler" yapmak gibi anlaşılırsa, bunun "biçimsel demokrasi"den ve "halka rağmen halk için" yukarıdan aşağıya yürütülecek bir halkçılık anlayışından pek farkı kalmaz. Şüphesiz, mevcut somut şartlar altında realist bir politika yürütebilmek, elle tutulur sonuçlar alabilmek için gerektiğinde yukarıda sayılan çeşitten faaliyetlere de "istersek esefle, diyelim" prensiplerden fedakârlık etmemek ve halkı asla aldatmamak şartiyle bir ölçüde girişilebilir. Ama emekçi halkın kurduğu, katıldığı ve etrafında toplandığı, gerçekten halktan ve köklü reformlardan yana bir partinin asıl ödevi, halkı memleket ve dünya meselelerinde aydınlatmak, eğitmek, kendi hak ve hürriyetlerine sahip çıkarmak ve onların bilinçli oyları ile iktidara gelmektir. Halk cahildir, politik eğitimden yoksundur anlamaz, onun bugünkü tutkularından, saplantılarından biz de faydalanalım demek (nasıl olsa biz halktan yana değil miyiz, gerekçesiyle), hem halka inanmamak demektir, hem de çok tehlikeli bir yola, fırsatçılık (opportunisme) yoluna kaymak demektir. Halk anlar, yeter ki nasıl anlatılacağı bilinsin. Üstelik kendisinin "adam yerine" konulup hakikatlerin kendisine anlatılmasından, aklına ve kişiliğine güvenilmesinden memnun olur ve memleketin kalkınması yolunda kendisinden beklenilen çabayı, fedakârlıkları seve seve yapar. Fırsatçılığa gelince, bu bir taktik değildir. taktik, prensiplerden ve hakikatten fedakârlık etmeksizin, mevcut somut şartlar altında prensipleri uygulamanın ve hakikati belirtmenin en uygun şekillerini bulmaktır. "Amaç, kullanılan vasıtaları meşru kılar" hükmü, bilime dayanan gerçekten halkçı, devrimci bir partinin asla iltifat etmiyeceği bir düşüncedir.

Üzerinde durulması gereken ikinci ayrım, emekçi halkın kurduğu, katıldığı ve etrafında toplandığı bir partinin ve genellikle toplumcu ilerici kuvvetlerin mücadeleci olmaları zorunluğudur. Anayasa teminatı altında demokratik seçimler yolu ile iktidara gelmek mücadelesiz olmıyacaktır. Bu mücadele zorunluğu nazarî bir takım gerçeklere de dayanıyor, somut şartların gereği olarak beliriyor. Anayasa ve kanunlara aykırı olduğu halde, bugün gericiler geniş teşkilâtlı, aktif bir mücadele yürütüyorlar. İlerici kuvvetler için maalesef aynı şey söylenemez, oysa onların da en az gericiler kadar, aslında onlardan da çok fazla bilinçli, teşkilâtlı ve mücadeleci olmaları gerekir. İlerici kuvvetlerin, halk kütlelerinin, bir an önce politik bir etken haline gelebilmeleri için, hem kendi partilerini güçlendirip genişletmeleri, hem de ilerici amaçlara yöneltilmiş çeşitli dernekler halinde teşkilâtlanıp güçbirliği ederek, parti etrafında bir kümelenme meydana getirmeleri gecikmeye gelmez bir zorunluktur. Sosyal hareketler, en aktif bir çekirdek etrafında gittikçe genişleyen halkalar halinde, kümelenmeler şeklinde, gelişip yürürse en etkin ifadesini bulmuş olur.

Halk kütlelerini eğitmek, uyarmak, politik bir güç haline getirmek, ilerici aydınları ve gençliği demokrasiyi gerçekleştirme hareketine kazanmak, sadece, propaganda yayınları ve faaliyeti ile olmaz; bu yetmez. Somut meseleler üzerinde, somut amaçlara yönelmiş mücadele hareketlerine girmek ve sokmakla olur. Memleketin

içinde bulunduğu durum köklü reformların yapılmasını kapıya getirip dayadıkça, kapıları açılmıya zorladıkça, ve iktidar, objektif şartların ve halkın uyanmışa başlamasının baskısı ile reformları kıyısından köşesinden olsun ele almak gereğini duydukça, gericilik daha da baş kaldıracaktır. Gericilik hareketlerinin son zamanlarda hızlanması ve şiddetlenmesi bir tesadüf değildir. Ticanilik, nurculuk ve benzerleri hareketlerin altında politik ve ekonomik gericilik yatmaktadır ve birincilerini bir amaç olarak kullanmakta ve daha fazla kullanmak için de fırsat kollamaktadır. Bu durumda memleketin ilerici kuvvetleri ve kişileri yalnız devleti tenkit edip onun zorla gericilik hareketlerini bastırmasını, reformları yapmasını beklemekle yetinemezler. Devleti, reformların yapılması yönünde etkiliyen ve seçimlerde kazanıp doğrudan doğruya hükûmet sandalyesine oturabilecek politik güç olmalıdırlar. Bunun için de teşkilâtlanmak ve mücadele etmek şarttır.

Bu noktada bazı kötü niyetli kişiler "Mücadele de ne demek, ihtilâl hareketi mi yâni?" diyeceklerdir. Hayır, yazdıklarımın altında boşuna başka maksatlar aramasınlar. İhtilâller, belirli şartlar altında başka toplumlarda da, bizim toplumuzda da yer almış bir sosyal gerçektir. Anayasamız, meşruluğunu kaybetmiş iktidara karşı halkın direnme hakkını kabul etmekle, ihtilâllerin belli durumlarda meşruluğunu da kabul etmiş oluyor. Ama bugün Türkiye'de bir ihtilâl durumu yoktur. Bir karşı-ihtilâl, gerici bir darbe tehlikesi vardır. 1961 Anayasası, halk kütlelerinin memleketin politik hayatında bir güç haline gelmesine, memleketin idaresinde söz ve karar sahibi olmalarına, toplum yapısında köklü reformların yapılmasına hukuk bakımından imkân vermektedir. Ama çıkarları bugünkü durumun sürüp gitmesine bağlı gerici çevreler ve kuvvetler Anayasa ilkelerinin ve bu amaçlara yönelmiş hükümlerinin tastamam uygulanmasını çeşitli yollardan engellemektedirler. İlerici kuvvetlerin yapacağı; Anayasa teminatı altındaki temel hak ve hürriyetlerin yaşanan hayatta gerçekleşmesi, köklü reformların yapılması uğrunda demokratik yollardan mücadeledir. Kapitalist olmayan yoldan, demokratik bir rejim altında kalkınma yolunu seçmiş bütün az gelişmiş ülkelerde ve bu arada bizde, devrimci bir demokrasi anlayışı ve uygulaması gerekmektedir. Devrimcilikte iki unsur vardır: Birincisi toplumun yapısında köklü dönüşümlerin gerçekleştirilmesi ve toplumun kendi sosyal kanunlarına göre gelişme ve kalkınması yolunun açılması; ikincisi, emekçi halk kütlelerinin, ilerici aydınların ve gençliğin de katılması ile, teşkilâtlı, aktif bir politik güç haline gelmesi, toplum düzeninin her kesim ve kademesinde etken, denetleyici olabilmesidir. Bu iki unsur birbirine bağlıdır: İkincisi gerçekleştirilmeden birincisi başarılamaz. Bu, devrimci bir demokrasi anlayışıdır. Bu anlayışa göre demokrasi, sadece mevcut sosyal sınıflardan hangisinin, kendi partisi yolu ile iktidara geçeceğini tâyin eden pasif bir oylama sistemi değil, toplum yapısının halk kütlelerinin ve diğer ilerici tabakaların teşkilâtlı politik aksiyonu ile halk yararına değiştirilmesi ve uygarlık yolunda ilerletilmesi aracıdır. 1961 Anayasası, bu değiştirme ve geliştirme için gerekli temel hukuk düzenini getirmiştir. Toplumun ilerici kuvvetlerine düşen ödev, bu hukuk düzenini yaşanan hayata aktarmak, bütün kapsamı ile tastamam ve eksiksiz gerçekleştirmektir.

Sosyal Adalet, Sayı 2, Mayıs 1964

Kalkınma ve Ulusal Dış Politika

Kıbrıs buhranının ve bununla ilgili olarak genellikle dış politika konularının gazetelerin birinci sahifelerinde yer almasına ve bu konularda halkoyunun çok hassas bir hale gelmiş bulunmasına rağmen, ekonomik meseleler önemini muhafaza etmekte, hattâ daha da artırmaktadır. Yılbaşından beri içine girilmiş bulunan ekonomik durgunluk devresinin Kıbrıs buhranının geçici bir sonucu olmadığı üzerinde uzmanlar birleşmektedirler. Bu, kalkınmanın dayandırıldığı temel görüşlerin, uygulanan usullerin yanlış olmasının kaçınılmaz sonucudur; özel sektör eliyle kalkınma politikasının iflasıdır.

Kalkınmanın doğru yola konulabilmesi için iki temel şart vardır: Birincisi politik, ekonomik ve mali bütün dış münasebetlerde sadece ve sadece milli menfaatlere göre ayarlanmış, bağımsız bir dış politikanın yürütülmesi. İkincisi, içte köklü dönüşümlerle ekonomik-sosyal yapının değiştirilmesi, halktan yana demokratik bir devletçilikle kalkınma yoluna girilmesidir. Kalkınmanın bu iki temel şartı birbirine bağlıdır ve birbirini karşılıklı etkiler.

Bunun için ne yapmalı? Her şeyden önce gerçekten demokratik bir ortamın yaratılması, yani Anayasa ilkelerinin ve getirdiği hak ve hürriyetlerin tastamam ve eksiksiz uygulanması gerekir. Bugünkü hâkim sınıfların ve onların etkilediği iktidar çevrelerinin bunu kendiliğinden yapacağını beklemek boş bir hayaldir. Dış münasebetlerde bağımsız politikayı, içte gerekli reformları ve halktan yana bir devletçilikte kalkınmayı halk kitlelerinin demokratik iktidarı gerçekleştirebilir ancak. Ama o zamana kadar da mevcut iktidarı, Anayasayı tastamam uygulatmak yönünde etkilemek mümkündür ve gereklidir. Demokrasi de zaten iktidar üzerinde halkın etki ve denetimin sürekli olarak hissettirilmesi demektir bir bakıma.

Toplumsal Gelişme ve Gericilik

Gerek bütün insanlığın, gerekse bizim kendi toplumumuzun tarihsel gelişmesi demokratik toplumcu bir düzene doğrudur. Tarih, ilerici kuvvetlerden yanadır. Ama ne var ki bugün memleketteki ilerici, toplumcu kuvvetler gereği kadar örgütlenmiş ve dayanışma halinde değillerdir. Gericiler ise, tarihsel gelişmenin tersine gittikleri ve Anayasaya düpedüz aykırı faaliyetlerde bulundukları halde daha kuvvetle örgütlenmiş ve sıkı bir işbirliği halinde gibi gözükmektedirler.

Gericilik konusunda ilk yapılması gereken şey, gericiliğin gerçek niteliğinin açık ve seçik, tam doğru anlaşılması ve anlatılmasıdır. Osmanlı imparatorluğunun son devresinde batılılaşma hareketlerine girişildiğinden beri yenileşmeye karşı koyan kuvvetler ve hareketler hep şeriatı isteme, din elden gidiyor diye başkaldırma şeklinde belirdiğinden ve bu direnme hareketlerinde şeyhlerle, hocalar ön planda göründüğünden gericilik dinsel taassup, yobazlık olarak anlaşılagelmiştir. Bugün bile

gericilik genellikle dinsel anlamda anlaşılıyor; çarşaf ve bere giyme, tesbih çekme gibi halk arasında yaygın davranışlar gericilik belirtileri olarak ısrarla gösteriliyor. Bunun sonucu olarak da halk arasında yaygın davranışlar gericilik belirtileri çevrelerince gerici sayıldığı, küçümsendiği, yerildiği hissine kapılıyor. Her şeyden önce bu yanlış anlamanın ve anlaşılmanın düzeltilmesine çalışmak şarttır.

Her zaman tekrarladığımız gibi, Anayasa ilkelerinin tastamam uygulanmasını, köklü dönüşümlerin yapılmasını, sosyal adalet içinde hızlı kalkınmayı, emekçi halkın bilinçli ve örgütlü politik bir güç haline gelerek memleket idaresinde söz ve karar sahibi olması gerçekleştirilecektir. Bu demektir ki, halk, temel niteliği ile toplumda gerici bir unsur değildir ve olamaz. Zaten hem biçimde kalmayan özlü demokrasiden, toplumculuktan yana ol, hem de halkı küçümse, ondan ümidini kes! Bu, terimlerde ve düşüncede bir çelişmeye düşmek olur. Emekçi halkımız, toplumun ileriye doğru gidişinde güvenilecek, dayanılacak temel kuvvettir.

Gericilik Nedir, Kimler Gericidir?

Nedir öyleyse gericilik? Gericilikte dinsel akımların ve davranışların yeri nedir?

Temel, toplumsal gerçek değişmedir. Bütün toplumlar bazan yavaş, bazan hızlı, sürekli değişme halindedir. Toplumsal değişmenin objektif kanunları, şartları vardır, o ayrı bir konu. Yalnız şu kadarına değinelim ki, belli bir toplumda belli bir zaman bölümünde yer almakta olan değişmeler, bazı insanların, grupların zararına, bazılarının da yararınadır. Sınıflı toplumlarda bu, sınıflara göre bir ayrışma gösterir. Toplumsal değişmenin bir yandan yaratıcısı, bir yandan da yararlananı durumunda olan sınıflar ilericidir; bundan zarar gören sınıflar ise değişmeyi engelleyici, tutucu ve gericidirler. Anayasa ilkelerinin tastamam uygulanması, toprak ve vergi reformu, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma, halkın yararınadır; halk buna karşı değildir. Zaten bu köklü dönüşümleri gerekli kılan sebeplerden biri de işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik gibi halk kitlelerinin kalkındırılmamış durumudur. Halk yararına halkçı bir düzeni gerçekleştirecek toplumsal güç de halkın kendisidir.

Toplumda gerici kuvvetler nelerdir? Mevcut düzenden yararlanan, toplumsal dönüşümlerden özel çıkarları zarar görecek olan sınıf ve guruplardır; yani, bugünkü düzende ekonomik-mali gücü ve politik nüfuzu elinde tutanlardır. Anayasaya ve reformlara karşı durarak artık devrini yaşamış bir ekonomik-sosyal düzeni sürdürmeye, toplumsal değişmeyi kösteklemeye çalışıyorlar. Mutlu azınlığı teşkil eden bu çıkarcı sınıf ve çevrelerdir gerici. Çünkü gericilik toplumsal yapının değişmesini istememek, onu engellemektir. (*)

Ama bu gerici sınıf ve grupların kişileri bere, çarşaf giymezler. Nurcu, Ticanî de değillerdir. En son Fransız modasına göre giyinip plajlarda, pavyonlarda, balolarda ve tiyatroların prömiyerlerinde çok "medeni", "avrupaî" bir ömür sürerler.

Nurculuk, Irkçılık Gibi Hareketlerin Doğuş Sebepleri:

Peki, halk temel niteliğiyle gerici değildir; gerçekten, yâni ekonomik-politik anlamda gerici olanlar ise Nurcu ve benzeri değildir. Öyleyse, halk arasında dinsel nitelikte görünen sözünü ettiğimiz hareketler nasıl ve niçin meydana geliyor?

Birincisi, ağır hayat şartları altında, yoksulluk içinde bunalan halkın mesele-

lerine olumlu çözüm yolları getirilmeyince, halk çözüm yolunu, teselliyi, mistik, dinsel yönlerde arar. Bu yalnız bizde değil, bütün toplumlarda görülen bir durumdur. Hattâ gelişmiş ülkelerde bile sürekli savaş korkusu, ekonomik kriz ve işsizlik kaygısı halk kütleleri arasında bu çeşit hareketlerin, garip garip yeni mezheplerin doğmasına ve yayılmasına yol açar. Bu durum, toplumdaki hâkim, yönetici sınıf ve grupların halka, hayatını sürekli olarak iyileştirebilme, yarınından güven duyma şartlarını sağlayamamalarının doğurduğu bir karşı tepkidir; yâni hâkim sınıfların tutuculuğunun ve gericiliğinin bir sonucudur.

İkincisi, hâkim sınıflar büyük halk kütlelerine kıyasla daima mutlu bir azınlıktır. Bu azınlık ekonomik, mali ve politik gücü ne derece elinde tutarsa tutsun, çoğunluk karşısında hâkim durumunu yalnız bu güce dayanarak sürdüremez. Kendi yararına kanunlar çıkartması, mahkemeleri ve polisi ilericileri baskı altında tutmak için kullanması da yetmez. Asıl mesele şu: Her toplum düzeni, o düzeni iyi, haklı, normal gösteren ve kabul ettiren bir fikirler ve inançlar kümesi yaratır. Bir toplumsal yapı normal görevini yerine getirdiği, toplumun ilerlemesine imkân verdiği, hiç değilse fazla kösteklemediği sürece o düzeni savunan fikir ve inançları alt sınıflar, o düzende sömürülenler dahi benimser. Zaten bu fikir ve inançları halk kütleleri arasında yayacak ve tutturacak toplumsal kurumlar da düzeninin bir parçası olarak vardır. Bugünün hızla değişme halinde olan toplumlarında hâkim mutlu azınlık modern tekniğin sağladığı bütün haberleşme ve propaganda vasıtalariyle halk kütlelerini fikir, inanç ve his alanlarında da etkileri altında tutmaya çalışırlar. Toplumsal yapının değişmesi zorunlu hale geldiği, mutlu azınlık özel çıkarlarının tehlikeye düştüğünü anladığı hallerde halk üzerinde propaganda faaliyetleri şiddetlenir; yukarıda sözünü ettiğimiz cinsten mistik, görünürde dinsel hareketler desteklenir, teşkilâtlandırılır, para yardımı görür. Halkın dinsel hisleri, geleneksel dinle pek bir münasebeti olmayan düzme yeni tarikatlara, örgütlere yöneltilir, aktarılır. Maksat dinsel değil, politiktir. Dinin politikaya âlet edilişi de asıl budur; seçim propagandalarında dinsel konulardan oy avcılığı için faydalanmak bunun yanında çok basit ve yüzeyde kalan bir olaydır.

Halkın millî hislerini, geleneklere bağlılığını istismar eden ırkçı-faşist hareketler de aynı maksada yönelmiştir. Halkın ve etkileyebildikleri kadar gençliğin, dikkatini bugünün meselelerinden ve geleceğin vâdettiği gelişmelerden ayırıp geçmişe çevirme, geçmişin özlemini yaratma çabası içindedirler. Buna bağlı olarak, hamasi, şoven bir hava yaratıp halkı ve gençliği dış maceralar peşinde koşturmak, çözüm bekleyen günün temel meselelerini unutturmak amacındadırlar. Bu meselelere değinmek kaçınılmaz olduğu hallerde de toplumculuktan aktardıkları bir takım sloganları, terimleri tekrarlarlar, ama gerekli köklü dönüşümlerin yapılmasına, toplumsal yapının halk yararına değiştirilmesine hiç yanaşmazlar. Hem bu düzen böylece devam edecek, hem memleket kalkınacak, "halkın ıztırabı" dinecek! Hitler ve ortakları da aynı taktiği kullanmamışlar mıydı? Onlar kendi hareketlerine "sosyalizm" adını bile takmaktan çekinmemişlerdi. Sadece başına "milli" kelimesini eklemişlerdi. "Milli olmak fena mıydı? Ama iktidara geçtikten sonra bu "milli sosyalizmin" ne menem bir belâ olduğunu Alman ulusu da öğrendi, bütün dünya da. Ne var ki bu öğreniş çok pahalıya mal oldu.

Gericilik ve Yabancı Çevreler

Birbirine bağlı olan bu görünürde dinsel, sözde milliyetçi, aslında gerici-faşist hareketler sadece içteki çıkarcı hâkim çevrelerce desteklenmekle de kalmıyor. Yabancı sermaye çevreleri, emperyalist devletler, bütün az gelişmiş memleketlerde bu çeşit gerici hareketlerden yanadır. Azgelişmiş memleketlerin çıkarcı hâkim sınıfları yabancı sermaye ile işbirliği halindedir. Hindistanda Müslüman-Hindu ayrılığı uzun süreler İngiliz imparatorluk politikasının işine yaramıştı, hâlâ da yarıyor. Güney Vietnam olayları bu bakımdan ibretle izlenmeye değer. Bizde de, meselâ Nurculuğun, dışarıda bir merkezden veya merkezlerden desteklendiği ısrarla söyleniyor.

Bizdeki gerici hareketleri ve örgütleri değerlendirirken bunların, sadece, Anayasanın bugün tastamam ve eksiksiz uygulanmasını ve köklü dönüşümlerin yapılmasını önlemek amacına hizmet ettiklerini belirtmek yetmez. Bu hareketler ve örgütler ilerisi için büyük bir tehlike işaretidir. İç ve dış özel çıkarcı çevrelerin gerekli gördükleri anda bunları iç direnme, kargaşalık çıkarma, demokrasiyi yoketme vasıtaları olarak kullanmaktan da çekinmiyecekleri asla gözden kaçırılmamalıdır.

Bu durumda memleketin ilerici, toplumcu örgüt ve kişilerine büyük ödevler düşmektedir. Birincisi, sıkıca örgütlenmeli, aralarında iş ve güçbirlliği etmelidirler. İkincisi, halkı uyarıp aydınlatmalı, gerici çevrelerin ideolojik etkisinden onu kurtarmalıdırlar. Üçüncüsü, demokratik hak ve hürriyetleri cesaretle kullanarak iktidarı, Anayasayı tastamam uygulamak ve bütün dış münasebetlerde milli menfaatlere göre ayarlanmış bir dış politikaya dönmek yönünde etkilemelidirler.

(*) Burada gerici ve tutucu ayrımı yapmayı lüzumlu görmüyorum. Gerici terimini, "toplumu geriye götürmek isteyen" değil, "toplumun geri kalmasına sebep olan" anlamında kullanmak daha doğrudur. Bugün Türkiyede saltanatın ve halifeliğin geri gelmesini istiyenler, Fransada kırallığın özlemini duyanlar bulunabilir. Ama bunların gerçekleşmesi artık o kadar imkânsızdır ki, toplum kuvvetleri dengesinin incelenmesinde ciddi, önemli bir yerleri yoktur. Kaldı ki, bu dar anlamda gericilik de aslında, mevcut temel düzenin devamını daha iyi sağlıyabilmek amacına hizmet etmektedir.

Sosyal Adalet, Sayı 7, Ekim 1964

Yakın Tarihimizde Yönetici-Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz

Son yıllarda, en azından yüz elli yıllık bir Batılılaşma ve kalkınma çabasından sonra neden bir türlü başarıya ulaşılamadığı konusu üzerinde ısrarla durulmıya başlandı. Bu meselenin bir parçası olarak da, sultanlık idaresine ve emperyalizme karşı bir halk hareketi niteliğinde başlamış ve yürütülmüş olan Millî Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yönetici kadronun nasıl olup da halktan koptuğu zihinleri kurcalıyor. Gerek Osmanlı imparatorluğunun ekonomik-sosyal yapısı, gerekse bu yapıda sözü geçen sürede meydana gelen değişiklikler üzerinde derinliğine ve genişliğine bilimsel araştırmalar yeteri kadar henüz yapılmış değil, ama konu temel çizgileri ile biliniyor. Diğer taraftan, belki bu bilimsel incelemeler kadar yapılması önemli bir iş daha var ki, o da, meselenin doğru konup doğru formüle edilmesidir. Genellikle bilimsel araştırmalar ve metodoloji ile uğraşanların bildiği gibi, "meselenin konuluşu" en önemli ilk adımdır; mesele doğru konulmazsa, somut olaylar üzerinde araştırmalar ne kadar geniş ve ayrıntılı da olsa doğru sonuçlara varılamaz. Bütün bilim kolları için bu böyledir. O kadar ki, çağımızın büyük fizik bilgini Einstein, "Çoğu zaman esas olan, bir meselenin çözümünden ziyade onun doğru formüle edilişidir; çözümü, sadece matematik veya deneysel hünerden ibaret olabilir," der. Yine ona göre, "Bir deneyin, meselenin çözümünü tayin edici niteliği, ancak meselenin formüle ediliş şekli ile belli olur"(1). Şüphe yok ki, ayni hüküm sadece dar anlamda deneyler için değil, bütün gözlemler ve incelemeler için doğrudur.

Osmanlı imparatorluğundan bugünkü Türkiye'ye geçiş, genellikle, batılılaşma, modernleşme, ilericilik, gericilik, Osmanlılık, kapı kulu zihniyeti gibi kavramlar içinde düşünülüp tartışılıyor. Oysa söz konusu olan temel olay, belli bir toplum yapısından bir başka toplum yapışma doğru değişmedir. Bunun için meseleyi, toplumsal yapı ve bu yapının değişmesi açısından görüp formüle etmek gerektir. Osmanlı imparatorluğunda toplum yapısının "feodal" olup olmadığı tartışma konusudur. Bizce bu tartışma, feodalite veya derebeylik terimine verilen farklı anlamlardan çıkmaktadır. Günümüzün tanınmış iktisat bilginlerinden Oskar Lange'nin de belirttiği üzere, bir toplum yapısı incelenirken yapılması gereken ilk iş, arizî, geçici, dar kapsamlı, mahallî nitelikte bütün belirtileri ilk ağızda bir tarafa iterek söz konusu yapının en genel ve zorunlu olan niteliğini bulup tesbit etmektir. Aynı düşünceyi Einstein fizik bilimi için şöyle ifade eder: "Yunan filozoflarından modern fiziğe kadar, sürekli olarak, tabiat olaylarının görünürdeki karmaşıklığını bir kaç temel fikre ve münasebetlere indirgeme (irca) çabası gösterilmiştir... Bilimin temel fikirleri çoğunlukla aslında basit fikirlerdir ve genellikle herkes tarafından anlaşılabilecek sade bir dille anlatılmaları mümkündür"(2).

Her toplum yapısının temel kategorileri olduğu gibi, derebeylik toplumunun da temel kategorileri -yine Lange'nin doğruladığı üzere- toprak mülkiyeti ve toprak rantıdır. Bu toprak mülkiyeti; devlet mülkiyeti ve özel mülkiyet, hukukî mülkiyet

veya fiili tasarruf ve intifa şeklinde; toprak rantı da aşar, ayni vergiler, angarya emek gibi çeşitli şekillerde belirebilir; ama somut belirtilerdeki bu çeşitlilik sözü geçen iki temel kategoriye indirgenebilir. Ayrıca, derebeylik sistemine özgü toprak mülkiyeti tam bir mülkiyet hakkı olarak, bütünü ile tek elde toplanmış bir şeklide belirmez. Mülkiyet hakkı parçalanmış ve aynı toprak parçaları üzerinde bir haklar hiyerarşisi halinde kurulmuştur.

Derebeylik toplum yapısının bir başka temel kategorisi de "serf"lik, yani toprağa bağlı tarım emekçisidir. Bu toprağa bağlılık derecesi ve şekli de toplumdan topluma değişebilir, ama esas olan böyle bir bağlılığın varlığıdır.

Bütün toplumlar için temel ilişki olan insan-tabiat ilişkisini doğrudan doğruya, insanlar arası üretim ve dağıtım ilişkilerini de dolayısiyle tayin eden teknoloji bakımından ise, derebeylik toplumu "organik enerji" (insan ve hayvan gücü) ve bu gücün kullanabileceği aletlerden ve ampirik geleneksel teknik bilgiden ibarettir. (Bu teknolojiye dayanan toplum düzeni sadece derebeylik değildir; esir emeği kullanan eski çağ toplumları da esas itibariyle aynı teknolojiye sahiptir.) (3)

Osmanlı toplum düzenine ister derebeylik denilsin, ister başka bir ad kullanılsın, şu yukarıda belirttiğimiz temel niteliklerin onda var olduğu bir gerçektir. Batı'daki örneklerinden kendine özgü önemli farklar göstermekle beraber, Osmanlı toplumu sözünü ettiğimiz bu temel niteliklere sahip olduğu için biz onu derebeylik toplum düzeninin bir çeşidi olarak kabul ediyor ve bu sıfatı kullanıyoruz.

Şimdi, böyle bir toplum "batılılaşma" çabasına girişiyor, yani zamanının Batı Avrupa toplumları gibi bir toplum olmak zorunluğunu duyuyor. Bunun mümkün olabilmesi için, elbette ki, niteliklerini yukarıda özetlediğimiz temel yapının değişmesi ve bizim toplumumuzun da Avrupa toplumlarının temel yapısına sahip olması gerekirdi. Bu olmadıkça, askerlik, hukuk, idare, eğitim, kıyafet, dil ve yazıda yapılacak veya yer alacak değişmeler tam "batılılaşma"ya yetmiyecekti; zaten bu alanlardaki değişmeler de temel yapının değiştiği nisbette yayılıp tutunabilecekti.

Batılı toplumların temel niteliği neydi? Bunlara kapitalist toplumlar denildiğini biliyoruz. Böyle denildiğini biliyoruz. Böyle deniliyor, çünkü "kapital" bunların "temel kategorisi". Bu terimde hem üretim araçlarının özel mülkiyeti, hem bu mülkiyetin emek gücünden kopuşu, hem de özel mülkiyetteki üretim araçlarıyla "hür" emek gücünün üretimde kullanılması sonucu "artık değer"in meydana gelişi anlamları vardır. Üretim araçlarının özel mülkiyetinde de sanayi araçlarının mülkiyeti toprak mülkiyetinden daha ağır basar. Toplumun ağırlık merkezi, tarımdan sanayie kaymıştır; tarım, gittikçe sanayiin bağımlı bir kolu halini almış ve sanayi kapitali tarıma hâkim duruma gelmiştir. Sanayideki büyük gelişme ve ekonomik temelin tarımdan sanayie kayışı organik enerjiden inorganik enerjiye (buhar, daha sonra elektrik) ve el aletlerinden makineye geçiş ile mümkün olmuştur.

Batı toplumlarında bu temel yapı değişmeleri o toplumları teşkil eden insanların faaliyetleri sonucu, ama iradeleri ve niyetleri dışında, meydana gelmiştir (4). Tâ 11. Yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan ticaret gittikçe hızlanan tempoda artmış, ticaretin genişlemesiyle mamul mal talebinin artışı sanayii kışkırtmış, imalâtı artırabilmek ve çeşitlendirebilmek ihtiyacı teknikte organik enerjiden inorganik enerjiye geçiş gibi nitel (kalitatif) bir sıçramaya, Sanayi Devrimi'ne yol açmıştır. Derebeylik

toprak mülkiyeti sisteminin tasfiyesi, toprakta ve öbür üretim araçlarında tam özel mülkiyetin meydana gelişi, ekonomik temelin tarımdan sanayie kayışı, ticaret ve sanayi sermayecisi sınıfların -burjuvazinin- işi olmuştur. Belirli bir derecede güçlenince burjuvazi, derebeylik sisteminin siyasî ve hukuki düzenini ve kurumlarını da kendi sınıf çıkarlarına uygun düşecek şekilde değiştirmiştir. Ticaret ve sanayi sınıfları elinde sermaye bir taraftan dünyanın aynı gelişme yoluna girmemiş daha geri toplumlarını, öbür yandan da kendi toplumları içinde toprağa bağlılıktan kopmuş "hür" emek gücünü sömürme sonucunda birikip toplanmıştır.

18. Yüzyılın ikinci yarısından bu yana Osmanlı imparatorluğunun Batı toplumlarına benzeme yolunda değişme belirtileri göstermesi, Osmanlı toplumunun kendi yapısında benzeri gelişmelerin yer alması sonucu olmamıştır. Derebeylik düzenini tasfiye edip kapitalist sisteme geçmiş Batı toplumlarının Osmanlı imparatorluğunu ham maddeler kaynağı ve mamul eşya pazarı olarak açmak üzere zorlamaları sonucu "batılılaşma" hareketi başlamıştır. Batının bu zorlaması ve üstünlüğü en göze çarpar şekilde askeri alanda kendisini gösterdiğinden imparatorluğun Batıya karşı ilk tepkisi bu alanda oldu. Askeri yenilgilerin önünü almak için Batı örneğinden yeni bir ordu kurmak yoluna gidildi. Orduya sevk ve idare ve teknik personeli yetiştirmek gereği, eğitimde yeni kurumların açılmasına sebep oldu. Yine askeri ihtiyaçları karşılamak üzere devlet, sanayi işletmeleri kurdu. Sonra, Batı devletleriyle temaslarda devlet teşkilâtını ve kadrosunu yenileştirmek ihtiyacı duyulunca, eğitimi modernleştirme ve yeni okullar açma hareketi askeri alanın dışına taştı. Bütün bunlar kolay olmadı; bazı sultanların tahtına, hatta hayatına, sadrazamların kellesine mal oldu. Bu durumu, bazı sultanlar ve devlet adamları ileri görüşlü, aydın kafalıydılar, ama yobazlar, gericiler ayaklandılar, cahil halkı da din adına aldatarak peşlerinden sürüklediler şeklinde izah etmek çok yüzeyde, sosyolojik bakımdan yanıltıcı bir izah olur. Modern ordu, eğitim, hukuk, belli bir toplum tipinin (kapitalist toplumun) yarattığı ve ona bağlı kurumlardır. Sosyal kurumlar, onlara özgü toplum yapılarından koparılarak büsbütün başka yapıda bir topluma getirilip fidan aşılar gibi tutturulamaz. Böyle bir toplumda kapitalist devlet işletmeciliği, devlet müdahalesi de sökmez. Batıda kapitalizmin ilk gelişme devrinde devlet, ihracatı artırmak, yerli sanayii geliştirmek için müdahalelerde bulunuyor, hatta örnek devlet işletmeleri açıyordu; ama bütün bu devlet müdahaleleri toplumda esasen başlamış ve ilerlemekte olan gelişmeleri daha da hızlandırmak için yapılıyordu. Devletin müdahalesi, toplumun kendi şartları gereği yer almakta olan gelişmeler yönünde yapılıyordu. Oysa Osmanlı toplumunda böyle bir değişme ve gelişme yoktu, onun için de devletin müdahalesi toplumda bir dayanak bulamıyor, toplumda yansımıyor ve başarıya ulaşamıyordu [5].

19. Yüzyılda sanayileşme hareketinin başarısızlığını eleştiren Prof. Ömer Celâl Sarç'a göre bu başarısızlığın "en mühim âmili devletin zaafıdır." "imparatorluk, Avrupa merkantilizminin milli istihsali artırmaya matuf siyasetini tatbike çalışmakta, fakat merkantilist hükümetlerin en esaslı vasıflarını haiz bulunmamaktadır. Filhakika ülkelerinde mutlak surette hâkim olan merkantilist devletlerin hilâfına olarak, Osmanlı imparatorluğu tam bir aciz içindedir."[6] Bu ifadeden sonra Prof. Sarç Osmanlı devletinin malî, idarî, kültürel ve inzibati alanlardaki aczini sıralıyor. Oysa,

asıl izah edilmesi gereken olay devletin bu aczidir. Avrupanın merkantilist devletleri, şekil bakımından krallık olmalarına ve hâlâ bir sürü derebeylik kalıntılarını yapılarında taşımalarına rağmen, Osmanlı devleti gibi çöküş halinde merkeziyetçi bir derebeylik devleti değildiler. Avrupa ülkeleri gelişmekte olan ticaret ve ilk safhada daha az gelişmiş olan sanayi burjuvazisine dayanarak mahalli derebeylik düzeninden merkeziyetçi krallığa geçtiler; bu krallıklar birer burjuva devleti olan niteliğini kazanma yolunda idiler. Osmanlı imparatorluğu ise, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, yapısında böyle bir içten değişme olmaksızın, dıştan zorlamalar karşısında ayakta durabilmek için yukarıdan aşağı toplumu değiştirmeye, "batılılaşma"ya çabalıyordu. Ayrıca, yönetici aydın kadronun kendi "batılılaşma"sı da çok yüzeydeydi, insanın kişiliği içinde yetiştiği topluma göre muhteva ve şekil kazandığından, ne kadar Batının etkisinde kalsalar da bunlar, çöküş halinde yarı feodal bir toplumun kişileriydi. Keyfî hareketler, vazifeyi kötüye kullanmalar, rüşvetler, beceriksizlikler gırla gidiyordu imparatorlukta.

Yönetici-aydın kadro, toplum için kabul ettiği temel kurumlar (özel mülkiyet, özel sektör eliyle sanayileşme), hayat felsefesi ve benimsediği sosyal değerler bakımından ticaret ve sanayi sermayesi sınıflarına -burjuvaziye- bağlıydılar. Oysa bu sınıflar hemen hemen mevcut değildi ve kuvvetle gelişmeleri imkânı da yoktu. Çünkü imparatorluk gelişmekte olan Batılı kapitalist toplumların ekonomik-politik nüfuzu altına girmiş, onlara ham madde kaynağı ve pazar vazifesini gören bağlı bir ekonomi durumuna düşmüştü. Bu bağımlı durumda ticaret, hele sanayici sınıfların gelişememesi, reformlar yapmak isteyen devleti, yönetici kadroyu, ve genellikle reformdan yana olan aydınları, köksüz ve dayanaksız bırakmıştır. Reformlardan, batılılaşmadan yana olacak, bu hareketleri destekliyecek gelişen güçlü bir millî burjuvazi yoktu ki batılılaşma ve modernleşme hareketi başarıya ulaşsın.

Öbür yandan, imparatorluğun bir pazar olarak batıya açılması ve Avrupa mamûllerinin içeri sokuluşu eski düzene özgü mahalli ticaret ve el sanatları sınıflarının işini ve statüsünü bozmuştu. Avrupa'da derebeylik düzenine özgü ticaret ve sanayiin çöküşü ve ortadan kalkışı içten yeni, kapitalist bir ticaret ve sanayi sınıfının gelişmesiyle olmuştu. Bizde ise bu çözülme dış etkilerle oluyor ve aynı dış etkiler içte yeni bir ticaret ve sanayi sermayecisi sınıfının gelişmesine imkân vermiyordu. Bu durumda halk, yani eski iş düzeni bozulan ve yeni faaliyet alanları bulup da yeni bir sınıf halinde gelişme imkânına kavuşamıyan yerli tüccar, esnaf ve zanaatkârlar hoşnutsuz olmayıp, fırsat buldukça ayaklanmayıp da ne yapacaklardı? Yeni gelişme yolları tıkalı olunca elbette ki dertlerinin sebebini eski düzenin bozulmasında görecekler, bunun sorumluluğunu da üstteki yöneticilerin yukarıdan aşağı kabul ettirdikleri, toplumun yapısına aykırı düşen yeniliklere yükliyeceklerdi.

Bununla beraber, imparatorluğu dışa açılmaya zorlıyan Batı kapitalizmi, imparatorluktan yararlanabilmek için bir takım gelişmeleri ister istemez kendisiyle birlikte getiriyordu. Her etkinin bir karşı tepkisi vardır, evrensel kanunu, kapitalizmin Avrupa dışındaki dünyaya yayılışında da kendini gösteriyordu. Bir yandan yönetici kadro dış baskıya ve yenilgilere karşı koyabilmek için bir takım reform hareketlerine girişirken, öbür yandan da imparatorlukla ticaret münasebetlerini yürütebilmek ve yabancı sermayenin güvenliğini sağlıyabilmek için kapitalist devletler, impa-

ratorluğu can ve mal emniyetini garanti etmiye, dış kapitalizmin aracılığını eden gayrimüslim azınlıkları korumaya, iç gümrükleri kaldırmaya ve tam özel mülkiyet hukukunu tesise zorluyordu. Yabancı kapitalist ekonomilerin imparatorluktan içeri sokuluşu, ana akımın doğurduğu bir anafor akıntısı olarak içte de kapitalist nitelikte yeni gelişmelere yol açıyor, fakat bu hâkim ekonomiler karşısında Osmanlı toplumu bağımlı durumda olduğundan bu yerli gelişmeler çok sınırlı olmaktan ileri gidemiyor, eski sosyal yapıyı tasfiye edip toplumu kapitalist düzeye çıkaracak güce kavuşamıyordu. Zamanla yabancı sermayenin kanadı altında ve onun aracısı olarak gelişen sınırlı ticaret ve daha da sınırlı sanayi genellikle azınlıkların elinde toplanıyor ve müslüman olanlarla olmıyanlar arasında rekabete yol açarak bu ekonomik mücadele durumunun politik alanda ve ideolojilerde de yansımasına sebep oluyordu.

Batı kapitalizminin getirdiği veya imparatorluk idaresini yapmıya zorladığı yenilikler, yukarıki şartlar altında, en çok tarımdaki üst sınıfların işine yarıyordu. Kapitalist yönde hızla sanayileşme mümkün olmayınca, ve Batı kapitalizmi de memleketi bir tarım ekonomisi olarak tutmak istediği için, tarım ve toprak mülkiyeti ekonominin temeli olmakta devam ediyor ve toprak sahipliği gerçek tam mülkiyet haline geliyordu. 1840'ta timar ve zeamet sistemi kaldırılıyor, 1858 kanunu ile toprakta tam mülkiyeti teessüs ediyordu. Bu kanun toprakta "tam mülkiyeti tanıyordu. Gerçi, iddia edildiğine göre, ekilen biçilen toprakların çoğu, özellikle Anadolu ve Rumeli'de, devlete ait mirî topraklardı hâlâ.(7) Ama timar, zeamet ve has sisteminin kaldırılması ve mirî toprakların "tefviz" yolu ile fertlere intikali, devlete kalan, hukuk deyimi ile "kuru mülkiyet" hakkını gerçekten de kupkuru, soyut bir hak olmaktan öteye götürmüyordu. Böylece fiilen toprağa sahip olanlar toplumun en güçlü temel sınıfı oluyordu. Bu tarihten sonra, devlet ile büyük toprakların fiilen sahibi durumunda olanlar arasında eski düzene özgü derebeylik ilişkileri ortadan kalkıyor, ama büyük toprak sahipleriyle toprakları işleyen tarım emekçileri arasında derebeylik kalıntısı ilişkiler, bazı bölgelerde günümüze kadar, devam ediyordu.

Tanzimattan bugüne kadar kalkınma hareketinin bir türlü istenilen başarıya ulaşamamasının altında bu sosyal yapı gerçekleri yatmaktadır. Osmanlı toplumu büyük bir çelişme içindeydi. Batı ile temas sonucu Batılı burjuvazinin ideolojisini benimsemiş bulunan yönetici-aydın tabaka elinde tuttuğu politik güce dayanarak yukarıdan aşağı toplumu değiştirmeye çalışıyor fakat bu ideolojiye ve çabalara dayanak olacak sınıflar ekonominin bağımlı olması dolayısiyle gelişemediğinden yönetici aydın tabakanın teşebbüsleri belli bir şuurdan öteye geçemiyordu. Öbür yandan derebeylik düzeni, hele tarımda, tam tasfiye edilemediği, tersine taşralı toprak sahipleri daha da ekonomik güç kazandığı için, bu sınıfın tutucu ve gerici niteliği bütün toplumu ve bu arada yönetici aydın tabakayı da etkiliyordu. Bu tabaka da, bütün batılılaşma gösterilerine rağmen, feodal düzen artığı tarımsal geri bir toplumun merkeziyetçi müstebit devletinin mümessilleri olmak niteliğinden kurtulamıyordu. Devlet mekanizmasında idare mevkilerini dolduran veya devleti dolayısıyla etkiliyerek politik güce sahip çıkmak isteyen yönetici-aydın tabaka ile toplum yapısında ekonomik güce ve üst mevkie sahip büyük toprak ağaları sınıfı arasındaki çatışma, daha doğrusu çatışmalı bağıntı, belirtileri ve güç oranları zaman zaman

değişerek, bu güne kadar devam edip gelmiştir. Toplumun kritik zamanlarında devlet otoritesini ele alan yönetici aydın tabaka üste çıkmış, büyük toprak sahipleri sınıfını sindirmiş, sosyal kurumlarda bir takım reformlara el atmış, ama sosyal yapı temelinden değişmediği için uzun vadeli bir sürede ekonominin, derebeyliği artığı geri bir tarımsal üretim sistemi; hâkim sınıfın, derebeyliği arttığı büyük toprak sahipleri sınıfı oluşu kendisini belli etmiş, reformlar, devrimler, yüzeyde kalmış ve yönetici-aydın tabaka bu tutucu sınıfın ekonomik ve dolayısıyla politik etkisini kıramamıştır. Zaten yönetici-aydın tabaka sınıfsal durumu ve kalkınma için benimsediği sınıf ideolojisi sebebiyle yenileşmeye mukavemetin nereden geldiğini doğru teşhis edemiyor, toplum yapısının değişmesi zorunluluğunu anlıyamıyordu. Tersine, Cumhuriyet'in ilanından sonra miri toprak hukukunu kaldırıp tam özel mülkiyet hakkını tesis etmek,[8] devletin özel mülkiyeti istimlak hakkını "anayasa"ya almamak suretiyle derebeylik artığı büyük toprak sahipleri sınıfının durumunu daha da perçinlemiş, toprak reformunu önlemiş, başarmak istediği batılılaşma ve kalkınma hareketini böylece kendisi kösteklemiş oluyordu. Sosyal yapı bakımından teşhis doğru konamayınca, kabahat dine, yobazlara, halkın cehaletine, "gerici"lere (her kimse onlar) yükletiliyordu.

Batının, millî ekonominin ve Osmanlı devleti üzerindeki baskısı Birinci Cihan Savaşı sonunda memleketi düpedüz parçalayıp çeşitli Batılı devletlere peşkeş çekmek şeklini alınca, çeşitli sınıfları içine alan memleket çapında bir direnme hareketi başladı. Millî Kurtuluş Hareketi yer yer kendiliğinden meydana gelme bir halk hareketi görüntüsünde, Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak dernekleri ve "Milli Müfrezeler" kurularak belirdi. Bu dernekleri kuranlar şehir ve kasabaların orta sınıf halkı, müfrezelere kumanda edenler çoğu zaman eski ordu subaylarıydı. Daha sonraları, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve nizami ordu memleket idaresini ve savaşı yürütmeyi ele alınca da bu halk hareketi niteliği daha az belirgin bir derecede de olsa devam etti. Askeri-Sivil yönetici kadro ve genellikle aydın tabaka liderlik rolündeydiler. Arkalarında orta sınıflar vardı ve savaşta köylü-kentli halk dövüşüyordu. Savaş şartları gereği, yönetici kadro ile halk arasında bir kaynaşma ve yakınlık meydana gelmişti; hayat seviyeleri arasında büyük, keskin farklar yoktu. Ama bir hareketin sınıf karakterini anlamak için liderliğine bakmak gerekir. Savaş -veya ihtilâl hareketi- süresince işçi ve öbür emekçi halk kütleleri ve orta sınıflar ortak düşmana karşı birleşir, ama hareket başarıya ulaştıktan sonra çalkantılar durulup düzen kurulunca sınıf ayrılıkları yüzeye çıkar.

Savaş yılları sırasınca yönetici-aydın tabaka ile emekçi halk arasındaki bu birlik ve kurtuluş savaşının anti-emperyalist ve anti-feodal karakteri kurtuluş hareketine halkçı, devrimci, lâik bir nitelik kazandırdı. Ama savaş bitip iş yeni düzeni kurmaya gelince yönetici aydın tabakanın orta sınıf karakteri kendini belli etti. Halkçılık, imparatorluğun üst idareci tabakasını, sultanlığı tanımamak anlamını aldı. Sultan ailesi, eski paşalar tabakası dışında herkes halktı. Halk denilen bu büyük kütlenin kendi içinden farklılaşmış sınıflara ayrılmış olduğu fark edilmiyor gibiydi. Sınıf farklarının Batıdaki kadar sivri ve kesin olmayışı bu yanıltıyı güçlendiriyordu. Yönetici-aydın tabaka yine temel kurumlar ve sosyal değerler açısından burjuvaziye bağlıydı. Memleketi kalkındırmak için ekonomik temelde köklü dönüşümler yapmaksızın,

kanunlarda, sosyal kurumlarda, ekonomik usul ve tekniklerde değişiklikleri yeterli görüyordu. Savaş yıllarında mücadeleye aktif şekilde katılmış fakat memleketin idaresine katılmaktan uzak kalmış olan emekçi halk ise tarlasının, ya da tezgâhının başına dönmüş, politik hayattan elini eteğini çekmiş durumdaydı. Bu şartlar altında memleket yine geri bir tarım memleketi, toprak sahipleri yine sosyal yapının hakim sınıfı olarak kalmıştır. Ve zamanla bu sınıf tutucu ve geriletici etkisini göstermiştir. Bir yandan bağımlı bir ekonomi durumunda olmamız dolayısiyle hızla kalkınamamamız ve yönetici-aydın kadronun kendi sınıf karakteri, diğer yandan büyük toprak ağalarının bu geriletici etkisi yüzünden yönetici-aydın tabaka Kurtuluş Savaşı yıllarında eriştiği ilericilik noktasında da tutunamamış, zamanla daha gerilere kaymıştır.

Bunun içindir ki, Birinci Büyük Millet Meclisinin 1920 Halkçılık Beyannamesine ve daha sonra ileri sürülen halkçılık, devrimcilik ve devletçilik ilkelerine rağmen, işçilere ve öbür emekçi kitlelere serbestçe kendi meslek teşekküllerini ve siyasi partilerini kurmak hakkı tanınmamış, sosyalist düşünce, yayın ve hareketlere müsaade olunmamıştır. Kendi sınıf durumu ve memleketin sosyal yapısı yönetici-aydın kadroyu böyle çelişmelere düşürmüştür.

Bu tahlil ışığında, devrimciliğin neden toplum yapısına değinmediği, harf, kıyafet, kanunlarda değişiklik gibi alanlara yöneldiği, neden halkçılığın, halkevleri ve okullar (o da yeteri kadar değil) açılmaktan ileri gidemediği, neden şartların zorlamasiyle devletçiliğe gidildiğinde, halkçılık ve devrimcilik ilkelerine rağmen emekten yana işleyen demokratik bir devlet sektörü kurulmayıp, devlet eliyle özel sektörü güçlendirme yolu seçildiği kolayca anlaşılır.

Yönetici-aydın kadronun çelişik davranışlarının bir başka sebebi daha vardır. Yönetici-aydın tabaka memleketi kalkındırmak için benimsediği ekonomik-sosyal ideolojiyle burjuvaziye bağlıydı ama kendi yeri burjuvazi içinde değil, orta sınıflar -küçük burjuvazi- içindeydi. Orta sınıflar büyük sermayenin baskısını üzerlerinde hissettiklerinden "sömürücü büyük sermaye"ye karşıdırlar; "meşru kâr", "âdil kazanç", "ticaret ahlâkı" gibi fikirleri savunurlar, halkın sömürülmemesini isterler, ama üretim araçlarının özel mülkiyeti meselesine de sıkı sıkıya bağlıdırlar. Hem üretim araçlarının özel mülkiyetinin, hem de emek gücünün sömürülmemesinin bir arada bağdaşamıyacağını görmezler. Onun için bu tabakanın halkçılığı, romantik, amorf, çelişmeli bir görüş olmaktan ileri gitmez; aslında emekçi halka, hele işçi sınıfına karşı bir ürküntü duyarlar ve belli toplumsal durum ve şartlarda, bu tabaka kolayca faşizme dahi kayabilir.

Bununla beraber, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, imparatorluktan içeri sokulan Batı kapitalizminin yarattığı anafor bir akım gibi ticarette, ve daha az ölçüde sanayide, kapitalist ilişkiler ve sermayeci sınıf geçen yüzyılın ilk yarısından bu yana önceleri yavaş, cumhuriyet devrinde daha hızlı bir tempo ile gelişmeye başladı. Bu, işçi sınıfının da aynı zamanda belirip gelişmesi demekti tabii. İşçi sınıfı, belirdiği andan bu yana, ağır şartların altında büsbütün ezilmemek, haklarını savunmak yolunda mücadeleci karakterini, zamanın imkânları nisbetinde gösterdi. 19. Yüzyılın ortalarına ait bu konuda vesikalar var. 1870'lerde ise ilk grev ve ilk teşkilâtlanma hareketlerinin belirdiği kesinlikle biliniyor. 1908 Meşrutiyetinin ilânında ve Kurtu-

luş Savaşı yıllarında işçi hareketlerinin canlandığı görülüyor, işçi sınıfının hareketine paralel olarak (bağlı olarak değil) aydınlar arasında da toplumcu düşünceler ve hareketler beliriyor. 1910'da Sosyalist adını taşıyan politik bir parti bile kuruluyor. Millî Kurtuluş Savaşı yıllarında toplumcu hareket daha da güçlenmiş olarak ortaya çıkıyor. Ama ne işçi sınıfının hareketliliği, ne de aydınlar arasındaki toplumcu akım yönetici-aydın kadroyu, halkın aktif iştirakiyle gerçekten halkçı, gerekli dönüşümleri yapabilecek devrimci bir idareyi gerçekleştirme yönünde etkileyemiyor, bu güçte değiller henüz. Tam tersine, savaş bitip durum istikrara kavuştuktan sonra yönetici-aydın kadro devlet enjeksiyonlariyle geliştirmeye çabaladığı ticaret ve sanayi burjuvazisi, toprak ağaları ve toprağa bağlı kasaba eşrafıyla birleşerek Kurtuluş Savaşı sırasındaki ilerici durumdan dahi geriliyor ve gerek işçi hareketlerini, gerekse aydınlar arasındaki toplumcu akımları bastırıyor. İşçi hareketlerinin tekrar canlanması için İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemi, toplumcu akımların ortaya çıkması için de 27 Mayıs 1960 hareketini beklemek gerekiyordu.

(1) Einstein and L. Infeld, The Evolution of Physics, Simon and Schuster, N.Y.

(2) O. Lange, Political Economi, vol. I, General Problems, Pergamon Press, 1963, pp 18, 29, 111 and Chap. IV.

(3) Einstein, ayni eser, sahife 29, 56.

(4) Su ve rüzgâr enerjisinden de sınırlı olarak faydalanılır; üretimde esas enerji organiktir.

(5) Toplumsal kanunları meydana getiren bireysel faaliyetlerin her biri birer amaca yöneltilmiş, idari faaliyetlerdir; ama bu kanunların kendisi bireylerin iradesi dışındadır. O kadar ki, toplum bilimleri ışığında bilinçle planlanmış sosyalist bir toplumda dahi toplumsal kanunların varlığı ve işleyişi insan iradesi dışında yer alır.

(6) Leslie A. White, The Evolution of Culture, McGraw-Hill Book Co, N.Y. 1959, pp. 38, 58.

(7) Ömer Celal Sarç, Tanzimat ve Sanayiimiz, M. V. Maarif Matbaası, İst. 1940, sahife18.

(8) Bülent Köprülü, Toprak Hukuku Dersleri, Fasıl I, 1958.

Sosyal Adalet, Sayı 8, Kasım 1964

Karanlıkta Uyananlar

Türkiye bir ayılma, bir uyanma içinde. Hem de geç kalmışlığın telâşiyle hiç beklenmedik umulmadık yerlerde silkiniş ve şahlanışlarla kendini gösteren bir uyanma bu. Demek şimdi sıra sinemaya gelmiş ki, o beğenmediğimiz, o "yerli film" diye dudak büküp geçtiğimiz Türk filimciliği "Karanlıkta Uyananlar"ı yapıp karşımıza koydu.

Film eleştirmeni değilim. Belki de "erbabı" bu filmdeki bilmem hangi kamera hareketinin bilmem hangi kurala uygun düşüp düşmediğini, "sinema dili"[nin] şöyle ya da böyle olduğunu, hatta filanca karaktere falanca lafı söyletmenin "toplumculuk" bakımından filme bir şey kazandırmadığını uzun boylu tartışırlar. Belki de bu filmi olumsuz bile karşılayacak "zevkleri fazla incelmiş" eleştirmenler de çıkacaktır. Fakat ben şuna inanıyorum ki, bir sanat eseri -roman olsun, tiyatro olsun, film olsun- toplumun bir çağındaki gerçekleri böylesine cesur, yaşıyan insan ilişkilerinin ayrıntılarına kadar inerek toplum yapısını, dokusunu böylesine gerçekçi bir açıdan yansıttı mı ve anlatılan insanlar böylesine etiyle kanıyla capcanlı kişiler haline geldiler mi ne söylense boştur, alır başını gider o eser. Böyle bir durumda bütün eleştiriler, bütün kurallar, geri plâna düşer. Kaldı ki "Karanlıkta Uyananlar"ın rejisine, senaryosuna, oyuncularına, tekniğine -ufak tefek ayrıntılar dışında- söylenecek öyle uzun boylu bir söz bulunabileceğini de sanmıyorum.

Bir avuç komprador burjuvanın çıkarları uğruna koca bir memleketin nasıl sömürülüp yıkıma götürüldüğünü anlatıyor "Karanlıkta Uyananlar". Yabancı sermaye çıkarına yerli sanayiin nasıl baltalandığını, Türkiyede sanayi burjuvazisinin nasıl ölü doğduğunu, emperyalist kapitalizmin yerli ajanlarının Türkiyemizi yabancılara nasıl peşkeş çektiğini ve nihayet bütün bu soygun ve sömürme furyası altında ezilen ama direnen halkımızı, işçilerimizi ve bu acıyı yüreğinin tâ içinde duyan namuslu, ileri aydınlarımızı anlatıyor.

Yabancı sermaye ajanı kapkaççı tüccar, iflasa itelenen sanayici, iki paralık çıkarı için işçiyi satan sarı sendikacı ve kurtuluşun bilincine varmış yiğit ve gerçek sendikacı, halkla hiç ilişkisi olmayan aydın ve halka inanmış, namuslu aydın, o yoksul hayatı içinde mutlu olmak için çırpınan işçi kız, kısaca herkes, her şey öylesine rahatça girmiş ki "Karanlıkta Uyananlar"a, sonunda film her yanı ile yaşadığımız Türkiye'yi, hem de mutlu, pırıl pırıl yarınları müjdeleyen Türkiye'yi yansıtan bir nitelik kazanmış.

"Karanlıkta Uyananlar" Türk sinemasında toplumsal gerçekçiliğin en güçlü ürünü, belki de ilk ürünü sayılabilir. Bütün kişiler, hattâ olağanüstü olaylar, gerçek duygumuz zedelenmeden verilmiş, olumlu tipler bile melekler gibi değil, zaafları, korkaklıkları, iyi kötü bütün insan yanlarıyla alınmış; tipik karakterler olarak yoğurulan kişiler kendi özel dramları ile birlikte, kendi dramlarının ötesine geçerek sınıflar arası ilişkilerin acı gerçeğini duyurabilmişlerdir. Böylece de, filmle birlikte gelişen bir grev olayı sonunda filmin bütün kişileri bir fabrika kapısında birleşince,

memleketi yabancılarla ortak talana kalkışanların çelimsizliği ile bu talana karşı duranların güçlülüğü bugünkü Türkiye'nin bir kesiti olarak ortaya çıkmış ve filme bir bağımsızlık savaşımı havasını vermiştir.

Başta rejisör Ertem Göreç olmak üzere filmin yapımına emeği geçen herkese candan teşekkürler. Başka güçlü eserler de bekliyoruz kendilerinden. "Karanlıkta Uyananlar"dan aydınlık Türkiye'mize.

Sosyal Adalet, Sayı 15, Haziran 1965

Kıbrıs Meselesinde Niçin Amerika da Sovyetler de Bizi Desteklemiyor?

Kıbrıs meselesinin bir çözüm yoluna sokulması konusunda Mayıs ayına çok ümitler bağlanmıştı. Ayın ilk yarısında Londra'daki NATO toplantısında NATO'nun Doğu Akdeniz kanadındaki çatışma bu teşkilâtın kendi içinde çözümlenecekti herhalde. Yunanlılarla ikili görüşmelere başlanacaktı. NATO bu derece önemli bir meseleye nasıl kayıtsız kalabilirdi? Ayın ikinci yarısında da Sovyet Dışişleri Bakanı gelecekti Türkiye'ye. Sovyet görüşü Türkiye'nin tezine epey yakındı zaten. Sovyetler bir adım daha atsalar, Türk tezini desteklediklerini kesinlikle açıklayıverselerdi bir kez? Tamamdı.

Mayıs girmeden önceki günlerde ve ayın başlarında basının tutumu böyleydi, hükümetinki de böyle görünüyordu. Aynı meselede aynı zamanda hem NATO'dan, hem de Sovyetlerden medet ummadaki çelişkiyi hattâ gülünçlüğü hiç mi farketmiyorlardı acaba? Sonra, NATO devletleriyle Sovyetlerin bizi, ya da Yunanlıları desteklemeleri tüm onların keyfine, isteğine bağlı bir şey miydi? Meseleyi, isteseler, bizden yana olsalar bizi desteklerlerdi, değiller de onun için desteklemiyorlar şeklinde koymak, boyuna dostluktan, iyi niyetten dem vurup sağa sola sitemler etmek öyle bir politik anlayışsızlığı açığa vuruyor ki korkunç. Kendi dış politikamız bir temelden yoksun diye öbür devletlerinkini de öyle sanıyoruz besbelli.

Son zamanlarda kişiliği olan dış politika, esnekliği, manevra kabiliyeti olan bir dış politika sözleri çok edildi ve memleket politikasını yürütme mevkiinde olan çevrelerce de dillere pelesenk edilmiye başlandı. Ama bu yönde girişilen sözde tedbirler üçüncü dünya devletlerine iyi niyet heyetleri göndermekten, Sovyetlerle karşılıklı ziyaretlerde bulunup ziyafetler çekmekten, Anglo-Saksonlara dostluk adına sitemler edip hafif tertip de tehditler savurmaktan öteye geçmiyor. Oysa yapılacak iş her şeyden önce dış politikamızın ve de savunma politikamızın esaslarını, prensiplerini tarihsel değişmemiz, dünya devletleri arasındaki gerçek yerimiz ve gerçek milli çıkarlarımız ışığında tesbit etmektir. Dış politikamızla savunma politikamızı böyle bir temele sağlamca oturtmaktır. İkincisi, Kıbrıs meselesini sadece bir millî prestij konusu yapmayıp onu bütün yönleriyle görmek, maraza doğru teşhis koymaktır. Üçüncüsü, Kıbrıs konusunda Anglo-Saksonların, Sovyetlerin ve üçüncü dünya devletlerinin tutumlarının dayandığı nedenleri anlamaktır. Bunlar yapılır ve bu veriler ışığında çizilen politika doğrusunda zikzaklar yapmadan sağlam adımlar atılırsa o zaman iyi niyet heyetleri, karşılıklı ziyaretler verimli olabilir ve şimdi yapacağımız veya yapabileceğimizi söylediğimiz, ama karşımızdakilere kuru bir tehdit hissi vermekten öteye geçmeyen hareketler gerçekten etkin bir nitelik kazanır.

Kıbrıs meselesi çetrefil bir meseledir. Başlıca iki yönü vardır. Bir yönden bakıldığı zaman anti-emperyalist millî bir kurtuluş hareketiymiş gibi görünür ve üçüncü dünya devletleri, Arap ülkeleri meseleyi bu yönü ile gördükleri içindir ki bizden ziyade Makaryos'u destekliyorlar. Oysa meselenin bir ikinci yüzü var; biz onu işle-

yebiliriz ve tarafsız ülkelere, dünya kamuoyuna meselenin bu yönünü iyice anlatabilsek yalnızlıktan kurtuluruz. Ama bunu yapabilmek için önce kendi tutumumuzu açıklığa kavuşturmamız, tereddütsüz ve zikzaksız kesin vaziyet almamız gerekir.

Bilindiği gibi, İngilizler Kıbrıs adasına el attıkları ilk yıllardan bu yana oranın Rum halkı İngiliz idaresine karşı mücadeleye girmiştir. 1950'lerin ortalarına kadar bu mücadele zaman zaman alevlenip yatışarak sürmüştür. Gerek Adadaki Türk topluluğu, gerekse zamanın Türk hükümetleri bu mücadele ile ilgilenmemişlerdir. Hele Lozan anlaşması ile Ada İngilizlere bırakılıp Türkiye bu kara parçası üzerindeki haklarından feragat edince Kıbrıs, Türk dış politikasında bir yer almaktan çıkmıştır. 1950'lerin ortasına kadar bu ilgisizlik devam etmiştir. O sıralarda Rumların yürüttüğü mücadele ağır basmıya başlayınca ve hele Süveyş macerasından sonra Orta Doğuda İngiliz çıkarlarının korunması bakımından Adanın önemi daha da artınca, İngilizler Rumlara karşı kendilerine bir destek aramışlar ve Türkiye'yi de meseleye taraf olmaya çağırmışlardır. Kıbrıs meselesine İngilizlerin aracılığı ile karışmamız en talihsiz ve isabetsiz bir adım olmuştur. Esasen bütün dış politikamız Anglo-Saksonlara göre ayarlanmış bulunduğundan bu anti-emperyalist, millî kurtuluş savaşı veren öbür memleketlere karşı da sırt çevirmiş, hiç değilse ilgisiz bir tavır takınmış olduğumuzdan, gerek üçüncü dünya devletleri, gerekse dünya kamuoyu, Türkiye'nin o günden bugüne dek yaptığı müdahaleleri Kıbrıs'taki Türk topluluğunun varlığını korumak için haklı birer müdahale olarak görmemiş, tersine, Anglo-Sakson emperyalizminden yana ve onun aleti olan davranışlar olarak yorumlamıştır. Ve Anglo-Saksonların dümen suyundan hâlâ ayrılamadığımız, Millî Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin bağımsız, anti-emperyalist politikasına hâlâ dönemediğimiz için maalesef bugün de öyle yorumlamaktadırlar. Bunun içindir ki üçüncü dünya devletleri bizi değil, Makaryos'u tutuyorlar ve Mısır, Kıbrıs'a ağır silâhlar gönderiyor.

Oysa Kıbrıslı Rumların İngilizlere karşı yürütmüş oldukları mücadelenin de kendi içinde bir çelişkisi vardır. Bu mücadelenin bir amacı Adadan İngilizleri uzaklaştırmak idiyse, diğer bir amacı da Yunanistan ile birleşmekti. Üçüncü dünya memleketleri ve genellikle dünya kamuoyu, dışarıda kalmış bir topluluğun anavatanıyla birleşmesi anlamında yorumladığı Enosis'i de hoş görür durumdadır. Oysa Enosis, bugünkü şartlar altında, doğrudan doğruya Anglo-Sakson emperyalizminin işine yarayan bir şeydir. Yunanistan'ın kendine göre gelişmiş kapitalizmi tâ 19. yüzyıldan beri İngiliz emperyalizmi ile sıkı bağlar kurmuş ve onun Doğu Akdenizde mümessili ve aleti haline gelmiştir. Yunanlıların Anadoluyu istilâ teşebbüsü bunun sonucuydu ve şimdi de Enosis'in Anglo-Sakson emperyalizmi için anlamı budur. İngilizler Ada'ya nihayet bağımsızlığı tanımak zorunda kalmışlar, ama üslerini kurtarmayı da başarmışlardır. Şimdi Enosis, bu üslerin devamını garantiye almış olacaktır. Amerika da gerek Orta Doğu'daki çıkarları, gerekse genel politik ve askeri stratejisi bakımından Kıbrıs'ın bağımsız olmaktansa Yunanistanla birleşmesini tercih etmektedir. Hele silâhlardan ve üslerden arınmış, tarafsız bir statüye kavuşturulmuş tam bağımsız bir Kıbrıs Amerikanın hiç işine gelmemektedir.

Enosis'in Anglo-Sakson emperyalizmi bakımından taşıdığı bu anlamı dünya kamuoyuna anlatabilirsek, Yunanistanla birleşmiş bir Kıbrıs'ın, emperyalizmin daha

güçlü bir üssü haline geleceğine üçüncü dünya devletlerini inandırabilirsek, ancak o zaman onları bizden yana çekebiliriz. Ama bunun için de biz kendimiz dış politikada bağımsız, anti-emperyalist, millî kurtuluş savaşı veren ülkelerden yana bir yöne doğrulmalıyız.

Sovyetlerin bizi tam desteklememelerinin kökünde de aynı sebepler yatmaktadır. Sovyetler Enosis'in Anglo-Sakson emperyalizmi ile olan ilişkisinin farkındadırlar. Onun için Enosis'e karşıdırlar, Kıbrıs'ın bağımsızlığından yanadırlar. Ama onlar da bizim Kıbrıs politikamızın sadece Türk topluluğunun varlığını ve haklarını savunmak amacı güttüğüne inanmıyorlar ve biz Kıbrıs meselesinin çözümünü hâlâ, Enosis'den yana olduklarını artık şüpheye yer bırakmıyacak şekilde belli etmiş olan Anglo-Saksonlardan beklediğimiz, dış politikada Amerikadan bağımsız davranabildiğimizi göstermediğimiz sürece de inanmıyacaklardır. Kaldı ki, Amerika Türkiyedeki askeri tesislerini Türk makamlarının kontrolü dışında, her an harekete hazır vaziyette sürdürüp gider ve hedefin de Sovyetler Birliği olduğu herkesçe bilinirken, Sovyetlerin her hangi bir meselede Türkiyeyi yüzde yüz desteklemesini beklemek safdillik olur. Kıbrıs'ın bağımsızlığı, Enosis'e karşı olma konusunda Sovyetlerle mutabıkız. Federatif bir devlet tezi üzerinde de yakınız. Ama Kıbrıs adasındaki İngiliz üsleri? Amerikanın bu Ada ile ilgili hesapları? Meselenin can alıcı noktası işte burada. Biz Kıbrıs'ın Anglo-Saksonların Orta Doğudaki çıkarları için bir sıçrama tahtası olarak kullanılmasına karşı vaziyet almadıkça ne üçüncü dünya devletleri, özellikle Arap ülkeleri, ne de Sovyetler bizi Kıbrıs meselesinde tam desteklemezler.

Asıl önemli olan nokta da şudur: Türkiye İşçi Partisi'nin teklif ettiği gibi bağımsız, silâhlardan arınmış, tarafsız bir statüye kavuşturulmuş ve bu durumu milletlerarası antlaşmalarla garanti edilmiş bir Kıbrıs tezi gerek Ada'daki Türk topluluğunun, gerekse Türkiye'nin millî menfaatlerine en uygun tezdir. Böyle bir tezin savunulması hem millî menfaatlerimize en uygun bir davranış olacak, hem de bizi bu konuda yalnızlıktan kurtaracaktır.

Ne geçmişteki hükümetler, ne de bugünkü hükümet bu teze hiç yanaşmadı. Seçimlerden sonra Türk halkoyu Kıbrıs konusunda kötü bir sürprizle karşı karşıya kalabilir. Amerika, gözdesi Adalet Partisini zor durumda bırakmamak için Kıbrıs meselesini seçimlerden sonraya kadar sallantıda bırakabilir. Bu arada, Türkiye'nin prestijini sözde kurtaran küçük bir tavizi yem olarak kullanıp Enosis oltasını Türkiye'ye yutturmak için hazırlıklar yapıldığının işaretleri de belirmektedir. İngiltere'nin ağırbaşlı dergisi "The Economist"de yayınlanıp bizim basına aktarılan şu satırlar üzerinde önemle durmak gerek: "Bu arada Ankara'da Enosis konusunda daha elâstikî görüşlerin kuvvet kazanmıya başladığı ve Acheson plânı dairesinde gerçekleşecek bir Enosis'e karşı Türklerin daha az tepki göstermekte oldukları gözden kaçmamaktadır." Hatırlardadır ki, bir önceki hükümet Acheson plânını zaten benimsemiş, Acheson plânı uzun süre gazete manşetlerinde yer almıştı. Oysa İngiliz dergisinin de belirttiği gibi bu plân maskelenmiş bir Enosis'den başka bir şey değildir. Acheson plânını Türkiye kabul ederse, hem Kıbrıs dâvasının millî menfaatlerimize aykırı bir çözüme bağlanmasına boyun eğmiş olacak, hem iktidar çevrelerinin Kıbrıs politikasındaki samimiyetsizlikleri gün gibi açığa çıkacak, hem de dünya kamuoyu Türkiye'yi yine Anglo-Saksonların dümen suyunda giden, bağımsız bir dış

politikadan yoksun, uzun süre millî bir dâva olarak savunmuş olduğu bir meselede bile samimiyetten uzak bir memleket olarak görecek, Türkiye'nin milletlerarası itibarı büsbütün zedelenecektir.

Dönüşüm, Sayı 5, Haziran 1965

Radyoda Seçim Konuşması

4 Ekim1965

Radyolarının başında Türkiye İşçi Partisi'nin gür, umutlu sesini dinleyen çilekeş, sabırlı halkım, kardeşlerim.

Seçim günü yaklaştıkça Türkiye işçi Partisi'ne hücumlar artıyor. Bölücülükten, ihtilâl havasından, eli nasırlıları kışkırtmaktan söz ediliyor. Delilsiz ispatsız en ağır isnatlar yapılıyor. Nedir bütün bu telâş, bu korku? Ne yapmaya çağırıyor halkı Türkiye İşçi Partisi? İhtilâle mi? Gidin ağaların topraklarını işgal edin, zenginlerin malını talan edin mi diyor? Tam tersine, Türkiye İşçi Partisi kurulduğu günden beri Anayasa'nın eksiksiz tastamam uygulanmasını ısrarla istiyor. Bütün meselelerimizin Anayasa çerçevesi içinde çözülebileceğini savunuyor. Emekçi- halkımıza senin de kendi partini kurman ve bu partiyi oylarınla meclise sokman açık ve kesin kanuni hakkındır, diyor. Ve de 4,5 yıldır böyle bir parti Türkiye İşçi Partisi, senin partin vardır, diyor. İşte, karşımızdakiler, halk bu hakkına sahip çıksın, bu gerçeği öğrensin istemiyorlar.

Türkiye İşçi Partisi'nin bu çağrısına halk kulak verir de kendi içinden çıkan ve kendinden olanları seçerse ne olur? Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde sermayeyi temsil eden partilerin karşısında emeği temsil eden parti yer alır. Ve böylece çok partili rejim 1946'dan bu yana ilk defa iki ayağı üzerine sağlamca basmış olur. Çok partili batı demokrasisi adına tek taraflı oynanan oyun sona erer. Bu tek taraflı oyunun sona ermesidir, karşı tarafı çileden çıkaran. Memleketin sonu ne olacak derken onlar, aslında, "Bizim menfaatlerimiz, halkı hiç işe karıştırmadan dilediğimiz gibi at oynatmamızın sonu ne olacak?" demiş oluyorlar.

Oysa iyice bilinmelidir ki, emekçi halk kütlelerini temsil eden Türkiye İşçi Partisi Meclis'e girmezse eğer, memleketin sonu ne olur, diye endişelenmek gerekir. Asıl o zaman rejim ya apaçık teröre dayanan faşist bir diktatörlüğe kayar, ya da Türk halkı, Türk toplumunun genç, ilerici, sağlam kuvvetleri Anayasa'ya sahip çıkarak direnme hakkını kullanır. Saldırılardan, iftiralardan, baskılardan, kanunsuz hareketlerden vazgeçsinler! Memleketin ve milletin kaderiyle oynamak kimsenin hakkı, selâhiyeti değildir.

Yurttaşlarım,

Bu bozuk düzen mutlaka değişmeli, kaderde ve kıvançta gerçekten hepimiz bir olmalıyız. Bu bozuk düzenin en bozuk kesimi de hiç şüphesiz tarımdır; Ziraatimizin ve köylümüzün perişan halidir. Çünkü tarımda orta çağın derebeylik artığı mülkiyet sistemi ve işletmecilik hâlâ sürüp gidiyor. Hamdoş'tan dinlediniz bunun ne belâ bir şey olduğunu, insanlık vakarına, haysiyetine tüm aykırı bir şey. Ama mesele sadece yoksul ezilen köylümüzü toprağa, özgürlüğe kavuşturmak değildir. Memleketin topyekûn kalkınması, geri kalmışlıktan kurtulması için toprak reformu şarttır. Toprak reformu hepimizin meselesidir.

Bugüne kadar uygulanan ziraat politikası ağaları kalkındırarak zenginleştirmek

politikasıdır. Türkiye'de makineli istihsal yapan büyükziraat işletmeleri belirdi. Derebeyi artığı bir kısım toprak ağaları, büyük toprak kapitalistleri haline geldi. Topraklarından ortakçıları, yarıcıları, marabacıları koğup çıkardılar. Traktörlerini köy merasına, hazine topraklarına, yoksul köylünün tarlasına sürüp topraklarına toprak kattılar. Ağaların gelirleri 100 binleri, milyonları aştı. Ama öbür yanda milyonlarca topraksız ya da az topraklı köylü ailelerinden muazzam bir işsizler ordusu meydana geldi. Toprağı işleyenlerin ellerindeki topraklar da ufaldıkça ufaldı. İş peşinde büyük çiftliklerin bulunduğu bölgelere mevsimlik göçler, ya da devamlı bir iş umuduyla şehirlere akın başladı. Şehirlerimiz gittikçe büyüyüp genişleyen gecekondu mahalleleriyle sarıldı. Halkın yoksulluğunu, çaresizliğini yüzünüze haykıran bu gecekondular da şehirdeki sömürücüler için yeni bir kazanç kaynağı oldu. Düzünelerle gecekondu yapıp yoksul halka yüksek fiatla kiraya veren vurguncular türedi. Öte yanda, dertli başını sokmak için bir göz oda yapan vatandaşın damı insafsızca, tekrar tekrar başına yıkıldı, sokak ortasında bırakıldı.

Kardeşlerim,

Şimdi toprak reformuna karşıyız, tarım reformundan yanayız, diyenler aynı politikayı devam ettirmek isteyenlerdir. Çünkü toprak dağıtımı yapılmadıkça, tarım usullerinde ilerleme, makinalaşma, gübreleme, ilaçlama, sulama gibi işler ancak toprağı olanın ve de toprağı çok olanın -ağanın- işine yarar. Topraksız köylü suyu, gübreyi, tohumu, makinayı ne yapsın?

Oy avcılığı kaygısıyla şimdi toprak reformundan yana görünenler de aslında aynı politikanın daha yumuşatılmış bir şekilde yürütülmesine taraftardırlar. Hazırlanan toprak tasarısı ağaların elinde 2500 dönüme kadar toprak bırakıyor, verimli işletmecilik yapıldığı hallerde bu miktar iki misline, 5000 dönüme çıkarılabiliyor. Oysa zaten 5 bin dönümden fazla toprağı olanlar sadece 600 ailedir. Ağaların elinde bu kadar büyük topraklar bırakan bir kanun ne köylünün toprak ihtiyacını karşılar, ne de ağalar saltanatına son verir. Hele teklif edilen reformun 25 yılda yapılacağını söylemek toprak dağıtımını savsaklamaktan başka bir şey değildir.

Türkiye İşçi Partisi'nin programına göre ağalara en çok 500 dönüm bırakılacaktır. Ağaya bırakılacak toprağın büyüklüğü, 500 dönümü geçmemek üzere, toprağın kalitesine ve ürünlerin çeşidine göre tayin olunacaktır. Toprak dağıtma komisyonlarının, işi sürüncemede bırakmaması için, ağalarla anlaşıp yoksul köylüyü mağdur etmemesi için köylüler teşkilâtlandırılacaktır. Topraksız ve orta köylüler kendi aralarından serbest seçimlerle Köy Kurulları seçecektir. Toprak reformunun uygulanmasından bu köy kurulları devletin uzmanlarıyla işbirliği edecektir.

Toprak ufalanacak, istihsal düşecek iddiası doğru değildir. Kendi toprağına kavuşmanın sevinciyle köylümüz işine dört elle sarılacak, topraktan alabileceğinin azamisini alacaktır. Verimi arttırma çabasında devlet köylünün yanı başında, ona yardımcı olacaktır. Tarım İşletmeleri, Devlet Tarım İstasyonları etrafında teşkilâtlandırılacaktır. Kalkınmanın ilk safhasında sermayemiz kıt, emek gücümüz bol olacağından tarımda bol emek gücünü seferber ederek verim attırılacaktır.

Sanayileşme ilerledikçe tarımdaki kalabalık nüfus şehirlere kayacak, buna karşılık tarımda bol emek harcamanın yerini makinalı istihsal alacaktır. Küçük üreticiler arasında kooperatifçilik teşvik olunacak, fakat asla zorla uygulanmayacaktır. Koo-

peratiflerin nüfuzlu birkaç açıkgözün eline geçmesine kesinlikle engel olunacaktır. Bu kooperatifler yoluyla tarımda büyük işletmeciliğe geçilecektir.

Türkiye İşçi Partisi toprağı parasız dağıtacak, tapusunu köylümüzün eline verecektir; onu borç altına sokmayacaktır. Ağadan aldığı toprakların bedelini ise Anayasa uyarınca ödeyecektir.

Toprak reformunun ve genellikle kalkınmanın finansmanı nasıl olacak? Parayı nerden bulacağız?

1. Dış ticaret, bankacılık ve sigortacılık ilk ağızda devletleştirilecek, bu kaynaktan elde edilen milyarlar tarım ve sanayiye yatırılacaktır.
2. Devlet İktisadi Teşekkülleri, özel sermayedarları zenginleştirme durumundan çıkarılacak, kârla işler hale getirilecektir.
3. Özel sektör emredici plânla bağlanacak, bu sektörde elde edilen kazançların verimli işlere yatırılması mutlaka sağlanacak, israf, vergi ve döviz kaçakçılığı önlenecektir.
4. Tarımda yıldan yıla artacak olan istihsalde sermaye birikimine yardımcı olacaktır.

Görülüyor ki, Türkiye İşçi Partisi'nin toprak formu ve ziraatı kalkındırma programı son derece gerçekçidir.

Kardeşlerim,

Toprak reformundan ve halk yararına yapacağımız diğer işlerden özel menfaatleri zarar görecek olan toprak ağaları, kaçkaççı sermaye sınıfları ve onların sözcüsü partiler, Türkiye İşçi Partisi mevcut düzeni kökünden değiştirmek istiyor diye çatıyorlar bize. Evet, köklü dönüşümlerle bugün bir avuç zengini daha da zengin etmeye yarayan, halk kütlelerini, yoksulluk çukurunun daha derinlerine düşüren bugünkü bozuk düzeni değiştireceğiz. Yalnız bu efendiler uykuda mıdırlar nedir? Halk yararına bu köklü değişimleri Anayasa öngörüyor, emrediyor. Mülkiyet hakkıymış, servet düşmanlığı imiş. Anayasa mülkiyet hakkını sadece toprak ağalarına, kapkaççı sermayedara mı tanıyor? Emekleriyle bütün değerleri yaratan halkımızın toprak, ev bark sahibi olmak hakkı yok mu? Dünya nimetlerinden halk hiç mi tatmayacak? Anayasa mülkiyet hakkı kamu zararına kullanılmaz diyor. Yoksul köylüyü topraklandırmayı öngörüyor. Kamu yararı gerektiği hallerde özel mülklerin kamulaştırılması yetkisini devlete tanıyor. Ve nihayet Anayasa Sosyal Devlet anlayışını getiriyor. Anayasa'yı hiç mi okumamışlar?

Anayasa halktan yana, emekten yana, bizden yana. Anayasa'ya aykırı düşen onlardır. Hizaya gelsinler. Türkiye İşçi Partisi Anayasa teminatı altında ve Anayasa'nın öngördüğü yollardan ve de halkımızın güvenine, şevkli çabasına dayanarak refahlı, mutlu, tam bağımsızlığına yeniden kavuşmuş şerefli bir Türkiye'yi mutlaka yaratacaktır.

Sosyal Adalet, Sayı 19, Ekim 1965

Türkiye İşçi Partisi Millet Vekillerine Sorular

1- Seçim sonuçları hakkındaki genel yorumunuz?
a- Partilerin aldıkları sonuçlar?
b- Bu sonucu etkileyen nedenler?
c- T.İ.P.'in öteki partiler yanındaki durumu?
2- T.İ.P.'nin çevrenizde aldığı sonucu nasıl karşılıyorsunuz?
3- Buna göre T.İ.P.'in aldığı sonucu etkileyen olumlu-olumsuz nedenler?
4- Öbür Partilerin seçim çevrenizde T.İ.P.'e karşı davranışları ve bu davranışların ortak ya da ayrıldıkları noktalar nelerdir?
5- T.İ.P.'li olarak halkla temasınızda güçlüklerle karşılaştınız mı?

Seçim sonuçlarını tam ve doğru değerlendirmek için elimizde gerekli ve yeterli veriler, bilgiler yok, Oyların ilçe, köy, şehir ve mahallelere, hattâ sandıklara göre dağılımı sonuçların izahı bakımından önemli ipuçları verebilir. Sonra yer yer yapılacak tipik örneklemeler seçmenleri etkileyen şartları, nedenleri ortaya koyabilir. Şimdilik ancak bazı genel noktalara değinilebilir.

Birinci önemli nokta seçime katılma nisbetinin düşük olmasıdır. Büyük bir seçmen kütlesinin oylamaya katılmamış olması, oyların partiler arasında dağılış şekli kadar önemlidir. Öyle anlaşılıyor ki, seçmenlerin büyük bir kısmı yirmi yıldır uygulanan şeklî demokrasiye güvenini yitirmiş, politik partilerden umudunu kesmiştir. Bu durum halkın uyanmaya başlamış olmasının olumsuz yönden bir belirtisidir. Halkın bu kısmı yirmi yıllık tecrübesiyle eski partilere "hayır"! diyor. Ama henüz başka bir çıkar yol olduğunu ve bu yolu Türkiye İşçi Partisinin temsil ettiğini görmüyor. Gerek bunun, gerekse seçimlere katılanlardan T.İ.P.'sinin daha fazla sayıda oy alamamasının sebebi ise bir taraftan T.İ.P.'sinin maddi imkânsızlıklar dolayısiyle sesini gerektiği kadar duyuramaması, köylere kadar gidememesi, şehirlerin emekçi mahallerinde yoğun faaliyetlerde bulunamamasıdır; diğer taraftan da T.İ.P.'sinin faaliyetlerini kösteklemek, halkı kendi partisinden uzak tutmak için yapılan maddî manevi ağır baskılardır.

Bir başka sebep de T.İ.P.'sinin ileri sürdüğü fikirlerin, çözüm yollarının ve uyguladığı propaganda metodunun yeni, alışılmamış şeyler olmasıdır. Yerleşik, geleneksel değerler, fikirler, inançlar ve hissi tutumlar kısa sürede ve eylemle desteklenmeyen (Meclis'e girmemiş olduğu için eylemle desteklenemezdi.) propaganda ve uyarmalarla değiştiremezdi. T.İ.P.'si seçim devresi öncesi ve süresi çalışmaların da "oy avcılığı" usullerini değil, halkı uyarmak, uyandırmak yolunu tercih etmiştir. Bu da, kısa vadede elde edilecek sonuçlar bakımından elbette "oy avcılığı" kadar verimli değildir.

Bütün bunlara rağmen bu seçimlerin en önemli ve anlamlı sonucu AP.'nin tek

başına iktidara gelmesi değil, T.İ.P.'sinin 15 Milletvekilini parlâmentoya sokmasıdır. Sosyal olaylar değerlendirilirken tek ve en önemli ölçü nicelik değildir, önce nitelik farkı gelir. Onbeş sosyalist milletvekilinin Meclis'e girmesiyle memleketin politik hayatında ve gelişmesinde bir dönüm noktası aşılmıştır. T.İ.P.'sinin aldığı 270 bin küsur oy toplumculuğun artık aydınlar arasında bir fikir akımı olmaktan çıktığını, halka malolmaya başladığını ve politik bir hareket halini aldığını gösterir. T.İ.P.'si oylarının büyük merkezlere inhisar etmeyip memleket sahasında dağılması da bu bakımdan anlamlıdır. T.İ.P.'si Türk sosyalist hareketinin örgütlü ön ucunu teşkil etmektedir.

T.İ.P.'sinin bütün elverişsiz şartlara rağmen aldığı bu sonuç partinin programının, ileri sürdüğü görüşlerin ve çözüm yollarının gerçekçi olduğunu, halkın ihtiyaçlarına cevap verdiğini gösterir. T.İ.P.'sine oy veren 270 bin küsur seçmenin büyük çoğunluğunun bilinçli, toplumcu kişiler olduğu söylenemez. Türk toplumunun tarihsel gelişmesi ve halkın kendi yaşama şartları gerek daha aydın grupları, gerekse halk kütlelerini toplumcu fikirleri ve çözüm yollarını kabulü müsait bir duruma getirmiştir... parti halka ulaşabilme, sesini daha iyi duyurabilme imkânlarına sahip olsaydı bu seçimlerde dahi çok daha fazla oy almak mümkün olacaktı. Somut meseleleri toplumcu açıdan ortaya koyup çözüm yollarını gösterince halkın içinden "tamam, bu benim meselelerime, ihtiyaçlarıma cevap veriyor, buna aklım yatıyor" diyenler, toplumcu çözüm yollarını kendi yaşantılarıyla doğru bulanlar çıkıyor. Önemli olan budur. Meseleler hakkında tam bilgi edinmek, bilince varmak daha sonraki merhaledir. Toplumda bir hareket önce en uyanık veya en çabuk uyanan elemanlarla kazanılır. Sonra bunlar bilinçlenip, örgütlenerek daha büyük sayıları uyarma ve harekete geçirme görevini üzerlerine alırlar.

C.H.P.'sinin uğradığı kayıp, AP.'sinin kaydettiği kazanç yeni bir şey değildir. Ta 1950 seçimlerinin sonucu 1960 seçimlerinin sonuçlarından daha sürprizli sayılamaz. D. P. nin iflâsı, memleketi bir çıkmaza sokmuş olduğu halk tarafından tam anlaşılmadan 27 Mayıs hareketi oldu.

D.P.'yi tutmuş olan seçmen kütlesi bunun için 27 Mayıs'ı kendi oylarıyla iktidara getirdiği partiye karşı, dolayısiyle kendi oy hakkına karşı C.H.P.'sinin mukabil hareketi olarak yorumladı ve bundan muğber oldu. Şimdi A.P.'ye oy vererek C.H.P.'ye karşı hışmını bir kere daha ifade etmiş oldu. Diğer taraftan C.H.P.'nin oy kaybı, bu partiyi tutanların bir kısmı A.P.'si ile T.İ.P.'sine kaymış olmakla beraber, asıl seçime katılmayanlardan geliyor. Sanırım, CHP. şimdiye kadar kendisini tutanların itimadını kaybetmiştir.

A.P.'sinin kazanışının nedenleri üzerinde dururken, eski devrin yağmacı mirasyedi bolluğunun ta kasabalara, köylere kadar uzanan döküntülerinden yararlanmış ve yoksul seçmen kütlesi üzerinde nüfuza sahip zümrelerin eski tatlı kârların geri geleceği hülyasıyla gösterdikleri faaliyeti ve etkiyi de hesaba katmak gerekir. Ve nihayet, A.P.'sinin harcadığı bol para ve paranın sağladığı imkânlar da hiç şüphesiz oylara tesir etmiştir.

C.H.P.'sinin gittikçe erimesi kaçınılmazdır. Karşı karşıya olan aslında CHP.'siyle A.P.'si değil, T.İ.P.'siyle A.P.'sidir. Seçim propagandaları da temel farkın T.İ.P. ile öbür beş parti arasında olduğunu göstermiştir. T.İ.P.'sine saldırmakta CHP. daha

yumuşak davranmıştır, ama bu sadece bir taktiktir. C.H.P.'si kendini iktidara namzet ve T.İ.P.'sini de baş rakibi görseydi elbette tutumu başka olacaktı. Toplumculuk ve toplumcu fikir ve akımlara hürriyet ve hak tanıma konusunda C.H.P.'nin amansız tutumu A.P.'sinden aşağı kalmaz.

Sosyal Adalet, Sayı 20, Kasım 1965

A.P. Hükûmetinin Dış Politika Çıkmazı

Gerek iç, gerekse dış politikada iktidar bir çelişki içindedir ve bu çelişki gitgide iktidarı tam bir çıkmaza sürükliyebilir.

Bugün dış politikada iktidarı zor duruma düşüren baş mesele Kıbrıs'tır. Geçen yılın sonlarında Birleşmiş Milletlerden geçirilen aleyhte karardan sonra hükûmet Kıbrıs meselesini çok geri plâna çekmek, ikili görüşmelerin gizliliği gerekçesiyle bu konuyu halkoyunun dikkatinden uzak tutmak politikasını izlemiştir. Türk halkoyunun millî bağımsızlık konusunda gerçek durumu görmeye başlamasında Kıbrıs meselesi büyük rol oynamıştır. 1964 yazı buhranında Amerika'nın kesin ve açık müdahalesi, meşhur Johnson mektubu üzerinedir ki, Türk kamuoyu, Amerika ve NATO ile bağların Türk hükûmetinin hareket serbestliğini millî bağımsızlık ve egemenlikle uzlaşmaz şekilde ne derece kısıtladığının bilincine varmıştır. Ondan sonraki devrede ikili anlaşmaların ve NATO ittifakının gerçek yüzü, bütün girinti çıkıntıları ile ortaya dökülmüş, Kıbrıs meselesi anti-emperyalist uyanışın ve akımın mihrak noktası haline gelmiştir. Bu durumun farkına varan ve endişelenen A.P. hükûmeti Kıbrıs meselesini uyutma ve kamuoyunu sonunda bir olup bitti ile karşı karşıya bırakma yoluna gitmiştir.

Ne var ki, Kıbrıs meselesi eninde sonunda bir sonuca bağlanacaktır ve ne kadar olup bittiye getirilmeye çalışılsa sonuç mutlaka memlekette derin yansımalar, tepkiler uyandıracaktır. A.P.'si muhalefette iken zamanın iktidarını beceriksizlik ve pısırıklıkla suçlamıştır, daha "faal" bir politika istemiş "Ne duruyoruz? Ordu Kıbrıs'a" teranesini tutturmuştu. İktidara geldikten sonra da birkaç hafta öncesine kadar Kıbrıs meselesinde dört noktada taviz verilemiyeceğini ısrarla belirtmişti. Bunlar arasında tek taraflı ilhak (yani Enosis) olamıyacağı, Türk cemaatinin azınlık statüsüne indirilmiyeceği ve Doğu Akdenizde Lozan Antlaşmasıyla kurulmuş olan kuvvetler dengesinin bozulamıyacağı yer almaktaydı. Oysa 24 Ekimde Çankaya köşkünde Cumhurbaşkanının Başbakan Demirel, Dışişleri Bakanı Çağlıyangil ve Genel Kurmay Başkanı Cemal Tural ile yaptığı üç saatlik toplantıda (aynı saatlerde İnönü de köşke gelmiş olduğuna göre onun da bu toplantıda hazır bulunmuş olması muhtemeldir) görüşüldüğü basında ileri sürülen Kıbrıs hakkındaki Türk teklifi hiç bu taahhütlere uygun görünmemektedir. Bu satırların yayınlandığı zaman mesele belki daha da açıklığa kavuşmuş olacaktır. Şimdilik Türk teklifi hakkında bilgimiz basında çıkan tek bir cümledir. Elçiler seviyesinde dört aya yakın bir zamandır büyük bir gizlilik içinde yürütülen görüşmelerden sonra Türkiye "Türk cemaatine çeşitli haklarla yine cemaatin ve Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak nitelikte hükümran askeri üs" verilmesini Yunanistan'a teklif etmişti. Çankaya toplantısında bu teklifin "Yunanistan'ca kabul edilmesi veya edilmemesi halinde izlenecek tutum üzerinde durulduğu, görüşmelerin anlaşmazlıkla sonuçlanması halinde Türk hükûmetince başvurulacak teşebbüslerin tesbit olunduğu" haber verilmektedir.

Bu haber iki noktadan dikkate değerdir. Birincisi, taviz verilmiyeceği tahmin edilen hususlardan tam taviz verildiğidir. Yukarıda ifade olunan şekliyle bu teklif, İnönü koalisyonu zamanında Acheson plânı olarak ortaya atılıp bizim hükûmetin kabule yanaştığı "Şartlı Enosis"ten farklı bir nitelik göstermiyor. O zaman da, Türkiye'ye bir üs verilmesi karşılığı Ada'nın Yunanistan'a ilhakı söz konusuydu. Bu teklif haberinden kısa bir süre önce Atina basınından naklen bir İstanbul gazetesinde çıkan, İngiliz İmparatorluğunun "Commonwealth" statüsüne benzer bir statü içinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanacağı haberi de hatırlanacak olursa hükûmetin "Enosis'e hayır!" politikasından yüzseksen derece döndüğü, daha doğrusu öteden beri sezinlediğimiz gibi, böyle bir politikayı esasen izlememiş olduğu, bir takım beyanlarla halkoyunu aldatma yoluna gidildiği apaçık meydana çıkmaktadır. Türk cemaatinin statüsü konusunda da sadece "çeşitli haklar"dan söz edilmektedir. Demek ki, federatif veya sair şekilde "ortaklaşa idare" tezinden de vazgeçilmiştir. Anlaşılıyor ki, bu konuda taviz verilmiyeceği teminatı bir lâftan ibaretmiş; bu da bizim için bir sürpriz değil tabiî. Kıbrıs meselesinin çözümünde, temel çıkarları gereği Enosis'den yana olan Amerika'dan destek ve yardım aradıkça sonuç başka türlü olamazdı.

Dikkati çeken ikinci nokta, Yunanistan lehine bunca tavizi, taviz de değil, aldatmaca bir renkli şeker tabakasıyla örülmüş Enosis hapını yutmayı kabul ettikten sonra dahi bu teklife Yunanistan'ın razı geleceği şüpheli karşılanıyor ve razı gelmediği takdirde izlenecek tutum görüşülüyor Çankaya'da.

Hükûmet bu sonucu ne kadar telleyip pullasa da Kıbrıs dâvasını kaybettiğimiz gerçeğini gözlerden saklıyamıyacaktır. Ve bunun, A.P.'nin ve bütün çıkarcı, sömürücü sınıfların büyük dostu A.B.D. sayesinde olduğu da aynı derecede apaçık bilinecektir.

A.P. hükûmeti, Kıbrıs konusunda beyan edilen politika ile güdülen politika arasında bir çelişkiye düştüğü gibi daha başka çelişkiler içinde de bulunmaktadır. Kıbrıs meselesinde dahi tutumunu kolayca Amerika'ya göre ayarlayamamaktadır. Bu konuda Sovyetlerle devamlı temaslarda bulunduğu Dışişleri yetkilerince birkaç ay önce açıklanmıştır. Şimdi de, Çankaya toplantısından birkaç gün önce Moskova büyükelçimizin Ankara'ya geldiğini öğreniyoruz. B.M.'lere üye bağımsız bir devletin -Kıbrıs Cumhuriyeti'nin- bir başka devlete ilhakı milletlerarası bir meseledir, Türkiye ile Yunanistan'ın karar vermesi yetmiyebilir. Ada'da Türkiye'ye askerî bir üs verilmesi, hele bazı haberlerde belirtildiği üzere bu üs ileride NATO'ya devredilecekse, Doğu Akdenizdeki kuvvetler dengesinde bir değişiklik meydana geldiği iddiasına yol açabilir ve bu bölge ile ilgili devletler, bu arada, Sovyetler Birliği böyle bir anlaşmaya itiraz edebilir. Kaldı ki, daha başka sebepler de A.P. hükûmetini Sovyetlerin tutumunu da kollamıya zorlamaktadır. İhraç mallarımıza Avrupa pazarlarında satış imkânları bulamayışımız hükûmeti, Sovyetlerle ve diğer doğu Bloku devletleriyle iktisadî ilişkileri geliştirmek yoluna itelemektedir. İktisadî ticarî münasebetler teknik elemanların temasını gerektirmekte, ardından politik ziyaretler, sınırlı da olsa turistik, kültürel temaslar gelmektedir. Bu davranış ve gelişmelerin A.P.'nin dış politikadaki temel yönüne ve isteğine rağmen, objektif şartların zorlaması sonucu meydana geldiğine şüphe yoktur.

A.P. hükûmeti Arap dünyası ile ve Orta Doğudaki diğer komşu veya yakın dev-

letlerle de münasebetleri geliştirme çabası içindedir. Ama burada da çelişik bir durumla karşı karşıyadır. Arap dünyasında kesin bir bölünme vardır; diğer 3. dünya devletleri arasında da, aynı derecede kesin olmamakla beraber dış politika eğilimi bakımından ayrılıklar görülmektedir. A.P.'nin politikasına uygun olarak hükûmetin hangi tarafta yer almak isteyeceği bellidir; ama o takdirde Arap dünyasında Mısır, Suriye ve Irak'ı karşısında bulacak, 3. dünya devletleri Türkiye'yi yine emperyalistlerin safında yer alan ve onlara hizmet eden bir devlet olarak görmekte devam edecekler ve Türk dış politikasında onların desteğini kazanmak arzusu tüm suya düşecektir. Hükûmet tereddüt eder görünmektedir. Anglo-Saksonlara vekâleten Kral Faysal'ın yürüttüğü İslâm Paktı politikası karşısında tutumunu henüz açıkça belirtmemiştir.

Suriye'de olayların gelişmesi hükûmetin tutumunu açığa vuracaktır. Şimdiki halde bu memleketle ilişkiler olumsuz yönde gelişmektedir. 1958'de Türkiye'nin Irak'ı istilâya hazırlandığı söylenmişti. Amerika Lübnan'a İncirlik hava limanını kullanarak asker göndermişti. Şimdi de Suriye ile İsrael arasında bir savaş patlarsa Türkiye'nin tutumu ne olacaktır?

Bir buçuk yıldan beri 3. dünya devletlerinde arka arkaya askerî darbeler olmakta ve daha sağ eğilimli kişiler işbaşına getirilmektedir. Bu olayların sebeplerinin tahlili ayrı bir yazıyı gerektirecek önemdedir. Şimdi sıra Suriye'ye gelmiş görünmektedir. Sık sık darbelere maruz kalan bu memlekette kısa zaman önce Baas Partisinin sol kanadı iktidarı almıştı. Şimdi bir Suriye-İsrael ihtilâfı ve savaşı bahanesiyle bu idare alaşağı edilmek isteniyor gibidir.

Dönüşüm, Sayı 7, Kasım 1966

Malatya Kongresi'nde Eleştirilere Cevap

2. Büyük Kongre, Malatya, Kasım 1966.

Tahmin ediyorum ki, konuşmam biraz uzun olacak. Çünkü, takdir edersiniz, 69 delege konuştu, her birisi için bir dakikalık cevap verecek olsam 69 dakika ister. Kaldı ki bazı meseleler hakikaten oldukça anlaşılır izahat istiyor. Birkaç delege burada raporun daha önce kendilerine dağıtılmış olması gerektiği üzerinde durdular. Bu kürsüden büyük sosyalist prensipler adına büyük sözler edildi ve tenkitler yapıldı. Ama böyle tenkitlerde bulunan arkadaşların hiç değilse bazı küçük hususlara dikkat etmesi gerekirdi sanıyorum. Mesela sosyalizm adına büyük tenkitlerde bulunacak bir arkadaş rapor daha önce gerekirdi diye bir tenkit ileri sürecek idiyse hiç değilse şöyle bir merakta bulunması lazım gelirdi: Acaba bizim tüzükte rapor hakkında bir hüküm var mı ve bu hüküm nedir? Tüzükte rapor hakkındaki hüküm çalışma raporunun büyük kongrede okunacağıdır. Başka hiçbir hüküm yoktur. Rapor kongrede okunacaktır ve rapor kongrede okunmuştur. Bu tüzük hükmüne göre genel merkez raporu bastırmak ve dağıtmak mecburiyetinde dahi değildir. Ve takdir edersiniz ki, bizim kadar parasız olan bir merkez için ve bütün işleri küçük bir kadro ile yüklenmiş bir merkez için bu kadar uzun bir raporu önceden hazırlayıp bastırmak, tashihleri vesaire bu gördüğünüz şekilde elinize vermek bir hayli işti. Tüzük hükmü de olmadığına göre biz pekâlâ buraya gelir, daktilo edilmiş şekilde okur geçer giderdik. İkincisi, rapor burada okundu. Elde de metin olduğuna göre bu tenkidi yapan arkadaşlar rapor okunurken metinden takip ederler, mühim gördükleri yerleri çizerler, ondan sonra o gün toplantı erken bitmişti, saat sekizde geceleyin de etüt edebilirlerdi.

Bazı delege arkadaşlar da çalışma raporunda neden dış ve iç olaylar üzerinde bir kısım olduğu, hatta uzun bir kısım olduğu üzerinde durdular. Kimisi, bu bir çalışma raporudur, uygulama raporudur demeye getirdi. Kimi delege arkadaşlar bunlar gazetelerde okuduğumuz olaylardan başka bir şey değildir dedi. Gene tekrar edeyim, sosyalizm kelimesinin bu kadar çok geçtiği ve sosyalizm adına bu kadar büyük tenkitler yapılan bir kongrede raporun iç ve dış olaylarla ilgili kısmı olmasaydı, buna lüzum yoktu diye bir görüş ileri sürülmesi, açıkça itiraf edeyim, beni şahsen şaşırttı. Arkadaşlar, biz politik bir partiyiz ve hem de sosyalist politik bir partiyiz. Boyuna bilimsel sosyalizmden bahsediyoruz. Bir politik parti, bir sosyalist parti genel kongresi var ve o genel kongrede dış ve iç olayların parti programı, tüzüğü açısından bir tahlili ve değerlendirmesi yapılmıyor. Nedir, biz yardımlaşma derneği miyiz? Bir politik örgütüz ve büyük kongremizi yapıyoruz. Bu, bir defa, iki taraftan lüzumludur. Çizeceğimiz somut politikayı dünya olayları ve yurt olayları hakkında yaptığımız değerlendirme ışığında tespit edebilirdik, ikincisi, raporun başında belirtildiği gibi, yurt ve dünya olaylarını izlemek, tahlil etmek, değerlendirmek partimiz faaliyetleri arasındadır. Merkez yürütme kurulunun hatta birinci vazifesidir. Siyasi gelişmeleri takip etmek ve değerlendirmek ve sonuçlara varmak. Birinci vazifesi.

İkincisi, birçok arkadaşlarım eğitim meselesinden bahsettiler, bilgi edinmekten bahsettiler. Elinizde bir rapor var ki son iki büyük senenin yurt ve dünya olaylarını derli toplu bir özet halinde ve değerlendirerek, yorumlayarak veriyor. Bahsedilen o kadar eğitimin bu da bir kısmı değil mi? Ben beklerdim ki arkadaşlar bu raporu muhafaza etmek, illerine, ilçelerine götürmek ve orada ilçe toplantıları yaparak bu yurt ve dünya olayları üzerinde hasbıhaller, konuşmalar tertiplesinler. Herhalde İşçi Partililer dış ve iç olaylarda doğru bir görüşe, doğru bir değerlendirmeye sahip olmak durumundadır.

Rapordaki değişikliklere veya rapordaki ileri sürülen görüşlerden farklı görüşler[d]e ilk üzerinde durulan mesele, daha önce de işaret ettiğim gibi, doğu bölgesinin meselelerinin bu rapora alınmayışı oldu. Daha önce de izah ettim, bu rapor Türkiye'nin içinde bulunduğu meselelerin bir özeti değildir. Son iki buçuk sene zarfında yeni beliren gelişmelerin, yeni beliren yönlerin bir tahlilidir. Doğu bölgesi elbette ki memleketimizin temel meselelerinden biri olmakta devam ediyor. Zaten doğu meselemiz programımızdan çıkarılmış değil ki. Elbette ki devam ediyor. Nasıl ki toprak reformu meselesi de temel meselelerimizden biri olarak devam ediyor, ama toprak reformunu raporda söz konusu etmedik, çünkü rapor meselelerle ilgili değil, iki buçuk senelik gelişmelerle ilgili.

Somut olaylara gelince, partinin zannediyorum ki doğu bölgesinde olan olaylara hiçbir partilinin göstermediği ve göstermesi de tabii olan bir alakayı göstermesidir. Herhalde burada bahsedilen Sünnilik-Alevilik meselesi alevlendiği zaman meseleyi meclis grubumuz meclise getirmek için çok uğraşmış, ısrarla mecliste gündem dışı konuşmalar istemiş, fakat daima meclis başkanları TİP söz istediği zaman takdir hakkını kullanarak söz vermez. Binaenaleyh ısrarla istediğimiz halde bize söz vermediler mecliste, fakat onun üzerine, aldık senatoya getirdik, senatoda gündem dışı konuşma olarak ortaya koyduk, gazetelere aksetti, ayrıca bir bildiri halinde yayımladık, basına tevzi ettik. Ayrıca haziran sonunda yaptığımız Karadeniz ve Malatya ve Elazığ gezilerinde toplantılarda ben şahsen Alevilik-Sünnilik meselesini [ele] alarak konunun bizim partimiz açısından tahlilini yaptım. Doğuda bu bir sene zarfında iki tane mesele olduğu zaman Diyarbakır milletvekili arkadaşımız iki defa doğuya gitti, mahallinde tespit etti ve geldi, mecliste neticeyi bildirdi. Varto olayında, biliyorsunuz, üç defa TİP'ten heyet gitmiş, tetkiklerde bulunmuş ve gelişmeleri başbakana, hükümete bildirmiş, cumhurbaşkanlığından, Meclis başkanlığından taleplerde bulunmuştur. Binaenaleyh doğu ile ilgili somut meselelerde de partimiz büyük hassasiyet göstermektedir, çünkü hakikaten doğu bölgemiz halkı hem tüm Türkiye halkı gibi sömürülmekte, hem de ayrıca doğulu olduğu için ayrıca baskı altında bir ayrımlı muameleye tabi tutulmaktadır. TİP'nin görüşü ise herkesin bildiği gibi bütün vatandaşlarımızın din, dil, mezhep ayrılığı gözetilmeksizin bir numaralı vatandaş muamelesi görmesidir. *(Alkışlar)* Ve Alevilik-Sünnilik meselesinde -ayrıca programımızda bu meseleyle ilgili, yanlış hatırlamıyorsam 8. sahifesinde, diyanet işleriyle ilgili bir madde de vardır- ve orada diyanet işlerinin mezhep vesaire ayrım göstermeksizin bütün Müslüman cemaati, Müslüman topluluğu ile ilgilenmesi ve onların bütün ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği bir program hükmü haline konmuştur. Demek ki TİP'nin doğu illerine verdiği önem azalmış değildir, devam etmektedir

ve devam edecektir. Tekrar ediyorum, raporda hassaten ele alınmamasının sebebi rapor Türkiye'nin içinde bulunduğu meselelerin bir özeti değil, iki buçuk senedir beliren yeni gelişmelerin bir ifadesidir.

Üzerinde en çok durulan meselelerden birisi teşkilat meseleleri oldu, teşkilatla merkezin ilişkileri üzerinde oldu. Ve ikinci bir nokta da eğitim meselesi oldu. Teşkilatla ilgili teferruat meselelerinde diğer bir sözcü arkadaşım cevap verecektir. Ben yalnız burada bazı umumi prensipler üzerinde durmak istiyorum.

Arkadaşlarım, her şeyin sosyalisti ve sosyalist olmayanı olduğu gibi tenkidin de sosyalist ve sosyalist olmayanı vardır. Ve ben isterdim ki dün burada tenkitlerde bulunan arkadaşlar sosyalizm adına bir sürü meseleyi eleştirirken, tenkitlerin de sosyalist olmadığı üstünde dursunlar, hiç değilse kendi tenkitlerini yaparken bu ölçüleri kullanarak yapsınlar.

Nedir sosyalist tenkidin niteliği? Sosyalist tenkit, bir kere, yıpratmak, suçlamak için değil, birliği bozmak için değil, partinin birliğini daha da güçlendirmek, partinin ileriye doğru gidişini daha da hızlandırmak ve kolaylaştırmak için yapılır. Ve sosyalist tenkit asla sosyalist partinin demokratik merkeziyetçi niteliği aleyhine bir tenkit olamaz. Prensip olarak. Şimdi denilebilir ki, efendim, bunlar sübjektif birtakım ölçüler, bir tenkidin nerden bileceğiz yapıcı mı, daha hızlandırıcı mı, birliği kuvvetlendirici mi, yahut aksine mi olduğunu? Biz öyle olduğunu iddia ederiz, siz aksi olduğunu iddia edersiniz. Pek o kadar da değil.

Bir defa, sosyalist tenkidin bu söylediğim nitelikte olabilmesi için iki şartın yerine getirilmesi lazım. Tenkitlerimizi yaparken soyut olarak, ideal olarak aldığımız birtakım ölçülere göre tenkit yapmayacağız. Mesela, ne bileyim, mükemmel, iyi çalışan bir merkez nasıl olmalı, mektup yazdığın zaman trak, ertesi gün cevap vermeli, işte, teşkilatı muntazam dolaşmalı. Bilmem basın organı olmalı, şusu olmalı, busu olmalı. Birtakım ölçülerimiz var. Hiç kimse de bunlar böyle olmasın diyemez, hakikaten öyle olmalı. Ama hakikaten tenkit olumlu, yapıcı olacaksa, yıpratıcı ve suçlama mahiyetinde değil, birliği kuvvetlendirip partiyi ileriye götürecek bir nitelikte olacaksa, o zaman tenkitler böyle kafamızda doğru bulduğumuz birtakım soyut ölçülere göre değil, somut zaman ve mekân şartları altında ele alınarak ortaya konur ve yalnız ortaya konmakla kalmaz, bu şartlar altında ne gibi çözüm yolları bulunur bu meseleye, onlar hakkında da bir teklif ileri sürülür. O zaman tenkitler yapıcı, birliği kuvvetlendirici ve partiyi ileri götürücü olur.

Halbuki, bazı delegelerimiz müstesna, yapılan tenkitlerde umumiyetle sosyalist tenkidin bu ölçüsüne asla riayet edilmemiştir. Mesela basın organından bahsedilmiştir. Herhalde siz de takdir edersiniz ki, hemen herkesin üzerinde müttefik olduğu[nu] tekrar ettiği basın organımız olsa, bir günlük gazetemiz olsa fikri muhakkak merkez yürütme kurulunun aklına gelmiştir. Yani iki buçuk senede 13 kişinin aklına gelmeyecek kadar muğlak, karışık, zor bir mesele değil. Herhalde aklımıza gelmiştir. Ha, binaenaleyh böyle bir teklifi ileri sürüp de olmadığından dolayı tenkit ederken ben isterdim ki delege arkadaşım şöyle desin: "Canım, bu herkesin aklına gelebilecek bir şey, bir parti organı olabilmesi". Herhalde bu arkadaşların da, 13 kişinin de aklına gelmiştir. Evvela, neden olmadı acaba, acaba neden olmadı? Bir de desin ki, nasıl olabilir? Bak, böyle koysaydı meseleyi arkadaşımız, neden ol-

muyor ve nasıl olabilir? İşte o zaman bu mesele sosyalist tenkidin ölçülerine uygun bir şekilde konmuş ve tenkit edilmiş olurdu. Fakat neden olmuyor meselesini tahlil etmeden ve nasıl olacağı hususunda hiçbir yol göstermeden, efendim, basın organımız olsun, hele günlük gazete olursa çok iyi olur nevinden tenkitler havada kalan tenkitler olmaktan ileri gidemez. *(Alkışlar)* Yalnız bir delege arkadaşımız bu basın organı konusunda konuşurken biraz somut teferruata indi, mesela dedi ki, şimdi hatırlamıyorum, 250 liralık bilmem ne kadar hisse senedi alırsak bununla yarım milyon olur, yarım milyon da kredi suretiyle bir milyonu bulabildi. O biraz somut olarak girdi, yalnız o. Diğerleri hiç. Şimdi arkadaşlar...

[Başkan: Müdahale etmeyelim arkadaşlar...]

Dediğim gibi, bu basın organı meselesini elbet biz de düşündük. Düşündüğümüz şuradan belli ki, partimiz parti olarak, hükmü şahsiyet olarak değil, ama hiç değilse partili arkadaşları[mız] üç defa bir yayın organı çıkarmak teşebbüsüne giriştiler. Bu yalnız demek ki düşünülmekle kalmadı, teşebbüs de edildi. Birinci *Sosyal Adalet* çıktı, ikinci *Sosyal Adalet* çıktı, bir de *Emekçi* gazetesi çıktı. Bunlar partinin organı değillerdi, ama partili arkadaşlar tarafından çıkarılıyordu ve partili arkadaşlar tarafından destekleniyordu. Üçü de yürütülemedi. Demek ki yürütülemeyişinin birtakım objektif şartları vardı. Birincisi, şüphesiz, para meselesi var. Ama bu üç tecrübe de gösterdi ki yalnız para meselesi de değilmiş. Bir kadro meselesi aynı zamanda. Bir yayın organı çıksın demekle olmuyor. Hatta teşebbüse geçmekle de olmuyor. Hatta bu organı birkaç ay, birkaç sene yürütmekle de olmuyor. Demek ki imkansız, demek ki partili arkadaşlarımız arasında henüz bir yayın organını devam ettirecek bir kadro da yok. Bunu biz de kabul edelim. Bunu sadece düşünmekle kalmamışız, partili arkadaşlarımız, bununla ilgilenen, kendilerini yayın organı çıkarmakta yetkili sanan arkadaşlarımız bunu denemişler ve işler yürümemiş. Bir defa bu kadro meselesi. Denenmiş olmuyor. Şimdi haftalık aylık yürüyememiş de günlük gazeteyi çıkaracak bir kadro meselesi büsbütün önemli bir şey. Günlük kadro, günlük gazete, bu milyonlar sahibi gazete patronları ile hususi uçaklar ve kamyonlarla sabahın bilmem kaçında ta orta Anadolu'ya, doğu Anadolu'ya kadar gazetelerini ulaştırabilen kapitalist gazete teşekkülleriyle aynı şartlar altında rekabet edecek bir gazete çıkarabilmek öyle kolay bir iş değil. Düşünün şartları. Onların şartlarını düşünün ve bizim şartlarımızı düşüşünün, onlarla rekabet edeceğiz. Çünkü rekabet etmeyip de gazetemizi satamazsak, malum atasözü hazıra hazine dayanmaz, ne kadar para toplasak koysak, o para erir gider. Muhakkak surette gazete masrafını koruması lazım. [...]

Ben [bir gazetecinin hazırladığı] raporu tetkik ettim, rapor hakikaten böyle sudan bir şekilde hazırlanmış değildi. Bir etüde dayanıyordu. Raporda bir adeta sanki yarın çıkıyormuş gibi bütün yatırımlar kalem kalem -makinelere ne yatacak, baskıya ne yatacak, hatta dağıtım için kaç tane minibüs pikap lazım olacak, şoför, mürettip, yazı işleri müdürü, günlük cari masraflar, bütün yatırım masrafları etüt edilerek kalem kalem- yazılmış gayet ciddi bir etüttü ve çıkan netice neydi biliyor musunuz? Bugünkü şartlar altında diğer gazetelerle rekabet edebilmek, tutunacak, iki üç ay sonra kapanmayacak bir gazete çıkarmak için bu hesaplarıyla yapılmış etüde göre en azından 5 milyon lira lazımdı. Görülüyor ki tenkitler yaparken böyle yalnız gönlümüzün dilediği şeyleri ulu orta ortaya atmamak lazım, imkânlar ve

şartlar düşünülmek lazım.

Diğer çok üzerinde durulan bir mesele eğitim meselesi oldu. Eğitim meselesinin evvela ... temel bir prensibe, bir görüşe değinmek isterim. Parti eğitim yaptı, yapmadı, o sonra... Çünkü bu eğitim meselesinde, partinin yürüteceği eğitim meselesinde fikirlerin çok vazıh olmadığı kanısına vardım. Bir defa şunu belirteyim ki biz programımızda emekçi halkımızı uyarmak, eğitmek dediğimiz zaman buradaki eğitimden kastedilen mana okul eğitimi manasında bir eğitim değildir. Yani sosyalizmin prensiplerini, teorisini anlatan konferanslar vermek, seminerler vermek, gidip köylüye, işçiye sosyalizm nedir, sosyalist iktisat nedir, sosyalizmin gelişme kanunları nedir, bunları öğretmek değildir. Eğer biz işçi-köylü kitlelere önce sosyalizmin ne olduğunu anlatacak, sonra da onu eğitip inandırdıktan sonra oylarını alarak iktidara gelecek isek, eğer anlayışımız buysa biz daha yüzlerce sene iktidara gelemeyiz.

Sosyalist eğitim eylem içinde olan eğitimdir. Sosyalist politik eğitim eylem içinde, aksiyon içinde olan eğitimdir. Diğer çeşit eğitim, yani sosyalizm kanunlarını, prensiplerini, kurallarını vesairelerini vermek, o, parti içi kadro eğitimidir şimdiki safhada. Esasen bir arkadaşım da çok güzel belirtti, köye gittiğimiz zaman sosyalizm şudur, komünizm budur, bizim parti komünist değildir, dinsiz değildir filan dediğimiz zaman köylü bize yahu bunları bırak, bunları, biz bunlar[la] alakadar değiliz. Neyse neymiş sosyalizm komünizm. Benim karım hastaneye gitti, şu oldu bu oldu, hastanede bize şöyle muamele ediyorlar, sen buna ne çare gösteriyorsun. Partimiz buna ne çare getirecek dedi. Diğer birisi de biz 65 yaşına geliyoruz, sizin parti iktidara geldiği zaman bizim gibi ihtiyarlar ne olacak, onu anlat dedi, dedi. Arkadaşlar, sosyalist eğitim bu iş içindir. Biz kitleyi nasıl kazanacağız, nasıl eğiteceğiz? Kitleler hep diyoruz sömürülüyor, eziliyor, yoksulluk içindedir. Binaenaleyh emekçi kitlelerin kendi yaşantısı ile duyduğu birtakım gayet hayati ihtiyaçları vardır ve özlemleri vardır. Bugün hem umumi müşahedelerden biliyoruz, hem sosyal bilimler mensuplarının yaptıkları anketlerden biliyoruz ki bugün emekçi halkımız eskiden zannedildiği gibi tevekkül içinde değildir. Bir lokma bir hırka havası içinde değildir. Özlemleri vardır. Hatta Demirel bile dedi ki halkımız yol istiyor, hastane istiyor, okul istiyor, bilmem şunu istiyor, bunu istiyor. Hakikaten istiyor, yani bu anlamda halkımız uyanmıştır. Demiyor benim kaderim böyle, bir lokma bir hırka, bu dünyada böyle gider, öbür ahrette mükâfatlanırız. İstiyor, okul istiyor, hastane istiyor, yol istiyor, tohumluk istiyor, yolsuzlukların önlenmesini istiyor, istiyor, özlemleri var. Ve ne istediğinin farkında. Ha, şimdi biz... bir sosyalist partinin vazifesi ve halkı eğitme yolu, halkın bu ihtiyaçlarına, istediği, hissettiği özlemlerine, fakat tam formüle edemediği, bir çıkar yolunu bulamadığı ihtiyaçlarına ve özlemlerine sosyalist açıdan doğru, bilim açısından doğru ve onların o ihtiyaç ve özlemlerine cevap veren çözüm şekilleri, çıkar yol getirmektir. Bunları yapmaktır. Faraza toprak reformunun veya bilmem zanaatkârın sosyal yapıdaki yerinin ne olduğunu bilmeyecektir. Nedir teoriye göre ve bilmesine de lüzum yoktur. Ama getirilen çözüm yolları onun bu hayati ihtiyaçlarına ve özlemlerine cevap veriyorsa ve aynı zamanda bu çözüm şekilleri sosyalizm bakımından, bilim bakımından doğru ve geçerliyse, o zaman biz halkı kazanırız. Ve kendimize kazandığımız zaman, onu bir örgüt için-

de demokratik yoldan iktidar için mücadeleye soktuğumuz zaman, o demokratik mücadele içinde halk eğitilir. O ancak demokratik mücadele içinde ekonomik ihtiyaçlarına cevap veren yolların mücadelesini yapar, kendisi aynı zamanda -o zaman ona bu sefer sosyalist açıdan- bu çözüm yollarının bilgisini de yavaş yavaş edinmeye başlar. Ama aslında kitlelerin, halkın büyük çoğunluğunun tam sosyalizmi bilmesi teorisinin, nazariyesinin kurallarını bu[?].

Biz eğitimden bunu anlamıyoruz. Böyle olursa halkı kazanamayız. Nitekim aynı şekilde bunu da söylüyorlar. Bana bir ecnebi gazeteci söyledi, sizin halkınızın yüzde 60'ı okumak yazmak bilmiyor, okuma yazma bilmeyen insanlara sosyalizmi nasıl anlatırsınız? Ona aynı cevabı verdim. Biz dedim, köylüye gidip de sosyalizm nedir, onu anlatacak değiliz. Sosyalizm dersi verecek değiliz. Onların ihtiyaç ve meselelerine sosyalist açıdan geçerli ve doğru çözüm şekilleri getireceğiz. Arkadaşım, senin şu derdin [var], biz o derdini şu yoldan çözeceğiz diyeceğiz. Bunu yaparken de, ben konuşmalarımdan biliyorum, sırası geliyor, birtakım sosyalist izahlar vermeye giriyor insan. Ama insanın somut, içinden duyduğu bir meseleyi anlatırken araya sokarsanız birtakım kurumsal bilgileri, o zaman o bilgiler de havada nazari bilgiler olmaktan çıkıyor ve arkadaş kendi meselesiyle alakadar olduğu için adeta farkına varmadan bunu öğreniyor. Eğitim budur, eğitim vaaz vermek, konferans vermek değildir. Ve parti çalışmalarında yapılacak en birinci eğitim çalışması budur. Bütün ilçeler, köy temsilcileri, mahalle temsilcileri, fabrika temsilcileri yolu ile kendi mahallinin somut meseleleriyle alakadar olmalıdırlar, olacaktırlar ve bu meseleler bizim programımız ve tüzüğümüz ışığında çözüm yolları teklif edecek, yalnız teklif etmek değil, elinden geldiğince bunların çözülmesi için gayret edecektir. Şüphesiz bu gayretler her zaman semere vermeyebilir, ama kendisinin somut problemlerinin çözülmesi yolunda İşçi Partililerin fiilen gayret gösterdiğini görecektir. Konferanslar, broşürler, seminerler, bilim yayın organları bu demin anlattığım eğitim faaliyeti yürütüldüğü takdirde faydalı, ona yardımcı olarak faydalıdır. O yapılmadığı takdirde havada vaaz vermek kabilinden faaliyetler olmaktan ileri gidemez.

Sonra teşkilatla ilişkiler üzerinde uzun uzun duruldu. Gene burada da maalesef demin başlangıçta işaret ettiğim sosyalist tenkidin uyulması gereken kıstaslarına uyulmadı. Gene böyle nazari, ideal olarak olması lazım gelen kıstaslara göre olan tenkit edildi. Ve ben itiraf edeyim ki o tenkitleri dinlerken bir an için düşündüm. Şu kongre dedim, mesela böyle bir organımız yok, olsaydı hayal ettim, bütün illerimizin ilçe delegelerinden müteşekkil olsaydı ve eleştirilen genel merkez değil de il yönetim kurulları olsaydı, ne gibi tenkitler ileri sürülürdü? Çok ilçe kongresinde bulundum, yüzde yüz eminim ki, il yönetim kurulları için de, genel merkez için ileri sürülen tenkitler ileri sürülürdü. Sonra gene düşündüm, gene böyle bir şey yok ya, mesela bir organımız olsaydı da orada genel merkez, il yönetim kurullarını eleştirseydi, acaba ne olurdu? Biliyorum, genel merkezin bir hayli eleştireceği şey olurdu. Acaba yalnız genel merkez mi yazılara vaktinde cevap vermeyen? Ben genel merkezde, hatırlıyorum, bir tane hususu bir defa yazmakla yetinmeyip, ikinci defa, üçüncü defa teyit ettiğimiz halde illerin çoğundan cevap alamadık. Hem de nasıl, Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi gereken hesapların gelmesi gibi partimiz için gayet hayati olan bir konuda. Anayasa Mahkemesi'ne hesap vereceğiz, sorumluyuz, netice gayet

ağır olabilir, partimiz için aylarca evvel hesap isteniyor, cevap gelmiyor. İkinci teyit veriliyor ve cevap gelmiyor, bazı illere üçüncü teyit gidiyor hesapların gelmesi için. Bunları illerimizi suçlamak için söylemiyorum. Yalnız demin bahsettiğim kıstası hatırlatmak için.

"Genel merkez illeri dolaşsın". Kanaatimce genel merkez maddi imkânları dahilinde illeri dolaşıyor. Ama gene burada bir sual soralım: illerimizden kaçta kaçı acaba ilçeleri muntazaman dolaşıyor? İlçelerde muntazam faaliyet yürütüyor? İlçelerimizden acaba kaçta kaçı köy, mahalle, fabrika mümessillerini tamamen tayin etmiştir ve onlarla devamlı irtibat halindedir? İllerimizle merkez arasında muhaberat aksıyormuş. Aksıyor, evet öyle, ama acaba illerle ilçeler arasındaki muhaberat nasıl? Bununla şunu demek istiyorum arkadaşlar: bir partinin gövdesi, tüm teşkilatı nasılsa başı da öyledir. Bir teşkilat ilçesiyle, iliyle ve merkeziyle bir bütündür. Bir vücut gibidir. Bir vücut bütünüyle sıhhatlidir veya sıhhatsizdir. Partimiz çok zor şartlar altında çalışıyor. İllerdeki, ilçelerdeki vaziyeti biliyorsunuz. Biz de biliyoruz oradaki vaziyeti, ama aynı zorluklar genel merkez için de vakidir.

Biz yeni bir partiyiz, hasım yumruğu içinde kendimizi kabul ettirmeye, tutunmaya ve gelişmeye çalışıyoruz. En iyi bir vasıta olan maddi imkânımız, paramız yok. Hemen hiçbir delege bunun üzerinde durmadı. Sosyalist tenkidin kıstasına uymadığı, yani şartları belirtmediği için. Yahu, bu kadar küçük bir bütçeye, bu kadar az bir parayla daha kirasını bile bilmem kaç aydır öde[ye]meyen genel merkez bu işleri acaba bu kadar yaptığı kadar nasıl yapabildi? Kirasını ödeyemeyen bir merkez, mesela bu raporu şöyle nasıl bastırabildi? Şu kongrenin masraflarını nasıl karşılayabiliyor? Bunun üzerinde tek bir delege arkadaşımız durmadı. Binaenaleyh biz de biliyoruz, o öyle olsun, bu böyle olsun. Neden mesela makbuzlar ve defterler gecikti? Parasızlıktan. Bir defter, bir makbuz diyorsunuz, ama hesabı 15 bin, 18 bin lira tutuyor. O zaman bir tanıdık matbaa, daha ucuza yapacak bir matbaa arıyorsunuz, o ucuza yapan matbaa da tabii ucuza yaptığı için o işi derhal yapmıyor da kendi işinin bir sırasına getiriyor, yapıyor. Binaenaleyh gecikiyor. Tenkitler yaparken ne gibi şartlar vardır göz önünde bulundurmak lazım.

[...]

Bundan sonra burada bir delege arkadaşımız gayet heyecanlı bir şekilde partinin teşkilatına ilgisizliğini belirtirken işte o ilimizde olan müessif hadiseyi söyledi. Elbette ki o müessif hadiseyle ilgilenmek lazımdı. Ama genel merkezimiz ilgilenmiştir. Hâlâ o dava ile ilgilenmektedir. Avukat arkadaşımız davayı takip etmektedir. O kadar ilgilenmiştir ki savcılığa ayrıca müracaat yapıldığından gayri ta hapishaneye gidip muhbir durumunda olan arkadaşın özel ifadesi dahi alınmıştır. Ama efendim, tam olay olduğunun gün ve saatinde bir insan oraya gönderilmemiş. Af buyursun, ama arkadaşımız biraz fazla heyecanlı. Biz İşçi Partililer, hele sorumlu bir mevkide olan bir il başkanı kendi mahallinde bir iki kişi tevkif edildi diye bu derece telaşlanmamalı. Evvela il başkanı kendisi soğukkanlı olacak ve vaziyete el koyacak. Elbette ki merkez de ona yardım elini uzatacak ve nitekim uzatmıştır. Merkez bu şekilde telaşa düşseydi, acaba vaziyet ne olurdu? Akhisar olaylarını biliyorsunuz, yumruğumuzdan büyük taşlar genel başkanımızın ve genel sekreterimizin ve arkadaşlarının içinde bulunduğu otomobile atılmış, camları tamamen kırılmıştır. Yani bu arada

taşlarla linç edilmesi bir dakika meselesi olmuştur. Gene biliyorsunuz, Bursa'da -şimdi bazı arkadaşlarımız biz ilçede öyle şeylerle karşılaşıyoruz ki, kavga ve çatışmalarla karşılaşıyoruz dediler. Acaba genel merkez üyelerinin karşılaştığı vaziyetler kadar vaziyetlerle karşılaşılıyor mu?- taşlarla, camlarla otomobillerin camları kırılıyor. İkinci Bursa olayları... fiilen genel merkez üyelerinden bir arkadaşımızın çene kemiği kırılıyor iki yerinden, diğer bir arkadaşımızın kaburga kemikleri kırılıyor. Genel sekreterimiz o kadar ağır dövülüyor ki iki üç hafta evinden çıkamıyor. Ama bunun karşısında zannediyorum ki genel merkezden hiçbir telaş ben görmedim. Keskin sosyalizm sözleri, edebiyatı yaparken bu sözlerle icraatın fiiliyatta ne demek olduğunu anlamanız ve öyle hadiselerle karşılaştığımız zaman soğukkanlılığımızdan, vakarımızdan hiçbir şey kaybetmemeliyiz. *(Alkışlar)* Lüzumsuz korkulara kapılmayacağız, soğukkanlı, vakur olacağız.

Burada yapılan konuşmalarda bu köylü sınıfının önemi hakkında uzun uzun duruldu. Zanaatkâr sınıfının bizim partimiz açısından toplumdaki durumu üzerinde duruldu. Ara sınıflar denilen sınıfların üzerinde duruldu. Bu mesele üzerinde gerek burada, gerek başka kongrelerde durulduğu için ben de konu üzerinde biraz ayrıntılı durmak istiyorum.

Şimdi ilk bakışta bir çelişkili durum var gibi görünüyor ve zannediyorum bu noktada bazı arkadaşlarımız tereddütlere düşüyorlar. Birincisi, bildiğimiz gibi, sosyalizm esas itibarı ile işçi sınıfının ideolojisidir ve sosyalizm işçi sınıfının öncülüğü altında gerçekleşecektir. Diğer taraftan bugünkü şartlar altında bakıyoruz, oyların çoğunluğu bize köylerden geliyor. İşçi arkadaşlarımızdan henüz ümit ettiğimiz, dilediğimiz ilgiyi görmüyoruz. Hatta diğer bazı az gelişmiş memleketlere baktığımız zaman da oralarda devrimci sosyalist harekette köylü sınıfının önemli rol oynadığını görüyoruz. Peki, acaba sosyalist teoride bir değişiklik mi var? Ortada ne bir değişiklik var, ne de bir çelişki var. İşçi sınıfının öncülüğü, bugün de ifade ederiz ve doğrudur, sosyalizme tamı tamına uyan bir ideoloji olarak işçi sınıfının ideolojisidir. Bunun izahları, programları yapılmıştır. Şimdi burada ele alacak değilim. Fakat biz işçi sınıfının öncülüğü derken sosyalizme varacağımız zamana kadar olan bütün devreyi düşünerek söylüyoruz. Sosyalizme varıncaya kadar geçecek olan devreyi düşünerek söylüyoruz. Bütün bu uzun vadelerde ele alındığı zaman işçi sınıfının öncülüğü açık seçik meydana çıkıyor. İkincisi, işçi sınıfının öncülüğü diyoruz, çünkü bir hareketin öncülüğü sadece o harekette hangi sınıfın daha aktif, daha faal olması ile ölçülmez. O harekete hangi sınıfın ideolojisinin yön verdiğiyle ölçülür. Sosyalizm işçi sınıfının ideolojisi olduğu için sosyalist ideoloji altında yürütülen bir hareket dolayısıyla, işçi sınıfının fertleri bu harekete çok katılmasa bile, ama o sınıfın ideolojisi olduğu için o hareket işçi sınıfının öncülüğü altındadır.

Şimdi köylü sınıfının ehemmiyeti bugün ve yarın içinde bulunduğumuz şartlar bakımındandır. Bu da bizim az gelişmiş bir ülke olmamızdan doğuyor. Sosyalizm aslında cemiyetlerin evriminde safhaları koyduğumuz zaman, işte biliyoruz, evvela ilkel cemiyetler vardır, sonra toplumlar [gelişti], kölelik meydana geldi, sonra derebeylik cemiyetleri, sonra kapitalist cemiyetler, sonra da sosyalist cemiyetler, yani sosyalizm aslında bu gelişme basamaklarında kapitalizmden sonra gelecek olan bir devredir. Çünkü sosyalizmin meydana gelmesi için o toplumun ileri derecede sana-

yileşmiş, teknolojisi ilerlemiş, üretim problemini çözmüş olması lazım gelir. Şimdi bu hüküm doğrudur, ama bu hükmün muhalifi doğru değil. Bazıları bu hükümden şunu çıkarıyorlar: mademki sosyal evrimde esas olarak sosyalizm kapitalizmden sonra gelecek bir devredir, öyleyse bütün toplumlar kapitalist devreden geçmek zorundadır ve Türkiye de evvela kapitalist safhadan geçecektir, sonra sosyalist olacaktır. Bu netice doğru değildir. Yani demin söylediğim hükmün muhalifi doğru değildir. Az gelişmiş ülkeler, bir defa, buradaki konuşmamızda, konferanslarımızda, programımızda uzun uzun anlatılanlar üzerinde durmayacağım, dünyadaki tarihî şartlar bakımından, Türkiye'nin tarihî şartları bakımından, Türkiye'nin kapitalist yoldan kalkınmasına imkân yoktur bir kere, mümkün olmayan bir şeydir. Binaenaleyh, evvela kapitalizm, o mümkün değilse pekiyi sosyalizme gidiş ne olacak? Şu olacak: Sosyalizmin meydana gelmesi için birtakım ön şartların mevcut olması gerektiğine göre -yani toplumun muhakkak surette sanayileşmiş olması, tarım ekonomisi olmaktan kurtulması, ekonominin temelinin sanayiye oturması işleri teknolojiye geçmiş olması, üretim problemini çözmüş olması gerektiğine göre- demek ki az gelişmiş memleketler tam bir sosyalist düzene geçmeden önce şu veya bu uzunlukta artık kapitalist olmayan yolda bir gelişme safhası geçirecektir. Buna [?] yahut sosyalizm öncesi safha denir, sosyalizmin temellerinin atıldığı ön safhanın meydana getirildiği -ne derseniz, yani terim olarak- böyle bir safhadan geçecektir. Biz buna dedik ki sosyalizme yönelmiş kapitalist olmayan bir kalkınma yolu. Ve bu kapitalist olmayan kalkınma yolunun niteliği, devlet sektörü ne olacak, özel sektör ne olacak vesaire, bunları da programımızda teferruatıyla anlatmış olduk. İşte şimdi bu safhadadır ki, yani sosyalizme geçmeden evvela az gelişmiş bir memleket olarak geçirmek zorunda olduğumuz bu hazırlama, hazırlanma safhasındadır ki, köylü sınıfının ehemmiyeti vardır.

Vardır, çünkü az gelişmiş memleket olarak Türkiye'nin, programımızda da belirtildiği üzere, ekonomisi tarıma dayanır ve bu geri bir tarımdır. Geri teknikle, ilkel araçlarla yapılan bir tarımdır. Bir memleketin ekonomisinin temeli tarıma dayanırsa, elbette ki orada da sayıca ve ekonomik bakımdan önemli olan tarım kesiminde çalışanlar olacaktır. Sonra, ikincisi sayıca bir kere önemli. İkincisi, toplumların gelişmesi, toplumlar gelişiyor ya, toplumlar gelişirken toplumun sosyal yapısı bir satıh halinde ve tam böyle bir at başı beraber olmaz. Toplumun çeşitli kesimlerinin değişme sürati birbirinden farklıdır, bunun için de toplumlar gelişirken bazı kesimler daha ileriye gider, bazı kesimler daha geri kalır ve birtakım tıkanıklıklar ve gerginlikler meydana gelir. Azgelişmiş ülkelerde, bu arada Türkiye'de, en geri kalan kesim binaenaleyh en fazla tıkanıklığın meydana geldiği kesim, tarımdır, plancıların tabiriyle en darboğazın meydana geldiği yer tarımdır. Onun için, toplumda olan ileriye doğru gelişme hamlesi, itici kuvveti bilhassa tarım kesiminde zorlanmaktadır. Çünkü en büyük tıkanıklık orada. Neden en büyük tıkanıklık orada? Çünkü tarım sektöründe feodal artıklar en kuvvetle mevcuttur. Halbuki sanayi ve ticaret sektöründe feodal artıklar hemen hemen hiç kalmamıştır. Orada kapitalist bir safhaya geçilmiştir. İleri bir kapitalizm değil, ama gene bir kapitalist safhaya geçilmiştir. Küçük zanaatlarla esnaflık da feodal derebeylik düzeninden kalma artıklardır. Vakıa, çırak-usta münasebeti daha önceki üretim sisteminden bir arta kalıştır, ama

gene de çırak ve usta tarafından yapılan küçük zanaat üretimi kapitalist bir safhanın kanunlarına tabi olduğu için o arada bir üretim şekli olarak esas itibariyle feodal artıklar temizlenmiştir. Ama tarımdadır ki feodal artıklar, gene tabii eskisine nispetle, değişmiş olarak, değişmiş de olsa daha büyük ağırlıkta devam etmektedir. Çünkü ağa ve yarıcı-marabacı münasebeti bir toprak kiracısı ve toprak sahibi münasebeti değildir. Yani aradaki münasebet bir kira akdi olmaktan daha öte birtakım sosyal, hatta politik münasebetleri içine alan bir münasebettir. Biliyoruz ki, ağa kiracılarının, marabalarının oy hakkına sahiptir. Hatta onlar gitmiyorlar bile sandığa, doğuda, biliyorsunuz, gidiyor ağa, benim 180 oyum var diyor, birkaç tane de yanında adam getiriyor, çeşitli parmak basmak için, kadınlar sandık başına gelmiyor ve onlar adına oyunu kullanıyor. Ve kiracısının, marabacısının başka türlü olmasına imkân yok. Ağa hakikaten o eski derebeylik düzeninden kalan birtakım sosyal, hukuki ve politik nüfuzlara, salahiyetlere sahiptir.

Binaenaleyh, feodal düzenin artığı bilhassa tarımda mevcut olduğu için en büyük tıkanıklık orada, en büyük zorlanma oradadır. Bundan dolayıdır ki, tarımdaki köylü halkımız sadece oyu ile [böyle] aleyhte olmakla kalmıyor, ayrıca bu durumdan dolayı devrimci bir sınıfa dahil oluyor. Umumiyetle sosyolojik bakımdan hareket yeri, değişme yeri, müdahale merkezi şehirlerdir. Her toplumda, medeniyet merkezleri şehirlerdir. Şehirlere nispetle tarım bölgesi kendi içine kapalı, daha durgun, daha muhafazakâr, çok daha yavaş gelişen bir kısımdır. Ama az gelişmiş memleketlerde demin anlattığım hususiyetten dolayı tarım sektörü ve oradaki halk, köylü halk devrimci, yani değişmeden yana olan bir duruma gelmiştir. Köylü halkımızı devrimci, değişmeden yana olmayı getiren başka şartlar da vardır. Birincisi, programımızda anlatıldığı gibi, 48'den beri bazı toprakların makineyle işlenmesi neticesi köylünün topraktan kovulması, topraksız kalması, birden, toprağa bağlı olmayan, seyyal, hareketli bir işçi kitlesi meydana getirmiştir. Nüfusun süratle artışı, toprağın azalışı da gene bir kısım köylü nüfusun topraktan kopmasına, topraksız kalmasına, binaenaleyh köksüzleşmesine yol açmıştır. Bütün bu faktörler, köylü sınıfını değişmeden yana devrimci bir hale getirmiştir. Bu iki nedenden dolayı köylü sınıfı hem sayıca çok, hem de devrimci bir hale gelmiş olduğu için bu safhada İşçi Partisi'nin destek kaynağı köylülerdir ve köylüler olacaktır. Ama bu durum işçi sınıfının öncülüğü meselesiyle çelişir değildir, benim anladığımca.

İşçi sınıfı meselesine gelince, işçilerimizin hele partiye neden gerektiği kadar iltifat etmediğinin sebeplerini anlatmıştım. Bu sebeplerin bir kısmını arkadaşlarımız belirttiler. İşçilerimiz hâlâ köyden tam kopmuş değildir. Yani tam bir sanayi işçisi haline gelmiş değildir. Bir bu var. Bir de tabii yapılan tertipler var. Bütün işçi arkadaşlarım biliyorlar ki, değil parti üyesi olmak, partide sekreter, il başkanı filan olmak, sadece parti üyesi olduğunu haber aldığı zaman dahi patron büyük baskı yapmakta, işten çıkarmak tehdidini yürütmektedir. Kaldı ki, bir üçüncü faktör, işçilerimizin durumu her ne kadar çok iyi olmasa da gene beğenmediğimiz gecekondulardaki hayat şartları dahi köylerdeki hayat şartlarına nispetle daha üstündür. Binaenaleyh bugün için, hiç değilse muntazaman iş bulmuş işçiler için kaybedecekleri, kaybetmekten korktukları bir şeyler vardır. Halbuki demin bahsettiğim topraktan kopmuş, hiçbir şeyi olamayan, yoksulluğun en dip kısmında bulunan köylü için

kaybedecek bir şey yoktur. Onun için işten çıkarılma diye bir şey yoktur. Bütün bunlardan dolayıdır ki bu safhada köylü sınıfımız mühim bir rol oynamaktadır.

Niyetim burada küçük esnaf ve zanaatkârın durumuna geçmekti, ama çok uzayacağı için ve küçük esnaf ve zanaatkârın durumu tüzüğümüzün 58. maddesi görüşülürken tekrar oraya geleceği için küçük esnaf ve zanaatkârın toplumumuzdaki yeri ve parti programı açısından önemi konusunda 58. madde üzerinde dururken konuşmayı tercih ediyorum, çünkü yoksa çok uzayacak bu konuşma. O mesele üzerinde daha duracağım.

Ara tabakalar meselesi kâfi derecede programda ele alınmıştır. Yalnız çok önemli bir hususu bir daha belirtmek isterim. Bu konuya değinen bir sayın delege arkadaşımız, ara sınıflar, orta sınıflar bizde daima ilerici olmuştur, bugün de antiemperyalist ve ilericidirler dediler. Ve dediler ki ilericilik koşullar önünde değerlendirilmelidir. Doğrudur, koşullara göre değerlendirilmelidir, ama şuna dikkat etmek lazım: Koşullar değişirse tabii o zaman değerlendirme de değişir. Bir defa, ilericilik-gericilik kavramlarına muhteva vermek lazımdır. Sınıf açısından ele alıp değerlendirmedikçe ilericilik-gericilik kavramları havada kalan kavramlar oluyor.

Mesela bizde, feodal düzenin tasfiyesi mümkün olduğu müddetçe bizde bu orta tabakalar ilerici bir rol oynamışlardır. Neden? Neden, sosyalist miydi onlar? Hayır. 18. asırdan beri, yazdıklarına söylediklerine baktığımız zaman tamamen bir burjuva ideolojisi içinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde kapitalist bir gelişmeyi sağlamak niyetinde oldukları aşikârdır. Ama kapitalist yoldan gelişme Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezî derebeylik sistemine göre elbette ki daha ileri bir safhaydı, bunun için ilericiydiler. Milli kurtuluş savaşında da ileri bir rol oynadılar. Ama biz unutmayalım, bu milli kurtuluş savaşı meselesi[nde] hakikaten bugün dünyada Türkiye'nin durumunda olan bir ikinci memleket yoktur. Onun için Türkiye'de sosyalizmin uygulanması başka memleketlerle yüzde yüz uyuşmaz. Efendim, milli kurtuluş savaşlarının gayesi demokratik devrimdir. Bilmem antikapitalist, antifeodal, antiemperyalisttir. Çünkü [20.] asır başında şöyle yazılmıştır, böyle yazılmıştır. Yazılanları bugünkü şartlar içinde ele almak lazım. Bugün [20.] yüzyılın başında ve ilk yarısında değiliz. İkinci yarısındayız ve biz öyle bir azgelişmiş memleketiz ki, o demokratik devrim denilen safhayı milli kurtuluş hareketimiz vermiştir. Milli kurtuluş hareketimiz zafere ulaşmıştır. Üstünden 43 sene geçmiş, şimdi ikinci bir milli kurtuluş safhasına gelmiş bulunuyoruz. *(Alkışlar)* Yok böyle bir az gelişmiş memleket. Biz diyoruz ki, bu ikinci safhada gene öncülük orta sınıflara ve orta sınıfların burjuva ideolojisini aşmayan fikirlerine göre yürütülürse bu hareket tekrardan yarıda kalır, tekrardan bir yere kadar milli kurtuluş hareketimizi getirdikten sonra iş geri teper, yarım kalır ve yeniden sömürgeciliğin kucağına düşeriz. Bugün verilecek milli kurtuluş savaşının zafere ulaşması, bu bağımsızlık ve antiemperyalist hareketin sosyalist hareketle beraber yürütülmesi ve hareketin sonunda sosyalizme müncer olması ile mümkündür. Hatta yalnız bizim için değil, bütün az gelişmiş memleketlerin problemi budur. Raporun o kısmında anlatmaya çalıştığımız gibi, bugün az gelişmiş memleketler, milli kurtuluş savaşını yapmış memleketler bizim birinci milli kurtuluş savaşından sonra geçirdiğimiz safha içindedirler. Ve bocalamaktadırlar. O az gelişmiş memleketlerde de eğer milli

kurtuluş savaşı ekonomik bir savaş olarak yeni sömürgeciliğe karşı devam ediyor, eğer kapitalist olmayan, sosyalizme yönelmiş rota üzerinde oturtulur, öyle geliştirilirse muvaffak olacaktır. Eğer bir devlet kapitalizmi haline gelecekse, yeni sömürgeciliğe taviz verirlerse, tıpkı bizim gibi yeniden o askerî olarak kovdukları emperyalist kuvvetlerin kucağına düşeceklerdir. *(Alkışlar)*

Antiemperyalist mücadele antikapitalist mücadele değildir tezi yanlıştır. Mücadelenin antiemperyalist ve antifeodal oluşu aynı zamanda antikapitalist olmasına mani değildir. Değildir, çünkü memlekette sadece feodal artığı bir düzen yok, demin söyledik, feodal artığı düzen var, ama ticarette ve sanayide gelişmiş ve gelişmekte olan, kendi sınırları içinde memleketi kalkındıracak derecede hiçbir zaman gelişmeyecek, ama kendi sınırları içinde montaj sanayi, bilmem ne sanayii, ecnebi sermayeye ortaklık vesaire, ama gelişmekte olan bir sanayi sektörü de var, demek ki bir kapitalist sektör var. İşçi arkadaşlarımız biliyor, yok mu patronlar? Yok mu kapitalist sektör? Yoksa eğer, grev ne oluyor, lokavt ne oluyor, toplu sözleşme ne oluyor yoksa eğer kapitalist sektör? Bugün işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasında sendika hareketinde bir mücadele yok mu? Nedir grev? Grev bir mücadele aracıdır. Nedir toplu sözleşme? Bir mücadele hareketi. Bizim karşı taraf sınıf mücadelesi dendiği zaman hemen akıllarına ihtilal geliyor. İhtilal sınıf mücadelesinin en son, en keskin şeklidir ve nadiren vuku bulur. Ama her an, her dakika bütün sınıflı toplumlarda bir sınıf mücadelesi vardır. Bir sessiz yürüyüş bir sınıf mücadelesidir, bir miting bir sınıf mücadelesidir, grev haydi haydi bir sınıf mücadelesidir. Kapitalist sektör yoksa, kapitalizme karşı mücadele yoksa, bu işçi yürüyüşleri, bu grevler nice oluyor? Fakat bu kapitalist gelişmenin bizde bir milli burjuvazi de teşkil etmediğini genel başkanımız belirtti. İşçi sınıfı ile kapitalist sınıf kendi arasında bir mücadele yaparsa, bu da mümkündür, ama ikisi birden yabancı sermayeye karşı birleşebilir. Böyle vaziyetler vardır. Ne zaman birleşir? Eğer kapitalist sanayici hakikaten milli sanayici ise. Yani hakikaten memleketi sanayileştiren bir yatırım yapmış, yabancı kredilerden faydalanmamıştır. Yabancı şirketlerle lisans alışverişi yapmamaktadır, yabancı sermaye ile herhangi bir ortaklık içinde değildir. O zaman yabancı sermayeye direnir, çünkü dokuduğu kumaşı rekabet edemez, yabancı mamulün buraya gelmesinde rekabet edemez. Rekabet edemediği için ona direnir. O direndiği zaman şöyle bir çelişmeli, fakat gerçek vaziyet meydana gelir: İç münasebetler bakımından işçi sınıfı ile kapitalist sınıf birbiriyle mücadele eder, işçiler daha çok haklar elde etmek için, kapitalist vermemek için mücadele eder, ama ikisi birden yabancı sermeye gelince birleşirler. Bu olabilir, bu mümkündür, ama bizde böyle bir vaziyet yok, çünkü gerçekten bir milli burjuvazi yok.

[Bazı müdahaleler... Başkan: Lütfen karşılıklı görüşmeyin efendim.]

Efendim, eğer bir memlekette demin anlattığım anlamda milli bir burjuvazi, yani yerli sanayi varsa olur. Mesela Yunanistan'da sanayiciler Ortak Pazar'a karşı direnmektedirler. Neden? Kendi milli sanayimiz kendi ayakları üzerinde duran, gerçekten yerli bir sanayi değil, yabancı sermaye ile ayakta durabilen bir ortak sanayi de onun için. Bu mesele üzerinde duruyoruz, çünkü bu hareketi, sosyalizm hareketini biz TİP'liler bilhassa yürüteceğiz. Çünkü teşkilatımızın en bilinçli, en teşkilatlı, en mücadeleci uzvu biziz. Onun için biz[im] yürüttüğümüz mücadelenin niteliği-

ni, rotasını çok iyi bilmemiz lazımdır. Yoksa şaşırabiliriz, bu çeşit fikirler arasında şaşırabiliriz. Programda belirtildiği gibi, bu anlattığım mesele bütün demokratik kuvvetlerin antiemperyalist işbirliğiyle çelişki halinde değildir. Bu bir sosyalistlerin bağımsızlık mücadelesini tekeline alması vaziyeti değildir. İşbirliği yapacağız en iyi imkânla, ama diyoruz ki bu cephe içinde belkemiği, itici kuvvet, nüve ne olmalıdır? Diyoruz ki sosyalistler olacak. Eğer sosyalistler bu birleşik cephe hareketinin bu yönünü etkileyen bir kuvvet olmazsa, bu tıpkı birinci kurtuluş savaşımız gibi yarıda kalır diyoruz. Diyorlar ki, efendim, mademki böyledir, sosyalist olmayanlarla nasıl işbirliği yapacaksınız? Aman efendim, cevap gayet basit, işbirliğini biz sosyalist platform üzerinde yapmayacağız, elbette ki sosyalist olmayanla sosyalist platform üzerinde işbirliği yapılmaz. Bağımsızlık mücadelesinde somut hedefler ortaya koyacağız. Ve nitekim Amerikalılara karşı direnme somut hedefini ortaya koyduk ve bu hedef karşısında görüyoruz ki sosyalist işçi partili olmayan, hatta sosyalist olmayan insanlar ve teşekküller de birleşmektedir. Ankara mitingine iştirak eden kurumlardan hangisi TİP'e bağlıydı? Kaç tane TİP'li insan vardı? Görülüyor ki somut bir hedef ortaya attığın zaman sosyalist değildir, o partiden, bu partiden değildir meselesine gelmeden, kim hakikaten bağımsızlıktan yanaysa o da harekete katılıyor. İşte, gayet açık bir misaldir. Somut bir hedef olsun, o hedef etrafında bütün güçleri birleştirirsiniz. Ama bu hedefleri koyup hareketi yürütürken daima bu hareketin yöneticiliğini [yapanın], yani bunun harekete getirici kuvvetinin sosyalizm ve onun partisi olan TİP olmasına dikkat etmek lazım.

Sonra bir arkadaşımız TİP'nin din konusundaki tutumu üzerinde durdu. Diğer bazı arkadaşlarımız da galiba o delege arkadaşımızı ima ederek, bu söylediklerini kanaatımca yanlış anlayarak, efendim, biz propagandamızda dini ele almaya kalkarsak biz de öbür partilerin durumuna düşeriz şeklinde mütalaa yürüttüler. Bu din konusu hakikaten çok önemli olduğu için bu konu üzerinde de bazı açıklamalar yapmak isterim. Hepimiz biliyoruz, TİP'nin samimi kanaati odur ki bütün vatandaşlar dini inançlarını ifadede, ibadette tamamen serbest olmalıdırlar ve iktidarlar vatandaşların dini inançlarına ve ibadet serbestliğine tamamen saygılı olmalıdır. Bu bizim samimi kanaatimiz. *(Alkışlar)* Ve yine sözlerimin başında belirttiğim gibi, programda da yazıldığı gibi, bir diyanet işleri başkanlığı müslümanlar arasında fark gözetmeksizin bütün müslümanlık camiasına hizmet etmelidir.

[Başkan: Oturduğunuz yerden konuşmayalım arkadaşlar, hatibi sükûnetle dinleyelim.]

Fakat din meselesi bu kadarla bitmiyor, neden bitmiyor, çünkü sömürücü hâkim sınıflarla kanunlar dahilinde demokratik yoldan verdiğimiz mücadelede, hâkim sınıflar dini bize karşı bir araç olarak kullanıyorlar. Yalnız bunlar dinsiz demekle kalmıyorlar, öyle olursa üzerinde durulmaz, fakat bu bozuk düzeni devam ettirmek, kendi sınıf hâkimiyetlerini devam ettirmek üzere dini bir vasıta olarak kullanıyorlar. Bugünkü bozuk düzeni haklı göstermek için dini yardıma çağırıyorlar. Bu vaziyette kaldığımız zaman biz de mücadelemizi yürütebilmek için karşı sınıfın elinden bu silahı almak mecburiyetindeyiz. Kaldı ki bu silahı yanlış olarak kullanıyorlar. Şimdi iki şeyi birbirinden hepimiz gayet açık seçik tefrik etmek mecburiyetindeyiz. TİP'nin ileri sürdüğü sosyalizm dinsel sosyalizm değildir. Biliyorsunuz,

bilhassa Ortadoğu ülkelerinde Hıristiyan sosyalizmi olduğu gibi Batı'da Müslüman sosyalizmi diye bir hareket geliştirilmektedir ve bu sosyalizm Müslümanlığa dayandırılmaktadır. TİP'nin ileri sürdüğü sosyalizm dinsel sosyalizm değildir. Daima tekrarladığımız gibi, TİP bilimi hedef olarak almıştır, usul olarak almıştır ve bilim ışığında kendi toplumunun tarihî gelişmesini ve bugünkü şartlarını tahlil ederek çözüm yolları getirmektedir. Binaenaleyh biz sosyalizmi dine dayandırarak değil, ilme, bilgiye, mantığa ve bugünkü mevcut şartlara, kendi toplumuzun ihtiyaçlarına dayandırırız. Ama karşı taraf dini bir mücadele silahı olarak kullandığı, bugünkü bozuk düzeni, istismar düzenini devam ettirmek için bir dayanak olarak kullandığı zaman onun elinden bu silahı almak mecburiyetindeyiz. Diyor ki beş parmak bir mi bak, Allah sizi böyle yarıcı, marabacı yaratmış, bizi de ağa yaratmış. Bu duruma razı olmamamız lazım. İşte, toprak mülkiyeti, vergi adaleti komünistliktir, dine aykırıdır. Bunlar karşısına çıkıp da, efendim, TİP vatandaşların dini hürriyetlerine, ibadetlerine saygılıdır demek kafi değil. Bu, cevap vermiyor ithamlara. O zaman demek lazım ki biz ilim ışığında sosyalizmin yürütülmesinde program getiriyoruz, ama bunlar dini yanlış olarak, yalan olarak dini kendi sınıf menfaatlerine alet ediyorlar diyeceğiz ve bunları onlara ispat etmek mecburiyetindeyiz. *(Alkışlar)*

[...]

Toprak mülkiyeti, vergi adaleti dine aykırıdır dendiği zaman ispatını söylemeleri lazım. Nedir dinin kaynağı diyeceksiniz. Kuran mı? Hadisler mi? Gösterin bakalım nerede toprak kanununa aykırı bir hüküm var? Nerede vergi kanununa aykırı bir hüküm var? Bu anlatılırken dini siyasete alet etmek değildir. Dini siyasete alet etmiyoruz. Neden? Bir defa insanların dini hislerini heyecanlandırarak, sömürerek çıkmıyoruz. İkincisi, programımızı, sosyalizmi, "din de zaten böyle söyler" diyerek kabul ettirmeye çalışmıyoruz. Ama karşımızdaki bunu bize silah olarak kullandığı zaman mecburuz o silahın yalancı bir silah olduğunu ortaya koymaya, mecburuz, bu silahı bırakamayız onların eline. Bu konuda emekçi kitleleri aydınlatmaya mecburuz.

Laiklik ilkesi meselesine gelince, bunu delege arkadaşımız gayet iyi izah etti. Bizim laiklik anlayışımız, Batı'dakinden farklıdır. Bazı aydınlar şuna kadar işi vardırıyorlar: Anayasa, diyorlar, bir çelişki içindedir; bir taraftan devleti din işlerinden ayırıyor, diğer taraftan anayasa müessesesi olarak diyanet işlerini getiriyor. Mademki ikisi ayrıdır, nasıl olur da diyanet işleri devletin bir parçası olur? Bir anayasa müessesesi olur? Hiç bunda bir çelişki yok. Tam tersine... Neden diyanet işleri başkanlığı bir anayasa müessesesi olarak konmuştur? Bunun için konmuştur: Laik cumhuriyet rejiminin uygulanmasını sağlamak için. Diyanet işleri başkanlığının ilk vazifesi toplumun dinî hayatını o şekilde düzenlemek, kontrol altına almaktır ki toplumun dinî hayatının devam etmesi laik cumhuriyet rejimine aykırı olmasın ve onu zedelemesin. İlk vazifesi budur diyanet işleri başkanlığının. Bu iki kesimi, dinsel hayat kesimi ile dinsel olmayan kesimi birbiriyle çatışmadan ve bilhassa laik cumhuriyet rejimine halel gelmeden ilmi hayatın akışını temin etmesidir. Binaenaleyh çelişme yok. İlk vazifesi onun laiklik rejimini uygulamaktır. Ve gene diyanet işleri başkanlığı bir anayasa müessesesi olmak hasebiyle anayasanın 12. maddesi ışığında vazife görmek zorundadır. Mademki kanunlar önünde din, dil, mezhep farkı gözetilmeden herkes

eşittir, öyleyse diyanet işleri başkanlığı da Müslümanlarla ilişkili işlem görürken, bunların arasında Müslüman camiasında ayrımlar yapmadan hepsine hizmet etmek mecburiyetindedir. Ve bizim bu anayasa maddelerinin bu şekilde gelişi bizim tarihimizin bir zorunluluğudur, çünkü bizim tarihimizde ta 19. asrın başından bu yana toplumda ilerleme, değişme hareketleri geliştikçe hep mevcut düzenin değişmesini istemeyen çevreler dini demin anlattığım manada bir silah olarak kullanmışlardır. Yenilikler gavurluktur diye önüne çıkmışlar, o günkü düzenin devam ettirilmesi için o zamanların hâkim kuvvetleri dini bir sınıf mücadelesi aracı olarak kullanmışlardır. Ama bir arkadaşımızın belirttiği gibi, bunun yanı sıra ilerici bir kesime girilmiştir ve bugün bilhassa diyanet işleri başkanlığındaki son kriz ve Elmalı'nın ordan uzaklaştırılması göstermiştir ki, dinî kesimde de bir bölünme, bir ikilik vardır; daha ilerici olanlar ve gericiler ve bunların birbirleriyle mücadelesi vardır.

Sonra bazı arkadaşlarımız partinin seçimlerden sonra parlamentarizme saptığını söylediler. Hatta bir arkadaşımız revizyonizm tabirini kullandı. Parti ne parlamentarizme sapmıştır, ne de revizyonizme sapmıştır. *(Alkışlar)* Deyimleri gelişi güzel kullanmadan evvel biraz muhtevalarını tahlil etmek gerekir. Bir sosyalist parti parlamentoya girmekle parlamentarizme sapmış olmaz. Hatta bizim gibi küçük ve zor şartlar altında çalışan bir parti parlamentoya küçük bir grup sokar da o parlamentoya ilk girişi devresinde teşkilatı ile gereği gibi meşgul olamazsa gene parlamentarizme sapmış olmaz. Parlamentarizme sapmak ne demektir? Parlamentarizm aslında küçük burjuva reformculuğudur. Yani mevcut düzende köklü dönüşümler yapmaktan vazgeçmek, mevcut düzeni köklü dönüşümlerle bir nitelik değişikliğine uğratmaktan vazgeçmek, bu değişikliği işçi sınıfı başta olmak üzere emekçi kitlelerin örgütlü, bilinçli mücadeleci hareketiyle gerçekleştirmekten vazgeçmek demektir parlamentarizm ve revizyonizm. Yoksa parlamentoya girmek, parlamentoda çalışırken teşkilatla kâfi derecede meşgul olamamak parlamentarizm değildir. Bir parti parlamentoya girmişse, ama orada ve dışarda anayasa istikametinde köklü dönüşümlerle bugünkü düzeni iktidara geldiği zaman da bitireceğini, temelden değiştireceğini açık seçik söylüyorsa ve bu değişmeyi öbür partiler gibi pasif anlamda oy almakla değil,- elbette ki oy almakla iktidara geçeceğiz- ama sosyalist anlamda oy almakla burjuva anlamda oy almak arasında da fark var. Burjuva partiler esasen toplumun mevcut ideolojisi dahilinde faaliyet gösterdikleri için oy meselesiyle seçimden seçime meşgul olurlar ve oy avcılığı suretiyle oy toplamağa kalkarlar. Yani o kısa evrede herkesin nabzına göre şerbet vererek Alevisine Alevilik yolunda, Sünnisine Sünnilik yolunda, işçisine işçi yolunda, patronuna patron yolunda, yani herkese mavi boncuk sendedir politikasını şey yaparak, hisleri, heyecanları işleyerek el çabukluğu marifet oyları alıp parlamentoya gitmek yolunu yaparlar. Biz de oylarla parlamentoya gideceğiz, ama öyle oy avcılığı ile değil. Biz diyoruz [ki] emekçi halkı eğiterek, uyandırarak, teşkilatlandırarak ve onların bilinçli oylarını kazanarak parlamentoya gideceğiz. *(Alkışlar)*

Devrimcilik meselesi, şimdi açık söyleyelim, yani bazı arkadaşlar revizyonizm mevizyonizm, yok parti yumuşak gidiyor filan dediğine göre her şeyi açık konuşalım, devrimcilik mutlak surette ihtilalcilik demek değildir. Devrimciliğin iki şekli vardır, silahlı şekli, silahsız şekli. Devrimcilik aslında sosyal yapıda değişiklik, sosyal

yapıyı değiştirmek demektir ve bu sosyal yapıyı emekçi halkın bilinçli, örgütlü mücadelesiyle değiştirmek demektir. En son anda iktidar nasıl alınır? Hâkim sınıflar müsaade etmediği, baskıya, teröre gittiği, halkın en basit ihtiyaçlarına cevap vermediği için toplumda bir çöküş hali gelir ve halkta bir direnme hali gelirse, o son iktidara geçiş şeyi ihtilalle olabilir, yani ayaklanma vesaireyle. Veya biz ki ... biz öyle ümit ediyoruz, halkı bu anayasa nizamı içinde demokratik yollardan bilinçlendirir, teşkilatlandırırsak -iktidara geçmek meselesi bir sınıflar kuvvetleri dengesi meselesidir- biz halkı kâfi derecede bilinçli hale getirirsek zaten bizim burjuvazi güçsüz bir burjuvazidir, kompradordur, çünkü o zaman çok muhtemel ki, bizim hâkim sınıflar anayasayı çiğnemek, bizim demokratik yoldan iktidara gelmemizi önlemek isteseler de buna muvaffak olamayacaklardır. *(Alkışlar)* Bu bir sınıflar kuvvetinin dengesi meselesidir. Ve bu dengenin ne olacağı bir taraftan hâkim sınıfların tutumuna bağlıdır, nasıl hareket edecekler, gerçek ekonomik güçleri ne olacak, bir taraftan da bizim gücümüz ne olacak? Onlar çiğnemek isteyecekler anayasayı, iktidara gelmenize mani olmak isteyecekler hiç şüphe yok, ama istediklerini yapabilecekler mi? Biz iyi çalışırsak, biz iyi örgütlenirsek, biz halkı uyandırırsak, onlar o isteklerine ulaşamazlar ve biz de onlar yolu ile iktidara geliriz. Ama dediğim gibi bizim oy almamız bir oy avcılığı meselesi değildir. Binaenaleyh devrimcilik meselesinin kıstası budur. Esas yapıda bir değişiklik ve bu değişikliği emekçi kitlelerin bilinçli, örgütlü mücadelesiyle gerçekleştirmek. Bir parti bunu savunduğu, bütün hareketlerinde bu rotada gittiği müddetçe, o partiye ne parlamentarizme saptı, ne revizyonizme saptı, ne şu ne bu diyemezsiniz. *(Alkışlar)*

Mesele, arkadaşlar, sözlerde sertlik değildir. Biz hiç bir zaman konuşmalarımızda edebiyat yapar bir tarzda sosyalizmden bahsetmiyoruz, hatta onun için bizlere mesela mecliste ders verir gibi konuşuyor diyorlar, biz de diyoruz ki demagoji konuşmuyoruz, ders verir gibi konuşuyoruz. Sözlerimizin muhtevası ağır olmalı, muhtevası ağırlık taşımalı. İleri sürdüğümüz fikirler ağırlık taşımalı. Yoksa sıfatlarla boş olan şeye ağırlık veremezsiniz. *(Alkışlar)* Mesele nutuk atıp, efendim, biz ölümü bile göze alırız, biz sehpaya bile gideriz değil, zaten aslında biz sosyalistler ölümü değil, dava uğruna yaşamak ve davayı gerçekleştirmek istiyoruz. *(Bravo sesleri, alkışlar)* Yoksa birtakım atıp tutmalarla meseleler hallolunmaz. Asıl mesele zor durumlarla karşılaştığımız zaman, işte Akhisar gibi, işte Gültepe gibi, Bursa gibi, işte Eskişehir'deki, Antep'teki tevkifler gibi durumlarla karşılaştığımız zaman cesaretimizle, soğukkanlılığımızla ve vakarımızla ve haklarımızı kanun çerçevesi içinde sonuna kadar müdafaa etmekle sertliğimizi ortaya koruz.

Bir de kitle partisi mi, doktrin partisi [mi] gibi şeyler ortaya atıldı. Her ikisi de partimiz [...] *[Belgenin bir sayfası eksik]*

Şimdi burada en son olarak hem şu kontenjan meselesini ele alacağım, hem bu mesele dolayısıyla TİP ne cins bir partidir, ne şartlar altında çalışıyor, bunu gözden geçireceğim. Kontenjan koymak doğrudur yanlıştır, bunun münakaşasını yapmayacağım. Yalnız bazı hususları hatırlatacağım ve sosyalist prensipler bakımından mühim olan bazı tahlil yanlışlarını belirteceğim. Bir kere, arkadaşlar, her birimiz partiye girerken partinin tüzüğünü ve programını kabul ettiğimizi beyan ediyoruz. Fakat öyle anlaşılıyor ki merkeze tenkitler ileri süren -bilhassa bu kontenjan mese-

lesine ait- arkadaşlar tüzüğü okumadan imzalayarak girmişler de yüzde 5 kontenjandan şikâyet edildi. Halbuki siyasi partiler kanunundan önce yürürlükte olan tüzüğümüzün maddesine göre bizim tüzüğümüz genel merkeze yüzde 5 değil, yüzde 10 kontenjan tanımıştı ve o tüzük maddesi de birinci genel kongrenin kabul ettiği bir tüzüktür. Demek ki o tarihlerde, yani bundan 6 ay öncesine kadar partiye girmiş olan üyeler merkezin yüzde 10 kontenjan hakkı olduğunu kabul ederek partiye girmişlerdir. Siyasi partiler kanunudur ki bu kontenjanı yüzde 5'e indirdi.

Neden acaba yüzde 10 kontenjan kondu? Arkadaşlar, her zaman diyoruz, bizim parti öbür partiler gibi değil, program bakımından değil, amacı bakımından değil, oyları kazanma bakımından değil, çalışma metotları bakımından değil, teşkilatı bakımından da değil. Bizim partimiz bugünkü toplumun çerçevesi içinde oy avcılığı ile iktidara gelmeyi düşünmediği, emekçi halkı demin anlattığım anlamda teşkilatlandırıp bilinçlendirmek, inandırmak suretiyle iktidara gelmek istediği için ve bugünkü düzeni temelinden değiştirmek amacını açıkça söylediğinden dolayı hâkim çevrelerin baskısı, tecavüzü altında bulunduğu için her sosyalist parti gibi bizim partimiz de safları çok birbirine sıkışmış, kenetlenmiş, disiplinli olarak çalışmak mecburiyetindedir. Kısacası bizim parti de demokratik merkeziyetçilik prensibine göre çalışmak mecburiyetindedir, öyle çalışır ve organlarımızın kuruluşu öyledir. Bunu böylece bilelim. Bu bütün sosyalist partilerin çalışma şartlarının doğurduğu bir zorunluluktur, demokratik merkeziyetçilik. Partimiz demokratiktir, nerede? Bütün organları serbest seçimlerle teşekkül eder, demokratiktir. Organlar kendi kendilerine bütün meseleleri serbestçe tartışırlar ve serbest iradeleriyle karara bağlarlar. Demokratiktir. Bütün organlar tüzüğe uygun olarak kongrelerde en geniş şekilde eleştirilirler ve hesap verirler, gerektiğinde düşürürler. Binaenaleyh parti demokratiktir. Fakat organlar bir kere teşekkül ettikten sonra partinin işleyişi ilçe, il yönetim kurulu, yürütme kurulu kademelerine göre disiplinli bir şekilde ve her kademe daha yüksek kademenin direktiflerine yüzde yüz ve mutlak surette uyarak işler. Tenkit hürriyeti demek, her önüne gelen insanın sorumsuzca her aklına geleni söylemesi demek değildir. Hürriyetler sorumluluklarla beraber gider. Sorumluluğu yüklenen insanın aynı zamanda aslında tenkit etmek hürriyeti vardır. Sorumsuzca başıboş, her rast geldiği yerde istediğini söylemek bir tenkit hürriyeti değildir, af buyurun, bir lafazanlıktır. Çünkü sosyalizmde tenkidin de bir fonksiyonu, bir işe yaraması vardır. Tenkit etmek için tenkit etmiyoruz. Çünkü biz bir fikir kulübü değiliz. Fikir kulübü olsak -tabii fikir kulübünde de vazifemiz fikirleri tartışmak ve birtakım neticelere varmak- o onu söyler, bu bunu söyler, bir meseleyi üç hafta görüşürüz, başka işimiz yok, fikir kulübüyüz. Biz bir politik aksiyon örgütüyüz. Bizde münakaşalar, tenkitler daima aksiyona, eyleme müteveccih olarak yapılır. Sırf tenkit olmak için yapılmaz. Bu işi nasıl daha iyi yürütebiliriz diye yapılır ve tenkitler muhakkak surette sonunda bir karara bağlanır, bir yere getirilir ve ondan sonra uygulamaya geçilir ve bu sosyalizmin en temel kuralıdır. Sosyalizmden çok bahsedildi ya, toplumsal gelişme kanunlarına, şuna buna gelmeden evvel en temel prensibi budur. Bilimsel sosyalizmi diğer sosyal bilimlerden ayıran fark böyle formüle edilmiştir. Bilimsel sosyalizm ortaya konuncaya kadar diğer sosyal bilimler yalnız gerçeği ifade etmekle, yansıtmakla yetinmiştir. Halbuki bilimsel sosyalizm bir bilim olarak yalnız

gerçeği ifade etmek, gerçeği yansıtmakla yetinmez, aynı zamanda gerçeği değiştirir. Yani eyleme inkılap eder, eylem haline gelir. Sosyalizmi bilginin felsefesi olarak bütün diğer fikir sistemlerinden ve bilimlerinden ayıran temel nitelik buradadır. Binaenaleyh partimizde tenkitlerimizi böyle sorumsuzca, ilçede otururken, orada otururken, bilmem nerede otururken en hassas konularda aklımıza geleni, aklımıza geldiği şekilde değil, sözlerimin başında işaret ettiğim sosyalist tenkit kıstaslarını göz önünde bulundurarak ve daima bu tenkidi olumlu bir neticeye bağlayıp, uygulamaya, aksiyona geçirmek düşüncesiyle tenkit edilir. O zaman tenkidin kıymeti vardır ve öyle tenkit sosyalist tenkittir.

Şimdi dedim ki bizim partimiz, demokratik merkeziyetçi bir partidir. Böyle olmak zorundadır, yoksa mutlaka hasıl bir çerçeve içinde bu mücadeleyi başarıyla sürdürebilmeye imkan yoktur. İşlediği sırada merkeziyetçidir, ama kurullarda hesap verir, beğenilmezse düşürülür, kurullarda tenkit edilir, fakat iki arada yukardan aşağıya direktiflerle ve sıkı bir disiplin içinde çalışmak mecburiyetindedir. Şimdi bu böyle olunca yönetici kadro meselesi gayet önemlidir. Hepiniz ilçelerdeki ve illerdeki tecrübenizden biliyorsunuz ki, iyi yönetici kolay kolay yetişmiyor, zor yetişiyor ki zaten sosyalist hareketler için değil yalnız, bütün hareketlerin başarıya ulaşması için yönetici kadro önemlidir.

Mesela bakın Nazi Almanyası'ndan bir misal vereceğim. Nazi Almanyası'nda Hitler iktidara gelmeden önce sol kanat partilerinin, çeşitli partilerinin son seçimlerde aldığı oy miktarı 6 milyonun üzerindeydi. Şimdi zannedildi ki Hitler iktidara geldikten sonra 6 milyon oy alacak kadar gelişmiş olan sosyalist hareket muhakkak bir yerden bir şeyler, bir zorluklar verir. Biliyorsunuz ki Nazi Almanya[sın]'da çıt çıkmadı. Harp oldu, yenilgiye doğru gitti, dış dünya dediler yahu Almanya'da sosyalist hareket çok gelişmişti, sendikalar çok gelişmişti, muhakkak harbin sonuna doğru bir iç isyan, bir şey çıkacak, çıt çıkmadı. Ne oldu? Hitler rejimi o sosyalist partilere oy vermiş 6 milyon insanı tarayıp tecrit kampına mı gönderdi? Yoo. Ne yaptı? Drijan kadroları topladı, yöneticileri topladı. Onları temerküz kampına gönderdi ve iş tamam...

Çünkü, demin söylediğim gibi, bir parti, bir teşekkül bir vücut gibidir, eli, ayağı, karnı, başı vesairesi hep beraber işlerse işler. Hele aklı dimağı işlemezse, şuurunu kaybederse, o zaman vücut bir işe yaramaz. Taban çok önemlidir, tabansız teşkilat yürümez, ama tabanın kuvvetini örgütlemek, etkin hale getirmek de her kademedeki yöneticilerin vazifesidir. Ayrıca bunlar dışardan empoze edilmiş insanlar değil ki... Merkez şunu yaptı, kontenjan şu oldu, bu oldu... Kim bu insanlar? Dışardan size zorla getirilmiş insanlar mı? Sizin içinizden çıkmış arkadaşlarınız. Böyle bir genel kongrede gizli oyla bir yönetim kurulu seçmişsiniz, o yönetim kurulu da gizli oyla bir yürütme kurulu seçmiş sizin içinizden ve şimdi hesap veriyor. Beğenmezseniz düşürebilirsiniz. Nedir böyle iki kamp gibi merkez, taban ayrı mı? Vay efendim, kontenjan merkezden gelmiş. Geldiyse, bu merkezdeki arkadaşlar sizlerin oyu ile ve iki defa süzgeçten geçerek geldiği için bu partinin demek ki sizlerce o mevkilere en layık görülen insanları olmuştur. Binaenaleyh nedir bu ikilik? Merkez sizlerden ayrı bir şey mi? Merkez sizlersiniz. Demokrasi, santralizm usulü ile işleyen bir sosyalist parti. Kendi bakımından davayı en iyi yürüteceğine kani olduğu elemanları

bu kanaatinde yanlış yapabilir, yani filan insanı seçmekte bir hata edebilir. Hatayı münakaşa etmek ayrı şey, prensibi söylüyorum ben, prensip münakaşa edilmez. Elbette ki parti kendi müşahede ettiği kadro elemanlarını bir meclis çalışması gibi muhakkak başarılı olarak yürütülmesi gereken yere getirmeye çalışacaktır. Bu onun vazifesidir ve bunun içindir ki bizim partinin esas tüzüğü yüzde 10 kontenjan tanımıştır ve herkes partiye girerken bu tüzüğü kabul ettiğine göre bunu da kabul etmiş bulunmaktadır. Eleştirebilirsiniz, filanca başarılı oldu, filanca başarılı olmadı, şunu seçelim, bunu seçmeyelim yahut tümü başarılı olmadı yürütme kurulunun, hiçbirini seçmeyelim diyebilirsiniz; bu hakkınız, ama prensibi münakaşa edilmez.

Bu kontenjan meselesini ortaya atan arkadaşım, bilim metodu bakımından iki tane büyük yanlış yaptı. Birincisi, rakamlar falan okudu ve bütün bu oy karışıklıklarını adayın yerli aday oluşuna veya kontenjan adayı oluşuna bağladı. Bu bilim bakımından, sıfat kullanmayayım, büyük bir yanlıştı. Burada bir hadise var, değişme gösteriyor illerden illere. O hadiseye acaba tesir eden kaç sebep var? Tek bir sebep mi? Bir hadisenin, bu ilimde en basit usuldür, bir hadisede beş tane amil sebep tesir ediyorsa, bunların içinden dört tanesini göz önüne almayıp bir tanesini göz önüne almak, ondan sonra bu neticeyle onun arasındaki değişmeye bakmak, bu bilimsel bir metot değildir. Sıfat kullanmayım ne olduğuna, fakat bilimsel metot değildir. Nerden biliyor diğer dört elemandan olmadığına? Bilimde bu gibi değişiklikler kontroller altında yapılır.

Bakın, burada, öğrenciyken başımdan geçen bir hadiseyi anlatayım. İstatistik dersine girmiştik ve birtakım hadiseler arasındaki bağlantıları rakamlarla tahlil usullerini öğretiyordu bize hoca. Öğretti formülünü filan, sonra tuttu bir kısım rakam verdi, değişiyor seneden seneye o rakamlar, diğer bir kısım rakam verdi, değişiyor seneden seneye o rakamlar, diğer bir kısım rakam verdi o da seneden seneye değişiyor. Şimdi dedi ki size öğrettiğim matematik usulle reform diye bu iki değişme birbirine ne dereceye bağlı, bunu dedi, hesap edin dedi. E, biz de hesap ettik, geçmiş gün yalan olmasın ama yüzde 90 bir bağlılık bulduk ki, istatistikte bu yüzde 60-65 bir bağlılık bulunursa iyidir yani. Şimdi dedi ki, bundan ne netice çıkarıyorsunuz, demek ki şu sütundaki hadiselerin şu şekilde değişmesi, bu sütundaki hadiselerin değişmesine bağlıdır. Bu sütundaki hadiseler böyle değiştiği için buradaki böyle değişmiştir. Bu neticeyi çıkarıyorsunuz, değil mi? dedi... E, öyle dedik yani. Şimdi ben size bunların ne olduğunu söyleyeyim mi? dedi. Bu birinci kısımdaki rakamlar Mişigan eyaletindeki öğretmenlerin beşer sene arayla diyelim, maaşlarının artışı, bu ikinci kısımdaki rakamlar da dedi, geçen sene aynı eyalette içki sarfiyatının artışı. Şimdi dedi, bu vakaya göre, öyleyse çıkar, kalkar vilayet meclisinde şöyle bir tez savunabiliriz: efendim, öğretmenlerin maaşlarını artırmayalım, çünkü maaşları arttıkça fazla içki içiyorlar diyebiliriz. Tabii ki diyemezdik, çünkü iki hadise arasında bir bağlantı olup olmadığını sadece senelerin değişmesini göz önünde bulundurarak tetkik edemeyiz. Sosyoloji bakımından birtakım incelemeler yapmak gerekir, diyemeyiz bunu. Sonra dedi ki bize profesör, onun için dedi, bilhassa bu biçim incelemeler yaparken istatistikte çok dikkat ediniz, çünkü dedi, dünyada üç çeşit yalancılar vardır: bir alelade yalancılar, birçok hınzır yalancılar, bir de öyle yalancı ki Allah tarafından dünyaya gönderilmiş olanlar: Bunlar da istatistikçilerdir. *(Ön sıralardan*

bazı alkışlar) Onun için böyle bazı işlerde bazı rakamlar almak, orada bilmem kontenjan şeyini almak, sonra efendim buraya kontenjan adayı geldiği için bilmem ne oluyor demek, bunun ilmi tahlille, mantıki tahlille hiç- bir ilişiği yoktur.

Aynı arkadaşınız diğer büyük bir hata yaptı, bir sosyalist olarak. Kendisi küçük yaşlardan beri sosyalist olduğunu söylüyordu. Dedi ki biz tabana inanırız, aynen cümlesini kaydettim, tabandan gelen her isteğe boyun eğeriz. Hayır arkadaşlar, ne halktan, ne de tabandan gelen her isteğe boyun eğmeyiz. Bir arkadaşımız değinmişti ki köylü dört hanımla evlenmek istese, e, halk istiyor diye buna hayır demeyecek miyiz? Biz tabandan gelen istekleri sosyalist açıdan değerlendirmek, manalandırmak ve eğer tabandaki arkadaşlarımız veya dışarıdaki halk kitlesi yanlış değerlendirmeler, yanlış mana vermeler yapıyorsa, onu düzeltmekle mükellefiz. Yani eğitim, eğitim diyoruz, eğitim dediğimiz bu zaten. Onu uyarmak, eğitmek ne demek, bu işte. Onun şu manada olabilen isteğini nazarı itibara alıp, yani onun isteklerinin bir temeli olduğu bir rahatsızlıktan meydana geldiğini, binaenaleyh karşılanması lazım geldiğini biliriz, fakat o henüz bilinçlenmediği, bilimsel bilgisi olmadığı için o istediğini yanlış yollardan ifade eder, yanlış çözüm yolları teklif eder, biz onları kabul etmeyiz, onu eğiterek o ihtiyacının sosyalizme ve gerçeğe uygun şekilde nasıl karşılanacağını ona öğretiriz. Bu mesele de sosyalist literatürde uzun uzun münakaşa edilmiştir. Emekçi halk kitleleri, işçi sınıfı kendiliğinden, yani bir örgütü, bir drijan kadrosu, bir eğitim sistemi olmadan kendiliğinden devrimci midir, değil midir diye uzun uzun münakaşa edilmiş ve olmadığı neticesine gelinmiştir. İşçi sınıfı ve emekçi kitleleri ancak kendi politik organizasyonu içinde, eylem içinde bir eğitime tabi olarak bilinçlenecek, gerçekleri görecektir. Binaenaleyh sosyalist açıdan tabandan gelen her isteğe boyun eğeceğiz... Hayır. Tabandan gelen her isteği nazarı dikkate alıp ve o isteğe programlarımız ve sosyalizm açısından doğru çözüm şekli getiririz. *(Ön sıralardan alkışlar)* Böyle AP gibi her şey sizin oylarınızladır edebiyatıyla biz gerçeğe uygun olmayan bir atmosfer yaratmaya çalışmayız. AP de diyor, her şey milletin oyu iledir. Milletin oyunun çokluğu bende, binaenaleyh ben milli iradeyi temsil ediyorum, ben istediğimi yapabilirim diyor. Biz karşı çıkıyoruz, hayır, milli iradeyle sen iktidara geldin, ama sen belirli bir müesseseler nizamı içinde bu iradeyi kullanabilirsin diyoruz biz. Binaenaleyh biz de tabanın isteği nazarı dikkate alırız, bizler reyle iktidara geliriz, yani iktidara gelmekten kastım yönetim kuruluna filan seçiliriz, sizler de üyeler olarak, yani vatandaşlara benzetirsek haklarına sahipsiniz, fakat hepiniz bu hak ve vazifelerinizi müesses nizam içinde, parti bakımından nedir bu tüzük, program ve onun organları çerçevesi içinde kullanırız. Yoksa hürriyetim var, partili değil miyim gibi demin de anlattığım gibi sorumsuzca parti organlarının dışında rastgele, bir sosyalist kritik ölçülerine uymadan aklımıza gelen şeyi söyleyemeyiz. Gerçekler acıdır. Gerçeği söyleyen acı söyler. Ama biz sosyalistler gerçekçi olduğumuz için her şeyi açıkça ortaya koymak durumundayız. Ben de kalkar edebiyat yapardım, her şey sizin oylarınızladır, her şey sizlersiniz diye, ama bu sosyaliste yakışmaz. Çünkü bu doğru ve gerçekçi bir söz olmaz.

Arkadaşlar, bir de, son olarak, sosyalizmde birlik meselesi ortaya atıldı. Sosyalistler arasında çatlak olmasın, birlik olsun. Elbette ki buna da bir temenni olarak iştirak etmemek imkânı yok. Ama mesela AP de diyor ki memlekette birlik olsun, hu-

zur olsun, diyor. Biz ne cevap veriyoruz? Diyoruz ki elbette ki memlekette birlik ve huzur olsun, ama birlik ve huzur birlik ve huzur edebiyatı yapmakla, bunu temenni etmekle olmaz. Huzuru ve birliği getirecek şartları meydana getirmek lazımdır. Biz de öyle, evet, sosyalist birlik olsun, çatlak olmasın, ama bu temenniyle meydana gelmiyor. Gene gerçekçi olarak meseleye baktığımız zaman şunu kabul etmek zorundayız ki bütün sosyal hareketler, bu arada özellikle sosyalist hareketler, iki çeşit mücadele vererek gelişir. Birisi dış çevreyle mücadele verir, ikincisi kendi içinde mücadele verir. Bu kaçınılmazdır. Kendi içinden mücadele verirken dikkat edilecek nokta bu mücadele parçalayıcı olmasın, bilakis bu iç mücadele hareketi daha duru, daha temiz, daha sağlam, daha yekvücut hale getiren bir mücadele olsun.

Ama iç mücadelenin bir ikinci sebebi ve şekli var. Dışımızdaki çevreler, bizi dağıtmak, eritmek isteyen hâkim sınıflar bizimle iki türlü mücadele ediyorlar. Birisi hepimizin bildiği gibi baskı metotları, korkutmalar, tehditler, taş atmaklar, iftiralar vesaire gibi. Bu mücadeleye karşı koymak kolay, çünkü açık. Fakat bir ikinci şekli de bizle [daha örtük] mücadele ediyorlar ki bunu anlamak, değerlendirmek ve bununla mücadele etmek zor ve de çok önemli onun için. O da partiyi içinden yıkmak ve bilhassa eğer yönetici kadrolarını tehlikeli buluyorlarsa, eğer yöneticiler bertaraf olursa bu parti yolundan sapabiliyor kanaatinde iseler yönetici kadroya karşı hedeflerini, oklarını çevirmek. Yönetici kadroların ne kadar mühim olduğunu bir teşkilat içinde size Nazi Almanyası'ndan misal vererek anlattım. Bunu yapıyorlar. Bu ikinci mücadele ve bunu partiye ajanlar sokarak yapıyorlar veya demin anlattığım anlamda iyi niyetli olarak fikir ayrılığı olarak parti içinde tenkitleri olan iyi niyetli insanları kötü niyetle, kötü istikamete çekiyorlar. Buna çok dikkat etmek lazım. Bu vaziyette birlik söz konusu olamaz. Bu vaziyette böyle insanları, böyle grupları varsa teşhis etmek ve onları bu hareketin içinden temizlemek lazım gelir. Başka çaresi yoktur. Dediğim gibi, birlik arzu edilir, şayanı temennidir, ama arzu etmekle olmuyor. İhtilafların bir kısmı normaldir, hatta bir sıhhat alametidir, ama sıhhat alameti olmayan, dışarıdan körüklenen gruplaşmalar da vardır. İkinci bir noktayı da işaret edeyim ki, fikir ihtilafları belirebilir parti içinde, ama gerçekten samimi partiliysek bunları sonradan ifade eder, sonradan müzakeresini yaparız. Niyeti ne olursa olsun, bir parti içinde bazı insanların kendi aralarında sıkı bir grup teşkil etmeleri ve en küçükten en büyük meseleye kadar daima yekvücut hareket etmeleri de pek müsamaha ile karşılanabilecek bir hal değildir. Hele bu grubu genişletmek için temaslar kurmaları, propagandalarda bulunmaları asla parti tüzüğü ile bağdaşabilir bir hareket değildir. Tekrar ediyorum, parti faaliyetleri tüzüğe uygun olarak parti organları içinde yapılır. Tüzükte yazılan organlardan başka organ yoktur ve gene binaenaleyh hiçbir grubun yeni bir organ yaratır gibi faaliyette bulunmasına cevaz yoktur. *(Alkışlar)*

Arkadaşlar, bu zor şartlar altında çalışıyor parti. Bu partinin en büyük tarihî önemi, bu partiyi kayalara çarptırmadan, sığlıklara oturtmadan programdaki amacına selametle ulaştırmaktadır. Bütün yapılanları bu amaç bakımından değerlendirmek zorundasınız. Partinin selameti söz konusu olduğu zaman kimsenin gözyaşına bakılmaz. *(Alkışlar, bravo sesleri)*

[...]

Bu bizim, hem tarihe karşı parti bakımından vazifemizdir, hem memlekete karşı tarihi vazifemizdir. Çünkü bu memleketin yegane ümit ışığı, kurtuluş yolunu bu parti temsil etmektedir. *(Sürekli alkışlar, bravo sesleri)*

Biz iktidara doğru yürürken dünya sosyalist bilgisine, nazariyesine ve uygulamasına da katkıda bulunmuş olacağız ve o zaman Türkiye'ye dünyada ilk kurtuluş savaşını yapmış bir memleket olmak şerefine dünyada ilk defada demokratik yoldan sosyalizme ulaşmış ve sosyalizm meselesini çözmüş bir ilk az gelişmiş memleket olmak şerefini de katacaktır. Sevgilerimle. *(Şiddetli alkışlar, bravo sesleri.)*

***

Tüzük Tadilatı Üzerine Konuşma

Komisyonun bildirdiği tüzük tadilatının muhtevası üzerinde durmadan önce usul bakımından çok önemli gördüğüm bir noktayı belirtmek isterim. Belki şimdi işaret edeceğim usul bakımından olan aksaklık, şimdi burada düzeltilemez, buna imkan yoktur, fakat bu o kadar önemli ki gelecek kongrelerde tüzükle ilgili tadilat söz konusu olduğu zaman usul bakımından aynı hatanın yapılmaması için bu noktanın zapta geçmesini istiyorum. Teklifler büyük kongreye verilir ve teklifleri kabul veya reddetmek hakkı, salahiyetine büyük kongre sahiptir. Komisyon ancak bu teklifleri alır, bir araya getirir ve kendi görüşünü bildirir ve bu tekliflerden birini kabul etmek suretiyle veya isterse tadil yapmak suretiyle, ama o teklifleri de bu kongreye sunmak mecburiyetindedir. Teklifler kongreye yapılmıştır. Teklifleri kabul etmek veya reddetmek hakkı kongreye aittir. Usulünce yapılan herhangi bir teklifi komisyon kendi tasarrufu ile reddetmek hakkına haiz değildir. Halbuki mesela bizim ve arkadaşlarımın imzası ile verilmiş olan tüzük tadilatı teklifi ikinci kongremizce ret veya kabul edilmesi lazım gelir. Komisyonca münasip görülmemiş ve kendilerine göre bir seçme yaparak teklifler arasında bir tek tüzük tadilatı teklifi getirilmiştir. Usul bu kadar eski ki meclise de aynı konuda çeşitli tadil teklifleri verildiği zaman meclise böyle gelir teklifler. Evvela bir broşür veya kitapçık halinde sahifenin ortası ikiye bölünmüş; bir tarafında hükümetin teklifi madde madde verilir, onun yanında komisyonun yaptığı tadilat teklifi madde madde verilir. Şayet bir başka milletvekili veya parti aynı konuda bir kanun teklifi vermişse o da ayrıca basılarak verilir. Mesela gecekondu kanununda böyle dört tasarı birden geldi. Hükümetin tasarısı, komisyonun onu tadil şekli, yani komisyon raporu, CHP'nin geçen dönemde yenilediği tasarı, bir de Rıfat Öztürk Çine [Aydın] senatörü onun düzenlediği tasarı. Dördü bir arada geldi. Çünkü verilen bir kanun tasarısının verilmemiş addetmek, biz bunu münasip görmüyoruz diye istememek salahiyeti komisyonda yoktur. *(Alkışlar)* Binaenaleyh orada da aynı tüzük maddeleriyle ilgili tüzüğe uygun olarak verilmiş olan teklifler yan yana veya ayrı kâğıtlarda yazılacaktı, sonra komisyon bu tekliflerden bir tanesini aynen mi kabul ediyor, tadil mi ediyor, onu da kendi raporuna ekleyecekti ve burada bir madde hakkında verilen muhtelif tekliflerden birini kabul etmek veya reddetmek veya hepsini reddedip kendisi yeni bir tadil teklifini getirecekti. Halbuki şimdi komisyona verilmiş olan teklifleri komisyon resen tasarruf etmiş, verilmemiş gibi addetmiş, bu arada uygun gördüklerini arada kendisi bir tüzük tadili getirmiştir. Ama şimdi buna çare yok, bunun gelecek kongrelerde yapılmaması için

söylüyorum.

Şimdi muhtevaya gelelim. Komisyon sözcüsü dedi ki en sonlarında, bu nasıl şey, getirdiğimiz bu tüzük tadilatının tümünün reddi isteniyor. Bu maddelerde, tetkik edilen maddelerde doğru olan hiçbir husus mu yok? Hiçbir madde hakkında yapılan teklif isabetli değil midir? Arkadaşlar, tüzük tadilatı iki şekilde olabilir. Tüzük tadilatı vardır, tüzüğün esasına dokunmaz, binaenaleyh madde madde teferruatıyla ele alınır, düşünülüp kabul veya reddedilir. Tüzük tadilatı vardır, bir tüzüğün dayandığı esas ilkeleri değiştirmek ister. Bu böyle olduğu zaman, o zaman o tadilatı tümü ile ele almak ve artık orada filan maddenin üçüncü bendinin son fıkrasının bilmem nesi söz konusu değildir. Çünkü öyle bir tadilat getirilmiştir ki tüzüğün dayandığı ilkeler, dayandığı mantık değiştirilmiştir. Komisyonun getirdiği tüzük tadilatı bu ikinci neviden bir tadil tasarısıdır. Bizim halen cari olan tüzüğümüzün dayandığı ilke ve dayandığı mantık nedir? Buna girmeden şuna işaret edeyim ki hepimiz biliyoruz tasarı... hatırlamak gereğiyle bu çeşit tüzük tadilatı gayet önemlidir, çünkü tüzük partinin yapısını ve işleyişini tayin eder. Böyle bir değişiklik getirildiği zaman, partinin yapısı, bünyesi ve işleme şekli değiştiriliyor demektir.

Bizim bugüne kadar muteber olan tüzüğümüzün dayandığı esas nedir? Ve hangi mantığa göre yapılmış, şekillendirilmiştir? Bu temel ilkeyi sabahki konuşmamda anlattım, kısaca müsaadenizle tekrar edeceğim, özetleyerek.

[Belgede sayfa eksik]

Şudur: Büyük sorumluluklarla beraber büyük salahiyetler baş başa gider. Organlarınıza kongre dönemleri arasında veya yürütme kuruluna, yönetim kurullarının toplantıları arada son bir salahiyet vereceksiniz, tam bir hareket serbestiyeti vereceksiniz ki onlar tam bir güvenle acaba şöyle mi, acaba böyle mi derken hadiseler karşısında kesin tedbirler alabilsin, ama bu büyük yetkiler karşısında elbette bir sorumlulukları vardır ve biraz evvel bir başka arkadaşının anlattığı gibi bu kurullar düşürülebilirler. Ama düşürebilmek keyfiyetiyle, böyle her an düşürülme tehdidi altında tutulacak hale getirilmemelidir. O zaman insan hiçbir iş yapamaz hale gelir. Şimdiye kadar cari olan tüzükte yönetim kurulu üç ayda bir toplanırken şimdi getirilen tadil teklifinde iki ayda bir toplanması öngörülüyor. *[Müdahaleler...]* Peki, yanlış okumuşum öyleyse, özür dilerim. Şimdiye kadar cari olan tüzükte merkez yürütme kurulu ve genel başkan üçte iki oy çoğunluğu ile düşürülürken, şimdi salt çoğunlukla düşürülüyor. *[İtirazlar... Başkan: Karşılıklı konuşmayın efendim.]* Lütfen okuyun, salt çoğunlukla diye okudum. *[Başkan: Sayın Boran, yalnız delegelere hitap edin.]* Efendim, sözcü bir şeye müdahale ettiği zaman, eğer hata yapmışsam hatada ısrar etmemek için dinliyorum. Ben böyle okudum ve samimi olarak böyle hatırlıyorum. Değilse, ellerinizde tüzük vardır, ben salt çoğunluk diye okudum, hatırlıyorum. Değilse özür dilerim, bakınız, kontrol ediniz lütfen.

[Başkan: Komisyon sözcüsünden rica ediyorum. Salt çoğunlukla mıdır? Yılmaz: (oturduğu yerden) Hayır efendim, salt çoğunlukla değildir.]

Efendim, lütfen o maddeyi okuyunuz.

[Madde okundu.]

Peki, salt çoğunluğu... Ben rüya mı gördüm? *(Gülüşmeler)* Merkez yürütme kurulu salt çoğunlukla düşürülür, öyle mi efendim? A, peki affedersiniz başkan,

değilmiş, hatırımda yanlış kalmış, merkez yürütme kurulu salt çoğunlukla düşürülüyor. İleri sürdüğüm itiraz onun için de vaki. Çünkü merkez yürütme kurulu bu hiyerarşinin, piramidin en üzerinde olan ve partinin yürütülmesinde görevli olan bir organ. Bu organ böyle salt çoğunlukla, yani 40 kişiden 21'inin oyu ile üç ayda bir düşürülebilir hale gelirse bu yürütme kurulu nasıl bir güvenle harekete geçebilir bu şartlar altında? Daima aklı fikri gelecek yönetim kurulu toplantısında olacaktır.

[Başkan: Müdahale etmeyin efendim. Rica ederim.]

Ne biçim müdahale ediliyor, ne biçim delegelik. O zaman iş yapamaz hale geliriz.

[Başkan Çetin Altan yeniden yerinden söz atmalara karşı delegeleri uyardı.]

Demin de söyledim, tam yetkiyle vereceksiniz, bu anlattığımız mücadeleyi yürütmesi için, fakat gerekirse hesabını sorabileceksiniz. Bir misal vereyim, size şahsen bir iş verilse, mesela ben kadınım, bana şu pastayı pişir deseler, ne dersiniz? Ben ne derim, peki ben gideceğim bu pastayı pişireceğim, geldiğim zaman beğenmeseniz kabahati benim, ama ben pastayı pişirirken yahut bir marangozluk işi falan yaparken siz bu vazifeyi vermiş olan insan o gözünüzün başında dursa işi yaparken gözü sizin elinizin oynaması üzerinde ve boyuna bir karışma durumunda; tuzunu çok koydun, suyunu az koydun, pasta öyle yapılmaz yahut marangozluksa planya böyle kullanılmaz [dese] o işin hayrı mı görülür? *(Alkışlar, bravo sesleri)*

Arkadaşlar, bu organlara getirdiğiniz insanlar sizin içinizden çıkma, sabahleyin de söyledim, size dıştan, size yabancı kuvvetlerin tepeden dayattığı insanlar değil. *(Bravo sesleri, alkışlar)* Oyunuzla seçmişsiniz, demek ki itimat etmişsiniz, öyleyse buyurun muayyen bir sürede o itimadınızda, o şahıs da serbest yetkilerini kullansın, pastayı pişirebiliyor mu, pişiremiyor mu göstersin size. Ama her an böyle ha şimdi başa müdahale edilecek, ha şimdi elimden alacaklar, [?] denecek olursa dünyanın en iyi aşçısı olsam ben de pastayı pişiremem. *(Alkışlar)*

Kaldı ki merkez yürütme kurulunu sadece bir araç haline getirmek, genel başkanın yetkilerini kısıtlamak, bu suretle yetkileri yönetim kuruluna toplamak, temerküz etmek suretiyle benim anlattığım yetkilerin ve salahiyetlerin dengeli ve kademeli bir şekilde kongre, yönetim kurulu, merkez kurulu, başkan arasındaki bu dağılış şekli bozuluyor, dengesi bozuluyor, bütün ağırlık yönetim kuruluna getiriliyor ve merkez yürütme kurulu ve genel başkan hareket edemez. Bu keskin mücadelenin gerektirdiği seyyaliyeti, kesin kararlar alma kabiliyetini kullanamaz hale getiriyor. Çok rica ederim sayın delege arkadaşlarım, çok derin bir mesele karşısındayız. Bu böyle basit bir tüzük tadilatı meselesi değil. Sabahleyin anlattığım ve şimdi özetlediğim şartlar altında bu partiyi yürütmek, her an etrafımızda içimizden ve dışımızdan kurulan tuzaklara rağmen selametle beş senedir götürdüğümüz gibi götürebilmek için bu hususlarda çok dikkatli olmanız gerekir. Partinin selameti, selametle ve etkin bir şekilde işlemesi söz konusudur. Ben komisyondaki üye arkadaşlarımın iyi niyetinden asla şüphe etmiyorum. Her birini şahsen ayrı ayrı tanırım. Her birine ayrı ayrı hürmetin ve sevgim vardır, ama bu da bir gerçek ki iyi niyetle yapılan her hareket maalesef doğru bir hareket olmuyor. Sübjektif saiklarımızla yaptığımız hareketler sübjektif saiklarımız ne kadar iyi olsa hareketin neticesi objektif olarak değerlendiği zaman, objektif manasıyla sübjektif saik birbirine uymuyor. Yakın

arkadaşlarım bilirler, ben bu konuda çok hassas bir insanım ve daima bir İngiliz atasözünü tekrarlarım. Bence çok veciz bir atasözü, der ki o atasözü: cehenneme giden yol iyi niyetlerle döşelidir. Yani insanların iyi niyetlerle yaptığı hareketler bazen bütün iyi niyetlerine rağmen din bakımından büyük günahlar işlemesine mani olmuyor. Binaenaleyh tekrar alıyorum, tadil tasarısını getiren arkadaşlarımızın iyi niyetlerinden şüphe etmiyoruz, ama maalesef partinin selameti adına bu getirilen tadil teklifinin doğru olmadığını, hatta şu sıfatı kullanacağım, partimizin selametle işlemesi bakımından tehlikeli sonuçlar doğurabileceği kanaatindeyim. Bunun için sizden tekrar tekrar rica ediyorum, hislerinize kapılarak mücerret demokrasi fikirlerine kapılarak karar vermeyelim.

Partimiz hangi şartlar altında çalışır, bu şartlar altında bu çetin mücadeleyi verebilmek için ne gibi bir yapıya sahip olmalıdır ve ne şekilde bu yapının organları işlemelidir, ne gibi yetkilere ve sorumluluklara sahip olmalıdır; bunu gayet soğukkanlılıkla tartarak karar veriniz. Elbette biliyoruz ki bir sosyalist asla hislerine kapılmamalı, daima soğukkanlı olarak aklın mantığın ışığında karar vermelidir. Ve maalesef sözlerimi bitirirken şuna da işaret edeyim ki çok uzun zamandan beri "parti içinde liderlik hegemonyası var, demokrasi yok" gibi propagandalar yapılmaktadır. Bu partimizin etkin işleyişine tesir etmek hedefini gütmektedir. Partimizin etkin olabilmesi için, bu mücadeleyi verebilmesi için demin anlattığım mantığa dayanan bir yapıyla işlemek mecburiyetindedir. Sabahki konuşmamda sizlere sosyalist partilerde drijan kadronun ne kadar önemli olduğunu Nazi Almanyası'ndan misal vererek nasıl kitle hareketinin durduğunu söylemiştim. Yönetici kadroları beğenmiyorsanız, oylarınızla değiştirmek tamamen hakkınızdır, değiştirebilirsiniz. Ama kimi seçerseniz seçin yönetici kadro olarak, sizden ricam şudur ki partinin demokratik merkeziyetçilik ilkesine dayanarak kurulmuş olan yapısını ve mantığını bozmayınız. Teşekkür ederim. *(Alkışlar)*

TÜSTAV Arşivi

Faaliyet Programı Üzerine Teklifler

1966 sonu veya 1967 başında TİP Merkez Yürütme Kuruluna sunulan rapor.

Üç aylık faaliyet programı üzerine teklifler:

1. Parti teşkilatının genişletilmesine yöneltilecek faaliyetler.
2. Önemli politik, sosyal ve ekonomik meseleler üzerinde yürütülecek faaliyetler.

Bu iki faaliyet alanı birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Parti teşkilatını genişletmek sadece ferden üye kazanmaya çabalamak ve yeni yerlerde parti teşkilâtı kurmaya teşebbüs etmekle olmaz. Parti, günün önemli meselelerini aydınlatmakta, olumlu çözüm yollarını savunmada, çevredeki diğer teşekkül ve kişilerin her türlü ilerici hareketini, çabasını desteklemekte etkili bir organ haline geldiği oranda Parti'ye üye ve taraftar kazanılır, yeni yerlerde Parti teşkilâtı kurmak kolaylaşır.

Partimiz, kanunların teminatı altında ve kanunî yollardan mücadeleci bir parti olmak zorundadır. Ancak böyle mücadeleci, canlı, faal bir parti taraftar kazanır ve tutunur.

1. Parti'nin iç teşkilâtı ile ilgili olarak gerçekleştirilmesi gereken işler:

A. Merkez Yürütme Kurulunun çalışmalarını düzenleyecek bir yönetmeliğin hazırlanması ve harfiyen uygulanması.

B. Hazırlanmış bulunan Gençlik Teşkilatı yönetmeliği uyarınca merkezde ve il ve ilçelerde Gençlik Teşkilatı'nın bir an önce kurulmasına geçilmesi ve faaliyete başlatılması.

C. Kadınlar Teşkilatı Bürosu ve Kadınlar Teşkilatı yönetmelikleri hazırlanıp onaylanarak bu büro ve teşkilatın il ve ilçe kademelerinde kurulmasına vakit kaybedilmeksizin geçilmesi.

D. Merkez Yürütme Kurulu için civar illere bir gezi programı tespiti ve gezilere hemen başlanılması. Bu suretle, Parti teşkilatının bulunduğu yerlerde durumun incelenmesi ve şahsî temaslarla takviyesi, bulunmadığı yerlerde de teşkilatın kurulması için zemin hazırlanması. İl Yönetim Kurullarına kendi ilçeleri ile ve civar illerle aynı şekilde temas kurmaları lüzumunun bildirilmesi, gezi ve temas sonuçlarının Merkeze raporla bildirilmesinin istenmesi.

E. Önemli olaylar üzerinde Parti görüşünü bildiren bir bültenin muntazam fasılalarla yayınlanması; il ve ilçelerin bu bültenler üzerine toplantılar tertip ederek Parti görüşlerini üyelere anlatmaları ve konuyu tartışmaları.

Bültenle ilgili olarak, iktisadî, malî konularda yetkili Ankaralı arkadaşlardan Meclis'e getirilen kanun tasarılarını izleyerek bunların esas noktalarını özetleyip kendi eleştirileri ile birlikte bize bildirmelerinin istenmesi; bu arkadaşların bu görevi sürekli olarak yapmak üzere görevlendirilmeleri.

F. İl ve ilçelerden, malî kaynakların kuvvetlendirilmesi amacı ile para getirecek sosyal faaliyetlerde bulunmalarının istenmesi ve Merkeze borçlu oldukları malî yardımların aksamadan yapılmasının bir kere daha hatırlatılması.

G. Bütün büroların, özellikle Sendikalar, Eğitim ve Köy İşleri Bürolarının bir an önce faaliyete geçerek Parti'nin bu konularda faaliyetlerinin hızlandırılması.

H. Seçimler konusunda Parti'nin durum ve tutumunun tespiti.

2. Bu devrede önemle üzerinde durulması gereken politik, sosyal meseleler:

A. Gericilik:

Gericilik hareketleri son zamanlarda yeni bir canlanma ve hızlanma kaydetmektedir. Belirtilerin siyasî sui-kast teşebbüsüne kadar varması, üzerinde önemle durulması gereken bir olaydır. Bu canlanma bir tesadüf eseri değildir. Reformların daha fazla kaçınılmaz oluşu ve hükümetin bu yolda yarım tedbirler mahiyetinde de olsa atmak zorunda kaldığı adımlarla ilişkindir. Gericiliği, politik ve ekonomik yönleri ile ve reformlara karşı olan niteliği ile ayrıntılı bir şekilde aydınlatan bir genelgenin il teşkilatlarına gönderilmesi ve onlardan bu konularda faaliyetlerde bulunmalarının istenmesi. Örneğin:

a- Partide bu konuda toplantılar yaparak konunun öneminin üyelere anlatılması ve tartışılması. Mümkünse bu konuda halka konferanslar verilmesi.

b- Çevredeki ilerici teşekküllerle temas kurulması (Öğretmenler Derneği, Devrim Ocağı, Mustafa Kemal Derneği ve daha başka gençlik ve kadın teşekkülleri, kültür kurumları); işbirliğine varmaya çalışılması.

c- Çevredeki kurumların, basın organlarının, kişilerin giriştikleri ilerici hareketlerin desteklenmesi, veya bunlar gericilerin saldırılarına uğradıklarında savunulması (Örnek: Kırklareli müftüsünün Atatürkçü bir öğretmene karşı saldırısında söz konusu öğretmenle temasa geçmek; toplantı yapmak, bildiri yayınlamak, veya Müftünün hareketine karşı imza toplamak gibi faaliyetlerle Atatürkçü öğretmeni savunmak,

B. Reformlar:

Reformların zorunluğu ve hükümetin bu yoldaki teşebbüslerinin yetersizliği üzerinde kampanya açılması. Reformlarla gericiliğin arasındaki ilişki üzerinde durulması. Yukarıda A maddesinde sözü edilen, benzeri faaliyetlerle reformlar konusunun üyelere ve halka anlatılması ve hükümeti bu yolda etkileyecek hareketlere girişilmesi (örnek: seçmenlerin kişi olarak veya gruplar halinde veya dernek veya diğer teşekküller adına kendi illerinin milletvekili ve senatörlerine reformların bir an önce yapılması dileği ile mektup, telgraf göndermeleri, miting, yürüyüş yapılması).

Vergi konusunda özellikle durulması. Gerici çevreler halkın vergilere karşı olan duygularından ve tutumundan faydalanarak demagoji yapmaktadırlar. Vergilerin zorunluluğu, ama bunda sosyal adalete riayetin gerekliliği, vergilere ancak bu yönden itiraz edilmesi gerektiği halk kütlelerine anlatılmalı.

Küçük esnaf ve zanaatkârlarla ilgili kanun Meclis'ten çıkmak üzeredir. Parti kademelerinin kendi çevresindeki esnaf ve zenaatkârla ve bunların meslekî teşekkülleri ile bu konuda temasa geçmeleri, konuyu aydınlatıp dileklerini öğrenmeleri ve halkoyuna ve hükümete duyurma teşebbüsüne geçmeleri. Bu vesile ile esnaf ve

zenaatkârlar tabakası ile devamlı temas kurulması.

Parti kademelerinin kendi çevrelerindeki köylü kütlesine Parti'nin toprak reformu programını duyurmaları, anlatmaları ve bu konuda köylüleri harekete geçirmeleri (yürüyüş tertibi, köylü dernekleri kurulması gibi).

C. Sendika ve grev hareketleri karşısında Parti'nin tutumu:

Parti'miz sendikalarla sıkı bir temas kurmuş değildir. Sık sık yer almakta olan grev hareketleri karşısında da sessiz ve hareketsiz kalmaktadır. İşçi sınıfını Parti'ye kazanmak ve politik bir güç haline getirebilmek bakımından bu tutumun zararları açıktır. Partimiz ilk kuruluş devresini atlatmış olduğundan işçi hareketleri ve grevler karşısında daha aktif bir tutuma geçebilir ve geçmelidir de (Bu konuda sendikacı arkadaşların görüş ve tavsiyeleri). Hiç değilse şimdilik aşağıdaki işler yapılabilir:

A. Sendikalar Bürosu'nun meseleyi acilen ele alarak incelemesi ve tavsiyelerini bildirmesi.

B. Bilgi edinmek maksadı ile sendikalarla devamlı temasa geçilmesi.

C. İlçelerin işyerleri temsilcileri yolu ile işyerleri, geçen olaylar, işçilerin dilek ve şikâyetleri konusunda bilgi toplamak ve dosya tutmak.

D. İşçiler arasında anketler yaparak sosyal, ekonomik ve politik durum ve görüşlerini tespit etmek.

Gündeme alınıp Merkez Yürütme Kurulunda görüşülmesini dilerim.
Saygılarımla,

M.Y.K. Üyesi,
Behice Boran

TÜSTAV Arşivi

1960 Anayasası Üzerine

Halka açık parti toplantısında yapılan konuşma, Aralık [?] 1966.

Emekçi kardeşlerim, aziz misafirler,

Hepiniz biliyorsunuz, bu son zamanlarda Anayasa sosyalizme açık mıdır, kapalı mıdır münakaşası yapılmaktadır. Bir süre önce iki devlet büyüğümüz Anayasanın sosyalizme kapalı olduğunu söylemişlerdir. O zaman partimiz buna gereken cevabı vermiş fakat cevap yalnız partimizden gelmekle kalmamış üniversite muhitlerinden de yetkili hukukçular Anayasanın sosyalizme açık olduğunu söylemişler hatta bir üniversite hocası Anayasa sosyalizme kapalıdır diyen ilk sınıf öğrencisini ben sınıfta bırakırım demişti. Buna rağmen gazetelerde okuduk ki bir hafta on gün evvel devlet başkanı Anayasanın sosyalizme kapalı olduğu beyanını tekrarlamış. Müsaade ederseniz ben bugünkü konuşmamda Anayasanın maddelerini bu açıdan, sosyalizm açısından inceleyeceğim. Her gittiğim yerde ilçelerde hatta köylerde daima halkımıza şu sözü tekrarlamışımdır: Anayasa iki liraya satılmaktadır. Biraz daha az sigara için, kahvelerde bir iki çay az için de anayasayı mutlaka alın ve bizim emekçi halkımıza vatandaşlarımıza Anayasanın neler getirdiğini öğrenin diye. Biliyorsunuz, sosyalizmin esas, temel vasıflarından birisi toplumda sosyal sınıflar düzenini temel sosyal yapı olarak [ele] almasıdır. Ve bütün meseleleri sosyal sınıflar arasındaki ilişkiler, kuvvet dengesi bakımından izah etmesi ve değerlendirmesidir. Bir sosyalist parti olarak da yolunu, politikasını işçi sınıfının ve emekçi sınıfların çıkar ve hakları bakımından değerlendirmesidir. Demek ki Anayasa sosyalizme açık mıdır, değil midir meselesini incelerken ilk önce Anayasa sosyal sınıflar konusunda neler diyor, ne gibi maddeler getiriyor ona bakmak gerekir. Burada şunu da işaret edeyim ki sosyal sınıf terimini ve meselelere sosyal sınıflar açısından bakmayı Türkiye'de ilk defa olarak Türkiye İşçi Partisi getirmiştir. Ve gene herhalde dikkatinizden kaçmamaktadır ki bize karşı olan çevreler, partiler ve iktidar daima bu sınıf meselesinden bize çatmaktadırlar. Efendim milleti sınıflara bölüyorlar, sınıfları birbirlerine karşı kışkırtıyorlar, milli birliği bozuyorlar, bölücülük yapıyorlar gibi avaze duyuluyor her yandan. Bir kere kısaca belirterek geçeyim ki bir toplumda sosyal sınıfları yaratmak hiçbir partinin, hiçbir örgütün elinde değildir. Sosyal sınıflar bir toplumda, o toplumun ekonomik, düzenin sistemi sonucu belirir. Binaenaleyh, eğer bir toplumda sınıflar yoksa hiç bir parti, hiç bir kuvvet bunları suni olarak yaratamaz. Elbette ki patronlarla işçileri, toprak ağalarıyla ırgatları, marabaları, ortakçıları, büyük sermaye ile küçük esnaf ve zanaatkâr sınıfını Türkiye İşçi Partisi yaratmadı, zaten yaratmak da elinde değildir. Binaenaleyh, bu, objektif sosyal-ekonomik gerçekler olarak vardır. Ya Anayasamız ne diyor? Anayasamız Türk toplumunun sosyal sınıflardan meydana geldiğini açıkça kabul ediyor. Bunu o kadar tekrarladım meclis içinde ve dışında ki, nihayet bir gün mecliste de Adalet Partisi sözcü-

sü, "Evet, Anayasamız sosyal sınıfları kabul ediyor" demek mecburiyetinde kaldı. Anayasamızın 4. ve 12. maddeleri Türk toplumunun sosyal sınıflardan meydana geldiğini kabul eder. 4. maddesinde Anayasamız der ki: "Milli egemenlik hakları, hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa devredilemez." Milli egemenlik haklarının hiç bir sosyal sınıfa devredilemeyeceği hükmünü getirdiğine göre, demek ki toplumun sosyal sınıflardan meydana geldiğini Anayasa kabul etmektedir. 12. maddesinde ise, onun son fıkrasında yeni Anayasamız, hiç bir kişiye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz der. Demek ki 12. maddenin son fıkrasıyla da Anayasamız sosyal sınıflar arasında kanun bakımından, hukuk bakımından eşitliği öngörür. Gene Anayasamız, 1. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sosyal hukuk devleti olduğunu belirtir. Sosyal devletin ne demek olduğunu da, Anayasa, gerekçesinde uzun uzun izah eder. 2. maddenin sosyal devletle ilgili gerekçesine baktığımız zaman, şu ifadeyi görüyoruz: Anayasa'nın 2. maddesinin gerekçesi diyor ki: emekçilere, halka insanca yaşama seviyesi sağlanmadıkça, siyasi demokratik hürriyetler, yani söz, toplanma, yürüyüş, miting yapma hürriyeti, fikir hürriyeti vesaire, bunlardır klasik demokratik hürriyetler, bunlar gülünç olmaktan öteye gidemezler. Gene gerekçe devam eder ve der ki: iktisaden başkalarına bağlı ve iktisaden zayıf zümre ve kişileri, müstahdemleri, dar gelirlileri, yoksulları sosyal devlet korumakla ödevlidir der. Kim iktisaden başkalarına bağlı ve iktisaden zayıf olanlar? İktisaden başkalarına bağlı, yani işçiler patronlarına bağlı. Yani ırgatlar, ortakçılar, marabalar toprak ağalarına bağlı. Kim iktisaden zayıf olan zümreler? Yani küçük esnaf, zanaatkâr, yani az maaşlı, orta maaşlı ve ücretli memurlar ve müstahdemindir. Binaenaleyh, görülüyor ki, bu madde işçi sınıfını, tarım işçilerini, topraksız köylüleri, orta halli köylüleri, küçük esnaf ve zanaatkârları, küçük ve orta memurları korumakla devleti görevlendiriyor. Şimdi devlet bu korumayı acaba nasıl yapabilir? Burada partilere, sınıflara geleceğiz, devletteki rolleri bakımından. Devlet bir açıdan, soyut olarak bir sosyal müessese olarak görünür. Adli sistemden, idari sistemden ve siyasi sistemden meydana gelen ve toplumun bütününü kaplayan bir temel müessese. Devletin bir sosyal müessese olarak, bu üç cephesinden ve kurumundan, hiç şüphe yok ki en önemli olanı siyasi olanıdır. Çünkü adli mekanizma ne kadar teminat altında olursa ve bağımsız olarak çalışsa da elbette ki adli mekanizma siyasi mekanizmanın bir unsuru olan yasama organının geçirdiği kanunlara göre işleyecektir. İdari mekanizma ne kadar teminat altında olsa, ne kadar bağımsız işlese bile hep biliyoruz ki idari mekanizma da siyasi iktidarın aldığı kararlara ve verdiği direktiflere göre işler. Binaenaleyh devlet mekanizmasının bu üçlü kolunda en önemli olan taraf siyasi mekanizmadır, çünkü memleketi idare edecek kanunlar yasama organından çıkar ve yasama organının çıkardığı kanunları gene yasama organının içinde iktidarı, çoğunluğu almış olan partinin kurmuş olduğu hükümet uygular.

Devletin Anayasanın ikinci maddesinde öngördüğü gibi iktisaden zayıf ve iktisaden başkalarına bağlı sınıf ve tabakaları, dar gelirlileri, yoksulları, işçi ve müstahdemleri koruyabilmesi için, mademki somut olarak devleti temsil eden hükümet ve meclis bu şekilde meydana geliyor, öyleyse bu sınıf ve tabakaların yasama organlarına girmesi, orada çoğunluğu elde ederek hükümeti teşkil edebilir hale gelmesi veya hiç değilse kuvvetli muhalefet grupları olarak meclise girerek iktidar karşısında

daha kuvvetle pazarlık edebilir, emekçi sınıfların haklarını daha kuvvetle müdafaa edebilir ve kabul ettirebilir hale gelmesi lazımdır. Demek ki ancak işçi sınıfı başta olmak üzere bütün emekçi sınıflar, her zaman tekrarladığımız gibi, meclislerde ve hükümette ağırlığını duyurabilirse memleketin yönetimine ağırlığını koyabilirse, memleketin yönetiminde söz ve karar sahibi olabilirse ancak o zaman devlet ikinci maddenin öngördüğü şekilde gerçekten bir sosyal devlet olabilir. İktisaden zayıf ve başkalarına bağlı sınıf ve tabakaları koruyabilir. Çünkü devlet somut olarak etiyle kanıyla birtakım insanlardan teşekkül etmektedir. Bir başbakan, bir vekiller heyeti, bir bakanlar heyeti vardır. Bunlar nasıl hükümet olmaya gelmiştir, hepimiz biliyoruz. Dört senede bir seçimler oluyor. Partiler bu seçimlere katılıyor. Çoğunluğu kazanan parti hem mecliste kendi istediği kanunları geçirebilir hale geliyor, hem de hükümeti temsil ediyor.

Kaldı ki anayasanın 156. maddesi de bu hususu öngörmektedir. 56. madde şöyle der: iktidarda veya muhalefette olsun, partiler demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Nedir partiler? Partilerin niteliği nedir sosyolojik bakımdan? Partiler herkes aklına esmiş kulüp, spor kulübü, dernek kurar gibi kur[ul]muş dernekler, örgütler değillerdir. Bir toplumda partilerin adedi bizim toplumumuzda olduğu gibi 7 olabilir, 17 olabilir, fakat sayıları ne olursa olsun partiler mutlak surette toplumdaki mevcut sınıf ve tabakaların çıkar ve haklarını kanun dairesinde, kanun çerçevesinde müdafaa eden ve gerçekleştirmeye çalışan örgütlerdir. Partiler arasındaki farklar sınıflar arasındaki ikinci veya birinci farklara tekabül edebilir. Aynı sınıf içindeki gruplaşmalara tekabül edebilir. Bundan dolayı sayıları 7 veya 17 olabilir. Ama sayıları ne olursa olsun bu partiler esas itibariyle ikiye ayrılır. Tıpkı toplumda çeşitli ve sayıları bir hayli sınıf ve tabakalar olmakla beraber, esas itibariyle iki büyük sınıf vardır. Hep bildiğimiz gibi toplum ikiye bölünmüştür. Bir tarafta sermaye sınıfları, yani büyük fabrikatörler ithalatçı, ihracatçı tüccarlar, büyük toprak ağaları, faizcilik yapanlar, bankacılar bir bunlar, sermaye sınıflarıdır. Diğer tarafta emekçi sınıflardır. Esas bölünme buradadır. Buna uygun olarak partiler de sayıları her ne olursa olsun, programlarındaki ufak tefek farklar her ne olursa olsun aslında böyle ikiye ayrılırlar. Ya sermayeci sınıfların hak ve çıkarlarını müdafaa eden, temsil eden partilerdir, ya emekçi sınıfların çıkarlarını ve haklarını temsil eden partilerdir. Yani kısacası siyasi partiler toplumdaki sosyal sınıfların siyasi örgütleridir ve sosyal sınıflar kendilerinin siyasi örgütleri olan partiler vasıtasıyla seçim yolundan ve kanunlar çerçevesinde iktidar için mücadele ederler, yarışırlar. Partilerin başka bir niteliği yoktur. Binaenaleyh partiler demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır demek, yani sosyal sınıflar bu siyasi partileri, örgütleri vasıtasıyla demokratik hayatta, siyaset planında rol oynarlar demektir. Şu halde görülüyor ki sosyal sınıflar açısından Anayasamız: 1) Sosyal sınıfların mevcudiyetini kabul etmektedir. 2) Bu sosyal sınıfların kanun bakımından eşitliğini öngörmektedir. 3) Fakat fiili hayatları, gelirleri, yaşantıları bakımından sosyal sınıfların eşit olmadığını kabul etmektedir. Bu eşitsizliği giderme veya hiç değilse azaltma ödevini de sosyal devlet olarak nitelediği devlete yüklemektedir. Devlet ise somutta seçimler yoluyla çoğunluğu almış partilerden teşekkül ettiğine göre, devletin bu ikinci maddede öngörülen sosyal devlet vazifelerini yapabilmesi için, yani iktisaden zayıf ve iktisaden başkalarına bağlı sınıfları koruyabil-

mesi için, iktisaden başkalarına bağlı iktisaden zayıf sınıfların yani işçilerin, küçük esnafların, ırgatların, zanaatkârlar ve kafa emekçilerinin kendi partileri vasıtasıyla memleket yönetimine ağırlığını koyması gerekmektedir. Sosyal sınıflar konusunda Anayasa iki şeyi yasaklar: birisi, sınıf diktatörlüğünü yasaklar, çünkü milli egemenlik hiçbir sınıfa devredilemez ve hiçbir sosyal sınıfa imtiyaz tanınamaz der. Bizler bu meseleleri açıklayıncaya kadar, gerek iktidar partisi gerekse diğer partiler ve onların basınları, sözcüleri Anayasa komünizmi yasaklar diye bağırıyorlardı. Anayasa sınıf diktatörlüğünü yasaklar, binaenaleyh işçi sınıfının diktatörlüğü kadar burjuvazinin diktatörlüğünü de, faşizmi de yasaklar.

Şimdi biz bunları söylediğimiz zaman, ilk defa olarak sosyal sınıflar meselesini ortaya atıp Anayasayı böyle tahlil ettiğimiz zaman karşı taraf telaşlanıyor. Neden? İki sebebi var: birincisi, şimdiye kadar kendi çıkarlarına işlemiş olan düzenin bozulacağından, hayati menfaatlerine zarar geleceğinden. Artık sömürmeye devam edemeyeceklerini anladıklarından haykırıyorlar, gürültü ediyorlar. Birinci sebebi bu. Fakat bazı aydınlarımızı yanıltan başka bir sebep de var, o da şu: Memlekette [bu] Anayasa gelinceye kadar sürmüş olan düzen [bu] Anayasanın öngördüğü bir durum, bir düzen değildi. Memlekette aslında üstü örtülü bir burjuva sınıfının diktatörlüğü durumu vardı. Evvela bu tek partili olarak meydana çıktı. Sonra çok partili bir sınıf diktatörlüğü halini aldı. Nereden mi biliyorsun diyeceksiniz, gayet basit. 1945'te iddia olundu ki biz de Batıdaki memleketleri örnek alacağız, yani Fransa, İtalya, Danimarka, Norveç v.s. Say sayabildiğin kadar. Ve onlar gibi çok partili bir demokrasi düzeni olacağız. Bu iddia edildi ve bu suretle tek partiden çok partiye geçiyoruz denildi. Ama örnek alındığı söylenen Batılı memleketlerde, her birinde işçi sınıfının, emekçi sınıfların kapitalist sınıflardan ayrı kendi siyasi partileri vardı çeşitli adlar altında. İşçi Partisi, Sosyalist Parti, şu parti bu parti. Ve çok partili düzen de demin anlatmaya çalıştığım gibi, zaten sosyal sınıfların kendi siyasi örgütleri olan partiler vasıtasıyla iktidar için kanun çerçevesinde mücadelesinden başka bir şey değildir. Hâlbuki bizde çok partili rejime gidiyoruz derken işçi sınıfının, emekçi sınıfların ayrı bir parti kurmalarına müsaade edilmedi. Bu komünizmdir, bu vatan ihanetidir, bu milli menfaatlere aykırıdır diye bu[nlar] yasaklandı. Halkımızı çok partili demokrasinin ne olduğunu bilmiyordu. Bunu bilen, hakikatleri halka anlatmaya çalışan bir avuç aydın vardı, ama onlar da siz komünistsiniz, siz hainsiniz, Rus uşağısınız diye susturulup cezalandırıldı. Bu suretle halka büyük bir yutturmaca yapıldı. Batı demokrasileri gibi olacağız dendi, fakat işçilerin, emekçilerin ayrıca örgütlenmediği, bir siyasi partiye sahip olmadığı tek bir Batı demokrasisi mevcut olmadığı halde, bizde işçilerin, emekçilerin ayrı bir parti kurması, sosyalist partiler kurması yasaklandı. Bu suretle bizde demokrasi aynı sermaye sınıflarına hizmet eden, onların menfaat ve çıkarlarını çeşitli şekillerde, çeşitli yönlerden temsil eden aynı sınıfların partileri arasında bir tahterevalli oyunu gibi, biri inip diğeri çıkarak ikili bir tahterevalli oyunu halini aldı. Büyük halk çoğunluğu, ki büyük çoğunluğu emekçidir, bunlar siyaset sahnesinin dışında bırakılarak bir oy mekanizması haline getirildi. Bu suretle tek partili kapitalist sınıflar diktatörlüğünden çok partili bir kapitalist sınıflar diktatörlüğüne geçildi. Ve bu halka dahi hatta bir kısım aydınlara dahi normal demokrasi düzeni imiş gibi kabul ettirildi. Şimdi biz bunun karşısında

Anayasaya dayanarak gerçek demokrasinin şartlarını, usullerini getirmeye çalıştığımız zaman "vay efendim, bunlar sınıfları birbirine karşı kışkırtıyorlar, işçi sınıfını uyandırıp işçi sınıfı diktatörlüğü kurmak istiyorlar" dediler. Yani yapılan yanlış şu, bir benzetmeyle daha iyi açıklayabilirsem: Anayasa, bir koşu farz edelim, her koşuda olduğu gibi bütün koşucuların tabanca patladığı zaman aynı hizadan koşuya geçmeleri gerekir, böyle bir zihniyetle yapılmış. Hâlbuki bizde öteden beri öyle bir düzen süregelmiş ki bir kısım koşucular diğer koşuculardan, yani sermaye sınıfları emekçi sınıflardan, 150 metre öteden koşmaya başlamışlar. Şimdi biz diyoruz ki böyle koşu olmaz, koşucuların hepsini aynı hizaya getirip tabanca patladığı zaman hepsi aynı çizgiden hareket etmelidir. Anayasa buna amirdir diyoruz, hâlbuki onlar kendilerinin 150 m. ilerden, emekçilerin de 150 m. geride kalarak koşunun devamına alışmışlar; "bu arayı kapatmalı" deyince "vay efendim, siz işçi sınıfını kışkırtıp işçi sınıfı diktatörlüğü, komünizm kurmak istiyorsunuz" diyorlar. Hâlbuki biz sermaye sınıfları karşısında gerçek anlamda bir denge kurmak ve onların nasıl seçimleri kazanarak, mecliste çoğunluğu almak ve o çoğunluğa dayanarak bir hükümeti kurmak meşru hakları ise, biz de emekçi sınıfları kendi partisi yoluyla meclise sokmak, orada çoğunluğu almak ve orada hükümeti kurmak istiyoruz. Bu da bizim aynı derecede meşru hakkımızdır.

Şimdi gelelim Anayasanın diğer bazı maddelerine: Adalet partisinin sözcüleri, bilhassa başbakan kendisi, gerek meclis dışında, gerekse meclisin içinde diyor ki Anayasa sosyalizme kapalıdır. Anayasada şu haklar var diyor. Mülkiyet hakkı var, kazanç hakkı var, miras hakkı var diyor. Bir defa Anayasada kazanç hakkı diye bir şey geçmiyor. Mülkiyet hakkı ve miras hakkı var. Ama mülkiyet hakkını ve miras hakkını Türkiye İşçi Partisi de programına koymuş. Red ve inkâr etmiyor ki. Mesela Anayasa ne gibi bir mülkiyet ve özel teşebbüs hakkı getiriyor ve Anayasanın getirdiği mülkiyet hakkı ve özel teşebbüs hakkı acaba Adalet Partisi'nin anlayışına ve uygulamasına mı daha uygundur? Mesele burada. Şimdi Adalet Partisi 36 maddeden sadece şunu okuyor: Herkes mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Biz bağırıyoruz bazen oturduğumuz yerden, maddenin öbür fıkralarını da oku. İkinci fıkrada diyor ki bu haklar kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanır. İkinci fıkra. Dahası var, özel mülkiyet konusunda asıl üçüncü fıkra çok mühim. Üçüncü fıkra diyor ki 38. maddenin mülkiyet hakkını kullanması toplum yararına aykırı olamaz. Dikkatinizi çekmek isterim, Anayasa bu fıkrasıyla mülkiyet hakkının kullanılmasını ne kadar sınırlıyor. Anayasanın 36. maddesinin bu son fıkrası mülkiyetin kullanılması kamu zararına olamaz demiyor, kamu yararına aykırı olamaz diyor, o derece sınırlıyor. Çünkü bir mülkiyet hakkının kullanılması kamuya zararlı olmayabilir, bu kafi değil, zararlı olmaması, kamunun yararına aykırı olmayacaktır mülkiyetin kullanılması. Alalım 40. Maddeyi, özel teşebbüse ait 40. maddenin 1. fıkrasının son cümlesi şöyledir: Özel teşebbüsler kurmak serbesttir. Şimdi Adalet Partisi sadece bu cümleyi alıyor. Özel teşebbüs kurmak serbesttir. Ama hemen arkasından ikinci fıkra geliyor, kanun bu hürriyetleri ancak kamu yararı amacıyla sınırlandırabilir. Gene kamu kararı. Dahası da var, üçüncü fıkrada diyor ki devlet özel teşebbüslerin milli iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini sağlayacak tedbirler alır, diyor. Özel teşebbüsün milli iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun

yürümesi için gerekli tedbirleri alır kamu yararıyla yalnız da yetinmiyor. Sonra bir 41. madde var, diyor ki iktisadi ve sosyal hayat adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir. 2. fıkranın da bir parçasını okuyorum, gene aynı maddeden: iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla yatırımların toplum yararının gerektirdiği öncelere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir. Şimdi bütün bu hükümleri göz önünde bulundurulunca Anayasanın kapitalizme ve kapitalist yoldan kalkınmaya sarih olarak kapalı olduğu, sosyalizme götürecek bir rota üzerinden kalkınmaya ise açık olduğu ayan beyan ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir an için kapitalizm denen sistemin temel vasıfları nedir onu hatırlayalım. Nedir kapitalist? Kapitalistin, yani özel sermaye sahibinin yatırımlar yaptığı, iktisadi faaliyetlerde bulunduğu bir düzendir. Özel sermayedar, yani kapitalist neye göre yatırım yapar veya ticari nitelikte birtakım iktisadi faaliyetlerde bulunur? Herkesin bildiği gibi kâr için ve azami kâr için nerede en çabuk, en kısa zamanda, en fazla kârı sağlayacaksa özel sermaye oraya yatar, orada faaliyet gösterir. Budur, bundan dolayı da kapitalist sistem bu sermayedarlar arasında kâr amacıyla rekabete dayanır. Ve kapitalist sistemde ekonomik sistemin düzenlenmesi, yani üretimle tüketimin birbirine göre ayarlanması, düzenlenmesi serbest piyasa mekanizmasıyla olur. Kapitalist sistemin temel vasıfları bu. Hâlbuki burada ne diyor anayasa? Devlet iktisadi, sosyal ve kültürel hayatı düzenleyecek, ödevidir diyor, vazifesidir diyor. Ve bunu hangi esaslara göre düzenleyecek? Adalet ve herkes için çalışma esasına göre düzenleyecek. Amacı nedir? Herkese insanca yaşamak hakkını, seviyesini sağlamaktır diyor. Şimdi kapitalist sistemi biraz önce niteledik. Kapitalist kâr için yatırım yapıyor, kâr için faaliyette bulunuyor ve azami kâr için yapıyor. Burada ise özel teşebbüs ve mülkiyet hakkı devlet tarafından adalet amacıyla, adalet esasına göre, herkes için çalışma esasına göre ve insanca yaşama amacına göre düzenlenir diyor. Yani kapitalizmin amacı, hedefleriyle taban tabana zıt bir amaçla devlet düzenleyecek. Kapitalist, adalete göre, herkese çalışma sağlamak için insanca yaşamayı sağlamak için mi faaliyette bulunur, yatırımlar yapar? Demin de söyledik, en kısa zamanda azami kâr için yapar. Sonra gene diyor ki, yatırımları, kamu yararı bakımından, gereken önceliklere devlet yönetmekle ödevlidir diyor. Özel sektör yatırımlara önceliği neye göre verir? Demin de söyledik en kısa zamanda azami kâr haddini gözeterek yatırımlarına öncelik verir. Burada ise Anayasa ise diyor ki yatırımlar kamu yararı bakımından öncelik kazanacak ve oraya yapılacaktır diyor. Demek ki burada da yine kapitalist düzenin esas ilkeleriyle, amacıyla taban tabana zıt bir düzen getiriliyor. Sonra bu düzenlemeyi nasıl yapacak bu devlet? Bir kalkınma planıyla yapacak. Demek ki kalkınma planı da buradaki ilkelere uyacak. Yani adalet esasına göre bir kalkınma planı olacak, herkese çalışma sağlamak amacıyla bir plan olacak. Böyle bir plan Adalet Partisi'nin iddia ettiği gibi ancak kılavuz, yol gösterici bir plan olamaz. Bu plan ancak işte bu adalet açısından iktisaden zayıf ve iktisaden başkalarına bağlı sınıf ve tabakaları insanca yaşama seviyesine ulaştırmak, onları korumak bakımından bir plan olur, yani şurada anlattığımız hedeflere uygun bir plan olacaktır ki bu da sadece özel sektöre yol gösterici kılavuz bir plan olamaz, merkezi, emredici, özel sektörü de gerçekten plana bağlayan bir plan olabilir.

Batı memleketlerinden misal veriliyor. Batı memleketlerinde uygulamaya çalışılan planlar, faraza İngiltere'de, Fransa'da, gerçek anlamda bir planlama değildir. Bir kere, bunlar esasen özel sektörün yaptığı ve yapmakta olduğu işlerin bir programa konuşu, bir zamana göre sıralanışından ibarettir. Bu gerçek bir planlama değildir. Kaldı ki özel sektör, demin de anlattığımız gibi, bizim ilkelere uygun olarak faaliyet göstermediğine göre, o biçim bir plan; eğer plan denecekse bile bize uygulanamaz, çünkü elbette ki Fransa'daki, İngiltere'deki büyük sermaye ve onun faaliyetleri söz ve plana, yani bir zamana, bir programa bağlanırken bizim Anayasanın emrettiği gibi adalet esasına göre yapmıyor.Ttröstle de, tekelle de, büyük şirketle de yatırımlarını bizde diyor ki adalet esasına göre, herkese çalışma sağlamak amacıyla yapmıyor, herkesi insanca yaşama seviyesine ulaştırmak için yapmıyor. Fransa'nın, İngiltere'nin vesair Batılı memleketlerin kapitalistleri kâr esası üzerine yapıyor. Demek ki orada yapılan planlara, ki aslında bütün iktisatçılar ve plancılar müttefiktir, gerçek anlamda bir plan değildir, bir programlamadır. Plan diye kabul etsek bile, bizim anayasamızın şu ilkeleri ışığında bizim memlekette yapılması gereken plan katiyen Fransa'da, İngiltere'de yapılmaya çalışılan planla kıyaslanamaz. Ve biz memlekette de öyle yapacağız denemez bu Anayasa hükümleri karşısında ve nihayet, Anayasanın toprak reformu ve kamulaştırmalarla ilgili maddelerine geliyoruz.

Adalet Partisi, toprak reformu bahsinde, hep biliyorsunuz, daima şunu söylüyor: topraklar yok ki dağıtılacak toprak yok ki, dağıtalım. Ama biz bu toprak reformu meselesinde o kadar ısrar ettik ki bu yaz aylarında hep gördük gazetelerde, hükümetin resmi temsilcileri de 5 milyon hektar toprağı köylüye dağıtacağız lüzumunu, bu vaadi yapmak lüzumunu duydular. Halbuki Anayasadaki toprak reformuyla ilgili madde devletin elindeki toprakların köylüye dağıtılması değildir. Zaten o bakımdan A.P. haklı bir derece, çünkü devletin elinde dağıtılacak pek fazla toprak kalmamış, her yerde ağalar hazine topraklarının üzerine oturmuş vaziyette şu veya bu yolla. Anayasa'nın 37. Maddesi, devletin elinde geri kalan toprakların köylüye [dağıtılması] gerekir diye bir hüküm getirmiyor, açıkça diyor ki bölgelere göre bir kişinin elinde kalacak toprak miktarı tespit edilir ve fazlası, bedeli on taksitte ödenmek üzere, alınır ve köylüye dağıtılır diyor. Toprak reformu budur. Toprak reformu, tekrar ediyorum, devletin elinde geriye kalan arazinin, ki o da azdır ve kötü arazi elinde kalmıştır, iyi topraklara ağalar çullanmıştır, bunun, sadece dağıtılması değil, ağaların elinde bir ölçüden sonra fazla toprağı alıp on taksitte bedelini ödeyip köylüye vermektir. Budur anayasanın emrettiği toprak reformu ki buna A.P. asla yanaşmamaktadır. Partimiz ise, bildiğiniz gibi, daha şimdiden bir toprak reformu kanunu hazırlamış ve meclise vermiş bulunmaktadır. Geçen seneden beri bu kanun tasarısı komisyonlarda beklemektedir. Ve elbette ki partiler bakımından, yani sosyal sınıflar bakımından terekkübü şu olan bugünkü meclisin böyle bir kanunu geçireceği beklenemez.

Kamulaştırma meselesinde ise 39. madde diyor ki, kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler kamu yararının gerektirdiği hallerde gerçek karşılığı kanunda gösterilen şekilde ödenmek suretiyle devletleştirilir. Demek ki özel teşebbüslerin devletleştirilmesine de Anayasa cevaz veriyor ve burada da gene kamu yararını esas alıyor. Dikkat edin, her yerde kamu yararı temel ilke bizim Anayasamızda. Kâr, en kısa

zamanda azami kâr değil, kamu yararı; adalet, insanca yaşama, emekçi sınıfların korunması, bunlar temel ilkeler. Elbette ki bir toplumun üretim güçleri geliştikçe, iktisadiyatı geliştikçe, kamu hizmeti niteliği kazanacak olan teşebbüslerin de sayısı ve çeşidi çoğalacaktır.

Şimdi bu devletleştirme bahsinde bir başka konuya da değinmek isterim. Bizden sonra, bizim etkimiz tahtında kendisi de az çok bir sol yol tutmak lüzumunu duyan ve artık kendisine ortanın solu denen CHP bütün teşebbüsleriyle bizim yerimizi almak, bizim yerimize oturmak ve bizi birtakım dirsek dalgalarıyla kendisinin aşırı sol diye nitelendirdiği aşırı sol uca etmek istiyor. Onun için de bu devletleştirme bahsini mütemadiyen ortaya atıyorlar. Biz diyorlar, karma teşebbüsten yanayız. Türkiye İşçi Partisi karma teşebbüsü devlet sektörü lehine tasfiye etmek kararında. A.P. ise karma teşebbüsü, özel teşebbüs yararına kamu sektörünü tasfiye etmek kararında. Ve geçen sene CHP'nin başkanı karma teşebbüs ilelebet payidar olacaktır diye de bir beyanda bulundu.

Arkadaşlar, bir kere şunu bilelim ki karma ekonomi, karma değil ekonomi, şu düzen bu düzen ne olursa olsun her toplum düzeni zaman içinde mutlaka değişir. İlelebet payidar olacak bir toplum düzeni yoktur, oymamıştır ve olamaz. İnsanlık tarihine baktığımız zaman hep biliyoruz ki insanlar ta mağara devrinden bugünkü atom çağına kadar geçen binlerce yüzyıl zarfında çeşitli toplumsal evrim, yani sosyal tekamül safhalarından geçmişlerdir. Ve bu sosyal evrim durmamıştır, devam ediyordur, insanlık var oldukça devam edecektir. Binaenaleyh mesela biz sosyalist partiyiz, sosyalist düzen taraflıyız diyoruz. Bir gün Türkiye'de sosyalist düzen gerçekleştiği zaman toplumun bu evrimi, bu gelişmesi duracak mıdır? Sosyalist düzen de kendi içinden bir gelişme gösterecektir. Ne var ki ilimde falcılık, kehanet yoktur. İlimde prediksiyon, yani önceden kestirme, önceden tahmin vardır. Bu tahmin, önceden kestirme, prediksiyon da neye yöre yapılır? Şimdi mevcut olan şartlar ve geçmişten bugüne gelen gelişme doğrultusunun, gelişme yönünün istikametinin ileriye doğru uzatılması prediksiyonu ile yapılır. Biz Türkiye İşçi Partisi Programımızda da belirttiğimiz üzere ilme dayanan politikasını objektif gerçeklere, toplumun objektif kanunlarına göre çizen bir parti olduğumuz için, ancak görünürdeki bir gelecek için tahminlerde bulunabiliriz. Ondan sonrası için tahminde bulunamayız, çünkü bu bilimsel anlamda bir tahmin olmaz, bir falcılık, bir kehanet halini alır. Ama toplumların temel bir gerçeği olarak söyleyebiliriz ki, demin de işaret ettiğim gibi, ne nitelikte olursa olsun hiçbir toplum düzeni ilelebet payidar olamaz. Biz aynı gerçekçilikle, iktidara geldiğimiz zaman karma ekonomiyi muhafaza edeceğiz diyorsak, bunun, bazılarının zannettiği gibi Anayasa böyle bir karma düzeni öngörür göründüğü için, bilmem kanunlar müsaade etmediği için veya fazla mücadele vermemek, fazladan saldırıya uğramamak için söylemiyoruz. Geçen hafta bir gazeteci bana devletleştirmenin sınırı ne olacaktır dedi. Ona, demin söylediğim şeyleri söyledim. İlimde kehanet, falcılık yok, tahminler vardır, sadece görünebildiği kadar bir gelecekte devletleştirmenin bir ölçüsü olarak Anayasa kamu yararının gerektirdiği hallerde diyor, bakacağız hangi zaman, hangi özel teşebbüs kamu yararı bakımından bir kamu hizmeti niteliği kazanmıştır. Demek ki buna bakacağız Anayasaya göre bir yerde Anayasa hükmünün dışında gerçek toplumdan gelen zorlama vardır, sosya-

lizm bilimsel olduğuna göre masa başında oturup da kafamıza göre, içimizden gelen arzulara göre ideal bir sistem yaratmak, onun planını yapmak değildir. Sosyalist bilimsel olduğu için, içinde bulunulan objektif şartlara göre uygulanabilecek, ama sosyalist olduğu için sonunda sosyalizme getirecek bir rotanın planlamasını yapar. Kamulaştırma ve devletleştirmenin objektif kıstası -demin Anayasadaki kıstasını söyledim- objektif kıstası toplumda objektif bilfiil mevcut olan üretim güçlerinin gelişme seviyesi ve bütünleşme derecesidir. Bir kamulaştırmanın başarılı olabilmesi için yapılan kamulaştırma tasarrufunun fiilen toplumda mevcut olan üretim güçlerinin gelişme seviyesine ve bütünleşme derecesine uygun olması lazım. Eğer bunlar uygun değilse, eğer kamulaştırma, devletleştirme toplumun koyduğu bu objektif sınırları aşıyorsa o kamulaştırma ve devletleştirme fiiliyatta yürümez, başarılı olmaz. Bu başarısızlığı kapatmak için birtakım suni tedbirler almak lüzumu doğar. Ve bu lüzum da, şimdiye kadar yapılan tecrübelere baktığımız zaman görülüyor ki, bürokrasinin gelişmesi ve topluma zararlı bir hale gelmesi oluyor. Bugün dünyada yapılmış sosyalist düzen uygulamalarına baktığımız zaman belki de yapılan kamulaştırmalar, devletleştirmelerin o toplumun o zamanki üretim güçlerinin gelişme ve bütünleşme derecesine uygun olmadığı için bürokrasinin adeta bir toplumsal hastalık gibi geliştiğini ve bugün o toplumların bürokrasiyle mücadele etmek zorunda kaldığını görüyoruz. Binaenaleyh tekrar ediyorum, biz geldiğimiz zaman karma ekonomiyi muhafaza edeceğiz, çünkü gerçekçi bilimsel bir partiyiz. Türkiye'nin bizim iktidara geldiğimiz zaman dahi henüz iktisadi gelişmesinin, üretim güçlerinin bütünleşme derecesinin topyekun bir devletleştirmeye müsait olmayacağı, topyekun devletleştirme de emekçi halkımızın çıkarları bakımından bir yarar olmadığına bu bakımdan kaniiyiz de onun için. Ve biz iktidara geldiğimiz zamanki karma ekonomi bir anlamda gerçek bir ekonomi olacak, çünkü şimdi uygulanmakta olan karma ekonomi aslında bir karma ekonomi değildir, çünkü devlet sektörü burjuvazinin kontrolü altında ve burjuvazinin hizmetindedir. Devlet sektörü suni olarak 50 seneye yakın bir zamandır bir burjuvaziyi yaratmakla meşguldür. Halkın sırtından. Hâlbuki biz iktidara geldiğimiz zaman devlet sektörü- mademki emekçi halkın verdiği vergilerle yatırımların yapılmış olduğu bir sektördür- emekçi halkımızın kontrolü ve idaresi altına konulacak, onun hizmetinde olacak, özel sektör ise gerçekten bir özel sektör niteliği verilerek kendi imkânlarıyla baş başa bırakılacak, ancak plana uyduğu nispette, memleketin kalkınmasına hizmet ettiği nispette, devletçe ölçülü nispette desteklenecektir. Şimdi sözlerimi bitirirken Sadun Aren arkadaşımızın sözlerinin sonunda değindiği konuya biraz ben de değinmek isterim.

Sadun Aren arkadaşımız dedi ki, bize şu güçlükler bu güçlükler vesaire çıkarılacaktır ve çıkarılmaktadır, ama biz bunların hakkından geliriz. Yalnız kendi aramızda ihtilaf çıkarsa birbirimize düşersek olmaz, onun olmaması lazımdır dedi ve onun olmaması için de bir formül, esas formülü ortaya attı. Ben kendisinin bu fikrine iştirak ederim, ama bir hususu biraz daha ayrıntılı olarak belirtilmesi lüzumuna da kaniyim. Şüphesiz sosyalist hareketin ve bu hareketin biricik temsilcisi TİP hareketinin başarıya ulaşması için sosyalist hareket içinde ve bilhassa bu hareketin siyasi örgütü TİP içinde dayanışmanın, kardeşçe işbirliğinin, parti disiplininin hükümran olması şarttır. Ama şimdiye kadar dünyanın diğer memleketlerinde sosyalist

hareketin nasıl geliştiğine baktığımız zaman görürüz ki her memlekette sosyalist hareket bir yandan kendisi dışındaki çevrelerle mücadele vermiştir, yani işçi sınıfı sermaye sınıflarıyla mücadele vermiştir, diğer taraftan kendisi içinde de iç mücadeleler vere vere olgunlaşmış, arına arına başarıya ulaşmıştır. Bir sosyolog olarak daha da bir genelleme yaparak kesinlikle söyleyebilirim ki yalnız sosyalist hareketlerde değil, bütün siyasi hareketlerde, hatta başka çeşit sosyal hareketlerde, mesela dinsel hareketlerde, sanat hareketlerinde de daima içten bölünmeler, mücadeleler ve arınmalar olduğunu görüyoruz. Bundan dolayıdır ki hatırlayınız bütün büyük dinler çıktıktan sonra ayrı ayrı mezheplere ayrılmıştır. Her sosyal harekette vardır bu. İç bölünmeler, mücadeleler, bu farklılaşmalar sosyalist hareketlerin hepsinde vardır. Yalnız dikkatli olunması gereken nokta şu: içteki farklılaşmaların, ayrılmaların ve mücadelelerin hareketin bütünlüğünü, birliğini, dayanışmasını, disiplini bozacak dereceye ve niteliğe gelmemesidir. Şart bu.

İşte Türkiye sosyalist hareketinde böyle içten farklılaşmalar bilhassa olmaktadır ve olacaktır. Türkiye'ye özel bir sebebi de var bunun, genel sebepten ayrı, o da Türkiye İşçi Partisi bir taraftan toplum düzeninde emekçi halkın, işçi sınıfının haklarını, çıkarlarını müdafaa eder, onu politik bir güç haline getirmeye çalışırken, diğer taraftan da Türkiye'de sosyalizme götürecek, Türkiye'ye has yolu, rotayı çizmekle meşguldür. [...] Türkiye İşçi Partisi. Biliyorsunuz biz azgelişmiş bir memleket olduğumuz için, yani geri kalmış memleket olduğumuz için bize milliyetçilik fikri, demokrasi fikri laiklik fikri, hep Batıdan gelmiştir, Batıdan alınmıştır. Oradan alınıp bir taklitçilik yoluyla bize uygulanmaya çalışılmıştır veya öyle anlatılmamıştır aydınlarımızca genellikle. Bu kavramlar gibi, milliyetçilik, demokrasi, laiklik gibi sosyalizm de bize dışardan gelmiştir. [...] Türkiye'de sosyalizm söz konusu olduğu zaman dışarıda bu konularda neler yapılmış, ne gibi münakaşalar yapılmış, yapılıyor; uygulamalarda, çeşitli memleketlerde ne gibi uygulamalar yapılmış, buna bakılmıştır, bu bir alışkanlık haline gelmiştir. Hâlbuki biz Türkiye İşçi Partisi ilk olarak diyoruz ki: Türkiye'ye özgü sosyalizme giden bir yol vardır ki başka hiçbir memleketin yoluna tıpatıp benzemez ve sosyalist literatürde yazılanlara bakarak, başka memleketlerdeki uygulamalara bakarak ve benzetme yoluyla onları Türkiye'ye uygulamaya çalışmakla Türkiye'de sosyalizm gelişemez ve başarıya ulaşamaz.

Şüphesiz sosyalizmin temel prensipleri bütün toplumlar için aynıdır. Şüphesiz sosyalist inceleme metodu, ilim olarak toplumları inceleme metodu bütün toplumlar için aynıdır. Şüphesiz toplumların temel gelişme kanunları bütün toplumlar için aynıdır. Şüphesiz bunlar aynıdır. Ve Türkiye İşçi Partisi de sosyalisttir, çünkü sınıf düzenini toplumun temel yapısı olarak alır. Sosyalisttir, çünkü sosyal sınıfları toplumdaki üretim münasebetlerinin, yani mülkiyet münasebetlerinin bir sonucu, bir belirtisi olduğunu kabul eder. Sosyalisttir, çünkü temel gelişme kanununun Türkiye için de, toplum için de aynı olduğunu kabul eder. Sosyalisttir, çünkü toplumdaki bütün sektörlerin, bütün alanların birbiriyle karşılıklı etki ve tepki münasebeti içinde olduğunu, toplumun dinamizminin bu çelişmelerin çarpışmasından doğduğunu, bu karşılıklı etki ve tepki sistemi içinde bağımsız faktör, temel faktörün ekonomik sistem, üretim münasebetleri sistemi olduğunu kabul eder. Binaenaleyh sosyalist partidir. Ama somut olarak sosyalizme nereden, nasıl gidileceği meselesine

gelindiği zaman bilir ki Türkiye evvela az gelişmiş bir ülkedir. Binaenaleyh onun sosyalizme gidecek yolu gelişmiş kapitalist sanayici toplumların sosyalist yönünden tamamıyla ayrılır. Çünkü ayrı bünyede, ayrı yapıda bir toplumdur. Ama gene bilir ki az gelişmiş memleketler arasında da Türkiye'nin özel bir durumu vardır. Azgelişmiş memleketler içinde Türkiye öncü olabilecek bir durumdadır. Biz edebiyat olsun diye, övünelim diye, partili arkadaşlarımıza heyecan verelim diye söylemiyoruz şöyle söylediğimiz zaman: Türkiye nasıl dünyada birinci milli kurtuluş savaşı vermiş, o şerefi kazanmış bir ülke ise aynı zamanda azgelişmiş memleketler için sosyalist yolu ilk gösterecek ve açacak olan memlekettir diyoruz. Bunu gerçekçi olarak söylüyoruz. Bizim görüşümüze göre sosyalizm alanında şimdiye kadar yazılmış çizilmiş olanlar, yani kütüphaneler dolduracak sosyalist literatür ve şimdiye kadar çeşitli memleketlerde sosyalizmi kurma yolunda yapılmış olan icraat bütün insanlığın ortak kültür mirasıdır. Sosyalizmin ne olduğu, ne olacağı hiç kimsenin tekelinde değildir. Hiç kimsede mührü Süleyman yoktur sosyalizm konusunda. Her memleket, her memleketin sosyalistleri insanlığın bu ortak kültür mirasından, kaynağından faydalanarak kendi toplumuna özgü olan sosyalist rotayı çizer, çizmekle ödevlidir. Bir toplumun gerçeklerini o toplumun sosyalistleri kadar dışardan hiçbir kimse, hiçbir örgüt, hiçbir otorite bilemez. Eğer bir memleketin kendi sosyalistleri insanlığın bu ortak kaynağından faydalanarak kendi memleketlerinin problemlerine çözüm getirebilecek, sosyalist rotayı çizebilecek durumda değillerse zaten bu kabiliyette, bu yetenekte değillerse, dışarıdan verilecek emirlerle, taşıma suyla değirmen dönmez. Biz Türkiye sosyalistleriyiz, yani Türkiye İşçi Partisi'ndeniz. İnsanlığın bu ortak kültür mirasından faydalanarak sosyalizmin genel prensipleriyle gelişme kanunları içinde Türkiye'ye özgü sosyalist yolu çizecek kapasitede, yetenekte, kabiliyette olduğumuza inanıyoruz. Bunun aksini düşünenler veya aksini düşünür gibi hareket edenler, daima dışarıda ne deniyor, ne yapılıyor oraya bakarak hüküm verenler aslında bir aşağılık kompleksi içinde olanlardır.

Hepinizi candan sevgi ile selamlar ve bana gösterdiğiniz ilgiye candan teşekkür ederim.

TÜSTAV Arşivi

Az Gelişmiş Ülkelerde Anti-Emperyalist Mücadelelerin Niteliği

Bağımsızlık Dâvası Sosyalizm Davâsı'dır

Bugün Türkiye'nin başta gelen dâvasının politik, askerî ve ekonomik alanlarda yüzde yüz millî bağımsızlığa kavuşmak olduğu, bunun için de Amerika'nın bütün bu alanlardaki nüfuzundan memleketi kurtarmak gerektiği ve yeniden bir millî kurtuluş mücadelesi vermek durumunda bulunduğumuz artık açık seçik ortaya çıkmış bulunmaktadır. Millî bağımsızlık meselesi ile en yakından ilgilenenler ise Türk sosyalistleridir. Sosyalistler arasında da bu konuda iki ayrı görüş ileri sürülmektedir.

Birincisi Türkiye İşçi Partisi'nin görüşüdür ki, en kısa şekilde özetlemek gerekirse, bugün bağımsızlık dâvasının son tahlilde sosyalizm dâvası olduğu ve 2. Millî Kurtuluş Savaşının ancak emekçi sınıflarının ve onun sosyalist partisinin öncülüğünde başarıya ulaşabileceği ve bunun için de Türk işçi sınıfını ve bütün emekçi kütleleri örgütleyip politik bir güç haline getirmek gerektiğidir.

Türk sosyalistleri arasında buna karşı sürdürülen ikinci görüş ise bu safhada Millî Kurtuluş Hareketinin ancak anti-emperyalist ve anti-feodal bir mücadele olabileceği, millî burjuvazinin ve "ara sınıflar"ın önemli bir rol oynadığı, bunlarla iş birliği yapmak gerektiği, hattâ bu sınıfların öncülük edebileceği, sosyalizm dâvasının ancak daha sonraki safhada söz konusu olabileceğidir. Türkiye İşçi Partisi bu konuda kendi görüşünü sözlü ve yazılı olarak ayrıntılarıyla defalarca açıklamıştır. Fakat ikinci görüş bütün ayrıntılarıyla ortaya konup açıklığa kavuşturulmuş değildir. Biz bu yazımızda bu ikinci görüş üzerinde duracağız.

Bu konuda fikirlerde meydana gelen bir karışıklığı önlemek, daha doğrusu aydınlığa kavuşturmak için her şeyden önce bir noktayı açık ve kesin olarak belirtmek isteriz. Tartışılması gereken mesele, bütün anti-emperyalist, bağımsızlıktan yana güçlerin dayanışıp dayanışmamaması, işbirliği edip etmemesi değildir. Türkiye İşçi Partisi de bütün anti-emperyalist güçlerin dayanışma ve işbirliğinden yanadır. Mesele:

1. Türkiye'de anti-emperyalist mücadele hangi sınıfların öncülüğü altında, hangi sınıf ideolojisine göre yürütülecektir ve

2. Hangi sınıflarla ve ne şekilde dayanışma ve işbirliği mümkündür, meselesidir.

Millî Burjuvazi Öncülüğünde Bağımsızlık Mücadelesi Yapılmıştır

Hatırda tutulması gereken ikinci bir nokta, Türkiye'de bugünkü safhada Millî Kurtuluş Hareketi'nin anti-emperyalist ve anti-feodal bir nitelik taşıdığı veya taşıması gerektiği görüşü, dünya sosyalist literatüründe genellikle az-gelişmiş memleketler hakkında ileri sürülen, tartışılan bir görüşle ilişkindir veya aynı paraleldedir. Oysa az-gelişmiş memleketlerin durumu, meseleleri, verdikleri bağımsızlık mücadeleleri incelenir ve bir takım yargılara bağlanırken biz, Türk sosyalistlerinin dikkat etmesi ve önemle hatırda tutması gerekir ki, bu tartışmalarda ele alınan memleketler, ge-

nellikle, henüz bağımsızlığına kavuşmamış sömürge devletlerle politik bağımsızlığa yeni kavuşmuş "genç Asya-Afrika devletleri"dir. Millî burjuvazi ile işbirliği halinde, hattâ bu sınıfın öncülüğü altında anti-emperyalist ve anti-feodal mücadele formülü özellikle bu memleketler için ileri sürülmektedir. İkinci olarak da Lâtin Amerika memleketleri üzerinde durulmaktadır. Oysa Türkiye'nin bütün bu memleketlerden ayrı bir özelliği vardır. Dünyada ilk Millî Kurtuluş Savaşını vermiş, kırk dört yıl önce zafere ulaştırmış, politik ve askerî anlamda tam bağımsızlığa kavuştuktan sonra kalkınmasını başaramadığı, ekonomik bağımsızlığa erişemediği için yeniden emperyalizmin nüfuzu altına girmiş bir ülke olarak Türkiye'nin yarım yüzyıla yaklaşan bir tecrübesi vardır. Türkiye "millî burjuvazinin öncülüğünde bağımsızlık mücadelesi" ve millî burjuva devleti safhalarından geçmiş ve burjuvazinin memleketi kalkındıramadığı, ekonomik bağımsızlığı gerçekleştiremediği, bunun için de politik bağımsızlığımızdan tavizler verdiği geçirilen tecrübelerle fiilen sabit olmuştur. Türkiye'nin durumu, arada benzerlikler ve ortak unsurlar bulunmakla beraber, ne sömürge devletlerle, ne genç Asya-Afrika devletleriyle, ne de Lâtin Amerika memleketleriyle kıyaslanabilir.

Anti-Emperyalist Mücadele Sosyalist Hareketin Etkinliğine Bağlıdır

Açıklanması ve yine hatırda tutulması gereken üçüncü bir nokta da şudur: Türkiye kendine özgü şartları dolayısıyla bir yana bırakılsa dahi, diğer bütün azgelişmiş memleketler için de anti-emperyalist ve anti-feodal mücadelenin mutlaka burjuvazinin öncülüğünde -sosyalistler ancak onlarla işbirliği halinde olarak- yürür veya yürütülmesi gerekir diye bir iddia da yoktur ortada. Tersine bazı az-gelişmiş memleketlerde işçi-köylü sınıflarının anti-emperyalist hareketi yürüttüğü ve işçi sınıfının ideolojisini temsil eden partilerin hareketi örgütleyip yönettiği ve hareket zafere ulaşınca bir burjuva demokratik devlet kurulmayıp sosyalist bir toplumun inşasına geçildiği belirtilmektedir. Örnek olarak da Çin, Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam gösterilmektedir. Ne var ki, bu memleketlerde işçi ve emekçi sınıfların örgütlenmesini ve mücadele hareketini yöneten partiler komünist partilerdir ve silâhlı bir iç savaşla zaferi ve iktidarı kazanmışlardır. Türkiye'nin durumu ise yukarda işaret ettiğimiz gibi bambaşkadır. Sözü geçen memleketlerle kıyaslanamaz.

Kaldı ki, hangi sınıfın öncülük edeceği, hangi sınıf ideolojisine göre hareketin yürütüleceği meselesi, önceden teorik olarak çözümlenecek bir mesele değildir; her az-gelişmiş toplumun içinde bulunduğu tarihsel gelişme şartlarına, sınıf ilişkileri ve kuvvetlerine ve sosyalist hareketin etkinliğine bağlıdır.

Bütün bu sınır taşlarını yerine koyup bunları asla gözden kaçırmamak, hatırdan çıkarmamak şartıyla, az-gelişmiş memleketlerde millî burjuvazinin rolü ve durumu hakkında sosyalist literatürde neler söylendiğine geçebiliriz. Mesele şöyle özetleniyor:

Bugünkü şartlar altında, sömürge, bağımlı memleketlerin emperyalist çevrelere bağlı olmıyan millî burjuvazisi, objektif olarak, anti-emperyalist ve anti-feodal devrimin temel görevlerinin başarılmasıyla ilgilidir; bu sebepledir ki, emperyalizme ve feodalizme karşı devrimci mücadeleye katılma kabiliyeti vardır. Bu anlamda ilerici bir niteliğe sahiptir. Ama millî burjuvazi istikrarlı değildir; bir yandan ilerici

bir nitelik gösterirken aynı zamanda emperyalizmle uzlaşma eğilimi gösterir. Böyle çifte niteliğe sahip olduğu içindir ki, millî burjuvazinin devrimci harekete katılma derecesi memleketten memlekete değişir; katılma derecesi, somut şartlara, sınıfların kuvvet ilişkilerinde yer alan değişikliklere, emperyalizm ve feodalizmle halk kütleleri arasındaki zıtlıkların şiddetine ve emperyalizm ve feodalizm ile millî burjuvazi arasındaki zıtlıkların ciddiyetine bağlıdır.

Millî Burjuvazi Nasıl Bir Sınıftır

İşbirliği etmesi öngörülen sınıflar, işçi sınıfı, köylüler, millî burjuvazinin ilerici çevreleri ve aydınlardır. Şartlar müsait olduğu takdirde bu işbirliğinin oldukça ileri bir safhaya, emekçi sınıfların ve partilerinin devlet idaresine katılmasına kadar gidebileceği ileri sürülmektedir. Bundan da anlaşılıyor ki, öngörülen millî kurtuluş hareketi, burjuvazinin öncülüğünde ve onun ağır bastığı bir harekettir. Emekçi sınıflar ve partileri ikinci derecede, yardımcı roldedirler. Yine bu görüşe göre, böyle bir işbirliği sonucu meydana gelecek devlet şekli bir tek sınıfın değil, bir sınıflar blokunun çıkarlarını temsil eder.

Bu görüşlerde dört önemli nokta var

1. Bir millî burjuvazinin varlığı kabul ediliyor.
2. Bunun emperyalist çevrelere bağlı olmaması şartı ileri sürülüyor.
3. Millî burjuvazinin istikrarsız, çifte nitelik taşıyan bir sınıf olduğu belirtiliyor.
4. Sözü geçen sınıfların işbirliği, koalisyonu olarak meydana gelecek devletin tek bir sınıfın değil, sınıflar blokunun çıkarlarını temsil edeceği ifade olunuyor.

Bütün bu tez, hiç şüphe yok ki, az-gelişmiş ülkelerde millî burjuvazinin varlığı mihveri etrafında dönüyor. Millî burjuvazi nasıl bir sınıftır? Verilen tariflere göre millî burjuvazi, genel kaide olarak, sermayesini üretime yatıran ve bu sebeple de millî bir pazar yaratmada ve bu pazarı sömürmede, onu yabancı tekellere karşı korumada çıkarı olan sınıftır; bunun için de bağımsız bir millî devletin kurulmasından yanadır. Demek ki, millî burjuvazi denilen sınıf, millî pazarda rekabet dolayısıyla yabancı mamullere karşı çıkan yerli sanayici sınıftır.

Oysa az-gelişmiş memleketler, sanayileşmemiş oldukları için az-gelişmiş durumdadırlar. Bunlardan yerli sanayici sınıf ya yoktur (klan ve aşiret safhasını aşamamış, kapitalizm-öncesi üretim ilişkileri içinde olan bir kısım Afrika ülkelerindeki gibi), ya da vardır, ama millî kurtuluş savaşına öncülük edecek ve zaferden sonra "millî demokratik devlet" adı verilen sınıflar arası işbirlikçi devlet şeklini gerçekleştirecek ve böyle bir devletin yapması öngörülen reformları yapıp kalkındıracak, millî bağımsızlığı koruyacak güçte değildir. (Bir yıl öncesine kadar başta gelen örnek olarak gösterilen Endonezya'da son olayların ispatladığı ve ikinci önemli örnek Hindistan'ın gittikçe Amerikan nüfuzu altına girmesi ve kalkınmasını başaramaması gibi).

Sonra, varsayılan bu millî burjuvazi, yani yerli sanayici sınıfı "emperyalist çevrelere bağlı olmamak" şartına cevap veriyor mu? Vermiyor. Gerçi emperyalist memleketlerin az-gelişmiş memleketleri mamûl maddeler pazarı ve ham maddelerle tarım ürünleri kaynağı olarak kullanmaları, mal mübadelesi, ticaret yoluyla az-gelişmişleri sömürmeleri devam ediyor. Bu yoldan yüz milyonlarca dolar az-

gelişmişlerden kapitalist ülkelere akıyor. Ama kapitalist memleketlerin mamûl eşya ile az-gelişmişlerin iç pazarlarını istilâ etmeleri ve yerli sanayiin bu istilâya karşı direnişi daha önceki safhanın karakteristik bir olayı idi.

Bugün emperyalist ülkeler, kendi sermaye çevrelerinin az-gelişmiş memleketlerde yerli sermaye ile ortaklıklar kurması, ihtira beratları ve bunları kullanma lisansları üzerinde anlaşmalar yapması, yerli montaj sanayiine önemli parçaları temin etmesi, nihayet bu son devrede meydana getirilen malî müesseselerin ağır şartlı krediler vermesi yolundan az-gelişmiş memleketleri sömürüyor ve onların ekonomisine hâkim oluyor. Bu durumda yerli sanayici sınıf da "komprador" bir nitelik kazanıyor, yani millî kaynakları ve pazarları sömürmede yabancı sermayeye aracılık eden bir duruma düşüyor. Böyle olunca da millî kurtuluş hareketine katılması ve bağımsız bir devletin kurulmasından yana olması imkânı ortadan kalkıyor.

Millî pazarı korumak için yabancı sermayeye karşı direnen bir yerli sanayici sınıfın -millî burjuvazinin- varlığını ve bunun millî kurtuluş hareketine katılabileceğini kabul eden görüş sahipleri dahi bu sınıfın istikrarsız, çifte nitelikte, emperyalizm ve feodalizm ile uzlaşmaya eğilimli olduğunu kabul ediyorlar. Neden millî burjuvazi böyledir? Çünkü o da millî emek gücünü sömürmektedir ve bu sömürü açısından yeri, emekçi sınıflar yanında değil, komprador burjuvazi ve derebeyliği artığı toprak ağaları sınıfı yanındadır. Yine aynı görüşün taraftarlarının da kabul ettiği gibi, şartlar kötüleştikçe "millî burjuvazi"nin emperyalizm ve feodalizm ile işbirliği eğilimi artar. Çünkü millî emek gücünü sömürmede ve yabancı sermaye ile işbirliği etmede çıkarı, millî pazarı yabancı tekellere karşı korumadaki çıkarından (varsa bile böyle bir koruma eğilimi) daha ağır basar.

Varsayılan Millî Burjuvazi Anti-Emperyalist Mücadeleye Katılabilir mi?

Bununla beraber, "millî burjuvazi"nin millî kurtuluş hareketine katılması ve bu hareket içindeki yeri ve rolü meselesi teorik alanda olmaktan ziyade, her memleketin gerçek somut şartlarına göre bir çözüme bağlanabilir, ancak Millî burjuvaziye önemli yer tanıyan ve onunla işbirliğini tanıyan görüş dahi, yukarıdaki özette belirtildiği üzere, bu sınıfın anti-emperyalist mücadeleye katılma derecesinin birtakım şartlara bağlı olduğunu kabul etmektedir. Millî pazarı yabancı tekellere karşı korumak için direnmeye istekli, millî bağımsızlıktan yana bir yerli sanayici sınıf gerçekten varsa, o memleketin sosyalistleri ve sosyalist partisi bu direnişi de anti-emperyalist millî bağımsızlık mücadelesine katma yollarını ararlar elbet. Türkiye'de ise üretime yatırım yapıp millî pazarı yabancı sermayeye karşı korumak isteyen, bu sebeple de anti-emperyalist, millî bağımsızlıktan yana olan, ikinci millî kurtuluş hareketine katılmaya yetenekli bir millî burjuvazinin varlığı görülmüyor.

"Millî burjuvazi"nin, varolduğu hallerde dahi, kaypak, ikiyönlü, emperyalizm ve feodalizm ile uzlaşmaya eğilimli oluşu üzerinde ise, onunla işbirliğini savunan bizim sosyalistler hiç durmuyorlar. Oysa bu son derece önemli bir noktadır. Bu demektir ki, objektif şartların müsaadesi nisbetinde her memleketin sosyalist partisi millî kurtuluş hareketinin öncülüğünü burjuvaziden ("millî burjuvazi", "ara sınıflar" her ne ise, ondan) almak, bu objektif olarak mümkün değilse, millî burjuvazinin bu kaypak, ikiyönlü, uzlaşmacı niteliğini etkisiz hale getirmek zorundadır. Burjuva

sınıfının öncülüğünde bir millî kurtuluş savaşı vermiş, burjuva hükûmetleri idaresi altında kırküç yıllık bir kalkınma çabaları devresi geçirmiş, yirmi yıldır çok partili politik demokrasi safhasına girmiş ve bugünkü sosyal muhtevalı anayasaya kavuşmuş, emekçi sınıfları uyarıp örgütlemek ve onları politik bir güç haline getirmek imkânına kavuşmuş 1966 Türkiyesinde ikinci millî kurtuluş hareketinin öncülüğünü hâlâ burjuvaziye, "ara sınıflar"a bırakmak; önce anti-emperyalist mücadele, sonra sosyalizm dâvası diye teoriye de, memleketin içinde bulunduğu tarihsel gelişme safhasına da uymayan bir ayırım yapmak, en azından dâvayı katiyen anlamamak ve bir çıkmaza sokmaktır.

Anti-Feodal Mücadele Nasıl Yapılıyor veya Yapılabilir?

Bir nokta daha: anti-emperyalist millî bağımsızlık mücadelesi politik baskılar, daha da olmazsa silâhlı savaşla yürütülüp zafere ulaştırılıyor. Anti-feodal mücadele nasıl yapılıyor veya yapılabilir? Feodalizm terimi bir üretim ilişkileri düzeni anlamını içinde taşır. Politik baskılarla -yürüyüşler, gösteriler, mitingler, yayınlar v.b. ile- ve silahlı savaşla feodalizm tasfiye edilemez; feodal üretim ilişkilerinin yerini alacak bir üretim düzeni teklif etmek ve gerçekleştirmek gereklidir. Toprak reformu yapılarak feodalizm tasfiye edilir demek yeterli değildir. Burjuvazi toprak reformu yapmaktan çekinmektedir; yapsa bile burjuvazinin toprak reformu anlayışı ve uygulanışı ile sosyalistlerin anlayışı ve uygulama programı aynı değildir. Az-gelişmiş memleketler kapitalist yoldan kalkınamıyacağına göre, tarımda kapitalist üretim ilişkilerini geliştirecek "reformlar" meseleyi çözmez. Ancak bilimsel sosyalizm açısından memleketin şartlarına göre plânlanmış ve sosyalizme doğru gelişme rotası üzerinde olan bir toprak reformu feodalizmi tasfiye edebilir.

Emekçi Sınıfların Öncülüğü ve Kuvvetler Dengesi

Son olarak, milli burjuvazi ile işbirliği ederek kurulacak olan ve bu burjuvazinin ağır bastığı, emekçi sınıfların partilerinin ise onu desteklediği, en ileri safhasında olsa olsa hükûmetine katıldığı devlet şeklinin, tek bir sınıfın değil, bu işbirliği eden sınıflar blokunun çıkarlarını temsil edeceği tezine gelince; böyle bir tezin savunulmasına bilimsel sosyalizmin temel prensipleri, ortaya koyduğu temel gerçekler bakımından şaşmamak elden gelmiyor. Bu tezi savunanlar "millî burjuvazi"nin kaypak, iki yönlü, uzlaşmacı niteliğini zaten belirtiyorlar. Millî bağımsızlık kazanıldıktan sonra emperyalizm ve feodalizm ile uzlaşmasının ağır bastığına, yabancı sermayenin hoşgörü ile karşılandığına, özellikle toprak reformundan kaçınıldığına, büyük toprak mülkiyetinin kapitalist işletmeler haline geldiğine, hasılı "sınıf çıkarları arasındaki farkların gittikçe daha fazla belirdiğine" işaret ediyorlar. Millî burjuvazinin öz niteliği icabı başka türlü olamaz zaten. Sonra, "millî burjuvazi" üretime yatırım yapan sanayi burjuvazisi olduğuna göre, bilimsel sosyalizmin bütün toplumlarda temel zıtlık olarak ortay koyduğu sermaye-emek gücü zıtlığı ve diğer bütün zıtlık ve sömürme ilişkilerinin bu temel zıtlığa ve sömürme ilişkisine bağlı olduğu hususunda ortaya koyduğu temel görüş ve gerçek ne oluyor bu arada? Sınıflar koalisyonuna dayanan devlette bu temel zıtlık ortadan kalkıyor mı? Bu temel sömürme-sömürülme zıtlığı varken, burjuvazinin öncülük ettiği ve iktidarı aldığı devlet nasıl olur da sömüren

ve sömürülen sınıfların çıkarlarını bir arada temsil edebilir? Anti-emperyalizm ve millî bağımsızlık konusunda sömürücü burjuvazi ile sömürülen emekçi sınıfların ortak çıkarları olduğu kabul edilse bile toplumun yapısı ve iç ilişkiler alanında elbette sömürme ve sömürülme zıtlığı ve burjuvazinin emek gücünü sömürmedeki çıkarı ağır basar; bu, temel olgu niteliğini muhafaza eder. Zaten böyle olduğu içindir ki, burjuvazi dışa dönük politikasında kaypak ve uzlaşmaya eğilimlidir.

Millî Kurtuluş hareketinin öncülüğünü emekçi sınıflar ve onun partisi yaparsa, burjuvaziye karşı emekçi sınıfların politik ağırlığını etkin bir şekilde koyabilirse ancak bir kuvvetler dengesi kurulabilir; emekçi halk yararına dönüşümler yapılabilir ve devlet, işbirliği halindeki sınıflar blokunun ortak çıkarlarını değil, sömüren ve sömürülen sınıflar arasındaki zıtlığı belirli sınırlar içinde tutarak, bizim anayasamızın da öngördüğü gibi, "iktisaden zayıf ve bağlı" yani sömürülen sınıfları koruyan, onların yararına gelişen demokratik bir dengeyi temsil eder.

Dönüşüm, Sayı 10, Ocak 1967

Behice Boran'a Beş Soru

Sorular: Salim Şengil

1. *Bir Sol Sanat sizce nasıl olabilir?*
2. *Böyle bir sanat toplum katlarına gereğince nasıl ulaştırılır?*
3. *Şimdiye kadar bir bölük sanatçının uyguladığı Toplumcu Sanat yeterli etkiyi yaptı mı, ya da yapmadı mı? Nedeni?*
4. *Sanatsız bir politika ya da ekonomi düşünebilir misiniz?*
5. *Ülkemizde, düşündüğünüz Sol sanata yatkın birkaç sanatçı adı sayar mısınız?*

1. "Sol Sanat" deyiminde sol kelimesinin anlamı oldukça geniş ve müphemdir. Halktan yana, toplumun ilerlemesinden yana, barıştan yana olan, insan sevgisini ve insana inancı ifade eden sanata "Sol Sanat" diyebiliriz sanırım. Sol Sanat'ın bir niteliği de gerçekçi oluşudur. Burada gerçekçilikten kasıt ayrıntılarda gerçekçilik, yani sanatta "naturalism" denen şey değil tabiî. Sanat, kendine özgü niteliği gereği; somut olanı, ayrıntıları işler; ama amacı, veya esasta yaptığı iş, somut ve bireysel olanda soyut ve evrensel olanı verebilmektir. Sanatçı, bilinçli olarak veya farkında olmayarak, ele aldığı somut gerçeklerin bir değerlendirilmesini, yorumunu, izahını yapar. Ele alınan somut gerçeklerin altında mutlaka bir dünya görüşü yatar. Gerçekçilik, bu değerlendirme, yorum, izaha ait bir niteliktir. Somut ayrıntılarda gerçeklere uygun görünen bir sanat yapıtı belirttiğimiz anlamda hiç de gerçekçi olmayabilir.

2. Bir sanat yapıtı aslında kendi sanat gücüyle; okuyanı, dinleyeni veya göreni etkileme gücü ile toplumda kendini belli eder, tutunur ve toplumu etkiler. Sanatçılara yapıtlarını meydana getirme ve yapıtlarının topluma mal olmasına yardımcı olunabilir. Ama bunun için de mutlu bir azınlığın değil, geniş halk kütlelerinin, kol ve kafa emekçilerinin hak ve çıkarlarını temsil eden, koruyan ve bu kütlelere dayanan, sanatın toplumdaki önemini anlamış bir iktidarın varlığı gerek. Bugünkü düzen ve şartlar içinde, sol sanatçılar kendi aralarında örgütlenip dayanışarak, toplumdaki sol akım ve örgütlerle işbirliği ederek ve sanatın geniş anlamda politikadan ayrı ve kopuk olmadığı noktasından hareket ederek toplumda seslerini daha güçle duyurabilirler ve toplumun oluşumunda sanat daha etkili bir rol oynayabilir.

3. Toplumcu sanat elbette toplumumuzda etkili olmuştur. Yeterli olup olmadığının ölçüsü nedir? Kanımızca yeterlilik söz konusu edilecekse iki nokta göz önünde tutulmalıdır: 1) objektif şartların sağladığı imkânların sınırı veya derecesi; 2) sanatçıların birey ve gurup olarak bu imkânları sonuna kadar kullanıp kullanmadıkları, imkân sınırlarını zorlayıp zorlamadıklarıdır. Türkiye'de özellikle 1960'a kadar objektif şartlar sol sanat için hiç de elverişli olmamıştır. Birey olarak sanatçılarımız cesaret ve yaratıcılık göstermişlerdir, ama gurup olarak bilinçli ve örgütlü bir mücadele verdikleri -örneğin öğretmenler gibi- pek söylenemez. Bununla beraber, ekonomik-sosyal meselelerin bilimsel açıdan incelenmesi, tartışılması yasaklandığı uzun yıllarda Türk Sol'u ifadesini sanatta bulmuş, sol fikirler en fazla sanat yoluyla

toplumumuzu etkilemiştir.

4. Kendi başına ne politika, ne ekonomi, ne sanat vardır, ne de insan faaliyetlerinin diğer kolları. Toplum organik bir bütündür; kesimleri arasında karşılıklı etki ilişkileri vardır. Bilim ve sanat toplumun kendi kendisinin bilgisine, bilincine varmasında iki ayrı yöntemdir. Bunun için de sanatın toplumda çok önemli bir görevi vardır. Gerici, tutucu iktidarların sanatı ve sanatçıyı kuvvetli baskı altında tutmaları da bundandır.

5. Ülkemizde şiirde, hikâyede, romanda, resimde bir değer taşıyan hangi sanatçı varsa, olduysa, hep "Sol"dan çıkmıştır. Sağ'ın hiçbir şey verdiği yok ki...

Dost, Sayı 28, Şubat 1967

İLERİCİ GÜÇLERİN İŞBİRLİĞİ VE SOSYALİZM

Bugün Türkiye'de sosyalizm ile ilgili meselelerde beliren bazı fikir ayrılıklarının ve bazı kimselerde görülen fikir karışıklığının bir nedeni de -şüphesiz biricik neden değil- metodoloji bakımından yapılan hatalardır.

Yapılan birinci metodolojik hata, genellikle az-gelişmiş ülkelerin ve bu arada Türkiye'nin bir oluşum içinde bulunduğu gerçeğinin tartışmaların harareti içinde gözden kaçırılmasıdır. Bir kez, yirminci yüzyılın başlarında az-gelişmiş ülkeler ve bunların verecekleri millî kurtuluş hareketleri hakkında ileri sürülmüş olan görüşler bugün için de aynen geçerliymiş gibi fikir yürütülmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu şartlar ve safha, Millî Kurtuluş Savaşı yıllarındaki durumun ve ondan hemen sonraki devrenin aynıymış gibi meseleler ele alınmaktadır.

Oysa yirminci yüzyılın ikinci yarısında millî kurtuluş hareketleri burjuvazinin öncülüğünde bir hareket olarak başlasa dahi eninde sonunda sosyalizm hareketine dönüşmek, işçi sınıfı ile diğer emekçi sınıfların ve onların partilerinin öncülüğü altına girmek zorundadır ve bu olanağa çeşitli derecelerde sahiptir. Dünyada sosyalist hareket güçlenmiştir. Kendi şartlarına özgü sosyalist kalkınma yollarını arıyan, sosyalizmin temellerini atma safhasında bulunan, veya sosyalist düzeni inşa eden ülkelerin sayısı artmaktadır. Millî kurtuluş hareketlerinin ve yeni bağımsızlığına kavuşmuş ülkelerin hemen hepsinde yöneticilerin şu veya bu derecede sosyalizmden esinlendikleri görülmektedir.

Türkiye ise böyle bir dönüşümün tam içerisindedir. Burjuvazinin öncülüğünde millî kurtuluş hareketi ve burjuva iktidarları altında kalkınma çabaları safhası kapanmak üzeredir. A.P. iktidarı iflâs yolundadır. C.H.P.'nin ortanın solu çizgisinde yeniden derlenip toparlanma çabası ne bu partinin kendisini güçlendirmeye ve iktidara getirmiye, ne de Türk burjuvazisinin memleket politikasındaki hâkim durumunu sürdürmiye yetecektir. C.H.P.'nin bugün için Türk politikasında belirli önemde bir yeri ve rolü vardır, ama 1950'den beri olduğu gibi bundan böyle de yerini ve önemini yitirmekte devam edecek, eriyecektir. Bu durumda hâlâ, halk henüz yeteri kadar uyanmamıştır. T.İ.P.'si henüz küçük, güçsüz bir partidir. C.H.P.'si ise oturmuş bir teşkilâta, şu kadar milyon oya sahiptir, başında da İnönü gibi tarihî bir kişi vardır diye düşünüp sosyalist hareketi ve T.İ.P.'sini, C.H.P.'sine siper ederek gelişecek ikinci derecede yardımcı bir güç olarak görmek, Türkiye'nin içinde bulunduğu tarihsel gelişme safhasını yanlış değerlendirmek olur; sosyalistlerin kendi kendilerini küçümsemeleri, halkın sür'atle uyanma ve mücadele gücüne inanmamaları anlamına gelir. En kötü ihtimalle de kaytarmacılığı, ödevden kaçışı ifade eder. "Beklemek" diye bir şey yoktur. "İşçi sınıfının tarihsel misyonunu yapma gücü gelmesini beklerken (!) aradaki zaman zarfında ne yapılacaktır?" diye nasıl sorar bir sosyalist? İşçi sınıfı tarihsel misyonunu yapma gücüne kendiliğinden mi kavuşacaktır? Böyle bir düşünce mekanik sosyal determinizm anlayışının ta kendisidir. İşçi sınıfının

kendiliğinden -"spontané" olarak- bilinçlenip devrimci nitelik kazanmadığı sosyalizmin bilinen gerçeklerindendir. Sosyalist aydınların ve bilinçlenmiş işçi ve emekçi liderlerin başta gelen ödevi işçi sınıfı ile diğer emekçi kütleleri uyarıp eğiterek örgütlemek, memleketin politik hayatında ağırlığı duyulur bir güç haline getirmek, iktidar için demokratik yoldan mücadeleye sokmaktır. Yapılacak iş budur. "Sabırla beklemek" ve beklerken de "ilerici ara tabakalara" kur yapmakla yetinmek değil. Ve bu iş bugün yapılmaktadır da: Türkiye İşçi Partisi tarafından. Unutulmamalıdır ki sosyalizm sadece gerçeğin bilimsel izahını veren bir fikir sistemi değil, bir aksiyon programı, gerçeği değiştirme aracıdır.

Yapılan ikinci metodolojik hata, gerçekleştirilmesi gereken, demokrasiden ve bağımsızlıktan yana ilerici güçlerin dayanışması ve işbirliği hareketinin çelişkili, iki yönlü bir hareket olacağının gözden kaçırılmasıdır. Hem kara çarşafa, petrol şirketlerine karşı çıkanlardan en bilinçli ve mücadeleci sosyalistlere kadar, gericiliğe ve emperyalizme karşı, demokrasiden ve bağımsızlıktan yana bütün güçlerin ortak amaçlar etrafında birleşerek dayanışmalarına çalışacağız, hem de bu geniş cepheli hareket içinde sosyalist hareketin ayrı kişiliğini, bağımsızlığını muhafaza edecek, sosyalist hareketin demokrasi ve bağımsızlık hareketinin yönetici ve itici gücü olmasını sağlıyacağız. İşbirliği, dayanışma hareketi, buna katılan sınıflar, tabakalar, kurumlar ve kişiler arasındaki görüş ayrılıklarının örtbas edilmesi, görmezlikten gelinmesi, "aramızda ayrılık gayrılık yoktur" denilmesi anlamına gelmez. Her ileri adımı, davranışı destekleyeceğiz, ama aynı zamanda eleştireceğiz, yetersizliğini veya yanlışlarını –varsa- belirteceğiz. Çelişkili, iki yönlü işbirliği hareketinin nedenlerini üç noktada toplamak mümkündür:

1. Orta sınıfların aydınlar tabakası toplumun temel sınıflarından bağımsız değildir. Ya burjuva ideolojisini benimsemişlerdir (kendi menşeleri, yetişme tarzları ve toplumdaki statüleri ile normal olarak böyledirler); ya değişen şartlar, burjuvazinin karşılaştığı güçlükler ve kendi hayat şartlarının kötüleşmesi, güvensiz hale gelmesi sonucu küçük burjuva sosyalizmine kaymışlardır ki bu da burjuva ideolojisinin bir çeşididir; ya da, hiç değilse bir kısmı toplumsal şartların ve gelişmelerin bilimsel bilincine vararak sosyalizme gelmişlerdir. Henüz sosyalizme gelmemiş ilerici aydınlarla dayanışma ve işbirliği yollarını arar ve gerçekleştirmiye çalışırken aynı zamanda uyarmalar, eleştirmeler ve tartışmalarla onların daha da bilinçlenmesine, sosyalizme kazanılmasına çalışmak da gerekir. Bunu yapmak onları "karşımıza almak" değildir. Aydın orta tabakalar kamuoyunu etkilemede önemli rol oynarlar, ama yönetici kadro olarak toplumda fiilî bir rol oynıyabilmeleri için ya burjuvaziye, ya da işçi sınıfı ile emekçi kütlelere dayanmak zorundadırlar. Kendi güçleri buna yetmez.

Bir toplumda sınıflardan biri veya öteki toplumu yönetecek güçte olmaz, iktidar memleket işlerini yürütmede acze düşerse, ancak organize silâhlı bir kuvvet olarak ordu müdahale edebilir, ama böyle bir durumda dahi aydın tabakalar yalnız askerî güce dayanarak toplumu yönetemezler. Askerî idare de er geç mutlaka reel sınıflardan birine kayar, ona dayanır ve genellikle de bu, ekonomik gücü ve politik tecrübesi daha fazla olan burjuvazi olur. Toplumda sosyalist bir birikim olmuş, halk kütleleri politik bakımdan uyanmış ve aktif hale, memleket politikasında ağırlığını

duyuracak hale gelmiş ise ancak askerî idare emekçi kütleler yönünde etkilenebilir.

Bütün bu mülâhazalarla, ilerici aydınlarla işbirliği de çelişkili ve iki yönlü bir hareket olacaktır.

2. Sosyalizmin yozlaştırılmasını, bugüne kadar demokrasi adına yapıla geldiği gibi bundan böyle bir de sosyalizm, solculuk adına halkın aldatılmasını önlemek gereği de vardır. Bunun için de işbirliği ve dayanışma hareketi içinde sosyalist hareketin kişiliği ve bağımsızlığı muhafaza edilecek, eleştirme ve tartışmalarla, sosyalizm alanında ileri sürülen fikir ve görüşler arasında gerçek ve halis olanı, yanlış veya aldatıcı olandan ayırt etmiye çalışılacaktır.

3. Tarihte ve dünyada olup bitenlere bakıldığında görülür ki, gerek ihtilâl hareketlerinde, gerekse millî kurtuluş hareketlerinde dövüşen güç halk kütleleridir. Mücadele demokratik baskı yöntemleriyle (mitingler, yürüyüşler, gösteriler v.b.) yürütülse ve demokratik yoldan iktidarı almak amaç edinilse de, mücadele silâhlı savaş halini alsa da, başarı halkın bu harekete katılmasına bağlıdır. Burjuvazinin öncülüğündeki hareketler için de bu böyledir. Halk kütlelerini peşinden sürüklemedikçe burjuvazi ne ihtilâl hareketi yapabilir, ne millî kurtuluş savaşı verebilir.

Şu halde, millî kurtuluş hareketimizin bu ikinci safhasında neden biz sosyalistler kendi gücümüzü ve halkın kendi hak ve hürriyetlerine sahip çıkabilme yeteneğini küçümseyerek, halkın bu defa da burjuvazinin öncülüğünde ve onun amaçları için harekete geçirilmek istenmesine razı olalım? Bugün halk, sosyalist eylemin dışında kalan aydınların sandığından daha büyük bir hızla uyanmaktadır; sosyalizm halka mal olmaktadır. Bu da gayet tabiîdir, çünkü sosyalizm emekçi halkın kendi yaşantısının, sömürülüşünün dile getirilişidir. Egemen sınıflar ve iktidar halktaki sosyalist yönde gelişmelerin farkındadır; telâş ve tehditleri de bundandır.

Yukarıdan beri anlattıklarımızın ışığında görülüyor ki, Türkiye İşçi Partisinin tutum ve davranışlarında mantıkî anlamda bir çelişme, tutarsızlık yoktur. Gerçeğin kendisi de çelişkilidir. Bunun için de ilerici, bağımsızlıktan yana güçlerin dayanışma ve işbirliği hareketi gerçek şartlardaki çelişkileri dikkate alarak yürütülecektir.

"Bağımsızlık dâvası aynı zamanda sosyalizm dâvasıdır" görüşü, demokrasiden ve bağımsızlıktan yana bütün ilerici güçlerin işbirliği etmesi tezi ile çelişiktir, iddiası da doğru değildir. Bu iddia da gerçekleri yalnız bir yönü ile gören, "parçacı", mekanik, statik düşünce tarzının bir ürünüdür. "Sosyalizm dâvasıdır" sözünü, bugünden Türkiye'de sosyalizmin kurulması istendiği şeklinde anlayıp tenkit ve hücuma geçmek, meseleyi hiç anlamamak, havaya yumruk sallamaktır.

Bağımsızlık dâvası aynı zamanda sosyalizm dâvasıdır çünkü, "gerek bağımsız, yüzde yüz millî menfaatlere göre ayarlanmış bir dış politikayı, gerekse köklü dönüşümlerle sosyal adalet içinde hızlı kalkınmayı, sanayileşmeyi ancak emekçi sınıfların iktidarı gerçekleştirebilir."

Bağımsızlık dâvası sosyalizm dâvasıdır çünkü, ekonomik bağımsızlık gerçekleştirilmeden politik bağımsızlık da tam gerçekleştirilip muhafaza edilemez. Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığa kavuşması ise sosyalizme yönelmiş kapitalist olmayan bir kalkınma yolu izlenmesi ile mümkündür.

Bağımsızlık dâvası sosyalizm dâvasıdır çünkü, yukarıda da izah etmeye çalıştığımız üzere, bağımsızlıktan yana güçlerin birleşik hareketinde sosyalist hareket itici,

yönetici güç olmak durumundadır.

Türkiye gibi az gelişmiş bir memlekette sosyalizme merhalelerden geçilerek ulaşılacaktır. Sosyalist toplum düzeninin gerçekleşebilmesi için bunu mümkün kılacak ön şartların meydana getirilmesi gereklidir. Ama T.İ.P.'sinin programına göre bu merhaleler aynı rota üzerinde, sosyalizme götürecek rota üzerinde merhaleler olacaktır. Amacımız İstanbul'dan Marsilya'ya gitmek ise ve bunun rotası, diyelim, İstanbul-Brendizi-Marsilya ise, bu rota üzerinde İstanbul-Brendizi bir "merhale"dir. Ama Marsilya'ya gitmek için İstanbul-Kalküta rotası üzerinden yola çıkar da, Süveyş'e varınca rota değiştiririm, Marsilya'ya dümen kırarım derseniz buna itiraz ederiz. Şüphesiz, İstanbul-Brendizi yolu kapalı ise, böyle bir rota değişikliği ile Marsilya'ya varmak düşünülebilir. Ama biz, yazımızın başında da belirttiğimiz gibi, Türkiye'nin bugün bir safhayı geride bırakmakta, sosyalizm rotasına dönüşmekte olduğu, bunun için de sosyalizme götürecek tek rota üzerinde merhaleler aşarak sosyalizme varabileceği kanısındayız.

T.İ.P.'sinin iktidarı kazandığı zaman programına göre uygulayacağı sistem tam sosyalist bir düzen değildir. Toprak reformu sosyalist bir reform değildir. Ama T.İ.P.'si programının öngördüğü şekil ve nitelikte bir karma ekonomi, T.İ.P.'sinin planladığı şekil ve nitelikte bir toprak reformu ancak bilimsel sosyalizmin Türkiye şartlarına uygulanışı sonucu ortaya çıkan, ancak sosyalist bir partinin programlaştırıp uygulayabileceği bir ekonomi sistemi ve toprak reformudur. Bu anlamda T.İ.P.'sinin öngördüğü ekonomi sistemi ve reformlar sosyalisttir ve bunların gerçekleştirilmesi uğruna politik mücadeleye girmek sosyalizm için çalışmak demektir.

Fikir alanında tartışmalar bir yana, bugün Türkiye'de olup bitenlere baktığımız zaman tuhaf bir durumla karşılaşıyoruz. Bütün ilerici, bağımsızlıktan ve Anayasa'dan yana güçlerin dayanışmasını, birleşmesini savunur görünen ve sanki T.İ.P.'si buna karşı çıkıyormuş gibi Parti'yi suçlayan çevre ve kişilerden bu işbirliğini kendilerinin nasıl sağlamayı düşündükleri konusunda hiçbir belirti, somut teklif gelmemektedir. Kendilerinin bu yönde hiçbir harekete, teşebbüse geçtikleri görülmemektedir. Sadece, dayanışma ve işbirliği gereğini tekrarlamakla yetiniyorlar. Kimsenin aksini iddia etmediği bir doğruyu tekrarlamaktan ne çıkar? Somut olarak ne gibi adımlar atmak, ne gibi işler yapmak gerektir? Cevaplandırılması gereken soru budur.

İşbirliği ve dayanışma iki plânda mütalâa edilebilir:

1. Kurumlar, örgütler arası temaslar yapılarak ortak bir plâtform üzerinde anlaşmak ve bu plâtformu uygulamak üzere kurumlar arası bir örgütlenmiye, veya işbirliğine gitmektir. Bugün Türkiye'de şartların bu çeşit bir işbirliğine müsait olduğu ciddiyetle iddia edilebilir mi? Örneğin, C.H.P.'nin ortanın solu kanadı ile T.İ.P.'si arasında bu çeşit bir işbirliği mümkün müdür? Ne parti olarak C.H.P., ne de ortanın solu sözcüleri ikili anlaşmalara, Amerikan üslerine, NATO'ya karşı çıkmış değillerdir. NATO içinde kişiliği olan bir politika demekle, petrol şirketlerine karşı çıkmakla millî bağımsızlık savunulmuş olmaz, üstelik ortanın solu Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarından yanadır. Millî bağımsızlık mücadelesi neresinde bunun? Kaldı ki, ortanın solu gerek parti içi mücadelesinde, gerek parti dışında var gücü ile kendisini T.İ.P.'sinden ve sosyalizmden ayrı tutma çabası içindedir. Ortanın solunda bir duvar çekip A.P.'sini de sağda bir noktada duvar çekmiye da-

vet ederek Türkiye'de demokrasiyi bu iki duvar arasında yürütmeyi teklif etmektedir. T.İ.P.'sini tehlikeli aşırı-sol olarak göstermektedir. Bu durumda T.İ.P.'sinin ne yapmasını istiyorlar karşımızdaki işbirliği taraftarları? Kendisini arka plâna çekip hiç ses çıkartmadan, kayıtsız şartsız ortanın solunu desteklemesini mi? Daha iyisi, Parti'yi feshedip veya bırakıp bütün T.İ.P.'liler ortanın solunda mı kalsınlar? Bu mudur istedikleri?

Son yazılarından birinde sayın İlhan Selçuk bugün köylü ve işçi kitlesi içinde değil, gençlik, zinde kuvvetler, memurlar, öğretmenler, aydınlar kesiminde kıyasıya bir meydan savaşı verildiğini belirterek "Atatürkçü cephe yıkıldığı anda aşağıdan yukarı sosyalizm kurmak için çalışan iyi niyetli kişilerimiz faşizmin tepeden inme yumruğu altında ezilecektir," diyor. Böyle olacağını farz edelim. Ne yapmamızı istiyor sayın Selçuk? "Halk kitleleri içinde aşağıdan yukarı sosyalizm kurmak" çalışmalarından vaz mı geçelim? Ne yapalım öyleyse? Her birimiz kendi dergimizde, günlük köşemizde yazı yazmakla mı yetinelim? Faşizmi önlemek, demokratik düzeni sürdürmek ve nihayet gerçekten halktan, demokrasiden, bağımsızlıktan yana bir yönetimi gerçekleştirmek için ne gibi bir çözüm şekli, ne gibi somut çalışmalar teklif ediyor? Bilmek isterdik. Sonra, halkı uyarmak, örgütlemek, siyasi ağırlığı olan bir güç haline getirmiye çalışmak faşizmin gelmesini kolaylaştırıyor mu? Bunun için mi bu çalışmaları yeriyor? Yine bu çalışmalar, belirttiği kesimde verilen meydan savaşını engelliyor mu, zayıflatıyor mu? Bunun için mi karşı çıkıyor bu çalışmalara? Biz tam tersine halk kitleleri arasında yapılan çalışmaların, halkı uyarıp, örgütleyip, politik güç haline getirmenin faşizmi önleyici, aydınlar kesiminde verilen savaşı destekleyici çalışmalar olduğuna inanıyoruz.

Bu vesile ile şunu da belirtelim ki, faşizmin yumruğu tepemize inecek olursa eğer, bundan, halk kitleleri arasında çalışmaktan uzak duran, sosyalist eyleme katılmıyan "sosyalist" aydınlar da sorumlu olacaktır. Hele, hem halk kitleleri arasında çalışmayıp, hem de canını dişine takarak bu çalışmayı yapanları "sosyalist eleştiri" etiketi altında aylar süresince yeren, suçlayan, aydınların ve gençliğin gözünden düşürmiye çalışanların sorumluluğu daha da büyük olacaktır.

2. İkinci plânda dayanışma ve işbirliği somut hedefler ortaya atıp bunların etrafında ve bunların gerçekleştirilmesi için bütün ilerici güçlerin ve kişilerin, kurum, örgüt, parti mensubiyeti söz konusu olmaksızın harekete geçmelerini sağlamaktır. Türkiye'nin bugünkü şartlarında da yapılması mümkün olan budur.

Bugüne kadar ilerici güçlerin dayanışması konusunda somut, fiilî olarak ne yapılmışsa hep T.İ.P.'sinden gelmiştir. Yazıyı uzatmamak için yapılanları burada bir bir sıralıyacak değiliz. Gerektiğinde onu da anlatırız.

T.İ.P.'sinin varlığı ve faaliyetleri, onun karşısında olan çevreleri, örgütleri de etkilemektedir. Bugün C.H.P.'sinin ortanın solu çizgisi üzerinde derlenip toparlanarak kendine bir yön verme çabası içine girmesi, Bölükbaşı'nın yirmi yıllık parlâmenter hayatında susup susup da şimdi farkına varıyormuş gibi ikili anlaşmalara karşı çıkışı, T.İ.P.'sinin varlığının ve faaliyetlerinin, her geçen gün halk kitleleri arasında daha da tutunup güçlenmesinin, bağımsız dış politika ve ikili anlaşmalar ve Amerikan üsleri konusunda yürüttüğü azimli kampanyanın sonucudur. Aynı etkileme A.P. iktidarının dahi nihayet ikili anlaşmaları ele almıya, hiç değilse bir kısım hü-

kümlerin "ıslahı" için Amerika'yı müzakereye davet etmiye, Amerikan üslerine bir teftiş heyeti göndermiye zorlamıştır.

T.İ.P.'si ikili anlaşmalar, Amerikan üsleri ve NATO meselelerini, ayrıntılarıyla açık ve seçik ortaya atmış, bunlara karşı ve tam bağımsızlıktan yana kesinlikle vaziyet almış, tutumunu tereddütlere yer vermiyecek kadar açık ve tutarlı bir şekilde ısrarla belirtmiş ilk ve tek partidir. Ocak 6 ve 7. 1967 günlerinde Meclis'te Kıbrıs ve dış politika üzerinde yapılan görüşmeler bu konularda T.İ.P.'si ile öbür partiler arasındaki farkı apaçık gözler önüne sermiştir.

T.İ.P.'si parlâmentoya girmeden önce de, girdikten sonra da Anayasayı ihlâl eden bütün baskı ve zorbalık hareketlerine karşı çıkmıştır. Anayasayı yuvarlak bağlılık sözleriyle değil, izah edip yorumlıyarak açıklığa kavuşturarak, somut olaylara indirerek savunmuştur. Anayasa hükümlerini emekçi halkın hak ve hürriyetleri açısından, demokrasi kavramının anlamı açısından sistemli bir şekilde izah ederek, Anayasanın dayandığı hukuk mantığını ayrıntılarıyla işliyerek bir "anayasa hukuku" meydana gelmesine hizmet etmiştir; Anayasayı birbirinden kopuk bir maddeler listesi şeklinde anlaşılmaktan kurtarmıştır. Şu son günlerin meşhur "emirname" olayında da tutumunu açık seçik belirtmek Anayasa düzenini kişisel dikta emellerine karşı savunan "komünist ihtilâl tehlikesi" iddialarının yalanını, geçersizliğini cesaretle ortaya koyan tek parti yine T.İ.P.'si olmuştur.

Dönüşüm, Sayı 12, Şubat 1967

Meydan'ın 5 Sualine Boran'ın Cevapları

Parlâmento devresi başında, geride kalan altı yılın bilançosu, girdiğimiz mevsimin meseleleri ve partilerin biribirine karşı durumları konulu suallerimizi geçen hafta A.P. adına Prof. Aydın Yalçın, G.P. [Güven Partisi] adına Coşkun Kırca cevaplandırmışlardı. Bu hafta Seyfettin Turhan'a C.H.P.'den Kemal Satır ve T.İ.P.'den Behice Boran cevap verdiler.

T.İ.P. Merkez Yönetim Kurulu üyesi Behice Boran mülakatın ilham kaynağını teşkil eden cümlenin Aydın Yalçın tarafından söylenmiş olduğunu öğrenince:

"- O halde bunu ona sorun, bir bildiği vardır, söylesin," diye kestirip atmak istedi. Sualin bundan ibaret olmadığı ve maksadın ne olduğu kendisine anlatıldı:

S. - Memleketin ve Parlâmentonun içinde bulunduğu zorluklar var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

Şöyle cevaplandırdı:

C. - Evet, memleketin ve Parlâmentonun zor dorumda olduğuna kaniyim. Ama bu zorluklar yeni değildir. Sadece artmış durumdadır,

Bu zorlukların temel sebebi partimizin her zaman belirttiği üzere kapkaççı kapitalist düzenin sürdürülmesi, memleketin gerçek bir kalkınma yoluna sokulmaması, Anayasanın tam ve eksiksiz uygulanmamasıdır.

A.P. iktidarı zamanında bu zorluklar daha artmıştır. Çünkü A.P. daha da açıkça ve aşırı bir şekilde dış krediye, yabancı sermayeye dayanan, özel sektörcü bir siyaset izlemektedir. Anayasa ise bu çeşit kapkaççı kapitalist yoldan kalkınmaya kapalı olduğundan, Anayasa hükümleri A.P.'nin ayağına dolaşmaktadır. Onun için de Anayasayı değiştirmek istemektedir. Attığı ve atmayı tasarladığı adımlarla mütemadiyen Anayasa çizgisi dışına düşmektedir.

Bu sebeblerden ileri gelen durumdan ayrı olarak bir de A. P.'nin dört yıllık iktidar süresinin ikisini tamamladığı halde seçimde halka yaptığı vaadleri yerine getirmemiş ve memleket iktisadi yönden büsbütün çıkmaza saplanmıştır. Dış ticaret ve ödeme dengesi açığı artmış altın ve döviz rezervleri tükenmiş, bir yandan dış borçların gittikçe ağırlaşması, öbür yandan yeni alınan borçların büyük kısmının eski borçların faiz ve taksitlerine mahsup edilmesi iktisadî durumun gitgide ağırlaşmasının sebep ve neticeleridir."

Fiatlar yükselirken maaş ve ücretlerin artmaması, kentlerdeki emekçi, kitleleri ve köylerde dış piyasalar için istihsalde bulunan köylülerin geçim sıkıntısını arttırmaktadır."

S. - Bu devre parlâmentonun başlıca meseleleri ve öncelikle ele alması gereken konular hangileridir?

C. - Bu önümüzdeki devrede Türkiye'nin birinci meselesi NATO ittifakından çıkmaktır. Bilindiği gibi NATO 1969'da 20 yıllık devresini tamamlamış olacaktır.

Bundan ayrılmak isteyen devletin bir yıl önce ihbarda bulunması gerekmektedir."

Evvelce defalarca belirttiğimiz gibi NATO bir ortak savunma sistemi değildir. Amerikanın, üçüncü dünya savaşını göz önünde tutarak dünya çapında plânladığı stratejisinin bir parçasıdır. NATO'nun, halka telkin edilmek istendiği gibi, bizi Sovyetlerden gelecek bir tecavüze karşı otomatik olarak korumadığı 1964 yazında Johnson'un Kıbrıs buhranı dolayısıyla yazdığı mektupla açıkça ortaya çıkmıştır, Johnson şunu demek istemekteydi: Türkiye Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunur, Sovyetler de bunu bahane ederek Türkiye'ye müdahale ederse NATO üyeleri, dolayısıyla Amerika, Türkiye'ye yardım edip etmemeyi düşünür.

NATO ittifakının ve nükleer silâhların kontrolü tamamen ve tek taraflı olarak Amerika'nın emrindedir.

Türkiye'nin bir üçüncü dünya savaşında yeri ve çıkarı yoktur. Türkiye ancak herhangi yönden gelecek bir tecavüze karşı yurt savunması ve kurtuluş savaşı verebilir. Bu çeşit savaşların strateji ve taktiği ise bambaşkadır.

Ayrıca ikili anlaşmaların bir an önce feshi ve Amerikan üslerinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. T.İ.P.'nin bu konuları ısrarla işlemesi ve tehlikeleri belirtmesi sonucu geçen yıl Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ikili anlaşmalar konusunda bir ana anlaşma metni hazırlandığını ve Amerika ile 1966 Eylülünde müzakerelere başlandığını beyan etmişti. Aradan bir yıldan fazla bir zaman geçtiği halde sonuçlanmadığı gibi, ne safhada olduğunu da bilmemekteyiz. Bununla beraber mesele anlaşmaların ıslahı değil doğrudan doğruya feshidir. Mecliste ayrıntıları ile belirtmiş olduğumuz üzere bu anlaşmalar devletler hukukuna aykırı olduğu gibi milli bağımsızlık ve egemenlik haklarımızı da ihlâl etmektedir. NATO ittifakı ve Amerikan üsleri yüzünden Türkiye'nin her an kendisini, arzusu ve iradesi dışında bir nükleer dünya savaşının veya bölgemizde mevzii kalacak bir savaşın içinde bulması mümkündür.

Bir an önce ele alınması gereken bir diğer mesele de toprak reformudur. Bu konuda da A.P. iktidarı ısrarla direnmektedir. Bir iki ay önce devlet topraklarından beş milyon hektarın dağıtılacağı haberi basında çıktı. Hâlbuki toprak reformu Anayasanın öngördüğü şekilde, çeşitli bölgelere göre bir şahsın elinde kalacak toprak miktarının tespit edilmesi, fazlasının, bedeli on taksitte ödenerek kamulaştırılıp topraksız, ya da az topraklı köylüye dağıtılmasıdır.

T.İ.P. toprak reformu konusunda bir kanun teklifini geçen yıl Meclise vermiştir. Ama bu kanunun bu Meclisten geçmesi elbette beklenemez.

Gerçekçi ve geçerli bir toprak reformu yapılmadıkça da ne tarım kalkınması, ne de hızlı sanayileşme mümkün olabilir.

Partizan davranışlar da artmaktadır ve bunlara kesinlikle son verilmesi lüzumu belirmektedir.

İşçi ve memur, bütün ücret ve maaşla çalışanlara siyasi yönden baskı yapılmaktadır. Bunlar nakil ve işten çıkarılma tehdidi altında tutulmaktadır.

Öğretmenlere yapılan baskı özellikle dikkati çekmektedir ve son zamanlarda iktidar sadece siyasi görüşlerinden memnun olmadığı öğretmenlere karşı değil, hattâ okudukları gazetelerden dolayı, fert olarak bunlara karşı davranışlarda bulunmakta, bununla yetinmeyip bu kitlenin meşru organı olan T. Ö. D. M. F. ve T. Ö. S.'nın

teşkilâtlanmasını, genişlemesini engellemeye çalışır görünmektedir.

Gençlikte de büyük bir huzursuzluk müşahede edilmektedir. Devlet okullarının sayıca yetersizliği, gerekli öğretmen kadrolarının yoksunluğu ve bu durumda özel okullar açmanın bir ticari kazanç konusu hâline getirilmesi gençlikte ve çocuğunu okutamayan ana ve babalarda haklı şikâyetlere yol açmaktadır.

Okur yazar olmayan nüfusun gittikçe azalacak yerde yıldan yıla daha da artacağının plânda açıkça gösterilmiş olması eğitim dâvasının ne kadar acil ve hayati bir önem kazandığının işaretidir.

Doğu mitingleri, tümüyle geri kalmış, kalkınamamış Türkiyemizde, Doğu ve Güney Doğu illerimizin daha da geri ve yoksul durumuna, Anayasamızın 12 nci maddesi hükümlerinin gereği gibi uygulanmamasına memleket kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Tüm emekçi halkımız gibi Doğu illerindeki halkımız da meselelerin bilincine varmaya başlamakta ve Anayasanın getirdiği hak ve hürriyetleri kullanarak şikâyet ve dileklerini dile getirmeye çalışmaktadır.

2'nci Beş Yıllık Plân, Doğu ve Güney Doğu bölgeleri ile diğer bölgeler arasındaki dengesiz kalkınma durumunu telâfi edecek olumlu, etken tedbirler getirmektedir.

Anayasamızın 12 nci maddesinin dil, ırk, din ve mezhep farkı gözetilmeksizin bütün yurttaşların kanun önünde eşit olduğu hükmüne rağmen Doğu illerimizde vatandaşlarımıza bir kısım sorumlularca baskı yapıldığı, hattâ bazen hakaret edildiği, jandarma karakollarında kötü muamelede bulunulduğu, sağlık, eğitim vesair konularda devlet hizmetlerinden yoksun bırakıldığı da maalesef doğrudur.

Meseleler örtbas edilmek, görmemezlikten gelinmek, hele şiddet usulleri kullanılmak suretiyle halledilemez. Hele yurtdaşlarımızın haklı şikâyet ve dileklerini kanunî yoldan dile getirmelerini bölücülük olarak etiketleyip, ona göre muameleye tevessül etmek meseleleri büsbütün yokuşa sürmek olur.

Bölgeler arasındaki dengesiz ve eşitsiz durumun ortadan kalkmasını, Anayasanın 3 ncü maddesinin ışığında 12 nci maddesinin tastamam uygulanması, vatandaşlar üzerindeki iktisadi siyasi ve sosyal baskıların kalkmasını istemek ve buna çalışmak bölücü değil, güçlendirici bir davranıştır.

Doğu ve Güney Doğu illerimizin meselesi Türkiye'nin diğer temel meseleleri gibi kapkaççı kapitalist düzenden ve iktidarın, Türkiye'nin gerçeklerine ve Anayasaya aykırı politika ve tutumundan doğmaktadır. Çözümü de ancak Anayasanın çerçevesi içinde köklü dönüşümlerle bugünkü düzenin değiştirilmesinde ve Türkiye'nin emekçi kitlelerinin memleket yönetimine siyasi ağırlık koymasındadır.

S. - Geride kalan altı yılda Parlâmento kendisinden bekleneni vermiş midir? Vermemiş ise sebepleri ve giderme çâreleri nelerdir?

C. – Vermemiştir. Çünkü, Parlâmentonun terekkübüne baktığımız zaman milletin ezici çoğunluğunu teşkil eden emekçi sınıf ve tabakaların partisi ve temsilcileri burada yer almamıştır.

Parlâmentonun verimli çalışması Anayasa düzeninin eksiksiz, tastamam gerçekleşmesine bağlıdır. Bu ise emekçi halkın siyaset sahnesinde aktif rol alması ve Parlâmentoya girmesi ile mümkündür.

Parlâmentoya daha dar anlamda has olan bir başka mesele de içtüzük meselesidir. Yeni Anayasaya uygun bir içtüzüğün hazırlanamamış olması Parlâmento iç

çalışmalarını engellemektedir. Hükümet gereği gibi denetlenememektedir. Meclis soruşturmaları açıldığında komisyonların toplanması sağlanamamakta, mütemadiyen mühlet uzatılması istenmekte, çoğu kere bir sonuç alınamamaktadır.

S. - Siyasi ve iktisadi konularda partiler arasında belirmiş görüş ayrılıkları sizce hangi noktalarda toplanmaktadır? Bu görüş ayrılıkları muvacehesinde hükümetçe Parlâmentoya getirilecek tasarılar karşısında sâdece tepki politikası mı yoksa daha başka türlü bir politika mı takip etmek temâyülündesiniz?

C. - Her partinin görüş ayrılıkları kendisinin söyliyebileceği hususlardır. Bizim söyliyebileceğimiz ise, bizimle bütün öbür siyasi partiler arasındadır.

Bununla beraber son iki yıllık olaylara bakılırsa muhalefetle iktidarın şu noktalarda özellikle ayrıldığı görülmektedir:

a) Seçim kanunu değiştirilerek millî bakiye sisteminin kaldırılıp kaldırılmaması, muhalefetin ise buna karşı çıkması.
b) İktidar daima (biz sandıktan çıktık, çoğunluk bizde, milli iradeyi biz temsil ediyoruz, istediğimizi yaparız) diye hareket etmekte, muhalefet de bunu böylece kabul etmemektedir.
c) TİP'in ikili anlaşmalar, Amerikan üsleri ve milli bağımsızlık konularında verdiği mücadele, diğer bâzı muhalefet partilerini de bu istikamette etkilemiş görünmektedir.

İktidarın getireceği tedbirlere karşı hem tepki gösterilecek, hem de mukabil teklifler getirilecektir. Daima da böyle hareket edilmiştir. Bâzı şeylere karşı çıkılmış fakat aynı konuda teklif de getirilmiştir. Fakat T.İ.P.'in esas faaliyeti Anayasayı halka intikal ettirmek, halk kitlelerini Anayasa hak ve hürriyetlerine sahip çıkarıp memleketin siyasi yönetimine ağırlık koydurmaktır.

S. - TRT, Seçim, Temel Hak ve Hürriyetler, Siyasî Partiler, Tedbirler, Hâkim Teminatı gibi kanunlar konusunda grubunuzun genel temayülü nedir?

Behice Boran bu soru vesilesiyle grup adına konuşmaya yetkisi olmadığını bir kere daha belirttikten sonra, şu cevabı verdi:

C. - T.İ.P., iktidarın Anayasa, hak ve hürriyetlerini kısıtlama yönünde atacağı her adımın karşısına, Anayasa hak ve hürriyetlerini kullanarak çıkacaktır. Bahis konusu kanunlar da iktidarın bunu önleme amacıyla getirdiği ve getireceği tasarılardır."

MEYDAN'ın beş sualine, Parlamentoda bulunan ve birbirine karşı iddia sahibi olan Türk siyasî yelpazesinin başlıca dilimlerini teşkil eden dört partinin idarecilerinin cevapları bunlar oldu. Bu cevaplar partilerin hangi noktalarda birbirlerine yaklaşabildiklerini olduğu kadar, ayrılıklarının nerelerde temele indiğini, nerelerde de satıhta kaldığını gösteriyor, aynı zamanda bunlar arasında yapı farkını belirli konular karşısındaki davranışları itibariyle müşahhas olarak aydınlatmış oluyordu.

Bu vesile ile ortaya çıkan bir başka gerçek de, geride bırakılan altı yıl zarfında partilerin kendi şahsiyetlerini yapma yolunda olumlu sayılabilecek adımlar atmış oldukları idi. Köşe kapmaca ve istismar köşelerini ele geçirmede çeviklik yarışmasından sıyrılınmaya bağlandığı görülmekteydi.

Meydan, Sayı 149, Kasım 1967

Parti'nin İstanbul'da Aralık 1967 düzenlediği salon toplantısında yapılan konuşmadan.

Sosyalizm ve Anayasa

Emekçi kardeşlerim, aziz misafirler;

Hepiniz biliyorsunuz, bu son zamanlarda, Anayasa sosyalizme açık mıdır, kapalı mıdır münakaşası yapılmaktadır. Bir süre önce, iki devlet büyüğümüz, Anayasa'nın sosyalizme kapalı olduğunu söylemişlerdi, o zaman partimiz, buna gereken cevabı vermiş fakat cevap yalnız partimizden gelmekle kalmamış, üniversite muhitlerinden de yetkili hukukçular Anayasa'nın sosyalizme açık olduğunu söylemişler, hatta, bir üniversite hocası "Anayasa sosyalizme kapalıdır, diyen ilk sınıf öğrencisini ben sınıfta bırakırım" demişti. Buna rağmen, gazetelerde okuduk ki, bir hafta-on gün evvel, Devlet Başkanı, Anayasa'nın sosyalizme kapalı olduğu beyanını tekrarlamış.

Konuşmasına böylece giren Behice Boran, emekçi halkın mutlaka Anayasa'yı öğrenmesi gerektiğini belirttikten sonra, Anayasa maddelerini, sosyalizm açısından incelemiş, şöyle demiştir:

Milli Egemenlik Hakları, Hiçbir Kişiye, Zümreye veya Sınıfa Devredilemez

Anayasa'mızın 4 ve 12. maddeleri, Türk toplumunun sosyal sınıflardan meydana geldiğini kabul eder. 4. Maddesinde, Anayasa'mız der ki Millî egemenlik hakları, hiç bir kişiye, zümreye veya sınıfa devredilemez. Millî egemenlik haklarının, hiç bir sosyal sınıfa devredilemeyeceği hükmünü getirdiğine göre, demek ki toplumun sosyal sınıflardan meydana geldiğini Anayasa kabul etmektedir.

12. Maddesinde ise, son fıkrada yeni Anayasa'mız, hiç bir kişiye zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz der. Demek ki, 12. Maddenin son fıkrasıyla da, Anayasa'mız, sosyal sınıflar arasında kanun bakımından, hukuk bakımından eşitliği öngörür.

Sosyal Hukuk Devleti

Gene Anayasa'mız, 2. Maddesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sosyal hukuk devleti olduğunu belirtir. Sosyal devletin ne demek olduğunu da, Anayasa, gerekçesinde uzun uzun izah eder. 2. Maddenin sosyal devletle ilgili gerekçesine baktığımız zaman, şu ifadeyi görüyoruz: Anayasa'nın 2. Maddesinin gerekçesi diyor ki, "Emekçilere, halka insanca yaşama seviyesi sağlanmadıkça, siyasi demokratik, hürriyetler; yani söz, toplanma, yürüyüş, miting yapma hürriyeti, fikir hürriyeti gülünç olmaktan öteye gidemezler.

Gene gerekçe devam eder ve der ki, "iktisaden başkalarına bağlı ve iktisaden zayıf zümre ve kişileri, müstahdemleri, dar gelirlileri, yoksulları, sosyal devlet korumakla ödevlidir" der. Kim iktisaden başkalarına bağlı ve iktisaden zayıf olanlar?

İktisaden başkalarına bağlı; yani işçiler, patronlarına bağlı. Yani ırgatlar, ortakçılar, marabalar; toprak ağalarına bağlı. Kim iktisaden zayıf olan zümreler? Yani küçük esnaf, zanaatkâr, yani az maaşlı, orta maaşlı ve ücretli memurlar ve müstahdemindir. Binaenaleyh, görülüyor ki, bu madde, işçi sınıfını, tarım işçilerini, topraksız köylüleri, orta halli köylüleri, küçük esnaf ve zanaatkârları, küçük ve orta memurları korumakla devleti görevlendiriyor.

Boran daha sonra, devletin bu görevini yapabilmesi için, emekçi halk tabakalarının, meclislerde ve hükümette, ağırlığını hissettirebilmesinin şart olduğunu ifade etmiş, şöyle demiştir:

Toplum İkiye Bölünmüştür

Hep bildiğimiz gibi toplum ikiye bölünmüştür. Bir tarafta sermaye sınıfları, yani büyük fabrikatörler, yani ithalatçı, ihracatçı tüccarlar, büyük toprak ağaları, faizcilik yapanlar, bankacılar. Bunlar sermaye sınıflarıdır. Diğer taraf da emekçi sınıflarıdır. Esas bölünme buradadır. Buna uygun olarak, partiler de, sayıları her ne olursa olsun, programlarındaki ufak tefek farklar her ne olursa olsun, aslında böyle ikiye ayrılırlar. Ya sermayeci sınıfların hak ve çıkarlarını müdafaa ve temsil eden partilerdir; ya emekçi sınıfların çıkarlarını ve haklarını temsil eden partilerdir. Yani kısacası, siyasi partiler, toplumdaki sosyal sınıfların siyasi örgütleridir. Ve sosyal sınıflar, kendilerinin siyasi örgütü olan partiler vasıtasıyla, seçim yoluyla ve kanunlar çerçevesinde iktidar için mücadele ederler, yarışırlar. Partilerin başka bir niteliği yoktur. Binaenaleyh partiler, demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Demek ki, sosyal sınıflar, bu siyasi partileri, örgütleri vasıtasıyla, demokratik hayatta, siyaset planında rol oynarlar.

Şu halde görüyoruz ki Anayasa'mız

1. Sosyal sınıfların mevcudiyetini kabul etmektedir.
2. Bu sosyal sınıfların kanun bakımından eşitliğini öngörmektedir.
3. Fakat fiili hayatları, gelirleri, yaşantıları bakımından, sosyal sınıfların eşit olmadığını kabul etmektedir. Bu eşitsizliği gidermek veya hiç değilse azaltma ödevini de sosyal devlet olarak nitelediği devlete yüklemektedir.

Boran daha sonra, diğer partilerin, Anayasa'nın komünizmi yasakladığı yolundaki sözlerine değinmiş. Anayasa'nın "sınıf diktatörlüğünü" yasakladığını, buna göre, yalnız komünizmin değil, faşizmin de Anayasa dışı sayılması gerektiğini belirtmiştir.

Çok Partili Kapitalist Sınıflar Diktatörlüğü

Bundan sonra, çok partili hayata geçişimizi ve bu dönem sırasında batı demokrasilerinin örnek alındığı iddialarına değinen Behice Boran, batıda uygulanan demokrasilerde, bütün sosyal sınıfların siyasi örgütler içinde temsil edildiklerini, oysa, 1945 ten bu yana, Türkiye'deki demokrasi uygulamasında, emekçi sınıfları bir siyasi örgüt içinde toplamak isteyenlerin "komünist, vatan haini" suçlamaları ile ezilerek, buna izin verilmediğini ifade etti ve şöyle dedi:

Bu suretle, tek partili kapitalist sınıflar diktatörlüğünden, çok partili kapitalist sınıflar diktatörlüğüne geçildi. Ve bu halka, hatta bir kısım aydınlara dahi, normal

demokrasi düzeni imiş gibi kabul ettirildi.

Mülkiyet Hakkının Kullanılması Toplum Yararına Aykırı Olamaz

Daha sonra, kapitalist partilerinin sözcülerinin, Anayasa'da yer alan mülkiyet, hakkından, miras hakkından sık sık söz ettiklerine değinen Boran, Anayasa'nın mülkiyet hakkıyla ilgili 36. Maddesinin mülkiyet haklarının sınırlandırılmasına ilişkin fıkralarını hatırlatmıştır. Boran, bu konuda, özetle şunları söylemiştir:

Adalet Partisi, 36. Maddeden sadece şunu okuyor: "Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir." Biz bağırıyoruz bazen oturduğumuz yerden: "Maddenin öbür fıkralarını da oku."

İkinci fıkrada diyor ki: "Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanır." Özel mülkiyet konusunda asıl üçüncü fıkra çok mühim: "Mülkiyet hakkının kullanılması, toplum yararına aykırı olamaz." Anayasa, bu fıkrasıyla, mülkiyet hakkının kullanılmasını ne kadar sınırlıyor.

35. Maddenin bu son fıkrası, mülkiyetin kullanılması, kamu zararına olamaz, demiyor: Kamu yararına aykırı olamaz, diyor. O derece sınırlıyor. Çünkü, bir mülkiyet hakkının kullanılması, kamuya zararlı olmayabilir. Bu kâfi değil, zararlı olmaması, "mülkiyetin kullanılması kamunun yararına aykırı olmayacaktır.

İnsanlık Haysiyetine Yaraşır, Bir Yaşayış Seviyesi...

Behice Boran, daha sonra, Anayasa'nın özel teşebbüsle ilgili 40. Maddesi ve İktisadî ve sosyal yaşayış seviyesiyle ilgili 41. Maddeye değinmiş, 40. Maddenin İkinci fıkrasında, özel teşebbüsün, kamu yararına sınırlanabileceğinin öngörüldüğü, üçüncü fıkranın ise özel teşebbüsün, milli iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun olarak yürümesi için devletin gereken tedbirleri almasını öngördüğünü hatırlatmıştır. Boran, özetle şöyle demiştir:

41. Madde diyor ki, "iktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için, insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir.

İkinci fıkranın da bir parçasını okuyorum; Gene aynı maddeden: "İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve Kalkınma Planlarını yapmak devletin ödevidir.

Anayasa Kapitalizme Kapalıdır

Şimdi bütün bu hükümleri göz önünde bulundurulunca, Anayasa'nın kapitalizme ve kapitalist yoldan kalkınmaya sarih olarak kapalı olduğu, sosyalizme götürecek bir rota üzerinden kalkınmaya ise açık olduğu, ayan-beyan ortaya çıkmaktadır. Çünkü, bir an için kapitalist sistemin temel vasıfları nedir, onu hatırlayalım?

Özel sermayedarı yani kapitalist, neye göre yatırım yapar veya ticarî nitelikte bir takım iktisadi faaliyetlerde bulunur? Herkesin bildiği gibi kâr için ve azami kâr için. Nerede, en çabuk, en kısa zamanda en fazla kâr sağlayacaksa özel sermaye oraya yatar, orada faaliyet gösterir. Bundan dolayı da kapitalist sistem, bu sermayedarlar arasında, kâr amacıyla rekabete dayanır. Ve kapitalist sistemde ekonomik sistemin

düzenlenmesi, yani üretimle tüketimin birbirine göre ayarlanması, serbest piyasa mekanizması ile olur. Kapitalist sistemin temel vasıfları bu. Halbuki, burada ne diyor Anayasa, "İktisadî, sosyal ve kültürel hayatı düzenlemek, devletin görevidir" diyor.

Boran, devletin, adalet esasına ve herkese insanlık haysiyetine yaraşır bir hayat seviyesi sağlamak amacıyla bir düzenlemeyi yapmak zorunda olduğunu, oysa, kapitalist sistemin sadece ve sadece kâr esasına göre hareket ettiğini belirtmiş, Anayasa'nın, bu açıdan, kapitalizme kapalı olduğunu ifade etmiştir.

Öte yandan, kapitalist sistemin, gene Anayasa'da öngördüğü üzere "kamu yararı bakımından gereken önceliklere" değil, en kısa zamanda, en büyük kâr sağlayacak alanlara yatırım yaptığını belirten Behice Boran kapitalist sistemin, bu bakımdan da Anayasa'nın ruhuna aykırı davranışlar içinde olduğunu belirtmiştir.

Boran, daha sonra, plan konusuna da bu açıdan değinmiş, planın emredici bir plan olması gerektiğini, bunun ise, kapitalizmin karakteri ile taban tabana aykırı düştüğünü söyleyerek, batı demokrasilerinde uygulanan planların örnek alınmaması gerektiğini, bu olanların zaten özel sektör tarafından uygulanan işlerin "programı"ndan ibaret olduğunu, gerçek anlamda planlama olmadığını ifade etmiştir.

Toprak Reformu

Behice Boran, bundan sonra, Anayasa'nın toprak reformu ile ilgili maddesine değinmiş, Adalet Partisi mensuplarının "Toprak yok ki dağıtılacak..." derken, devlet topraklarından söz ettiklerini, oysa, Toprak Reformunda dağıtılması öngörülen toprakların sadece devlet toprakları olmadığını belirterek, "Zaten o bakımdan hükümet bir ölçüde haklı, çünkü devletin elinde dağıtılacak pek fazla toprak kalmamıştır. Her yerde ağalar, hazine topraklarının üzerine oturmuş vaziyetteler. Anayasa'nın 37. Maddesi, devletin elinde geri kalan toprakların köylüye dağıtılması gerekir diye bir hüküm getirmiyor. Açıkça diyor ki, bölgelere göre, kişinin elinde kalacak toprak miktarı, tespit edilir ve fazlası bedeli on taksitle ödenmek üzere alınır, köylüye dağıtılır, diyor. Toprak reformu budur."

Boran, Toprak Reformu'yla ilgili sözlerine şöyle devam etmiştir:

Partimiz ise daha şimdiden bir Toprak Reformu Kanunu hazırlamış ve meclise vermiş bulunmaktadır. Geçen seneden beri, bu kanun teklifi komisyonlarda beklemektedir. Ve elbette ki, partiler bakımından, yani sosyal sınıflar bakımından terekkübü şu olan bugünkü meclisin böyle bir kanunu geçireceği beklenemez.

Kamulaştırma ve Karma Ekonomi

Behice Boran, daha sonra, Anayasa'nın "kamulaştırma" ile ilgili maddesine değinmiş, söz konusu maddede ve daha birçok maddelerde kullanılan "kamu yararı" ibaresinin, özel sektörün karakteriyle çeliştiğini bir daha işaretledikten sonra, özetle şöyle demiştir.

Şimdi bu devletleştirme bahsinde, başka bir konuya da değinmek isterim: Bizden sonra, bizim etkimiz altında kendisi de az-çok bir sol yol tutmak lüzumunu duyan ve artık kendisine "ortanın solu" denen CHP, bütün teşebbüsleriyle bizim yerimizi almak, bizim yerimize oturmak ve bizi bir takım dirsek darbeleriyle, kendisinin

aşırı sol diye nitelendirdiği uca itmek istiyor. Onun için de bu devletleştirme bahsini mütemadiyen ortaya atıyor. Biz, diyorlar, "Karma teşebbüsten yanayız. Türkiye İşçi Partisi, özel teşebbüsü, devlet sektörü lehine tasfiye etmek kararında. A.P. ise; özel teşebbüs yararına kamu sektörünü tasfiye etmek kararında". Geçen sene CHP Başkanı, "Karma teşebbüs ilelebet payidar olacaktır" diye de bir beyanda bulundu. Arkadaşlar, bir kere şunu bilelim ki; karma ekonomi, karma olmayan ekonomi, şu düzen, bu düzen, ne olursa olsun, her toplum düzeni, zaman içinde mutlaka değişir. İlelebet payidar olacak bir toplum düzeni yoktur, olmamıştır ve olamaz.

Boran, sözlerine şöyle devam etmiştir:

Biz, ayni gerçekçilikle, iktidara geldiğimiz zaman karma ekonomiyi muhafaza edeceğiz diyorsak, bunu, bazılarının zannettiği gibi, Anayasa böyle bir karma düzeni öngörür göründüğü için, kanunlar müsaade etmediği için veya fazla mücadele vermemek, fazla saldırıya uğramamak için söylemiyoruz. Geçen hafta bir gazeteci bana, devletleştirmenin sınırı ne olacaktır? dedi. Ona, ilimde kehânet, falcılık yok, tahminler vardır. Sadece, bugünden görülebildiği kadar bir gelecek için bir şeyler söylenebilir. Devletleştirmenin bir ölçüsü olarak Anayasa'nın "kamu yararının gerektirdiği hallerde" şartını alırız. Bakarız, hangi zaman, hangi özel teşebbüs kamu yararı açısından bir kamu hizmeti niteliğini kazanmıştır." dedim.

Bir de, Anayasa hükmünden ayrı olarak, gerçek toplum şartlarından gelen zorlamalar vardır. Sosyalizm, bilimsel olduğuna göre, masa başında oturup ta kafamıza göre, içimizden gelen arzulara göre ideal bir sistem yaratmak, onun planını yapmak değildir. Sosyalist, bilimsel olduğu için, içinde bulunulan objektif şartlara göre uygulanabilecek; ama sosyalist olduğu için, sonunda sosyalizme götürecek bir rotanın planlamasını yapar.

Toplumsal Hastalık: Bürokrasi

Boran daha sonra, kamulaştırmada objektif şartların dışına çıkılarak yapılacak uygulamaların, çok zararlı sonuçlar doğurabileceğini, belirtmiş, şöyle demiştir:

Bir kamulaştırmanın başarılı olabilmesi için yapılan kamulaştırma tasarrufunun fiilen toplumda mevcut olan üretim güçlerinin gelişme seviyesine ve bütünleşme derecesine uygun olması lâzım. Eğer buna uygun değil de, eğer kamulaştırma, devletleştirme, toplumun koyduğu bu objektif sınırları aşıyorsa, o kamulaştırma ve devletleştirme fiiliyatta iyi yürümez, başarılı olmaz. Bu başarısızlığı kapatmak, için bir takım suni tedbirler almak üzere doğar. Bu da toplumda bürokrasinin gelişmesine yol açabilir.

Binaenaleyh, tekrar ediyorum ki, biz iktidara geldiğimiz zaman, karma ekonomiyi muhafaza edeceğiz. Çünkü gerçekçi, bilimsel bir partiyiz. Biz iktidara geldiğimiz zaman, Türkiye'nin iktisadi gelişmesinin, üretim güçlerinin bütünleşme derecesinin, henüz topyekün bir devletleştirmeye müsait olmayacağına, bu sebeple topyekün devletleştirmede emekçi halkımızın çıkarları bakımından bir yarar bulunmıyacağına kaniyiz de onun için. Biz iktidara geldiğimiz zaman karma ekonomi, gerçek anlamda bir karma ekonomi olacaktır. Şimdi uygulanmakta olan karma ekonomi, aslında bir karma ekonomi değildir; çünkü devlet sektörü, burjuvazinin kontrolü altında, burjuvazinin hizmetindedir.

Parti Disiplini ve TİP

Behice Boran daha sonra TİP'in Türkiye'deki sosyalist hareketi yürüten yegâne örgüt olduğunu hatırlatmış, "Sosyalist hareketin başarıya ulaşması için bu hareketin siyâsi örgütü, TİP içinde dayanışmanın, kardeşçe işbirliğinin, parti disiplininin hükümran olması şarttır" demiştir. Boran, şöyle devam etmiştir:

Genellikle sosyal hareketler, özellikle sosyalist hareketler daima içten farklılaşmalar, mücadeleler gösterir, yalnız, dikkatli olunması gereken bir nokta vardır: içten farklılaşmaların, ayrılmaların ve mücadelelerin, hareketin bütünlüğünü, birliğini, dayanışmasını, disiplinini bozacak dereceye gelmemesi. İşte Türkiye sosyalist hareketinde de böyle içten farklılaşmalar olmaktadır ve olacaktır. Genel sebeplerin, Türkiye'ye has bir sebebi de var bunun; Türkiye İşçi Partisi bir taraftan toplum düzeninde emekçi halkın, işçi sınıfının haklarını, çıkarlarını müdafaa eder, onu politik bir güç haline getirmeye çalışırken, diğer taraftan da Türkiye'yi, sosyalizme götürecek, Türkiye'ye has yolu, rotayı çizmekle meşguldür.

Milliyetçilik, demokrasi, laiklik kavram ve görüşleri gibi sosyalist düzeninin de Türkiye'ye ilk dışardan geldiğine, dış dünyadaki fikir hareketlerinin Türkiye'yi etkilediğine işaret eden Behice Boran:

Bizim görüşümüze göre, demiştir, sosyalizm alanında yazılmış olanlar, yani kütüphaneler dolusu sosyalist [eser] akım [ve] çeşitli memleketlerde sosyalist bir düzen kurma yönünde geçirilmiş tecrübeler bütün insanlığın [ortak] kültür mirasıdır. Her memleket, her memleketin sosyalistlerin, insanlığın bu ortak kültür mirası kaynağından faydalanarak kendi toplumuna özgü sosyalist rotayı çizer, çizmekle ödevlidir, çünkü bir toplumun gerçeklerini, sorunlarını o toplumun kendi sosyalistleri kadar başka hiç kimse bilemez.

Biz Türkiye sosyalistleriyiz. Yani Türkiye İşçi Partisi'ndeniz. İnsanlığın bu ortak kültür mirasından faydalanarak, sosyalizmin genel prensipleriyle, gelişme kanunları içinde Türkiye'ye özgü sosyalist yolu çizecek kapasitede, yetenekte, güçte olduğumuza inanıyoruz. Bunun aksini düşünenler, veya aksini düşünür gibi hareket edenler, daima dışarıda neler yazılıyor, neler yapılıyor, onlara bakarak hüküm verenler, aslında bir aşağılık kompleksi içinde olanlardır.

TİP Haberleri, Sayı 2, Aralık 1967

Anti-emperyalist Kıbrıs Stratejisi Ne Olmalıdır?

"Anti-emperyalist Kıbrıs stralejisi ne olmalıdır?" konusunda İTÜTB ve İTÜTOTB'nin İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda düzenlediği açık oturumdaki konuşmanın Ant dergisinde çıkan özeti.

TİP, Kıbrıs sorununu çözerken iki kıstas üzerinde düşünmeyi gerekli görmektedir. Bulunacak çözüm yolu, adadaki Türklerin ve Türkiye'nin çıkarlarına uygun olmalıdır; gerçekçi ve geçerli bir çözüm olmalıdır. Kıbrıs'ın tamamen Türkiye'ye ilhakına gerçekçi bir dış politikada imkân yoktur. Dünya kuvvetler dengesi buna izin vermez. Türkiye'ye ilhak veya taksim gerçekleşmeyince en iyi çözüm yolu, Kıbrıs'ı Yunanistan'a bırakmamak olmalıdır. Bu da, ancak silâhlardan ve askerlerden arınmış, federatif bağımsız Kıbrıs teziyle mümkündür. Turan Güneş'in endişesine katılmıyorum. Aksine, bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş olan ve bugünlerde bağımsızlık cereyanlarının kol gezdiği Asya Afrika ülkeleri, yani 3. dünya ülkeleri federatif bağımsız Kıbrıs tezini destekleyeceklerdir. Anglo Amerikan emperyalistler, kendi çıkarları için Yunanistan'ı tutmaktadırlar. İşte bu yüzden Kıbrıs dâvası, kendi basına bir dâva değil, anti-emperyalist bir savaşın parçasıdır. Kıbrıs'a yapılacak çıkartmanın anti-emperyalist bir savaşın bir bölümü olduğunu düşünerek çıkartmaya oy verdik. Sosyalist bir parti nasıl savaş ister, denildi. Sosyalist parti, pasifist parti değildir. Millî bağımsızlığımızı ilgilendiren bir konuda eli kolu bağlı duramayız. Kıbrıs sorunu, anti-emperyalist açıdan sürdürüldüğü zaman, Amerikan ve NATO üslerinin dışarı atılmasıyla sona erecek ve anti-emperyalist savaş kazanılacaktır.

Ant, Sayı 52, Aralık 1967

Antiemperyalist Mücadelede Öncü, İşçi Sınıfının Partisidir

10 Aralık 1967'de yapılan Ankara İl Kongresi'ndeki konuşmadan.

TİP ve Kıbrıs

Biliyorsunuz, sosyalistler, yurt müdafaası savaşlarını, milli kurtuluş savaşlarını, haklı ve meşru savaşlar sayarlar. Ve orada silaha sarılmayı, sadece bir doğru değil, bir ödev bilirler. Kıbrıs meselesi ise, sadece Kıbrıs sınırları içinde kalan bir mesele değildir. Kıbrıs meselesinde üç ayrı unsur vardır. Birincisi, oradaki Türk cemaatinin, cemaat olarak can ve mal emniyetinin sağlanması, cemaat olarak hakları ve çıkarlarıdır. İkincisi, Kıbrıs, stratejik durumu dolayısı ile, Türkiye'nin güvenliği ile doğrudan doğruya ilgilidir. Kıbrıs'ı elinde tutan herhangi bir kuvvet, bütün Türkiye sahillerini, bütün Ortadoğu'yu ve Doğu Akdeniz'i kontrolü altında tutar. Üçüncü unsura gelince, Kıbrıs meselesi, memlekette yürüttüğümüz ve gittikçe genişleyen, bilinçlenen ve örgütlenen antiemperyalist -yani bugünkü emperyalizmin başı Amerika olduğu için Anti Amerikan- mücadelenin ayrılmaz bir parçasıdır.

Askerî bakımdan bugün, tıpkı 47 sene önce, Milli Kurtuluş Savaşı'nın, başlangıcında olduğu gibi bir durumdayız. O gün de Yunanlılar, Anadolu'ya sadece kendi siyasetleri, çıkarları bakımından gelmemişlerdi.

Anglo-Sakson emperyalizminin maşası olarak gelmişlerdi. Ve daha küçük çapta, kendilerine göre bir emperyalizm siyasetini, yani meşhur Megalo-İdea'yı Anglo-Sakson emperyalizmine dayanarak yürütmek için gelmişlerdi. [...]

Kıbrıs dolayısı ile bir savaş olursa, bu; Yunanistan'a, onun arkasındaki Amerika'ya ve NATO'ya karşı anti Amerikan, antiemperyalist savaş haline gelecek ve dalgalanmaları ne olursa olsun, Amerika'nın ve emperyalizmin Türkiye'den sökülüp atılmasıyla sona erecektir.

Antiemperyalist-Anti-faşist İşbirliği

Dünyanın neresinde, demokratik güçlerin, milli, güçlerin antiemperyalist ve antifaşist işbirliği sloganı ortaya atılmışsa, bu yönden bir hareket başlatılmışsa, bu hareket daima işçi sınıfının partileri tarafından ortaya atılmış, onlar tarafından yürütülmüştür. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir örnek gösterilemez ki, bu sloganlar, işçi sınıfının, partisinin dışındaki partiler tarafından ortaya atılsın ve yürütülsün. Demek ki, böyle bir işbirliğinden söz etmek, işçi sınıfının partisinin varlığını ve böyle bir hareketteki temel rolünü kabul etmek demektir. Çünkü, bu sloganları ortaya atan ve yürütenler, isçi sınıfının partileridir.

Öncü İşçi Sınıfının Partisidir

Hiçbir yerde işçi sınıfı partisine, bizdeki bazı kişi ve çevrelerin, telkin etmek istedikleri gibi, sen güçsüzsün, ara tabakalar ve burjuvazi daha güçlüdür, sen kendini arka

plâna çek... denmemiştir ve denemez. Bir sosyalist bunu söyleyemez.[...]

Şimdi şu kısa tahlilden çıkıyor ki, bizden bazı çevrelerin dediği gibi, millî güçlerin birliği, mukaddesatçıdan sosyaliste kadar; emperyalizme, Amerika'ya karşı çıkan herkesin birliğidir demek ve arkasından da; bu hareket, hiçbir partiyle hiçbir örgütle ilgili değildir; demek çelişkinin ta içine düşmektir. Hem böyle bir birlik hareketi; sonra da hiçbir örgütle bağlanmayan, partilerüstü bir işbirliği hareketi olamaz.

Partisiz bunun olabilmesini hiç kimse düşünemez. Böyle bir şey, gülünçten de öte, saçmadır. Kaldı ki, bir örgüte, bir işçi sınıfı örgütüne dayanmayan bir işbirliği hareketinin bir sonuç verebilmesi imkânı yoktur. Böyle bir hareket; mitingler, yürüyüşler yapmak, bildiriler dağıtmaktan öteye gitmez. Mitingleri, yürüyüşleri asla küçümsemiyorum, Ama mitingler, yürüyüşler, ancak gerekli ortamı hazırlamakta yararlı araçlardır. Antiemperyalist, antifaşist mücadele, bildiri, yürüyüş mitingler safhasında kalırsa, başarıya ulaşamaz.

Hareket, iktidarı hedef alacaktır. İktidarı hedef almayan hiçbir hareket başarıya ulaşamaz.

[...]

Ve herhalde, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmekten çekinmesinin bir sebebi de, Türkiye'nin millî kurtuluş savaşını vermiş olması Türk halkoyunun millî bağımsızlığımız konusunda çok hassas olması ve bugün Türkiye'deki sosyalist hareketin, başka az gelişmiş memleketlerden çok farklı bir nitelik göstererek gelişmekte olmasıdır.

[...]

Diğer bir fark, bizde millî burjuvazinin önderliğinde millî kurtuluş savaşı yapılmış, zafere ulaşılmış millî burjuvazinin devleti kurulmuş, bilinen gelişme safhalarından geçilmiş ve milli burjuvazi memleketi kalkındıramadığı için, nihayet yabancı sermaye[den] destek alınmış ve bugün tekrar bağımlı, iktisaden ve siyasî bakımdan bağımlı duruma gelinmiştir. Türkiye bu safhaları geçirmiştir.

Türkiye'nin şimdi içine girdiği safha, bugün milli güçlerin birliği olmakla beraber, bu hareketin öncülüğünü, işçi sınıfının, onun partisinin yaptığı bir hareket haline dönüşmesi ve antiemperyalist milli kurtuluş mücadelesinin, ayni zaman da sosyalizm için mücadele haline gelmesidir. Türkiye, bu dönüşümün tam içindedir.

[...]

Birşeye daha işaret etmek isterim: Zannediyorum ki bu işte biraz cesaret eksikliği de var. Sosyalist mücadeleyi yürütmek büyük yürek isteyen bir iştir.

Türkiye İşçi Partisi'nin baştan beri nasıl mücadeleler geçirdiğini, siz partili kardeşlerime ben burada anlatacak değilim. Sadece hatırlatmakla yetineceğim. Ve hiç şüphesiz ki, bugün hem Amerika'nın, hem onun işbirlikçilerinin en başta hedef aldıkları hareket, Türkiye'deki sosyalist hareketin öncülüğünü yapan Türkiye İşçi Partisi hareketidir.

Sosyalist doğrultudan hiç inhiraf etmeksizin, her şeyi göze alarak mücadele etmek azmi, bilhassa orta sınıflar için biraz zor bir durumdur. Çünkü bunlar, sınıf niteliği itibariyle, zaten tereddütlü, sallantılı durumda olan tabakalardır.

TİP Haberleri, Sayı 3, Aralık 1967

Kıbrıs Şimdi Ne Olacak?

Kıbrıs konusunda şimdi herkesin aklına takılan "bundan sonra Kıbrıs ne olacak?" sorusudur. İş basında olmayan, ilk elden bilgilere sahip bulunmayan bir kimse için bu soruya somut, kesin veya kesine yakın bir cevap verebilme imkanı yoktur. Biz daha ziyade, "ne olacağını" değil de "ne olmıyacağını" ve "ne olması gerektiğini" söyleyebiliriz ancak. Hükümetin bu günkü tutumu ile varılacak çözümün sonu, ayrıntılı şekli her ne olursa olsun, bu, Türkiye'nin ve Kıbrıs'taki Türk cemaatinin güvenliği, çıkarları bakımından gerçekleştirilebilmesi mümkün en olumlu çözüm yolu olmıyacaktır.

Neden mi? Çünkü bunca ters tecrübeden sonra da Türk Hükümeti Kıbrıs meselesini NATO çerçevesi içinde ve Amerikanın öncülüğünde bir çözüme kavuşturma politikasından vazgeçmemiştir hâlâ... NATO ve Amerika ise Kıbrıs'ın, İngiltere'nin deniz aşırı en büyük üssü olmakta devam edebilmesi, ayrıca NATO içine alınıp Ada'da NATO Üslerinin de kurulabilmesi için bağımsız Kıbrıs'tan yana değil, Enosis'ten yanadır. Simdi, kısa vadede, Yunanistan ile Türkiye arasında bir savaşı önlemektir amaçları. Bu sağlanıp da nihaî çözümün şekli üzerinde durulmaya geçilince şu veya bu şekilde bir Enosis'ten yana oldukları açıkça ortaya çıkacaktır. Nitekim daha önce de çıkmıştır, mâhut Acheson plânında olduğu gibi.

Şartları Bilelim...

Türkiye'nin ve Türk cemaatinin çıkarı nerededir? Önce, her şekliyle, şu veya bu ölçüde örtülü ve sarih olsun Enosis'i kesinlikle reddetmektedir. Enosis'e sadece şeklen, dil ucuyla değil de içtenlikle, gerçekten "Hayır!" diyeceksek, "Evet!" diyebileceğimiz, ondan da öte azimle savunmamız gereken çözüm şekli nedir?

Bu soruyu cevaplarken iki kıstası göz önünde tutmak gerekir: Çözümün somut şekli (1) Türkiye'nin ve Türk cemaatinin güvenliğine yüzde yüz uygun; (2) Dünyanın bugünkü politîk şartları, devletlerarası kuvvet ilişkileri muvacehesinde uygulanabilir, gerçekçi ve geçerli olmalıdır. Kendimizce uygun gördüğümüz veya arzuladığımız her çözüm şeklini, karşımızdakilere ve üçüncü taraf devletlere, dünya kamuoyuna kabul ettirebilmemiz mümkün değildir.

Kıbrıs'ın Türkiye'nin güvenliği bakımından stratejik önemi büyüktür. Vaktiyle de bize, yani Osmanlı İmparatorluğuna aitti ada. Ama bu gerekçe ile Kıbrıs'ın Türkiye'ye verilmesi tezi ciddiyetle savunulamaz: çünkü yukarda belirttiğimiz ikinci kıstasa uygun düşmez. Böyle bir çözüm şeklini kabul ettirmeye imkân yoktur.

Ada'nın gerçek bir taksimi ve iki taraflı ilhak tezi de ayni sebeple geçerli değildir, kabul ettirebilme kabiliyeti yoktur. Nitekim geçmişte bu tez defalarca öne sürülmüş, bu yönde teşebbüslere geçilmiş, fakat hiçbir başarı sağlanamamıştır. Kıbrıs sorunu gittikçe Türkiye'nin ve Türk Cemaatinin aleyhine bir durum olarak bugünkü acıklı noktaya gelmiştir.

Bu şartlar altında savunulabilecek, savunulması gerekli tez nedir? Kıbrıslı Türklerin güvenliğini, cemaat olarak hak ve çıkarlarını sağlayacak bağımsız bir Kıbrıs devleti şeklidir ve bu bağımsız Kıbrıs devleti toprakları üzerinde hiç bir yabancı devletin üslenmemesi, bu yoldan Türkiye'yi ve bütün Doğu Akdeniz bölgesini askeri kontrolü altında tutar, tehdit eder duruma gelmemesidir.

Yunanistan -rejimi ister çok partili demokrasi olsun, ister cunta olsun- daima Enosis peşindedir. Makarios'un da, son amacı Enosis'tir. Ama bugünkü durumda Makarios, dünya kamuoyu karşısında ve Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs'ın bağımsızlığını savunmaktadır ve savunacaktır. Bağımsız bir devlet olma niteliğini öne sürerek Londra ve Zürich anlaşmalarına, Türkiye'nin müdahale hakkına ve Kıbrıs'ta Türk askeri birliğinin bulunmasına karşı çıkmaktadır. Birleşmiş Milletlere arkasını dayayarak ve o teşkilât kanalıyla adı geçen antlaşmaları hükümsüz ilan veya o anlama gelen kararlar çıkartmak çabasındadır. Aralık 1965 de Birleşmiş Milletlerden çıkarmayı becerdiği kararla bu yönde ilk başarı adımını da atmış bulunmaktadır.

Makarios'un Oyunu

Makarios'un düşündüğü ve Enosis'e gidecek yolun ilk merhalesi olarak gerçekleştirmeye çalıştığı "Bağımsız Kıbrıs", Türkiye'nin benimseyeceği ve savunacağı bağımsız Kıbrıs tezi değildir. Çünkü Makarios'un amacı adı geçen andlaşmaların hükümsüz olduğunu kabul ettirmek, böylece Türkiye'nin müdahale hakkını ortadan kaldırmak, Türk askeri birliğinin adadan geri alınmasını sağlamak, sonra da kendi işine geldiği zaman bağımsız devlet olarak bir plebisit'le Adanın Yunanistan'a ilhakını gerçekleştirmektir. Kabul etmek gerekir ki bugün dünyada ve Birleşmiş Milletlerde Makarios'un isteklerine müsait bir ortam vardır. Türkiye, Kıbrıs'ın bağımsızlığını savunmakta esasen çok zaman kaybetmiş bulunmaktadır; daha da gecikmeden derhal yukarıda belirttiğimiz şartlara cevap veren bir bağımsız Kıbrıs devleti tayini açık ve seçik şekilde ortaya koyup bunu azimle, kuvvetle savunmalı. Kıbrıs'ın bağımsızlığını savunma konusu Makarios'un elinden alınmalıdır.

Türkiye'nin Bugün Yapması Gerekenler Şunlardır:

1. Hareket noktası olarak, Londra ve Zürich andlaşmalarının hukuken yürürlükte olduğu hususunda karar ve bunu bütün ilgililere ve üçüncü taraf devletlere kabul ettirmektir. Andlaşmaların tek taraflı olarak ortadan kaldırılamayacağı bir devletler hukuku kuralıdır. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı da bu andlaşmaları hükümsüz ilan etmek veya hükümsüzmüş gibi karar almak yetkisine sahip değildir. Kaldı ki bu andlaşmalar Birleşmiş Milletler nezdinde resmen tescil edilmiş bulunmaktadır.

2. Andlaşmalar, büyük bir kısmıyla fiilen uygulanır olmaktan çıkmış, bu andlaşmaların doğurduğu iki cemaat esasına dayanan devlet düzeni çökmüş olduğundan, durumun yeniden gözden geçirilmesi ve müştereken yeni bir anlaşmaya varılması için ilgili taraflar müzakere masasına çağırılmalıdır. İlgili taraflar, Kıbrıslı Türk ve Rum Cemaatleriyle Türkiye ve Yunanistandır; bir de Birleşmiş Milletler temsilcisi müzakerelere katılabilir. İngiliz üsleri meselesi daha sonra, yukarıda sözünü ettiğimiz taraflar bir anlaşmaya vardıktan sonra İngilizlerle ele alınabilir.

Burada sırası gelmişken şuna da işaret edelim ki Kıbrıs Rum Hükümeti, Bağımsız

Kıbrıs devletini temsil etmek yetkisini kaybetmiştir, çünkü bu devlete vücut veren andlaşmaları tek taraflı olarak reddetmiştir; bu andlaşmalar ve Kıbrıs Anayasası'na dayanan iki cemaat esası üzerinden meydana getirilmiş Kıbrıs devlet mekanizması ortadan kalkmıştır. Makarios hükümeti olsa olsa, ancak Rum cemaatini temsilen müzakerelere katılabilir. Bağımsız Kıbrıs devletini değil.

3. İlgili taraflar arasındaki müzakereler sonuçlanıp bir anlaşmaya varılıncaya kadar adı geçen anlaşmalar hukuken yürürlükte olacağından, Türk Askeri Birliği Kıbrıs'ta kalmalı ve bu sırada Türk Askeri Birliğine veya Türk cemaatine yapılacak saldırıların Türkiye'nin askeri müdahalesine yol açacağı ve böyle bir saldırının Yunanistan ile bir savaş sebebi sayılacağı peşinen ve kesinlikle ilân edilmelidir; bu kararımızı gerektiğinde uygulayabilmek için de bütün askeri tedbirler alınmalı, hazırlıklar tamamlanmalıdır.

4. Savunulacak Türk tezi milletlerarası garanti altında bağımsız, tarafsız, üs ve silah ve askerlerden arınmış federatif bir Kıbrıs devleti olmalıdır.

Böyle bir çözüm şeklinde Kıbrıs, herhangi bir yabancı devletin elinde Türkiye'nin ve bütün Doğu Akdeniz bölgesinin güvenliği ve barışını, dolayısıyla dünya barışını tehdit eden bir araç olmaktan çıkacaktır.

Türkiye'nin güvenliği ile birlikte Türk cemaatinin de güvenliği sağlanacak, Türk cemaati federatif düzende kendi hak ve çıkarlarını gözetmek, kendi işini yönetmek imkânına kavuşacaktır.

Yeni Bir Küba mı?

Böyle bir çözüm şekli, yazımızın başında belirttiğimiz her iki kıstasa da uygundur. Hem Türkiye ve Kıbrıs Türk cemaatinin güvenliğinin ve Kıbrıslı Türklerin hak ve çıkarlarının sağlanması şartına uygundur, hem de milletlerarası politik alanında savunulabilir, kabul ettirilebilir makul, gerçekçi ve geçerli bir tezdir. Birleşmiş Milletlerde alınan kararları sayılarının çokluğu ile etkileyen Üçüncü Dünya Devletleri bu tezi destekler. Sosyalist Blok devletleri de keza. Batılı devletlerden çoğunun da böyle bir teze karşı geçerli bir itirazı olamaz. Hattâ milletlerarası garanti altında tarafsızlaştırılmış ve silâhsızlaştırılmış bağımsız Kıbrıs tezine karşı Amerika ve İngiltere de açıktan açığa cephe alamazlar, hukukî itirazlarda bulunamazlar, zor durumda kalırlar; çünkü bunların el altından ileri sürdükleri "Adada solcular güçlü durumda olduklarından, bağımsız Kıbrıs Sovyetler Birliğinin nüfuzu altına giriyor. Kıbrıs, Akdenizin Küba'sı olur" iddiası da tüm çöker. Hele bu devletlerin halkoyu, bu nitelikte bir bağımsız Kıbrıs tezini haydi haydi benimser.

Sadece ABD ile Olmaz

Ne var ki bu işleri başarabilmek için, Türk Hükümetinin Kıbrıs meselesini NATO'nun ve Amerika'nın etki alanı dışına çıkarması, bütün dünya kamuoyu önünde ve Birleşmiş Milletlerde görüşünü, isteklerini ve Kıbrıs meselesine çözüm şeklini açık ve kesin anlatması, taraftar kazanması, ve bu yoldan yukarıda saydığımız ilgili tarafları müzakere masasına oturtmayı sağlaması, öbür yandan da bu arada Makarios ile Yunanistan'ın oyun etmeye kalktıkları takdirde haklarını silâhla savunmaya tam hazırlıklı bulunması gereklidir.

Hükümetin hâlâ Amerika'ya bel bağlamaya devam ettiği, "Dört prensibim var, bunlara göre 17 çözüm şekli mümkündür" sözde gerekçesiyle açık ve kesin bir tez ortaya atmaktan çekindiği, vaktiyle Acheson Plânı müzakerelerinde ve geçen yıl Yunanistan ile yapılan ikili görüşmeler sonrasında olduğu gibi zevahiri kurtarmaktan öteye geçmeyen, aslında şartlı, çok küçük tavizli Enosis demek olan çözüm şekillerine meyil göstermekten kurtulamadığı müddetçe, Kıbrıs sorunu Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin güvenlik, çıkar ve hakları açısından en olumlu çözüme kavuşturulamayacaktır.

Türkiye'ye Türk halkoyu önünde zevahiri kurtarabilmesi için bir takım tavizler verilecek, ama davayı aslında Makarios, dolayısıyla Yunanistan kazanacaktır. Böylece de Amerika'nın isteği yerine gelmiş olacaktır.

Milliyet, 8 Aralık 1967

Devrim Stratejisi Ne Olmalıdır?

İstanbul Yüksek Teknik Okulu Talebe Birliği tarafından düzenlenen "Türk Devriminin Stratejisi" konulu açıkoturumda yapılan konuşmanın Ant dergisinde çıkan özeti. [Açıkoturumun diğer konuşmacıları İlhan Selçuk, Mihri Belli ve Hayrettin Uysal'dı.]

Devrim Hareketi Sosyalist Bir Hareket Olacaktır.

Türk devriminin stratejisi ne olmalıdır, derken, daha önce cevap verilmesi gereken bir soru vardır: Türk devrim hareketi; bir burjuva devrim hareketi mi olacaktır, yoksa bir sosyalist devrim hareketi mi olacaktır? Bu soru çok önemlidir. Çünkü demokrasi adına, mîllî güçlerin işbirliği adına, antiemperyalist, anti-faşist, demokratik kuvvetlerin işbirliği adına ortaya sürülen bir kısmı demagojik, bir kısmı ya kasdî ya da bilgisizlikten ileri gelen, zihinleri karıştırıcı görüşler, aslında bu sorunun cevabına bağlıdır.

Bizim cevabımız: Türk devrim hareketi, şüphesiz, sosyalist devrim hareketi olacaktır... "Olmalıdır" demiyorum, "Olacaktır" diyorum. İnsan iradesi toplumların gelişmesine bir düzen verebilir ama bu müdahale toplumun gelişme kanunlarına uygun düşerse, toplumun tarihsel gelişme doğrultusunda olursa başarılı olur; yoksa, tam tersi neticeler verir. Onun için soruya cevap "olmalıdır" diye değil, "olacaktır" diye verilmelidir.

Biz bu cevabı verirken, "anti-emperyalist savaş ile sosyalizm savaşı bir arada yürütülür. Bu ikisi aynı hareketin iki cephesidir" derken, muarızlarımız şöyle bir görüş ortaya atıyorlar: "Sosyalizm ancak merhalelerden geçerek gerçekleştirilebilir. Onun için evvela anti-emperyalist bağımsızlık mücadelesi, sonra sosyalizm mücadelesi verilmelidir..." Oysa, sosyalizmin, sosyalist düzenin Türk toplumunda merhalelerden geçerek gerçekleşeceğini ilk önce açık ve ayrıntılı bir program halinde ortaya koymuş olan, Türkiye İşçi Partisi'dir. Programımız ortadadır. TİP, yani onun temsil ettiği emekçi sınıflar iktidara geldiği zaman uygulanacak sistem dahi, topyekûn bin sosyalist sistem değildir. O halde "Türk devrimi sosyalist devrim hareketi olacaktır" derken, şunu kastediyoruz: Devrim hareketinin ve bağımsızlık hareketinin nihai hedefi politik iktidardır. Politik iktidarı hedef almayan hiçbir hareket başarıya ulaşamaz. Binaenaleyh, Türk devrim hareketi bir burjuva devrim hareketi mi olacaktır; yoksa bir sosyalist devrim hareketi mi olacaktır, derken, şu soruyu da cevaplandırmak gerekiyor: Hedef burjuvayı mı; yoksa emekçi sınıfları mı iktidara getirmektir? Hedef, emekçi sınıflan iktidara getirmektir. Şu halde, anti-emperyalist hareket, bir sosyalist hareket olacaktır. Ancak, bunu söylerken Türkiye'yi bugünden yarına topyekûn sosyalist düzene geçirmeyi kasdetmiyoruz. Aradaki merhalelerin arka arkaya, hep aynı rotada, sosyalizme giden rotada olabilmesi için iktidara emekçi sınıfların- gelmesi lâzımdır. Ancak emekçi sınıfların iktidarı memleketin kalkınmasını

sosyalizme giden bir rota üzerine oturtabilir ve sosyalizme gidecek merhalelerden memleket geçirebilir.

Anti-emperyalist Güçlerin İşbirliği Nasıl Sağlanabilir?

Millî güçlerin işbirliği, demokratik güçlenin işbirliği, anti-emperyalist güçlerin işbirliği denildiği zaman, bu, zorunlu olarak bir İşçi Partisi'nin varlığını tazammun eder. Bütün dünyada, nerede cephe birliği, işbirliği hareketi varsa, bu teşebbüsler daima işçi sınıfı partilerinden gelmiştir. Türkiye'de de böyle olmuştur. TİP'ten başka hiçbir parti Amerikan emperyalizmine karşı mücadele şiarı ortaya atmamıştır. Onlar, aksine "TİP aşırı uçtadır" gibi sözlerle kendilerini bizden uzaklaştırmak, TİP'i anayasa dışı parti olarak gösterip kapatmak çabası içindedirler, işbirliği politikası, her şeyden evvel bir İşçi Partisinin varlığını tazammum eder" Bütün antiemperyalist güçler ile işbirliği yapacağız, ama hiçbir parti ile ilgimiz olmayacaktır. Bu, partiler üstü bir hareket olacaktır" demek, hem de sosyalist olduğunu iddia ederek bunu söylemek, partiler üstü ve partiler dışı sendikacılık iddiası kadar saçma bir iddiadır. Mitinglerle, yürüyüşlerle, bildirilerle ne milli bağımsızlık elde edilebilir, ne gerekli köklü dönüşümler yapılabilir.

İşbirliği somut hedefler etrafında olur. Bu da, TİP tarafından ortaya atılmış ve yürütülmeğe başlanmıştır. 141 ve 142. maddelerin anayasaya aykırılığını, ikili anlaşmaları, NATO'dan çıkmak gibi meseleleri TİP ortaya koymuştur.

"İşçi sınıfı küçüktür, partisi küçüktür, onun için ara sınıflar öncülük etsin" diyenler, sosyalizme ihanet içindedirler. Bir sosyalist, kişi olarak, örgüt olarak, emekçilerin iktidarı için mücadelede en önde, en tehlikeli noktada, en cesaretli şekilde çalışmak mecburiyetindedir.

Anti-emperyalist ve bağımsızlıktan yana mücadele ile sosyalist mücadelenin birlikte yürüyeceğini söylerken biliyoruz ki dış politika ile iç politika bir birine bağlıdır. Bağımsız bir dış politikayı belirli bir iç politika ile gerçekleştirebilirsiniz. Emperyalist kuvvetlerle işbirliği yapan, yabancı sermaye ile ortaklık kuran, yabancı kredileri kendisi alıp Türk emekçi halkını 2000 yılına kadar borçlandıran egemen sınıflar ve onların partileri NATO'dan çıkmaktan, Amerika'dan bağımsız bir dış politika yürütmekten yana olabilirler mi? Ancak, emekçi sınıflar iktidara geçtiği takdirde ekonomik ve siyasi alanda bir bağımsızlık gerçekleştirilebilir, köklü dönüşümler yapılabilir.

Bu bakımdan, Türk devrim hareketi, şüphesiz sosyalist devrim hareketi olacaktır.

Ant, Sayı 55, Ocak 1968

Devrim Stratejisi Üzerine Açık Oturum

Türkiye gibi geri kalmış bir ülkede toplumu daha ileriye götürecek bir "devrimin gerekliliği konusunda hemen hemen tüm ilerici güçler görüş birliği halindedir. Ancak "devrim" kelimesiyle neyin kastedildiği, bunun nasıl bir devrim olacağı, devrimi gerçekleştirmek için ne gibi bir strateji uygulanacağı ve bu stratejiye göre devrimi gerçekleştirecek olan kuvvetlerin nelerden ibaret olduğu konularında çeşitli görüşler mevcuttur.

Zaman zaman basında ve özel toplantılarda tartışılan bu konuları bir açıklığa kavuşturmak üzere İstanbul Yüksek Teknik Okulu Talebe Birliği tarafından önceki hafta İstanbul TÖS Salonu'nda bir seminer düzenlemiş ve seminerin sonunda da bütün konuşmacıların karşı karşıya gelmesini sağlamak amacıyla bir açık oturum yapılmıştır.

Organizasyonun bozukluğuna ve toplantı tarihinin son anda tesbit edilmesine rağmen TÖS salonunu hıncahınç dolduran bir dinleyici kitlesinin izlediği açık oturumda konuşmacılardan üçü, TİP Merkez Yürütme Kurulu Üyesi ve Urfa Milletvekili Behice Boran, Yazar İlhan Selçuk ve Mihri Belli, ayrı ayrı görüşlerin temsilcileri olarak karsı karşıya gelmiş, Raif Ertem'in yönettiği açık oturumda konuşmacılara üç turda sadece onar dakika konuşma hakkı tanınmış ve birinci turda ilk olarak İlhan Selçuk konuşmuştur.

Selçuk konuşmasına "Devrimciler ve devrimci partiler iktidara devrimle gelirler" diye başladıktan sonra devrimin ne olduğunu şöyle açıklamıştır.

"Çağımızda devrim kavramından anlaşılan şey sosyalist devrimdir. Devrimde muhakkak surette toplum kanunlarını bilerek toplumu etkileme, ona müdahale etme kavramı vardır. Devrim, içinde yaşadığımız hukuk düzenine karşıdır. Anayasa çerçevesinde devrimi gerçekleştirmeğe gayret edersek devrimci değil reformcu oluruz. İster devrimci, ister reformcu olalım, sosyalist devrimi yapacak olan emekçilerdir. Sosyalizm proletaryanın ürünüdür. Bu, bilimsel gerçektir. Devrim stratejisi bu gerçeği kabul ettikten sonra gelir. Sosyalist devrimin kaynağı işçidir. Onun karşısında burjuvazi vardır. Ancak bir devrimci, devrim stratejisini tesbit ederken kendisiyle beraber olan ve karşısında bulunan güçleri tesbit etmek zorundadır. Bunun için toplum sınıflarını tahlil etmek gerekir. Ayrıca millet gerçeği değerlendirilmelidir. Çünkü bizler bir milletin üyeleriyiz, iç sömürüye karşı savaş, sosyalizm savaşıdır ve emekçiler tarafından verilecektir. Dış sömürüye karşı savaş ise emperyalizme karşı savaştır, Emperyalizme karşı savaşa başka güçler de katılabilir. Bu güçleri hesaba katıp değerini vermek zorundayız.

Devrim stratejisi şu ilkelere bağlı olmalıdır:

1. Türkiye'de devrimci bağımsız olacaktır. Dış merkezlere bağlı bir sosyalist akımın Türkiye'de şansı yoktur.
2. Milliyetçi olacaktır. Yani devletin bağımsızlığını sonuna kadar savunacaktır.

3. Yapıcı sosyalizm olacaktır.

Türkiye'nin büyük çoğunluğunu köylülükten işçiliğe geçirmek için sanayi kurulması şarttır. Ancak sosyalist düzene de aşamalı alarak varılabilir. Bugünkü aşamada devrimci mücadelenin tarafları şu soruya göre tesbit edilmelidir: "Kompradordan yana mısın? Yoksa bu memleketin milliyetçi, emekçi, işçi, köylü sınıflarından yana mısın?"

Mücadele Bu İki Taraf Arasında Olacaktır.

Ve devrimciler, istesek de, istemesek de, devrimle iktidara geleceklerdir. Çünkü ne kadar Anayasaya bağlı olursak olalım, devrimcilerin iktidara seçimle gelmesi söz konusu olunca, karşı taraf, tıpkı Vietnam'da, Yunanistan'da olduğu gibi hareket geçmekte, bunun, üzerine devrim sorunlu hale gelmektedir. Unutmayalım ki, kompradorlar ve Amerika Türkiye'nin içindedirler ve planlarını şimdiden hazırlamakladırlar."

Daha sonra konuşan Mihri Belli, ana ülkelerde bütün sosyalistler arasında bir görüş birliği sağlanabilmesi için 141 ve 142. maddelerden mahkûm olanların da sosyalist örgüte girmelerinin zorunlu ve her şeyden evvel bunun sağlanması gerektiğini belirterek "Bugün Nâzım Hikmet aramızda olsaydı, bir sosyalist örgüte giremezdi. Sosyalizm için mücadele, bu aşamada her şeyden önce, özgürlük için mücadeledir" demiş ve devrim stratejisi konusunda görüşlerini şöyle açıklamıştır:

Strateji, belirli bir devrim aşamasında hangi güçleri hedef alacağımızı, hangi güçlere darbeyi indireceğimizi, devrimi yapacak olan güçlerin hangileri olduğunu ve devrimin yedek kuvvetlerinin hangileri olduğunu saptamak ve stratejik hedefe, yani o aşamada gerçekleşmesi gereken hedefe varmak için eylem planı teshil edip o planın uygulanması için mücadele etmektir. Bir ülke bağımsız değilse ve feodal kalıntılar varsa, strateji, bağımsızlığı sağlamak, kalıntıları silmek, sosyalist bilinci emekçi kitlelere aşılamaktır. Bu aşama, demokratik devrin aşamasıdır. Ben İlhan Selçuk ile hemfikir değilim. Çağımızda iki türlü devrim vardır: Milli demokratik devrim ve sosyalist devrim... Millî demokratik devrimin görevi, millî bağımsızlığın sağlanması, feodal kalıntıların silinmesi ve ülkenin bütün vatandaşlarının eşit haklara sahip özgür insanlar haline gelmesidir. Sosyalist devrimin görevi ise özel mülkiyet ve üretimin kolektif biçimi arasındaki çelişkiye son vermek, sosyalizmi kurmak ve bütün insanların maddi ve manevi gelişme olanaklarını yaratmaktır.

Türk Devriminin Stratejisi Nedir?

Önümüzdeki devrimci görev, milli demokratik devrimi gerçekleştirmektir. Ama bu, bir sosyalistin sosyalizmden vazgeçmesi anlamına gelmez. Her sosyalist örgütün bir asgari ve bir de azami programı vardır. Azami program sosyalizmdir. Asgari program ise, önümüzdeki görev ne ise odur. Biz demokratik devrimden yanayız. Çünkü demokratik devrimi başardığımız gün sosyalist devrimin eşiğine varmış olacağız, Amerika'yı kovduğumuz gün, toprak reformu ile köylüyü özgür vatandaş durumuna getirdiğimiz gün, kompradorun eylem alanlarını millileştirdiğimiz gün, sosyalist devrimin eşiğine gelmiş olacağız. Ve o zaman şiar, özel mülkiyetin kaldırılması, sosyalizmin kurulması şiarı olacaktır. Ama bu şiarı bugünden istedin mi, kendini

tecrit edersin, düşmanın ekmeğine yağ sürersin. Demokratik devrimden yana olan güçleri, kendinden uzaklaştırırsın, devrim gemisini karaya oturtursun...

Mihri Belli bundan sonra öteki sosyalist ülkelerdeki demokratik devrim hareketlerinden örnekler vererek askeri esaslara göre hazırlamış olduğu devrim stratejisi planını açıklamıştır.

Hedef: Türkiye'yi emperyalizmin sömürü alanı durumundan kurtarmak için emperyalizm ile vesayet ilişkilerine son vermek, emperyalizm ile milli bağımsızlık ile bağdaşmayan iktisadi, askeri v.b. bağları koparmak, emperyalizmin işbirlikçisi durumunda sermaye çevrelerinin sömürü alanlarını millileştirmek, bunlarla ittifak durumunda olan feodal kalıntıları köklü dönüşümlerle saf dışı etmek ve işbirlikçi asalak sınıfları sömürü alanından yoksun ederek ekonominin ve toplumsal hayatımız üzerindeki baskılarına son vermek; tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye'yi gerçekleştirmek.

Devrimin Temel Kuvvetleri: Şehir ve köy proletaryasını, şehirlerin ve köylerin yarı proleter unsurları, şehir ve köy küçük burjuvazisi, asker-aydın zümre (küçük burjuva bürokrasisi).

Devrimin Yedek Kuvvetleri: Burjuvazinin milli nitelik taşıyan kolu, (bu sınıf, karşı devrimin kucağına itilmeyerek hiç değilse tarafsızlaştırmalıdır).

Karşıya Alınacak ve Tecrit Edilecek Kuvvetler: Bilinçsiz emekçi yığınlarını hâlâ etkileyebilen emperyalizmin dayanağı, işbirlikçi sermaye ve onunla ittifak durumunda alan feodal kalıntılar (ağalık düzeni, taşra mütegallibesi).

Kuvvetlerin Düzenlenme Planı: Şehir ve köy proletaryasının, yarı proleter unsurların, şehir ve köy küçük burjuvazisinin asker sivil aydın zümrenin (küçük burjuva bürokrasisi) ittifakını temsil eden, bütün devrimci güçlerin kendi öz örgütleriyle katılacakları Devrimci Güç Birliği.

Birinci turun son konuşmasını yapan Behice Boran strateji üzerine görüşlerini daha önce açıkladığını belirterek (geçen sayımızda yayınlanmıştır), on dakikalık konuşmasında sadece İlhan Selçuk'un görüşlerine cevap vereceğini söylemiş ve devrim anlayışı üzerindeki görüş farklarını şu şekilde ortaya koymuştur:

İlhan Selçuk'un devrim hareketini, bir ihtilâl hareketi, silahlı direnme, mücadele hareketi olarak kabul ettiği anlaşılıyor. Sosyalist teoride devrim mutlaka ihtilal veya sair şekillerde silahlı mücadele değildir. Devrimin son yıllarda pasifik ve non-pasifik şekilleri tartışılmaktadır. Yani silahlı olan ve olmayan şekilleri. Devrimin silahlı yoldan gerçekleştirilebileceğini savunan Regis Debray bile, devrimin çok uzun süreli bir hareket olduğunu ve bu harekete seçimlerle parlamentoya girmenin de dahil bulunduğunu söylüyor ve son konuşmasında, "Devrimci Stratejinin Problemleri"nde şöyle diyor:

"Bir burjuva demokrasisinde bir burjuva aracı olan seçimlerin kullanılması ayrı bir konudur; bir burjuva aracı olan seçimlerin burjuvaca kullanılışı ayrı bir konudur..."

Bu, şu demektir: Çok partili burjuva demokrasisinde bir işçi sınıfı burjuva aracı olan seçimleri kullanır, ama dikkat etmesi gereken nokta, bunları burjuva tarzında kullanmamaktır. Nitekim biz TİP olarak bütün, açıklamalarımızda belirtmişizdir ki biz seçimlerle iktidara gelebilmeyi muhtemel ve mümkün görüyoruz. O yolda

çalışıyoruz. Ama seçimlerle iktidara gelmek demek, oy avcılığıyla iktidara gelmek demek değildir. Biz halkın bilinçlenmesini, örgütlenmesini kendi sınıfının bilincine varmasını ve emekçi kitleleri olarak Anayasanın kendisine tanımış olduğu haklara sahip çıkmasını istiyoruz ve diyoruz ki, Devlete sahip çıkmadan önce kendi partine sahip çık, kendi partinde örgütlen, kendi partinin yönetimine ağırlığını koy... İşte, biz böyle bir seçim düşünüyoruz. Seçimleri burjuvaca değil, sosyalistçe kullanmayı düşünüyoruz. Parlamentoda çoğunluğu aldıktan sonra da bize oy verenleri kendi haline bırakmayacağız. Emekçi kitleleri, işçi sınıfı başta almak üzere, örgütlü, aktif bir kuvvet halinde tutacağız...

Ancak bilimle ihtimaller üzerine konuşulur, bugünkü şartlar değişebilir. Karşı güçler, emekçilerin iktidara gelmesine müsaade etmeyebilirler. Gelecek üzerine hesap yaparken, egemen sınıfların gücünü hesaba katarken sosyalistleri ve emekçi sınıfları hesap dışında bırakarak ihtimaller yürütmek yanlıştır. Biz o zamana kadar emekçi sınıflarını bilinçlendirmeğe ve örgütlemeğe, Türkiye'nin politikasında ağırlığı olan bir güç haline getirmeğe muvaffak olursak, o zaman egemen sınıflar bu isteklerini gerçekleştiremiyebilirler. Bu bize bağlıdır. Engellerlerse ne olur? O zaman ya karşı devrim galip [gelir], bir terör rejimi kurar, ya da bilinçlenmiş ve örgütlenmiş kitleler, haklarını direnmek suretiyle korumak bilincine gelebilir. O zaman mücadelenin şekli değişir. Anayasamız, direnmeyi hukuki bir hak haline getirmiş belki de dünyadaki tek anayasadır. Hukukun muhafazakâr bir düzen olduğu kaidedir. Ama her genel kaidenin istisnaları vardır. Türkiye'nin gelişmesi öyle bir noktaya gelmiştir ki, anayasa düzeni, toplumun fiilî düzeninin gerisinde değildir, ilerisindedir. Bu anayasa, sosyalizme açık bir anayasadır. Anayasanın getirdiği düzen, sosyalist bir düzen değildir. Anayasa, sosyalizme gidecek bir rota üzerinde gelişmeğe açık bir anayasadır. Diğer noktalarda ise Selçuk ile mutabıkım..."

Boran'ın büyük tezahüratla karşılanan bu konuşmasından sonra ikinci turda söz ilk olarak Mihri Belli'ye verilmiştir. Belli, bu konuşmasında sınıfların tahlilini yapmış, proletaryanın, sonuna kadar devrimci olduğunu, bugün belli şekilde şartlandırılmış olsa bile bu durumun çok yakında sona ereceğini ve emekçilerin kendi davalarına sahip çıkarak siyaset alanına girebileceklerini belirtmiş, devrimin öteki temel kuvvetlerini söyle değerlendirmiştir:

Küçük Burjuvazi: Bunların ipleri kompradorun elindedir. Sömürülmektedirler. Bunların çıkarları devrimden yana olmaktır. Yeter ki, bunun bilincine varmış olsunlar.

500 bin Asker-Sivil Aydın Zümre: Tarihte birçok hareketler onun önderliğinde olmuştur. Bağımsız bir güçtür. Milli demokratik devrimin aşamalarında egemen olabilmektedir. Cezayir'de, Küba'da olduğu gibi... Bu güç çok kaypaklıklar göstermiştir, fakat bir niteliği vardır: Milli Kurtuluş Savaşı denemesinden geçmiştir. Milliyetçidir. Milliyetçi olabilmek de, bu aşamada devrimci bir potansiyeli temsil eder. Onun için bu zümreyi devrimci güçler listesine katıyoruz..

İkinci konuşmasında Mihri Belli'ye cevap veren Behice Boran, bazı otoritelerden cümleler alınarak tartışmada kullanılmasının Orta Çağ'a özgü skolastik bir usûl olduğunu, oysaki bilimsel sosyalizmin metodunun, inceleme, değerlendirme, sonuçlar çıkartma metodu olduğunu, bir şeyin her hangi bir otorite tarafından söylendiği için

değil, ancak gerçeklere uygun olduğu takdirde doğru sayılabileceğini belirttikten sonra, TİP'e mal edilen "parti dışında olanlar sosyalist değildir" iddiasının üzerinde durmuş ve şöyle demiştir:

"Bizim böyle bir iddiada bulunduğumuz doğru değildir. Evet, "diğer sistemler gerçeği inceleyip yansıtmakla yetinmişlerdir; sosyalist sistem ise gerçeği değiştirme metodudur, dedim. Ve bundan dolayıdır ki, bir sosyalist örgüt, bir sosyalist kişi, mutlak surette eylemde bulunan, uygulayan kişidir. Sosyalist literatürde bu genel kaidenin aksine hüküm yoktur. Ancak öyle kanunlar var ki, meselâ memurları, bu mahkûmiyetleri olanları eyleme katılmaktan menediyor. Bundan dolayı onları suçlayamayız. Ama parti üyesi olamamak demek, sosyalist eyleme katılmamak demek değildir. Bizim öyle ilçelerimiz var ki, aslında öğretmenlerin yardımı ile kurulmuştur. Üye olmasalar da, bu arkadaşlar eylemin içindedirler. Özel durumları dolayısıyla partiye giremeyen gerçek sosyalistler, partinin dışında da eyleme yardımcı olabilirler. Partiye üye olmayan sosyalistlerin katiyen yapmayacakları yegâne şey, emekçilerin tek örgütü olan partiyi bölmek, parçalamak, gelişmesini engellemektir."

"İşçi sınıfının öncülüğüne kim karşı çıkıyor" diyorlar. Belki sözle karşı çıkılmıyor. Ama "CHP öyle bir parti haline gelebilir ki en devrimci sosyalistten, bağımsızlıktan yana, mukaddesatçıya kadar hepsini içinde toplayabilir", "bu hareket politik partilerin dışında ve üstündedir", dediğiniz zaman, bu sözler işçi sınıfının öncülüğüne kim karşı çıkıyor? sorusuna taban tabana zıttır.

Sivil-asker aydın zümrenin bağımsız bir güç olduğunu söylediler. Sosyalist teoride böyle değildir. Bağımsız olamaz. Bu zümre, daima toplumdaki temel sınıflardan birine dayanarak, onun sözcüsü olarak hareket eder ve böyle hareket etmiştir."

İkinci turun son konuşmasını yapan İlhan Selçuk, Behice Boran'a cevap vererek, Lâtin Amerika'da sosyalist devrimin gerilla savaşı ile gerçekleştirildiğini, gerillacının parti dışında kaldığını, hatta Castro ile partinin arasının soğuk olduğunu, devrimin parti dışında da gerçekleştirilebileceğini söylemiş, AP iktidarının görülmemiş bir şeklide komprador kapitalizmini geliştirdiğini belirterek bunun karşısında TİP, devrimci güçler ve sırasında CHP'nin de bulunduğunu ileri sürmüştür. Selçuk'un CHP'yi zikretmesi, salondaki dinleyicilerin büyük kısmı tarafından protesto edilmiş, bunun üzerine konuşmacı "Siz her noktada CHP ile ayniyet mi arıyorsunuz? "diye sormuştur. Selçuk, sözlerine [şöyle] son vermiştir: "Bilimde kehanet yoktur. Devrimci hareket devrimle gerçekleşir. Hazır olun. Çünkü karşı taraf ancak devrimle gidecektir. İşte Yunanistan... Komprador kapitalizmine karşı ne kadar bilinçlendirilirse, millet, sosyalizme giden yolda o kadar yekvücut olacaktır..."

Üçüncü turda söz ilk olanak Behice Boran'a verilmiştir. On dakikalık zamanda diğer konuşmacıların görüşlerini tamamen cevaplandırmasının mümkün olamayacağını belirten Boran, sadece Mihri Belli'nin "Millî demokratik devrim" görüşü üzerinde durarak şunları söylemiştir:

Demokratik devrim safhasında kapitalist ilişkilerin dışına çıkmayacağız, diyor kitap... Marx, toplumların bir belirli safhadan, kapitalist safhadan geçmesi zorunludur, diyor. Halbuki biz diyoruz ki, az gelişmiş ülkeler için ve Türkiye dahil batı modeli bir kapitalist gelişmeden geçmek zorunlu değildir. Az gelişmiş ülkeler, sosyalizme giden bir rota üzerinde bir kalkınma ile batı modelindeki bir kapitalist safhayı

atlayarak sosyalizme varabilirler. Biz iktidara geldiğimiz zaman, kapitalist ilişkilerin dışına çıkan bir merhaleyi kabul edeceğiz. Az gelişmiş ülkeler için kapitalist yoldan kalkınma ve gelişme mümkün değildir. Toplumların yapısına göre strateji tayin edilir. Demokratik devrim safhasının öne sürüldüğü Çarlık Rusyası, az gelişmiş bir ülke değildi. Kapitalist dünyanın bir parçası idi. Kapitalist güçlerin gelişmekte olduğu bir ülke idi. Biz kapitalist emperyalizminin sömürüsü altında az gelişmiş bir ülkeyiz. Milli devrim ve millî demokrasi kavramları ise, 1960'tan sonra yeni bağımsızlığa kavuşmuş Asya ve Afrika ülkeleri göz önünde tutularak ileri sürülmüştür. Bunlar sanayii az gelişmiş veya hiç gelişmemiş, işçi sınıfı ya hiç olmayan ya da çok az olan, işçi sınıfı partileri bulunmayan ülkelerdir. Buralarda millî demokrasi ve milli devrimin başarılabilmesi, ara sınıfların koalisyonu iktidarı olarak öngörülmüştür. Ama gerek demokratik devrim, gerekse milli devrim ve millî demokrasi merhaleleri ileri sürülürken, daima ve daima burjuvazinin tutarsızlığı, çelişkisi üzerinde durulmuş ve burjuvazinin yönetimindeki bir iktidar safhasında kapitalist gelişme bakımından dahi zaruri reformların yapılamayacağı gayet sarahatla belirtilmiştir. Türkiye ise az gelişmiş bir ülke olarak millî burjuva demokratik devrimini yapmıştır; Kurtuluş savaşı... Ama, az gelişmiş ülkelerde tutarsız ve çelişkiler içindeki bir burjuvazinin yapabildiği kadar yapabilmiştir. Ara sınıfların iktidarı, emekçilerin aktif bir güç olarak katılmadığı bur iktidar ne toprak reformu yapabilir, ne de burjuva demokrasisini batıdaki derecede gerçekleştirebilir. Çünkü batıdaki kadar gelişmiş, sanayileşmiş bir toplum değildir.

Emekçi sınıfların yetersiz olduğu yerlerde askerî darbeler yapılır ama, başta kalacaklarsa sınıflardan birine dayanmak zorundadırlar. Askeri darbeler şimdiye kadar toplum yapısını değiştiremedikleri için hep egemen sınıfların etkisinde kalmışlardır. Çünkü, sivil-asker aydın kadro, bağımsız bir güç değildir. Ama bu, onların emekçilerin dâvasına kazanılmaması demek değildir. Ancak bu, işçi sınıfının politik hareketinin, bu demokratik harekette, anayasanın eksiksiz, tastamam uygulanması hareketinde öncü kuvvet haline getirilmesiyle mümkün olabilir..."

Behice Boran diğer konuşmacıların bütün iddialarını cevaplandıramadan on dakikalık süre dolmuş, konuşma süresinin uzatılması veya sonradan bir daha konuşma hakkı verilmesi için dinleyicilerin yaptıkları sürekli tezahürata rağmen, oturumun yöneticisi Boran'a bir daha söz vermemiştir.

İlhan Selçuk, son konuşmasında devrimci stratejide Ordu'nun önemi üzerinde durarak özetle şöyle demiş.

Nerede ordu sosyalist akımın yanında ise orada sosyalizm gerçekleşiyor, nerede karşısında ise orada faşistler galip geliyor. Ordunun milliyetçi güçlerin safında yer alacağı konusunda tereddüde düşen sosyalist akım, başarıya ulaşamaz. Türkiye'de millî kurtuluş savaşı geleneğinde bir ordu var. Türk Ordusu'nun, Türkiye'deki sosyalist akımın anayasa çerçevesi içinde teminatı olacağına inanıyorum. Bütün mesele, devrim stratejisini tesbit ederken, Amerika'nın Türkiye'de üslendiği hesap edilmelidir.

Elbette sosyalizmi emekçiler kuracaklardır. Zaten bilimsel gerçek de budur. Ara sınıflar da emekçilerden yanadır. Niçin ara tabakaları suçluyoruz? (Burada Behice Boran "Ben ara sınıfları suçlamadım" diye müdahalede bulunmuştur.)

Mihri Belli ile bir anlaşmazlığımız var... Millî demokratik devrim ve sosyalist devrim diye ikiye ayırdı. Ben devrim denince, genel olarak sosyalist devrimi anlıyorum. Ana sosyalizme giden aşamalar içinde millî demokratik devrim de vardır. Türkiye milli demokratik devrim safhasındadır. Daha sosyalist devrimin içinde değiliz. Sosyalist devrim için Türk sosyalist partisi ile beraber bütün emekçilerin, aydınların, halkımızın, işçimizin bilinçlendirilmesi çağındayız.

Oturumun son konuşmasını yapan Mihrî Belli, sözü İşçi Partisine getirerek parti yöneticilerini eleştirmek gerektiğini söylemiş ve partinin daha iyi çalışması için şu öneride bulunmuştur:

"Her sosyalist örgüt kendi içinde bilimsel sosyalizmi öğretmek için, üyelerini teorik bakımdan yetiştirmek için çalışmakla görevlidir. Mutlaka ekonomi politiği öğreneceksiniz ve her hafta bir bölümü parti içinde tartışacaksınız. Köye gidebilmek, köylüyü bilinçli kadro olarak yetiştirebilmek için, teorik bakımdan yetişmiş olmak gerektir. Her ay bir devrimci roman okunacaktır. Ve kim yerinde sayıyor ve ilerleme göstermiyorsa, partiden çıkarılacaktır; istediği kadar mitinglerde alkışlansa da... Bu devrimci partinin görevidir..."

TİP'e yöneltilen eleştirilere Behice Boran cevap vermek istemişse de, oturum yöneticisi, son sözü Mihri Belli'de bırakmak suretiyle oturuma son vermiştir.

Ant, Sayı 56, Ocak 1968

Hedef İktidarı Almaktır...

İstanbul Yıldız Teknik Okulu Öğrenci Derneği, "Türk Devrimi'nin stratejisi ne olmalıdır?" konusu üzerinde, bir seri konferans ve bir açık oturum düzenlemiştir. Konferanslara, 6 Ocak 1968 Cumartesi günü, Türkiye öğretmenler Sendikası Salonu'nda, Türkiye İşçi Partisi Merkez Yürütme Kurulu Üyesi ve Urfa Milletvekili Behice Boran tarafından verilen konferansla başlanmış, daha sonraki günlerde de, sırasıyla Mihrî Belli, İlhan Selçuk, Hayrettin Uysal konuşmuşlardır.

13 Ocak 1968 Cumartesi günü yapılan açık oturuma ise, CHP'yi temsil etmesi gereken Hayrettin Uysal'ın dışındaki üç konuşmacı katılmışlardır.

Behice Boran, 6 Ocak tarihinde verdiği iki saatlik uzun konferansından sonra, saat 22.20'ye kadar, dinleyicilerin kendisine sordukları çeşitli soruları cevaplandırmıştır.

Reform, Devrim ve İhtilal

Boran, konuşmasına, reform "ıslahat", devrim "inkilâp" ve ihtilâl kelimelerinin anlamlarını belirtmekle başlamış, özetle şöyle demiştir:

Reform "ıslahat", mevcut düzeni muhafaza ederek, onda bir takım düzeltmeler yapmaktır. Bugünkü durumda bu, kap-kaççı kapitalist düzeni sürdürmek ve bu düzen için de, emekçi halk yararına bazı düzeltmeler yapmayı istemek anlamına gelir.

Devrim; sosyal yapının değişmesidir. Bu da, üretim ilişkileri sisteminde, dolayısıyla, mülkiyet ilişkilerinde ve politik iktidarın sınıf muhtevasında değişikliktir.

İhtilâl ise, devrimin, bir halk ayaklanması hareketi, silâhlı mücadele ile gerçekleştirilmesidir. Devrim, mutlaka silâhlı mücadeleyi gerektirmez. Demokratik mücadele ve seçimler yoluyla iktidarı almakla da gerçekleştirilebilir.

Strateji Ne Olacaktır?

Behice Boran, daha sonra, konferansın konusu olan, "Türk devriminin stratejisi ne olmalıdır?" sorusunu ele almış, "Soru; ne olmalıdır, diye değil, ne olacaktır? diye sorulmalıdır" demiştir.

Boran, şöyle devam etmiştir:

"Çünkü mesele, kendi aklımıza uygun gelen veya gönlümüzün olmasını dilediği şeyleri değil, Türkiye'nin objektif somut şartları, içinde bulunduğu tarihsel aşama ışığında, mümkün ve geçerli olanı tespit etmektir.

Türk devriminin stratejisi ne olacaktır sorusunu cevaplamadan önce, bir başka sorunun cevabını açık-seçik vermek gerekir. Türk devrimi bir burjuva devrimi mi olacaktır; yoksa bir sosyalist devrim mi? Bu soruların cevabını, iktidara gelince uygulanacak programın niteliğinden çok, iktidarın sınıf muhtevasına göre vermek gerekir. Bütün devrim hareketlerinin amacı, politik iktidarı ele geçirmektir. Türk

devrim hareketinin amacı, "ara sınıflar" denilen küçük burjuvazi de dahil olmak üzere, burjuvaziyi mi, yoksa işçi ve emekçi sınıflarını mı iktidara getirmeyi amaç bilecektir.? Bizim cevabımız; amacın, işçi ve emekçi sınıfları iktidara getirmek olduğudur. Ve bugün verilen mücadele de bunun içindir."

Türkiye'yi Sosyalizme Götürecek Rota

TİP Merkez Yürütme Kurulu üyesi, daha sonra, iktidara gelince uygulanacak programın, Türkiye'yi hemen sosyalist topluma dönüştürecek bir program olmayacağını, ancak TİP dışında bazı çevrelerde sözü edilen ve sosyalist literatürde "demokratik devrim" ya da "milli devrim" denilen aşama da olmayacağını belirtmiş, "Bu merhale, Türkiye'yi sosyalizme götürecek rotanın ilk menzili olacaktır" demiştir. Boran, bu sorunu açıklığa kavuşturmak amacıyla örnekler vermiş, bu arada toprak reformu konusu üzerinde de durmuştur. Boran, bu konuda şöyle demiştir:

"Toprak reformu, bir burjuva reformudur, sosyalizm değildir deniliyor. Öyledir. O kadar ki, sosyalist teoride, kapitalist ülkelerde kapitalizmin sınırsız gelişebilmesi için, toprağın millileştirilmesi, toprak rantının ortadan kalkması gerektiği belirtilir. Ama, hiç bir kapitalist ülke bunu yapmamıştır. Bizim burjuvazi de işte, 1946'da geçirilen "Köylüyü Topraklandırma Kanunu" ile yapıldığı kadarını yapmıştır. O zamandan bu yana bir hayli toprak dağıldı. Sorun çözüldü mü? Türkiye'yi sosyalizme götürecek bir rota üzerinde gerçek bir toprak reformunu, ancak işçi ve emekçi sınıfların iktidarı, onların partisi yapabilir. Bu burjuvazinin tasarladığı ya da yaptığı "toprak reformu"ndan apayrı niteliktedir. Biz, toprak reformundan, sadece topraksız köylüye toprak dağıtılmasını değil, tarım üretiminin yeniden organizasyonunu anlıyoruz, ikincisi, bu reformu, merkeziyetçi, tepeden inme usullerle değil, ilgili köylü kütlelerini köy kurulları şeklinde örgütleyip, "reform"un uygulanmasına onların katılması şeklinde programlaştırıyoruz."

Burjuva Devrimi ve Türkiye

Burjuva ve sosyalist "toprak reformu" anlayışı ve uygulaması arasında farkları belirttikten sonra, Boran "Tâ Tanzimat'tan beri, Türkiye'de burjuva devrimciliği denenmiştir" diyerek devam etmiş; Birinci Milli Kurtuluş Savaşı'nın ve Cumhuriyetten sonra yapılanların sınıfsal karakteri üzerinde durmuş, bugüne kadar görülen ekonomik ve politik oluşumları ana çizgileriyle özetlemiştir. Boran, şöyle demiştir:

"Türkiye, burjuvazinin öncülüğünde, bir demokratik devrim safhası geçirmiştir. Kapitalist yoldan kalkınmayı denemiştir. Sonunda yine emperyalizmin kucağına düşmüştür. Şimdi, ikinci bir millî kurtuluş mücadelesi içindedir."

Behice Boran, bu ikinci milli kurtuluş mücadelesi içinde, sosyal sınıf ve tabakaların yeri ve rolü konusunu ele almış, sivil-asker, "yönetici kadro"nun ve "aydın" tabakasının çelişkili durumunu tahlil etmiş, hangi objektif şartların bu tabakayı sosyalizme yönelttiğini açıklamış ve "millî burjuvazi" sorunu üzerinde durarak, "Yabancı sermayeye karşı çıkan, bağımsızlığı savunan bir burjuvazi henüz görülmüyor; karşı çıkarsa, elbet onu bu noktada destekleriz. Türkiye işçi Partisi, Türkiye Ortak Pazar'a giremez, sanayi mahvolur... diyerek, kendisine rağmen, esasen yerli sanayiciyi yabancı sermayeye karşı korur bir politika savunmaktadır." demiştir.

Boran şöyle devam etmiştir : "Bu konuda asıl üzerinde durulması, cevaplandırılması gereken iki soru var: Birincisi; yabancı sermayeye karşı, bağımsızlıktan yana çıkıyor, onunla işbirliği yapacağız diye, burjuvazi karşısında emekçi sınıfların hak ve çıkarlarını savunmaktan şimdilik vazgeçecek miyiz? Hayır...

İkincisi; işçi sınıfı güçsüz, emekçiler bilinçli değil diye, burjuvazinin, "ara sınıflar"ın öncülüğüne mi bırakacağız hareketi? Buna da cevabımız hayır...

"Millî demokratik güçlerin işbirliği" gerekçesiyle bizim tezlerimize karşı çıkanlar, açıkça belirtmemekle beraber, bu sorulara "evet" diyor gibidirler."

Hedef İktidarı Almaktır

Anti-emperyalist, anti-faşist demokratik, millî güçlerin işbirliği konusu üzerinde uzun süre konuşan Boran, "İşbirliği, dayanışma hareketi, bir politik örgüt etrafında oluşursa, yararlı ve olumlu sonuçlar verir. Çünkü hedef, iktidarı almaktır. Ne kadar miting, yürüyüş yapılırsa yapılsın, bildiriler, protestolar yayımlanırsa yayımlansın, iktidara yönelmiş politik, örgütlü bir hareket olmazsa, bir sonuç alınamaz. Hiç bir parti ile ilişiği olmayan bir işbirliği hareketi, tezi, partiler üstü ve partiler dışı sendikacılık görüşü kadar anlamsızdır, gülünçtür..." demiştir.

Bugün Türkiye'de fiilen de öncülüğün, işçi ve emekçi sınıfların partisinde, Türkiye İşçi Partisi olduğunu belirten Boran; Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. nci maddelerinin Anayasa'ya aykırı ve yürürlükten kaldırılması konusunda 1962'de yürütülen imza toplama hareketini, ikili anlaşmalar, Amerikan üsleri, NATO konularında mücadele ve kampanyayı örnek olarak vermiş, bütün bu sorunları TİP'in ortaya attığını ve bu konulardaki mücadeleyi TİP'in yürüttüğünü belirterek, "işbirliği hareketi, somut hedefler dışında gerçekleşmektedir..." demiştir. Boran, bu arada, Türkiye İşçi Partisi'nin, diğer muhalif partiler, hattâ iktidar partisi üzerindeki etkileri üzerinde de önemle durmuştur.

Türk Sosyalist Hareketinin Özellikleri

Behice Boran, konuşmasına, "Türk sosyalist hareketinin özellikleri" konusuna değinerek devam etmiş, "Türkiye'de sosyalist hareket, işçi ve emekçi sınıfların birleşik hareketi olarak gelişmektedir." diyerek, Türkiye gibi az gelişmiş bir toplumla, kapitalist toplumlarda, ekonomik sistem, sınıf düzeni ve ilişkileri arasındaki farkları anlatmıştır. Türkiye'nin az gelişmiş bir ülke olarak, emperyalizmin nüfuz ve sömürüsü altında oluşunun ve sosyal sınıfların birbirinden Batı'daki kadar kesin hatlarla farklılaşmamış olmasının, işçi ve emekçi sınıfların birbirine yaklaşmasını kolaylaştırdığını, esas kutuplaşma ve zıtlaşmanın, egemen sınıflarla (millî burjuvazi denilen yerli sanayiciler dahil) işçi ve emekçi sınıflar arasında olduğunu belirten Boran, Türkiye'de halen sınıf bilincinin, emekçi olan-emekçi olmayan ayrımının kaba çizgilerle oluştuğunu ifade etmiştir.

Anayasa Çerçevesi İçinde

Boran, şöyle devam etmiştir: "Türk sosyalist hareketi, Anayasa çerçevesi içinde gelişmektedir. Bunu söylemek "statükoculuk" değildir. Gerçi, genel olarak, hukuk düzenleri tutucudur; toplumun objektif şartlarının gelişmesi, hukuk düzeninin ile-

risinde gider. Ama, Türkiye'ye bugün Anayasa'nın getirdiği düzen, fiilen mevcut düzenin ilerisindedir ve Anayasa sosyalist gelişmeye açıktır. Anayasa'nın getirdiği düzen, sosyalist bir düzen değildir; ama sosyalizme varacak bir rota üzerinde gelişmeyi engellemez, bu yolu açık tutar. Bunun içindir ki, Türkiye İşçi Partisi, ta baştan beri, Anayasa'nın eksiksiz, tastamam uygulanmasını savunur."

Birbirine Bağlı Mücadeleler

"Millî bağımsızlık mücadelesi ile sosyalizm için mücadele, birbirine bağlıdır. Hattâ tek bir hareketin iki yanıdır. Dış politika ile iç politika birbirine bağlıdır. Yabancı sermaye ile ortaklık ve işbirliği eden, yabancı kredilerden faydalanan egemen sınıfların, ikili anlaşmaları, NATO Andlaşması'nı imzalamış ve Amerikan üslerinin kurulmasına izin vermiş partileri ve iktidarları, hiç bir zaman bağımsızlığımızı tam savunamazlar, gerçekleştiremezler. Bunu ancak işçi ve emekçi sınıfların partisi, iktidarı yapabilir."

Türk Sosyalist Hareketi Bağımsızdır

"Türk sosyalist hareketi bağımsızdır. Türk Devletinin bağımsızlığı kadar, hareketin bağımsızlığı konusunda da ayni derecede titizdir. Türkiye İşçi Partisi, daha önceki hareket ve örgütlerin tarihsel anlamda bir devamıdır; ama örgüt ve hareket olarak yepyeni bir niteliktedir. Sosyalizm, yüz yılı aşan bir sürede, biriken literatürü, teorisiyle ve uygulamalarda alınan tecrübeleriyle, insanlığın ortak kültür mirasıdır. Her memleketin sosyalistleri, bu arada Türk sosyalistleri, bu ortak mirastan faydalanarak kendi ülkelerinin şartlarına özgü, sosyalizme götürecek yolu bulmak zorundadırlar. Türkiye İşçi Partisi, bugün bunun da mücadelesini vermekte, Türk sosyalist hareketini gerçekçi ve geçerli yeni bir raya oturtmaktadır."

Türk Ordusu Egemen Sınıf Ordusu Değildir

Boran konferansını bitirdikten sonra, iki saat yirmi dakikalık bir süreyle, kendisine sorulan soruları cevaplandırmıştır. Çoğunun daha fazla açıklanması istenen noktalarla ilgili olduğu sorular arasında, bir dinleyici de, "Türk toplumunda ordunun yeri ve rolü" sorunu ile ilgili bir soru yöneltmiştir.

Boran, Türk ordusunun, bir "egemen sınıf" ordusu olmadığını, ordu kadrolarının, üst sınıflardan çok, halk tabakalarından geldiğini belirttikten sonra, "Ama, Türk Ordusu'nun bir başka niteliği var ki, asıl önemli olan odur. Türk Ordusu ne zaman ülkenin politik hayatına müdahale etmişse, bu, daima Türk toplumunun tarihsel gelişimi doğrultusunda bir müdahale olmuştur, hiç bir zaman ters yönde olmamıştır. Meşrutiyet'te böyle olmuştur. Millî Kurtuluş Savaşı'nda böyle olmuştur. 27 Mayıs 1960'da da böyle olmuştur."

Boran daha sonra, kısaca, Amerika Birleşik Devletleri'nin Lâtin Amerika ordularını, o ülkelerdeki demokratik hareketleri bastırmakta, yerli oligarşilerin bir aracı haline getirdiğine işaret etmiş, "Amerika, Türkiye'de de ayni şeyi yapmak ister. Ve bu yönde çabalar sarf edildiğine dair bazı işaretler de vardır..." demiştir.

TİP Haberleri, Sayı 6, Şubat 1968

Parlamento Çoğunluğu Gerçek İktidar Değildir

TİP Merkez Yürütme Kurulu üyesi ve Urfa Milletvekili Behice Boran, Yıldız Teknik Okulu'nun düzenlediği "Türk Devrimi'nin Stratejisi ne olmalıdır?" konulu bir açık oturuma katılmıştır. Boran'ın açık oturumdaki konuşmalarını aynen yayımlıyoruz. [Bir önceki yazının farklı bir versiyonudur.]

Behice Boran'ın diğer iki konuşmacıyla birlikte katıldığı açık oturum, konunun önemine ve açık oturum yöneticisinin de ara konuşmalar yapmasına rağmen iki saat gibi kısa bir süre içinde toparlanmak istenmiş, bu nedenle, çeşitli görüşlerin karşılaştırılıp, bir sonuca bağlanması pek mümkün olmamıştır.

Boran, ilk olarak, kendinden önce konuşmuş olan İlhan Selçuk'un "Devrimciler, iktidara devrimle gelir; bu, bilimsel bir gerçektir. Devrim, içinde yaşadığımız hukuk düzenine karşıdır. Anayasa çerçevesinde devrimi gerçekleştirmeye gayret edersek, devrimci değil, reformcu oluruz." şeklindeki sözlerini ele almış, daha önce verdiği konferansta yaptığı (yukarda yazılı) "devrim-reform-ihtilâl" kavramları arasındaki farklar konulu açıklamayı yapmıştır. Boran, Anayasa'nın getirdiği düzenin, Türkiye'deki fiili dengenin çok ilerisinde olduğunu bir kere daha tekrarlamıştır. Boran şöyle devam etmiştir:

"İlhan Selçuk'un, devrimi bir ihtilâl hareketi, silâhlı bir direnme mücadele hareketi olarak kabul ettiği anlaşılıyor. Devrimci partiler devrimle iktidara gelir; bu bilimsel bir gerçektir" diyor. Ben, buna katılmıyorum. Bilimsel sosyalizmin oluşturulduğu ilk zamanlarda dahi, silâhlı devrim mutlak bir zorunluluk olarak ileri sürülmemiştir. Bazı şartlarda, bir devrimin ihtilâlsiz, ama yine de devrimci yoldan iktidara gelebileceği mümkün görülmüştür. Son yıllarda ise, devrimin pasifik "barışçı" ve non-pasifik "barışçı olmayan" şekilleri ayırt edilmeye ve tartışılmaya başlanmıştır.

Kaldı ki, sonunda silâhlı mücadele zorunlu hale gelse bile, devrim hareketinin uzun bir süreç içinde geliştiği, seçimlerle parlâmentoya girmenin de, bu uzun devrim hareketine dahil olabileceğini, silâhlı mücadele taraftarı olan Regis Debray bile söylemektedir. "Lâtin Amerika'da Devrimci Stratejinin Problemleri" adlı, son yazılarından birinde, özetle şöyle diyor:

"Bir burjuva demokrasisinde, bir burjuva aracı olan seçimlerin [devrimci] kullanılması ayrı bir konudur; bir burjuva aracı olan seçimlerin burjuva aracı olarak kullanılışı ayrı bir konudur."

Bu, şu demektir: Çok partili burjuva demokrasisinde bir işçi sınıfı, burjuva aracı olan seçimleri kullanır. Ama dikkat etmesi gereken nokta, bunları burjuva tarzında kullanmamaktır. Nitekim biz TİP olarak, bütün açıklamalarımızda belirtmişizdir ki, biz, seçimlerle iktidara gelebilmeyi muhtemel ve mümkün görüyoruz. O yolda çalışıyoruz. Ama seçimlerle iktidara gelmek demek, oy avcılığıyla yani seçmenlerin nabzına göre şerbet vererek oy toplamakla iktidara gelmek demek değildir. Bizim

istediğimiz, halkın bilinçli oylarıdır. Biz, halkın bilinçlenmesini, örgütlenmesini, kendi sınıfının bilincine varmasını ve emekçi kitleleri olarak Anayasa'nın kendine tanıdığı haklara sahip çıkmasını istiyoruz ve diyoruz ki, Devlete sahip çıkmadan önce kendi partine sahip çık, kendi partinde örgütlen, kendi partinin yönetimine ağırlığını koy... İşte biz böyle bir seçim düşünüyoruz. Ve biz biliyoruz ki, sadece parlâmentoda çoğunluğa sahip olmak, gerçekten iktidara sahip olmak değildir. Parlâmentoda çoğunluğu aldıktan sonra da, bize oy verenleri kendi halinde, pasif durumda bırakmayacağız. Emekçi kitleleri, işçi sınıfı başta olmak üzere, örgütlü, aktif bir kuvvet halinde siyaset sahnesinde tutacağız."

Bugünkü Şartlar Değişebilir

Boran, şöyle devam etmiştir:

Ancak bilimle ihtimaller üzerine konuşulur, bugünkü şartlar değişebilir. Karşı güçler, emekçilerin iktidara gelmesine müsaade etmeyebilirler. Gelecek üzerine hesap yaparken, egemen sınıfların gücünü hesaba katarken sosyalistleri ve emekçi sınıfları hesap dışında bırakarak ihtimaller yürütmek yanlıştır.

Sadece, egemen sınıfların durum ve tutumuna, onların arkasındaki Amerika'nın oynadığı veya oynayacağı role bakarak, soru cevaplandırılamaz. Mesele, sınıflararası bir kuvvet ilişkileri dengesi meselesidir. Egemen sınıflar ve Amerika, işçi ve emekçi sınıflarının kendi partileri yolu ile iktidara gelmesini engellemek isterler. Ama engellemeyi başarabilirler mi? Soru budur.

Biz o zamana kadar emekçi sınıflarını bilinçlendirmeğe ve örgütlemeğe, Türkiye'nin politikasında ağırlığı olan bir güç haline getirmeğe muvaffak olursak, o zaman egemen sınıflar bu isteklerini gerçekleştiremiyebilirler. Bu bize bağlıdır. Engellerlerse ne olur? O zaman ya karşı devrim galip gelir, bir terör rejimi kurar, ya da bilinçlenmiş ve örgütlenmiş kitleler, haklarını direnmek suretiyle korumak bilincine gelebilir. O zaman mücadelenin şekli değişir.

Anayasa'mız, Anayasa düzenini çiğneyip meşruiyet dışına düşmüş bir iktidara karşı direnmeyi hukuki bir hak haline getirmiş belki de dünyadaki tek anayasadır. Hukukun muhafazakâr bir düzen olduğu kaidedir. Ama her genel kaidenin istisnaları vardır. Türkiye'nin gelişmesi öyle bir noktaya gelmiştir ki, anayasa düzeni, toplumun fiili düzeninin gerisinde değildir, ilerisindedir. Bu anayasa, sosyalizme açık bir anayasadır. Anayasanın getirdiği düzen, sosyalist bir düzen değildir. Anayasa, sosyalizme gidecek bir rota üzerinde gelişmeğe açık bir anayasadır.

Eylemdeki Kişi Sosyalisttir

Boran, daha sonra, bir konuşmacıya cevap vererek, bazı otoritelerden cümleler alarak tartışmalarda kullanmanın, Orta Çağ'a özgü skolastik bir metod olduğunu, oysa sosyalizmin metodunun, inceleme, değerlendirme, sonuçlar çıkarma metodu olduğunu, bir şeyin, ancak gerçeklere uygun ve kendi iç mantığında tutarlı olduğu takdirde doğru sayılabileceğini belirtmiş, TİP'e maledilen "Parti içinde olmayanlar sosyalist değillerdir" iddiasına değinerek şöyle demiştir:

"Bizim böyle bir iddiada bulunduğumuz doğru değildir. Evet, "diğer sistemler gerçeği inceleyip yansıtmakla yetinmişlerdir; sosyalist sistem ise gerçeği değiştirme

metodudur" dedim. Ve bundan dolayıdır ki, bir sosyalist örgüt, bir sosyalist kişi, mutlak surette eylemde bulunan, uygulayan kişidir. Sosyalist literatürde bu genel kaidenin aksine hüküm yoktur."

Boran parti üyesi olmamakla, eyleme katılmamanın, başka başka şeyler olduğunu, özel durumları dolayısı ile partiye giremeyenlerin, parti dışında eyleme yardımcı olabileceklerini söylemiş, şöyle devam etmiştir : "Partiye üye olmayan sosyalistlerin katiyen yapmayacakları yegâne şey, emekçilerin tek örgütü olan partiyi bölmek, parçalamak, gelişmesini engellemektir."

"İşçi sınıfının öncülüğüne kim karşı çıkıyor" diyorlar. Belki sözle karşı çıkılmıyor. Ama "CHP öyle bir parti haline gelebilir ki, en devrimci sosyalistten, bağımsızlıktan yana mukaddesatçıya kadar hepsini içinde toplayabilir", "bu hareket politik partilerin dışında ve üstündedir" dediğiniz zaman, bu sözler "İşçi sınıfının öncülüğüne kim karşı çıkıyor?" sorusuna taban tabana zıttır. Sivil-asker aydın zümrenin bağımsız bir güç olduğunu söylediler. Sosyalist teoride böyle değildir. Bağımsız olamaz. Bu zümre, daima toplumdaki temel sınıflardan birine dayanarak, onun sözcüsü olarak hareket eder ve böyle hareket etmiştir."

Batı Modeli Kapitalist Gelişme Şart Değildir

Boran daha sonra, bir konuşmacının değindiği "millî, demokratik devrim" görüşünü ele almış, şöyle demiştir:

"Demokratik devrim konusunda, kaynak olarak gösterilen kitapta deniliyor ki, bu safhada kapitalist ilişkilerin dışına çıkmayacağız. Çünkü Marx bize toplumların gelişmelerinde, belirli bir noktada kapitalizmden geçmenin zorunlu olduğunu öğretiyor. Oysa biz tam tersine diyoruz ki, az gelişmiş ülkeler için ve Türkiye için batı modeli bir kapitalist gelişmeden geçmek zorunlu değildir. Az gelişmiş ülkeler, sosyalizme giden bir rota üzerinde bir kalkınma ile batı modelindeki bir kapitalist safhayı atlayarak sosyalizme varabilirler. Biz iktidara geldiğimiz zaman, kapitalist ilişkilerin dışına çıkan bir merhaleyi kabul edeceğiz. Az gelişmiş ülkeler için kapitalist yoldan kalkınma ve gelişme mümkün değildir. Toplumların yapısına göre strateji tayin edilir. Demokratik devrim safhasının öne sürüldüğü Çarlık Rusyası, az gelişmiş bir ülke değildi. Kapitalist dünyanın bir parçası idi. Kapitalist güçlerin gelişmekte olduğu bir ülke idi. Biz kapitalist emperyalizminin sömürüsü altında az gelişmiş bir ülkeyiz. Millî devrim ve millî demokrasi kavramları ise, 1960'tan sonra yeni bağımsızlığa kavuşmuş Asya ve Afrika ülkeleri göz önünde tutularak ileri sürülmüştür. Bunlar sanayii az gelişmiş veya hiç gelişmemiş, işçi sınıfı ya hiç olmayan ya da çok az olan, işçi sınıfı partileri bulunmayan ülkelerdir. Buralarda millî demokrasi ve millî devrimin başarabilmesi, ara sınıfların koalisyonu iktidarı olarak öngörülmüştür. Ama gerek demokratik devrim, gerekse millî devrim ve millî demokrasi merhaleleri ileri sürülürken, daima ve daima burjuvazinin tutarsızlığı, çelişkisi üzerinde durulmuş ve burjuvazinin yönetimindeki bir iktidar safhasında kapitalist gelişme bakımından dahi zarurî reformların yapılamayacağı gayet sarahatla belirtilmiştir. Türkiye ise az gelişmiş bir ülke olarak millî burjuva demokratik devrimini yapmıştır; Kurtuluş savaşı... Ama az gelişmiş ülkelerde tutarsız ve çelişkiler içindeki bir burjuvazinin yapabildiği kadar yapabilmiştir. Ara sınıfların iktidarı, emekçilerin

aktif bir güç olarak katılmadığı bir iktidar ne toprak reformu yapabilir ne de burjuva demokrasisini batıdaki derecede gerçekleştirebilir. Çünkü batıdaki kadar gelişmiş, sanayileşmiş bir toplum değildir."

Boran şöyle devam etmiştir :

"Temel sınıfların toplumu yönetmede güçsüz olduğu, yani burjuvazinin bunu başaramayıp acz içine düştüğü, işçi ve emekçi sınıfların ise, iktidarı alabilecek durumda bulunmadığı yerlerde askerî darbeler yer alır.

Bu darbeleri yapanlar, başta kalacaklarsa sınıflardan birine dayanmak zorundadırlar. Askerî darbeler, şimdiye kadar toplum yapısını değiştiremedikleri için hep egemen sınıfların etkisinde kalmışlardır. Çünkü sivil-asker aydın kadro, bağımsız bir güç değildir. Ama bu, onların emekçilerin davasına kazanılmaması demek değildir. Ancak bu, işçi sınıfının politik hareketinin, bu demokratik harekette, anayasanın eksiksiz, tastamam uygulanması hareketinde öncü kuvvet haline getirilmesiyle mümkün olabilir."

TİP Haberleri, Sayı 6, Şubat 1968

Milli Bakiye Seçim Sisteminde Değişiklik Üzerine

Milliyet Gazetesinin Sorularına Verilen Yanıtlar

Adalet Partisinin Seçim Kanununu neden değiştirmek istediği artık herkesce bilinen bir sır haline geldi. Bu konuda söylenen ve yazılanlara bakılınca, iki nokta üzerinde ittifak edildiği görülüyor. Amaç:

1. Küçük partileri parlâmentodan, dolayısiyle Türk siyaset hayatından tasfiye etmek ve
2. TBMM.'nde Anayasayı değiştirebilecek bir çoğunluk sağlamaktır.

Adalet Partisinin bu konuda ileri sürdüğü gerekçe ise en ufak bir eleştiriye dayanamıyacak kadar sudandır. Güçlü bir hükûmet, hızlı, etkin çalışır bir meclis kurmak.

- Adalet Partisi iktidarının durumu Mecliste çoğunluğa sahip olmanın, hem güçlü bir hükümet olmak için yetmediğine, hem de yabancı sermayeye dayanarak özel sektör eliyle ülkeyi kalkındırmaya imkân vermediğine ve Anayasanın asıl bugünkü kapkaççı kapitalist düzene kapalı olduğuna en açık delildir. Bu iktidar Sayın Aybar'ın deyimiyle "objektif bir acz içindedir".

  Her zaman tekrarlıyoruz: Bir hükümetin politikası, yaptığı işler toplumun objektif değişme doğrultusuna uygun düşerse, temel meselelerine olumlu çözüm yolları getirirse, geniş halk kitlelerinin hayatî ihtiyaç ve isteklerine cevap verirse, o hükümet başarılı ve bunun sonucunda da güçlü olur. Muhalefet partilerini meclislerden uzaklaştırmak, Anayasayı değiştirmek, Anayasa Mahkemesini kaldırmak veya yetkilerini kısıtlayıp kuşa çevirmekle iş bitmez. Tersine, toplumdaki çelişmeler, çatışmalar, direnişler artar. Güçlü olayım derken iktidar, kendisini güçlükler içine büsbütün gömülmüş bulur. Bir baskı tedbirini bir yenisi kovalar ve nihayet bu çıkmaz yol şu veya bu şekilde iktidardan alaşağı edilmekle son bulur.

  Bir iktidar ki, milyonlarca işsize ve yarı işsize iş imkânları açamıyor, yüzbinlerce köylü ailesini topraksız bırakıyor, yetkili bakanın ifadesiyle, çocukların %35'inin iyi beslenememekten –açıkçası acından- ölmesini önliyemiyor, ülkeyi nesiller boyu ipotek altına alan dış borçlanmalar batağına gittikçe gömülüyor, o iktidarın güçlü ve sürekli olabilmesine imkân yoktur.

  Adalet Partisinin Seçim Kanununu, sonra da, imkân bulursa Anayasayı değiştirme isteğinin baş hedefi hiç şüphesiz Türkiye İşçi Partisidir. Küçük partilerden eskileri zaten eriyip gitmektedir. Güven Partisi ile Birlik Partisinin ise tutunma şansları yoktur. İlk ağızda Türkiye İşçi Partisi'nin Meclislerdeki üye sayısının düşürülmesi başarılsa dahi, Türk sosyalist hareketinin gelişip güçlenmesini ne bu, ne de başka herhangi bir sun'i zorlama tedbir önleyemiyecektir. Sosyalizm, Türkiye tarihinin alın yazısıdır.

Milliyet, Şubat 1968

İkili anlaşmalar, Amerikan üslerinden sonra NATO'nun da "mahzurları" artık tartışma ve eleştirme konusu haline geldi. T.İ.P. bu sorunları ortaya atıp da alârm çanını çaldığı zaman kabaran büyük hiddet dalgaları az-çok yatıştı. Şimdi hemen herkes, yani iktidar ve diğer muhalefet partileri, ikili anlaşmaların, Amerikan üslerinin "mahzurları" üzerinde müttefiktirler; o kadar ki, iktidar ana bir anlaşma tasarısı hazırlamış ve Amerika'yı müzakereye çağırmış olmakla övünüyor. İkili anlaşmaların millî bağımsızlık ve egemenlik haklarımız yönünden "mahzurları" giderilecek, bu anlaşmalar "ıslah" olunacakmış. Şimdi tema biraz daha değişik gelişmekte, "NATO İttifakının da mahzurları var, onlar giderilsin ama NATO içinde kalalım" deniliyor.

NATO ittifakı ve teşkilâtı içinde kalınıp da ikili anlaşmaların, Amerikan üslerinin, NATO'nun kendisinin bizim için teşkil ettiği "mahzurlar" giderilebilir mi? Asıl cevaplandırılması gereken soru budur.

İkili anlaşmaları ve NATO'yu birbirinden ve her ikisini Amerika'dan ayırmaya imkân yoktur. Amerika ile ikili anlaşmalar, NATO anlaşmasının 3. maddesine dayandırılarak, o gerekçe ile yapılmıştır. İktidarın ileri sürdüğü hukukî mesnet budur. NATO ise Amerika Birleşik Devletleri demektir. Çünkü NATO içinde termonükleer silâhlara yalnız Amerika sahiptir ve bu silâhların kullanılıp kullanılmıyacağı konusunda karar, Amerika'ya aittir. Amerika istemedikçe, ne "entegre" komutanlık sistemi, ne de NATO organlarının göstereceği lüzum, bunların kullanılmasını sağlıyabilir. Ayrıca, diğer tip silâh, malzeme ve paranın sağlanmasında da Amerika büyük kaynaktır.

Bir başka açıdan da NATO, Amerika demektir. Amerika'nın bağımsız ve egemen bir devlet olarak kendi millî savunması için aldığı stratejik kararlar, eninde sonunda, ister istemez, NATO'nun kararları haline gelmektedir. Çünkü termonükleer silâhlara sahip biricik üye ve en güçlü üye odur. Nitekim Amerika, 1960'ların başından itibaren, tâ Kennedy zamanında, stratejisini değiştirmiş, "kitle halinde mukabele" yerine, "elâstiki mukabele" ve "kademeli savaş" stratejisini kabul etmişti. 1967 aralık ayında NATO Konseyinin bakanlar seviyesindeki son toplantısında bu strateji NATO stratejisi olarak kabul edildi. Bu kabul ediş, aslında, bir formaliteden ibaretti; çünkü 1961 ile 1967 arasında Sovyetler'le Amerika silâhlı bir çatışmaya girselerdi, Amerika bu stratejiyi uygulayacaktı ve NATO Amerika'yı nükleer silâhlarla kitle halinde mukabelede bulunmaya zorlıyamıyacaktı. NATO ne hukuki bir anlaşma olarak, ne de fiili askerî bir teşkilât olarak bu imkâna sahiptir.

Gerçekten de, NATO Andlaşmasının 5. maddesine göre, taraflardan birine veya birkaçına saldırı vuku bulduğu takdirde, bu hepsine yapılmış bir saldırı sayılacak ve andlaşma üyelerinin her biri "silâhlı kuvvet istimali de dahil olmak üzere, lüzumlu göreceği harekete, münferiden ve diğer taraflarla mutabakat halinde, hemen teves-

sül etmek suretiyle tecavüze uğrayan taraf veya taraflara yardım" edecektir. Görülüyor ki saldırıya uğrayana, diğer ülkelerin derhal ve otomatik olarak silahlı yardımda bulunmaları zorunluluğu yoktur; "lüzumlu göreceği hareket", ültimatom vermek, sıhhî malzeme göndermek, ekonomik baskı da olabilir, termonükleer silâhlarla mukabele de olabilir. Askerî müdahale ve yardımın zorunlu olmadığını Johnson, 1964'te İnönü'ye gönderdiği meşhur mektubunda belirtmişti.

Tehlike Türkiye'nin Başında

1950'lerin sonlarına kadar Sovyetler Birliği mevcut sınırların dışına çıktığı takdirde derhal nükleer silâhlarla mukabele göreceği hususu tamamen Amerika'nın kabul ettiği ve söylediği stratejinin uygulanmasına bağlıydı. Böyle olacağının diğer NATO üyeleri için ne hukukî, ne fiili bir garantisi vardı. Elâstiki mukabele ve kademeli savaş stratejisi kabul edildikten sonra ise üye devletler klâsik silâhlarla yapılacak bir savaşı kendi imkânları ile yürütmek durumunda bırakılıyorlar.

Böylece NATO'nun bizi muhtemel bir Sovyet saldırısına karşı koruduğu efsanesi artık, tevil kaldırmıyacak şekilde, çökmüş oluyor. Ama iş bu kadarla da kalmıyor. NATO, korumak şöyle dursun, tehlikeye atılıyor üstelik. Amerika ile Sovyetler Birliği arasında bir silâhlı çatışmada diğer NATO üyesi ülkeler, en başta Türkiye, kademeli savaşın ilk kademesinin yer alacağı, karşılıklı kuvvet gösterisinin deneneceği bir alan oluyor. Her "kademe"den sonra, diplomatik temas ve müzakerelerin yapılacağı da öngörüldüğünden, Türkiye aynı zamanda bu müzakerelerde bir pazarlık konusu yapılacak. Zaten daha Küba krizi sırasında Türkiye böyle bir pazarlık konusu yapılmış, Küba'dan Sovyet füzelerinin geri çekilmesi karşılığında Amerika, Türkiye'den, kendi füzelerinin bir kısmını kaldırmıştır.

İkinci tehlike, Türkiye'de Amerikan ve NATO üslerinin var oluşu dolayısıyla Türkiye'nin kendi iradesi ve isteği dışında, bir üçüncü dünya savaşına veya mahalli bir savaşa sürüklenebileceğidir. "NATO bölgesel bir anlaşmadır ve Konsey'de kararlar oybirliği ile alınır, bunun için Türkiye'nin bölge dışındaki savaşlara katılması ve kendisi olumlu oy kullanmadan katılması söz konusu olamaz" iddiası geçerli değildir. Dünyanın herhangi bir yerinde patlak verecek bir buhran sonucu Amerika ile Sovyetler arasında savaş başlarsa, Türkiye'deki Amerikan ve NATO üs ve tesislerinin kendisine karşı kullanılmaması için Sovyetler bunları tahrip hareketine geçeceklerdir. NATO, bölgesel bir teşkilâttır, Türkiye de çıkan bu ihtilâfa karışmamıştır diye bu üs ve tesisleri tahripten geri durmayacaklardır her halde!...

Amaç: Amerika'nın Çıkarları!

Bizim politikacıların anlamadıkları veya anlamak istemedikleri bir nokta var: NATO anlaşması ve askeri teşkilâtı Sovyetler Birliği'ne karşı meydana getirilmiştir ama, Türkiye'nin milli güvenliği ve savunması açısından değil, Amerika'nın çıkarları ve savunulması açısından. NATO, Amerika'nın, Sovyetler'le bir üçüncü dünya savaşı ihtimalini göz önünde tutarak kendi topraklarını ve denizaşırı çıkar ve nüfuz bölgelerini savunmak üzere meydana getirdiği, dünya çapında bir stratejinin bir parçasıdır. Hangi bölgeyi, hangi ölçüde, hangi silâhlarla savunacak? Amerika durumu, stratejisinin bütünü açısından değerlendirip ona göre karar verecektir. Askeri

bakımdan bir bölgeyi "kabil-i müdafaa" görmeyip pekâlâ stratejik çekilme yapabilir. Nitekim Ortadoğu'da savunma hattının Kafkaslardan veya Toroslardan veya Kuzey Afrika'dan geçirilmesi düşünülmüştür Amerika'da.

Kesinlikle göz önünde ve hatırda tutulması gereken bir nokta vardır: Amerika, en gelişmiş kapitalist-emperyalist bir devlettir. Dünyanın dört bir köşesinde yatırımları, iktisadî, askerî, siyasî çıkarları, nüfuz bölgeleri vardır. Batı Avrupa devletleri de ikinci, üçüncü vb. derecelerde aynı nitelikte, aynı kategoriden toplumlardır. Bu yeni elâstiki ve kademeli stratejiden, Amerika'nın kendilerine yüzdeyüz garanti vermemesinden memnun olmasalar bile, onunla kader birliği etmek zorundadırlar; çünkü aralarındaki rekabete rağmen kapitalizm, bütünüyle bir milletlerarası dünya sistemidir. Bunların karşısında ise Sovyetler Birliği ve onun etrafında kümelenmiş Sosyalist blok vardır. Aradaki rekabet, bizim politikacıların sandıkları ve gösterdikleri gibi iki dev devletin dünyaya hâkim olma rekabeti ve çatışması değildir; yâni sadece siyasî, askerî nitelikte bir çatışma değildir; iki sosyal sistemin rekabeti ve çatışmasıdır. İkinci Dünya Savaşından sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, Kıta Çininin, Kuzey Kore, Kuzey Vietnam ve Küba'nın sosyalist toplum tipinde düzenlere geçişi, dünya kapitalizminin alanını daraltmıştır; dünyanın geniş bölgeleri, kapitalizmin ilkel maddeler kaynağı, mamûl maddeler pazarı ve sermaye yatırım alanı olmaktan çıkmıştır. Bu daralma, kapitalizmin müzmin buhranını artırmıştır. Üçüncü Dünya devletleri, millî bağımsızlık ve kalkınma hareketleri içindedirler. Bu toplumların iç şartları, onları sosyalizme, hiç değilse kapitalist olmayan bir yoldan kalkınmaya itelemektedir.

Amerika'nın millî kurtuluş hareketlerine karşı gelişinin, Çan Kay-Şek'i desteklemesinin, Kore'ye, Vietnam'a, Latin Amerika ülkelerine askerî müdahalelerinin altında bu nedenler yatmaktadır. Yeni emperyalizmin gerekçesi de budur; dünya kapitalizmi alanının daha da daralmasını önlemek!...

Türkiye'nin Durumuna Gelince

Türkiye ise Amerika'dan ve diğer Batılı kapitalist ülkelerden ayrı nitelikte, ayrı kategoride bir toplumdur. Türkiye, Amerikan ve genellikle Batı emperyalizminin sömürü ve baskısı altında bulunan ve ondan kurtulmak zorunda ve çabasında olan bir ülkedir. Türkiye'nin, dünyanın başka yerlerinde sömürü ve nüfuz alanları, çıkarları yoktur. Denizaşırı savaşlar verecek, bir üçüncü dünya savaşına taraf olacak bir devlet değildir Türkiye. Saldırı ne yandan gelirse gelsin, yurt topraklarının ilk ânından savunmak durumundadır. Türkiye'nin vereceği savaş emperyalist değil, millî kurtuluş, yurt savunması savaşı olacaktır.

Bu iki türlü savaşın stratejisi, taktiği, silâhlı kuvvetlerinin örgütlenme şekli ise birbirinden tüm başkadır. Nitekim NATO, bizim kalabalık bir kara ordusu meydana getirmemize, hava, hele deniz kuvvetlerimizi ihmal etmemize yol açmıştır. Oysa Türkiye'nin, kendi savunması bakımından daha küçük, ama çok daha iyi donatılmış, hareketli, vurucu kuvveti etkin ve halkla işbirliği ve dayanışma yapabilecek bir kara ordusuna ihtiyacı vardır. NATO stratejisinde bizim deniz kuvvetlerimize Karadeniz'in, Yunanistan'a ise Ege denizinin savunulması görevi verilmiştir. Oysa Türkiye, Ege denizi ile de çok yakından ilgilidir ve güneyde, Akdeniz'de de savunu-

lacak kıyıları vardır.

Hem NATO stratejisine, hem de kendi millî savunmasına göre silâhlı kuvvetlerini örgütlemek ve donatmak ise Türkiye için maddeten imkânsızdır. Nitekim şimdiye kadar silâhlı kuvvetlerimizi NATO'nun -tabiî, aslında Amerika'nın- isteklerine göre örgütleyip donattığımız halde, 1968 Millî Savunma bütçesi raporunda belirtildiğine göre, silâhlı kuvvetlerimiz "NATO standardı"na veya "kabul edilebilir asgarî standart"a erişmiş değildir. NATO standardına erişebilmek için gerekli görülen para 29 ile 37 milyar lira arasında tahmin olunmaktadır. Yine aynı rapora göre, Millî Güvenlik Kurulu, 1965'te sefer stokları için bütçede ödenek ayrılmasına karar verdiği halde bu ödenekler bugüne kadar tahsis olunamamıştır. Bir ordunun elindeki silâh ve araçların stokları yoksa, bunların savaşta pek bir işe yaramıyacağı âşikârdır.

Beylik Tekerlemeler

Deniliyor ki, Rusya, tâ Çarlık zamanından beri sıcak denizlere, bu arada Akdeniz'e inmek politikası gütmüştür; 1945'te de Boğazlar üzerinde taleplerde bulunmuştur; NATO'dan çıkarsak Rusya bize saldırır. Unutuluyor ki, Rusya bunu yapmak istemiştir ama yapamamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun en zayıf zamanında yapamamıştır; 1945'te henüz NATO ve Amerikan yardımı yokken, askerî müdahale ile taleplerinin arkasını getirmemiş, getirememiştir. Akdeniz'e inmemek de, Sovyetler Birliği'nin, Avrupa'nın en geri kapitalist ülkesi olmaktan elli yıl zarfında dünyanın ikinci süper devleti haline gelmesini engellememiştir. Yurt savunması veren millî kurtuluş savaşlarının saldırgana, istilâcıya ne belâlı işler açtığını Sovyetler Birliği de, bütün dünya da bilmektedir. Vietnam savaşı, bir ibret dersi olarak, gözler önünde durmaktadır. Türkiye'nin ise bir saldırı vukuunda sonuna kadar savaşacağında kimsenin şüphesi yoktur.

Kaldı ki, bugün Sovyetler Birliği'nin temel politika ilkesi "barış içinde bir arada yaşamak"tır. Bunu bir aldatmaca saymak, politikadan hiç anlamamak demektir. Sovyetler'in görüşü şudur: insan toplumlarının evriminde sosyalizm, kapitalizmin yerini alacaktır; zaman, sosyalizmin lehine işlemektedir. [19]17 Ekim ihtilâlinden ve dünyanın önemli kısmının sosyalist düzene geçişinden sonra sosyalizmin bu tarihsel zaferi, bir dünya ihtilâline veya bir üçüncü dünya savaşına lüzum kalmadan gerçekleşecektir. Sovyetler Birliği bilim, fen ve teknikte Amerika'yı geçmiştir. Şimdi amaç, üretimde, emekçi kütlelerin hayat seviyesi konusunda Amerika'yı geçmek, refah bakımından da sosyalist toplum düzeninin üstünlüğünü ispat etmektir. Bunun için, tahripleri İkinci dünya Savaşınınkinden de kat kat fazla olacak nükleer bir savaştan kaçınmak gerekir.

İşte bunun içindir ki Sovyetler Birliği, hiçbir ihtilâfta, meseleyi, Amerika ile silâhlı bir çatışmayı gerektirecek noktaya getirmemekte, hiçbir mahallî savaşa fiilen katılmamaktadır.

"Bir üçüncü dünya savaşı olursa, Türkiye, jeopolitik durumu yüzünden, nasıl olsa bu savaştan kaçınamıyacak" görüşü de yanlıştır. Jeopolitik durumun önemi, bilâkis, Türkiye'ye, iki karşıt gücü dengelendirip, savaşın, askerî blokların dışında kalmak imkânını vermektedir; nitekim İkinci Dünya Savaşında böyle olmuştur.

Türkiye'nin çıkarı, bir üçüncü dünya savaşının ve bölgede yer alabilecek mahallî savaşların dışında kalmaktır ve dışında kalabilir. Ama NATO ittifakı ve teşkilâtı içinde oldukça, Türk topraklarında Amerikan ve NATO üsleri ve tesisleri bulundukça, bu çeşit savaşlara istemeden bulaşması tehlikesi de büyüktür.

Bütün Mesele: İktidarı Bırakmamak!

Geçmişteki iktidarların Amerika'ya abanmalarının, NATO'ya girişlerinin ve şimdiki iktidarın NATO'da kalmakta ısrarının temelinde askerî nedenler ve mülâhazalar değil, politik, ekonomik nedenler yatmaktadır. Bizim yerli burjuvazi, kendi gücü ve imkânlarıyla ülkeyi sanayileştirip kalkındıramayınca, millî pazarı geliştiremeyince, kapıları yabancı sermayeye, şirketlere, dış kredilere ve bunların arkasındaki devletlerin askerî, siyasî nüfuzuna açmıştır. Egemen sınıflar -komprador ticaret ve sanayi burjuvazisi, toprak ağaları-, bu desteği kaybettikleri gün içte de iktidarı kaybedeceklerini, bugünkü çıkarlarına işleyen kapkaççı düzeni sürdüremiyeceklerini, Türkiye'nin sosyalizme yöneleceğini bilmektedirler. İkili anlaşmalar, NATO, Türkiye'nin Kapitalist Dünya ile iktisadî, malî ilişkilerinin askerî cephesidir. NATO'ya Ortak Pazar'a giriş ve kalış kararı, Türk egemen sınıflarının Batı Burjuvazisi ile kader birliği etme çabalarıdır.

Ama şimdi, Türk egemen sınıfları ve onların partileri bir çelişki ve tereddüt içindedirler. Kıbrıs sorunu, Türkiye'ye saldırı ve savaş ihtimalinin kuzeyden başka bir yönden de, NATO üyesi bir devletten de gelebileceğini göstermiştir. Suriye'nin Hatay üzerindeki iddiaları da güney sınırlarına önem kazandırmaktadır. Onbeş yıllık NATO üyeliği, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin ne yönlerden zaafa uğratıldığını açığa çıkarmıştır. Türkiye ne kuş, ne deve olmuştur; ne NATO standartlarına uygun bir silâhlı güç meydana getirilmiş, ne kendi millî güvenliği bakımından gerekli bir silâhlı kuvvetler bünyesine ve donatımına sahip olabilmiştir.

Şimdi, millî savaş sanayimizi geliştirmek için iki yıldır bütçeye ödenek konmaktadır. Atatürk zamanında geliştirilmesine başlanan savaş sanayimiz, NATO'ya girdikten sonra ihmal edilmiş, durdurulmuştur. İki yıldır konan ödenekler ise, bir millî savaş sanayiinin kurulması ve geliştirilmesi için yetersizdir. Ağır bakım ve onarım atölyeleri ve bazı hafif silâhların imâli amacına mâtuftur. Gerçek bir millî savaş sanayinin kurulması, gerçek bir sanayileşmeye, ağır makine ve kimya sanayinin kurulmasına bağlıdır. Bu ise bir iç ekonomik düzen, iç politika sorunudur.

Yabancı sermaye ile işbirliği ve ortaklık eden, Türkiye'yi dış yardımlara dayalı özel sektörcü yoldan kalkındırmayı öngören iktidarlar ne içte gerçek bir sanayileşmeyi başarabilirler, ne de tam bir millî bağımsızlığı gerçekleştirebilirler. Bunu ancak emekçi sınıfların sosyalist iktidarı yapabilir. Bu nedenle de, millî bağımsızlık için mücadele, aynı zamanda sosyalizm için mücadeleyi gerektirmektedir.

Forum, Sayı 335, Mart 1968

Çekoslovakya Olayları, Sosyalist Demokrasi ve Ulusal Bağımsızlık

Çekoslovakya olaylarının siyasi askeri yönden incelemeleri, değerlendirmeleri bir hayli yapıldı basınımızda. Ben konuyu, bir makalenin dar çerçevesi içinde sosyolojik açıdan incelemeğe çalışacağım.

İlkin hemen belirteyim ki. Sovyetler Birliğinin, Varşova Paktının diğer dört üyesiyle birlikte Çekoslovakya'ya yaptığı askeri müdahalenin hiç bir yönden haklı, hattâ gerçekçi politika bakımından geçerli görülebilecek tarafı yoktur. Bu müdahale milli bağımsızlık ve eşitlik haklarına olduğu kadar sosyalizm ve sosyalist enternasyonalizm ilkelerine de aykırıdır.

Sovyetler Birliği'nin güvenliği bakımından Doğu Almanya'nın ve Çekoslovakya'nın önemi, bu ülkelerden Sovyetlerin emin bulanmak isteği, gerçekçi bir politikanın tadsız, dikenli bir zorunluğu olarak da ileri sürülemez. Zira bu müdahalenin Çekoslovakya'yı uzun zaman Sovyetlerin istediği doğrultuda kontrol altında tutabileceği çok şüphelidir. Beri yandan bu müdahalenin Sovyetler Birliğinin güvenliği bakımından sağlayacağı hesaplanan faydalar doğurduğu ve doğuracağı zararlardan daha ağır basacak ölçüde değildir.

Stalin'ci Kafalar

Sovyet yöneticilerinin sözünü ettiğimiz mahzurları akıl etmediklerine inanmak güçtür. Çekoslovakya'daki "liberalleşme" hareketi Sovyetler Birliğinin güvenliği veya sistemin geleceği bakımından bütün bu mahzurları göze alacak kadar büyük bir tehlike miydi? Veya Sovyet liderleri yanlış bir değerlendirme ile böyle bir tehlike mi görüyorlardı?

Eğer "Sosyalist Sistem"den Sovyet ve diğer ülkeler yöneticileri Stalin devrinde şekillenmiş ve kemikleşmiş, onun ölümünden sonra da ancak değişmekle beraber sürüp gelen politik sistemi kastediyorlarsa, Çekoslovakya ve diğer ülkelerde başgösteren "liberalleşme" hareketleri sözü geçen sistem için tehlikelidir. Ne var ki, sözü geçen sistem sosyalist düzenin örnek alınacak bir prototipi değildir ve şimdiki yöneticiler isteseler de istemeseler de köklü değişikliklere uğramaya mahkûmdur.

Unutulmamalı ki, bugünkü Sovyet ve diğer ülkeler komünist liderleri Stalin döneminde yetişmiş, kişilikleri ve kafaları o dönemin şartları altında şekillenmiş kimselerdir. Bunun için de son 10-15 yıldır Stalinci dönemi ve sistemi ne kadar reddetseler onup şartlanmalarından tam kurtulamamaktadırlar. Yeni genç kuşakların, liderleri işbaşına gelmesiyle ancak gerekli değişiklikler gereği ölçüde ve derinlikte yapılabilir. İkincisi, bu yöneticiler, genellikle iktidarda olanların büyük değişiklikler karşısında durdukları ürküntüden, işler kontrolden çıkacak, sarpa saracak korkusundan kendilerini kurtaramamışlardır; böyle bir korkuya kapılan her iktidar gibi onlar da zora başvurmak, baskı usulleriyle durumu kontrol altına atmak yoluna gitmişlerdir.

Oysa Sosyalizm...

Bununla beraber hastalığın nedenleri daha derin sosyolojik gerçeklerde yatmaktadır. Marx'ın sosyalist toplum tipini kapitalizmden sonra gerçekleşecek bir evrim safhası olarak ortaya koyması doğruydu. Ne var ki, kapitalist sistem içinde yer alan toplumların özel, somut tarihsel şartları dolayısıyla kapitalist sistem ilkin, kapitalist diktatörya, Lenin'in deyimiyle "en zayıf halkasında" Rusya'da çökmüş ve Avrupa'nın objektif şartları itibariyle sosyalist devlete geçmeye en elverişsiz ülkesinde, Rusya'da, sosyalizmin inşasına geçilmiştir. Beri yandan dünyadaki insan toplumlarının birbirinden çok farklı gelişme düzeylerinde bulunmaları ve gelişmiş kapitalist toplumlarda işçi sınıfının genellikle az çok bir tatmin çizgisinde tutulabilmesi ve işçi sınıfı hareketlerinin politik bilinçlenmeye tam dönüşememesi nedenleriyle sermaye-emek gücü çelişkisinin ağırlığı gelişmiş kapitalist ülkelerle az gelişmiş ülkelerarası ilişkilere kaymıştır. Bunun sonucu, azgelişmiş ülkelerin milli kurtuluş, bağımsızlık mücadeleleri, bunların birçoğunda çeşitli nitelik ve ölçüde sosyalizm için mücadeleye dönüşmüştür. Kuzey Kore, Kuzey Vietnam, Küba ve Çin gibi ülkelerde ise ihtilâlci sosyalist düzenlerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Gerek Rusya, gerekse adı geçen azgelişmiş ülkeler ekonomik-sosyal gelişme safhaları açısından doğrudan doğruya sosyalizme geçip sosyalist düzeni bütün yanlarıyla gerçekleştirebilecek durumda olmadıkları için ekonomik-teknolojik gelişme, sanayileşme, ön plâna alınmıştır; bu yapılırken de sosyalist demokrasiyi ve değerleri geliştirmek ve gerçekleştirmek arka plana itilmiş, hatta bu konuda yanlış görüşlere ve tutumlara sapılmıştır. Oysa sosyalizm insanların gerçekten hür ve mutlu olabilecekleri, demokrasinin tam anlam ve kapsamıyla gerçekleşebileceği bir sistemdir.

Bununla beraber kapitalist sistemin ve onunla birlikte sömürünün tasfiyesi kendiliğinden otomatik olarak kişi özgürlüğünü ve sosyalist politik demokrasiyi getirmemektedir ve yukarıda sözünü ettiğimiz ülkelerde getirmemiştir.

"İşçi Diktası" mı?

Kanaatimce Sovyetler Birliği ve onu temel örnek alan öbür ülkeler partileri Marx ve Engels'in sosyalist demokrasi tam gerçekleşmeden önce bir "işçi sınıfı diktatörlüğü" safhasından geçileceği görüşüne katılmışlar ve bunu yanlış anlayıp, yanlış uygulamışlardır.

Bu sosyalist yazarlar açısından çeşitli partilerin, genel seçimlerin, parlamentoların, söz, toplanma, örgütlenme hürriyetleri gibi demokratik hürriyetlerin var olduğu kapitalist toplumlarda "burjuva sınıfı diktatörlüğü"dür. Çünkü düzen işçi-emekçi sınıfların sermaye sınıfı tarafından sömürülmesine dayanmaktadır ve politik hak ve hürriyetler işçi-emekçiler için uygulamada tam gerçekleşmemekte, çok sınırlı kalmaktadır. Marx ve Engels "işçi sınıfı diktatörlüğü"nü "burjuva sınıfı diktatörlüğü"nün âdeta ters muadili olarak düşünmüşlerdir. Yani bu rejimde sömürü sermayecilere bir hak ve hürriyet olarak tanınmayacak, tekrar kapitalist düzene dönmek ve genç sosyalist rejimi çökertmek imkânı verilmeyecektir; ama işçi sınıfına ve eski rejimde sömürülen öbür emekçi kitlelere demokratik hak ve hürriyetler en geniş anlamda sağlanacaktır. İşçi ve emekçi sınıflar da milletin büyük çoğunluğunu teşkil ettiğine göre sosyalist rejimler daha ilk ağızda burjuva demokrasilerine kıyasla

çok daha demokratik, hürriyetçi, insan kişiliğine saygılı ve halkın devlet yönetimine katılmasını sağlayıcı olacaklardır.

Oysa Sovyetler Birliğinde ve onun sistemini esas örnek alan Halk Cumhuriyetlerinde "işçi sınıfı diktatörlüğü" partinin, hatta parti içinde belirli bir kadronun gitgide tek bir kişinin müstebit, keyfi idaresi şeklini almıştır. Bu çeşit rejimler yirminci yüzyılın ikinci yarısında sürüp gidemezdi. Kişinin özgürlüğü, insan kişiliğine saygı, halkın devlet yönetimine katılması görüşleri ve inançları Batıda Rönesanstan bu yana gelişip güçlenmiş ve bugün bütün dünyaya yayılmıştır. Sosyalist görüş politik ve moral yanı ile bu hümanist akımın zirve noktası olarak belirmiş, bu politik ve moral değerlerin ise gerçekleşebilmesi için ekonomik sistemde yapılması gerekli değişikliği gerçekçi ve bilimsel açıdan ortaya koymuştur. Şimdi Sosyalist Blok ülkelerinde beliren özgürlük istek ve hareketleri sosyalizmi uygulamada ihmal edilmiş bu sosyalist demokrasi ve insancıl değerler yönlerinin gerçekleştirilmesi zorunluluğunu ifade etmektedir. Her şeyden önce bu yeni hareketler, Sovyetler Birliğinde iç politik düzenin değişmesi, sosyalist demokrasinin gerçekleştirilmesi yönündedir: öbür ülkelerde ise yeni hareketlerin hem içe dönük demokratik ve moral bir niteliği vardır, hem de dışa dönük -Sovyetler Birliğine karşı- milli bağımsızlık yönü vardır, iç düzenlerde ekonomik alanda sosyalizme geçmek kendiliğinden sosyalist demokrasiyi ve insancıl değerleri gerçekleştiremediği gibi ülkeler arası ilişkilerde de hâkim devlet tâbi devlet ilişkisini ortadan kaldırmamış, sosyalist ülkelerarası ilişkilerde eşitliği, bağımsızlığı tam sağlamamıştır. Tek ülkede -Sovyetlerde- sosyalizmin kurulması ve bunun başarılması için de diğer ülkeler partilerinin yardımcı olmaları, politikalarını buna göre ayarlamaları gerektiği görüşü ve politikası kabul edildiği ve uygulandığı sürece Sovyetler Birliğiyle öbür ülkeler partileri arasında önemli çatışmalar olmadı. Ne zaman ki Orta ve Doğu Avrupa'da, Çin'de ve başka yerlerde komünist partiler iktidara geldiler, her biri için kendi ülkesinin sorunları ister istemez ön plana geçti ve Sovyetlerle ilişkileri eski çerçeve içinde yürütmek imkanı kalmadı.

Gel gör ki geçirilen dönemde Sovyetler Birliği büyük, tecrübeli devlet olmak niteliğiyle her sorunda kendi sözünü geçirmek alışkanlığını, sosyalizmle ilgili sorunları en iyi ben bilirim zihniyetini edinmiştir ve bundan kolay kolay vazgeçecek gibi de görünmemekte.

"Zor"la Olmaz!

Bu iç ve dış ilişkiler düzeni değiştirmek zorundadır. Baskı ve zor usulleri ne içte ne de dış ilişkilerde sürekli ve olumlu bir çözüm getirmez sorunlara. İlerde daha büyük patlamalara, çatışmalara yol açar. Baştan beri içte sosyalist demokrasinin, dış ilişkilerde sosyalist "enternasyonalizm"inin ilkeleri ve şartları ihmal edilmeseydi bugünkü durum ve sorunlarla karşılamazdı. Ama olan olmuş. Şimdi bu yönde değişmenin zorunluğu kabul edilmeli ve cesaretle gereken değişiklikler yapılmalıdır. O kadar uzun bir dönem o kadar sert ve zorlu bir yönetimden sonra özgürlüklerin tanınması taşkınlıklara, rakkasın karşıt aşırı uca gitmesine yol açabilir. Dünyada kapitalizm ve emperyalizm hâlâ güçlü şeklide var olduğundan kapitalizme geri dönüş akımları da belirebilir. Hele yöneticilerin görüş ve politikalarına aykırı görüş ve tutumların belirmesi normaldir. Hem özgürlük tanıyacaksın, hem herkese yine aynı telden aynı

havayı çalacak, bu olacak şey değildir. Bu normal durum bile şimdiki yöneticileri ürkütüyor, gerçekten mevcut rizikoları göze almaya ise cesaretleri yok gibi.

Ama başka çare de görünmüyor, yirmi, yirmi beş, elli yıl süresince bu rejimler, işçilerin ve emekçi halkın sosyalist aydınların ve gençliğin, hiç değilse ağırlıklarını duyuracak ve rejimin sosyalist doğrultuda gelişmesini teminat altına alacak kadar büyük bir kısmını sosyalizme kazanmamışlarsa, suç kendilerindedir. Eğer durum böyle ise, hiç çaresi yok çözülmeler hatta bir açıdan gerilemeler olacaktır. Toplumların objektif gelişme şartları, doğrultuları, kanunları, iktidarların politikalarından, kararlarından zor ve baskı tedbirlerinden er geç daha ağır basar. Kapitalist sistemler kadar sosyalist sistemler için de bu böyledir. Toplumların evrimi dümdüz, sürekli bir çizgi halinde olmamıştır. Sosyalist sistem bilime, toplumsal gerçeklere ve kânunlara dayalı planlı bir sistem olduğu ve her yanıyla uygulamada geliştirildiği ölçüde toplumun ilerleyişi düzgün ve sarsıntısız olabilir. Toplumsal şartları ölçü dışı zorlayarak tepeden inme usullerle ve tek yönlü uygulamalara gidildiği takdirde sarsıntılar, dalgalanmalar, kaçınılmazdır. İnsan toplumlarının evrimi açısından çeyrek veya yarım yüzyıl büyük bir zaman süresi değildir ama bu süreleri yaşayan kuşaklar açısından önemlidir elbet.

Sosyalizmden kapitalizme geçiş diyelim derebeylik düzeninden kapitalizme geçişten daha köklü ve derin bir toplumsal dönüşümü ifade eder. Sosyalizmle yalnız kapitalist safha değil, binlerce yıldan beri süregelmiş "emtia" üretimine ve mübadelesine dayanan sınıflı bütün toplum tipleri ve evrim safhaları çağı kapanmış olacaktır. Onun için de bu dönüşüm ve geçiş kolay olmayacaktır.

Alacağımız Ders

Bütün bu olup bitenlerden az gelişmiş ülkeler ve bu ülkelerin sosyalist hareketleri için alınacak dersler vardır. Birincisi, büyük ve güçlü devletlerin yanında askeri-sivil bloklara girmek milli bağımsızlıkla bağdaşmamaktadır. Her ülke, bu arada Türkiyemiz milli bağımsızlığını bütün yabancı ülkelere karşı savunabilecek şekilde örgütlenmek, donanmak, kalkınmayı ona göre plânlamak ve bağımsızlığını kendine güvenerek sonuna kadar savunma azminde olmak zorundadır. Milletler bağımsızlıklarını kendileri savunabilecek güç ve azimde oldukları ölçüde başka milletlerle eşit ilişkiler kurabilirler. İkincisi, küçük devletler, hele Üçüncü Dünya denilen az gelişmiş ülkeler iki kampın dev devleti arasında sıkışmamak, ikisinden birini seçmek zorunda kalmamak için kendi aralarında bir dayanışma ve işbirliği kurma çabasını ciddiyetle göstermelidirler. Üçüncüsü, sosyalizm sadece bir ekonomik sistem olmadığına göre sosyalist demokrasiyi kurmaya ilk andan başlanmadıkça, moral değerlere birinci plânda yer vermedikçe, sağlam bir şekilde ve tam anlamıyla gerçekleştirilemez.

Milliyet, 27 Ağustos 1968

İhtilafın Nedenleri

11 Kasım 1968'deki 3. Büyük Kongre'de yapılan konuşmanın Ant dergisindeki özeti.

Bu tartışmalar, eylül sonunda hürriyetçi sosyalizm meselesinden çıktı. Acaba partide hürriyetten yana olmayan kimseler vardı da, onun için mi çıktı bu mesele? Sayın başkanımız, kongreyi açış konuşmasında da belirtti, "sosyalizmin özünde hürriyet vardır" dedi. Aynı kanaate iştirak ediyorum. Onun için, sosyalizmin özünü açа açа, izah ede ede halka anlatmak lazımdır. Ama bilimsel sosyalist isek, bunu bilimsel sosyalizm açısından anlatmamız gerekir.

Partinin belli bir döneminde, birdenbire bu hürriyetçi sosyalizm meselesi üzerine fazla basılırsa, sanki parti şimdiye kadar hürriyetçi, demokratik sosyalizme taraftar değilmiş de, buna herhangi bir sebeple ihtiyaç duymuş gibi bir kanaat yaratır. Nitekim etkisi böyle oldu. Sanki TİP içinde "tepeden inmeci, hürriyet düşmanı" kimseler varmış gibi göstermek yoluna gittiler.

Sosyalist kamptaki rejimler ve iktidarlar için, onların çizgisindeki bazı batılı partiler için özgürlük meselesi, siyasi demokrasi meselesi, günün en canlı meselesi olabilir. TİP ise, gerek tüzük ve programı ile, gerek terkibi ve sekiz yıllık çalışmaları ile baştan beri tamamen aynı nitelikte bir parti olarak kurulmuştur. Biz, ilk kurulduğumuz günden bu yana daima demokratik sosyalizmi gerçekleştireceğimizi, anayasa çerçevesinde seçim yoluyla iktidara gelip seçimleri kaybedersek iktidardan çekileceğimizi devamlı surette tekrarladık. Hiçbir zaman bizde hürriyetçi olmayan bir sosyalizm anlayışı şu veya bu şeklide ileri sürülmedi. Diğer sosyalist âlemde olan olaylar elbette bizi de ilgilendirir. Olaylar karşısında kendi açımızdan tahlilimizi yaparak, hükmümüzü veririz. Ama mesele orada kalır.

Özgürlük meselesinde dikkat edilecek başka bir şey bugün için mevcut olan meselelerle, sosyalizmin çok ileri safhalarında özgürlüğün ne olacağı meselesini birbirinden ayırmaktır. Bu konu ile çok ilgileniyorsak araştırmalar yapar, eserler koyarız. Ama nesiller sonrasının meselesini getirip de, ilçe kongrelerinde, sohbet kongrelerinde tartışmanın bir anlamı yoktur. Fikir karışıklığı doğurmaktan başka bir yarar sağlamaz. Bizim için mesele, anayasa çerçevesi içinde hakların ele alınması, halka benimsetilmesi, iktidara geldiğimiz zaman bu hak ve hürriyetlerin kâğıt üstünde kalmadan halkın yaşantısında gerçekleştirilmesi meselesidir.

Bilimsellik meselesine gelince, genel başkanın görüşlerinden bazı noktalarda ayrılıyorum. Kongreyi açış konuşmasında da belirtti. Bilimsel sosyalizm metod olarak bilimseldir. Buna katılıyorum. Ama bence, bunun ötesinde de bir bilimsellik vardır. Bu bilimsel sosyalist metodun yüz yıldır uygulanması ve bu metodla yapılan incelemeler, araştırmalar ve uygulamalar neticesinde, toplumun gelişme kanunları konusunda bazı doğrular da bilimsel hakikatler olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık, "bilimsel sosyalizm adına ortaya konmuş öyle sorular var ki, sonradan doğru olma-

dığı anlaşılmıştır" denilebilir. Evet öyledir. Hala sosyal bilimlerde mutlak doğruluk daha azdır. Ama eyleme geçebilmek için, bir harekette bulunabilmek için, ihtirazi kayıtlar koyduktan sonra, "Bugünkü bilgimiz seviyesinde, ileride bu bilgimizin seviyesinin değineceği, hatta bir kısmının doğru olmayacağı göz önüne alınarak, şunlar şunlar bilimsel hakikatlerdir." demek sorundayız. Yoksa faaliyete geçemeyiz.

Bilimsellik meselesi ile sosyalizmin tek veya çeşitli oluşu meselesi birbirine bağlıdır. Sosyalizm tektir ve tektir. Toplumların gelişmesinde olaylar arasında zorunlu ve genel, evrensel sebep-netice münasebetleri vardır. Bu zorunlu ve evrensel sebep-netice münasebetlerine, ilmi kanunlar denir. "Sosyalizm tektir" diyoruz, yani toplumların kendi tarihlerinden doğma farklarından gelen çeşitlenmeler ne olursa olsun, temelde bütün toplumların gelişimi bir takım zorunlu sebep-netice münasebetlerine dayanır. Bunu sağlam olarak ortaya koymazsak, o zaman çeşitlilik bahsinde ne yapacağımızı bilemeyiz. Çünkü çeşitlilikleri birbirinden ayırırken, onların da ortak noktalarına dayanmak zorundayız. Bu çeşitlilik içinde dahi ikinci derecede ortak ve zorunlu bağlar vardır.

Partinin çalışmalarına ve teşkilatlanma meselelerine gelince, organların mutlaka muntazam çalışması gerekir. Maalesef son yılbaşından beri, hele yaz aylarında yürütme kurulu muntazam toplanamamıştır. Eğer yürütme kurulu muntazam toplansaydı, aradaki bu fikir ayrılıkları bu kadar keskin hale gelmezdi. Her hafta toplanan bir kurulda meseleler konuşularak mutlaka bir ortak çizgiye varılabilirdi.

Halkımıza programımızı, tüzüğümüzü anlatabilmek için mutlaka bilinçli, sosyalizmi bilen, faal, militan bir parti teşkilat kadrosuna ihtiyacımız vardır. Böyle bir teşkilat olmadan, sadece mitinglerde, radyo konuşmalarında sosyalist bilinç emekçi kitlelere ulaştırılamaz. Parti şimdiye kadar genişlemesine büyümüştür. Maalesef bütün teşkilatımızın çok iyi ve çok sağlam kurulduğunu iddia edemiyoruz. Bence parti öyle bir döneme gelmiştir ki, bundan sonra bu genişleme saikinde gelişen büyümeyi derinlemesine geliştirmek lazımdır. Bunun için de parti teşkilatının eğitimine, bilinçlendirilmesine, militan bir kadro haline getirilmesine çok önem vermek lazımdır. Böyle bir kadroyu atlayarak merkezden doğrudan doğruya kitlelere inmek imkânı yoktur.

Pratik eyleme girmiş bir parti elbette hareketi başarılı surette yürütebilmek için mahalli, milli farkları, özellikleri, üst yapı etkilerini dikkate alacaktır. Bir vatandaş alevi olduğu için kendisinin horlandığına, ezildiğine kani ise evvela bu sorusuna cevap vermeden toprak meselesini, sömürü meselesini anlatırsanız, bir şey elde edemezsiniz. Ancak bunu sadece hissi yoldan yapar ve vaad şeklinde söylersek diğer partiler gibi vaadler yapmaktan öteye gidemeyiz, üst yapı meselesini anlatırken vatandaşa hem kendisini derdinden kurtaracağımızı söyleyeceğiz, hem de bu derdinin nasıl sınıf meselesine bağlandığını, bozuk düzene bağlandığını göstereceğiz. Aradaki bağlantıyı kuracağız. Kitleleri, üst yapı meselelerinden hareket ederek alt yapıya bağlamak suretiyle sınıf bilincine vardıracağız.

Oy meselesine gelince, biz bir sosyaliste yakışır şekilde oy toplamak peşindeyiz. Oy avcılığını reddediyoruz. Halkın hislerine hitap ederek oy toplamak, oy avcılığıdır. Biz, halkı örgütleyerek, onun bilinçli oylarıyla iktidara gelmeliyiz.

Sayın Aybar'ı biz uyarmağa çalıştık. Eylül sonundaki genel yönetim kurulunda

bu sosyalizm ve özgürlük tartışmasının iki gün sürmüş olmasının ve oylamada sadece sekiz oy alabilmiş olmasının genel başkanı uyarmış olması gerekirdi. Fakat bu tartışma organ tarafından karara bağlanmadan Sayın Aybar konuşmalarına devam etti. Özel uyarmaları da dikkate almadı. Ben beklerdim ki, kendi fikirlerinin tamamen doğru olduğuna kani olsa bile, "Ben doğruluğuna kani olduğum fikirleri en yakın mesai arkadaşım olan genel sekretere anlatmamışsam, Sadun Aren'e anlatamamışsam, kafalarda birtakım sorular doğmuşsa, teşkilatta bir takım münakaşalar yapar, bu konuşmaları keseyim, bu meseleyi merkez, yürütme kuruluna getirip önce kendi arkadaşlarımı ikna edeyim" desin... Bir lider ne kadar büyük ve güçlü olursa olsun, kendi görüşlerini doğrudan doğruya kamuoyuna açıklamadan önce yetkili organlara getirip tartışma konusu yapmalıdır. Ancak bu suretle partimiz gerçekten örgütlü şekilde gelişebilir. Aksi takdirde kişisel yönetime yol açılmış olur ve bu da lüzumsuz tartışmalara yol açar. Kanaatimce, yeni dönemde partimizin önemle üzerinde durması lazım gelen, sadece teşkilatımızı genişletmek değil, mevcut teşkilatımızı güçlendirmek, bilinçlendirmek, sosyalist militanlar haline getirmektir. Bilim ve Araştırma Kurulu çalışmalarını sürdürmek, teorik bilgi ile teşkilattan gelen tecrübeleri birleştirmek, partinin teşkilatlanma hareketini daha sağlam ve güçlü hale getirmek şarttır.

Ant, Sayı 99, Kasım 1968

Türkiye'de Sosyalist Hareket

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fikir Kulübü tarafından 21 Aralık'ta düzenlenen "Türkiye'de Sosyalist Hareket" konulu konferanstaki konuşmanın TİP Haberleri'nde çıkan özeti.

Özellikle ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra, az gelişmiş ülkelerin bağımsızlığa kavuşmaları, bu ülkelerin hangi yoldan sosyalizme geçeceği sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu mesele de, diğer bazı meselelerin doğmasına yol açmıştır:

Temel çelişki nerededir? Kapitalizm-sosyalizm çelişkisi mi, gelişmiş kapitalist-emperyalist ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki çelişki mi?

Tartışılmakta olan diğer bir mesele de, az gelişmiş ülkelerde işçi sınıfının öncülüğü meselesidir. Türkiye, az gelişmiş ülkeler arasındadır ancak, öbürlerine göre daha gelişmiş olan ülkelerin grubundadır. Bu grup içinde de Türkiye'nin gene kendine özgü nitelikleri vardır.

Az gelişmiş ülkeleri, üç grupta toplayabiliriz:

1. Yeni bağımsızlığına kavuşmuş olan Asya-Afrika ülkeleri,
2. Türkiye (Türkiye'nin özel yeri vardır)
3. Lâtin Amerika ülkeleri. Bilindiği gibi, Lâtin Amerika ülkeleri uzun zaman Amerikan baskısı altında yaşamışlardır. Türkiye'nin durumu bunlardan da farklıdır.

Sınıfsal Farklılık

Az gelişmiş ülkeler, kapitalist ülkelerden toplum yapıları bakımından farklıdırlar. Bu bakımdan, az gelişmiş ülkelerdeki kuvvetler dengesi, sınıfların farklılaşması, batıdakinden farklıdır. Türkiye'de sosyalist hareket, yalnız işçi sınıfının ve diğer emekçi sınıfların yardımcı oldukları bir hareket olarak değil, bütün emekçi sınıfların birleşik hareketi olarak gelişmektedir. Bundan dolayı da, sınıf bilinci, kalın ve kaba bir çizgiyle, "emekçi olan ve olmayan" ayrımı üzerinde gelişmektedir.

Bütün emekçi sınıfların kütle hareketinde, işçi sınıfı daha örgütlü ve daha mücadeleci olmak bakımından, bir öncü durumundadır.

Milli Burjuvazi ile İşbirliği

Emekçi sınıfların dışında, "aydınlar" tabakası ile ve "millî burjuvazi" ile işbirliği söz konusudur. Aydınlar tabakasının önemli kısmı yönetici kadro, bürokratik burjuvazidir. Bu tabakanın durumu çelişiktir.

Türkiye'de, geleneksel, merkeziyetçi, tepeden inme, halkı horlayıcı devlet anlayışını ve mekanizmasını, somut olarak, bu yönetici kadro temsil eder. Fakat, gerek tümüyle aydınlar tabakası ve onun bir parçası olan yönetici kadronun gerek ekonomik ve gerekse sosyal prestij bakımından son yirmi yıl zarfında, gittikçe toplumdaki

mevkii sarsılmıştır. Tahsil ve memuriyet, toplum katlarında yükselme kanalı, merdiveni olmaktan gittikçe çıkmaktadır. Bu nedenle, bu tabakadan, gittikçe artan sayıda insanlar, sosyalizme kaymaktadırlar Bunların, sosyalizm davasına kazanılmaları gereklidir ve mümkündür.

Millî burjuvazi meselesine gelince; "bu sınıfla, antiemperyalist mücadelede işbirliği edilmelidir-edilmemelidir" diye bir mesele yoktur. Milli pazarı kendisine hasretmek amacıyla yabancı sermayeye karşı çıkan ve millî bağımsızlığı savunan bir millî burjuvazi, yani sanayi burjuvazisi varsa, elbette onunla bir noktada işbirliği edilir. Mesele, somut olarak gerçekten böyle bir burjuvazinin varolup olmadığıdır. Türkiye İşçi Partisi, "Türkiye Ortak Pazar'a girmemelidir. Millî sanayi rekabet edemez, mahvolur" derken, yerli özel sektör sanayiini de savunmuş oluyor. Ama, bugüne kadar yerli sanayicilerden böyle bir direnme görülmediği gibi, tersine, memlekete daha fazla yabancı sermaye girmesi, kendilerine dış kredilerden daha fazla pay verilmesi istekleri gelmekte ve yerli sanayiciler, yabancı şirketlerle ortaklık kurma yoluna gitmektedirler.

İşçi Sınıfının Çıkarları

Bu konuda önemli bir mesele de şudur; Sanayici sınıf, yabancı sermayeye karşı koysa, millî bağımsızlığımızı savunur olsa ve kendisiyle bu konuda güçbirliği yapılsa dahi, bu sınıfın işçi sınıfı ile olan ilişkilerinde, işçi sınıfının hak ve çıkarları savunularak, yerli burjuvaziye karşı çıkılacak mıdır, çıkılmayacak mıdır? Bizim cevabımız şudur: Kesinlikle çıkılacaktır.

TİP Haberleri, Sayı 4, Aralık 1968

Sosyalist Hareketin Sorunları (TİP.'nin durumu)

Her zaman önemle belirttiğimiz gibi TİP Türkiye'de ilk defa sosyal piramidin alt tabakalarından kurulmuş ve kısa zamanda emekçi kitleler arasında tutulmuş ve memleket yüzeyine yayılmış sosyalist bir partidir.

Türk sosyalist hareketi politik yönüyle ifadesini Türkiye İşçi Partisinde bulmuştur. Bu partinin bugün içinde bulunduğu kritik durum ve karşılaştığı sorunlar aynı zamanda Türk sosyalist hareketinin sorunlarıdır. Ben bu yazımda bugünkü durumun nedenlerini incelemeye çalışacağım. Hemen belirteyim ki, burada, olaylar nasıl başladı ve gelişti, kim ne dedi ve ne yaptı, onları anlatacak değilim. Partinin en yüksek organında yapılan bir eleştirinin, ne kadar sert yapılmış olsa da, normal olarak böyle birden bir bölünmeye, uzlaşmaz kanatların meydana gelmesine yol açmaması gerekirdi. Açmışsa, bunun mutlaka kişilerin görüşleri ve tutumları ötesinde daha temel nedenleri olmak gerekir.

Temelde Türkiye'nin sınıfsal yapısı ve bu yapının parti içinde yansıması vardır. Türkiyede sosyalist hareketin sınıfsal niteliği, çeşitli konuşma ve yazılarımda belirttiğim gibi, emekçi olan ile olmıyan ayırımı üzerinden ve emekçi kitlelerin sınıf bilinci de bu kalın ve kaba ayırım çizgisi üzerinden oluşmaktadır. Bunun için de TİP işçi sınıfıyla köylü ve kentli diğer emekçi sınıf ve tabakaların birleşik hareketi olarak yürümektedir. Ayrıca, TİP.'nin programına aldığı ekonomik-sosyal dönüşümlerin işçi sınıfı dışındaki emekçi kitlelerin çıkar ve ihtiyaçlarına cevap vermesi, özellikle gerçek bir toprak reformunun geniş köylü kitlelerini çok yakından ilgilendirmesi de bu politik hareketin bütün emekçi kitlelerin birleşik hareketi olması niteliğini kuvvetlendirmektedir. TİP.'nin bu sınıfsal niteliği bir yanıyla Türk sosyalist hareketinin gücünü ifade etmekte, sınıf tabanını genişletmektedir; ama öbür yanıyla da, hareketin sosyalist niteliğini sürdürebilmesi bakımından, bir zaafını teşkil etmektedir. İşçi sınıfı tüm emekçi kitle içinde azınlıktadır ve yine Türkiye'deki şartlar sonucu, var olan işçi sınıfı da TİP.'ne sahip çıkarak parti saflarını doldurmuş değildir. Bu durumda, işçi sınıfından ziyade, esas itibariyle burjuva ideolojisine dönük diğer emekçi kitleler partide ağırlığını ve etkisini duyurmaktadır. TİP.'nin bugünkü sınıf dayanağının bu niteliği hareketin sosyalist çizgiden kaymasını kolaylaştırabilen bir faktördür; çünkü sosyalizm, asıl işçi sınıfının ekonomik ve politik ideolojisidir.

*

Bu sınıfsal etkenlere bir de seçimleri kazanma, oy toplama kaygusu eklenince sosyalist çizgiyi muhafaza edebilmek daha da zorlaşmaktadır. TİP., hep bilindiği gibi, Anayasa çerçevesi içinde seçimlerle iktidara gelmeyi öngören bir partidir. Ama "oy avcılığı" ile değil, işçi-emekçi kitleleri eğitip, örgütleyip onların bilinçli oylarıyla iktidara gelmeyi öngörür. Nedir bilinçli oy? Kendilerinin işçi-emekçi sınıflardan olduklarının, düzenin sosyalizm doğrultusunda değişmesi gerektiğinin ve bu değişikliğin ancak işçi-emekçi sınıfların iktidarı almalarıyla gerçekleşebileceğinin bilincine

varmış, bu amaçla da büyük çapta örgütlenmiş, hak ve hürriyetlerine sahip çıkarak mücadele veren kitlelerin oyları demektir. Bunun için TİP.'nin baş ödevi kitleleri eğitmek, örgütlemek, bilinçlendirmektir. Ancak bunun sonucu gelecek oylar TİP'ni iktidara getirirse, TİP programında öngördüğü köklü dönüşümleri yapabilir. Her zaman tekrarladığımız gibi, demokrasi sadece halkın belli sürelerde sandık başlarına gidip oy atması değildir. İki seçim dönemi arasında da demokratik hak ve hürriyetlerini kullanarak sesini duyurması, iktidarı etkilemesidir. TİP.'nin programında ise demokrasi, bütün bir [halde] konmuş, halkın toplum hayatının her kesim ve kademesinde etkin rol oynaması, söz ve karar sahibi olabilmesi öngörülmüştür.

Emekçi kitleleri eğitmek, örgütlemek ve bilinçlendirmek, uzun vadeli, sistemli bir parti çalışması gerektirir. Emekçi kitleler içinde böyle bir çalışma yapabilmek ise sağlam, bilgili, atılgan ve cesur teşkilât kadroları meydana getirmekle mümkündür.

Oysa dört yılda bir genel seçimler, iki yılda bir senato kısmî seçimleri ve mahallî seçimler, diğer partiler gibi TİP.'ni de sık sık seçim kampanyası dönemlerine sokmakta ve böylece oy toplama, oyları artırma kaygusu parti çalışmaları üzerinde devamlı baskı yapmaktadır. Ayrıca bu durum, belediye ve il meclislerine veya Büyük Millet Meclisine girmeğe hevesli, ama sosyalizmden ve sosyalist çalışma gereklerinden az çok habersiz kişilerin partiye girmesine ve aday listelerindeki üst yerler için parti içi çekişmelere yol açmaktadır. Kısacası, seçimlere girme ve oy toplama kaygusu, bir yandan parti çalışmalarını uzun vadeli ve sistemli örgütlendirme ve bilinçlendirme çabasından kısa vadeli oy toplama çabalarına kaydırmakta, öbür yandan parti içinde "seçilme" heves ve hırsını körüklemektedir.

*

Bundan başka, partinin kuruluş ve örgütlenmesindeki bir zaaf da -ki bu da büyük ölçüde seçimler sorunuyla ilişkindir- yukarıdan beri anlattığımız yönde bir etki yapmaktadır. Her zaman önemle belirttiğimiz gibi TİP Türkiye'de ilk defa sosyal piramidin alt katlarından kurulmuş ve kısa zamanda emekçi kitleler arasında tutunmuş ve memleket yüzeyinde yayılmış sosyalist bir partidir. Ama TİP.'nin sosyalist bir parti niteliği kazanması bir anlamda "tepeden" olmuştur; yani, sosyalist kişilerin, çoğunlukla aydınların, üst yönetim kadrolarından aşağıya doğru parti kademelerinde yer alması ve partiye Türkiye'nin tarihsel ve sosyal şartlarına özgü bir kalkınma yöntemi çizen bir tüzük (Partinin amacını belirten 3. madde) ve program kazandırmalarıyla olmuştur. Normal olarak bir sosyalist parti, özellikle ilk safhalarda, yavaş örgütlenir. İşçi-emekçi kitlelerle bilinçli sosyalist kadrolar arasında yer alan karşılıklı bir etkileşme, eylem, eylemde beraber yuğrulma süreci içinde sosyalist hareket oluşur, etlenip kemiklenir. Oysa genel seçimlere girebilmek için 15 ilde bütün ilçeleriyle örgütlenmiş olmak şartı TİP.'ni acele ve pek de titiz davranmadan, bulabildiği kadar elemanla örgütlenmeye iteledi. Şüphesiz, TİP'nin örgütün kurulacağı il ve ilçelere merkezden gönderecek yeteri kadar elemanı ve örgütlenmenin masraflarını karşılayacak parası olmaması da bu çeşit örgütlenmeyi ilk safhada zorunlu kılıyordu. Diğer taraftan, büyük merkezler dışındaki yerlerde o kadar güçlü bir baskı vardı ki, TİP.'in mahalli bir örgütünü kurmıya kalkışmak, örgütü kurup ayakta tutabilmek büyük cesaret ve fedakârlık istiyen bir işti ve böyle insanlar çok sayıda ve kolay bulunmuyordu. Aynı imkânsızlıklar merkezle iller, illerle ilçeler ara-

sında sıkı bağların kurulmasını, mahallî örgütlerin merkezden desteklenmesini de güçleştiriyordu. Bu durum sonucu TİP. Tüzüğü, programı, yurt ve dünya meselelerinde yaptığı yorumlar ve savunduğu politik çizgi itibariyle sosyalist doğrultuda bir parti, ama çalışmalarının ve örgütlenmenin niteliği bakımından sosyalist bilinç ve disiplin seviyesine gerektiği kadar ulaşamıyan bir parti haline geliyordu.

*

Bütün bu nedenler ve etkenlerle, seçimlere girmek ve seçimleri kazanmak, oyları en kısa zamanda en büyük hızla artırmak, bu işin başarılmasında bir sosyalist parti için vazgeçilmez olan şartlar bir kenara itilerek ön plâna alındı mı, işte o zaman sosyalist rotadan kaymalar, sapmalar başlar. Örgütü ve örgütlü çalışmaları güçlendirmek yerine, oy toplıyacak sihirli sloganlar bulunması peşine düşülür. Parti çalışmalarının ve propagandasının ağırlık merkezi temel sosyal yapı, sömürü düzeni ve sınıf ilişkileri meseleleri yerine üstyapı meselelerine kaydırılır; seçmenlerin duygusal tutkuları, şartlanmış diğer yargıları işlenerek oy toplama yoluna sapılır. Sosyalizmin bilimselliği şüphe ve tartışma konusu haline gelir ve sosyalizm, bilimsel gerçeklerden çok genel bir insan sevgisine, soyut (yani sınıf ilişkilerinden ve sınıf açısından ele alınmaktan uzaklaşmış) bir hürriyet anlayışına dayandırılmaya başlar. Bilime dayandığı için bir toplum düzeni, tipi olarak evrensel ve tek olan, bütün toplumlar için ergeç gerçekleşmesi tarihsel bir zorunluluk olarak görülen sosyalizm anlayışı gitgide arka plâna düşer; sosyalizmin, sosyalizme giden yöntemlerde, uygulamada ve biçimde kendini gösteren çeşitliliği üzerine gittikçe daha ağır basılarak nihayet "çeşitli sosyalizmler vardır" sonucuna kadar gidilir.

*

Yanlış anlaşılmamak için hemen belirteyim ki, bütün bu söylediklerimle seçimlere girmeyi ve oyları arttırmayı küçümsüyor değilim. İktidara gelmek için TİP.'nin seçimlere girmesi ve oylarını arttırması gerekli olduğu gibi, ayrıca, seçimlere girmek partiye sesini daha yüksek ve daha yaygın bir şekilde duyurmak imkânını veriyor. Ve bir partinin halk oyunda önemi de seçimlerdeki başarısıyla, Büyük Millet Meclisine girip girmemesi ve girdikten sonra da gösterdiği parlâmento faaliyetleriyle ölçülüyor. Ben burada sadece, işçi-emekçi kitleleri eğitip örgütliyerek onların bilinçli oylarını almak ve bunun başarılabilmesi için de ne nitelikte bir parti örgütlenmesi ve çalışması yapmak gerektiğine parmak basıyorum.

Görülüyor ki, son zamanlarda TİP.'nin üst kademe yöneticileri arasında beliren görüş ayrılıkları sağcı basının ve çevrelerin iddia ettikleri ve halk oyuna inandırmak istedikleri gibi asla demokratik sosyalizm ile ihtilâlci sosyalizm taraftarları arasında bir ayrılık ve çatışma değil, sözcülerinin meseleyi böyle koyup, böyle göstermeye çalışması anlaşılır bir şeydir. Ama esef edilecek husus, genel başkan Aybar'ın da kendisine karşı çıkan en yakın çalışma arkadaşlarını kötülemek ve giderek tasfiye edebilmek için aynı mesnedsiz, delilsiz, haksız ve kendisinin de doğru olmadığını bildiği aynı çeşitten suçlamalara başvurmuş olmasıdır. Oysa itiraz eden sesleri bu yoldan susturmaya, bu ses sahiplerini bu yoldan tasfiyeye çalışmak tepeden inmeci, ceberut, despot yönetimin ta kendisidir.

Durumu ve sorunları incelemeye gelecek yazımızda devam edeceğiz.

Tüm, Sayı 1, Aralık 1968

TİP.'in İç Çelişkileri

Dünyada iç mücadelelere ve çekişmelere meydan vermeden yürümüş hiç bir işçi sınıfı hareketi yoktur. Sosyalist hareketi yoktur. Sosyalist hareket hem dış çevre ve güçlerle, hem de içten mücadeleler vererek oluşup gelişir. Türkiye'deki sosyalist hareket buna istisna teşkil etmemiştir, edemezdi.

Geçen yazımda TİP'in sosyal sınıf bileşiminin (terekkübünün) etkilerine işaret etmiş ve buna, sık sık seçimlere girme ve seçimleri kazanma gereğinin etkisi de eklenince, partinin nasıl emekçi kitleleri eğitip, örgütleyip onların bilinçli oylarını alma amacından daha kolay oy toplama yollarına doğru itelendiğini göstermeğe çalışmıştım. Bu, teşkilât -kadrolarını- yetiştirme kolay -ve çok oy- toplama çelişkisi olarak belirmiştir. Mesele, bir sosyalist parti için, bu ikisi arasında var olması, yaratılması gerekli karşılıklı ilişkiyi doğru teşhis edip, doğru nitelendirmek ve doğru uygulamalara geçmektir.

TİP'in büyümesi bir yandan örgütün Anadolu'da yayılması ve emekçi köylü kitlelerin partiye artan bir ilgi göstermesi şeklinde olurken, bir yandan da TİP büyük merkezlerde aydın kadrolar kazanmıştır. Özellikle İstanbul ve Ankara'da üniversite öğretim üyeleri arasında Partiye ilgi ve üye olma durumu gelişmiştir. Çok önemli bir gelişme de bütün Türkiye üniversitelerinde sosyalist öğrenci hareketlerinin oluşması, büyük kısmının TİP paraleline girerek yan güçler örgütlenmesidir. Parti yapısında işçi sınıfından ziyade küçük burjuva eğiliminden tam kurtulamamış emekçi kitleler kısmının ağır basması partiyi oy toplama amacına doğru, üst yapı sorunlarını ön plâna alan romantik bir halkçılık politikasına doğru çekerken, kentli aydınların ve yüksek öğretim gençliğinin etkisi de daha bilinçli ve mücadeleci kadro yetiştirme amacına doğru çekilmektedir. Bu eğitim ve kadro sorununun da olumsuz ve olumlu yanları vardır.

Bir kısım aydınlar ve gençlik eğitim deyince az çok okul öğretimine benzer bir eğitim faaliyeti kastetmektedirler. Bir taraftan felsefe, sosyoloji iktisat vb. konularda kurslar, konferanslar, seminerler düzenlenmesi, öbür yandan küçük okuma grupları meydana getirilerek sosyalist kitapları okunması, tartışılması düşünülüyor. Bu çeşit parti-içi eğitim daha ziyade parti dışındaki sosyalist çevrelerde yaygındır, ama parti içinde de böyle düşünenler vardır. TİP bu çeşit bir eğitim anlayışına ve faaliyetine iltifat etmedi. Bir kez böyle bir eğitim için parti maddî imkânlara sahip değildi. Kurslar, konferanslar ancak İstanbul ve Ankara'da yapılabilirdi ve kısmen de yapılıyordu. Felsefe ve sosyal bilim dallarında sosyalist teoriyi verebilmek için belli kitapları izleyip anlamak yeterli değildi; bu konulara gerçekten hâkim Türkiyenin tarihsel doğrultusunu ve şartlarını iyi bilen öğrenci ve eğiticilere ihtiyaç vardı. Birden formel "kitabi" bir eğitime geçmek, iyi hazmedilmemiş bir takım teorik formüllerin ezberlenmesinden tekrarından ileri gitmiyen bir sonuç verebilirdi. Bunu

söylemek, bir "kitap düşmanlığı" değildir. Sorun, kitapların ne zaman, nerede ve nasıl kullanılabileceği sorunudur.

Parti içi eğitimi okul biçimi bir eğitim olarak düşünmekten çok önce, eylem içinde ve eyleme ilişkin bir eğitim olarak düşünmek ve uygulamak gerekiyordu. Partinin bir eylem, bir politik mücadele aracı olması bunu gerektiği gibi sosyalizmde teori ile pratiğin birbirinden ayrılmayışı, birlikte oluştuğu ilkesi ve modern pedagojinin öğretim usulleri de bunu gösteriyordu. Öğretim sürecinde öğrenenin ilgisi ön şart ve başlangıç noktasıdır. Öğretim, öğrenenin ilgilendiği veya ilgisinin uyandırıldığı somut ve özelden soyut ve genele, mahallî ve aktüel olanlardan yurt çapında, dünya çapında ve daha uzun vadeli sorunlara doğru geliştirilir. Parti içi eğitimin bu safhasında Parti programı ve çeşitli konularda parti görüşlerini belirten yüksek organlar kararları, bildiriler, demeç özetleri öğretim malzemesini teşkil eder; mahallî sorunlar, yurt ve dünya sorunları bunlar ışığında incelenir, değerlendirilir. Teşkilât kademelerinin çalışmalarında karşılaştıkları sorunları ele almak, aydınlatmak ve alt kademelerin bu sorunları ve pratik tecrübeleri ışığında Partinin örgütlenme politikasını tesbit etmekte başta gelen ödevdir.

Sosyal bilim dalları üzerinde kurslar vb. eğitim uygulamaları ancak daha uyanık, teorik konulara daha yatkın, yetişmiş elemanlara verilir. Parti dışındaki emekçi kitlelerin eğitilip bilinçlendirilmesi ise onların sorun ve ihtiyaçlarına sosyalist açıdan doğru formüle edilmiş, geçerli çözüm yollarını sınıf açısından ortaya koyup öğretmekle olur.

Bugünkü anlaşmazlığın altında eğitim konusundaki bu çelişki de yatmaktadır. Parti programını, yayınlarını vb. eğitim aracı olarak küçümsemek eğilimi vardır; eğitim üzerinde ısrarla duranlar arasında partiyi her şeyden önce bir kadro partisi olarak düşünenler ve seçimlerde oy kazanmayı fazla küçümsiyenler görülmektedir. Oysa Parti hem, işçi-emekçi sınıf ve tabakaların birleşik hareketini temsil etmesi, kitleleri bilinçlendirip politik bir güç haline getirmeyi amaç edinmesi, ve seçimlerle iktidara gelmeyi öngörmesi bakımından da bir kitle partisidir, hem de bu iş ancak teşkilât kadrolarının etkin, cesur, mücadeleci çalışmalarıyla gerçekleşebileceği kadrolara önem veren veya vermesi gereken bir partidir.

Seçimlerde alınan sonuçlardan memnun olmıyan Genel Başkan ve "partinin oyları" donmuştur diyen arkadaşları ise "tıkanıklık"ı giderici çareler aramakta ve çareyi "üst yapı" organlarına önem vermekte ve bunlara uygun, oyları TİP'e aktaracak sihirli sloganlar bulmakta arıyorlar. Partinin oyları muntazam ve sağlam bir artış göstermektedir, ama kısa sürede ve kolayca iktidara ulaşmayı hayal edenlere bu yeterli gelmiyor; uzun vadeli sistemli, yorucu örgütlenme ve örgütü yetiştirme çabaları yerine işin kolayına kamçıya yöneliyorlar. Oy kaygısından doğan davranışlarını teorik bakımdan "bilim" açısından haklı göstermek için de alt yapı-üst yapı ilişkilerine dair bir takım bulanık görüşleri "modern sosyalizm" adına bilimsel hakikatler olarak ileri sürüyorlar. Alt-üst yapı (ekonomik sistem-sosyal politik müesseseler, ideolojiler) ilişkisini çok basitleştirilmiş, şematik formüllerle izah etmenin yeterli ve geçerli olmadığı doğrudur. Bugün bu sorunun Batıda sosyalist teori alanında, son dönemin pratikteki sonuçları, olayların gelişmesi ışığında tartışıldığı, sosyalist teorinin gerçek olguları kapsıyacak şekilde geliştirilmeye çalışıldığı doğrudur. Ama

sorun henüz çözülmüş ve kesin sonuca bağlanmış değildir. Ve bu tartışmalarda her ileri sürülen görüşü -bu görüşün sahibi ne kadar ünlü kişi de olsa- mutlaka doğru olarak kabul edilmez. Hele sorun Türkiye'de enine boyuna incelenip tartışılmadan, Türkiyenin gerçekleri etraflıca incelenmeden, "temel çelişki zamanla tâli çelişki haline, tâli çelişki de temel çelişki haline gelir" veya "bir toplum özel şartlarına göre temel çelişkinin özünde dahi tâli bir çelişki belirebilir" veya "üst yapı temel yapıyı üstten belirler ve Türkiye'de bugün üst yapı çelişkileri ağır basmaktadır, ön plândadır" gibi hükümlere kestirmeden varmak çabası doğru değildir. İyice pişirilip kotarılmamış bu çeşit kişisel görüşleri III. Kongrenin son gününde acele kaleme alıp karar teklifi olarak kongreye sunmak ve yaygaraya getirip oylatmak ne bilimle, ne sosyalist dürüstlükle bağdaşmaz. Ve bunlar artık kongre kararlarıdır, her partili bunlara uymıya mecburdur sözü kimseyi bağlamaz. Kaldı ki, üst yapı sorunlarına bu şekilde sınırsız yeşil ışık yakmak çok zararlı sonuçlar verebilir, hattâ partiyi güç durumlara sokabilir. Artık her türlü demagojiye kapı açıktır; böyle "teorik" ve "bilimsel" bir yeşil ışık yakıldı mı merkezden alt kademelerdeki parti propagandalarında nerelere kadar gidilebildiğini kontrol etmek, zaptü rapte almak istense de mümkün olmaz.

Bir toplumda belli bir zaman noktasında, belli bir dönemde üst yapı çelişkileri ve sorunları ne kadar günün konusu (aktüel) hale gelse, temel çelişkiye öneminden bir şey kaybettirmez çünkü üst yapı çelişkilerini kendi başlarına -temel çelişkiyi bir yana veya ikinci plâna bırakarak- ele alıp sosyalizm doğrultusunda bir çözüme kavuşturmak, veya bir çözüm yoluna sokmak mümkün değildir. Bir çelişkinin "temel" oluşunun nedeni de budur zaten, diğer çelişkilerin sosyalizm doğrultusunda çözümünün buna bağlı oluşudur. Ama bunu söylemek, diğer çelişkileri (tali çelişkileri, üst yapı çelişkilerini) ihmal ederek veya önemsemiyerek, sadece temel çelişki üzerinde çalışarak toplumsal düzen sorunu çözülür demek de değildir. Şimdiye kadar üst yapı sorunları, etkileri ihmal edildi diye dikkatli ve çalışmaları bu yöne teksif ederek bu sefer de temel çelişkiyi ihmal etmek yönünde bir yanlış yola düşmek olmaz; alt yapı-üst yapı ilişkilerini gerek genel ve gerek teorik düzeyde, gerekse somut bir toplumda somut olarak tesbit edip sorunları açıklığa kavuşturmak gerekir. Sadun Aren'in TÜM'ün geçen sayısındaki yazısında işaret ettiği gibi, üst yapı ile ilgili bir takım sorunların sosyalizm doğrultusunda olmıyan çözüm şekilleri de vardır. Bunlar kısmî ve yüzeysel çözümlerdir, sorunları temelden çözmez; ama halk kitlelerinin bugünkü ideolojik durumunda daha kolay anlaşılır çözüm yollarıdır. Sosyalistlerin görevi işin kolayına kaçmak değil, üst yapı sorunlarının alt yapı ile, sınıf ilişkileriyle bağlantısını kurarak kitleleri sınıf bilincine vardırmak ve onları, sınıf ilişkileri düzeninin değiştirilmesiyle ancak diğer bütün sorunların tam ve kesin çözüme kavuşturulabileceğine inandırmaktır. Emekçi kitleleri bilinçlendirmek budur ve bilinçli oylar ancak böyle elde edilebilir.

Bir sömürü düzenini ayakta tutan husus, sadece sömürücü sınıfların ekonomik ve politik bakımdan güçlü ve egemen oluşu, ceza kanunları ve polis araciyle sömürülen sınıfları baskı ve kontrol altında tutuşu değildir. Mevcut düzeni haklı, hiç değilse tabii ve normal bir düzen gösteren fikir ve inançların -egemen sınıflar ideolojisinin- sömürülen sınıflarca da kabul edilmesidir asıl düzeni ayakta tutan. Sömürülen sınıflar egemen sınıfların ideolojisinden koptukları, mevcut düzenin

dayandığı fikirlerin, inançların, sosyal değerlerin yanlış, haksız, geçersiz olduklarını anladıkları zaman düzenin temelleri sarsılır ve cezai müeyyideler, polis baskısı yetmez olur sosyal değişme sürecini önlemiye. Bu nedenle de, sosyalist propaganda da halk kitlelerinin bugünkü ideolojik durumunu dikkate almak gereklidir, ama amaç bu duruma pasif bir şekilde uymak, nabza göre şerbet vermek değil, istemli ve örgütlü çalışma ile kafaların bugünkü düzenden yana şartlandırılmış durumunu değiştirmektir. Bilinçlendirme bu demektir. Emekçi kitlelerin bugünkü düşünüş tarzını, inandığı sosyal değerleri ve şikâyet ettiği somut sorunları dikkate almadan, halkla bugünkü bilinç veya bilinçsizlik durumunda temas ve bağlantı kurmadan, soyut bir sosyalizm propagandası (örneğin, sömürünün, artık değerin, sosyal sınıf kavramının anlatılması gibi) ne kadar verimsiz, kısır, halkı partiden uzaklaştırıcı olursa, bugünkü durumuna pasif şekilde uymak, halkla haşır neşir olarak onu kendi durumunun temel nedenlerinin ve sınıf mensubiyetinin bilincine vardırmıyan bir çalışma da -kısa vadede oy getirse bile- Türkiye'nin sosyalizm doğrultusuna sokulması bakımından aynı derecede kısır ve olumsuz olur.

Üst yapı sorunlarına verilecek ağırlık ve üst yapının alt yapıyla karşılıklı ilişkisi ve etkileşmesi sorunu, Doğu ve Güney Doğu illeri durumunun izahı ve değerlendirilmesi konusunda özellikle önem kazanmaktadır. Bu bölgede yerli bir burjuvazi ve küçük burjuva aydın tabaka gelişmektedir. Yeni kuşak ağa çocukları da yüksek tahsil görüp serbest mesleklere, politikaya girmektedir. Doğunun geri kalmışlığını, yoksulluğunu üst yapı faktörleriyle izah etmek, buralar halkı Türkçeden gayri diller konuştukları, etnik ayrılıklar gösterdikleri için gelmiş geçmiş ve bugünkü iktidarlarca kasten ihmal edilmiş olmasıyla izah etmek kitlelerce daha kolay anlaşılır ve inanılır bir izah tarzıdır. Doğu'da idarenin vb. polis, jandarma baskısının daha şiddetli oluşu, halkın konuştuğu dilden dolayı horlanıp ters muamele görmesi de bu izah tarzını doğrular deliller olarak görülmekte ve gösterilmektedir. Sosyalist izah şeklini, yani bütün bu sorunların ve durumların temelinde kapkaççı kapitalist düzenin, sosyal sınıf ilişkilerinin yattığını; Anayasanın uyarınca herkese dil, din, ırk, vb. farklar gözetilmeksizin eşit muamelenin, herkese maddî ve mânevi kişiliğini geliştirme imkânlarının ancak sosyalist bir düzende sağlanabileceğini anlatmak ise çok daha zordur. Bundan dolayı sosyalistler, yukarıdaki birinci tezi benimseyip yayan Doğulu burjuva politikacılarının karşısında, halkı kazanmak bakımından, elverişsiz bir durumda kalmaktadırlar. Üst yapı sorunlarının ön plâna almak politikası, ister istemez, bazı kafalarda, önce Doğu sorunu, sonra sosyalizm, mi; önce sosyalizm sonra Doğu sorunu mu? sorunu[nu] yaratacaktır.

Doğu ve Güneydoğu illeri sorununun, sadece ekonomik ve sosyal gelişmede, bu illerin diğer bölgelerden daha geri kalmış olmaları sorunu olmadığı, ortada bir de etnik sorun olduğu aşikârdır. İktidarlar, egemen sınıflar ve onların sözcüleri ve basın doğu sorununun memleket kamuoyuna duyurmamakta ve durumu baskı usulleriyle idare etmekte ısrar etmişlerdir. Oysa sorunlar, deve kuşu gibi başımızı kuma gömüp görmemezlikten gelerek çözülemez. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ve bugünkü Anayasamızın hükümleri muvacehesinde, Türkçe'den başka dil konuşan, sosyolojik özellikler gösteren milyonlarca insanın millet topluluğu içinde ikinci dereceden bir yurttaşlar grubuymuş gibi muamele görmeyi, demokratik hak

ve hürriyetlerden eşitçe yararlanmaktan engellenmeyi kabul edemiyeceklerini anlamak gerekir.

Gerçekçi ve milletin ve yurdun bütünlüğünü koruyucu bir politika bu anlayışı göstermeyi zorunlu kılar. Modern devlet anlayışı ve Anayasamızın Türk'ü tanımlaması da bunu gerektirir. Bugüne kadar iktidarların izliyegeldikleri, objektif gerçeklere aykırı, ters politikada ısrar etmek -hele memleketimizin dünya çapında zıt kuvvetlerin çarpıştığı bir bölgede bulunuşu da göz önünde tutulunca- Türkiye'nin başına beklenmedik ağrılar gelebilir.

Bizim kesin görüşümüz şudur ki, Doğu sorunu gerek ekonomik gerekse sosyal-etnik yönü ile ancak sosyalist düzende çözüme kavuşur ve bütün yurttaşlar dil, din, mezhep, ırk ve cinsiyet ayırımı yapılmaksızın demokratik eşitlik ve özgürlüklere kavuşur, maddi ve mânevi kişiliklerini geliştirmek imkânlarına sahip olur. Aksini düşünmek, işçi-emekçi sınıflar karşısında gücünü bölmek ve Doğudaki emekçi halkın kaderini mahallî burjuva ve küçük burjuva aydınların, politikacıların politik ihtiraslarına feda etmek olur. Sosyalizm ve sosyalistler her türlü sömürüye, baskı ve şiddet usullerine karşıdırlar, ama sosyalist hareket içinde bölücü küçük -burjuva- milliyetçiliği eğilimlerine de aynı derecede karşı çıkarlar.

Geçen yazımızda TİP.'in kuruluşundaki bir zaafa işaret etmiş, partinin bir grup işçi-sendikacı tarafından kurulduğunu, ama sosyalist niteliğini özellikle sosyalist aydınların yukarıdan aşağıya teşkilât kademelerinde yer almalarıyla kazandığı, sosyalist bilince varmış teşkilât kadroları yetişmeden partinin yayılıp kitle partisi haline geldiğini anlatmıştık. Bu da iki yanlı bir çelişki yarattı partide. Bir yandan kurucu-sendikacıların bir kısmı partinin kurucusu olmayı partinin sahibi olmak anlamına aldılar ve parti kendi vesayetleri altındaymış gibi davrandılar. Hattâ bazıları kendi şahıslarında işçi sınıfı temsilcisi sıfatını görüp işçi sınıfı adına parti kurullarını, aydınları denetlemek iddiaları öne sürdüler. Ama bu derece iddialı davranırken, [kendilerini] bu sekiz yıl süresinde birer sosyalist olarak yetiştirmiye, parti çalışmalarına vakfetmiye pek önem vermediler. Esas işleri sendikacılıktı, ama sırf kurucu sendikacı oldukları için partide yüksek mevki ve denetim hakları olacaktı. Bu iddialar ve iddialı tavırlar elbette sendikacılara karşı olumsuz tepkiler yaratmakta gecikmedi.

Çelişkinin öbür yanı da sendikacılarla işçiler arasındaydı. Profesyonel sendikacılığın memleketimizde imtiyazlı, kendi şartlarımıza göre hayat seviyesi yüksek bir sendikacı kadrosu yaratması, sendika yönetimindeki aksaklıklar ve yöneticilerin burjuva sendikacılığı alışkanlıkları işçilerde sendikacılara karşı az çok bir güvensizlik ve hınç yaratmıştır. Ne var ki bu tepki, TİP'li sendikacıların burjuva sendikacılığı etkili ve usullerinden arınıp sosyalistliğe yaraşır nitelik kazanmalarını istemek ve gerçek işçi-sendikacının tanımlanmasını tespit etmek olacağına, profesyonel sendikacılığı toptan suçlamak veya sendikacıların işçi kesiminden değil de aydın kesiminden sayılmasını önermek şeklini alıyordu.

Ve nihayet TİP'in bir bütün olarak, sosyalist bir örgüt ve hareket olarak kendi kendisiyle bir çelişkisi vardır. TİP., Türk toplumunun gelişmesinin son hedefi olarak sosyalist bir düzeni öngördüğü için Türkiye'nin tarihsel-sosyolojik bir zorunluk olarak ancak sosyalizme yönelmiş bir kalkınma yöntemiyle en kısa zamanda çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabileceğine inandığı için sosyalist bir partidir. Bu kalkınma

yöntemini belirten programı bilimsel sosyalizmin koyduğu esaslara dayandığı için, yani üretim güçleriyle üretim ilişkileri düzeninin şimdiki durumdan hareketle bunların modern teknikle hızlı sanayileşme ve işçi-emekçilerin sömürüden kurtulması yönünde geliştirilmesini öngördüğü, bütünleşme ve işçi-emekçilerin işçi-emekçi sınıflar açısından değerlendirdiği için sosyalist bir partidir. Bu toplumsal gelişmelerin ve değişmelerin işçi-emekçi sınıfların örgütlenerek politik bir güç haline gelmesi, ve demokratik yoldan iktidarı ele almasıyla gerçekleşeceğine inandığı için sosyalist bir partidir. Ama iktidara geldiği zaman uygulayacağı programında belirtilen düzen tam bir sosyalist düzen değildir. Dış ticaretin, banka ve sigortacılığın kamulaştırılmasıyla genişletilmiş ve devlet kapitalizmi olmaktan çıkarılıp sosyalist bir muhteva kazandırılmış devlet sektörünün millî ekonomiye yön verdiği ve hakim olduğu planlı bir karma ekonomi düzenidir. Yapmayı öngördüğü ilk reform toprak reformudur; bu ise sosyalist değil burjuva nitelikte bir reform, toprakta küçük ve orta özel mülkiyeti güçlendirecek bir reformdur. Bu çelişikliğe bakıp, TİP'in sosyalist bir parti olduğunu ve emperyalizme karşı mücadelenin aynı zamanda sosyalizm için, yani sosyalist hareketi geliştirmek ve işçi-emekçi sınıfların Partisini iktidara getirmek için bir mücadele olduğunu reddeden kişi ve çevreler çıkmaktadır ortaya. İşçi sınıfından gayri emekçi sınıfların TİP'in sosyalist açıdan "tabanı" olup olmadığı tartışma konusu olmakta, ve fikir karışıklığına yol açmaktadır. Oysa, ilk bakışta garip bir yargı gibi görünse de, diyebiliriz ki, TİP, bilimsel sosyalizmi esas aldığı, sosyalist bir parti olduğu için iktidara geldiği zaman uygulamayı öngördüğü düzen tam bir sosyalist düzen değildir. Çünkü Türkiye gibi az gelişmiş sanayileşmemiş bir toplum birden tam bir sosyalist düzene geçemez. Böyle bir düzen, kademeli bir gelişme süreci içinde oluşturulabilir ancak. Bu durum çok önemli bir sorun ortaya çıkarmaktadır; TİP'in parti programı, sosyalizmi ve Türkiye şartlarını ve gereklerini çok iyi ve doğru bilen bir yönetim elinde sosyalizme götürecek bir eylem programıdır, ama bu yetenekleri haiz olmayan bir teşkilât kadrosunun yürüttüğü bir hareket, bu programla sosyalizm rotasından uzaklaşabilir, sapabilir de.

Sapmanın Olmaması Şartları

Böyle bir sapmanın olmaması için bazı şartların yerine getirilmesi zorunludur:

Birincisi, TİP hareketinin yeni bir aşamaya ulaştığını kabul etmek ve bunun gereklerini yerine getirmektir. TİP geçen yazımda açıklamaya çalıştığım gibi, memleket sathında yayılarak genişlemesine büyümüş, fakat bu sığ ve gevşek bir büyüme olmuştur. Şimdi, safları sıkıştırmak, merkezle iller, illerle ilçeler arasındaki bağları sıkılamak, teşkilat kadrolarını daha bilinçli, mücadeleci, sosyalist kadrolar haline getirmek, Partinin derinlemesine kök salmasını sağlamak dönemi gelmiştir. Son bir iki yıldır gerek para, gerekse eğitici kadro elemanı bakımından Parti ilk yıllara kıyasla daha fazla imkâna kavuşmuştur ve bu görevi tam gerektiği ve gönlün arzuladığı gibi başarmak durumuna gelmemişse de, hiç değilse bu ele alma ve bir kısım illerden başlayıp genişleterek yerine getirebilmek durumuna gelmiştir. Oysa Parti liderliği, kısa vadede özellikle 1969'da oyları artırmak endişesiyle, işçi ve emekçi kitlelerin zamanla kendiliklerinden sosyalist bilince kavuşacağı, sağduyu ve "tarihsel sezgi" ile sosyalizme geleceği, teşkilat kadroları aracılığı ile "dıştan" bilinçlendir-

meye pek de lüzum olmadığı, üst yapı sorunlarını ve halkın duygusal tutkularını işleyen propaganda ve sloganlarla ("manevi sömürü" ve "hürriyetçi sosyalizm" gibi) oy artışının başarılabileceği düşüncesine kaymıştır. 1967 ilk baharında, 1969 seçimlerine kadar merkezden yollanacak çeşitli ekiplerle memleketi ve mahalli teşkilatı dolaşmak kararı alındığı ve ilk ağızda dört ekip birden geziye çıkarıldığı halde sonra bu kararın uygulanması önce geçici olarak durdurulmuş ve bir daha da tekrarlanmamıştır. Merkez'in önce pratikte, sonra teoride bu gerileme ve gevşemesi bütün parti hareketinde bir durgunluğa yol açmıştır. Bu durumun mutlaka giderilmesi, merkezin aktif hale gelerek mahalli teşkilatla ve halkla yakın ilişki kurması gerekmektedir.

Yapılması gereken ikinci iş, programın yeniden ele alınıp TİP'in sosyalist bir parti olduğunun ve benimsediği kalkınma rotasının nasıl zamanla sosyalizme ulaştıracağının açıkça anlatılmasıdır. Bu arada Parti Bilim ve Araştırma Büroları alt yapı-üst yapı ilişkilerini teorinin ve Türkiye'nin şartları ışığında incelemeli, ve bir rapor hazırlayıp yetkili organlara sunmalıdır.

Ancak bundan sonra yetkili yüksek organlar bir karara varabilirler. Ve bu kararlar sadece şeklen ve hukuken değil, fiilen bağlayıcı nitelikte olabilir.

Üçüncüsü, sosyalist ahlâk davranış ve normları (ölçüleri) Partinin ve Partililerin çalışma ve hareketlerinde kendini göstermelidir. Parti organlarında, kurul ve toplantılarında belli bir disiplin çerçevesi içinde ve art niyetsiz, ama açık ve kesin eleştirme ve tartışmalar yer almalı, küçük politika oyunlarına, taktiklerine müsaade etmiyen bir ortam yaratmaya çalışılmalıdır. Esnek ve dinamik ama birliği ve dayanışmayı bozmayan bir parti disiplini, ne "itiraz etmek için itiraz" hakkı tanıyan bir başıbozukluk içinde, ne de usulüne uygun ve ilgili organlarda yapılmış eleştiri ve karşı çıkışları dahi bir "suikast". Partiyi bölme, sabote etme hareketi sayan dar bir zihniyet içinde gerçekleşebilir. Bu bakımdan Tüzük de yeniden ele alınmalı, parti içi demokrasiyi ve parti disiplinini açık seçik tanımlayan, nasıl gerçekleşeceğini belirten hükümler getirilmelidir. Merkezle alt kademelerin ilişkileri iki yönlü işleyecek biçimde düzenlenmelidir; merkezden giden, karar genelge, bülten vb.'rine alt kademelerin ve partililerin tepkisi merkezce bilinmelidir.

TİP, sekiz yıllık gelişmesinde bu noktaya, yeni bir aşamaya geçme noktasına gelmiştir. Bugünkü durum, çalkantılar, bölünmeler doğurması yönüyle üzücü olmakla beraber, bir "büyüme buhranı" niteliğiyle hareketin sağlam sıhhatli yanını ifade etmektedir. Alt kademeler teşkilat ve parti safları "Biz de varız" demişlerdir. Ve üst organdaki bir kısım yöneticiler bu tepkiyi kendi görüşleri de ayni doğrultuda olduğu için, dile getirmişlerdir. Üst organda dile gelen bir "muhalefet" neden birdenbire büyük ve uzlaşmaz bir kanatlara bölünme halini aldı? Çünkü organda bu karşı çıkış ilk defa meydana gelen yani, alışılmamış ve bunun için de şaşırtıcı bir olaydı. Olayı gerçek niteliğinde anlayıp bir çözüm yolu aramak yerine, hemen bunu art niyetli, Partiyi çökertici bir "komplo" hareketi olarak suçlamak ve buna katılanları tasfiye etmek yoluna sapıldı. Tasfiye edebilmek için de "muhalif"leri bizim memleketin ortamında geçerli ve ucuz politik suçlamalarla köşeye sıkıştırmak taktiğine başvuruldu. Bu durumda mesele, sosyalizm anlayışında bir ayrılık meselesi olmaktan da öte bir dürüstlük, sosyalist ahlâk meselesi halini aldı. Bu çeşit suçlamalara ve tak-

tiklere başvuruldu mu, taraflar arasında her türlü diyalog imkânı ortadan kalkar ve uzlaşmaz taraflar olarak karşı karşıya gelirler. İkincisi, son olaylarla anlaşıldı ki, üst kademe yöneticileri arasında dayanışma ve birlik ve bunların anlaşmış bir ekip olarak üst kademede yer alması Parti içi çelişkileri ve bu çelişkileri somutta temsil eden kişi ve grupları bir dengede tutabiliyormuş. Bu ekipte bir çatlak belirince iç çelişkiler ve temsilcileri hemen su yüzüne çıktı ve bunlar, çatlağın yarattığı boşluğu hemen doldurmak, Parti üst kademelerine hâkim olmak yoluna gittiler. Unuttular ki, Partiyi gerçekten yönetebilmek ve yürütebilmek için şu veya bu yoldan üst organlara seçilmeyi başarmak yeterli değildir. Partideki huzursuzluğun ve karşı tepkinin nedenlerine inip bir çözüm getirmedikçe, üst organların bileşimi (terekkübü) parti içi güçler dengesini yansıtmadıkça ve yönetim, hareketin objektif ve doğal gelişme çizgisine ters düştükçe işler yürümez.

Tüm, Sayı 2, Aralık 1968

Olağanüstü Kongre Konuşması

2. Olağanüstü Kongre, Ankara, Aralık 1968.

Sayın Başkanlık Divanı, Sayın Delege Kardeşlerim, Aziz Misafirlerimiz,

Bugünkü konuşmamda esas itibariyle Sayın Aybar'la aramızdaki sosyalizm anlayışındaki beliren görüş ayrılıkları üzerinde durmak isterdim. Ama yalnız bunu bile etrafıyla anlatmak 45 dakikadan fazla sürer. *[Divan Başkanı sürenin 55 dakikaya çıktığını bildiriyor]* Teşekkür ederim, fakat zannediyorum ki bunun üzerinde fazla durmama imkân olmayacak. İkincisi, sayın Aybar 3 saatten fazla süren konuşmasını hep bir tertip, komplo mevzuu etrafında çevirdi. Ben de onun için meseleyi o açıdan daha ziyade [ele] almak zorunda kalacağım.

Sevgili kardeşlerim, benim görüşüme göre bu olağanüstü kongre aslında son 3. olağan kongrenin bir devamıdır. Çünkü o kongrenin sonunda bir durum hâsıl oldu ki o zamana kadar kongrenin gelişinin, görüşmelerin yönünü tamamen değiştirdi. Biliyorsunuz, 3. son kongremizde esas ilgilenilen mesele bu taraflar arasında çıkan sosyalizm görüşündeki ayrılıktı. Halbuki 3. kongrenin sonunda sayın Aybar'ın yaptığı konuşmanın son kısmında mesele büsbütün başka bir veçhe aldı ve o son sözü söylediği için bizim bir daha konuşma fırsatımız olmadığı için, durumun değiştiğini, yeni bir nitelik kazandığını kongre delegelerine belirtme fırsatını ben bulamadım, öbür arkadaşlarım da bulamadı.

O gece yarısından sonraki o toplantı... biliyorsunuz, ertesi günü, seçimlerden önce, hatırlayacaksınız, ben söz almaya çok çabaladım, zaten bazı arkadaşlar önerge vermişlerdi. Behice Boran dün gece çok olumlu konuştu, beraber çalışmanın mümkün olduğunu söyledi; Partiden ayrılmayacağını, çalışacağını söyledi. Şimdi de adaylığını koymuyor. Sebebi nedir açıklasın, diye. Başkanlık Divanı bu konuda söz vermedi. Onun üzerine ben başka bir açıdan söz istedim. Dedim ki Merkez tavsiye listesinin sonunda bir not var; Behice Boran, işte Sargın ve Bahadınlı kendileri listeye alındığı halde adaylığı kabul etmemişlerdir diye; halbuki Merkezin de böyle bir açıklama yapmasına lüzum da yok, hakkı da yok; sadece bir tavsiye listesi verir. Herhalde bana adaylık teklif edilip de kabul etmememi açıklamakta bir maksadı, vardır; o halde bana da aksi açıklamayı niçin kabul etmediğimi açıklama fırsatını veriniz dedim. Fakat gene söz alamadım. Şimdi ... *[T. Z. Ekinci: Çetin Altan vermedi sözü size.]* O zaman... Evet, Çetin Altan Bey başkandı, o vermedi, ben de başka türlü söylemiyorum. Şimdi o zaman kalkıp konuşsaydım ne diyecektim onu şimdi size söyleyeceğim.

Ben konuşmamda demiştim ki yeni bir aşamaya geliyor Parti, bir disiplin çerçevesi içinde görüş ayrılıkları olduğu kabul edilerek ve somut meselenin etrafında eleştiriler yaparak Partiyi yürütmek mümkün olur. Hatta bu, Partinin dinamizmini, hareketliliğini gösterir. Bir yanıyla bu ihtilaflar olumludur; Partinin çocukluk çağından reşitlik çağına geçtiğini gösterir vesaire dedim. Ama bunları söylerken Genel Başkanın da meseleyi aynı seviyede aynı şekilde koyacağı inancıyla söyledim, bir.

İkincisi de asgari bir emniyet ortamının, karşılıklı itimat ortamının mevcut olacağı faraziyesi ile söyledim. Halbuki Genel Başkan uzun konuşmasında önce gerçi öyle bir seviyede koydu, bizim tenkitlerimize kendince cevap verdi. Fakat konuşmasının son kısmında birden sesinin tonu, edası değişti, sertleşti; Partinin çok kritik ve tehlikeli bir döneme girdiğini söyledi ve kongre delegelerinden bunu halletmelerini, çözümlemelerini istedi. Buna inanıyorum, siz sağduyunuzla bunu yapacaksınız dedi. Yani bu arkadaşları seçmeyin, tasfiye yoluna gidin dedi. Arkasından da o zamandan beri çok tartışma konusu olan o meşhur ve mahut yazılı tezkereyi okudu.

A, böyle olunca durum değişti. Biz bir fikir ayrılığı içinde, ama bir disiplin çerçevesi içinde ... ben beraber çalışılabileceğini, hiç değilse bunun denenmesi gerektiğine inanıyordum ve samimiydim. Ama Başkan bunu kabul etmiyorsa, Başkan peşinen Kongrede bunları seçmeyin, tasfiye edin diyorsa ve böyle bir yazı okuyarak bizi kamuoyunda işte Rusya taraftarı, bilmem Marxçı, Lenin... şeyci... Engelsci olduğumuz için kendisine karşı çıkıyoruz gibi gösterip bizim memleketin ortamında çok geçerli olan ucuz bir politika ile suçlamak yoluna gidiyorsa Genel Başkan, o zaman beraber nasıl çalışılabilirdi? Kısa bir misal vereyim. Siz delege arkadaşlarımdan biriniz evime gelseniz, bir sosyalizm tartışması yapsak, çok şiddetli bir tartışma, sonunda birbirimize "sen sosyalist değilsin", "hayır sen değilsin", "sen ayrıldın", "hayır sen ayrıldın" diye bu hale gelsek, ama bu tartışmanın sonunda ben, size kızdığım için, şöyle bir haberi ortaya yaysam veya polise ihbar etsem: "O benim evimden gümüş bir sigara tablasını çalmak istiyordu, ben onu yakaladım, sezdim ve ondan dolayı bana karşı çıkıyor" desem, siz demez misiniz "Yok artık, mesele bir fikir meselesi olmaktan çıktı, ben ona fikren karşı çıktım diye beni bu şekilde suçlamak, ihbar etmek yoluna gitti. Artık burada fikir meselesi ikinci planda kaldı" demez misiniz? Meselenin yön değiştirmesi budur. Bizde bir dönüş olduğundan değil. Efendim, yok bunlarınki fikir meselesi değil, çünkü evvela fikir meselesi dediler, sonra başka şeye dönüştürdüler diyorlar fikir meselesi devam ediyor bütün ehemmiyetiyle. Amma öyle bir taktik kullanılmış, öyle bir ortam yayılmış ki, artık fikir meselesi ikinci plana düşmüş. Bir dürüstlük meselesi haline gelmiş. Bu partinin sosyalist parti olabilmesinin iki temel şartı var: Bir, politikasının, çizgisinin sosyalist olması, ikincisi de bu partide sosyalist ahlaka, hatta genellikle dürüstlüğe yakışmıyan birtakım politik taktiklerin, oyunların, muarızları sırf fikir bakımından karşı geliyorlar diye başka yönlerden efkârı umumiyenin önünde suçlayıp, bir köşeye sıkıştırmak taktikleri kullanılmamalıdır. Bunlar kullanılmaya başladı mı bu partide, fikir mikir bir başka tarafa kalır, arkadaşlar. Birbirimize karşı böyle usuller kullanmıya başladık mı bunun fikir planı başka tarafa kalır. En önemli şey evvela bu partinin dürüst, sadece disipline ve tüzüğe değil, ahlak kurallarına, dürüstlük kurallarına uygun bir şekilde iş görmesi gerekir. Meselenin ehemmiyeti budur. Bunun için değişmiştir ortam geçen kongrenin son kısmında.

Şimdi o yazıyı okumak... yazıyı okumak suretiyle Genel Başkanın yaptığı suçlama ona da münhasır değildir. Aslında ilk andan itibaren, bizi o şekilde suçlayıp bir köşeye sıkıştırmak istedi Genel Başkan. Yürütme Kurulunda biz bu meseleyi getirdiğimiz zaman, gündeme aldırdığımız zaman, yaptığı konuşmada -ki o konuşmayı teype aldırdı, ben çok isterdim o yürütme kurulunda teype alınan konuşması

burda sizlere dinletilsin, dinletilsin burada sizlere- o konuşmasını sabahleyin bitirdi, öğle tatili verildi, öğleden sonra dedi ki "Konuşmamı bitirmiştim amma pek önemli bir noktayı unutmuşum, onu ilave edeceğim" dedi ve teype aldırdı. Unuttuğu çok önemli nokta şuymuş, şöyle dedi: "Ben aslında yeni bir şey söylemiş değilim, arkadaşlar bundan dolayı bana karşı çıkmıyorlar. Ben Sovyet Rusya'yı tenkit ettiğim için bana karşı çıkıyorlar" dedi. Aynı suçlamayı ilk ağızda orada yaptı.

Kendisinin evine gittiğim bir gece gene biz tabii havadan sudan bahsetmiyoruz, politika, sosyalizm meselelerinden bahsediyoruz, bütün konuşma boyunca beni ilim adına insanların ensesinde boza pişirmek istemekle suçladı ve hatta tepeden inmeci bir yöneticiyle, tanınmış yöneticiyle bir benzetme yaptı. "Partiyi siz hep kemiriyorsunuz" dedi. Nebioğlu arkadaş ordaydı, şahittir. Benim cevabım, tabii son derece şaşırdım, "Sizin, dedim, benim hakkımdaki kanaatiniz buysa, bir işlem yapmanız, beni bir haysiyet divanına vermeniz lazımdır" dedim. Aynı suçlamayı, Fikir Kulüpleri başkanı -genel başkanı- ve İstanbul sekreteri kendisiyle, işte, gençlikteki olan huzursuzlukları, tepkileri anlatmak için gittiği zaman onlara da yapıyor, birtakım insanların bilmem kim gibi ensemizde boza pişirmesine müsaade etmiyeceğiz, diyor. Yani bu partinin içinde, öyle tepeden inmeci insanlar gibi, ensede boza pişirmek istiyen insanlar varmış.

Bunları ben dört gün süren genel idare kurulunun olağanüstü toplantısında açıkladım ve şöyle bir yorum yaptım, dedim ki: "Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Genel Başkan kendi düşüncesinde bir yön değişikliği olduğunun farkındadır. Bu yön değişikliğine karşı bazı partili arkadaşların, özellikle aydın arkadaşların karşı çıkacağını hesaplamıştır ve bu hesaplara bu arkadaşları, bizim ortamda geçerli olan suçlamalarla bir köşeye sıkıştırmak, tasfiye etmek niyetindedir, bunu öngörmüştür" dedim ve arkasından şunu sordum: "Bu ortamda nasıl beraber çalışabiliriz? Bir Tevetoğlu, bir Darendelioğlu başka türlü mü suçlamalar yapıyor? Sükan, Meclis kürsüsünden başka türlü mü suçlamalar yapıyor? Genel Başkanım beni böyle suçlarsa, ben [onunla] nasıl beraber bir odada çalışabilirim?" dedim.

O Genel Yönelim Kurulunda bulunan üye arkadaşlarımız var burda şimdi, hatırlarlar bu konuşmayı. Genel Başkan tabii gene bermutat son konuşmayı yaptığı zaman, yalnız kendi evinde bana yaptığı suçlamaya değindi, "Şaka söylemiştim, ağır bir şaka olmuştur, kabul ederim" dedi, ama faraza Fikir Kulüpleri başkanına ve İstanbul sekreterine aynı çeşitten yaptığı suçlama hakkında bir şey söylemedi. "Behice Hanım, nasıl böyle bir yorum yapıyor? Nasıl olur?" hiç demedi. Yürütme Kurulunda teype aldırdığı suçlamaya hiç değinmedi. Binaenaleyh, o mektubun okunması suretiyle, yapılmak istenilen suçlama ve köşeye sıkıştırıp tasfiye etme niyetini ilk andan itibaren Genel Başkan yaptı. Ama, buna rağmen, ben katiyen düşünmedim ki, artık Büyük Kongrede de memleketin basını ve kamuoyunda da böyle bir şey yapacaktır. Hele Genel Yönetim Kurulunda bütünüyle açıklanmamış -mealen dahi- hiç okunmamış bir yazılı şeyi orada bütünü ile okuyup yeni birtakım unsurları ortaya atacağını hiç düşünmedim. Onun için o konuşmayı yaptım. Fikir ayrılıklarına rağmen, hür eleştiri ve disiplin havası içinde beraber çalışmak mümkün olabilir diye. Bunu düşünmedim.

Genel Yönetim Kurulunda müspet oy kullanmam bir dönüş filan değildir, çün-

kü bir partili olarak ben vazifemi şöyle görürüm: Bir, elimden geldiğince bu partiyi baştan beri takip ettiği sosyalist rotada tutmak, ikincisi, bu tutma çabasını yaparken, partiyi teşkilatıyla, bütünüyle devam ettirebilmek. Genel Yönelim Kurulundaki dört günlük havada gördüm ki, bir kere Genel Yönetim Kurulu [üyeleri] bizim verdiğimiz önergeyi hiç de öyle bir komplo, tertip, bilmem partiye bomba koymak gibi suçlamadı. Hiçbirisi. Yalnız bazı üyeler "Bu önerge verilmeseydi, çok sivri olmuş" filan dediler, ama Aybar'ı tutan üç dört delege dışında hiçbirisi bizi ne bölücülükle, ne kötü niyetle, ne bilmem bomba koymakla suçlamadılar, tersine, diğer üyelerin hemen hepsi, kimisi daha kapalı, kimisi daha açık, kimisi daha sert, kimisi daha yumuşak, Genel Başkanı tenkit ettiler ve hepsinin dediği: "Biz sizleri hep beraber bildik, bundan gayri meseleyi kendi aranızda halledin, parti parçalanmasın, bölünmesin" oldu. Özel konuşmalarda da bunu söylediler. O zaman ben anladım ki, bizler bazı noktaları görmüşüz, fakat daha henüz partinin Genel Yönetim Kurulunun üyelerinin de pek çoğu bunu görememektedirler. Bir gerçeği, bir teşkilat içinde binlerce insanla beraber çalıştığınız zaman, sadece kendinizin veya birkaç arkadaşınızın veya bir grubun görmesi kâfi değil, başkalarının da görmesi lazım gelir. Anladım ki orada, Genel Başkan, eğer itimat oyu almasaydı yahut istifa etmek zorunda kalsaydı -istifa hiç etmiyecekmiş ya, anlaşıldı- fakat orada çok etkin bir rol oynadı, itiraf ederim. "Bu mukaddes emaneti size tevdi etmek mecburiyetindeyim." Yani istifa etmek mecburiyetindeyim, hırpalandım, artık kamuoyunun önüne çıkamaz hale geldim. "Bana hain dediler, bana ihanet ediyorsun dediler", hep böyle hissi şeye döktü ve itiraf ederim, ben de, Genel Başkanın samimiyetle istifa edeceğini sandım. Halbuki Yönetim Kurulunun havası onun da istifa etmemesi, bizim de ayrılmamamız, anlaşmamız, bu partiyi beraber yürütmemiz gibiydi. Ben onun için, bir taktik olarak, "Partiyi bölüyor, parçalıyor, amma da dikkafalı, dediğim dedik diyen bir insan; bu kadar söyledik, bu kadar özel olarak da rica ettik, bu kadar da egoistlik, ferdiyetçilik olmaz" demesinler diye olumlu oy kullandım ve umdum ki belki bu çeşitli suçlamalara Genel Başkan devam etmez. Hiç değilse bir deneme yaparız beraber. Görüşlerin ayrılığını muhafaza ederek. Ya bu görüş ayrılığına rağmen bir eleştirici ve tartışma havası içinde parti yürütülür, belki o zaman mesele hallolur veya yürütülmez, kişisel davranışlara, yanlış çıkışlara Genel Başkan devam eder e, o zaman da daha geniş parti içi ve parti dışı kamuoyu meseleyi anlar. Yani partide muhalefet birden patladı ve çok keskin patladığı için bunu birdenbire parti içi geniş çevrelerin ve dışarıdaki sempatizan kamuoyunun bir şey yapması mümkün olmadı. Ben bu şeyle olumlu oy kullandım.

Sadun Aren Beyin Sivas delegesine şöyle söylediğinden haberim olmadığını söyledim, tertip kelimesini katiyen kullanmadım, kulis kelimesini katiyen kullanmadım. Ve sonra Sadun Beyin o Sivas delegesine sözü Yürütme Kurulunda mesele patlak verdiğinden sonra söylediğini öğrenince de, Genel Başkanı ilk gördüğüm zaman, ki Mecliste beni çağırdı konuştuk, kendisine dedim ki: "Ne tüzük, ne disiplin, ne ahlak bakımından Sadun Beyin hareketi suçlanamaz, çünkü Yürütme Kurulu toplantısından sonra olmuştur. Siz Yürütme Kurulunda meseleyi bir fikir meselesi olmaktan çıkardınız. Bizi bölücü olmakla suçladınız. Saatli bomba koyuyorsunuz, dediniz". "Ben sporcuyum, hedefe varmadan vazgeçmem. Sizinle sonuna kadar mü-

cadele edeceğim, hodri meydan!". O meşhur tabirini kullandı, "hodri meydan."

E, mesele buraya götürülünce biz oturumu terk ettik. Bu sabahki, dünkü, konuşmasında diyor ki, ikinci maddeye geçince, oturumu terk ettiler. Hayır, efendim. Evet, ikinci maddeye geçilince, amma bunu söylüyor başkan bize: "Saatli bomba koyuyorsunuz, sonuna kadar sizinle uğraşacağım, hodri meydan" diyor. Artık neyi tartışacaksınız? Size karşı böyle bir vaziyet alan insanla neyi görüşeceksiniz, artık kaldı mı ortada bir şey? Elbette o zaman açık mücadele olacaktır. Gayet tabii. Ve Genel Başkanın bölücü hareketi buradan başlıyor. Bugün bir ilde, ilçede bir arkadaşımız diğer arkadaşını "Sen partiyi bölüyorsun, çökertiyorsun, saatli bomba koyuyorsun" diye ihbar etse, bu şekilde suçlanan arkadaş, o suçlamayı yapan arkadaşı il yönetim kuruluna şikâyet edip, haysiyet divanına verilmesini istiyebilir ve tanıklar da varsa, haysiyet divanına verilir ve ceza da görür. Bu bir disiplin meselesidir. Genel Başkan genel başkan olduğu için disiplin ve tüzük hükümlerinin dışında mıdır? Nereye dayanarak bizleri hiçbir delil, mesnet olmadan partiyi bölmek, bomba koymak, sabotaj etmekle suçlayabilir? Kim vermiş ona o yetkiyi? Genel Başkan da olsa o da herhangi bir partili gibi aynı disiplin kuralları ile bağlıdır. Kaldı ki, partinin birliğini, beraberliğini korumak en başlıca görev olarak verilmiştir sayın Başkana. Amma sayın Başkan, başkanım diye herhangi bir kimseye, herhangi bir yerde delil, mesnet, gerekçe olsun olmasın böyle ağır suçlamalarda bulunabilirim sanıyor. İşte kişisel yönetimin de bir belirtisi bu.

[Başkan Rauf Çapan: Sayın hatip bir dakikanız kaldı. Sol tarafta delege olmayanlar, delegelerin içine karışık olarak oturmuşlar, ayrılsınlar efendim, lütfen. Şu havayı bozmayalım lütfen. (Bir delege konuşma hakkını Boran'a verdi. Boran devam etti.)]

[Yürütme Kuruluna] meseleyi getirdiğimiz zaman, Yürütme Kurulunun diğer üyeleri de, bir tanesi müstesna, hiçbiri ortaya getirdiğimiz fikir meselesi üzerinde durmadan, "Bölücüdürler, maksat insan yemektir. Biz böyle oyunları biliriz. Bu ayak oyunudur," o şekilde konuştular ve bir bakıma onlar da mesuldürler. Çünkü Genel Başkanı onlar da bu yola itelemiş oldular. Onlar da disiplin, tüzük bakımından suç işlediler. Onlar da böyle ellerinde delil, şey olmadan, mesnet olmadan bu kadar ağır suçlamalarda bulunamazlar hiçbir zaman.

Yoktur bunlara hakları. Başkanın ne kadar mesnetsiz konuştuğunun bir delili de, o Yürütme Kurulunda yaptığı konuşmada ve teype aldırdığı konuşmada bütün suçu bana yükledi. "Sadun Aren kardeşim, bilirim, bu işlerle böyle genel başkanlıkla filan alakadar değildir" dedi, "Sadun Aren kardeşim, mihrak Behice Boran'dır. Başkan olmak istiyordur." Ah, dinletsinler size teypteki konuşmayı. Edadaki tezyifi, tondaki tezyifi, hıncı duymanızı isterdim sesinden. Ve kullandığı kelimeleri. Ama şimdi görüyorsunuz, şimdi yükler, Sadun Aren Beye ve ikinci olarak da Nihat Sargın Beye yükleniyor. Eee, ne oldu benim hakkımda yaptığı suçlamalar? Hani ispatı, delili öyleyse?

Anlıyor şimdi kendisi de tüzük ve parti disiplini bakımından kendisinin çok zayıf durumda olduğunu. Meseleyi dostluk yönüne döküyor: "Bunlar benim en yakın dostumdular, iki kere değil, on kere uyarsaydılar!" diyor. Aman efendim, dostluk ayrı şey, iş ayrı şey. Bizim yaptığımız işler tüzüğe aykırı mı, ona bakmak lazım. İstersek hiç uyarmayabilirdik. Gene de iki kere uyarılmış, dostluk bakımından sitem

etmek tüzük bakımından, disiplin bakımından suçluluğu icap ettirmez, bu bir. Kaldı ki iki kez uyarılmış. Sonra dostluk ne dostluğu, arkadaşlarım, hele bana karşı. Ben Aybar'ı artık dost diye hiç bilmiyorum. Kendi evinde son yaptığım konuşmayı size özetle anlattım. Bu değil bir dosta, bir ev sahibinin bir misafire yapamayacağı muamele idi ve nitekim üçümüz konuştuğumuz zaman, Aren ve Sargın'la beraber, "Aman sen gelme" dediler, "Seni görünce sinirleniyor. Biz dostça meseleyi halletmek istiyoruz!" *(Gülüşmeler)* Nerede kalmış dostluk, dostluk nerede kalmış? *(Tavanda askıda sesleri)* Bir de sizden şu suali soruyorum, içinizden cevap verin: Soruyorum, sizin kendi tecrübelerinize göre, sayın Aybar, kolayca münasebet kurulup kolayca yanına girilebilen, kolayca her şey konuşulabilen bir insan mıdır?

Genel Başkanla bir yirmi senedir tanışırız. Son zamanlarda evlerde bile "efendim", "bey", "siz", "arz ederiz" kelimeleriyle konuştuk ve kaç tane ortak ahbabım bana "Yahu, siz ne hale gelmişsiniz, evde bile sizli bizli, arz ederizli konuşuyorsunuz" dediler. O hale gelmiştik. Genel Başkan insanı tersler. Genel sekreteri kaç kere başkalarının önünde terslemiştir. Ben kadın olarak, eski, yaşını başını almış eski dostu olarak, Aybar tarafından terslenmişimdir. Burada oturan milletvekili arkadaşlarım vardır ki, kaç defa bana Mecliste gelip "Behice Hanım, şu şeyi başkana söyler misiniz?" demişlerdir. "Eee, siz gidin söyleyin" demişimdir, "Vallahi siz gidin, ne olur, daha iyi olur" demişlerdir. *(Kahkahalarla gülüşmeler)* A, binaenaleyh ne dostluğu?

Diyor ki, benle konuşmalar uzun sürmedi. Sürmüyor tabii. Böyle bir soğuk tavır alıyor, kapatıyor meseleyi. Gündem maddesi haline getirdiğimiz zaman bile, kendisi söyledi konuşmasında dün, "Ben böyle bir çalkantı bilmiyorum" dedi. Halbuki bir çalkantı olduğu kendisine anlatılmış, "Başkaları da gelsin, sizinle konuşsun inanmıyorsanız" denmiş, "Yok, lüzumu yok, madem ki siz söylüyorsunuz, inanırım" demiş. Ama şeyi durdurtuyor. Ben bilmiyorum, "böyle bir çalkantı olduğunun farkında değilim diyor." Ha, binaenaleyh, dostluk meselesi böyle. Kaldı ki uyarılmış, kaldı ki mecbur değiliz. Yapılan işlemde tüzük bakımından bir hata var mı?

Gündem kendisine daha önce gösterilmemiş. Kendisi söylüyor ki, gelen gündem normal gündemdi. Normal gündem olduğuna göre, daha önce bildirilmesine lüzum yoktu. Gelmişiz, gündem maddesi olarak teklif etmişiz. Bilirsiniz, her kurulda bu âdettir, zaten yürütme kurulunda da evvela sorulur, gündem okunur, "Bu gündeme itiraz var mı? İlave, ek madde var mı?" diye sorulur. Bu sefer de soruldu. Sadun Bey elini kaldırdı, "Efendim, şu maddenin eklenmesini istiyoruz" dedi. Bunun neye haberi var? Efendim, önerge önceden kendisine gösterilmemiş. Böyle bir mecburiyet de yok. Burda bir önerge verirsiniz, herhangi bir toplantıda o sırada bir önerge hazırlar gelirseniz, önceden bildirme diye bir şey yok. Bu niye bir tuzak olsun? Gafil avlamak istediler beni diyor, önerge vermekle, gündem maddesi yapmakla nedir gafil avlamak? Yani önerge otomatik olarak gerçek maddi bir bomba gibi şey mi, Başkanı düşüren bir şey mi? Önerge tartışılır, tadil önergesi verilir, karşılık bir başka önerge verilir karşı taraftan, reddedilir. Yani önerge otomatik olarak bir netice meydana getirmez ki. Vermişiz önergeyi... Nitekim yalnız bir arkadaş bu sağduyuyu gösterdi Yürütme Kurulunda *(Kim kim sesleri)* dedi ki "Bu önerge biraz sivri, bence de bu verilmeseydi iyi olurdu. Amma başka bir önerge verilebilir ve bu arkadaşları

kötü niyetle, art niyetle suçlamaya hakkımız yok. Ben böyle görmüyorum, bilakis mesele çok önemlidir" dedi, amma öbür Yürütme Kurulu üyesi arkadaşlar ve Genel Başkan bu şeyi [gündeme] almadı. Onun için ilk başından mesele bir fikir tartışması olmaktan çıktı ve en ağır şekilde bir suçlama oldu.

Ama dediğim gibi, bütün bunlara rağmen, ben, Genel Kongrede artık Başkanın bunu yapacağını hiç sanmıyordum. GYK'da okumadığı ve tabii açıklamadığı bir şeyi Büyük Kongrede okuyacak. Böyle bir taktiğe başvuracağını hiç sanmıyordum. Bir dalgınlık mıydı o mektubun tamamını GYK'da okumamak veya tamamını mealen olsun açıklamamak? Değildi tabii. Çünkü orada okunsaydı cevabı verilecekti, etkisi azalacaktı. Elbette onun için okunmadı.

Diyor ki, benim maksadım diyor, dün, sadece şu ilk kısmı içindi -yani böyle Sivas delegesine, işte, Başkan sosyalist değildir filan- o kısmın açıklanması içindi diyor. Onun için tezkereyi okumaya lüzum yok, çünkü zaten Sadun Aren onu kabul etmiş. Büyük Kongredeki konuşmasında da kabul etmiş, ortada bir inkâr yok ki delili olsun. Asıl öbür kısım için okundu o tezkere, asıl öteki kısım için. Nitekim o biçim suçlamanın en baştan beri yapılmış olduğunu söyledim. Böyle olduğunun diğer bir maddi delili var. Neticeye bakın: Bütün sağcı basın nasıl yorumluyor bizim durumu? Genel Başkan hürriyetçidir, onlara karşı çıkanlar ihtilalcidir, tepeden inmecidir, Sovyet Rusya taraftarıdır diye yorumlandı. Demek ki hakikaten o tezkere bu manada bir tezkereydi. Bütün neticesi bu çünkü. Alın *Son Havadis*'i, *Dünya*'yı, *Tercüman*'ı, ne bileyim, aklıma gelenler, *Durum* dergisini, *Barış* dergisini... Sayın sayabildiğiniz kadar... Hepsi böyle yorumluyor, Aybar hürriyetçi demokratik, öbürleri devrimci, tepeden inmeci Sovyet taraftarı vesaire diye yorumluyor. Neticesi de bu oldu zaten. Bunu da uyardık Yürütme Kurulunda. Bu hürriyetçi sosyalizm tabiri 29-30 Eylül GYK'da konuşulduğu zaman, ben yaptığım konuşmada şu gerekçelerle karşı çıktım: Bir defa, taktik bakımından karşı çıktım, çünkü, dedim, şimdi bu hürriyetçi sosyalizm tabirini kullanmak şu şekilde yorumlanacak karşı taraftan: Sanki şimdiye kadar demokratik yol taraftarı, demokratik hak ve hürriyetler taraftarı değildik, despot filan bir şey, bir usul düşünüyorduk da, şimdi hele Çekoslovakya hadiselerinden sonra böyle zor duruma düştük, kuyruğumuz sıkıştı, onun için böyle bunu kullanıyoruz diye yorumlayacaklar. Halbuki biz en baştan beri zaten neyi müdafaa ediyoruz? Anayasanın eksiksiz, tastamam uygulanmasını müdafaa ediyoruz. Emekçi halkın Anayasa[l] hak ve hürriyetlerine sahip çıkarılmasını müdafaa ediyoruz. İktidara geldikten sonra anayasa çerçevesi içinde, anayasa organları ile milli egemenlik haklarımızı kullanacağımızı söylüyoruz. Bütün yaptığımız bu zaten. Başka şey söylemiyoruz ki... Bir de, dedim, başka bir durum yaratacak. Ya işte Parti şimdiye kadar hürriyet taraftarı filan değildi de şimdi bunu söylemek lüzumunu duydu diye karşı taraf bunu yorumlayacak, yahut partide böyle hürriyet, demokratik yol taraftarı olmayan taraflar var da ona karşı Başkan çıkıyor diye yorumlayacak dedim. Nitekim maalesef öyle oldu. Taktik bakımından yanlıştır dedim.

Şeyce ... oy bakımından yanlıştı. Hürriyetçi sosyalizm derseniz sanki esas model olarak bir de hürriyetçi olmayan sosyalizm çıkar. Halbuki sosyalizmin temel modeli bir tanedir; hürriyetçilik onun içinde mündemiçtir, vardır. Eğer uygulamalarda, bazı uygulamalarda politik hürriyetler cephesi sosyalist demokrasiyi gerçekleştirile-

memişse, bu, sosyalizmin bütün veçheleriyle gerçekleştirilememiş olması bakımından tenkit edilir. Görüşümüzü söyleriz, tenkidimizi söyleriz. Ama [bir] hürriyetçi sosyalizm, bir de [hürriyetçi] olmayan sosyalizm gibi temel iki model varmış intibaını vermek yanlıştır dedim. Verdiğim gerekçeler bunlardı.

A, demek ki bizde bir dönüşüklük filan yok. Biz yani şimdi fikir ayrılığı mühim değildi, şimdi işte bu tezkere filan dolayısıyla bilmem ihbarcılık, jurnalcilik meselesine çevirdik değil. Fikir ayrılığı meselesi hâlâ devam ediyor, önemli; ama öbürü artık baskın çıkıyor. Çünkü bu, bu Partide ne gibi kuralların kullanılacağı, dürüstlük kurallarına asgari riayet edilip edilmeyeceği meselesi haline gelmiştir. Genel Başkan çelişkiler içindedir. Bir çelişkisi budur. Bir taraftan bu salonda, Çankaya ilçesinde "itiraz etmek için itiraz hakkı vardır" diyor -ki ben ona karşı çıkarım; bir parti, bir militan parti, politik iktidara yönelmiş, mücadele veren bir parti itiraz hakkı için itiraz hakkı tanıyarak yürüyemez, disiplinciyimdir ben orada- bir onu diyor, bir de sonra kendisine fikir planında karşı çıkmış, kendisinin sıfatlamasıyla "yakın mesai arkadaşları, hatta şahsi dostları" insanlar kendisine tüzüğe uygun şekilde kurulda karşı çıktıkları zaman, onları, bu ortamda geçerli ve etkin bir şekilde politik suçlama yoluna giderek tasfiye etmek yoluna başvuruyor. E, bu, tepeden inmeci metodun ta kendisidir. Muarızlarını "Partiye karşı çıkıyor, bilmem necidir, filandır" diye politik bakımdan suçlayıp tasfiyeye gitmek, tepeden inmeci şeyin ta kendisidir. Bu bölücü faaliyetlerine Sayın Başkan Büyük Kongreden sonra devam etti.

İlk Yönetim, GYK'da ben "Sahife kapandı dedim, bu işler kapansın istedim" diyor. Eh, evet onu demiş. Ama başka ne demiş onu söylemiyor gene. Nasıl ki MYK'da yaptığı suçlamaları söylemedi sizlere, ki burada da onu söylemiyor, evet, sahife kapandı demiş, ama yapılan hareket sabotaj hareketidir demiş. Gene sabotaj şeyini kullanıyor -ve bu önümüzdeki devrede mutlaka bu mesele halledilecektir veya tasfiye edilecektir, tam kelimesini hatırlamıyorum- ve bunu diyor. Altını üç kere, beş kere çizerek belirtiyorum diyor. Sahife kapandı diyor, ama gene sabotaj hareketidir, gene önümüzdeki dönemde, üç kere beş kere altını çizerek, bu mesele halledilecektir, tasfiye edilecektir diyor.

İşte, mesele böyle bir yön aldı ve Genel Başkanın kendisi tarafından, böyle haksız, mesnetsiz, kendisinin de doğru olmadığını bildiği suçlamalara girildiği, Partinin bütünlüğüne, birliğine zedeleyici bir tutuma yönelindiği, gerçekten hürriyet adına tam tepeden inmeci metotlar kullanıldığı içindir ki meseleyi artık yeniden sizlere, tam teferruatı ile anlatabilmek için -çünkü anlatamadık öbür kongrenin sonunda- tekrar GYK'nun toplanmasına hasıl oldu.

Arkadaşlar, bu mesele 5 kişinin çıkardığı bir mesele değildir. Bunu Yürütme Kuruluna ilk getirdiğimiz zaman ben anlattım. Özel konuşmalarında anlatmışlar. Olağan kongrede muhalefet listesinin delegelerin üçte birden fazlasının oyunu alması da gösteriyor ki 5 kişinin çıkardığı bir mesele değildir. Olağanüstü kongre toplamak için 3-4 günde 80 imza toplanabilmiş olması da gösteriyor ki 3-5 kişinin çıkardığı bir gürültü değildir. Bu imza adedi şimdi yanılmıyorsam 107'ye çıkmıştır. Gayet kısa bir zamanda. İllerde, ilçelerdeki tepkileri, toplantıları, bildirileri görüyorsunuz. Bu 3-5 kişinin çıkardığı bir mesele değildir. Bu açıdan baktığı müddetçe Genel Başkan katiyen anlayamaz meseleyi. Anlayamıyorum diyor ya, anlayamaz. Çünkü me-

sele 3-5 kişinin meselesi değildir de onun için, ondan dolayı anlayamaz. Biz bunları ona anlatmaya çalıştık. Fakat kani olmadı. Dünkü toplantısının sonunda birazcık dedi ki, gerçi sadece de bu 3-5 kişinin meselesi denilmeyebilir dedi, ama bu sefer de tabanda olan hareketleri Partinin dışındaki birtakım sosyalist mihrak noktalarına, eğilimlere bağladı. Halbuki bunun böyle olmadığını, meseleyi ilk açtığımız Yürütme Kurulunda söyledim. Bu arkadaşların, dedim, tepkilerini gördüğüm arkadaşların eski hizipçilik hareketiyle, Türk Solu hareketiyle uzaktan yakında hiçbir ilişkisi yoktur. Bilakis bu arkadaşlar o hizipçilik meselelerinde genel merkezi ve onun tutumunu sonuna kadar savunmuş olan insanlardır dedim. Bugün de görüyorsunuz, delegelerin yarısına yakını muhalefetin divanını, divan başkanlığı listesine oy verdi. Bunların içinde ben kişi olarak sayabilirim. Sayın Başkan nasıl unutur bu kişileri, sayı olarak aklından nasıl çıkarır ki bunların içinde baştan beri bu Partinin yönetim kurulunda, yürütme kurulunda vazife almış, hizipçilik hareketlerinin mesullerini veya mensuplarını haysiyet divanına sevk tezkerelerine imzasını atmış, o hizipçiliğe karşı savunmuş olan insanlar var. Nasıl unutur bunu? Ve zaten eğer Partinin böyle, bu kadar büyük bir kısmı, tabanıyla, listesiyle, hüviyetiyle bütün, tüm illeriyle, bazı illerde bu dış tesirlerin altında kalıyorsa, bunu da biz bir Parti olarak düşünmek zorundayız. Neden acaba ve bunun da çaresini düşünmek mecburiyetindeyiz. Ortada fiili, objektif bir durum, bir mesele var. Bunu böyle görmek gerekir. Genel Başkan anlayamıyorum bir türlü meseleyi diyor. Tabii anlayamıyor. Çünkü o hep bir kişi meselesi olarak görüyor bunu. Bir gün kendisi Yürütme Kurulunda Fransızcadan tercüme ederek bir atasözü söylemişti: İşitmek istemeyen sağır kadar sağır insan olamaz diye. Görmek, anlamak istemeyen insana da bir şeyi gösterebilmek ve anlatabilmek gayet güçtür. Meseleye sadece kişisel bakımdan bakıldığı müddetçe elbette ki göremeyecektir, anlayamayacaktır.

Ve kişisel şey ne olabilir, arkadaşlar? Biz 5 kişi yürütmenin, yönetmenin en üst kademesinde yer almışız. Birimiz genel sekreter. Sadun Aren Bey ve ben Partinin en önde gelen sözcüleri arasındayız. Aynı zamanda milletvekiliyiz. Kişisel hırsı olan bir insan seçimlere 12, 10 ay kala Genel Başkanla arayı bozmaya mı bakar, yoksa aman -bozsa bile- idare edeyim, kalayım gene yürütme kurulunda da; eh, zaten Partinin de önde gelen sözcülerindenim, muhakkak seçilebilecek bir sırada milletvekili adayı olurum diye mi düşünür? Herhalde ikincisini düşünür. Bir sene, 10 ay kala Genel Başkanla ters düşmeye kalkmaz, eğer kişisel ihtirası varsa. Eh, bu ihtiras da... Dediğim gibi, biz zaten gelmişiz en yüksek kademeye... Yönetime el koymak istiyormuşuz! Yönetimdeyiz biz zaten. Yürütme Kurulu üyesiyiz. Birimiz Genel Sekreter. Partinin en başta gelen sözcüleri olmuşuz. Daha ne? Yönetime el koymak ne? Ama Aren'in belirttiği gibi -işte gene kişisel yönetim zihniyetini gösteriyor başkanın- yönetimden sade kendi, başkanın yönetimini anlıyor. Ve bir yerde şu biçim tefsir ederse haklı, evet, biz şunu istedik: organların yönetime ve üretmeye gerçekten iştirakini istedik. Bunların sözde organlar, gölge organlar olarak kalmasını istemedik. Başkanın tek başına Partinin yönetimini temsil etmesini istemedik. A, bu bakımdan evet, yürütmeye, kurul olarak iştirak etmek istedik. İşte, bunu Genel Başkan yönetime el koymak istiyorlar diye tefsir ediyor bu durumu.

Başkan kurulların toplandığına dair bazı sayılar verdi. Toplam sayılar aldatıcı-

dır. Ben bu sayıların mesela MYK toplantılarının son yılbaşından itibaren, özellikle yaz ayları zarfındaki dağılımını vermesini isterdim. Zaten baştan beri böyle olsaydı ihtilaf daha önceden çıkardı. Son yaz aylarından itibaren çıktı. Üç yaz ayında biz yalnız Ağustosun ilk haftasında toplandı MYK. Eğer toplansaydı ben eminim ki mesele bu ihtilaflı hale gelmezdi. Meseleler çünkü her hafta konuşulduğu için, muhakkak bizim itirazlarımız, tartışmalarımız Genel Başkanı bir ölçüde etkilerdi. Nitekim bu ihtilaf çıktıktan sonra Genel Başkan konuşmalarında çok daha dikkatli olmaya başladı. Mesela İzmir ili konuşması Çankaya ilçesi konuşması değildir. Büyük farklar vardır arasında. Okuyun iki metni birden. A, binaenaleyh, toplansaydı bu hale gelmeyebilirdi. Dersiniz ki Yürütme Kurulunun kabahati yok mu bunda? Kurul olarak var. Ben şahsen pek kendimi kabahatli bulmuyorum, çünkü ben şahsen toplanması için müracaatta bulundum. Gençlik meselesi çıktığı zaman -daha tatil de değildi, hepimiz buradaydık- Yürütme Kurulunun toplantısını istedim, Meclis Grubunun toplantısını istedim. Bir heyet halinde Aybar'ın evine gittik. Burada arkadaşlar mevcuttu. Bir Pazartesi akşamı... Yürütme Kurulunda toplamaya vakit yok, fakat Meclis Grubu toplanır dediler. Aybar Çarşamba günü 10'da toplanalım dedi. Çarşamba günü 10'da sayın Aybar kendisi gelmedi bu Grup toplantısına. Bazı arkadaşlar da gelmedi. Grup toplantısı olmadı. Ve ben gençlik meselesinin sözcülüğünü çok zor durumlar altında yaptım. Halbuki sosyolog olduğum için, eğitimle ilgi olduğum için bu konuda gayet kolay konuşma yapabilirdim. Ama görüyordum ki gençlik hareketleri yeni bir nitelik kazanmıştır, çok önemlidir. Bu hususta Partinin bir görüşü belirmesi lazımdır. Bu belirmediği için, ben sözcü olduğum zaman -ben beşinciydim, hiç unutmam- dördüncü konuşuyor, sonra ben konuşacağım, hâlâ bana Aybar'dan direktifler geliyordu: Şunu söylemesin, bunu söylemesin, şurayı çıkarsın, şurayı şöyle değiştirsin diye. Nihayet ben dedim ki valla efendim, benim kafam karıştı yani, bilmiyorum artık ne söyleyeceğimi, ne söylemeyeceğimi dedim. Toplanmadığı için.

Ve Aybar'ın bu kurul toplantılarına karşı aldığı tavrı gösteren kendi ifadesini size tekrarlayacağım. Bunu MYK'da bu meseleyi getirdiğimiz zaman yaptığı konuşmada -ki teybe alındı dedim, teybe de alındı bu sözleri- orada söyledi. Aynen şunu dedi: Behice Hanım bizim eve geldiği zaman kendisine dedim ki, Çekoslovak olaylarıydı, gençlik olaylarıydı, MYK toplanmıyordu, bıktım sizin vıdı vıdınızdan! Aynen, bıktım sizin vıdı vıdınızdan. Teybe geçirtti. Başkanın zihniyetini gösteriyor. Başkana gidip de, gençlik meseleleri önemlidir, Çekoslovakya meseleleri önemlidir, grup toplansın, yürütme toplantısı derseniz vıdı vıda etmek oluyormuş ve ondan bıkmışmış. Benim tefsirim değil, kendi sözleri. Teybe geçirtti. Gene tekrar ediyorum, o konuşmayı burada size dinletsinler.

A, başkanın kurullar hakkındaki *[anlaşılamadı]* düşüncesi bu. Başkan ta 64 senesinden, İzmir şeyinden beri hep Yürütme Kurulunu ayda bir toplanır kurul haline getirmek istemiştir. Bu seferki olağan kongre için de böyle bir tüzük tadilini düşünüyordu, fakat bu meseleler çıkınca o tüzük tadili gelmedi. Ayda bir toplanacak, başka zaman Başkanlık Divanı, yani aslında Başkan istediği gibi Partiyi idare edecek.

Bizim verdiğimiz önergenin tüzüğe aykırılığına gelince... Katiyen aykırı bir tarafı yok. Önce Yürütme Kurulunda dedi ki, bu aykırıdır tüzüğe, çünkü bu benim

istifa etmemi amaç güdüyor, çünkü arkadaşlar benim mizacımı biliyorlar, böyle bir önerge kabul edilirse, eh, ben izzeti nefis sahibiyim, istifa ederim. Kardeşlerim, tüzük maddeleri insanların mizacına göre tefsir edilemez. Sayın Aybar'ın öyle bir mizacı olabilir, öyle seri-ül infial bir insan olabilir ki, yazılı önerge vermeden, sözlü olarak tenkit ettiğin zaman istifa etmeye kalkabilir. Yani mizaca göre mesele değişmez. Sonra bunun geçersizliğini kendisi de anladı. Baktım, dün bunu söylemedi de başka noktadan diyor, önerge tüzüğe aykırıdır, çünkü önergenin 2. maddesinde, işte bunun dışındaki konuşmalar filan Partiyi bağlamaz, diyor; halbuki diyor, benim konuşmalarım tüzük gereğince Partiyi bağlar. Evet, ama tüzük gereğince de Başkan tüzüğe, programa ve alınan kongre kararlarına göre konuşmak mecburiyetindedir. Biz de önergenin 2. maddesinde "bağlamaz" derken evvela Malatya kongresinde sosyalizm konusunda verilen tarifi alıyor, verilen kararı alıyoruz, onu belirtiyoruz ve demek istiyoruz ki bu kararın dışında, yani Genel Başkanın da bu sosyalizmin tarifine uymayan, konuşmaları Partiyi bağlamaz diyoruz. Yani tam şey... Mademki kararlar bağlıyor şeyi, biz de kararı veriyoruz ve demek istiyoruz ki bu karardaki sosyalizm tarifine uymuyor bazı demeçleri, onun için bağlamaz diyoruz. Kaldı ki tüzüğe aykırı olsa ne olacak? Bu nihayet usul meselesidir. Bunun yeri, mercii yanlış seçmişsiniz. Yürütme kuruluna vermeyin, yönetim kuruluna verin denir, biter gider. Bu gene sabotaj, bomba koymak vesaire meselesi değildir.

Ve biz kendisine ... ben kendisine yürütme kurulunda sordum. Resmi toplantıda. Nihat Sargın arkadaşım özel olarak sonradan sormuş: Şu tenkitlerimizi tüzüğe uygun sayılacak şekilde başka türlü nasıl yapabilirdik? Gündem maddesi olarak teklif ettik. Resmi kurula, yetkili ve ilgili kurula getirdik, tenkitlerimizi orada, sizin yüzünüze karşı söyledik. Ağır tenkitler. Evet, çok doğru; ağır, ama ağır tenkit edilemez diye bir şey yok. E *[anlaşılamadı]* tüzüğe aykırıysa ne şekilde yapmak lazım? O zaman bunun mefhumu muhalifinden şu çıkıyor: Hiçbir şekilde... Ne ilgili, yetkili kurullarda, ne tüzük ve disipline uygun şekilde Genel Başkana karşı çıkılamaz. Bu netice çıkıyor. Ve nitekim Genel Başkanın da düşüncesi böyle. Olağanüstü ve olağan GYK toplantılarında hep böyle demiştir: Bu Partiyi içinden çökertmek isteyenler hep benim şahsımı hedef almışlardır. İşte, ilk defa, bilmem sendikacılık işleriyle meşgul olan Amerikalı bilmem kim sendikacı şöyle demiştir... Filan böyle demiştir... Şimdi işte bunlar da, yani Amerikalı sendikacıların filan paralelinde, Partiyi çökertmek üzere bana karşı çıkıyorlar.

Bunu dün pek açık söylemedi. Çünkü son olağanüstü yönetim kurulunda ben bundaki mantıksızlığı, zannediyorum, çok açık seçik belirttim. Dedim ki, şüphesiz Partiyi maksatlı olarak içerden çökertmek isteyenlerin bir taktiği de Partinin yüksek kademe yöneticilerine karşı çıkmak, onları yıpratmaktır. Bu bir taktiktir, doğru. Ama bundan dolayı şu netice çıkarılamaz: Binaenaleyh yüksek yöneticilere, Başkana karşı çıkan her hareket maksatlıdır, yok Amerika'nın paralelindedir, ajanların paralelindedir neticesi çıkamaz dedim. Ve çok basit bir misal verdim. Mesela dedim, kuşlar uçar derken doğrudur; ama kuşlar uçar binaenaleyh, her uçan mahlûk kuştur dersem, o netice doğru değildir. Kuşlar uçar, doğrudur, ama her uçan kuş... her uçan mahlûk kuştur, doğru değil, çünkü sinekler, böcekler de uçar. A, binaenaleyh Partiyi maksatlı olarak çökertmek isteyenlerin kullandığı bir taktik de yüksek yöne-

ticileri yıpratmaktır, onlara karşı çıkmaktır; o doğru. Fakat her karşı çıkan mutlaka çökertmek istiyordur, Amerikanın paralelindedir ajandır, objektif olarak bilmem nedir... o mantık sökmez, o denilmez. Çünkü o zaman katiyen karşı çıkılamaz.

Burada şunu da söyleyeyim. Bazı arkadaşlar bana söylemişlerdir. Behice Hanım siz de suçlusunuz, siz ki o kadar disiplinciydiniz, hizip hareketlerine karşı bu kadar geldiniz, demişlerdir. Benim cevabım: Evet, ben disiplinciyim. Disiplin olmadan Parti yürütülemez. Doğru. Ama bizim hareketimiz disiplin kurallarına aykırı değil. Biz meseleyi, tekrar ediyorum, ilgili ve yetkili organlara getirmişiz. Gündem maddesi olarak teklif etmişiz. Ne söylüyorsak, ne düşünüyorsak Aybar hakkında, yüzüne karşı söylemişiz. E, ilgili yetkili organda da eleştirme, tartışma yoksa nerede olacak? İkincisi, bizimkisi bir hizip hareketi değildir. Biz öne Partinin çizgisine aykırı bir görüş sürmemişiz. Mesela anti-emperyalist mücadele aynı zamanda sosyalizm için mücadeledir hattına karşı Partinin, diyelim ki, hayır, evvela anti-emperyalist mücadele, sonra sosyalist mücadele gibi ayrı bir strateji, ayrı bir çizgi sürmemişiz. Partinin eski hattına devamını istemişiz. Bu bakımdan da bir hizip hareketi değil. *[Divan Başkanı: 5 dakikanız var]* Vaktim azalmış, maalesef demek istediklerimi bitiremeyeceğim. *[Delegelerden: Başkanlık Divanı, biz 2 arkadaş söz hakkımızı veriyoruz hatibe. Divan: İki tane muhaliflerden, bir tane de öbür taraftan 3 kişiye onar dakika ek verdik. Ama şu şartla verebilirim. Bundan sonra konuşacak olan Şaban Erik arkadaş hakkından fedakârlık edebilir. Şaban Erik konuşurken ondan sonra söz sırası olan Yalçın Cerit ona verebilir. Tamam efendim, buyurun.]* Teşekkür ederim. Bu arada çok önemli konulara maalesef değinemeyeceğim. Şimdi teorik alanda sadece gene bir şeye değineyim.

Sosyalizmden sapma nedir? Arkadaşlar, sosyalizmde sapma, sosyalizmde hiç söylenmemiş şeyleri, yepyeni şeyleri söylemek değildir. Sosyalizmde doğrular umumiyetle birbiriyle çelişir gibi görünen çifte hükümler halinde belirir. Mesela sosyalizm tektir, doğru; sosyalizm çeşitlidir, doğru. Ama sınırlayıcı sosyalizm, işte bildiğimiz gibi, özde, muhtevada tektir; uygulama çeşitlerinde ve sosyalizme gidecek yöntemlerde çeşitlidir. Şimdi bu meselede, gitgide bu iki doğrudan bir tanesine fazla ağırlık verir, öbürünü geri plana atmaya başlarsanız, işte orada sapma başlar. Başkanın sosyalizm çeşitlidir [demesi] o hale geldi ki sosyalizmin sonunda tek olan tek bir tarafı kalmadı. Bilimsellik meselesi de öyledir. Bilhassa toplum bilimlerde kati, kesin hükümler yoktur, izafilik vardır. Ama bu izafiliği o kadar aşırı mübalağa etti, etti ki güvenebileceğimiz doğru diye bir hüküm ortada kalmadı.

Hürriyetçi sosyalizm, insancıl sosyalizm... Vakit aldı, buradan benim kitabımdan parçalar okudu. Elbette ki öyledir. Ama insan mutluluğu, insan hürriyeti sınıflı toplumlarda evvela sınıf açısından konulur, sınıf açısından incelenir, sınıf açısından çözümlenir. Bunu atlayarak doğrudan doğruya somut insanın mutluluğu hürriyetinden bahsederseniz, soyut bir sosyalizmden bahseder, idealist, burjuva bir ideolojiye sahip olursunuz. Kısaca bu belirttiğim noktada, diyor ki konuşmalarımın bütününü ele alın. Elbette ki bütününü ele alacağız, ama o bütününü ele aldığımız zaman çelişkiler ve tutarsızlıklar üzerinde duracağız. Vaktim olsaydı bunları belirtecektim. Mesela, şu, dün, işte emekçi sınıfının kendinden bilinçlenmesi konusunda söylediklerileriyle son GYK'da söyledikleri arasında derin farklar var. Bir böyle söylüyor, bir

öyle söylüyor. Sonra ikincisi, bu çelişkiler, tutarsızlıklar üzerinde duracağımız gibi, bazı şeyler de vardır ki katiyen söylenemez. Bir misal vereyim: Hakikaten inanmış, mümin bir insan hiçbir şekil ve yerde bir tek cümle halinde olsun Allah'a inanmadığını ifade eden bir şey söyleyemez. Tek bir cümle olarak bir yerde söylerse ona derler ki, senin hani müminliğin, imanın ne oldu? O adam diyemez, canım, ben orada tek bir defa söylemişim, ama bin defa Allahın varlığını, İslamın şartlarını kabul ettiğimi söylemişim diyemez. O bir tek defa söylemişse onun hesabı da sorulur. Efendi, külliye filan, bak, ama o tek şeylerin de sorumluluğu vardır.

Ve sonra, bu öz ve biçim meselelerinde öyle şeyler söyledi ki, arkadaşlar, tartışması günler sürer. Aybar'ın bir çelişkisi de bu. Toplum bilimler[in]de hele kesinlik katiyen yoktur, çok azdır diyor; sonra temel çelişki-tali çelişki meselelerinde, alt yapı-üst yapı meselelerinde gayet kesin kategorik hükümler veriyor kendisi, kişi olarak. E, nereden veriyorsun bunu? Bunlar hakkında etüt yapabilir, ilmi etütler, incelemeler, kitaplar neşredebilir. Haklıdır. Genel Başkan olarak kişilik haklarından feragat etmedi. Ama bir Genel Başkan olarak bu kadar önemli konularda, böyle kendi kanaatini Partiyi ilzam edecek şekilde empoze eder şekilde görünemez.

Çok tartışılacak şeyler var o temel çelişki-tali çelişi meselesinde, üst yapı-alt yapı meselelerinde. Üst yapı önemliymiş, doğru. Ama nasıl ele alınacak, mesele orada. Sosyalizmde bu meseleler yeniden tartışılıyormuş, evet, ben kitapta da yazdım, tartışılıyor. Ama bu yeni tartışmada bir sonuca varılmamıştır. Bu yeni tartışmalarda her öne sürülen gerçeği biz bilimsel sosyalizm, hakikat olarak kabul edecek miyiz? Garaudy, şüphesiz, değerli bir yazar ve düşünürdür, ama Garaudy'yi boyuna öne sürüp onun her söylediğini biz bilimsel hakikat olarak kabul etmek mecburiyetinde değiliz. Bunları kitaplarında yazabilir, inceleyebilir Genel Başkan, ama bu Partiyi ilzam edecek şekilde, kesin şekilde koyamaz bunları ortaya. Ve Bilim Kurullarının vazifesidir de burada geliyor.

Bu Partinin toplanılmasında bile birtakım küçük usullere müracaat edildi. Aslında bu Kongre 80 imza üzerine toplanması lazım gelirdi. GYK toplanmadan önce bu imzalar verildi. Fakat tüzükte ve Partiler Kanununda olmayan bir gerekçe ileri sürüldü, imzaları tahkik edeceğiz diye. Böyle bir şey yok, arkadaşlar. Onun üzerine bu kongreyi toplamak mecburiyetindedirler. Niçin böyle yapmadı Genel Başkan? Çünkü bu 80 imza -ki sonra 107'ye çıktı- şu gerekçe ile genel kongrenin toplanmasını istiyordu: Genel Başkanın bölücü tutumları ve davranışları dolayısıyla. Bu hükümden kaçmak için Aybar bu taktiğe başvurdu. Ama kurtulamaz. 107 imza var bugün. Bu ibarenin altına imza atmış delegeler. Başkanın bölücü ve parçalayıcı tutumundan dolayı diye. Daha bunun gibi ne oyunlar.

Bir dakikanızı müsaade edin. Şu başka parti kurmak meselesi. Bir başka parti kurmak meselesi biz kişilerin işi değildir. Parti kurmak bir istida vermek, bir levha meselesi değildir. Bu memleketin politik yelpazesinde Anayasa çerçevesi işinde bir siyasi sosyalist parti için yer vardır. Bu yeri bu Parti doldurduğu müddetçe başka parti kurulamaz. Kurulsa dahi bir levha, isim partisinden öteye gidemez. Ama dikkat edin, bu Parti şimdiye kadar izlediği rotasından çıkarsa, politik yelpazedeki bu yeri fiilen dolduramaz, boş bırakır bir hale gelirse, o boşluk muhakkak doldurulur. Kim tarafından? Bilemem kim tarafından. Partinin birliği beraberliği derken şeklini

düşünmeyin yalnız, niteliğini de düşünün. Bir parti şeklen devam edebilir, hatta büyüyebilir, ama niteliğini kaybedebilir. Batı'da bunun sayısız misalleri vardır. Sosyalist parti olarak kurulmuşlardır, bugün 100 yıldır mevcutturlar, üyeleri çoktur, milletvekilleri vardır, ama artık sosyalist parti değildir. Binaenaleyh partinin devamını düşünürken şeklen, haricen beraberliğini ve devamını değil, niteliği itibariyle, sosyalist çizgisi itibariyle düşünmemiz lazım gelir.

Maalesef sendikacılık konusuna, doğu konusuna dokunacaktım. Nazife arkadaşımın bana yaptığı tarizlere cevap verecektim, fakat vaktim olmadığı için özür dilerim, onları... *[Şaban Erik: 10 dakika veriyorum. Başkan: Buyurum efendim.]*

Sendikacılık meselesinde aşağı yukarı Sadun Aren arkadaşımın söylediklerine iştirak ediyorum. Prensip olarak profesyonel sendikacılığa karşı çıkılamaz. Ve ben bunu şimdi söylemiyorum. Malatya kongresinden önce 53. maddenin tadili Yürütme Kurulunda konuşulurken -faraza Kuas arkadaşım ve diğer arkadaşlar hatırlarlar- sendikacılar işçi kesiminden çıkarılamaz, profesyonel sendikacılara karşı gelinemez, o tarihte söyledim. Çünkü sendikacılık işçi sınıfının iktisadi mücadele kolunu, hareketini temsil eder, sosyalist parti de politik mücadele kolunu temsil eder. Ama Türkiye'de 45-46'larda, gerçekten özgür sendikacılık durdurulup bir güdümlü sendikacılığa gidildiği için ve bu sendikacılık hareketine de Amerikan etkisi katıldığı için Türk sendikacılığında sosyalizme yaraşmayacak gelenekler, alışkanlıklar yerleşmiştir. Binaenaleyh faraza DİSK'in bu alışkanlıklardan ve tesirlerden uzak sosyalist sendikacılığa yakışır bir mahiyet alması dilenebilir. Öyle midir, değil midir, ben hüküm vermiyorum, çünkü bilmiyorum. Ama sosyalist sendikacılık bu burjuva sendikacılığın etkilerinden arınmalıdır, sosyalizme yakışır bir nitelik kazanmalıdır denilebilir. Somut olarak sendikacı arkadaşlarımızın tutumu tenkit edilebilir. Mesela benim bir tenkidim var kendilerine karşı. Kurucusu oldukları için bu partinin -ki tarihsel bir görev yapmıştır, şereflidir, teşekkür ederiz- ama kendilerini Partinin sahibi, vasisi gibi hissediyorlar. Hatta şahsen işçi sınıfının temsilcisi olarak faraza Bilim Kurulunu işçi sınıfı adına denetleriz gibi yanlış hükümler söylüyorlar. A, bunlar tartışılır, şey yapılabilir, fakat profesyonel sendikacılığa profesyonel olduğu için karşı çıkılamaz ve sendikacılar işçi kesiminden ayrı mütalaa edilemez. Bunu belirteyim. Somut tenkitler yapılır.

Doğu meselesine gelince... Doğrusu sabahki olan hadiseye çok üzüldüm. Ben bu Partide doğu illerinden olan arkadaşlarımıza karşı bir vaziyet olduğunu, o meselenin küçümsendiğini, önemsenmediğini hiç görmedim. Programımızda bu mesele yer almıştır. Kongre kararlarımızda bu mesele yer almıştır. Bütün bütçe konuşmalarında doğu, güneydoğu illerinin meseleleri üzerinde durulmuştur. Oralarda yapılan mitinglerin hepsine Partimizden iştirakler olmuştur. Ben şahsen üçüne iştirak etmişimdir. Doğulu arkadaşlarımız, kardeşlerimiz Partinin bu bölgenin meselelerine dikkatini çekmişlerdir. Yararlı vazife görmüşlerdir. Çünkü bizim iktidarlar ve bizim burjuvazi o meselenin görüşülmesini istemezler. Halbuki doğu ve güneydoğu illerinin sorunu bugün Türkiye'nin hakikaten en önemli meselelerinden biridir. Ve bu mesele sadece bir bölgesel gerilik, kalkınmada gerilik meselesi değildir. Sosyopsikolojik tarafı vardır. Etnik tarafı vardır. Doğrudur. Bunlara dikkati çekmekte haklıdırlar. Kendileri o bölgeden olarak bilhassa o meseleyle meşgul olmakta hak-

lıdırlar. Ama sosyalistler ben bir Türk sosyalist olarak, doğunun gerek ekonomik, gerek sosyal psikolojik ve etnik problemlerini ancak Türkiye'nin bütününe şamil bir sosyalizm anlayışı ile hareketi içinde mütalaa ederim. Üst yapıya ait meseleler önemlidir, fakat üst yapıya ait meseleler gayet sistemli ve bilinçli olarak alt yapı meseleleriyle ilişkili şekilde, o açıdan ele alınmazsa çok yanlış ve tehlikeli yönlere götürebilirler. Bence böyle bir ayırım olduğu meselesini daha ziyade o illerden olan arkadaşlarımız mesela bu sabahki davranışlarıyla gösterdiler. Partinin, dediğim gibi, bütün faaliyetlerine, programlarına, kararlarına bakın. Her zaman bu illerimizin bütün meselelerine önemli yer verilmiştir. Ben şahsen çok şey öğrenmişimdir doğu gezilerimden ve o arkadaşlarımdan ve kendileriyle yaptığım konuşmaları her zaman beğenirlerdi. Şimdi, yalnız, dediğim gibi, doğu meselesini gerçek perspektifine oturtarak gerçek ağırlığında mütalaa etmek lazım. Türkiye'nin tümünü sosyalizm meselesi olarak mütalaa etmek lazım. Bu objektiften çıkarıp da daha fazla ağırlık verirsek o zaman ters sonuçlar alırız. Sade Türkiye sosyalizmi bakımından değil, bu illerin kendi meseleleri bakımından ters sonuçlar alırız. Benim görüşüm, sosyalizm ve sosyalistler her türlü sömürüye karşıdır. Yani sınıf sömürüsüne karşıdır, milletlerin milletleri sömürmesi demek olan emperyalizme karşıdır, toplumlar içindeki bölgesel farklılaşmalardan doğan sömürülere, etnik farklılıklardan doğan sömürülere, baskı, şiddet hareketlerine karşıdır. Ama sosyalistler -benim bildiğim ve ister beğenin, ister beğenmeyin- ama sosyalistler, sosyalist hareketinde emekçi sınıfların gücünü bölecek, ayırımlı ideolojilere ve eğilimlere de karşıdır. Bu hem sorunlarını halletmek, müdafaa etmek istediğimiz bölgelerin davasına hizmet etmek olmaz, hem sosyalizme hizmet etmek olmaz. Çünkü Türkiye'nin bütün emekçileri -etnik farklar bir yana, dil farkları bir yana, mezhep farkları bir yana bütün emekçileri- güçlerini birleştirerek egemen sınıflara karşı bizim programımız dahilinde örgütlenip harekete geçirilirlerse ancak hareket başarıya ulaşır. Yoksa üst yapı farklarından dolayı emekçi sınıflar arasında bir farklılaşmaya doğru gidilecek olursa, yanlış taktik kullanılırsa, bu, egemen sınıfların işine yarar. Çünkü egemen sınıflar karşısında emekçi ve işçi sınıfların birliği ve bütünlüğü ve gücü bölünmüş ve azalmış olur. Benim görüşüm budur. Ha, birtakım -efendim bütün gerekçeleri geçen kongrenin kulisinde bazı insanlar doğu ağaları diye bahsetmiş. Şimdi bazı insanların bahsetmesi -ki etmiş mi bilmiyorum; ben şahsen hiç etmedim, kimse de etti diyemem- bunu bütün bu illerden olmayan tüm diğer aydınlara teşmil laf etmek gayet büyük haksızlık olur. E, doğu illerinden olan bazı arkadaşlarımız da geçen kongrede benim için "bürokrat burjuva" demiş. Hatta kendisi burada da söylüyor, tepeden inmeci bürokrat burjuvadır diyor. Ama bunu bütün o gruba teşmil etmiyorum. Doğu illerinden olan bazı arkadaşlarımıza, somut olarak şu veya bu kişiye bazı insanlar karşı olabilir. E, başka illerden olan arkadaşlara da karşı olanlarımız var. Bunu bir grup haline getiren, maalesef, bilhassa bu sabahki konuşmasıyla, doğudan gelen arkadaşlarımız[ın] kendisi oluyor. Tekrar ediyorum, kararlara bakın, programa bakın, bütçe konuşmalarına bakın, mitingde, iştiraklerde söylenenlere bakın. Nereye bakarsanız bakın, Parti içinde böyle bir ayırım yok. Ama doğulu temsilci arkadaşlarımız bu son tutumlarıyla kendileri böyle bir ayırım yaratmak yoluna doğru gidiyorlar. Bürokrasi... *[Divan başkanı: Sayın hatip, 4 dakikanız kaldı]* Kaç dakika? *[Başkan: 4 dakika.]* İyi. *[Baş-*

kan: Nazife hanıma da cevap vereceksiniz, ona göre devam edin.] Efendim, ondan daha mühim bir şey var. Bu tepeden inmeci filan benim *TÜM*'den bir cümlemi aldı sayın Mehmet Ali Aslan. Halbuki benim orada uzun uzun eğitim bahsinde yazdığım kısımlar var. Orada gösteriyorum aydın kadroyla emekçi halk nasıl karşılıklı etki-tepki arasında olacaktır diye. O cümle bizim Partinin kuruluşundaki bir zaafa ait. Bu Partinin bir zaafı var: Temelden kurulmuş Parti olarak, ama sosyalist niteliği Aybar'ın başkanlığa gelmesi ve ondan sonra birtakım aydınların gelip bir program ve tüzük yapmasıyla olmuştur. Yani sosyalist nitelik kazanması işi yukarıdan aşağıya doğru olmuştur ki bu bir zaafıdır. Ve bu zaaf da bunun kuruluşundan gelmektedir. Bu zaafı belirtmek için söyledim. Benim kadar Anadolu'ya şey yapmış insan yok. Eğitim bahsi kitabında da var. Artık bizi bürokratik, tepeden inmeci diye suçlamak, yeni bir bölmecilik, yeni bir Partiyi bölme teşebbüsünün ifadesinden başka bir şey değildir. Bu suçlama broşürde de yer alıyor.

Nazife arkadaşımın söyledikleri üzerinde fazla durmayacağım. Bir defa bahsettiği yürütme kurulunda kendisi yoktu. Herhalde eşinden duymuş olacak. O yürütme kurulunda adaylar ürerinde konuşuluyordu; iyi aday seçmek için herkes herkes hakkında bildiğini söylüyordu. Bunu böyle açıklamak ne derecede doğrudur, bilemem. Kendisine bilmem şey kongresinde de söylediğim öyle değildir. O da yanlıştır. Sadun Aren Beyin namzet konması meselesi; Nihat Sargın mı, o mu olsun meselesiydi. Sadun Bey kendisi telefon etmişti Ankara'dan. "Ben nasıl olsa Ankara'dayım ve yardım edebilirim, hizmet edebilirim. Benim yerime işte, Behice Boran, Nihat Sargın olsun" diye. Ve ben de biliyordum Nihat Sargın Bey Ankara'ya gelemezse, Genel Merkez gelemeyecektir. Başka türlü getirmenin de yolu yoktur. Ve Nihat Sargın'ın da sadece teknik bir eleman olmadığını belirttim, çünkü hep onun üstünde duruyorlardı. Politik anlayışı da vardır. Sosyalizmle ilgili temel meselelerde doğru görüşleri vardır, yalnız teknik eleman olarak görmeyin dedim. Ve Sadun Aren Beyi de, dedim, elbette ki iktisat bahsinde Nihat Sargın'dan, benden çok iyi bilir, ama muhakkak surette sosyalizmde de, yani o muhakkak Nihat Sargın'dan her noktada daha iyi bilir demeye gelmez dedim ve bir misal olarak şunu söyledim. Sonra kendisine de söyledim Sadun Aren Beyin, herhalde hatırlayacaktır. Kendisiyle tanışmadan önce kendisinin *Yön*'de bir yazısı çıkmıştı. Burada okunan yazı değil, bir başka yazı. Ben oradaki bazı fikirlere iştirak etmemiştim, iki tane uzun makale ile cevap vermiştim. O zaman *Öncü* gazetesi çıkıyordu, ona gönderdim yayınlansın diye. *Öncü* gazetesi basmadı. Kendisiyle tanışınca dedim, anlattı bunu. Yani biz sizinle dedim, tanışmadan dedim, böyle bir polemiğe girmiş olacaktım. Bunu da misal olarak Yürütme Kurulunda verdim. Mesele bundan ibarettir. Ha, şimdi ben bunu şeye dökmek istemiyorum. Burada öyle şeyler söyleyebilirdim ki ben, hakikaten Nazife Cemgil arkadaşım biraz zor durumda kalırdı. Ama bu seviyeye düşürmeyelim. Ben yalnız kendisine şunu hatırlatacağım. *Sosyal Adalet*'in ilk kurulduğu günden bu mesele çıktıktan sonra olağanüstü Yönetim Kuruluna kadar olan devrede kendisinin ve eşinin Aybar hakkında bana ve eşime söylediği ve kullandığı bazı sıfatları hatırlasın. Ve hatırlasın ve kendi kendine mahcup olsun. O kadar bırakıyorum.

Bazı konular vardır ki üzerinde ne kadar tartışılmış, yazılıp çizilmiş olsa da önemlerini yitirmezler, eskimezler bir türlü. Şu ihtilâl konusu da onlardan biri. Bugün Türkiye'de iki ayrı açıdan ilgi çekiyor bu konu. Birincisi, memleketin durumunun kötüye gittiğini ve kendi sınıfsal güçsüzlüklerini bilen veya sezen egemen sınıflar ve onların sözcüleri hem bir ihtilâlden korkuyorlar hem de ihtilâl korkusunu demokratik hürriyetleri, özellikle sosyalist akımı bastırmak için bir araç olarak kullanmak istiyorlar. İkincisi, Türkiye'de sosyalizmin nasıl gerçekleşebileceği konusu ister istemez akıllara ihtilâlci-devrimci yolu da getiriyor; hele sosyalizm ve dünyadaki sosyalist hareketler ve ülkeleri üzerine kitaplar yayınlandıkça bu sorun tartışılabilir bir konu haline geliyor.

Birincilere göre ihtilâller bir takım insanların (komünistlerin, anarşistlerin, müfsitlerin vb.) isteğiyle ve kışkırtmasıyla çıkar. Çaresi de bu gibi insanların bu yoldaki faaliyetlerini engellemek, cezalandırmak, mahkemeleri işletip cezaevlerini doldurmaktır. Bu, üzerinde uzun boylu durmayı gerektirmiyecek kadar basit bir ihtilâl anlayışıdır. İhtilâller, toplumların değişme süreci içinde belli objektif şartlar altında oluşan sosyal olaylardır. Bir toplum objektif şartlarıyla ihtilâlci-devrimci bir duruma doğru gidiyorsa, orada ihtilâlci hareketler, örgütlenmeler, liderler belirir; gitmiyorsa, ihtilâlci bir devrimin ne kadar sözü edilse, bu amaçla örgütler meydana getirilse, ihtilâl olmaz. Fransa bunun en belirgin misalidir. Kırk küsur yıldır ihtilâlci-devrimci bir parti bulunmasına ve bu parti milyonlarca üye ve taraftara sahip olmasına rağmen Fransa'da ihtilâl olmamıştır.

İhtilâllerin Nedenleri

İhtilâller sadece ve münhasıran objektif şartların otomatik bir sonucu mudur? Örgütlerin, kadroların, liderlerin iradî hareketlerinin bir rolü yok mudur? Vardır tabiî. Ama yukarıda belirttiğim gibi, bir kez, gerçekten ihtilâlci-devrimci hareketlerin, örgüt ve liderlerin belirip tutunmalarının bir sosyal determinizmi, toplum şartlarınca belirlenmesi vardır. Aksi halde bunlar ya küçük toplum sınırlarının kenarında kalmış kendi içinde kapalı gruplaşmalar olur ya da ihtilâlcilikleri sözde kalan, bir sosyal hareket olarak hiç de bu niteliği taşımıyan örgütler olurlar. İkincisi, örgüt ve liderlerin iradi duruma müdahaleleri ancak toplumda bir ihtilâl ortamının objektif şartları oluşuyorsa ve durum doğru değerlendirip geçerli bir hareket çizgisi izleniyorsa başarılı olur, yoksa başarısızlığa uğrar ve bu başarısızlık karşı kuvvetlerin terör hareketlerine, eskisinden beter bir diktasına yol açar.

Sosyalistler Seçimle Gelecekler

Bu nedenlerle, Türkiye'de sosyalist hareketin seçimlerle iktidarı kazanabileceğinden şüphe edilirse, o takdirde her şeyden önce şu sorunun cevaplandırılması gere-

kir: Bugün Türkiye'de objektif olarak ihtilâlci-devrimci şartlar oluşuyor mu, veya görünür bir gelecekte oluşmıya doğru gidiyor mu? Bu soruyu ciddî gerekçelerle dayanarak "evet" diye cevaplandırmadıkça, "Yok canım, seçimlerle olacak iş değil bu. Egemen sınıflar iktidarı kanun yolundan bırakmazlar" yollu ahkâm çıkarmak ve sosyalizm için demokratik yoldan mücadeleyi küçümseyip hareketten uzak durmak veya ona karşı çıkmak gevezelikten öte bir şey olmaz. Sonra, ihtilâlci yol kanunî bir yol olamıyacağına göre, bunun uygulaması da ya gizli örgütlenme ve silâhlanma, ya da dağa çıkıp gerillacılığa başlamak şeklinde olabilir. O zaman da şu soru ortaya çıkar: Türkiye'de bu çeşit faaliyet ve örgütlenmelerin gerçekleştirilmesine ve gelişmesine elverişli bir ortam var mıdır?

Anayasa İçinde

Benim yukarıdaki sorulara cevabım "Hayır"dır. Buna karşılık Anayasa çerçevesi içinde bir sosyalist hareketin ve partisinin gelişmesi şartları ve seçimle iktidarı kazanması imkân ve ihtimali vardır. Bugünkü bozuk düzenin sürüp gitmesinde hayati çıkarları olan egemen sınıflar ve ağababaları Amerika sosyalist partinin iktidara gelmesine müsaade ederler mi? Mızıkçılık edip hır çıkarmazlar mı? Zaten çıkarıyorlar. Sekiz yıldır TİP'e ve TİP'lilere yapılan maddî ve manevî baskılar, şiddet hareketleri meydanda. "Temel Haklar" adı altındaki terör kanunu da Meclise gelmiş. Kanunlar çerçevesinde dahi iktidara gelmek sosyalist hareket için kolay değildir, yağdan kıl çeker gibi olmaz. Sosyalist bilince varmış, zorlukları göğüslemiye yetenekli, mücadeleci bir teşkilât kadrosuna olan ihtiyacın bir nedeni de budur.

Amerika'nın İsteği

Ne var ki, sosyalist parti iktidarı kazanmıya namzet hale geldiği zaman neler olabileceği sorunu, sade egemen sınıfların ve Amerika'nın istek ve davranışlarına bağlı değildir. Aslında bu sorun, sosyal sınıfların karşılıklı güçleri sorunudur. Anayasa hak ve hürriyetlerini savunmıya azimli bir işçi ve emekçi sınıflar birliği karşısında egemen sınıfların sosyalist partinin seçimleri kazanmak şansını önleme istekleri kursaklarında kalabilir. Unutmamalı ki Türkiye'nin egemen sınıfları Avrupa'nın, hele Amerika'nın egemen sınıfları gibi güçlü değildir. Amerikan müdahalesi ihtimaline gelince, bugünün Amerikası birkaç yıl önceki Amerika değildir. Büyük malî, iktisadî ve sosyal sorun ve sıkıntılarla karşı karşıyadır. Türkiye'nin ortamı da bir Güney Amerika ülkesinin veya yeni bağımsızlığına kavuşmuş, küçük ve genç Asya-Afrika devletlerinin ortamı değildir.

Sorumlusu Egemen Sınıflardır

Bununla beraber, Türkiye'de sosyalizm mutlaka ve mutlaka kanunî yoldan iktidara gelecektir de demek istemiyorum. İşçi-emekçi sınıflar ve onlarla kader birliği etmiş sosyalist aydınlar ve gençlik hızla örgütlenip memleketin politik hayatında ağırlıklarını hissettiremezlerse de egemen sınıflarla Amerika sosyalist hareketinin Anayasa çerçevesi içinde gelişmesini önlemeyi becerebilirlerse, o zaman hareket yön ve nitelik değiştirebilir, ihtilâlci hareket ve örgütlenmelere dönülebilir, çünkü sorun, aslında, karşılıklı sınıf güçleri dengesi sorunudur. Ama o takdirde egemen sınıflar

iktidarı bu dönüşümün baş sorumlusu olur ve de Anayasa teminatı altındaki bir hareketi bastırmak, seçimleri önlemekle meşruiyetini yitirmiş olur. Direnme, hem bir Anayasa hakkı olarak, hem de sosyal bir zorunluluk olarak belirir, çünkü toplumun doğal ve zorunlu gelişme sürecine cebren ve keyfi olarak set çekilirse toplumdaki gelişme durmaz, yeni yollar bulur. Ne var ki, sosyalist harekete kanun yolu kapatıldığı, seçimlerle iktidara gelme imkânı ortadan kaldırıldığı an TİP sona erer, tarihsel görevini tamamlamış olur. TİP, politik bir örgüt olarak, Anayasa çerçevesi içinde işçi-emekçi sınıfları örgütleyip bilinçlendirmek ve seçimler yolu ile iktidarı kazanmak aracıdır. Amaçla araç arasında bağ vardır. Sosyalizmi başka yoldan -ihtilâlci yoldan- gerçekleştirmek amacı başka çeşit araçları, yani örgütlenmeleri ve faaliyet şekillerini gerektirir. İkisi ayrı şeydir.

TİP'i İhtilâlci Göstermek

Bunun için sağcı çevrelerin TİP'i, şimdi de bir kısım TİP yöneticilerini ihtilâlci olarak gösterme çabaları boşunadır. İhtilâlci yolu seçip seçmemek kişilerin ve örgütlerin sübjektif tercihlerine bağlı değildir bir yerde. Ve yine bunun içindir ki, bugün Türkiye'de bütün sosyalistlerin başta gelen ve âcil görevi, kestirme yollar arama fantezilerinden uzak durup, işçi ve emekçi kitleleri örgütlü ve bilinçli politik bir güç haline getirmek ve sosyalist mihver etrafında toplumun bütün ilerici güçlerini toplamaktır.

Tüm, Sayı 4, Ocak 1969

Sosyalist Harekette Küçük Burjuva Etkenler

1962'deydi, yanılmıyorsam, sosyalizm üzerine yazılarda bir ara Türkiye'de sosyal demokrat bir hareketin gelişip gelişemiyeceği tartışıldı. CHP'nin ortanın solu politikasını benimsemesi aynı tartışmaları tazeledi. Sosyal demokrat (ortanın solu) hareketinin gelişemiyeceği görüşünde olanlar kısaca şu gerekçeleri ileri sürüyorlardı: Türkiye gelişmiş kapitalist bir ülke olmadığından, burjuvazisi, işçi emekçi sınıflara ekonomik tavizler vererek onu az çok bir tatmin çizgisinde tutabilecek güçte değildir. Sermaye birikimini yapamamış, yapamıyan, daima devlet eliyle desteklenmek durumunda bulunan sermayedar sınıfın hem gerekli sermaye birikimini sağlamak, hem de işçi, emekçi kitlelere ekonomik haklar sağlamak imkânsızdır. Ayrıca, Türkiye'de bir "işçi sınıfı aristokrasisi", yani işi az çok garantili, yüksek ücretli, mevcut düzenle çıkarları bakımından uyuşmuş bir işçi sınıfı kesimi de yoktur.

Yukarıdaki gerekçelere katılmakla beraber, sorunun bu kadar kestirmeden ve kesin kapatılabileceği kanısında değilim. Türkiye'de, Batıdaki sosyal demokrat hareketlerin dayandığı toplumsal şartlar yoktur, ama Türkiye'de bir küçük burjuva sosyalizmi hareketinin şu veya bu ölçüde tutunup yayılmasına elverişli başka şartlar ve faktörler vardır. Türkiye'de sosyalist hareketin sağlam temellere dayandırılıp, sosyalizmden şaşmaz bir rotaya oturtulabilmesi için bu elverişsiz şartların gözden kaçırılmaması, sosyalist çizginin tesbitinde hesapların ona göre yapılması gereklidir.

Türkiye ekonomisinin, bütünüyle, "geri teknikli bir tarım sektörü üzerinde az gelişmiş bir kapitalizm" oluşu, kendi başına, küçük burjuva ideolojisinin en yaygın ideoloji olması sonucunu doğurmaktadır. Kapitalizm gelişmemiş olduğuna göre, ona özgü burjuva ideolojisi de tam gelişmiş ve yerleşmiş değildir. Gerek tarımda, gerek sanayide yaygın üretim şekli "küçük emtia üretimi"dir. Tarımda küçük aile işletmeleri çoğunluktadır. Bu işletmelerde iç üretim ilişkileri kapitalist nitelikte olmamakla beraber (bir iki ücretli tarım işçisi kullansa dahi aile bütünüyle üretimde çalışır), bu küçük işletmeler aile tüketimi için değil, iç ve dış pazar için üretimde bulunur. Bunun için iç ve dış kapitalist ilişkiler ağı içindedir, pazarın dalgalanmaları ve etkisi altındadır ve kredi ilişkileriyle aile işletmesi dışı mercilere, bankacılara, tüccara, tefecilere bağlıdır. Bu cepheleriyle kapitalist sisteme bağlanmış, onunla bütünleşmiş olan bu işletmeler, iç üretim ilişkileri bakımından olduğu kadar üretimin amacı bakımından da "kapitalistleşmiş" değildir; yani üretimden amaç, kâr ve azami kâr değil, ailenin geçimini sağlamaktır. Hâsılı tarımda yaygın olan bu üretim şekli küçük burjuva ideolojisi için verimli bir yataktır.

Sanayide de küçük ve orta işletmeler yaygındır. Hatta en büyük işletmeler bile, değil Amerika'daki, Avrupa'daki benzerleriyle kıyaslandığında cüce denecek kadar küçük kalır, öte yandan, sayıları bir buçuk milyon kadar tahmin edilen küçük esnaf ve sanatkâr kütlesi vardır. Bu durum da küçük burjuva ideolojisi için verimli bir zemin yaratır.

Ve nihayet, sayılan tüm nüfusa kıyasla az da olsa kamuoyunu, öbür sınıf ve tabakaları etkilemekte önemli rolü olan, hele bizim tarihimizden gelen nedenlerle Türkiye'de büsbütün etken olan "aydınlar" tabakası vardır. Bunların küçük burjuva niteliği ise üzerinde durulmayı gerektirmiyecek kadar bilinmektedir.

Öte yandan işçi sınıfı, bir çok az gelişmiş ülkeye kıyasla nicelik ve nitelik bakımından önemli bir ölçüde var olmakla beraber, gelişmiş kapitalist ülkelere göre her iki yönden de yetersizdir. "İşçi sınıfı aristokrasisi" yoktur ama, muntazam iş bulan, sendikalı ve sigortalı işçiler, tümüyle, öbür kol hatta kafa emekçisi sınıf ve tabakalara kıyasla daha bir "imtiyazlı" durumdadır, iyi kötü hastahaneleri, ücretli tatil, çeşitli tazminatı, emeklilik ödeneği vardır. Ayrıca, henüz köyden bağlarını koparmamış, köylü kökeninden olmanın niteliklerini yitirmemiş genç bir sınıftır.

Kalın çizgileriyle kısaca belirttiğimiz bu tablo Türkiye'nin hâkim niteliğiyle bir "küçük burjuva toplumu" olduğunu göstermektedir. Küçük burjuvazinin ise, hep bilindiği gibi, hangi toplumda olursa olsun genel niteliği, sermayeci sınıfla işçi sınıfı arasında bocalıyan, çelişkili, tutarsız ve kaypak bir durum ve tutumda olmasıdır. Bir yandan büyük sermayenin baskısı ve dolaylı sömürüsü altında olduğundan ona karşıdır, öte yandan, işlediği toprak parçasına, küçük dükkânına, basit üretim araçlarına sahip olduğundan burjuva ideolojisine dönüktür, işçi sınıfına karşı kendi "küçük mülkiyet sahibi" durumunu ve hayat standardını korumak, kendini ondan ayırt etmek ister. İki temel kutup sınıf arasındaki çelişki, eski üretim düzeninden arta kalma ve teknik-ekonomik ilerleme sonucu niteliğini değiştirmesi, hatta ortadan kalkması mukadder sınıf durumu dolayısıyla küçük burjuvazi, normal olarak kapitalizme ve burjuva ideolojisine dönük olmakla beraber, buhranlı ve hızlı sosyal değişme zamanlarında zıt ideolojik kutuplar arasında rakkaslanır. Değişmiyen veya zor değişen esas niteliği, sosyal hareketlilik ve karışıklıklardan çabuk ürkmesi, "kanun ve nizam" adına diktatörlüklere, askeri yönetimlere, faşizme kolayca boyun eğmesidir. Sosyalizme eğilimi de, mevcut düzeni temelinden muhafaza ederek büyük sermayeyi kısıtlamak, halk kitlelerine sosyal ekonomik haklar sağlamak isteği şeklinde kendini gösterir.

Türkiye'de toplum yapısının bu belirgin küçük burjuva niteliği, küçük burjuva ideolojisinin yaygınlığı sosyalist hareketi de etkilemekte, bu hareket içinde de büyük çapta yansımaktadır. Bence bugün sosyalist harekette görünen bölünmeler, çekişmeler altında, başka nedenler de olmakla beraber, bu yapısal neden yatmaktadır aslında. Birbirinden bu kadar farklı ve hatta birbirine karşıt görüşler ve gruplaşmalar nasıl olur da aynı yapısal nedenden doğabilir? sorusuna ise cevabım yukarıda kısaca belirlediğim üzere, küçük burjuvazinin gerek objektif sınıf durumu, gerekse buna uygun ideolojik tutumu itibarıyla çelişkili ve tutarsız oluşundadır. Birbirinden ayrı ve birbirine karşıt görüşlerin her biri bu çelişki ve tutarsızlığın bir yanını, bir yüzünü ifade etmektedir. Örneğin:

1. "İşçi sınıfını ve emekçi kitleleri eğitip örgütlemek, bilinçlendirmek uzun zaman ister, sorunun o kadar beklentiye takati yok", veya, "halk cahildir, şartlanmıştır, ancak kuvvetten anlar, hele iktidara gelinsin, halk yararına işler yapılınca şimdi karşı olan halk bak nasıl kazanılır." düşüncesine dayanarak, üst yönetimin zorlu bir el değiştirmesi ile işi kestirmeden ve tepeden çözmek eğiliminde olanlar küçük

burjuvazinin genellikle "aydın", bürokrat kesiminin sözcüleridirler.

2. Türkiye için bugün gerçekleştirilecek ilk amacın ve aşamanın Milli Demokratik Devrim olduğunu savunanlar her ne kadar görüş ve tahlillerini başka gerekçelere dayandırıyorlarsa da, git gide sosyalizmin ve işçi sınıfı öncülüğünün sözünün dahi edilmesine karşı çıkmaları ve "güç birliği" hareketini ağırlığını "ara tabakalara, sivil-asker aydın kadrolara", burjuvazinin "milli" ve "ilerici" kanadına kaydırmaları ve işçi ve emekçi sınıfların politik örgütüne karşı vaziyet almaları sonucu, ülkede düzen değişikliğini gerçekleştirmek yöntemi ve aracı bakımından bir önceki görüşte olanlarla aynı kapıya çıkmaktadırlar. Bu saydığımız nitelikleriyle bu görüş ve hareket de tipik küçük burjuva damgasını taşımaktadır.

3. İkinci görüş ve hareketin bir kolu veya yüzü olan, gençlikte, işçiler ve köylüler arasında yer alacak "kendiliğinden" meydana gelme şiddet hareketleriyle düzenin emekçi halktan yana, sosyalizm doğrultusunda değiştirilebileceği görüşü de yüzeyde ne kadar "devrimci" görünürse görünsün aslında bir küçük burjuva anarşizminden başka bir şey değildir. Kitlelerde kendiliğinden meydana gelen hareketlerin sosyal değişmedeki önemini asla küçümsemiyorum. Uyuşuk iktidarları ve içinde faaliyet gösterdikleri düzenle fazla uyuşuk hale gelmiş veya gelmekte olan işçi sınıfı örgütlerini ve diğer ilerici çevreleri ırgalamak, harekete geçirmek bakımından önemli bir fonksiyon görürler. Hele sosyalist örgüt ve akımlar, esasen kitlelerle yakın temas ve ilişki halinde, kitleler içinde çalışır halde olmaları gerektiğinden, böyle hareketlere hiç ilgisiz kalamazlar. Ne var ki, sosyalist adına lâyık bir örgüt, kitlelerde meydana gelen huzursuzluğu, istekleri ve hareketliliği, iktidar değişikliğini hedef alan örgütlü ve bilinçli bir politik hareket haline dönüştürmekle görevlidir. Kitle hareketlerinin iktidarı etkilemekte bir ölçüde rolü olur. Boykot ve işgal hareketleri olmasaydı, üniversitelerin yeni bir üniversite reform kanunu hazırlamak, tam çalışma esasını kabul etmek, öğrencilere bir takım haklar tanımak akıllarından geçmiyecekti. Köylülerin toprakları işgal hareketi yayıldıkça iktidar da nihayet bir çeşit toprak reformu kanunu getirmek zorunda kalabilir. Ama her iki halde de ne üniversite reformu, ne toprak reformu istenilen ve gereken şekilde olmıyacak, oyalayıcı, yaraya merhem sürücü nitelikte olmaktan öteye geçmiyecektir. Halka dönük eğitim, köylünün toprak özlemine cevap verecek ve tarımı kalkınma yoluna sokacak gerçek bir toprak reformu, bağımsız tam demokratik Türkiye, ancak iktidarın sınıf muhtevasının değişmesiyle gerçekleşebilir. Böyle bir politik iktidar değişikliğini, örgütlü, bilinçli, disiplinli politik bir hareketle gerçekleştirmeyi ön görmiyen hareketler, kısa sürede ne kadar göze çarpıcı ve etkin görünürse görünsünler, uzun vadede verimsiz olmıya mahkûmdur. Gençliğin, isbatlamış olduğu hareketlilik, dinamizm, netice alma yeteneği, politik hareketi ve örgütü canlandırmak, kalıplaşma ve bürokratlaşmadan kurtarmak, işçi, emekçi kitleleri politik yönde örgütlemek işinde önemli bir rol oynıyabilir.

4. Sosyalist hareketin politik örgütünde, TİP içinde, son dönemde gittikçe beliren, oy toplama, oyları artırma kaygusunu birinci plana alma, örgütlenme, eğitim ve bilinçlendirme görevini ihmal etme eğilimi de bir küçük burjuva davranışından başka bir şey değildir. Verilen bütün oylar bilinçlidir, halkın tarihsel sezgisi ve sağduyusu vardır gerekçesiyle sosyalist eğitim ve örgütlenme zorunluğunu inkâr etmek

veya küçümsemek işin kolayına kaçmak, mevcut düzenle gittikçe daha uyuşur hale gelmektir. Küçük burjuvanın, nizam, kanun gerekçesiyle çetin mücadelelerden, rizikolardan kaçınması eğiliminin ifadesidir bu. Oysa, Anayasa çerçevesi içinde, kanun yolundan iktidara gelmeyi öngörmek, sosyalist hareketin mücadelesinin ve iktidara gelişinin kolay olacağı anlamına gelmez, çünkü karşı taraf Anayasaya ve kanunlara saygılı değil ve gerekli gördüğünde kanun dışı hareketlere baş vurmaktan çekinmiyor ve çekinmeyecektir. Bunun için Parti, kendi örgütünü ve örgüt elemanlarını sosyalist bilince, cesarete, fedakârlığa, mücadele yeteneğine sahip bir düzeye çıkartmak ve parti etrafında Anayasa hak ve hürriyetlerine fiilen sahip çıkan bilinçli kitle kümelenmeleri meydana getirmek zorundadır. Oy artışları, ancak Parti sosyalist bir çizgi üzerinde ise, örgütlenmesi ve çalışmaları itibarıyla sosyalist bir nitelikte ise bir başarının ifadesi olarak kabul olunur. Aksi halde oy artışları, diğer her hangi bir partinin oy artışlarından farklı bir anlam taşımaz. Bunun için, sosyalist bir parti olduğunu tüzüğüne de geçirmiş olan TİP'in başarısını sadece oylarla ölçmek temelinden yanlıştır.

Yukarıdan beri ana çizgileriyle belirtmiye çalıştığım durum, Türkiye'de sosyalizm açısından karamsar bir tablo mu meydana getirmektedir? Bence, hayır. Ben sadece, sosyalizmde bilimselliği temel alan sosyalistlerin bu durumu ve etkenleri dikkate almaları, sosyalist hareket çizgisini belirlerken hesaba katmaları gereğine parmak basmak istiyorum. Türkiye'nin şartlarına uygun ve özgü, ama bilimsel sosyalizm temelinden ayrılmıyan, bir eylem çizgisi ve programı tesbit ederken, Türkiyenin tarihsel doğrultusu, içinde bulunduğu aşamanın objektif ekonomik-sosyal şartları yanı sıra yapısının belirgin küçük burjuva niteliği ve bunun ilerici, sosyalist akım içinde yansıması da önemle göz önünde bulundurulmalıdır, bunu belirtmek istiyorum. Türkiyenin kapitalist yoldan asla kalkınıp, sanayileşip "çağdaş uygarlık"a erişmesi imkânı bulunmaması; ilerici, sosyalist kesim içinde varlığını ve niteliğini özetlediğim görüş ve akımların Türkiye'nin sorunlarına olumlu, nihâi çözüm getiremiyeceği gerçeği, ve halkın, sadece son işgal olaylarıyla değil, uzun bir süredir, hükümeti temsil eden makamların haksız, usulsüz, kanunsuz baskı hareketlerine, muamelelerine karşı yaptığı tepkilerle gösterdiği toplu direniş eğilimi, Türkiye'de sosyalizm için bir potansiyel yaratmaktadır. Burjuva iktidarların temel sorunlara halkı memnun edecek çözümler getirememesi, büyük halk çoğunluğunun geçim şartlarının gittikçe kötüleşmesi, okumuşlar kesiminde işsizlik ve gelir düşüklüğü, eğitim hizmetlerinin yetersizliğinin üst öğretim düzeylerinde gençlik arasında yarattığı tatminsizlik ve huzursuzluk, ekonomik ve mali sıkıntıların gittikçe darlaşan boğazlara sürüklenişi ve daha başka şart ve durumlar, sosyalist potansiyeli artırıcı ve bunu sosyalist bir güç haline dönüştürmeyi kolaylaştırıcı faktörlerdir. Ama sosyalist potansiyelin sosyalist güce dönüşmesi kendiliğinden olmayacak, sosyalistlerin bilime ve bilim ışığında Türkiye'nin şartlarının doğru değerlendirilmesine dayanan bilinçli, dayanışmacı, örgütlü, fedakâr ve cesur çaba ve çalışmalarıyla gerçekleşecektir.

Emek, Sayı 2, Mayıs 1969

İç politikada sarsıntılı, heyecanlı günlerin geçirilmiş ve seçimlerin yaklaşmış olduğu şu sırada, "bürokrat" veya yönetici grubun durumu üzerinde kafa yorup kalem yürütmek bazılarına teorik sorunlarla lüzumundan fazla meşgul olma gibi görünebilir. Oysa, son iç politika olayları bu grubun toplumdaki yeri ve rolü üzerine bir kez daha dikkatleri çekmiştir. Bu gruba karşı izlenecek politika, benimsenecek tutum ve davranış, hareket noktası olarak kabul edilen görüşe göre değişeceğinden, bu sorun gerek genel sosyalist politika çizgisi açısından, gerekse seçim propaganda ve taktikleri açısından şu seçim öncesi dönemde ayrıca önem kazanmaktadır.

Bu konuda ileri sürülen belli başlı görüşler üçe ayrılabilir:

1. Birine göre sivil-asker yönetici grup tarihimizde ilerici bir rol oynamıştır, "geleneksel devrimciliği" vardır. Bunlara, yönetici grup dışı aydınlar ve gençlik de eklenince, bugün de devrimci hareketin yürütüm ve gerçekleştirilmesi bu tabakadan beklenebilir. Esas itibarıyla bu görüşü paylaşanlar arasında ikinci dereceden ayrılıklar vardır. Kimine göre, bu tabaka ve kesimler işçi emekçi ve "millî" burjuva sınıflarla güç birliği halinde anti-emperyalist mücadeleyi verip "gerçek demokratik Türkiye"yi gerçekleştirerek ve iktidarı alıp bir takım gerekli dönüşümleri yaparak Türkiye'yi sosyalizmi "eşiğine" kadar götürebilirler. Bu aşamadan sonradır ki "gerçek demokratik" Türkiye ortamında işçi sınıfının "gerçek partisi" gelişip sosyalist mücadeleyi yürütür. (Bu Mili Demokratik Devrimcilerin tezidir. Yalnız, bu yönetici-aydın tabaka sözü edilen güç birliğinde öncü müdür, yoksa öncülük aslında "işçi sınıfının dolaylı temsilcileri"nden olup hareket, öncülük sorunu üzerinde açıkça durulmaksızın bir koalisyon halinde mi yürütülür, pek belli değildir. Yazılarda ve beyanlarda bu nokta bulanık kalmakta, zikzaklar, çelişki ve tutarsızlıklar görülmektedir.) Devrimciliği ve sosyalizme gidişi bu tabakada bekliyenler arasında diğer bazılarına göre ise, esas yönetici grubun kendisi, özellikle asker kesimi önemlidir. Ve yalnız sosyalizme giden yolu almak, ilk aşamayı başarmakla kalmaz, sosyalizmi de gerçekleştirebilir (Yön dergisinde bu eğilim görülmüştür ve Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye'nin Düzeni, Dün Bugün adlı kitabı [1] da aynı doğrultudadır. Benzeri görüşleri benimsiyen daha başkaları da vardır.)

2. İkinci görüşe göre ise, Türkiye'de "bürokratlar" veya devleti yönetici grup, bir sosyal "sınıf" niteliği gösterir. Bir yanda Osmanlı imparatorluğu düzeninde yetkilerini padişahtan alan yönetici-asker grup olarak artık ürüne sahip çıkmış, Meşrutiyet döneminin İttihat ve Terakki iktidarında ve Cumhuriyet döneminin Halk Partisi iktidarında da devlet otoritesi ve ekonominin devlet kesimi yoluyla çalışma şartlarını düzenlemiş, gelir bölüşümünü kendi çıkarına ayarlamış, hatta tekelinde tutmuştur. Yani, hukuken üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmasa dahi, üretim sürecinde aldığı kontrol ve düzenleme rolü ile fiilen üretim araçlarının mülkiyetine sahip gibi bir durumda olmuştur. Bunun için de bir "sınıf" niteliği kazanmıştır, öte yandan da,

gerek Osmanlı İmparatorluğunun despot yönetim geleneğinin sürdürülmesi sonucu, gerekse "sınıf" niteliğindeki bu imtiyazlı durumu sonucu, bu bürokrat "sınıf" demokratik yönetime hiç bir zaman gerçekten yanaşmamış (meşrutiyet, cumhuriyet, halkçılık, anayasa düzeni iddialarına ve yüzeysel girişimlerine rağmen), daima halkı horlamış, tepeden inmeci, ceberut bir yönetimi sürdürmüştür. Bürokrat "sınıf"ın, veya yönetici sivil-asker grubun, bu niteliği hiç değişmemiştir. Ayrıca bu "sınıf" veya grup 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunu Avrupa kapitalizmine açmış, yerli üretim güçlerinin gelişmemesine, hatta yıkımına sebep olmuş, 1945'ten sonra Amerika ve ardından Avrupa sermayesini, nüfuzunu, askerî gücünü ülkeye sokmuştur.

Bu ikinci görüşün belli başlı savunucuları Mehmet Ali Aybar [2] ve son kitabı ve makaleleriyle İdris Küçükömer'dir [3]. İkisinin görüşleri arasında, özellikle bugün için çıkardıkları sonuçlar itibarıyla, önemli farklar vardır. Ama temel görüşte, bürokratların veya yönetici grubun devrimci, ilerici, anti-emperyalist olmadığı görüşünde birleşmektedirler. Küçükömer yönetici sivil-asker grubu bir "sınıf" olarak nitelememektedir, ama artık ürüne sahip çıktığını, yabancı-yerli sermaye ile işbirliği ederek maddî çıkar sağladığını belirtmek suretiyle Aybar'ın bu tabakanın bir "sınıf" olduğu iddiasını dayandırdığı gerekçelere katılmaktadır. Ayrıca Küçükömer yönetici grubun bugün üretim araçları mülkiyetine sahip çıkmaya, özellikle asker kesiminin Ordu Yardımlaşma Kurumu yoluyla "kapitalist sınıf içine dönüştürülmiye itelendiğine" işaret etmektedir. Bununla beraber Küçükömer, sivil-asker yönetici grubu açıkça toprak ağaları ve komprador burjuvazi ile aynı safta yer almış görmekte, bu grup için çeşitli davranış almaşıkları (alternatifleri) veya tercihleri bulunduğunu belirtmekte ve belirttiği beş davranış tercihinden beşincisini benimsemeye bürokratları davet etmektedir. Mümkün gördüğü beşinci davranış şeklini şöyle açıklamaktadır:

"Kendisini, emekçi halk yığınları ile özdeş görmiye ya da onların yandaşı olmıya başlıyan bürokrat, artık yukarıda belirtilmiş anlamda bir kimse (yani artık ürüne sahip çıkan, halka karşıt duruma düşen kimse) olmaktan çıkar. Eğer bu almaşık gerçekleşirse tarihî Osmanlı ve Cumhuriyet bürokratının (sivil olsun, subay olsun) niteliğini değiştirmiş olmasıyla karşılaşmış olacağız" [4]. Kitabının sonuç bölümünde de yaptığı "analizin uyarıcı niteliğinin açık" olduğunu belirtiyor ve kimlerin uyarılabileceği sorusuna da "Önce (sivil, subay) bürokratlar, sonra islamcı-doğucu ve gavura karşı olabilirliği açık halk yığınları" cevabını veriyor [5].

Aybar ise bürokratları, tümünde, toprak ağaları ve komprador burjuvazi ile aynı safta görüyor ve Türkiye'nin temel çelişkisinin bürokrat-ağa-komprador üçlüsü ile emekçi sınıflar arasında olduğunu iddia ediyor. Bürokrat veya yönetici sivil-asker grubun niteliklerinin yukarıda özetlediğimiz şekilde olduğu kabul edilince ve bu grup bir "sınıf" olarak ağa ve burjuva sınıflarıyla aynı safta görülüp işçi-emekçi sınıfların karşısına alınınca bundan çıkan sonuç, bu "sınıf" veya grubun hiç bir zaman hiç bir ölçüde demokrasiden ve halktan yana olmadığı ve olamıyacağıdır, hele sosyalizmden yana asla. Bu nedenlerle de, bu bürokrat "sınıf" tekrar iktidarı ele geçirse aynı tepeden inmeci, ceberrut halka karşıt tutumunu ve politikasını sürdürür; emekçi halk bakımından en tehlikeli sınıftır. Aybar'ın görüşü bu sonuçlara kadar varıyor.

3. Üçüncü görüş olarak ileri süreceğimiz (daha önce de defalarla ileri sürmüştük ya) bizim düşüncemize göre ise yukardaki her iki görüş de yanlıştır ve bu görüşlerden birine veya ötekine göre yürütülecek bir anti-emperyalist "devrimci" hareket, veya sosyalist hareket, açmazlara düşer, başarılı olamaz. Ya sivil-asker aydın tabakayı devrimci gücün öncüsü, temel gücü saymak, veya, onu ağa ve komprador burjuvazi ile aynı safa koyup karşımıza almak gibi kesin iki ayrı şık ve mutlaka bunlardan birini tercih etmek gibi bir durum, bir zorunluk yoktur.

Her iki görüş te bazı metodolojik ve tarihsel yanlışları kapsamaktadır. Her iki görüşte de bir gerçek payı vardır (bu önemli konuda fikirlerin bu karışmasının bir nedeni de budur), ama her biri çelişik gerçeğin sadece bir yanını ele almakta, veya bir yanına çok daha fazla ağırlık vermekte, ve bu tek yanlılığı sonuna kadar götürecek yanlış sonuçlara varmaktadır. Böylece, gerçek payı, gerçekliğini ve geçerliliğini kaybetmektedir.

Oysa, hep bilindiği gibi, diyalektiğin temel kanunlarından biri her şeyin çelişkiler içinde olduğudur. Ama bu bilindiği, sözle böyle olduğu tekrarlandığı halde, somut olayların, gelişmelerin tahlilinde çoğu kez gözden kaçırılmaktadır. Sivil-asker aydın tabaka ise, ister bürokrasiye dahil kesimiyle olsun, ister bunun dışındaki "serbest" kesimiyle olsun, toplum katları arasında tümünde çelişik ve tutarsız bir tabaka olmakla belirlenir. Buna karşı, "bizim bürokratlar Batıda'kilerle kıyaslanamaz, bizim tarihimizden gelen özellikleri vardır" sözü bir cevap değildir. Elbette bize özgü tarihsel özellikleri, farkları vardır (hiç bir ülkede hiç bir durum tıpa tıp aynı olmaz zaten), ama bu, temelde bazı ortak niteliklerin olmaması anlamına gelmez. Sözü edilen tabakanın çelişik, tutarsız durumu bu temel nitelikler arasındadır ve bizim bürokrasinin, özellikle 1950'den bu yana, hele 1960'tan bu yana çelişik ve tutarsız durumu iyice meydana çıkmıştır. (Aybar'ın, bizim tarihimizin bir özelliği olarak bu tabakanın bir "sınıf" teşkil ettiği iddiasını daha sonra inceleyeceğiz.)

İkinci metodlojik ve tarihsel yanlış, her şey yavaş veya hızlı değişme halinde olduğu gibi, bu tabakanın da sosyal değişme süreci dışında kalmadığı, Osmanlı İmparatorluğu düzeninden bu yana değişmiş ve halen değişmekte olduğu olgusunun gözden kaçırılmasıdır. Ve buna bağlı olarak. "ilerici", "devrimci" sıfatlarının içleminîn (tazammununun) belli bir toplum söz konusu olunca, zamanla değişebildiği ve Türkiye'de değiştiğidir. Çağını yaşamış, miyadını doldurmuş, yıkılmıya tarihen mahkûm Osmanlı İmparatorluğu üretim ilişkileri düzeninin yıkılması ve yerine kapitalizmin geliştirilmesi girişimleri o şartlarda ilerici ve devrimci hareketlerdi. Osmanlı ve Cumhuriyet bürokratları ve aydınları devletin siyasî-askerî ve ekonomik bağımsızlığını koruyarak bu kapitalizme geçişi beceremedikleri (becerebilirler miydi, o da önemli, incelenmesi gereken bir başka konu) ve imparatorluğu Avrupa kapitalizminin sömürüsüne açtıkları için ve Cumhuriyet döneminde de askerî ve siyasî bağımsızlığı önce gerçekleştirdikten sonra, iktisadî sosyal kalkınmayı başaramayıp kapıları tekrar emperyalist güçlere açtıkları için eleştirilebilirler, suçlanabilirler, ama bugün vardığımız noktadan geriye bakıp biz sosyalistlerin anladığı ve beklediği anlamda devrimci olmadıkları için bu tabakanın yakın tarihimizde ve bugün hiç bir devrimci, ilerici yanı bulunmadığını, tüm tutucu, toplumu geriletici olduklarını söylemek yanlıştır.

Haklı olarak övündüğümüz, onur duyduğumuz Millî Kurtuluş Savaşı, bürokrat tabakanın, özellikle asker kesiminin girişimi ve çabasıyla gerçekleşmedi mi? Toplum yapısını değiştirmemiş, üst yapıya münhasır kalmış olsa da (ve bundan ötürü toplumda etkinliği sınırlanmış bulunsa da) sultanlık ve halifelikten cumhuriyete geçişi, laik yargı sistemini ve eğitimi ve diğer "devrimleri" biz sosyalistler savunmıyacak mıyız, savunmuyor muyuz? 27 Mayıs'ın getirdiği Anayasayı "subayların anayasası" diye mi nitelendirmek gerekir? Böyle bir nitelendirme sosyolojik açıdan ne derece geçerlidir? Küçükömer'in sol, sağ tablosuna göre bütün bunları "sağ" mı sayacağız? Yürüttüğü mantığa göre öyle saymak gerekecek. Tek yanlı tahlillerin ne denli yanlış sonuçlara götürdüğü açıkça ortaya çıkıyor. Kaldı ki, üretim ilişkileri düzeyinde de bugün Türkiye'de eski feodal üretim ilişkileri düzeni büyük ölçüde tasfiye olunmuş, ancak kalıntılar halinde bazı bölgelerde süregeliyorsa, Türkiye'de kapitalist üretim ilişkileri hâkim duruma gelmiş ve küçümsenmeyecek bir işçi sınıfı gelişmişse, bu sonuçlar da o geçmişin beceriksiz, aksak "batılılaşma", kapitalizmi geliştirme çabalarının ürünüdür.

Aybar'ın kitabını yayınladıktan bu yana yaptığı tahliller de, Küçükömer'inkiler kadar açık ve kesin olmamakla beraber, aslında aynı paraleldedir ve yani yanlış sonuçlara götürecek niteliktedir. Bürokrasiyi bugün de ağa ve komprador burjuvazi ile aynı safa koyup temel çelişkiyi bu üçlü ile emekçi sınıflar arasında gördünüz mü, sonuç yukarıdakiyle aynı kapıya çıkar. Aralarında fert olarak ilerici, devrimci, halktan yana olanlar bulunabilir ve vardır, fert olarak sosyalizme gelenler de bulunabilir, demek meseleyi halletmez. Ağa ve burjuva sınıfından bazı fertler de ilerici ve sosyalist olabilir ve vardır da böyle kimseler, ama bu, ağa ve burjuva sınıflarının yerini ve niteliğini değiştirmez. Burada tartıştığımız sorun, şu veya bu sınıf ve tabakadan fertlerin tutum ve davranışı değildir. Tümünde, bir tabaka olarak, sivil-asker tabakanın tarihimizde ve özellikle bugün her hangi bir ölçüde ilerici, devrimci bir yanı bulunup bulunmadığıdır. Aybar bunları bir "sınıf" olarak görüyor ve bir "sınıf" olarak ağalar ve burjuvalarla aynı safa koyarak bu "sınıf"a hiç bir ilerici, devrimci nitelik tanımamış oluyor.

O zaman yukarıda yaptığımız eleştiri ve sorduğumuz sorular Aybar'a da ilişkin oluyor.

Millî Demokratik devrimciler ve Doğan Avcıoğlu da yukarıdakilerin tersi yönünden devrimciliğinin tarihsel göreliğini (relativite'sini) ve Türkiye'de koşulların ve sınıfsal yapının değiştiğini gözden kaçırıyorlar. Bunlar sivil-asker tabakanın ve genellikle aydın tabakanın sadece ilerici, devrimci yanını görüyorlar, hatta bu "yanını" görüyorlar değil, doğrudan doğruya devrimci olarak niteliyorlar. Bugün ve bundan böyle de Türkiye'de anti-emperyalist, devrimci hareketin yürütümünü ve başarıya ulaştırılmasını bu tabakadan bekliyorlar. Oysa, "Bu tabakanın devrimci geleneği vardır" gerekçesi kendi başına geçerli değildir bugün.

İmparatorluğun son yüzyıllarda ve Cumhuriyet'in ilk döneminde "devrimci" sayılabilecek girişimler ve işler bugün kayıtsız şartsız öyle sayılamaz. Bugün sosyalist veya hiç değilse sosyalist doğrultuda olanlar devrimcidir. Devrimci, ilerici kavramlarının anlamı, muhtevası değişmiştir. Onlar ise hâlâ Millî Kurtuluş Savaşını verdiğimiz ve onu izleyen yıllardaymışız gibi mantık yürütüyorlar. Yirminci yüzyılın

üçüncü çeyreğinde millî kurtuluş savaş ve hareketleri kesin sonuca ulaşabilmek için sosyalist harekete dönüşmek zorundadırlar. Millî Kuruluş savaşı ile kazandığımız askerî zaferi ve siyasî bağımsızlığı ekonomik kalkınma ve bağımsızlıkla perçinliyemediğimiz içindir ki, burjuva ideolojisi ufkunu aşamıyan sivil-asker yönetici tabaka toprak ağalarına ve burjuvaziye dayanarak iktidarda kaldığı içindir ki, yeniden yabancı sermayenin, askerî paktların, emperyalizmin ağına düştük. Bu tecrübeyi geçirmiş ve 1908'den beri, azgelişmiş bir ülkenin yönetici aydın tabakasının, ve olduğu kadariyle burjuvazisinin, becerebileceği kadar bir burjuva demokratik devrimini geçirmekte olan Türkiye'de sosyalist harekete dönüşüm öncelikle zorunludur ve Türkiye'de böyle bir dönüşüm içerisindedir. Sosyalistlere düşen görev bu dönüşümü hızlandırmak ve etki alanını genişletmektir, önce anti-emperyalist mücadele sonra sosyalist dönüşüm, mekanik düşünce tarzının ta kendisidir.

Bilimsel sosyalizmin -tarihsel gerçeklerin doğruladığı- yeni bir toplum düzenini yaratacak güçlerin eski düzen içinde oluştuğu ve geliştiği yargısı ne oluyor o zaman? Şimdiden bu güçleri, yani işçi-emekçi sınıfları ve onlara müttefik veya yardımcı olabilecek aydın tabakayı ve gençliği eylem içinde uyarıp, eğitip bilinçlendirip örgütleyerek politik bir güç haline getirmezseniz, anti-emperyalist mücadeleyi ve bağımsızlığı kazandıktan sonra kalacak iktidar boşluğuna, yine, burjuva ideolojisi çizgisi bir türlü tam aşamamış sivil-asker yönetici aydın tabaka oturur ve mutlaka temel bir sınıfa dayanacağından, dayanağı yine şu veya bu ölçüde yerli burjuvazi ve kapitalist üretime geçmiş, burjuvalaşmış büyük toprak sahipleri olur. "Bir koalisyon halinde iktidara gelinir" demek sorunu çözmez. Güç birliği hareketinde ve koalisyon iktidarında da bir öncülük, bir ağır basma sorunu vardır. "Hangi sınıf ve tabakalar fiilen öncülük eder, ağır basarsa söz onda olur" demek de yeterli değildir; sorun, sosyalistlerin hangi sınıfların öncülüğü için mücadele edeceği sorunudur.

Bugünkü durumu ve geleceği, sosyalistleri ve sosyalist hareketi dışarda bırakarak değerlendiremeyiz. Durumun nasıl gelişeceğinde, sosyalistlerin benimseyeceği amaç ve izleyecekleri mücadele çizgisi de bir etkendir. Kaldı ki, koalisyon halinde iktidara gelindiğinde, işçi-emekçi sınıflarla küçük burjuva aydın tabaka ve yerli burjuvazi arasındaki çelişkiler ve ikincilerin anti-emperyalizm, yabancı sermaye, anayasa dönüşümleri konularında tutarsızlığı ve kaypaklığı açıkça ortaya çıkacaktır, kısır döngüye yeniden girilmiş olacaktır. Ve nihayet, hiç bir güç birliği, cephe birliği v.b. gerekçe işçi sınıfının politik hareketinin, partisinin, öbür güç ve hareketlerden ayrı ve bağımsız varlığını, niteliğini, eylemini korumayı ve geliştirmeyi ihmal ettiremez, sosyalistler için ikinci plâna attıramaz. Ancak bu böylece kabul edildikten sonradır ki işçi sınıfının müttefiki veya yardımcısı olabilecek öbür sınıf ve tabakalarla güç birliği, dayanışma söz konusu olabilir.

Ama bunu böylece belledikten sonra, işçi-emekçi sınıflara müttefik veya yardımcı olabilecek öbür sosyal güçler üzerinde durmak, bunların desteğini ve belirli ortak amaçlar üzerinde işbirliğini sağlama yolunda aktif girişimlerde bulunmak, egemen sınıflar arasındaki her türlü çelişki ve sürtüşmelerden yararlanmak da doğru sosyalist politika ve taktik gereğidir. Bilimsel sosyalizmin objektif gerçeklerin tahlilinden çıkardığı ve daha sonraki gelişmelerin de doğruladığı şu temel yargıyı da asla unutmamak gerekir: hiç bir sosyal sınıf, ne kadar güçlü ve devrimci çizgiye gelmiş

bulunsa da devrimi kendi başına, öbür yardımcı ve müttefik sınıf ve tabakaların desteği, katkısı olmadan başaramaz. Bürokrasiyi tümünde bir sınıf sayıp ağa ve burjuva sınıflarla aynı safa koymak, hele Türkiye'ye özgü şartlar ışığında, işçi-emekçi sınıfların politik hareketini yalnız bırakmak, tecrit edilmiş vaziyete düşürmek olur.

Siyasî partiler belli sınıf ve tabakaların siyasî örgütleridir diye partilerle temsil ettikleri veya dayandıkları sınıf ve tabakalar arasındaki ilişkileri hiç değişmez, aynı kalır sanmak ve yeni oluşumlar karşısında zımmen benimsenen böyle bir sanı ile vaziyet almak ta yanlıştır. İç politikadaki son olaylar, kanımızca bir, A.P.' nin dayandığı ve temsil ettiği egemen sınıflar ve bu sınıfların kesimleri arasındaki çelişkileri ve sürtüşmeleri yansıtmıştır; iki, C.H.P. bürokrasi ile, hem de onun üst kademeleriyle, çapraz düşmüştür. Bugün C.H.P. bürokrat tabaka ile tam özdeşleşmekten (aynileşmekten) çıkmıştır. Bugün bürokrat tabakayı C.H.P. ile bir tutup, onun politik tutumunu C.H.P.'nin tutumuna göre değerlendirmek yanlış olur. "Son tahlilde bürokratlar gerçekten devrimci değillerdir, sosyalist olamazlar, son kertede ağa ve burjuvalarla birlikte hepsi emekçi sınıflara karşı birleşirler" düşüncesiyle bugünkü durumu talî çelişkileri, tutarsızlıkları ve mücadeleleriyle görmezlikten gelmek veya küçümsemek politik bir gaflet olur ve bu tutum sürdürülürse sekterliğin, dogmacılığın ta içine düşülür.

Bizim görüşümüzü kısaca özetlersek:

1. Toplumumuzda bürokrasinin bugünkü durumu Osmanlı İmparatorluğu düzenindeki durumuna, hatta Cumhuriyetin ilk döneminde CHP iktidarındaki durumuna bakarak saptanamaz. Tarihten gelen etkiler bir yanıyla ve bir ölçüde sürmektedir, ama öbür ve daha önemli yanıyla da değişmiştir. Bugün bürokrasi, tümünde, her hangi bir anlam ve ölçüde sınıf değildir, tabakadır.

2. Bir tabaka olarak çelişkili ve tutarsız bir durumdadır. Objektif şartlar bu tabakayı, emperyalizme karşı, millî bağımsızlıktan, sosyal adaletten, halk kitlelerinden yana bir çizgiye doğru itelemektedir. Bu tabaka 1950'lerden beri ağa ve burjuva sınıflarıyla iktidar mücadelesi içindedir, bugün bu mücadele daha da keskinleşmiştir. Sosyalistlere düşen görev, bu durumdan yararlanarak bürokrasiyi ağa ve burjuvalardan, burjuva ideolojisinden daha da koparmıya ve onu işçi-emekçi sınıfların dâvasına kazanmıya çalışmaktır. Bu tabaka yeniden devleti ele geçirse dahi (CHP'nin seçimleri kazanması yoluyla bunu başarması ihtimali yok denecek kadar azdır, ama başka yoldan iktidara gelse dahi) mutlaka temel sınıflar kümelemelerinden birine veya ötekine dayanmak zorunda olacağı için, şimdiden bu tabakayı burjuva ideolojisinden (ortanın solu aldatmacası dahil) kurtarıp sosyalizme kazanmıya çalışmak doğru ve geçerli bir sosyalist politikadır. Sorun, sosyalistlerin ve sosyalist örgütün bürokratlar yanında yer alması değil onları imkân nisbetinde sosyalizme kazanmak, işçi-emekçi sınıflar çizgisine çekmek ve işçi-emekçi sınıflarla bürokratların ayrı ayrı açılardan ve değişik ölçülerde ağa ve burjuva sınıflarına karşı verdikleri mücadelede daha kısa vadeli ortak amaçlar üzerinde dayanışmayı ve işbirliğini sağlamak, sosyalizmin daha uzun vadeli amaçları bakımından da hem işçi-emekçi sınıfları, hem de bürokrat-aydın tabakayı eğitip bilinçlendirmektir. Her toplumda ve sosyalist harekette aydınların rolü önemlidir ve önemli olmuştur. Bizim gibi geri kalmış ülkelerin kasitle daha da geri bırakılmış, ters şartlandırılmış emekçi sınıfları

için bu önem daha da fazladır. Aydınların büyük çoğunluğu ise, şu veya bu nitelik açısından bürokrat tabakaya girer, yani memurdur. Bunu söylemek, aydınların ve bürokratların tepeden inme, halka rağmen halkçı -hele sosyalist- bir düzeni getirebilecekleri demek değildir. Böyle bir sonuç, hele CHP'yi destekleme sonucunu çıkarmak, -kasıtlı bir suçlama niyeti güdülmüyorsa eğer- çok yanlış bir tahlil ve mantıksız bir sonuç çıkarmadır. Ne aydın hayranlığı ve bir "kadro partisi" yaratmak amacı, ne de emekçi halk kitlelerinin tarihsel sezgisini ve sağduyusunu abartıp sınıf açısı ve temeli silikleşmiş, sosyalist eğitim, bilinçlendirme ve örgütlenme işi ikinci plâna atılmış bir halk hareketi politikası! Sosyalist hareketin doğru çizgisi tek yanlı her iki tutumu da reddeder.

3. Temel sınıflarda dahi ikinci dereceden iç çelişkiler ve kesim veya kanatlar vardır. Bir tabaka olan bürokrasi ise öncelikle içten çelişkili[dir] ve kesimlere ayrılmıştır. Gerçekçi ve geçerli sosyalist politika bu çelişki, kanat veya kesimleri göz önünde tutarak ve onlardan yararlanarak yürütülebilir. O zaman da toptan ve kesin ve mutlak yargılar vermekten kaçınılır.

Bürokratların bir sınıf mı, yoksa bir tabaka mı oldukları, Osmanlı İmparatorluğu düzeninden bu yana bürokratların durum ve tutumunda yer alan değişiklikler, bugünkü durumları ve kesimleri üzerinde gelecek yazımızda duracağız.

1 *Bilgi Yayınevi, Aralık 1968, Ankara.*
2 *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, Seçmeler 1945-1967, Gerçek Yayınevi, Şubat 1968, İstanbul.*
3 *Düzenin Yabancılaşması, Batılaşma, Ant Yayınları, Nisan 1969, İstanbul ve Ant dergisinin çeşitli sayılarındaki makaleleri.*
4 *Aynı kitap, s. 97.*
5 *Aynı kitap, s. 140.*

Emek, Sayı 4, Haziran 1969

Bürokratlar Bir Sınıf mıdır?

Geçen yazımızda, bürokrasi ve bürokratlar kelimelerini yönetici sivil-asker deyimiyle eş anlamda olarak, ikisini hep "veya" ile birleştirerek kullandık. Şimdi, bürokratların bir sınıf olup olmadığı, dün ve bugün durumunun ne olduğu, yarın sosyalist bir düzende ne olacağı konusuna girmeden önce, bu eş anlamda kullanmanın, ikisini özleştirmenin her zaman doğru olmayacağı noktası üzerinde biraz duracağız.

Bilindiği gibi, bürokrasi ve bürokratlar kelimelerinde bir kötüleyici anlam vardır. Yönetici kadrolar ise, toplumsal evrimin çok ileri döneminde durumunun ne olacağı sorununu bir yana bırakırsak, bugün olduğu kadar yarın da, sosyalist düzene geçildiğinde de var olacaktır. Yönetimde yer alan bir birey veya bütünüyle yöneticiler grubu "bürokrat" olabilir, olmıyabilir de. Yöneticilerin seçimle yönetimde yer aldıkları, gerektiğinde seçmenleri tarafından değiştirilebildikleri, yönetilenlere karşı sorumlu ve hesap verir durumda oldukları, yöneticiler olarak, ayrı ve özel imtiyazlara sahip bulunmadıkları hallerde bu yöneticilerden bürokrat ve yönetici gruptan bürokrasi olarak söz edilemez. Sosyalist düzenlerde, devlet müessesi ve kapitalist dönemden miras alınan işbölümü sistemi bir yanıyla devam ettiği için görevleri ve yetkileri açısından kapitalizmin bürokrasisine benzer bir yönetici tabaka oluşmuşken; sosyalist uygulamaların büyük sorunu ve "toplumsal hastalığı" bu yönetici grupların bürokratlaşması ve sosyalizm kurulurken bu bürokratlaşmanın önlenememiş olmasıdır. Demek ki, bürokrasi, yönetici grup anlamına gelir ama, belli bir durumu ve özgül nitelikleri olan bir yönetici gruptur; bürokrat olmıyan yönetici grup da olabilir ve sosyalist düzende asla bürokrat olmamak zorundadır.

Bu kısa açıklamadan sonra, insan toplumlarında yönetici grupların hangi şartlarda meydana çıktığını ve sonra nasıl bürokrasiye dönüştüğünü yine kısaca ele alabiliriz.

İnsan toplumları nüfus artışıyla kalabalıklaşıp daha büyük toprak parçaları üzerine yayılınca ve iş bölümü, görevsel (fonksiyonel) farklılaşma ile gelişip ilerleyince, toplumun bütününe ait işleri yönetme ve yürütme de yeni bir iş bölümü dalı olarak ve bunu yapanlar da yönetici grup olarak toplumlarda belirdi. Toplumda belli bir grubun, doğrudan doğruya üretimle uğraşmayıp, yönetim, yürütme ve toplumun diğer toplumlara karşı güvenliğini sağlama (askerlik) işleriyle meşgul olabilmesi için, toplumda üretim güçlerinin belli ölçüde gelişmiş, toplam üretimin artmış ve yönetici-yürütücü-askerî grubun başkalarının ürettiklerinden bir pay alması gerekliydi. Kendileri üretmeden, değer yaratmadan başkalarının üretimde yarattıkları değerlere sahip çıkmak bu grubun temel imtiyazı idi. Bu grup, toplumun eriştiği gelişme seviyesinin zorunlu kıldığı ve toplumun bütünü için yararlı görevler görüyor idiyseler, bu hizmetleri karşılığı üretilenlerden bir pay almaları zorunlu ve tabii idi, [?], de etmeleri lâzımdı. Ama ne var ki, bunların aldıkları pay, yaptıkları görev karşılığı yaşamaları için gerekli pay almaktan çok öte üretici kitleleri asgari yaşama

düzeyinde, yoksul bırakan, kendilerine ise o toplumun imkânları ve ölçüleri içinde çok refahlı bir yaşama düzeyi sağlıyan, israflı, "gösteriş" tüketimlerinde bulunmaya imkân veren bir arslan payı idi. Bu nokta çok önemlidir çünkü bugün de doğrudan doğruya üretimde bulunan nüfus dışındaki çalışan nüfus gruplarının gelirleri, son tahlilde üretimde yaratılan değerlerden alınır ya da oluşur. Bundan dolayı yani yaratılan değerler fazlasından pay alıyorlar diye bu çalışan gruplar "sömürücü" sayılamazlar. Bugün, doktoru, öğretmeni, çeşitli dallarda uzmanlaşmış hizmetlileri, "kafa emekçileri" olmıyan bir toplum düşünülemez. Sorun, doğrudan doğruya üretimle ilişkin olmıyan görevlerde çalışan nüfus gruplarının aldıkları artık değer payının yaptıkları görevlerin toplumsal yararıyla orantılı olup olmadığıdır. Kapitalist toplumlarda bu çalışan grupların aldıkları pay, bilfiil üretenlerin aldıkları paydan çok daha yüksektir; çalışma karşılığı olmayıp, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olma nedeniyle elde edilen "sermaye gelirleri", kârlar, ise en yüksek gelir grubudur. Bu toplumlarda gelir dağılımı yelpazesi çok geniştir, yani en az kazanan gruplarla en çok kazananlar arasında gelir farkı çok büyüktür. Sosyalist düzende ise özel şahısların (gerçek ve tüzel kişilerin) sermaye geliri yoktur; üretimde ve üretim dışında çalışanların gelirleri arasındaki fark ise çok azalmış, gelir dağılımı yelpazesi çok daralmıştır; ama, "emeğe göre gelir" ilkesi uygulandığından ve insanların emekleri arasında nicelik ve nitelik farkları bulunduğundan bir ölçüde gelir farkları vardır.

Yazımızın konusu olan yönetici grup açısından çıkan sonuç şudur: Yönetici grup sırf artık üründen veya artık değerden pay alıyor diye bir egemen sınıf niteliğindedir denemez. Aldığı payın miktarına ve bu payın, toplumsal gelirin bütününün çeşitli çalışanlar grupları arasındaki bölüşümü açısından yaptığı toplumsal hizmetle orantılı sayılıp sayılamıyacağına, ve, gelir bölüşümünü ve bu bölüşümün de kendi payını kendi çıkarına kendisi tayin etme durumunda olup olmadığına bakmak gerekir.

İnsan toplumları, av, bitki toplama ve yerleşme alanlarının toplumun ortak mülkiyetinde olduğu ve tüketim maddelerinin (para henüz belirmediği için gelir dağılımı söz konusu değil) bütün bireyler arasında ufak tefek farklarla esasta eşit dağıtıldığı, toplumsal örgütün akrabalık ilişkilerine ve gruplaşmalarına dayandığı ilkel toplum düzeninden, tarımın gelişmesiyle toprak mülkiyetinin önem kazandığı ve bu mülkiyetin toplumun bütününden en üst yöneticiye veya yöneticiler grubuna geçtiği, akrabalık grupları temeli üzerinden örgütlenmenin yerini arazi birimleri üzerinden ve oluşan toplumsal sınıflaşmaya dayanan devlet düzeninin almaya başladığı geçiş (tranzisyon) dönemlerinde, yeni beliren yöneticiler yönetilenlerin oylarıyla yönetici mevkie geliyorlar ve düşüyorlardı; toplumun bütününü ilgilendiren önemli kararlar da yine yetişkin ve yetkili toplum üyelerinin genel toplantılarında oylamayla alınıyordu. Bu yöneticilerin henüz "bürokrat" niteliği yoktu. Ama zamanla yöneticilik, akrabalık yoluyla aileden daha sonraki nesillere geçen ırsî bir hal aldı ve temel üretim dalı olan tarımda toprağın mülkiyeti, çeşitli biçim ve ölçülerde yönetici gruba bağlandığından ve bu nedenle yönetici grup tarımsal üretimi kontrol ve tanzim eder, hasıl olan üretim toplamının nüfus grupları arasındaki bölüşümünü ve bu bölüşümde arslan payının kendisine gelmesini tayin eder duruma geldiğinden bir sınıf niteliği kazandı. Yönetici grup, elinde topladığı ekonomik, politik ve askerî kudreti, tarımın ardı sıra ikinci dereceden gelişen sanayi üretimini ve mübadele (ti-

caret) faaliyetlerini de kendi çıkarına kontrol etmek ve bu alanlarda hasıl olan gelirlerden de kendine pay çıkarmak için kullandı.

Asya üretim biçimi ve Avrupa örneği feodal düzen denilen toplumlarda durum temel çizgileriyle böyleydi, aralarında önemli farklar olmakla beraber. Bu farklar üzerinde burada durmayacağız, o kendi başına önemli ayrı bir konu. Bizim konumuzu ilgilendiren taraf, her ikisinde de, aralarındaki farklar her ne olursa olsun, sivil ve askerî yönetim düzeniyle toprak mülkiyeti ve işletmeciliği düzeninin birbiri üzerine kapaklanmış, birbirine bağlanmış olmasıydı. Ve bunun için de sivil-askerî yönetim ve kumanda görevi yüklenen grup bu yaptıkları toplumsal görev karşılığı toprak rantından pay alıyorlardı, fakat aldıkları pay yaptıkları görevle orantılı sayılamayacak kadar yüksekti. Büyük üretici kitleler, hele tarımsal üreticiler ancak emek güçlerini yenileyip sağ kalabilecek ve çocuklarının bir kısmını ergin çağa kadar yetiştirip üretici duruma getirebilecek kadar bir payla bırakılıp en düşük bir yaşama düzeyini sürdürüyorlardı.

Feodal tipte bu sınıf karakteri, beylerin toprak üzerindeki mülkiyet hakları daha belirgin olduğundan daha açık seçik bellidir, Asya üretimi tipinde ise bütün toprakların mülkiyeti, ama "kuru mülkiyeti", hukuken en üst yöneticide olduğundan ve buna bağlı sonuçlar dolayısıyla, yönetici grubun bir sınıf teşkil edip etmediği, veya ne anlam ve ölçüde bir sınıf teşkil ettiği tartışma konusu olmaktadır. Bilindiği gibi mülkiyet konusu, özellikle üretim araçlarının mülkiyeti konusu, üretim ilişkilerini yansıttığı için önemlidir. Ama bir toplumda o toplumun hukuk sistemine göre mülkiyet durumu ile üretim ilişkilerindeki fiilî durum her zaman tıpa tıp birbirine uygun değildir. Mülkiyet sorununun yalnız nazarî hukuk açısından değil, fiilî ilişkiler açısından fonksiyonel tahlili yalnız Asya üretim tipi için önemli olmakla kalmıyor ilkel toplumlarda, feodal toplumlarda, büyük anonim şirketlerin geliştiği tekelci kapitalist toplumlarda ve sosyalist toplumlarda mülkiyet ilişkilerinin böyle fonksiyonel tahlillerine ihtiyaç vardır. Ama bu konuya şimdi bu yazının sınırları içine girmeye imkân yoktur, yalnız yukarıda yargımızı, yani Asya üretim tipinde de, feodal tipte de yönetici grubun bir sınıf teşekkül ettiği yargısını tekrarlayacağız. Yine yukarda yaptığımız kısa ve kalın çizgili tahlil ışığında Osmanlı İmparatorluğuna özgü düzende de (bu düzene ister Asya üretim tipi, ister feodal denilsin, bu sorunu da şimdilik bir yana bırakıyoruz) yönetici grup bir sosyal sınıftı. Bu konuda Aybar'la ayrıldığımız iki nokta üzerinde toplanıyor: 1) Aybar Osmanlı yönetici grubunu, "sui generis egemen bir sınıf" kabul ediyor[1]. Oysa bunun belirli bir toplum tipine özgü olduğunu yukarıda belirttik. Osmanlı imparatorluğundaki uygulamada kendine özgü nitelikler yok muydu? O başka. Her toplum tipi temel ve genel nitelikler tesbit edilerek belirtilir. Her tipin somut toplumlarda somut belirtisi, biçimi o topluma göre özellikler gösterir, ama bundan dolayı sui generis bir düzen, eski deyimiyle, nevi şahsına münhasır bir düzen denilemez. 2) Konumu bakımından daha önemlisi, bugünkü, 1969 daki, yönetici grup ile Osmanlı düzenindeki yönetici sınıf arasında temelden niteliksel bir fark görmeyişi, bugünkü yönetici grubun (artık "bürokrasi") bir sınıf olduğunu isbat için hep Osmanlı İmparatorluğundaki durumu delil alması, "Yüz yıllardan beri bizde bürokratlar bir sınıf olmuştur" demesidir. Kitabında da, İttihat ve Terakki döneminde başlatılan ve CHP iktidarın-

da geliştirilen devlet kapitalizmini, sadece, "Osmanlı devletçi üretim ilişkilerinin" başka plânda devamı olarak görüyor [2]. Oysa, 19. yüzyıldan bu yana sivil ve askerî yönetim düzeni toprak mülkiyeti ve işletmeciliği düzeni üzerine kapaklanmış, ona bağlanmış olmaktan çıkmıştır, bu görevliler artık görev karşılığı doğrudan doğruya toprak rantından pay almamaktadırlar. Yönetici grubun ekonomik temeli değişmiştir, Osmanlı düzenindeki gibi bir sınıf değildir artık. Bu, temel, niteliksel bir değişikliktir, önemsenmeyecek veya ikinci plana atılacak bir değişme değildir. 19. yüzyıldan bu yana yönetici grup artık bir "bürokrasi" niteliği kazanmıştır; yani, devletin yönetim mekanizmasında yer alıp devlet adına yaptığı görev karşılığı yine devletten para olarak ücret, maaş alan, belli tayin, terfi, görevden çekilme kurallarına tabi olan, bir grup olarak kendine özgü bir takım imtiyazlara sahip bulunan, kendisi bir "sınıf" olmayıp esas itibarıyla toplumdaki egemen sınıflara hizmet eden, ama toplumdaki çelişkilerin ölçüsüz keskinleşip toplumu patlatmaması için de bir yandan baskı usullerini kullanırken, bir yandan da şartların zorlamasıyla bir ölçüde sömürülen alt sınıfları da kollayan, az çok özerk, ama sınıf ilişkilerinden bağımsız değil, bir tabaka haline gelmiştir.

İttihat ve Terakki döneminde, hele CHP'nin devletçi politikasında bu bürokrasinin üst kademeleri bir ölçüde üretim ilişkilerini kontrol etmiş ve düzenlemiş, politik-idarî yetkilerini kişisel zenginleşme için kullanmış, gelir dağılımında kendine büyük pay ayırmış, kısacası, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmanın sağladığı bir takım yetkilere ve avantajlara sahip olmuştur, ama yine de tam bir sınıf olmamıştır. Çünkü artık toplumda büyük toprak sahipleri sınıfı, ticaret ve daha geriden sanayi sermayesi sınıfları belirmiştir. Osmanlı İmparatorluğuna özgü üretim ilişkileri düzeni ortadan kalkmış, kapitalist üretim ilişkileri hâkim üretim ilişkisi haline gelmiştir. CHP'nin tek parti döneminde dahi, iktisadî devletçilik politikasının en güçlü biçimde uygulandığı 1930'larda dahi, her şeyin üst kademe yöneticilerin iki dudağı arasından çıkacak sözlere bağlı göründüğü zamanlarda dahi, bürokrasi bilinçli bir şekilde toprak mülkiyeti sınıfını, ticaret ve sanayi burjuvazisi sınıfını koruyan, güçlendiren bir politika izlemiştir. Toprak reformunun yapılmaması, yüksek tarım gelirlerinin hâlâ gereği gibi vergilendirilmemesi, Teşviki Sanayi Kanunu, yerli sanayie tekelci kârlar sağlayan gümrük duvarları, özel bankacılığı koruyan kanun hükümleri, kredi politikası hep bu egemen sınıfların çıkarlarını koruma ve bu sınıfları güçlendirme politikasının belli-başlı belirtileridir. Osmanlı İmparatorluğu düzeninde ise yönetici grup bir sınıftı ve kendi çıkarlarına ve kendi hiyerarşisi içinde en üst makam olan padişaha hizmetten başka bir şey yapmıyor, kendi dışındaki egemen sınıflara hizmet etme durumunda bulunmuyordu. Kendinden başka egemen sınıf yoktu. İdris Küçükömer CHP devrindeki devletçiliği ilkel sermaye birikimi dönemi olarak tanımlıyor. Buna katılırız, ama şunu da belirtmek gerekir ki, yalnız ekonominin devlet kesiminde değil, özel sektör kesiminde de sermaye birikimi dönemiydi, özel sektör, özel sermaye sahibi sınıf, ekonomik devletçilik politikasının kanadı altında gelişmiş, güçlenmiştir, hâlâ da öyledir. (İkinci Beş Yıllık Plan'ın özel sektöre 3 milyara yakın fonların devrini öngörmesi bunun son belirgin örneğidir).

1950'den bu yana bürokrasi politik gücünü ve ekonomik avantajlarını daha da yitirmiştir. Hele bugün AP iktidarı, bürokrasiyi tamamiyle kendi kontrolün-

de, dolayısıyla, dayandığı büyük toprak mülkiyeti ve komprador burjuva sınıfları kontrolünde "emir kulu" düzeyine indirmek çabasındadır. Üst kademe bürokratlar dahi değil millî ekonominin tümünü, devlet işletmeleri sektörünü bile kontrol edememektedir. "Devletin yüksek menfaatleri" adına direnen genel müdür, uzman ve benzeri yüksek kademe memurların görevlerinden uzaklaştırılmaları veya istifa durumunda bırakılmaları bunun bir belirtisidir. Personel Kanununa ilişkin kadro kanunlarının çıkarılmaması, memurlar kitlesinin tedirgin ve hoşnutsuz bir durumda bırakılması, buna karşılık yukarıda sözünü ettiğimiz, devlet kesesinden büyük özel sermayecilere yapılan aktarmalar, bürokrasinin gelir bölüşümünü artık kendi çıkarına düzenleyemediğinin delilleridir. Gerçi maaş ve ücretler artık değerden bir paydır ama bunun zorunlu ve tabiî olarak böyle olduğunu yazımızın başında belirttik; payın oranı ise, eskiye kıyasla ve sermayeci sınıfların ele geçirdikleri artık değere kıyasla çok küçülmüştür.

Bu nedenlerle, 1) bürokratların bugünkü durumu, ne Osmanlı İmparatorluğundaki duruma, ne de İttihat ve Terakki ve CHP iktidarları dönemindeki duruma atıfla tesbit edilip nitelendirilemez. Elbette geçmişten gelen etkilerin kalıntıları vardır, ama o zamanlardan bu yana köprülerin altından da çok su akmıştır, hele 1950 den bu yana. 2) Bugün bürokratlar grubu bir sınıf değil bir tabakadır. Tümünde çelişkili bir durumdadır, ayrıca içten kesimlere ayrılmıştır. Bu itibarla bürokratları, toprak ağaları ve burjuvalarla aynı safa koyup öbür ikisi gibi bürokratları da bir sınıf sayıp temel çelişkinin bu üçlü ile emekçi sınıflar arasında olduğunu söylemek gerçek duruma aykırıdır, bunun için de yanlıştır. Toprak ağalarının ve burjuvaların birer sınıf olduğundan kimsenin kuşkusu yoktur, kimse bunu tartışmamaktadır. Oysa bürokratların sınıf olup olmadığı büyük tartışmalara yol açıyor, Aybar kendisi bürokratlar arasında bölünmelerden söz ediyor, bürokratlar söz konusu olduğunda zaman zaman sınıf kelimesini tırnak içine almak gereğini duyuyor. Bu belirtiler bile bürokratların öbür iki egemen sınıf gibi açık seçik bir egemen sınıf sayılıp aynı safa konulamayacağını gösteriyor.

Bürokrasi konusuna gelecek yazımızda da devam edeceğiz.

(1) Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, Seçmeler, 1945-1967. Gerçek Yayınları, İstanbul, 1968, s. 646 ve 647.

(2) Aynı kitap, s. 649.

Emek, Sayı 5, Haziran 1969

Bürokratların Çelişmeli Durumu

Bürokrat ve bürokrasi kelimelerinin anlamının tam açıldığa kavuşabilmesi için "bürokrat burjuvazi" deyimi üzerinde de kısaca durmayı yararlı görüyoruz. Mehmet Ali Aybar daha önce sözünü ettiğimiz kitabında bu deyimi kullanıyor. İdris Küçükömer de bürokratların "kapitalist sınıf içine dönüşmesi" yani burjuvaziye girmeleri üzerinde duruyor.

"Bürokratik burjuvazi" ve "bürokratik sermaye" deyimleri komünist ihtilâlinden önceki Çin toplumunun sınıf yapısının tahlilinde kullanılmıştır. Mao-Çe-Tung'un yazdığına göre," (1) Çan-Kay-Şek ailesi diğer üç büyük aile ile birlikte ellerinde muazzam sermaye toplamışlardı (10 ila 20 milyar dolar tutarında). Bu "tekelci sermaye" idi ve "bütün memleket ekonomisinin can damarlarını tekellerinde tutuyorlardı." Üstelik, "Bu tekelci sermaye, devlet kudretiyle birleşerek, tekelci devlet kapitalizmine dönüşmüştü." Yine Mao'ya göre "Bu sermayeye Çin'de genellikle bürokratik sermaye denir. Bürokratik burjuvazi adı altında bilinen bu sınıf Çin'in büyük burjuvazisidir." Görülüyor ki, bürokratik burjuvazinin sınıf oluşu bürokrat oluşundan değil, tekelci sermayeye sahip oluşundan geliyor ve "bürokratik" sıfatının kullanılışı, bu sınıfın devlet ile sıkı bağlantı kurup kendi çıkarları için kullanmasındandır.

Bizde, eski Çin toplumunda olduğu gibi, çok az elde toplanmış o derece muazzam tekelci sermaye yoktur. Bununla birlikte, o toplumun tahlilinde kullanılan terimin tam eşit anlamında olmasa da, bir yanıyla ona benzerlik gösteren bir anlamda bizde de bürokratik burjuvaziden söz edilebilir. Yönetimin üst kademelerinde olanlar, yetkilerini kötüye kullanıp "nüfuz ticareti" yaparak, şirketlere ortak olarak ve daha başka şekillerde mal mülk edinerek (örneğin, milli emlâki çok ucuza kapatıp büyük toprak, taşınmaz mallar, hatta üretim araçları sahibi olarak) burjuva veya büyük toprak sahipleri sınıfına girerler. Ama bunların burjuva, egemen sınıf mensubu olmaları "bürokrat" oluşlarından değil, mülkiyet sahibi olmalarındandır. Bu gibiler için yüksek kademe bürokrat olma, egemen sınıflara girmek için bir basamak, bir araç vazifesini görmüştür. Bu kişilerden ve meydana getirdikleri küçük gruptan bürokratik burjuvazi diye söz edilebilir (2). Ama açıktır ki bu durum, hiç değilse Türkiye'de, bürokrasiyi bütünü ile bir sınıf sayıp öbür iki egemen sınıfla aynı safa koymak, veya, "bürokratlar" ve "bürokrat burjuvazi" terimlerini eş anlamda ve birini öbürüne ikame ederek kullanmak için yeterli bir gerekçe değildir.

İdris Küçükömer Düzenin Yabancılaşması adlı kitabında bürokratların, özellikle subay kadrolarının, üretim araçları sahibi olarak kapitalist sınıf içine dönüşmeleri eğilimini belirtiyor ve Ordu Yardımlaşma Kurumu üzerinde bu açıdan önemle duruyor. Bu kurumun, ordu kadrolarını bugünkü kapitalist düzene bütünleştirici ve imtiyazlı bir duruma getirici niteliğini biz de 1969 Milli Savunma bütçesi üzerindeki Meclis konuşmamızda eleştirmiştik. Egemen sınıflar, bürokratların vesayetinden kurtulup devleti doğrudan kontrolleri altına aldıkları zaman dahi, devlet işlerini

onların yarar ve hesabına yürütecek bir yöneticiler grubuna ihtiyaçları olduğundan ve günümüzün toplumlarında, hele egemen sınıfları nisbeten güçsüz az gelişmiş toplumlarında, en etkin silâhlarla donatılmış sürekli ordular politik hesaplarda mutlaka dikkate alınması gereken bir güç olduklarından, sivil-asker kadroların tatmini ve mevcut düzenle bütünleştirilmeleri çabaları vardır. Ama egemen sınıflar ve onların iktidarı AP sivil asker tabakanın yeniden güç kazanıp devlet aygıtını ele geçirmesinden ve toprak ağası-burjuva sınıflarını vesayetleri altına almasından endişe etmektedirler, bunun için de ayırımlar yaparak, bölük pörçük tatmin usullerini denemektedirler. Sonuç, büyük kitlenin huzursuzluğudur. Gerek asker, gerek sivil kesimde tatmin edilebilenler üst kademelerdir, büyük çoğunluk değil.

Bu tabakanın çelişkili durumu esas şu noktada toplanmaktadır: Devletin memuru, hizmetlisi, subayı oldukları ölçüde (devlette politik iktidarı seçimler yoluyla egemen sınıflar partisi elinde tuttuğundan) iktidarın bu sınıflar yararına, ezilen, sömürülen sınıflar zararına yürüttüğü, bugünkü bozuk düzeni ayakta tutmak politikasına ister istemez hizmet etmek durumundadırlar; en küçük, en imtiyazsız memur ve hizmetli dahi egemen sınıflar iktidarının uygulayıcı aygıtının bir ucudur, öte yandan, yukarıda sıraladığımız nedenlerle egemen sınıfların iktidarına karşı çıktığı, devlet aygıtına yeniden hâkim olmak için mücadele ettiği ölçüde de egemen sınıflarla çelişki halindedir. İkincisi, devlet aygıtını yürüten az çok özerk bir tabaka olarak farklılaştığı için kendine özgü, ikinci dereceden bazı sosyal değerler de oluşturmuştur. "Devletin yüksek menfaatini korumak", "devlet haysiyeti", "millî şeref ve vekâr" sivil-asker tabakanın değerleri arasındadır (Amerikan üslerine, ikili anlaşmalara, Nato'ya, Amerikan uzmanlarına, "nüfuz ticaretine", görevi kötüye kullanma, rüşvet, iltimas, adam kayırma v.b. hallere rağmen). M. Soysal'ın belirttiği gibi, [3] bugünkü kapkaç düzeninin ve politikacılarının ülke kaynaklarını hesapsızca har vurup harman savurmasına, yabancı ve yerli çıkarcılara peşkeş çekmesine, millî bağımsızlık ve şerefle hiç bir ölçüde bağdaştırılamıyacak bir politika izlemesine, bütün yozlaştırılma çabalarına rağmen bir noktada karşı çıkmaktadır bu tabaka.

Öte yandan, büyük merkezlerdeki küçük bir üst kesim istisna edilirse, bürokrat tabakanın ve subay kesimin büyük kitlesi hakları verilmiyen, gelişmiş toplumlardaki benzerleriyle kıyaslanmıya imkân vermiyecek kadar düşük bir yaşama seviyesinde, düpe düz geçim sıkıntısında bırakılan hoşnutsuz bir kitledir. Ve yalnız küçük memurlar değil. Büyük merkezler dışında hâkimi, savcısı, nüfus müdürü, posta müdürü, ordu komutanı hep hayatından şikâyetçidir, haklı olarak. "Burada hayat yok" en çok işitilen şikâyettir taşradaki memurlar arasında. Ülke kalkınmamış olduğu için, belli bir seviyede eğitim görmüş insanların uygar ihtiyaçlarını karşılıyacak şartlar yoktur, Anadolu şehir ve kasabalarında kalabalık küçük memur kitlesinin durumu ise emekçi kitlelerinkine yakındır, şiddetli geçim sıkıntısı içindedirler. Bir de memur olmanın gerektirdiği giyim kuşam, bir ev düzeni tutturmak zorunluğunu da duyduklarından geçim sıkıntıları daha da şiddetlenmektedir. Bu itibarla da durumları çelişkilidir. Hem, yukarıda belirttiğimiz üzere, bugünkü düzeni ayakta tutan politikanın, uygulamaların yürütücüleri durumundadırlar, hem de bu düzenin baskısı altında ezilmiş, kalkınmış bir ülkede tabii hakları olacak nimetlerden yoksun bırakılmış, bu düzen tarafından geçim sıkıntısına düşürülmüş durumdadırlar.

Son olarak, önemli bir çelişki daha var. Bürokrat sınıf, iktidar politikasının ve bozuk düzeni ayakta tutan kanunların ve hükümet tasarruflarının uygulayıcısı olduğu ölçüde egemen sınıfların sömürdüğü sınıflar üzerinde baskı aracıdır ve işçi-emekçi sınıflara karşıttır, amma aynı egemen sınıflara kendi tabaka çıkarları ve değerleri bakımından, ve devlet aygıtına hâkim olmak, egemen sınıfların üstesinden gelmek için mücadele verdiği ölçüde de, aynı egemen sınıflara karşı ekonomik çıkar ve politik iktidar mücadelesi veren işçi-emekçi sınıflarla benzer paraleldedir. Ayrıca bürokrat tabakanın, Osmanlı devlet geleneğinden sürüp gelen, tepeden inmeci, halkı hor gören, şekilperest, işleri kırtasiyeciliğe boğan davranış alışkanlıkları vardır. Halktan yana olanları bile çoklukla halkı, iyi niyetle ve onun yararına olarak, ama sert bir disiplinle yukarıdan yönetilecek cahil ve aciz bir kitle gibi görür. Bürokrat-halk çelişkisinin bir üçüncü yanı da şudur: Anadolunun küçük şehirlerinde, kasabalarında ve köylerinde halk kendisine yukarıdan bakan, resmî dairelere işi düştüğü zaman kendisini adam yerine koymıyan, bugün git yarın gel, işleri savsaklıyan bürokratları aynı zamanda iktisadi refah bakımından da çok üstün görür. Bir kez, günün belli saatlerinde, yazın kızgın güneşten, kışın soğuk ve yağmurdan korunmuş kapalı odalarda masa başında emir verip yazı yazmayı gerçek bir çalışma, emek harcama saymaz, çünkü kendisinin çalışma saatleri belirsizdir ve tarlada, ya da dükkân veya atölyede tezgâh başında çalışma şartları çok ağırdır. "Ay otuz tıkır tıkır maaşını alır" olmak da büyük bir imtiyazdır; köylü kentli emekçi halkın çoğunluğunun böyle bir garantisi yoktur; beş altı yüz lira, hele binler hanesinde bir gelir onun gözünde büyüktür. Asıl egemen sınıfların yüz binlik, milyonluk kazançları ve uzak merkezlerdeki lüks yaşantısı halkın bilgisinin ve tecrübesinin dışındadır. "Gâvurluk" saydığı yaşantı biçimlerini de bürokratlarda görür, egemen sınıfların israfla, zevkü-safalı yaşantısından habersizdir. "Milyon"un büyüklüğünü kavrıyamaz, ama bir kaç yüzü ve bini kavrar. Bunun için halkoyu maaşlara zam ve memurlara tanınan imtiyazlar konusunda çok hassastır ve bunlara kızar.

Objektif durum böyle çelişkili olunca, izlenecek sosyalist politika ve taktik de tek yanlı ve yalın kat değil, çok yanlı olacaktır.

Bürokrasinin, egemen sınıflar iktidarına karşı verdikleri her mücadele hareketi, Anayasa'dan ve milli bağımsızlıktan yana her davranışı desteklenir; geçim sıkıntısı ve yaşama şartları bakımından talepleri hakeza. Ama sosyalist hareket ve örgüt kendi görüşünü ve eleştiri hakkını da muhafaza eder ve serbestçe kullanır. Halka tepeden bakma, baskı yapma, halkı horlama alışkanlıklarına ve davranışlarına ısrarla ve azimle karşı çıkar. Her somut durumda halkın hak ve özgürlüklerini bürokratik horlama ve baskı davranışlarına karşı cesaret ve azimle savunmak sosyalist örgütün elbette başta gelen görevi arasındadır. Fakat bu karşı çıkış, büyük toprak mülkiyeti ve komprador burjuva sınıflarına karşı çıkış gibi değildir. Bu sonunculara karşı çıkış mutlaktır, uzlaşma imkân ve ihtimali söz konusu değildir. Bürokrasinin olumsuz yanlarına, halka karşıt düşen yanlarına karşı çıkış ve eleştiri ise aradaki tali çelişkiyi çözmek, aynı egemen sınıflara karşı farklı açılardan verdikleri mücadeleyi aynı parallele getirebilmek, arada işbirliği ve dayanışmayı sağlıyabilmek amacıyla olmalıdır. Bürokrasi bir sınıf değil, bir tabaka olduğu için, şimdi verdiği mücadeleyi kazansa ve devlet aygıtının kontrolünü yeniden ele geçirse bile, hâkimiyetini

sürdürebilmek için mutlaka temel sınıflardan birine dayanmak zorunda olacaktır, izleyeceği politika ya yine burjuva ideolojisi çerçevesi içinde ve burjuvaziden yana olacaktır, ya da emekçi halk kitlelerinden yana. Bürokrasinin şimdi egemen sınıflara karşı verdiği mücadeleden yararlanarak onları toplumun temel sorunları, sınıf ilişkileri, ülkenin nasıl hızla kalkınabileceği, iktidarın Anayasa ve milli bağımsızlığa aykırı politikasının nasıl önlenebileceği konularında aydınlatmak, aydın yönetici tabaka olarak sorunlarının ancak işçi-emekçi sınıflar iktidarında ve ülkenin sosyalizm doğrultusunda kalkınmasında çözülebileceğini anlatmak, onları işçi-emekçi sınıfların mücadelesine kazanmaya çalışmak gerekir, ilericiliğin laiklikten ve Batı-burjuva taklidi yaşantıdan ibaret olmadığı da böyle anlatılabilir ancak. "Bürokratlar sosyalist olsalar bile tepeden inmeci, ceberut, halkı hor gören ve halka rağmen halkçılık gibi yalnız kendilerinin yapacakları bir sosyalizmden yana olurlar," diye düşünüp bu çabayı göstermemek ve bürokratları toprak ağaları ve komprador burjuvazi gibi bir sınıf sayıp bir üçleme ile aynı şekil ve ölçüde karşıya almak peşin bir yargıyla hareket etmek olur, sekter bir davranış olur, işçi ve emekçi sınıfları yalnız, tecrit edilmiş durumda bırakmak olur. İşçi emekçi sınıflara yardımcı, müttefik güçler bulmak ve geliştirmek sosyalist eylemi yürütenlerin ihmal edemiyecekleri bir görevdir. Bu yardımcı veya müttefik güçler nereye kadar, ne ölçüde gelebilirse yararlıdır; Üstelik, Türkiyenin bugünkü durumunda, bürokratlar gerçek sosyalizme asla kazanılamaz düşüncesi de yanlıştır. Cahil ve hor görülen halkın gerçekte anlayışlı, dinamik, becerikli bir politik güç olabileceğini cümle aleme ve bu arada bürokratlara ve öbür aydınlara göstermek ve isbatlamak da, (emekçileri sosyalist hareket ve örgüt içinde eğitip aktif, yönetici duruma getirerek) sosyalist partinin görevidir.

Öte yandan, işçi-emekçi sınıfları da toplumun temel yapısı, sınıf ilişkileri durumu ve bunun devlet aygıtı ve temsilcileri bürokratlarla bağlantıları konusunda eğitip aydınlatmak gerekir. Emekçi kitlelere kendilerini asıl horlayan, ezen, sömüren gücün, günlük hayatlarında karşılaştıkları bürokratlar değil, toprak ağası ve burjuva sınıfları olduğu, devlet aygıtının, memurlarının baskısının bundan doğduğu anlatılmalıdır. Sosyalist eğitim ve propaganda, yüzeydeki sorunları ve şikâyetleri oldukları gibi işliyerek değil, bu somut sorun ve şikâyetleri hareket noktaları olarak ele alıp bunların altında yatan temel sebeplere inilerek yapılabilir. Yoksa, yapılan eğitim sosyalist eğitim değildir, propaganda da öbür partilerin oy avcılığı propagandalarından farklı olmaz.

Bürokrat tabakayı şimdiden işçi-emekçi "sınıfların mücadelesine, sosyalizm dâvasına kazanmıya çalışmak için çok önemli bir başka gerekçe daha var. Yönetici tabakanın bürokratik niteliğini sürdürmesi ve hatta daha da güçlendirmesi ihtimali sosyalist rejimde de çözülmesi özel ve uzun çaba istiyen bir sorundur. "İşçi-emekçi sınıflar iktidara gelince şimdi burjuvazinin emrinde ve hizmetinde olan yönetici tabaka emekçi sınıfların hizmetinde ve emrinde olacaktır," demek, sorunun çok basitleştirilmiş ve kolaylaştırılmış bir cevabıdır.

Pratikte işlerin o kadar kolay yürümediğini başka ülkelerin tecrübeleri göstermiştir. "Toplumun her kesim ve kademesinde halk yönetime katılacaktır, söz ve karar sahibi olacaktır," demek de pratikte sorunu otomatik olarak çözmez. Tırnak içine aldığımız her iki yargı da doğrudur, ama temel ve genel doğrulardır bunlar;

ama sosyalist iktidar meydana gelir gelmez kendiliğinden elde edilecek sonuçlar değildir. İşçi sınıfı iktidarında bürokrasi sorununun kolay çözüleceğini, devleti yönetme ve yürütme işlerini kapitalizmin çok kolaylaştırdığını, basit kayıt tutma ve denetim işlerine indirgediğini söyliyen Lenin bile yine de asgarî şart olarak okuma yazma ve aritmetiğin dört işlemini bilmeyi şart sayıyor [4]. Türkiye'de sosyalist iktidar gerçekleştiği zaman ise, düzenden devralınan toplumda halkın çoğunluğu yine okuma yazma ve aritmetik bilmeyen durumda olacaktır. Türkiye'de kapitalizm de gelişmemiş olacağı için, yönetim ve yürütme işleri de basit kayıt tutma ve denetim işlerine indirgenmiş bulunmıyacaktır. Teknik uzmanlık görevleri gören kadrolarla karar alıp emir veren kadroları ayırmak da teorik olarak ve bir ölçüde pratikde, mümkünse de yüksek kademelerde bunlar tedahül etmektedir. Kaldı ki daha gelişmiş ülkelerdeki uygulamalar, yönetim ve yürütme işlerinin Lenin'in iddia ettiği kadar basite indirgenmemiş olduğunu da göstermektedir.

Ve nihayet, sosyalist iktidar gerçekleştiğinde, bürokrat tabaka bütün eski alışkanlıklarıyla devralınacaklar; bunların baştan aşağı yeni sosyalist kadrolarla değiştirmek söz konusu değildir. Bu bakımdan da sivil-asker yönetici kadroları şimdiden sosyalizme kazanmıya çalışmak gereği vardır. Halkın toplumun her kesim ve kademesinde söz ve karar sahibi olması ve yönetici tabakanın bürokratik niteliklerini kaybedip emekçi halkın hizmetinde ve denetiminde teknik kadrolar haline gelmesi zamanla bir süreç içinde bilinçli ve sistemli çaba ile oluşturulup genişletilerek bütün toplum yönetimini kapsamasıyla gerçekleşecektir; bugünden yarına gerçekleşebilecek bir iş değildir. İktidara gelince bu işi rayına koyup ilerletebilmek içinse şimdiden parti içinde emekçiler örgüt faaliyetlerinde, çalışmalarında ve politik eylemde eğitilip yetişmeli, şimdiden bu gelenek parti içinde yerleşmeli, çekirdek kadrolar meydana gelmelidir. Parti içinde tabanın bilinçli, sosyalist-demokratik yönetimi ve denetimi gerçekleştirilmelidir. Bir sorun da bizi parti içi sosyalist eğitim, örgütlenme ve politik eylem sorununa getiriyor.

Düzeltme: *Geçen sayıdaki "Bürokratlar Bir Sınıf mıdır?" adlı yazının s. 6, sütun 2, satır 27 deki cümlesi şöyle olacaktır: "Osmanlı İmparatorluğu düzeninde ise yönetici grup bir sınıftı ve kendi çıkarlarına ve kendi hiyerarşisi içinde en üst makam olan padişaha hizmetten başka bir şey yapmıyor, kendi dışındaki egemen sınıflara hizmet etme durumunda bulunmuyordu". Yazıda "kendi çıkarlarına" kelimeleri atlanmıştır. [Bu kitapta düzeltilmiştir]*

1 *Ecrits Ohoisis, vol. III, Maspero, Paris, 1967, s. 27-28.*

2 *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları adlı kitabımda bir anlamda bürokratik burjuvaziden söz edilmiştir. Gün Yayınları, İstanbul, 1968, s. 19-20.*

3 *Mümtaz Soysal'ın Tüm dergisinin 2. 3. ve 4. sayılarında (Aralık 1968-Ocak 1969) iktidar-bürokrasi ilişkileri üzerinde çok ilginç yazıları çıkmıştır.*

4 *Devlet ve İhtilâl, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1969.*

Emek, Sayı 6, Temmuz 1969

Azıtan Sağ Karşısında Dağınık Sol

Son Kayseri olayları üzerine beni çok düşündüren ve canımı sıkan şey, "Bu gidişin sonu ne olacak?" sorusu kadar, hatta ondan da daha fazla, "İlericilerin, sol kanadın bu durumu ne?" sorusu oldu. İlericiler, sollar, sosyalistler, gericiler kadar bile örgütlü, hareketli, mücadeleci olmazlarsa (aslında çok daha fazla böyle olmaları gerekir) dillerden düşürülmeyen anti-emperyalist, millî bağımsızlıktan ve Anayasa'dan yana mücadele nasıl kazanılacak, düzen emekçi halk kitlelerinden yana nasıl değiştirilecek?

Tepkilere bakıyorum: Suçlayıcı bildiriler, demeçler, yazılar ötesine geçmiyor. Bir taraf, işbirliği, güçbirliği, feodal kalıntı ağalardan ve işbirlikçi sermayeden gayri bütün millî güçlerin birlikte mücadelesi edebiyatını dillerinden düşürmedikleri halde asıl mücadelelerini sol içindeki sosyalistlere karşı veriyor. Bu mücadeleyi fikir düzeyinde yapsalar neyse. Sol hareketlerde fikir mücadelesi, hem de sert ve kesin mücadele olur ve bu bir sıhhat alâmetidir, meram, sorunlara açıklık getirmek, Türkiye için en doğru yolu bulabilmek olursa. Ama öyle olmuyor. Tezyif ve tahkirler, iftira ve yalanlarla yürütülüyor bu kampanya. Ve sonuç, güçbirliği değil, güçlerin bölünmesi, dağılması oluyor, gericilerin ekmeğine yağ sürülüyor.

Bir başka taraf, TİP yönetimi ise olaydan iki gün sonra bir demeçle yetiniyor. Oysa Kayseri TİP il merkezi de tahrip edilmiş, ertesi gün de Şarkışla TİP merkezi saldırıya uğramış. Bu saldırıları yapanları, yaptıranlara şikâyet etmekle iş biter mi? Anlaşılan, "Aman seçim öncesidir, fazla dırıltı çıkmasın" gibi bir düşünceyle hareket ediliyor. Oysa bilinen bir gerçektir ki, ne kadar sinilir, geri çekilinirse, karşı taraf o kadar tecavüzü artırır, tepesine biner insanın. Bir parti olarak kanunlara saygılı olmak, kanun sınırları dışına çıkmamak ayrı şey. Anayasa hak ve hürriyetlerine sahip çıkıp onları kullanarak kanunları çiğneyen saldırgan gericilerin karşısına fiilen çıkmak ayrı şey. Örneğini 1965'de Bursa kongresi gericilerin saldırısına uğrayıp partili arkadaşların canına kastedildikten bir hafta sonra Parti Bursa'nın burnunun dibindeki Yalova'da kongre yapmıştı. "Aman yine olaylar olur, toplantıyı erteleyelim" düşüncesi kimsenin aklından geçmemişti. Partililer o toplantıya, kanunlara riayetkâr olma, ama kanunsuz saldırılar tekrarlandığı takdirde de meşru nefis müdafaasında bulunmak azim ve kararıyla gitmişti. Bunu anlıyan karşı taraf kılını bile kıpırdatamamıştı.

Gericilerin saldırı olayları karşısında basında öteden beri görülen bir üçüncü tepki, "Bu böyle gitmez. Gericiler ve onları destekleyen, kışkırtan iktidar kendi kuyularını kazmaktadırlar. Türkiye'de bu gidişe "dur" diyecek kuvvetler vardır ve bir gün dur denecektir," mealindedir. Ama burada da benim aklıma şu soru geliyor: Böylelerinin, yani tüm Atatürkçülerin, ilericilerin, solların, sosyalistlerin bugünden "Dur" deme çizgisinde yapabileceğimiz bir şeyler yok mudur? Emekçi halka, "Anayasa hak ve hürriyetlerine sahip çık, onları kullan, toprak reformu için, tefeciliğin önlenmesi için, tütün sorunu v. b. için mitingler düzenle, yürüyüşler yap," diyoruz.

Peki, önce bizlerin Anayasa hak ve hürriyetlerini kullanarak "Gericiliğe dur!", "Türkiye Endonezya değildir!" mitingleri, yürüyüşleri tertiplememiz gerekmez mi? Halka verdiğimiz talkını önce bizler uygulamaya geçsek nasıl olur? Son gençlik olayları, boykotlar ve işgaller biçimini alması dolayısıyla, sol kanatta tartışmalara, eleştirilere yol açtı. "Anarşizmdir, iktidarın kasıtlı kışkırtmaları, ajanları vardır," yollu sözler edildi ve bu hareketlerle ilgilenilmedi. (Oysa bu kadar geniş ve sürekli öğrenci hareketleri kışkırtmalarla izah olunamaz, anarşist eğilimle suçlanıp ihmal edilemezdi. Gençlerle mutlaka bir diyalog kurulması, sorunların birlikte tartışılması, olumsuz eğilimler görülüyorsa bunların olumlu yöne dönüştürülmesi için azimli ve ısrarlı çaba gösterilmesi gerekirdi). Ama Kayseri olaylarına karşı aktif bir ilgi göstermemek için hiç bir sebep ileri sürülemez. TÖS izinli, kanunsal bir toplantı yapıyordu. Dükkânları basılıp harap edilen vatandaşlar meşru yayınları satarak kanun teminatı altında hayatlarını kazanıyorlardı. (Nerede kaldı Demirel'in meşru ticaret, meşru kazanç savunuları?). TİP il merkezi, kanun teminatı altında bir partinin kanunî il örgütünün çalışma yeriydi. Saldırıya uğrayanlar yüzde yüz kanun tarafında, saldıranlar yüzde yüz kanunsuzluk tarafında idiler. Böyle bir olay karşısında dahi ilericiler, sollar, sosyalistler -aralarındaki tartışmalar, kavgalar mahfuz kalarak- gericilere karşı ortak etkin bir tepkide bulunamazlarsa, ne zaman, nerede bulunacaklar? Zaten işbirliği, güçbirliği demek, aralarında ayrılıklar bulunanların bazı temel ortak noktalarda birleşebilmeleri demektir. Ayrılıklar yoksa, esasen işbirliği, dayanışma söz konusu olmaz, hepsi aynı hareket ve örgüt içinde olurlar.

Düşünüyorum: Kayseri'de bir "Anayasayı Savunma", veya "Gericiliğe Dur" mitingi ve yürüyüşü yapmak için Kayseri'ye gitmek "zahmeti"ne katlanacak kadar yeter sayıda ilerici, sol, sosyalist yok mudur bugün Türkiye'de? Fazlasıyla vardır. Ama bu girişimi üstlenecekler, düzenliyecekler yok, veya varsa da hareketsiz kalıyorlar. Kayseri'de olmazsa bir başka merkezde, daha büyük bir merkezde de yapılabilir. Sorun kapanmış değildir, gericilerin saldırıları iktidarın himayesinden ve sol kanadın hareketsizliğinden daha da cesaretlenerek devam edecektir.

Gericilere, Anayasa dışı hareketlere karşı en bilinçli" örgütlü, disiplinli ve en cesur mücadeleyi vermek, işçi sınıfı partisine, TİP'e düşer herkesten önce. Bildiri yayınlamak, demeç vermek, iktidarı suçlamak yeterli değildir gericilerin gemi azıya aldıkları bugünde. Böyle sinmiş, hareketsiz bir tutum oy da getirmez Parti'ye. Halkın, Parti'nin mücadele gücüne, cesaretine inanması gerekir. Hep biliyoruz, TİP'e yatkın olan halkın bile temel bir tereddüdü var: İktidara gelmeden önce hep vaat ediyorlar, ama geldikten sonra sözlerini tutmuyorlar. Bu Parti dediklerini yapar mı, yapabilir mi? Şimdiden, "Bu Parti başka parti. Bu Parti yiğit, becerikli, sözünün eri bir parti" inancı yaratmalıyız emekçi kitlelerde.

Başta Parti olmak üzere, bütün ilerici kuruluşlar bu yolda çabalara girişmekle yükümlüdürler. İlericiliğin en önemli belirtilerinden biri de faşizm özentilerine karşı, demokratik hakların mücadelesini vermek ve demokratik ortamı ilerletmektir.

Sonra, partili, partisiz biz sol, sosyalist aydınlar da görevimizi yapmıyoruz gereğince. Emekçi kitlelerin egemen sınıflarca, yobazlarca şartlandırılmış durumundan, kitlelerin yeterince hızlı bilinçlenmediğinden yakınıyoruz. Ama kitleler, bilinçli kadroların halk içinde ve halkla birlikte sürekli ve azimli çalışmalarıyla bilinçlenir

ve örgütlenip ülke hayatında etkin bir politik güç haline gelebilir. "Halkı bilinçlendirip örgütleyerek seçim yoluyla sosyalist bir iktidarın gerçekleşmesi uzun, yavaş bir süreç" diye düşünenler; veya, "Egemen sınıflar asla iktidarı elden bırakmazlar, Amerika da sosyalist bir iktidara müsaade etmez" düşüncesiyle, veya "Azgelişmiş ülkelerde sosyalizme bu yoldan gidilemez" kanısıyla başka çözüm yollarının gerçekleşebileceğini hesaplayanlar, esasen halk kitleleri arasında böyle bir çalışmayı lüzumsuz görüyorlar. Türkiye'nin şartlarında. Anayasa çerçevesi içinde iktidara gelmenin mümkün olabileceğine inananların bir kısmı ise, gittikçe, kitleleri bilinçlendirip örgütlemek, Anayasa hak ve hürriyetlerine sahip çıkartıp politik mücadeleye sokmak işini bir kenara iteleyerek, her ne pahasına oy toplama kaygusuna düşüyorlar, oyları artırmanın yüzeysel çare ve yollarını arıyorlar. Ve gitgide, sanki TİP de öbür partiler gibi oy toplayıp, öbür partiler gibi kolayca iktidara gelebilirmiş gibi bir hava yayılıyor ortalığa. Oysa Anayasa çerçevesi içinde seçimlerle iktidara gelmeyi ön görmek, bu işin kolay olacağı demek değildir. Sadece programı ile, iktidara geldiği zaman köklü dönüşümler yapmayı ön-görmesiyle değil, örgütlenmesi ve çalışmasıyla da TİP başka partilerden, burjuva partilerinden farklı olmak zorundadır. Halk kitleleri içinde sistemli, sürekli, bilinçli çalışmalar yapmak; millî bağımsızlıktan ve Anayasa'dan yana, sömürücü egemen sınıflara ve ağababaları Amerikaya karşı sürekli ve cesur mücadele vermek durumundadır. Sadece bildiriler, demeçler, radyo konuşmaları ve arasıra Anadolu gezileriyle bu iş olmaz. Bunlar yapılır, ama yeterli değildir. Sekiz yıllık, objektif şartların gerektirdiği genişlemesine bir büyüme ve memleket yüzüne yayılma aşamasından sonra sağlam örgütlenme ve eylem içinde eğitimin yanı sıra, eyleme ilişkin ve eyleme dönük daha teorik eğitim sorununu Parti önemle gündemine almak ve baş sorun olarak almak zorundadır bugün. Bu sorun ciddiyetle ele alınıp çözüm rayına oturtulursa ve de Parti gericiliğin saldırılarına, bütün Anayasa dışı hareketlere karşı Anayasa hak ve hürriyetlerini kullanarak direnirse, etkin mücadeleye geçerse, hem sosyalist hareket sağlam temellere oturtulmuş olur, halk kitlelerine malolur, hem de oylar sağlam bir şekilde artar.

Bugün genellikle, sosyalizm için çalışmak bir "ek görev" gibi yapılmaktadır. Günün yirmidört saatinde sosyalizmi düşünmek ve sosyalizm için çalışmak bir insanın hayatını biçimlendiren ve hayatına yön veren bir kural haline geldiği zaman gerçekten sosyalist olunur. Türkiye'de sosyalist hareketin bir talihsizliği, aydınlar ve emekçiler arasından bu nitelikte kadrolar örgütlenme ve politik mücadele eylemi içinde yeterince yetişmeden, hareketin birden yurt çapında yüzeysel genişlemesi olmuştur. Bu hızlı yayılma, örgütün ve örgüt kadrolarının sosyalist niteliğini gerçekleştirme açısından kontrol altında tutulamamıştır ve hâlâ da tutulmak gereği duyulmamaktadır. Mahallî örgütlerde yer yer bilinçli, cesur, mücadeleci, "günün yirmi dört saatinde sosyalist" arkadaşlar vardır. Genç aydınlar arasında da geçim, kendine bir kariyer yapma gibi sorunları arka plâna atıp sosyalizm için çalışmayı hayatlarının çilesi ve sevinci yapacak gençler yetişmektedir. Geleceğin umudu, bu yeni oluşan sosyalist kuşakla yeni yeni gerçekleri görmeye başlayan işçi - emekçi kitlelerin kenetlenmesindedir. Sağlam örgütlenme-eğitim-politik eylem sorunu ciddiyetle ele alınıp çözüm rayına oturtulduğu gün bu umut gerçekleşme yoluna girecektir.

Emek, Sayı 7, Temmuz 1969

Seçimler, Sosyalizm ve Parti

Seçim dönemine girdiğimiz şu sıralarda sosyalizmin, işçi-emekçi sınıfları bilinçlendirip örgütleyerek, seçimler yoluyla gerçekleştirilip gerçekleştirilemiyeceği yine dolaylı dolaysız şekillerde tartışılan konu oldu.

Bir kez, seçimlerle iktidara gelmek sorununu, emekçi kitlelerin eğitilip, bilinçlendilirip örgütlenerek ülkenin politik hayatında etkin bir güç haline getirilmesi sorunundan kesinlikle ayırmak gerekir. Seçimlerle iktidarın alınıp alınamıyacağı, sosyalist hareket o duruma geldiğinde mevcut olacak iç ve dış şartlar durumuna (konjonktüre), sınıflararası güç dengesine bağlı olacaktır. Seçimleri kazanabilecek bir düzeye gelmiş bir sosyalist partiyi engelleyen bir iktidar, seçimleri ortadan kaldıran veya kısıtlıyan bir iktidar Anayasa dışına düşmüş, meşruiyetini yitirmiş bir iktidar durumuna düşer ve ona karşı direnmek hem anayasal, hem doğal bir hak, hatta ödev olur. Böyle bir durumda, kuvvetler dengesine göre ya egemen sınıflar ve iktidarı -Amerikanın da desteğiyle- Anayasa düzenini tüm kaldırır, terröre dayanan açık bir diktatörlüğe geçer, veya, işçi-emekçi sınıflar meşruluğunu yitirmiş böyle bir iktidara ve onun anayasa dışı böyle bir teşebbüsüne karşı direnir ve hakkı olan iktidarı eline alır. Politik iktidar sorunu, fiilî güç sorunudur. Türkiye'de bir gün şu veya bu şekli almış, açık terröre dayanan açık bir diktatörlük yönetimi yer alırsa, bunun vebali sadece sömürücü egemen sınıflarda ve ağababaları Amerika'da değil, işçi-emekçi sınıfları bilinçlendirip örgütleyerek, kolayca alt edilemez politik bir güç haline getirmemiş veya getirememiş sosyalistlerde de olacaktır.

Bugün Türkiye'de Anayasa çerçevesi içinde de ve seçimler yoluyla iktidarı kazanabilmek için bir imkân ve ihtimal vardır. Bu imkân ve ihtimal -şartlara göre- gerçekleşir veya gerçekleşemez, o bir yana, bugün sosyalistlerin görevi ve ödevi bu imkânı sonuna kadar kullanmaktır. Ve son kertede iktidar sorunu nasıl çözülecek olursa olsun, bugün yapılacak iş, işçi-emekçi sınıfları eğitip, bilinçlendirmek, örgütlemek ve iktidar mücadelesine sokmaktır. Hiç bir mülâhaza ve gerekçe, sosyalistlerin görevinin bu olduğu yargısını cerhedemez, bu görevi yerine getirmekten geri durmayı haklı gösteremez. Türkiye'de biz sosyalistler bu işi başarabiliriz veya başaramayız, bunu zaman gösterir, ama başarmıya var gücümüzle çalışmak kaçamıyacağımız bir ödevdir. Sosyalist teori ışığında somut durumların somut tahlilini yapmak ve buna göre işçi-emekçi sınıfların mücadelesini biçimlendirip sosyalizme yöneltmek: işte sosyalist eylem programı ve sosyalistlerin görevi.

Emekçi halk kitleleri ters şartlandırılmıştır, bilinçsizdir. Evet, büyük ölçüde böyledir. Ama gelişmiş kapitalist ülkelerde bizimkinden çok daha büyük sayılardaki, çok daha örgütlü ve çok daha bilinçli işçi sınıfları da hâlâ bütünüyle burjuva şartlandırılmalardan kurtulmuş değillerdir. Oy çoğunluğuna sahip oldukları halde hâlâ daha sosyalizmi gerçekleştirecek bir partiyi iktidara getirmemeleri, oylarını çeşitli burjuva partileri arasında dağıtmaları, burjuvazinin verdiği tavizlerle oyalanmaları

bunun açık delilidir. Kitlelerin kendiliğinden sosyalist bilince erişmesi beklenmez. Burjuva şartlandırmanın imalarını değiştirmek, bilinçsizliği veya kapitalist düzenin sınırlarını aşmıyan bir sınıf bilincini, sosyalist bilince dönüştürmektir sosyalistlerin ve sosyalist partinin ödevi.

Toplumun gelişmesi, bu gelişmenin doğurduğu zıtlıklar, çelişkiler işçî-emekçi sınıflarda hoşnutsuzluklar, direnmeler yaratır, özellikle işçi sınıfı örgütlü bir mücadele düzeyine girer. Bu, objektif şartlara bir tepki olarak işçi sınıfında ve öteki emekçi sınıflarda kendiliğinden beliren bir örgütlenme ve mücadeledir. Sosyalist eylem, işçi-emekçi sınıflarda kendiliğinden beliren bu bilinçlenme ve mücadeleyi, ona sosyalist teoriyi aşılıyarak, sosyalist bilince ve sosyalizm doğrultusunda bir mücadeleye dönüştürmektir. Tarihte ve bugün, teoride ve pratikte, sosyalist eylemin ve sosyalistlerin görevinin bundan başka bir şey olduğu görülmemiştir, yazılmamıştır, söylenmemiştir. İşçi-emekçi sınıflarda kendiliğinden beliren bilinçlenmenin ve mücadelenin yine kendiliğinden sosyalist bilince ve mücadeleye dönüşeceğini düşünmek ve beklemek, pasif, mekanik bir toplumsal determinizm anlayışıdır: bilimsel sosyalizme aykırıdır, yanlıştır. Kitlelerin şartlandırılmış olmaları, yeterince hızlı bilinçlenmemeleri gerekçesiyle işçi-emekçi sınıfları bilinçlendirip örgütlendirmek işinde ödev almamak, bu görevi küçümsemek, toplumda başka güçlere bel bağlamak da bilimsel sosyalizme aykırıdır, yanlıştır.

İşçi-emekçi sınıfları var gücümüzle bilinçlendirip örgütlemeye çalışmak zorunluğu ayrı şey, böyle bir çalışma sonucu sosyalist iktidarı fiilen gerçekleştirip gerçekleştiremiyeceğimiz ayrı şeydir. Birinci zorunluktan kendine sosyalist diyen hiç kimse kaçınamaz, hele sosyalist bir parti hiç. İkincisi, yukarıda işaret ettiğim gibi iş ve dış konjonktüre, sınıf güçleri dengesine bağlıdır. Ola ki işçi-emekçi sınıflar örgütlü etkin bir güç haline gelemeden toplumda başka güçler gidişe "Dur!" desin. Ola ki bu güçlerin iktidarı bugünküne kıyasla daha ileri, ülke için daha yararlı bir aşamaya yönelsin. Ama bu hiç bir zaman sosyalist devrim olmaz, ülke sorunlarına temel, sürekli çözümler getiremez. Daha önemlisi, her hangi bir iktidar mutlaka son tahlilde toplumdaki temel sınıflardan birine dayanacağından, her iki tarafı kollamak istese bile eğiliminin ağırlığı birine veya ötekine kayacağından, böyle bir "üçüncü gücün" yönetimi yer alacak olsa dahi, işçi-emekçi sınıfların küçümsenmiyecek ağırlıkta örgüttü bir güç haline getirilmiş olması o iktidarı da etkiliyecektir. Kaldı ki, bugünden işçi-emekçi sınıfları bilinçlendirip örgütlemek, politik mücadeleye sokmak eylemi ve görevi içine, müttefik ve yardımcı diğer sınıf ve tabakaları da işçi-emekçi sınıfların davasına, sosyalizm davasına kazanmak görevi ve zorunluğu da dahildir. Sosyalist hareket, teoride ve pratikte geliştiği ölçüde etkisini toplum çapında yayacak, nüfusun her kesimindeki insanları şu veya bu ölçüde ve şekilde etkileyecektir.

Kanaatimce bugün Türkiye'de sosyalist hareketin karşılaştığı ve çözmek zorunda olduğu ve fakat gereğince dikkate bile almadığı temel sorun, emekçi kitlelerin şartlandırılmış ve bilinçsiz durumda olmalarından ziyade, yukarıdan beri açıklamıya çalıştığım sosyalistlik görevini sosyalist aydınların ve sosyalist örgütün gereğince yerine getirmeyişleri, hatta bunu çözülecek bir sorun, başarılacak bir görev olarak tam anlamış ve benimsemiş olmamalarıdır. Büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen, şartlandırılmış, bilinçlenmemiş dediğimiz işçi-emekçi sınıflar biz sosyalist

aydınları ve sosyalist örgütü artık uyarması gereken bir mücadele, bir örgütlü girişim yeteneği göstermektedirler. Son ayların grevleri, işyeri ve ağa toprağı işgalleri bunun açık belirtileridir. Kitlelerde kendiliğinden belirip hızlanan bu bilinçlenme ve mücadeleyi sosyalist bilince ve sosyalizm için mücadeleye dönüştürme işini biz sosyalist aydınlar ve sosyalist örgüt gereğince başaramıyoruz. Başarmak şöyle dursun, henüz bunu temel bir sorun olarak dahi görmüş, kabul etmiş değiliz.

Sosyalist hareketin politik örgütü TİP, başlangıçta, bilimsel sosyalizmin genel teorisi ve Türkiye şartlarının genel bilgisi ışığında sosyalist hareketin kalın çizgilerle genel rotasını ve programını ortaya koydu. Bu rota ve program geçerliydi. Başka yazılarımda belirttiğim nedenlerle, (*) TİP, sosyalist nitelikte bir örgütlenme ve sosyalist örgüt elemanları yetiştirme işini gereğince başaramadan ülke çapında, genişlemesine hızla büyüdü. Gerek toplumun objektif şartları, gerekse Partinin kendi sınırlı imkânları, parti örgütlerinin sosyalist niteliği üzerinde durup onu oluşturmak ve sosyalist militanlar yetiştirmek görevini başarmasını engelliyordu. Parti örgütlerinin sosyalist niteliği ve parti içi sosyalist eğitim üzerinde neden vaktiyle durmadınız, bunu yapmadınız? yollu suçlamalar diyalektik değil, metafizik bir düşünce ve anlayışın ifadeleridir. Çünkü sorunlar, somut zaman bölümlerinde somut durumların şart ve imkânlarına göre konulur ve çözülür ve bu çözüm bir süreçtir, zaman içinde oluşur, örgütlerin sosyalist niteliği ve parti içi sosyalist eğitim, "Her hafta bir sosyalist roman, her ay sosyalist bir iktisat kitabı okumak" gibi yüzeysel ve gülünç önerilerin yerine getirilmesiyle başarılmaz. Bilimsel sosyalizm, toplumun bilimsel teorisi ve toplumu bilinçli müdahalelerle değiştirmek eylemi olduğuna göre, bir sosyalist partide eğitim, eylem içinde ve eyleme dönük olur. Bu eğitimde kitaplar yardımcı araçlardır, temel unsur değil. Eylemden kopuk kitabî bir eğitim, biçimsel (formel) bir eğitim olur; bilinçli sosyalist militanlar değil, sosyalist terimleri, basitleştirilip klişeleştirilmiş sosyalist ilkeleri dillerine pelesenk eden lafazanlar yetiştirir. Eylemin de iki yanı vardır: bir, sosyalist örgütlenme çalışmaları, iki, örgüt aracılığı ile işçi-emekçi kitleleri bilinçlendirmek ve politik mücadeleye sokmak (eylemin bu iki yanı elbette birbirine bağlıdır).

Genel sosyalist teori temeli üzerinde somut durumların somut incelenmesi ve araştırılmasıyla Türkiye'de sosyalist hareketin teorik çerçevesini geliştirmek, sosyalist örgütlenme ve eğitim, emekçi kitlelerin mücadelesinin yönetimi, birbiriyle ilişkin olarak bir bütün halinde düşünülüp programlaştırılacak ve yapılacak işlerdir. Bu da ilk adımda, yekten, tam ve mükemmel bir şekilde yapılamaz. Araştırma-inceleme-uygulamada deneme-alınan sonuçlar ışığında yeniden gözden geçirme süreci içinde zamanla oluşturulur.

TİP kuruluşundan sonra ilk dönemde işçi emekçi kitlelerde ve aydınlar ve gençlik kesimlerinde genel bir sosyalist birikim sağladı ve bir ölçüde de örgütlenmeyi başardı. Ve sosyalist hareketin kaba çizgileriyle genel rotasını ve programını ortaya koydu. TİP bu ilk dönemde başarılı oldu. Ama bir sosyalist Parti programını ve çalışmalarını dış ortamın değişme ve gelişmesine ve kendi iç gelişmesine ve gücüne göre daima yeniden ayarlar ve geliştirir. Bunu yapmaz da bir dönemde başarılı veya kaçınılmaz olan çalışma şekillerini, görüşleri, sloganları daha sonraki dönemde de tekrarlamak alışkanlığına düşerse, başarı başarısızlığa dönüşür. TİP şimdi, teoride

ve pratikte, daha ileri bir aşamaya geçmek sorunu ve zorunluğu ile karşı karşıyadır. Programın temel çerçevesi, ilkeleri, toplumsal sorunlara önerdiği çözümler itibarıyla geçerliliğini muhafaza etmektedir, ama bilimsel araştırma ve incelemelerle deha somut ve ayrıntılı bir düzeye getirilmesi gerekmektedir. Parti çalışmalarında da sosyalistliğe yaraşır davranış kaidelerinin ve biçimlerinin uygulanması, sosyalist nitelikte örgütlenme ve eğitimin bu dönemin baş sorunu olduğunun tanınması ve sorunun çözümü özerinde çalışmaların yoğunlaşması artık kaçınılmaz bir zorunluktur. Sorunların çözülebilmesi için, ilkin, bu sorunların var olduğu, hem artık önemli bir şekilde karşımıza dikildiği, çözüm istediği kabul olunmak gerekir. Oysa bugün henüz bu dahi gerçekleşmiş değildir.

TİP'in ve genellikle Türkiye'de sosyalist akımın bugünkü durumu, sosyalizmde teori ile pratiğin ayrılmaz olduğu doğrusunu bir kez daha isbatlamaktadır. Evet, devrimci teori olmadan devrimci hareket olmaz, ama sosyalist teori de somut olayların somut tahlili ile belirlenip geliştirilir. Sosyalist teori, ne, başka ülkelerdeki uygulamalara dair yazılanlardan acele ve yüzeysel yakıştırmalarla Türkiye şartlarına aktarmalar yaparak meydana getirilebilir, ne de, dünyadaki teorik tartışmalardan hemen kesin sonuçlara atlamak, tüzüğün verdiği yetkilere dayanıp bunlar üzerine resen demeçler vermekle ve böylece Partiyi bağlamak yoluna gitmekle tesbit olunur. Türkiye azgelişmiş bir ülke olarak dünya çapında ünlü bilginlere pek sahip değilse de, bilimsel metodla ciddî çalışan, yetenekli genç bir kuşak yetişmiştir ve yetişmektedir. Partinin bir görevi de bu unsurları Parti'nin merkez ve il bilim ve araştırma kurullarında harekete geçirmek, araştırmalar, incelemeler yaptırmak ve Türkiye şartlarına uygun sosyalist teoriyi bu kurulların ve organların sorunları enine boyuna tartışması sonucu tesbit etmek, geliştirmektir. Program hazırlanırken bu yapılmıştır ve 1967-68 yılında merkez bürosu çok olumlu ve verimli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bugün için bu söylenemez.

TİP'in bugün bir tıkanıklık ve dağınıklık göstermesi, alması gereken aşamayı henüz alamaması TİP'ten ümit kesmek, işçi-emekçi sınıfları bilinçlendirmek, örgütlemek görevine boş vermek, bunu küçümsemek, hele bunu baltalamak için asla bir gerekçe olamaz. İşçi-emekçi sınıfların kendiliğinden bilinçlenmesini ve mücadelesini sosyalist bilince ve mücadeleye dönüştürmek işini ve bu amaçla da sosyalist teoriyi ve pratiği geliştirmek görevini ancak işçi-emekçi sınıfların sosyalist partisi yapar. işçi sınıfı partisinin varlık nedeni budur. Bunun için de bütün sosyalistlerin ödevi partiyi bu görevini başaracak düzeye getirmeye çalışmaktır.

(*) Tüm dergisinin 1 ve 2. sayılarındaki yazılarım. Aralık, 1968.

Emek, Sayı 9, Ağustos 1969

Sapmalar Açık Seçik Beliriyor

Geçen kışın olağan ve olağanüstü büyük kongrelerinden bu yana parti içi ve dışı fikir ayrılıkları daha belirgin, daha açık seçik hale geldi. İşlerin ve olayların içinde ve onları yakından izler durumda olmıyanlar için çok bulanmış görünen sular artık duruluyor ve dipteki çakıllar renk renk, ayrı ayrı görülebiliyor.

Bugün Türkiye'de sosyalist hareketin içinde bulunduğu durum, sosyalizmde teori ile pratiğin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu hakikatini bir kez daha isbatlamıştır. Bu teori-pratik konusunda şu üç ilkeyi birbiriyle ilişkin olarak göz önünde tutmak ve uygulamak gerekir:

1. "Devrimci teori olmadan devrimci eylem olmaz".
2. Ama devrimci teori "somut durumların somut tahlilinden çıkarılır."
3. Somut durumların somut tahlili ise, bilimsel sosyalizmin genel teorisi ve metodu iyi bilinip uygulanarak yapılabilir.

Buna göre, Türkiye'nin bugünkü tarihsel döneminde, somut durumunun somut tahlilli bilimsel sosyalizmin teorisi ve metoduyla yapılıp temel ve talî çelişkiler bütününün iç yapısı ortaya konmadıkça bir eylem teorisi konusu olamaz. Bu nedenle de, başka toplumlarla çok yüzeysel ve kaba kıyaslamalarla ve o toplumların tahlillerinden Türkiye şartlarının tahliline olduğu gibi toptan aktarmalar yaparak Türkiye'de sosyalist hareketin "teorisi" oluşturulamaz, eylemin çizgisi tesbit olunamaz. Bunun en kaba ve sakat örneği, ihtilâl öncesi Çin toplumu ile kıyaslamalara girişip, "Çin yarı-feodal bir toplumdu, Türkiye de yarı-feodaldir, öyleyse bu dönem de mücadele anti-emperyallst ve anti-feodal olacaktır, anti-kapitalist olmıyacaktır", mantığını yürütmektir. Her iki topluma biraz yakından bakılınca hemen görülür ki, Türkiye'de ihtilal öncesi Çin'deki nitelik ve ölçüde bir feodalite yoktur.

Öte yandan, iyi "okunmamış", anlaşılmamış "üsten belirlenme" teorileri ile üst yapı çelişkilerini ve sorunlarını teoride ve eylemde baş köşeye almak, "son tahlilde ekonominin belirleyici" olduğunu gözden kaçırmak veya küçümsemek de "somut durumların bilimsel sosyalizmin genel teorisi ve metodu ile somut tahlili" gereğine aykırıdır. "Üstten belirlenme" teorisi, "üstten" kelimesinin dildeki genel anlamının zannettireceği gibi, üst yapının alt yapıyı belirlemesi teorisi değildir, "üstten belirlenme" teorisi, "üst" ve "alt" kelimelerinin dildeki ayrı ayrı anlamlarını biraraya getirerek, anlaşılamaz ve açıklanamaz. "Üstten belirlenme", iki kelime bir arada, bir terimdir, birarada bir tek anlam taşımaktadır. O da, bir toplumda bir zaman bölümünde temel ve talî çelişkilerin organik bir bütün teşkil ettiği bu bütünün bir iç yapısı (structure) bulunduğu, bu yapılaşmanın hâkim (dominant) bir çelişki mihverinde biçimlendiği teorisidir. Ama karşılıklı etki ve tepkilere, karşılıklı belirlenmelere rağmen "son tahlilde ekonominin belirleyici" olduğu ilkesi temel ilke olarak kalmaktadır. Zaten, son tahlilde veya son kertede (en derniere instance) ekonominin belirleyici olduğu ilkesinden vazgeçildi veya taviz verildi mi, sosyalist olmaktan

çıkılır. Bilimsel sosyalizmin bu temel ilkesinden vaz geçilip geçilmediği, taviz verilip verilmediği ise söz konusu kişilerin ve örgütlerin bu meseledeki sözlü ve yazılı beyanlarından anlaşılmaz sadece. Dille ikrar yeterli değildir; "son tahlilde ekonomi belirler" diye diye bu temel ilkeden kopup sapıtabilir pekâlâ.

Çünkü, yapılan tahlillerin (sözlü veya yazılı) bir iç mantığı, metodu, tutarlılığı veya tutarsızlığı vardır. Belirlenmenin tahlilinde fiilen uygulanan metod gösterir gerçekten "son tahlilde ekonominin belirleyici" olarak kabul edilip edilmediğini, politik eylemin, faaliyetlerin kendisinin de bir tahlil ve düşünce sistemi vardır, sözle açıklanan tahlil ve düşünce sisteminden ayrı olarak. Teorik tahlil ve açıklamalarda ve de fiilen yürütülen eylemlerde son tahlilde ekonominin belirleyici olduğu gözden kaçırılmıyorsa, son, temel bağlama noktası, belirlenmenin anahtarı olarak ekonominin belirleyiciliği kullanılıyorsa bilimsel sosyalizm teorisi çerçevesinde kalınıyordur, aksi takdirde bundan uzaklaşılıyor, sapılıyordur, her ne kadar "son tahlilde ekonomi belirleyicidir" sözleri tekrarlansa bile. Bu söylediklerimizi somutlaştırırsak, her hangi bir sorunu (eğitim, sağlık hizmetleri, etnik ve mezhep grupları ve ayrıcalıkları, ihtilâfları, işsizlik, krediler ve dış borçlanmalar, ihracat ve daha başkaları) ele alırsak, bu sorunları birer parçası oldukları bütünün içine oturtacak ve tahlillerimizi ve çözüm tekliflerimizi bütünün içten biçimlenmesi ışığında son kertede ekonominin çelişkilerine ve bunların çözümüne bağlayarak yapacağız demektir. Bu metodu kullanmadan yapılan "fukara halkımız", "manevî sömürü", "bir numaralı vatandaş olma" edebiyatı genel, duygusal bir halkçılık edebiyatı olmaktan öte gitmez ve sosyalizmle hiç bir ilişkisi olmaz. Yine, "Sorunlar emekçilerin iktidarında çözülecektir", "Emekçileri iktidara getireceğiz" sözleri, kendi başlarına, bir sosyalist anlayış ve davranışı ifade etmez. Eğer emekçi sınıflar iktidara gelebilmek için şimdiden hazırlandırılmıyorsa, yani bilinçlendirilip, örgütlendirilip bugünkü anayasal hak ve hürriyetlerine fiilen sahip çıkartılarak politik mücadeleye sokulmuyor, ülkenin politik hayatında etkin bir güç haline getirilmeye çalışılmıyorsa, yukarıda ki sözler ve diğer çok "sosyalistçe" deyişler havada kalan sözlerdir, sosyalist lâfazanlıktan başka bir şey değildir.

Gene sosyalist teoride ve pratikte işçi sınıfının sosyalist partisinin görevinin ne olduğu sorunu vardır. Bir önceki yazımda belirttiğim üzere, partinin görevi, işçi-emekçi sınıflarda kendiliğinden beliren ve daha ziyade ekonomik alandaki sınıfsal bilinçlenmeyi ve mücadeleyi sosyalist bilinçlenmeye ve mücadeleye dönüştürmektir. İşçi sınıfının sosyalist partisi elbette işçi-emekçi sınıfların en bilinçli, en cesur, en mücadeleci kesimini temsil eder, temsil etmek zorundadır. Etmiyorsa, işçi sınıfının sosyalist partisi olmak niteliğini haiz değil demektir, sosyalist görevini yerine getirmiyor demektir. Ve bu görevin başarılmasında, özellikle sosyalist hareketin ilk aşamalarında, kendi sınıflarını reddedip işçi ve emekçi sınıflarla iş ve kaderbirliği etmiş sosyalist aydınlara önemli ödevler düşer. "Aynalı pehlivan" hikâyeleri ve benzetmeleriyle sosyalist aydınları alaya almak, işçi ve emekçi arkadaşlarda sosyalist aydınlara karşı güvensizlik aşılamak bir sosyalist parti yöneticisinin yapacağı bir iş değildir, ama yapılmaktadır. Hikâye malûm: "Aynalı pehlivan" diye nam salmış bir baş pehlivan bir genci yetiştirir, ona güreşte hasmını kündeye getirecek bütün oyunları öğretir. Gel zaman, git zaman genç pehlivan ustasıyla güreye tutuşur ve

"aynalı pehlivan" bir oyunla genç yetiştirmesinin sırtını yere getirir. Genç, "Ama usta bana öğrettiklerinde bu oyun yoktu" der. Aynalı Pehlivan, "E, onu da kendimize sakladık" der. Sosyalist aydınlar da emekçileri rahleyi tedrislerinin önüne alıp onlara sosyalizmi öğretirlermiş, ama gerektiğinde emekçileri yere serecek asıl oyunlarını yine de onlara öğretmezlermiş. Bu, parti içinde emekçi-aydın bölünmesi yapmak, bu ayrımı körüklemek değildir de ya nedir? Parti içinde ve dışında emekçilerden oy avlamak çabası değildir de ya nedir? "Emekçi sınıfların en bilinçli kesimi partiymiş, parti içinde de en bilinçliler alt kademelerden yukarıya doğru süzüle süzüle gelirmiş! Hadi canım sende, olmaz öyle şey," demek de ne oluyor? Parti, sosyalist teori ile işçi-emekçi sınıfların günlük mücadele hareketlerini kaynaştırıp bu hareketleri sosyalizm doğrultusunda biçimlendirme, öz kazandırma aracıdır. Parti elbette gerek aydınların, gerekse işçi ve emekçilerin toplu ve örgütlü politik eylem içinde eğitildiği, yetiştiği bir örgüt, bir ortamdır. Elbette partililer bu yetişme, bilinçlenme ve mücadeleyi başarıyla yürütme yeteneklerine göre kademelerde yer alacaklardır ve kademelerden süzüle süzüle üst yönetim yerlerine gelmek, gerçekleşmesi arzulanacak bir amaçtır. Partinin bugünkü zayıf noktalarından biri de bunun büyük ölçüde gerçekleşmemiş olmasıdır. Parti bu nitelikte olmayacak, bu görevleri yerine getirmeyecek de, emekçi kitlelerin "sağ duyusu"na ve "tarihsel sezgisi"ne güvenip, tepeden ortaya atılan, bilimsel geçerliliği şüpheli genel sloganlarla oy toplıyarak mı "emekçilerin iktidarı"nı gerçekleştirecek? Böyle bir anlayışın ve uygulamanın sosyalizmle uzaktan yakından hiç bir ilişkisi yoktur ve böyle bir anlayış ve uygulama ile işçi-emekçi sınıfların iktidarı hiç bir zaman sağlanamaz. İşçi-emekçi sınıfların "tarihsel sezgisi" ve "sağduyusu" daha doğru bir deyişle kendi yaşantılarından ve mücadelelerinden edindikleri tecrübeler, onları, sosyalizmi anlamaya, benimsemeye ve sosyalizm için mücadeleye yatkın, eğilimli hale getirir. Önemi buradadır; çünkü sosyalizm, işçi-emekçi sınıfların sınıfsal durumlarının, mücadelelerinin, toplum gelişmesindeki tarihsel görevlerinin bilimi ve toplumsal gelişmeyi hızlandırmanın eylem programıdır. Kaldı ki, işçi-emekçi sınıfların eğitilip örgütlendirilmesi parti tüzüğü hükmüdür ve derinlemesine örgütlenme ve eğitim büyük kongre kararıdır. Tüzük hükümleri ve kongre kararları ise başta genel başkan olmak üzere bütün partilileri bağlar.

Bilimsel sosyalizmin vazgeçilmez, taviz verilmez temel ilkelerinden biri de, insan toplumlarının bilimi olmak yanı sıra, işçi sınıfının sınıf ideolojisi olduğudur ve sosyalist harekete ve sosyalizmin oluşturulup gerçekleştirilmesine işçi sınıfının öncülük edeceğidir. Parti tüzüğü ve programı da bu ilkeyi benimsemiştir. Bazı özel durumlarda, örneğin Türkiye gibi sanayileşip kalkınmamış tarımsal ülkelerde, topraksız ve yoksul köylü sınıflarının özel bir durumu ve önemi vardır (Bu konuyu çeşitli yazılarımda ve konuşmalarımda tahlil ettim). Köylü kitleler sayıca da ağır basmaktadır ve öbür şartlar eşit olursa, sayının ayrı bir önemi vardır. Bu nedenlerle topraksız ve az topraklı köylü kitleler arasında çalışmak ve onları sosyalist hareket kazanmak bugünün başta gelen sorunları arasındadır. Ama bundan şu sonucu çıkarmak yanlıştır: "Köylü topraksızdır, şiddetli geçim sıkıntısı içindedir, tefecinin sömürüsü altındadır, onun için hareketli ve devrimci bir duruma gelmiştir. İşçiler ise toplu sözleşmeler, sosyal sigortalarla tatmin edilmiş durumdadırlar, devrimci

düzeyde değillerdir, onun için parti çalışmalarını köylüler üzerinde yoğunlaştıracağız" Böyle bir değerlendirme bugünün şartlarında doğru bir sosyalist taktiğin ifadesi değil, oy toplama fırsatçılığının bir ifadesidir.

Sorunun açıklığa kavuşabilmesi için birbirine karıştırılan bazı hususların ayırt edilmesi gerekmektedir. Birincisi, kısa vadeli açıyla, uzun vadeli açı birbirine karıştırılmamalıdır. Köylü sınıfların önemi kısa vadeli açıdan, bu aşamadadır, işçi sınıfının önemi ise bugünden ta politik iktidarın gerçekleşeceği, sosyalist düzenin kurulacağı ve gide gide bütün sınıf çelişkilerinin ortadan kalkacağı döneme kadardır. Bugün yoksul köylü sınıflar sosyalist hareketin büyük gücü, ana-gücü olabilirler, ama hareketin öncülüğü ve yönetimi işçi sınıfında olmak şartıyla. Onun için parti çalışmalarını bugün dahi köylü sınıflar kadar işçi sınıfı üzerinde de yoğunlaştırmak gerekir. TİP, tüzüğünün ve programının belirttiği üzere, işçi sınıfının tarihsel ve demokratik öncülüğünde bütün emekçi sınıf ve tabakaların partisi ise, parti çalışmalarını işçi sınıfı üzerinde yoğunlaştırmak hiç bir gerekçe ile ihmal edilemez. Parti, bugüne kadar olduğu gibi, işçi sınıfı içinde etkin çalışmalar yapmak imkânını fiilen bulamıyabilir, (bulamamasının bir sebebi de yeterince aranamamış olmasıdır) ama bu eksikliği teorik olarak haklı çıkarmak, bunu geçerli bir taktik olarak benimsemek olmaz.

Açık ve seçik olarak akılda tutulması gereken bir başka nokta yoksul köylü sınıflarının, sayıca ne kadar kalabalık da olsalar, fazla gelişmemiş düzeydeki kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim ilişkiler durumda olduğu bugünkü Türkiye'de "temel sınıf" niteliğini taşımamalarıdır. Sayıları ne olursa olsun temel sınıflar sermayeci sınıf ve işçi sınıfıdır. Ne Türkiye'de, ne her hangi bir başka toplumda köylü sınıfının burjuvaziden ve işçi sınıfından ayrı ve bağımsız, kendine özgü bir sınıf ideolojisi ve sınıf mücadelesi yoktur, olmamıştır. Tarihte köylü isyanları, köylü hareketleri ve bunlara öncülük eden liderlerin çok kısa bir süre için politik iktidarı kısmen ele geçirmeleri görülmüştür, ama köylü devrimleri ve sürekli iktidarları görülmemiştir. Köylü sınıflar ya burjuvazinin öncülüğündeki devrimci hareketlere feodal beylere karşı katılır, ya da işçi sınıfı öncülüğündeki sosyalist devrimci hareketlere katılarak işçi sınıfının güçlü müttefiki, devrimci ordusu haline gelir.

Bir başka geçerli gözlem de şudur ki, aşırı ezilmişlik ve yoksulluk anî, kısmî patlamalara yol açar, ama sürekli, disiplinli, örgütlü bir hareket için elverişli bir ortam değildir pek. Bir ölçüde tatmin olunma, daha geniş ölçüde tatmin isteklerine yol açıyor, özlem ufkunu genişletiyor, umulan tatmin çizgisini yükseltiyorsa, açıkladığım nitelikte bir devrimci hareket için ortam var demektir. Türkiye'de son zamanların hızlanan ve şiddetlenen işçi hareketleri de işçi sınıfımızın tatmin edilmiş ve hareketsiz durumda olduğu yargısını yalanlıyor.

Geçen kışın büyük kongrelerinde bazı partili arkadaşlar, "Biz illerde ve ilçelerde ne zor şartlar altında çalışıyoruz, mücadele veriyoruz, siz burada teorik tartışmalarla vakit geçiriyorsunuz" yollu sitemlerde bulunmuştular. O zaman teorik sorunların günlük, somut sorunları ve hareketleri nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmıştık. O zamandan bu yana gelişen olaylar teoride, yani bilimsel sosyalizm metodu ve teorisi ile somut olayların somut tahlilinde ve bu tahlile göre tesbit edilen hareket çizgisinde yapılan yanlışların ve sapmaların partinin ve partililerin günlük somut çalışmalarını nasıl etkilediğini daha açıkça ortaya çıkarmaktadır. Fedakâr ve cesur

partililerin illerde ve ilçelerde verdikleri mücadelenin verimli olabilmesi için, yani bu çalışmalar sonucunda işçi-emekçi sınıfların politik iktidarının gerçekleştirilebilmesi için, çizilen rotanın ve çalışmaların doğru yönde olması gerekir. Yanlış bir rota üzerinde olan bir gemi, makinalarını ne kadar fayrap etse ve yol alır görünse de varmak istediği limana varamaz.

Emek, Sayı 10, Eylül 1969

Niçin Örgüt?

Bilindiği gibi, Partide ihtilâfın patlak verdiği ve yoğunlaştığı başlıca noktalardan biri örgüt sorunu oldu. Yedi sekiz yıllık ilk gelişme döneminden sonra parti örgütünü sağlam, disiplinli, bilinçli etkin bir politik mücadele aracı haline getirmek, kısacası, sağlam bir sosyalist örgüt niteliğine kavuşturmak mutlaka gerçekleştirilmesi zorunlu bir sorun olarak belirdi.

Sosyalist harekette örgütlenmenin ve örgütün vazgeçilmez olması hem bilimsel -teorik, hem politik- pratik esaslara dayanır.

Bilimsel sosyalizm, sadece, toplumsal yapıların ve gelişmenin teorisi, bilgi stoku değildir, aynı zamanda toplum yapılarının bilinçli ve rasyonel (ussal) değiştirme yöntemi, kılavuzudur. Bilimsel sosyalizme göre, kapitalist üretim ilişkilerinin belirli ölçü ve biçimlerde hâkim olduğu toplumlarda toplum yapısını değiştirecek, yeni bir düzene sokacak güç, işçi sınıfı öncülüğünde işçi-emekçi sınıflarıdır, işçi-emekçi sınıflar bu tarihsel-toplumsal görevi toplumsal gelişme sürecinin tabii süreci içinde kendiliğinden yerine getiremezler. Kendi sınıflarının, toplum yapısındaki yer ve görevlerinin ve tarihsel misyonlarının bilincine varmak ve toplum düzenini değiştirme yönünde bilinçli, planlı, sürekli ve cesur mücadele vermek, yani sosyalist deyimiyle, kendiliğinden varolan sınıf olmaktan çıkıp kendisi için varolan sınıf haline dönüşmek zorundadırlar, işçi-emekçi sınıfların bu niteliksel değişim aracı ise kendi sınıf partileri sosyalist partisidir, işçi-emekçi sınıfların pratik örgütü, vazgeçilmez şarttır.

Bu kısa izahtan çıkan açık ve kesin sonuç şudur ki, gerçekten sosyalist bir parti burjuva partileri gibi örgütlenemez ve onlar gibi çalışmaz. Burjuva partilerinin, temsil ettikleri ve çıkarlarını savundukları sınıfları eğitip, örgütleyip sınıfsal bilince kavuşturmaları ve bu sınıfları bilinçli ve örgütlü politik mücadeleye sokmaları gibi bir amaç ve görevleri yoktur. Mevcut düzeni değiştirmeye değil, muhafazaya ve bu düzen içinde politik iktidarı elde tutmaya yönelmişlerdir. Bunun için de başlıca kaygıları her ne yoldan olursa olsun oy toplamak, oyları artırmaktır. Sosyalist parti ise mevcut düzen içinde bir oy toplama aracı değildir; her şeyden önce işçi-emekçi sınıfları tarihsel-toplumsal görevlerini başaracak duruma getirmek ve bu görevi başarmaktır. Bu ise bu sınıfları örgütleyip bilinçlendirmek ve politik iktidar için etkin mücadeleye sokmakla olur. Bunun için sosyalist partide sağlam örgütlenme, bilinçli ve örgütlü politik mücadele esastır. Sosyalist parti sağlam örgütlenmeyi, örgütlenme ve politik eylemle ilişkin sosyalist eğitim ve bilinçlendirmeyi asla arka plana atamaz. Oy toplama ve artırma böyle bir örgütlenme, çalışma ve mücadelenin bir meyvesi olarak beliren dolaylı bir sonucu olur. Böyle bir sonuç olarak gerçekleşen oyların değeri, önemi ve ağırlığı olabilir ancak.

Emekçi kitlelerin politik mücadelesine işçi sınıfı öncülük eder... TİP'in tüzük ve programı bu öncülüğü kabul eder. İşçi sınıfının öncülüğü ve diğer emekçi sınıfların sosyalist harekete kazanılması ve politik mücadeleye sokulması sağlam örgütlenme

ile mümkündür. İşçi sınıfı politik örgütsüz veya zayıf ve yetersiz bir örgütle, öncülük görevini yerine getiremez, diğer emekçi sınıfları sosyalist harekete çekemez. Bu bakımdan da örgüt ve örgütlenme küçümsenemez bir önem taşır.

Bugünkü bozuk düzenin sosyalizm doğrultusunda değiştirilmesi ve nihayet sosyalist bir düzenin gerçekleştirilmesi politik iktidarı kazanma noktasından geçer, işçi-emekçi sınıfların iktidarı ise doğrudan doğruya değil, bu sınıfların kendi öz partisinin, sosyalist partinin iktidarı kazanmasıyla gerçekleşir. Böyle bir iktidarın sağlam, etkin, başarılı olması ise bu iktidarın aracı olan partinin, yani örgütün, sağlam etkin, başarılı olmasına bağlıdır. Oy avcılığı usulleriyle veya müsait bir konjonktürün, müsait toplumsal şartların sonucu oyları toplayıp iktidara gelmiş, ama örgütü zayıf, gevşek, işçi-emekçi sınıflarla kenetlenmemiş bir parti köklü toplumsal dönüşümleri gerçekleştiremez, bu dönüşümlerin gerçekleştirilebilmesi için işçi-emekçi sınıfların desteğini, inançlı ve şevkli çabasını sağlıyamaz. Kısa zamanda işçi emekçi sınıfların güvenini, aktif desteğini ve katkısını yitirir ve onunla birlikte iktidarı yitirir.

İşçilere, köylülere, emekçilere "Oyunu kendine ver, Meclise kendini seç, iktidara sen gel," deniyor. Bu sözleri dinleyen işçi, köylü ve emekçilerin her biri kendisinin Meclis'e seçilebileceği anlamını çıkarıyor ve "Ben nasıl milletvekili olurum? Ben ne bilirim, nasıl devleti yönetirim?" diyor. Haklıdır bu şüphe ve inançsızlığında işçiler, emekçiler. Söz konusu olan, işçilerin, köylülerin, emekçilerin oldukları gibi doğrudan doğruya yasama ve yürütme organlarında yer almaları değildir, çünkü on milyonlarca işçi ve emekçiden ancak bir kaç yüzü bu organlarda yer alabilecektir. Demek ki on milyonların bir kaç yüz kişiyle temsil edilmeleri, onların eliyle iktidarlarını gerçekleştirmeleri söz konusudur. On milyonların içinden her hangi işçi, köylü, emekçinin değil, en bilinçli, en yetenekli, en becerikli, en cesur ve mücadeleci olanların bu temsilciliği yüklenmeleri gereklidir. Nasıl ortaya çıkacak, nasıl bilinecektir bu bir kaç yüz kişi? Parti örgütü aracılığıyla elbette. Parti içi çalışmalarıyla, partili olarak işçi-emekçi kitleler içindeki çalışma ve mücadeleleriyle tanınacaklar, ön plana çıkacaklar ve yetenekli ve layık olduklarını fiilen isbat ettikleri için parti içi ve dışı seçimlerde aday listelerine gireceklerdir, işçi ve emekçilerin kendi güçlerine, yeteneklerine, iktidarı kazanabileceklerine ve devleti yönetebileceklerine inanabilmeleri için önce bu iktidarın ve yönetimin aracı olacak kendi partilerine inanmaları, onu benimsemeleri gerekir. Bu inanç ve güven ise lâfla, sadece propaganda ile kazanılamaz. Her şeyden önce iş görerek, eylemle kazanılır, işçi-emekçi halkımız haklı olarak lafa değil, işe bakar. Gerek işçi-emekçiler arasından yetenekli, bilinçli ve mücadeleci elemanların yetiştirilip tanıtılması, gerek işçi-emekçi sınıfların hak ve hürriyetlerinin sözle değil fiilen şimdiden savunulması ve böylece kitlelerin güveninin kazanılması, gerekse kitlelerin anayasa hak ve hürriyetlerine sahip çıkartılıp politik örgütlü mücadeleye sokulması, sosyalist iktidar için hazırlanması ancak sağlam ve etkin sosyalist örgütlenme ile başarılır.

Sağlam ve etkin sosyalist örgütlenmeyi küçüksemek ve ihmal etmek, sadece seçimlere girebilmek için şekli kuruluşlarla yetinmek sosyalizmden sapmanın, sapmanın da ötesinde, sosyalizme sırt çevirmenin kendi başına yeterli bir delilidir.

Partilinin Sesi, Sayı 1, Kasım 1969

Böylesine Sosyalizm

Mehmet Ali Aybar "Milliyet" gazetesinde tefrika edilen röportajda pek çok şey söyler görünüp de aslında hiç bir şey söylememenin çok parlak bir örneğini veriyor. Aybar'ın bu konuşmaları yalnız bir konuda su götürmez şekilde açık ve kesindir: O da sosyalist muhaliflerine karşı baştan beri yürüttüğü, Sükan'a taş çıkartan suçlamayı bir kademe daha ileri götürüp somutlaştırmasıdır. Bu konuyu daha sonra ele almak üzere, önce seçim sonuçlarının "tahlili" ve ' kendisinin "sosyalizm anlayışı" konularında söylediklerini bir gözden geçirelim.

Seçimlerde kötü sonuçlar alınışının nedenlerini Aybar şu noktalarda topluyor:

1) Öteki partilerin T.İ.P. nin sloganlarını, hatta programını kendilerine mal edip T.İ.P.inden oy kapmaları.
2) Emekçi halkın kendisinin iktidara gelebileceğine inanamaması, T.İ.P. nin bunu "anlatamamış" olması.
3) Sosyalist muhalefetin seçimleri baltalaması.

Bir an için -farzımuhal olarak- Aybar'ın ileri sürdüğü bu nedenlerin geçerli olduğunu kabul etsek dahi, bu sözde nedenler aslında hiç bir şeyi izah etmiyor. T.I.P. sloganlarını, programını yıllar boyu tutarlı ve ısrarlı bir şekilde anlatıyor, yayıyor, gene de oy kaybediyor da, bunları tutarsız, bölük börçük, "kötü bir kopya" olarak son kertede kendilerine aktaran partiler nasıl oyları kapabiliyorlar? Meselenin düğüm noktası burada, izahı gereken durum budur.

İkinci "neden" için de aynı şey. Neden emekçi halk kendi iktidarına inandırılamıyor? "Anlatamadık" demek bir şey demek değildir. Niçin anlatılamamıştır? Kaldı ki, 1965, 1968 seçim sonuçlarıyla 1969 sonuçları arasındaki farkı bu "anlatamamış" olmak keyfiyeti hiç izah etmez. Oyların, oran ve mutlak rakam olarak düşmesi resmi rakamların gösterdiğinden de fazladır, çünkü 1965'de parti 54 ilde seçime girmişti, 1969'da ise 67 ilde, Bir yıl önce, 1968'de Senato seçimlerine fiilen illerde oy oranı % 5'in üstüne çıkmıştı. Bir yılda bu büyük düşüş neden? Bir yıl önce "anlatmıştık" da bir yıl sonra mı anlatamadık? Aradaki fark istikrarsız oylardır demek te inandırıcı bir izah değildir. İstikrarsız da olsa niçin T.İ.P. bunları muhafaza edemedi de öbür partilere kaptırdı?

Oyların düşmesinin üçüncü nedeni olarak ileri sürdüğü sosyalist muhalefetin seçimleri baltalaması konusunda Aybar'ın parti örgütlerine yolladığı genelgede söyledikleriyle "Milliyet" gazetesine söyledikleri oldukça farklıdır. Genelgede muhaliflerin köy köy gezip T.İ.P.ne oy verilmemesini propaganda ettiklerinden şikâyetçi; bunun gülünçlüğünü sonradan kendisi de anlamış olmalı ki röportajda teşkilatta bir takım tereddütler yaratılarak dolaylı yoldan sonuçların etkilendiğinden söz etmektedir.

Burada önce şunu belirtelim ki, sosyalist muhalefet konutunda Aybar, parti içindeki sosyalist muhalefeti, parti dışındaki Demokratik Devrimcileri ve "Devrim"

gazetesinin sözcülüğünü ettiği akımı hiç fark gözetmeksizin aynı torbaya koyarak toptan ve genel bir suçlamaya geçiyor. Oysa bu üç akım birbirinden farklıdır, hele parti içi sosyalist muhalefetle parti dışı öbür iki hareket bıçak kesimi birbirinden ayrıdır.

Parti içindeki sosyalistler seçimleri baltalamak şöyle dursun, gerek "EMEK"deki yazılarla, gerekse seçim dönemindeki gezilerle, başsız ve kendi haline bırakılmış parti teşkilâtını desteklemek, partinin sahipsiz olmadığını göstermek, umut vermek için elden gelen gayreti göstermişlerdir. Mahalli örgütler de partiye sahip çıkarak -merkezden hiç bir destek görmeksizin- imkânları zorlama çizgisinde çalışmışlardır. Ama bir disiplin anlayışıyla kendilerini belirli işleri yapmaya zorlasalar da eski inançlı ve şevkli çalışmanın etkenliği elbette gerçekleşemiyordu. Mahalli örgütler ne kadar gayret gösterirse göstersin merkezin hareketsizliği, manevi otoritesini ve itibarını yitirmiş olması, parti birliği ve bütünlüğünün parçalanmış bulunması, kendi başına olumsuz bir faktördü. Kontenjanlardan liste başlarına, kontenjan konulmasının gerekçelerine dayanmıyan, sırf parti içi bir partizanlık davranışıyla açıkça Aybarcı diye mahalli örgütlerin benimsiyemiyeceği adayların getirilişi de seçim çalışmalarını engelledi. Aybar, sosyalist muhalefeti "ideolojik ihtilaf maskesi altında yürütülen baltalama hareketleri" olarak niteliyor ve "teşkilâtta bir takım tereddütler yaratılmak suretiyle teşkilâtın çalışmalarını engellemesi itibarıyla seçim sonuçları üzerinde dolaylı menfi etkisi olmuştur", diyor. Ne maskesi, ne tereddüdü? İstanbul, Ankara, İzmir gibi nitelik ve nicelik bakımından partinin ağırlığını teşkil eden illerle diğer bir çok önemli illerin yöneticileri baştan beri açıkça ve kesinlikle Aybar ve politikasına karşı cephe aldılar. Merkezle mahalli örgütlerin ilişkisi, bağlantısı koptu. Büyük illerin başlarına müteşebbis heyetler getirildi. Bu şekilde seçimlere gidilemiyeceğini, sonuç alınamıyacağını aylarca önce Genel Yönetim Kurulu toplantılarındaki konuşmalarımızda, EMEK'deki yazılarımızda belirttik. Ama parti örgütünün ve kadrolarının önemini küçümseme, T.İ.P'i bir lider partisine dönüştürme, parti örgütünü bir kenara bırakarak resen doğrudan doğruya kitlelere seslenme yoluna sapan Aybar bu uyarmalara kulaklarını tıkadı. Kaygusu, tecrübeli kadroları iş başında tutmak ya da işbaşına getirmek değildi, kullandığı ölçü, kendisini tutan-tutmayan ayrımı idi. Böylece parti örgütü çalışmaları bizzat Aybar tarafından baltalanmış oldu.

Aybar kendisinin bilimsel sosyalizmden sapmış, parti örgütünü felce uğratmış olmasının seçim sonuçları üzerindeki etkisini küçümsüyor. Parti içi ihtilâf sadece büyük şehirlerdeki aydınlar arasında yansımıştır, kitlelere, köylere hiç intikal etmemiştir, diyor. Ve kargaları bile güldürecek lâflar ediyor: "Bu gibi iddiaların bir de şöyle bir çocukça yanı oluyor. Sanki seçmen kitleleri dogmatik sosyalizmi benimsemiş de, dogmatik olmıyan partimizi oy vermiyerek cezalandırmış." Çocukça olan Aybar'ın bu sözleridir. "Dogmacılık" iddiası bir yana anlaşılıyor ki Aybar bilimsel sosyalizmi dogmacılık sayıyor ancak Aybar zihniyetinde olanlar sosyalizmden sapmanın kitleleri etkilemesi için kitlelerin bilimsel sosyalizmi bilmesi gerektiğine inanabilirler. Bilimsel sosyalizmden sapma, parti örgütünü ve çalışmalarını etkiler, örgütün durumu da kitlelerde yansır. Aybar'ın bu sözleri partinin, yani işçi-emekçi sınıflar örgütünün önemini kavrayamamış olmasının kesin ve açık belirtisidir. Bu

da Aybar'ın örgüt konusundaki genel tutumuna, politikasına uygundur. Kaldı ki, işçi-emekçi kitleler bilimsel sosyalizmi genel çizgileriyle olsun öğrenmemişse, partideki ihtilâfın farkında bile değillerse, bu partinin görevini yerine getirmediğinin, işçi-emekçi sınıfların gerçekten partisi olamadığını gösterir. İşçi-emekçi kitleler kendi partilerinde olup bitenlerin farkında değillermiş! Bu, öğünülecek değil, üzerinde düşünülecek bir meseledir.

Oysa ihtilâf kitlere hiç intikal etmemiş de değildir. Partide olup bitenlerin doğrudan doğruya kitlelere yansımasının yanı sıra, asıl önemli yansıma parti örgütünün alt kademelerine, parti dışındaki partiyi destekliyen sempatizan çevreye, mahalle ve köylerdeki daha uyanık, daha bilinçli, kendi ortamlarında etkili kimselere yansımasıdır. Kitleler burada ayrıntılarına giremiyeceğimiz çeşitli nedenlerle ihtilâfın gerçek mahiyetini kavrıyamamış olsalar bile, kafalarındaki İşçi Partisi imajı bozuldu, "bu da öteki partiler gibiymiş, bunlar da birbirlerine düştü," dediler. Buna karşı, "eh ihtilâfı siz çıkardınız, çıkarmasaydınız," denemez. "Kol kırılır yen içinde" taktiği sosyalistlerin asla benimsiyemiyecekleri oportünist bir taktiktir. Mesele kolun kırılmamasıdır; kırılmışsa yen içinde saklanamaz, kangren olur. Açığa çıkarıp kırığı tedavi etmek gerekir. İhtilâf yetkili ve ilgili organa, Merkez Yürütme Kuruluna, ilk getirildiği gün daha Aybar meseleyi "adam yeme", "partiye saatli bomba koyma", "kişisel ihtiras" olarak yorumlayıp, parti örgütlerine ve kamuoyuna ısrarla böyle göstermekte direnmeseydi, muhaliflerini Sükanvari suçlamalarla aklı sıra köşeye sıkıştırıp tasfiye etmeğe niyetlenmeseydi, fikir ve politik çizgi seviyesinde eleştiri ve tartışmalar ne kadar sert olursa olsun, kamuoyu meseleyi yukarıda belirttiğimiz şekilde yorumlamaz, parti hakkındaki görüşü ve inancı sarsılmazdı. İhtilafın partiyi baştan aşağı bölen olumsuz yorumlara yol açan hale gelmesinde sorumluluk Aybar'dadır.

Dolaylı yansıma ise çok önemlidir. Bir sosyalist partinin işçi-emekçi kitleleri nasıl etkilediğini, etkileme mekanizmasının nasıl işlediğini Aybar asla anlamamış görünüyor. Oylar sadece radyo konuşmaları, merkezden verilen demeçler, bültenler, Aybar'ın bir kaç gün gezmesiyle sağlanmıyor. Oyları sağlıyacak önce parti örgütleri ve parti dışındaki destekleyici çevredir. Partinin başı ile gövdesi kopuk hale geldi mi, örgütler üst kademenin politik çizgisini reddeder oldu mu, parti kitleler üzerindeki etkenliğini yitirir. "Üst kademelerin kararları, kabul ettiği politik çizgi, alt kademeleri bağlar" şekli gerekçesiyle mesele çözülemez. Alt örgütlerin ve faal partililerin çoğunluğu bu kararları ve politik çizgiyi içten benimsemez, doğru bulmazsa, şekli disiplin zorlamaları ile işler yürütülemez, en azından bir pasif direnme fiili durumu meydana gelir ve halen de gelmiştir.

Aybar, ihtilâf sadece büyük şehirlerdeki aydınlar arasında yansımıştır, diyor. Oysa bütün Anadoluya yayılmış, okumuşluk anlamında aydın olsun olmasın, partisiz ama partiyi tutan sosyalist bir kesim vardır. Mahalli örgütlerin kuruluşunda, çalışmalarında, seçmenleri etkilemekte, seçim sandıklarını denetlemekte, bu kesim etkin rol oynamıştır. Bunlar partiye karşı, hiç değilse pasif, bir duruma geçtiler mi, çok önemli bir yardımcı unsuru yitirmiş olursunuz ve bugün parti bunu yitirmiştir, "Oy vermeyin" propagandasını yapmalarına hacet yoktu. Partiyi tanıtmak, kabul ettirmek, oy verdirmek için çaba göstermemeleri sadece, olumsuz sonuçların mey-

dana gelmesi için yeterlidir.

Aybar'ın öbür konulardaki bütün sözleri de partinin işçi-emekçi sınıfların politik örgütü olarak görevini, anlamını, önemini kavramadığını gösteriyor. Emekçilere kendilerinin iktidara gelmelerinin gereğini anlatamadık; birikim olmadı; yarın konjoktür değişir, bakarsın oylar bir milyona, iki milyona çıkar, diyor. Bu sözler pasif, mekanik bir determinizm görüşünün ifadeleridir. Bu birikimi, oy sıçramalarını objektif şartların gelişmesi kendiliğinden mi sağlıyacaktır? Partinin görevi, rolü nedir bunda? Aybar sadece köy köy gezip "anlatmak"dan söz ediyor. Bunu başarmak için de maddi imkânlar kıtmış, partinin bir organı yokmuş. Pekiy, örgüt ve örgütlenme sorunları? Tek kelime etmiyor bu konuda. Kaldı ki, bu imkânsızlıklar daha önceki seçimlerde daha fazlasıyla vardı.

Maddî imkânlar ne kadar bol olsa da kırk ilâ altmış bin köy tek tek gezilemez ve sadece anlatmakla da bir sonuç alınamaz. Parti, Genel Merkez demek değildir, hele Genel Başkan hiç değil. Partinin kitlelere gitme yolu da sadece geziler ve yayın organı değildir. Parti, merkezden illere, ilçelere, mahalle ve köylere uzanan, nüfuz eden örgüt demektir. Bu çapta sağlam, faal, mücadeleci bir sosyalist örgütün olursa ve bu örgüt "anlatmakla" yetinmeyip işçi-emekçi kitleleri hak ve özgürlüklerine sahip çıkarmakta iş görür, onların mücadelesine öncülük ederse, kitlelere, partiyi ve sosyalizmi anlatma imkânları kolayca bulunur.

Aybar, Anayasanın 28. maddesine ilişkin olarak diyor ki: "Ben her gezdiğim köyde, köylüleri bu haklarına sahip çıkmaya teşvik ettim. Toprak mı istiyorsunuz? Mahsulünüzü değer pahasına satamıyor musunuz? Pekiy, birleşin on köy, yirmi köy, otuz köy, kırk köy. Belli bir günde yürüyün şehirlere dedim ve yollarını gösterdim." Bir sosyalist başkanın ağzından işitilmesi biraz garip sözler doğrusu. Bir sosyalist partinin esas görevi halka şöyle şöyle yap diye öğüt vermek midir? Yoksa halkın önüne düşüp mitingi, yürüyüşü yapmasına fiilen yardımcı mı olmaktır? Bir sosyalist parti emekçi halkın bu mücadele araçlarını kullanmasında öncü, örgütleyici olmıyacaksa, varlığının "sebebi hikmeti" nedir? İşçi-emekçi sınıfların politik örgütü olarak görevi, işi nedir?

Hem şu halka verdiğimiz talkınları önce kendimiz tutsak da partiye yapılan saldırılara karşı Anayasanın 28. maddesinin tanıdığı hakları parti olarak biz kullansak nasıl olur?

Emekçi halkın kendisinin iktidara gelmesine inanamaması konusunda da Aybar'ın söyledikleri en azından hayret uyandırıcı şeyler. "Bak, listelerde 343 emekçi aday var. Ver oyları, geç kendin, suyun başına!" diyeceksin, halk da şıpıdak oyları verecek, iktidara geleceksin. Ne kolay şey! Bu da kestirme yoldan gitmek arzusunun bir başka şeklidir aslında. Önce parti şamar oğlanı gibi boyuna saldırıya uğrayıp saldırılara üç gün sonra merkezden demeç vermekte yetinmekten çıksın, 28. maddenin tanıdığı hakları, meşru müdafaa hakkını kullansın, işçi-emekçi kitlelerin önüne düşsün, onların kendiliklerinden verdikleri mücadeleleri sosyalist mücadeleye dönüştürmeye, onları eylem içinde sosyalist bilince kavuşturmaya çalışsın. Bak o zaman en uzak dağ köyleri bile partiyi nasıl öğrenir, tanır ve iş başaracağına inanır. Sonra halk adını sanını duymadığı 343 kişiye neden oy versin? Vermez elbette. İşçi-emekçi sınıfların iktidara gelmesi, fabrikadan, tarladan, tezgâh başından herhan-

gi bir işçinin, emekçinin doğrudan doğruya Meclise girmesi değildir, işçi-emekçi sınıfların iktidarı bu sınıfların sosyalist partisinin aracılığı ile gerçekleşecektir. O milyonlarla işçi-emekçi arasından ancak bir kaç yüz kişi Yasama ve Yürütme Organlarında yer alacaktır.

Demek ki, on milyonların arasından bir kaç yüzün seçilmesi sorunu, on milyonların bir kaç yüzle temsili sorunu vardır. Nasıl olacak bu? Parti aracılığı ile. On milyonların arasından en uyanık, en cesur, en becerikli olanlar parti içinde ve partili olarak kitleler içindeki çalışmalarıyla birer sosyalist militan olarak yetişecekler, tanınacaklar, işçi-emekçi sınıfların etkin temsilcileri olabilmek yeteneklerini ispat edeceklerdir. Bunlar meçhul kimseler olarak değil, seçmen çevrelerince sosyalist militan bilinen kimseler olarak listelerde yer alacaklardır. İşçi-emekçi sınıfları örgütleyip bilinçlendirmek, politik mücadeleye sokmak ve sosyalist militanlar yetiştirmek görevlerini yerine getirmeyen bir parti, ne kendini, ne de adaylarım kitlelere tanıtamaz, kabul ettiremez. Bunun için örgüt ve örgütlenme ve eylem içinde sosyalist eğitim birinci planda gelir, diyoruz.

Bunları söylemek Aybar'ın kavlince "tepeden inmecilik", "bir aydın kadronun sosyalizmi kurmak isteğidir." Kendisiyse sosyalizmin aşağıdan yukarı halkla beraber kurulmasından yanadır. Ama bunu somut olarak nasıl gerçekleştirecektir? Asıl cevaplanması gereken bu konuda tek kelime söylemiyor. Örgütlenmemiş, bilinçlenmemiş, yığın halinde bırakılmış işçi-emekçi kitleler ne sosyalizmi kurabilir, ne yönetime fiilen katılabilir. Millî Demokratik Devrimcilerin, Cuntacıların, Anarşistlerin tutumu ne kadar işçi-emekçi sınıflar partisine karşı (anti-parti) ise, Aybar da başka biçimde ama aynı derecede partiye karşıdır. Parti eşit kendisi. Lider olarak kendisi ve işçi-emekçi sınıfların "sağduyusu", "tarihsel sezgisi" ve seçimden seçime onların karşısına çıkıp "evvela selâm eder, saygılarımı sunarım. Bir yol da bizi dene!" diyerek oy istenmesi Türkiye'de sosyalizmi gerçekleştirmek için yeter. Gerçekten dünyada, teoride ve pratikte, misli görülmemiş bir "sosyalizm anlayışı"dır bu! "Dünyada ilk defa" sosyalizm böyle kurulacakmış. Bu, "ilk defa"lık hiç bir zaman gerçekleşmiyecektir, çünkü böyle sosyalizm olmaz. Aşağıdan yukarı, demokratik sosyalizm iddiasında olan Aybar tepeden inmeciliğin en uç örneğidir, çünkü onun tepeden inmeciliği bir kadronun bile değil, tek kişinin, kendisinin tepeden inmeciliğidir.

Son olarak üzerinde durmak istediğim nokta, Aybar'ın, ihtilafın ilk çıktığı günden beri başlattığı, üçüncü olağan kongrede okuduğu mahut yazı ile kamuoyuna duyurduğu suçlamayı daha somutlaştırıp keskinleştirerek sürdürmesidir. Kendi "sosyalizm anlayışı"nı belirlerken hep sosyalist hareketin bağımsızlığının altını çiziyor, yabancı herhangi bir merkezden direktif alınmaması için mücadele ettiğini belirtiyor. Yani böylece muhaliflerinin dışa bağlı olduklarını ima ediyor. Bununla da yetinmiyor, sonunda baklayı ağzından tam çıkarıyor:

"Türk sosyalizmine herhangi bir yabancı merkezden, tavsiye mahiyetinde de olsa, direktifler verilmesi ihtimalleri karşısında uyanık olmak zorunluluğuna inanıyorum", diyor. Böylece Aybar düpedüz suç tasni ediyor. Hemen arkasından eklediği "sosyalist dünya tarihi kuşkularımızın yanlış olmadığını göstermektedir" kaçamak cümlesi kendisini suç tasni etmiş olmaktan kurtarmaz. Böyle bir suç tasni için kulla-

nılacak sıfat çok ağır olacağından yazmak istemiyorum. Sadece, polis bile, Mecliste Sükan bile bu kadarına cüret edemedi, demekle yetineceğim.

Seçimlerden önce, "Milllyet"te çıkan röportajda Aybar, seçimlerde İşçi Partisi oylarının en azından iki misline çıkacağını kesinlikle söylüyor, başka partilerin T.İ.P.ten oy alabilmelerini varit görmüyordu. Seçimlerden sonra ise başka partilerin oy çekmesini T.İ.P. oylarının düşüşünün başlıca sebebi olarak ileri sürüyor ve "masa başında hesap ettiğimiz gibi olmuyor" diyor. Başka hiç bir sebep olmasa, memleketin ve kitlelerin durumundan, partisinin durumundan bu kadar habersiz, tahminleri bu kadar yanlış çıkan bir parti başkanının görevden çekilmesi için bu kendi başına yeter bir gerekçe. Seçimlerden önce, Bay Abdi İpekçi'nin sosyalist muhalefetle ilişkin olarak "toplıyacağınız oy sayısı sonucu tayinde önemli bir faktör olacaktır," yargısına Aybar iştirak ediyor ve "öyle sanırım. Yani Türkiye İşçi Partisinin bu seçimlerde alacağı sonuç önemli bir faktör olacaktır. Birçok meselenin cevabını getirecektir" diyor. Seçimlerin sonucu alınmıştır ve getirdiği cevap, "Aybar'a ve onun politikasına HAYIR!" dır.

Emek, Sayı 15, Kasım 1969

Sosyalist Parti Yönetimi

TİP'in son bir yıldır içine girdiği durum, sosyalist parti yönetimi ve parti içi demokrasi ve disiplin sorunlarını ön plana çıkardı. Bir yandan parti üst yönetimi şekli bir yönetim ve disiplin anlayışında ısrar ede gelmiştir. Sekiz yılda Parti nereye gelmiştir, örgütün ihtiyaçları, eğilimi, istekleri nelerdir? Bunlar hiç dikkate alınmaksızın, realist bir politika izlemeye hiç yanaşmaksızın, "Biz çoğunluğu kazandık (yani sandıktan çıktık), bizim kararlarımız azınlığı ve alt kademeleri bağlar, istediğimizi yaparız," zihniyetiyle hareket edilmiş ve bunun sonucu üst yönetim parti örgütü ile ters düşmüştür. Öte yandan, Partinin bugünkü bölünmüş, karışmış durumunun yarattığı, sorumsuzca aklına geleni söylemek ve yapmak imkânları, parti içi demokrasi, tartışma ve eleştirme özgürlüğünün normal gerekleri gibi kabul edilmek istenmektedir. Her iki tutum da yanlıştır.

Nasıl bir toplumun politik iktidarı, hukuk düzeni toplumun objektif şartlarına, gelişme doğrultusuna ters düştüğü zaman fiilen işlemez hale gelir, çalkantılar, direnmeler başlarsa, bir örgütte de üst yönetim örgütlü hareketin gelişme doğrultusuna, temel eğilimine, isteklerine ters düştüğü zaman otoritesini yitirir, partiyi yürütemez ve tüzüğün (partinin iç kanununun), yönetim, yürütme ve disipline ilişkin hükümleri fiilen işlenmez hale gelir. Üst yönetim, hukuken parti içi iktidara sahip olsa dahi, fiilen iktidara sahip olmaktan çıkar.

Çoğunluğun aldığı kararlar azınlığı, üst kademelerin kararları alt kademeleri ve üyeleri bağlar kuralı elbette doğru, geçerli bir kuraldır. Başka türlü örgütlü çalışma mümkün olmaz, giderek ortada örgüt diye bir şey kalmaz. Ama bu kural kendi başına kararların gerçekten bağlayıcı olmasını, fiilen uygulanmasını sağlamaz. Bu kural şekle ait bir kuraldır. Şekle ait hükümlerin uygulamada işleyebilmesi için alınan kararların muhtevasının, özünün, belirli şartları yerine getirmiş olması gerekir. Bir çoğunluk veya organ sadece bu kurala ve bu kuralın uygulanması için disiplin cezası müyyidelerine dayanarak keyfî kararlar, yanlış ve isabetsiz kararlar alamaz; alırsa başını objektif gerçeğin sert duvarına çarpar, kural işlemez olur, Parti yapısında en azından pasif bir direniş, kararların uygulanmaması, ihmal edilmesi hali belirir. Yanlış kararlar sosyalizmden sapma niteliği gösterirse, sürekli ve ısrarlı olursa örgütte fiilî direniş, üst yönetime baş kaldırma durumu oluşur. Kararların şeklen değil, gerçekten bağlayıcı olabilmesi için doğru, isabetli, örgütün çoğunluğunca, hiç değilse faal ve etkin kısmınca içten kabul edilebilir, benimsenebilir kararlar olması gerekir. Bu temel, vazgeçilmez şarttır.

Üst kademe kararlarının doğru, isabetli, örgütçe kabul edilebilir ve uygulanır olabilmesi için kararların alınmasında belirli şartların yerine getirilmesi şarttır. Birincisi, program ve tüzüğün usulüne uygun uygulanmasından öteye geçen, yeni yorumlar, görüşler getiren kararların aceleye getirilmemesidir; hele genel başkanın tek başına resen karar verip görüşünü kamuya açık bir konuşmasında ilk defa açık-

laması gibi hallerde asla cevaz yoktur. Kararlar üst kademe organda, ve gerektiğinde, ilgili bürolarda incelendikten sonra, enine boyuna tartışılarak alınmalıdır. Hatta çok önemli yeni atılımların yapılması, yeni bir aşamanın alınması söz konusu olduğu durumlarda parti alt kademeleriyle temas ve danışma, sorunun önce parti örgütleri çapında serbestçe tartışılması yöntemi de uygulanabilir. Ama hemen belirteyim ki bu yöntemi iyi işler şekilde uygulayabilme alt kademe örgütlerin ve genellikle partililerin olgunluk, bilinç ve bilgi düzeyine bağlıdır. Aksi halde tartışmalar olumlu sonuçlar vermiyen, parti birliğini dayanışmasını bozan, kısır çekişmelere, sonu gelmez lafazanlığa dönüşür. Bir an bile unutulmaması gereken gerçek, Partinin, işçi ve emekçi sınıfların politik mücadele aracı olduğudur. Tartışma ve eleştiriler, bir disiplin çerçevesi içinde yapılmak ve Partinin bu görevini daha etkin bir biçimde yapabilmesini sağlamak amacına dönük olmak zorundadır.

Bunun yanı sıra merkez ve il büroları Parti politikasının bilimsel veriler ışığında gerçekçi bir şekilde belirlenmesine yarıyacak inceleme ve araştırmalar yapmalıdır. Merkez Bilim ve Araştırma Bürosunun 1967-68 kışı çalışmaları Partinin artık bu çeşit inceleme ve araştırmaları yapabilecek yetenekli elemanlara sahip bulunduğunu göstermiştir. Parti içi eğitim sorununu ciddiyetle ele alacak ve çözümü üzerinde çalışacak kadrolar da bir ölçüde vardır. Yalnız Parti içi eğitim birden bütün Parti örgütü çapında yapılabilecek bir çalışma değildir, örgütlenme ve politik eylemle birlikte ve bir süreç içinde oluşacak bir çalışmadır.

Yüksek kademe organının doğru ve kabul edilebilir kararlar alabilmesinin ikinci şartı, merkez ile iller, illerle ilçeler arasında sürekli sıkı ilişkilerin kurulması, karşılıklı alış ve verişin sağlanmasıdır. Alt örgüt kademelerinde, partililer saflarında ne olup bittiği, ne gibi eğilimler, soru ve sorunlar belirdiği konusunda üst kademe yönetimin sürekli ve doğru bilgisi olmalıdır, kısacası, üst yönetim parti örgütünün nabız atışlarını dikkatle yoklar durumda olmalıdır. Üst ve alt kademeler ilişkileri konusunda dikkat edilecek nokta, üst organın hareket serbestisinin fazla sınırlanıp eli kolu bağlı hale getirilmemesidir. Gereksiz tartışmalar, sürekli müdahaleler organları iş göremez hale getirir. Organlara belli sürelerce belli yetkiler çerçevesi içinde karar ve hareket serbestliği tanımak, ama tabii sorumluluğu da, birlikte yüklenmek ve süre sonunda kademe kongrelerinde ve Büyük Kongre'de sıkı hesap sormak gerekir. Sosyalist bir partinin merkeziyetçi olduğu asla unutulmamalıdır. Bu merkeziyetçilik, sorumsuz ve keyfî kararlar alma ve hareket etme serbestliğini değil, son derece sorumlu bir karar ve hareket serbestliğini içerir.

Organların aldıkları kararların fiilen bağlayıcı, alt kademelerce ve partililerce içten kabul edilebilir kararlar olabilmesinin diğer bir şartı da organların güven ve saygı telkin eder nitelikte olmasıdır. Güven ve saygı verir olabilmenin ilk şartı da organların mutlak surette dürüst seçimlerle meydana gelmesidir. Aceleden derme çatma örgütler kurup, kendi grubuna oy verecek Büyük Kongre delege sayısı şişirmek, çeşitli vaitler, pazarlıklar, baskılar yolu ile oyları kontrol etmek ve bilinen, bilinmiyen seçim hiylelerine baş vurmak bir sosyalist partide asla yer almaması gereken usullerdir. Bu şekilde seçilerek iş başına gelen bir yönetici kadro daha başlangıçta güven ve saygı telkin etmek şansını yitirir. Seçimleri kazandığı için şeklen parti içi iktidara sahip olur, ama manevi otoriteye sahip olmaz, otoriteye sahip olmayınca

da iktidara fiilen sahip olmaktan çıkar. Parti örgütünün sürtüşmesiz, uyumlu ve disiplinli çalışması için organların güven ve saygı verir olması, yani otoriteye sahip bulunması, vazgeçilmez şarttır. Bir yönetici organ sözünü geçirebilmek için boyuna tüzük hükümlerini, disiplin kurallarını öne sürmek durumunda kaldı mı, örgütle, parti saflarıyla ters düşmüş demektir ve işler yürümez olur. Ancak dürüst seçimlerle meydana gelen ve yukarıdan beri açıklamıya çalıştığım şekilde kararlar verip iş gören bir organ güven verici ve saygın olur.

Partinin bugünkü iç durumunu, parti-içi demokrasinin, fikir ve söz özgürlüğünün, eleştiri hakkının kullanılmasıyla özleştirmek, bunu normal, hatta olması gereken bir durummuş gibi görmek ve göstermek temelden yanlıştır. Parti bir bilim akademisi, bir okul, bir fikir kulübü değildir. Sosyalist parti, işçi emekçi sınıfların bilinçsiz veya değişik ölçülerde bilinçli mücadelesini, bilinçli ve örgütlü sosyalist mücadeleye dönüştürmek, onu geliştirmek ve giderek işçi ve emekçi sınıfların iktidarını gerçekleştirmek aracıdır. Bilimsel inceleme ve araştırmalar, eğitim, tartışma ve eleştiri, hepsi partinin bu görevini daha iyi görebilmesi içindir, her şey son tahlilde politik eylem içindir. Çok zor ve hasım şartlar içinde mücadele vermek ve bu mücadeleyi verirken kendisini de tam bilinçli ve etkin bir sosyalist örgüt olma yönünde oluşturmak durumunda bulunan Parti, bunu ancak sıkı bir disiplinle başarabilir; ama sadece şekli değil içten kabul olunmuş bilinçli bu disiplinle. Yönetim kademeleri yukarıda belirttiğimiz şekilde meydana gelip çalışır, geçerli ve doğru kararlar alır, güven ve saygı telkin eder oldu mu, böyle gerçek bir disiplin oluşur ve şekli disiplin kuralları da gerektiğinde işler duruma gelir. Kanunların hiç ihlâl edilmediği, hiç bir suçun işlenmediği toplumlar olmadığı gibi, disiplinin hiç ihlâl edilmediği parti de olmaz. Bütün partililerin son bireyine kadar tam bilinçli, içten kabul edilmiş bir disiplinle hareket etmesi beklenemez. Bu gibi hallerde disiplin kuralları uygulanarak işler yapılır, haysiyet divanları görevini yapar. Bazı çevrelerce sık sık tekrarlanan "Haysiyet divanları işletildi" suçlaması bir demagojiden başka bir şey değildir.

Haysiyet divanları mostralık olsun diye seçilmez, gerektiğinde kovuşturma yapmak, çeşitli ceza kararlarıyla disiplinsizlikleri önlemek için kurulurlar. Haysiyet divanlarının görev yapmış, bir takım üyeleri tasfiye etmiş olmaları, kendi başına, bir suçlama gerekçesi olamaz. Mesele, haysiyet divanları haklı mı işledi, haksız mı? Bütün gruplaşmalar ve disipline aykırı davranışlar gerçek bir fikir ve görüş ayrılığına dayanmaz, altında başka nedenler yatar. Önemli ve gerçek bir fikir ayrılığı belirdiği ve muhalefetin görüşmeleri örgütçe benimsendiği zaman durumun ne olacağını bugünkü Emek grubu hareketi göstermiştir: yönetim ve disipline ilişkin şekli kurallar işlemez hale gelir, fiili bir durum oluşur, çünkü esasa ilişkin sorunlar, usule ait sorunlardan önce gelir ve daha ağır basar. Ama bu duruma da parti içi demokrasi gereği, normal bir durumdur denemez. Parti mutlaka doğru sosyalist çizgiye oturtulmalı ve bu çizgi etrafında Parti birliği ve bütünlüğü sağlanmalıdır.

Parti sosyalist raya oturtulur, yönetim organları belirttiğimiz şekilde kurulur ve çalışırsa hem parti içi demokrasiyi, hem disiplini gerçekleştirmek mümkün olur. Bununla beraber, bu sonucun elde edilebilmesi için bir şartın daha yerine getirilmesi gerekir: o da bir organın, kurulun, ekibin üyesi olmayan ve toplu çalışma içinde

görev yapmıyan hiç bir üye bırakmamaktır. Sadece üye kaydolunmak ve aidat ödemekle (o da ödenmiyor ya) sosyalist parti üyesi olunmaz. Bütün üyeleri fonksiyonel birimler içinde, bir iş bölümü ve birliği içinde göreve koştunuz mu, hem disiplin, hem tartışma, eleştiri olanağı sağlanır. En sağlam disiplin iş disiplinidir ve iş üzerinde tartışma ve eleştiri ciddi olumlu nitelik kazanır, verimli olur, boş gevezelikleri, lafebeliklerini önler. Verilen parti görevini yapmak tüzük hükmü olduğuna göre, genellikle partinin semtine uğramıyan, yalnız tartışma zamanlarında büyük lâflar etmek için ve seçim zamanlarında tuttuğu tarafa oy vermek için Partiye gelen, ölü ağırlık teşkil eden bir kısım sözde üyelerin engellemelerinden de Parti böylece kurtulmuş olur.

Emek, Sayı 16, Aralık 1969

Türkiye İşçi Partisi'nin Karşılaştığı Tehlikeler

T.İ.P. üst yönetiminin bir yılı aşkın bir zamandır sosyalist rotadan sapmış olması ve bunun tabanda, yani üye saflarında ve alt örgütlerde yaratığı tepkiler ve bu çelişme ve çatışma sonucu Partinin bir bütün olarak uyumlu ve disiplinli çalışma gücünün zayıflaması, işçi ve emekçi sınıflarımızın biricik sosyalist örgütü T.İ.P. için yeni tehlikeler yaratmıştır. Egemen sınıfların bu durumdan faydalanarak çeşitli usuller ve araçlarla Partiyi büsbütün parçalamak, felce uğratmak çabalarını bir tarafa bırakıyorum. Bunlar bilinen konulardır. Bu yazıda söz etmek istediğim, asıl Parti dışı sosyalist veya ilerici çevrelerde beliren ve aynen veya değişik biçimlerde Parti içinde de az çok yansıyan, işçi ve emekçi sınıflarımızın sosyalist partisi için tehlike teşkil eden eğilimler, görüşler, iddialardır. Çeşitli görüşlerin curcunasının toz dumanı içinde, Partiye sahip çıkan, onu doğru sosyalist rotada geliştirmek istiyen TİP'liler bu tehlikeleri açık seçik görmek ve bu tehlikeleri altetmek için bütün mücadele azimlerini ve güçlerini ortaya koymak ve dövüşmek zorundadırlar.

Bir hayli çeşitlenme gösteren bu tehlikeli görüşler aşağıdaki noktalarda özetlenebilir:

Birincisi, T.İ.P.nin, işçi sınıfının sosyalist partisinin, gereğinin red ve inkârıdır. Bu asla açıkça söylenmiyor, ama ileri sürülen görüşlerin, eleştirilerin altında yatan budur, veya mantıkî sonucu budur. Bu ise işçi sınıfının politik hareketi için en tehlikeli bir tutumdur, zira parti sosyalizmden saptı, sapmadı, doğru sosyalist rotaya şöyle veya böyle oturtulur tartışmalarının bir anlamı olması ve bir sonuç verebilmesi için önce işçi sınıfının sosyalist partisinin mutlaka varolması gereğini kabul etmek zorunludur. Bu kabul edilmedi mi, öbür tartışmalar hepten durur, parti fikri temelden red ve inkâr edilmiş ve mevcut partinin tüm tasfiyesi istenmiş olur.

Bunun için, sosyalist partiyi bütün diğer partilerle, sosyalist partide politik mücadele veren sosyalistlerin hepsini burjuva partilerinin politikacılarıyla birlikte aynı torbaya koyup, "Partilerde ve politikacılarda iş yok" genel yargısına varmak ve bunu savunmak, işçi sınıfının politik örgütü, partisi dışında sosyalist hareketi, muhalefeti geliştirmek ve yürütmek yolları aramak sosyalizmle asla bağdaşmıyan, asla kabul edilmez bireyci bir tutumdur. İşçi sınıfının mevcut politik örgütü, sosyalist partisi rotadan sapmışsa, görevini yapamıyorsa, hatalar işliyorsa, bunları düzeltmek, partiyi gerçek sosyalist niteliğe kavuşturmak yolları aranır ve mücadelesi canla başla verilir. Bir sosyalistin vazgeçemiyeceği temel görevi, hareket içinde kalmak ve hareketi doğru rotada yürütmek için bir işbirliği ve dayanışma içinde elden gelen çabayı, çalışmayı göstermektir. Hatta elden geleni yapmanın da ötesinde, kendi imkânlarını zorlıyarak, kendi kendisini aşarak mücadele vermektir.

Türkiye'de işçi sınıfının sosyalist partisini red ve inkâr eden ve tasfiyesini öngören diğer bir görüş ve tutum da, bugün işçi sınıfımızın "kendi öz partisine" kavuşmadığı ve şimdilik kavuşamıyacağı görüşüdür, çünkü "kanunî engeller" varmış,

ancak "gerçekten demokratik Türkiye"de işçi sınıfı "kendi öz partisi"ne kavuşabilirmiş. Oysa bugün Türkiye'de sınıf esası üzerinden parti kurmaya kanunî müsaade vardır ve böyle bir parti sekiz yıldan beri faaliyettedir. Bilimsel sosyalizmin klasikleri ve bugünkü sosyalist yayınlar geniş çapta tercüme edilmiş ve edilmektedir. Sosyalizm konusunda telif kitaplar, dergiler, makaleler de çıkmaktadır. Sosyalizm sorunları yazılı ve sözlü tartışılmaktadır. 141 ve 142. ve benzeri mevduatın kapsamı, değil 20-25 yıl, on yıl öncesine kıyasla çok daralmıştır. Anayasa Mahkemesinin 141 ve 142. maddelerle ilişkin kararında, yalnız cebir ve şiddet yolu ile iktidara gelmeyi veya iktidara geldikten sonra cebir ve şiddete dayanarak iktidarda kalmayı öngören partilerin yasaklandığı belirtilmiştir. Zaten hiç bir toplumsal düzen, cebir ve şiddet ve ihtilâl yolu ile düzenin değiştirilmesine hukuken cevaz vermez. Toplumda belirli objektif ve sübjektif şartların oluştuğu durumlarda direnme ve ihtilâl hareketleri mevcut hukuk düzeni altında meşru hareketler olarak değil, o düzene karşı fiilî hareketler olarak gelişir ve başarıya ulaşırsa kendi meşruiyetini ve hukuk düzenini getirir. Kaldı ki, bizim Anayasamızın, anayasa dışına düşmüş ve meşruiyetini yitirmiş iktidarlara karşı direnme hakkını tanımak gibi bir özelliği de vardır.

Sözü geçen maddelerin ve benzeri diğer mevzuatın fikir, söz, eleştiri, inceleme ve araştırma özgürlüklerini kısıtlayıcı etkinliği de fiilen azalmıştır ve azalmaktadır.

Bugün geniş çapta yazılan, tartışılan konulardan on yıl önce söz açmak bile mümkün müydü? Kanunlar sadece yasama organları tarafından tadil edilmek veya kaldırılmakla hükümsüz hale gelmez, toplumun gelişmesi sonucu artık uygulanamaz hale gelerek bir süreç içinde fiilen hükümsüz düşerler. Yapılacak iş, bu fiilen hükümsüz düşürme mücadelesine devamdır.

Bu şartlar ışığında işçi ve emekçi sınıfları sosyalist bir parti içinde örgütlemek, bilinçlendirmek ve sosyalizm doğrultusunda politik mücadeleye sokmak görevinden kaçınılamaz. Sosyalist düşünce, öğreti, eylem için bugünkü imkânlar mevcutken, sosyalistler her ne biçim ve anlamda olursa olsun, aslında burjuva demokratik devrimi niteliğinde olan bir platform üzerinde mücadele vermekle yetinemezler. Çünkü aksi halde, mevcut imkânlar kullanılmamış, bu imkânlarla sağlanabilecek çizginin gerisinde bir çizgide mücadeleyi kabul etmiş olurlar. Geri bir çizgide mücadele ise, aslında mücadele de değildir, teslimiyettir, yenikliktir. Sosyalistler, sosyalizm için mücadele ederler. Bu mücadelede, sosyalizmi kabule kadar gelmeyen, ama anayasa hak ve özgürlüklerinin gerçek uygulanmasından, millî bağımsızlıktan yana olan demokratik ve anti-emperyalist güçlerle somut amaçlar için iş ve güç birliği ederler. Ne var ki bu iş ve güç birliğinde kendi sosyalist örgütlerinin bağımsız varlığını ve çalışmalarını korurlar, sosyalist hüviyetini hiç bir şekilde gizlemezler. Aksi biçimde hareket etmek, işçi sınıfı partisinin red ve inkârı ve tasfiyesi demek olur. İşçi sınıfının sosyalist partisi olmadan da işçi sınıfı öncülüğü iddiaları havada kalan boş lâflardır.

Partinin gereğini kabul etmek ve yukarda özetlediğimiz, partiyi tasfiye edici görüşlere içtenlikle karşı çıkmakla beraber, mantıkî sonuçlarına götürüldüğü zaman partinin bir başka yoldan yine tasfiyesi demek olacak görüşleri benimseyenler de vardır. Bunların bir düşüncesi, Partinin zamansız, erken kurulmuş olduğu ve hatta bu yüzden de baştan yanlış yolda olduğu, saptığıdır. T.İ.P.nin nasıl kurulduğunu,

nasıl sosyalist bir parti haline dönüştüğünü hep biliyoruz. Ben "Tüm" dergisindeki yazılarımda, Parti'nin o zamanki başkanının sosyalizmden sapışının objektif, sosyal yapıdan gelen etkenlerini ararken. Partinin sosyalist nitelik kazanmasının, sosyalistlerin -özellikle aydınların- üst ve daha alt kademe organlarında yer alıp tüzük ve program hazırlamalarıyla bir çeşit "tepeden" bir süreçle meydana geldiğini belirtmiştim. Şimdi bu noktadan hareket ederek, partinin yanlış kurulup geliştiği sonucunu çıkarmak, giderek gerekli sosyalist birikim yoktu, Türkiye'nin yapısı iyi bilinmiyordu, önce bilimsel incelemeler yapılmalıydı, yani dolayısiyle T.İ.P. kurulmamalıydı, gibi görüşlere saplanmak yanlıştır.

Bir kez, sosyalist eyleme geçmek için ideal şartların, veya kafamızda gerekli gördüğümüz şartların oluşması beklenemez. İrademiz dışında oluşan objektif ve sübjektif şartları veri olarak kabul edip o şartlarda neler yapılabilir, hareket nasıl geliştirilebilir, o tesbit edilir. Bir grup sendikacı partiyi kurup da bîr yıl sonra sosyalist aydınları çağırdıkları zaman bu çağrıya uymamak asla olmazdı, önce birikim olsun, bilimsel incelemeler yapılsın, denemezdi. Birikim ancak eylemde olur ve eylem için her hangi ölçüde bir imkân varsa, bilimsel araştırma ve incelemeler beklenilmez, bilinenlerin ışığında harekete geçilir. T.İ.P. kurulup, genişleyip, hareketi geliştirilmeseydi bugünkü kadar da birikim olmazdı, ve Türkiye sosyalist hareketinin sorunları böylesine açığa çıkmazdı. Sosyalist eylem ve sosyalist teori daima birlikte, karşılıklı etkilenme süreci içinde gelişir. Türkiye'de de böyle olacaktı ve böyle olmaktadır.

Son dönemdeki durumun eleştirisi yapılırken Partinin daha önceki dönemlerde yaptığı başarılı mücadele unutulmamalıdır. Yukarıda açıkladığımız Partiyi red ve inkâr ve tasfiye hareketleri mensupları Partiyi baştan beri tümüyle kötülemek, karalamak işini kasıtlı olarak yürütmektedirler, iyi niyetli, ama bugünkü durumdan karamsarlığa düşen bazı kimseler de bu ruh hali içinde, zaten hiç bir şey iyi olmamıştır, başarılı olmamıştır eğilimine kendilerini kaptırmaktadırlar. Bu da sonunda Partiyi temelden yıkıcı, tasfiye edici bir sonuca varır. Partinin ilk dönemde genişlemesine, niceliksel büyümesi, daha az ölçüde de olsa niteliksel bir birikim de meydana getirmiştir. Bugün, Parti üst yönetiminin son dönemdeki sosyalizmden sapma hareketine örgütte bir tepki belirmiş ve buna "Dur" denmişse; Partiye sahip çıkan ve onu doğru rotaya oturtmakta mücadele veren kadrolar, örgüt kademeleri varsa; sosyalist hareketin sorunları ve çözüm yolları daha açık seçik ortaya çıkmışsa, bu, T.İ.P. hareketinin sekiz yılık gelişiminin bir sonucudur. Fikir ve söz özgürlüğü biraz daha genişlediyse, Anayasanın sosyalist gelişmeye açık olduğu fiilen ispatlanmışsa ve ilerici hükümlerinin tüm kâğıt üstünde kalması bir ölçüde olsun önlenmiş ise, bunda T.İ.P.nin varlığının ve mücadelesinin payı büyüktür. Ta 1962'de T.İ.P. 141 ve 142. maddelere karşı kampanya yürütmüş. Anayasaya aykırı kanunlar konusunda ilk hamlede 80'e yakın dâva açmış ve aykırılık gördüğü her yeni kanunu da dev- [satır düşmüş] -ri hususu yayılmıştır. Nato, ikili anlaşmalar, yabancı üsler konularını son derece açık ve kesin bir şekilde T.İ.P. ortaya koymuş ve halka duyurmuştur. Millî bağımsızlık mücadelesini T.İ.P. başlatmış, anti-emperyalist mücadelenin Amerika'ya karşı bir mücadele olduğunu T.İ.P. açıklamıştır. T.İ.P.nin varlığı ve gelişmesi, bütün demokratik, anti-emperyalist akımların mücadelelerinin sürdürülmesinin garantisidir. T.İ.P. ortadan kalkacak olsa, bugünkü sınırlı demokratik özgürlükler, haklar

dahi ortadan kalkacaktır ve Türkiye bir daha ne zaman ışıyacağı belli olmayan (bir gün ışıyacağı muhakkak olmakla beraber) bir karanlığa gömülecektir.

Son olarak. Parti içi ve dışı bazı çevrelerde şöyle bir tutum görülüyor: Muhalefet hareketi üst kademe yöneticileri arasında bir çekişmedir, düne kadar beraber çalışıyorlardı, tabanın sesi duyulmalı, tabandan gelen insanlar Partinin yönetiminde yer almalıdır.

Oysa görüş ayrılığı ve çatışma elbette birlikte çalışmakta olan insanlar arasında belli bir tarihte, yeni bir durumun, tutumun, davranışın belirmesi üzerine çıkacaktır. Baştan beri ayrı görüş ve tutumda olan insanlar zaten ayrıdırlar, bunlar arasında bir anlaşmazlık çıkması söz konusu olamaz. Sonra dünyada çeşitli ülkelerin işçi sınıfı hareketlerinin partilerinin tarihine, bugünkü durumuna bakıldığı zaman da anlaşmazlıkların, mücadelelerin hep önde gelen yönetici, sözcü, ideolog diye tanınan kimseler liderliğinde meydana gelip oluştuğu görülür. Ama böyle olması, ihtilâf ve çatışmaların tabana, örgüte, hareketin kitlesine yansımadığı anlamına gelmez. Mücadeleyi, doğru ve geçerli görüşleri savunan ve hareketin tabanı, örgütü tarafından, hiç değilse bunun etkin ve faal büyük kısmı tarafından desteklenen kazanır. Bizde de öyle olmuştur. Merkez Yürütme Kuruluna beşli önergenin verilmesiyle ortaya çıkan muhalefet, parti alt örgütlerinde, üye saflarında yansımasaydı, destek bulmasaydı, bir saman alevi gibi söner giderdi. Son yönetim kurulu toplantısından önce, yirmi yedi ilden yönetici, temsilci niteliklerine haiz partililerin iki hafta arayla Ankara'da toplanmaları ve hazırlanan bildiriyi çok kısa bir zamanda, örgüt kademelerinin bugünkü veya eski yöneticilerinden üç yüz kadarının imzalaması, muhalefetin üç-beş yöneticinin değil, parti örgütünün hareketi olduğunu gösteren en açık bir delildir.

Bununla beraber, "Bunlarda da, onlarda da, ötekilerde de, hiç birinde iş yok" diye düşünmek elbette mümkündür. Ama samimî, doğru olduğuna inanarak böyle düşünüp böyle konuşanlar şu sorunun cevabını vermekle yükümlüdürler: Kimlerde iş var öyleyse? Kimler, hangi kadrolar parti yönetimine getirilmelidir? "Taban sesini duyurmalı, tabandan gelenler yönetimi almalı" gibi sözler genel, yuvarlak sözlerdir. Somut olarak, isim vererek, kim, kimler? "Eskilerin hiç birisinde iş yok, yeni kadrolar da az. Çıkar bir yol da göremiyorum. En iyisi beklemek, bir kenara çekilmektir, yıpranmamaktır, okuyup kendimi yetiştirmektir." gibi düşünceler savunulacak bir tez değildir. Bu bir psikolojik kaçamak yolu aramadır. Parti ortada bırakılamaz. Mevcut şartlar içinde ve kimler varsa onlarla iş yapılacaktır. Tek tek kişiler üzerinde durmadan önce savunulan fikirlere, tutulan politik çizgiye bakmak gerekir. Doğru sosyalist çizgiyi benimseyenler ortak amaçlara çalışmalarıyla fiilen yönelenler, aralarında ayrıntılarda görüş farkları olsa ve sübjektif gerginlikler bulunsa da objektif olarak işbirliği halinde olurlar. Her bilinçli TİP'li için, kendi yetenekleri ölçüsünde Partiyi sosyalist raya sağlam oturtma çabasına katılmak kaçınılmaz bir ödevdir. Bir parmak boyu olsun olumlu iş gören bir insan, tonlarca doğru lâf eden ama iş görmiyen insandan yeğdir.

Emek, Sayı 17, Aralık 1969

Türkiye İşçi Partisi'nin Niteliği Üzerine

Son tartışmalar sırasında ortaya atılan ve tartışılan bir soru da, Türkiye İşçi Partisi'nin sosyalist bir parti olup olmadığıdır. Kendilerini milli demokratik devrimci veya proleter sosyalist veya proleter devrimci diye adlandıran bazı gruplar ve kişiler bu soruyu sorup, "değildir" cevabını vermektedirler. Buna gerekçe olarak ileri sürdükleri görüşler kısaca şöyle özetlenebilir:

1. İşçi sınıfının sosyalist partisi, işçi sınıfının iktidarını öngörür, TİP ise işçi ve emekçi sınıflar iktidarından söz etmektedir.
3. Toprak reformu sosyalist bir reform değildir, bir burjuva reformudur. Toprakta özel mülkiyetin yayılması sonucunu verir.
3. Bütün üretim araçları kamulaştırılmayacak, özel sektör muhafaza edilecektir. Oysa, sosyalizm, üretim araçlarının kamulaştırılmasını gerektirir.

Bunları sırasıyla ele alalım.

1. Sınıf iktidarı kavramını açıklığa kavuşturmak gerek. Hiçbir sınıf tek başına iktidara gelemez ve iktidarını sürdüremez, örneğin, burjuvazinin iktidarı sadece burjuvaziye dayanmaz, orta ve küçük burjuvaları ve hatta işçi sınıfının bazı kesimlerini kendi ideolojisi, politikası peşinden -gerektiğinde çeşitli ölçülerde tavizler vererek- sürüklemek suretiyle iktidarı elinde tutar. Ama buna burjuvazinin iktidarı denir, çünkü devletin politikasına, milli ekonomiye hâkim durumdadır, işler onun ideolojisine ve çıkarlarına göre yürütülür.

İşçi sınıfının iktidarı da sınıf temeli, toplumsal güçler temeli olarak işçi sınıfından daha geniş bir tabana oturur. Sosyalist iktidarda işçi ve yoksul köylü sınıflar arasında bilinçli ve programlı bir ittifak vardır. Kendi küçük toprağına, dükkânına veya tezgâhına sahip köylü-kentli emekçi sınıfların da desteği kazanılır. Hele, emperyalizmle bütünleşmiş, az gelişmiş kapitalist ülkelerde bu sınıflar işçi sınıfının politik hareketini ve sosyalist iktidarını desteklemeye -objektif şartların itelemesiyle- daha yatkındırlar, işte iktidarın dayandığı bu geniş yelpazeli sınıf tabanı açısından işçi ve emekçi sınıflar, özellikle işçi-köylü iktidarından söz edilebilir ve edildiği zaman da bir anlam kastedilir. Ama sınıf tabanı işçi sınıfından daha geniş olan bu iktidar izlediği politika açısından işçi sınıfı iktidarıdır; çünkü işçi sınıfının ideolojisini meydana getiren bilimsel sosyalizmin ışığı ve çerçevesi içinde zamanın şart ve imkânlarına uygun gerçekçi bir sosyalist politika yürütür, işçi sınıfının, yoksul köylülerle ittifak kurması, öbür emekçi sınıfların desteğini kazanması, o sınıflarla pazarlık edip tavizler vererek bir koalisyon kurması demek değildir, öbür sınıfları işçi sınıfı ideolojisine ve politikasına kazanmaktır. İşçi sınıfı iktidarı hiçbir zaman sadece işçi sınıfına dayanan, sadece onu kapsayan demek değildir. İşçi sınıfının bilimsel sosyalizme dayanan politikası çeşitli emekçi sınıfların durumunu, ihtiyaçlarını, değişme doğrultularını da gözönünde tutar ve politikası bunları da kapsar.

2. Toprak reformu öngörüldüğü için TİP'in sosyalist bir parti olmadığı ve TİP

iktidarının sosyalist bir iktidar olmayacağı iddiası da aynı derecede geçersizdir. Bu gün dünyanın geri bırakılmış ülkelerinde toprak reformlarının baş savunucuları o ülkelerin işçi sınıfı partileridir, bundan dolayı da onlara, işçi sınıfının sosyalist partisi değilsiniz, demek kimsenin aklına gelmez. Öte yandan, bu partilerin ve Türkiye'de TİP'in öngördüğü toprak reformu burjuvazinin yapacağı -o da yaparsa- nitelikte toprak reformları değildir. Batıda burjuva demokratik devrimleri sonucu meydana gelen toprak reformlarından da kesinlikle ayrıdır. Oralarda feodal malikâneler parçalanmış ve küçük köylü mülkiyetine dönüşen işletmeler kapitalist düzenin gelişme kanunlarına terkedilmiştir. Ya da büyük toprak sahipleri mülkiyeti ellerinde tutup işletmeciliği başkalarına devrederek tarımda büyük kapitalist işletmeler meydana getirmişlerdir. TİP'in öngördüğü toprak reformu ise sadece toprakların köylülere dağıtılmasını öngörmez ve dağıtılan topraklar kapitalist sistemin gelişme kanunlarına terk edilecek değildir. Toprak reformu aynı zamanda tarımsal üretimin yeniden örgütlenmesini kapsar. Daha ilk ağızda dağıtılan toprakların devlet istasyonları etrafında toplanıp bir çeşit örgütlenmesi öngörülmüştür. Devlet yardımı, teşvik edici tedbirleri ve köylü kitlelerin eğitilmesi ile kooperatifleşme gerçekleştirilecektir. Ve bu da basit kooperatiflerden daha gelişkin kooperatiflere doğru bir süreç içinde oluşturulacaktır. Toprak reformu denince, bütün bunları zaman içinde gelişen, bütünleşen bir süreç olarak düşünmek gerekir. Böyle bir toprak reformu anlayışı ve uygulaması elbette toprak reformlarıyla özdeşleştirilemez.

3. TİP programında, iktidara gelince bütün üretim araçlarının özel mülkiyetini ortadan kaldırılması öngörülmüyor diye, TİP'in sosyalist parti niteliğini reddetme ise asla savunulmayacak sakat bir görüş ve tutumdur. Her ülkenin kendine özgü somut şartları diyoruz. Sömürge ve yarı sömürge durumdan politik bağımsızlığa ulaşan, az gelişmiş ülkeler, veya ileri derecede gelişmemiş kapitalist sistemden sosyalizme geçen toplumlar, sanayileşebilmek, kalkınabilmek için ekonomide bir devlet sektörü meydana getirme sorunu ile karşılaşmışlardır. Türkiye'de ise yatırımları, teknolojisi, işletme büyüklüğü ve işçi sayısının yoğunluğu ile milli ekonominin büyük, önemli kesimini teşkil eden bir devlet işletmeciliği kesimi esasen meydana getirilmiştir. Sosyalist parti iktidarı bunu burjuva döneminden miras alacaktır. Bu son derece önemli bir noktadır ve Türkiye'yi birçok az gelişmiş ülkelerden ayıran bir husustur. Program uyarınca da dış ticaretin, bankacılığın, sigortacılığın millileştirilmesine girişilecek, böylece devlet sektörü daha da genişleyecektir. Ne nitelikte olacaktır bu genişletilmiş devlet sektörü? Elbette, burjuvazinin denetiminde ve hizmetinde bir devlet kapitalizmi olarak muhafaza edilmeyecektir, işçi ve emekçi halkın denetim ve hizmetinde bir sektör haline getirilecektir, yani sosyalist bir muhteveya dönüştürülecektir. Böylece milli ekonominin en büyük, en önemli, en ağırlığı olan kesimi kapitalist üretim ilişkileri dışına çıkarılmış olacaktır. Ayrıca, yeni temel sanayi kolları devlet eliyle kurulacak ve özel sektörde büyük üretim ve mübadele araçları da "kilit taşı" vazifesini görenlerden başlayarak devletleştirilecektir. Bu kayıtlarla bir özel sektöre yine de müsaade edilmesi, "milli burjuvazi" ile bir koalisyona gidildiği, ona tavizler verildiği, bir "karma ekonomi" politikası güdüldüğü için olmayacaktır. Üretim güçlerinin ve mübadele araçlarının henüz merkezi kararlara bağlanacak, bağlandığı taktirde randımanlı sonuçlar verecek kadar gelişmediğinden

ötürü olacaktır. (Charles Bettelheim üretim güçlerinin yeterince gelişmemiş olduğu hallerde üretimi merkezi kararlara bağlamanın kırtasiyeciliğe ve bürokrasiye yol açtığı görüşündedir). Her hal ve şartta, kapitalist üretim ilişkilerinin kendi ekonomik kanunlarına göre serbestçe gelişmesine müsaade olunmayacak, yukarda belirttiğimiz şuurlar içinde özel sektör de plâna bağlanacak, davranışları ve hesapları yakından denetlenecektir. Türkiye en azından altmış yıldır burjuva demokratik devrim süreci içindedir. Otokrasi (sultanlık ve halifelik) kaldırılmış, cumhuriyet ilân edilmiş, 8 saatlik iş günü, gizli oyla genel seçimler, sınıf esası üzerinden dernek, parti kurma vb. kabul edilmiştir. Karşımızdakilerin, milli demokratik devrim konusunda kaynaklardan biri olarak ileri sürdükleri Lenin'in İki Taktik'te sözünü ettiği durumla Türkiye'deki durumun hiç ilgisi yoktur. Ve ilginç olan nokta, Lenin'in 1908 meşrutiyet hareketinden burjuva demokratik devrim hareketi olarak söz edişidir.

Türkiye batılı kapitalist ülkeler ölçüsünde ve biçiminde sanayileşmiş ve kalkınmış olmasa da, Türkiye ekonomisinde bugün hâkim üretim ilişkisi kapitalist ilişkidir. Feodal kalıntılar da, daima örnek olarak ileri sürülen devrim öncesi Çin ile asla kıyaslanabilecek ölçüde ve biçimde mevcut değildir (örneğin, orada savaş beyleri, özel orduları vardı ve birbirleriyle harb ederlerdi). Ve ne tuhaftır, bizim görüşümüze karşı milli demokratik devrimi savunanların kendi tezlerini dayandırdıkları veya dayandırdıklarını söyledikleri Mao Çetung, Yeni Demokrasi adlı kitabında, burjuva, demokratik devrimlerini "eski tip", "yeni tip", diye ikiye ayırdıktan sonra, birinci dünya savaşından ve Ekim ihtilalinden sonra eski tip burjuva demokratik devrimi yapan tek ülke olarak Türkiye'yi gösteriyor ve bunu bir istisna olarak kabul edip bir daha böyle bir şeyin ne Çin'de ne başka bir ülkede olmayacağını söylüyor.

Her ülkenin ve Türkiyenin kendine özgü somut şartları derken, bütün bunları gözönünde tutmak, hesaba katmak gerekiyor. Burjuva demokratik devrimini yapmış, kapitalist üretim ilişkilerini hâkim üretim ilişkiler durumuna getirmiş, bu ara da devlet kapitalizmi niteliğinde büyük bir devlet sektörü kurmuş Türkiye'nin bundan sonraki devrim aşaması ancak sosyalist devrim olur.

Türkiye'de burjuva demokratik devrimin yapılmış olmasından sözetmek, bunun, batıdaki burjuva demokratik devrimlerle aynı olduğu anlamına gelmez. Nasıl ki Türkiye'de hâkim üretim ilişkisi kapitalisttir demek, Türkiye'de batıdaki gibi bir kapitalist düzen vardır demek değilse. Sanayi burjuvazisi gelişmemiş, ticaret burjuvazisinin ağır bastığı bir burjuva demokratik devrimi. Demokrasi konusu da aynı farklılık içinde. Politik rejimler ekonomik sistemlere göre gerçek anlamda sanayileşmemiş (ama yine de şu veya bu nitelikte olsun bir sınai gelişme göstermiş ve gösteren), ticaret burjuvazi de, sanayi burjuvazisi de "kompradorlaşmış", emperyalist aşamadaki dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmiş, tasfiye halinde de olsa feodal kalıntılar barındıran, "az gelişmiş" bir kapitalist sistemin politik demokrasisi, elbette ileri derecede sanayileşmiş, ileri teknolojiye sahip, az gelişmiş ekonomilere hâkim kapitalist sistemlerin politik demokrasisi ile aynı olmaz. Bizde olduğu gibi olur. İşte böyle bezin böyle kenarı, böyle bir kapitalizmin böyle bir "demokrasi"si! Durumu batı özentisi, batı taklitçiliği ile izah, sosyolojik açıdan geçerli bir izah değildir, özenti, taklitçilik varsa, bu olgunun kendisi sosyolojik izaha muhtaçtır. İzahın anahtarı ise mevcut ekonomik sistemdedir.

Bizde burjuva demokratik devrimin tamamlanmamış olduğu, "gerçek demokrasi" bulunmadığı görüşleri de olduğu gibi kabul edilecek görüşler değildir. Sömürülen sınıflar açısından burjuva demokrasileri hiçbir zaman "tamamlanmış" ve "gerçek" demokrasi değildir. En ileri kapitalist toplumlarda dahi işçiler ve emekçiler burjuvalarla gerçekten eşit hak ve özgürlüklere sahip midirler? Burjuva demokrasilerinin bir adı da burjuva diktatörlüğü değil midir?

Türkiye nasıl kapitalist yoldan kalkınamazsa, batı modeli kapitalist aşamadan geçmek zorunda değilse, politik düzeyde de batının geçirdiği tecrübeyi tam tekrarlamadan sosyalist demokrasiye yönelmek durumundadır.

Emek, Sayı 20, Ocak 1970

Parti Örgütlerine Genelge

İl ve İlçe Yönetim Kurulu Başkanlıklarına, 12 Ocak 1970.

I- Genel Başkanımız Şaban Yıldız'ın Merkez Yürütme Kurulu bildirisi ve Parti üyelerine yayınlanan mesaj eklidir. Bu metinlerin yönetim kurulu toplantısında okunmasını ve bütün fırsatlardan yararlanarak üye arkadaşlara duyurulmasını önemle rica ederim.

II- Merkez Yürütme Kurulu 11.1.1970 günlü toplantısında aldığı kararla; çeşitli nedenler yüzünden kısmen zaafa düşmüş olduğu yerlerde mahalli teşkilatımızın yeniden derlenip toparlanmasını ve tüzük çerçevesi içinde kongrelerini yapıp delege seçmek suretiyle, mahalli kongrelerden sonra toplanacak Büyük Kongremizin bütün teşkilatımızı tam olarak temsil etmesini sağlamak amacıyla, Genel Merkez olarak elden gelenin yapılmasını öngörmüştür. Bunun için, Genel Merkezce teşkil edilecek ekipler veya yetkili arkadaşlarımız vasıtasıyla teşkilat gezileri tertip edilecek, böylece hem mahalli teşkilatta görev ve sorumluluk yüklenmiş arkadaşlara Parti meselelerini görüşüp değerlendirmek, Genel Merkez ve mahalli teşkilât çalışmalarını ahenkleştirmek mümkün olacak; hem de kongrelerin yapılmasında yardımcı olunabilecektir.

Bu geziler sırasında ayrıca, mahalli teşkilatımızın lüzum ve imkân gördüğü ve bir toplantı tertip edebildiği hallerde halkla temas edilip konuşmalar yapılarak, o bölgede parti lehine bir hareket sağlanmasına çalışılacaktır.

Genel Merkezde gezi programları ve ekiplerin teşkili hazırlıkları yapılmaktadır. İlk olarak Merkez Yürütme Kurulu üyesi Sadun Aren ve Senatör F. Hikmet İşmen arkadaşlarımız, bu nedenle İzmir'e gitmişlerdir. Önümüzdeki hafta Genel Sekreter Behice Boran ve arkadaşları Karadeniz illerinde bir geziye çıkacaklardır.

Genel Merkezde bu konudaki çalışmalara yardımcı olmak, diğer yandan söylentilere rağmen henüz erteleme kanunu çıkmamış ve yürürlükteki kanunlara göre Haziran'da yapılması gereken kısmi Senato seçimleri dolayısıyla gerçek durumu bilmek bakımından ilişik anket sorularını bu genelge alınır alınmaz derhal cevaplandırıp Genel Başkanlığa iletmeniz gerekmektedir.

(Ekli soruların ilçelere ait olanı, hem bağlı olduğu il, hem de ilçe tarafından çabukluğu sağlamak üzere ayrı ayrı doldurulup, derhal doğrudan Genel Merkeze iletilecektir.)

III- İlişik anket sorularında belirtilen muhtemel kongre tarihinden ayrı olarak il yönetim kurulu başkanlıklarının, gerekirse Genel Merkez müşahidinin bulunmasını sağlamak üzere, kesin il kongresi tarihini en az 15 gün önce mutlaka Genel Başkanlığa bildirmesi gerekmektedir. Kesin tarih konusunda telefon, telgraf veya yazışma yoluyla Genel Merkezle mutabakata varılması en uygun yoldur.

Genelge gereklerinin en kısa zamanda yerine getirileceği inancı içinde yeni yılı-

nızı tebrik eder, çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Saygılarımla

EKLER: Genel Başkanın mesajı ile Merkez Yürütme Kurulu bildirisi ile, il ve ilçelere ait anket soruları

[Genel Sekreter imzasıyla]

Tarih Vakfı TİP Arşivi

Türkiye Bu Hale mi Gelmeliydi?

Basın açıklaması, 30 Ocak 1970.

Tütün piyasasının açılmasını izleyen günlerde görülen durum daha önceki yıllardan farklı değildir, belki daha kötüdür. Uzun zaman tütün kanununun çıkarılması konusu bir yem borusu gibi tütün ekicilerine işlendi durdu ve büyük umutlar uyandırıldı ekicilerde. Kanun çıktı ve tütün ekicilerinin acıklı durumunda hiçbir şey değişmedi, şikâyetler aynen sürüp gidiyor. Özel sektörü destekleme, özel sektör elinde sermaye birikimi sağlama politikası güden bir iktidardan da zaten başka türlü bir davranış, tütün ekicileri lehine bir politika beklenemezdi ve hiçbir zaman biz beklemedik. Bu konuda Gümrük ve Tekel Bakanı Ahmet İhsan Birincioğlu'nun Torbalı ilçesindeki "ölüyoruz" diye feryat eden tütün ekicilerine verdiği cevap dikkate şayandır "Tütün üreticisi zengin olmaz, ama açlıktan da ölmez" diyor Sayın Bakan. Yetiştirilmesi zor ve büyük emek isteyen tütünü çoluğu çocuğu ile sabahın kör karanlığında kalkıp yetiştirenlerin nasibi ancak "açlıktan ölmemek", ama bankalardan aldıkları 600 milyonluk kredilerle, yani başkasının parasıyla, tütünün ihracatını yapan tüccarlara zenginlik, hem de büyük zenginlik var. İşte AP iktidarının zihniyeti ve politikası.

Sonra da memlekette huzur istiyoruz diyorlar ve işgaller, boykotlar, grevler, yürüyüş ve mitingler olunca sinirleniyorlar, "kanunlara karşı çıkılıyor" diye bar bar bağırıyorlar. Bir avuç tüccar zenginlik içinde yüzerken üreticilerin açlıktan ölmemeye mahkûm edildiği, küçük bir azınlık milyonlarca lirayla oynarken, kol ve kafa emekçisi büyük kitlelerin gittikçe şiddetlenen geçim sıkıntısına düşürüldüğü bir memlekette sosyal patlamalar kaçınılmazdır. Demirel hükümeti meselelere olumlu çözüm şekilleri getirilmedikçe, sadece kanun ve polis gücüyle işlerin yürütülemeyeceği, açlığa, işsizliğe, geçim sıkıntısına, eğitim, imkânsızlığına terk edilmiş insanların bir noktada "yeter gayri" deyip direneceklerini bir türlü anlamak isteniyor. ODTÜ'ndeki son rektör seçimi de bu ters tutumun son bir örneğidir. Bilirim, Başbakan Demirel bunun için de hükümeti ilgilendirmez, mütevelli heyeti öyle seçmiş der, tıpkı Konya ve İstanbul Kanlı Pazar, Kayseri ve benzeri olaylarından sonra bunları adi zabıta vakaları olarak gösterip, "adli makamlar hadiseye el koymuştur, hükümet, başbakan bunlarla meşgul olacak değil ya" dediği gibi. Oysa ODTÜ rektör seçiminde politik etkilerin ağır bastığı besbellidir. Akademik Konseyin, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin isteklerine bu kadar ters bir tayin yapılınca elbette olaylar çıkar. Kaldı ki, üniversitelerimize daha demokratik bir yönetim şekli getirecek üniversite reformu kanunu hala hazırlanıp meclislere getirilmemiştir. Hazırlandığı söylenen tasarının ise istek ve ihtiyaçlara cevap vermediği şimdiden basında belirtilmektedir.

Millet Meclisinde ve Senato'da ikili andlaşmalar üzerine açılan uzun gizli görüşmeler de bir oyalama taktiğinden başka bir şey değildir. Sayın Çağlayangil'in

saatlerce konuşup da sadre şifa hiç bir şey söylememek hususundaki maharetini bilirim.

Eminim bu defa da öyle olmuştur. İkili anlaşmalar ve bunların bağımsızlığımızı ciddi şekilde zedeledikleri gerçeği TİP'in ve ilerici yazarların bu konuda yıllardır sürdürdükleri kampanya sonucu halkoyuna mal olmuştur. Hükümet asıl yapması gereken şeyi, yani ikili anlaşmaları Meclisten geçirmeye yanaşmıyor, ama artık eskisi gibi hareket etmeye de imkân yok, kamuoyu bu konuda hassas hale gelmiştir. Bu durumda, kendince ortalama bir yol tutup, Meclis'lere sözde bilgi veriyor. Bunu da gizli oturumlarda yapıyor. Yani, memleketimiz için hayat memat demek olan ve kamuoyunun büyük hassasiyet gösterdiği bir konuyu kapalı kapılar ardında görüştürüyor. Bu da AP demokrasisinin ne menem bir demokrasi olduğunu gösteren bir başka kanıttır.

İkili anlaşmalar, bir temel anlaşmaya dayanan basit uygulama anlaşmaları olarak telakki edilemez. Her şeyden önce, milli bağımsızlık ve egemenlik haklarınızla ilişkin anlaşmalardır. Bu anlaşmalar bu açıdan kesin, şiddetli tenkitlere uğramıştır ve bu açıdan bir takım "mahzurları" olduğunu Sayın Çağlayangil dahi geçen dönem Meclis konuşmalarında kabul etmek zorunda kalmıştı. Kaldı ki, Anayasanın 65. maddesinin 4. fıkrası hükümleri hiç bir tereddüde mahal vermeyecek surette sarihtir: "Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü" anlaşmaların Meclislerden geçirilmesi zorunluluğu vardır. İkili anlaşmaların ise gümrük, posta, radyo yayınları gibi Türk kanunlarını ilgilendiren, bunlarda değişiklik yapan konuları kapsadığı bilinmektedir. Ayrıca, devlet maliyesi bakımından bir yüklenme getiren anlaşmalar da Meclis'lerden geçirilmek zorundadır; üsler için toprakların Türk devletince bedelsiz, kirasız temin edildiği, gerektiğinde istimlâklere gidildiği biliniyor, bu elbette maliye için bir yüktür.

Üslerin "ortak savunma" tesisleri olduğu iddiası da bir masaldır. Ortak savunma tesisleri ise üsler, bunların ortak idare edilmesi, ortak işletilmesi gerekir. "Türk hükümetinden izin almadan Amerikalılar şunu şunu yapamayacaklardır" demek bile ortak idare ve işletmenin söz konusu olmadığını gösterir. Esasen Amerika'nın kendisi için mahfuz tuttuğu, yetkileri başkaları ile paylaştığı dünyanın hiç bir yerinde görülmemiştir; şöyle, böyle olsa da, son söz daima kendisinindir. Üslerin "ortak savunma tesisleri" haline gelmesine ve ikili anlaşmaların milli bağımsızlığımız ve egemenlik haklarımız bakımından taşıdıkları -kendi tabirlerince- "mahzurların" giderilmesine imkân yoktur. Bunun için de bütün yabancı üsleri ve tesisleri kaldırmaktan ve tüm ikili anlaşmaları fesih etmekten başka çare yoktur. Türkiye'ye kıyasla küçük ve çok genç bir devlet olan Libya bile yabancı üsleri tasfiye ediyor, ama Libya'dan geri alınan Amerikan uçakları Türkiye'ye, İncirlik üssüne getiriliyor. Yarım yüzyıl önce milli kurtuluş savaşını vermiş Türkiye bu hale mi gelmeliydi? İkili anlaşmalar fesih edilmeli, yirmi yılını tamamlamış bulunan NATO anlaşmasından çıkma ihbarı verilmelidir.

[Genel Sekreter imzasıyla]

İkili Anlaşmalar Meselesi

Millet Meclisinde ve Senatoda yapılan son gizli görüşmeler ve bu yazı yazılmadan az önce basında çıkan iki haber yine dikkatleri ikili anlaşmalar üzerine çekti.

Hükümet, devlet sırrı, askeri sır gerekçesiyle Meclislerde görüşmeleri kapalı kapılar ardında, kamuoyuna duyurmadan, yaptırdı. Bir kez, milli bağımsızlık ve egemenlik haklarımıza ilişkin hükümler taşıyan ve yarattıkları fiilî durumlar (Nato ve Amerikan üsleri ve radar tesisleri) dolayısiyle Türkiye'yi iradesi ve hatta bilgisi dışında bir savaşa bulaştırabilecek nitelikte olan, bunun için de Türkiye için ölüm kalım sorunu yaratan böylesine önemli anlaşmaların kamuoyundan gizli tutulması iktidarın "açık rejim" ve "demokrasi" iddialarıyla bağdaşacak bir davranış değildir. Kaldı ki, geçen dönemdeki Meclis tecrübelerime dayanarak, bu kapalı oturumlarda Meclis'lere dahi Amerika'ya tanınan hak ve imtiyazlar konusunda açık seçik bir bilgi verilmiş olduğunu sanmam. Dış İşleri Bakanımız saatlerce konuşup da "sadre şifa" önemli bir şey söylememekte bir hayli maharetli bir kimsedir. Bu Meclis görüşmeleri iktidarın bir oyalama taktiğidir, iktidar, ne ikili anlaşmaları, ne de bunların dayandırılacağını söylediği "ana anlaşma"yı Meclislerden geçirmeye yanaşmıyor. Öte yandan ikili anlaşmalar ve bunların bağlandırıldığı Nato andlaşması, Türkiye İşçi Partisi'nin ve ilerici yazarların yıllardır sürdürdükleri kampanya sonucu halkoyuna malolmuş ve halkoyu bu konuda hassas bir hale gelmiştir. Bu durumda hükümet, ikili anlaşmaları ve "ana anlaşma"yı hem kamuoyuna ve hatta Meclislere açıklamıyan, hem de kapalı oturumlarda açıklar görünen bir taktikle işin içinden sıyrılmıya baktı.

Askerî sırdır gerekçesiyle neleri içerdikleri açıklanmıyan ikili anlaşmalar, ana bir andlaşmaya dayanan uygulama anlaşmalarıdır, gerekçesiyle de Meclislerin onayından geçirilmiyor. Oysa gerçekte bu anlaşmalar, ana bir andlaşmıya dayanan basit, teknik uygulama anlaşmaları değildir. Her şeyden önce bu anlaşmalar millî bağımsızlık ve egemenlik haklarımıza ilişkin, bu haklarımızı en azından zedeleyen hükümler taşımaktadır. Millî bağımsızlık ve egemenlikle ilişkin anlaşmaların "uygulama anlaşması" sayılabilmesi, Meclislere getirilmemesi olacak şey değildir (ama ne edersin ki Türkiye'de oluyor). İkincisi, Anayasanın 65. maddesinin 4. fıkrası "Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü anlaşma"nın Meclislerin onayından geçirilmesine amirdir. İkili anlaşmaların ise, gümrük muafiyeti, Amerikan posta servisi, üslerden radyo yayınları yapılması, "vazife başında" suç işliyen Amerikalıların Türk mahkemelerince yargılanamaması gibi Türk kanunlarını değiştiren hükümler taşıdığı ve uygulamalara yol açtığı bilinmektedir. Üçüncüsü, yine Anayasanın aynı maddesi hükümleri gereğince devlet maliyesine yükümlemeler getiren anlaşmaların da Meclis'lerden geçirilmesi zorunludur. Amerikan ve Nato üsleri için gerekli alanların Türk devletince bedelsiz ve kirasız temin edildiği, hatta bu maksatla, istimlâklar yapıldığı bilinen gerçeklerdir. Bu da elbet devlet maliyesine bir yüktür.

Kaldı iki, bu ikili anlaşmalar ve bunların bağlandırıldığı Nato andlaşması uygulaması sonucu, Türk silâhlı kuvvetlerinin tümüne yakın büyük bir kısmının Nato komutanlığı emrine bağlanması -isterse bu bağlanış, iktidarın iddia ettiği gibi sadece seferi durumlara inhisar etsin- Anayasaya aykırıdır. Anayasanın 110. maddesinde Türk silahlı kuvvetlerinin başkomutanlığı, Türk Genel Kurmay Başkanlığındadır. Bu hüküm ışığında, silâhlı kuvvetlerimizin değil tümüne yakın kısmının, küçük bir kısmının bile Genel Kurmay Başkanlığından başka bir komutanlığın emrine bağlanması Anayasanın açık ihlâlidir. Ayrıca, barış zamanında dahi ülke içinde askerî birliklerin konuşunu ve bir yerden bir yere hareketini İzmir'deki Nato karargâhının bildiği, hatta ondan habersiz bu gibi hareketlerin yapılamadığı defalarca söylenmiş, yazılmıştır.

Bütün bu nedenlerle ikili anlaşmalar "uygulama anlaşmaları" sayılamıyacakları gibi hukuk tekniği bakımından da bu nitelikte değildirler. Uygulama anlaşmaları esas andlaşmada tanınan hak ve imtiyazlardan başka hak ve imtiyazlar tanıyamazlar. İkili anlaşmaların "uygulama anlaşmaları" olarak dayandırılmak istenildiği temel andlaşma hükmü, Nato andlaşmasının 3. maddesidir. Bu madde ise, "Taraflar, kendi hususî vasıtalarını geliştirmek ve birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmak suretiyle, münferiden ve müçtemian, devamlı ve fiilî olarak hareket edip bir silâhlı tecavüze karşı münferit ve müşterek mukavemet kudretlerini idame ve tezyit eyleyeceklerdir", yollu çok genel ve yuvarlak sözlü bir hüküm getirmektedir. Bu çeşit bir maddeye dayanarak elbette ki millî bağımsızlığımıza, egemenlik haklarımıza, Anayasa hükümlerine aykırı hükümler ve uygulamalar getiren ikili anlaşmalar söz konusu Nato andlaşmasının 3. maddesinin "uygulama anlaşmaları" gibi kabul olunamaz. Kaldı ki, gümrüklerden muafiyet, özel posta servisi, radyo yayınları, Türk mahkemelerinin yargılamasından muaflık gibi hususların, tarafların "müşterek mukavemet kudretlerini idame ve tezyit" eylemeleriyle uzaktan yakından ne ilgisi var?

Yine aynı maddeye dayanılarak, üslerin "ortak savunma tesisleri" oldukları ileri sürülüyor. "Ortak savunma"dan söz edebilmek için üslerin Türk-Amerikan ortak komutanlığına bağlı olması, Türk komutanlığının da eşit yetkilere sahip olması, üslerin ortak yönetilmesi ve işletilmesi gerekir. Böyle bir durum yoktur. Bu olmadıkça, üslerin kapladığı toprakların ve üzerlerindeki bina ve tesislerin mülkiyetinin bizde olduğu, bizden izin alınmadıkça değiştirilemiyeceği ve genişletilemiyeceği, uçak ve silâh sayısının ve tipinin ve uçakların inip kalkışının bize bildirilmesi gibi hususlar üslerin "ortak savunma" tesisleri olduğunu isbat etmez. Tersine, bize önceden haber verme veya bizden izin alma gibi hususlar, üslerin ortak komutanlık altında ortak yönetilmediğini, ortak işletilmediğini gösteren delillerdir. Son Mürted üssü olayı da üslerin ne denli Amerikan kontrolünde olduğunu bütün acılığı ile ortaya koydu. Uçakların teknik bakım hizmetlerini görmek için üslerin iç kısmına girmelerine müsaade olunan Türk subaylarının kimlik ve sair belgelerini Amerikan çavuşu kontrol ediyor ve ancak çavuşun silâhlı kontrolü altında vazife yapabiliyorlar ve uçağın çevresindeki emniyet çizgisini iki Türk görevli aynı zamanda geçmediler diye Amerikalı çavuş namlusunu göğüslerine dayayıp kollarını havaya kaldırtarak saatlerce öyle bekletebiliyor. Sonra da aynı günlerde AP iktidarı üslerin ortak savunma tesisleri olduğunu, bizim kontrolümüzde bulunduğunu savunabiliyor:

İkili anlaşmalarla üsler "extra-territorial" (memleket-dışı) imtiyazlara sahip talanlar haline gelmiştir. Üslerdeki Türk komutanlıkları ve askerleri sadece üslerin dış güvenliğini sağlamak üzere orada bulunurlar. Uçakların ve nükleer başlıklı silâhların bulunduğu ve üssü üs yapan asıl iç kısımlar tüm Amerikalıların yönetim ve denetimindedir. Bu durumda üsler ve onlara bu "memleket-dışı" statüyü veren ikili anlaşmalar sadece Anayasaya değil, Türk ceza kanunu hükümlerine aykırıdır. Ceza kanunun 125. maddesi şöyle der: "Devlet topraklarının tamamını veya bir kısmını yabancı bir devletin hâkimiyeti altına koymıya veya devletin istiklâlini tenkis veya birliğini bozmıya veya devletin hâkimiyeti altında bulunan topraklardan bir kısmını devlet idaresinden ayırmıya matuf bir fiil işliyen kimse ölüm cezasıyla cezalandırılır."

1967 yılının Ocak ayı başlarında bir gensoru dolayısıyla İkili Anlaşmalar görüşülürken CHP sözsüsü Sayın Nihat Erim:

"Bu İkili anlaşmalar devletler hukukuna uygun mudur, değil midir? Yapıldıkları zaman oportön müydü, değil miydi? Bunları bilmiyoruz, tesbit edemiyoruz", yollu konuşmuştu. Ondan bir süre önce de sayın İnönü "İkili Anlaşmalar diğer devletler arası anlaşmalar gibidir. Değişen şartlara göre değişirler" buyurmuşlardı. Oysa yukarıdan beri sıraladıklarımızdan görüldüğü üzere ikili anlaşmalar, diğer devletlerarası anlaşmalar gibi alışılagelmiş türden anlaşmalar değildir ve devletler hukukuna aykırılığı da meydandadır. Bir süper devlete diğer bir devletin bağımsızlığını ve egemenlik haklarını kısıtlayıcı yetkiler tanıyan anlaşmalar normal devletlerarası anlaşmalarla bir tutulamaz. Nihat Erim'in ikili anlaşmaların muhtevalarını ve niteliklerini bilmezlikten gelişi de en azından tuhaftı. 1950'den önce CHP iktidarında Amerika ile beş anlaşma yapılmıştı, 1960-65 arasında da (yani Millî Birlik Komitesi ve CHP koalisyon hükümetleri sırasında) 20 anlaşma imzalanmıştı. Hiç değilse kendi partisinin iktidarda olduğu zamanlarda imzalanmış anlaşmaların ne hükümler taşıdığını bilmesi gerekirdi. Biz, metinleri yayınlanmış olan 1950 öncesi beş anlaşma ile 5 Mart 1959 anlaşmasından bunların devletlerarası hukuka aykırı olduğunu görebiliyoruz, örneğin, devletlerarası hukuka uygun bir anlaşma akit taraflardan birinin iç hukukuna dayandırılamaz, iç hukuka atıf yapılamaz. Oysa metinleri bilinen 1947 ve 1959 anlaşmalarında Amerikan hukukuna açık seçik atıf vardır. 1947 Askeri Yardım Anlaşmasının birinci maddesinde "Amerika Cumhurbaşkanı Kongre Kanuna ve bunun tadilât ve ek kanunlarına göre yardım yapacaktır," deniyor. Yani Amerika'nın iç hukukuna, hatta imza tarihinde mevcut olmıyan, ileride Kongrenin geçireceği kanunlara göre yardım kabul edilip karşılığında bir takım taahhütlere, haysiyet kırıcı, iç işlerimize ilişkin taahhütlere giriliyor. Sonra o mahut 4. madde, 1964 Kıbrıs buhranında Johnson'un küstah mektubunda bize hatırlattığı madde: Amerikanın verdiği silâhları onun izni olmadan başka maksatlarla kullanamıyacağımızı hükme bağlıyan madde!

1959 anlaşması ise büsbütün korkunçtur. Onda da, Amerikan Kongresince kabul edilmiş olan ve adına Eisenhower doktirini denilen doktrine atıf vardır ve buna dayanılarak Amerika, Türk hükümeti talep ettiği takdirde, Türkiye'nin içişlerine silâhlı müdahalede bulunabilecektir. Amerika'ya Türkiye'nin içişlerine silâhlı müdahale hakkı tanıyan bu 1959 anlaşması, Nato andlaşmasının 4. maddesi hükmüyle

birleşince büsbütün korkunç bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu maddenin metni şöyledir: "İçlerinden her hangi birinin mülkü tamamiyetinin, siyasî istiklâlinin veya güvenliğinin, taraflardan biri fikrince, tehdit altında bulunması halinde, taraflar birbiriyle istişare edecektir." Yani artık, Türk hükümetinin talebi de söz konusu değildir. Amerika kendi fikrince Türkiye'yi tehdit altında görürse (örneğin sosyalist hareket güçlenir, sosyalist iktidar ufukta görünürse) Türkiye ile "istişare" edecektir ve böyle bir "istişare"de elbette 1959 anlaşması söz konusu olacaktır.

Devletler hukuku bakımından ikinci önemli bir nokta ikili anlaşmalarda gerçekten bir "mütekabiliyet", karşılıklı eşit haklar ve yükümler durumu yoktur. Teorik olarak var gibi görünür, ama "gönderen devlet", "kabul eden" devlet deyimleriyle tanımlanan taraflardan "gönderen" hep Amerika, "kabul eden" de hep Türkiye olduğu için, haklar imtiyazlar Amerika'ya, yükümler Türkiye'yedir. Ve gerçek şartlarda ve güç oranlarında öyle bir eşitsizlik vardır ki, Dış İşleri Bakanı her ne kadar "kararlar oy birliği ile alınıyor. Türkiye rızası dışında bir savaşa sürüklenemez" dese de gerçekte Amerika hâkim durumdadır, son söz onda ve nükleer silâhların düğmesi onun elindedir. Kaldı ki, anlaşmalarda tam eşitlik, üslerin kullanılması konusunda tam kontrol hükümleri yer alsa dahi, bir buhran zamanında Amerikanın kendi çıkarları ve politikası bakımından "hayat!" sayacağı bir durumda, üsleri dilediği gibi kullanmasını (diyelim Orta Doğuda'ki bir savaşa veya savaş hazırlığına müdahale için) engelleye bilecek fiilî müeyyide yoktur. Aynı şekilde, Türkiye'ye ilişkin buhranlı ve tehlikeli bir durumda da Amerika'yı mutlaka yardıma zorlıyacak fiilî bir müeyyide yoktur. Çünkü Amerika'nın Türkiye'de üsleri, uçakları, nükleer başlıklı silâhları ve sair tesisleri vardır. Ama Türkiye'nin Amerika da benzeri üsleri ve tesisleri yoktur. Amerika fiili durum yaratabilir, Türkiye yaratamaz. Yukarıda belirttiğimiz her iki durumda da Türkiye ancak andlaşma ve anlaşma hükümlerine dayanarak itirazda bulunabilir. Buhranın şiddetlendiği, savaş durumunun belirdiği hallerde ise daha önce yapılmış yardım ve ittifak anlaşmalarının bir kenara itiliverdiği geçmişte çok görülmüştür. Amerika'nın elinde andlaşma ve anlaşmaların yanı sıra fiilî güç, üsler, uçaklar, silâhlar ve tesisler vardır. Dünyanın bir başka bölgesinde, Türkiye'yi ilgilendirmeyen bir ihtilâftan dolayı bir üçüncü dünya savaşı patlak verecek olsa, Türkiye, içinde bulunduğu bu andlaşma, anlaşma, üs ve haber alma tesisleri dolayısıyla mutlaka o savaşın içine sürüklenecektir.

Nato'nun Türkiyeyi muhtemel taarruza karşı otomatik ve kesin olarak korumadığı, bu nitelikte taahhütler içermediği biliniyordu (çok yazmış, söylemiştik bunu). Meşhur 5. maddesi, bir üye ülkeye saldırıldığı hallerde diğerlerinin "lüzumlu göreceği harekete hemen tevessül" etmesini öngörür. Saldırgana karşı derhal silâhlı yardım ve ortak savunma söz konusu değildir. Nato'nun esas savunma hattının Türkiye'nin Güney'inden geçtiği, savaşının ilk aşamasında Türkiye'nin "stratejik çekilme" bölgesi olabileceği konusu da çok tartışıldı. Ama doğrusu, geçen hafta Hürriyet gazetesinde Alman Stern dergisinden alınarak yayınlanan haber yine de çok şaşırtıcı idi. Bu habere göre, Amerika, savaş ters geliştiği, ve Avrupa ve Orta Doğu'daki memleketleri terk etmek zorunda kaldığı takdirde sözü geçen memleketlerdeki belirli hedefleri (düşman eline geçmesin diye) kendisi atom silâhlarıyla tahrip edecekmiş ve bu yerlerin listesi şimdiden hazırlanmış, ama diğer Nato üye-

lerinin haberi yokmuş. Bizler burada Nato andlaşması hukuken ve Nato stratejisi fiilen Türkiye'yi korur mu korumaz mı diye tartışıp dururken, yendiği veya geri çekilme halinde bir de bizzat Amerika tarafından atom silâhlarıyla tahribe uğrama ihtimali varmış da haberimiz yokmuş. Nato'ya bel bağlıyanların bir kez daha kulakları çınlasın.

Ve nihayet Ahmet Topaloğlu'nun Senato'da Nato'nun "esnek stratejisi" tartışılırken söyledikleri arasında bir nokta da çok düşündürücü. (Nato'nun esnek stratejiyi kabul edişinden bu yana iki yıldan biraz fazla bir zaman geçti. CHP'nin ve diğer politikacıların şimdi bunu günün konusu yapmaları da bir tuhaf ya, geçelim). Milli Savunma Bakanı Topaloğlu Nato'nun merkez cephesindeki memleketlerle kanatlarındaki memleketler arasında "strateji bakımından değil, fakat savunma kuvvetlerinin teşekkül tarzı bakımından bazı farklar" bulunduğunu belirttikten sonra Güney-Doğu kanadındaki Türkiye'nin durumunu şöyle belirtiyor: "Bir savaş halinde, Türkiye ile birlikte dövüşecek müttefiklerimizin daha barışta Türkiye'de askeri muharip kuvvetleri mevcut değildir, işte merkez ve Türk kesimi arasındaki fark buradadır... Ancak şunu da söyliyeyim, Nato müttefiklerimiz, merkez cephesine benziyen bir durum, bir ölçüde Türkiye'de yaratmayı öngören tekliflerden kaçınmış değillerdir."

Bu sözlerin anlamı açıktır. Türkiye'de de -örneğin Batı Almanya'da olduğu gibi- Amerikan, İngiliz v.b. askeri birliklerinin bulundurulması teklif edilmiş bize. Ve Millî Savunma Bakanı âdeta minnet ifade eden bir şekilde, bu yönde "tekliflerden kaçınmış değillerdir." diyor. Üslerin, tesislerin, asker-sivil otuz bin Amerikalının yurdumuzdan çekip gitmesini ister, bunun mücadelesini verirken, birde başımıza Amerika'nın ve öbür Nato üyesi devletlerin Türkiye'de askeri birlikler bulundurması belâsı mı çıkacaktır? Bu teklifler karşısında hükümet ne cevap verdi, veya verecektir? 1965 seçimlerinden sonraki ilk yıllarda Meclis'te Dış İşleri Bakanı ve AP sözcüleri hep "ikili anlaşmaları biz yapmadık, bir tekinin altında bizim imzamız yok" derlerdi. Acaba şimdi de aynı şeyi söyleyebilirler mi? Onlar tarafından yeni teklifler var da bizim taraftan yeni talepler yok mu? Ve yeni ikili anlaşmalar olduğu sözleri kulağımıza çalınmıyor değil.

Emek, Sayı 21, Şubat 1970

Parti Örgütlerine Genelge

İl ve İlçe Başkanlıklarına, 6 Şubat 1970.

Merkez Yürütme Kurulumuz, daha önce 17 Kasım 1969 tarihinde alınmış kararı teyiden, ilçe ve il kongreleri tamamlanır tamamlanmaz, en kısa tarihte Büyük Kongreye gitmeyi Genel Yönetim Kuruluna teklif etme kararındadır. Yine Merkez Yürütme Kurulunun 6 Aralık 1969'da almış bu bulunduğu "Millî Demokratik Devrim maskesi altında geliştirilmek istenen politik akımın, partiyi hedef alan zararlı eylemlerine karşı teori ve eylem alanında mücadele edilmesine ve parti-içi demokrasinin işlemesine imkân vermeyen kaba kuvvet gösterilerinin, komando tipi saldırı hareketlerinin önlenmesine" müteallik 42 sayılı kararı uyarınca Merkez Yürütme Kurulumuz, Partinin politik çizgisiyle ilgili olarak yapıla gelmekte olan tartışma ve eleştirilerin, fikir seviyesinde kalmak şartıyla, Büyük Kongreye kadar devamı görüşündedir; fakat kongrelerde kavga çıkarmak, il merkezlerini basmaya teşebbüs etmek, kilit kırarak il ve ilçe merkezlerine girmek gibi birkaç örneğini gördüğümüz kaba kuvvet gösterilerine ve parti üyesi olmayanların veya üye olup da Tüzüğün 44/C maddesi uyarınca görevlerinden uzaklaştırılarak Haysiyet Divanına verilmiş kimselerin kongre delegesi sayılması, oy kullanması, yönetim kurulu üyeliğine veya il ve Büyük Kongre delegeliklerine seçilmesi gibi, yine örneklerini gördüğünüz davranışlara Tüzüğün Parti disipliniyle ilgili hükümlerini kesinlikle uygulamaya kararlıdır.

Bilgi edinilmesi ile bu genelgenin bütün üyelere duyurulması ve gereği gibi hareket edilmesi rica olunur.

[Genel Sekreter imzasıyla]

Tarih Vakfı TİP Arşivi

SOSYAL
TARİH
YAYINLARI